Briefwisseling van Hugo Grotius. Deel 1

Hugo de Groot

editie P.C. Molhuysen

bron
Hugo de Groot, *Briefwisseling van Hugo Grotius. Deel 1* (ed. P.C. Molhuysen). Martinus Nijhoff, Den Haag 1928

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/groo001brie01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m.

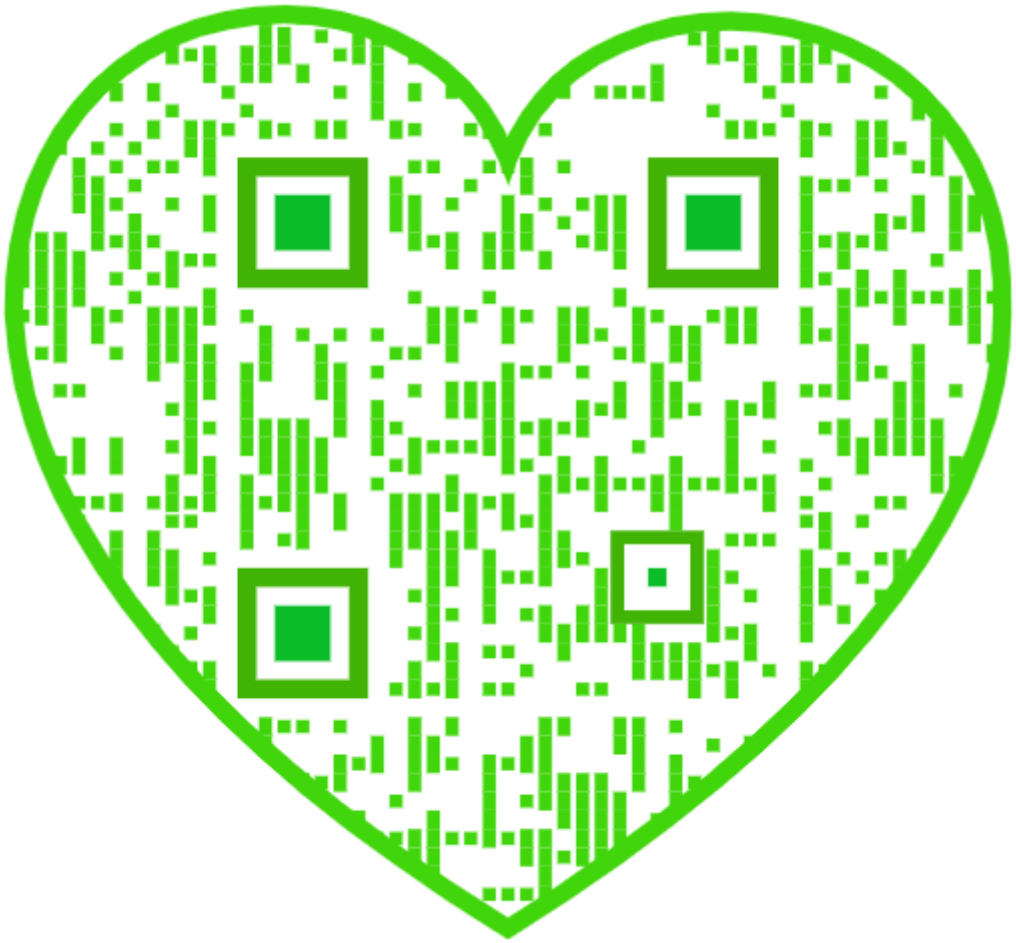

Inleiding.

Aan Professor C. van Vollenhoven te Leiden komt de eer toe den eersten stoot tot deze uitgave van de Briefwisseling van Hugo Grotius te hebben gegeven. Hij schreef mij in den loop van 1917 over de wenschelijkheid om, gezien de hernieuwde belangstelling, waarin Grotius, de vader van het moderne volkenrecht, zich mocht verheugen, een complete uitgave van zijn Werken voor te bereiden. Wij waren het er spoedig over eens, dat daartoe de moreele en financiëele steun van mannen van gezag in den lande noodig was, en in betrekkelijk korten tijd werd de Vereeniging tot de uitgave van Grotius opgericht, wier leden zich verbonden om gedurende eenige jaren een zeker bedrag ten behoeve van de voorbereiding dier uitgave te storten. Zonder de plannen voorloopig in bijzonderheden vast te leggen, meenden wij toch dat de Brieven van en aan Grotius voorop moesten gaan, omdat daar de aanwijzingen te vinden zijn voor het tot stand komen van zijn werken. De uitgave dier verschillende werken is bovendien allereerst afhankelijk van het vinden van een bewerker, wat bij de groote verscheidenheid van Grotius' werk niet altijd even gemakkelijk zal vallen. Doch er is in deze richting reeds iets gedaan: een nieuwe uitgave van De Iure Belli ac Pacis verscheen in 1919; die der Poemata is, onder de auspiciën van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam, in voorbereiding; een Overzicht van al wat van en over Grotius sedert 1925 is gepubliceerd, zoo in tijdschriften als afzonderlijke boeken, in aansluiting aan de Bibliographie van Dr. ter Meulen, die bij gelegenheid van de Grotiustentoonstelling te 's-Gravenhage in 1925 is verschenen, ligt voor de pers gereed, en zal jaarlijks vervolgd worden, voorbereiding tevens voor het tweede deel der Bibliotheca Grotiana van Rogge (1883), dat wel beloofd, maar nimmer verschenen is; en andere grootere en kleinere publicaties zijn in voorbereiding of in bewerking.

De uitgave van dit eerste deel der Briefwisseling is door allerlei omstandigheden vertraagd. Het bijeenbrengen van het materiaal alleen eischte reeds heel veel tijd. In de laatste jaren van den oorlog en ook nog lang daarna waren de internationale verbindingen zóó gestoord, dat het niet mogelijk was uit buitenlandsche bibliotheken de noodige opgaven omtrent haar brievenmateriaal, laat staan de brieven zelf, te krijgen; doch geleidelijk is dat verbeterd en ik ben mijn collega's in binnen- en buitenland zeer verplicht voor den steun, dien zij bij de voorbereiding dezer uitgave hebben

verleend. Ook de Union Académique Internationale heeft haar belangstelling voor deze uitgave getoond, en de afgevaardigden der verschillende daarin vertegenwoordigde landen hebben in hun bibliotheken en archieven onderzoekingen laten instellen, waarvan mij de resultaten door bemiddeling van het secretariaat dier Union zijn medegedeeld. Ik ben voor dezen steun zeer erkentelijk, al hebben die onderzoekingen ook geen niet reeds van elders bekende documenten gebracht. Alleen uit Rusland kreeg ik een photographie van een onbekenden brief van Willem de Groot, die in een volgend deel zijn plaats zal vinden.

In den loop van 1926 was de kopij voor het eerste deel zoover gevorderd, dat er kon worden uitgezien naar een instituut, dat zich met de uitgave wilde belasten; besprekingen met de Commissie voor 's Rijks Geschiedkundige Publicatiën hadden een zeer vlot verloop. Ik weet dat dit vooral te danken is aan de groote belangstelling, die de Secretaris dier Commissie, Dr. N. Japikse, voor deze publicatie heeft getoond. Dat de Commissie hem als toezichthoudend lid aanwees, was mij bijzonder aangenaam, en ik stel er prijs op hem hier dank te betuigen voor zijn medewerking, voor de vele aanwijzingen, die hij mij uit zijn groote kennis van personen en toestanden kon geven, welke deze uitgave zoo zeer ten goede zijn gekomen, en voor de aangename wijze, waarop hij het toezicht uitoefende.

Dit eerste deel loopt van 1597 tot 17 Augustus 1618, eenige dagen vóór Grotius gevangen genomen werd. Het bevat 582 brieven, door of aan hem geschreven, alles wat ik heb kunnen vinden; alleen de brieven, die aan hem in zijn qualiteit van advocaat-fiscaal geschreven zijn, en die dus niets persoonlijks hebben, zijn achterwege gelaten. Van die 582 brieven zijn er 146 hier voor het eerst gepubliceerd, dat is ongeveer 25 %. Het is te voorzien dat in de volgende deelen dat percentage hetzelfde zal blijven, of misschien nog iets hooger zal worden. Immers, wij krijgen ten eerste de brieven van Hugo a a n zijn zwager Nicolaas van Reigersberch uit Parijs, die voor een groot gedeelte nog onuitgegeven zijn (ze worden hoofdzakelijk op de Universiteits-Bibliotheek te Amsterdam bewaard), en die door het moeilijke schrift van De Groot den uitgever heel wat hoofdbrekens zullen kosten. Want Grotius kon verbazend slecht schrijven. ‘Ik begrijp niet’, zegt hij ergens (p. 254) ‘dat Bertius mijn schrift heeft kunnen lezen; ik kom er dikwijls zelf niet uit, als ik het overlees’. De brieven v a n Nicolaas zijn in 1901, gelijk bekend is, door Rogge gepubliceerd. Het is niet de bedoeling deze brieven te herdrukken, evenmin als die aan Oxenstierna, die in Oxenstierna's Skrifter och Brefvexling in twee deelen, 1888 vv., zijn uitgegeven. Wel zullen deze onder hun volgnummer in deze uitgave worden vermeld, en zal, wat verklaring mocht behoeven, in noten worden medegedeeld. Dan krijgen wij na 1634 de brieven van Willem uit Holland a a n Hugo in Parijs en Hamburg. Die v a n Hugo zijn opgenomen in de folio-editie van

Grotii Epistolae van 1687. De broeders schreven elkaar geregeld ééns per week, zoodat wij van 1635 af een kleine 500 onuitgegeven brieven van Willem hebben, met nog een aantal van den vader, alle een jaar of twintig geleden teruggevonden, en toen door Dr. H.T. Colenbrander uitvoerig beschreven in het Verslag der Commissie voor 's Rijks Geschiedkundige Publicatiën (Verslagen omtrent 's Rijks Oude Archieven XXXIII, 1910, p. 478, 482 vv.). De brieven van 1621 tot einde 1634 zijn tot heden niet teruggevonden en ik acht het niet waarschijnlijk, dat zij nog bestaan. Bij de nauwkeurige nasporingen, die in 1925 naar Grotiana zijn ingesteld door de Commissie, die de Grotius-tentoonstelling in Den Haag organiseerde, en waarbij alle medewerking werd ondervonden van de verschillende afstammelingen van Grotius, is wel menig kostbaar relikwie voor den dag gekomen, maar niet de brieven.

Ook uit de periode, die dit eerste deel beslaat, is heel wat verloren gegaan; herhaaldelijk wordt er gesproken over brieven, die wij niet meer kennen: van Willem hebben wij uit zijn Leidschen en zijn Parijschen tijd niets, wel de antwoorden van Hugo. Van en aan Maria slechts één brief. Van Baudius hebben wij 34 brieven, aan hem geen enkelen. Aan Daniël Heinsius 88, van hem 8. Compleet, of nagenoeg compleet, is daarentegen de correspondentie met Casaubonus; zijn brieven aan Grotius waren reeds opgenomen in de Epistolae Casauboni, terwijl die van Grotius hier voor het eerst het licht zien naar de origineelen in het British Museum. Ik zal op deze belangrijke brieven onder nog terugkomen.

Van de 436 brieven, die reeds gedrukt waren, zijn er nog 210, een kleine 50 % dus, in originali of in gelijktijdige afschriften aanwezig. Zij zijn voor deze uitgave gecollationneerd, en het bleek, dat dit wel noodig was. Want onze 17- en 18e-eeuwsche uitgevers van geleerden-brieven, voor wier arbeid ik overigens allen eerbied heb, huldigen op het gebied van diplomatische nauwkeurigheid andere opvattingen dan wij. Dat blijkt al dadelijk bij de dateering; wij zullen tegenwoordig, zoo wij aan een ongedateerden brief een datum of jaartal geven, duidelijk laten uitkomen, dat in het stuk geen datum of jaar voorkomt, en dat de toevoeging van ons is; immers wie den brief raadpleegt, staat, bij twijfel aan de juistheid van den datum, er heel anders tegenover, indien die datum er door den schrijver van den brief zelf, dan wanneer hij er door den uitgever is opgezet. Maar in die oudere uitgaven blijkt niet, of de datum authentiek, dan wel ex conjectura is bijgevoegd. Zoo zijn de brieven aan Heinsius, die bijna alle in het Leidsche handschrift B.P.G. 77 worden bewaard, voor een groot deel ongedateerd, maar in Burman's Sylloge Epistolarum zijn ze alle gedateerd, alsof de datum in den brief voorkwam. En nu zullen in de Nederlandsche uitgaven de resultaten waartoe de uitgevers, op grond van gegevens in den brief zelf, gekomen zijn, in veel gevallen wel met de onze overeenstemmen, maar geenszins altijd, al was het alleen reeds daardoor, dat wij thans over uitvoeriger en vollediger materiaal beschikken, dat voor de dateering van

dienst kan zijn. Maar met buitenlandsche uitgevers (ik denk hier b.v. aan den Italiaan Lami, die in de 18e eeuw te Florence Meursius' Opera, waaronder de Brieven, uitgaf) is dat heel anders. Zij beschikken niet over die vele kleine gegevens, die wij kennen of zonder veel zoeken kunnen vinden of door navraag in een archief kunnen te weten komen, b.v. wanneer in een bepaald jaar de Delftsche kermis begon, of wanneer die of die professor is geworden, wat voor het bepalen van een datum uitsluitsel kan geven, hoe onbelangrijk de vraag op zich zelf ook is.

Doch ook met den tekst springen zij soms zonderling om; laat ik een enkel voorbeeld geven. In brief no. 88 vraagt Grotius aan Heinsius om een afschrift van een ‘libellus Arminianus de Permissu peccati’. Dat moet een boek of handschrift van Arminius zijn, niet een Arminiaansch boek of geschrift, maar zulk een werk van Arminius is niet bekend en het komt (in de Bibliographische Lijst van Petit) ook niet voor onder de Theses, die onder zijn praesidium verdedigd zijn. Nu is het mogelijk, dat Grotius zich verschrijft en een anderen naam bedoeld heeft; dat gebeurt hem meer; zoo spreekt hij (p. 602) van een Commentaar van Abbot op de Apocalyps, maar bedoelt (de vergissing is begrijpelijk) diens boek De Antichristo; zoo ‘Homerus’ voor ‘Aristoteles’ (p. 71). Dock het is even goed mogelijk, dat er wel zoo'n tractaat van Arminius heeft bestaan, dat dan alleen hier wordt genoemd, en sedert verloren is gegaan. Ik zal beneden nog spreken over een verhandeling van Grotius zelf, den Meletius, die in de Briefwisseling een paar maal wordt genoemd, eens verhaspeld tot Milesius, maar op welk werk zoo weinig de aandacht is gevallen, dat zelfs Brandt en Lehmann (in de Manes) het niet noemen. Men denke ook aan Grotius' De Iure Praedae. Doch hoe het ook zij, Burman, die dezen brief uitgaf en die blijkbaar ook vergeefs naar dat boek gezocht heeft, had de woorden ‘libellius Arminianus de Permissu peccati’ niet mogen vervangen door ‘libellius quem nosti’.

Zoo heeft, de uitgever van den brief van Baudius van 26 Augustus 1605 (no. 66) een adres, waar een brief bezorgd moest worden, uitgelaten en door *** vervangen; toch kunnen de weggelaten woorden dienen om een persoon te identificeeren, en om een brief te dateeren; men zie wat ik daarover p. 48 n. 2, en p. 57 n. 1 aanteekende.

Ik vertrouw met deze twee voorbeelden, die gemakkelijk te vermeerderen zouden zijn, te kunnen volstaan, om een herdruk dezer brieven te rechtvaardigen. Doch er is nog een andere reden, die ook voor de andere reeds uitgegeven brieven geldt en die misschien nog meer klemt. De gedrukte brieven zijn verspreid over een groot aantal edities van verschillende landen en tijden, in de Epistolae Hugonis Grotii, in Burman's Sylloge, in de Epistolae van Vossius, Baudius, Casaubonus, in de Praestantium ac eruditorum Virorum Epistolae van Hartsoecker en Van Limborch (die ik als Epistolae ecclesiasticae citeerde); in tal van tijdschriften, Navorscher, Nederlandsche Spectator, Bijdragen voor Geschiedenis en Oudheidkunde,

Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis; in kleine boekjes als die van Stolker en Meerman; in Duitsche programmen, en waar al niet. Voor hem, die een studie van Grotius wil maken, is het bijna onmogelijk al dat materiaal bijeen te brengen, en zoo hij het had, zou hij nog moeten beginnen de brieven chronologisch te rangschikken. In hoeverre de tekast zuiver is afgedrukt, is, bij gemis van het origineel, niet meer na te gaan, maar de ervaring met die brieven, waar wij dat wel bezitten, stemt sceptisch. Doch ook wat dateering betreft, moeten deze brieven duchtig onder handen genomen worden. Reifferscheid, die uitstekend werk leverde in zijn Quellen zur Geschichte des geistigen Lebens, een uitgave, die helaas bij het eerste deel is gebleven, dateert b.v. een brief van Grotius op 31 Augustus 1618, dus toen hij juist gearresteerd was, en komt, van die dateering uitgaand, tot geheel onjuiste conclusies ten opzichte van de dateering van een anderen brief (zie p. 616 n. 2). Onder de brieven, die over de uitgaven van De Iure Belli ac Pacis handelen, zijn er twee die op 1625 staan, en hoewel Barbeyrac reeds 160 jaar geleden gezien heeft, dat dit 1624 moet zijn, vindt men bij Reeves. The first edition of Grotius' de Iure Belli ac Pacis, in American Journal of International Law, 1925, p. 20, nog weer het onjuiste jaar.

Maar bovendien hebben de brieven toelichting noodig. De oudere uitgevers bepalen zich bijna altijd enkel tot den tekst, hun commentaar is uiterst schraal. En er worden, zooals in elke correspondentie, voortdurend personen, gebeurtenissen, boeken met een enkel woord slechts aangeduid, begrijpelijk voor den geadresseerde, maar niet voor hem, die den brief inziet, zonder van de geheele correspondentie studie te hebben gemaakt. Wat kost het niet een moeite om te weten wat amicus tuus, liber. iste, affinis meus en derg. is; wie onder een bijnaam schuilgaat. Er wordt nu en dan gesproken van een Patius; dat is blijkens den tekst niet de Leidsche uitgever-drukker Paets, wiens verlatiniseerde naam ook Patius luidt, maar de Dordsche predikant Balthasar Lydius (pati = lijden). Wie ziet in *Χαίρων* dadelijk den gezant Noël de Caron, in Tragoras den historicus Bockenberg, in Melissus den tresorier-generaal De Bie (De Bye)? Er wordt (p. 299) van een Byzantinus gesproken, en Burman laat zich verlokken tot de conjectuur, dat hier Constantijn Huygens gemeend zon zijn, omdat er onder de Byzantijnen zooveel Constantijns voorkomen, terwijl m.i. Meursius, de ‘Professor in de Constantinopolitaensche Historien’ te Leiden, bedoeld moet zijn.

Ik geloof derhalve dat een chronologische uitgave der geheele briefwisseling, toegelicht met zoo beknopt mogelijk gehouden aanteekeningen van bio- en bibliographischen aard, en met verwijzingen naar de brieven onderling, die voor goed begrip van den tekst noodig zijn, reden van bestaan heeft, minder wellicht nog voor hen, die de geheele correspondentie van A tot Z willen doorlezen (als er zulken zijn), dan voor hen, die ze voor een bepaalde kwestie of voor een bepaald tijdperk willen raadplegen. Voor

hen in het bijzonder gaf ik bij elken brief aan, op welken brief hij een antwoord is, resp. door welken hij beantwoord wordt. Men leide uit het bovenstaande echter niet af, dat thans alles duidelijk is; er blijven nog heel wat plaatsen over, waar ik een vraagteeken of een non liquet moest zetten. Die cruces zullen eerst geleidelijk kunnen verdwijnen, als ook de tijdgenooten en correspondenten van Grotius, in het bijzonder de philologen, aan wie Leiden in de eerste plaats zijn roem te danken heeft, coryphaeën als Scaliger en Heinsius, vernuften als Vulcanius en Baudius, om slechts enkelen te noemen, hun biograaf gevonden zullen hebben, kan het zijn een even voortreffelijken als Pattison voor Casaubonus was; wanneer we over bibliographieën, onontbeerlijk materiaal bij uitgaven als deze, beschikken, zooals die van Petit voor de Leidsche Theologen; en wanneer ook hun brieven in volledige en moderne uitgaven toegankelijk zijn. Want men kan van den uitgever van Grotius niet verwachten, dat hij eerst de briefwisseling van elk van diens correspondenten, die voor een deel nog onuitgegeven ligt, vaak in buitenlandache bibliotheken, geheel gaat excerpeeren, eer hij met Grotius zelf begint. Hij zou, zoo doende, veel wat nu duister blijft, kunnen ophelderen, maar ik vrees dat hij nooit tot Grotius zelf zou komen. Maar wie thans Scaliger, Heinsius, Vulcanius of een ander gaat bewerken, zal, vertrouw ik, bij Grotius veel kunnen vinden, dat anders niet te begrijpen was, en naargelang het aantal biographieën en uitgaven van brieven toeneemt, zullen ook de personen en de tijd zelf zich duidelijker voor ons afteekenen. En ik geloof, dat onze vaderlandsche, speciaal de Leidsche, philologie dat wel noodig heeft.

Grotius was in zijn hart philoloog.

> Vitam quae faciant beatoirem

schrijft hij in het Album Amicorum van Scriverus (zie p. 520)

> Quicquid Graecia, Roma quicquid olim
> Fama condidit arbitra probatum
> Uno compositum tenere tecto,
> Nulli pendere temporis tributum,
> Sed pro iure suo diebus uti enz.

Dit leek hem het ideaal, een ambteloos leven in Leiden, te midden van geleerden, om zich geheel aan de studie der klassieken te kunnen wijden. We kennen ook andere soortgelijke uitlatingen, schoon minder dichterlijk, klachten over den Haagschen tredmolen, over het ambt, dat hem verplichtte geboefte te vervolgen, over juristerij, die hem aan zijn geliefkoosde studiën onttrok. Of echter deze immer werkzame, rustelooze man, die, eenmaal tot het staatsbestuur geroepen, volop politicus is, in zulk een leven zonder veel emoties zijn geluk zou hebben gevonden, is te betwijfelen. Zeker, hij zal de administratieve beslommeringen, die nu eenmaal onafscheidelijk

aan elk ambt verbonden zijn, weinig aantrekkelijk hebben gevonden, en den tijd betreurd, dien hij daarvoor aan zijn studies moest onttrekken; maar Grotius was geen man om op den achtergrond te blijven, en voor kamergeleerde deugde hij allerminst. Maar philoloog was hij voor alles, en in zijn philologische brieven is hij wel op zijn best. Dubbel jammer, dat wij er juist zoo weinig hebben: uit latere jaren een paar, met den bekenden Janus Rutgersius gewisseld, met Pontanus en met den Antwerpschen philoloog Caspar Gevartius, den secretaris van den Franschen gezant Du Maurier; en dan de eerste vier uit de Briefwisseling, aan Meursius, vier juweeltjes. Ze zijn geschreven door een veertienjarigen knaap, of, zoo men wil, door een vierdejaars-student, maar ze toonen een belezenheid, een critische scherpzinnigheid en een groot zelfvertrouwen; ze deden mij telkens denken aan de brieven van Cobet.

Dat viertal is alles wat wij uit den studententijd hebben; voor onze kennis van de kringen, waarin Grotius te Leiden verkeerde, voor zijn vrienden, zijn studiën, moeten wij elders zoeken, in de gedichten, in inscripties in Alba Amicorum, in brieven uit lateren tijd, maar veel vinden wij niet. Toch mogen wij uit de groote liefde, die hij Leiden altijd heeft toegedragen, wel besluiten, dat het hem gegeven heeft wat hij er zocht. Ik weet trouwens niet of onze kennis aanmerkelijk zou verrijkt worden, indien wij over meer materiaal beschikten, want Grotius spreekt weinig over zich zelf en toont geen behoefte om zich te uiten of om zijn indrukken mede te deelen. Zie b.v. zijn brief aan zwager Nicolaas uit Augustus 1608, als deze in Frankrijk reist (n°. 143). Een aantal vragen: waar ben je en hoe maak je het? heb je al eens op de Loire gevaren? heb je dien of dien al ontmoet? ben je niet geschrokken, toen je voor het eerst een Jezuïet zag? Maar geen enkele opmerking, geen enkele herinnering aan zijn eigen Fransche reis, tien jaar geleden. En zoo is het ook als broer Willem er eenige jaren later zijn studiereis maakt.

Het Leiden, waar Hugo Augustus 1594, ruim elf jaar oud, als student werd ingeschreven, had juist een van de moeilijkste perioden in zijn bestaan doorgemaakt. Na de woelingen in het Leycestersche tijdperk, die Donellus en Saravia verdreven hadden, was ook Lipsius heengegaan, maar in Augustus was de beroemde Scaliger gekomen, en Clusius werd binnenkort verwacht. De jonge Universiteit had haar levenskracht getoond, en ondervonden welk een vertrouwen het Protestantsche Europa in haar stelde. Grotius kwam er op een gunstig oogenblik, want zij beschikte over uitstekende leerkrachten. Dat hij er op zoo jeugdigen leeftijd kwam, was zelfs voor toen ongewoon, maar men weet dat een deel van ons tegenwoordig gymnasiaal onderwijs aan de Universiteit werd gegeven in de z.g. philosophische faculteit, die toen zeer goed bezet was. Hugo vond er den geleerden Graecus Bonaventura Vulcanius, een zeer algemeen ontwikkeld man, den oriëntalist Raphelengius sr., van wien hij Hebreeuwsch en Arabisch leerde, den

historicus Merula, en dan Scaliger, in zijn volle kracht. Scaliger zag wat er in den knaap stak, en Hugo heeft hem wederkeerig steeds hoog vereerd. Er bestaan geen brieven, tusschen hen gewisseld, maar de vriendschap is tot Scaligers dood, in 1609, blijven bestaan, en Scaliger noemt hem in zijn testament. Van juridische studiën te Leiden blijkt niet veel. Een der juridische professoren, Cornelis de Groot, was Hugo's oom; de tweede, Gerard Tuning, was ook aan de familie De Groot verwant; bekendheid met hen behoeft dus niet op juridische studiën te wijzen; de derde jurist, Everhard Bronchorst, noemt in zijn Diarium den student Grotius niet. Kort voor Hugo de Universiteit verliet, verdedigde hij nog tweemaal philosophische stellingen (Rogge n°. 414 en n°. 415), wat er m.i. op wijst, dat hij toen nog in die faculteit studeerde. Knight laat hem dan ook zijn jura in Frankrijk studeeren, na de promotie in Orleans. Bij gemis aan elk gegeven durf ik in dezen geen oordeel uitspreken.

Grotius kwam te Leiden eerst in huis bij den rector der Latijnsche school, Lasson, die spoedig naar Delft ging, en met wien hij steeds bevriend is gebleven; in zijn eersten brief uit Parijs na de ontvluchting, als hij zijn ouders de behouden overkomst meldt, laat hij ook Lasson groeten. Daarna kwam hij bij professor Franciscus Junius; men weet, ook uit Bronchorst's Diarium, dat heel veel professoren toen kostjongens hielden. Junius heeft grooten invloed op De Groot gehad, en deze spreekt nog lange jaren later, in zijn brieven met Junius' schoonzoon, Vossius, met groote bewondering over de geleerdheid en het karakter van dezen toleranten godgeleerde. Laat ik verder nog van de Curatoren Dousa en Cornelis van de Nieuwstadt (de derde curator was Hugo's vader), en hun secretaris, den Leidschen pensionaris Nicolaas van Zeyst, noemen, dan zijn de ouderen, met wie hij in Leiden in aanraking kwam, vrijwel opgesomd. Dat hun verhouding tot hem niet die was, welke men bij jongelieden van zijn leeftijd zou verwachten, zal ik nog bespreken.

Onder de studievrienden moet naast enkele minder bekende, als een jongen Doublet, met wien hij bij Lasson thuis was, een neef, Jan Tuning, die in 1608 zijn bruidsjonker zou zijn, een broer van den professor, den philoloog Eitzo Tiarda, vooral genoemd worden Johannes Meursius, een predikantszoon uit Loosduinen, knap philoloog, weinig ouder dan Hugo. Hij is in Leiden wel zijn intimus; maar die vriendschap is later bekoeld, ik meen onder den invloed van Daniël Heinsius, die een jaar of wat ouder was, maar die eerst in Leiden kwam, toen Grotius al weg was. Zij kennen elkaar uit den eersten tijd van Hugo's zijn in Den Haag. Grotius heeft den genialen Heinsius hoog bewonderd, en deze heeft aan Grotius veel te danken. Als hem de promotie niet snel genoeg gaat, als er moeilijkheden met collega's of met Curatoren zijn, Grotius staat klaar om het pad te effenen, en weet van Curatoren gedaan te krijgen wat hij wil. Maar Heinsius was een Streber, die niemand naast zich kon dulden; hij zag in Meursius, die gouverneur van de zoons van Oldenbarnevelt was geworden, bij een

eventueele vacature in Leiden door den steun van den Landsadvocaat een gevaarlijken concurrent, en onder Heinsius' invloed is de vriendschap met Meursius geluwd. Zoo toch alleen kan ik net spottende gedichtje op Meursius in den brief aan Hernsius (n°. 31) verklaren. Ook later, in 1609, als Scaliger gestorven is, zou het Grotius geen moeite hebben gekost Casaubonus in diens plaats naar Leiden te brengen, maar Heinsius wilde het niet en Grotius is ook hiervoor gezwicht. Hun vriendschap is echter niet tegen hun verschil in godsdienstige opvattingen bestand gebleken. Reeds in 1610 begint de verkoeling, en in 1613, als Grotius zijn Ordinum Pietas tegen Sibrandus Lubbertus laat drukken, en Heinsius, ouder gewoonte, de proeven corrigeert, waarschuwen de Leidsche vrienden tegen hem: ‘hij zal U de proeven, nat van de pers, naar Sibrandus sturen’. Langzamerhand sterft de oude vriendschap geheel uit, en als Grotius gevangen genomen is, maakt Heinsius zich op om ter Synode te tijgen.

Laat ik, nu ik toch reeds in Grotius' Haagschen tijd ben aangeland, nog een vriend uit die jaren noemen, Dominicus Baudius, uit Rijssel afkomstig, sedert 1603 in Leiden professor extraordinarius. Ik moet iets langer bij hem stilstaan, omdat Knight in zijn Life of Grotius (p. 53) uit dezen omgang voor Grotius minder welwillende, en naar ik meen onjuiste conclusies trekt. Baudius was een jaar of twintig ouder dan De Groot; hij had in Leiden gestudeerd, maar Grotius kan hem pas ontmoet hebben, toen Baudius er in 1603 terugkwam; wellicht was dat bij Scaliger, dien Baudius kende. Men vindt daarover een en ander in mijn ‘Komst van Scaliger te Leiden’ (1913). Baudius is een heel merkwaardig type, geniaal maar buitengewoon zwak van karakter; een voorlooper van Beronicius, maar hij zou ook als model voor den Spaanschen Brabander hebben kunnen dienen. Belezen in de klassieken als weinigen, weet hij zijn kennis uitstekend te pas te brengen. Geestig in hooge mate, maar het is helaas vaak galgenhumor; hij moet in den omgang hoogst onderhoudend zijn geweest, en het is een genot zijn levendige brieven te lezen. Met een hoogen dunk van zich zelf, wat men in 1593 in Leiden al wel wist, getuige zijn houding in zake het beroep van Scaliger; uitdrukkingen als: ‘ego qui habeo reges debendi reos’, komen meermalen voor; het is een naieve snoeverij, waarom men zal gelachen hebben. Maar hij is een onverbeterlijke dronkaard, die in zijn dronkenschap de gekste dingen doet en zegt; op een diner bij den Franschen gezant, Jeannin (p. 112), waar alle verder aanzittenden Katholiek zijn, belooft hij te zullen aantoonen, dat de Paus de Antichrist is. Hij had chronisch geldgebrek, en was niet kieskeurig in de middelen om daarin een, steeds tijdelijke, verbetering te brengen. Gehuwd met een boos wijf, de Harpy, zooals zij ergens heet, wier grootste fout in de oogen van haar man was, dat ze niet dood wou gaan; vandaar dat de vrienden over haar als de ‘immortalis uxor Baudii’ spreken. Een zonderlinge figuur, ongetwijfeld; maar men moet bij het beoordeelen van de verhouding tot Grotius niet vergeten, dat drankmisbruik

toen geheel anders beschouwd werd dan thans; dat Baudius mannen als Heinsius en Cornelis van der Myle, om nu slechts enkelen te noemen, onder zijn vrienden en beschermers telde, en dat men hem in Leiden, waar men hem toch voldoende kende, in 1603 professor gemaakt had.

In 1598 gaat Grotius, 15 jaar oud, naar Frankrijk; hij sluit zich aan bij het gezantschap van Justinus van Nassau en Oldenbarnevelt. Het is de gebruikelijke wijze van reizen voor jongelieden van stand; de onveilige wegen alleen reeds maakten het noodzakelijk zulk een gelegenheid waar te nemen. Zoo gaat ook broer Willem in 1617 met den gezant Du Maurier mede (p. 557) Den 5en Mei 1598 is Hugo te Orleans in de rechten gepromoveerd; Brandt heeft de promotiebul gezien, en drukt haar in vertaling af (Leven p. 11). Een studie in Orleans behoeft hieraan niet te zijn voorafgegaan; men weet, ook uit de Bronnen tot de Geschiedenis der Leidsche Universiteit, hoe het dikwijls met zulke promoties ging. De gezanten waren toen reeds vertrokken. Maar hoe lang is Hugo nog gebleven? In elk geval was hij 1 April 1599 weer thuis, blijkens zijn brief aan De Thou (n°. 8). Brandt zegt, dat hij er ongeveer een jaar gebleven is, doch ik vraag mij af, of hij misschien de beginwoorden van dien brief ‘Anno fui in Gallia’, ik ben een jaar geleden in Frankrijk geweest, verkeerd verstaan heeft, en vertaald: ik ben een jaar in Frankrijk geweest. Vreemd is, dat hij bij zoo'n lang verblijf noch De Thou, noch Casaubonus ontmoet zou hebben. En hij moet toch ook tijd gehad hebben om den Martianus Capella, waarvan de tekst 1 April 1599 afgedrukt was (p. 7), te bewerken. Ook hier kan ik geen uitsluitsel geven, want het eenige briefje, dat wij uit 1598 hebben (n°. 6), kan evengoed in Holland als elders geschreven zijn.

Einde 1599 vestigt hij zich dan als advocaat in Den Haag. Over zijn praktijk zwijgen de brieven. In 1607 wordt hij advocaat-fiscaal en trouwt het volgende jaar, ik meen 17 Juli, en niet 2 Juli, zooals algemeen wordt aangenomen (zie p. 122). Begin Juni 1613 aanvaardt hij het ambt van pensionaris van Rotterdam, maar blijft nog tot Februari 1614 daarnaast de functie van advocaat-fiscaal vervullen.

In dien Haagschen tijd heeft hij de betrekkingen met Leiden stevig onderhouden. In de Illustris Academia Lugduno-Batava, de verzameling portretten, met bio- en bibliographische bijschriften van den Prins, Curatoren en Professoren, komt ook het zijne voor. Ik kan dit niet anders verklaren dan hierdoor, dat Grotius veeltijds adviseur van Curatoren is geweest, zij het dan ook zonder officiële aanstelling. In de Briefwisseling zien wij hoe hij voortdurend met hen confereert over belangrijke kwesties; met hen komt hij op de oraties; in 1615 is hij het die Vossius als Regent van het Staten-Collegie naar Leiden brengt; in 1602, als er een vacature in de theologische faculteit is door het overlijden van Trelcatius sr., voert hij, namens Curatoren, de besprekingen over een opvolger met Wtenbogaert. Hij is dan, mirabile dictu, pas negentien jaar, maar men doet goed bij

Grotius den leeftijd te vergeten; men vond hem, al heel jong, volwassen, meer nog dan dat, en hij zelf denkt en doet als een oud man. In 1602 verontschuldigt hij zich bij Casaubonus reeds over zijn tot dien tijd verschenen werken, den Martianus Capella, de Aratea, zijn gedichten, als producten niet enkel van ‘puerilis imprudentia’, maar ook van ‘iuvenilis ardor’. In 1600 trouwt Anna van Brederode met Willem Martini, en Grotius dicht hun een Epithalamium. Het is Martini's derde huwelijk; ‘practicus et veteranus’ zou men kunnen zeggen. Maar onder de goede raadgevingen van Grotius komt ook dit distichon voor:

> Ingreditur thalamos virgo; tua maxima cura,
> Sponse, erit, ut virgo thalamo non surgat eodem.

Het merkwaardige is niet, dat dit gezegd wordt, wel dat een jongen van 17 jaar het zegt. Neen, Hugeianus is nooit jong geweest; zijn ouders hebben hem als 4-jarig knaapje laten schilderen (het aardige portretje is alleen nog bekend uit een copie, een jaar of zestig geleden gemaakt, die in de Iconographia Grotiana zal gereproduceerd worden) met een kolfstok naast zich, zooals op zooveel kinderportretten uit dien tijd (b.v. op den Sinterklaasavond van Jan Steen), maar men moet daaruit vooral geen conclusies trekken omtrent Hugo's sportieve neigingen. De kolfstok heeft evenveel documentaire waarde als de geopende boeken die de photografen onzen grootmoeders in de hand geven. Hugo heeft wel nooit met andere Delftsche jongens op straat gespeeld en geravot. Als hij op zijn veertiende jaar met de trekschuit van Delft naar Rotterdam vaart en zijn makkers waarschijnlijk in den stuurstoel zijn gekropen, zit hij in het roefje en emendeert Arnobius. En zoo is hij altijd gebleven. Zijn werk en zijn boeken zijn steeds nummer één geweest. Een gezelligen man heeft Maria niet aan hem gehad, en wij kunnen ons Grotius niet voorstellen als De Génestet, met den kleinen Pieter op den rug door de kamer kruipend, of na volbrachte dagtaak met Maria aan den huiselijken haard wat napratend. Als na het huwelijk het jonge echtpaar nog wat in Veere blijft en de familie De Groot haar terugkomst in Holland gemeld heeft, is de eerste brief van Hugo aan zijn vader een verzoek om eens in de kast op de slaapkamer te kijken naar het handschrift van de Historiae en hem dat naar Veere te sturen. Als later een der kinderen geboren is, schrijft hij aan Vossius: ‘salutat te puerpera’, de jonge moeder laat U groeten. ‘Gefeliciteerd’, antwoordt deze, ‘maar wat is het, een jongen of een meisje?’

Het is heel jammer, dat wij uit de eerste tien huwelijksjaren, de jaren van voorspoed, zij het ook tevens van strijd, maar één brief van Hugo en één van Maria hebben; zoo goed als wij door Fruin het gezin uit den Parijschen tijd kennen, zoo weinig weten wij er over uit den Haagschen en den Rotterdamschen tijd. En na Loevestein is hij een ander man geworden.

De Haagsche tijd is er een van groote letterkundige productiviteit. De Martianus Capella was reeds verschenen; in 1600 volgt het Syntagma

Arateorum, knap werk, dat al heel spoedig in Duitschland wordt nagedrukt; dan komen de Adamus exul, later de Christus patiens, twee tragedies en in 1610 zijn eerste historische werk, Liber de Antiquitate Reipublicae Batavicae. Inmiddels schrijft hij De Iure Praedae, dat eerst in de vorige eeuw werd teruggevonden, de Annales et Historiae, eenige jaren na zijn dood uitgegeven, over welk boek in de Briefwisseling herhaaldelijk sprake is, en de Parallela Rerum publicarum, niet volledig tot ons gekomen en door Meerman in het begin der vorige eeuw gepubliceerd. Ook een theologischstaatkundig werk heeft hij in dezen tijd geschreven, den Meletius, waarover straks nader. En dan zijn uit dezen tijd het meerendeel van zijn Latijnsche gedichten. Wij hebben voor Latijnsche poëzie niet meer die belangstelling, die men er in Grotius' tijd, en nog lang daarna,voor had. Maar zij droeg ook een ander karakter dan thans. Zooals de brief voor dien tijd gedeeltelijk was wat voor ons het tijdschriftartikel is, zoo is het gedicht voor een goed deel vervangen door de brieven van gelukwensch en van rouwbeklag, en, vooral niet te vergeten, het ‘woord vooraf’, waarmede men eens anders boek op verzoek van den schrijver inleidt. Het epigram is volstrekt niet altijd een uiting van dichterlijk gemoed, het is een beleefdheidsplicht. Lingelsheim verbaast er zich over, dat Scaligers Thesaurus Temporum zonder een epigram van Grotius, zooals hij meent, verschenen is (p. 72). De epithalamia strekken bruid en bruidegom tot eer: Jan Boreel, Grotius' vriend, krijgt bij het opmaken der huwelijksche voorwaarden moeilijkheden met de familie van de bruid, en een oogenblik dreigt het huwelijk niet te zullen doorgaan. Maar als de zaak weer voor elkaar is, worden de vrienden dringend verzocht den Pegasus te beklimmen; wat voor anderen honorificum is, schrijft Boreel, is thans voor mij necessarium, want er is hier in Middelburg veel gepraat geweest over mijn huwelijk. En met welk een voldoening vertelt Hugo in den brief aan zwager Nicolaas, die te Parijs is en het huwelijk niet heeft kunnen bijwonen, van de vele epithalamia, die zij hebben gekregen en die hij thans voor Maria in het Nederlandsch vertaalt!

Grotius heeft op dit gebied voortreffelijk werk geleverd; het best geslaagde lijkt mij de cyclus op het huwelijk van Enoch Pottei, wiens naam bekend zal blijven, zoolang Latijnsche gedichten gelezen worden. Een andere poëtische uiting zijn de gelegenheidsgedichten; het woord heeft geen goeden klank, maar ik zou toch geen beteren naam weten te geven aan die vele kleine gedichten, die gemaakt zijn bij belangrijke historische gebeurtenissen en die m.i. op bestelling zijn gemaakt. Als men de prent-catalogi van Muller en van Van Stolk doorbladert, treft men daar heel wat prenten met korte bijschriften in dichtmaat van Grotius; het moet wel dat die op verzoek of in overleg met den plaatsnijder zijn gemaakt. Van de gedichten op den Zeilwagen (men weet dat Grotius den tocht van Scheveningen naar Petten medemaakte) blijkt dat uit de Briefwisseling heel duidelijk (p. 35).

Een groot deel van de correspondentie met de Leidsche vrienden, Heinsius, den Onderregent van het Staten-Collegie Bertius, den Remonstrantschen predikant Corvinus, later met Vossius, loopt over den druk van Grotius' boeken. Want zijn Latijnsche werken liet hij bijna alle in Leiden drukken. De reden kan niet zijn, dat de Haagsche drukkers niet voldoende geoutilleerd waren; immers de Nederlandsche vertalingen van het Liber de Antiquitate en van de Ordinum Pietas werden wel in Den Haag gedrukt, maar de Latijnsche tekst en de Fransche vertaling van dit laatste in Leiden. Zij moet m.i. hierin gezocht worden, dat de Leidsche uitgevers beter voor het debiet in het buitenland konden zorgen, en men ziet dan ook welk een groote rol het tijdstip van de Frankforter mis speelt bij het ter perse leggen der boeken. Maar dat drukken buiten de stad had voor den auteur een groot bezwaar; het schijnt, hoewel er toch dagelijks schuiten tusschen Den Haag en Leiden heen en weer gingen, dat het niet mogelijk was proeven over te zenden, zoodat de correctie door personen in de woonplaats van den drukker moest geschieden. Maar 'Dicht bij de pers, Wijd van de Feilen', zegt een 18e-eeuwsch auteur. En dat heeft Grotius op onaangename wijze ondervonden bij den druk van zijn lijkdicht op Arminius. In dit gedicht, dat voor het eerst gedrukt is achter de lijkrede, die Bertius 22 October 1609, terstond na de begrafenis, in het Auditorium Theologicum heeft uitgesproken, komt deze regel voor:

> illa millibus multis
> Monstrata per te regna totus arderes.

Maar Bertius, die een guit was, had *totus* in *solus* veranderd, en dat kon Gomarus moeilijk toegeven. Tegenover hem kon Grotius zich, eenmaal op de fout attent gemaakt, volkomen vrijpleiten; maar dat kon Bertius niet. Zijn excuus, in den brief van 21 Dec. 1609 (n°. 179), toont m.i. duidelijk aan, dat er geen vergissing gebeurd was, maar dat de verandering met opzet was aangebracht. Men zie verder over deze curieuse geschiedenis hetgeen ik op p. 156 noot 4 aanteekende. Maar zulke streken komen meer voor; ik sprak boven reeds van het wantrouwen, dat men in Leiden tegen Heinsius koesterde; en Bertius heeft zich nogmaals aan een erge indiscretie tegenover Grotius schuldig gemaakt. De Groot liet zijn boeken, voor zij naar den drukker gingen, overschrijven, en dat werk werd gewoonlijk door alumni in het Staten-Collegie, die er wel een zakduitje wilden bijverdienen, verricht. Zoo is ook de Ordinum Pietas daar gecopiëerd, en Bertius heeft een dier afschriften naar Engeland gezonden, zonder voorkennis van De Groot. Waarschijnlijk is het bedoeld als een tegenmaatregel tegen mogelijke indiscretie van Heinsius, want Bertius wilde voorkomen, dat Lubbertus in Engeland tegen het boek stemming maakte, vóór het daar ontvangen en gelezen was. De bedoeling moge goed zijn, de heele geschiedenis maakt een hoogst onaangenamen indruk (p. 266).

Het is niet mijn bedoeling hier de geheele Briefwisseling te bespreken

of op alle belangrijke onderdeelen de aandacht te vestigen; maar één episode moet ik iets uitvoeriger bespreken: de uitgave, in 1613, van de Ordinum Pietas.

Het jaar 1613 is voor De Groot van buitengewoon gewicht; het brengt hem een aanzienlijke positie, die een wijd verschiet opent, maar het leidt ook de latere catastrophe in, en, als ik wel zie, deels door eigen schuld. In Februari van dat jaar wordt Grotius benoemd tot pensionaris van Rotterdam in plaats van wijlen Elias van Oldenbarnevelt, den broeder van den Landsadvocaat. Hogerbeets had voor een benoeming bedankt. Als pensionaris zal Grotius zitting krijgen in de Staten van Holland, later waarschijnlijk ook in het college van Gecommitteerde Raden. Zal hij niet eenmaal den reeds bejaarden Oldenbarnevelt opvolgen? De Leidsche pensionaris Nicolaas van Zeyst, die Grotius van jongs af kende en die later met hem in de Staten zitting had, getuigt, kort voor zijn dood (p. 591), dat hij na Oldenbarnevelt op Grotius in de eerste plaats zijn vertrouwen voor de toekomst gevestigd had: 'neminem sese post Nestorem nostrum, *C4;ὸν θεῖον γέροντα*, novisse, in quo plus spei atque praesidii Respublica iam haberet'. In de buitenlandsche politiek van Oldenbarnevelt was De Groot ingewijd, en de Briefwisseling doet ons den vertrouwelijken omgang zien met vele van de gezanten in Den Haag, met Buzanval, Jeannin, met Du Maurier vooral, aan wien we dien prachtigen brief bij het overlijden van zijn zoon hebben (n°. 344), die mij aan Vondel's Vertroostinge aen Geeraert Vossius doet denken; dan met de gezanten uit de Palts, met den geleerden Lingelsheim vooral, met wien hij voortdurend in betrekking bleef, en met Hippolytus a Collibus.

Maar vóór hij het ambt aanvaardt, valt de reis naar Engeland. De moeilijkheden tusschen de Nederlandsche en de Engelsche Oost-Indische Compagnieën hadden in 1612 tot het zenden van een commissie naar Engeland doen besluiten; aanvankelijk waren benoemd Reinier Pauw, Jacob Boreel en Dirk Meerman; hun instructie is van Augustus 1612. In het einde van dat jaar is Grotius als lid aan deze commissie toegevoegd. Verwondering behoeft deze benoeming niet te wekken; eer kan men zich verbazen, dat hij er niet van den beginne af in benoemd is. Immers, sinds 1604, toen hij op verzoek van de Compagnie zijn De Iure Praedae schreef, heeft hij zich met de Indische zaken bezig gehouden; ik wijs in dit verband op de brieven van den oud-admiraal Matelief, die hier voor een deel voor het eerst gepubliceerd worden. Het is dan ook onjuist als Knight beweert, dat hij in zijn kwaliteit van pensionaris tot het gezantschap behoorde: zijn benoeming als gezant valt vroeger. En hoe goed Grotius van de Indische zaken op de hoogte was, blijkt wel hieruit, dat in 1613 hij het is, die de onderhandelingen leidt en die met de Engelsche commissieleden afzonderlijke besprekingen houdt. En als in 1615 de twee jaar geleden afgebroken onderhandelingen, thans hier te lande, worden voortgezet (immers de reis van 1613 had geen enkel resultaat opgeleverd), dan is ook hij weer de man. Zijn uitstekende kennis van het Latijn werkte daartoe ongetwijfeld mede,

want het Latijn was toen, en nog lang daarna, de diplomatieke taal, en de Engelschen hadden in dit geval in het bijzonder verzocht de onderhandelingen in die taal te voeren, daar zij geen Fransch verstonden (of Grotius Engelsch gekend heeft weet ik niet, maar ik betwijfel het); maar het was toch zeker nog meer zijn genialiteit, die hem overal facile princeps deed zijn.

Toch is het niet alleen, zelfs niet in de eerste plaats de Indische aangelegenheid, waarom Grotius naar Engeland ging; het was ook om Koning Jacobus in te lichten over de politiek der Staten van Holland in kerkelijke zaken, in het bijzonder wat betreft de benoeming van Conradus Vorstius tot professor te Leiden als opvolger van Arminius. We kennen die onverkwikkelijke historie met al haar gevolgen uit Rogge's artikelen, in De Gids van 1873, en uit zijn studie over de Resolutie tot den Vrede der Kerken, in de Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde, N.R. deel VIII. Maar Grotius' gestie in dezen wordt pas goed gekend uit zijn brieven aan Casaubonus, die hier voor het eerst het licht zien.

Isaac Casaubonus, de Fransche philoloog, een van het Triumvirat littéraire, dat aan het einde der 16e en begin der 17e eeuw schitterde (Scaliger, Lipsius en hij), was na den moord op Hendrik IV naar Engeland gegaan. Als Protestant voelde hij zich in Frankrijk niet op zijn gemak, en Pattison somt een heel aantal redenen op, waarom hij een andere woonplaats zocht, waar hij zich rustig aan zijn studiën kon wijden. Nu Leiden voor hem gesloten bleef, koos hij Engeland. Grotius stond sedert 1602 met hem in briefwisseling. Meursius, die Casaubonus waarschijnlijk persoonlijk kende (misschien heeft hij hem op zijn reizen met de jonge Oldenbarnevelts ontmoet), bracht - het is de wijze waarop in dien tijd de geleerden-correspondenties zoo dikwijls ontstaan - de groeten over, en Grotius zond een beleefde dankbetuiging, die weer in een hoofsch schrijven werd beantwoord, waaruit bewondering voor hetgeen reeds was gepraesteerd, en vertrouwen voor de toekomst wordt uitgesproken; een hoogst vleiend getuigschrift voor den 19-jarigen jongeman, ook al stelt men een groot deel der loftuitingen op rekening van den toenmaligen briefstijl. Dan volgen, in de komende jaren, een paar brieven over en weer, dankbetuigingen voor gezonden exemplaren van boeken, totdat eerst Nicolaas van Reigersberch, en later Johan, de andere zwager, naar Frankrijk gaan, waar zij Casaubonus ontmoeten, wat aanleiding geeft tot een hernieuwde correspondentie; het philologische werk was bij Grotius in die jaren blijven liggen. Maar eerst als Casaubonus in October 1610 in Engeland is gekomen, begint die drukke correspondentie, die hoofdzakelijk over theologisch-politieke kwesties gaat en die duurt tot Casaubonus' dood in den zomer 1614.

Casaubonus was door Jacobus aan het werk gezet om te polemiseeren tegen de Katholieken; hij gaf in 1611 zijn Epistola ad Frontonem Ducaeum, het strijdschrift tegen den Jezuïet Fronton du Duc, uit, en in de dankbetuiging voor het hem gezonden exemplaar komt voor het eerst de theoloog Grotius voor het voetlicht. Hij had op dit gebied tot nu toe niets

gepubliceerd, maar hij was in theologicis, als zooveel philologen van dien tijd (men denke aan namen als Heinsius, Vossius, Casaubonus), zeer belezen en in de Patres was hij volkomen thuis. Met bezorgdheid sloeg hij de twisten tusschen Arminius en Gomarus, die nog pas aan het begin waren, gade en hij zag het groote gevaar, dat den Staat van die zijde dreigde. Hij meende, dat er slechts één middel was om het af te weren: verdraagzaamheid, tolerantie. Einde 1611 had hij daarover een verhandeling gereed, den reeds boven genoemden Meletius, waarschijnlijk zoo genoemd naar twee schismatici der 4e eeuw. Het werk is verloren gegaan en zelfs de naam bijna vergeten; het wordt een paar maal in de Briefwisseling genoemd, onder andere in de correspondentie met den Middelburgschen predikant, Walaeus, die later als professor naar Leiden zou gaan, aan wiens oordeel Grotius blijkbaar groot gewicht hechtte en wien hij het boek ter beoordeeling had toegezonden. En in zijn 'Memorie van mijne Intentien', in de gevangenis opgesteld, zegt hij: 'Aengaende de Tolerantie .... Mijne meeninge desen aengaende can ten deele verstaen werden uyt een ongedrukt geschrift, genaemt Meletius'. Dat is alles wat wij er van weten. Het is niet onmogelijk, dat er nog brokstukken van dit tractaat, of adversaria, die voor de samenstelling gediend hebben, schuilen onder de Grotiana op de Amsterdamsche Universiteits-Bibliotheek of bij de Remonstrantsche Gemeente te Rotterdam, maar het slechte schrift van den auteur, vooral in zijn aanteekeningen en collectanea, is voor een zoeken niet bevorderlijk. Toch zou het van groot belang zijn dien Meletius te kennen, zoo omdat het Grotius' vroegste theologische werk is als om te kunnen nagaan of zijn opvattingen na de Engelsche reis dezelfde zijn gebleven.

In Casaubonus nu vindt Grotius een geestverwant; wat hem aantrekt, en wat tot de geregelde correspondentie leidt, is diens gematigdheid en waardeering ook voor de meening van anderen. 'Aequitatis fuit', schrijft hij in zijn beoordeeling van bovengenoemde Epistola ad Fr. Ducaeum, 'quod nec Romanenses omnes cum Iesuitis, nec inter ipsos Iesuitas innoxios noxiis permisces, tum siqua diversam in partem accipi possunt, non ea odiose ut causae inservias, sed quam benignissime fieri potest interpretaris'. Waren er velen als gij in de Christenheid, de controversiae zouden aut pauciores aut certe placabiliores zijn. En dan ontwikkelt hij in dien brief het plan, dat de eenheid in de Kerk moet herstellen: Eén confessie voor alle kerken, die het oppergezag van den Paus niet erkennen; om die ééne geloofsbelijdenis te ontwerpen en vast te stellen is een Europeesche Synode noodig, die onder praesidium van Koning Jacobus in Engeland zal bijeenkomen. Die confessie zal alleen die artikelen bevatten, waarover geen verschil van meening bestaat, de punten waarover geen eenstemmigheid bestaat, *τὰ ἀμφισβητούμενα*, worden buitengesloten. Grotius vraagt dit plan aan den Koning voor te leggen; hij meent dat de Staten-Generaal zeker hun medewerking zullen verleenen. Het antwoord is, voor zoover den Koning betreft, niet erg bemoedigend. Z.M. zou het heel mooi vinden als

het uitvoerbaar was. Maar, voegt Casaubonus er aan toe, er zijn hier te lande verscheidene bisschoppen, die geheel van uw gevoelen zijn. In den volgenden brief legt Grotius nadruk op de groote staatkundige beteekenis van zijn plan, dat leiden moet tot een verbond tegen Rome en een dam zal opwerpen tegen de ketterij, die uit het Oosten komt, met name het Socinianisme. Weer een ontwijkend antwoord; de Koning koestert al jaren hetzelfde plan, een algemeene Synode, maar wie moet die bijeenroepen? Hij zeker niet; als de Staten het eens deden. De Groot gaat daarop niet in, maar vraagt of er in Engeland niet eenige bezadigde en geleerde theologen te vinden zijn (hij denkt zeker in de eerste plaats aan Casaubonus zelf), die zulk een confessie zouden kunnen ontwerpen door uit de verschillende geloofsbelijdenissen dat te verwijderen, waarin geen eenheid is te brengen, en dat, waarover geen verschil van meening bestaat, in een vorm te redigeeren, die allen zal voldoen. Weer een antwoord, dat de moeilijkheden op anderen afschuift; de Koning heeft nu andere gewichtige kwesties aan het hoofd, maar die ééne confessie kan men toch beter in Holland opstellen.

Het is achteraf gemakkelijk er ons over te verbazen, dat Grotius aan de mogelijkheid van ééne confessie geloofd heeft, en dat hij gemeend heeft bij iemand als Jacobus I steun te zullen vinden. Maar men mag niet vergeten, dat de groote tegenstelling hier te lande zich eerst na het Bestand duidelijk ontwikkeld heeft: pas toen men geen buitenlandschen vijand te bevechten had, vloog men elkander in het haar; dat Grotius in den z.g. consensus Sendomirensis van 1570, waar één confessie voor de Poolsche landen was vastgesteld, en in de kerkelijke toestanden in de Palts voorbeelden zag voor hetgeen hij ook hier wenschte, en dat hij meende dat de Overheid de macht bezat zulk een confessie bindend te maken. En wat zijn vertrouwen op Jacobus I betreft, hij heeft het zeker niet altijd behouden, wellicht reeds vrij spoedig verloren, maar vóór en ook nog kort na zijn Engelsche reis heeft hij vast in den Koning vertrouwd en gemeend dezen voor zijn plannen te hebben gewonnen. In April 1612 spreekt hij reeds den wensch uit zijn plannen persoonlijk in Engeland te komen verdedigen. Grotius was iemand met groot overredingsvermogen; het was hem tot nu toe steeds medegeloopen en de praktijk van de politiek kende hij nog niet. Vandaar dat hij ook den invloed van zijn grootsten tegenstander, Aartsbisschop Abbot, onderschat en zich een geheel verkeerde voorstelling maakt van de positie van Casaubonus, Casaubonus is een idealist, wiens verlangen naar rust en vrede in de Kerk met dat van Grotius overeenstemt, maar een man zonder den minsten politieken invloed, dien hij trouwens ook niet begeerde, tevreden rust gevonden te hebben in het vreemde land, en die wellicht de verre strekking van Grotius' plannen niet overzien heeft.

De mogelijkheid, zijn plannen in Engeland te gaan verdedigen, deed zich voor, toen in 1612 tot het zenden van het gezantschap was besloten. Het plan, dat Grotius mede zou gaan, schijnt opgekomen te zijn in een conferentie tusschen Oldenbarnevelt en den gezant Caron, toen deze in

December 1612 met verlof in Den Haag was. Over het eigenlijke doel van het gezantschap hier slechts een paar woorden. Knight in zijn, in veel opzichten te loven, Life of Grotius vertelt er het een en ander over uit Engelsche bronnen, die echter zeer onvolledig zijn. Zij kennen zelfs de namen der Engelsche onderhandelaars niet en maken geen melding van besprekingen, die gehouden zijn; Knight meent zelfs, dat er enkel stukken gewisseld zijn. Het Verbaal der missie, door Grotius opgesteld, licht ons over beide punten beter in, en ik heb dan ook gemeend goed te doen door het als Bijlage hierachter (p. 626) af te drukken. Het is voor Grotius' aandeel aan de werkzaamheden teekenend. Ik heb echter bezwaar tegen Knight's beschouwingen over Grotius' optreden in Engeland, die m.i. zeer onwelwillend en daardoor onjuist zijn en die voortkomen uit den verkeerden kijk, dien hij op hem heeft en die vooral berust op het ongunstige oordeel van Abbot, den Aartsbisschop van Canterbury, die, als bekend, in theologicis lijnrecht tegenover Grotius stond, en die door Winwood, den Engelschen gezant in Den Haag, vijand van Oldenbarnevelt en spreekbuis der vaderlandsche Contra-Remonstranten, reeds van te voren sterk tegen Grotius was ingenomen. Men behoeft Grotius bij al wat hij doet natuurlijk niet met superlatieven van lof te overladen, maar wilde men Abbot gelooven, dan zou Grotius al een heel oppervlakkig man zijn geweest, die zijn gesprekken van te voren praepareerde, om bij diners en dergelijke gelegenheden een goede beurt te kunnen geven. Dat had hij waarlijk niet noodig. Kan het onvriendelijk oordeel van Abbot niet veeleer daaraan worden toegeschreven, dat deze jonge man (hij is dan dertig jaar), enorm belezen, volkomen op de hoogte van de theologische kwesties van den dag, wiens scherpe betoogtrant ook uit de brieven blijkt en die een groot meesterschap over de taal had, het gesprek leidde, wat voor de ouderen niet zoo heel aangenaam was, vooral niet voor iemand, die niet gewoon was te worden tegengesproken. Ik hoop, dat ook van onze zijde die onderhandelingen van 1613 en 1615 eens bestudeerd zullen worden; eenig materiaal geven de Grotiuspapieren uit de bekende auctie van 1864, die thans op het Algemeen Rijksarchief in Den Haag bewaard worden. Het zou mij verwonderen, indien dan juist zou blijken te zijn, dat Grotius vrijwillig stellingen heeft verkondigd, die het tegenovergestelde inhielden van wat hij in het Mare liberum verdedigt, en dat het Engelsche antwoord vrijwel woordelijk aan het Mare liberum zou ontleend hebben kunnen zijn. Zoo simpel is de kwestie niet, en het is lijnrecht in strijd met wat wij van Grotius' karakter weten. En zou men in Holland zoo blind zijn geweest, om den schrijver van het Mare liberum uit te zenden, om het Mare clausum te verdedigen?

De Groot ging dan óók mede om den Koning en de Engelsche theologen omtrent de godsdienstgeschillen in te lichten, wat aan Caron, die ‘nyet en was geoeffent in scholastycque termen’, niet kon worden opgedragen. Te zeggen, dat hij als geheim agent der Remonstranten ging, om den Koning een Arminiaansche beschouwing van den toestand in handen te spelen, is

sterk getint; dat zij de kwestie niet eenzijdig lieten toelichten, was toch het goed recht der Staten. Wat toch was het geval? De Friesche predikant Sibrandus Lubbertus had in een drietal geschriften, den ‘Brief aan de Staten-Generaal’, de voorrede van zijn boek ‘De Iesu Christo Servatore’, die aan de Hollandsche Gemeente te Londen was gericht, beide van 1611, en in de aan Abbot geadresseerde opdracht van zijn ‘Commentarii ad 99 Errores Vorstii’, van 1613, de benoeming van Vorstius tot professor te Leiden scherp afgekeurd, en de Staten van Holland, die deze benoeming gesanctioneerd hadden, van Socinianisme beschuldigd. Winwood had er wel voor gezorgd dat een en ander den Koning bekend was geworden. Grotius' zending nu had ten doel het standpunt der Staten en in het algemeen dat der Remonstranten te verklaren. Men kon dit juist hem opdragen, afgezien van zijn andere kwaliteiten, omdat hij die benoeming altijd had afgekeurd, en hij zal die opdracht gaarne aanvaard hebben, omdat hij nu gelegenheid kon krijgen, den Koning zijn lievelingsplan voor te leggen. Over de audiëntie bij den Koning, die 15 Mei plaats had, heeft Grotius ons uitvoerig ingelicht in den brief aan Oldenbarnevelt, denzelfden dag nog geschreven, die uit Wtenbogaert's Kerckelicke Historie bekend is (zie hierachter n°. 262); zij duurde twee uren, want de Koning was in een ‘groote genegentheyt om wat breed te discoureeren’. Zoo'n theologisch gesprek was een kolfje naar de hand van Dominee Jacobus. En aan het slot deed deze een voorstel ‘in conformiteyt’ van Grotius' reeds besproken brief aan Casaubonus, van ‘een sodanige confessie te mogen maken, die tot vereeniging van alle Protestanten soude mogen dienen’; dat was juist wat Grotius wilde, en hij verliet het paleis in de meening, dat hij het pleit gewonnen had.

Twee dagen later had dat onaangename gesprek met Abbot plaats, dat we eveneens reeds uit een anderen brief aan Oldenbarnevelt kennen (hierachter n°. 263). Over het resultaat van dit onderhoud maakt De Groot zich geen illusies; de aartsbisschop was ‘van te voren geimbueert geweest met een quade opinie’ over hem. Maar hij maakt er zich ook geen zorg over en heeft gemeend, dat de invloed van den bisschop van Ely, Lancelot Andrewes, die hem ronduit zijn meening over de godsdienstgeschillen had gezegd, voldoende was om den Koning in zijn goede voornemens te sterken. En in dat vertrouwen schrijft hij, zoodra hij in patria terug is, zijn Ordinum Pietas, der Heeren Staten Godsdiensticheyt. Het is geschreven in de eerste maanden, toen hij juist zijn ambt als pensionaris van Rotterdam had aanvaard, en was begin September 1613 gereed. Wtenbogaert, Cornelis van der Myle, Corvinus, Bertius kenden het voor het ter perse ging, zeker ook Oldenbarnevelt. Eerstgenoemde vertaalde het in het Nederlandsch, de predikant van Hazerswoude, Naeranus, in het Fransch. Het is een verdediging van de Staten van Holland, maar tevens een felle aanval op Lubbertus, te feller, omdat Grotius in de meening verkeerde, dat hij en zijn aanhang niet meer op den steun uit Engeland konden rekenen en dat

hij de tegenpartij nu met één geweldigen slag kon afmaken. Die felheid, die wij bij Grotius niet kennen, heeft hem groot nadeel gedaan, en hierop doelde ik, toen ik straks zeide, dat hij de catastrophe voor een deel aan zich zelf te wijten had.

Maar ook de zaak zelf, die hij verdedigde, had veel ontstemming verwekt. In 1610 reeds, nog voor Vorstius definitief benoemd was, schreef de Raadsheer in het Hof van Gelderland, Fred. van den Sande: 'men vreest hier dat de beroeping van Vorstius in de Hollandsche kerken meer moeilijkheden zal geven dan de leer van Arminius zelf'. Men weet welk een storm later is losgebarsten. Trouwens, Grotius zelf heeft, als gezegd, de benoeming nooit goedgekeurd. 'Intempestiva vocatio' schrijft hij aan Casaubonus, en waartegen ik mij zooveel ik kon heb verzet. Maar kwade trouw bij Curatoren of Staten, zooals de tegenpartij wil, ontkent hij ten eenen male. Zij hadden onverstandig gehandeld, het is geen kwaadwilligheid. Ignorantia, misschien imprudentia, geen malitia. En dat wil hij in de Ordinum Pietas vooral aantoonen, zonder ook maar eenigszins de leer van Vorstius te verdedigen. Dat dit onderscheid in de hitte van den strijd aan de overzijde niet gemaakt werd, is wel te begrijpen, ook dat men er Grotius als een aanhanger van Vorstius zag, hoezeer hij het tegendeel ook beweerde. Maar vooral de felle aanvallen op Lubbertus werden er veroordeeld, en dat ook door hen, die hem in de zaak zelf gelijk gaven. Zeer merkwaardig is in dit verband de brief van zijn ouden vriend, den ervaren staatsman De Thou (n°. 403). Hij zag het gevaar, dat Grotius dreigde; 'vermijd voortaan dit strijdperk', schrijft hij hem, 'en wijd U aan uw studie en uw ambt'. De Groot verdedigt zich, dat hij het boek ex officio, als advocaat-fiscaal, geschreven heeft, dat hij zich verplicht achtte ambtshalve tegen de aanvallen op de Staten op te treden. Het moge waar zijn, ook dat hij het in opdracht van de Staten heeft geschreven; maar de vorm, waarin hij het stak, komt in elk geval voor zijn rekening, en de haat richtte zich niet tegen het ambt, maar tegen den drager, en zij bleef, ook nadat Grotius als zoodanig was afgetreden.

Het komt mij voor, dat Grotius zelf ingezien heeft, dat hij te ver was gegaan en te veel gewaagd had; reeds bij de aanbieding van het eerste exemplaar aan Vossius schrijft hij (p. 271), dat hij te heftig is geweest: 'fateor me commotiorem fuisse cum scriberem'; wellicht had hij toen reeds begrepen, dat hij uit Engeland geen steun te verwachten had. Als hij dan ook in de komende jaren een paar andere boeken schrijft, die een gelijksoortige materie behandelen, maar nu zonder directe aanvallen op de tegenpartij, de Defensio fidei Catholicae de Satisfactione Christi, en De Imperio summarum potestatum circa sacra (een onderwerp van den dag, dat ook door Wtenbogaert, Walaeus en Vossius behandeld is), dan zendt hij het manuscript eerst aan geestverwanten in Engeland en in de Palts, aan den bisschop van Coventry, Overal, en zijn ouden vriend Lingelsheim, om het oordeel van de theologen daar te vernemen, voor hij gaat drukken. Had hij het ook

met de Ordinum Pietas gedaan, wie weet hoeveel leed hem bespaard zou zijn.

De correspondentie uit de volgende jaren is van overwegend theologisch-politieken inhoud; de voornaamste correspondent is Vossius, dien De Groot wellicht bij diens schoonvader, Professor Junius, heeft leeren kennen. De eerste brief is van 1613; Vossius was toen nog rector in Dordrecht, maar al heel spoedig doet Grotius pogingen om hem naar Leiden te brengen; eerst is het plan voor hem een nieuw professoraat in de Kerkgeschiedenis in te stellen, maar als Bertius het Regentschap van het Collegie neerlegt om professor in de Philosophie te worden, komt Vossius in zijn plaats als Regent. Het was een goede oplossing, want men wilde Bertius gaarne van het Regentschap ontheven zien, en de keuze van Vossius ondervond algemeen instemming. Eenmaal in Leiden, neemt Vossius ook de plaats van Heinsius als verzorger van Grotius' werken in.

In 1614 verscheen de Lucanus bij Raphelengius te Leiden; het is een voortreffelijke uitgave, die herhaaldelijk herdrukt is; wie voor de correctie heeft gezorgd, blijkt uit de Brieven niet; het boek wordt er eerst genoemd, als het klaar is om verzonden te worden. De verdere geschriften uit de komende jaren zijn, evenals de brieven, hoofdzakelijk van theologisch-politieken aard: eerst het Decretum Ordinum (Rogge 75) uit 1614, vertaald als Resolutie van de .... Heeren Staten van Hollandt en West-Vrieslandt (Rogge 77), een verdediging van de resolutie tot den Vrede der kerken. Dan 1616 de Oratie ghedaen in de vergaderinghe der 36 Raden der Stadt Amsterdam, de redevoering door Grotius uitgesproken op 23 April 1616 (Rogge 81), (waarover zie het artikel van M. de Jong Hzn., in het juist verschenen Jaarboek van Amstelodamum, XXV, p. 125), en ten slotte de Defensio fidei catholicae de Satisfactione Christi adversus Faustum Socinum (Rogge 258), die door den Groninger Professor Herman Ravensperger heftig werd aangevallen, wat weer een verdediging door Vossius uitlokte. Grotius had het boek, eer hij het uitgaf, aan binnen- en buitenlandsche geleerden ter inzage gestuurd, evenals De Imperio summarum potestatum circa sacra (Rogge 132), doch dit was nog niet terugontvangen, toen hij gevangen genomen werd; vandaar dat het onuitgegeven bleef, tot het handschrift kort na zijn dood in handen kwam van een onbekenden Parijschen uitgever, die het in 1647 publiceerde.

Dan hebben wij uit deze laatste jaren nog de juridische correspondentie met broer Willem, toen student te Leiden, over de Theses, die hij sub praesidio, en die hij voor zijn promotie verdedigde.

Meer en meer spreekt uit de brieven de bezorgdheid voor het lot van het vaderland. Waar gaat het heen? Wat zal de Synode brengen? De laatste brief, dien wij hebben, van 17 Augustus 1618 (n°. 581), eindigt met de woorden: ‘Synodus sub incude est, quae utinam nobis tolerabile aliquid pariat’.

Wat de Synode baarde was erger dan Grotius ooit had kunnen bevroeden.

Over de wijze van bewerking kan ik kort zijn. Ik volgde, wanneer de brief nog in handschrift aanwezig is, den tekst zoo getrouw mogelijk en gaf van afwijkende lezingen rekenschap, maar verbeterde aperte schrijffouten stilzwijgend. Door ... wordt aangegeven, dat een woord onleesbaar is, of dat de brief beschadigd is met tekstverlies; ex conjectura ingevoegde woorden zijn tusschen ( ) geplaatst. Boven elken brief gaf ik, na het volgnummer, jaar en datum, die tusschen [ ] geplaatst werden, zoo zij niet in den brief zelf voorkwamen of zoo zij van die in den brief afweken. Waarop zulk een dateering dan berustte, heb ik in een noot verklaard, tenzij duidelijk was, b.v. uit het antwoord op den brief in kwestie, waarom die datum of dat jaar was gekozen. Ik volgde bij de dateering den nieuwen stijl, zoo het tegendeel niet bleek; doch ook daarover wordt in de noten opheldering gegeven. Verder noteerde ik bij elken brief: waar het origineel, afschrift of minuut wordt bewaard; waar de brief reeds gedrukt is; op welk nummer dezer uitgave hij een antwoord is, resp. door welk nummer hij beantwoord wordt.

In de noten gaf ik korte biographische aanteekeningen omtrent minder bekende personen of omtrent gebeurtenissen uit hun leven, zoover die voor goed begrip van de betreffende passage noodig waren. Wat algemeen bekend mag worden verondersteld, ging ik voorbij, maar ik hield er wel rekening mede, dat deze uitgave in handen kan komen van buitenlandsche geleerden, die met de landgenooten van Grotius en Nederlandsche toestanden allicht niet zoo op de hoogte zijn als wij. Maar ik meende deze toelichtingen toch tot het hoogst noodige te moeten beperken. Ik heb mij verder veel moeite gegeven om aan te wijzen welke de boeken zijn, die in de brieven genoemd worden, en Knuttel's Pamfletten, Rogge's Bibliotheca Grotiana en Petit's Bibliographische Lijst zal men herhaaldelijk geciteerd vinden. Bij het maken van deze aanteekeningen ging ik uit van dit standpunt, dat zij moesten dienen voor hem, die een brief buiten verband met de andere brieven raadpleegt, zoodat, wanneer in een reeks van brieven, b.v. in die aan Vossius, herhaaldelijk sprake is van een zelfde boek, waarvan de naam niet genoemd wordt, ik telkens dat boek in de noten aanwees; alleen wanneer het in een brief èn in het antwoord daarop voorkomt, wordt het in de noten op dat antwoord niet nog eens weer aangeduid; daarvoor dient de vermelding, dat de tweede brief een antwoord is op den eersten.

Van de tallooze citaten uit, vaak ongenoemde, klassieke auteurs en uit de Patres heb ik getracht zooveel mogelijk de vindplaats aan te wijzen, doch de oogst zou heel wat schraler zijn uitgevallen, zoo de Heer D.J.H. ter Horst, Assistent aan de Koninklijke Bibliotheek, mij niet met zijn groote belezenheid ter hulp was gekomen. Ik breng hem daarvoor gaarne hier mijn dank; ook dat hij de proeven heeft willen doorlezen, waardoor op menige plaats de juiste lezing kon hersteld worden. Bij gemis aan allesomvattende indices was het echter niet mogelijk elk citaat terecht te brengen, en ik meen dat de tijd, die soms voor het zoeken naar een plaats

noodig is, niet altijd in overeenstemming is met het nut, dat het terechtbrengen heeft. Op de moeilijkheden die het terugvinden van citaten bij Grotius heeft, heb ik reeds gewezen in het Prooemium van mijn uitgave van Grotius' De Iure Belli ac Pacis, pag. XIII, waarheen ik verder verwijs.

In de Rotterdamsche Historiebladen 3e Afd. I p. 328 is een brief van Matelief aan Grotius uitgegeven, die echter, zooals Dr. R. Bijlsma in het Nederlandsch Archievenblad 1927/8 p. 49 vv. heeft aangetoond, niet aan Grotius geschreven is; ik heb dien daarom niet opgenomen. Van de hier gepubliceerde brieven heette no. 439 van G.J. Vossius te zijn, de brief is echter zonder twijfel van Pontanus; no. 233 is aan Apollonius Schotte geschreven; no. 442 in niet aan Dupuy, maar, zoo ik mij niet vergis, aan den gezant Gideon van den Boetzelaer gericht; no. 465 is niet aan Vossius, maar aan Scriverius geadresseerd geweest; no. 565 ten slotte, die zonder naam van den schrijver in de Epistolae ecclesiasticae is gedrukt, meende ik aan den Agent der Staten bij de Hanse-steden, Foppe van Aitzema, te moeten toeschrijven. De gronden, waarop een en ander berust, vindt men in de noten bij elken brief. Aan wien no. 100 gericht is, weet ik niet; of de brief inderdaad van Grotius is, kan betwijfeld worden.

In den 'Index van Namen en Boektitels' nam ik alleen dan de namen van geciteerde auteurs op, wanneer de aangehaalde plaats van beteekenis is voor het betoog, of wanneer die plaats in den brief behandeld wordt; niet de tallooze citaten, die enkel ter opluistering dienen.

Ten slotte geef ik hier een Lijst van de boeken, die met verkorten titel door mij geciteerd zijn; de volledige titels van de werken van Grotius zelf vindt men in Rogge's Bibliotheca Grotiana, waarheen, waar noodig, verwezen is; van de andere boeken zijn de titels in hun geheel opgegeven.

Lijst van aangehaalde werken.

Album Studiosorum. - Album studiosorum Academiae Lugduno-Batavae 1575-1875. Hagae Comitum, 1875.
Alg. Konst- en Letterbode. - Algemene Konst- en Letter-Bode voor het jaar 1801-1861. Haarlem, 1801-1861.
Allen, Opus Epistolarum. - Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami per P.S. Allen. Oxonii 1906 vlgg.
Arnobius, ed. Orelli. - Arnobius. Disputationum adversus gentes libb. VII, recognovit Io. Conr. Orellius. Lipsiae, 1816.
Atlas van Stolk. - Atlas van Stolk. Katalogus der historieprenten verzameld door A. van Stolk Cz., Amsterdam, 1895 vlgg.

de Backer-Sommervogel. - Aug. de Backer et Aloys de Backer. Bibliothèque de la Compagnie de Jésus. Nouvelle édition par Carlos Sommervogel. Bruxelles, 1890-1909.
Balen, Dordrecht. - Matthijs Balen Jzn. Beschryvinge der stad Dordrecht. Dordrecht, 1677.
Baudius, Amores. - Dom. Baudius. Amores, edente Petro Scriverio. Amstelodami, 1638.
Baudius, Epistolae. - Dom. Baudius. Epistolae semicenturia auctae. Amstelodami, 1662.
Brandt, Leven. - Casp. Brandt. Historie van het leven des Heeren Huig de Groot .... Vervolgt .... door Adr. van Cattenburgh. Dordr., Amst., 1727.
Brom, Archivalia. - Gisb. Brom. Archivalia in Italië. 's-Gravenhage, 1908-1914.
Bronchorst, Diarium. - Ev. Bronchorst. Diarium sive Adversaria omnium quae gesta sunt in Academia Leydensi: 1591-1627. Uitg. door J.C. van Slee. 's-Gravenhage, 1898.
Bulletin Eglises Wallonnes. - Bulletin de la Commission pour l'histoire des Eglises Wallonnes. La Haye, 1883 vlgg.
Burigny, Vie de Grotius. - Jean Lévesque de Burigny. Vie de Grotius, avec l'histoire de ses ouvrages. Amsterdam, 1754.
Burman, Sylloge. - Sylloge Epistolarum a viris illustribus scriptarum ed. P. Burman. Leidae, 1727.
Bijdr. en Meded. Hist. Gen. - Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap te Utrecht. 's-Gravenhage, 1877 vlgg.
Bijdragen Vad. Gesch. - Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde. Arnhem, 's-Gravenhage, 1837 vlgg.

Caix de S. Aymour, Notice. - Amédée de Caix de Saint Aymour. Notice sur Hugues de Groot (Hugo Grotius) suivie de lettres inédites. Paris, 1884.
Casaubonus, Ephemerides. - Is. Casaubonus. Ephemerides cum praefat. et notis edente Ioh. Russell. Oxonii, 1850.
Casaubonus, Epistolae. - Is. Casaubonus. Epistolae, insertis ad easdem responsionibus, quotquot hactenus reperiri potuerunt ... Roterodami, 1709.
Catalogus Grotius-tentoonstelling. - Catalogus van de Grotius-tentoonstelling te 's-Gravenhage. 13-28 Juni 1925. Leiden, 1925.
Colenbrander, J.P. Coen. - H.T. Colenbrander. Jan Pietersz. Coen. Bescheiden omtrent zijn bedrijf in Indië. 's-Gravenhage, 1919 vlgg.

Deliciae poëticae. - Deliciae poëticae, fasciculi VIII. Ed. Laur. van Santen. Lugduni Batavorum, 1783-1796.
Dorez, Catal. Dupuy. - Léon Dorez. Catalogue de la Collection Dupuy. Paris. 1899.

Epistolae. - H. Grotius. Epistolae quotquot reperiri potuerunt. Amsterdam, 1687.
Epistolae ad Gallos. - H. Grotius. Epistolae ad Gallos. Nova editio emendatior et auctior. Lipsiae et Francofurti, 1684.
Epistolae ecclesiasticae. - Praestantium ac eruditorum virorum epistolae ecclesiasticae et theologicae varii argumenti ... Ed. tertia. Amstelaedami, 1704.
Epistolae ex bibl. Meelii. - Insignium virorum Epistolae selectae, quae nunc primum prodeunt, ex bibliotheca Iani Guilielmi Meelii. Amstelaedami, 1701.
Epistolae ex museo I. Brant. - Epistolae celeberrimorum virorum, nemp H. Grotii .... aliorumque antehac ineditae .... Ex scriniis literariis Iani Brantii. Amstelaedami, 1715.
Erasmus, Opera ed. Clericus. - Des. Erasmus. Opera omnia emendatiora et auctiora. Ed. I. Clericus. Lugduni Batavorum, 1703-1706.

Fruin, Verspr. Geschr. - Rob. Fruin. Verspreide geschriften uitgeg. door P.J. Blok, P.L. Muller en S. Muller Fz. 's-Gravenhage, 1900-1905.

Gruter, Inscriptiones. - Inscriptiones antiquae totius orbis Romani, in corpus absolutissimum redactae, ingenio ac cura Iani Gruteri. Heidelbergae, 1602.

Haak, Merula. - S.P. Haak. Paullus Merula, 1558-1607. Zutphen, 1901.
Handelingen Letterkunde. - Handelingen der jaarlijksche vergaderingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde. Leiden, 1772 vlgg.
Harrison. - A.W. Harrison. The beginnings of Arminianism to the Synod of Dort. London 1926.
Heinsius, Poemata. - Dan. Heinsius. Poemata auctiora. Editore Nic. Heinsio, Dan. Fil. Lugduni Batavorum, 1640.
Heinsius, Poemata Graeca. - Dan. Heinsius. Poemata Graeca: et e Graecis Latine reddita .... Quibus Adoptivorum liber accedit. Lugduni Batavorum, 1640.
Hooft, Brieven. - P.C. Hooft. Brieven door J. van Vloten. Leiden, 1855-1857.
Hotomanorum Epistolae. - Fra. et Ioa. Hotomanorum pat. ac fil. et clarorum virorum ad eos Epistolae. Amstelodami, 1700.

Illustris Academia. - Illustris Academia Lugd.-Batava: id est virorum clarissimorum icones, elogia ac vitae, qui eam scriptis suis illustrarunt. Lugduno-Batavorum, 1613.
Isographie des hommes celèbres. - Isographie des hommes célèbres ou collection de facsimile, de lettes autographes et de signatures. Paris, 1843.

Japikse, Resol. Stat. Gen. - N. Japikse. Resolutiën der Staten Generaal 1576-1609. 's-Gravenhage, 1915 vlgg.

de Jonge, Opkomst. - J.K.J. de Jonge. Opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië. Verzameling van onuitgegeven stukken. 's-Gravenhage, 1862 vlgg.

Knight. - W.S.M. Knight. The life and works of Hugo Grotius. London. 1925.

Manes. - P.A. Lehmann. Hugonis Grotii Belgarum Phoenicis manes ab iniquis obtrectationibus vindicati. Delphis Batavorum, 1727.
Meursii Opera. - Ioan. Meursius. Opera omnia ... Ioannes Lamius recensebat et scholiis illustrabat. Florentiae, 1741-1763.
Molhuysen, Bronnen. - P.C. Molhuysen. Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche Universiteit. 's-Gravenhage, 1913-1924.
Muller, Nederl. Geschiedenis in platen. - Fred. Muller. De Nederlandsche geschiedenis in platen. Beredeneerde beschrijving van Nederlandsche historie-platen zinneprenten en historische kaarten. Amsterdam, 1863-1882.

Navorscher. - De Navorscher. Amsterdam, 1851 vlgg.
Nederl. Biogr. Woordenboek. - Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek onder redactie van P.C. Molhuysen. e.a. Leiden, 1911 vlgg.
Spectator. - De Nederlandsche Spectator. Weekblad. Arnhem, 1856 vlgg.

Pallas Leidensis. - Pallas Leidensis 1925. Red. J. Huizinga, e.a. Leiden, 1925.
Pamflet Broekema. - J. Broekema. Catalogus van de pamfletten, tractaten enz. aanwezig in de Provinciale Bibliotheek van Zeeland. I. Middelburg, 1892.
Pamflet Knuttel. - W.P.C. Knuttel. Catalogus van de pamfletten-verzameling berustende in de Koninklijke Bibliotheek, 1480-1853. 's-Gravenhage, 1889-1920.
Pattison. - Mark Pattison. Isaac Casaubon, 1559-1614. Second edition. Oxford, 1892.
Petit, Bibl. Lijst. - L.D. Petit. Bibliographische lijst der werken van de Leidsche Hoogleeraren van de oprichting der Hoogeschool tot op onze dagen. I. Leiden, 1894.
Pleyte, Chaertbouc. - W. Pleyte. Leiden vóór 300 jaren en thans. Photolithogr. afbeelding van een platte-grond van 1578 en Chromolithogr. afbeelding van het Chaertbouc van straten binnen Leiden en Chaertbouc van de stadts wateren gemeten by Sal. Davs. van Dulmenhorst en Jan Pts. Dou. Leiden, 1874.

Reifferscheid. - Alex. Reifferscheid. Quellen zur Geschichte des geistigen Lebens in Deutschland während des 17. Jahrh. Nach Handschriften herausgegeben und erläutert. I. Heilbronn, 1889.
Rivet, Animadversiones. - H. Grotius. In Consultationem G. Cassandri annotata. Cum necessariis Animadversionibus Andreae Riveti ... Lugd. Batavor, 1642.
Rogge. - H.C. Rogge. Hugonis Grotii operum descriptio bibliographica in qua omnes editiones et versiones, argumenti ratione habita, secundum temporis ordinem recensentur. = Bibliotheca Grotiana, I. Hagae Comitum. 1883.
Rogge, Bibliotheek van Remonstr. en Contrarem. geschriften. - H.C. Rogge. Bibliotheek der Remonstrantsche geschriften. Amsterdam, 1863-1864. - Bibliotheek der Contra-Remonstrantsche en gereformeerde gschriften. Amsterdam, 1862-1865. (= Beschrijvende Catalogus der pamfletten-verzameling van de boekerij der Remonstrantsche Kerk te Amsterdam).
Rogge, Wtenbogaert. - H.C. Rogge. Johannes Wtenbogaert en zijn tijd. Amsterdam, 1874-1876.
Rotterdamsche Historiebladen. - Rotterdamsche Historiebladen. Door J.H. Scheffer en Fr. D.O. Obreen. Rotterdam, 1871-1880.

van Someren, Portretten. - J.F. van Someren. Beschrijvende Catalogus van gegraveerde portretten van Nederlanders. Amsterdam, 1888-1891.

Wtenbogaert, Brieven. - Joh. Wtenbogaert. Brieven en onuitgegeven stukken, verzameld en uitgegeven door H.C. Rogge. Utrecht, 1868-1875.
Wtenbogaert, Kerck. Historie. - Joh. Wtenbogaert, De kerckelicke historie, vervatende verscheyden gedenckwaerdige saecken, in de

Christenheynt voorgevallen, van het jaer 400 af, tot in het jaer 1619. Voornamentlick in dese Geunieerde Provintien. Z. pl., 1646.
Wtenbogaert, Leven. - Joh. Wtenbogaert. Leven, kerckelijcke bedieninghe ende zedighe verantwoordingh ... Tweeden druck. Z. pl., 1646.

Vos, Amstels kerkelijk leven. - G.J. Vos Azn. Amstels kerkelijk leven van de eerste 60 jaren der vrijheid. Amsterdam, 1903.
Vossius, Opera. - G.I. Vossius. Opera. Amstelodami, 1701.
Vossius, Epistolae. - G.I. Vossii et ad eum virorum eruditione celeberrimorum Epistolae, ed. Colomesius. Het tweede gedeelte met eigen pagineering bevat de brieven aan Vossius, geciteerd als: ad Vossium Epistolae.

Wagenaar. - J. Wagenaar. Vaderlandsche historie. Amsterdam, 1770-1800.
Walaeus, Opera. - Ant. Walaeus. Opera. Lugd. Bat., 1647-1648.

W e r k e n H i s t . G e n . - Werken van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht. Utrecht, 1863 vlgg.
W e s t e r m a n n . - Clar. virorum ad Io. Meursium epistolae ex cod. bibl. Lips. nunc primum editae ab Ant. Westermann. Lipsiae, 1841.
W i n w o o d , M e m o r i a l s . - Ralph. Winwood. Memorials of affairs of state in the reigns of Q. Elizabeth and K. James I. Collected (chiefly) from the original papers of -, by E. Sawyer. London, 1725. 3 dln.

Corrigenda.

p. 1. r. 11 v.o. 1598 lees: 1599.
p. 2. r. 19 v.b. srula lees: rulas.
p. 48. r. 6 v.o.n°. 64 lees: n°. 66.
p. 152. voorlaatste regel lees: echtgenoote, die vóór 4 Febr. 1610 overleed; zie Brieven van Wtenbogaert I p. 95 en p. 98 n. 2 (Baudii Epp. p. 316, 317).
p. 320. r. 12 v.b. Juni 16 lees: Juni 6.

1. [1597] Juni 28. Aan Joh. Meursius[1].

Hugeianus Grotius Iohanni Meursio.

Magno me delectarunt opere, mi Meursi, literae tuae mellitissimae, praesertim vero lectiones quas iudicii mei facis, quae adeo placuerunt ut nihil supra. Remunerabor te hisce nostris quas forte non omnino improbabis. Sunt eae in Madaurensem quo usus sum prout eum cudit Faber noster[2]; eius editionis paginas adiicio. Primum pagina 6. Lib. de Mundo: *Minores vero ultra Indos Taprobana et Phebol* cte. V.C.[3]: *Indros Bromanae et Zoxae*. ex Aristotele[4] liquet legendum *Indos Taprobanem et Loxen*. Pag. 45. de Philo. *Iuridicialis illa medicinae pars est nam morbis animae medetur, sicut illa corporis.* Non dubitabis, quin legendum sit, *Medicinae par est.* Ib. infra. *Sic haec scientiam mutata iuris simulat quidem* etc. si sensum perspicias facile iudicabis *imitata* legendum. fol. 51. *Prius est nocere quam noceri: Quid enim his rebus nocetur quae sunt viliores corporis et externis*?

1 Hs. U.B. Leipzig, cod. 0355 f. 202. Gedrukt Meursii Opera XI p. 19; Westermann p. 8. De brieven n°. 1-4 aan Meursius zijn zonder jaartal, één slechts heeft een datum. Meursius is als student te Leiden ingeschreven 16 Mei 1591 (Iohannes Iacobi Lausdunensis), en komt sedert geregeld in de recensielijsten en pedelsrollen (in het Senaatsarchief) voor, wonend bij Arnoldus Tilmanni of Aernt Thielmans; het laatst in die van 1599. Dat zal wel hetzelfde adres zijn als 'den IJserman', waarheen Grotius veelal adresseert. In den zomer van 1599 moet hij nog te Leiden zijn, blijkens n°. 9-11, die te dateeren zijn in verband met Scriverius' huwelijk en den druk der Februa op Capella, welken Meursius bezorgde, wat op zijn verblijf in Leiden wijst. In zijn levensbeschrijving in de Illustris Academia (p. O 3') zegt Meursius, dat hij 10 jaar gouverneur van de zoons van Oldenbarnevelt geweest is, en toen professor te Leiden werd; dat was Aug. 1610 (Molhuysen, Bronnen L. Univ. II p. 9). Zijn komst bij Oldenbarnevelt kan dus gesteld worden einde 1599 of begin 1600 (vóór 8 Febr. 1600; want in de pedelsrol van dat jaar komt hij niet meer voor). Men zou anders geneigd zijn hem daar reeds begin 1599 te zoeken, want in een brief van Scaliger van 5 Kal. Mart. (= 25 Febr.) 1599 en in een van Jo. Heurnius van 12 Febr. van dat jaar (Meursii Opera, XI p. 61 en 65) worden de groeten aan Oldenbarnevelt verzocht. Grotius zelf is 3 Aug. 1594 ingeschreven; op de recensielijst van 1598 komt hij niet meer voor; wel in 1597: 5 Kal. Oct. (= 27 Sept.) van dit jaar verdedigde hij er nog Stellingen (Rogge 414). Hij zal Leiden dus einde 1597 of begin 1598 verlaten hebben, en ging 1598 met het gezantschap van Justinus van Nassau en Oldenbarnevelt naar Frankrijk. 1 Febr. 1598 was men zeilree te Brielle; in den loop van 1598 kwam Grotius in het vaderland terug en legde 13 Dec. 1598$^{\text{aant.}}$ den eed als advocaat af (Brandt, Leven I p. 13). Drie conjecturen uit n°. 2 n.l. 'Tisianera Buceroque nati'; 'quin esset', en 'quantum fias', worden in Meursius' Criticus Arnobianus, waarvan de colophon zegt, dat het boek Maart 1598 gedrukt werd, vermeld (p. 25, 101, 159). Die brief is dus niet later dan einde 1597; n°. 4 is weer iets later dan 2; 1 en 3 lijken mij uit dezen zelfden tijd; waren zij uit 1599, dan zou er allicht over den druk van Martianus Capella, dien Meursius bezorgde, gesproken worden. Ik stel alle vier op 1597 en neem de volgorde van het handschrift over.

2 L. Apuleii Madaurensis Opera omnia ... per Bon. Vulcanium, Lugd. Bat. 1594. Vulcanius (De Smet) noemt zich nu en dan met den Latijnschen naam Fortunatus Faber.

3 V.C. = vetus codex.

4 Arist., de Mundo c. 3.

quae vel imminui possunt vel fraudibus interire, illaesis potioribus, quae ad ipsam attinent animam. Levia errata hoc pacto restituenda. *Peius est n. q. noceri: Quid enim! his rebus n. q. s. v. corporeis et externis.* ib. versu a fine tertio, pro *flores* putem *dolores* restituendum. In loco illo Apologiae ubi nomina magorum recensentur[1], quid sibi vult *Ioanes* aut quis ille? lege meo periculo *Iamnes. Hismoses* ibidem mihi temere mutandum non videtur; primum quod videam singulis nominibus disiunctivam coniunctionem praeponi, deinde quod Hebraicum quid, aut Chaldaicum sapiat. Est enim (ni fallor) Hismoses vel His-mosis, השמ שיא. Vale et Scriverium nostrum officiose saluta. XXVIII Iunii.

Ad locum tuum in Macrobio[2] emendatum facit Phurnutus de Mercurio[3]: *ἀργειφόντης δέ ἐστιν οἱονεὶ ἀργειφάντης ἀπὸ τοῦ ἀργῶς πάντα φαίνειν, καὶ σαφηνίζειν, τὸ γὰρ λευκὸν ἀργεινὸν ἐκάλουν οἱ παλαιοὶ, ἀπὸ τῆς κατὰ τὸ φοιτῶ ταχυτῆτος, καὶ γὰρ τὸ ταχὺ ἀργὸν λέγεται κατὰ ἀντίφρασιν*.

Adres: Iuveni lectissimo, mihi Musisque dilectissimo Iano Meursio. In den IJserman op de Breestraet tot Leyden. Den boode zijn loon.

2. [1597]. Aan Joh. Meursius[4].

Meursio suo H. Grotius S.

Quoniam et occasio, et amicitiae nostrae necessitudo flagitabant, ut tibi litesrula aant. meas mitterem, id ipsum praetermittere non potui ne vel *μέγαν καιρὸν*, vel *διὰ φίλιον* offenderem. Cum itaque Die Lunae patrem domi non invenirem, die hoc - qui Lucripotis Dei est - reversurum, die Martis navi Roterodamum profectus sum in qua perlegi Notas Canteri ex Codice Romano, ad Varronem nostrum[5]; conatus sum itaque aliquot in locis propius ad veritatem Romani codicis accedere, quam vel Gelenium[6], vel Canterum factitasse videmus. Nisus hos tibi mitto, adiecta numeri nota, qua et in contextu, et in notis pro *μηνύτῃ* uteris. Libro itaque primo ad notam 1. ex collatione codicis legere malim: *Exterminati sumus dudum quasi p. n. e. t. m. m. i. sint s.* Illud enim *dum* ex repetitione *longe* eius glossa. Ad n. 2. *nec madidari imbribus arva succedit: ἑλληνικῶς οὐδ᾽ ἀρουρὰς ὄμβροις βρέχεσθαι συμβαίνει*. A.n. 11. m. *Et tamen o. m. c. a. a. n. cum irasci p. C. a. i. a. d.* ita, sublata interrogatione. 14. tibi coram dixi. 16. Canterus interponit distinctionem male nam princeps dominus est *ὕπατος χρειόντων*. 25. Locus valde corruptus. Gelenii lectio hic nimis abscidit:

1 P. 318.
2 Blijkbaar een conjectuur op Saturn. I cap. 19. In Meursius ad Macrobium Notae, achter de Macrobius-editie van Pontanus (1597), vind ik geen conjectuur op die plaats.
3 Phurnutus, d.i. L. Annaeus Cornutus, de Natura Deorum cap. XVI.
4 Hs. U.B. Leipzig, cod. 0355 f. 204. Gedr. Meursii Opera XI p. 649; Westermann p. 9. Zie voor dateering bij n°. 1.
5 Arnobii Disputationum adversus gentes libri septem, ex bibl. Theod. Canteri. 1582. Over Varro = Arnobius zie Orelli praef. zijner uitgave van Arnobius p. IV. 'Varro Christiani saeculi' noemt Grotius Arnobius in het carmen bij n°. 13.
6 Sigismund Gelenius, wiens Arnobius 1546 uitkwam.

substituo: *Tisianera Buceroque nati*. Tisianiara est Laeda, vel Nemesis, ut ultrix Latinis, Bucerus est cornutus, vel admodum cornutus Ammon, ut Phestius Graecus[7]:

7 Scholia in Pindari Pyth. IV. 28: *Καὶ γὰρ καὶ Φαῖστος ἐν τοῖς Λακεδαιμονικοῖς ἐπιβάλλων φησί*: *Ζεὺς Λιβύης Ἄμμων κερατηφόρε κέκλυθι μάντι*.

Τὰς λιβύης ἄμμων χερατηφόρε χλυϑὶ μάντι.

Ex quo nati Castores Dioscuri. 28[1] *ex olivi unguine adipatum*, sic *adipata oratio* Ciceroni[2], nam hic olivi unguen non est *εὔοδμον*, neque lectio Canteri *εὔοδμος* mihi. 35. *f. quoius est*. Iupiter enim ad flaminem propritim pertinebat, vel, *qui eius est*, ut referatur ad flaminem. 39. *et munera nudis animi hominibus deportabant*. Nudi animi homines, sine fuco, ut supra, *Asseverationes nudae*. 41. *glabre*, pro glabrum, quemadmodum hilare et hilarum, affabre et affabrum. 52. *dilacerare (si potessetis Deum) vultis.* Graece *χατατάμνειν* (*ἐὰν ϑεὸν ὄντα δύναιτε*) *βούλεσϑε*, Lib. II. 27. *demoretur iners, quamvis*, nam, *valeat in aëre* sunt glossae ineptissimae *τοῦ demoretur*, et *iners*. 43. *aut velle, scire contendere esse id verum quod p.* Lib. III. 14. *Nam si liquido sciretur quin esset u. v. o. e. i. e. s. f. c. p. e. conveniret assensio*? 17. *memorationis parcissimae*, nam dixit *nominibus ignotis*. Lib. IV. 10, *pro aliis*. Lib. V. 4. *exantlatus ille vi*. 11. *quantum fias*. Graece *ὅσον γένοιο βροτοῖς γελοῖα*. 38. *nec ad verum rerum vocare contextum*. Lib. VI. 6. *non in Cereris Eleusinae humatae omnibus perhibentur officiis*? 27. *discere* lego. 33. *ne unum quidem haberet scripulum, quo hirundinibus hospitis (Varro dicit) Tennites se ostentaret*, factum enim hoc in Sicilia in qua Apollinis Tennitae fanum a Cicerone in Verrinis[3] refertur. Lib. VII. 8. *atque animum dexteritate.* Salve mi Meursi, et me ama.

Adres: Iohanni Meursio habenti in lata platea Leidis.

3. [1597]. Aan Joh. Meursius[4].

Salutem tibi mi Meursi mitto. Et mehercle, aut valde ego animi fallor, aut maiore iam te iure absentem salute impertio, quam nuper praesentem. Impertio enim iam te re quam habeo, tunc qua carebam. Gaudeo itaque mihi super hoc dono, quod mihi tanquam postliminio a Deo Optimo Maximo obtigit, tu gratulare, et iam scio, hoc facis: Nota enim mihi animi tui in me benevolentia, quam et literae tuae redolent, et ipsae illae Theodoreticae Lectiones[5], dum eas facis iudicii mei. De quibus quid dicam? verant, aut saltem mihi verant. Et in priore quidem mendum levius, in altera vero gravius, unde etiam factum est ut non statim coniecturam probaverim: veniebat enim mihi in mentem legere me aliquando in Hesychio[6]-ni fallor-*λειμῶνας* praeter vulgatam significationem etiam *ϑάλασσαν* designare, ex quo loco nescio quid nugabar. Postea tamen me frustra esse comperi, et desiderare hunc Theodoreti locum opiferam coniecturae tuae manum, et eam esse genuinam hic lectionem. Quare pedibus eo in tuam sententiam. Facerem identidem aliquot mea tuae censurae, sed die Lunae Lugdunum cogito. Dabitur tum, ut spero, *στόμα πρὸς στόμα λαλεῖν*: Nunc Have.

1 lees 29.
2 Cic., Orator VIII, 25: adipata dictio.
3 Cic., Verr. IV, 53, 119.
4 Hs. U.B. Leipzig, cod. 0355 f. 205. Gedr. Meursii Opera XI p. 650. Voor dateering zie bij n°. 1.
5 In Meursius' Opera komen zulke lectiones niet voor. Het zijn dus blijkbaar handschriftelijke aanteekeningen.
6 Hes. in voce *λειμών, αὐλών ϑάλασσα*.

Tuus
Hugeianus Grotius.

Adres: Unice amico Iano Meursio in magna spe et re iuveni. In den IJserman op de Breestraat tot Leyden. Per amy.

4. [1597]. Aan Joh. Meursius[1].

Meursio suo Hugeianus Grotius S.D.

Literae tuae merum Atticum mel mihi fuere mi Meursi, et quid mirum, cum tu

apis Metinae
More modoque[2]

antiquorum hominum perlibes aurea scripta? Inter quos non ultimus Augustinus, qui o utinam aliquando - siquidem iam et Theologus esse coepisti - tuus audiat. Specimen sane illud quod ad me mittis, non parvam mihi spem iniecit, te, vel de Augustino, vel simili quopiam Theologo - scis quem innuam[3] - bene posse mereri. In prima illarum, quas ad te misi[4] coniecturarum deceptum me video, dum verba illa *si per nos* Geleniana figmenta esse non satis animadverti. Has coniecturas vide in duobus *συνχρονίοις* altero gentili, altero Christiano. Symmachus in Oratione pro Sacris Patriis[5]. *Omnia quidem ideo plena sunt, nec ullus perfidis tutus est locus.* Lego: *Omnia quidem Deo plena sunt*.

Prudentius lib. contra Symmachum secundo, loquens de pictoribus, atque poetis[6]:

Sic unum sectantur iter, sic inania rerum
Somnia concipiunt.

Luxuriatur versus. Codex antiquus *cessa figuris Somnia*.

L. *cassa figuris*. Idem[7]:

Semina tum sulcis committitis, arva cavete
Dura lapillorum in acie ne decidat illic,
Quod seritur.

L. *Dura lapillorum macie*. Vale, et quod facis, me ama, et (si placet) per hunc literas remitte.

Adres: Iuveni literarum opibus ornato Iohanni Meursio in den IJserman tot Leyden.

1 Hs. U.B. Leipzig, cod. 0355 f. 211. Gedr. Meursii Opera XI p. 651; Westermann p. 11. Voor dateering zie bij n°. 1.
2 Horat., Od. IV, 2, 27-28.
3 Ik vermoed Arnobius. In 1598 kwam Meursius' Criticus Arnobianus uit.
4 Zie n°. 2.
5 Symm., Rel. (= Epp. X) III.
6 Prudent., c. Symm. II, 45.
7 Ibid. 1023-5.

5. 1598 Jan. 8. Van Joh. Is. Pontanus[8].

Album nostrum, Groti, memoriae nota cohonestare abiturienti[9] promiseras; sed nescio qua subita vel inopina profectione mea id omissum. Et tamen utcunque ceciderit, animo hoc meo notatam eam abstuli mecum, non calamo aut colore

8 Hs. Bibl. Roy. Brussel. Gedrukt. Brieven van en aan Joh. Is. Pontanus door P. N. van Doorninck en P. C. Molhuysen (1909) p. 2, waar in de voorrede p. V iets over P.'s album amicorum.

9 Pontanus was 19 Maart 1597 als Joannes Isaaci, Danus, 25 jaar oud, student in de Medicijnen, te Leiden ingeschreven.

ullo ascititio, sed Genii tui puro signo. Ait bene Romanus sapiens[1], *In pectore amicus non in atrio quaeritur*.

Loco hoc Capellae[2]: *Nec igne usserit, nec lympha subluerit, nec animae simulachrum Syri cuiusdam dogmate verberarit*, quod Christum tangi, et opinari fere ita Musigeten[3] nostrum dicebas, valde dispiciundum. Ecce quod sequitur non longe[4] *Sed mirabatur illa obsequentium multitudo, quae, sicut Syrus quidam astruit in numero duorum millium fuerat constituta etc.* de eodem intelligi neutiquam posse, vides, sed de Pythagora potius aut sectae talis homine. Nam ille de intervallis siderum et harmonia caelesti disputavit ut scimus ex Plinio[5], et alii annotarunt. Sed Pythagoras, inquies, Syrus non fuit. Fuit quidem ille non Syrus sed Samius, at sectae eius auctor et statutor Pherecydes, nonne Syrus? Vide quae de eo in Floridis Lucius[6]; et tamen de re tota delibero ego, et maxime de loco priore. Nescio quid in mentem venit de Cybelis institutis, dum illa recogito apud Florum[7]: *Syrus quidam nomine Eunus fanatico furore simulato dum Syriae deae comas iactat etc.* Super opinione de Christo scio aliquid, et video, sed quasi per nebulam. Ego idcirco ampliabo. Tu in critico hoc saltu pergito

ab hirsuto iaculum torquere Capella[8].

Sed quando politum aut reformatum[9] videbimus, quaeso sciamus? Non me latet, quid tibi debemus. Vale Draecsholmio 8 Ianu. CIↃIↃXCVIII.

T. Ioh. Isacius Pontanus.

Adres: Eximiae indolis et spei adolescenti Hugeiano Grotio suo, in Academia Lugdunensi Batavorum.

6. [1598]. Aan G. Tuning[10].

Hugeianus Grotius Gerardo Tuningio cognato suo charissimo et Academiae Lugdunensis antecessori dignissimo Salutem.

Quoniam te eo animo erga nos esse semper cognovi et multoties re ipsa comperi, cognate eruditissime, ut nulla in re, qua nos iuvare possis, unquam deesse velles, iccirco nos saepe eam animi tui promtitudinem amplexi quam alias sperare vix ausi fuissemus, libere tuis operis officiisque utimur fruimur. Quod et hac in re mihi

1 Seneca, de Benef. VI, 34.
2 Mart. Capella II, 142.
3 Scaliger.
4 Mart. Capella II, 172.
5 Plin., Nat. Hist. II, 19-20.
6 Apuleius, Florida 15.
7 Florus, Epit. III, 19.
8 Iuvenalis, Sat. V, 155.
9 De Martianus Capella kwam 1599 uit (Rogge 374).
10 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2. Er wordt hier gesproken over den druk van Pontifex Romanus, Rex Galliarum etc., die 1598 verscheen (Rogge 286-288). Voor deze uitgave kreeg Grotius van de Staten-Generaal een vereering van 12 £ vl., 7 Dec. 1598. Welke de familiebetrekking is tusschen Grotius en Gerrit Tuning, dien hij cognatus noemt, weet ik niet. Tuning (overl. 1610) was sedert 1590 professor Institutionum te Leiden.

usuvenire video, dum tua diligentia meam absentiam compensari sino, in versibus nostris imprimendis. Quare non quidem quod - absit enim hoc - te nostri non satis memorem rear, sed ut et tu videas nos officii nostri meminisse te oro atque

obsecro, ut quam maxime id ipsum fieri poterit carminis editionem et quidem - quoad licet - incorruptam matures. Praeterea in versu illo quem fecimus in Regina

At tu qui septem cinctutam montibus urbem[1]

vallatam restituas. Hoc si feceris perpetuum me tibi dicendis agundisque gratiis damnatum habebis: o utinam et referundis. Vale et Dubletum[2] saluta. Tuus Hugeianus Grotius.

Adres: Eerzaemen hoochgeleerde zeer discreten heere Mr. Gerrit Tuning Professeur der rechten tot Leyden. De boode zijn loon.

7. [1599]. Van Joh. Meursius[3].

Ioannes Meursius Hugeiano Grotio S. D.

Odi puerum praecoci sapientia, aiebat ille[4]; sed eo dicto, mi Groti, nihil censeo ineptius. Cur enim? Quippe *generosioris arboris etiam planta cum fructu est*[5], quod Quintiliano iuvene dictitabatur. Sed aurem vellit Cato, qui 'senilem iuventam signum esse praematurae mortis' pronuntiat[6]. Quod utinam falsum? exemplis enim et experientia comprobatum, non diurnare hoc hominum genus. Dolendum certe: et quod de Caesare[7] olim dictum, 'non nasci eum debere, aut Reip. non tam cito eripi', idem de praecocibus et praestantissimis istis ingeniis videtur; quibus si ad frugem pervenire daretur, quanto usui Reip. erant futura? Tua caussa hoc dico, cui in ipsa fere pueritia tam praeclare sapere contigit, ut *μελλέφηβος* in ingenii et eruditionis admirationem cunctos erexeris. Cave autem te efferas, aut ames nimis propter haec: quin Dei potius in te beneficentiam agnosce, illique ut gratus sis sedule labora. Gratus autem eris - vide quam sollicitus sit hic affectus, quem non contemnes - si dona, quae tibi largiter suppeditavit, nominis ipsius sanctissimi solius gloriae, Reique

1 In alle drie genoemde uitgaven luidt het vers:

At tu qui tumidam septenis collibus urbem.

2 Volgens de recensielijst van 1595 (Senaatsarchief) woonde Grotius het eerste jaar van zijn verblijf te Leiden 'apud Lassonium', d. i. Mr. Jacobus Lasson, die Mei 1596 tot rector der Latijnsche school te Delft werd aangenomen; hem heeft Grotius zijn 'Physicarum disputationum septima' (Rogge 414) opgedragen, en in den eersten brief, dien hij, na zijn ontsnapping, uit Parijs aan zijn ouders schreef, van 16 April 1621, laat hij L. groeten. Twee brieven van Lasson d. d. 6 Mei 1615 en 1621 volgen. Bij Lasson woonde ook Joannes Dublet, Hagiensis, waarschijnlijk Jan Doublet Philipszn., geb. 1580, overl. 16 Mrt. 1650 (zie Heraldieke Bibliotheek N. R. II (1880), p. 257), 23 April 1594 als student ingeschreven (in het gedrukte Album heet hij Drabblet), die volgens de recensielijst van 1597 (1596 ontbreekt) bij Tuning, waarschijnlijk den vader van prof. Gerrit Tuning, woonde. Diens broer Jan, stud. Iuris, komt in de recensielijsten dezer jaren herhaaldelijk voor als wonende 'apud patrem'. Grotius zelf woonde volgens de recensielijst in 1597 'apud D. Junium', d. i. professor Franciscus Junius.

3 Gedr. Io. Meursi Exercitatt. critic. I p. 244 (1599), vóór de Notae in Plauti Truculentum.

4 Apuleius, Apol. 85.

5 Quintilianus, Inst. or. VIII, 3, 76.

6 Plinius, Nat. Hist. VII, 52.

7 S. Aurelius Victor, Epitome 28.

publicae utilitati impendere studebis. Quod nisi facis, infelix es, immo nihili. Hoc cogita, et me ama: atque haec ad Plauti Truculentum examina.

8. 1599 Apr. 1. Aan J. A. DE Thou[1].

Nobilissime domine

Anno[2] fui in Gallia vestra, vidi regnum optimum, regem optimum, proceres optimos quod gaudeo: non et te quod doleo. Non potui praesens me tuae familiaritati insinuare: nihil restabat nisi occasionem praesenti denegatam literis compensare. Tentavi, sed frustra: absque Texera[3] fuisset, viro optimo, et - multa paucis - tuo: atque de quo magna apud nostros opinio. Is librum a me Principi primario dedicatum, voluit eidem licet imperfectum offerre cum aliis quibusdam exemplaribus: inter quae et hoc tuum pignus novae amicitiae, cuius hae literae instrumentum. Plura non scribo: sufficiat vel tribus verbis ut patrono solenne, OPERAS, MUNUS, DONA, polliceri. Vale. Delphis Batavorum Kalendis Aprilibus Anni *ἀπὸ τῆς θεανθρωπογονίας* CIↃIↃIC. Tuus *χρήσει καὶ κτήσει* si cupis,

Hugo de Groot.

1 Hs. Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 836 f. 75. Gedrukt Epistolae p. 1. Beantw. door n°. 19.

2 'Anno' beteekent 'voor een jaar', niet 'een jaar lang'. Vermoedelijk heeft Burigny, Vie de Grotius c. IX, deze plaats onjuist verstaan als hij zegt: 'Après avoir été près d'un an en France'.

3 Joseph Texera (Teixeira) 1543-1604, een Portugeesch Dominicaan, biechtvader van den jongen prins van Condé, Henri de Bourbon. Na de verovering van Portugal door de Spanjaarden is Texera aan het Fransche hof gekomen en heeft steeds de belangen van het verdreven vorstenhuis verdedigd. Ook als schrijver van historische en genealogische werken is hij bekend. Grotius ontmoette hem aan het hof bij zijn reis in 1598, en noemt hem o. a. in de opdracht van zijn uitgave van Martianus Capella aan Condé (librum a me Principi primario dedicatum). Het portret van Condé, dat in die uitgave voorkomt, had Grotius van Texera gekregen. Uit bovenstaanden brief maak ik op, dat Texera in 1599 in ons land was en dat Grotius van deze gelegenheid gebruik maakte om hem eenige exemplaren van Capella mede te geven voor Parijsche vrienden, o. w. Condé en De Thou. Het 'imperfectum' moet zoo verklaard worden, dat 1 April de tekst afgedrukt was, en verzonden kon worden, nu zich een gelegenheid voordeed; de Februa waren in Juli, toen Scriverius trouwde, nog ter perse (zie n°. 9 en 11). Hiermede stemt overeen Van Deventer, Gedenkstukken van Johan van Oldenbarnevelt II p. 272, die een 'Déclaration de ce que les Portugais peuvent faire pour la liberté de leur patrie' van Maart 1599, vermeldend, zegt: 'De steller dezer Déclaration schijnt dezelfde frater Joseph Tex. te zijn, die in 1589 hier te lande om hulp was komen vragen voor den verdreven koning Antonio, en die thans weder evenals toen ijverige pogingen deed om een overval in Portugal te bewerken'. Vanwaar v. D. dit heeft, is bij een onderzoek in de Oldenbarneveltpapieren op het Algemeen Rijksarchief niet gebleken.
P.H. M [arron] zag in 1801 bij Chardon de la Rochette een exemplaar van Martianus Capella van Grotius, dat hij aan Texera ten geschenke had gezonden met een eigenhandig geschreven gedichtje voorin:

Reverendissimo Patri Fratri Ios. Texerae.
Hunc ego qui pro me solvat tibi mitto libellum;
Sed neque sic pleno iure satisfacio.
Nam tibi non possum plenas persolvere grates,
Seu volo fraterno nomine, sive meo.
Te duce ego doctas perveni ad principis aures,
Frater, et augustos principis ad oculos.
H. Grotius.

Alg. Konst- en Letterbode 1801 (II) p. 226 (Rogge 290). Verg. ook p. 8 n. 6. Octrooi voor de uitgave van Texera's Explicatio arboris gentilitiae Henrici IV (12 Juli 1592) bij Japikse, Res. St. Gen. VII p. 744, waar hij Texerus heet. Zie ook nog Knuttel, Pamfletten-Catalogus Kon. Bibl. I: 1 n°. 1021; en hierachter n°. 10.

Adres: Nobilissimo, Clarissimo, atque eruditissimo Domino Iacobo Augusto Thuano Parlamenti Parisiensis Praesidi.

9. [1599]. Aan Joh. Meursius[1].

Salve oculissime. Gratias tibi summas ago, quod carissimas horas nostris emendationibus in Capellam a mendis typographicis - velim etiam meis - emendandis non dedigneris impendere. Si tibi aliquid hisce diebus temporis superfuerit, pervelim cum Tiarda[2] nostro excurras. Scriverio tuo gratulor de nuptiis[3], te officiosissime saluto.

Tuus
Hugeianus Grotius.

Adres: Hug. Grotius Iano Meursio Suo Salutem.

10. [1599]. Aan Joh. Meursius[4].

Accepi literas tuas, mi Meursi, et vixdum accepi, quum iam respondeo. Sed ante omnia hoc tibi, et tuo meoque Eizoni[5] volo notum, fratrem cum Texera[6] reversum, qui ob temporis defectum nulli eum potuerat commendare. En Carmen Verberio tuo[7], quem iam nosti, quasi nuptiale, quod hic ex tempore, et tempori

1 Hs. U.B. Leipzig, cod. 0355 f. 198. Gedrukt Meursii Opera XI p. 32. N°. 9-12 zijn uit 1599, omdat in 9 en 10 gesproken wordt van Scriverius' huwelijk (22 Juli 1599) en in 9, 11 en 12 van den druk der Februa op Martianus Capella, waarover zie n°. 8 n. 3. N°. 13 is m.i. iets later dan n°. 12, indien althans in beide dezelfde reis naar Goeree bedoeld is.

2 4 Mrt. 1598 is Eytzo Reineri f. Tiarda, Frisius, 20 jaar, Litt. stud. te Leiden ingeschreven, en nogmaals 15 Mei 1599 als Eytzo Reyneri Tiarda, Groningensis, Jur. stud.

3 Scriverius huwde 22 Juli 1599 met Annetgen Willemsdr. van der Aer.

4 Gedr. Meursii Opera XI p. 59. Voor dateering zie bij n°. 9.

5 Zie boven n. 2.

6 Texera, zie p. 7 n. 3. Kan met 'fratrem' de 13-jarige Frans de Groot bedoeld zijn? Cf. 'fraterno nomine' in het gedichtje p. 7 n. 3.

7 Volgens Baillet, Jugemens des Savans VII p. 344 (ed. van 1722), zou Scriverius na het verschijnen van Meursius' Criticus Arnobianus (in 1598) een Anti-criticus geschreven hebben, wat tot vijandschap tusschen de vroegere vrienden geleid zou hebben. Orelli in zijn Arnobiuseditie (1816) I p. XXXVIII ontkent dit. Ten onrechte, zooals blijkt uit n°. 11 en uit twee brieven van Meursius in zijn Exercitationes criticae (1599) I: den eersten aan Eitzo Tiarda (p. 235), den anderen (p. 263) aan Rupex Signatorius. Met dezen schuilnaam bedoelt hij Petrus Scriverius: Rupex van rupes = *πέτρα* en Signatorius van signare = scribere. Curieus is dat de reclamant op p. 262 nog 'Petro' heeft, niet 'Rupici', zoodat oorspronkelijk het adres op p. 263 geluid moet hebben 'Petro Signatorio' (of misschien wel 'Petro Scriverio'). Baillet 1.1. spreekt dan ook van Pierre Signatorius, en heeft misschien een exemplaar gezien waar het adres zoo was. Een dergelijke onjuiste reclamant liet Meursius ook elders staan (zie p. 17 n. 1). In dien laatsten brief spreekt Meursius wel van een Anti-criticus, dien Scriverius wilde uitgeven, maar het schijnt er nooit toe gekomen te zijn. Zie ook Meursii Opera XI p. 67 noot b.
Verberius ziet denkelijk, zooals Grammius (Meursii Opera XI p. 59) al opmerkte, op de regels in bovengenoemden brief aan Tiarda:

adscribo. Paroedia est Catulli[1] quam Verberius aliis eiusdem Carminis paroediis (nam editionem iam dudum parat) poterit, si lubet, adiungere.

Maritus iste, quem videtis, hospites,
Ait fuisse pessimus tenebrio.
Neque ullius furentis impetum manus
Nequisse praeterire, seu rapaciter
Opus foret movere, sive caedere.
Et hoc negat relicta saepe Lipsii
Negare scripta, sive, Scaliger, tua,
Tuosque, Dousa, sive Delrii libros,
Tuosque, Popma, sive Meursii libros,
Cui ille post maritus antea fuit
Quasi sodalis, illiusque nomine
Loquace saepe stigma subdidit sono.
Groti pusille, visque magna Meursii,
Tibi haec fuisse, et esse cognitissima,
Ait maritus, ultima ex origine
Tuo stetisse dicit in cubiculo,
Tuoque vultui intulisse condylos,
Et inde proh! quot impotente spiritu
Genas ferisse, laeva, sive dextera
Repruriisset, aut utrumque amiculus
Simul misellus incidisset in manum.
Neque ulla vota Verberalibus Diis
Sibi esse facta, cum veniret Amsteli
Ab ultimo hunc adusque Rapeburgium.
Sed haec prius fuere, nunc reconditus
Sedet quiete, seque dedicat tibi
Puella sordida, et puella sordidi.

Vide et ride cum Tiarda, quicum vale. Velim iudicium de his versibus meis tuum cito rescribas.

T.
H. Grotius.

Inscriptio erat: Iohanni Meursio literarum Imperatori, Lycophronico, Theocritico, Macrobiano, Arnobiano, Plautino, Pio, Felici, Invicto[2].

‘Scriverius, fratris colui quem nomine, linguae
Excussit mihi se verbere, meque sibi’.

Begrijp ik ‘linguae verbere’ goed, dan heeft Scriverius kwaad gesproken van Meursius' werk; daarop ziet ook ‘clam apud alios’ in den brief aan Signatorius; en in het bovenstaande gedicht beschuldigt De Groot Scriverius ook van soortgelijke critiek op het werk van andere vrienden. Popma is vermoedelijk Ausonius Popma (overl. 1621), de uitgever van Cato; Delrius de Jesuiet M. A. del Rio.

1 ‘Phaselus ille quem videtis hospites’, Catull. IV.
2 Dit ziet op Meursius' werken: Lycophron (1596); Spicilegium ad Theocritum (1597); Notae in Macrobium (1597; zie p. 2 n. 2); Criticus Arnobianus (1598) en de Curae Plautinae in de Exercitationes criticae (1599); Pius felix invictus, epitheta der Romeinsche imperatores; zie ook de onderteekening bij n°. 11.

11. [1599]. Aan Joh. Meursius[3].

Accepi, amicorum optime, literas tuas Imperiales. Laudas carmen[4] supra

3 Gedr. Meursii Opera XI p. 60. Voor dateering zie bij n°. 9.

4 Zie n°. 10.

meritum nisi forte ob id meritum sit, quod hominem insulsissimum derideat; hominem perfidum. O scelus centum Oceanis expiandum! Nihil melius in hac humana societate amicitia, nihil peius sublesta fide. Optime Manilius[1]:

nihil ex semet natura creavit
Pectore amicitiae maius.

At ille, qui ore amicum simulavit, factis hostem etiam capitalem professus est, vivit et quidem securus vivit,

Nescius ultorem post caput esse Deum[2].

Crede, mi Meursi, non levis res est ita ludere de aliena fama. Sed sane ad laetiora nos convertamus,

Et ne relictis Musa procax iocis
Caecae retractes munera Naeniae[3].

Capellae Februa residua ad te mitto. Rogo, ut, si vacat, antequam Typographo tradas, perlegas. Scio multa errata in distinctionibus, plurima prava scriptura. Perlegi ego, sed non omnia animadverti. Ita soleo; mea non nisi perfunctorie possum perlegere, ideoque pusilla multa visum meum fugiunt. Levabis te ipsum magna ex parte emendandi labore, qui alias difficilis futurus. Vale, et si Epithalamium[4] tuum imprimetur - quamquam nolle te, sat scio - mitte exemplar, et scribe, quidnam intervos actum sit. Tiardam officiosissime saluta.

Tuae Imperatoriae Maiestatis
humillimus Capellanus.
Grotius.

12. [1599]. Aan Joh. Meursius[5].

Amicorum amicissime.

Scripseras nuper te Ultraiectum proficisci, ego simul literas tuas legi, profectus sum Goderedam. Scripseras Propemptica te mittere, non accepi, quod miror. Audivi nunc ex patre, qui id ipsum a Raphelengio[6] accepit, te Lugduni esse, et aut in itinere non fuisse, aut brevi admodum reversum. Ego dubito: itaque ad te scripsi, ut si tu Lugduni sis, mihi scribas et me certiorem reddas. Praefationem ad Lectorem una cum Erratis[7] Typographo misi, velim cures ut ea recte imprimantur, ne in ipsis Erratis Errata committantur. Quod si feceris, rem mihi - ut soles semper - longe gratissimam facies. Ego nihil magis desidero, quam tecum os ad os colloqui. Nam ego hic sum ab omni sodalitio seiunctus. Tam instabilis Fortunae est cursus. Qui nuper amicos tam bonos, tam multos habebam, nunc nullum invenio. Alterutrum fiat oportet ut aut

1 Man., Astron. II, 571.
2 Tibullus, Eleg. I, 8, 72.
3 Horatius, Od. II, 1, 37.
4 Blijkbaar op Scriverius.
5 Hs. U. B. Leipzig, cod. 0355 f. 197. Gedrukt Meursii Opera XI p. 58. Voor dateering zie bij n°. 9.
6 De uitgever Christoffel van Ravelingen. Zie Pallas Leidensis p. 311.
7 Van Martianus Capella.

tu si Lugdunum venias huc excurras aut ego Lugdunum, si tu ibi sis, prima occasione veniam, et diuturnam absentiam paucularum horarum colloquio compensem. Raptim.

Tuus *χρήσει καὶ κτήσει*
Hugo de Groot.

Adres: Iuveni doctissimo Amico oculissimo Iano Meursio H.G. Salutem dico. In den IJserman op de Breestraet tot Leyden. Loont den boode.

Adres: Iuveni doctissimo Amico oculissimo Iano Meursio H.G. Salutem dico. In den IJserman op de Breestraet tot Leyden. Loont den boode.

13. [1599]. Aan Joh. Meursius[1].

H. Grotius Iohanni Meursio S.

Credo te, mi Meursi, iamdudum non dicam admirari, sed querelis prosequi meam negligentiam. Carmen promisi et omisi mittere, vel literas. Excusabo me uti potero averruncans sinistriorem omnem de me suspicionem. Ex quo a te decessi, in agro Goderedano fui, ibi aliquandiu commoratus iam redeo, et - quod antea ob loci importunitatem nequiveram - iam scribo. Sed poteras - inquies - vel nocte intermedia scribere. Et sane debueram, mi Meursi, et o si! neque mihi pigendum, vel poenitendum fuerat, noctem tibi impendere, qui mihi tot totos dies. Habes ergo confitentem ex parte reum, et Carmen ipsum ex *ἐγχωμιαστικῷ* - nisi fallor - *ἰλαστικόν*. Have, et me quod facis ama.

Adres: Singularis ingenii iuveni amico meo singulari Iano Meursio. In den IJserman op de Breestraet tot Leyden. De boode loon.

Bij dezen brief op een afzonderlijk blad het volgende gedicht:

Iam iam efficacem Criseos scientiam
Fatemur omnes, sive pars vilis grege
Exemta vulgi, quis datum est insistere
Consultioris semitam sententiae
Ductore Phoebo, quisque praecipuum est volup'
Integra vatum lectitare carmina,
Aut diligenti volvere auctores manu
Illancinatos, nec malis obnoxios
Censoriarum dexterarum erroribus.
Te te rogamus, Musici decus chori,
Lausque una Meursi, per novenas Virgines
Per et verendum Delphici numen Dei
Sanctamque Suadam et luculentas Gratias;
Miserere tandem totque scriptores male
Contaminatos redde honori pristino.
Tibi expiandae Barbarorum audaciae
Dat Apollo partes, et tuam poscunt manum,
Situ eruenda squalido volumina.
An vanus augur fallor? an primas tenes?
Faecata tollit ora Chalcidicus senex[2],
Iam nuper adeo Meursicam implorans opem
Cum sola magni pervigilii conscia

1 Hs. U.B. Leipzig, cod. 0355 f. 200 en 201. Gedr. Meursii Opera XI p. 58. Voor dateering zie bij n°. 9.

2 Grotius doelt hier op enkele werken van Meursius: Chalcidicus senex is Lycophron; Siculus poeta, Theocritus; Varro Christiani saeculi, Arnobius. Zie p. 2 n. 5. Cato de Agricultura gaf Meursius in 1598 te Leiden uit.

Lucerna crebro palpitaret flamine.
En laetus inflat Doricae vocis tubam
Siculus poëta; sumit et nitidam togam
Et apta sacris Birra Saturnalibus
Macrobius aevi fulgidum lumen sui:
Et ille Varro Christiani saeculi
Potior renidet deque Nationibus
Ducit triumphum, deque Correctoribus:
Et vis Catonis dia foecundi docet
Ruris colonos, adiuvante Meursio
Nec non vetusto Meursiano Codice,
Qui quam Catonem paene restituunt sibi!
Pubeda macte hac itur ad caelum via.

Hugeianus Grotius.

14. [1600]. Aan Bon. Vulcanius[1].

En tibi, Vulcani Clarissime, postulatum nomine Gruteri carmen[2], quod quidem tale est ut quod probitati deerit sua magnitudine compenset: nisi tu contra existimes, nec iniuria, ut arbitror, eo peius esse, quo quid maius est, ubi malum est. Veniam tamen amico dabis, si versus meos, quos pondere vinci a vestris necesse est, numero saltem praeferre conatus sum. Absit enim ut elegantia aut Vulcaniis certem, aut Heynsiis. Scriverios nescio enim quopacto eveniat, ut ne metuam. Hoc tamen cogitare te etiam oportebit me Hagae, vos Lugduni scribere, hoc est me inter Aulae, Forique turbas, quae si non aures, mentem tamen vel invitam abripiunt, et quodam polluunt contagio, vos in suavissimo literarum otio. Unum mihi gratulor, quod hic non multo a vobis spatio dissiti etiamnum Lugdunensis aurae spiramus nonnihil, non aliter quam si vicini Heliconis iuvemur afflatu. Quo modo enim nos, quibus fervet aetas maximum animo adminiculum, quiescere poterimus, ubi Musageten Scaligerum, ubi te quoque ipsum cogitatione perpendimus, qui fugientis aevi supremo gratissimos omni literatorum Choro foetus quotidie parturitis obstetricante Camoenarum Collegio. Vides quo tendam, puto. Glossarii[3] me tui sursum versum rapit admiratio, pro quo maximas tibi debeo gratias, vel publico nomine, quod edideris, vel privato, quod eo me munere donaveris. Purus putus Thesaurus est septimo Vulcani subiectus examini, ut aurum solet. Quot in eo sordes purgaveris, non citius ego dixerim, quam tu reipsa praestitisti. Plura non dico: Alieni operis ego admirator, non censor esse soleo. Et tamen ille sibi urnam assumit, qui nihil unquam edidit boni, nisi quod suum non esset. Hoc illud est *inter strepit anser olores*[4]. Have plurimum, cum Heynsio quem amo unice.

Tuus perpetuo
H. Grotius.

1 Hs. U.B. Leiden, cod. Vulc. 105.
2 Ik vermoed het gedicht In Gruteri Inscriptiones (Poemata p. 164).
3 Thesaurus utriusque linguae hoc est .... Glossaria .... edita studio et opera Bonav. Vulcanii. 1600.
4 Virgil., Ecl. IX, 36. Is hier Scriverius bedoeld?

Adres: Eruditissimo, Clarissimoque Viro D. Bonaventurae Vulcanio Graecarum Literarum Professori. Op het huys te Lochorst tot Leyden.

15. 1600 Juli 4. Aan J.A. de Thou[1].

Illustrissime Domine

Epithalamium Regium[2] meum raptim exaratum tibi mitto. Invenies in eo stragis Parisiensis, et bellorum civilium descriptionem: multis ea erit ingrata, neque dubito; sed aliter Panegyris fieri non potuit, etiam Scaligeri, quem hac super re consului, iudicio. Praeterea *ἀμνηστίαν* subiunxi. Sed utrum id satis sit, a te iudicium exquiro. Rogo ut scribas - quanquam scio publicas curas vix pati - authorne sis edam, an supprimam. Dum literas tuas exspecto non prodibit. Alia mihi opuscula prae manu sunt, quorum unum tuo, si pateris, nomini inscribo, ut testatiorem habeas meum erga te affectum. Operam omnem, licet perexiguam, animitus tibi promitto. Interea bono tuae patriae, et humanioris studii vale, et me, nisi indignus sum, patroni loco ama. Hagae Comitatensi. IV Non. Iul. An. CIↃIↃC.

Illustriss. V.D. devotissimus
Hug. Grotius.

Adres: Illustrissimo domino D. Iac. Augusto Thuano Praesidi Curiae Parrhisiensis dignissimo H. Grotius Salutem.

16. 1600 Aug. 4. Aan Joh. Meursius[3].

Salve mihi, et Musis amicissime.

Non ignoras Carmen me de Semestri priori huius anni scripsisse, cuius finis est praelii apud Neoportam eventus[4]. Nomina caesorum, et captorum hostium, qui quidem primariae alicuius dignitatis, ita uti primum hic circumferebantur, inserui. Postea illis intellexi nihil esse incertius. Eadem iterum aliter atque aliter prodierunt mirabili discrimine. Itaque Delphos profectus, cum ne illic quidem certior fiam, ad te scribo, uti mihi hac in re operam des. Suspenditur enim impressio. Poteris, nisi grave sit, certi aliquid resciscere ex Nobilissimo D.D. Oldenbarneveldio. Ubi certi quid habueris, quod quam citissime eveniat opto, quia res moram vix patitur, rogo, ad me perscribas. Salutabis meo nomine Nob. adolescentes curae tuae concreditos, Reginerum et Guilielmum Oldenbarneveldios[5], et cum iis in mei amore perseverabis.IIII Sextilis Anno CIↃIↃC. Delphis Batavorum.

Tuus *χρήσει καὶ κτήσει*
H. Grotius.

1 Hs. Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 836 f. 76. Gedrukt Epistolae p. 1. Beantw. d. n°. 19.
2 Op het huwelijk van Henri IV en Maria de Medicis, Dec. 1600. Het gedicht schijnt nooit gedrukt te zijn; zie n°. 19 en n°. 20.
3 Hs. U.B. Leipzig, cod. 0355 f. 208. Gedr. Meursii Opera XI p. 76.
4 Mirabilium anni CIↃIↃC quae Belgas spectant semestre prius. 1600. (Rogge 291).
5 Reinier van Groenevelt en Willem van Stoutenburg, de zoons van den landsadvocaat, wier gouverneur Meursius 1600-1610 was; zie bij n°. 1. n. 1.

Adres: Eersaeme discrete voorzyenighe Johannes Meursius ter huysen van mijn Ed. heere Mijn heere Mr. Johan van Oldenbarneveldt eerste Raedt ende Advocaet van t'ghemeene landt van Holland in den Haghe. Loont den boode.

17. 1600 Sept. 14. Aan J. Lipsius[1].

I. Lipsio literarum principi H. Grotius salutem.

Occasionem ad te, Vir Clarissime, scribendi, quae rara ob Civiles hosce motus, oblatam non neglexi. Edideram hisce diebus Aratum[2] cum triplici interpretatione, Ciceroniana, quam interpolavi, Caesaris Germanici, quae ex Manuscripto renovata, et Avieni additis variis Notis. Id opus ad te misi, ut iudicium tuum tu mihi vicissim, quem ego hac in re Iudicem agnosco Ordinarium. Si qua sunt, quae tu ad istos authores observaveris, ut soles ad omnes, mihi rogo transcribas, ut eo Emblemate ornentur *δεύτεραι φροντίδες*. Vidimus Panegyricum[3] tuum ad Duces, et alterum Plinii paulo minus quam tuum, in quo tam varia, et te digna annotasse ab omnibus iudicaris, ut incredibile vobis, intolerabile nobis, suscites desiderium tui, cui pares non essemus, nisi nos reficeret aura Scaligerana. Sumus omnes tui quam studiosissimi, praesertim vero pater meus I. Grotius, qui te semper coluit, maximique fecit, et nunc quam officiosissime salutat. Vale, ut valeant literae, et nobis, ubi visum erit, rescribere ne dedigneris. XIIII. VII^{br}. CIↃIↃC.

Adres: Clarissimo Amplissimo Honoratissimoque viro Domino I. Lipsio Lovanii. De bode zijn loon.

18. 1600 Nov. 16. Van J. Lipsius[4].

Aratea tua accepi, gratum huic animo munus. An non sic esset, cum patrem tuum, cum te cogito: quorum ille vetus mihi et discipulus[5] - non abnuet - et amicus: tu in ista aetatula - sic loquendum est - industria et ingenio effecisti, quod pauci in perfectiore illo aevo? Gratulor mi adolescens, gratulor: et animo ac stilo te escito, ut recto pede laudis hanc viam curras. Atque utinam, intimum meum desiderium, tranquillatis rebus fas te, patrem, patruum[6], et veteres ibi amicos revisere! suave esset, et haec quasi Lethe sopiat praeteritos omnes dolores. Sed voti hoc, vix spei est: utique cum praesentem rerum faciem video: nisi quod, ut ille[7] ait, *τῶν ἀδοκήτων πόρον εὗρε ϑεός*. Is te, mi Groti, tibi modestiam, virtutem, famam servet augeatque. Lovanii, XVI. Kal. X^{bris}. ∞ IↃC.

1 Hs. U.B. Leiden, cod. Lips. 4. Gedr. Burman, Sylloge II p. 63. Beantw. door n°. 18.
2 Syntagma Arateorum. 1600. (Rogge 376). Voor deze uitgave kreeg Grotius van de Staten van Holland een vereering van ƒ 300, 13 Sept. 1600.
3 Dissertatiuncula apud Principes: item C. Plini Panegyricus. 1600. Cf. Bibliographie Lipsienne le Série I p. 223 vv.
4 Gedr. Lipsi Epp. select. cent. III ad Belgas p. 85. Antw. op n°. 17.
5 De vraag of Hugo's vader, Jan de Groot, onder Lipsius gestudeerd heeft, is uitvoerig besproken door Knight in Transactions of the Grotius Society VI p. 19 vv. Het lijkt onwaarschijnlijk: Lipsius was 7 jaar ouder dan Jan de Groot en deze heeft te Douai gestudeerd, Lipsius in Leuven. Hij werd daar eerst na zijn vertrek uit Leiden (1591) professor. De biographieën, die Jan een leerling van Lipsius noemen, gaan m.i. alle op bovenstaanden brief terug. Nu volgt uit de toevoeging 'non abnuet', dunkt mij, dat van een studeeren onder Lipsius in den gewonen zin des woords geen sprake kan zijn.
6 Professor Cornelis de Groot.
7 Euripides, Medea 148.

19. [1600 Dec.]. Van J.A. de Thou[1].

Accepi, amice Groti, doctrina ac iudicio supra aetatem ornatissime, Aratea tua, quae sicuti debeo, ut omnia tua et Capellam iam ante ad me missum, plurimi facio. nam his initiis quid non sperare de te possumus? habeo gratias, referrem si possem, sed quid ab homine in foro inter tricas versanti aliud expectes? qui resorbente negotiorum aestu praeter votum et animi sententiam a pueritia in altum abreptus cottidie naufragii periculum facit, et fatigato molestis contentionibus ingenio prorsus ad serias meditationes ac bonarum literarum studia hebescit. neque tamen infitias eo me literas olim delibuisse, sed nec tempus nec locus fuit, ut eas per otium plane degustarem, tantum ex pristino illo amore quod fomitis et igniculorum superfuit, id totum colendis hominibus literatis et rei literariae, quantum in me fuit, fervore et gratia apud principem et in rep. promovendae impensum est; cum vero inter haec bella civilia in castris et in principis comitatu essem, plusque a negotiis otii quam a curis laxamenti haberem, ut solatium privatim mihi pararem in praesenti nostrarum calamitatum spectaculo, res huius aevi scriptis mandare institeram[2], quod opus sensim excrevit et ab anno XLV, hoc est in bello Germanico, in quo Paullus Iovius desiit, ad annum XXC tandem perductum est, ut minore, quam a Iovio factum sit, ornatu et elegantia, nam absit ut tenuitatis meae mihi conscius aliter sentiam, certe maiore fide et veritatis indagandae studio, quae mihi ubique pro Cynosura fuit, et quo factum, vereor, ut labor noster minus plerisque gratus, autori fortasse suo olim damnosus sit, et premi eum potius quam edi, ut sunt tempora, si non reip. saltem mea intersit. Cum nostris rebus etiam vestras ut coniunctissimas amplexus sum, itaque gratum feceris, si per eos, quos huiusmodi res curare scis, iuveris, praecipue ab anno XXCII, nam historiam nostram quando eo usque provectus sum, ad excessum Henrici IIIi persequi decrevi, ad quam res vestrae maxime pertinent, et chartarum etiam depictarum magnus in obsidionibus ac praeliis describendis usus erit; itaque per otium chartas huiusmodi et scripta si quae sunt huc facientia diligenter conqueri, inque librariorum, quibus pretium numerabitur, manus ut consignari cures, rogo; si qua alia in re tuis commodis inservire possum id sedulo facere paratus. velim et scire quo anno, mense, loco et aetatis anno Petrus Nannius, Gerartus Falcenburgius, Paullus Leopardus, Lucas Fruterius, Gul. Canterus, Hubertus Goltzius, Victor Giselinus, Theodorus Pulmanus ultimum vitae diem clauserint, nam eorum elogia inserere animus est, ut quorum vita nullam in historia fere partem facit, ex mortis tempore honorificae ipsorum mentionis faciendae capiatur occasio. De Carmine epithalamico tuo paene oblitus eram, quod serius accepi, quam ut ad illud in tempore respondere potuerim, et post Scaligerum sententiam meam promere temerarium videbatur; itaque sic tibi persuade, me tua omnia et demirari et summo in pretio habere, sicque existimare carmen illud inter pauca, quae fortasse ad honestandas has illustres nuptias edentur futurum. Ioanni Meursio ut meo nomine salutem impertias rogo, Vulcanio item cui et de Procopio[3] velli aurem cupio. Vale. mi Groti et fruere otio literario quod mihi alienae a Musis occupationes invident.

1 Minuut Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 706 f. 51. Antw. op n°. 8 en 15; Beantwoord door n°. 20, waaruit datum blijkt, n°. 22, 24, 26.

2 De bekende Historiae sui temporis.

3 Vulcanius was voornemens een vertaling van Procopius uit te geven, maar het is zoover niet gekomen, ofschoon, hij er 1607 nagenoeg mede gereed was. Zie Molhuysen, Bronnen I p. 174.

20. 1601 Mrt. 5. Aan J.A. de Thou[1].

Iac. Aug. Thuano Hugo Grotius S.P.D.

Quod serius literis tuis, Illustrissime Praeses, respondeam mirari te nolim: scriptase nim Decembri anni qui praeteriit, circiter Nonas Martias eius qui nunc labitur, recepi. Supramodum delectatus sum, cum vidi Capellam meum, Aratea, et Epithalamium regium ad tuas manus non pervenisse tantum, sed et grata fuisse, non quod arbitrer iuvenilia opuscula tui suffragii laudem mereri, sed quod confidam donantis animi iustum te fuisse censorem. Ego de Martiano, et altero Syntagmate ita iudico mereri ea aetatis (nam diu ante plenam pubertatem scripta sunt) excusationem. Tu vero ulterius istis principiis bene ominaris, et in spem aliquam posse dicis excrescere. Utinam sane: Summum hoc mihi votorum sit a laudatis laudari. Ad Epithalamium quod attinet doleo multa in eo aliter scripta, quam rem se habere postea cognovimus. Ex coniectura enim composui. Et utinam de bello Allobrogico[2] inserere aliqua licuisset omissis aliis. Nescio, quomodo eveniat, quod in me experior, ut priores foetus provectioris damnet aetatis iudicium: et tamen nunquam desinamus displicitura condere. Habeo iam nonnulla perfecta, alia quoque affecta, quae ubi edita erunt non praetermittam, quin ad te curem transferri. Totus sum in colligendis iis, quae tibi in Annalibus Gallicis usui esse possint, plurimum patriae interesse ratus, si eius gesta vicinarum rerum occasione tam insigni scripto prodantur. Dabitur etiam opera ut, quod petisti intelligas, quae nempe hora quis locus nostratibus viris eruditis fuerit fatalis. Felicem te, qui per otium - cuius parvam tibi esse copiam facile persuadear - ea praestes, quibus alii, quorum ea praecipue cura est, longe sint impares. Felicem Galliam, quae eorum regitur consilio, qui parum temporis, quod ex publicis curis residuum comparcitur liberaliter rei impendunt literariae. atque utinam ego olim tam felix, ut in ea virorum illustrium amicitia praesens fruar, quod brevi futurum non despero, tuam mihi confidens gratiam non defuturam. Vale vir Clarissime. III. Non. Martias Anni CIↃIↃCI.

Adres: A Monsieur Monseigneur le Président de Thou.

21. [1601] Jun. 18. Aan Joh. Meursius[3].

Iano Meursio Suo H. Grotius *εὖ πράττειν*.

> K*ωμάσδω ποτὶ τὰν Ἀμαρυλλιδα ταὶ δέ μοι αἶγες*
> *βόσχονται κατ᾽ ὄρος, καὶ* M*εύρσιος αὐτὰς ἐλαύνει.*
> M*εύρσιέ μοι τὸ καλὸν πεφιλαμένε, βόσχε τὰς αἶγας*[4].

Libet enim te affari tui Poetae versibus. Plane id quod conieceram evenit. Nostris his Liberalibus[5] detineor, tanquam aurea compede. Interea tibi mei pecoris[6]

1 Hs. Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 836 f. 77. Gedrukt Epistolae p. 1. Antw. op n°. 19.
2 De oorlog met den Hertog van Savoye, 1600.
3 Hs. U.B. Leipzig, cod. 0355 f. 199. Gedrukt Meursii Opera XI p. 57. De 18e Juni viel op een Maandag in 1590, 1601, 1607. Hier komt alleen 1601 in aanmerking. In dit jaar verscheen de Sacra, waarover in den brief gesproken wordt.
4 Theocritus, Eid. III, 1-3.
5 Liberalia en Encaenia, kermis; de Delftsche kermis begon Zondag na St. Olof (12 Juni), in 1601 dus 17 Juni.
6 Bedoeld is de uitgave: Sacra, in quibus Adamus exul, 1601 bij Albertus Henrici in Den Haag verschenen (Rogge 294).

cura committitur, a quo tu scabiem tolles salubri aqua. Sed ne putes te aut opilionis vicarii, aut etiam veterinarii loco haberi, serio loquar. Multa erunt, ut arbitror, menda typographica: unum, si bene memini meum. In principio paginae leges: *Metita tempus*[1]. Hoc dubito, an Latinum sit. Itaque nisi exemplum tibi subpetat, scribes: *Dimensa tempus.* Cras puto rediturus: quod si me fallat, rogo etiam eius diei curam in te recipias: aut, si forte molestum est, me moneas: deinde ipse die Mercurii ad nos venias. Si ipse citius redeo, simul ibimus. Scriverium hic vidi, sed oblitum te salutare. Scripsi haec non minus raptim, quam male, et tali stilo (calamum volo dicere) ut rursus iure interroges, an gallinae etiam manus habeant. Vale Clarissime et carissime. XVIII. Iunii, qui alter nostrorum Encaeniorum dies, Lunae sacer.

Adres: Eruditione omnigena celeberrimo iuveni D. Iohanni Meursio Musarum et Charitum alumno. Ten huyse van Mijn Heer den Advocaet van Oldenbarneveldt.

22. 1601 Juli 31. Aan J.A. de Thou[2].

Iac. Augusto Thuano H. Grotius S.

Quanquam nihil haberem eximii, quod ad te scriberem, vir Illustrissime, tamen cum literas aliquot in Galliam darem committere nolui, ut non saltem mei tibi memoriam revocarem. De virorum doctrina illustrium, qui apud nos fuere, morte eiusque tempore quaesivi diligenter: sed parum adhuc inveni. nam plerique hic a literis tam sunt alieni, ut si quem in cognatione eruditum habuerint, tantundem de eo possint referre, ac si nunquam fuisset. Guilielmum certe Canterum natum Anno quadragesimo secundo, mense Iulio, die vigesimo tertio, denatum Anno septuagesimo quinto, mense Maio, die vigesimo octavo cum aetatis annum trigesimum tertium nondum explesset, ex fratre Theodoro intellexi. De Falcenburgio etiam, Nannio et Giselino spero me brevi resciturum. Sunt hic sculptores qui se omnium quae nostro bello gesta sunt, *ὑποτυπώσεις* propediem aiunt edere coacervatas[3]. Is liber si prodierit, a me mittetur, ut non tibi modo, quod omnino debeo, sed patriae meae hac re gratificer, cuius interest tantum habere rerum suarum scriptorem. Nunc ad vos fertur Mauritii Nassovii Genealogia cui adiunctae sunt omnium victoriarum delineationes sed pleraeque ultima Annalium tuorum tempora secutae sunt. Bredana tamen ad tuum opus pertinet, in qua satis accurate laboratum. Videbis mea carmina tabulae inserta. Qui eam edidere Regi offerent, cui gratam fore confidunt, si tibi non displicebit. Sed commendet sese

1 Pag. 18 begint: *Dimensa tempus: Magna coeli Machina;* doch de reclamant op p. 17 is nog: *Metita.* Blijkbaar heeft Meursius vergeten dit ook te corrigeeren. Soortgelijke vergissing zie p. 8 n. 7.

2 Hs. Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 836 f. 78. Gedrukt Epistolae p. 1. Antwoord op n°. 19.

3 Waarschijnlijk is hier een collectie platen bedoeld, die in 1610 als boek is uitgekomen, n.l. Orlers, Nassousche Laurencrans. Zie Muller, Nederlandsche Geschiedenis in platen, 1 p. 115 noot. De 'Mauritii Nassovii Genealogia' is waarschijnlijk een gedeelte van dit werk. De 'Laurencrans' kwam 1616 onder den titel 'Geslachtboom der graven van Nassau' uit (Van Someren, Portretten n°. 116^{b}). Brandt, Leven I p. 17, neemt als een werk van Grotius in 1601: 'Geslachtboom van de Nassauwsche Helden'. Is dit hetzelfde? Muller, 1.1. p. 119 n°. 990, noemt een plaat van de Verrassing van Breda met vierregelig Latijnsch vers van Grotius.

quicquid est, non ego. Hoc scio anxie omnia ad historiae trutinam examinata, quo ad urbium, locorum, et castrorum situs, et ea quae ad expeditiones, obsidia, praelia pertinent. Vale Praeses spectatissime, meque perpetuo tuum habe. Pridie Cal. Aug. An. CIↃIↃCI. Hagae nostrae Comitatensi.

Adres: A monsieur Mon Seigneur Le President de Thou A Paris.

23. 1601 Aug. 18. Aan Henri II de Bourbon Condé[1].

Dedicatio sacrorum poematum, Tragoediae Adami exulis et aliorum eius generis carminum Excellentissimo Domino Henrico Borbonio, Principi Condaeo, Primo Franciae Principi Primoque Pari, Guiennensi provinciae a Christianissimo Rege Praefecto.

Duabus hodie maximis me molestiis, quae opusculorum editores comitari solent, tua, excellentissime princeps, opera video liberatum. Nam alii omnes, qui scripta sua publico donant, diu secum deliberare solent, cui potissimum aut principi aut amico denique hoc ipsum quod editur sint consecraturi, ut et mori satisfacere et ea ratione alicuius gratiam possint demereri. Id ubi secum constituerint, plurimum deinde temporis operaeque insumendum est, ut digna oratione decoretur munusculum, et, quod in sacris fieri consuevit, desideria una cum donariis offerantur. Mihi in neutro laborandum fuit, non magis quam obaerato debitori considerandum est, in cuius sinu argento alicunde corraso se exoneret. Tot enim tantisque excellentiae vestrae beneficiis obstrictus sum, ut iis exsolvendis nec hoc quidem sufficiat, quod nexu mancipioque ei sum iamdudum addictissimus, sed omnino ingrato mihi, tamen tuo, quandocunque ita fatis visum fuerit, moriendum sit. Sciebam equidem me huius libri dedicatione, quem iure vindicare poteras, non solum debiti nulla parte extricari, sed amplius etiam in aere tuo futurum, si, quod soles, serena fronte susceperis: sed ingenui hominis esse arbitratus sum, etiam cum quis solvendo non sit, debitum publice profiteri, quod in praesentiarum facio. Neque ad eam rem multis mihi verbis opus esse sum ratus, cum etiam avaro creditori (quanto magis tibi, quo humaniorem novimus neminem) simplex sufficiat syngrapha: praeterquam quod meae mihi conscius infantiae coram principe tanto, et omnium qui unquam fuere eius aetatis disertissimo, ne mu quidem Lucilianum[2] audeam. Ideoque verbum non amplius adderem, nisi iustum videretur, ut quam possim brevissime cuius generis sit id quod excellentiae vestrae devovetur, exponerem; ut si institutum non placeat, perlecta tantum epistola, ulterius tuis horis, quas totius orbis christiani commodum sibi vendicat, nihil deteras.

Quantum mihi a iuris studiis, historiis, et arte civili otii datum est, ea omnia tanquam successiva et subsecundaria tempora quaesivi cui scriptioni optime impenderem, ita ut res simul diversas et per se delectabiles excolerem. Sumsi itaque tragoediam mihi scribendam, quod in hoc carminis genere saeculum nostrum minus ferax esse, prae quam in aliis conspicerem. Argumentum mih

1 Gedrukt Epistolae ad Gallos (1684) p. 421 en in de uitgaven der Sacra (Rogge 294 en 296). Over den geadresseerde, wien Grotius ook zijn Martianus Capella had opgedragen, zie p. 7 n. 3. Ik neem dezen brief, ofschoon het eer een dedicatio is, op, daar hij in bovengenoemde brievenverzameling ook voorkomt.

2 Lucilius, Reliquiae 426 (ed. Marx): ‘non laudare hominem quemquam, neque mu facere, inquam’.

deligere volui sacrum. Hui, sacrum! inquies. Fateor, ut nunc sunt tempora, plures laedas, quam iuves, nisi caute verba examines. Ego certe in hoc maxime laboravi, quo stilum ita temperarem, ut nihil esset in opusculo quod mea sententia Christiano cuipiam possit displicere. Historia est prima quae in sacris occurrit litteris et catastrophen habet, hominis ex integro felicique statu in hanc miseriam lapsus. Philosophica occurrunt plurima, praesertim metaphysica, de Deo, angelis, et animis; physica etiam de rerum creatione; ethica passim ut apud omnes; geographica et astrologica nonnunquam, quae omnia a scena non esse aliena, Euripidis, Epicharmi, et Ennii me docuit exemplum. Ita eisdem horis et pietatem exercui, et divinae humanaeque sapientiae studium, et poesin. Huic rei veniam aequus iudex non negabit, quod, cum argumentum nactus sim quo nihil antiquius, nonnulla aut in comparationibus aut alibi *κατὰ πρόληψιν* hoc est per anticipationem, dicta sint. nam poetis id non est infrequens. Subiunxi tragoediae alia sacra carmina, quibus evangeliorum initia, hymni utriusque sacrae historiae, declamationesque nonnullae continentur. Quae omnia, princeps serenissime, sub illustrissimo nominis tui auspicio prodire volui. Nam fac tuorum beneficiorum cumulo non oppressum liberam habuisse optionem; cuius nomen melius paginae meae potuissem praescribere, quam eius qui et aetate omnibus es miraculo, et eruditione principibus exemplo, cuius heic laudibus non magis indulgere convenit quam olim Herculis. Voto desinam. Faxit Deus, ut ingenium illud, omnibus virtutibus et principe dignis artibus insignitum, diu nobis supersit, et se dignos habeat successus. Hoc ego, hoc Gallia, hoc omnis mundus exoptat, hoc rex christianissimus, hoc mater illustrissima, quae tecum perpetuo bene rem gerat et gaudeat. Hagae Comitatensi XV Kal. Sept. novi saeculi anno primo.

24. 1601 Sept. 3. Aan J.A. de Thou[1].

Iacobo Augusto Thuano Praesidi ill. H. Grotius S.

Tibi haec[2] mittuntur, Praeses Illustrissime, qui princeps post Scotiae illud lumen[3] redivivam nobis reduxisti Tragoediam[4], nisi quod et Buchananus ipse in aliis vir maximus a cothurni gravitate degenerasse videtur, ut merito te primum duce postliminio rediisse videatur prisci pulpiti grandiloqua maiestas, ab ipso fortioris authore Tragoediae Aeschylo repetita. Suscipe ductor asseclam tua adorantem vestigia: suscipe Tragoediam et quidem Sacram ad quam scribendam ut exemplum tuum invitavit, ita manifesta deterrere potuit inaequalitas. Sed hoc furibundi fuerat, in quo argumento quis vellet excellere in eo Thuanum sequi, cui quis non ita cedit ut nec ad secundas aspirare audeat? Nos certe carminis gloria nulli non cedimus. Sed iuvit Sacris operari, quod vitio nobis verti non potest de laude non nimium sollicitis. Nannium mortuum intelligo biennio ante

1 Hs. Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 836 f. 79. Gedrukt Epistolae p. 1. Antwoord op n°. 19.
2 Sacra; zie p. 16 n. 6.
3 George Buchanan, 1506-1582, schrijver o.a. van de treurspelen: Baptistes, Medea, Jephthes, Alcestis. Over hem G. Vauthier, De Buchanani vita et scriptis. Toulouse 1886.
4 Het is niet duidelijk, waarop Grotius hier doelt; immers De Thou heeft nooit iets op het gebied der tragedie geschreven. Bij de toezending van een exemplaar der Tragoedia Christus patiens, 13 April 1608, schrijft De Groot hem: ‘cum argumentun inspicio, eius generis quo te delectari maxime saepius ostendisti’. Is het dus misschien enkel belangstelling voor de tragedie, waarop Grotius hier een toespeling maakt?

foedus inter Hispaniae Regem et Galliae ictum, quod incidisse puto in annum MIↃLIX. Mensis fatalis viro eruditissimo fuit Februarius. Vixerat annos sexaginta et duos. Aliorum lethales horas etiamnum indago. De Cantero iam scripsi. Vale plurimum, Praeses Spectatissime, meque tuum habe. III. Nonas Sept. Anno CIↃIↃCI. Hagae.

Adres: A Monseigneur Monseigneur le Président de Thou.

25. 1601 Nov. 1. Aan J. Lipsius[1].

I. Lipsio literarum principi H. Grotius salutem.

Mitto tibi, Lipsi praeclarissime, Tragoediam Sacram[2]. Inclamabis scio *Periculosae plenum opus aleae*[3]. Fateor: Aliter haec sacra non constant. Scripturum praevidere necesse est, nauseantes nonnullos, damnantes alios, convitiis proscindentes, quicquid legunt, plurimos. Ego certe nisi ista omnia ante scripturae exordium praemeditando anticipassem, tam fallerer, quam qui maxime. Et tamen, ecce, profiteor palam, nihil dedisse alterutri partium. Toto Orbi Christiano haec vigilata sunt; nec haec tantum: sed quidquid a me unquam eiusmodi, et quantulumcunque proficiscetur prima erit cautio, ne quid sit non *καθολικὸν καὶ οἰκουμενικὸν* ut antiqui Patres loquebantur. Tu iudicabis quantum libet, et licet. Tanti enim esse non dubium. Nam abs quicunque scripta, et quovis modo sacra sunt, et seria. De Tragoedia quoque ipsa sententiam tuam exspecto. Est enim haec tua iam ab antiquo provincia Theatris, pulpitisque legem dicere, et *nigrum vitiis praefigere Theta*[4]. Hoc olim Criticorum fuit. Nunc quo non nomen transfertur, nostro potissimum adulescentum vitio, qui calentes iuventa procul avectas volatu alites consequi temere conamur. Graece melius dicerem, *πτερυγίζομεν*. Vale vir maxime. Cal. Nov. Anni CIↃIↃCI.

Adres: Clarissimo Amplissimoque viro D. Iusto Lipsio Lovanium.

26. 1601 Nov. 13. Aan J.A. de Thou[5].

Iac. Aug. Thuano Hugo Grotius S.P.

Nihil mihi gratius potuit obtingere, Praeses Illustrissime, quam si sereno vultu nugas meas susceperis: idque ita esse, cum diffidere causae iubeat conscientia tua ferme persuadet humanitas. Sperare non audeo, cum me noverim, nec desperare cum te noverim. Ne vero officio erga te, et Belgicam nostram deessem, quae de Gerardo Falckenburgio comperi ad te transcripsi. Noviomagum scripta produnt. Annum agebat quadragesimum, cum Steenvordiae in Aula Comitis Benthemii diem obiit, ibidem sepultus. Fatalis annus fuit, millesimus, quingentesimus, septuagesimus, octavus. Dies illi ultima, quae sexta Mensis Septembris. Plura scriberem, nisi tabellarius instaret, qui hoc ipso temporis momento ad vos cogitat.

1 Hs. U.B. Leiden, cod. Lips. 4. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 63. Beantw. door n°. 28.
2 Zie p. 16 n. 6.
3 Horatius, Od. II, I, 6.
4 Θ, het teeken van veroordeeling in de Attische rechtbank; vandaar het critische teeken van afkeuring. Cf. Persius, Sat. IV, 13.
5 Hs. Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 836 f. 80. Gedrukt Epistolae p. 2. Antwoord op n°. 19. Beantw. door n°. 27.

Nunc Laconismum meum aequi consules, meque tuorum in numero habere dignaberis. Eidib. Novembribus Anni CIↃIↃCI.

Adres: A Monseigneur Monseigneur le Président de Thou.

27. 1601 Dec. 6. Van J.A. de Thou[1]

I.A. Th. Hugoni Grotio S.D.

Accepi tuas, amicissime Groti, Eid. IXbr. datas, breveis illas et Laconicas, ut vis, at mihi summe gratas. Gratias pro Falcenburgio habeo, cui in historia nostra honorifice beneficio tuo parentabitur. de Luca Fruterio, Iacobo Raevardo, Carolo Langio[2], Laevino Torrentio, Ioanne Goropio, Victore Giselino, et Theodoro Pulmano idem cupio. item de Huberto Goltzio, qui quanquam Germanus tamen Brugis domicilium fixerat, et puto ibidem obiit. His ne graveris addere Franciscum Fabritium Marcoduranum scriptis in Terentium et Ciceronem mea sententia optime de rep. meritum, quem et puto in Belgio vestro alicubi degisse. Ioannem Secundum vestratem in Hispania obiisse scio, sed quo loco, et aetatis ac denique saeculi anno, hoc vero nescio. Haec ut per otium cures, rogo. si vero quaedam de ultimis vestris temporibus habes, sicuti iam ad te scripsi, haec si pro humanitate tua communicaveris, me beaveris. Iam enim annum praeteriti saeculi XXCVI attigi, et ulterius, si per occupationes licebit, progredi statui. Plura ab homine occupato, et alioqui tibi futuro molesto ne exspecta, meque semper, ut facis, ama. Lutetiae Paris. VIII Eid. X^{br}. CIↃIↃCI.

28. 1602 Febr. 3. Van J. Lipsius[3].

Adamum tuum vidi, partem legi, et ex ea omnia probavi. Nam similem te tui esse, facile praecipio. Dicerem miratum me, nisi priora tua hoc verbi et affectus iam exemissent. Ita iam ante te dedisti, et hoc ingenii specimen, ut bona et alta a te exigere debeamus, non solum exspectare. At placuit mihi etiam unice argumentum, et quod ad seria, id est Sapientiae illa studia te dones. Levia ingeniorum, qui tantum animi delicias consectantur, verborum elegantias, et cum Euripide[4], *λόγων εὐμορφίας*. Nos vero ad rem gradum addamus, et nihil pensius tractemus iis quae ad verum animi cultum, id est ad Salutem ducunt. Intellectualis philosophia magna studii huius pars est, quam feliciter in Adamo tuo libasti. Perge, hanc ama, et sine vento scientiam, et sine novitate doctrinam. Publica via qui excidit, et semitas quaerit, errores et flexus quaerit. Sperne, ita Deus te hic honestum, alibi beatum velit. Lovanii III Nonas Februar. ∞ IↃCII. Patrem et Patruum[5] ex animo saluto.

1 Afschr. Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 706 f. 52. Antwoord op n°. 26.
2 Meer bekend als Jac. Reyvaert (1535-1568) en. Car. Delanghe (overl. 1573).
3 Gedrukt Lipsi Epp. select. Cent. I miscell. p. 106. Antw. op n°. 25.
4 Eur., Cyclops 317.
5 Cornelis de Groot, de Leidsche professor.

29. 1602 Febr. 18. Aan Is. Casaubonus[1].

Isaaco Casaubono Hugo Grotius *εὖ πράττειν*.

Pertulit mihi abs te salutem Meursius meus[2], Vir Clarissime, quam ego summo cum gaudio amplector, ut animi faventis indicium. Et cuius, quaeso, gratia mihi pluris sit post Scaligeri, quae suo merito semper maxima, quam eius, quem sibi praefert ipse Scaliger? Vos enim agnoscit Orbis restituendae Rei literariae Duumviros, et Principes utriusque linguae. Illius certe benivolentiam iam per octo ferme annos experior, multo coeptam prius quam puer esse desinerem. At tua nunc ambire paranti ultro offertur, quae res mihi laetissima contigit non supra merita tantum, sed et supra spes meas, tua, Vir Amplissime, humanitate: addam etiam felicitate mea. Praeter comitatem tuam nihil magis admiror, quam quomodo tibi potuerim innotescere, quem etiam cum elogio salutare dignatus es. Absit enim ut credam, quod sine magno meo pudore credere non possum, Martianum meum, aut Aratea, aut Tragoediam, aut alia Poëmata mediocri vulgo scripta, quorum editionem partim iuvenilis ardor, partim etiam imprudentia puerilis extorsit, aut amicorum persuasit importunitas, ad tantorum virorum manus pervenisse, apud quos nec excusationem mereantur aetatis. Si tamen ita est, et isti bono hoc se miscuit infortunium, hoc credas velim, operam me daturum, ut videant aliquando meliora, quorum oculos primi aevi ludicra non potuerunt effugere. Interea te mihi fautorem opto: me tibi obligatum profiteor, quod beneficium etiam sponte praeveneris. Dabantur XII. Cal. Mart. sive Quirinalib. Anni CIↃIↃCII. Hagae Comitatensi.

30. 1602 Febr. 18. Aan Nic. Lefèvre[3].

Amicitia tua, Clarissime Faber, nihil mihi optatius, nihil iucundius unquam potest contingere. Suadet tua eruditio, tui mores, et communium studiorum sacra, quibus felicissime operatus es. Et magnus Princeps, quem ego colo, tu doces et Chiron es isti Achilli. Nec vana posco; spem mihi fecere Palleti[4] literae, ex quibus disco te *meas esse aliquid putare nugas*[5], quod fieri vix posse arbitror, cum iudicii tui acumen considero, nisi glaucomam (pace tua dixerim) Lyncei oculis obiecisset affectus. *Credimus? an qui amant, ipsi sibi somnia fingunt?*[6]

1 Hs. British Museum Londen, cod. Burney 364 f. 159. Beantw. door n°. 32.

2 In een brief van Casaubonus aan Meursius, 7 Id. Aug. (of Mart.) 1601 (Meursii Opera XI p. 89, Casauboni Epp. p. 124): '.... Grotio, Scriverio, Heinsio adolescentibus supra annos suos doctis plurimam a me salutem'.

3 Afschrift Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 583 f. 32. Gedrukt Epistolae p. 2. Nic. Lefèvre (Faber) is de praeceptor van Henri de Bourbon, zie p. 7 n. 3. Over Lefèvre cf. Duc d'Aumale, Histoire des Princes de Condé II p. 239. Aldaar p. 245 een distichon uit het gedicht, waarbij Grotius hem zijn Martianus Capella toezond:

Huic Faber hoc praestat quod Chiron priscus Achilli
Praestitit aut Magno-magnus Aristoteles.

Uit bovenstaanden brief schijnt op te maken, dat de Adamus exul aan het Fransche hof is opgevoerd.

4 Wie deze Pallet, Palletius, is, weet ik niet. Hij wordt ook in den brief van De Vigier van 30 Maart 1608 (n°. 120) genoemd.

5 Catullus I, 4.

6 Virgilius, Buc. VIII, 108.

Et o utinam de Tragoedia etiam tuam accepissem sententiam! Certe aut lucrifecissem amicitiae iure censoriam notam, aut illud audissem: *Aeneae magni dextra cadis*[1]. At nunc omnia cum sperem, nihil non timeo; et turbat me nupera ista procella et Aeoli rabies atque Neptuni, quibus literas nonnullas periisse intelligo; ut in illis vestrae, Dii avertant. Oro igitur per venerabile nostrum utrique numen et dona Musarum, ne me diutius fluctuare sinas, *spemque metumque inter dubium*[2]. Si bene novi tuum ingenium et humanitatem morum, simul et literaturae nomen, grave non erit tribus verbis perscribere, Multum tibi an parum displicuerit cothurnus ille noster, et sacrum syrma: quo vultu orchestram Princeps inspexerit, steteritne recto talo Tragoedia, applauseritne cavea spectatorum, et quae huc pertinent. Si rescribere dignaberis, per eos curabuntur optime literae, qui in comitatu sunt D. Buzanvallii[3], quem ad nos iterum legari audio. Scripsissem ad Excellentissimum Principem, ad D. Palletium et alios: sed tempus non patitur. Festinato enim opus est. Hunc a me plurimum salutes velim; illi me meaque commendes. Vale, Vir Amplissime, et me ama. Hagae Comitatensi, XII. Kal. Mart. An. CIↃIↃCII.

31. 1602 Juni 17. Aan D. Heinsius[4]

V.C. Danieli Heinsio Hugo Grotius S.P.

Cum Lugdunum proficisceretur frater meus[5], quem clientelae tuae addixi, nolui illum sine literis dimittere, quanquam omnino loqui tibi malebam, quam scribere. Sunt enim quaedam, quae literis committere non audeo: Et tamen ad te pertinent *περὶ τοῦ ἡρωιδελεγειεπιγραμματιαμβογράφου*[6]. Hoc tamen addam: urget quotidie ut scribam Encomium: scis autem quam sit mihi infoecunda vena. Itaque nihil dum potuit elicere, nisi unum Epigramma, quod non intelliges forte, nisi sciveris Poetam nostrum equitare non minore cum fastu, quam ambulare solitum. Erat autem id tale

> Ingenti solitus Silvam calcare Caballo,
> Nunc pedibus noster quam bene currit Eques!
> Carminis ecce pedes gressus imitantur heriles,
> Et sua libratus pondera versus habet.

Reliqua ubi confecero, te dabo iudicem, an digna sint, quae Euphrenii[7] versi-

1 Virgilius, Aeneis X, 830.
2 Ibid. I, 218.
3 De Fransche gezant in Den Haag, Paul Choart de Buzanval, die met verschillende Nederlandsche geleerden bevriend was, als met Scaliger, Heinsius e.a.
4 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 383. Dan. Hensius was 30 Sept. 1598 te Leiden ingeschreven. 8 Mei 1602 kreeg hij van Curatoren verlof publieke lessen in poesi te geven (privaat docent), waarvoor hem 9 Febr. 1603 een jaarwedde van f. 300 werd toegelegd, terwijl hij 11 Mei 1603 tot prof. extraordin. werd aangesteld. Zie Molhuysen, Bronnen I p. 142, 150, 151.
5 Frans, geb. 4 Aug. 1586, overl. 9 Dec. 1604; 6 Mrt. 1602 als jur. stud. te Leiden ingeschreven.
6 Volgens een gelijktijdige aanteekening op den brief zou hier Meursius bedoeld zijn, wiens Poemata in 1602 uitkwamen. Inderdaad bevatten zij drie boeken Jamben, één Elegieën, één Epigrammata, en verder Epistolae Heroidum. Onder de Carmina van vrienden voorin is er een van Grotius; verder van Vulcanius, Jacob Gruter en Willem Codde.
7 Albertus Eufrenius Georgiades (Albert Joriszoon Goedaert) Amstelo-Batavus (te Leiden 5 Juni 1599 ingeschreven als Albertus Georgii) gaf 1601 zijn Poemata te Leiden uit.

bus coniungantur: Nam et hic sine dubio inter Encomiastas erit. Leges itaque. *πάντα γελοῖα, καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν*, digna patella opercula, nec quales tu versus facis, sed *quales ego, vel Cluvienus*[1]. Nunc ad seria. Velim te Hesiodi editionem, nisi iam alteri destinata est, Ordinibus Federatarum Regionum dicare[2]. Nam Dominis Scaligero, et Dousae *ἐκ τῶν ἐπιφυλλίδων*, aut ex Poëmatis tuis satisfieri poterit, si ita videbitur. Haec Amicitiae iure scripta boni consules, et me videbis, si potes, cum tuo illo, Odisse profanum vulgus[3], et istam Encaeniorum frequentiam, hoc est Stultorum ferias. XV. Cal. Quintiles A^{o}. ∞ IↃCII.

Adres: Eruditione clarissimo Iuveni D. Danieli Heinsio in Athenaeo Lugduni Batavorum.

32. 1602 Jul. 10. Van Is. Casaubonus[4].

Tu vero falleris, clarissime iuvenum, qui eruditissima tua scripta putas mihi invisa. *Non obtusa adeo gestamus pectora Poeni*[5]. Ut novus aliquis cometes exoriens omnes *τοὺς περὶ τὰ μετάρσια* advertit, et in sui contemplationem rapit, sic luculentissima ingenii tui fax simulac *ἀνέτειλ᾽ ὑπὲρ ὠκεάνοιο ροάων* evecti sunt e vestigio animi *πάντων τῶν περὶ τοὺς λόγους*, in queis et nos sumus. Mirari omnes et stupere ad hoc novum ingenii tui portentum. Primus quod sciam ad famam tibi aditum patefecit Martianus tuus. Is Scriptor mappam misit, et ad tua curricula attendere nos fecit. Secuta sunt postea alia, atque alia spectavimus, iudicavimus. Quid verbis opus? Visus es quam excitaveras initio exspectationem, toties superasse quoties prodiisti. B*άλλ᾽ οὕτως*[6], magne iuvenis: et quia aequales tuos pridem superasti, age, tecum ipse certa, et *γενοῦ αὐτὸς σαυτοῦ κρείττων*. Ita me facilis Deus immortalis respiciat, ut tota animi mente hoc voveo, hoc illum oro. Etiam antequam constaret mihi, an vel de nomine tibi innotuissem, publico literarum respectu te amavi, omniaque tibi fausta optavi: quid censes nunc post acceptam epistolam tuam? Ex illa cognovi, te quoque nugis nostris pretium aliquod ponere. Scio quid te potissimum moveat, neque ita desipio aut *τετύφωμαι*, ut quantum magno Scaligero etiam isto nomine debeam, non intelligam. At tu me ama, mi Groti, vel potius *φιλοῦντα ἀντιφίλει*, et per otium literas mitte. Vale. Lutetiae Parisiorum, a.d. VI. Eid. Iul. CIↃIↃCII.

Adres: Iuveni clarissimo, Hugoni Grotio, Lugd. Batav.

33. [1602] Aug. 2. Aan D. Heinsius[7].

1 Iuvenalis, Sat. I, 80.
2 Hesiodi Ascraei quae extant, 1603. De uitgave is inderdaad aan de Staten-Generaal opgedragen.
3 Cf. Horatius. Od. III, 1, 1.
4 Gedrukt Casauboni Epistolae p. 599. Antwoord op n°. 29.
5 Virgilius, Aeneis I, 571.
6 Homerus, Il. Θ 282.
7 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 384.

Irascor si aut irasci me posse putas, aut omnino aegre ferre, quod ad constitutum non adfueris. Quid enim mirum si totus Orbis suum te sibi vindicavit et quia

mecum ut cum iurisconsulto agere voluisti, cave putes tam incivilem ut adversum te *μονομερῶς* calculum feram. Quod autem versus promittis, bene est; nec possum desperare, cum etiam in literis tibi Pentameter exciderit. At Iambos[1] etiam meos laudas: *ἐγὼ δέ τις οὐ ταχυπειθής*[2]. Aliter nobis quam Apelli, et Protogeni[3] accidit. Lineam enim, quam conspiciendam reliqui, tu, ubi libitum fuerit, tanta subtilitate vinces, ut necesse mihi videam et penicillum, et tabulas abiicere. Rectissime fecisti, quod istum hominem *τὸν οὐδὲν εἰ μὴ τύφλον* pacasti quatenus licuit. Quid enim necesse est inimicitiis gravari eorum etiam qui amici prodesse non possunt! Idyllium tuum, et Elegiam[4] toties hodie legi, ut, si quid unquam, haec certe in succum iam abierint, et sanguinem. Nihil est edisci dignius, non modo a nobis, qui quovis Magistro libenter utimur, sed illis quoque ardelionibus nostris, qui adeo sciunt omnia, ut nihil relinquant caeteris. De Poëmatum meorum editione mecum delibero. Si quid erit, seligam meliora, et finiam lusus, quos hactenus excusat aetas. Certe nihil est quod aut Scaligero, aut Legato[5], aut tibi negare possim, qui urgent, et instant; reliquos parum moror. Hoc certum non aliter me vulgaturum mea, nisi tu et tua promiseris. Nolo enim credant peregrini ulla ex parte me ad fastigium illud Poëseos accessisse, quo aditus datur Belgicis etiam ingeniis; id tu proba, si me amas. Vale Iuven(um) quotquot sunt eruditissime, *οὗ δύναμαι γλυκερώτερον οὐδὲν ἰδέσθαι*[6]. II. Aug. Hagae Comitatensi.

Admirator ingenii tui maximus
Hugo Grotius.

Adres: Clarissimo, Eruditissimoque Iuveni D. Danieli Heinsio ten huyse van Juffrouw Wijnhof op de Papegracht tot Leyden. Loont den bode.

34. 1602 Aug. 29. Aan D. Heinsius[7].

V.C. Danieli Heinsio Hugo Grotius S.

Clarissime iuvenum.

Martialem[8] totum perlegere nondum licuit: Notas tantum Gruteri nostri percurri, et nonnulla passim Epigrammata. Tuo iudicio permittere placuit, quicquid inter legendum venit in mentem, quale est illud quod dixeram unum esse Libro quinto Epigramma quod in duo dividitur, inscriptum numeris XIX et XX[9], nec minus LX et LXI libri Duodecimi[10], cui simile est quod in Priapeis dixeram,

1 In Heinsius' Auriacus, sive libertas saucia (1602), komen verscheiden iambische gedichten van Grotius voor: Iambi Libertati sauciae Heynsianae; Dan. Heinsio cum Adamum exulem suam offerret Choliambi; Albo Heinsii inscripti Iambi (Rogge 300).
2 Theocritus VII, 37.
3 Plinius, N.H. XXXV, 10.
4 In Heinsius' Theocritus (1603) vindt men den Griekschen tekst met een prozavertaling en aan 't einde de metrische vertaling van enkele Idyllia. In 1603 komt van Heinsius bij Joh. Maire te Leiden een bundel gedichten uit, waarin drie boeken Elegiae.
5 Buzanval.
6 Cf. Homerus, Od. *ι* 28.
7 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 384.
8 De Martialis-editie van Janus Gruter, die 1602 uitkwam.
9 Thans 19.
10 Thans 60.

de LXIIX et LXIX. Libro I. Epigr. LIII. versu qui ante penultimum est[1] *offendit* quod in Manuscripto reperitur, verum puto, quanquam Gruterus *offundit* mavult. offendit ita dictum, ut supra *violat*[2]. Liceat mihi facere, quod Gruterus saepe, nec satis commode meo iudicio, ut interrogationis notam inseram Epigrammati XIX. lib. II. cuius versus secundus ita legetur melius:

Felicem coena Zoile? deinde tua?

In Epigrammate eiusdem libri XLIV Manuscriptus habet versu secundo:

Seu tres, vel puta quattuorve libras.

Conieceram unius literae mutatione *selibras*. Sed dubito. Epigr. LVII versum penultimum restituere ex lege Pedia[3] facile sit vel puero:

Oppigneravit Claudii modo ad mensam.

nec minus in proclivi emendare versum quintum Ep. quinti Lib. III. *quaeres:* nec monerem, nisi scirem haec iam levia praeteriri solere. Nam quis non miretur omnes hactenus editiones, et hanc nuperam omnium emendatissimam Lib. III. Epigr. LVIII[4] praeferre corrupte, *Furemque Priapo* cum illud *que πλεονάζειν* tam certum sit, quam Anapaestum illum locum non admittere. Non negabis eodem libro Epigr. LXXVII in fine *χοπροφαγεῖς* verum esse, potius, quam *σαπροφαγεῖς*. In Epigr. LXXXI[5] pro *Massilianis* finis Scazontis *Massilitanis* postulat. Epigrammate XCI[6] in fine vide an non pro *cervo, servo* scripserit Martialis, quia supra fugitivum dixerat, ut sit *παρωνομασία* non *ἀναφορά*. Epigr. XCIII[7] scribendum esse:

Et anatis habeas orropygium macrae

sciunt, qui Graece non nesciunt. Eodem Epigrammate[8] lego:

quid surire si velit saxum?

Surire est *χαπρᾶν*. Emendavimus elegantem locum in Arnobio circa principium Libri primi[9] *non esuriunt, nec concipiunt?* Legendum est *non suriunt?* Quod vero dixit *saxum surire*, simile est ei, quod alibi[10] dixit de Niobe. Epigrammate LXI Lib. IV. in fine versus luxatus est, nec aliter sanari posse video, quam si legas:

Aliquando narra, quod velimus audire.

Epigrammate LXXIII[11] miror cur *stamina pulla* Gruterus in textum non receperit. Epigramma LXXIIX vix puto *γνήσιον*, praesertim cum absit a Manuscripto, nec sapiat Martialem. Tu Aristarchus iudica an sit *παρεμβεβλημένον*. Certe ne illud quidem

1 I, 53, 10.
2 Ibid. 6.
3 De lex Pedia van 43 v. Chr. is gericht tegen de moordenaars van Caesar. Hier woordspeling met pes = versvoet.
4 III, 58, 47.
5 III, 82, 23.
6 III, 91, 12.
7 III, 93, 12.
8 Ibid. 20.
9 Arn., adv. Nat. I c. 2 : 3.
10 Mart., Epigr. III, 32.
11 IV, 73, 4.

quod penultimum est eodem Libro Martialem redolet. Vide an libri VI Epigramma XII ita possit expleri:

numquid, Paule, numquid peierat?

In Epigrammate LXXXVI[12] *Epotet*, pro *Et potet* verum est: an pro *calidam*

12 VI, 86, 6.

legendum sit *gelidam* ex sententia primi versus addubito. Epigr. XLIV lib. IX[1] Disticho quarto *Numen*, pro *Nomen* restituendum esse arbitror. Libro X Epigr. XXXVII[2] *capta marte* non improbarem, nisi in MS. esset *male:* legendum itaque *maele*, cuius fere Plinius meminit et Gratius[3]. Vulgo taxus dicitur. Epigr. I. Lib. XI[4] vide an probes ex vestigiis MSi.:

Numquid Parthenium videre certas?

Miror, quid in mentem Grutero venerit, qui Epigr. IIX[5] *Penelope* dativum Graecum sua auctoritate eiecit, ut Latinum substitueret. Epigr. IX[6] pro *curvo quae cadit aura croco, Cilico* in mentem venerat, nec sine exemplo. Sed nondum mihi persuasi. Epigramma LI[7] mutilum est, idque patet ex sententia, et indicio Manuscripti. In Epigrammate LIX[8] in Telesphorum haeret Gruterus: ego non procul recedens a vestigiis manuscriptorum bonam effecerim sententiam, hoc modo:

Cum me velle vides t.q. Telesphore sentis,
Magna rogas. puta me velle negare. licet?
At nisi etc.

In Libri XII Epigr. LV versum quintum expungo auctoritate Manuscripti, sextum transfero ut praecedat illum, *Ne sint basia*[9]. Lib. XII. Ep. XCIX[10] *in comatis* duas esse voces, contra quam omnes editiones habent, certissimum est. Postrema illius Libri Epigrammata non puto esse *τοῦ ποιήτου*. In Xeniis Lemmate LXIX, *dominae* probabis prae *domino*. neque enim Imperatorem intelligit. Lemmate XCV lege: *constat quot mihi morte canum!*

In Apophoreton LII *Gestarit modo* probum, et acutum est. in CV cur Gruterus *deerit* ex Palatino non praetulerit vulgato *desit* haud video. idem iudicium de CXLIII, ubi *consumunt* certissimum est. In CLXXXII ex Manuscripto, qui habet *forris* lego: *Ebrius haec fecit formis puto monstra Prometh*(*eus*)

In Epigrammate CXCVI vera est Gruteri lectio, quam confirmo simili sententia Epigr. LIX lib. IX, V. Lib. I, LV. lib. V. De hisce omnibus sententiam tuam poscam, ubi ad lectionem Horatianam[11] venero. Indicabis mihi diem, si placet, et mittes Elegiam. Tu Epigrammata accipe, quae promiseram, et vale quam optime, ne quid de Fatis queramur. IIII. Kal. Sept. Anno CIↃIↃCII.

Gordunis lux magna tuis, o carmine posthac
Te quoque cum superes non habiture parem,
Heinsiade, quem Syrma decet, quem digna cothurno
Sceptra, Poëtarum principe sumpta manu;
Legimus Auriacum, Libertatemque Batavam,
Quae sibi Mauritiam saucia poscit opem:

1 IX, 43, 7.
2 X, 37, 18.
3 Plinius, N.H. VIII, 38; Gratius, Cyn. 340.
4 XI, 1, 3.
5 XI, 7, 5,
6 XI, 8, 2.
7 XI, 50.
8 XI, 58, 1-3.
9 Derhalve 6 na 8 verplaatsen.
10 XII, 97, 4.
11 De Oratio, waarmede hij zijn Horatius-college 9 Sept. opende, in zijn Orationes (1657) p. 407, en afzonderlijk bij van Raphelengen 1602 verschenen. Zie ook Molhuysen, Bronnen I p. 139 en 145.

Legimus et Mores, et amicum munus Iambos[1],
Hic ubi laude mea pagina nulla vacat.
Gratia magna tibi est: alienae munere famae,
Lectorisque tui credulitate fruar.
Scilicet esse aliquid Grotium peregrina putabit
Turba, nec ignoto iam licet esse mihi.
Sed qui tanta meae leget hic praeconia Musae,
Quam vereor Musam ne legat ille meam.

ᾀδόμενος χαὶ ἀοιδὸς ἅμ᾽ εἰχέλω ἔξοχος ἀρχῶν
Αὐρίαχος, τραγίχῶν δ᾽ἔξοχος Εἰνσιάδης
ᾖσσονε δ᾽ἀμφοτέρω τοῖν Βελγίδος ἀμφοτέροιιν
τοῦ μὲν῎Ιβηρ Σενέχας, τοῦ δὲ Φίλιππος῎Ιβηρ[2].

Adres: Erntfeste, voorzyenighe, zeer gheleerde D. Daniel de Heins ten huyse van juffrouw Wijnhoff op de Papegracht tot Leyden. Loont den boode.

35. 1603 Sept. 2. Van J. Wtenbogaert[3].

S.P. Clariss. Groti: Festus Hommius[4] v.d. administer, nomine Ecclesiarum Frisiae castris inserviens, hodie ad nos Leida - quo negotiorum suorum causa abierat - reversus, nunciavit mihi iuniori Trelcastio delatam Theologiae professionem[5]. Gaudeo, et ut foelix illi et fausta sit Deum Immortalem precor. Miror interim quid sibi voluerint quas non ita pridem ad me dedisti, etiam D.D. Douzae et Neostadii nomine litteras, quibusque me tam aperte respondisse nosti? Nil dicam amplius. Unum hoc abs te peto: mihi aperte et rotunde significare digneris an ita sit, ne viro isti amiciss. et optimo amplius molestus sim. Interea quas a me tenes litteras tibi habe et Vulcano sacrifica. Vale magne Groti. In Castris ad Graviam. II. 7bris. 1602.
Addictiss. dignitati tuae
Ioh. Wtenbogaert.

Anxius responsum tuum exspecto.

1 Achter Heinsius' Auriacus (p. 25 n. 1) zijn gedrukt: Iambi partim morales, partim ad amicos.
2 Deze twee epigrammata zijn gedrukt: het Latijnsche in Grotius' Poemata p. 223; beide in Heinsius' Poemata onder de Adoptiva (1640) p. 164,165.
3 Hs. Bayr. Staatsbibl. München, cod. Camer. 4, 18.
4 Festus Hommius, predikant te Leiden en, sedert 1619, Regent van het Staten-Collegie.
5 Lucas Trelcatius sr. was 28 Aug. overleden. Zijn lessen werden 9 Nov. 1602 'bij provisie ende exercitii causa' aan zijn zoon Lucas Trelcatius jr. opgedragen, die 8 Febr. 1606 ord. Prof. Theol. werd. Molhuysen, Bronnen I p. 145, 165. De brief, dien Grotius namens de Curatoren. Van der Does en Van de Nieuwstadt aan Wtenbogaert geschreven had, heeft blijkbaar gehandeld over de vraag, wie Trelcatius sr. moest opvolgen. Nu is de tijd tusschen 28 Aug. en 2 Sept. al heel krap aan, en men zal dus moeten aannemen dat er te voren, b.v. tijdens de ziekte van Trelcatius, al over de opvolging gecorrespondeerd is. Wtenbogaert had als opvolger Arminius aanbevolen, en deze zal de 'vir amicissimus et optimus' zijn, over wien W. hier spreekt. Molhuysen 11. I p. 144. Inmiddels was 23 Oct. 1602 ook Franciscus Junius overleden, en in zijn plaats is Arminius benoemd. Cf. Wtenbogaert, Leven (1645) p. 50.

Adres: Clarissimo viro adolescenti D. Hugeiano Grotio. Hagam.

36. 1602 Sept. 4. Aan P. Bertius[1].

Cl. Eruditissimoque D.P. Bertio Philosophiae practicae professori dignissimo Lugdunum Batavor.

Nihil mihi gratius contingere potuit, Clarissime Berti, et ea quam tueris Philosophiae professione dignissime, quam litteras mihi abs te dari, et quidem amoris nec vulgaris indices. Quis enim alieni operis curam suscipit nisi non alienus? Hoc etiam quod institutum opusque ipsum probas tuo in me meaque studio imputandum est. Nam alioqui satis novimus *τὸ ἀχριβὲς τῶν σου χριτηρίων*, et imbecillitatem conatus nostri *τῶν πτερυγιζομένων*. Rectissime mones, Atheniensium Rempublicam[2] non fuisse *τῶν ἀριστοχρατουμένων*; nec oportet ea de re dubitari. *τὸ πρᾶγμα φανερόν ἐστιν. αὐτὸ γὰρ βοᾷ*[3]. Comparo tamen hanc nostrae in Parallelis meis. At non *πολιτεύματος* modo comparationem institui sed rerum gestarum, situs locorum caeterarumque rerum in quibus Athenarum populique Atheniensis necessarius ad contentiones usus fuit. Neque enim nescis praecipuam in civitate considerationem esse *τοῦ παράλιον εἶναι χαὶ τοῦ θαλασσοχρατεῖν*. Si enim solius regiminis Reip. ratio habenda fuisset nequaquam dubium fuit Spartiatarum potius Rempub. quam Atheniensium adducendam fuisse, idque etiam fecimus libro primo, ubi Archagetas et Comites Batavorum atque Praefectos, *τὴν Γερουσίαν* et Consilium quod Status dicitur, Ephoros denique et Ordines componimus. Sed nihil vetat *τὴν πολιτείαν τῶν Ἀθηναίων τῇ ἡμῶν ἀριστοχρατίᾳ παραλληλίζεσθαι τῆς ἀμφοτέρωθεν μίξεως ἕνεχα* praesertim cum oppida apud nos nonnulla plurimum a Democratia trahant, ut Dordrektum cuius status admodum popularis est. In Romanorum Republica tecum a Bodino dissentio, sed vide annon hoc amplius defendi possit, Romanorum Rempublicam tunc cum fuit optima ad illam Aristocratiae speciem accessisse quam definit Philosophus *ὅσαι τῆς χαλουμένης πολιτείας ρέπουσι πρὸς τὴν ὀλιγαρχίαν μᾶλλον*[4] ubi *τὴν χαλουμένην πολιτείαν* illam quam tu dicis intelligo, quae *χυρίως προσαγορεύεται τὸ χοινὸν ὄνομα πασῶν*[5]. Quanquam enim summum illud imperium quod ius Maiestatis Bodinus vocat[6] puta in bellis iubendis, penes populum fuerit, plurimum tamen refert, penes quem sit ordinaria et quotidiana ut ita loquar rerum administratio, *χαὶ πάντων τῶν τυχόντων διαχονία*. fuisse autem illam Romae apud optimates neminem negaturum puto. Sed haec quaestio disputationem prolixiorem et magna historiae argumenta desiderat. Et est omnino difficile iudicium *τὸ περὶ τοῦ πολιτεύματος*, quoniam omne regimen aliquid ex vicino trahit, ut nihil est undique sincerum. Legum illarum de quibus ad me scribis non alias vidi quam quae apud Stobaeum exstant a Damasceno[7] aliisque

1 Afschr. Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 675 f. 38. Petrus Bertius was 11 Juli 1593 tot Sub-regent van het Staten-College aangesteld, en gaf in die hoedanigheid college.
2 Het gaat hier over Grotius' Parallela Rerumpublicarum, waarvan boek I en II verloren zijn gegaan, en boek III in 1801-1803 door Johan Meerman is uitgegeven (Rogge 141). Dat het werk in 1602 reeds geheel of grootendeels in handschrift gereed was, toont Meerman in de voorrede aan. Brandt, Leven I p. 62, stelt het, foutief, op 1614.
3 Aristophanes, Vespae 921.
4 Aristoteles, Politica IV, 5, 11.
5 Ibid. IV, 5, 9.
6 Jo. Bodinus, de Republica I, 8.
7 De Parallela van Johannes Damascenus zijn een excerpt uit een vollediger exemplaar van Stobaeus, dan wij thans bezitten. Zie Stobaeus, ed. Gaisford, I p. VIII.

perscriptae. Itaque librum illum quem laudas videre gestio, animo complexus liberalitatem tuam qua mihi eius usum polliceris. Videbo autem apud te cum primum Lugdunum venero. Lipsii[1] nostri donarium vide et expende quam sibi necessitatem imposuerit vir ut sit omnia, non satis prudens, adulandi tam foedis erroribus. *Tantumne ambitio potuit suadere malorum*[2]. Vale vir clarissime, cum reverendo socero tuo[3]. Resalutat te pater officiosissime. Prid. Non. Septemb. anno 1602. dabantur Hagae comitatensi.

Addictus tibi
Hugo Grotius.

37. 1603 Febr. 7. Aan D. Heinsius[4].

Equidem absentiam tuam, Clarissime Heinsi, diutius non fero. tu tamen et Neostadium[5], et me frustratus es. Ego Myrtilum[6], quem per Gisbicium[7] poposceras nunc demum mitto, occupatus hactenus nuptiis Barneveldianis[8], quibus factum est, ut nec dies, nec noctes habuerim utiles. Mitto tibi Epithalamion, et de eo expecto iudicium tuum, praesentis potius, si ita videbitur, quam per literas. Utinam extorquere tibi amicitiae iure possim libertatem illam, fidemque iudicii, quae certe mihi debes. Sed ut auribus meis nihil dari volo, ita nolo plane improbes carmen quia fusum est fere, ut nos dicimus, ex tempore. Ridebis me scilicet, qui censori leges feram. Tu tamen hoc patere, et vale. VII Febr. An. CIↃIↃCIII.

Tibi addictissimus
Hugo Grotius.

Adres: Eerzaeme, erntfeste, hoochgheleerde Daniel de Heyns, Professeur in de Universiteyt tot Leyden. Op de Papegracht. Loont den bode.

38. [1603] Mrt. 1. Aan D. Heinsius[9].

Clarissime Domine.

1 Waarop dit doelt is mij onbekend. Men zou aan Lipsius' Diva Virgo Hallensis denken, doch dit boek is van 1604.
2 Lucretius, R.N. I, 102.
3 De Regent van het Staten-College, Johannes Cuchlinus.
4 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 386. Professor werd Heinsius eerst 11 Mei van dit jaar, maar sinds 8 Mei 1602 gaf hij reeds college als wat wij thans zouden noemen privaat-docent. Zie p. 23 n. 4. Zie ook het adres bij n°. 38.
5 De Curator der Leidsche Universiteit, Cornelis van de Nieuwstadt.
6 Het gedicht van Grotius: 'Myrtilus, sive Idyllium nauticum', dat Heinsius in zijn Theocritus-editie (1603) opnam, en ook in Grotius' Poemata p. 52 voorkomt.
7 Paullus a Gisbice, Bohemus Pragensis, 18 Sept. 1602 als jurist te Leiden ingeschreven. Een gedicht van Grotius: 'In album Paulli a Gisbice', komt voor in Gisbice's Schediasmatum farrago nova p. 58.
8 Maria van Oldenbarnevelt huwde 3 Febr. 1603 Cornelis van der Myle. Grotius' Epithalamium vindt men in zijn Poemata p. 86.
9 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 387.

Facis pro humanitate tua, quam nemo me saepius experitur, quod occasionem mittendi ad me Appiani tam diligenter occupas, atque adeo amicissimo iuveni mavis imperiosus esse, quam mihi inobsequens. Vides, mi Heinsi, quam familiariter tecum agam, qui et hoc officii genus nuper a te poscere ausus fui, et nunc ita

accipio, quasi aut hoc mihi, aut omnino aliquid debeas: quod tantum abest tamen, ut agnoscam bona fide nulli me tam beneficiis obaeratum esse, quam tibi. Utar itaque eo libro, non mihi Hercule, ut tu recte ais, sed pluribus; non tamen tibi, quem tam eruditum lectorem iamdudum deprecor. Et tu tamen quas non laudes, quae non praeconia mihi, et quasi obiter ingeris? In quibus equidem si quid agnoscam, praeter amicitiam, et liberalitatem tuam, ne inter mediocriter quidem insipientes ponendus sim. Sed quemadmodum magnus ille Mundi oculus cum in caetera astra per se lucis egentia, tum in ipsam quoque siderum plebem iubar atque aureum illud lumen transfundit caelesti largitione, quod tamen solius suum est, ita tu, cui iniuriam fecerit, qui iuventutis tantum literariae principem dixerit, gloriam splendidissimam ingenii atque eruditionis tuae nobiscum communicas, qui in eodem quidem spatio tecum currimus, sed ignobili studio, atque aeterna nocte damnamur, nisi quantum prohibent radii sideris tui. Sed ut ad mea redeam, - nam huic quidem sententiae quam hactenus meditor paria non invenio verba, et me spiritus, ut vides deficit - gratissimum feceris, si Librum eiusdem Appiani, quem Libyca ipse inscripsit, aliquando ad me ablegaveris. De Pandora[1], quo diutius cogito, quo verius video, quod tu dicebas *τὴν* T*ύχην* significari, non qua *τῇ φύσει*, aut qua *τῇ τοῦ θείου προνοίᾳ ἀντιτίθεται*, sed qua obiicitur *τῇ προμηθείᾳ*, quae sunt quodammodo *ἐναντιούμενα*, ita ut Aristoteles[2] recte dixerit *τὴν τύχην καὶ τέχνην περὶ τὰ αὐτὰ εἶναι*, quae est ipsa definitio adversorum. Quemadmodum et in Menone Plato[3] opponit *τὴν τύχην τῇ ἀνθρωπίνῃ ἡγεμονίᾳ*, et Libro IIII. de Legibus[4] *τῇ τέχνῃ*, Aristoteles[5] saepe *τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ διανοίᾳ*, Haec sane vulgaria. Nescio quid maius haerebat memoria, cuius nec authorem, nec ipsam omnino sententiam reperire potui. *εἰμὶ γὰρ ἐπιλήσμων*. Sed vocor a D. Legato[6] ad quem eo. Festinationem hanc boni consules. Cal. Mart.

Meritis tuis publice, privatimque tibi addictissimus
Hugo Grotius.

Adres: Admirandae eruditionis, et ingenii sine exemplo Iuveni D. Danieli Heinsio Humanas Literas docenti in Athenaeo Lugdunensi.

39. 1603 Mei 1. Van D. Baudius[7].

Nihil habeo quod ad te scribam praeter proletaria verba, ut inclusum literarum fasciculum trades D. Laurentio Reichio[8], quem studiose et cum cura commendavi

1 In Heinsius' Introductio in doctrinam, quae libris Hesiodi continetur, achter zijn Hesiodus (1603) handelen cap. XI en volg. over Pandora. 'Pandora est *ἡ* T*ύχη* quam arbitram rerum humanarum, facultatum, praecipue .... Deus esse voluit'. Ten onrechte citeert Burman bij dezen brief zijn noot bij den brief van Gronovius aan Nic. Heinsius, Sylloge III p. 86 n. Met Dan. Heinsius' Ὕ*μνος εἰς* Π*ανδώραν*, die vóór in zijn Hesiodus staat, en ook afzonderlijk in 1603 bij Rapheleng uitkwam, heeft deze plaats niets te maken.
2 Arist., Eth. VI, 4.
3 Plato, Meno 99a.
4 Plato, Legg. IV, 709b.
5 b.v. Arist., Nat. ausc. II, 5, 5; II, 6, 9; Metaphys. X, 9, 7.
6 Buzanval.
7 Gedrukt Baudi Epistolae p. 106.
8 Laurentius Reich, Lipsiensis, is 1 Mei 1602 als Jur. stud. te Leiden ingeschreven.

illustri Legato Galliarum[1]. Ecquid autem tibi tintinant aures? ita heri a concione pomeridiana creber fuisti in sermone Scaligeri, *ὁ πανηγυρικός σου λόγος κέντρον ἐγκατέλιπε τούτῳ τῷ θαυμασίῳ ἀνδρί*. Nihil gratiae causa dicam, sed non dubitat istud Poematium tuum committere cum praestantissimis in eo genere monumentis totius antiquitatis. Macte tua virtute, et tali iudicio, cuius dignitatem deteram, si meum suffragium adiunxero. Nec vero de huiusmodi operibus pronunciandum est, nisi animo rite praeparato. sacra ista non sunt propter viam. Nihil aeque doleo, quam quod vivimus sub iis hominibus qui non habent delectum ingeniorum. Necesse habemus multum remittere de viribus, si ad saeculi sortem et captum meditationes nostras exigere postulamus. forsitan ipse Rex, cuius honori tam praeclarum ingenii pignus consecrasti[2], idoneus erit arbiter, aut saltem liberalis praemiator. In quo felici omine desino. Vale, et nos ama. Kalendis Maii, CIↃIↃCIII.

40. [1603] Mei 25. Aan D. Heinsius[3].

S.P. Clarissime Domine.

Si literis tuis parum ordinate respondeam, veniam dabis: nam profecto ex quo eas legi vix apud me sum: adeo iis turbatus sum, adeo indolui, ut nunc demum ipse sentiam, quam te amem, et colam. Tune ut serio vasa colligas, et desiderium relinquas tui, cui Mediusfidius non ego par sim? Tune ut eius bibliothecae, quam tu in spem publicae utilitatis comparasti, quae te possessore facta est pretiosior, vel minimum divendas, *ἐμοῦ ζῶντος καὶ ἐπὶ χθονὶ δερκομένοιο*;[4] Nunc ego demum fortunarum mearum tenuitatem deploro, quas hactenus aequo animo tuli, quod non iustissimis tuis querelis aliqua ex parte possum succurrere. Serio, serio loquor, mi Heinsi, et ita me magnus ille Deus amet, ut quidvis potius facturus sim, quam ut patiar mihi melius esse, quam tibi, siquid possum. Quod tamen potui, id feci: et quidem ne litteris opus fuisse credas, quibus socordiam meam excitares, iam locutus eram Neostadio[5] vehementer, et ut vere dicam, accusatorie. Liberalissime promiserat operam suam, ita tamen ut commune secum Dousae vitium *τῆς ἀπραξίας* fateretur. Pressi hominem, dum polliceretur non parsurum se authoritati suae, ut negotium tuum quavis ratione perpelleret. Dixit scire velle quantum desideres. Dixi id verecundiam tuam, et genus, et fortunae pristinae reputationem non pati: ipsorum esse, ut ultro occurrant necessitatibus tuis. Peregeram hanc causam, cum illud mihi tuum fulmen affertur, quo ita ictus sum,

1 Buzanval.
2 ‘Inauguratio Regis Britanniae (Jacobus I) Anno 1602’, in de Poemata p. 56; zie ook Brandt, Leven I p. 20.
3 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 288.
Curatoren hadden Heinsius 11 Mei tot extraord. professor aangesteld op een wedde van f400, nadat hem 9 Febr. te voren een wedde van f 300 gegeven was. Thans voegden zij daarbij de clausule: ‘sonder ter saecke van dyen verdere verhoginge te versoecken’ (Molhuysen, Bronnen I p. 151). Blijkbaar was hij dus met het salaris van f 300 niet tevreden geweest. Maar hij was dat met f 400 ook niet, en wilde heengaan. Uit de brieven n°. 40, 41, 43 en 44 blijkt welk een moeite Grotius voor hem bij Curatoren gedaan heeft, en met succes: op 8 Aug. 1603 werd de wedde op f 600 gebracht, gelijk aan die van Baudius (Molhuysen II. p. 151).
4 Homerus, Il. A, 88.
5 De drie Curatoren waren in dezen tijd Jan van der Does, Cornelis van de Nieuwstadt, en Hugo's vader, Jan de Groot.

ut inflammato animo ego me continuo ad eundem proriperem: nam Dousam quidem convenire, id minus nihilo est. Ego confestim nihil mirum esse, si Academiam fungis quibusdam, et umbraticis doctoribus plenam haberemus, cum viderem palam, et quidem ex professo in te eruditioni omnem contumeliam infligi. Nec minus acriter egi, quam tu scripseras, non quod ita expedire arbitrarer, quanquam hoc quoque, sed quod aliter non possem. Ille errorem accusare D. Seystii[1]: contra mandatum eam honorarii tui perscriptionem factam. Dixi me scripturum tibi, quod nunc facio, ut Seystium ea de re moneas, qui si errorem corrigere supersederit, instrumentum ad me mittas, effecturum ut hic ab ipsis Curatoribus emendetur. id nunc si tuto fieri potest, experiamur illorum fidem: sin minus audes cuiquam chartam credere, mihi scribe: ad te veniam, et mecum feram: nihil mihi molestum erit, quod tui retinendi causa fiet. Addidi Baudio destinatam horam docendi[2] eandem quam tibi, ut vos, homines ineruditi inter vos committerent, simulque curarent, ne cuiquam frequentius esset auditorium, quam sibi. At Hercule melius studiosos de magistris suis quam Curatores iudicare, cum isti quem sequerentur scirent, hi quem honorarent nescirent. Neostadius respondit, non placere sibi Professores eam autoritatem, quam hactenus, usurpare, in lectionum tempora: sibi ea curae fore. Atqui, inquam, maturato opus: Itaque vult transmitti sibi descriptum indicem omnium Lectionum[3], quod velim cures, si fieri potest: nam qui publicati sunt non puto eos ita habere, ut nunc usus est. Consilium dedi, ut dum aestas est, Baudius hora septima matutina doceret. Id illi placuit. Semper ad id recidebam, non satis tibi prospectum: ad haec modo aerarii inopiam, modo Consulum[4] inscitiam excusare: ad extremum polliceri, ut ante quoque fecerat, eius se rationem habituros, plane ne sinerent iactare alias gentes esse quenquam apud se magnum, quem Batavi expulissent. Sed, inquam, tricones estis: properandum est. Cum iterum Comitia[5] procul, et alia nescio quae afferret, meam illi sententiam dixi, quam continuo probavit, ad praefationem Baudii[6] eos recte facturos, si convenirent: tunc hoc quoque negotium peragi debere. Recepit facturum. Sed iterum voluit edere te, quanto remedio opus esset, ut malis tuis medicina fieret. Dixi, ne quaererent quid tu, sed quid dignitas tua flagitaret: dandam illis operam, ne soli literatorum Heinsium ignorarent: me nunquam desiturum ipsis molestum esse, dum id impetrassem. Probavit hanc vehementiam meam in causa amici, et voluit haec ad te perscriberem. Habes historiam brevem horarum aliquot. Iam te monebo. De instrumento dixi, et indice Lectionum, ea ut mittas, si commode fieri poterit: sin minus me

1 De Secretaris van Curatoren, Nic. van Zeyst.
2 De uren waarop de professoren college gaven werden door den Senaat geregeld; bij verschil van meening wezen Curatoren de regeling aan. Zie over de kwestie tusschen Baudius en Heinsius, Molhuysen, Bronnen I p. 148, 156.
3 De eerste bekende Series Lectionum is van Oct. 1587; de eerste gedrukte van Maart 1592; zie Molhuysen, Bronnen I p. 157*, 191*.
4 De vier Leidsche Burgemeesters, die met Curatoren het bestuur der Universiteit uitmaakten.
5 Comitia, de Staten-vergadering.
6 Baudius, 11 Mei tot extraordinarius professor Eloquentiae benoemd, kreeg in de Senaats-vergadering van 30 Mei opdracht college te geven over Plinius, Panegyricus. De Oratio auspicalis, waarmede hij deze colleges opende - dit is bedoeld met praefatio - is gedrukt in zijn Epistolae p. 519. Volgens een handschr. aanteekening op n°. 43 zou die oratie in Juli gehouden zijn. Dat het omstreeks 1 Juli gebeurde, blijkt ook wel uit dien brief.

adfuturum. Nolo quicquam de discessu cogites, antequam tibi loquar, et tu mihi. De Dousa ex industria differam: neque enim is est quicum consilia communicari oporteat. Postea viderimus, ubi inter nos convenerit, quid ultra agere oporteat. Nisi mihi pernecessaria quaedam incumberent, et quae moram non patiuntur, iam apud te essem: et simulatque licuerit ero: nisi tu quippiam mandabis. Interea si fieri potest, irascor tibi, quod etiam adeo iniquus mei aestimator sis, ut nummos nescio quos pro tabellarii mercede miseris: quasi aut hoc omnino aliquid sit, aut si aliquid esset, amicitiae nostrae ratio calculis subduci debeat. Non faciam idem, ne me videar vindicare. Vale *φίλον χάρα, χαὶ ἐπὶ τῇ παρούσῃ τύχῃ μαχροθύμησον*.

Circa amicitiam tuam et cultum ambitiosus
Hugo Grotius.

Rescripsi eodem die, cuius meridie tuas acceperam. XXV. Maii. Hagae. Ad Hogerbetium[1] eadem hora curavi, qua acceperam.

Adres: Erntfeste, hoochgheleerde Daniel Heinsius Professeur inde Universiteyt ten huyse van Raphelengh op de Breestraet tot Leyden. Loont den Bode.

41. 1603 Mei 31. Aan D. Heinsius[2].

S.P. Clariss. Domine.

Quantam me censes iniuriam aestimare, quod petitioni meae non satisfeceris in indicando tempore praefationis tuae[3]. An tu nullos nisi Lugduni, amicos habes, quos dignos putes, qiu te audiant? Sunt certe et Hagae qiu gaudeant a te discere. Nam de Legatis quidem Palatinis, quibus idem significare omisisti, video fere quae tibi detur excusatio: verecundiam scilicet tuam, et alia eiusmodi praetexes, et iam fecit tuo nomine Baudius. Ista mihi dici non possunt, si quidem sum, quod unice ambio amicus tuus. At ego Hercule melius tui memini, et iam emendatum instrumentum[4] ad te misissem, nisi distulissem in eum diem, quo te praefantem auditurus eram, quem tu mihi eripuisti, nescio quo meo merito. Scribo itaque nunc paratum esse. Cur igitur, inquies, non mittis? Quia non ausim homini ex vulgo committere, et certum amicum, per quem curem, non invenio. Ipse potius ad te veniam proxima hebdomade. Nam nunc quidem admodum impedior. Legati[5] nostri propediem discedunt. Vale

1 De raadsheer Rombout Hogerbeets.
2 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 390.
3 Heinsius heeft einde Mei, als benoemd professor extraord. Poeseos, zijn college over Theocritus geopend met een oratie (zie ook p. 33 n. 6), maar had nagelaten èn Grotius, èn de twee gezanten van den Keurvorst van de Palts (zie p. 35 n. 2) daartoe uit te noodigen. Zie de praefatio voor deze oratio, gericht aan die gezanten, in zijn Orationes (1657) p. 575. De oratie zelf aldaar p. 400.
4 Zie n°. 40.
5 Bij gelegenheid van de troonsbestijging van Jacobus I van Engeland is een gezantschap ter gelukwensching daarheen gegaan, waarvan deel uitmaakten Reinoud van Brederode, Oldenbarnevelt en Jacob Valcke. Zij werden in Mei door den Koning in audientie ontvangen (Wagenaar IX, 154).

amicorum maxime, et posthac noli oblivisci mei, ne cogar tibi irasci. Prid. Cal. Iun. CIↃIↃCIII.

Studiosissimus gloriae tuae
Hugo Grotius.

Adres: Ed. Erntfeste, wijse hoochgeleerde Daniel Heinsius Professor inde Universiteyt tot Leyden woonende ten huyse van Raphelengh. Loont den Boode.

42. [1603] Juni 1. Aan D. Heinsius[1].

Cl. Domine.

Accipio iam literas tuas, quibus ecce respondeo. Nomen alteri Legatorum[2] est Georgius Michael Lingelshemius: alteri Iohannes Gernandus, Consiliarius uterque Principis Serenissimi Palatini Electoris: sed ille sanctioris consilii. Magnificentias, Amplitudines, Claritates, et si quae eiusmodi sunt huius saeculi monstra, tu supplebis ex more. Miserunt mihi sculptores residua exemplarium currus velivoli[3]: poscunt cautionem: sed non meminerunt etiamnum debere se mihi duo colorata, quae ubi praestiterint, dabis illis instrumentum. Vale maxime amicorum. Kl. Iun.

Cultor ingenii tui maximus
Hugo Grotius.

Adres: Edele, erntfeste hoochgeleerde Daniel Heinsius Professeur inde Gryecksche ende Latijnsche tale inde Universiteyt van Leyden ten huyse van Raphelengh. Loont den Bode.

43. [1603 omstr. Juli 1]. Aan D. Heinsius[4].

Locutus sum heri de te D. Neostadio, et quanquam serio semper nunc tamen solito vehementius quod lenta remedia improbarem in eiusmodi malo. Testatus sum Deum, et conscientiam animi mei, quicquid hactenus de te monui, id me Academiae et Curatorum caussa fecisse, cum sine horum ignominia, illius iactura nulla ratione dimitti posses. Tribuisse deinde aliquid amicitiae nostrae, sed hactenus, ut si cum commodo tuo fieri posset, mallem te minus procul a me abesse. Scire me nunquam tibi minus esse posse, quam nunc est: nusquam te indignius haberi posse, quam ubi praeclarissimam operam navasti. Esse Lugduni, qui ista contumelia, an rerum

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 390.

2 De twee gezanten van den Keurvorst van de Palts, Lingelsheim en Gernandus, die 1603 in Den Haag vertoefden, en 8 Juni in Heidelberg terug waren. Over dit gezantschap is niets te vinden in de Res. Staten-Gen. Waarschijnlijk was het een gezantschap naar den Prins, waarop ook wijst dat zij van hem geschenken ontvingen. Zie Reifferscheid, Quellen I p. 689. Met Lingelsheim bleef Grotius sedert voortdurend in briefwisseling; aan een zoon van Gernandus zijn de twee gedichten, Poemata p. 174 en 186 gericht. Reifferscheid II. p. 692. Ci. n°. 57.

3 De plaat van den zeilwagen, met de epigrammata van Grotius, gegraveerd naar J. de Gheyn door G. Swanenburch, is beschreven door Muller, Nederlandsche Geschiedenis in platen n°. 1160, en Atlas van Stolk n°. 110b, waar een gekleurd exemplaar voorkomt, en het octrooi voor den drukker, Christoffel van Sichem te Leiden, van 21 Mrt. 1603, afgedrukt wordt. Gelijk bekend maakte Grotius den tocht van Scheveningen naar Petten mede, en hij komt op de prent dan ook onder de inzittenden voor. De epigrammata zijn ook gedrukt in de Poemata p. 264 vv. Welk aandeel heeft Grotius aan het tot stand komen van deze prent gehad? Mag men uit bovenstaanden brief opmaken, dat ze op zijn kosten gemaakt is? Zie ook n°. 43.

4 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 392. De Senaat bepaalde 27 Juni, dat Arminius 7 Juli zijn disputatie zou houden; de brief moet dus omstreeks 1 Juli geschreven zijn. Over den inhoud zie bij n°. 40.

omnium bonarum inscitia, respicere supersederent[5]. Adversus eos si in ipso et Dousa nihil esset remedii, si quod autem esse posset, in

5 M.i. doelt dit op de collega's van Curatoren, de Leidsche Burgemeesters, evenals straks ‘invitissimis omnibus’.

ipso esse debere, me non eousque persecuturum amicitiae meae compendia, ut deditum te velim publicae ingratitudini. Cum deinde exempla attulissem eorum qui in Galliis uberrimos quaestus ex literis fecerunt, Academias quoque, quae Professores tuarum literarum summopere requirerent, multumque verba commutassemus, atque ego, uti est, dixissem omnino non minari te abitum, quod scio plerumque aegre ferri, sed in hoc esse, ut serio discessum moliaris, et praelum te non Academiam morari, sancte mihi affirmavit, invitissimis omnibus - scis quos dicam - perfecturum se, Dousa tantum astipulante, ut hic pro dignitate tua habearis, ne quid ultra sit quod tibi fugae consilia impellat, nec passurum, ut ulla iusta ratio sit, cur nos deseras. Dixi si id ita fiat, ut iure te retineri homines aequi iudicent, intercessurum me pro amicitia nostra, ne magis nostri taedio, quam iniuria affectus profectionis cogitationes iniisse videaris. Haec significata tibi volui, Clarissime Heinsi, et quo ea de re acturi sint praestitutum diem disputationis Arminianae; tunc enim necessario illis coeundum erit. Venissem ego ad Baudianam praefationem[1]: sed forensia negotia me Brilam traduxerant. Veniam ad te prius forte, aut si id fieri non potest, cum Curatoribus. Quaeso ne molestum tibi sit adire mea causa Illustriss. Scaligerum: et gratias ei ingentes agere pro transmisso Procopii fragmento de Brytia. Deinde dabis ei haec Currus mei[2] exemplaria, quae si incommodum non est, amicis suis in Galliam mittere poterit. Vide etiam, si placet, an Scriverio nullum exemplar sit. Accepi modo literas ab isto nostro[3], quem ille Magnus *τῆς εἰς* B*ρεττανίαν πλεύσεως ἐφολχίδα* dicebat, amiciores sane quam oportuit. Nec dubium est, quin ingentis beneficii loco mihi imputaturus sit, quod prior mihi, et ut non plane indigno amicitia sua scripserit. Tu vale, Iuvenum maxime, et eo me honore affice, cuius sum ambitiosissimus, ut sciant omnes me tibi placuisse. Hagae Comitatensi.

Cultor ingenii, atque eruditionis tuae incomparabilis
Hugo Grotius.

Adres: Edele, erntfeste, hoochgeleerde Daniel Heinsius Professeur van beyde de Taelen inde Universiteyt tot Leyden. Ten huyse van Raphelengh. Loont den Bode.

Op de keerzijde noteerde een gelijktijdige hand: Baudius orationem in Panegyricum Plinii habuit m. Iulii 1603.

44. 1603 Jul. 21. Aan D. Heinsius[4].

Clarissime Domine.

1 Zie p. 33 n. 6.
2 Zie p. 35 n. 3.
3 Vermoedelijk is hier Meursius bedoeld, die in dezen tijd in Engeland geweest was, blijkens een onuitgegeven brief van hem aan Vulcanius (postrid. Eid. Quint. in. hs. Vulc. 106 ter U.B. Leiden). Hij zal dan medegegaan zijn in het gezantschap van Brederode, Oldenbarnevelt en Valcke; zie p. 34 n. 5. Van Meursius bestaat een 'Panegyricus Iacobo I. Serenissimo Angliae, Franciae, Scotiae, et Hiberniae Regi dictus'. 1603 (Pamflet Knuttel n. 1225). Dat de vriendschap tusschen Meursius en Grotius geluwd was bleek reeds uit n°. 31. 'Magnus' is Scaliger.
4 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 390.

Adeone tu me, quem certe eruditione immensum anteis etiam officiorum benignitate praecurris? nam hodie quoque occupasti me iam iamque scripturum: nec ego invitus tibi aut culpam hanc fateor aut gratiam debeo, quod prior inter-

pellasti inofficiosum illud silentium. Didici, didici iamdudum cedere, non quidem omnibus - nam non ita natus sum - sed Heinsio meo, quem nunquam ita amo, ut non simul admirer. Idque mihi in literis tuis modo accidisse sentio, quae me non minus suo lumine perculerunt, quam permulsere amoris lenissimo vapore. Unum me in dolorem dedit: quod de convasatione etiamnum cogitas. At certe dixeram, ne quid molireris, ante conventum Curatorum, hoc est praesentiam Neostadii, quem unum hactenus excuso. Quaeso, largire mihi hanc patientiam: tum si non tui habebitur ratio, potius tecum in exsilium eo, quam ut te prodam. Poemata mea revisere mihi hactenus non vacavit: nescis, mi Heinsi, quam totos mihi dies furetur ingratum illud Forum. Crede mihi et gratulare fortunae tuae. Longe aliud hoc est quam Academia. Nam lites nostrae, praeterquam quod homini etiam diligentissimo molestiam exhibent, et minime conveniunt ingenio tam pacato, qualia sunt haec nostra, tum offensarum apud adversarios plurimum habent, gratiae apud clientes parum, gloriae apud caeterum paene dixerim nihil. Vix ego emersi, ut paulo plus esse viderer quam caeterum vulgus togatulorum nostrae aetatis: idque actionibus aliquot quae satis feliciter successerunt. Tamen neutiquam labori par fructus est; et nisi per has salebras eo esset enitendum ut nos quoque essemus aliquando in Republica non aliena, plane sudores isti et vigiliae amico tuo perirent. Hoc enim tempore, quod scribendo cavendoque impenditur quantum rerum bonarum disci potuit, quas tu doces! Essem certe paulo magis philosophus, in Graecis paulo minus peregrinus; in antiquis vero moribus et Poësi et quicquid est Philologis aliquanto versatior. Haec cum cogito, quo me maerore affici putas, qui scis, quam liberali sim ingenio: quam mihi displiceant artes, quae, ut maxime non sint, tamen videntur sordidae. Solare me, si potes: tibi hunc maerorem meum commendo quo certe indies magis magisque conficior, Ipse non credas, quam haec mihi sint seria. Sed ad Poëmata redeo: vix puto e re mea fore, ut te absente, aut tuis ante vulgatis experiantur lucem: poteram latere sub tuo fulgore. Quid nunc commendabit illos, ut levissime dicam, abortus meos? Haec tamen ita dico, ut de abitu tuo nihil adhuc velim credere: tua prius vulgatum iri etiam sperem. Ita arbitror, multo mihi plus famae accessurum ex editione carminum tuorum, si mea Lectores tui tantum quaesiverint. Magnus ille Poeta diadematus egregie fefellit hiantem[1], scis quem velim. nihilo plus habet, quam meritus est. Nugas attulit: inanis redit. Pandorae[2] tuae gratulor, quae sola tanto viro potuit imponere. itaque nunc illa vere mihi, quod dicitur. Sed te mea lux quando videbimus? Vale 21. Iulii CIↃIↃCIII. Hagae nostrae.

Tibi obligatissimus
Hugo Grotius.

Adres: Ed. hoochgheleerde wijse voorzyenighe Daniel Heinsius Professeur van beyde de taelen inde Universiteyt van Hollant tot Leyden. Ten huyse van Raphelengh. Loont den Bode.

1 Burman meent dat met ‘hiantem’ Baudhis bedoeld is, en vraagt wie de Poeta diadematus is. Baudius was 1602 in Engeland: 29 Jan. schrijft hij voor 't eerst uit Londen (Epp. p. 74); 16 Oct. uit Middelburg (ib. p. 85), dat hij reeds ruim 3 maand terug is, en 23 Juni uit Londen (ib. p. 88), dat hij ‘morgen’ zal vertrekken. Hij moet dus einde Juni teruggekeerd zijn. Dat daarover een jaar later nog op deze wijze gecorrespondeerd zou worden lijkt mij vreemd. Bedoeld is m.i. dan ook niet Baudius, maar Meursius (zie p. 36 n. 3) en de ‘Magnus poeta diadematus’ is Jacobus I, die op zijn tijd ook verzen maakte.

2 De. p. 31 n. 1 genoemde Hymnus in Pandoram.

45. 1603 Jul. 28. Aan D. Heinsius[1].

Clarissime Domine.

Veniam dabis, silentio hactenus, et nunc incuriosae scriptioni. Utrique in causa febris, quae me corripuit vehemens admodum, et primo paroxysmo totum perdomuit: ex quo malo hunc fructum caepi, ut cum gravioribus studiis vacare prae nimio capitis dolore non possim, interim Poëmata mea iussu tuo concinnarem. Silvarum libros quinque iam collegi. Nunc sum in Epigrammatis. Ubi primum per morbum licuit haec non sine molestia exaravi, ad caetera tua tum respondebo, cum paulo ero validior animo et corpore. Aut potius ipse veniam: nisi tibi melius vacaverit ad nos transcurrere: quod pervelim. Vale quaeso ut ego parte tantum dimidia mei aegrotem.

XXVIII Iulii A^{o}. 1603.

Admirator Heinsianae eruditionis
Hugo Grotius.

Adres: Ed. erntfeste wel-gheleerde wijt-beroemde Daniel Heinsius Professeur in beyde de taelen in de vermaerde Universiteyt van Hollant tot Leyden. Loont den Bode.

46. [1603 einde]. Aan D. Heinsius[2].

Pessimum commisi facinus, quod tanto tempore - et sane ut esset breve non potuit te absente mihi non esse longissimum - literis amicum non compellavi. Idque maxime vereor, ne forenses tricas mihi putes tanti esse. Fuit autem vel nunc certe mihi festinandum, cum te video isto cum homine magno ut sese aestimat literas commutare. An tu reris hunc sacrum, atque caelestem amorem minus habere aemulationis, et invidentiae, quam illi vulgivagi solent? An me vereri non putas, ne illum, Regio spiritu sceptra sibi votis admetientem praeferas homini misero, et cui satis sit in toga senescere? Sed tamen serio, mi Heinsi, nescis quantum illi ad arrogantiam, quod minime crederes - pervenerat enim ad summam - accreverit ex nescio qua domini[3] pollicitatiuncula, qua nunc ita elatus est, ut nec se, nec quenquam noverit. Ex eo me non salutat. nam ego privatus scilicet parebo isti a ferula sua venienti. Habet hercule mirificam virtutem, quam *ἀναιδείαν* vocant: et ei nunc prostant omnia: nec dubium est, quin *περιπλομένου ἐνιαυτοῦ* facturus sit aliquid magni. Tu ergo recte, qui talem tibi fautorem in tempore concilias: Nam nisi ita consulimus rationibus nostris, timendum est ne et ego vulturiolus togatulus escam non inveniam, et teipsum ne tua quidem Pandora[4] prohibeat a fame. Haec libuit iocari, ne tam vastum posthac silentium esset. Vale, lux, et spes mea.

Tuus admirator unicus
Hugo Grotius.

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 392.
2 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 396; Meursii Opera XI p. 128. Indien de aanteekening in dorso 'Meursius' juist is (en dat komt mij zeer waarschijnlijk voor, gezien n°. 43 en 44) dan zal deze brief uit einde 1603, of begin 1604 zijn.
3 Oldenbarnevelt.
4 Zie p. 31 n. 1.

Adres: Ed. Erntfeste hoochgheleerde Daniel Heinsius Professeur inde Universiteyt van Hollant tot Leyden. Op de Bredestrate ten huyse van Raphelengh. Loont den Bode.

Op de keerzijde van een gelijktijdige hand: Meursius.

47. 1604 Jan. 6. Aan D. Heinsius[1].

Danieli Heinsio Hugo Grotius S.

Merito tibi irascor, quod tam pertinaciter nuper me fugeris: nec ignosco, nisi culpa emendetur. Ut scias igitur et paenitentiae et veniae locum esse cito te, ut coram causam dicas, cui uterque vacare iam possumus, dum auditoria quiescunt, et friget forum. Sin veniendi copiam eiuras, adero ipse iniuriae meae exsecutor. Vide tibi caveas ab illis hominibus, qui bilem habent, etiam quam venditent. En tibi Iunghermanni[2], ut arbitror, literas, quas accepi cum eiusdem ad me, et Lingelshemianis. Salutem tibi ab illis asscriptam nuntiare paene supervacuum est, cum mea possis contentus esse: nisi melius fidis illorum voluntati, quos nunquam offenderis. Longi Poemenica[3] nescio an audeam a te poscere, ne forte putes eo beneficio redemturum te offensiones meas. Sed heus tu, Iunghermannum illum suaviter decepisti[4]: Soles nonnunquam mihi homini misero sine metu talionis in libris tuis magnitudine praeconiorum illudere. Ille quod arbitratur credo te familiaritatis consortio non minus mihi eruditionis, quam laudis affricasse, titulum unum ex illis quem mihi cum nugari libet perquam odiosus laudator imponis, ita adscripsit, quasi perpetuum Epitheton esset, aut gentilitium aliquod cognomen. Denique tu me facis omnia, cui multum debebo si posthac sodalis et congerronis tui *εὐτέλειαν* non contempseris. VI. Ian. Anni CIↃIↃCIV. Hagae Comitatensi.

Adres: E. Erntfeste Wijse Welgeleerde heere Daniel de Heins Professeur van beyde de talen inde Universiteyt tot Leyden. In de huysinghe van Raphelengh opde Breestraet. Loont den Bode.

48. 1604 Jan. 25. Aan G. Jungermann[5].

Quam mihi gratum fuit officium tuum in principem poetarum Orphea[6], aut si quis alius haud dissimili laude nomen eius meruit, abs te, iuvenis eruditissime, praestitum, tam mihi molestum est, iudicium tuum amicos meos circumvenisse. Nam illi dum me pro studio suo ornare satagunt, amore sese, testimonio alios fallunt, et mihi graves sunt, cui propter eiusmodi praeconia a te tuique similibus per literas invitato, aut non respondendum, aut erubescendum est. In me nihil admirandum nisi forte, quod tota viginti annorum aetate, multis doctorum commerciis tam parum profecerim. Sed ut scis pueritiam otia, iuventutem negotia consumunt, semperque nihil aut aliud agendo tempora pereunt discendi. Vos

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 393.
2 Gottfried Jungermann, philoloog, kwam 1604 naar Heidelberg en nam het volgende jaar de wetenschappelijke leiding van de boekdrukkersfirma Wechel te Hanau op zich.
3 In 1605 kwam een editie van Longus' Pastoralia, door Jungermann bewerkt, uit. Blijkbaar heeft Grotius den tekst noodig gehad in verband met Jungermann's brief.
4 Zie n°. 48.
5 Afschrift Kon. Bibl. Kopenhagen. Gedrukt Reifferscheid, Quellen I p. 691.
6 In het naschrift op de 'Sacra' van 1601 deelt Grotius een en ander mede over zijn plannen betreffende toekomstige uitgaven; eerst noemt hij enkele theologische, dan een groot aantal juridische; 'ad humaniores literas quod attinet, paratae sunt ad Orphicos hymnos, quos Onomacrito Tatianus videtur asscribere, Notae ....' Blijkbaar heeft Jungermann hem hiervoor materiaal, dat hij beschikbaar had, gezonden. Cf. ook n°. 49.

quidem felices, quibus literis vere humanioribus hoc totum, quod vivitis, imputatur: nos et deliciae illae fugiunt et tot insuper taediis affectos interiungendi apud meliora, facultas plerumque, semper animi alacritas deficit. At tibi, Iungermanne amicissime, pro isto munere obligatus semper manebo, nec enim - fatebor ingenue - rationem ullam invenio, qua tecum faciam paria. Nunquam dispungemus, tuum semper nomen in expensi tabulis, meum in accepti erit. Ista, si vis, lege foedus inire possumus, aliter non licet. De Longo nunc quidem nihil, quia liber ad manus non est: nisi quod *περὶ τοῦ μέλιτος μαινομένου* - nam et sic ni fallor, vocant - probanda omnino videtur Rhodomanni Ponticum interpretantis sententia[1]. De palustribus Nymphis[2] - id enim sonat vox Graeca - non item videtur consentaneum, neque hoc nomine ullae apud Veteres celebrantur. Quanquam et esse video, qui *ἕλος* interpretentur *χεῖλος ποταμοῦ*, quod si hic recipiatur posse Naiadas intelligi. Caeterum Eleatidas Divas legisse memini, quanquam locus non succurrit. Expectabimus festivissime auctoris librum ab ingenio tuo meliorem. Salve plurimum meo et Heinsii nomine. Hagae Comitatensi. Anno CIↃIↃCIV. VIII Kal. Febr.

49. 1604 Jan. 25. Aan G.M. Lingelsheim[3].

Amplissimo consiliario domino d. Georgio Michaeli Lingelshemio Hugo Grotius S.

Binis iam literis, amplissime domine, mei curam testatus es; interea credo tu totidem a me receperis. Sed posteriores tuae propriam postulant responsionem: et primum gratum, quod de rebus meis tam amice, tam diligenter inquiris. Ego quidem paene totus in foro sum. Nec te misereat mei: occaluit iam animus ad illa inamoena et aspera. Est etiam in his artibus usus sapientiae sentio et literarum, ignotus plerisque: sed hoc magis elucescit, etsi adhibenda est dissimulatio, quia non idem nobis quod Gallis licet. Hoc vere testari possum, qui apud nos advocationibus florent, usu forensi nonnullas, veris priscae eloquentiae laudibus praestare neminem: quae certe cur non item ut caeterae disciplinae in hoc saeculum revocari possit et debeat, ratio nulla est. Nam quod hodie plerique docendum aiunt non movendum iudicem, patrocinium est ignaviae. Nec si istam ordiendi finiendique ambitionem - ut ita loquar -, quae apud Romanos fuit, Athenarum exemplo reiecimus, iccirco dicendi omne artificium cessat. Nostrae est desidiae culpa, quod dum immatura omnes studia in usum propellimus, summa adiumenta et decora, sanam dictionem, vim agendi atque pronunciandi nunquam consequemur. Prius haec discere piget: ubi negotiis nostris atque alienis obruimur, etsi maxime velimus, non vacat. Ego igitur et cum in causis versor - affluunt autem non paucae et satis illustres - et ubi quid otii est, exercitando me, quantum licet, operam do, ne censear ex plebe rabularum. Reliquum si quid est horarum historiae[4] scribendae impendo, quam nunc fere ab

1 Longus, Pastoralia I, 12. Zie de editie van Jungermann (1605) p. 201, 202: 'Scias et *τὸν θεῖον* Grotium adprobare Cl. Rhodomani, Ponticum interpretantis illud *μέλι μαινόμενον*, sententiam'.
2 Longus, Past. III, 15; ed. Jungermann p. 227.
3 Afschrift Kgl. Bibl. Kopenhagen. Gedrukt Reifferscheid, Quellen I p. 12.
4 De 'Annales et Historiae' (Rogge 142), waartoe Grotius 9 Nov. 1601 de opdracht door de Staten van Holland gegeven was.

initiis nostrorum motuum ad haec infelicissima tempora pertexui. Sed priora breviter et cum enarratione consiliorum duobus libris complexus, ab anno octuagesimo octavo, quo praefectura principis Mauritii coepit, res gestas fusius exordior. Utrique sua ratio est. Nam priora illa secretas fere per artes, et conspirationibus populorum, iterumque seditionibus gerebantur, et nunc plerosque, de quibus ibi dicendum est, mors sua invidiae et offensionibus subtraxit. Sub Mauritio quae palam gesta curam maiorem, caetera silentium exigunt. Nam interiora praesentis reipublicae aperire, cum difficile fuerit, tum publice et privatim periculosum. Totum hoc opus brevi prodibit: nec ante iuveniles nugas, aut si ita vocari debent, poemata publicabo, quam historiae editione gravitatem studiis meis defenderim. Panegyricus ille[1] neque tanti est, ut vulgari debeat, neque ea nactus est tempora quae spe praesumpseram. Nam memineris, credo, argumenti. At illa nobis insula hodie natat et fluctuat: reque ipsa docemur, haud tantum sexum sequiorem alteri cedere, quantum umbraticae eruditionis ingenium ab indole rebus exercita consiliorum fortitudine vincitur. De Parallelis[2] etiam differemus. Mitto ad te Epithalamia duo[3], alterum nostri praesidis, Kinschottii alterum, qui nuptiis non diu supervixit, utrumque ipsorum precibus et honori datum, ne me putes a Musis omnino desciscere, quanquam certe iam dudum carmina sponte non scribo: eoque desuetudinis veni, ut vix amici, vix ego a me impetrem. Multum tibi pro Orphicis, quae per Iunghermannum curasti[4], debeo. Vereor tamen, ut beneficio uti satis possim. Nam quae puer scripsi, edere indecorum, et emendare laboriosum est. Resalutat te legatus regius[5] et dominus Dousa. Hagae Comitatensi Anno CIↃIↃCIIII. IIX Kal. Feb.

50. 1604 Febr. 5. Aan D. Heinsius[6].

Cl. D. Danieli Heinsio Hugo Grotius S.P.

Scribo ad te sed Meursii rogatu, quod tamen ita te scire oportet, ut ille nesciat. Apparat igitur Lexicon Barbarograecum[7], quale Rigaltius[8] vulgavit. nosti laborem in quo ingenii nihil, industriae non multum requiritur. Legit auctores plerosque et exscripsit. hoc illi placuit Lexicon vocare. Restant legendi Zonaras et Cedrenus: quos a te petere non cupit. Me submisit, qui illius gratia mentirer, et dicerem opus mihi illis auctoribus, ad quos videndos otium non est. Nescio an habeas. vix puto quia raro inveniuntur, neque magnus usus est. Si ita est, scribes te non habere, sed ita quasi mihi petiverim: ut possim illi tuas literas ostendere. Sin quid adiicere libebit, quod inter nos maneat, fac a literis separes. Ego hoc magis illi negare nihil debui, quia videor offendisse hominem, quod rogatus

1 Inauguratio Regis Britanniarum, Poemata p. 56. Zie p. 32 n. 2.
2 Zie n°. 36 n. 2.
3 'Domum ductio Mariae van der Duyn, Reginaldo Brederodio noviter nuptae' en 'Epithalamion Casparis Kinschotii, et Mariae de Chantraines, dictae Brouxaux' in Poemata p. 94 en 97. Van Kinschot was reeds 11 Dec. 1603 overleden.
4 Zie p. 39 n. 6.
5 Buzanval.
6 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 394; Meursii Opera XI p. 130.
7 Meursius' Glossarium Graeco-barbarum verscheen 1610 te Leiden.
8 Nic. Rigault had 1601 uitgegeven: De verbis quae in Novellis Constit. post Iustinianum occurrunt Glossarium mixobarbarum.

Encomium scribere Meditationibus[1], Epigramma scripsi. nec tamen, ut ille, de sole, aut saeculo. sed liberale praeconium, et quo putabam ipsius quoque arrogantiae satisfieri posse. Nunc video inexplebilem, ex quo me coram meos versus legit fronte corrugata, tristis an indignabundus et ad singula prope verba subsistens, quasi cum dignitate sua expenderet. Est id Epigramma[2] huiusmodi:

Dum veterum ingeniis doctos instaurat honores,
Obligat et toties saecula prisca sibi,
Hinc animo Cyrrham dum provocat, inde Lycaeum
Meursius, ulterius iam videt esse nihil.
Deficit humani iuvenem via tota laboria.
Quid faciat? coelo cura petetur, ait.
Ergo sacros operit sublimi pectore motus
Ipsa per Isaiden, dum iuvat, astra sequi.
Cernimus - en pietas - meditata prioribus annis,
Qualia vix canis otia cura ferunt.
Magne Deus, vitae peragit cui pensa iuventus,
Nescio quid faciet, sit tamen oro senex.

Si bene te novi te, et ego, dices nescio quid faciet. Sed vale, et ride, meum et literarum decus, V. Febr. CIↃIↃCIV.

Longum[3], si mittendi occasio sit, per Curatorum ministros, in paucos dies mihi velim.

Adres: Ed. Erntfeste, Wijse hoochgheleerde Heer Daniel de Heins Professeur inde Universiteyt tot Leyden. In de huysinghe van Raphelengh op de Breedestraet. Loont den brengher.

51. 1604 Maart 26. Van D. Baudius[4].

Periit mihi potissima causa cur paucis abhinc diebus Hagam profectus sim, quod te non viderim. Delphos iisse dicebatis. Conveni optimum virorum Neostadium, cui cum decretum esse viderem, urgente Ordinum[5] auctoritate, quaestionem haberi super illa praeclara rixa, quae tantum non in Lapitharum catastrophen erupit, inter Dictatorem nostrum *χαὶ ἱερὸν γένος ἡφαίστοιο*[6], ne res ea nimium dispalesceret in irrisum ac ludibrium nostri gregis, et facetis hominibus benignam materiem largiretur suaviter subsannandi *τὰς τῶν χρατούντων ἁμαρτίας, ἀτασθαλίας τε νόοιο*, id consilii dederam, ut quoniam de facto in genere satis ex communi fama constaret, admoneretur in posterum *ὁ γενναῖος* revereri dignitatem

1 Meursius' Meditationes Christianae in Ps. 116 et tres priores partes Ps. 119. Heidelberg 1604.
2 Gedrukt in de Poemata p. 231.
3 Longi Poimenica had Grotius reeds eerder gevraagd; zie n°. 47 en 48.
4 Gedrukt Baudii Epistolae p. 219. Deze brief en, n°. 52 handelen over een maaltijd, waar de Rector Magnificus der Leidsche Universiteit, Bronchorst, en Prof. Vulcanius een heftige woordenwisseling hadden gehad, en Bronchorst zich bovendien op onbehoorlijke wijze over de dienstbode van Scaliger had uitgelaten. Dat Bronchorst bij zulke gelegenheden wel eens te veel dronk, weten we uit zijn Diarium. Ook Vulcanius hield veel van een goeden dronk.
5 De Staten van Holland.
6 Bon. Vulcanius; soms noemt hij zich Ἡ*φαιστίων*,

muneris, quod sustinet citra quidem meam culpam, qui vocem - ut Galli loquuntur - deliberativam nullus habui in eo capitulo[1], cui Divum benignitate praesul obtigit eiusmodi. Sed penes quos culpa sit, ad nos certe redundat infamiae labes, qui sub tam lentis maxillis mandere cogimur. Tua fide, videturne Stoico stomacho concoquenda talis contumelia, quod Baudio ius non sit suffragii, in quo collegio praesidet *τοῦτο τὸ χαρχίνωμα*? Περιχλυτὸς ἀμφιγυήεις[2] verborum satisfactione contentus non revocat ad animum iniuriam. Sed publicum decus rei literariae et exempli ratio flagitat, ne silentio et dissimulatione tam insignis deformatio magnificae potestatis praetereatur. Dum rebus amice componendis studeo, accersivi mihi iumento meo negotium non necessarium, imo perquam invidiosum, nisi deponatur tutis auribus. Recepi enim me ex fide citra odium et gratiam partium, ordine perscripturum ad D. Neostadium quo pacto tota res gesta esset. Tum enim fore tempus decernendae inquisitionis si reus inficias iret, aut flagitium defenderet. quod vix adduci possum ut credam facturum: etsi, ut vetus versus ait,

Os homini nullum est, vel potius pugilis[3].

Ut verum apud te fatear, eram interea loci non leviter aspersus flore Liberi[4], ita ut pleraque praeterlapsa sint aures meas, pleraque subducta memoriae, adnitente bono illo patre Lenaeo[4], *ὅς μισεῖ μνάμονα συμπόταν*[5]. Caeterum ex famulo Herois[6], ex eius uxore aliaque ancilla[7] quaedam rescivi, quae salvo frontis honore ne chartis quidem committere audeo. Quocirca non amplius intercedo precibus aut gratia quo minus a iuratis testibus veritas facti exquiratur: imo nisi culpam poenitentia emendet, non causae dico quin sacra Isidis adimantur huic gerulo, et successor quaeratur oneri cui succumbit. Vale flos Iuventutis, et nos tui observantissimos ama, aestima. Lugduni Batavor. XXVI Martii, CIↃIↃCIV.

52. [1604] Mei 3. Aan D. Heinsius[8].

Cl. Domine Heinsi.

Iussit me D. Neostadius ad te scribere, de re quae ad te non minus, quam ad ipsum pertinet. Est enim communis Academiae vestrae, cuius honorem scis Dictatoris sui flagitio profanatum. Cupit igitur D. Tuningium, et D. Baudium a te conveniri, ut tres qui simul isti convivio interfuistis, quod literarum nomini probrosissimum fuit, summa capita earum rerum annotetis, quae maxime scire D. Neostadium publici interest. Nam etsi ad ultima remedia veniendum non erit, moneri tamen debet vir ille, non alio magis nomine celebrior, si suam famam vilem habet, attamen parcendum fuisse honori Academiae, et muneris: deinde

1 Baudius was professor extraordinarius; eerst 1611 werd hij ordinarius.
2 Epitheton van Vulcanus bij Homerus; hier schertsend op Vulcanius toegepast.
3 Suetonius, de Gramm. 22.
4 Liber en Lenaeus, andere namen voor Bacchus.
4 Liber en Lenaeus, andere namen voor Bacchus.
5 Martialis, Ep. I, 27, 7.
6 Jonas Rousse, de 'serviteur oeconome' van Scaliger, zooals hij in diens testament (gedrukt Codices Scaligerani Bibl. Univ. Leidensis (1910) p. V) genoemd wordt.
7 'Anna ma jeune chambriere,' ibid. p. VI.
8 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 395. Voor dateering en inhoud zie bij n°. 51.

nequid tale iterum posthac committat, fiducia sacrosanctae potestatis. Annotabitis autem ea maxime, quae in ancillam D. Scaligeri protervius dixit; nam quae illi cum D. Vulcanio intercesserunt, quanquam minime decent utriusque dignitatem, tamen inconsultum ira, et altercandi calor excusat. Ista autem in feminam dixit hand dubie non provocatus. Si quid tamen et de iurgiis istis memorabile succurrat, vestrum erit monere, si quidem D. Neostadio gratificari vultis. Nec est quod vos remoretur. neque enim testes in iudicium vocamini. sed suggeri tantum sibi Curator cupit ea, quae conscientiae illius in publico conventu obiicere possit. Etiam alii interrogabuntur. Vos quicquid scribendum videbitur - et Hercule licebit manum dissimulare - mittetis ad me aut si mavultis, paratum habebitis in adventum D. Neostadii - futurum dixit Iovis die -, cui occulte tradatur. Vale, literarum columen: et Clarissimos, quos dixi, collegas a me saluta. III. Maii.

Tui admirator
H. Grotius.

Adres: E. Erntfeste welgheleerde discrete Daniel de Heins Professeur inde Universiteyt tot Leyden. In de huysinghe van Rapheleng op de Breestraet. Loont den Brenger.

53. 1604 Oct. 15. Van Jan ten Grootenhuys[1].

Tandem Virorum Clariss., quas dudum expectasti, ad te mittimus Relationes Indicas: ab ipsis navium praefectis exaratas, ipsa etiam iuramenti fide confirmandas: Ex quibus quid singulis navigationibus in nostrorum perniciem attentarint Lusitani, distincte intelliges: et argumenta infinita perfidiae, tyrannidis, hostilitatis hauries; convenientia Apologiae tuae, quam feliciter a te inceptam iam brevi perficiendam tua diligentia confidimus. Epistolas Plantianas[2] et litteras ipsas de Marque; et si quae alia prima occasione ad te deferri curabimus, ut et illa quae deinceps a nobis tuus affectus postulaturus sit, cui omnem operam lubentissime offerimus.

Commentarius historiae nostriae tuus, mirum in modum mihi placuit, et in me primam etiam partem legendi desiderium acuit: cui ut satisfacias; pro tuo erga me amore benevolo oramus. De Wtenbogardi nostri morbo, et Dousae musarum parentis morte[3], si quid habes, et num librum hunc acceperis, per litteras tuas optatissimas quaeso significa, et si quid ex Gallia aut Anglia novi ex Baudio tuo intellexeris, quem orationem[4] pro patria nostra elaboratissimam in Anglia habuisse et iam reversum audivimus. Salutat te Frater meus[5] cum reliquis praefectis[6], defensionem huius causae tibi committentes, ut ego te omnipotenti

1 Hs. U.B. Amsterdam, cod. 30 S. N°. 53 en 54 hebben betrekking op Grotius' Commentarius de Iure Praedae (Rogge 1), die echter eerst in 1868 door Hamaker werd uitgegeven, nadat het handschrift vier jaar vroeger voor den dag was gekomen. Voor den inhoud en de beteekenis dezer twee brieven zie mijn opstel in Bijdragen Vad. Gesch. VI, 4 (1926) p. 275, waar p. 281 en 282 n°. 53 en 54 zijn afgedrukt.
2 De predikant Petrus Plancius, bekend door zijn studiën over de zeevaart.
3 Janus Dousa sr., 8 Oct. 1604 overleden.
4 Onder Baudius' Orationes, achter zijn Epistolae, zijn er twee aan Jacobus I.p. 530 en 554.
5 Arent ten Grootenhuys.
6 De Bewindhebbers der O.I. Compagnie.

Deo, qui ad Patriae et Reipublicae nostrae salutem diu te servet incolumen. Salve humaniss. Groti et Grotenhusium tuum ut facit ama. Scripsi 15 Octob. Anno 1604.
Tuus J. Grootenhuys.

Adres: Eerentfesten wijsen seer voorsienighen Hugo de Groot, Advocaat voor den Hove van Hollant. Haga. In die Speustraet ten huyse van Juffrouw F. Flori.
Hierby een boeck.
Op den brief noteerde Grotius: lettres de Marque. Vonniss vande Admiraliteyt. Acte vande Staten.
Te vraghen. aen Plancius om de namen derghene dye van den Portugese handel in Oostindie hebben geschreven om hyer te becomen.

54. [1604 omstr. Oct. 20]. Van Jan ten Grootenhuys[1].

Salve a Grotenhusio tuo mi Groti: Illa quae nuper ad te misi ad negotiationem Indicam pertinentia munimenta te accepisse speramus. In praesentia Mandatum domini Principis et Domini Apii Declarationem necne sententiam Collegii nostri Maritimi mittimus. Reliqua peremdie Deo dante facturi; quo plenius ad te scribam. Interim vale ab eo qui tibi addictissimus Raptim.
J. Grotenhuys.

Op den brief noteerde Grotius:
Placcaet vande Staten n°. 1.
Acte.
de instructie van hen gementioneert
.....
van Amsterdam
.....
Caerte van Oostindie
Manier hoe ende waer de craeck gherencontreert ende ghenomen is.
Placcaeten ende extracten wt de instructie noopende de prins.
Memorie van Plancius
Caerte van Oost-indie.

55. 1604 Nov. 20. Van P. Merula[2].

Paullus Merula Hugoni Grotio S. Dico.
Nihil mihi magis in votis atque optatis esse solet, amicissime Groti, quam ut ea, quae vel ab ingenio, vel ab opera mea in lucem emittenda, nemini displiceant; ea pracipue, quae ad statum publicum aliquo modo pertinere videntur: in quis repono,

1 Hs. Bibl. Nat. Parijs, Nouv. acq. Lat. 1554 f. 85. Voor den inhoud zie bij n°. 53.
2 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2.

quae iamnunc apud vos sub praelo[3]. Certe quod ad stirpem inibi Nassauwiam, aegre mihi esse nec potest, nec debet Amplissimi Senatus consultum,

3 De ‘Placaten ende Ordonnancien op 't stuck vande Wildernissen’ den Haag. 1605. Merula heeft blijkens dezen brief daarin een stamboom der Nassau's, dien hij eerst afzonderlijk had zullen uitgeven, willen opnemen, maar dit is niet gebeurd. Zie verder S.P. Haak, Paullus Merula (1901) p. 129-131.

eius, cui res Principis nostri domesticae cordi sunt et curae: meaque omnino pace fiet, ut eius editio in aliguod tempus quiescat. Ipse enim plura etiam novi huic Arbori exactius concinnandae, inque suos ramos fidelius dilatandae: quae curabo, ut primo quoque tempore habeam: quod Dominis velim significatum. Sic, spero, fiet, ut conlatis undique, praecipue ex Musaeo Cl. V. Kinschotii[1] melioris fidei fulcris haec Arbor solidius consistat, si non in vasto, quali nunc visitur, campo, saltem in vivario[2], quod nos paramus. Opus enim erit vere ad Principem pertinens; *ἡρωικὸν καὶ βασιλικὸν* exercitium venationem appellat Pollux[3]. Miretur sane magnus ille Princeps, bene hactenus de nobis meritus, bene indies merens, miretur inquam, ut quidquid ad ipsius laudem, certatim conferamus. Non necesse interim, ut operae cursum sistant. Facile enim Arbor Genealogica, quae parabitur, seorsim sata, locum in vivario nostro accipiet: quod fortean fiet et in Duvenvordia[4]; qua de re acturus ego cum dynasta Warmontii[5]. Loco recepti per nautam Thomae voluminis id remitto, quod petieras. Errasse me, vel potius Amanuensem, quo in his talibus utor, significaram iam Typographo meo, tibi significandum. Boni pro tua humanitate consules. Quod restat, te rogo, ut, quod coepisti, oculos sagaces subinde in opus meum coniicias; ne quid, quod aliquem offendat, vulgetur. Miror nihil ab Impressore missum. Non, credo, Foetum de manibus deposuit, ob impedimentum, si ita appellandum sit, ipsi natum. Certe primis Foliis valde indigeo: quae, quin quidquid impressum, velim mihi primo quoque tempore transmitti, saltem die Martis. Nam in Mercurii vocatus sum in Arcem Warmontiam ad Collegium Saltuarium[6], quod amicus mihi quaedam consuluit de Iurisdictione. Illud quaeso cura. Ego tunc per eundem nautam plus copiarum - artis impressoriae vocabulo utor-faciam habeat; quod nunc etiam paratur. Meursio nostro nondum scribo, quod exemplaria Historiae Angeli[7] Nobilissimis et Amplissimis VV. DD. Advocato Barneveldio, cognato meo Milio[8] aliisque offerenda, nondum sunt compacta. Vale amicissime Groti. Raptissime Lugd. Batav. XX Nov. CIↃIↃCIV.

Adres: Erntfeste discrete seer wijse voirsienige hooggheleerde heer Mijn heer Hugo de Groot Advocaet voir den hove van Hollant in den Haghe. Den Brengher sijn loon.

56. 1604 Nov. 27. Van P. Merula[9].

Paullus Merula Hugoni Grotio S. Dico.

Gratus, amicissime d. Groti, si quidem ita possum, esse volo pro oblato nuper

1 Caspar van Kinschot, Raad en Tresorier-generaal van Prins Maurits.
2 Dierentuin, hier het p. 45 n. 3 genoemde boek over de jacht.
3 Pollux, Onom. praef, lib. V: Ἐ*πεὶ δὲ χυνηγεσίων σοι προσήχει μέλλειν. ὅτι τοὐπιτήδευμα ἡρωικὸν καὶ βασιλικὸν* cet. In de opdracht van de 'Placaten' zegt Merula: Θ*ήραν* Pollux ad Commodum scribens Imperatorem *ἐπιτήδευμα ἡρωικὸν καὶ βασιλικὸν* recte nuncupat.
4 Een stamboom dus van de Duvenvoordes.
5 Johan van Duvenvoorde, heer van Warmond, het Woud en Alkemade, de z.g. 'admiraal van Warmond', luitenant houtvester van Holland en Westfriesland; hij woonde op het huis te Warmond.
6 Bedoeld is het College van houtvester en meesterknapen van Holland (zie Verslagen van 's Rijks Oude Archieven 1924. p. 205).
7 Zie p. 47 n. 1.
8 Vermoedelijk Cornelis van der Myle; doch de familieverhouding is mij niet bekend.
9 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.L. 749.

carmine. Venit tandem, ecce, ad te Magni mei Patrui Tragoedia[1], a me fideliter ex Actis, quorum optima lege sum heres, concinnata. Boni, spero, consules, spectabisque non tam quis scribat, quam quid de quo scribatur. Necessitas me compulit, quod viderem haec omnia tam ieiune falsoque legi in vulgatis Martyrologiis. Monueram, qui nuperrime recuderunt[2], ut me compellarent ad eum locum provecti, solidiorem accepturi et fideliorem narrationem; sed frustra me habuerunt iniuriane an incuria? Processit hactenus lente satis opus nostrum saltuarium[3], propter crebras ad initia carceresque, ut fieri solitum, interpellationes; quibus facessere iam iussis, magis sudabunt deinceps praela. Te, quaeso, ut meas subinde vices ibi suppleas cum Meursio nostro. Rem mihi feceritis gratissimam. Carmina etiam vestra[4], huic foetui commendando, exspectabo, vel, si vultis, emendicabo. Puerorum nolo, fascinant me vestra; qui serii hoc aevo Poëtae. Vale amicissime Groti. Raptim Lugd. Batavor. V Kal. Decembris CIↃIↃCIV.

Adres: Clarissimo viro D. Hugoni Grotio I.C. mihi amicissimo Hagam.

57. [1604] Dec. 15. Aan D. Heinsius[5].

Clarissime Heinsi.

Irascentem me negotiis meis - quae exigua quidem, sed tamen multa sunt - qaod tanto tempore ne literis quidem tecum coniungerer, deprehendit bellissima occasio, quae debetur Garnandisto[6] nostro. Is cum et literis et inscriptione Problematum suorum me tibi sociasset - quod fere solent, qui mihi optime volunt - quae utrique nostrum erant communia forte prius ad me pervenere: Uterque rei gratiae sumus: uterque in solidum tenemur, Creditum hoc dividi non potest. Sed tibi constat ratio: habes quod imputare possis: ego nihil unquam aliud quam debui. Ita sine fine obligor. excusarem me, quod prior haec resignaverim, prior legerim. Sed ita arbitror ne illam quidem partem a me alienam esse, quae tua propria est. Non possum tibi non conqueri miseriam meam. Germanus[7] quidam - nosti hominum genus - edidit figuras asterismorum caelestium cum explicatione. Eo in libro nihil paene est, nisi ex

1 Fidelis et succincta rerum adversus Angelum Merulam tragice ante XLVII annos, quadriennium et quod excurrit, ab inquisitoribus gestarum commemoratio. L.B. 1604. Voorin het carmen van Grotius, waarop Merula doelt.
Een Nederl. vertaling van de 'Fidelis ... commemoratio' door Willem Merula verscheen eveneens in 1604. Zie verder Haak II. p. 126.
2 Hij heeft hier het oog op Haemstede's Gheschiedenissen der vromen martelaren, van 1604 (9e druk). Knuttel, Bibliographie p. 122.
3 Zie p. 45 n. 3.
4 Er komen in de 'Placaten' geen gedichten van hen voor.
5 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 396.
6 Johann Casimir Gernand verdedigde 28 Mrt. 1601 te Heidelberg Theoremata astronomica de hypothesium sphaericarum .... doctrina (exemplaar Bibl. Nat. Parijs). Vermoedelijk is dit boekje hier bedoeld. Zie ook p. 35 n. 2 over den. vader.
7 Grotius bedoelt hiermede Joannis Bayeri Uranometria, 1603; later meermalen herdrukt, althans de platen. Over het door Bayer gepleegde plagiaat zal Dr. L. Brummel binnenkort een verhandeling publiceeren.

Manilianis maximi Herois[8] aut meis ad Aratea commentariis[9] depromptum: nec tamen usquam profitetur illorum nomen,

8 Scaliger gaf zijn M. Manilii Astronomicon 11. V in 1579 uit; een tweede editie verscheen 1600.
9 Zie p. 14 n. 2.

quorum fere paginas exscribit. Etiam praefationem suam expressit ex mea. Et Scaligeri quidem, cuius opera vel propter ipsum perpetuo omnia legentur, id non interest. Mea aut peribunt, aut si benignius mecum aget fortuna, faciet posteritas utrum volet furti reum. Ita etiam tenuis fama insidiatores habet. Vale mea gloria. 15 Dec.

Cultor ingenii tui
Hugo Grotius.

Thesium[1] exemplaria tibi mitto duo; manent apud me altera totidem. Saluta suavissimum Baudium.

Adres: Edele, erntfeste, hoochgheleerde heer Daniel Heinsius Professeur inde Universiteyt tot Leyden. Inde huysinghe van Raphelengh op de Breestraet. Loont den boode.

58. [1604 einde]. Van D. Baudius[2].

Ego vere nihil aeque expetendum duco quam ut saepissime nos excipias tali adventitia. Distuli responsum, quod mihi in animo erat superiori die Sabbati ad vos excurrere eius negotii ergo de quo ad me scripsisti. Omnino videor mihi reperisse magistrum ad eam rem unicum, etiamsi voti res esset. cui *ὡς ἔχει τὰ νῦν αὐτοῦ χρήματα* pro summo munere erit huiusmodi provincia, putabitque se adeptum *τὰ θεῶν ἐριχυδέα δῶρα*[3]. Nescio an unquam mentionem in sermone apud te fecerim cuiusdam mortalis qui talem operam nunc locat filiolo vix septenni G.W. cui totos dies impartiri cogitur nulla spe luculentioris fortunae in lembo terrae ubi litus et aer, non homines. Adfuit mihi cum suo sibi domino ante duos menses, et secreto magno cum ratione expostulavit de iniquitate sortis suae. Sane dignus est meliore fato. nec dubito quin perplacebit generoso qui *recto secernit iniquum*[4]: est enim factus ad civilitatem, atque adeo etiam ad genium aulae. Egit aliquando causas in Curia Parisiensi non sine ingenii et facundiae nonnulla commendatione. Propinquorum iniuriae, et - ne quid te celem - aliqua eius haud prudentissime consulta causam sustinent, cur voluntarium quodammodo exilium sibi indixerit. Caret patria iam fere triennium: et non evasit quidem fera bestia, sed tamen animum revertendi non habet,

1 Bedoelt Grotins hier zijn als student verdedigde Theses? (Rogge 414 en 415). Zie n°. 58.

2 Gedrukt Baudii Epistolae p. 472. Ik plaats dezen ongedateerden brief op einde 1604, alleen omdat hier, evenals in n°. 57, van Theses gesproken wordt (zie boven n. 1); een sterk argument is het zeker niet. Is de onderstelling echter juist, dan zou de Fransche advocaat, dien Baudius hier aanbeveelt, François Petit kunnen zijn (in n°. 66 genoemd, zie p. 57 n. 1), die in 1605 woonde ten huize van den Gouverneur van Willemstad. G.W. in bovenstaanden brief zou dan misschien Gouverneur van Willemstad beteekenen; het is toch geenszins zeker dat Baudius zelf deze twee letters in zijn brief gebruikt heeft, ze kunnen van den, uitgever zijn, die wel meer willekeurig te werk ging. Zoo is in n°. 64 aant. in plaats van de woorden ‘aen den eersaeme - Willemstadt,’ zooals het handschrift heeft, gedrukt * *. Onder Baudius' correspondenten komt er geen voor, wiens naam met G.W. begint. ‘In lembo terrae ubi litus et aer’ is op Willemstad heel toepasselijk.

3 Homerus, Il. Γ 65.

4 Horatius, Sat. I, 3, 113.

nisi magna rerum mutatio intervenerit. Traiecti per sesquiannum vitam hoc genere muneris toleravit. Optime autem linguam callet utpote vernaculam, et felicissime mentem suam evolvit tum dicendo, tum scribendo. Ἦθους χαραχτήρ ἐστιν ἀνθρώποις λόγος.

Affirmationis meae documentum praebent literae quas ab ipso ad me missas diligenter asservo *ὥς τι χειμήλιον*. nonnullas recitavi Heinsio heroi cum forte intervenisset quo tempore mihi sunt redditae. Miratus est styli elegantiam et sensuum concinnitatem. Tum, quod maxime considerandum arbitror, valde observans est amicorum, revereturque famam, cuius 'contemptu', ut noster Tacitus[1] ait, 'contemnuntur virtutes'. Sed non institui hoc loco panegyricum scribere. Si praeterea notorem desideras, arbitror eum non esse ignotum amplissimo Legato[2]. Mylius, dulce decus nostrum, praesens aderat cum eum de meliore nota commendavi G.W. Sed arte eliciendus erit, ne res dispalescat ad aures illius Satrapae. Tu operam dabis ut literae tuto perferantur. puto dominum maiorem, vivit enim sub *πολυχοιρανίῃ*, esse in exercitu. Theses quas a me postulas, non potui reperire apud typographum qui eas curavit excudendas, omnia exemplaria abstulit. Ipsum hodie aut cras alloquar. Vale. Datum Lugduni Batavorum.

59. [1605] Febr. 4. Aan D. Heinsius[3].

Clarissime Domine Heinsi.

Quod mihi discedens mandaveras promtissime exsecutus sum, ut sane debui tantis iamdudum beneficiis, et recens tam illustri munere obligatus. Affirmat Hogerbetius locutum se de tua re Seystio, eumque id in se recepisse quasi haud dubie confecturum. Caeterum metuo, ne ille domestica calamitate impeditus comitiis Curatoriis non intersit. Ita in solo Duyckio[4] spes esset: nisi quod et Neostadius tum ab Hogerbetio, tum a me - si quid hoc tamen est - serio admonitus videtur in re tua inchoaturus eam authoritatem quae eius collegii Principem docet. Aeque tecum eventum desidero. Valere te opto, precor vobis omnibus fausta omnia, et Academiae egregium rectorem. *τὰ γὰρ ἄλλα αὐτῆς χαχεκτεῖ*. IV. Febr.

Tuus tibi addictissimus
Hugo Grotius.

Adres: Erntfeste wijse zeer gheleerde Daniel de Heins Professeur inde Universiteyt tot Leyden. Inde huysinghe van Raphelengh. Loont den Bode.

60. 1605 Maart 4. Van D. Baudius[5].

1 Tac., Ann. IV, 38.
2 Buzanval.
3 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 395. Burman stelt den brief op 1601, ten onrechte, want toen was Heinsius nog geen professor. Ik meen dat hij van 1605 is: in de vergadering van 7 Febr. van dat jaar gaven Curatoren Heinsius, die reeds Professor poeseos was, ook den titel van 'professeur der Griexse spraecke' - zoolang Vulcanius leefde kon hij geen ord. prof. in dat vak worden - en ƒ 100 verhooging van wedde (Molhuysen, Bronnen I p. 416*). De calamitas domestica van Nic. van Zeyst slaat dan op het overlijden van zijn zoontje Jan, op 21 Jan. 1605, dat 23 Juni 1598 geboren was (aanteekening van Van Zeyst in zijn album amicorum ter Kon. Bibl.).
4 De burgemeester Mr. Franck Duyck.
5 Gedrukt Baudii Epistolae p. 137.

Cum appeteret dies proximorum comitiorum[6] erat mihi in animo excurrere Hagam,
ut mei memoriam refricarem apud optimum virorum Neostadium,

6 Curatoren-vergadering.

simul etiam tui visendi causa, cuius optatissimo conspectu et sermone ita recreor, ut ea res sola solari possit aegritudinem *quae nunc me coquit, et versat sub pectore fixa*[1]. Cur enim te, *φίλτατον χάρα*, celem iustam indignationem? Iam exactum est biennium postquam me blanda conspiratio amicorum magis quam propria voluntas in hac professoria statione collocavit[2]. Quanta ope contenderim ut recte fideliterque mandatis partibus defungerer, malo in ore famae et in iudicio bonorum relinquere, quam in praedicatione mea ponere. Nunquam fui tam abiecti et degeneris animi, ut attollerem vel deprimerem *μεγάνορα θυμὸν* ob infrequentiam, aut celebritatem auditorum. contentus sum recti conscientia, *χαὶ ὅτι παρ᾽ ἐμοὶ τὸ χαλὸν*, nec tam praeclare agitur cum rebus humanis, ut optima quaeque pluribus placeant. Interim qui Baudium de interiore nota non capiunt, hoc nomine rationem habere hominis debuerunt, quod nec fama consentiens ei mentitur, nec abest scena diffusior atque alii cuiquam. Cur igitur adhuc visor inter extraordinarios, cum potius - *σὺν ἀδραστείᾳ λέγω*[3] - extra ordinem remunerandus esse videar? Non invideo cuiusquam commodis nedum amicissimi: sed sane par aut maior liberalitas in hunc hominem *οὐδὲν ἐξαιτοῦντα* redundare debuit. Ut caetera paria sint; aetatis et titulorum praerogativa *χρείττων οὐχ εὔχομαι εἶναι ἀλλὰ μᾶλλον ἄχθομαι*. An quia non protinus minor abitum[4], idcirco de me retinendo non admodum laboratur? At hoc tibi Delphis dictum putato non Lugduno, me esse ex eo genere hominum, qui bellum non ostendunt prius quam gerunt. Pedum visa est via. *τὸ τέχνιον πᾶσα γῆ τρέφει*[5]. alibi etiam locus erit nostris historiis, si non aliud; hoc saltem habeo muneris horum hominum, quod experiendo didici *ποῖος ἀνὴρ οὕτω δὴν ἔλαθε βιώσας*, gravi quidem meo flagitio, sed nulla est ad bonam mentem sera aetas. Si mihi hic animus fuisset cum in Gallia degerem, uberrimus Fortunae rivus me inaurasset. de nemine queri possum quam de mea fatali torpedine et ignavia, quae specie modestiae et verecundiae mihi ademit usumfructum mei. caetera enim abunde in mundo erant. amicorum primariae dignitatis effusissima studia, liberae cohortationes quae timido quoque possent addere mentem. Quid multis moror? regnassem ibi luscus inter caecos. eadem nunc omnia nobis integra sunt, *χαὶ αὐθαίρετος ἡ εὐβουλιά*.[6] Ex diuturna emansione hoc percepi commodi, quod genium illius gentis *εἰς ἔσχατα* mihi callere videor, et quo genere studiorum inescari possint. Ad summum, cum vires meas respicio - feras me quaeso licentius iocantem - non possum ultra Stoico stomacho concoquere tantam nostri *μειονεξιάν. οὐ φροντὶς Ἱπποκλείδῃ*[7] quam scamni partem corpore premam, et longe malo ad exemplum Catonis[8], ut querantur homines cur statua mihi posita non sit quam cur statua sit, quaerant. verum tamen inserviendum est etiam scenae et populo cui merito videtur indignum nos qui abhinc annis fere viginti in hac ipsa urbe consecuti sumus supremum literarii honoris gradum[9], quanta vix quisquam alter laude et commendatione, ne ad suffragium quidem admitti in

1 Ennius bij Cicero, de Senect. I, 1.
2 Over Baudius' professoraat zie p. 33 n. 6 en p. 43 n. 1.
3 Euripides, Rhesus 468.
4 Toespeling op Heinsius? Zie n°. 40.
5 Suetonius, Nero 40.
6 Thucydides I, 78.
7 Herodotus VI, 129. Zie Rutgers, Var. lect. I c. 9 (p. 30).
8 Plutarchus, Cato maior 19, 4.
9 Baudius was 3 Juni 1585 gepromoveerd op een diss. ‘de Verborum Obligationobus’. Molhuysen, Bronnen I p. 461*.

eo collegio, cui anno. sed reprimo me, *ἀχίνδυνον γάρ ἐστι τῆς σιγῆς γέρας*[1]. Sed sunt *opaca quos bonos facit barba*[2], cuius tamen primipilus non erat in rerum natura cum ordines ducere coepimus. Caeterum non sum adeo *χενόδοξος χαὶ μιχροφιλότιμος* quin malim augeri *χτήματος δόσει ἢ τιμῆς σημείῳ.* Potest tamen utrumque iungi. quod ni mature fit, ego mihi recte videro. Cum hic nuper esset *suadae medulla*[3] Ioh. Utenbogardius, libere et familiariter eadem haec apud eum egi. recepit sibi curae fore iustam postulationem nostram, sed incertum est an Ultraiecto reversurus sit priusquam de capite nostro fient comitia. Conceperam spes optimas de Mylii collega[4], sed *ἐπὶ ποσὶ χάππεσε ϑυμὸς*[5] postquam ex Heinsiadae nostri sermone intellexi, eum magnifice sentire et loqui de faceto illo naturae hallucinantis oblectamento

Τὸν τραγόραν[6] *φιλέουσι χαλεῖν πεπνυμένοι ἄνδρες.*

Visus est tamen mihi superiori mense Februario[7] non absurdi nec inertis ingenii. Quoniam ita sors fert ut sub tam lentis maxillis edendum sit, pergratum mihi feceris, si gratia tua, quae plurimum potest polletque apud omnis generis et ordinis homines, nos apud eum iuveris. Audio lectissimum virum Cornelium Mylium a principe legatum ad ordinandos quarundam eius civitatum magistratus. si redierit, plurima salute velim eum impertias meis verbis. Scriverianam litem[8] etiam curae tuae fiduciaeque commendo. Non est quod te rogem, ne foras eliminentur quae hic temere effutio; satis me tacente intelligis non esse proferenda, nec ulli concredenda nisi Vulcano nostro, vel si mavis Veneris marito. Vale Lugd. Batav. IV Martii CIↃIↃCV.

61. 1605 Maart 6. Van D. Baudius[9].

Gravis hesterno die nuncius Scriverium nostrum perculit, causam patris tertio iam praeiudicio tantum non iugulatam. Is quidem prorsus animum despondet, etiamsi non magnopere laboret de tota re: verum hoc aio eum *ἐλπίδα οὐχέτ᾽ ἐλαχίστην ἔχειν περὶ τούτου τοῦ πράγματος*, nec ego sane multum confido. resistat tamen aliquid speculae *ἐν γούνασι τοῦ μεγίστου χαὶ ϑαυμασιωτάτου.* Loquor ex animo, nec ingenium meum factum est ad assentandum. Hoc sentio, si sacra tua commoveris, non penitus depositae salutis fore hunc aegrum, *εἴ μοι νόος ἐστὶ φρενήρης.* Enim vero mihi *ἀδεχάστως* singularia consideranti res ita liquidi iuris esse videbatur, ut nihil pene animadverterem, quod adferre posset cordatis iudicibus

1 Zie Wyttenbach, Bibl. critica III 1 p. 40; Plutarchi Moralia ed. Wyttenbach VI p. 1141.
2 Catullus XXXVII, 19.
3 Ennius bij Cicero, de Senect. 14.
4 De nieuwe Curator der Leidsche Academie, Adriaan van Mathenesse, die Van der Does was opgevolgd.
5 Homerus, Il. O 280.
6 T*ραγόρας*, die in de brieven van Baudius herhaaldelijk genoemd wordt, en op wien een heele cyclus spotdichten in zijn Poemata (1640) p. 466 vv. voorkomt, is de historicus P.C. Bockenberg (T*ράγος* = bok, *ὄρος* = berg), in 1591 tot historieschrijver van Holland benoemd, een ambt waarvoor hij zeker niet de bekwaamheid bezat, wat tot heftige aanvallen en scherpe critiek van Dousa en Baudius aanleiding gaf.
7 In de Februari-vergadering hadden Curatoren Baudius' wedde tot ƒ 650 verhoogd. Molhuysen, Bronnen I p. 159.
8 Over dit proces zie n°. 61.
9 Gedrukt Baudii Epistolae p. 131.

ancipitem curam deliberandi. Tollentur commercia de rebus humanis, non schemata tantum, et semper cum folle parati esse debebunt contrahentes, si haec dissolvendae obligationis ratio non valebit ad liberationem. Quare nisi penitus decollavit negotium, rogo te fulcias ope tua laborantem causam, vel hoc ipso quod animam agit. Non enim prius advocandi sunt tales Aesculapii, quam res ad extremum sit deducta discrimen: ut magnus ille patronus Tulliano sale perfrictus, ad cuius patrocinium impetrandum homicidio opus erat. Sed extra iocum; si omnem Grotium excusseris, signum aliquod ad bene sperandum affulgebit. Tuto potes ingenii vires periclitari. iam enim abest metus deterioris eventus, et si qua melior fortuna sequetur, id omne in lucro deputabitur. Consultatiuncula[1] nostra penes advocatum D. a Berendrecht[2], in qua per incogitantiam tacitus omisi, quod non est de nihilo: nimirum, datum esse nomen in solutum ipsi principali reo credendi, non ei, qui vel ex cessione, vel ex mandati causa negotium gerebat. Hanc Epistolam ad te scripsi ignaro Scriverio; cui si nec opinanti *ἑρμαῖον* istud arte et industria tua obvenerit, feceris par caeteris tuis factis, et immortali beneficio virum optimum meque communiter tibi devinxeris. Vale, et nos ama. Datum Lugduni Batavorum VI Martii, CIↃIↃCV.

Interfuit nostrae recitationi clarissimus vir D. Mylius, sed pluvio die, et Iove non quidem Tonante, sed parum sereno. Vereor ut auspicia addixerint, nisi quod me solatur *ὅτι εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης*[3].

62. 1605 Maart. 7. Aan G.M. Lingelsheim[4].

Amplissime domine.

Ne me forte putares habere quod in tarditate literarum tuarum culparem, coepi et ipse, nescio quomodo, esse quam volui negligentior: sive iisdem me occupationibus tuis parere, quae te eo tempore distinuerant, nonnihil habet rationis, sive quod ipsa me experientia docuit, non parum lenocinii ab exspectatione literis accedere. Neque enim facile dictu mihi, quantopere tuas exosculatus sim cum omni ex parte - sunt enim uberrimi in me amoris indices locupletissimae - tum ex ea maxime, qua Thuani viri sine exemplo opera, mecum pariter, admiraris, quae quidem ego intelligo velut exemplar mihi proponi, ad cuius imaginem nostri laboris lineamenta conformentur. Sed non item, ut tu voluisti, monitum istud in honorem meum interpretor: quin potius ad desperationem hoc traho. Nam ut ipsum dictionis nitorem omittam, cui parem hoc saeculum praestare non potest, quis usquam illi comparandus est, qui et ipse summis rebus consiliisque interfuit, et maiores eos habuit, ut si ea tantum conscribat, quibus ipsi adfuerunt, quaeque ab illis accipere potuit, iustos tamen annales posset contexere? Nec illud forte contemnendum putatis, quod ipsa rerum conscribendarum magnitudo atque varietas, non modo erigat historiae conditorem, verum etiam defendat, cum praesertim res tantae quibuscunque traditae verbis non careant delectatione lectorum. Ego rebus vestris[5] nihil detraho, quas esse cupio maximas. Sed tamen solis moenium expugna-

1 De consultatiuncula is gedrukt Badii Epistolae p. 133.
2 Vermoedelijk Mr. Arend van Berendrecht, advocaat voor den Hove van Holland.
3 Homerus, Il. M. 243.
4 Afschrift Kon. Bibl. Kopenhagen. Gedrukt Reifferscheid, Quellen I p. 14.
5 Lees: nostris.

tionibus immorari, quiae etiamsi magnae omnes forent, sunt tamen similes, pauca immiscere praelia, rerum civilium non sane multa attingere-nam quid in illis fere est, in quo aut non tacendum, aut non mentiendum sit?-etiam illustribus cum ornamentis taedium effugere vix possunt. Sed haec tecum. Pergam nihilominus atque eo iustius, quia post mortem domini Dousae, in quo et literatura omnis et nostra maxime historia plurimum perdiderunt, ego ab Ordinibus in eum locum suffectus sum[1], quod ipsum vides, quam me oneret. Quid enim est gratius quam aut Thuanum imitari, aut Dousam sequi? Sed tamen, ut dixi, properabo, vel ut tu habeas aliquid quo Parallela[2] nostra non desideres, quae sane auctori suo displicere coeperunt. Iucundissima tui memoria est apud dominum Buzanvalium, a quo salutem iussam tibi impertio, ita tamen, si pacisci licet, ut meam vicissim domino Grutero nuntiatam velis. Nec minus collegae tuo Gernando[3]: cuius filio, si vivit, *εὖ πράττειν*. Vale vir et meritis tuis et apud reverentiam meam maxime. Hagae Comit. CIↃIↃCV. Non. Martiis.

Tibi observantissimus
Hugo Grotius.

63. 1605 Maart 21. Van G.M. Lingelsheim[4].

S.P. Opportune mihi missus libellus hic[5], quo fucus detegitur hominis quem ego veneratus sum semper et studiose colui. Eius te participem facere volui, eaque ratione memoriam mei refricare. Gratum mihi praestiteris officium, si quid de hoc negotio sentias, non dissimulabis. Aversatus sum semper obtrectatores, et eos qui magnorum virorum famae detrahunt: sed huius factum, quisquis est, improbare non possum, cum publice intersit, iuventutem moneri, ne auctoritate tanti viri fucum sibi in re pietatis fieri sinat, et ad devia deducatur. Aveo etiam cognoscere, quando tuarum lucubrationum aliquid habituri simus; imprimis teneor incredibili desiderio, Historiae tuae videndae, de qua mihi spem fecisti; quaeso te, urge opus, nec patere te aliis negotiis avocari, non alia re nominis tui aeternitati melius consulueris et de aetate nostra ac posteritate melius merueris. Quoties autem de Parallelis tuis cogito, indignor socordiae meae, qui non, cum frui istis deliciis datum est, mihi melius prospexerim. Ad nuncium de Nobilissimi Dousae obitu ingemui, eius viri expertus incredibilem humanitatem, et doctrinae reconditae thesauros: tibi amicum ademptum doleo, sed haec lex naturae, cuius tu memor, urge coepta, et de republica ac bonis literis bene mereri perge.

Thuanus nobis promittit viginti praeterea historiarum libros, quibus explicat quaecunque gesta ad annum ineuntem LXXII. ac spem facit, ut sub autumnum proximum edantur. Quam admiror hunc virum, nemini antiquorum posthabendum! neque minor mihi exspectatio de te, quam, obsecro te, ne frustreris diutius. ita

1 Dat Grotius zoowel van de Staten-Generaal als van die van Holland gratificaties ontving tot aanmoediging van zijn historische studiën, is bekend (Brandt, Leven I p. 18 en 19); uit dezen brief blijkt, dat hij ook tot historieschrijver van Holland benoemd is. In de Resoluties der Staten van Holland heb ik hierover niets gevonden. Zie ook n°. 72 n. 1.
2 Zie p. 29 n. 2.
3 Zie p. 35 n. 2.
4 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2. Gedrukt Epistolae ex bibl. Meelii p. 1; Reifferscheid, Quellen I, p. 650. Beantwoord door n°. 86.
5 De anonieme 'Dissertatio de idolo Hallensi' van Petrus Denaisius, in 1605 verschenen, tegen Lipsius' Diva virgo Hallensis, 1604. Zie Reifferscheid 1.1. p. 693 v.

valeas ac floreas ad summa quaeque natus. Vale delicium generis humani.
Heidelberga. XII Cal. April. ∞ IↃCV.
T. omni studio
Georgius Michael Lingelshemius.

Adres: Clarissimo viro, Domino Hugoni Grotio, Iurisconsulto et in suprema Curia Advocato, Domino et amico suo colendo Hagam Comitis.

64. [1605] Maart 23. Aan F. Raphelengius[1].

Francisco Raph. H. Grotius S.
Quod communibus literis et parentis vestri memoriae debeo, id non modo negare, sed et differre non possum. Mitto igitur ad vos quicquid ex Grammatica Arabica[2] descripsi. Liber ille quem ego primum inscripsi nihil est aliud quam excerpta Alphabeti Romani. A secundo incipiunt ea quae pater vester clare atque luculenter perscripserat. Ego cum exaravi coepi eo primum tempore literaturam Arabicam discere. Itaque characteres sunt deformes, tamen ut legi posse non diffidam. Vos, si videtur, quantumcunque est - et utinam esset amplius - describi iubete, ut si nihil aliud certe argumentum habeatis quo dignoscere possitis quod illud sit opus quod Pater vester habuerit perfectissimum. Valete ex voto. XXIII. Martii.

Adres: E. erntfeste voorzyenighe discrete S. Franchoys Raphelengh in de Brede straet tot Leyden.
Een gelijktijdige hand noteerde: puto 1605.

65. 1605 Jun. 13. Van J. Radermacher[3].

Salve plurimum domine Groti doctissime. Primis tuis ad me literis non rescripsi, quia missus ad te liber abunde responsurus videbatur. Ultimis vero mihi longe gratissimis cur distulerim respondere, credo te ex amicorum uno atque altero, per quos abeuntes iussi te salvere, intellexisse: itaque frustra repetere nolo. Gratias autem tibi ago

1 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2. De geadresseerde is de jonge François van Raphelengen, de zoon van den professor in het Hebreeuwsch te Leiden en Academiedrukker aldaar, over wien men, behalve in de zeer uitgebreide literatuur over het Museum Plantyn, een en ander vindt in Pallas Leidensis (1925) p. 211. Blijkbaar heeft De Groot colleges van Raphelengen Sr. in het Arabisch gevolgd. Zie over Grotius' kennis van die taal: Eekhof in Nederl. Archief voor Kerkgeschiedenis N.S. XVII (1923) p. 231 vv.
Voor het jaar, waarin de brief geschreven is, volgde ik de daarop voorkomende aanteekening van een gelijktijdige hand.
2 Volgens mededeeling van den Conservator van het Museum Plantyn te Antwerpen, Dr. Maurits Sabbe, is dit afschrift daar niet aanwezig.
3 Afschrift van de hand van Dr. H.C. Rogge. Joh. Radermacher, de schrijver van dezen brief, is te Aken 14 Mrt. 1538 geboren (vandaar 'Aquensis' in de onderteekening); overleed 15 Febr. 1617 te Middelburg. Koopman, eerst te Antwerpen, later te Londen, waar hij o.a. John Dee leerde kennen, sedert 1580 weer te Antwerpen, en na den val der stad in 1585 te Aken, vanwaar hij zich 1599 als wijnkooper te Middelburg vestigde. Zie C. de Waard in Nederl. Biogr. Woordenboek II, 1157.

quam possum maximas pro labore tam prolixe studio impenso, quo meo desiderio satisfaceres. Satisfecisti autem tam docte atque eleganter, ut

iterata pluries epistolae tuae lectione vix potuerim animum meum suavitate eius explere, sumque repositurus inter carissima mea kimelia. Confirmasti enim de multis opinionem meam pridem conceptam: alia pleraque cognitu periucunda, mihi nunquam antea cognita, fateor, indicasti. Semper a primo libelli illius[1] conspectu suspectus mihi fuit Cabalisticus sermonis habitus, maxime circa ea quae merito iudicas de rebus ac nominibus Divinis irreligiose nimis adducta: quod homini vere Christiano, idque ad usus prophanos nunquam licere puto. Avertit et hoc animum meum, quod etiam te video notasse, authorem toties profiteri, se nil nisi clarum apertumque proferre in obscuritate tam densa, ut ipse aliquando aperte dixerit, scriptum illud a nemine se inconsulto intellectum iri, hoc tamen iactanter addens: - quod ab aliis audivi - desiderium eius intelligendi, rarissima utilitatis causa, multis olim tam acerbum fore quam famem pane carentibus. Illud etiam displicuit quo sibi palam contradicere hinc illinc videtur, nunc asserens ante ipsum neminem hoc scribendi genus tentasse, nunc indicans veteres magos ac sapientes idem quod ipse doceat, sensisse et docuisse: hoc autem vel imperfecte, vel quae perspecta habuerunt occultasse, passim videtur inferre. Poterant ac debebant ista me commovere ad omnem eius intelligendi scripti curam abiiciendam; quod et feci diu; sed inhaerens animo concepta quaedam opinio ex iis quae asseveranter adeo Caesari[2] promittit, latentis alicuius utilis doctrinae, quae revelati arcani clave possit erui, suspensum me tenuit, dum forte contingat, ut vel author ipse vel alius clavem illam suppeditet. Literalem intellectum nihil ad institutum scopum facere sum opinatus, sed pro velo tantum elegantius ac sublimius contexto, quam quo usus est olim Trithemius abbas in sua Polygraphia; quam existimo continere non modo eam quam aperte profitetur artem occulte quidlibet scribendi, verum etiam veterum sive philosophorum, sive magorum, arcana scripta intelligendi: quod idem velle Deaeum huc usque suspicatus sum, nisi famam tantum captat ex inanibus tenebris, ac vanitate qua toti posteritati illudit. Meliorem vero meam opinionem olim fere emortuam resuscitavit in Anglia liber[3] quidam Anglico sermone ad Elizabetham reginam sanctae m(emoriae) ab eodem authore scriptus, quo satisfaceret indignatae - ut ferebatur - ob illam Monadem non ipsi potius quam extraneo principi dicatam atque expositam. Respondisse tum ferebatur se quidem thesaurum obtulisse principi erga se bene merito, sed arcula clausum, cuius clave careat. ‘Tu vero’, inquit, ‘o Regina, domi iam habes et in tua potestate me authorem, cum melioribus thesauris, eorumque clavibus: atque en tibi exemplar tua Maiestate longe dignius illo’. Tum ego sic aestimabam. Fefellerit facile Deaeus principem longe absentem, non facile, nec sine capitis periculo fallat praesentem sapientissimam doctissimamque, ac doctissimis sapientissimisque viris stipatam; ideoque nec ausus fuerit obtrudere munus indignum Dominae augustissimae, in cuius praesens esset potestate. Liber ille nunquam fuit evulgatus, pauca tantum exemplaria praelo descripta in usum R.

1 Monas hieroglyphica van John Dee. Zie over dezen mathematicus, astroloog, alchymist en spiritist Charlotte Fell Smith, John Dee (1527-1608), Londen 1909; en The private Diary of Dr. John Dee, by J.O. Halliwell, Londen, Camden Society, 1842, met lijst van zijn handschriften. De Monas is gedateerd Januari 1564. Een exemplaar van het zeldzame boekje (‘alle the printed books by Dee are extremely rare,’ Smith 1.1. p. 320) is op de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag.

2 Keizer Maximiliaan II, aan wien de Monas is opgedragen.

3 Welk boek Radermacher op het oog heeft weet ik niet. Over deze kwestie met de Koningin geeft de biografie van Smith niets.

Maiestatis ac principum virorum quibus ipsa vellet examinanda communicare. Ex istorum unius archivis is liber mihi fuit biduo commodatus: legi, adeoque planum sermone deprehendi, ut obscuri nihil prae se ferret. Videbatur continere encomia R. Maiestatis, potestatis, ac Regni ipsius, prima parte: altera vero consilium muniendi adversus insultus tam externos quam internos. Primae partis stylus aridior, minusque comptus videbatur, quam authoris claritatem, nedum R. Maiestatem deceret: alterius tum documenta, tum argumenta adeo vulgaria, ne dicam pueriliter ridicula, ut ineptius vix quicquam tantae Dominae posset offerri. Hinc ego colligebam, nisi his involucris dignius aliquid occultari sapientissima Regina praenovisset, atque ex Monade sibi elucidata iudicasset, nunquam id operae gratum habituram fuisse, a qua pridem antea cognoveram Germanum quendam occulte scribendi artem ei ostentantem, fuisse dimissum non sine mordaci reprehensione, quod sibi persuasisset principes nunquam a Reip. curis otiosos talibus nugis vacare posse aut velle, quae essent otiosis amasiis oportuniores. Interim non intellexi Deaeum pretium plus quam mediocre a sua Regina reportasse: quamquam fuerint qui dicerent eum oblatam consiliarii dignitatem recusasse. Utut sit, aut imaginatione suspicari bene vel male de Monade hieroglyphica liceat, ego nos eius, vel splendide etiam promisso, fructu carere posse existimans, nullum ei amplius studium impendere decrevi, contentus eo quem per illius occasionem ex epistola tua tam prudenter quam docte scripta collegi, saepiusque relegens me collecturum sentio. Idque iterum affirmo, ex animo sane nequicquam adulante, sed erubescente quod de re nihili tantum tuae humanitati negotii dederim, minime facturus, nisi Deaeus necessarium fere ad te scribendi argumentum mihi praebuisset. Interim iamdudum ex publicatis tuis eruditissimis scriptis in tui amorem illectus, pro eo quem bonis literis ac literatis affectum ab adolescentia gero, suaviter mihi gratulor datam occasionem tui cognoscendi propius, ad mutuum amicitiae officium deinceps paratus futurus, quacunque id tuae humanitati placitum vel oportunum erit requirere. Hoc ut facias rogans humanitatem tuam peramanter saluto, Deoque per Christum commendo; quem precor ut studiis tuis benedicere pergat, ad communem tuumque ipsius bonum.

Data Middelburgi, die 13. Iunii 1605.

Tuae humanitati amanter addictus
Ioannes Radermacherus Aquensis.

Connive ad vitia ac lituras senili infirmitati tam manuum quam memoriae proclives.

Adres: Honestate et doctrina spectabili D. Hugoni Grotio Iurisconsultissimo Hagae-comitis.

66. 1605 Aug. 26. Van D. Baudius[1].

Hugoni Grotio ocello iuventutis Belgicae Dominicus Baudius S.P.D.

1 Hs. Kon. Bibl. Den Haag, cod. 121 E 4. Gedrukt Baudii Epistolae p. 222.

Arbitrabar me reducem Dordraco iter per Hagam habiturum. Sed obstiterunt temporis angustiae huic proposito non Stoico, sed ambulatorio, ut loquuntur nostri pragmaticorum pueri. Interea puto tibi curae fuisse rem amici nostri

Francisci Petit[1], neque enim tuum est nisi confecta re conquiescere. Si quid intererit eum scire, inscribes literas tuas aenden eersaemen S^{r}. Wijnand Janss. Rutgers[2] in de Druyve tot Dordrecht, omme voorts te bestellen in handen van François Petit, ten huyse van mijn heer den Gouverneur van Willemstadt[3]. Habes egregium carmen, ne forte tua sponte loqui praesumas. Porro autem quid agunt Musae tuae? nostrae iam exituriunt in publicum[4], modo id tuto fieri possit. Duplici praefatione studui placare lectorem; sed breviore compendio silere poteram, ne Catoniano scommate excipiar ad exemplum illius equitis, qui culpam deprecari quam vitare malebat[5]. Nosti os Iambici carminis, sed non omnes hanc monetam in solutum accipiunt. Et cur ego quenquam offendam in nugis? Terreor authoritate exempli tui, qui praestantissima quaeque tua mavis domi asservare liberali custodia, quam edere cum cuiusquam offensione. Tamen expugnabo tuum illud decretum, ne solus in licentiae regno luxuriari videar. Vale et nos ama. Datum Lugduni Batavorum 26 Augusti 1605.

Σὸς ἐξ ὅλης τῆς χαρδίας
K*υριαχὸς ὁ Βαύδιος.*

Adres: Erntfesten wijsen voorsienighen ende hoogheleerden heer Hugen de Groot Advocaet voor den Hove van Hollant wonnende tegen over mijn heere van Barneveldt. Sgravenhaghe. (den b)ode sijn loon.

67. 1605 Aug. 27. Aan J. Rutgersius[6].

Ornatissime Rutgere.

Quod me de negotio Petitii[7] interpellas, amici officium facis, idemque fecit Baudius. Habuit ea res me anxium iam diu. Nos hactenus Comitem[8] in dies hic credidimus futurum: in cuius adventum rem omnem differendam putavi. A patre etiam meo nihil acceperam. Heri qua hora tuae eadem mihi a patre literae perferuntur: quibus intelligo ipsum aegrotare, itemque Comitem, et familiam omnem Liesfeldii[9]. Vides quam incerta habeam omnia. Itaque eo nomine scripsi literas quas vides ad Quaestorem

1 Over hem ook n°. 67 en 68. Grotius beijverde zich blijkbaar om hem een betrekking bij den graaf van Hohenlohe te bezorgen. Franciscus Petit, Cadomensis Gallus, is 16 Aug. 1592 te Leiden als student ingeschreven; en 16 Nov. 1605 Franciscus Petit, Gallus Parisiensis, 22 jaar oud, misschien dezelfde. In den brief van Baudius aan Henricus Stapelius van 27 April 1606 (Epp. p. 374), die over een proces handelt, dat Stapelius' vader in Frankrijk voerde, zegt hij, aan het slot: ‘de ea re et de tota summa quid sit agendum diligenter deliberabimus .... tunc enim cum Francisco Petit aderimus’. Ik maak daaruit op dat Petit een jurist was, die met het Fransche procesrecht vertrouwd was. Zie ook n°. 58.
2 De vader van Janus Rutgersius; zie n. 6.
3 Emmery de Liere was van 1584 tot 1618 gouverneur van de Willemstad. Ten Raa en De Bas, Het Staatsche leger II p. 281.
4 Eerst in 1607 kwamen Baudius' Poemata varia uit.
5 Aulus Gellius, N.A. XI, 8.
6 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Janus Rutgers, Rutgersius, is de bekende philoloog, die later in Zweedschen dienst trad. Balen, Beschrijving van Dordrecht p. 210.
7 Zie boven n. 1.
8 Philips graaf van Hohenlohe, gehuwd met Maria, de dochter van Prins Willem I uit diens eerste huwelijk. Hugo's vader was raad van Hohenlohe, en administrateur van diens goederen.
9 De baronie Liesveld in den Alblasserwaard, een bezitting van Hohenlohe.

Liesfeldii, ut ex eo de consilio Comitis super adventu intelligam. His inclusi alias ad patrem, quas ille curabit scriptas de toto

hoc negotio. Rogo ut quantum tibi haec res cordi est tantum cures ut literae istae Liesfeldium perferantur. Scripsi literas item alteras ad patrem, quas Ultraiecto curavi, quia fieri potest ut Burae nunc sit. Ego quod responsi accepero eius te aut Petitium ipsum reddam certiorem. 27 Aug. 1605. Hagae.

Tibi amiciss.
Hugo Grotius.

Adres: Eersaeme zeer gheleerde Johan Rutgers ten huyse van hr. Wijnandt Janss. Rutgers. In de druyve tot Dordrecht. Loont den bode.

68. 1605 Oct. 18. Van D. Baudius[1].

Amicum nostrum Franciscum Petit[2] iturientem Franekeram hic retineri visum est consultius, quam incertissima spe certas incommoditates longinqui itineris suscipere ad gentem sibi ignotam, *οὐ γὰρ στέργω λέγειν τι πιχρότερον*. Arcerium[3] cui commendatus erat per literas a Polyandro[4], diem suum obiisse intellexi ex Domino Rectore[5]. Drusius[6], quem unum novi ex toto genere professorum, necdum opinor e Zelandia reversus est. Vix tamen impetravi ne in viam se daret, nisi Doctor Pavius[7] mihi retulisset valetudinem domini Comitis ab Hohenlo paulo meliuscule sese habere. quam si in solido locaverit pax Deorum, spes est confici posse negotium quod maxime in rem eius fore videatur. Tecum erit iste labor, ut occasioni invigiles. ille stabit in procinctu, ne qua mora sit quin ad edictum respondeat. Vale, et nos ama. Salvebunt a me tui convictores, *χαὶ ὁ πάνυ Μίλιος πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων*[8]. Datum raptissime Lugd. Batavorum XVIII Octobris, CIↃIↃCV.

69. [1605] Nov. 28. Van Simon van Beaumont[9].

Clarissime Domine Groti.

1 Gedrukt Baudii Epistolae p. 162.
2 Zie p. 57 n. 1.
3 Johannes Arcerius, sedert 1598 professor in het Grieksch te Franeker, overleden 27 Juli 1604.
4 Johannes Polyander van Kerkhoven, predikant te Dordrecht, en in 1611 professor Theologiea te Leiden.
5 Arminius.
6 Johannes Drusius, sedert 1585 professor in de Oostersche talen te Franeker.
7 Pieter Paauw, professor in de Anatomie te Leiden.
8 Homerus, Il. Λ 514.
9 Hs. Kon. Bibl. Den Haag, cod. 72 D. 41. De studiereis van de zonen van Oldenbarnevelt begon 1606; 29 Augustus van dat jaar werden Meursius en zijn pupillen als studenten te Heidelberg ingeschreven (Toepke, Matrikel Univ. Heidelberg II, 231). Hieruit volgt, dat deze brief van 1605 is. De schrijver is Simon van Beaumont (1574-1654), in 1605 waarschijnlijk advocaat te Middelburg, waar hij het volgende jaar tweede pensionaris werd.

Consultum te venio, amici causa quod per humanitatem tuam mihi arbitror licere. Gruterus[10] noster, ex literis Meursii[11], intellexit Domini Barneveldii filios studiorum et *πολυτροπίας* gratia abituros in Germaniam, Italiam, Galliam, paedagogo et custode eodem Meursio. Cumque sit ei filius, novemdecim annorum,

10 Jacobus Gruter (overl. 1607), rector der Latijnsche school te Middelburg.

11 In Meursii Opera XI p. 146 staat een brief van Gruter aan Meursius van 15 Dec. 1605, die waarschijnlijk ook op deze zaak betrekking heeft, en een antwoord is op een brief van Meursius, waarbij Gruter's verzoek werd afgewezen.

aut circa[1], adolescens pro aetate et communi captu litteras Graecas et Latinas bene doctus, visa ei est haec non incommoda occasio, si filius ille in comitatum sive famulitium adolescentium recipi honesta et liberali conditione posset, et ita, non magnis patris impendiis, lustrare regiones, celebriores Academias invisere et caetera propter quae a nostratibus profectiones eiusmodi suscipiuntur. Hac de re cum quid sentirem, et primum, num id utile filio putarem, deinde an illum locum posset adipisci, interrogaret, dixi id quod res est, impeditum mihi esse id suadere vel dissuadere. Adolescentes enim laute et delicate eductos et ad aulicam iam vitam et licentiam, iuventutisque libidines assuefactos, vereor, nec ipsos vitae modum, procul e conspectu patris, habituros, nec tantum authoritate et supercilio valere Meursium ut regi se ab illo patiantur; cui iam olim pueri insultare soliti sint, cum alioqui ipse cum carissimis suis gloriis, putidus magis sit, et ridiculus, quam odiosus, revera, ut est in veteri versu:

χενεῆς οἰήσεος ἔμπλεος ἄσχος[2].

Et sane parum attente legisse mihi videtur Plauti sui Bacchides, ubi a contumelioso discipulo tantum non vapulat misellus paedagogos, ne ipse Phaenicem se esse Pelidis illis speret[3]. Itaque vides, si mores et libidinem nobilium - ut hodie sunt, et praesertim in Italia, cloaca omnium vitiorum - actum esse de studiis, ne quid gravius ominemur, et indolem pueri ceream et sequacem, sic enim sunt fere optima ingenia, corrumpi facile posse. Censui igitur ad te referendum, qui viro optimo, ac tibi addictissimo, pro prudentia consilium dare poteris, et pro benignitate voles, ac etiam si ita videbitur, qua es gratia apud Dominum Barneveldium, commendatione iuvare. Quod te plurimum ut facias oro, et quidquid molestiarum tibi est oblatum Bellimontio tuo imputes, qui hoc pro iure amicitiae nostrae mihi sumpsi, nec metuo ne mireris, te mihi fuisse tam familiarem. Vale, mi Groti, et Domino Borrelio[4] meis verbis omnia prospera augurare. Middelburghi IIII. Kal. Decembres.

Tibi addictissimus
Simon Bellimontius.

Adres: Clarissimo doctissimo viro Domino Hugoni Grotio ICto. Hagam.

70. 1605 Dec. 25. Aan D. Heinsius[5].

Clarissime Heinsi.

1 Vermoedelijk Jacobus, geb. ± 1587, en 18 Sept. 1606 als student, te Leiden ingeschreven. Hij behoorde tot de oproermakers onder de studenten na den moord op Hornhovius (1608), werd uit het Album studiosorum geroyeerd, maar kreeg later gratie (Bronchorst, Diarium p. 119; Molhuysen, Bronnen I p. 452*-456*).
2 Theodoretus, de Cur. aff. II p. 489.
3 Plautus, Bacchides 156 vv. 'Plauti sui', omdat Meursius in 1599 de Exercitationes had uitgegeven, waarvan deel I Plautus behandelt.
4 Johan Boreel (1577-1629), later pensionaris van Middelburg. Op zijn huwelijk met Agnes Hayman dichtte Grotius het Epithalamium, dat in de Poemata p. 104 voorkomt. Hij wordt vaak in de brieven aan Grotius genoemd; vermoedelijk woonden zij, toen De Groot advocaat in Den Haag was, in hetzelfde huis.
5 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 397.

Iamdudum ad te scripturus fueram, si quid certius de rebus materterae[6] tuae

6 Over het proces van die tante van Heinsius wordt ook in latere brieven gesproken: zie b.v. n°. 71, n°. 79, n°. 90 en n°. 99.

potuissem cognoscere. Nunc quoque non ideo scribo, quod cognoverim eius quippiam, sed ne frustra expectetis. Nam ad litem illam quod attinet nullum hic ab ullo Magistratu praesidium peti potest, antequam iudices loci nos laeserint de quo nobis queri nondum licet. De re altera plane ita est ut dixeram, nisi magnis faventium studiis spem esse nullam conficiendi negotii. Interim Hussenius[1] hic prensat: et valde vult in summum Senatum allegi, quod si impetrabit, credo nobis aliquanto plus in iure fiduciae fore: nisi omne illud tribunal eiuramus. Heroi[2] me et Borelium commendabis. Vale princeps eruditae iuventutis. XX. Oct. CIↃIↃCV.

Tui studiosissimus
H. Grotius.

Literas has multo serius curavi quam scripsi: quia is quem allaturum credideram me frustratus est. Interim tuas recepi. Quibus nunc quidem nihil aliud respondendum habeo, quam fore ut *ὁ δεσπότης*[3] praesideat septimana non ea quae nunc incipitur, sed sequente quae in annum alterum incidet. Addebam XXV. Dec. CIↃIↃCV. Velim te meminisse Dousae Poëmatum. Sed et Apotheosin[4] nobis transmittere, ut videamus. Litteras inclusas quandocunque commodum erit velim Tuningio tradendas cures.

Adres: E. Erntfeste zeer gheleerde wijse discrete heere Daniel de Heins Professeur inde Universiteyt van Leyden. Loont den brengher.

71. [1605] Dec. 30. Aan D. Heinsius[5].

Clarissime Heinsi.

Quod nuper in fratrem huius adolescentis studium ostendisti, idem in hunc ostendas tres simul oramus. Est enim eo iudicio, ut facile intelligat magnum diligentiae suae subsidium in amicitia tua fore. Ego eum talem cognovi, qui tibi dehonestamento futurus non sit. Reliquisti apud me, si forte memineris, Saxonicam historiam, Suevicam[6] inquam. Eam et siquid aliud apud me tuum est transmisissem nunc: sed nolui ipsi praeter literas quicquam oneris esse. De Bezae carmine[7] sollicitus sum: quia nec genus carminis, nec tempus invenio: tantum argumentum abunde sufficit, idque ipsum saepe cogitanti impedimento est; si aliter non potero, ubi prima me

1 Senatus summus is de Hooge Raad. Een raadsheer van dezen naam vind ik echter niet, en Hussenius is dus blijkbaar niet gekozen. Kan Johan Huyssen, voorzitter van den Raad van Vlaanderen te Middelburg, bedoeld zijn?
2 Scaliger.
3 Waarschijnlijk bedoelt Grotius hier Oldenbarnevelt; in de week, die 2 Januari 1606 begon, presideerde Holland ter Staten-Generaal; Grotius heeft blijkbaar verwacht, dat O. dan zou presideeren, zooals hij meermalen deed; het was echter ditmaal Schagen.
4 Ruardi Tappert Apotheosis, eerste druk 1559. Tappert was groot-inquisiteur in de Nederlanden en had als zoodanig het proces tegen Angelus Merula geleid. Na het verschijnen van Paullus Merula's Fidelis.... Commemoratio (zie p. 47 n. 1), werd dit boek weer actueel.
5 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 397.
6 Vermoedelijk Suevicarum rerum Scriptores ex rec. M. Goldast. Francfurt 1605.
7 Beza was 13 Oct. overleden. Anapaesti in mortem Bezae in Grotius' Poemata p. 204.

Musica aura afflaverit, Epigrammate transigam. De Apotheosi[8] quaeso memineris Mylii causa. Quoties ad nos veneris, et molestum non erit, iuvenis hic non invitus te comitabitur. Interim materteram[9] tuam a me

8 Zie boven n. 4.
9 Zie p. 59 n. 6.

salutatam velim. Et eum, quem nunc incepturi sumus annum felicem tibi, hoc est literis precor. III eius Cal. scribebam.

Tui nominis unice studiosus
H. Grotius.

Adres: Viro spectatissimae doctrinae D. Danieli Heinsio Graecarum literarum, et Poeseos Professori in Academia Lugdunensi.

72. [1606]. Van D. Heinsius[1].

Dan. Heinsius Hugoni Grotio S.D.

Tertium Elegiarum mearum librum, Groti clarissime, eundemque primum tibi offero; simul patrono, amico, censori. Tertium ordine; primum eorum, quos iudicio maiore et aetate conscripsimus. Ante annos enim aliquot nati sunt reliqui, et aetatis veniam pro laude habent. Cuius quidem rei rationes omnes afferre possum, praeter laudes tuas. Ne cum Diomede audiam:

> *Τυδείδη, μήτ᾽ ἄρ με μάλ᾽ αἴνεε μήτε τι νείκει,*
> *Εἰδόσι γάρ τοι ταῦτα μετ᾽ Ἀργείοις ἀγορεύεις*[2],

cum nihil unius praeconio illius virtutibus accedat, qui mundum hunc divini ingenii sui testem fecit: priusque ad famam, quam ad pubertatem pervenit. Hoc dicam tamen: fructum vitae totius eo die me tulisse, cum tibi innotui. Ex eo tempore colui, suspexi, veneratus sum te; non quidem ut reliqua ingenia, quorum hodie maxima frequentia, sed ut *σεβάσμιόν τι καὶ ἐκ Διὸς πεπλασμένον*. Istum animi affectum confirmarunt cum alia, tum vel maxime humanitas tua, et morum suavitas, quae reliquas ingenii tui dotes, et fortunae, a duobus malis muniunt, *τῆς νεμέσεως, καὶ τοῦ φθόνου*: quae plerumque *τὰ τῶν κρειττόνων*, ut apud Aristotelem[3] est, invadunt. Conciliatrix enim animorum est modestia, *καὶ τῆς ὁμιλιάς τὸ ἐπαγωγόν*. Accedunt et similia multa in utroque, aetas, mores, odium fastus et insolentiae: qua non ulla via magis ad virtutem lubrica. Studia etiam eadem ex parte, licet eruditio diversa quam tam libenter in te agnosco, quam ipsa ea invitus careo. Praecipue autem ea quae e poetica petitur voluptas. Quam hactenus tractasti, ut excellas, non ut nunquam desinas. Vulgo dissimilis, de quibus illud dicas,

> *Οἱ μὲν οὖν τέττιγες ἕνα μῆν᾽ ἢ δύο*
> *Ἐπὶ τῶν κραδῶν ᾄδουσιν, οἱ πολλοὶ δ᾽ἀεὶ*
> *Νεανικῶς ᾄδουσι πάντα τὸν βίον*[4].

Sicut pueri, ignem si videant, splendorem mirantur, accedunt, manum admo-

1 Gedrukt D. Heinsii Poemata (1606) p. 77, vóór het derde boek Elegiae. In de uitgave der Poemata van 1610 komt deze brief eenigszins veranderd opnieuw voor; zie hierachter bij de brieven van begin 1610.
2 Homerus, Il. K 249.
3 Bij Aelianus, Var. Hist. XII, 54.
4 Cf. Aristophanes, Aves 39.

vent, de periculo suo securi, ita miseri illi poesin tractant, cum dispendio temporis et sui. Accedit et Hospitale ius, et *τοῦ ξενίου* religio, mensaeque tuae tessera, quam plerumque decedenti offers; non *ζωστὴρ παναίολος*, aut *δόρυ μείλινον*, aut *δέπας ἀμφικύπελλον*[1], sed versus divini, acuti, admirandi et, ut his omnibus plus dicam, tui. Accedit et hoc, quod ut non vituperari ab omnibus, ita nec laudarl a quovis optarem: ut enim aliis culpari, ita mihi laudari a multis molestum est. Quod si tibi me probaro, non dubitabo de reliquis, qui in his agmen ducunt. Vale, Vir clarissime, et me ama.

73. 1606 Febr. 5. Aan Dirk van der Does[2].

Diderico Dousae, Iani Dousae F.

Nobilissime et Eruditissime Iuvenis.

Tibi, tuaeque familiae novum haudquaquam est me obligare, sed inter caetera nomina illud vel praecipuum erit, quod nova adhibes fomenta ei affectui, quem iampridem mea erga patrem tuum reverentia, tuaeque virtutes inter nos conciliarunt: idque per literas facis, in quibus non minus animi tui vere generosa simplicitas quam paterni ingenii suavitas elucet. Te nunc habet ista secundum. Quid ergo mihi gratius, quid honorificentius potuit contingere quam Dousam complecti, Dousae Filium, Dousarum Fratrem? Adiicis huic beneficio amplissimum mum munus, usum offerens eorum librorum, quorum dignitatem ille optime noverat, qui non alium quam te Bibliothecae dominum dedit. Solus eras quem ista decebat haereditas. Nec est quod eam te putes iure filii accepisse. Doctorum ingeniorum docta supellex non est in censu patrimonii, non magis certe quam Regna Regum, Imperia Principum. Neque tu in hanc possessionem genitus, sed electus es. Sapientissimus senex iam omnia relicturus praeter illud quo Dousa fuerat, circumtulit totum per Orbem mentis oculos cuinam tantae eruditionis instrumentum relinqueret: nec diu dubitandum fuit: idem successor iudicio et natura destinabatur. Docet experientia quam nihil in illo quamvis moriente error sibi vindicaverit. Eum sibi substituit, qui libros sciret, non tam privati esse quam publici iuris: qui procurationem vocaret, quod alii dominium. Ecce enim tua ultro omnibus offers quibus nulla spes est proficiendi per tui parentis vestigia: quos utinam inter ego sim, quem tu eo honore dignum existimas, ut chartas: evolvam, quas illae manus, illi oculi contrectarunt. Qiud dicam? Maius est quod promittis, quam ut gratias vel agere possim: et si possem, mallem praesenti, quod brevi futurum spero. Interim Deus O.M. te, matrem, fratremque beet ac sospitet. Hagae Comitatensi. 5 Febr. 1606.

Nob. Vestrae servire semper paratissimus
H. Grotius.

1 Homerische geschenken; zie bv. .Il Δ 215, E 666, A 584.

2 Gedrukt Epistolae p. 751. Van de 12 kinderen van Jan van der Does waren er bij zijn overlijden nog vier in leven: Anna, geb. 1572, gehuwd met Caspar van Ewsum; Frans, 1577-1630; Steven 1576-1622, raadsheer in het Hof van Holland, en Dirk (Theodorus) 1580-1630, die in militairen dienst ging. Deze laatste heeft blijkens dezen brief de papieren van zijn vader geërfd. Dat hij ze hier ter beschikking van De Groot stelt, zal wel verband houden met diens benoeming tot historieschrijver van Holland, in plaats van Jan van der Does, waarover p. 53 n. 1.

74. 1606 Febr. 15. Van D. Baudius[1].

Principi ingeniorum Hugoni Grotio Dominicus Baudius S.P.D.

Hesterno mane conveni nostrum Quaestorem[2], quem laetitiae datorem appellare soleo nisi quod tam parce oleum nobis affunditur, ut vix defaecato animo laetari possimus. Adde quod spes augendi peculii decollavit, certe in aliud tempus prorogata est. Inspexi enim ratiunculas aerarioli nostri, ne teruncio quidem factus sum gravior ac propensior. Causam huiusce frigoris coniicere nondum potui. forte offensionis ansam arripuere sinistrae mentes unde bonae copiae frugem sperabam, nimirum ex literis Illustrissimi Principis, quas fieri potest ut suspicentur emendicatas ambitiosis precibus per obreptionem et surreptionem, ut pragmatici loquuntur. aut quod hoc pacto visus sim eorum viribus indubitare. Mihi omnia prius adimant superi, et quicunque *oculis haec aspicit aequis*[3], quam ut ad miseras preces decurram et votis paciscar ne mihi infamiae sit atque invidiae prodesse bonis communibus, et qua possim arte iuvare studiosam iuventutem. Quocirca omnes angustias Spartana nobilitate concoquam potius quam iterum eo nomine cuiquam supplicem. Sed ignosces iustae indignationi. Non enim ut ‘fucus immunis sedere postulabam ad aliena pabula’[4], sed cum spe novi commodi volebam adiungi operae et laboris accessionem. Hoc si improbum votum est, quid fieri potest nobis ineptius, qui in hoc sudamus et algemus ut ‘placeamus pueris et declamatio simus’[5]? Me qiudem taedere incipit huiusce nonnullae mediocritatis, quam benigna aestimatione amicorum in literis sustinere videor, cum eius usu mihi tantum non interdicit imbellia et ignavitas eorum, quorum curis vigiliisque committimur ne quid res nostra detrimenti capiat. Si credunt hunc hominem non imparem fore utrique muneri[6], quin mihi relinquitur exedundum quidquid inde tandem existet invidiae? Mecum erit iste labos, nec unquam in animum inducam placare lividam istam luem virtute relicta, sed assiduitate potius et vigilantia perficiam, ut vel ultro desinat irarum, vel aegra ex dolore contabescat. Quod rumorem sparserant hac hebdomade actum iri de rebus ad Academiae statum pertinentibus apud vos ob invaletudinem D. Neostadii[7], minus est nihilo. saltem Quaestor noster tale nihil inaudivit, quem ista forte non fugerent si vera essent. Audio quidem quosdam e magistratu huius urbis iam isthuc missos aut missum iri sed ad alia comitia ubi de publicae rei summa certamen et deliberatio inibitur. tali tempore mentionem inserere nationis professoriae, praesertim eorum qui nullum caput habent in ordinariorum numero: id foret barbarismum et soloecismum committere, ne dicam peccare in publica commoda. Quis enim ex iis qui assident clavo patriae, serio unquam mentem instituit ad cogitandum et nos aliquod nomenque decusque in publicis muneribus gerere? Tecum haec liberius expostulo quam consultum sit apud aures ignaras verae laudis. Novi enim quam sit tibi generosus et ingenuus sanguis, compertumque habeo te haec nostrae militiae

1 Hs. U.B. Amsterdam, cod. 30 L. Gedrukt Baudii Epistolae p. 224.
2 De rentmeester der Universiteit. Baudius' wedde was Febr. 1605 op f. 650, Aug. van dat jaar op f 700 gebracht. Molhuysen, Bronnen I p. 159, 160.
3 Cf. Virgilius, Aeneis IV, 372.
4 Virgilius, Georg. IV, 244.
5 Iuvenalis, Sat. X, 167.
6 Baudius gaf sedert Aug. 1604 behalve in de Eloquentia, ook college over Tacitus. Molhuysen ll. I p. 154.
7 Hij overleed 25 Juni.

flagitia in primis aspernari. quanquam humanitatis officio adductus, vel forsitan ipsa rei mole ac difficultate invitatus non denegasti patrocinium Praefecto quondam urbis Lingensis. Utinam cum virtute fortunam exaequare possis! Et patria dignitas et nos meliori conditione essemus. *νῦν δ᾽ἑτέρως ἐβάλοντο θεοὶ κακὰ μητιόωντες*[1]. Quanquam *τὸ τῆς σῆς ψυχῆς γενναῖον καὶ ἐπιεικὲς στέργει τῇ μοίρᾳ ἧς ἔλαχες* tamen saeculi convitium est quod non ampliora contingunt. Dedi hesterno vespere Iohanni Rutgersio libellum de quo eram locutus. non libuit eo uti gerulo literarum quia non possum eum ex animi sententia commendare, nisi sub exceptione qua multa continentur, *μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν*, nimirum quod *οὐ δύναται μέγαν ὄλβον κατατπέψαι*[2] scio eum dedita opera isthuc ivisse, ut ab avunculo Praetore urbis Dordracenae[3] impetret veniam alio commigrandi bona ipsius cum gratia. Quanquam eius amicitiam magni aestimo, tamen verbum non faciam unde confidentiam hanc in pectore sumant imprudentes adolescentuli, me eos invitos servare velle, etsi optimum misericordiae genus est, *ἀλλ᾽ οὐ πρέπει τῷ Νέρωνι*[4].

παῤέμοί γε καὶ ἄλλοι
οἵ κέ με τιμήσουσι, μάλιστα δὲ μητιέτα Ζεύς[5].
Σὺ δὲ πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων[6].
ὅσσοι νῦν βροτοί εἰσιν ἐπὶ χθονὶ σῖτον ἔδοντες[7].

Ἔρρωσο καὶ εὖ πράττε, λαμπρὸν φάος καὶ μέγα κῦδος τῆς νεότητος. Datum Lugduni Batavor. XV Februar. CIↃIↃCVI.

Salvebit a me *ὁ γεννάδας* Mylius. cave tamen cum eo communices has literas, quas expressit liberrima indignatio.

Adres: Erntfesten wijsen ende hoochgeleerden Hugo de Groot Advocaet voor den Hove van Hollandt wonnende tegen over mijn heere den Advocaet Barneveldt. Sgravenhaghe. Den bode sijn loon.

75. 1606 Maart 3. Van D. Baudius[8].

Remitto tibi tanto post tempore Panegyricum carmen tuum, dictum honori Regis Britanniarum[9]. Censuram exspectas, et parum liber scilicet tibi videor. At ego ex animi sententia profiteor, opus hoc extra iudicii aleam videri, maiusque captu nostro, ne dicam sinisteritate saeculi. Quotusquisque enim, si pauciores excipias quam sunt *Thebarum portae, vel divitis ostia Nili*[10], tales eximios ingenii thesauros digne aestimare valet? Sed ultimus quasi fabulae actus ante caetera mihi summe placet, nimirum verba et rerum pondera quibus patriam facis loquentem, et agentem cum rege, ut causae nostrae suffragetur, neve ullam cum gente

1 Homerus, Od. *α* 234.
2 Pindarus, Ol. I, 87.
3 Hugo Muys van Holy, wiens zuster Kornelia gehuwd was met Wijnand Rutgers, den vader van Jan. Balen, Beschrijving van Dordrecht p. 1135.
4 Suetonius, Nero 49.
5 Homerus, Il. A 174.
6 Hom., Il. Λ 514.
7 Hom., Od. *ϑ* 222.
8 Gedrukt Baudii Epistolae p. 170.
9 Poemata p. 56. Zie p. 32 n. 2.
10 Iuvenalis, Sat. XIII, 26.

Hispana pacificationem iniisse velit. Immensum est quod hoc nomine egregium publicum tibi debet. Si bona sua recte intelligat. sed surdo canimus fabulam, et aut non capiunt ista plerique, aut non capiuntur. Misereat me felicium, ut sibi videntur, si domum alere possim misericordiae. Sed quaerendum est unde rumen impleatur. Nam decus et virtus sine re quid aliud, quam *χόμποι χαὶ λόγων εὐμορφίαι*;[1]. Arbitror te non ignorare Lucam Trelcatium accessisse ordinibus ordinariorum[2]. pene addideram heroum, sed non ita profananda sunt magni nominis insignia, et tamen mirificum genus mortalium esse oportet eos ad quorum mysteria Baudio aditus patere hactenus non potuit, nec facile patebit, nisi *palida mors*, quae *aequo pulsat pede pauperum tabernas, Regumque turres, o beate*[3] Groti *τινὰ τούτων ἡρώων* demiserit orco, vel si malis *δόμον ἄιδος εἴσω*[4]. Iam enim collegium suos omnes numeros[5] habet, nec fas piumque scilicet novae inaugurationis spem imaginari. Verum ne sibi magnopere placeant isti Ioves humani, non enim audeo dicere cacantes, etsi verum didici fabulari, vix emerim cassa nuce ut scribar eorum gregis, dummodo *gravior aere domum mihi dextra revertat*[6], quod pudenter postulo sub lege gravioris oneris subeundi. Scaliger noster, heros absque controversia, non satis belle se habuit per hosce aliquot dies. Conflictatur tussi, nauseat ad omnes cibos, sitit *ἀσβέστως*, sed ut perspicere videor *οὐχέτ᾽ ἰατρὸς ἐών*, praecipue hominem afflictat *μελαγχολικόν τι πάθος* et vehemens tristitia, sed sine ulla labe divinae illius mentis. De venerando sene Beza[7], vide ut memineris. Ego duplex pensum detexui, carmen Heroicum vel saltem Hexametrum et Trochaicum[8]. Neutrum valde displicuit Scaligero, qui unus mihi est instar omnium, *nisi quid tu, docte Trebati, dissentis*[9]. Vale iuventutis ocelle. Datum Lugduni Batavorum V Nonas Martii CIↃIↃCVI.

76. [1606 April]. Van Is. Casaubonus[10].

Beasti me, praestantissime Groti, cum iudicasti dignum, cui musteum adhuc carmen, a te super magni Bezae obitu scriptum, mitteres. Equidem omnia tua solitus sum, pro eo ac debeo, vehementer admirari, ut in quibus certent *ἐξ ἴσου αἱ τῆς διανοίας ἀρεταὶ ταῖς λεκτικαῖς*. Sed ex huius tamen carminis lectione praecipua quadam voluptate sum affectus. Tantum enim virum a tanto Poeta defletum esse, incredibiliter laetabar. Tum autem ea tui poematis ratio est, ut quae illo continentur, omnia esse verissima, neque *ποιητικῇ ἀδείᾳ* ficta, nemo bonus sit negaturus; quo magis affici soleo, cum illa legerem necesse erat, ut vix

1 Euripides, Cycl. 317.
2 8 Febr. 1606 (Molhuysen, Bronnen I p. 165). Zie p. 28 n. 5.
3 Horatius, Od. I, 4, 13.
4 Homerus, Od. ι 524.
5 De Senaat te Leiden bestond uit een vast aantal ord. professoren (art. VII der Statuten). Daar de emolumenten (examen en promotiegelden e.d.) onder de ordinarii verdeeld werden, gingen zij uitbreiding van het getal zooveel mogelijk tegen.
6 Virgilius, Buc. I, 36.
7 Zie p. 60 n. 7. Ik maak uit deze woorden op, dat het gedicht nog niet gereed was.
8 Baudii Poemata (1640) p. 270 en 421.
9 Horatius, Sat. II, 1, 78.
10 Gedrukt Casauboni Epistolae p. 629. Volgens n. 7 had Grotius het gedicht op Beza's overlijden begin Maart 1606 nog niet gereed. Ik stel dezen brief daarom op April 1606. De Anapaesti in mortem Bezae zijn gedrukt Poemata p. 204.

lacrymis, mihi crede, abstinerem, cum tuum carmen iterum atque iterum legenti acrior cogitatio animi mentem subiisset, quantam in uno capite Ecclesia Dei iacturam fecisset; quem tu locum mihi videris elegantissime gravissimeque tractasse. Biennium est, et quod excurrit, ex quo Bezam Genevae satis longo intervallo vidi[1], qui etsi erat senio confectus, non minori tamen admirationi mihi fuit, quam fuerat olim, cum inenarrabili quadam *δεινότητι* de rebus gravissimis disserentem audirem. In iis, quae liberali adeo manu praeter meritum meum mihi tribuis, vehementiam agnosco tui erga me amoris. Equidem ex quo primum *παράδοξον* illud ingenium mihi innotuit, quod in tuis scriptis omnes mirantur, nihil habui antiquius quam ut mei in te adfectus aliquam tibi significationem darem. Sed nescio quo modo factum, ut negligentior hactenus in mittendis ad te literis fuerim. Nunc postquam sum abs te iterum provocatus, dabo operam sedulo, ne meum officium hac in parte possis desiderare. Vale.

77. 1606 April 30. Van Jac. Gruter[2].

S.P. Optavi ego pridem V. Cl. offerri mihi occasionem aliquam non otiosam et *ἀφορμὴν* decoram testandi in te studii nostri. Idque iudicio magis aliquo nostro atque *δυσωπίᾳ* quam diffidentia humanitatis tuae, per quam etiam de medio sententiam epistolae licebat arripere. Sed dum cesso, supervenit res talis, quae me malo cogeret, non iam amicitiam tuam atque usum, sed fidem et patrocinium quaerere. Litem dico, in qua Senatum apud vos supremum[3] appellare, atque tuo patrocinio uti visum fuit Cl. Beaumontio nostro mihique. In qua tametsi scio, quantum ingenio atque industria potes, adniti te tamen ut hoc ipsum facias, etiam atque etiam oro. Locutus sum coram A.V. van Santen[4], quando in eorum *γούνασι* eventus positus est. Ille cum cura causam se cogniturum pollicitus est. Si praeter eos testes, quos laudamus pluribus opus erit, cum sciam, curabo. Sed de his aliisque pro insigni sua doctrina atque usu fori, Beaumontius noster rectius tecum, si opus erit. Ego verbulo tangere volui, ne rerum mearum securus omnino viderer. Optem existere aliquid apud nos aut in rebus meis, quo gratiam reponere tibi pro molestiis illis possim, quas tibi facio. Hoc autem persuade tibi, esse me unum ex iis qui te aestimant, et ut in eorum numero me habeas qui te amant, et amari vicissim a te cupiat, unice oro. Vale. Middelb. prid. Kal. Maii Ai. CIↃIↃCVI.

Tuus Iacobus Gruterus.

Adres: Cl. V. Hugoni Grotio I.C. Hagae-Comitis.

78. 1606 Sept. 8. Aan Joh. Meursius[5].

Ioanni Meursio Hugo Grotius S.P.

1 Casaubonus had Beza in Juni 1603 te Genève bezocht. Pattison p. 57.
2 Hs. U.B. Amsterdam, cod. 30 U. Over Gruter en Beaumont zie p. 58 n. 9 en 10.
3 De Hooge Raad.
4 Johan van Santen, raadsheer in den Hoogen Raad van 17 Dec. 1603 tot zijn dood, 26 Oct. 1609.
5 Hs. U.B. Leipzig, cod. 0335 f. 213. Gedrukt Meursii Opera XI p. 148.

Binas iam a te accepi literas, amicissime Meursi, bino mihi nomine suavissimas, nam et indicia ea habeo memoriae mei, et felicis status rerum vestrarum. Prioribus

iamdudum respondissem, sed aliquamdiu me morbus, deinde morbi levandi causa suscepta peregrinatiuncula, detinuit. Nunc ad me et Musas redii: quas quidem tibi faventes video; ut quae te ab ipso delitiarum regno suas ad sedes repulerint[1]: ubi tam foecunda optimorum copia, et quod libris praestantius, hominum literatorum opima seges: ubi optimus Freherus, ubi Gruterus noster[2]: et illi privatim mihi cogniti, Lingelshemius, Garnandique pater et filius[3]; quibus me omnibus commendari ita velim si id grave tibi futurum non est. Etiam discipulis, si videtur, tuis, de quibus magnam proficientis ingenii spem parentes ex literis concepere. Ego nunc ludo in Epithalamio Principis Arausionensium[4]: quod ubi editum fuerit, tibi transmittam. tantilla sunt, quae exspectari a nobis possunt.

Reddere victimas
Aedemque votivam memento;
Nos humilem feriemus agnam[5].

Glossarium tuum[6] molliter apud me cubat. pro quo te sollicitum esse non miror. amas enim et merito. sed memineris non tantum parentibus liberos, sed et tutoribus pupillos cordi curaeque esse. Sis igitur ea fiducia securus. meorum quidem nihil est quod tam anxie custodiam. Vale quam iucundissime, et nostri amorem semper tuere. VI. Eid. Sept. CIↃIↃCVI. Hagae Comit.

Adres: A Monsr. Monsr. Meursius A Heidelbergh.

79. 1606 Sept. 12. Aan D. Heinsius[7].

Male sit illi convivatori, qui me heri sobrium abire passus non est: ac praeterea maximo me bono fraudavit, conspectu tui. Idque eo magis dolet, quia quaerendi me laborem toties a te sumtum intelligo. Sed fatum hoc meum est, saepe tibi molestum esse. Nam et pro versibus meis[8] scio non me magis ipsum, quam te esse sollicitum. Nihil forte opus erit aut emblemate aliquo - ut fieri solet - aut loci Typographiae expressione, ut frons sit quam simplicissima: et apud Gallos - nosti gentem - aliqua novitate commendabilis. quos facile patiar et auctoris nomen coniecturis destinare, nisi ad quos ipse scripturus sum. Sed de his omnibus tuum esto arbitrium: et re peracta monebis me ut transcurram. Comprimenda erunt exempla, donec nuptiarum dies advenerit: de quo necdum rescivi. Materterae[9] tuae ita me commendari velim, ut simul excuses meam nuper festinationem. Baudium quoque gaudere iubeo dum

1 Meursius was met zijn leerlingen, de twee zoons van Oldenbarnevelt, thans in Heidelberg, waar zij 29 Aug. 1606 ingeschreven zijn. Zie p. 58 n. 9.
2 Marq. Freher en Janus Gruter.
3 Zie p. 35 n. 2; en p. 47 n. 6.
4 Het Epithalamium Philippi Guilielmi Nassavii, Principis Arausionensium, et Helionorae Borboniae, gedrukt Poemata p. 107. Een afzonderlijke uitgave van het gedicht, waarover in n°. 79 en 80 sprake is, is mij niet bekend. Het huwelijk werd 23 Nov. 1606 voltrokken.
5 Horatius, Od. II, 17, 30-32.
6 Het handschrift van Meursius' Glossarium Graeco-barbarum, dat 1610 uitkwam.
7 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 398. Beantwoord door n°. 80.
8 Zie n. 4.
9 Zie p. 59 n. 6.

licet: et in isto voluptatis interusurio nostrae vitae commoda delibare. Sed vereor ne brevi recidat in suum *αἴθ᾽ ὄφελεν*, nosti sequentia. Tu autem quam iucundissime vale. XII. Sept. CIↃIↃCVI. Hagae.

Tuarum virtutum admirator
H. Grotius.

Adres: E. Erntfeste zeer gheleerde wijse voorsyenighe Daniel de Heins Professeur in de Universiteyt tot Leyden. Loont de Bode.

80. 1606 Sept. 24. Van D. Heinsius[1].

Vir Clarissime.

Pudet me et poenitet morae huius, quam praestare tamen non possum. Iam tandem Epithalamium[2] tuum absolverunt operae: Quod ut ex me scires proximo Saturni die in via eram: sed occurrit *ὡς ἀπὸ μηχανῆς* qui iter meum sisteret Legati[3] puer, qui domini sui adventum nunciabat: a quo codicem accepi regium nostri Maximi[4]. Dolerem vehementius si in mora periculum esse scirem, sed cum interea literas tuas non viderim, melius spero. Venies cum licebit, curavi enim colligi exemplaria *ὡς μάλιστα πρέπον* et decenter componi: si quid restet, a te fiet cum praesens fueris, nisi forte et hic usui tibi mea possit esse opera. Quod tamen non spero: nec enim officiosus esse malo, quam conspectu tuo frui. Veni quaeso, sed hac lege, ut una simus, nec cuiquam in prandio addicas

> Γ*ευσόμενος τεύτλων τε καὶ* Ἡ*σιόδου μαλαχάων*
> Ἡ*μετέρης πενίης μάρτυρος ἐσσόμενος.*

Quid praeterea expectas; malos versus tibi dedi, ut meliores tuos accipiam, sed *παρὼν παρόντας*. Audivi quaedam e Gallia quae utriusque nostrum interest ut scias. Vel hoc te moveat. Baudius noster felix est, sed *ἐφ᾽ ἡμέρᾳ*, quod morituri solent, nec malum suum videt, sed expectat. Vale Clarissime domine, et me ama, Lugd. Bat. XXIIII Sept. CIↃIↃCVI.

Vestrae dignitatis observantiss.
Daniel Heinsius.

Adres: E. erntfeste, hoochgheleerde, zeer voorsienighe heer Mijn heer Hugo de Groote, advocaet te hove, woonende over den advocaet Barnevelt, ten huyse van den Raetsheer Conynck. In de Speystraet[5], Cito Cito. Den bode zijn loon.

1 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2. Antwoord op n°. 79. Beantwoord door n°. 81.
2 Zie p. 67 n. 4.
3 Buzanval.
4 Een handschrift uit de Bibliothèque Royale (thans Nationale) te Parijs, van Maximus Tyrius, dien Heinsius 1607 uitgaf. Hij zegt daarover in de voorrede op de 'Notae et Emendationes', die op den tekst volgen: 'Cum iam Maximum Latinum absolvissent operae, codicem manu exaratum accepimus: quem ad me misit vir maximus Isaacus Casaubonus (toen onderbibliothecaris der Bibl. Royale).
5 Oldenbarnevelt woonde toen aan da Noordzijde van de Spuistraat, het tweede huis van de Veenestraat, dus op den hoek van de Gortstraat (Mededeeling van Dr. W. Moll, Gemeente-Archivaris van 's-Gravenhage). Franchois de Koninck was raadsheer in het Hof van Holland van 12 Nov. 1586 tot zijn dood, 3 Dec. 1613.

81. [1606 einde Sept.]. Aan D. Heinsius[6].

Clarissime Domine.

Hunc qui ad te venit duplici tibi nomine commendatum volo: et quod apud suos in aliqua dignitate est, et quod mihi olim Lugduni studiorum commilitio iunctus nunquam exinde desiit amicitiae foedus fovere. Nomen est Eitzoni

6 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 398. Antwoord op n°. 80, waaruit de datum ongeveer valt te bepalen.

Tiardae[1], tibi, ut puto, non inauditum. Ipse omnium elegantiarum studiosus, et quod reipsa magis experieris *οὐ τῶν τυχόντων*. Fac quaeso ut videat meam gratiam apud te aliquid valere: quae mea maxima iactatio est. De caeteris, quae pro nimia tua humanitate curanda susceperas, proxime, ut puto, aut per literas, aut quod multo mavelim, adventu tuo intelligam. Et utinam illum[2] una adducas qui nunc, ut tu scribebas, in diem gaudet. Ostendam tibi, si velis, quanto ego rectius legem Ascraeae frugalitatis[3] observem.

Tui ingenii admirator
H. Grotius.

Adres: Clarissimo Eruditissimoque D. Danieli Heinsio Graecarum Literarum et Poeseos Professori Lugduni Batavorum.

In marg. is genoteerd: '1606. V. epist. postr. Kal. Sext.' *Waarschijnlijk is bedoeld* postr. Kal. Oct. (n°. 84).

82. [1606 einde Sept.]. Aan D. Heinsius[4].

Clarissime Domine.

Eundem te semper agnosco. Tam tibi *ἀδύνατον* est non bene facere quam mihi gratiam referre. Amicos meos ita amplecteris, ut non minus tibi quam mihi debeant: nisi quod hoc ipsum mihi deberi vis quod tu praestas. In carminibus nostris, quae mihi ob hoc unum placent, quod tibi non improbantur, horas ultro perdis, et quidem tam pretiosas. Interpellatus nocte, literas ne in diem quidem differs. At eas quam lepidas, quam elegantes, ut sane appareat te ne tum quidem cum dormiendum est dormitare. Sed quid amplius dicam? Baudione memoriam suam imposuisse, quod ego inter prodigia habeo, an, quod solet fieri, me non satis explicasse animi sententiam? Non enim paucis exemplaribus, sed aut omnibus, aut sane magna parte opus erat, quae in Galliam mitterem. Itaque hoc volueram quod de inauratione dictum erat, si sine temporis iactura confieri non posset, omittendum potius, ut quae parata essent exemplaria sine ulla mora curarentur, quod etiamnum ut fiat te oro. nam imminent nuptiae, et satius est quemvis potius cultum amittere, quam eius temporis occasionem, qua elapsa Epithalamium res sit frigidissima. Transmittam igitur ea, quamprimum a te accepero[5], quod confido iamiam futurum. Si quae inaurari coepta sunt, ea ubi perfecta erunt, facile hic dominum invenient. Sed, ut dixi, non tanti hoc est ut vel diem unum interponam. Rogo te ut aliqua Carmina his, quibus videbitur, distribuas. nam apud nos pauci sunt, a quibus eo nomine gratiam exspectem. Fraudem hanc mihi gratificare: putent homines aliquid esse quod per

1 Zie p. 8 n. 2.

2 Baudius, zie n°. 80.

3 Ascraeus is Hesiodus; toespeling op Ἡ*σιόδου μαλαχάων* in n°. 80.

4 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 399. Evenals n°. 78-80 handelt ook deze brief over het Epithalamium. Hij schijnt mij later dan n°. 81, want 'Amicos amplecteris' slaat m.i. op de ontvangst van Tiarda; en vroeger dan n°. 84, van 2 Oct., want 'Baudium absolvo' in dien brief, ziet terug op 'Baudione memoriam' etc. in dezen.

5 Er staat: 'igitur ea quae te accepero quam primum a te accepero.' Ik volg Burman's verbetering.

te donabitur. Pecuniam quae Bibliopolae[6] restat, ubi quanta sit indicaveris, transmittam: nisi ipse huc venturus es, quod ut ante monui flagrantissime exopto.

6 De drukker-uitgever Joh. Paets (zie p. 74 n. 2)?

Adres: Ed. Erntfeste hoochgheleerde heere Daniel Heinsius Professeur in de Universiteyt tot Leyden. Cito. Loont den bode.

83. 1606 Sept. 30. Aan J.A. de Thou[1].

Iac. Aug. Thuano Hugo Grotius S.

Facilius ab occupationibus tuis, Virorum Illustrissime, impetrabo ut carmen hoc[2] legas, si non et epistolam prolixam adiunxero. Caeteri quid tibi debeant - debent autem immensum et boni et eruditi omnes, quorum hos scriptis, illos exemplo instruis - digno forte munere testabuntur, si quid tamen tantis meritis dignum reperire potest. a me pro gratia accipies professionem paupertatis, cum videris quam sint exigua et mole et pretio quae a nobis possunt exspectari. Simul hoc munusculo veniam deprecabor eorum quae tibi puerili quondam temeritate obtrusi: quorum equidem toties me pudet ac poenitet, quoties a me, ne meminerim, impetrare non possum. Erit, puto, cum et horum me poeniteat. Imo iam poeniteret, nisi aliquid hoc mihi videretur, ex eo tempore quod foro dicatum est tributum Musis pendere, et magno animo damnare vulgi opinionem artes illas parum sociabiles iudicantis. qua in re contentus studii laude de successu despero: nam quae ad gloriam singula sufficiunt, ea cum gloria utraque coniungere pauci Dis geniti potuere: iidem scilicet, quibus aequa felicitate contigit, acta scribere et scribenda agere. Hagae. Prid. Kal. Oct.CIↃIↃVI.

Adres: A Monsieur Monsieur de Thou President du Parlement a Paris et Conseiller d'estat.

84. 1606 Oct. 2. Aan D. Heinsius[3].

Clarissime Domine.

Tibi gratias ago, Typographo ignosco, Baudium absolvo[4]. Quid enim erravit, qui credidit non esse numerosis exemplaribus vulganda carmina, quae sive bona sunt, quod nunquam mihi persuadebitis, paucorum laude contenta esse debent, seu mala, ea ratione multorum notas lucrabuntur. Sed ita nobiscum agitur ut quibus labores nostros donamus iisdem famam nostram gratificemur. Mecum autem ita agitur ut cum lusore paupere, qui perdere ne tum quidem potest cum vincitur: eius autem generis hominibus crebro arbitror tentandam aleam. Satis enim tuto periclitatur, qui quod speret habet, pro quo timeat non habet. Gaudeo sane, quod *τὸ τοῦ σοφοῦ* experimento comprobasti, *εἰ τὰ τῶν φίλων κοινὰ μάλιστα οἱ τῶν φίλων φίλοι κοινοί*[5] praecipue quod coeptum foedus hospitali uterque tessera obsignastis. Atque utinam fuissem et ego *τῶν δαιτυμόνων*. dixissem aliquid tam stultum, quam ea erant, quae te nuper laudare coëgi, ne me impune convivio excepisses. Ego, severus ille censor, ultro poposcissem maioribus, cum superindicto, bene te, bene me, bene nostram.

1 Hs. Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 836 f. 82. Gedrukt Epistolae p. 2.
2 Het Epithalamium, zie p. 67 n. 4.
3 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 400.
4 Zie p. 69 n. 4.
5 Theophrastus bij Plutarchus, de Frat. Amore 20.

Nec enim aliter decuisset apud ducturientem. Bene cessit Tiardae nostro quod Baudium non vidit, ex quo contractior dormit. Non placuisset illi, vereor, vultus maritalis. quid enim illo tristius, cui

ex animo tristi esse non licet? Fingo mihi non iurgia tantum molesta, sed et delitias molestiores: cum miser coniunx infausto noctis tributo mala quae pertulit deprecatur. Sed heus tu, versus meos cur ita contemsisti, ut nulla paene apud te exemplaria retineres? An te puduit malorum carminum esse divisorem? Nunquam effugies. reddam tibi si huc veneris. si non veneris, ipse referam. Vale, dulcissime Heinsi, et in Maximo[1] diligenter perge. Postrid. Cal. Oct. CIↃIↃCVI.

Venerator nominis tui
Hugo Grotius.

Adres: E. Erntfeste hoochgheleerde heere Daniel Heinsius Professeur in de Universiteyt tot Leyden. Loont den brengher.

85. 1606 Oct. 4. Aan D. Heinsius[2].

Vir Clarissime.

Plurimum tibi debeo per quem mihi adducto et tristi esse non licet. Nam absque te foret vitam agerem plane *ἄμουσον καὶ ἀγροδίαιτον*[3]. nunc et fori taedium et ingenii mei frigus festivissimae tuae literae detergunt. Nam quis non rideat cum tam lepide depingis illum[4], qui sane intelligere debuerat, in Batavis neminem parem sibi fuisse: peregre se non habere idem gratiae? Quod si magistrum se neget, et ego eum non mentiri liquido iurabo, nam discipulos non habet. Quod autem ita agit, ut herifugae famuli solent, seque pro libero gerit, et ut ita dicam, sui plagium facit, id hercule sciri dominorum interest.

Carmina[5], ut voluisti, tibi mitto. Cupio enim, ut alias scripsi, ita te implicare, ne tibi integrum sit non laudare ista quibus et oculos et manus commodaveris. Melius autem me scis, quibus ista debeantur. hoc est nec ita ineruditis ut intelligere non possint, nec ita severis ut nequeant ignoscere. De Paraphraste Homeri[6] iam mandatum a Curatoribus Merulae datum est: quem quidem librum ego simulatque emtus fuerit inspicere gestio. Delectant me enim mirifice *τὰ περὶ ἠθῶν*. Nec minus tamen ardeo et Maximum tuum et Alcinoum[7] legere: quibus dum tu obstetricaris, interim desiderium Epigrammate Graeco, eruditissimae (ita me Musae iuvent)

1 Maximus Tyrius; zie beneden n. 6.
2 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 400.
3 Aulus Gellius, N.A.I, 5.
4 Volgens een aanteekening in dorso, is Meursius bedoeld.
5 Vermoedelijk eenige exemplaren van het Epithalamium; zie n°. 84 aan het einde.
6 Grotius heeft zich hier verschreven, en in plaats van 'Homeri' bedoeld 'Aristotelis' (zooals Burman dan ook drukt) blijkens het volgende *τὰ περὶ ἠθῶν*. In 1607 gaf Heinsius uit: Ethicorum Nicomachorum Paraphrasis.... ex bibl. Lugd. Bat. nunc primum edita'. Hier is blijkbaar een editie van den commentaar van Eustratius e.a. bedoeld, welke de bibliothecaris Merula op last van Curatoren moest koopen.
7 In 1607 verscheen ook: Maximi Tyrii Dissertationes XL. Graece et Latine cum emend. D. Heinsii. Alcinoi in doctrinam Platonis introductio. Lugd. Bat. J. Patius.

simplicitatis solabor. Τῷ ἥρωΙ[8] commendatum me velim et illi[9], quem *proprio rabies armavit iambo*[10]. Vale meum dulce decus. IV Oct. CIↃIↃCVI.

Tui reverentissimus
H. Grotius.

De pecunia, quae typographo[11] restat, scire aveo.

Adres: A Monsr. Monsr. Heinsius.

8 Scaliger.
9 Baudius.
10 Horatius, A.P. 79, Zie ook n°. 105.
11 Zie n°. 82 en 87.

86. 1606 Nov. 1. Aan G.M. Lingelsheim[1].

Quod ad me scribis, vir amplissime, id ego maximum beneficium interpretor, haud secus quam debeo, sive me, sive occupationes tuas respicio. Quod autem eo facto memoriam apud me tui resuscitandam iudicasti, recti consules, si errasse te dicam. Crede mihi, hoc est homini Batavo, et, quod gloriari possum, amico, fuisse illam semper tam pervigilem, ut suscitabulo non egeret. Obliviosus sum, et infirmitatem meam quotidie experior. Sed bona sua nemo facile obliviscitur. Nunquam non meminit aut nobilis, unde natus sit, aut dives, quantum possideat, aut honoratus, quantum polleat, aut sapiens, quantum sciat. Tua amicitia census mei paginam primam facit. Eius si possem non meminisse, nihil mihi meminisse dulce sit. Ego si dubitare possem, an mei meminisses - quod sane nec feci, nec facturus sum unquam, non ullo meo merito, sed tuae humanitati confisus,-contra eam diffidentiam multas ob res literis tuis confirmarer. Primum scriptionis moram excusas vir talis, a quo magnum fuerat veniam impetrasse, quod tibi literis molesti esse non desinimus. Gratularis de historico munere: quod quidem eo est honorificentius, quia is tu ea, qui inter paucos eius muneris dignitatem probe nosti. Sed si me bene novi, misereri potius mei debueras, qui tum demum sapere mihi videor, cum quam sim tanto oneri impar, bona fide agnosco. Aggressus tamen sum, quid enim negarem patriae vocanti? et magnam partem confeci. Ita enim ego arbitror, magnam esse partem historici muneris, exutis partibus animum praestare liberum, nec ingerenti se vero deesse, et ipsum, si lateat, velle inquirere. Sed profecto quoties quae desunt caetera considero, peritiam, facundiam et illas fulminatrices sententias, tum vero una in re felix mihi esse videor, quod tandem, sed tamen tandem, famam et iudicia publica revereri didicerim. Experior, amicorum oculi et dies quantum possint. De Parallelis[2] quid dicam, nisi quod tam tu non videre ista debuisti, quam ego non scribere. *ἀλλὰ τὰ μὲν προτέτυχθαι ἐάσομεν ἀχνύμενοί περ*[3]. De rebus Indicis opusculum[4] perfectum est: sed nescio, an ita ut scriptum est prodire debeat, an ea duntaxat, quae ad universum ius belli et praedae pertinent; multi quidem veterum et recentum id argumentum tractarunt. Sed puto, posse aliquid novae lucis accedere ex certo docendi ordine, iurisque divini et humani cum philosophiae dictatis commodo temperamento. Verum est, quod in epistola tua mirari satis non potui: dicere te, in illustrissimo viri incomparabilis opere - scis Eusebium[5] intelligi - nullos a me versus comparere. Non dicam, ut rectius inspicias, quia metuo tales censores: sed si tamen inspexeris, invenies epigrammata duo[6], quibus Grotii nomen praescriptum est. Ac ne me in posterum ita foro mancipatum putes, ut non malim versus malos scribere quam nullos, carmen tibi mitto, quo novam Nassoviae domus cum Borbonna necessitudinem[7] prosecutus

1 Afschrift Kon. Bibl. Kopenhagen. Gedrukt Reifferscheid, Quellen I p. 20. Beantwoord door n°. 89.
2 Zie p. 29 n. 2.
3 Homerus, Il. Σ 112.
4 Da iure praedae commentarius (zie n°. 53), niet Mare liberum (Rogge 2 vv.), zooals Reifferscheid Il. p. 698 meent. Het plan voor een afzonderlijke uitgave van dit laatste boek komt eerst in Nov. 1608 op. Zie n°. 146.
5 Scaliger's Thesaurus temporum. 1606.
6 Ze zijn ook gedrukt in de Poemata p. 207 en 237.
7 Zie p. 67 n. 4.

sum. Unum tamen fatebor, ex quo pigritiam meam intelligas, me a multo tempore non nisi iussum ad Musas accedere. Grutero, viro maximo, pro misso Tacito[1] gratias ago: quia non tantum dono me honestat, sed donando admonet, qua lectione plurimum proficere possim. Tamen is liber, nescio quo malo fato, ad manus meas nondum pervenit: fugit puto Tacitus infelicem imitatorem. At tu vale, vir spectatissime, quique es, esse velis. Ego sum eroque, cultor nominis dignitatisque tuae perpetuus

CIↃIↃCVI. Cal. Nov.

H. Grotius.

87. [1606] Nov. 11. Aan D. Heinsius[2].

Clarissime Domine.

Sola nocte interposita postquam a te abscesseram adii Mylium[3] qui mihi literas tuas demonstravit, sane candidas et elegantes, et dignas quas tu scriberes, ille legeret. Probabat non tantum verba, sed quod puto tibi non minus curae esse, rem ipsam: nisi quod arbitrabatur parum dignitati tuae consultum iri, si ante peractum interpretandae Paraphraseos[4] laborem de praemio, velut stipulato, agatur. putat et ipsis Curatoribus et tibi decentius fore, si nec tu liberalitati illorum diffidere videaris, et illi non ex pacti conventi formula, sed ex Gratiarum lege teneantur, cuius nomine actionem ideo Praetor nullam prodidit, ne virtus esse desineret, quod ius esse coepisset. Scio multas esse causas, cur, non quantum tibi debetur, tantum sperare audeas ab illis hominibus, quibus hactenus partim ad iudicandum prudentia, partim ad efficiendum vis defuit. sed fas est attollere animos, ex quo illius numeri esse coepit vir cordatissimus, cui difficile sit literas amanti deserere literatos. praecipue autem dignitatis eius fructum vindicare vobis debetis tuque et Baudius privato amicitiae iure: ut nunc nihil dicam de singularibus tuis in publicum meritis, in quorum partem nemo venit. Neque decipiet vos spes vestra, si hoc modo cogitetis temporis illi spatio opus esse, tum ut suam auctoritatem confirmet, tum ut vestris occasionibus invigilet. Curatores non coibunt antequam dissolutus sit aut diffissus Ordinum Hollandiae conventus, qui in aliquot dies adhuc, sed incertum quousque durat. Legatus noster sarcinas incipit colligere, et quidem optimas primo loco. iam enim libros convasat. Hodie illi Senatus Federatorum Or(di)num[5] datur, in quo nunc supremum ut puto oraturus es(t). Vides et tibi super itinere ineundum consilium[6]: ac forte non

1 De Tacitus van Gruter kwam 1607 uit, maar was reeds in Nov. 1606 gereed.
2 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 401.
3 Cornelis van der Mijle was sedert 8 Sept. Curator der Leidsche Univ.; zie p. 77 n. 6.
4 De 'Ethicorum Nicomachorum Paraphrasis' van Heinsius verscheen 1607; in de vergadering van 30 Aug./1 Sept. 1607 gaven Curatoren den auteur een zilveren kop ter waarde van ƒ 120 als vereering voor de opdracht van dit werk. In de vergadering van 21 Nov. 1606 was reeds een verzoek van Heinsius ingekomen om verhooging van wedde, wegens de onkosten, die de verschillende uitgaven van Grieksche auteurs, welke hij onder handen had, medebrachten. Dat verzoek wezen Curatoren af, maar zij gaven hem voor éénmaal een tegemoetkoming van ƒ 100 en belofte voor later. Molhuysen, Bronnen I p. 175, 167.
5 Buzanval nam 11 Nov. 1606 ter Staten-Generaal afscheid wegens ziekte. Hij overleed 1 Sept. 1607 in Den Haag, als gezant bij de onderhandelingen over het Bestand.
6 In Dan. Heinsius' Nederduytsche Poemata (1621) p. 125 staat een gedicht: 'Uyt zijn eygen Latijn, in Hipponacte, Dulcis puella, geschreven aen Thaumantis, bereyt sijnde om met den gesant Buzanval naer Vranckrijck te reysen'. Het Latijnsche origineel, met enkel het opschrift: 'Ad suavissimam puellam' in zijn Poemata p. 110.

imprudenter feceris, si Illustrissimi Scaligeri rationes quibus istam peregrinationem dissuadet cum animo tuo consideraveris. Ego et hoc vereor, ne cum ille subito abiturus est, ut ferme solet, tibi tempus non sit cum Curatoribus agendi, ut illorum pace ab Academia tibi abesse liceat. Loquar hac de re cum patre tuo[1] et tecum si huc veneris: quod satis consultum videri potest. Mihi hesterni temporis angustiae abstulerunt bonam partem eorum negotiorum quorum causa Lugdunum veneram. Nam Patium[2] eram conventurus, ut scirem quid illi a me restet. si velit transcribere, mittam continuo. Promiseram Nob. Dousae[3] me ipsius nomine tecum acturum de editione Poematum fratris. potes negligentiae meae succurrere, si quid fieri eius possit, et quid tibi optimum videatur, coram, sin minus, per literas mihi, aut ipsi significaveris. Idem voluerat dici Bertio, quem audiit editionem superantium Lipsii epistolarum[4] adornare, esse aliquot apud se nec editas. nolim tibi eam ob rem molestus esse, nisi forte in illum incideris. Vale et de Maximo, Alcinoo, Paraphraste[5] fac ne nimium diu nos torqueas. XI. Nov.

Tui ingenii admirator
H. Grotius.

Adres: E. Erntfeste, hoochgheleerde Daniel de Heins Professeur in de Universiteyt tot Leyden. Loont den bode.

88. [1606 midden Nov.] Aan D. Heinsius[6].

Cl. Domine Heinsi.

Iussit D. Legatus Francicus[7] impelli illud negotium, quod eius nomine tibi commendaveram, de libello Arminiano de Permissu Peccati[8]. Quantum igitur poteris hoc cures velim, ut describatur. Locutus sum Mylio de controversiola, quae tibi cum Senatu inciderat. non potes habere animosiorem tui defensorem ex quo rem illi

1 Daniels vader, Nicolaas, was uit Gent afkomstig; hij woonde eerst in Rijswijk, later in Vlissingen, maar schijnt in dezen tijd weer in of bij Den Haag te wonen. Ook in n°. 115 spreekt Grotius over hem.
2 De academiedrukker Joh. Paets. Is het Epithalamium wellicht bij hem uitgekomen, en moest Grotius daarover nog met hem afrekenen? Zie n°. 82 en 85.
3 Dirk, zie n°. 73. De Poemata van zijn broer Jan verschenen 1607 bij Andr. Cloucquius te Leiden, met voorrede van Heinsius.
4 Lipsius' brieven zijn reeds bij zijn leven verschenen in de Centuriae. Van Bertius' plan om de nog niet uitgegeven brieven te publiceeren is niets gekomen; eerst J.I. Pontanus gaf in 1621 'Iusti Lipsi Epistolarum (quae in Centuriis non extant) Decades XIIX' uit, waarvan 5 decaden brieven aan Dousa en zijn zonen.
5 Zie p. 71 n. 5 en 6.
6 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 408. Burman dateert den brief op 1607; maar hij schijnt mij kort na n°. 87 geschreven, en dus zou ik hem liever op midden November 1606 stellen.
7 Buzanval.
8 Burman geeft in plants van 'libello Arminiano de Permissu Peccati', 'libello quem nosti'. Dit wijst er op, dat ook hij met een moeilijkheid gezeten heeft. Inderdaad is er geen werk van Arminius, dat dezen titel heeft, bekend; ook niet onder de Theses, die onder zijn praesidium verdedigd zijn.

omnem et nescio quorum inscitiam aperui. ille continuo ad Hogerbetium: quid actum sit postea, sciam et significabo. Interim de scribendis literis quod dixeram, tecum vide. Ego sicut ex usu tuo esse credidi, ita suasi. Tibi si aliter videtur, nihil repugno. Tua enim dignitas mihi commendatissima est. Sed de

Rhedano[1], mi *εὐεργέτα*, utinam. beabis me. Salve igitur, et aut scribe, aut potius veni. utriusque excusationem non accipiam.

Tui nominis studiosissimus
H. Grotius.

Pro libris quos transmisisti, amo te, debeoque tibi plurimum. Restituam quam primum.

Adres: Omnium literarum eruditissimo D. Danieli Heinsio Graecae Linguae Professori in Lugdunensi Academia.

89. 1606 Dec. 18. Van G.M. Lingelsheim[2].

Clarissimo Viro, Dno. Hugoni Grotio, Iurisconsulto et in suprema Curia Advocato, Domino suo colendo S.

Non ego totus inflammer ad faces, quas ingeris amori meo in te, literis Gratiarum plenis? Affectum meum verba non sequuntur, nec vero ulla exprimant. Triumpho in hoc mutuo tuo amore, tantum nolim te nimium tenuitatem meam extollere, quum nihil in me sit praedicatione tua dignum; vicissim tamen scio, quem ego amem, et admirer merito. Sed quae haec tua insolita benignitas? qui etiam ferre potueris supinam negligentiam meam. Dicam quod res est. quum stupendum illud opus Scaligeri ad manus meas pervenisset primum, ita avide oculos in omnes partes coniiciebam, ut nescirem propemodum, quomodo capere possem expetitum tamdiu thesaurum. Video ibi Baudium, Heinsium, miror Grotium meum non comparere, credo cohaesisse paginas illas adversas in quibus tuum nomen erat, ut saepe fit libris nondum colligatis et recentibus e mercatorum sarcinis. Transvolo ad alia, ut quidquid sit, quod ex libro illo sperare possim, primo intuitu cognoscam. supervenit amicus et thesaurum illum mihi eripit. Post, necdum reddito mihi libro, ad te literulas do, et exprobro, quod factum nolim. Literis autem iam dimissis recipio librum, et mihi ipsi vix credo, et foedum errorem agnosco, neque tamen literas revocare fas. Bonum factum, quod tu tamen minime offensus, etiam ansam arripuisti bene mihi faciendi, et admirabilis carminis[3] in argumento mihi incundissimo gratiam fecisti. Ac tu scias operam te non perdidisse, Princeps meus Elector sibi servandum et in Bibliotheca sua privata[4] collocandum sumpsit; tum ob auctorem, cuius laudes ipsi decantatae, tum ob affinem suum, cuius gloria, a vatum optimo, ibi praedicatur. Tibi gratiam habeo, et mitto vicissim, quod eiusdem argumenti, non fili, Lutetia ad me missum, si forte necdum ad vos perlatum. Maximo etiam gaudio fuit, intelligere te in Historia scribenda pergere, ad quam tu unus omnium, cum Thuano, instructissimus accedis. O si prodeat alterum opus tuum, quod iam absolutum dicis. diu est, quod ego amicique id impatienter exspectamus.

1 Wat De Groot hiermede bedoelt, is niet duidelijk.
2 Gedrukt Epistolae ex bibl. Meelii p. 4; Reifferscheid, Quellen I p. 654. Antwoord op n°. 86.
3 Het Epithalamium Philippi Guilielmi, zie p. 67 n. 4.
4 Ik had gehoopt het exemplaar in de Palatina te Rome (in de Bibliotheca Vaticana) te vinden, maar het is daar niet.

Audio Romae editum a Scioppio nescio quid in divinum Scaligerum[5], quam-

5 Gasp. Scioppii Scaliger hypobolimaeus. Mainz 1607. Zie over den auteur en zijn aanvallen op Scaliger, Casaubonus, De Thou de literatuur bij Reifferscheid l.l. p. 698, 699.

vis Seraphinus Cardinalis[1] multum rogasset, ut premeretur infame scriptum. eadem canicula Casaubonum allatrat. In Thuanum quoque ausus fuerat, sed auctoritate Perronii Cardinalis[2] id suppressum. Qui potest nebulo ille evidentius ostendere, se virtuti bellum indixisse, quum in lumina illa coelestia blasphemus est? sed quis vetet canes et Lunam allatrare? munda tamen tantum quaerunt canes isti, quae inquinent. Sed quam aeternis stigmatibus inurit *θαυμάσιος* ille heros alastoras illos, et pestes literarum? Indignor apud nos quoque reperiri, qui malint aemulari improbos, quam agnoscere merita; sed bene est, quod vix unus et alter. Caeteri boni doctique nobiscum optime de literis meritum virum piis et faustis votis prosequuntur. et gratias immortales agunt, pro tot praeclaris ac reconditis inventis, quae miraculum illud naturae tam larga manu pandit et spargit. Ei per occasionem salutem obsequiosam a me dicito: nisi argumento aliquo dato, non audeo inanibus tanti viri cogitationes interrumpere. Tu vive, valeque et nos amare perge, pectus candidissimum, carissimumque. Gruterus plurimam salutem tibi dicit. credo iam Tacitum eius ad te pervenisse; indignor non characterum quoque mundiciem utili labori accessisse. Salve iterum, vir clarissime. Heidelberga 18. Dec. 1606.

T. omni studio et officio
Georg. Michael Lingelshemius.

90. 1606 Dec. 19. Aan D. Heinsius.[3].

Doctissime Heinsi.

Te an Tyrium[4] tuum magis exspectem, ita te semper amicum habeam, ut nescio. nam et librum videre vehementer exopto, a se bonum, a te meliorem, et quem ipsa mora desiderio meo commendavit. Et tu quoque abfuisse iam pene saeculum videris. sunt praeterea quae tibi referam iussu D. Busanvalii. Fac itaque ad nos venias. Nam Mylio ipse te Maximus optime excusabit: cui tamen ego interim impatientiam exspectationis spe propinqua mitigabo. Et eadem opera poterit res materterae[5] tuae apud Hugensem Secretarium[6] tua gratia adiuvari. quod et Venio[7] videtur, qui protracti negotii hanc reddit causam, quod Bevernius[8] nondum praesederit. Addam et hoc si quid forte ad rem pertineat, optare me iudicium tuum in paucis Erotopaegniis meis[9], quae puto iratus otio meo effudi. Cura ut valeas. XIX Dec. CIↃIↃCVI.

Ingenii tui admirator
Hugo Grotius.

1 Kardinaal Serafin, in 1604 als zoodanig benoemd,
2 Jacques Davry Duperron, Aartsbisschop van Sens, tegelijk met Serafin tot kardinaal benoemd; hij is ook als diplomaat bekend. Zie zijn Ambassades et Négotiations, 1629, waarin o.a. twee brieven aan Serafin (p. 233 en 236), die over deze benoeming handelen.
3 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 402.
4 De uitgave van Maximus Tyrius, zie p. 71 n. 6.
5 Zie p. 59 n. 6.
6 Christiaan Huygens, secretaris van den Raad van State.
7 Waarschijnlijk Simon van Veen, advocaat-fiscaal in den Hoogen Raad. Grotius volgde hem op, toen hij in 1607 raadsheer in dien Raad werd.
8 Willem van Beveren was in 1606 lid van den Raad van State; het blijkt uit het register van de Resolutiën van den Raad van 1606 (R.A.), dat 23 December afbreekt, niet, of hij in het einde van dit jaar gepresideerd heeft.
9 Ze zijn gedrukt in de Poemata p. 282-286. Heinsius gaf ze uit achter zijn Epithalamium op Grotius' huwelijk (Rogge 307).

Adres: Excellentissimi ingenii et eruditionis viro Danieli Heinsio Graecas literas profitenti in Academia Lugdunensi Batavorum.

91. 1606 Dec. 23. Van D. Baudius[1].

Causam scribendi praebuit mihi mea facilitas, et quod nemini negare soleo, si quis aliquod humanitatis officium a me efflagitat. Hic vero nuncius in ea causa est, ut fieri possit occupantis. Optarem tamen ut tua vel amicorum opera collocaretur in eam conditionem, cuius eum non poeniteret. Iuvenis est simplici bonitate praeditus; qui fanda atque infanda narrabit de gente Loiolitarum, si quis ei locare volet *vacivas aedes aurium*[2]. Non sum tam parum aestimans tuae dignitatis, nec tam intemperanter abuti ausim gravissimis occupationibus tuis, ut ei otiosam audientiam praeberi cupiam. Illud magis *πρὸς ἔπος* facit, quod pro se poscit. qua in re si aliud agendo, ut assolet, bonae copiae facultas evenerit, noli despicere tenues hominum fortunas. Quod autem incuriose scripsi eum pro se poscere, cave putes de nummario aliquo subsidio esse intelligendum, perniciose enim errares, et ego essem sane nimis impudens, si talia nomina delegarem. sed in summa conditionem quaerit, et est habillé en valet qui cherche maistre. Utinam tibi usui esse posset *udum hoc et molle lutum*[3]. sed hoc vix Phaoni Lesbio[4] sperare liceat, vovere tamen homini libero in regno libertatis non est interdictum. *καὶ ταῦτα μὲν δὴ ταῦτα*[5], tu vale et boni consule nos solemnia ineptientes. Datum X Kal. Ianuarias auspices anni CIↃIↃCVII.

92. [1606] Aan D. Heinsius[6].

Eruditissime Domine.

Vide quam me velis erubescere, qui impudentiam, et importunitatem vocas, quod me Murdisonii causa iussisti Mylium accedere, quod certe vel ipsi sine tua commendatione postulanti scis me non negaturum fuisse. Ego vero quod nomen meae culpae inveniam, qui te non ad Mylium aliquem, sed ad homines spurcissimos ablegavi? Tamen sine ulla excusatione id ausus fui, cum tu tamen te reprehendas, quod meis officiis utaris. Itaque aut mihi abstinendum erit posthac ab eiusmodi familiaritate; aut tibi tacendum. Facies autem melius, si quo simplicius meam operam posces - est autem exigua, et certe ad res paucas optabilis - eo me tibi amiciorem fore confides. Nunc quoque

1 Gedrukt Baudii Epistolae p. 260.
2 Plautus, Pseud. 469 en prol. Casinae 29, op welke plaatsen thans ‘vocivas’ gelezen wordt.
3 Persius, Sat. III, 23.
4 Cf. Plautus, Miles 1247.
5 Aristophanes, Plutus 8.
6 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 393. De dateering is onzeker. Johannes Mordison of Murdison, die in den brief genoemd wordt, was een Schot, die tusschen Nov. 1599 en Febr. 1604 in mijn Bronnen Leidsche Univ. voorkomt, eerst als privaat-docent in de Philosophie, dan als Professor in de Physica, ten slotte in de Logica. In Aug. 1605 komt Gilb. Jacchaeus als Prof. extraord. Logices voor: waaruit Siegenbeek (Gesch. Leidsche Hoogeschool II p. 83) concludeert, dat hij M. opvolgde. Maar Van der Myle, dien Grotius in Murdison's belang ging spreken, werd eerst 8 Sept. 1606 Curator. Als datbezoek dus een Universiteits-aangelegenheid betrof, is de brief na dien datum geschreven.

sentio me non satis reverenter tecum agere: sed dabis veniam amori. Haec tantum scribere placuit, ne me segnitiae accusares; plura adderem: sed nescias quam occupatus sim, in eo, quod brevi videbis. Vale interea, sidus nostrum.

Admirator tui maximus
Hugo Grotius.

Adres: Clarissimo D. Danieli Heinsio meliorum literarum Professori in Academia Lugdunensi.

93. [1607 Jan.] Aan D. Heinsius[1].

Literas tuas, Clarissime Heinsi, non cum voluptate modo, sed et cum fructu perlegi, dignissimas illas quae ab optimo Platonis interprete scriberentur. Veniam autem dabis, si fatebor de Alcinoi loco[2] nondum omnes mihi scrupulos evelli. eoque mitius, si quid fallor, interpretari debes, quia nec otium mihi suppetit ista pro voluntate et studio meo examinandi, neque ad manum sunt Academicorum scripta, quae consulam. Tantum quod mihi memoria Platonicae lectionis, et Alcinoi tui diligens inspectio subiecit, eius te participem, atque adeo iudicem fieri volo. Primum autem hoc velim diligenter consideres, illud *ἐξ ὑποθέσεως* apud Alcinoum dici non tantum *περὶ τῆς ἐν Νόμοις πολιτείας*, verum etiam *περὶ τῆς ἐκ διορθώσεως ἐν* Ἐ*πιστολαῖς*. Quomodo hoc *τῇ ἐν* Ν*όμοις* conveniat, aliquo modo in literis explicas, ita tamen ut negare non possis eam loquendi rationem a Graeco sermone et usu Philosophorum abhorrere. Sed Epistolicis *πολιτείαις*, quae sine dubio sunt verae respublicae, et in se subsistentes, quo modo eadem illa interpretatio aptari possit, non satis video. Deinde in libris de Republica describi Rempublicam *ἀπόλεμον* ita verum est ut iisdem etiam *περὶ τῆς πολεμικῆς* agatur. quid enim aliud faciunt *ἐπίκουροι*, et mulierum armata agmina? Et hoc ipsum diserte Alcinous testatur, cum dicit *ἐν τῇ* Π*ολιτείᾳ*, hoc est in libris quos dicebam, *ὑπογράφεσθαι καὶ τὴν ἀπόλεμον καὶ τὴν πολεμικήν*: utranque scilicet pari loco ponens: ut et debuit, quia tractatio bellica in illis libris neutiquam minorem partem obtinet. Idem ex Apuleiano Philosophiae Platonicae compendio clarum est. Nunc ad rem venio. Convenit inter nos Alcinoum earum quae apud Platonem sunt *πολιτειῶν* duo summa genera ponere: ut patet cum dicit *τὰς μὲν* et infra *ὑπογράφει γε καὶ ἄλλας*. Illa autem summa genera duo ex lege *διχοτομίας* Platonicae oportet *ἀντιδιαιρεῖσθαι*, quare si unum intelligamus, facile est alterum reperire. De genere posteriori non dubitamus vocari *τὰς ἐξ ὑποθέσεως πολιτείας*. Sequi ergo videtur genus illud prius, quod contrarium huic esse oportet, non posse *ἐνυπόθετον* dici, quod idem plane est cum illo *ἐξ ὑποθέσεως*, - si tamen vox illa apud Philosophos usitata est, quod equidem nescio - sed *ἀνυπόθετον*. Expendere ergo debes, an non ullo recto sensu - quando istarum vocum non ubique eadem est significatio - Respublica *ἡ ἐν τῇ* Π*λάτωνος* Π*ολιτείᾳ* possit *ἀνυπόθετος* dici, ita ut ei directe opponatur, ea quae est tum *ἐν* Ν*όμοις* tum *ἐν* Ἐ*πιστολικαὶς διορθώσεσιν, ἐξ ὑποθέσεως* scilicet. Voces *ἐξ ὑποθέσεως* et *ἀνυποθέτου* non memini me in ipso Platone alibi

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 402. Is vóór n°. 94 geschreven.
2 Cap. 33 van de Introductio in Doctrinam Platonis, p. 384 en 385 in Heinsius' editie, zie p. 71 n. 6.

tam clare alteram alteri oppositam legere quam in Sexto et Septimo *τῆς Πολιτείας*: ad quos locos respexisse Alcinoum cum de eo argumento ageret plane mihi persuadeo. videtur autem mihi Plato illis locis hoc ferme dicere: Esse in rebus aliud *ὁρατὸν*, aliud *νοητόν*. N*οητόν* esse duplex: aliud enim uti *ὁρατοῖς εἰκόσι*, aliud non uti, aut certe non uti necessario. illud quod *ὁρατοῖς εἰκόσι* noscitur, pendere omnino *ἐξ ὑποθέσεως*, qua sublata corruere omnem eius certitudinem. Alterum autem non uti *τῷ αἰσθητῷ*, sed *εἴδεσιν αὐτοῖς δι᾽ αὐτῶν*: esse tamen ei posse *τὰς ὑποθέσεις ἐπιβάσεων* loco: sed easdem *ὑποθέσεις ἀναιρεῖσθαι*, venirique ad *ἀρχὴν ἀνυπόθετον*, quae scilicet vi nulla *ὑποθέσεων* nitatur. Mox eam doctrinam aptans ad institutam de republica tractationem, fatetur qualem ipse instituit rempublicam difficulter quidem inveniri posse inter res visui ac sensui obnoxias, sed tamen veram se formam atque ideam reipublicae perscripsisse, quae non contineat *δοξαστόν τι*, et *ἐξ ὑποθέσεως* ut aliorum *νομοθεσίαι*, sed ut ipse loquitur *τὸ ἀγαθὸν αὐτὸ*, quod sit *ὄν* magis quam *γιγνόμενον*, et *καθ᾽ ὕπαρ*, non *κατ᾽ ὄναρ*. Illud vero *τὸ αὐτὸ ὄν* vult esse *ἀρχὴν ἀνυπόδειχτον*: idque in Republica communi nomine *δικαιοσύνης* videtur exprimere. Ergo ut ipsi videtur *τίθεται* non *ὑποτίθεται*: quod Rhetores dicunt, agit *ἐν θέσει* non *ἐν ὑποθέσει*. In Legibus autem agere videtur *ἐξ ὑποθέσεως*, nam *ὑποτίθεται* in agro Cretensi civitatis exstructionem. Et haec quidem ficta, ut arbitror, est *ὑπόθεσις*: at in Epistolis vera. Tam vero in Epistolis quam in Legibus non id explicat quod absolute et in se optimum est, quod non nisi ex ipsis principiis demonstratur, sed quod optimum est quibusdam positis quae videas tolli non posse. Apuleius de Republica in Legibus ita loquitur[1]: *In hac non suo nomine et de statu et de commodo civitatis requirens originis eius principia, et fundamenta disponit: sed eo tendit, quemadmodum civilis gubernator eiusmodi locum conventumque multitudinis nactus iuxta naturam praesentium rerum et convenarum debeat facere civitatem plenam bonarum legum et morum bonorum.* Comparat item ut Alcinous rempublicam *τὴν ἐν Πολιτείᾳ* et *τὴν ἐν Νόμοις*. In illa dicit ipsa principia disponi, quae est *ἀρχὴ ἀνυπόθετος* Platoni: in hac consuli ex rerum praesentium statu, quod est *ἐξ ὑποθέσεως*. Haec autem, doctissime Heinsi, non ita scribo, quasi qui pertinaciter velim defendere haec ita se habere, sed ut qui cupiam a te doceri, cui et librorum et scientiae maior est copia. Praesertim de voce *ἐνυποθέτου* velim me moneas, nuncubi et quo sensu reperiatur et si quid differat *ἀπὸ τοῦ ἐξ ὑποθέσεως*. Ego si possem, Alcinoum tuum libenter ab oblivionis et incuriae nota liberarem. Borelius[2] noster te resalutat, et quis fuit alter *ὁ τὸν ἔρωτα ὀνειροπολῶν*. De Visschero[3] autem quid? iamne e voto suo miser est, an servabitur invitus? Vale amicissimum mihi et Musis caput.

Tui nominis observantissimus
Hugo Grotius.

Adres: Erntfeste, hoochgheleerde Danieli Heinsio Professeur van de Gryecksche taele in de Universiteyt tot Leyden. Loont den brengher.

1 Apuleius, de Platone II, 26, 259.
2 Zie p. 59 n. 4.
3 Aan Jac. Visscher is een Elegie gewijd in Heinsius' Poemata p. 528.

94. 1607 Jan. 8. Aan D. Heinsius[1].

Danieli Heinsio H. Grotius.

Literas tuas, eruditissime Heinsi, legi non ut literas solemus, sed ut libros: hoc est attente, et ut in quibus unus finis sit discere. Quare gratias tibi habeo maximas, quod in me instruendo tantum laboris tibi perire volueris: aut non tibi, qui ut scio nihil mavis quam amicos bene institutos, sed publico, cui perit etiam cuius privatim tibi constat ratio. De argumento isto nihil nunc scribam. multa enim subiecisti, quae longiorem cogitationem desiderant: et interim nolui nescire te venisse Mylium, qui te et Maximum tuum sedulo exspectat. Erit aliqua gratia in ipso tempore. Haec igitur in praesens satis, nisi illud me vis addere, non hoc me quaesivisse[2] an *ἐνυπόθετος* possit *ἀναλογιχῶς* dici, quod aliquis leviter, et ut ego, Graece peritus nescire non potest, sed an usitatum sit, et quidem ita ut sit *ἀντιδιῃρημένον τῷ ἐξ ὑποθέσεως*. Ne illud quidem ignorabam, in sexto de Republica a Platone Philosophum describi, quem perfici statuit divinitatis contemplatione. Sed arbitrabar demonstrari posse, quod, ni fallor, et alii voluerunt, haec ita aptari institutae de rep. tractationi, ut dicat quemadmodum summam sapientiae in Deo, ita singulas partes *ἐν ταῖς ἰδέαις* quiescere: ibi autem *τῆς πολιτείας ἰδέαν* describi: quam qui norit secundum Platonem certi aliquid et non aliunde pendens norit. Ideae enim per se sunt, et semper: ideoque per eas vere sapimus. In tuis definitionibus quae Alcinoi subiunctae Speusippum auctorem praeferunt[3], recte ex Platonis sententia *σοφία* definitur *ἐπιστήμη* non tantum *τοῦ ὄντος*, hoc est Dei, sed *τῶν ἀεὶ ὄντων*, quod sunt *ἰδέαι*: eodemque sensu dicitur *σοφία* esse *ἐπιστήμη ἀνυπόθετος*: quia qui res ut semper sunt intelligit is scit eas simpliter, et non *ἐξ ὑποθέσεως*. Sed tu quamprimum ad nos veni, ut et amplius, si necesse est, de hac re colloquamur, et versus legas, quos pro te interpellatus Milandro[4] rescripsi. Miserum me cuius hodie feriae exierunt: vestrae an vivaciores sint equidem nescio. Salutant te duo quorum alter diligentissime vigilat, alter felicissime somniat: et velit ex te audire quid faciat *Ὄλπις ὁ γριπεύς*[5]. VIII. Ian. CIↃIↃCVII.

Adres: E. Erntfeste hoochgheleerde wijse voorzyenighe Daniel Heins Professeur vande Gryecksche taele in de Universiteyt tot Leyden. Loont den brengher.

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 404. Antwoord op een verloren brief, dien Heinsius ter beantwoording van n°. 93 schreef.

2 In n°. 93.

3 De *ὅροι Σπευσίππου*, p. 401-408 in de editie van Maximus Tyrius, en daar p. 405.

4 Johannes Milander, heer van Poederoyen, secretaris van Prins Maurits. Er zijn twee gedichten van Grotius aan hem uitgegeven in de Poemata: p. 222 dat, waarbij hij hem zijn Tragoedia Adamus exul (Rogge 294) zendt, en p. 208 het bruiloftsgedicht op M.'s huwelijk met Maria van Hohenlohe (zie n°. 145). Van dit laatste is ook een afzonderlijke uitgave, gezamenlijk met dat van Heinsius: 'Epithalamia in nuptias .... Johannis Melandri et Mariae Honloiae.' Lugd. Bat. 1608. Doch geen dezer twee gedichten van Grotius kan hier bedoeld zijn. Zie ook n°. 106.

5 Theocritus, Eid. III, 26 (*γριπεύς* = visscher; zie p. 79 n. 3).

95. [1607 Jan.]. Aan D. Heinsius[1].

Tam anxie sollicitus fui, ne mea Epigrammata de Lipsio inter vestra carmina[2] non comparerent, ut cum moneret Nicolaus[3] noster editionem a te parari, ne scribendi quidem ad te moram mihi indulserim, quin continuo quicquid erat id ad te mitterem. quare quod tunc festinatione peccavi, nunc resarcio. Facis rem te dignam, quod hoc tam diligenter agis. Videant homines illi qui humanitatem omnem eousque exuerunt, ut extra suam cohortem nullius virtutes velint agnoscere, in nos neque religionis neque reipublicae partes tantum iuris habere, ut alieni boni ingratos nos faciant aestimatores. Placuerunt mihi semper illi e Tragoedia[4] versus:

ἀλλ᾽ αὐτὸν ἔμπας ὄντ᾽ ἐγὼ τοιόνδ᾽ ἐμοί
οὐκ ἄν γ᾽ ἀτιμάσαιμ᾽ ἄν, ὥστε μὴ λέγειν
ἕν᾽ ἄνδρ᾽ ἰδεῖν ἄριστον ἀργείων ὅσοι
τροίαν ἀφικόμεσθα πλὴν ἀχιλλέως.

Et huius quidem laudis ego quoque in partem veniam. illud autem proprie vestrum erit decus, Lipsii famam hostium carminibus auctam, quam sui male laudando corruperint. Ex literis postea tuis etiam illud libenter didici, nullum esse tam magnum malum unde non bonum alicui obtingat: quippe cum illi, quos studiosos vos dicitis, sibi accersito negotio, vobis otium[5] paraverint. Egregie sane se ulciscuntur, quod nolunt quicquam discere. *ἦ κεν γηθήσαι Πρίαμος*,[6] illum[7] dico qui perpetuum cum ordinariis bellum gerit: qui vereor ne se cupiat per istos tumultus reipublicae partem facere, et iactare se tribunitiis concionibus: nisi forte domesticum illi bellum civili prius est. Miratus sum nuper vim hominis. serio cuidam irascebatur quod alapis suis caput non praebuisset. Sed tu, arbitror, recte feceris,si ad nos transcurras, ubi nullae sunt, nisi horariae, partes. Salve Heinsi Clarissime et nos ama.

Tui ingenii cultor
H. Grotius.

Adres: Clarissimo Domino Danieli Heinsio Graecarum literarum professori.

96. 1607 Maart 10. Van D. Baudius[8].

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 405. Voor de dateering zie n. 5.
2 Lipsius was 23 Maart 1606 gestorven. In den bundel Epicedia in obitum Clarissimi et summi viri Iusti Lipsii, Lugd. Bat. Joh. Maire, 1607 (Rogge 301) komen, naast gedichten van Scaliger, Baudius, Heinsius e.a., twee Epigrammata van Grotius voor, die in de Poemata p. 201 en 238 herdrukt zijn.
3 Is hier Nicolaas van Zeyst bedoeld, of Nicolaas van Reigersberch?
4 Sophocles, Aiax 1338-41.
5 In het begin van 1607 heerschten er ernstige onlusten onder de studenten, waardoor de colleges gestaakt werden; zie Molhuysen, Bronnen I p. 164, 167, 425*-435*.
6 Homerus, Il. A 255.
7 Baudius, die zich herhaaldelijk beklaagt, dat hij geen professor ordinarius was. Zie b.v. n°. 51, 74, 75, 118.
8 Gedrukt Baudii Epistolae p. 191.

Heri a coena redditae sunt mihi literae a D. Milandro[9] cum adiuncto carmine. Cepi protinus impetum respondendi, et quidem mirifico genere

9 Over Milander p. 80 n. 4. Een brief aan hem van Baudius d.d. 7 Mrt. 1607 in Baudii Epp. p. 384. Het hier bedoelde gedicht in Baudii Poemata p. 645: Tune etiam Milander *ἐς ἴμερον ἴχεο μουσῶν*.

carminis, quod tibi non iniucundum nec prorsus inhumanum visum iri confido. cuius hic etiam specimen vides. Hesterno mane invasit me hic morbus, quem inhibere non potui, nec tamen nimium indulsi. quia nunc longe altior me cura domat. haereo inter sacrum et saxum, nec tamen possum oblivisci nugarum. *ἀλλὰ τὰ μὲν προτέτυχθαι ἐάσομεν*[1].

Recte et ordine te facturum puto, *si in tempore ad hominem veneris, quod rerum omnium est primum*, ut nos docet Comicus[2]. Sed nae inscitus sum qui memorem moneo, et doctorem docere postulo. Nondum auspicatus sum novam Professionem[3], nec id fiet ante proximum diem Iovis, quia desidies nostra timet omen diei Lunae scilicet, et proverbiis etiam plebis commovetur. Rogo te exores optimum virorum D. Mylium, ne hanc *ἀμβολιεργίαν* aegre ferat. *Dimidium facti qui coepit habet*[4]. ego tum etiam 'sapere audebo', et ubi semel glaciem secuero, non committam ut amplius in mora sim, nisi maior vis aut causa sontica voluntatem meam impedierit. Vale. Raptissime X Martii CIↃIↃCVII.

In librum quendam recens editum[5].

Prodiit horribilis liber *εἰς φάος ἠελίοιο*,
Quem satius fuerat *δόμον εἰς ἀίδαο περῆσαι*,
Atque ibi cum domino *κλαίειν τε καὶ ἄλγεα πάσχειν*.
Non hominis facies, *ἀτὰρ ἠεροφοῖτις* Ἐ*ριννὺς*
Sustulit hoc monstrum *δειλοῖς μέγα πῆμα βροτοῖσι.*
Tale, nihil videre *οἱ ἀρούρης καρπὸν ἔδουσι*,
Condidit ut mundum *κράτος ἀθανάτοιο θεοῖο*.
Quid primum, quid deinde, *τί δ' ὑστάτιον καταλέξω*;
Stultitiaene prius *μεμνήσομαι ἢ κακότητος*;
Haec meret acre odium, *ταύτην θέμις ἐστ' ἐλεαίρειν*.
Utraque paret ubique *μεσημβρινὸν ἠύτε φέγγος*,
Sed magis improbitas *καὶ ὑπέρβιος ὕβρις ἐναργής*.
Pestis et atra lues, *πᾷ τὰς φρένας ἐκπεπότασαι*;
Quis te ferre queat, *σὺ δὲ μαίνεαι οὐκ ἔτ' ἀνεκτῶς*.
Si genus humanum *καὶ ἐπιχθονίους ἀνθρώπους*
Nil metuis malesanus, *ἐμεῦ τ' ὄπιν οὐκ ἀλεγίζεις*,
At superos verearis, *ἔχει Θέμις ἔκδικον ὄμμα*.
Iustitia haud frustra *μεγάλου Διός ἐστι πάρεδρος*,
Supplicia expendes scelerum, *τὰ σὺ ὦ μέγ' ἀναιδές*
Evomis in cunctos *ὅσοι εὐσεβίην φιλέουσιν*.
Utque alios taceam, *τῶν οὔποτε κῦδος ὀλεῖται*,
Quid te impurius est, *τίς ἀτασθαλιην σοι ἐρίζοι*;
Qui non es veritus *κακ' ὀνείδεα μυθήσασθαι*,
Et violare probris *τηλέκλυτον εὖχος* Ἰ*ούλου*
Scaligeri herois, *τοῦ μή τινα φημὶ γένεσθαι*
Maiorem virtute virum *σοφιῃ τε νόοιο*.
Nec patre degenerat *μεγάλου μέγας υἱὸς* Ἰ*ωσὴφ*,
Quos duo devenerantur *ὅσοις τὰ σεβαστὰ μέμηλε*.
Sed tua iam pueris *λαοῖσι τε πᾶσι τέτυκται*
Facta nefanda palam, *καί σε στυγέουσι φίλοι περ*.

1 Homerus, Il. Π 60.
2 Terentius, Heaut. 346.
3 Zie p. 83 n. 3.
4 Horatius, Epist. I, 2, 40.
5 Casp. Scioppius' Scaliger hypobolimaeus; zie p. 75 n, 4

97. 1607 Maart 29. Van D. Baudius[1].

Animi incertus sum, quid agam. Sunt qui omnes tergiversationum moras abrumpendas esse suadent, et horsum tendit *θυμὸς ἀγήνωρ* sed tamen *αἰδέομαι Τρῶας*[2], si quid immutem de solemnibus, nec enim salvis auspiciis ad rem aggressurus videor, nisi prius ad manum praesto sit praeclarum istud instrumentum[3]. Plerique censent optimum factu *ἀναβάλλεσθαι εἴς τ᾽ αὔριον εἴς τ᾽ ἔννηφιν*[4] ego vero vel ad Kalendas Graecas reiicere paratus sum explosores meos, dum usurae currant. per me certe non stat quo minus incipiam. Putant tempore et mora refrigeratum iri ardorem iuvenum levissimorum, et omnia in tranquillo futura, si auspicer statim a feriis Paschalibus. tunc enim plerosque turbarum principes abfuturos. neque enim oppugnamur nisi a popularibus tuis, qui peregrinitatis incusant Baudium, forte, quia loquela eum manifestum huius criminis facit. Hoc mane strinxi in eam manum paucos hosce versus *μιξοβαρβάρους*, quos ideo mitto ut scias me etiam tali meo tempore iocari posse.

Corde[5] nefas meditantur *ὑπέρβιον ὕβριν ἔχοντες*,
Coniurataque turba *νέων ὑπερηνορεόντων*
In caput hocce ruent, *ἐθέλουσί τε μῶμον ἀνάψαι*.
Quorum Thersites *στάσεως ταγὸς εὔχεται εἶναι*,
Militiaeque caput, *τῷ δ᾽ ἀφρονέοντες ἕπονται*.
Non pudor, aut probitas, *οὐ σφὶ νόος ἐστὶ θεουδὴς*,
Sed vigor in strepitu, *καὶ ἐπὶ ποσὶ κάππεσε θυμός*.
Quid faciam suades, *φέρε Γρώτιε κῦδος ἀοιδῶν*;

1 Gedrukt Baudii Epistolae p. 195.
2 Homerus, Il. Z 442.
3 Aan Baudius, die reeds extraord. prof. Eloquentiae was, hadden Curatoren in hun vergadering van 9 Febr. 1607 ook een deel van de colleges in de Instituten opgedragen ter verlichting van Bronchorst's taak (Molhuysen, Bronnen I p. 173). Maar toen Baudius 26 Maart aan den Secretaris van Curatoren, Van Zeyst, om zijn officiëele aanstelling (instrumentum) vroeg, vernam hij van hem, dat de studenten voornemens waren hem op zijn college uit te fluiten en dat Curatoren daarom besloten hadden, dat Baudius zijn lessen niet zou beginnen, vóór zij nog eens met hun collega Van der Myle geconfereerd hadden. Het waren vooral de Nederlandsche studenten, die er zich tegen verzetten, dat Baudius juridische colleges gaf: hij was een buitenlander, en had sinds lang de studie van het Recht laten varen: 'alienigena, desertor et transfuga illarum artium'. In dien geest zal ook wel het rekest gesteld zijn, dat de studenten 31 Maart bij den Senaat inleverden (Bronnen 1.1. p. 169.) Dat Curatoren bezorgd waren voor nieuwe uitingen van onrust en ontevredenheid onder de studenten (zie p. 81 n. 5) was begrijpelijk. Intusschen kreeg Baudius 31 Maart de officiëele aanstelling, maar daarmede was de zaak nog niet in orde; want toen hij den Senaat toestemming vroeg om nu zijn colleges te beginnen, maakte deze bezwaar, omdat er nadien een nieuw besluit van Curatoren gevallen was. Baudius beklaagt zich over deze handelwijze van den Senaat, en in 't bijzonder over den Rector, Rud. Snellius; m.i. ten onrechte: het was toch steeds gewoonte dat nieuwbenoemde professoren den Senaat om een 'uur' vroegen, waarop zij hun college konden houden. Eerst 25 Juni kon Baudius aan Van der Myle schrijven, dat hij den volgenden dag zijn beide colleges zou beginnen: 'Crastinus dies dictus est auspicio utriusque lectionis'. 'Beide' moet op juridische colleges slaan, want het Tacitus-college (p. 63 n. 6) was niet gestaakt: 'nullam intermisi lectionem in Tacito'; trouwens met 'auspicio' kan m.i. niet het heropenen van een gestaakt college gemeend zijn.
De Bronnen en het Diarium van Bronchorst geven over deze geschiedenis geen nadere bijzonderheden; bovenstaande is aan Baudius' Epistolae p. 203-220 ontleend.
4 Hesiodus, Op. et Dies 408.
5 Dit carmen komt, eenigszins veranderd, ook voor in den brief van Baudius aan Joh. van de Wouwer, van 4 April 1607 (Epp. p. 380).

His ego sim supplex? *θανέειν πολὺ κέρδιον εἴη.*
Talis enim fuit ira *μίνυνθά περ οὔτι μάλα δὴν*,
Nec metuenda viris *οἷς ἀγλαὰ ἔργα μέμηλε.*
Ibo animis contra, *τολμᾶν δ᾽ ἐμὲ θυμὸς ἀνωγει.*
Certus enim iubet auctor *ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης*
Magnanimus Mylius *οἰωνοπόλων ὅγ᾽ ἄριστος.*

Vale, et nos ama. Datum Lugduni Batavor. IV Kalend. April CIↃIↃCVII.

98. [1607] Apr. 8. Van D. Baudius[1].

Quando tu, Hugo Magne, bona patria, famam existimationemque maiorum, quod in te est, virtute et factis illustras tuis, tum gloriosae vocis confisus munimine, laborantium spem, vitam, salutem atque incolumitatem defendis: nec minus consilio, doctrina, fide ac solertia iudicii provides humano generi, quam qui *corpora bello obiectant, pulchramque petunt per vulnera mortem*[2]; ob eam rem Dominico Baudioque videtur, recte et ordine facturum te si isthic, ubi es, manere potius in animum induxeris, quam huc venire ut *loces vacivas aedes aurium*[3] explodendo professori, nisi aliud placet maiestati Grotianae, et optimo virorum Mylio heroi, quorum decretis intercedere nec fas nec pium esse censeo. Sed satis est formularum et carminum, nunc mea sponte tecum loquar. Quorsum enim in viam te des, *ἢ ἰνὰ ὕβριν ἴδῃς Ἀγαμέμνονος Ἀτρείδαο*[4]. Aut, si mavis, Metio Suffecio?[5] Sed scin, quid te velim? ut recta eas ad aedes ubi Backerus Bankemii gener elegit domicilium, illic eius *ὁμόγαμβρος* noster Syndicus Nicolaus Zeistius[6] divertitur: eum rogato meis verbis, ut quam primum velit conscribere egregium illud instrumentum[7], cuius beneficio perveniam ad periculum exsibilationis: id protinus huc transmittendum curato. Satis pol pro imperio tecum loquor. sed hanc mihi fiduciam largitur indolis tuae *γενναῖον ἦθος εἰς ἄκρον*. Vale, et *ὁμοσιπύοις, κατὰ τὸν Χαρώνδαν, ἢ ὁμοκάπνοις, κατὰ τὸν Ἐπιμενίδην τὸν Κρῆτα*[8], plurimam salutem meo nomine nunciato. Scribebam A.D. VIII April. CIↃIↃCV.

99. 1607 Apr. 18. Aan D. Heinsius[9].

Doctissime Heinsi.

Santenii[10] absentia facit, quo minus negotium materterae[11] tuae provehi possit: quem ego, ubi redierit, compellabo. Si qui sunt colores quibus causam

1 Gedrukt Baudii Epistolae p. 131. De brief is gedateerd 1605, maar schijnt mij toe van 1607 te zijn, en over dezelfde kwesties te handelen als n°. 97.
2 Virgilius, Georg. IV, 217.
3 Zie p. 77 n. 2.
4 Homerus, Il. A 203.
5 De zin is mij niet duidelijk. Metius Fuffetius is de tyran van Alba Longa, die op last van Tullus Hostilius tot straf voor zijn verraad met vier paarden vaneen gescheurd werd.
6 Nic. van Zeyst was gehuwd met Anna, de dochter van Jan van Banchem, president van den Hoogen Raad en curator der Leidsche Universiteit; haar zuster Deliana was de vrouw van Nicolaas Backer, advocaat in Den Haag.
7 Zie p. 83 n. 3.
8 Aristoteles, Polit. I, 1, 6.
9 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77.
10 Zie p. 66 n. 4.
11 Over het proces van die tante zie p. 59 n. 6

vestram adiuvari posse speratis, eos mihi a vobis suggeri aequum est, qui rem a vobis discere debeo, nec quicquam possum, praeter verba, commodare. Forte tibi sequente hebdomade vacabit huc transcurrere. quod non inconsultum erit, ut coram cum Santenio agas: nisi tibi aliter videtur, cuius desideriis per omnia obsequi decrevi. Vale, et, si me amas, fac bene sit Paraphrastae[1] tuo. XVIII Apr. CIↃIↃCVII.

Tui ingenii cultor
H. Grotius.

Adres: Celeberrimae eruditionis viro D. Danieli Heinsio literarum Graecarum Professori Lugduni.

100. [1607] Apr. 21. Aan N.N.[2].

Exemplar epistolae Grotii viri eruditi Batavi XXI Aprilis.

Si quid tibi curae est rerum patriae nostrae, scire potes ea nos quotidie videre atque audire, quae nemo fieri posse existimaverat. Misit huc legatos suos aliquoties Archidux Albertus[3], responsum est fortiter, et ut ab his qui nollent sibi XXXV annorum[4] laborem ac sanguinem periisse, nolle se cum quoquam agere qui ius sibi aliquod in has Provincias vindicaret. Si ut liberos populos vellet affari, audituros se quae ad concordiam pertinerent, quippe abstinentes alieni, tenaces sui. Venere iterum legati, et accipere se conditionem professi sunt, et quo facilius de pacis conveniret, inducias postularunt. Eae iam nisi quid inopinati superveniat decernuntur, sed non nisi ad menses aliquot. Novum est certe inter gentes tam assiduo bello exercitas qualiscumque armorum remissio; sed dubitari potest mirumne magis sit nostros qui satis norunt hostem nisi commodi sui causa nihil facturum in eam rem consensisse quae in corpore parum cohaerente magnis morbis viam aperit, an Austriacam domum adeo fastus sui oblitam, ut quacumque tandem spe desertores Imperii sui aequo foedere secum componeret. Sane sive novus ab Italia motus, sive quae apud nos de oppugnanda America agitantur consilia, sive etiam metus aliquis ne nos Rex Galliae propiore nexu sibi devinciat, Regem Hispanum eiusque in Belgio clientes ad ea impulerunt quae a priore instituto erant alienissima. Illud quidem constat nobis hoc non incommode accidisse, quibus multum discriminis imminebat, si bellum ea vi qua hactenus gestum est in nos incubuisset. Quod si pax confiet, etiam si hostis eam non bona fide daturus est, attamen in defendendis finibus parum puto fore difficultatis, verum in constituenda Republica plurimum. Nam hactenus, ut verum fateamur, interregnum est, et dilapsuris sponte sua partibus ferruminis usum praebuit metus communis, quo remittente fit locus privatis studiis, quae in tam populari imperio facile ad discordias et factiones abeunt.

1 De Ethicorum Nicomachorum Paraphrasis; zie p. 71 n. 6.
2 Afschrift Rome, Archivio Vaticano, fonds Borghese III vol. 12 a-b. Lettere e scritture diverse fol. 227-227v. Gedeeltelijk gedrukt Brom, Archivalia in Italië I: 2 p. 930.
3 Voor de onderhandelingen over den vrede zie Wagenaar, Vad. Hist., IX, 319 vlg., en C.M. van der Kemp, Maurits van Nassau III p. 1 vv. De voornaamste onderhandelaar is Pater Jan Neyen.
4 In het gedicht in n°. 110 ook: ‘septem per quinquennia’. Grotius stelt het begin van den oorlog in 1572. In de Ordinum Pietas p. 120: ‘anno demum 1572 arma publica pro legitima libertate suscepta sunt’.

Volgt resumé in het Intaliaansch der concept-voorwaarden van den vrede, 10 April 1607 uit Brussel verzonden en door dezelfde hand geschreven.

101. 1607 Apr. 25. Van D. Baudius[1].

Iure gloriari possum cum Solone, quem scis fuisse et unum e septem sapientibus, et legum scriptorem solum ex septem: Γ*ηράσχω αἰεὶ πολλὰ διδασχόμενος*[2]. Hodie plurima imperii arcana didici, quae hesterna die me latebant. Huc summa summarum redit, ut non sit mihi fas auspicari novam professionem ante adventum D.D. Curatorum, ne frustra te in viam des. *οὕτως δέδοχται τῇ βουλῇ*, in qua non est nobis ius suffragii, sed necessitas parendi decretis, nisi videri velimus infractores pacis et perturbatores publicae tranquillitatis. Rescivi *τὰ χαθ' ἕχαστον* ex Magnifico Rectore[3], qui vir minime est *τοῦ πονηροῦ χόμματος*[4], nec nobis inimicus *auras vitales carpit*[5]. Accessit et Consulum auctoritas, qui sibi summae curae futurum spondent, ut et nostra existimatio nihil detrimenti capiat, et sanetur vulnus invidiae: quam nullo merito conflavi; nisi crimen est prodesse publicis utilitatibus, et nolentes etiam repugnantesque afficere beneficio. Videntur nostri Consules haud difficulter adduci posse, ut nihil deradatur ex honorario iam decreto, et tamen decedat invidiae irritamentum, labor novi muneris. Ad eam rem obtinendam et Magnificus, et D. Arminius, certatim studia sua pollicentur. Ego non tantum ratum habebo, sed gratum, frui commodis sine onere. Quis enim aspernetur beneficium sine cura, *θεῶν τ' ἐριχυδέα δῶρα*[6], nisi cui aliquid sit in sincipite cognatum cum IC. Iaboleno[7]? *Si tantus amor casus cognoscere nostros*[8], rem omnem audire poteris ex Syndico[9], qui nunc est apud vos. nam me quidem nunc taedet longae scriptionis. heri enim ut a vobis discessi, delatus sum comitate D. Praesidis[10] in epulonum collegium, aut potius strenuorum combibonum, erat enim ibi * * eximius cum suo sibi fratre. Multus mihi cum ipso Praeside sermo fuit, non solum de lite ex qua nobis optimae spes praedae metitur, sed de veteri familiaritate quae mihi cum illo intercessit. Omnino iussit me confidere hac aut proxima hebdomade rem iudicatum iri. Si praepotens *ἐνδεοπλουσίων* collegium vestrae iurisdictioni attribuerit cognitionem nostrorum carminum, partiemur manubias, et faciemus bonum cherubim in camera caritatis. Vale. et ignosce scribendi incuriae. alias erimus diligentiores. Dat. Lugdun. Batav, VII Kal. Maias, CIↃIↃCVII.

1 Gedr. Baudii Epistolae p. 203. Voor den inhoud zie p. 83 n. 3.
2 Plutarchus, Solon 31.
3 Rud. Snellius.
4 Aristophanes, Plutus 863.
5 Virgilius, Aen. I, 387.
6 Homerus, Il. Γ 65.
7 Iavolenus Priscus, Romeinsch jurist uit de 2e eeuw na Chr.
8 Virgilius, Aen. II, 10.
9 Nic. van Zeyst.
10 Reinoud van Brederode, president van den Hoogen Raad. Over het proces zie Baudius' brief aan Brederode, Baudii Epistolae p. 205.

Salvere plurimum iubeo omnes convivas vestros, iure praecipui autem Borelium[1].

102. 1607 Jun. 4. Van D. Heinsius[2].

S.P. Clarissime Groti.

Munus diu promissum Scriverii nostri mitto tibi: Vegetium[3] dico, quem nuper ab autore accepi, qui officiosam salutem addebat. Tu aequi, ut spero, bonique consules, et lentitudinem[4], vitium *τῷ ἀνδρὶ ἐκείνῳ σύμφυτον*, ipsi beneficio condonabis. Sed vide quam nunquam non molestus sim tibi. Nuper cum Hagae essem, Bredio[5] nostro has oratiunculas nostras missurum me receperam, eas visum fuit addere Vegetio, quas si hodie mittere illi dignatus fueris, rem longe mihi gratissimam praestabis. Poterit et excusatio addi, nisi grave sit, quod serius id fecerim. Velim scire, an aliquid in obitum illius herois *ἀναμφισβητήτου*[6] scripseris, cui victoriae suae superstiti esse non licuit: Nos certe non admodum ab eo alieni sumus. Vale Clarissime et amicissime vir. Lugd. Bat. IV Iunii MDCVII.

T.D. observantissimus
Daniel Heinsius.

Adres: E. hoochgeleerden ende voorsienighe Mr. Hugo de Groot, advocaet te hove, wonende over den advocaet van het landt in de Speystraet in S'gravenhaeghe. Den bode zijn loon.

103. 1607 Jun. 8. Aan P. Scriverius[7].

Vere atque ex animo profitebor, doctissime Scriveri, me et singulari meo nomine, et qua pars aliqua sum eorum qui in studiis proficere cupiunt, pro luculentissima editione Operis Militaris et Mensorii[8], eiusque dono multum tibi debere, quod eo libentius agnosco, quia quo rependam non habeo, ex quo tandem resipiscere coepi ab ea insania, quae mihi cum aliis nonnullis communis fuit, ut coeca quadam innotescendi libidine nihil nisi insaniam meam publi-

1 Zie p. 59 n. 4.
2 Hs. Kon. Bibl. 's-Gravenhage, cod. 73 B 30.
3 Fl. Vegetii Renati aliorumque aliquot de Re militari libri ed. a Petro Scriverio. 1607. In n°. 103 bedankt Grotius Scriverius voor dit geschenk.
4 Over Scriverius' langzaamheid, waaraan hij den bijnaam Lentulus dankte, zie p. 89 n. 4.
5 In het Leidsche Album Studiosorum komt tweemaal een Franciscus Bredius voor: 16 Juni 1583 F.B. Bredanus, litter. stud., en 14 Febr. 1597 een F.B. Bredanus, jur. stud. In de Poemata van Janus Dousa Jr. (1607) is een Epistola ad Franciscum Bredium, Henrici filium. De Henricus Bredius, die 22 April 1588 tot extraord. prof. Rhetorices benoemd werd, was voordien rector te Breda geweest (Molhuysen, Bronnen I p. 53, 54). Misschien is F. van Bree, van wien we twee brieven aan Grotius hebben (7 Sept. en 25 Oct. 1615), dezelfde als bovenbedoelde jurist.
6 De admiraal Jacob van Heemskerck, die 25 April 1607 voor Gibraltar het leven liet, bij het vernietigen der Spaansche vloot. Een Latijnsch gedicht op zijn sneuvelen: 'Epicedium Jacobi Heemskerckii', in Grotius' Poemata p. 72; een Nederlandsch in Dan. Heinsius' Nederduytsche Poemata (1621) p. 43.
7 Gedrukt Fl. Vegetii Renati de Re militari Opera ex rec. P. Scriverii (1633) praef.
8 Zie boven n. 3.

carem, daremque ea mundo spectanda, quae nunc ne solus quidem apud me sine magno pudore et acri doloris sensu conspicio. Tu vero - dicam non ut blandiar, sed ut raram animi fortitudinem, quam, si possim, imitari velim, sane, quod possum, probem, atque commendem - in annos non doctrinae tantum, sed et sapientiae capaces, tibi te et publico servasti; et quo nullum maturae mentis certius esse signum potest, ausus es ita utilitati aliorum studere, ut appareret priorem tibi huius esse quam gloriae tuae rationem ita ubique, quae aliorum exemplo iactare maxime poteras, non minore cura dissimulas, quam caeteri ostentant, unumque beneficii fructum habes bene fecisse. Nam alioqui quae Notae tibi, imo quae Commentaria crescere potuerant ex his quae nunc aut in contextum, aut in marginem recepta, aut etiam inter alienos labores latent? quoties illa tot Manuscriptorum, et veterum Codicum nomina iterare potueras, si omnes sequi, quam novam unus viam praeire maluisses? Quare eo plus praestare aestimandus es, quanto imputas minus. Ego sane quicquid ex illis auctoribus, quos partim hactenus legere non licuit, cum non exstarent, partim vix libuit, quia vitio scriptionis intelligi non poterant, posthac addiscam, sive illud ad Ius pertinebit, quo plurimum facit agrorum limitumque notitia, sive ad Historiam, cuius pars est ferme praecipua res militaris, id onme tuae et diligentiae, et liberalitati acceptum feram. Vale, Clarissime Scriveri, et beatissimo otio diu fruaris. cui puto invideremus omnes, nisi eius usus ad nos quoque perveniret. VIII. Iunii, CIↃIↃCVII.

Tui studiosissimus
H. Grotius.

104. 1607 Jun. 25. Van D. Baudius[1].

Quod officii genus ipse non gravate usurpassem si salva fide nunc abesse liceret, id comitati tuae resigno, nimirum ut honestum hunc iuvenem[2] concilies *τῷ πάνυ* nostro Mylio, quem hodie ex te auditum retulit mihi Reigersbergius[3] pro certo esse iturum in Galliam, et quidem propediem, forte antequam absoluta fuerit nostrorum Poematum editio[4]. quod si fit, non quidem *perii funditus*, ut ille adolescens apud Comicum[5], sed tamen magna spe decidam, nec facile sine eius opera ad nostrum Larem accedet *ὁ πλοῦτος ἄφρων, καὶ πονηρὸς καὶ τυφλός*. Interim nunquam oportuniore tempore daret se mihi obviam, ita nunc plenus sum iniuriarum. Sed desino mollium harum querelarum, et hoc iterum te rogo, cuius causa cepi impetum scribendi, nempe ut primos aditus, et *quae mollissima fandi tempora*[6], velis patefacere huic modesto iuveni,

1 Gedrukt Baudii Epistolae p. 209.
2 Wellicht Lancelot van Brederode, over wien in Baudii Epistolae p. 206, 207, 208 in dit verband gesproken wordt. Van een reis van Van der Myle naar Frankrijk is mij niets bekend. Men zou kunnen vermoeden, dat deze brief uit later tijd, b.v. 1609 of 1610 is, maar ook in Baudius' brief aan Van der Myle van 25 Juni 1607 (Epp. p. 208) zegt hij: 'Hodie ex Reigersbergio pro certo comperi tibi decretam in Gallias legationem'.
3 Nic. van Reigersberch was 24 Juni 1604 als student te Leiden ingeschreven.
4 Dominici Baudii Poematum nova editio. Lugd. Bat. Th. Basson 1607, opgedragen aan de Staten Generaal.
5 Terentius, Andr. 244.
6 Virgilius, Aen. IV, 293.

et hactenus pudorem eius sublevare. Si est ut impetrare possit ab humanissimo virorum Mylio, ne se in comitum numerum aggregare dedignetur, immortalem gratiam uterque inibitis, et ego non mediocri me beneficio devinctum putabo. Vale, et nos dilige. Raptim ut vides, Lugdun. Batavorum. XXV Iunii, CIↃIↃCVII.

105. 1607 Jul. 23. Aan D. Heinsius[1].

Danieli Heinsio suo H. Grotius S.

Utinam tu quidem meam causam, quam iuste susceperas, tam feliciter egisses. nam profecto pudet me cum ista video publici iuris facta, quae ne privatim quidem nisi inter paucos legi debuerant. Versus enim illos *πρὸς τὸν τότε μελλοδόχτωρα* in ea primum charta concepi, quae ad ipsum missa est, idque praesentibus amicis aliquot et mecum nugantibus. neque aliud speraveram, quam quod tu verissime coniicis, fore ut noster *ὑαλουργιάδης* ea quae ita scripseram, pro soluta oratione acciperet, cum non videretur mihi ipse unquam solutius scribere. Itaque in mandatis dederam Heroi *ἡρωοποιῷ* ne literas illi exhiberet nisi in ipso prandio, aut paulo ante, ut cum deinde vobis easdem literas ostendisset, haberetis risus argumentum. Nunc ita res accidit, ut quae potuissent non indigna videri Grotii, ut ille inquit, lepore, facta sunt ista editione paulo minus quam fatua atque insulsa. Locutus sum hac de re cum Archilocho[2]. is primum videbatur operam suam mihi velle imputare, quod ut magis persuaderet, aiebat, quaedam se illic sui genii agnoscere, puto quia 'natio mortalium'[3] mihi excidisset. Postea, ut vidit me ita iudicare, non debuisse tale quid fieri me non modo inscio, sed etiam invito, ut qui contraria mandata dedissem, quod negare non poterat, culpam omnem reiecit in amicum nostrum, quem mihi in mentem venit vocare *ἐκδώσοντα*[4], qui sane hac in re contra istud nomen suum fecit, neque Lentulum se, sed Celerem aut Cursorem praestitit. Ipsi Salomonis alumno non miror persuaderi potuisse istam editionem; credidit enim quae ibi dicuntur ad artis suae commendationem mirifice pertinere: cui ego cur parcerem, cum etiam meos offenderim? Posthac ergo et litigatores et medicos iratos habere mereor. ac proinde nec honestum mihi forte erit causas agere, nec tutum aegrotare. Poterant omnia ista tolerari, si nomen non accessisset, quod sane pluribus quam duobus exemplaribus prostare oportet, cum ego iam duo ita edita acceperim, alterum per Reigersbergium[5],

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 406. Volgens de p. 90 vermelde gelijktijdige aanteekening heeft deze brief betrekking op de 'Epistola iocosa ad Henricum Delmanhorstium, cum is Medicinae Doctor crearetur', gedrukt Poemata p. 189. Hendrik Salomonszn. Delmanhorst of Dulmenhorst was een zoon van den Leidschen landmeter, die met Jan Pieterszn. Dou het 'Chaertbouc van Straten binnen deser stadt Leyden en Chaertbouc van de Stads Wateren' van 1578 teekende, dat Pleyte in 1874 uitgaf. De vader schijnt volgens dezen brief ook glazenmaker te zijn geweest (*ὑαλουργιάδης*). Hendrik studeerde te Leiden (ingeschreven 9 Mei 1592) en promoveerde 19 Juli 1607 tot med. Dr. Hij heeft daarna herhaaldelijk getracht een lectoraat of professoraat te krijgen, maar Curatoren waren niet van hem gediend. Zie Molhuysen, Bronnen I en II, registers.

2 Archilochus, de jambendichter, hier = Baudius. Cf. p. 71 n. 9 en 10.

3 Epistola iocosa vers 17.

4 Ib. aan het slot: 'Et Martialis editorem Lentulum', d.i. Scriverius, die een Martialis-editie beloofd had, welke eerst 1618 verschenen is. Zie p. 87 n. 4.

5 Nicolaas, zie p. 88 n. 3.

alterum per nostrum novum Biprofessorem[1], qui spero uxori eas poenas pendet, quas mihi debet, Aesculapii autem nomen, quod in aliis pro meo suffectum est, nonne insigniter ineptum est? saltem Aulum Gellium dixisset nam Aesculapii personae alia conveniebant. Vide quam saepe falsa sint nostra consilia. ego qui Hemskerkianum Epicedium[2], quod tu quoque, ut inter mea, non pessimum iudicabas, nescio quas ob ratiunculas, supprimere volui, nunc per istud egregium Poema *fabula fio*[3], Adversus hoc fastidium refeci me hodie lectione eloquentissimae tuae praefationis *εἰς δουσιάδην*[4]. quae visa est mihi mirabili temperamento et amici affectum, et iudicis religionem servare. Rogo te, saepe aliquid edas, ut saepe praefari tibi necesse sit. Huc autem si redire tibi vacaverit qua me domi reperias certiorem tibi horam quam prandii condicere non possum. XXIII. Iulii CIↃIↃCVII.

Adres: Erntfesten hoochgeleerden Daniel Heinsius Professeur in de Universiteyt tot Leyden. In de Brede straet. Loont den Bode.

Een gelijktijdige hand noteerde op den brief: Iocosa epistola ad Delmanhorstium cum is Medicinae doctor crearetur in Poematis Grotii extat. Archilocho = Baudius quem ‘proprio rabies armavit iambo’. *τὸν ἐχδώσοντα*, Lentulum = Scriverius. *De zelfde hand schreef in margine, bij:* Heroi *ἡρωποίῳ* = Baud.

106. [1607] Jul. 27. Aan D. Heinsius[5].

Clarissime Heinsi.

Mitto tibi literas eius hominis, qui vix unquam solitus est gratis scribere. nosti, ut video, artem homines inescandi. tam belle illi Theognidem suum proponis. invenies et in his Theognidea, sed ea quorum optime meminisse videtur, *περὶ τῶν χρημάτων, καὶ τῆς πενίας* quae puto facilius in Academiis, quam in aulis invenitur. Potest ille sibi occinere, *omne tulit punctum*[6], et tamen ita scribit, si animadvertas, quasi puncta nesciat. Sed satis iocorum. Nam ille profecto nos potest armis non Alexandri, sed Eumenis *ἀντιμυχτηρίζειν*. XXVII Iulii. Hagae.

Tui ingenii cultor
H. Grotius.

Adres: E. Erntfeste hoochgeleerde Daniel Heinsius Professeur in de Gryecksche taele in de Universiteyt tot Leyden Op de Brede straet. Loont den bode.

1 Baudius, zie p. 83 n. 3.
2 Poemata p. 72; zie n^{o}. p. 87 n. 6.
3 Horatius, Epist. I, 13, 9.
4 In ‘Iani Dousae filii Poemata: olim a patre collecta; nunc ab amicis edita. L.B. 1607’ komt als voorrede een opdracht van Heinsius aan Corn. van der Myle voor.
5 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 407. Volgens Burman handelt de brief over Milander (zie p. 80 n, 4), den secretaris van Prins Maurits, vandaar de toespeling op Eumenes van Cardia, den staatssecretaris van Alexander den Groote.
6 Horatius, A.P. 343.

107. 1607 Oct. 7. Van D. Baudius[1].

Κυριακὸς ἀνδρῶν οὐ χάχιστος Βαύδιος,
γῶνι χαίρειν εὖ τε πράττειν Γρωτίῳ.
Secundus ille qui mihi cognatus est,
Ut scis, et aere dives olim, nec fide
Fuit minore: non Apostolicam fidem
Loquor, sed illam quam Cracharpages colunt.
Qui non adorant nec putant quenquam Deum,
Praeter Monetae numen et Plutum patrem.
Sed ut revertar ad Secundum Lussium,
Is est redactus pene nunc ad incitas.
Nam filius, quem sapere credebat pater
Plusquam Thaletem praedicant Milesium,
Bono Chremeti[2] iecit ingentem bolum,
Non alea, non Venere, non luxu gulae,
Sed credula spe captus indignis modis,
Ab inclyto nepote Vanderhagio.
Quo nemo tempestate nostra doctius
Corvos hiantes ludit et ductat dolis.
Ni Moucheronem forte compares planum
Isti tribuno vapulari[3]. Sed nimis
Longe petitis te moror sermonibus,
Venuste Groti. rem tibi paucis dabo.
Secundus ille dives olim nunc egens,
Reposcit aes quod mutuum dedit mihi,
Quum re fideque provocabat Attalum
Magnosque reges. et colore scilicet
Hoc utitur, quod ex relatu testium
Gravissimorum comperisse se refert
Mihi Euclionis[4] esse thesauros domi,
Quos a Britanno Rege pro Poëmatis[5]
Velut e sepulcro aut promptuaria penu
Extenterarim, sed vafre celem malus
Ut creditores debito evertam meos.
Ridebis haec, an potius indignaberis?
Id iam mihi restabat Aedili novo
Praebere ludos, atque differri iocis
Per ora plebis. hoc tamen fruor lucro,
Quod et monarchas habeo debendi reos.

1 Gedrukt Baudii Epistolae p. 243; Baudii Poemata (1640) p. 149. De brief handelt over een schuld van Baudius aan zijn neef Secundus Lussius. Over die familieverhouding is mij niets bekend. Een brief aan Jacob Lussius te Amsterdam (in het register heet hij Isaac), in Baudius' Epistolae p. 121. In het Leidsche Album studiosorum komen twee Lussii voor: Isaacus 17 Sept. 1591, en Matthaeus 11 Dec. 1607; beide uit Dordrecht.
2 Chremes, de ‘senex’ in Terentius' Phormio en Heautontimorumenos.
3 Tribunus vapularis, Plautus, Pers. 22.
4 Euclio, de gierigaard in Plautus' Aulularia.
5 Gedichten aan Jacobus I in Baudius' Poemata (1640) p. 569 vv.

Sed ista scire sacculus negat meus,
Qui cum Catullo plenus est araneis[1],
Nec in solutum spes inanes accipit
Danista, quod scis esse pessimum genus
Mortalium. sed unus e tota tribu
Seiunctus esse postulat Ferrerius
- *χρὴ γὰρ Πλάτωνα δῖον ἐξαίρειν λόγου* -
Pro quo mihi tot evocati milites,
Tot bella sunt pugnata, nec facti piget,
Tamen colonus carceris diu fuit,
Ut ipse nosti, et nunc abesse cogitur,
Aut exulare, ne figurate loquar.
Porro ede sodes, o Poëtarum decus,
Quid esse facto censeas opus mihi.
Quod si optionis indigere rem putas,
Nec explicare solus hanc litem potes,
Tibi advocandum suadeo Borelium
ὅς οἶδε πόλλα καὶ παλαιὰ καὶ μάλα
πλάχθη, νόον τε καὶ πόλεις ἀνδρῶν ἴδεν,
Ut quondam Ulysses ille Laerta satus,
Quem dia nobis mens Homeri protulit
Exemplar utile et salubre, quid queat
Virtus, sagaxque pectus haud cedens malis.
Huic fide, si quid rite curatum voles.
Nam Regis uti munere arbitri, foret
Nimis superbum, quanquam in aere sunt meo
Reges, nec amplis esse Satrapis minor
Te fretus audet gloriari Baudius.
Sed ille magnam qui regit Britanniam,
Ecquid videtur exsoluturus fidem?
Ecquid Dianae studia permittunt, uti
Phoebo vacare possit, et nostras velit
Respicere Musas? sic opinor, si studet
Famam tueri, qua per orbem clarus est.
Aiunt enim qui propius observant virum
Uno ore, nullum vivere in terris caput,
Quod largitatis laude conferri queat
Cum rege Iames, experiri gestio,
Rumorne mentiatur an verum ferat.
Barclaius[2] ille, cuius in sinum aureus
Defluxit imber testis haud inanis est
Quantopere Princeps ille literas amet
Et literatos, in quibus non infimum
Parare nomen tuque egoque possumus,
Ni vana me titillat assentatio,

1 Catullus XIII, 7.
2 John Barclay, 1582-1621, de schrijver van het Satyricon en de Argenis.

Quae veritatis lumen obscurat solens.
Sed cur, quod ante deprecari coeperam,
Te taediosis demoror sermonibus?
Huc tota summa tendit, hoc in cardine
Fortunae spes opesque nostrae sunt sitae.
Secundus ut se comiter flecti sinat
Prece aut favore, ne petaces literas
Ad me remittat usque, donec in vado
Sit constituta lis Stapelionidae[1]
Quod obtinere spero cis paucos dies.
Sic auguratur animus. interim iubet
K*υριαχὸς ἀνδρῶν οὐ χάχιστος* B*αύδιος*
Ὑ*γῶνα χαίρειν, πολλὰ χλαίειν* Σ*χώππιον*.

VII Octobr. CIↃIↃCVII.

Haec sunt non nugae, non enim mortualia[2].

108. 1607 Nov. 19. Aan D. Heinsius[3].

Gratularis[4] vero mihi, Heinsi Clarissime, et cur quaeso gratularis? quiane ereptam mihi vides eam quam semper habui maximam, literariam voluptatem? an quia in lites, apud quas diverti hactenus, nunc totus relegor? an vero quia totos dies cum eo hominum genere vivendum mihi erit, quos vos non possitis sine stomacho aspicere? Vera sunt quae dico, atque utinam minus vera essent. At tu etiam sic loqui audes quasi in ista, quam tibi dignitatem appellare visum est, aliquid amicis esse posset praesidii, in quo sane nescis quantum fallaris. Nam mihi in hoc munere *ἕτερον μὲν ἔδωχε πατὴρ* ut malis nocere possim, *ἕτερον δ' ἀνένευσεν*[5], ut bonis possim prodesse. Putasne tu ei homini magnopere gratulandum qui officii bene gesti non aliam potest sperare mercedem quam graves et magnas offensas? Hoc ei non accidit qui Theocritum, Hesiodum, Maximum Tyrium et similia edendo quicquid ubique doctorum est obligat, aut ut ad minora exempla veniam, qui de Curru aliquid, aut de area[6] ludit. Quare etiam vetante te non mentiar, si me invidere vobis dicam, istam vitae tranquillitatem, securitatem animi, libertatem otii. An tu hoc esse putas Hagae litigare, quod Lugduni inter Scaligeros et Baudios vivere? Vestras virtutes magna excipiet gratia posteritatis: quanquam ne posteritas quidem exspectanda est illis quibus vivis licet fama et consentientis orbis iudicio frui: nobis parum est inter ingratos senescere: inter iratos et infensos transigendum est aevum, in praesens sollicitum, in posterum ignobile. Lucani ipsius, cuius tu in mei gratiam meministi, vereor ne mihi nunc obliviscendum sit, nisi quod illi versus[7] nimium adhuc haerent animo:

1 Over dit proces handelen de brieven van Baudius aan Henricus Stapelius, Epp. p. 374, 405, 406, 412, en die aan Servin, ib. p. 381.
2 Plautus, Asin. 808.
3 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 408.
4 Met het ambt van advocaat-fiscaal, waartoe Grotius 12 Nov. 1607 benoemd was.
5 Homerus, Il. Π 250.
6 Grotius heeft zijn eigen gedichten 'In currus veliferos' (Poemata p. 264 sqq). en 'Ostenda loquitur' (ib. p. 235) dat aldus begint: *Area parva ducum, totus quam respicit orbis* op het oog. Over dit laatste zie Manes p. 9.
7 Lucanus, de Bello civ. V, 527-529. Ik lees uit Grotius' woorden, dat hij toen reeds het plan tot een uitgave van Lucanus had opgevat, Ze kwam eerst in 1614 (Rogge 378).

O vitae tuta facultas
Pauperis angustique Lares, o munera nondum
Intellecta Deum.

Pleni sunt omnes chori tragoediarum id genus sententiis, quae nobis privata studia commendant. sed nos istorum quasi memores loquimur, quasi obliti vivimus. Ipse ego, cui nunc ista dicere non difficile est, tamen hoc volui, quod nunc incuso. At tu, cui liberius et constantius iudicium est, loco gratulationis consolationem meditare. neque enim minus verum est de eo qui ad talia munera, quam qui ad aulas accedit, *δοῦλος πέφυκε κ'ἂν ἐλεύθερος μόλοι*. Morbum tuum iam desiisse spero, aut minuisse saltem: at meus nunc incipit primum, et crescet, donec ego descrescam. XIX Nov. CIↃIↃCVII.

Adres: Erentfeste hoochgeleerde Daniel Heinsius Professeur vande Gryecksche taele ende bibliothecaris vande Universiteyt tot Leyden. Loont den Bode.

109. [1608 begin]. Aan J.A. de Thou[1].

Incerti autoris.

Etsi vereor ne culpam augeam vanitate excusationis, tamen cum quolibet elogio dimitti malo, quam ut in animo tuo residere patiar ullam imminuti amoris suspicionem: a qua nota sum tam procul, ut ibi etiam honorem amicitiae detulerim, in quo religionem officii neglexisse videri possim. Reverentia enim superiori silentio causam dedit, quippe cum te literis adeundum non arbitrarer velut *ἐκ παρόδου*, sed, ut in sacris assolet, animo rite praeparato. Cuius rei facultatem cum alias impedierint publicae occupationes, tum hoc tempore prorsus omnem bonam copiam eiurare cogit aerumnosa provincia, quam noster Hercules[2] exantlandam imposuit huic infirmo Atlanti. Praesum enim cognitioni rerum capitalium, in quo lugenti campo dum versor, ita cottidie aures meae criminibus audiendis efferantur, ut quamvis hic maxime studeam humanitati, tamen humaniores Musae commercium nostrum aversari videantur, nisi quod earum frigus interdum focillatur blanda compellatione literatorum hominum, in quibus tu familiam ducis. Haec defensio, si aequitatem tuam novi, non tantum ad veniae spem mihi proderit, verum etiam ad eliciendam ab amico pectore commiserationem. Sin queri porro pertendis, non tam offendar expostulatione quam laetabor iudicio, quod studium in scribendo nostrum non aspernaris, quin et amplectar cupide talem animum velut obsidem constantis benevolentiae. Nam qui alteri negligentiae dicam impingit, officii assiduitatem de se pollicetur. Quod si nos conspectu complexuque tuo beaveris, sanabis offensas officii, adnitente pro viribus Casaubono, cuius adventum in dies exspectamus[3]. Baudium quod mihi tradis lucri mihi facio, iam olim enim meus est, quod ut certius noris, rogatus ab illo te rogo, serio mediteris quo confieri possit quod in eius gratiam ostendisti te esse facturum. Vale.

1 Afschrift Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 16 f 90; volgens den catalogus van de collectie Dupuy, door Dorez, aan De Thou gericht. De brief is geschreven kort na Grotius' benoeming tot advocaat-fiscaal (12 Nov. 1607).
2 Oldenbarnevelt.
3 Van een plan van Casaubonus, om in dezen tijd naar Nederland te komen, is mij niets bekend.

110. 1608 Jan. 26. Aan G.M. Lingelsheim[1].

Nisi me plurimis iam olim beneficiis devinxisses, potueras hoc postremo beneficio tuum facere, cum mihi eius viri, quem merito admiror, gratiam conciliasti. Hippolytum[2] vestrum dico, cui profecto ut privatim viventi magnum per literas nomen, ita, etiamsi ista laude destitueretur, ob singularem in publicis rebus tractandis peritiam, plurima gloria debebatur, quanto nunc magis, cum utrumque decus tam feliciter coniunxit, inter infrequentia admodum nostri saeculi exempla suspiciendus est. Unum mihi dolet, quod, non quoties volo mihi frui illo licet, quia et illi res nostrae publicae parum otii relinquunt ad excipiendas salutationes et mihi quoque non satis temporis suppetit ad ea officia, quae alioqui praesto libentissime, praesertim ex quo mihi Hollandiae et Zelandiae Ordines fisci sui patrocinium[3] iniunxerunt, quod cum per se semper laboriosum est, tum imprimis suscepti muneris initio assiduam quandam diligentiam requirit. Et ipse quidem Hippolytus, ut est iudex aequus et facilis, non gravatim mihi hanc veniam dabit, ego vero etiam ea tempora, quibus ab ipso abesse cogor, non desinam ipsi accepto ferre, utpote quae ille patriae nostrae impendat, quae nunc sane, si unquam, fidelibus consiliis indiget. Quoties vero una esse nobis licet, pars sermonum magna in tui memoria absumitur: amicitiam tuam iactamus certatim, in qua ego contentione ita sum ambitiosus, ut iis etiam, qui et dignitate et rebus omnibus longe antestant, hac una in re ut cedam non facile inducar. Exspectas forte, ut rumusculorum aliquid aspergam, neque sane immerito, cum iam Batavi toti mundo fabula facti simus[4]. Sed sine dubio ex eorum literis, qui ista propius noverunt, intellexeris, nos iam in spem adventus Spinulae[5] et legatorum arrectos esse, qui si nobis citra ullam exceptionem id largiuntur, cuius nos causa bellum gerere hactenus profitemur, solidam scilicet libertatem, in caeteris, quae ad cautiones pacis, item quae ad commercia attinent, non tantum videtur fore difficultatis, quin convenire possit inter partes utrinque belli fessas et opum exhaustas. Sed multum metuo, ne illi nos exspectatione pacis per longas inducias lactare decreverint, quod ego arbitror reipublicae nostrae parum adhuc constitutae periculosissimum fore. Sed ecce, ne nos tam miseros putes, ut non versus adhuc facere et vacet et libeat, epigramma tibi mitto, est autem hoc tale:

Ad Pacem[6]

Mitis filia maximi parentis,
Cuius iam Batavi cruenta septem
Per quinquennia[7] nesciere nomen,
Da nobis veniam, quod ille alumnus

1 Afschrift Kon. Bibl. Kopenhagen. Gedrukt Reifferscheid, Quellen I p. 24. Beantwoord door n°. 111.
2 Hippolyt von Colli (a Collibus, 1561-1612), president van het 'Hofgericht' te Heidelberg, dikwijls als gezant van den Keurvorst van de Palts opgetreden, als hoedanig hij ook thans in Den Haag vertoefde. Brieven vandaar in de Monumenta pietatis II, p. 118-121.
3 Zie p. 94 n. 4.
4 Wegens de weldra te openen onderhandelingen over den vrede.
5 Spinola en zijn medegezanten kwamen 1 Febr. in Den Haag aan, en werden 5 Febr. in de vergadering der Staten-Generaal ontvangen.
6 Dit Epigram ook in de Poemata p. 245. Het concept in het Leidsche hs. Pap. 10 f. 35. De varianten bij Reifferscheid 1.1. p. 700.
7 Zie p. 85 n. 4.

Bellorum populus, sati sub armis
Et quorum clypei fuere cunae,
Externis toties dolis petiti,
Quorum non meminisse tam suave est,
Quantum oblivia sunt periculosa,
Securique diu timore solo,
Quam mens tota cupit petitque, nondum
Audimus tamen invocare Pacem.
At tu semina disparata mundi
Certo foedere quae vetas perire,
Belgis redde fidem, soloque fruges,
Cives moenibus amnibusque merces:
Aut nondum bona tanta si meremur,
Illos vincere da benigna, bello
Qui belli sibi quaesiere finem;
Illos da Dea pessime perire,
Qui per foedera quaesiere bellum.

Si molestum non est, velim salvere a me Gruterum, virum dignum profecto, quem fortuna non toties offenderet[1], Gernandumque cum filio[2].

XXVI. Ian. CIↃIↃCVIII.

Tibi addictissimus
H. Grotius.

111. 1608 Febr. 3. Van G.M. Lingelsheim[3].

Clarissimo et Excellentissimo Viro D. Hugoni Grotio, Iurisconsulto et Hollandiae ac Zelandiae fisci Advocato, Domino meo colendo. Hagam.

S. Valde gaudeo tam feliciter mihi conciliaturam successisse, qua in re Socrates apud Xenophontem[4] se iactat. non enim minus Praeses noster Hippolytus a Collibus in tua amicitia sibi placet, et virtutes tuas doctrinamque in singulis paene epistolis suis, laudibus extollit, quam te in amore eius acquiescere animadverto. Certe te unum esse ait, qui moram quam illic traxit hactenus minus molestam fecerit. Habet hoc virtus, ut cultores suos in mutuam benevolentiam pertrahat.

Dignitatem tibi novam[5] gratulor, et aditum ad maiora esse iudico, nihil enim tam magnum est, quod virtus tua eximia non mereatur. Omnis Europa oculos iam coniectos habet in catastrophen, qua de apud vos laboratur[6]. Tot annis tanquam palaestra fuit, in qua pro Europae libertate certatum: inde iam

1 Gruters' biograaf in de Belgische Biographie Nationale zegt: ‘il eut à subir de grands malheurs domestiques; devenu veuf très jeune, il se remaria trois fois et eut à chaque fois la douleur de perdre sa femme après une très courte union’. Data noemt hij echter niet, evenmin als de Allgem. Deutsche Biographie. Wat Grotius hier precies op het oog heeft is niet bekend.
2 Zie p. 35 n. 2; p. 47 n. 6.
3 Gedrukt Epistolae ex museo J. Brant p. 77; Reifferscheid, Quellen I p. 656. Antwoord op n°. 110.
4 Xenoph., Memor. II, 6, 29.
5 Het ambt van advocaat-fiscaal; zie p. 94 n. 2.
6 De onderhandelingen over den vrede.

quies reliquae Europae pendere videtur. Ego infidam illam gentem nihil sincere agere, persuasum habeo: itaque nil nisi insidias metuendas puto: sed votum tuum ad Pacem[1], praeclarum. Beasti me tam expolito epigrammate, cuius simile iam dudum non legi, laudibus extollunt id amici omnes, et quamvis in ignoti auctoris admirationem et amorem rapiuntur. Gruterus noster quamvis cogitationem tristissimi sui casus[2] animo excutere non potest, tamen vultu laetitiam ostendit lectis tuis litteris et amica in iis salutatione.

Comitia quae iam Ratisbonae habentur, meliora nos sperare iubent, quum egregius et insolitus sit consensus omnium eorum qui Pontificium iugum excusserunt: acriter flagitant, ut pax religionis, toties et nuper Donaverdae[3] violata, de novo sanciatur, et iustitia aequabiliter administretur, aliter nihil auxilii exspectandum. Sed vos haec aliunde scitis, itaque molestus ultra non ero, et te valere quam felicissime iubeo. Gernandus Manhemii cum filio novis molitionibus intentus abest, salutem iis abs te dicam. Vale rursus. Heidelb. 3. Febr. 1608.

T.
G.M. Lingelshemius.

112. 1608 Febr. 26. Aan D. Heinsius[4].

Clarissime Heinsi.

Rogo te per quicquid amas et taces ac per istos Belgicos versus quos nuper crudelissime cremasti, ut Tragoediam nostram, quam Christum Patientem[5] inscribere Scaligero, Heroum maximo visum est, perlegas quam diligentissime, emendes quam liberrime, deinde quamprimum transmittas, ut ea quoque corrigam quae idem Heros admonuit. Vellem sane si fieri posset non tam meum nomen quam Iannini, cui debeo plurimum, in Nundinis comparere. Sed oportet prius Typographos decipi, qui alioqui scientes tam malae merci se non immiscebunt. Fac mentiaris aliquid mea causa. Sed nescire non debes esse tibi iratum Baudii genium, quia ipsum ab uxore, quam ille insanire tandem fatetur, contusum esse Scaligero nuntiasti: qua de causa a Scaligero se Laconem plagipatidam[6] vocatum graviter conqueritur. Vide ipsi satisfacias, ne vestri Iambi inter se committantur et rideant *οἱ ξυλογούργομφοι καὶ ἀτριομούσταχοι χαχοὶ σπανοί*. Post abitum tuum dixit mihi Mylius, curaturum se ut res tua iamiam transigatur dum Lugdunenses[7] hic sunt. Doleo sane recruduisse apud vos mala Academica[8], dum hic

1 Zie n°. 110.
2 Zie p. 96 n. 1.
3 Het verstoren van een processie op 25 April 1606 te Donauwörth, de z.g. 'Donauwörther Fahnenslacht', gaf aanleiding tot strenge maatregelen tegen de stad, en onderdrukking van de Protestanten aldaar. Zie F. Stieve, Der Kampf um Donauwörth (1875).
4 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 409.
5 De Tragoedia Christus patiens (Rogge 303), waarover n°. 112-117, 121, 124 handelen, verscheen 1608 te Leiden bij Thomas Basson. Het werk is opgedragen aan den Franschen gezant Pierre Jeannin, die voor de vredesonderhandelingen in Den Haag was.
6 Cf. Plautus, Captivi 471-2.
7 De Leidsche burgemeesters, leden van het Curatorium der Universiteit, die ter Statenvergadering in Den Haag verbleven.
8 De strijd tusschen Arminius en Gomarus.

remedia quaeruntur. Ego febricula laborare incipio, adversus quam refice me quaeso, si vacat, literis tuis. XXVI Febr. CIↃIↃCVIII.
Tui ingenii admirator
H. Grotius.

Adres: Erntf. hoochgeleerde wijse voorsyenige Daniel Heinsius Professeur ende bibliothecaris vande Universiteyt tot Leyden. Loont den brenger.

113. 1608 Maart 3. Aan D. Heinsius[1].

Etsi nundinarum occasionem praeterfluxisse ex te intelligo, tamen aliis de causis omnino constitui Tragoediae editionem festinare, et Ianninum Praesidem hoc potissimum rerum statu publico scripto affari. quam ad rem te mihi adiutorem fore confido. idque scripsissem statim post receptas tuas literas, nisi dictus esses mihi hic exspectari, quod et literae tuae innuere videbantur. quae spes cum iam forte evanuerit ob lectiones, neque dum scimus quo successu, repetitas[2], iterum te rogare volui, ut de Typographo siquid actum est sciam, simulque exemplar accipiam ut emendatius remittam. Gaudeo tibi meos lusus mediocriter placere. nam caetera quae addis, persuasurum te non sperasti, ei maxime qui non modo priorem tuam Tragoediam[3], sed et recentioris[4] partem viderit. Si quid apud vos novi agitur fac nos quaeso participes: praesertim Scoppiana[5] quo processerint. Et quomodo tibi cum virorum optimo mulierem habente pessimam[6] conveniat. Vale Clarissime Heinsi. 3. Martii 1608.
Tibi addictissimus
H. Grotius.

Si quando huc veneris puto te *τὸν σπανὸν* pro Bibliotheca facile impetraturum.

Adres: Erntf. hoochgeleerde wijse voorsyenige heere Daniel de Heins Professeur ende Bibliothecaris vande Universiteyt tot Leyden. Op de Brede straet. Loont den brenger.

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 410. Voor den inhoud zie bij n°. 112.
2 Wegens de onlusten onder de studenten, na den moord op den student Hornhovius (zie Molhuysen, Bronnen I p. 443*-457*) waren de colleges gestaakt.
3 Auriacus sive libertas saucia, zie p. 25 n. 1.
4 Is dit de Herodes infanticida?
5 In 1608 kwam Heinsius' geschrift Hercules tuam fidem, sive Munsterus hypobolymaeus, tegen Scioppius' Scaliger hypobolimaeus (zie p. 75 n. 4) uit.
6 Baudius.

114. 1608 [begin Maart]. Aan P. Jeannin[7].

Viro Perillustri, Petro Iannino, Equestris dignitatis, Senatus Divionensis Principi, Regi Francorum ab interioribus consiliis, eiusdemque Regis ad Ordines Foederatae Belgico-Germaniae Legato.

7 Gedrukt als Dedicatio vóór de Tragoedia Christus patiens (Rogge 303); Epistolae p. 2. Uit n°. 115 blijkt dat deze brief in de eerste dagen van Maart gereed was.

Non erat quidem in animo, Vir Amplissime, ulla iuvenilium operum editione famam forte imprudenter hactenus lacessitam denuo periclitari, ac nunc maxime cum eo munere[1] distringar, cuius gravitatem severiores iudices non satis tuto collocatam apud eum existimabunt, qui istorum lusuum nondum serio oblivisci didicerit. Sed mutare institutum cogor, cum video maius mihi famae discrimen subeundum esse, si, cum tu mihi tot atque tanta beneficia et quidem tam aperte praestitisses, memoriae eorum a me nullum publicum extaret testimonium. Hoc est, quod me excutere omnem paupertatem meam iussit, et in ea quaerere munus non pretio tantum sed et mole exiguum, et quod sic etiam testaretur, quam longe nostra omnia infra meritorum tuorum magnitudinem iaceant. Et ecce inveni quod offerrem, non trepidus et quasi fulgorem legationis tuae respiciens, sed securus et certa fiducia, exceptum a te iri ea comitate, qua literas et studiosos literarum foves, et quam ad me usque demisisti. Patere igitur, quaeso, clarissimum nomen et Gallicis Annalibus perpetuo celebrandum huic libello asscribi, ut videant hoc signo homines me, qui gratus esse non potui, sponte tamen ingratum non fuisse. Verissima Gallorum laus est humanitas, maxime in externos: sed tua illa notos hactenus limites excessit, ideoque non genti communis, sed propria est tibi. Iuvenem, in quo nihil erat laudabile, nisi bonarum artium cupiditas et eminentium virorum admiratio animatum adspectu et sermone tuo, quod multum fuerat, ultro etiam, cum dignitatis tuae venia id dixero, in amicitiae interioris sinum admisisti[2]. Insuper quae ad me ornandum pertinebant, eorum tu occasiones omnes rapuisti, animo non tantum benigno atque propenso, sed prope dixerim paterno. Quod nisi ista privatim mihi praestitisses, quae sperare improbum fuerat, tamen quam mihi cara est patriae salus, tam tibi eram publico nomine obligatus. Princeps ille vester fortissimus idem atque optimus, et qui amicitias docet non utilitatis modo, sed et animorum integritate aestimare, ut qui pro acceptis tanto maiora reddit, quanto ipse omnibus maior est, saepe quidem et summis beneficiis ostendit, quam cari sibi essemus Batavi, nunquam tamen evidentius quam cum nostri causa te a latere suo seposuit. Hoc enim tunc visus est dicere: En hic ille est, cuius sapientia et fides in nomen Gallicum, regnum hoc, quod nunc est florentissimum, non modo ab externis manibus servavit, sed ab intestinis quoque discordiis sanavit, et quae maxime labefactata erant, maiestatem regiam, legum auctoritatem, aerarii vires ita mecum restituit, ut a prima Francorum origine firmiora nunquam fuerint, et ipsis vulneribus profecisse videantur. Hic est qui, si quando magnum hoc corpus aliqua sui parte morbum senserit, ad laborantia membra continuo mittitur, cuius adventu luxata in locum redeunt, tumentia sidunt, diducta coalescunt. Huius ego mentem cunctis artibus imbutam et gravissimis laboribus exercitam, huius provida consilia, quibus ad res maximas uti felicissime soleo, vobis Batavi dono, periculosissimo hoc vestro tempore, ut ipso suasore, aut bellum geratis fortiter, aut pacem faciatis prudenter. Istam Regis tui bonitatem, istam nostri curam, tu quoque, Iannine Amplissime, ad nos attulisti. Et sive cum adversariis colloquia, sive cum vicinis foedera, sive ordinandae Reipublicae status consilium posceret, dixisti sententiam non ut Gallus, sed ut noster: imo hoc ipso noster, quia Gallus. Ab omni aetate oppressis iniuria gentibus in vestri regni potentia subsidium fuit. Omnes per Europam sui iuris populi

1 Het ambt van advocaat-fiscaal.
2 Blijkbaar bij het eerste bezoek aan Frankrijk in 1598.

libertatem vestris auxiliis acceptam non semel ferunt. Hoc sentiunt Veneti, sciunt Helvetii et Rhaeti, meminit Germania. Sed propior inter nos coniunctio, qui etsi imperio et locis separamur, totis tamen animis unum sumus. Vidisti quis esset, cum huc primum appulisses, concursus, quam non ficti adventum tuum non tibi, sed sibi gratulantium vultus; quia ista navi duo maxima bona, Regis favorem et tuam sapientiam, advecta interpretabantur. Sed crede, expectationem, quae fuit maxima, praesentia tua longissime vicit: neque te ulla ex parte tam laeti exceperunt homines quam inviti dimittent, quandocunque te res Gallicae et curae maiores a nobis revocaverint. Mihi sane quam id tempus triste venturum sit, haud facile verbis expresserim: auferet enim mihi praecipuam felicitatis meae partem. Bene tamen est, quod neque memoriam qualemcunque mei apud te, neque honorem, qui ex consuetudine tam illustri mihi contigit, unquam poterit extinguere. Idque ipsum ut quam plurimi nossent, quando id mea non parum intererat, hac publica allocutione curandum censui: qua animi tibi devotissimi signum Tragoediam hanc offero. Quod dignum te esset, cum a me dare non possem, a materia sumpsi, qua nulla est aut facto acerbior, aut fructu laetior, aut undique sanctior. Haec eadem est, quae sola Christianorum mentes adeo dissociatas atque divulsas et tanto inter se odio certantes quanto amore deberent, ferme invictas adhuc continet, neque in immensum a se invicem discedere patitur. Quo quidem argumento non poterat inveniri aliud isti tuo animo convenientius, qui iam dudum luctuosis huius saeculi dissidiis ingemit et pacem Ecclesiae, quam nos optare tantum possumus, etiam quantum in se est - est autem plurimum - procurare instituit. Ut enim ea, quae ad salutem necessaria est, veritate stabilita, in caeteris inter iniustum dominatum et effraenem licentiam ordinata libertate, partes ambitione, avaritia, privatis denique studiis, et quae per bella invecta est male dicendi faciendique impunitate, plurimum incensae paulatim in foedus redeant, ad eam rem Regis vestri Principum Christianorum Principis auctoritas, tum vero tua ac tui similium lenitas atque moderatio spem maximam praebet: quam aliquando ad exitum perducat ille, qui nos in commune sanguine suo redemit: cuius ineffabilis beneficii memoriam hac Tragoedia si non fausto successu, at pio conatu expressimus. 1608.

115. [1608 na 3 Maart]. Aan D. Heinsius[1].

Clarissime Heinsi.

Vix ad te dederam quas postremas scripsi literas, cum mihi Tragoedia a patre[2] tuo redditur: quam leviter perlectam neque multo emendatiorem remitto. Persevero enim in ea opinione, si edenda est, id esse sine mora faciendum. nescio autem an Typographum iam inveneris, et an praelum vacet. si utrumque ex voto est, nihil obstat quominus continuo tradas. Praefationes ad Ianninum et lectorem iam scriptae sunt. sed retineo eas dum caetera excusa sint, si quid forte ex medii temporis occasionibus mutandum obveniat. Multum sine dubio taedii tibi creatura est correctio. sed rogo ne grave sit hoc quoque beneficium

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 409. De brief is een antwoord op een brief van Heinsius, dien deze ter beantwoording van n°. 113 (postremas) schreef; zie aldaar.

2 Zie p. 74 n. 1.

multis prioribus adiungere. Lectiones vobis recte procedere gaudeo. Et velim scire an Baudius a declamando[1] se abstinere potuerit, et quousque vapulet tibi Scoppius[2].

Tui ingenii cultor
H. Grotius.

Adres: Clarissimae eruditionis viro Danieli Heinsio Graecarum literarum Professori et bibliothecae publicae praefecto in Academia Lugdunensi Batavorum.

116. [1608 vóór 11 Maart]. Aan D. Heinsius[3].

Anxia res est poesis praesertim in ingeniis crudioribus nec satis in ea arte recoctis. Venit mihi in mentem hodie me in choro secundo semel posuisse *Nova creverunt moenia templi*[4] quod non muto, deinde sub finem eiusdem chori *Per te sancti moenia templi*[5]. pro quo melius erit *Limina templi* ne vocum duarum repetitio offendat. Similiter in Actu quarto scripsi *Templi illa veteris decora quae fuerant prius*[6] quod retineo: sed in ultima Scena Tragoediae est aliud quod nimium prope accedit, nempe *Saecli illa veteris decora quam longe tibi*[7] etc. Mallem igitur, *Senioris aevi decora quam longe*. Ignosce ineptiis, et vale mi Heinsi.

Tuus H. Grotius.

Adres: A Monsr. Heinsius Professeur et bibliothecaire de l'Universite de Leyden.

117. [1608] Maart 11. Aan D. Heinsius[8].

Clarissime Heinsi.

Quod Tragoediam nostram tam cito prodituram scribis e voto est, eoque magis quia in amicorum manibus esse poterit sub id tempus quod eiusdem argumenti memoriae ab Ecclesia consecratum est[9]. Et quod addis, exiguum fore libellum, neque hoc displicet. Erit enim hoc magis *περιφορητός*: Siquis tamen haec quoque siquis. Etsi parum id refert: eritis enim pro omnibus tu mihi et Scaliger, a quibus absolutus non est quod aliorum iudicia anxie metuam. Caeterum quod tu in re nihili tam diligentem operam navas, excusandam tibi habeo meam libertatem, quae te

1 Dit zal wel een toespeling zijn op Baudius' Oratio ad studiosos tumultuantes, waarover p. 102 n. 5.
2 Zie p. 98 n. 5.
3 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 410.
4 Christus patiens (ed. 1608) p. 20.
5 p. 22.
6 p. 46.
7 p. 60. Beide correcties kon Heinsius nog aanbrengen.
8 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 410.
9 Goede Vrijdag viel in 1608 op 4 April.

non uti modo sed et abuti audeat. Quanquam vero in rebus maioribus expertus saepe sum benevolentiam tuam, tanto plus tamen nunc tibi debeo quanto minus est quod exsequeris. Utinam vero sciret orbis qui te novit, te mihi tam amicum fuisse ut ista tibi patereris iniungi. esset mihi hoc sane non paullo gloriosius, quam id quod tu magnifice depraedicas, inter forum et carcerem

regnare: ubi sane nullus est locus meis Tragoediis. Misi tibi nuper[1] emendationem duorum versuum novi opusculi. Nunc de tertio monebo. in scena Petri est Iosephi patriarchae quaedam *περίφρασις*[2]. Ibi dixi *undecim fratrum manus*. Et tamen cum recte cogito, undecimus, qui erat Beniamin, consilio fratris interficiendi aut venumdandi non interfuit. Dolet mihi quod istam numeri elegantiam amittere debeo et rescribere *impias fratrum manus*, nisi tu mavis *invidas*. XI. Martii.

Tibi obligatissimus
H. Grotius.

Adres: Erntf. hoochgeleerde wijse voorzyenige Daniel de Heins Professeur ende bibliothecaris vande Universiteyt tot Leyden.

118. 1608 Maart 14. Van D. Baudius[3].

Hugoni Grotio Dominicus Baudius adhuc Mellordinarius[4] S.P.D.

Retraxi e fuga *ἔπεα πτερόεντα*, quibus affari constitueram iuvenes nostros male feriatos[5]: ut si mihi ademptus est vocis usus tempore tam necessario, saltem *nigellae Cadmi filiae*[6] memoriam eorum conservarent, nisi et huic meo consilio interponat se nimis considerata ratio quorundam mortalium, quibus periculosa videtur in libero statu civitatis auctoritas Baudiana. Bellum gerimus contra potentissimos mundi Monarchas, et servire cogimur istis minutioribus satrapis. Vereor ne et cordati homines in mali assensum rapiantur, quibus post impetratam rerum praeteritarum veniam ab indulgentia nostri herois Mauricii non videbitur consultum *obductam cicatricem refricare*[7]. Ego, nisi in re mea parum sum idoneus iudex, contra sentio, et Academiae dignitatis interesse arbitror haec mala non ignorari, ne forte *fama*, quae *Mobilitate viget, viresque acquirit eundo*[8], omnia in deterius vertat opere eorum

1 N°. 116.
2 p. 12. Er staat in de ed. van 1608: *impias patrum manus*. Patrum is in de volgende edities verbeterd, maar de editie van 1666 te Leipzig heeft weer: patrum.
3 Gedrukt Baudii Epistolae p. 264.
4 Zie p. 81 n. 7.
5 16 Dec. 1607 was de student Hornhovius, die den vorigen dag gepromoveerd was, door de nachtwacht doodgeschoten bij een van de vele vechtpartijen, die tusschen haar en de studenten geregeld voorvielen. Het geheele jaar 1607 was onrustig geweest, thans brak er een klein oproer onder de studenten uit. Curatoren stelden, om de gemoederen tot bedaren te brengen, met goedvinden van de Staten van Holland, een bijzondere Universiteitspolitie, de z.g. binnenwacht, in; en toen daarop de rust nog niet wederkeerde, werden eenige belhamels tot zware straffen veroordeeld, waarvan hun echter, op verzoek van de Academische Vierschaar, 12 Maart 1608 door Prins Maurits gratie verleend werd (zie Molhuysen, Bronnen I p. 443*-457*). Baudius heeft nu einde Februari (de opdracht aan Curatoren is van 28 Febr.) een redevoering opgesteld, die hij voor de studenten wilde uitspreken: ‘Oratio ad studiosos Leidenses ob caedem commilitonis tumultuantes’, maar de Senaat gaf geen toestemming; zeker was Baudius na hetgeen het vorige jaar gebeurd was (zie p. 83 n. 3) hiervoor niet de aangewezen man. De Oratio is 1609 door Janus Rutgersius uitgegeven, en komt ook in Baudii Epistolae voor. Zie ook Bronnen I p. 179. Het oordeel van Grotius over deze oratie in zijn brief aan Rutgersius van 29 Dec. 1609 (n°. 183).
6 De letters; Ausonius, Ep. IV, 74.
7 Cicero, de Lege agr. III. 2.
8 Virgilius, Aen. IV, 174.

qui per has turbellas dilapsi sunt, et ad exteras nationes penetrarunt. Nihil periculi cuiquam esse video praeter-

quam mihi ab adolescentibus rerum ignaris, quibus minime sum adulatus, ut videre poteris, si tantum tibi residebit a curis gravioribus et publicis occupationibus otii, ut non horreas manum admovere nobis. Sed hanc invidiae nubeculam adeo non reformido, ut potius eam, mihi laudi ducam fore, postquam refrigerato ardore facinus suum rectis oculis intueri, et vero modo metiri magnitudinem flagitii coeperint. Interim non tantum prudentiae mihi arrogo ut stare velim mea solius sententia. Quare si orationem editione dignam, aut hoc temporis articulo edendam putabis, te et *dulce decus meum*[1] D. van der Mylium iudicem fero. Sed tu qui optime nosti quo instinctu heroicae mentes excitentur ad ea suscipienda, quae longe supra vulgi captum exsurgunt, quique fere solus aestimare potes *ὕβριν Ἀγαμέμνονος Ἀτρείδαο*[2], facile impelles animum optimi virorum, quam in partem iudicii tui statera propensior fuerit. Haec te volebam, *ἐμῷ κεχαρισμένε θυμῷ*, et ut quam cito participem me facias eius quod decreveris, ne diutius animi pendeam, et ut hac cura liber aliquid reponam commentatori meo. Tuum *Σωτῆρα*[3] sub praelo esse audio libens, et huic monumento perennitatem adfore non spero, sed confido. Vale. Datum Lugd. Batavor. XIV Martii CIↃIↃCVIII.

119. 1608 Maart 29. Van D. Baudius[4].

Ὑγῶνι χαίρειν εὖ τε πράττειν Γρωτίῳ
Iubet virorum Baudius non infimus.

Ἀναγίνωσκε μόνος καὶ λάθρᾳ.

Plurima cis paucos dies evenerunt mihi dictu gravia, perpessu aspera. *πόλλα δὴ θερμὰ καὶ λόγῳ κακά*[5], quae corpore exantlavi atque animo pertuli. Sed tragicum cothurnum complicare optimum est, et humane loqui, praesertim tecum, fonte candoris, benevolentiae et humanitatis, quem semper supremum habui comitem consiliis meis, et cuius in sinum semper familiariter effudi curas omnes atque solicitudines quae me coquebant. Nunc quoque mens eadem perstat mihi. *Nec mea iam mutata loco sententia cedit*[6]. Quorsum igitur tam perplexa et septuosa utor ratione exordiendi? dicam, sed non uno verbo, quid te velim. Nuper quum locarem operam dentium illustri Legato Ianninio, varii sermones haud illepidi nec inficeti ultro citroque commutati sunt, nec defui partibus meis, et forte nonnulla nobis exciderunt, quae *τὸ κέντρον ἐγκατέλιπε τοῖς ἀκροωμένοις*[7]. Satis enim superque nos nosti, Pamphile, nec te praeterit *quantas soleam turbellas dare mea quum commovi sacra*[8]. Ut a diverticulo repetatur fabula, dedit se ad manum occasio non longe quaesita, ut finito convivio offerrem ipsi carmen dictum honori Ducis Spinolae, sed praemonito nefas fuisse visum iis, *Qui pecori*

1 Horatius, Od. I, 1, 2.
2 Homerus, Il. A 203.
3 Tragoedia Christus patiens. Zie p. 97 n. 5.
4 Gedrukt Baudii Epistolae p. 266. Het gedicht op Spinola heeft tot titel: Dominici Baudii IC. Carmina gratulatoria dicata honori Illustrissimi Ducis Ambrosii Spinolae. Cum Epigrammate ad honoratissimum Praesidem Iohannem Richardotum. Lugd. Bat. 1609 (Pamflet Knuttel n°. 1626). In Baudius' Poemata komt het niet voor.
5 Sophocles, Tr. 1035,
6 Virgilius, Aen. IX, 220.
7 Eupolis, bij Schol. Aristophanis Ach. 530.
8 Plautus, Pseud. 109.

imperitant, quos tota armenta sequuntur[1], ut in manus hominum perveniret, ne quid Academia nostra detrimenti caperet, cuius summa scilicet res, fama, fides et existimatio *ἐπὶ ξυροῦ ἵστατο ἀχμῆς*[2], si carmen illud lucem aspiceret; in meo discrimine verti publicam auctoritatem, qui ne quidem habeo ius suffragii, nec, ita valeam, habere curo, si esset unde familiam alere possem *μεγαλοφροσύνῃ καὶ ἀπορίᾳ τῶν χρημάτων*. Quidquid id est, nescio qui factum sit ut hoc meum audax et temerarium facinus aures herois *[3] perculerit. Qui haud civiliter, nec pro caetera mansuetudine morum id accepit, quasi memet indignis modis traducendum praebuerim, et Musas infelices tanquam ad quaerendum poëtastro parvulo victum hosti prostituerim. ego qui Monarchas habeo debendi reos[4], ego qui minimo negotio potuissem elicere regiam liberalitatem, si vel unum aut alterum diem in aula desidere animum induxissem: sed vetuit *θυμὸς ἀγήνωρ*, quem eierare non possum etiam inter summas rerum angustias, quibus pene redigor ad extreman consilii omnis inopiam.

Illud etiam rescivi - et cur non auctorem laudo, summum ingenii tui admiratorem, et amicum mihi *εἰς ἀκρότατον*; - ex Ioh. Wouwerio[5], non videri in rem esse ut edatur oratio[6] dicta *ἀκρατείᾳ καὶ ἀκολασίᾳ τῶν ἑλλήνων*, quam tantis laudibus nil tale merentem ita praedicas, ut mihi magis impendio placere incipiam, contentus uno Catone. Sed ad rem. *δοκεῖ τοῖς κρατοῦσιν ἡμῶν*[7] non expedire ut exeat in lucem: forte quod existiment non esse divulganda flagitia nostrae militiae, quorum quidem opinioni suffragarer, si res in integro adhuc esset. sed quotusquisque ignorat ea, quae heic parum decore sunt designata? Porro quum vera latent vero maiora putantur. Et multi sunt dilapsi, qui omnia im peius extollent, ut idoneam discedendi causam habuisse videantur, et scis, quam patulae sint mortalium aures *πρὸς τὸ ῥᾳδίως πιστεύειν τῇ διαβολῇ*. Huic incommodo non aptius occurri potest quam vera gestarum rerum narratione. Quid quod adhuc anquiritur in absentes? et ‘leges horrendi carminis’[8] eorum cervicibus imminent, nisi se iudicio sistant. Non est meum, qui sum quietis et obsequii amantissimus, culpare ea quae publica auctoritate fiunt, sed apud te simpliciter deponere licet, mihi cum Pisone crudelitatem non placere. *ἀλλὰ τὰ μὲν προτέτυχθαι ἐάσομεν ἀχνύμενοί περ*[9]. Illud me nonnihil angit animi, quod tenebris damnari volunt sermonem tuo iudicio luce dignam. Adempta est mihi vox, quum eius usus esset maxime oportunus. concoxi hanc atrocem iniuriam, *ἧς οὐ κύντερον ἄλλο πέπονθα*[10]. nunc ne quidem vestigia fugitivae vocis in literas mitti placet. et illud fortem animum tolerare iubebo. Sed hanc opinor libertatem nulla vis mihi

1 Virg., Aen. XII, 719: *Quis nemori imperitet, quem tota armenta sequantur*. Bedoeld zijn Rector en Assessoren.
2 Homerus, Il. K 173.
3 Uit n°. 122 blijkt dat de Curator Van der Myle bedoeld is. Het * in plaats van den naam is van den uitgever der brieven; zie p. 48 n. 2.
4 Reeds 15 jaar geleden had Dousa over Baudius geschreven: ‘Flandrum in morem se iactat atque ampullatur’ (Molhuysen, Bronnen I p. 258 *). ‘Monarchas debendi reos’ ook in n°. 107, p. 91.
5 De Antwerpsche philoloog Jan van de Wouwer.
6 De p. 102 n. 5 genoemde Oratio ad studiosos tumultuantes.
7 Curatoren.
8 Livius I, 26, 5.
9 Homerus, Il. Σ 112.
10 Cf. Homerus, Od. υ 18.

adimet quin possim per epistolas tecum sortis meae calamitatem miserari, cuius omnia optime consulta et cogitata torquentur in sinistram interpretationem. Si verentur ne me frigore feriat doctrinae studiosa cohors, quod ore nimis libero lasciviam et incontinentiam eorum oculis hominum denudavi, relinquant mihi exedundum quidquid hoc est intriti[1]. facile invidiam sanabit bonorum favor, et penitus infixa mentibus nostrae iuventutis opinio e fundo veritatis nascens, me ipsis esse amicum germanum in modum.

Quoquo me verto, lata querendi materies sese ostendit: vel illud, quod hesterno die affinis D. Arminii quum pro doctoratu Iuris adipiscendo gnaviter sane et cum laude disputasset[2], omnes, quorum sum collega sine suffragio, contulerunt se illo ubi solent ordinarii sententias dicere, solus ego virtute mea involutus a reliquo coetu digressus sum, illud reputans, non esse ad consilium accedendum *ἀκλήτως*. etsi ius erat Baudio venire *αὐτοκλήτως*. Nec dignati sunt iidem heroës mecum deliberare, quum in mandatis haberent, ut omnes Iuridicae facultatis professores opinarentur super articulo statuti Academici de fori competentia[3]. prorsus tanquam si essem

> *Ἀπτόλεμος καὶ ἄναλκις.*
> *Οὔτε ποτ' ἐν πολέμῳ ἐναρίθμιος οὔτ' ἐνὶ βουλῇ.*[4]

Haec tanta negligentia et immemoria nostri valde me confirmat in pristina sententia, ut scillicet si proximis comitiis sola mihi Historiarum professio decernatur, reservem ius pontificiumque praesidendi disputationibus publicis, promovendi, examinandique, quum visum fuerit. Iam incipiunt degustare studiosi nos non esse prorsus elingues, nec sine lege loqui in enarratione Institutionum. itaque cottidie servitus crescit nova, et, ut quod sentio fabuler, minus mihi displiceo in recitationibus Iuridicis, quam in Tacito explicando, ubi interdum steriles campi occurrunt, nisi ferente aura ingenii luxuriantis evagemur in liberiores egressus. quod facimus plaudente iuvenum corona, qui infinitis partibus minus sapiunt quam tua dignitas. a qua frequentiores *παρεκβάσεις* nostrae notari meruerunt. quo nomine grates gratas memini. Sed tempus est desinere ineptiarum, praesertim quum omnino cupiam, et, si fas est, imperem, ut haec epistola protinus et lecto citius admoveatur ad Vulcani violentiam, vel, si mavis, ad *ἱερὸν μένος Ἡφαίστοιο*. Vale, et nos ama. Datum Lugd. Batavorum XXIX Martii CIↃIↃCVIII.

120. 1608 Maart 30. Van A.E.J. de Vigier[5].

Discessum meum proximo die Martis futurum nolo te ignorare Vir Clarissime ut litteras tuas crastino die tradendas mihi cures. Hinc Lutetiam in Angliam paulo spirante divini numinis aura, deflexurus[6], Lutetia recta in solum natale tendo,

1 Terentius, Phormio 318.
2 Laurens Reael hield 28 Maart 1608 zijn disputatio pro gradu, en promoveerde 17 April tot Dr. in de Rechten (Molhuysen, Bronnen I p. 176). Zijn zuster Lijsbeth was gehuwd met Arminius.
3 Waarschijnlijk ziet dit op de uitlegging van art. 24 der Statuten in de zaak van den moord op Hornhovius (Molhuysen, Bronnen I p. 172).
4 Homerus, Il. B 201.
5 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 3. Misschien is de schrijver Japhetus Vigerius, Santo Gallus (uit S. Gallen) die, 22 jaar oud, 14 Febr. 1607 te Leiden als theol. student werd ingeschreven.
6 Deze zin loopt niet.

nullum non officii genus his et omnibus locis offero, polliceor, qui tibi maiora amorique tuo iure debeo quam ut praestare unquam possim, nisi animum spectas qui tibi magis magisque illigari cupit, nec unquam ingenuitatis tuae, singularis doctrinae atque virtutis immemor esse potest. Vale ab eo qui est et qui erit *εἰς τοὺς αἰώνας*

Tui observantissimus
A.E.J. De Vigier.

Lugd. Bat. 2. Cal. Aprilis 1608.

Si fieri possit, quod vix polliceri audeo, propter societatem eorum quibus me itineris comitem do, tui invisendi gratia in Hagam deflectam: Interim moneo D. Paletum[1] podagra gravissime afflictum esse hoc tempore. Spero illum iucundissima tui recordatione et commemoratione maxime sublevatum iri.

Adres: A Monsieur Monsieur Grotius Advocat fiscal en la Court D'Hollande demurant onder tvoorhout tegen over Mijn heer Bernevelt[2]. Loont den boode.

121. [1608] Apr. 2. Aan D. Heinsius[3].

Clarissime Heinsi.

Video me in Tragoedia mea id quod ferme potissimum erat perdere tempestivam editionem. Itaque quod vulgo dici solet, post diem festum veniemus. Scio te quoque irasci. sed quid faciamus? ita sunt homines. Impelle tamen quantum potes. Versus hos ad Vrientium[4] scriptos cum leges, ridebis, sat scio, captatam nominum allusionem. et tu scis quam hoc a me alienum sit. sed volui ipsum, cui ista, ut vides, placent, suo exemplo ulcisci. Transmittes cum literis tuis si tanti videbitur. Ego vero non Herculis, sed tuam fidem, imploro, quod exspectatissimo scripto[5] tam diu caremus. Accepi a Baudio novas literas[6] plenas tristibus facetiis, in quibus vim sibi fieri queritur, quod *οἱ χρατοῦντες* orationis editioni intercedunt. Vale et fac aut te aut tua quamprimum videamus. II. Apr.

Tui ingenii cultor
H. Grotius.

1 Hij wordt ook in n°. 30 genoemd; zie p. 22 n. 4.
2 Deze woonde toen op het Lange Voorhout, in het huis waarin thans een gedeelte van het Ministerie van Financiën gevestigd is.
3 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 411. Zie n°. 112.
4 Maximiliaan de Vrient (1559-1614) bekend philoloog te Gent. Hij was bevriend o.a. met Heinsius, die hem het 3e boek zijner Elegiae (in de Poemata van 1613) opdroeg, en met Baudius; hun brieven in Baudii Epistolae. Het gedicht, waarover Grotius hier spreekt, is niet in zijn Poemata opgenomen. Grotius zal toespelingen gemaakt hebben op den naam vrient = amicus, nadat De Vrient het op den zijnen = 'magnus' gedaan had.
5 Heinsius' geschrift: 'Hercules tuam fidem, sive Munsterus hypobolymaeus', dat dit jaar uitkwam. Cf. p. 98 n. 5.
6 N°. 119.

Adres: Erntfeste hoochgeleerde wijse voorzyeninge Daniel Heinsius Professor ende bibliothecaris vande Universiteyt tot Leyden. Loont den brenger.

122. 1608 Apr. 2. Van D. Baudius[7].

Τῷ *πάνυ* Μεγάλῳ Β*αύδιος πολλὰ χαίρειν.*

Volupe mihi fuit cognoscere ex tuis literis, summe vir nostrae iuventutis,

7 Gedrukt Baudii Epistolae p. 269. Voor den inhoud zie n°. 119.

Mylium haud ita graviter accepisse factum meum atque eram ominatus. Vanos scilicet metus sibi fingit, qui vehementer amat, et omnia tuta timet. De carmine nondum exhibendo prorsus tecum sentio, nec aliter in animum induxi simulatque dissuadentes amicos audivi. sed praecipue movit me *τοῦτο τὸ χρυσοῦν ἔπος, αἰσχύνεο σαυτὸν*. Caeterum, si, ut omnino futurum *et reor, et, veri si quid mens augurat, opto*[1] pax conveniat, causam non video cur salva maiestate Musarum et Baudiani nominis offerri non debeat. *ἐγὼ μὲν οὐχ᾽ οὕτως εἰμὶ μικροφιλότιμος*, ut non possim pati quidquam nostrarum operarum tenebris damnari. sed, nisi parum idoneus sum arbiter in re mea, videor mihi tale temperamentum secutus, ut nihil dixerim, quod sit indignum non solum bono civi, sed viro forti. Verum de his erit amplius deliberandi locus. Recte censes de oratione[2], vel quam primum edendam esse, vel nunquam, et facete subiicis de Iliensium legatione[3], quorum ego tamen, quamvis abiere tot anni, calamitatem miseror, nec possum siccis oculis - ride teneritudinem meam - miserandum fortissime civis illius exitum intueri. Porro te iudicem fero, quid quaeso habent *constricta fronte Catones*[4], quod improbent, nisi forte nimiam austeritatem sermonis, et *patruae verbera linguae*[5]? Studiosi sane mirum in modum gestiunt videre quidquid illud est, et aequo animo laturi videntur omnes ab amicissimo pectore profectas *παρρησίας*. Adde quod neminem unum offendunt, quae in commune exprobrantur. Nonne satis affectus sum insigni iniuria, quod in ipso rei gerendae articulo fibula mihi imposita est novo exemplo, nullo iure? Quando dabitur oportunior dicendi occasio, quam quum fatalis quaedam calamitas *καὶ θεομηνία, ὡς ἔπος εἰπεῖν* invasisse videbatur improvidas mentes iuventutis? Votis fovere debebant generosum consilium meum, qui remoram obiecerunt. Quando unquam eiusmodi causa deducta est in forum Academicorum iudicum? Vox mea conducta est non taciturnitas. In iis quae spectant ad summam publicae salutis, dicam fidenter, non egebam cuiusquam mortalium auctoritate. Satis me armat munus quo fungor. An Eloquentiae professori, qui Tacito vocem pristinam redonat, non constat quando loquendum sit, quando tacendum? *ἐγὼ μὲν οὖν ἐσθ᾽ ὅπως σιγήσομαι*[6]. Chartae insontes, ut vides, sentire coguntur vim indignantis heri. Quocirca etsi media via, quam proponis, non est incommoda rebus angustis nostris, et illud in vita optimum factu arbitror *τὰς τῶν κρατούντων*, tamen nos qui in atrio Libertatis vivimus, et nondum in ordinem redacti sumus, admodum aegre adducimur, ut tam duris legibus coerceamur et antehac inauditis. Post editionem meorum poematum[7], in quibus ipse memet plusculum mihi licere permisi quam sat est, nihil vetitum iri putabam, quod animo cunque collibuisset. Nunc huius confidentiae in contrariam partem poenas do, et adimitur mihi ius bene de republ. merendi. Sed desino mollium tandem querelarum. Prudenter mones *περὶ τῆς νομοδιδασκαλίας*[8], et isthuc mea sponte ibam, sed dum

> *fugaces, Posthume, Posthume,*
> *Labuntur anni*[9],

1 Virgilius, Aen. VII, 273.
2 Zie p. 102 n. 5.
3 Suetonius, Tiber. 52: '(Tiberius) Iliensium legatis paullo serius consolantibus (bij den dood van Drusus), quasi oblitterata iam doloris memoria, irridens, se quoque, respondit vicem eorum dolere, quod egregium civem Hectorem amisissent'.
4 Petronius, Sat. 132.
5 Horatius, Od. III, 12, 3.
6 Aristophanes, Plutus 18.
7 Die in 1607 uitgekomen waren, zie p. 88 n. 4.
8 Zie p. 83 n. 3, en p. 108 n. 1.
9 Horatius, Od. II, 14, 1.

spatiis iniquis excludor, quo minus id effectum dare possim. Verum enim vero cur mihi iumento meo novam vim negotiorum accersam? cur non utar beneficio immunitatis? statui hac in parte non pertendere, praesertim quum iampridem D. Mylius spem opimam nobis ostenderit fore ut in solidum succedam felici Merulae, tum in Historiarum enarratione, tum in munere Historici, quod erat consecutus ab amplissimis Confoederatarum Belgii provinciarum Ordinibus[1]. Antequam Fiscus te sibi patronum adoptasset, ambivi eam provinciam, sed tanquam Caesaris candidatum te semper excipiens, *δεῖγὰρ Πλάτωναδῖον ἐξαίρειν λόγου*. Nunc habes qui aetatem exerceas, nec amicam suffragationen huic homini denegabis, quo nemo vivit tui observantior. Misi abhinc octiduum ad te epistolam cum fasciculo, in quo erant duo libri[2]. nihil significant tuae literae ecquid eos acceperis. Ancilla oblita est inquirere nomen aurigae, sed faciem hominis nosse ait, si forte non sint redditi. sed arbitror perlatos esse, nec venisse tibi in mentem ut verbum ea de re faceres. Si tamen molestum non est, verbo uno dubitationem tolle. Velim etiam remitti orationem cum carmine[3]. non enim puto feram esse bestiam, ut ad dominum reverti non debeat. Vale, et nos ama. Datum Lugd. Batavor. postridie Kal. April. CIↃIↃCVIII.

123. 1608. Apr. 7. Van D. Baudius[4].

Hugoni Grotio Dominic. Baudius S.P.D.

Quo saepius mente retracto superioris iniuriae memoriam, qua mihi per importunissimam intercessionem adempta est facultas pulcherrimi facinoris[5], hoc magis *οἰδαίνεταί μοιχραδίη χόλῳ*, nunc in cumulum accepit illud malum, eo gravius atque acerbius, quod vulnus istud patior a viris nostri amantissimis et caetera cordatis, nisi quod in alieno opere nimis moleste curiosi sint, aut ego in mea re parum idoneus sum iudex. Sed habeo suffragatorem meae sententiae Grotium *ἕνα ἀντὶ πάντων*, habeo legatum Christianissimi Galliarum regis[6], virum, ut verissime sentis, incomparabilem et Cancellariatu dignissimum, habeo *τόν* a Collibus, non degenerem mundi incolam, nec iniquum alienae virtutis aestimatorem, ut solent ii qui suae confidunt. Quid igitur volunt hae *ἀμβολιεργίαι*; cur mihi moderamen et arbitrium rei meae eripitur, quasi ad agnatos et gentiles sim relegandus? Quamquam Academia nostra Curatores habet, tamen non dantur nobis ut furiosis. Novi moris et exempli res fuit quod coactus sum causam dicere coram iudicibus Academicis[7] in ipso rei gerendae articulo. Visum est conscriptis patribus non expedire, ut oratio haberetur. Etiamsi animum in omnes

1 In de vergadering van 8 Mei 1608 gaven Curatoren Baudius den titel van Professor Historiarum et Institutionum Iuris; eerst Febr. 1611 volgde zijn aanstelling tot ord. Prof. Historiarum (Molhuysen, Bronnen I p, 178; II p. 20). Historieschrijver is hij echter niet geworden. Merula was 19 Juli 1607 te Rostock overleden.

2 Zie n°. 123 op het einde.

3 De p. 102 n. 5 genoemde Oratio, en het p. 103 n. 4 genoemde Carmen.

4 Gedrukt Baudii Epistolae p. 277.

5 Het houden van de Oratio ad studiosos, zie p. 102 n. 5, waarvan het drukken thans blijkbaar ook door Curatoren verboden was.

6 Jeannin.

7 Zie n°. 122.

partes versare voluissent, et excutere quidquid ubique est acuminis, nihil aliud mihi probro verti potuit, quam quod categorica denunciatione non significassem patruo tuo[1] me has partes suscepturum. Ea sola misera praeteritio solemnitatis generosissimo conatui futile impedimentum obiecit. quod accidit non dedignatione legitimi ordinis, nec detrectatione parendi Magnifico Rectori - quis enim magis virum observat quam ego, vel quod ita meretur, vel quod tu illi sanguine propinquus, vel quod nihil aeque amo ac pacem et quietem publicam? - sed dum tota mente et cogitatione defixus eram in designatione gloriosi operis non venerunt in animum istiusmodi frivola consuetudinis et inanes formularum solemnitates. Adde, quod in conventu omnium Professorum satis aperte indicaram consilii mei sententiam, nec aliud esse praesentius remedium sanandis mentibus immodestae iuventutis quam orationis medicinam. caetera quae a collegis in medium allata essent huc tantum tendere, ut morbi vis intelligeretur. Ad eam rem bonis communibus operam meam devovi. et quis, tua fide, alius ex ordine quotquot sunt Professorum hoc sibi munus deposcere auderet? plerique assensi sunt, omnes certe extraordinarii: nemo reclamavit, nisi quod periculum explosionis imminere mihi dicerent. et per latus meum totius collegii dignitatem violatam iri, si publica auctoritate subnixus ad dicendum accederem. Ad explosionem quod attinet, unice securus eram: sed nulla asseveratione fidem facere poteram, credo, quia nemo sibi conscius erat tam flagrantis erga se studiosorum benevolentiae. Ne quid vero detrimenti caperet auctoritas collegii, declaravi me paratum esse privato consilio periculoque rem aggredi, sic enim futurum, ut aut solida rei bene gestae laus, aut irriti conatus ludibrium in unum Baudium redundaret. Non erat quod regererent aemuli heroicarum virtutum, nonnulli etiam ex ordinariis Catonem efferre laudibus, et prosequi secundis ominibus. ego horum aperta studia, illorum taciturnitatem pro consensu interpretari. Fretus his auguriis, et quod ex animi sententia dicere poteram cum magnanimo Hectore *ἡμεῖς δὴ μεγάλοιο διὸς πειθώμεθα βουλῇ*[2] significavi programmate cum prima luce me postridie hora decima sermonem habiturum. Non possem verbis eloqui quantus audiendi ardor iuventutem invaserit; prorsus erat illis decretum aures attentas praebere, tametsi plura essent *audituri ex me mala, quam audivit unquam Clinia ex Demetrio*[3]. Sed *quid ego haec autem nequidquam ingrata revolvo?*[4] Summa summarum huc redit, ut noris me serio commoveri, quod contra summorum IIIvirum[5] auctoritatem ob inanissimas rationis causas in atrio Libertatis prohibetur ire in publicum, non audeo dicere *Flos illibatus populi, Suadaeque medulla*[6], sed tamen pignus luce non indignum, nec a degeneri homine conceptum. Non sum equidem tam vanus aucupator gloriolae, ut simpliciter aequo animo pati nequeam perire meas vigilias, quod tamen si aegre ferrem, communis ea mihi culpa esset cum duobus maximis viris Cicerone, et Caeciliano Plinio, sed illud ipsum me macerat, quod honestissimae voluntati nostrae refragantur, qui eam votis adiuvare debuerunt. Vere dico, non sentio me liberum, quum sim *οὐκ ἀνάξιος*

1 De Rector Magnificus van dit jaar, Cornelis de Groot.
2 Homerus, Il. M 241.
3 Plautus, Bacch. 912.
4 Virgilius, Aen. II, 101.
5 Curatoren.
6 Ennius bij Gellius, N.A. XII, 2.

τυραννίδος, nisi quod illud cogito, eos, a quibus tam serviliter in ordinem cogor, non sentire quam rem gerant. tum autem incredibile dictu est, quantum percipiam sublevationis a molestia, quum aegritudinem in sinum tuum effundo. Studiosi cottidie mihi molesti sunt, ut editio maturetur. ego etiam spem certam illis ostendi, quod animus non praesagiret ullum iustum ac legitimum impedimentum obstare posse quo minus id fieret. Nunc levis et inanis deprehendor. sed leviorem me iudicabis, quod in simpulo fluctus excito et ex musca facio elephantem. Ut res meae sunt, malim *κτήματος δόσιν*[1], quam *τιμῆς σημεῖον*. sed proximis comitiis non potest sine insigni contumelia mei ratio non haberi, quippe qui per totum annum in solidum functus fuero duplici munere[2] quum Historiarum onus tantum ex semisse mihi incumberet. Omnes detergerentur, si optimus virorum Mylius, eo tempore-nam copiae meae sunt ad incitas redactae, et praesentissimum subsidium efflagitant-munus Historici ex parte potentissimorum Ordinum huic homini demandandum curaret. *τὰ δ᾽ἄλλα κόμπος, καὶ λόγων εὐμορφίαι*[3].

Vale, et nos ama.

Non postulo mutuam in scribendo diligentiam ab homine occupatissimo, etsi nihil mihi exoptatius esse potest elegantissimis tuis literis: sed rogo, ut in bonam partem accipias quod tecum tam familiariter fabulor. Hanc epistolam si Veneris marito consecrare gravaris *fac timeat claves, et grata sigilla pudicae*[4] ne foras eliminetur. Datum VII Aprilis pridie natalis mei, quo annum explevero XLVII.

Heu quantum frugis potuit famaeque parari,
Hoc quem sordentes hauserunt tempore curae!

Nondum rescivi, an redditus tibi fuerit fasciculus in quo erant Poemata Hieronymi Vidae, et Gulielmi Barclaii volumen contra monarchomachos[5], de quibus mecum egerat amplissimus praeses Sequanus[6].

124. [1608 tusschen 2 en 12 April]. Aan D. Heinsius[7].

Clarissime Domine.

Tragoediae meae exemplaria, quod rerum omnium si non primum, certe nec postremum est, in tempore recepi: eoque nomine ac plurimis aliis diligentiae tuae summas habeo gratias. Mitto nunc ministrum, ut exemplaria alia usque ad quinquaginta a bibliopola auferat eo pretio, quod tu, si vacabit, cum Typographo statues. D. Scaligero, tibi ac Baudio ipse hinc transmittam: interim volo quaedam nunc apud te relinqui, quibus pro arbitratu utaris. In relegendo inveni errata quaedam Typographica in posterioribus paginis, et quaedam talia, ut sensum alium facerent,

1 Dit kreeg Baudius dan ook in de Curatoren-vergadering van 8 Mei, in den vorm van een vereering van ƒ 150 (Molhuysen, Bronnen I p. 179; de laatste zin van noot 1 daar moet vervallen).
2 Zie p. 83 n. 3.
3 Euripides, Cycl. 317.
4 Horatius, Epist. I, 20, 3.
5 Zie n°. 122 op het einde.
6 Jeannin.
7 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 412. De brief is na n°. 121, toen de Tragoedia nog niet verschenen was, en vóór n°. 126, toen Grotius een exemplaar van Heinsius' Satyra Menippea ontvangen had, geschreven.

quam quem ego voluisse me sentio. Ea omnino iudico calamo, quando aliter fieri non potest, corrigenda: quod si Typographo nimis molestum est, tradat huic homini exemplaria omnia: remittam intra biduum emendata. De versiculis[1] sane tecum iudico esse non satis *πρὸς ἔπος* aut, ut proprie loquar, *πρὸς τὴν τραγῳδίαν*. Sed tamen istius commendationis lenocinio aliquot lectores alliciemus. Te et Herculem tuum *ἀποτρόπαιον*[2] avide exspectamus: imprimis legati Germanici[3], qui me velut expromissorem interpellant. Legatus Marchionis Ansbachii eo magis, quia hominum illum[4], si tamen homo dicendus est, tam familiariter in Italia novit, ut ab ipso Cardinalibus Lutheranismi nomine commendatus sit, quod illi magnam fugiendi diligentiam iniecit. Vale, et veni.

Tuus tibi obstrictissimus
H. Grotius.

Adres: Erntfeste wijse hoochgeleerde heere Daniel Heinsius Professeur ende bibliothecaris vande Universiteyt tot Leyden.

125. 1608 Apr. 11. Aan G.M. Lingelsheim[5].

Salutes a te, vir clarissime, iam plurimas accepi, gratissimas sane etiam isto nomine, quia per Hippolytum[6], virum omni amore ac cultu dignissimum, ad me mittebantur. In quo quidem cum mihi omnia maxime placeant, tum hoc ante omnia, quod et tui libentissime meminit, et eius, quam ex literis tuis capit, voluptatis me plerumque participem facit. Ego ad te de publicis nostris scribere non audeo, cum et plura et certiora habeatis quotidie ab Hippolyto. Quae vero ipse ago, talia sunt, ut alios delectare non possint. Itaque nuper otio literario valedixi edito opere[7], quod vereor, ne eius generis postremum sit. Exempla mitto tibi et domino Grutero, qui cum mihi magna munera soleat mittere et exiguum recipiat, illud sui Martialis[8] occinere mihi iure potest: *Magnus ut exiguam bos ranam ruperat olim.* Audacter loquar, forte non poterit omnino vobis ista tragoedia displicere, cum duobus nominibus commendetur, sancto argumento et amico auctore. Vitiis autem carminis ipsius eo facilius ignoscetis, quia labori isti expoliendo, propter alias quae intercedunt occupationes, non potuit tempus nisi longum sufficere: quod si insumsissem, periisset et gratia, et si qua est ab annis excusatio. Vale, vir amplissime, neque unquam nos diligendo defatigari te patere. III. Eid. Apr. CIↃIↃCIIX.

Tui nominis observantissimus cultor
H. Grotius.

1 Het Epigramma van Scaliger, vóór de Tragoedia, waarvan het voorlaatste vers begint: ‘Versiculos illos’.
2 Zie p. 106 n. 5.
3 Hipp. a Collibus en zijn medegezanten; de gezant van den Markgraaf van Ansbach is Johann Baptista Lenekken, die 12 Jan. 1608 ter Staten-Generaal compareert. Zijn credentiebrief van 29 Nov. 1607 is op het Algemeen Rijks-Archief (S.G. 5947).
4 Casp. Scioppius.
5 Afschrift Kon. Bibl. Kopenhagen. Gedrukt Reifferscheid, Quellen I p. 26.
6 Hippolytus a Collibus.
7 Tragoedia Christus patiens.
8 Mart., Ep. X, 79, 9. ‘sui’ omdat Gruter Martialis had uitgegeven; zie p. 25 n. 8.

126. 1608 Apr. 12. Aan D. Heinsius[1].

Clarissime Heinsi.

Legi Menippeam[2] tuam, quae sane meretur, ut inter magnos titulos, quos tibi summo iure eruditorum omnium iudicia conferunt, Lepidi quoque nomen non respuas. Neque enim arbitror post *ἀποχολύνθωσιν*[3] quicquam exiisse tam docte festivum. Unum dolet, quod plerique lectores magnam iocorum partem non intelligent, eam vero imprimis quae ad Zenonis decreta alludit. Versus autem quos intexuisti sunt vere Petroniani, hoc est elegantissimi: tum vero *παρῳδίαι*, et versuum Graecorum ac Latinorum ad risum detorsiones felicissimae. Utinam adfuissem heri ut demonstrare praesenti tibi potuissem esse me inter eos quibus istam scriptionem potes imputare. Dedissem simul tibi exemplaria aliquot Tragoediae, non quidem quot volo, magna enim pars a salutantibus abrepta est, sed quot nunc potui. Ubi Lugdunum venero efficiam ut habeas quot voles. Rogo D. Scaligero meo nomine unum exhibeas, aut plura etiam si uti voluerit: cui quidem Heroi serio gratulor quod ita uti debebat ac pro dignitate vindicatus est. Vidi hic Baudium cum uxore, quae litigando ita mihi profecisse videtur, ut tunc etiam cum loqui vult non loquatur sed latret. Cerita mihi videtur, ita loquitur *ἀνάρθρως*. Ipse autem cum praeter istud, quod maximum est malum, eo miseriarum redigatur quotidie ut *πτωχεύειν* turpe non iudicet, tamen et versus facere potest et bibere non desinit. Nescio cum risu haec an cum indignatione dicere debeam: nuper in mensa Iannini Praesidis cum mero incaluisset, sponsione obligare se voluit, se vel ipsis qui aderant iudicibus, - erant autem Pontificii omnes - luce meridiana clarius demonstraturum, Pontificem esse Antichristum. Nunc Hoesdam[4], nescio qua specula, abivit, et illam circumducit, foedum spectantibus omen. Nobis erit procul dubia *ἡ ζυγία* placatior. de qua si lubet cogitemus. Nihil absurdi feceris si de illa[5] *ἣν μελίαν καλέουσι*, et quae in silvis dicitur pulcherrima, aliquid moliaris. K*ωμάζεται* quidem iam quantum coniicio, non a nostro Othonis[6] adversario, sed ab altero, contra quem tibi non difficilem puto fore victoriam, si conniti volueris. Hoc affirmare tibi possum, si formae magnam habes rationem, nihil tibi posse melius contingere. Sed forte eorum ex numero es, qui aequo animo ferunt aliquid formae decedere, dum doti tantundem accedat, a quibus ego quoque non pertinaciter dissentio. Tamen aliquid agamus ne nos putent homines Baudii exemplo ita affici, ut de iudicio nostro desperemus, aut id verum credant, quod mihi exprobravit *ὁ μείζων* Reigersbergius[7] te ac me nostrique similes tantum citra versus amare; quam ego vocem illi non excidisse magno velim: adeo me moleste habet. Tu autem vale. XII Apr. CIↃIↃCVIII.

Tibi addictissimus
H. Grotius.

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 412.
2 De Satira Menippea; zie p. 106 n. 5.
3 Bedoeld is de *ἀποχολοκύντωσις*, de aan Seneca toegeschreven satyre op Keizer Claudius.
4 Commandant van Heusden was Max. de Hornes, heer van Lokeren (n°. 167), aan wien een gedicht in Baudius' Poemata p. 267.
5 Volgens Burman l.l. is hier een jongedame Van Esch bedoeld; hij verwijst naar Virgilius, Buc. VII, 65: *Fraxinus in silvis pulcherrima.* Zie ook n°. 130.
6 Otto Vaenius? Zie p. 118 n. 2 en n°. 127.
7 Johan van Reigersberch.

Exemplaria partim compacta mitto, partim soluta, ut prout commodum videbitur, utaris.

Adres: Clarissimo D. Danieli Heinsio Professori Graecarum literarum et bibliothecae praeposito.

127. [1608 Apr.]. Aan D. Heinsius[1].

Clarissime Domine.

Rogo te fasciculum hunc tradas ei viro quem nos invito Scioppio Scaligerum nominamus. Puto inesse literas ad te. Alterum quod te precor hoc est, ut si quae habes penes te exemplaria Tragoediae nostrae, tradas unum Scriverio, quem sane multis nominibus amo. Si non habes, iube peti a Typographo. Audio te et Baudium nuper coenatos apud Venium[2], elegantissimum hominem. Sane, nisi se invitare turpe esset, adesse debueram: nisi posthac ob austeriora quaedam studia, exsulare me e vestro choro iubetis, quam unam poenam deprecor.

Tuus
H. Grotius.

Adres: E. hoochgeleerde wijse voorzyenige Daniel Heinsius Professeur ende bibliothecaris vande Universiteyt tot Leyden. Loont den brenger.

128. 1608 Apr. 13. Aan J.A. de Thou[3].

Iacobo Augusto Thuano Hugo Grotius S.

Erat cur dubitarem, Vir amplissime, deberemne opusculum[4] hoc ad te mittere nec ne. Nam cum hoc cogito primum non scriptum esse eo animo ut ederetur, deinde cum edendi consilium fuit, emendandi patientiam non adfuisse, statim succurrit, non recte hoc ipsum tuis oculis ingeri, quibus subtrahi multa deberent, etiam quae publicarentur. Sed cum argumentum inspicio, eius generis quo te delectari maxime saepius ostendisti[5], ambigere non audeo, quin id tam gratum tibi sit futurum, ut et scriptionis vitia possit deprecari, quippe apud quem magis profutura sit instituti pietas, quam nocitura ingenii tantae materiae succumbentis inopia. Cum meas occupationes quae magis multae sunt quam magnae, cum tuis comparo, quibus et summa iudiciorum maiestas et tanti regni status incumbit, facile iudico, quam mihi vix ad scribendum tempus superfuit, tam tibi ad legendum hoc poëma tempus defuturum. Si tamen aliquam partem delibaveris rogo cum venia legas, tum aetatis

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 413. De brief is uit denzelfden tijd als n°. 126.
2 Otto Vaenius?
3 Hs. Bibl. Nat. Parijs, cod. Lat. 836 f. 81. Gedrukt Epistolae p. 2.
4 De Tragoedia Christus patiens.
5 Zie p. 19 n. 4.

satis adhuc rudis, tum negotiorum forensium, quae amoenioribus studiis, parum erat quod diversa sunt, vix est ut non adversa videantur. Ego quidem ita experior, maiori tempore opus esse ut a severioribus curis avocetur animus, quam hoc est quod carminibus et id genus literis impenditur. Tuae autem benignitatis erit, cum ipse unus multos homines facillime praestes, illam tamen, quae maioris hominum partis imbecillitati convenit, excusationem aequi consulere. Qui has fert literas filius est Senatoris apud nos literarum

amantis atque inter caeteras virtutes admiratoris tui nominis, qui filio suo hanc tui videndi occasionem praeberi voluit; quod ut gratum habeas obnixe rogo. Hagae Comitatensi. Idibus Aprilibus CIↃIↃCVIII.

Adres: A Mons[r]. Mons[r]. de Thou President a la Court de Parlement A Paris.

129. 1608 Apr. 21. Van D. Baudius[1].

Hodie me perfudit ingenti frigore lex horrendi carminis[2] inclusa literis Heinsiadae nostri, cuius ipsa verba heic habes:

> S.P. Clarissime Baudi, Quoties aliquid esse in rem tuam putarem, aut quod te scire tua interesset, amice te monui. idem nunc facio, quamvis quae ex animo sincero et tui amante proficisci solent ea tu saepe aliter interpretatus sis. Actum fuit his diebus in conventu Ordinum de re quadam quae ad te pertinet non levi, neque quisquam fuit qui causam ibi tuam ageret, perculsis credo omnibus, aut, ut fit, rem ignorantibus. Multa heri ex Syndico[3] audivi, qui ut te monerem serio a me petiit. Coram, si videtur, plura. non enim dissuaserim ut cum viro tui amantissimo Mylio rem conferas. Haec volui, ignarus ne esses. Vale.

Igitur continuo ad eum ivi, ne ignorarem quidquid atrox aut horribile capiti huic immineret. Cognovi carmen gratulatorium honori Ducis Spinolae[4] inscriptum concitasse mihi tam inexpiabilem invidiam ut eam Tethys eluere non possit omnibus undis. Nec quenquam esse qui non aliqua sceleris contagione pollui se crederet, si eum causae-dictione sublevaret, qui tali perduellione caput alligasset. Omnino sum, nisi causa sontica consilium meum impediat, die Mercurii ad vos venturus, ut aut noxae dedar ut piacularis victima, si parricidium admisi, aut saltem non peream inauditus atque indefensus. Interea te rogo atque adiuro per communia sacra Musarum, per sanctissimam animorum nostrorum coniunctionem, quae vincit omne pignus arctissimae necessitudinis et consanguinitatis, ut me praesidio ac patrocinio tuo tuteris adversus malignorum aut imperitorum hominum morsus, ne quid sequius instillent credulitati bonorum de eo quem iudicas nunquam tantum iuris concessisse saevienti fortunae, ut vellet magnis regibus esse minor. Statim ut monitus sum, non videri ex dignitate personae quam gerimus, ut offerretur, accessi ad eam sententiam, et tacito pudore suffusus sum, quod rem indecoram alienamque a caetera generositate indolis, animo designassem, nec quidquam tamen unquam facere decretum erat mihi inconsulto D. van der Mylio, tuisque et aliorum magnorum amicorum ingratiis. Peccatum est, fateor, festinatione editionis, et quod liberaliter nimis tria vel quatuor exemplaria distributa fuerint hominibus, qui praepostera sedulitate et amore ac studio nostri odium libello importarunt. Ad medendum gravioribus incommodis, putarem optimum factu fore, si idoneis ingeniorum aestimatoribus quidquid istud est horribilis secreti deponeretur. quemadmodum

1 Gedrukt Baudii Epistolae p. 280.
2 Livius I, 26, 5.
3 Nic. van Zeyst.
4 Zie p. 103 n. 4.

Sophocles se a filiorum impietate absolvendum curavit, postquam iudicibus oblatus est *ὁ ἐπὶ Κολωνῷ Οἰδίπους*[5].

5 Cicero, Cato 7, 22.

Tui iudicii res esto, nam ad me quod attinet, ita sum in fermento, ut non possim animum instituere ad cogitandum quod maxime in rem fore videatur. Denique clientem me tibi dedo, quamvis nunc officii ratio exigat, ut contumaciter adsis utilitatibus fisci. Sed et fisci causam malam plerumque facit optimus status civitatis. Vale. Scribebam XXI Aprilis CIↃIↃCVIII.

130. [1608 Mei 4.] Aan D. Heinsius[1].

V.C. Danieli Heinsio H. Grotius S.

Polybium Megalopolitanum, auctorem, ut Cicero[2] sentit, neque vero ego dissentio, in primis bonum, ut dicere tibi occoeperam, videre gestit privigni Phaedrae cognominis[3]: qui ut eum sibi transmittas e bibliotheca aut tua aut publica meretur sane Herculis[4] tui lector non indiligens. Huic libro si alterum adiunxeris Philippum de Leydis Iurisconsultum[5], rem munificentia tua non indignam feceris. Ne autem moram ullam facias, his te versibus obtestor,

> Sic properet se inferre tuis amplexibus ultro
> Digna viro coniunx, Dryadum seu sanguinis una
> Fraxinei[6] laetas nemoris te invitat ad umbras,
> Seu quicunque furor, tecto quem carmine Rossae[7]
> Dissimulat[8], quas non perlatum nomen ad aures?
> Sic tibi Munsteri generis furtiva propago[9]
> Sub flagris gemat, atque inscriptus verbere terga
> Vibices toti cupiat monstrare Suburrae.

Adres: Erntfeste hoochgeleerde wijse voorsyenige Daniel Heinsius Professeur ende bibliothecaris vande Universiteyt tot Leyden. Loont den bode.

131. 1608 Mei 6. Van Johan Boreel[10].

Clarissime vir.

Calendis Maiis ad te scripsi sed raptim quia cum mihi otii satis suppeteret amantis felix inquietudo et audentia eas literas divisit interstitiis sponsalibus, et cum reverterer

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 414, die den brief op 4 Mei 1608 dateert. Hij is zeker uit dozen tijd.
2 Cicero, Off. III, 32, 113.
3 Hippolytus a Collibus, zie p. 95 n. 2.
4 Zie p. 98 n. 5.
5 Philippus a Leydis, de Cura reipublicae et sorte principantis, ed. princeps 1516; nieuwe uitgave door P.C. Molhuysen, Den Haag 1915.
6 Zie p. 112 n. 5.
7 Rossa, schuilnaam van een jongedame, door Heinsius bezongen; ik noteerde uit zijn Elegiae iuveniles, El. 1, 2; Monobiblos El. 2, 4, 14, 15 enz.
8 Lees: dissimulas?
9 Scioppius.
10 Hs. Bibl. Zeeuwsch Genootschap te Middelburg. Gedrukt Archief. Vroegere en latere mededeelingen betr. Zeeland III (1878) p. 147. Aan de toelichting daar kan ik niet veel toevoegen. Over Jan Boreel zie p. 59 n. 4; over zijn huwelijk en de epithalamia ook n°. 132, 134 en 135.

nuncius in procinctu erat. Causa inquietudinis erat, quod cum mater[11] diem horamque contrahendis sponsalibus dixisset fore diem Mercurii,

11 De verloofde van Boreel is Agnes Hayman (Heyman), dochter van Dierix Claeyssen Hayman; haar moeder behoorde tot het geslacht Visscher.

qui erat Aprilis novissimus, mota deinde nescio quo affectu semel adhuc voluerit filiam natu maiorem[1] moneri de mariti consensu presentiaque impetranda. Quae res me mirum quantum anxit; satis enim prospexi id quod accidit, futurum ut filia, matris genibus advoluta, 2 aut tres ut minimum dies exoraret, non illos marito persuadendo, sed convocando exercitui partium, et inter alios amitam Theodorulam; ea biduo post sed sero, licet aegra advolavit, cuius autoritati, iunctis filiae lachrymis, et generi minis impar esset illa flexilis soror, mater, socrus, feminarum humanissima et timidissima, puella obmutescente et cessura victori in praedam. Itaque postquam lassus animus meus aut potius corpus tres modo horas quieti necessariae impendisset, surgo et quod est tristiorum conficio aliquot spacia ambulando in cubiculo meo, deinde fallendo tempori solatium ex scriptione quaero, quod mihi in tua amicitia semper repositum duxi. Ibi me tanquam turbo quidam curarum cubiculo et aedibus pellit et quonam? nisi ubi Deus spem libertatis quandam fecerat. nosti enim quam sincere serviam potius quam fortiter amem. Summo mane video fores apertas puella quadam expurgante pulverem atrii. Timidus praetereo neque enim unquam ea hora adire licuit. progressus refero pedem rectaque ingredior, intelligo matrem totam noctem insomnem egisse, eo quod Adrianula - ea est uxor illius viri - heri vespere matris genibus advoluta, per memoriam patris, per dolores partus quos gignendis illi nepotibus tulisset, per quidquid unquam in vita posthac matri optimae filia oboedientissima prestare posset officii hoc unicum peteret ne se iam enecaret, hoc est ne soror ipsius Borelio daretur in matrimonium. Quod cum non obtineret, unicum solatium flagitare se diceret 3 dies marito flectendo. quos mater largita sit non modo sed et precibus filiae ita mota ut de summa rei dubitaret. Ego vero peto me admitti in cubiculum eius, ubi offendo ipsam imaginem tristitiae et planctus lectulo insidentem lachrymantemque cum Haymanno amico meo sed iuxta inope consilii. Exquiro causam luctus, narratur; dico nihil nobis inopinatum accidisse, heri enim me premonuisse, rem esse expeditu facilem modo eam eius consilii poeniteat et sui iuris oblivisci nolit. Esse nos hie quatuor homines, Deum Praesidem S^{um}. cuius auspiciis omnium nostrum tranquillitas ita firmari possit, ut nullus postea lachrymis et planctibus daretur locus. Peto advocari puellam. mater renuit. hic ego nescio quae dixi, quae non dixi; impetro a matre puellae presentiam. Addo animum Haymanno, et nutu significo serio rem cum matre gereret. Ego puellam et amoris et rerum inter nos gestarum monere, et monere sed adeo vehementer atque tu qui Borelium nosti facile potes coniicere, fatetur se quidem fidem dedisse, sed me ea vespere qua me obiurgavit eandem ipsi remisisse, quam vocem cum ego subridens centum basiolis hausissem, significavi matri, fuisse me quondam felicem priusquam filia datam et acceptam fidem remisisset, licet multi, nec immerito, dubitarent possitne post remissam fidem fides constare, tanquam quae sit ius tertii nempe Dei; quibus omnibus mater cum nihil respondisset ego ex eo non invitam se vinci colligens, coepi rem, uti erat, ab ovo enarrare et exaggerare, filia pudentissima nec negante nec annuente. Deinde monere Deum amoris autorem non pati ius suum ab hominibus eludi, cuius timore et rei veritate si animus eius tangeretur, non extimesceret unum homuncionem, qui et ipse postea aut necessitati aut meis moribus cederet. Auderet modo mater et annulum hunc - quem eum in finem pararam -

1 Jeanne, straks Adrianula genoemd, gehuwd met Adriaan van de Perre, die in 1598 raad van Middelburg geworden was. Hij is de ‘stellio’ op p. 117.

pateretur uti filia denuo sponsa in signum fidei coniugalis acciperet. Ibi mater: ‘at quid fiet de pactis dotalibus’. quo exaudito credis, amicissime, Borelium laetatum? Ego, inquam, non credo vos existimare me aut patrem eo imprudentiae aut levitatis processuros ut quae ore pronunciavimus scripto testari vereamur, et de matre filiaque nos nobis omnia honestissima polliceri. posse pacta dotalia sine scriptis constare, sed si ea res iam angeret, velle me statim eos quos necesse est convocare, dictoque silentium pro responso interpretatus, unius modo horulae constantiam, multa prensatione, obtestatione, osculis a matre filiaque stipulatus, prorumpo. Pacta dotalia quae biduo ante confeceram matrique miseram ad patrem[1] fero signanda, pater adhuc decumbebat; itaque absens signat. ego cum notario < duriora sunt haec vocabula quam velim >[2] duobusque testibus per posticum non sine metu stellionis[3] irrepo. Cetera tibi Manmakerus[4] scripserit.

Sed non potuit res diu latere, mirantibus fabris 10 aut 11 quid sibi vellet, viros honestissimos summo mane ita latenter per posticum ingredi; itaque re per urbem perlata et ad stellionem[5] pervenit rumor, qui matutinus alioqui nunc forte somniculosus dormierat, quod et negotio meo et dicto bene vertit, nam cum ille aliquando iactasset: ‘Ick sal dyen advocaet treken leeren’ respondi ego: ‘hy isser te laet om opgestaen’. Itaque mire angitur et ridetur. Ego matris reverentiae et amori filiae omnia ipsius dicta factaque condono. De cetero securus modo apud te tuique simillimos Borelio bona fama constet et coram Deo conscientia. Quod cum mihi in mentem venit, puto mihi fere esse necessarium, quod aliis tantum honorificum, nempe nuptias meas ab Heinsio et Baudio[6] quodam benevolentiae testimonio celebrari, presertim Gallice et Belgice. pauca mihi suffecerint quibus me quaeso commenda, et petitionem meam favore et autoritate qua vales apud utrumque adiuva, ego etiam per epistolam petam. De puella nihil est quod dicamus monstruosi, animus et frons gravis sed etiam hilaris, ingenium flexile, doctrina et institutio etc., religio patriae, artes puellares, oeconomia optima id est quod et decori meminerit; hoc unum excedit: modestia et pudor inexpugnabilis. Iam enim sum paulo familiarior, itaque mihi crede. Mihi sufficit a te amari pro omni elogio. Cetera parentes, nomen aliaque D. Reygersbergius[7] facile suggesserit, cui ego multum me debere fateor quod candide mihi operam suam matrisque huic negotio conficiendo obtulerit.

Quaeso aliquid de rep. et Ienninii[8] discessu, tuaque sententia de amoribus *τῆς* תודמח הלותב; nosti epitheton *τοῦ παρθενίου*.

Vale, 6 Maii 1608 Middelburgi.

Tuus J. Boreel.

Quaeso tuus Ioannes[9] de meis pecuniis Isaaco det quando eo nomine petit, quoad suppetunt, periculum meum erit.

1 De vader van Johan was Jacob Pieterse Boreel, die sedert de oprichting in 1602 bewindhebber ter Kamer Zeeland van de O.I. Comp. was; zijn moeder Maria Passchier.
2 De tusschen < > staande woorden in margine.
3 ‘Stellionis’ is doorgeslagen.
4 Adriaan de Manmaker, zie p. 125 n. 3.
5 ‘Stellionem’ is doorgeslagen, maar evenmin, als een paar regels hooger ‘stellionis’ door een ander woord vervangen.
6 Zie n°. 132.
7 Nicolaas van Reigersberch.
8 Jeannin.
9 Deze Johannes, ook in n°. 141 genoemd, schijnt een klerk of bediende van Grotius te zijn.

132. [1608] Mei 13. Aan D. Heinsius.[1]

Mitto tibi, Heinsi Clarissime, libros elegantes duos ab Ottone Venio[2], quem ego non illepide, ut mihi videbatur, verum infeliciter Octavium nominaveram. Habes hic Emblemata Erotica quia meruisti: Horatiana ut merearis. pauca enim nunc exemplaria excudit, brevi plura editurus: ad quorum commendationem a nostrum utroque Epigramma[3] exspectat. tertius erit Vrientius[4]: hoc laudatorum illi satis est. Credo facturum te, etsi materia per se favet, et ipsius et fratris[5] gratia. Hoc igitur ipsius nomine. alterum alterius vel potius meo petam. Monui nuper obiter, nunc serio urgebo versus a te aliquos, quibus Borelii ditissimae nuptiae[6] celebrentur. Erit illi non ingratum Poëmation Belgicum, quod et sponsae legi possit, si tibi ita videbitur. Baudius[7] quoque non absurde fecerit si Gallicam venam experiatur. Nos etsi eo scribendi genere apprim(is) lassati, Latine aliquid moliemur[8]. Ab Heroe[9] epigramma aliquod poscere forte importunum foret. tamen fieri posse arbitror, ut leviter admonitus aliquid meditetur, si hora sit commoda, et ad libros orientales respexerit. Haec ego amicissimi hominis nomine rogo confidentius, quam pro me fuissem rogaturus, cui tamen aliquid reservari, si quid nobis forte tale contingat, trepide precor. Vale decus aetatis, et me perpetuo tuum crede. 13 Maii.

Tuus H. Grotius.

Adres: E. hoochgeleerde wijse voorsyenige Daniel Heinsius Professeur ende bibliothecaris vande Universiteyt tot Leyden. Loont den bode.

133. 1608 Mei 15. Van Is. Casaubonus[10].

Puto iam te accepisse, praestantissime Groti, quas ante dies paucos ad te dedi. Eas literas isthac curavit clarissimus Meursius: qui quum repentino consilio mox profectionem ad vos institueret, sine meis ad te, hominem utriusque nostrum amantissimum dimittere non potui. Ago igitur tibi *πάλιν αὖ καὶ πάλιν* pro recenti tuo munere gratias gratissimas: Tragoediam[11] dico tuam, vere tuam, et eo viro

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 414. Het jaar volgt uit de vermelding van Boreel's huwelijk.
2 1°. Amorum Emblemata, figuris aeneis incisa studio Othonis Vaenii Batavo-Lugdunensis. Antverpiae venalia apud auctorem. 1608. Voorin Grotius' Epigramma: *Questus Amor* enz., dat met den titel: 'In Octavii Venii Emblemata Amatoria' in zijn Poemata p. 245 gedrukt is. 2°. Q. Horati Flacci Emblemata, imaginibus in aes incisis, notisque illustrata studio Ottonis Vaenii, Batavolugdunensis. Antverpiae ex officina Hieronymi Verdussen, auctoris aere et cura. 1607. Hierin komt Grotius' Epigramma: 'In Ottonis Vanii Emblemata Horatiana' (Poemata p. 246) nog niet voor.
3 Heinsius' Epigrammata in zijn Poemata p. 249 en 251.
4 Zie p. 106 n. 4.
5 Zijn broers zijn Simon (p. 76 n. 7) en Pieter, tot 1606 pensionaris van Leiden, daarna advocaat in Den Haag.
6 Heinsius' gedicht in zijn Poemata p. 218.
7 In Baudius' Poemata komt geen gedicht op dit huwelijk voor.
8 Poemata p. 104.
9 Scaliger.
10 Gedrukt Casauboni Epistolae p. 313.
11 Tragoedia Christus patiens.

dignissimam, cuius olim pueri, et adhuc *πτερυγίζοντος* rudimenta doctos omnes stupore perculerunt; ut magnum videri non debeat, si quae hac

aetate adultiore scribis, nemo sanus et intelligens sine admiratione tui possit legere. Poematis vero huiusce tui peculiaris caussa est, in quo tu Lectoribus, ut incertum esset, effecisti, pietatemne tuam prius, an *δύναμιν ποιητικὴν* admirentur: utraque enim ista dote Auctorem suum Christus patiens tuus commendat. Opto tibi, clarissime Hugo, omnia laeta et fausta, ut et opera tua forensi quam diutissime patria utatur, a qua recens novo hoc honore es auctus, et nos, qui literis delectamur, scriptis tuis subinde beemur. Vale, et me amare perge. Lutetiae Parisiorum, Eid. Mai. CIↃIↃCVIII.

134. [1608] Mei 27. Aan D. Heinsius[1].

Puto te, clarissime Heinsi et tibi et Borelio non defuturum: Borelio quidem, quominus ipsius locupletissimum coniugium praesentia tua honestes: tibi vero, quominus optima occasione et in hominum amicissimorum comitatu - quos inter et me velim numeres-remissionem aliquam studiis indulgeas, et videas Zelandiam, illam divitum puellarum nutricem. quis scit an et nos vocet aliqua boni fati aura. vulgatum enim est, nuptias ex nuptiis fieri. Epigramma[2] tuum puto iam esse paratum. magno velim te videre hac septimana, ut et de versibus nostris, et de itineris ratione aliquid statuamus. ego nisi quibusdam molestiis detinerer, iam ad te advolassem, vocatoris diligentis officio functurus. Ita enim mihi iniunctum est, ut te adducam, ut nisi te comite proficisci omnino non audeam. quare cum eo ire mea intersit - est enim ibi quaedam nobis non invisa -, poteris paucos absentiae tuae dies non minus mihi quam Borelio imputare. Scis nos ita solere rationem ponere, ut nunquam ducamus perire id tempus quo una sumus. Responsum tuum aut te potius iamiam exspectabo. 27 Maii.

Ingenii tui cultor observantiss.
H. Grotius.

Adres: E. hoochgeleerde wijse seer voorzyenige heere Daniel Heinsius Professeur ende bibliothecaris der Universiteyt tot Leyden. Loont den bode.

135. [1608] Mei 31. Aan D. Heinsius[3].

Clarissime Heinsi.

Tuningius[4] noster, et quidem sobrius, spem mihi fecerat adventus tui in hunc diem. Ego multum crucior quod eventus non responderit. Ecce enim literas quas ea de causa penes me servavi. Audio te deliberare num honestissimi viri postulato obsecuturus sis. da mihi veniam: si ea de re dubitas, parum amice facis. potes enim

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 415. Het jaar volgt uit de andere brieven over het huwelijk van Boreel, n°. 131 vv.
2 Zie p. 118 n. 5.
3 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 415. Het jaar volgt uit de brieven over Boreel's huwelijk, n°. 131 vv.
4 Jan Tuning (de broer van professor Gerrit Tuning) heir 'sobrius', in n°. 138 *ὑδροπότης* genoemd. Zie over hem p. 6 n. 2. Hij was met Heinsius Grotius' bruidsjonker.

duobus summopere gratificari, et Borelio qui hoc mihi diligentissime iniunxit, et mihi qui alioqui habiturus sum iter fastidiosissimum. Et, si libere loquimur, quid utrique nostrum commodius accidere potest, quam

tanto tempore eoque continuo simul vivere et studiorum intermissionem familiaribus colloquiis solari? Procul dubio, iam aliquid scripseris. ego scripsi quod vides carmen minime optimum[1] et in quo facile animadvertes nihil me sponte dixisse, sed quod Philosophi quidam in omni rerum natura putant accidere, tractum materiae necessitate, quo factum est ut sumserim decursorium scribendi genus, et quale, ut puto, neque tu antehac a me legisti, neque ego posthac scripturus sum. Vides quanta sit miseria non ex suo sed alterius tempore Poetam agere. Baudius quoque spem mihi iniecit *ἐπιγραμματίου* aut *ἰαμβείου*. velim illi aurem velli. Si Basson[2] vacat, aut si non ille, alius quivis velim mea cum vestris imprimat; ita ut sub vesperam diei Mercurii[3] aut, si fieri potest aliquanto ante parata sint, ut ea nobiscum feramus. *σύν τε δυ᾽ ἐρχομένω*[4], melius nobis conveniet quam heri atque hodie Gomaro et Arminio[5]. Utinam tantum apud te possim, ut cras te videam. Nisi admodum necessariis detinerer, iam ad te transvolassem. Fac aliquid quaeso mei causa. 31 Maii.

Tui ingenii admirator
H. Grotius.

Adres: E. hoochgeleerde wijse seer voorzyenige Daniel Heinsius Professeur ende bibliothecaris vande Universiteyt tot Leyden. Loont den bode.

136. [1608] Juni 2. Aan D. Heinsius[6].

Clarissime Domine

Ne iter nostrum impedimentis oneremus, optimum iudico ea praemitti: quod commodissime fiet per tabellarium qui mane diei Mercurii hinc abiturus est. Facies igitur ut *λαρνάκιον* tuum hic sit crastina die, qui est Martis. ita expediti proficiscemur, simulatque versus[7] parati erunt quorum ego curam parum verecunde tibi iniunxi. Sed soles meae rusticitati ignoscere. Vale decus saeculi. 2 Iunii.

Cultor ingenii tui
H. Grotius.

137. 1608 [begin Juni]. Aan N. van Reigersberch[8].

Colloquium Professorum quem finem habuerit, an ante abitum intellexeris, equidem nescio. Iniunctum est utrique *τῶν καθ᾽ ἕκαστα* quae in Conventu acta

1 Zie p. 118 n. 7.
2 Vermoedelijk Thomas Basson, de Leidsche uitgever, die ook Grotius' Christus patiens uitgaf. Er is in dezen tijd ook een uitgever Godfried Basson.
3 Woensdag 4 Juni.
4 Homerus, Il. K 224.
5 Zie n°. 137.
6 Gedrukt Isographie des hommes célèbres II. 2 Juni viel op Maandag in 1603, 1608, 1614. Hier komt alleen 1608 in aanmerking.
7 Zie n°. 135.
8 Gedrukt Andr. Rivet, Opera theol. III p. 974; Epistolae p. 3. De geadresseerde, de latere zwager van De Groot, vertoefde, blijkens n°. 143, in Frankrijk. Het gesprek tusschen Arminius en Gomarus had 30 Mei voor den Hoogen Raad plaats; zie Brandt, Historie der Reformatie II (1674) p. 82 vv. (wiens voornaamste bron bovenstaande brief is), en de literatuur over de Remonstranten.

sunt, silentium. Publice hoc uterque professi sunt. Amicius actum quam ipsi speraverant. De Controversiis decretum iri in Synodo Nationali, aut, si ea non maturetur, provinciali, quam cis paucos menses exspectamus. Interim vetitum est quicquam dicere, sacris Literis, Confessioni, et Catechesi contrarium. In Conventu Ordinum Hollandiae, post relationem factam a Senatu, cum D. Oldenbalverdius brevi, quam ad Professores habebat, oratione, inter alia gratias se habere Deo diceret, quod de Christianae Religionis capitibus nulla esset disputatio; respondit Gomarus, postulata dicendi venia, eiusmodi esse Collegae sui opiniones in articulis inter ipsos controversis, ut ipse, ita sentiens, nolit coram Deo Iudice consistere: quae vox, aliis vehementior, aliis plena liberae conscientiae visa est, eo magis, quia per aliquot dies, et eo maxime tempore, vultu ac sermone moderato usus erat. At Arminius dicebat, non ita graves esse controversias, sed maxime circa praedestinationem ambigi, quod ideo in Conventu dixisse videbatur aut credebatur, quia in isto argumento, popularis ac plausibilis est novitas. Caeterum Gomarus, qui saepe professus est magno se mei alloquendi desiderio teneri, occasionem arripuit his diebus feriatis, statimque iniecit sermonem *περὶ τῆς ἑτεροδοξίας* quo tempore cum multa acriter in Arminium diceret, impiasque et profanas vocaret ipsius opiniones, tamen de praedestinatione vix quicquam locutus est. Sed primum in illam maxime sententiam invectus est, quae iustificationis obiectum aut materiam statuit fidem, iustitiam autem Christi causam meritoriam iustificationis eius quae est ex fide. Quum recepta sit sententia, fidem habere in negotio iustificationis rationem solum manus sive instrumenti. Plerique ex Senatu iudicaverant hoc non multo plus esse quam *λογομαχίαν*, cum illud inter utrumque constaret, non dignitatem operis, sed Dei gratiam efficere, ut iustificemur fide: ille contra, rem magnam agi putabat; itaque apud me diu haerebat in explicatione *τοῦ λογίζεσθαι*, qua voce usus est Apostolus[1], et Arminius pro se facere arbitrabatur. Deinde veniebat Gomarus ad articulum Perseverantiae Sanctorum, non satis esse dicens, si fatemur regeneratos nunquam ita gratia excidere, quin eam in fine recuperent, nisi et hoc credamus, nunquam eam gratiam, eiusque effectum fidem omnino amitti, sed minui duntaxat. Qua in re memini, me tibi monstrare Melanchtonem fuisse in contraria sententia. Gomarus autem urgebat pro sua ac recepta sententia Ecclesiarum, verba nostrae Catecheseos, circa articulum de Spiritu sancto. Venimus postea ad Perfectionem Sanctorum, circa quam Arminii nescio opinio ne, an dubitatio dicam, *καὶ συζήτησις*, et ante et nunc. ex quo cum Utembogardo post Gomari colloquium contuli, visa est mihi repugnare cum definitione Catechismi, qua ad quaestionem ‘An in hac vita possent Sancti legem implere?’ respondetur negative. Neque mihi verum videtur quod Arminius ait, interrogationem esse de potentia, de actu autem responderi: cum responsio negativa, neget hoc ipsum quod quaeritur: etsi fateor rationem, atque autoritatem subiectam, magis actum respicere; sed neque illud video, quae sit illa potentia, quae ad actum numquam perducitur. Sicut autem Gomarum alacriorem solito, ita Uten bogardum tristiorem reperi solito, ac dicentem inter caeteros sermones, etsi Synodus procedat, quod omnino futurum credebat - de provinciali loquor - tamen cum tantis praeiudiciis res agatur, et singulares Doctorum opiniones, in mentes discipulorum sensim irrepentes, atque auctu temporis, et altius inquirendi negligentia ac specie, tacito Ecclesiarum consensu

1 Ep. ad Rom. IV.

receptae, liberam magnorum ingeniorum sedulitatem autoritate sua iugulent, neque minus in Ecclesiis, quam in aliis consessibus vincat maior pars meliorem, non alium se eventum rerum Arminii sperare, quam Castellionis[1] fuerit, qui pressus impotentia adversariorum eo redactus sit, ut vir non indoctus et perpetuae famae lignando sibi victum quaereret. 1608.

138. [1608] Juli 5. Aan D. Heinsius[2].

Velim ex te scire, Vir Clarissime, quae schola earum quae sunt in oppidis nostris maxime apud vos commendetur, optimamque iuventutem in Academiam mittat: idque amicorum causa qui de liberis aliquo literarum causa ablegandis consultant[3]. Nonne tibi mirum videtu vacare homini sponso istis de rebus esse sollicitum? Atqui die Martis proximo isthuc cogito, unde abesse aequo animo diutius non possum. quo si ut et tu venias in septimanam inde alteram circa XVII Iulii[4] cum parentibus cognatisque meis rogem atque obsecrem, putem me rem indignam facere nostra amicitia, quasi tu qui me soles quoties benefaciendi occasio est ultro praevenire, nunc magno ambitu exorandus sis, ne id mihi neges quod nemo hominum venustiorum negare tibi putabit ius aut fas esse. Nam ne nescias, quanta res agatur, discent nunc homines, quid Poetae Poetis[5] debeant. Ego in eo etiam persto, ut Baudium serio vocem, sed, quasi caelibem, id est, sine uxore, cuius adventus non posset esse nisi male ominatus. Epithalamii necessitatem non ipsi modo, sed et summo Heroi[6] facile remitto: praesertim si et ipse Heros sponte malit facere. Tibi quoque remittam hoc potius quam operam paranymphicam, ad quam et noster Tuningius[7] *ὁ ὑδροπότης* sodalis futurus atque sociennus tuus serio se apparat. Vale.
V. Iulii.
Tui ingenii admirator
H. Grotius.

Adres: V.C. Danieli Heinsio Literarum Graecarum Professori et bibliothecae publicae praefecto in Academia Lugduni Batavorum.

1 Sebast. Castellio, de Zwitsersche Calvinistische theoloog, die zich tegen het al te strenge optreden van Calvijn en Beza verzette en b.v. het vonnis over Servet afkeurde. Hij stierf tijdens een proces in de gevangenis.
2 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 416.
3 Waarschijnlijk vraagt Grotius dit voor David van Reigersberch, Maria's jongsten broer (zie brief van 10 April 1609, n°. 163).
4 In het trouwboek der Nederduitsche Gemeente te Veere zijn 2 Juli 1608 Mr. Hugo de Groot en Maria van Reigersberch ingeschreven, en Rogge, Brieven van en aan Maria van Reigersberch, p. 10, noemt dien dag hun trouwdag; Brandt, Leven I p. 27, zegt 'in 't midden van Hooymaendt'. Uit bovenstaanden brief blijkt m.i. dat zij den 17en Juli trouwden.
5 Over de bruiloftsdichten zie n°. 143.
6 Scaliger.
7 In n°. 143 zegt Grotius 'Tuningius iunior'; dit is dus Jan Tuning, de broer van prof. Gerrit T. Zie p. 6 n. 2 en p. 119 n. 4.

139. [1608 eerste helft Juli]. Van D. Baudius[8].

Viro singularis exempli nunc Sponso Dominicus Baudius concordans matrimonium et fausta omnia vovet auguraturque.

Si unquam ex animo miseratus es hominem gravissima sorte et infelici

8 Gedrukt Baudii Epistolae p. 475. De uitgever vermoedt dat de brief aan Grotius gericht is. M.i. is hij dat zonder twijfel.

fato conflictantem, adeo ut eum huius saepe lucis taedeat, nisi *ὁ μέγας ἡγεμὼν ἐν οὐρανῷ* vetaret deserere vitae stationem suo iniussu: nunc illud est, quum eam virtutis indolem erga pectus amicissimum tibique ad extrema omnia paratum expromere debeas. Iam nuper quum gratissimo occursu alter in alterum incidissemus, gratiam mihi fecisti carminis: sed ego, ut est ingenium *μεγαλήτορος θυμοῦ*, tanto me devinctiorem interpretabar ad eas officii partes sedulo exsequendas, quod remissa erat necessitas. Itaque serio et ex intimo affectu te rogo, *φιλτάτη κεφαλή*, ne quid sequius de animi candore suspiceris, quod tali tuo tempore per literas me excusem. Scis *τῶν ἀδυνάτων* nullam esse nec civili iure nec Praetorio obligationem; ne tamen solus essem cessator, functus sum vice cotis, et ad munus meum vicaria sorte supplendum excitavi Nerea[1] non a quo genita est *ἀργυρόπεζα Θέτις θυγατὴρ ἁλίοιο γέροντος*[2], sed hominem tui nominis observantem, si quisquam est mortalium. Sed cuicuimodi sit, bonum nomen feceris creditor, si humaniter admiseris debitorem delegatum: ita enim leges sanciunt sine quibus erubesco loqui apud te legis maritae candidatum, et ultra coelibis vitae intolerantem, hoc est vitae vere coelitis. nam nusquam magis assentior Grammaticorum[3] tribui, et collegae quondam meo Iusto Lipsio, quam in huius vocis origine assignanda.

Nonnulla huic epistolae desunt, uti nomen viri cui inscripta est. Forte is est Grotius.

140. [1608 midden Juli]. Aan D. Heinsius[4].

Clarissime domine.

Epithalamiorum[5] tuorum partem a me interceptam humane laturum te confido. Interim de amoribus, si modo ea tibi manet cura, ignarum te esse nolui, dominam Luciam Middelburgi esse, vocatam eo a matre, ad quam Bloncquius miserat. Causa eius consilii erat, ut si quis eam vere amaret, quaereret ipsam potius quam inveniret. quippe oblata occasione colloquendi fortuita facile discerni posse simulatos et temporis causa confictos amores a veris amoribus. Dixit mihi Bloncquius se, si ante adventum tuum consilii tui particeps fuisset potuisse rem multum praeparare apud ipsam et apud matrem. Socrus[6] mea a te stat. Si non plane desperasti, neque quicquam vidisti cur te consilii prioris poeniteat, forte aliquid apud ipsam praesidii tibi futurum est in ea arte quae mihi saepe feliciter cessit: de versibus loquor ea lingua scribendis quam mollior sexus intelligat. Fac quaeso aliquas a te literas accipiam, et memineris me unum esse ex eo hominum genere qui summam felicitatis suae partem in eo ponunt, quod virtutes tuas et aestimare et praedicare possunt, quod ego et nunc facio, et facere nunquam desinam.

Tui ingenii admirator
H. Grotius.

1 Zie p. 126 n. 6.
2 Homerus, Il. A 556.
3 Bijvoorbeeld Gavius bij Quintilianus, Inst. I, 6, 36.
4 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 421. Burman dateert den brief op December 1608; m.i. is hij uit den tijd kort vóór Grotius' huwelijk. Een gelijktijdige hand schreef op den brief: ‘dezen moet volgen naer 54’ (d.i. n°. 138). Voor den inhoud zie n°. 143.
5 Zie p. 126 n. 4.
6 Maria's moeder Mayken Clais (Maria Nicolai).

Adres: Erntfeste hoochgeleerde wijse seer voorzyenige heere Daniel de Heins
Professeur ende bibliothecaris inde Universiteyt tot Leyden, nu tot Middelburg.

141. 1608 Aug. 6. Aan Jan de Groot[1].

Salvos, pater, vos advenisse intelleximus et gaudemus tota familia: te quidem iam ante: postea vero matrem cum comitatu. Hagae nunc esse te maxime velim. Rogo inspicias armarium quod secundum lectum meum est, in quo est series capsarum ad Historiam meam pertinens. in earum aliqua reperies Historiae initium, a te, Pater, descriptum: item librum quintum, qui est primae partis ultimus, bis descriptum, mea manu semel, iterum Iohannis[2] mei, nisi quod a me descriptum est exemplum id alteri commendavi, quod fieri potest. Haec omnia velim ad me quamprimum mitti, quia quamdiu hic haerendum sit, adhuc nescio, neque aliter utilius video tempus impendi posse. Simul velim scire si quid illic sit novi: et a bibliopola accipere si quod est scriptum recens de republica, ut nunc quotidie aliquid prodit. Illud quoque monebo obiter, vinum Gallicum rubrum nostrum non posse sine vitio servari, nisi quotidie aliquantillum promatur. De Rhenensi cogitandum erit in adventum nostrum, sed puto maturum id fore, ubi tempus constitutum atque vobis significatum fuerit. Esset sane tempestiva nunc liberalitas, si ita usuveniret. Nostri omnes ac praecipue uxor te, matrem, sororem, et familiam omnem officiose salutant. VI. Aug. CIↃIↃCVIII.

Tibi obedientissimus filius
H. Grotius.

Adres: Erntfeste wijse voorzyenige hoochgeleerde Mr. Jan de Groot Raedt van Sijne Genade van Hohenloo jegenwoordigh naest den heer van Schagen inden Hage. Den bode sijn loon.

142. 1608 Aug. 18. Aan D. Heinsius[3].

Clarissime Domine, ita te illa amet, quam tu satis belle Luciam nominas, caeterum nescire non debes haud indecoro vocabulo Margaritam eandem appellari, ita enim illam *καλέουσι θεοί*, nimirum Vettius[4] et Bloncquius, *μεροπές τ' ἄνθρωποι*, hoc est Tuningius et sui similes. miraberis quo eam tam longo hyperbato: sed hoc volebam, ita te illa amet, ut ego literas tuas, in quibus legens *σημεῖα καὶ εἰκότα* morbi sane mihi non incogniti recolui mecum *veteris vestigia flammae*[5]. Votum meum simplicius efferre non possum, quam, optare me, ut idem Heroinae isti a te fiat, quod tu meae factum putas, cum primum in amorem incidisti. Interim nescire non debes, Tuningium ad illam scriptitare, animi, ut puto, causa: tibi tamen opera danda est, ne plus ille ioco facere videatur quam tu serio. Si quid vis facere, quod ille assimulare non possit, scribe versus, *sed quos legat ipsa Lycoris*[6]. Materiam sumendam non arbitror, neque

1 Hs. Bayr. Staatsbibl. München, cod. Camer. 4, 28.
2 Zie p. 117 n. 9.
3 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 417. Voor den inhoud zie n°. 143.
4 Vettius is zeker een lid van het Zeeuwsche geslacht Veth, waarschijnlijk Jan Veth, burgemeester van Middelburg in 1603, en verwant aan het geslacht Luycx, welks wapen op zijn wapenbord boven zijn graf voorkomt. Bloncquius zie p. 126 n. 2.
5 Virgilius, Aen. IV, 23.
6 Virgilius, Buc. X, 2.

ab illo misero Vale, cum ipsam apud hortum relinqueres, neque vero a rheda, et arboribus illis apud

Westhovum[1] tuorum suspiriorum consciis, sed quomodo mansionem hic tuam, cum id maxime vellet, impetrare non potuerit. Aliquid illi praestare debes, cui tantum negasti. Ego qui iam aliquid iuris in novam nuptam meam usurpare incipio, diligenter eam admonui, quam sit me atque ipsa indignum, tibi ullas ab ipsa aut conquerendi aut suspicandi causas dari, cui plus obligata sit quam aut ego possim dicere, aut ipsa intelligere. Putabat se nihil aliud nisi incendisse te. ego dixi, si aliae nescirent, at ipsam non posse ignorare quam sint proni ad aegritudinem et desperationem amores id genus hominum qui, sanctissimo olim nomine, nunc prope ad convitium delapso, Poetae vocantur. Orphea quoque et Stellam[2] nunquam sine tristitia et suspicionibus amasse. Illa, tacta tam magnis nominibus, serio dolere quod ullum suum factum tibi displicuisset. quid plura? promisit se in Manmakeri[3] et Comaniae[4] subselliis futuram, atque adeo hodie Middelburgum transit, Luciam allocutura, *ἀχαδημιχῶς*: id enim paulo est melius, quam *σχεπτιχῶς*. Coepit iam *χαταλαμβάνειν* et tuae sententiae *συγχατατίθεσθαι*. Heroum principi[5] lusus nostros[6] non displicuisse est quod gaudeam: atque eo praesertim nomine, quod eadem epigrammata vobis duobus probantur, quae ego quoque damnare vix sustineo. Male sit isti decoctori, qui me solutione pecuniae sibi debitae fraudavit, neque enim hominem vidi. visurum tamen spero, ne ille sic impune cum aere alieno meo se in fugam dederit. Plura non addo. visurus enim te sum, ut spero, ante abitum hinc meum, hoc est intra proximos octo dies. Veriae CIↃIↃCVIII. XVIII Aug.

Tui nominis studiosissimus
H. Grotius.

Adres: Erentfeste hoochgeleerde wijse voorzyenige Daniel Heinsius Professeur ende bibliothecaris vande Universiteyt tot Leyden. Loont den bode.

143. 1608 Aug. 18. Aan N. van Reigersberch[7].

Mi frater, ita enim te appellare ius fasque est, non modo veteris amicitiae privilegio, sed et novae affinitatis iure, quod ipsa soror tua, iam totum mensem nupta, negare non audebit. Ubi nunc agas, et quomodo, scire vehementer desidero: Parisiis an fueris, ibi Thuanum et Casaubonum conveneris? quid tibi Aureliae placeant? iamne Ligerim navigaveris, et ad Andes perveneris? quae tibi visa nova terrae facies? ubi montes, silvae, fontes, flumina, quae nos Batavi ferme nisi legendo atque audiendo non novimus? ipse regni augustissimi ac florentissimi status ecquid te delectaverit? quam festive nugentur Monachi et Sacerdotes, vix antehac tibi visa animalium genera? numquid ad Iesuitae conspectum expallueris? quid tibi in mentem veniat audienti quotidie senescentis Regis novos amores? quae illic super rebus nostris iudicia? paxne speretur, an Gallicae ma-

1 Het kasteel Westhoven op Walcheren.
2 De Romeinsche dichter L. Arruntius Stella, vriend van Martialis en Statius.
3 Adriaan de Manmaker, baljuw van Middelburg 1604-1611.
4 Johanna Coomans, dochter van den Middelburgschen burgemeester, in 1611 gehuwd met Johan van der Meersche, rentmeester-generaal van Zeeland.
5 Scaliger.
6 De Erotopaegnia, zie p. 126 n. 4.
7 Gedrukt Epistolae p. 4; Epistolae ecclesiasticae p. 211.

nus in Hispanum pruriant? Ego hic etiamnum a publicis privatisque rebus in Zelandia apud tuos patrios Lares atque Penates distineor: ubi nec Pelopidarum nomen nec facta audio[1]. Nisi quod Praesidem Ianninum scio in Hollandiam venisse. Legatos, qui partim discesserant, redituros. De Monacho[2] nihil certi nisi ad d. XVII Iulii in Hispania fuisse sine certa spe reditus. De nuptiis nostris unum te caelare non possum[3], Tuningium iuniorem et Heinsium, paranymphos meos, hic in amorem incidisse, et quidem communem, ita ut qui amicissimi venerant, abierint rivales. Hodie literas ab utroque accepimus, certatim se nobis commendant, quia apud Blonckium nos aliquid putant posse, et apud ipsam Blonckium, est enim cognata ipsius, Margarita Luyxia nomine, quae illos serio commisit: Scribe cui favere nos malis.

Mitto tibi doctissimum carmen Heinsii[4] in nuptias nostras, quo nihil unquam vidi, ne ab ipso quidem, in eo genere excellentius. Accesserunt Erotopaegnia nostra quae aliqui, inter quos est Scaliger, non improbant. Ego ea ipsa in gratiam eius, cuius honori dicta sunt, in linguam Batavicam transtuli, satis feliciter ita ut ferme versus versui respondeat. Multa quoque alia Gallice et Batavice lusi quae in iuvenum ac virginum manibus sunt, adeo bene nobis cessit nostra insania. Res Ecclesiasticae quiescunt: et quidem melius, ut arbitror, praesertim cum hostis sit in specula. Gomarus magis in dies se ducem partium facit. Zelandi vestri quotidie controversias declamant, de praedestinatione, de perseverantia regeneratorum, de obiecto iustificationis, et alia eiusmodi. Bucerus Epithalamium Graecum[5] nobis dedit. Neraeus[6] - nosti enim et hunc - Gallicum satis licentiosum, Heinsius etiam Batavicum[7]. Baudio tam male est, ut versus scribere non vacet. Da veniam quod longiores literas non scribo. Materia deficior, quam uberiorem habebo ubi in rerum scena, hoc est, Hagae fuerim, quod cis octo dies aut paulo amplius futurum spero. Ubi te Parisios iturum scivero, faciam habeas literas ad amicos. Monebis me in tempore. Omnes tui te salutant. 1608. 18. Augusti.

Tui amantissimus Frater H.G.

1 Cicero, Epp. ad Atticum XV, 11, 3.
2 Pater Neyen, zie p. 85 n. 3.
3 Over deze liefdesgeschiedenis ook n°. 142, 154, 163. De bruidsjonkers Jan Tuning en Daniel Heinsius maakten beide het hof aan Margaretha Luycx, door Heinsius ‘Lucia’ genoemd. Blonck is Dr. Anthony Bloncke, die te Veere in de regeering zat, en gehuwd was met Susanna van Reigersberch, Maria's zuster.
4 Het ‘Epithalamium in nuptias Hugonis Grotii, et Mariae Reigersbergiae’, waarmede Heinsius' Poemata aanvangen, is afzonderlijk gedrukt in 1608 (Rogge 307). Hier volgen de Erotopaegnia van De Groot zelf, die ook in zijn Poemata p. 282-286 opgenomen zijn. De Nederl. vertaling ken ik niet, evenmin als de Fransche en Nederl. gedichten, die hij noemt.
5 Gerson Bucerus, predikant te Veere, die Grotius' huwelijk inzegende. Zijn Grieksch gedicht in Grotius' Poemata p. 371.
6 Richard Jean de Nerée ‘predicant van de Fransche regimenten’. Zie over hem Nederl. Biogr. Woordenboek V, 362; Gustave Cohen, Ecrivains français en Hollande p. 373 en 390. Een brief aan hem in Baudii Epistolae p. 335. Fransche gedichten van hem o.a. in Baudius' Libri tres de Induciis Belli Belgici; in diens Oratio funebris dicta honori.... Scaligeri; in P. Bertii Oratio funebris in obitum L. Trelcatii (Knuttel Pamflet n. 1393); in Heinsius' Liber adoptivus. Hij heeft ook veel in het Fransch vertaald, o.a. Hooft's Afbeeldinghen van Minne (1611), en in 1613 is er sprake van dat hij Grotius' Ordinum Pietas zal vertalen (Zie Wtenbogaert's brief van 13 Sept. 1613 hier achter). Dat hij na 1623 Waalsch predikant te Leiden was lijkt mij onwaarschijnlijk; zijn naam komt in de lijst in het Bulletin Eglises Wallonnes III (1888) niet voor. In 1612 woonde Baudius bij hem (brief van 28 Mrt. 1612). De Nerée overleed Maart 1628.
7 Niet in Heinsius' Nederduytsche Poemata.

144. [1608] Oct. 9. Aan D. Heinsius[1].

Clarissime Heinsi.

Triumvirali nostro conventui nihil his diebus ad summam laetitiam, ut arbitror, deerat, nisi quod Baudii uxor viveret, et Scaliger periclitaretur: hoc est, hic nimis, illa minus quam vellemus aegrotaret. Ego sane et boni hic omnes solliciti sumus pro valetudine viri incomparabilis, et cuius damnum vere aestimare non nisi serae posteritati dabitur. Nam nostrum quidem saeculum, si quod ominari nolim evenerit, non tam perdidisse illum dici potest quam expulisse, quippe tam ingratum ac propre dixerim impium, ut et beneficia Scaligeri sine praemio tulerit, et scelera Scoppii[2] sine poena, absque vobis paucis esset, qui et ipsi alieno saeculo nati estis, digni tamen a fatis habiti qui cum Scaligero viveretis. Utinam immortali Deo hanc poenam placeret imponere facinorosis hominibus, ut diu iubar istud luceat, quo fulgente inscitia latere non potest. Quod si aliter, hoc est, ita ut aetas meretur, acciderit, quae licentia ignorantiae dabitur, quanta nox literarum imminet? mors ista non mors dici debet, sed occasus. Qua nota terrarum eluvies et morbi populorum strage grassantes et anni alimentorum frangentes fidem memoriae et horrori commendantur, hac transibit ad posteros istius non iacturae, sed calamitatis detestatio. Moram tamen, si fas est, tanti mali precibus efflagitemus. non erunt inverecundae, etsi pro sene. demantur anni, quos non sibi, sed mundo vixit: iuvenis est: imo puer. Interim has - ab Hippolyto[3], ut puto - literas ei trade, si quid forte sit quod dolentem iuvet, languentem excitet. et ea mihi de ipsius valetudine renuntia, quae bene sperare me non prohibeant. Tu quoque, ut ipsi melius sit, recte vale. IX Oct.

Tui ingenii virtutumque cultor studiosissimus
H. Grotius.

Adres: A. Monsr. Monsr. Heinsius professeur A Leyden. Loont den bode.

145. 1608 Nov. 4. Aan D. Heinsius[4].

Clarissime domine.

Reduci mihi iammodo ab aliquot dierum itinere, inter alia laeta obvenit epistola tua, in qua quod de Lucia[5] scribis tam gaudeo falsum reperiri, - ita enim mihi affirmant quibus ea res curae cordique est - quam verum esse doleo, fraudem esse factam naso Baudiano: de quo quid aliud dicam, nisi nec recte nec ordine factum videri? Heroina[6] illa, quae vellet se sine matre natam, nuptura est seni nostro die, ut arbitror, Solis, non iam imminente, sed eo, qui istum sequitur[7]. certe non prius. ego hactenus ita destringor, ut scribendo epithalamio non vacaverim, nedum ut super poëmatum

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 418.
2 Over Scoppius of Scioppus zie p. 75 n. 4.
3 Zie p. 95 n. 2.
4 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 418.
5 Zie p. 126 n. 2.
6 Volgens Burman ziet dit op het huwelijk van Johannes Milander en Maria van Hohenlohe (zie p. 80 n. 4). De epithalamia van Grotius en Heinsius in hun Poemata, resp. p. 209 en p. 8.
7 D.i. 16 November.

editione cogitarem. de quibus tu vere et amice mones, nunquam tempestivius posse vulgari, quam hac aetate,

quae et iudicio non caret, et extra veniam non est. Spero te brevi ad nos transcursurum, ut et hac et aliis de rebus loquamur liberalius, quam aut epistolae mos est, aut mihi nunc facere temporis angustia permittit: cui donabis huius tam festinatae scriptionis culpam. IV. Novembris CIↃIↃCVIII.

Tui nominis studiossissimus
H. Grotius.

Adres: Ed. erntfeste hoochgeleerde wijse seer voorzyenige heere Daniel Heinsius professeur ende bibliothecaris vande Universiteyt tot Leyden. Loont den bode.

146. 1608 Nov. 4. Van Bewindhebberen van de Kamer Zeeland der O.-I. Compagnie[1].

Erentfeste, Wijse, Voorsienighe, Seer discrete Heere ende Vrundt

Wy sijn altijt van gevoelen geweest dat het oirboirlijck ware voor de Vereenighde Compaignie, dat het recht van de Zeevaert twelcke de Nederlantsche Natie competeert over de vrije wijde weerelt eens grondelijck ware gededuceert ende soo met natuyrlycke redenen als middelen van rechten bekleet, waer door de Ingesetenen van dese landen - indyen der noch eenighe twijffelachtigh sijn - van de goede cause mochten sijn versekert, ende principalijck de nabuyrighe Princen ende Vorsten meer geencourageert omme de Natie in haer goet recht te helpen mainteneren. Twelcke alsoo wy te voren hebben oirboirlijck bevonden, dunckt ons nu bijkans nootsaeckelijck, in eene conjuncture van tijden als men disputeert van pays ofte treves; welcker 't een ofte d'andere voorvallende, sal grootelijcx in consideratie kommen den handel op Oost-Indien, mitsgaders de conquesten ende alliancien, aldaer gemaeckt, dewelke, gelijck de coningh van Spaignen met alle sijn kracht soeckt te vernietighen, wy aen d'andre sijde moeten teghen wercken, omme door onse Overheyt ende de nabuyrighe Princen met alle goede debvoiren ons recht mitsgaders dat van de geheele natie te hanthaven. Van dit gevoelen sijnde heeft ons noch korts daertoe seer geanimeert de remonstrantie[2] van M. Jan Boreel, in onse vergaderinghe gedaen; waer hy met eene aengewesen heeft de middel om ons desseing te voltrecken, seggende dat Uwe E. alle de stoffe hadde geprepareert die tot deze materie mochte dienen, 't welcke ons aengenaem was om te hooren.

Waeromme niet twijffelende aen de genegentheyt van Uwe E. totten welstant van de Vereenighde Comp., versoecke dat Uwe E. believe de selfde met sijnen arbeyt t'assisteren, ghelijck als wy niet en twijfelen, ofte U.E. enzijt voor

1 Minuut: Rijksarchief Den Haag, Kol. Archief 4527[a]. Nadat Fruin in de Gids van 1868, IV, 1 vv., 215 vv., zijn verhandeling over 'Een onuitgegeven werk van Hugo de Groot' (n.l. den. Commentarius de Iure Praedae) gepubliceerd had (herdrukt Verspr. Geschr. III p. 367 vv.) gaf Majoor Leupe in den Nederl. Spectator 1875 p. 204 bovenstaanden brief uit, waaruit blijkt dat Grotius het 12e hoofdstuk van 'de Iure Praedae' op verzoek der O.I. Compagnie afzonderlijk heeft uitgegeven. Het verscheen anoniem in 1609 onder den titel: Mare liberum. Eerst de tweede en volgende uitgaven zijn onder zijn naam verschenen (Rogge 2 vv.). Zie ook Fruin in Nederl. Spectator 1875 p. 210 (= Verspr. Geschr. III p. 443). Over den druk handelen nog n[o]. 148, 149, 151-156, 159, 161, 164, 165.

2 Volgens Leupe l.l. niet meer aanwezig. Of is hier bedoeld het 'Discours by Forme van Remonstrantye'. 1608 (Pamflet Broekema I n[o]. 113)?

desen insgelijcx by de andere camer van Hollant tot dien eynde mede versocht; ende dat 't selfde soo tydelijck, dat terwylen men in handelinghe is, wy daervan eenighe vrucht mochten sien aen dyegene, dewelcke nevens onse Overheyt de teghenwoordighe gelegentheyt van dese landen over dye deliberatiën geroepen heeft, welck goet debvoir wy nevens andere Cameren in Hollant gheerne aen Uwe E. willen erkennen. Hyermede etc. In Middelburch desen 4 November Ao. 1608.

Adres: Erentfeste, Wijse, Voorsienighen Heer Mr. Hugo de Groot, Advocaet Fiscael over Hollant, Zeelant ende Westvrieslant in 's Gravenhaghe.

147. [1608] Nov. 5. Aan D. Heinsius[1].

Clarissime Heinsi.

Deceperunt te nuper literae meae[2] quibus nuptialem Tithoni[3] tui diem significavi. hodie enim certo, hoc est ab ipsa, cuius de virginitate agentur comitia, mihi nuntiatur, solennia peractum iri die Martis proximo[4]: quod te latere nolui: quem et arbitrum facio, num hoc carmen[5] otii penuria et aliud agentis animi festinatione protrusum, novi coniugis honori edi an meo supprimi debeat. V. Nov.

Tui observantissimus
H. Grotius.

148. [1608] Nov. 23. Aan D. Heinsius[6].

Clarissime domine.

Vereor ut satis vendibilis inventa sit opera nostra Indicana, eoque magis quia nihil a te accepi, tam religioso rerum alienarum curatore. Mea quidem interest, ut editio mea me indemnem praestet, neque emam ipse opera mea meo pretio, quae rursum aliis donem. Tamen si non potest lucripetis vestris persuaderi ut desiderio meo satisfaciant, malo librorum aliquot quam temporis facere iacturam: Itaque celeritatem editionis in primis tibi commendo, sine qua et usus et gratia operis peribit. Hodie admonet me quidam ut circumspiciam, nunquem possem reperire qui Gallice hoc scriptum interpretetur[7]. erunt forte studiosi apud vos Galli literati, quorum siquis aliquot horas in translationem velit impendere, poterit et typographum demereri, et me, qui libenter relegam et considerabo, num sensus meus, qui mihi optime debet esse cognitus, satis expressus sit. Rogo te patiaris hanc tibi a me molestiam imponi, ut partui nostro obstetriceris. Sed et alieno nomine te sollicitabo. Ianninus induciarum arbiter magni

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt (als een gedeelte van n°. 145) Burman, Sylloge II p. 419.
2 N°. 145.
3 Milander, in n°. 145 'senex' genoemd.
4 11 November.
5 Zie p. 127 n. 5.
6 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 419. De brief gaat over den druk van Mare liberum, hier nog 'Indicana' genoemd, zooals Grotius indertijd 'de Iure Praedae' 'de rebus Indicis' noemde; zie b.v. n°. 86. Voor den inhoud zie p. 128 n. 1.
7 Een Fransche vertaling is nooit verschenen.

facit commentarios in sacras literas Rabani Mauri. quos puto esse in bibliotheca publica sub tua fide. ingenti desiderio tangitur eius libri inspiciendi. si habes velim (nam puto tomos esse plures) Tomum primum experimenti causa ad nos transmittas. Ego me tibi publico nomine debitorem Philippi Leidensis[1] profiteor, quem transmittam per nautam. XXIII. Nov. Fac aliquid sciam quousque aegrotet Scaliger, et quid somniet Baudius.

Tui studiosissimus
H. Grotius.

Adres: Erntfeste hoochgeleerde wijse seer voorzyenige here Daniel de Heins Professeur ende bibliothecaris vande Universiteyt tot Leyden. Loont den bode.

149. [1608] Nov. 27. Aan D. Heinsius[2].

Clarissime Domine.

Scripsi ad te nuper de Indicanis nostris. nondum puto te Typographum invenisse. nam alioqui scripsisses. tamen id qualecunque est, fac sciam quaeso, ne diu pendeam. Multas habeo rationes editionem festinandi. in quibus, satis scio, adiuvabis me si potes. Scripseram et de Rabano Mauro quem Praeses Ianninus utendum a bibliotheca publica receperat. Si forte literas non receperis, poteris ex his intelligere quid prioribus significaverim. Vereor, ne te Scaligeri sequior valetudo detineat. tamen aliquid tibi temporis tui salvum esse debet, et amicis minoribus. Utinam iter Zelandicum tibi arrideat. Neque enim debes, si eo iturus, ire eo tempore, quo Scottus[3] et Vosbergius[4], tui amantissimi inde abfuturi sunt. Vale, et nos, quamvis saepe molestos, ama. XXVII Nov.

Tui observantiss.
H. Grotius.

Adres: Erntfeste hoochgeleerde wijse voorzyenige Daniel Heinsius Professeur ende bibliothecaris vande Universiteyt tot Leyden. Loont den bode.

150. 1608 Dec. 4. Aan G.M. Lingelsheim[5].

Clarissime Lingelshemi!

Quam nemo putaverat, nostrarum rerum tamdiu in ancipiti pendentium miseriam occasionem nobis praebituram fruendi tanto tempore virorum praestantissimorum

1 Philippus a Leydis, de Cura reipublicae et sorte principantis. Ook in n°. 30 spreekt Grotius over dit boek.
2 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 420. Voor den inhoud zie p. 128 n. 1; p. 129 n. 6.
3 Apollonius Schotte, sedert 1602 pensionaris van Middelburg; in 1610 raadsheer in den Hoogen Raad.
4 Caspar van Vosbergen Jr., pensionaris van Veere.
5 Afschrift Kon. Bibl. Kopenhagen. Gedrukt Reifferscheid I p. 28.

et in iis Hippolyti[6] viri omni laude consummatissimi visu atque colloquio, tam contra inopinatum nobis accidit, eum ipsum cum aliis Germaniae legatis nunc subito abire atque avelli a nobis, et nos ante rei exitum in medio

6 Hippolytus a Collibus. Hij vertoefde thans weder in den Haag als gezant bij de onderhandelingen over den vrede.

salo relinquere, quorum opera ad portum nos perventuros speraveramus: eoque magis, quia omnes hic homines, qui puram religionem non consuetudine, sed vera pietate amplectuntur, adversus omnes rumores et metus istorum adspectu recreabantur. Nunc quo in loco simus, ex ipso optime intelliges, quem puto nostrarum rerum atque contationum non satietate sed fastidio tangi. Inter caetera hoc nobis evenit, ut vitia nostra, quae utcunque pressa latuerunt hactenus, simul et amicis et inimicis nudarentur: quorum ut hoc grave est, ita illud vicissim solatio est, quod mederi nobis amici ita optime possunt, si norint, quatenus et qua parte aegrotemus. Tua sinisteriora omnia de hoc omni actione intellexi aliquoties. Eventus hactenus nimium probavit, ita retro semper ad praviora delapsi sumus: ac prope eo ventum est, ut maxima spes concordiae nostrae resideat in hostium iniquitate. Sed querelis semper tempus manet. Hippolyto autem et tibi, qui mihi eum amicum conciliasti, quantum debeam, sentire nunc maxime incipio, cum video, me usu tam beatae consuetudinis cariturum; habemus hic nunc viros multos in republica exercitatos, ex quo, ut graviter morbosi solent, medicorum turba circumsistimur: sed cui praeter rerum peritiam tantum sit literarum, - quas cum dico, non tantum minores artes comprehendo, sed rerum divinarum humanarumque disciplinas - cui praeterea tanta comitas et prudens ac religiosa simplicitas, novi neminem. Talem eum privatim, talem publice vidimus. Oro te, ut, cuius amicitiam mihi dedisti, eiusdem benevolentiam mihi perpetuo conserves. Scio, qui tuus est in me affectus, etiam rerum mearum aliquid scire desiderabis. Occupor rebus fiscalibus, quae plurimum habent negotiorum: sed tamen dignitas laboris et patriae antiquitatis iucundissima investigatio[1] multum me recreant. In historia pergere constitui: et si video, quod ferme video, non facile me impetraturum, ut publica auctoritate libri mei prodeant, partem forte descriptam ad vos mittam, ut, si non displicet, edant ii, quibus non sunt metuenda nostrorum hominum iudicia. Intra paucos dies edere constitui libellum[2] de iure liberae navigationis in Indiam contra Hispanorum iniquitatem; ubi prodierit, videbis inter primos. Scaligerum amittimus. Caeteri amici recte valent. Baudius et Heinsius se tibi commendant; ego me etiam Grutero et doctis omnibus.

IV. Dec. CIↃIↃCVIII.

Tuae dignitatis observantissimus cultor
H. Grotius.

151. 1608 Dec. 5. Aan D. Heinsius[3].

Nimia mea expectatio et impatientia molestum me tibi saepius cogit esse. Satis intelligere videor ex eo quod non scribis nihil te conficere potuisse de Indicanis meis. tamen velim scire qua pecunia putes posse imprimi, simul quid de Gallica translatione sperare debeam. Rescribe, quaeso, imo potius, si potes, transcurre ad me in aedes iam viduas. Uxor enim a me profugit et minatur mihi

1 Blijkbaar verzamelde Grotius materiaal voor zijn Liber de antiquitate reipublicae Batavae, dat 1610 verscheen (Rogge 148).
2 Zie p. 128 n. 1.
3 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 420. Voor den inhoud zie p. 128 n. 1; p. 129 n. 6.

gelu longum divortium. solare saltem in unum diem solitudinem meam. Facies rem pergratam Iannino, si ipsum videris. Legati Germani et princeps chori Hippolytus[1] excusant se quod celeritate abitus sui impediti sint Scaligerum, ut putant, nunquam rursus videndum teque et Baudium salutare. Ansbachiensis[2] quoque abiit, qui sane felix mihi videtur, quod Scaligero placeat: sibi autem, quod diviti dominae: quae multum praedicat eum sibi et bellum et non invenustum videri. Hoc eo, ut scias illum, ubi redierit, indicturum tibi Epithalamium. quod si ei ego excusare non potero, praevideo futurum ut in eundem locum incidamus de gentium iure violato in vulnere legati. Rogo te ut has literas quas inclusas vides - sunt a patre meo - per ministrum tuum mittas ad hominem, si non fallor, in tractandis pecuniis non paulo te eruditiorem, quam sapientiam mirum ni Baudius ipsi invidet. V Dec. CIↃIↃCVIII.

Tui studiosissimus
H. Grotius.

Adres: Erntfeste hoochgeleerde wijse seer voorzyenige Daniel de Heins Professeur ende bibliothecaris vande Universiteyt woonende in de Nonnestraet tot Leyden. Loont den brenger.

152. [1608] Dec. 11. Aan D. Heinsius[3].

Clarissime Heinsi.

Gratias summas habeo, quod te tam fastidiosas molestias pro me suscipere non piget. De exemplarium numero patiar mihi satisfieri, dum tamen caetera quorum egebo possim certo et aequo pretio adipisci. De tempore non satis intelligo. nam si ea mens est Typographi non ante Februarium mensem opus prodituram, ea mihi conditio plane displiceret: quia sola spe festinandi patiar mihi eas leges ferri quas alioqui recusarem. Spero ex multis praelis unum ante id tempus exiguo operi vacaturum. Venissem ad vos cras: sed subitis negotiis distineor. Utinam tibi ad certum diem editionis finem polliceantur. et specimen aliquod ante festum. De translatione scio quoque te curaturum siquid curari potest. Literas mitto ad te a Nic. Reigersbergio: alias ab eodem ad Bandium et Bertium, quibus famulum tuum onerare mihi liceat.

XI Dec.

Tui studiosissimus
H. Grotius.

Adres: Erntfeste hoochgeleerde here Daniel de Heins Professeur ende bibliothecaris vande Universiteyt tot Leyden. Loont den brenger.

1 Zie n°. 150.
2 De gezant van den Markgraaf van Ansbach, Johann Baptista Lenekken (p. 111 n. 3).
3 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Voor den inhoud zie p. 128 n. 1.

153. 1608 Dec. 18. Aan D. Heinsius[4].

Clarissime Heinsi.

In Zelandiam trahor, tristi causa, ob morbum coniugis: quod ne tibi contingat certissimo uteris remedio, vita caelibe. Ego malo ibi totus esse quam hic dimidius.

4 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 421. Voor den inhoud zie p. 128 n. 1; p. 129 n. 6.

Caeterum *τῶν ἰνδικῶν* deproperationem tibi ut meipsum commendo. interest enim et publice et mea privatim, ut editio festinetur: alioqui *χάρις ὤλετο*. Scio per te non staturum sed negligentiae et desidiae Typographorum oppono diligentiam tuam quam semper in rebus meis etiam infra dignitatem tuam exhibuisti. Cogita me quamdiu absum quotidie id rogare quod nunc semel per literas rogo. In correctione nescio an aliquis usus esse possit Herois Tuningii[1]. si ita est, non gravabitur. Dabo operam ut redeam quamprimum etsi hoc *Θεοῦ ἐν γούνασι*. Inter praesentes metus etiam Scaligeri me valetudo cruciat, cui me commendo forte haud ultra visurus istud saeculi lumen. Vale, Doc(tis)sime virorum. XVIII Dec.

Tibi obligatissimus
H. Grotius.

Adres: E. hoochgeleerde wijse voorzyenige here Daniel de Heins Professeur ende bibliothecaris vande Universiteyt tot Leyden.

154. [1608] Dec. 26. Aan D. Heinsius[2].

Clarissime Heinsi.

Hic in Zelandia multos tui amantes, pluresque accusantes video eam quam tu quoque in versibus socordiam appellas. Imprimis Blonckius[3] verba mihi retulit Vettii[4], qui cum matre dominae hac de re perquam serio egerat. Uterque tuus est quantum vis, sed prodesse tibi non possunt, dum tibi obstas. Ita feriae causam tuam gravant, et meum huc iter: putant enim minus esse patrocinii in occupationibus contra amicum quam contra uxorem. Mea gravi morbo liberata est[5]. Tua adhuc vacat. neque est quod aut Papirios aut Martios[6] aut id genus hominum metuas. Liber meus[7] interim, ut puto, procedit, te quidem *ἐργοδιώκτῃ*. quod si Luciae[8] aliqua tibi cura est, et febres Zelandicas non nimium metuis, poterit correctio mandari Tuningio[9], aut si ille minus vacat, Baudio, qui se oblectabit hac opera interim dum uxor mori cunctatur. Pro Scaligero sane sollicitus sum, nisi tu fortiter desperandum putes. Vale decus nostrum. 26 Dec.

Tui nominis observantissimus
H. Grotius.

Adres: Erntfeste hoochgeleerde wijse seer voorzyenige Daniel de Heins professeur ende bibliothecaris in de Universiteyt tot Leyden. Loont den bode.

1 Professor Gerrit Tuning, die ook vroeger Grotius wel geholpen had bij de correctie zijner werken; zie n°. 6.
2 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 422.
3 Dit ziet op Heinsius' vrijage met Margaretha Luycx, waarover p. 126 n. 3.
4 Zie p. 124 n. 4.
5 Zie n°. 153.
6 Medeminnaars onder advocaten en derg., die met papieren omgaan, en officieren.
7 Zie p. 128 n. 1.
8 Lucia = Margaretha Luycx; zie n. 3.
9 Zie n. 1.

155. [1609] Jan. 5. Aan D. Heinsius[1].

Clarissime Heinsi.

Domum reversus, sine uxore, quam tamen reliqui probe valentem, nihil prius habui quam ad te scribere: primum ut hoc tu scires: deinde ut ego ex te, ecquid Indica mea[2] profecerint, quae nisi maturantur, et oleum et opera perierunt. De Lucia[3] nimium tu securus es. Et vera sunt quae ex Zelandia scripsi. Nescio quis illi nunc miles alludit. quem tu facile excuties. Etsi hercule etiam dubito an suadere cuiquam ausim matrimonium, cum video me, cui id optime cessit, tanto in cruciatu fuisse, pendente coniugis valetudine. Adeo nihil in rebus humanis sincerum est. nam ubi id quod amas nactus sis, succedit amittendi metus, molestia, cui vix ulla voluptas contra comparanda sit. ut bene succedat, tamen, ut dico, me exemplum habes. sin male, Baudium vides, quem non dubito graviter angi ob immortalitatem uxoris. Saluta quaeso materteram tuam, cui gratias ago quod se pro uxore mea sollicitam ostenderit. 5 Ian.

Tibi obligatissimus
H. Grotius.

Adres: Erntfeste wijse hoochgeleerde voorzyenige Daniel de Heins Professeur ende bibliothecaris der Universiteyt tot Leyden. Loont den bode.

156. 1609 Jan. 11. Aan D. Heinsius[4].

Ego vero, mi Heros, hominum sim omnium ingratissimus, si aut ea quae tu mihi praestas quotidie[5] non agnoscam, aut ea tibi imputem quorum in aliis culpa est. quis enim non in suis hoc rebus experitur, diligentiam nostram vinci saepe atque impediri aliorum desidia, etsi istorum lucripetarum mora non est vera desidia, sed avaritia. Si putarem eos non posse indemnes esse, nisi mihi iniuriam facerent, ferrem aequo animo. nam de quaestu suo certant dispendio meo, hoc est gratiae detrimento. tamen quantum adhuc in posterum festinabunt, tantum peccato suo demserint. Tibi vero tanto plus debebo, quanto cum molestiore hominum genere rem tibi esse satis intelligo. Characteres sane placent, et libelli forma. utinam chartam non pessimam adhibeant. De publicis addamne aliquid? Induciae periclitantur quantum unquam antehac. Videtur Hispanus non tanti facturus nos decipere ut eo nomine veterem superbiam omittat. quod si facit, verendum est ne posteritas illum a nobis corruptum iudicet. adeo hoc rebus nostris expedit. Caeterum de Ecclesia quoque, ut debeo, sollicitus sum. ut possim cum viris sapientibus loqui cum ratione, legi diligenter Dialogos Castellionis[6]. invenio miserum interpretem sacrarum literarum, et ut obiectiones moventem in argumento foecundo multiplices, ita ad contrarias auctoritates respondentem perfrigide. Si essem apud vos darem operam, ut scripta aliqua Arminii nanciscerer. De Scaligero nihil scribis, puto eum adhuc mori. Baudium

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 422.
2 Zie p. 128 n. 1; p. 129 n. 6.
3 Zie p. 133 n. 8.
4 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 423.
5 Bij de uitgave van Mare liberum, zie p. 128 n. 1.
6 Sacrorum dialogorum ll. IV; het eerst in 1542 uitgekomen.

nostrum ecquid sanum vidisti? Inauratus est a Iannino[1] non poenitenda liberalitate: puto eam esse hominis ingenuitatem ut hoc omnibus praedicet: nam ad me quidem eo duntaxat nomine venit, ne hoc nescirem. Rogo te, ut has literas ad Gomari aedes cures. XI. Ian. 1609.

Tuus per omni(a)
H. Grotiu(s).

Adres: Erntfeste hoochgeleerde wijse discrete Daniel de Heins Professeur ende Bibliothecaris vande Universiteyt tot Leyden. Loont den bode.

157. 1609 Jan. 12. Van J. Boreel[2].

Aengaende 't recht van verbodemen hebbe tsedert verstaen, dat het tusschen Middelburg ende andere steden in de omliggende provintien plaetse heeft alleene ten aensyene van wijnen, vreemde toekommende ende de Wielinghen passeerende, waerinne misschien niet wel gedistingueert en wert 't craenrecht ende van de gauge, volghens dewelcke alsoo de vreemde wijnen moesten alhyer gekayt werden; de vreemde, niet willende verder marten gaen soeken binnens lants, hebben deselfde doen ofte laten vervoeren in kleynder bodemen. Van dit recht soo my dunckt spreeckt Leoninus Cons. 7 et 8., daer de crane ende gauge in revis(ie) dyenden voor 't hoff van Mechelen.

De re communi Amphictyones nostri *μεσοπύργειοι* otiose deliberant quos ego illuc ad vos mittendos censeo experturos quid valeant nostri vultus et rationes adversus eos quos absentes non magni faciunt, sed sunt isti mores hominum *ἀπείρων*, nihil ipsi posse, aliorum omnia improbare. hoc certe quin verum sit negare non possum, vectigalia durante bello constituta nervos esse nostrae Zelandiae. De translatione mercium qualis nunc ad Lillonis arcem in usu est, sperare non audeo, aliquid tamen remorae navigantibus iniiciendum est quominus plenis velis despecta Zelandia portus hostiles adpellant. Vale. prid. Id. Ian. M.DCVIIII.

Tuus si quisquam alius
I. Boreel.

Adres: Aen Mijn heere Mijn heere de Groot Advocaet Fiscaal in 's Gravenhaghe.

158. 1609 Febr. 14. Van D. Baudius[3].

1 Jeannin gaf hem 100 pistoletten voor zijn gedichten, zooals Baudius vertelt in een brief aan Willem Brasser van 16 Febr. 1609 (Epp. p. 409).

2 Hs. U.B. Amsterdam, cod. R 29. Zeeland wenschte uitdrukkelijk in het verdrag met Spanje te hebben vastgelegd, dat de schepen, komende uit zee en gaande naar vijandelijke landen, zouden moeten verbodemen, wat de andere gewesten weigerden. Boreel spreekt over de toepassing van dit recht van verbodemen in een bepaald geval, nl. het verkeer tusschen Middelburg en omliggende steden. Gauge (jauge) is het recht op de tonnemaat.

3 Gedrukt Baudii Epistolae p. 293. Over Baudius' pogingen om tot historieschrijver van Holland benoemd te worden handelen ook zijn brieven aan Van der Myle, Epp. p. 299, 307, 308, 317, 318.

Τῷ *προχρίτῳ τῆς νεότητος, καὶ ἐμοὶ ἀντὶ πολλῶν, μᾶλλον δὲ πάντων, φιλτάτῳ* H. Grotio Dom. Baud. S.P.D.

Si tam perspecte te novi, quam olim * ignorabat Baudium antequam te notore introductus esset ad sapientiam, non es nescius fuisse *παρὰ τοὺς ἄνδρας Ἀθηναίους* mortalem quendam haud minimi sane pretii, cui Periclis nomen indiderunt parentes. Is quaestor quum esset, ingentem pecuniae vim *εἰς τὸ δέον ἀνά-*

λωσεν, unde meruit perfundi aceto poëtae dicacissimi Aristophanis[1]. idem cum Aspasia, non illepido nec ineleganti negotio, caput collimavit, et alia multa patravit, quae nunc non est narrandi locus. *τοῦτο δὲ χρῆμα πρὸς τὸν Διόνυσον*[2], quod quum in adversa valetudine visitaretur ab amicis, et quidam ut assolet, ex eo quaereret quo pacto sese haberet, nihil responsi reddidisse fertur, sed indice digito monstrasse *περίαπτόν τι ὑπὸ τῶν γυναικῶν τῷ τραχήλῳ περιηρτημένον*[3] quo more pueris bene natis de collo suspendi solent bullae seu crepundia tu caetera facile ariolari potes sine urinatore Delio[4], aut aenigmatum coniectore. nempe hoc schemate designatum voluit primarius populi vir quanto periculo aeger esset, qui tales offucias sibi apponi passus esset. Similiter ego, qui nihil audeo facere scilicet nisi exemplo magnorum virorum, sagacitati tuae divinandum relinquo quanta in Charybdi laborem dignus fato meliore, quod ad tam humilem, abiectum et simplicem stilum confugere non exhorruerim, cuius specimen vides in iis literis[5] quas ea mente resignatas ad te mitto, ne perveniant in eius manus cui inscriptae ac destinatae erant. Quem quidem sine controversia copiis atque opibus abundare palam est, ut nihil facturus videretur, unde Praetor ei bonis interdiceret, si viri haud quaquam seculo poenitendi fortunam sublevare dignaretur. Nec ea res hominis famae labem aspergeret, nec facultatibus damnum adferret, haud magis quam si ex uberi vindemia racemus, aut e copiosa segete manipulus derueretur. Has rationes quum egomet mecum deputarem, et simul rerum mearum angustias inspicerem - *αἱ νῦν εὐπορήσουσι. δεῖ γὰρ οὕτω λέγειν, καὶ μὴ βλασφημεῖν.* Creditoribus unde solvam, recte est: nam non habere me, religio est dicere. Possum, quod cuivis in mundo est, etiam rebus ad incitas redactis ominari cum cornicula quae consedit in Tarpeio vertice *ἔσται πάντα καλῶς*[6]- quum igitur subducerem ratiunculam patrimonioli, nihil residui videbam praeter aes alienum, et eum censum quem ex patriae ruinis secum asportavit magnanimus Bias[7]. Itaque consilium a necessitate sumpsi, quod mihi principio vehementer arridebat, ut pene exclamarem *εὕρηκα*. sed quum refrigerato ardore cupiditatis interrogassem *θυμὸν ἀγήνορα* eteris Baudii, *quem adspectabant ob os cuius Graii ora obvertebant sua*[8] piguit me puduitque humilitatis, tantumque iuris concessisse fortunae, ut elogium tuum, quo maxime glorior, factis refellerem. Tamen non, ut ille *μικροφιλότιμος* aiebat, ne perirent vigiliae, sed ut scires quibus merser fortunae fluctibus, pene hoc lacrymis conscriptum epistolium ad te misi, nec tamen in moerore potui recedere a pristina iocandi consuetudine, ad instar phreneticorum, qui tum rident cum gravissimo morbo afflictantur. Nemo rerum humanarum memor aut succensebit, aut non ignoscet homini nullius culpae sibi conscio, si cum animo partiatur curas et aegritudines, quibus etiam inculpatissimi mortalium exerceri consueverunt. Paupertas multis irrefragabile virtutis atque innocentiae testimonium perhibuit, et boni mores oppressi sunt, quum opes honori, egestas probro coepit haberi. Nunc

1 Arist., Nubes 859.
2 Een bekend spreekwoord is: *οὐδὲν πρὸς τὸν Διόνυσον*.
3 Plutarchus, Pericles 38.
4 *Δήλιος χολυμβητής*, spreekwoordelijk voor een goed duiker. Diogenes Laertius II, 5, 7.
5 Uit het vervolg maak ik op dat deze bedelbrief aan Milander gericht was, en dan zal het de brief van 13 Febr. 1609, Baudii Epp. p. 407, zijn.
6 Suetonius, Domit. 23.
7 Van hem het bekende: 'Omnia mea mecum porto'. Cf. Cicero, Paradoxa I, 1, 8.
8 Cicero, Epp. ad Fam. IX, 26, 2.

Illud amicitiae sanctum et venerabile nomen
Prostat, et in quaestu pro meretrice sedet[1]

nisi, quod haud dicam dolo, tu ex amicis certis mihi es certissimus. rem factam haberem, si aut tu Milandri gazam, aut ille animum tuum possideret. Publica quidem vox hanc ipsi laudem tribuit, eum detractis vitiis hanc habere cum Tiberio[2] virtutem communem, quod sit erogandae per honesta pecuniae cupiens, et pronus ad sublevandum eos qui praeter meritum adversis rebus urgentur. Sed grave est, inquit pater, periculum facere in filia. Ego ilium veteri quidem observantia complexus sum, quum vix in lucis auras editus esset, sed non tanta mihi cum eo iura necessitudinis intercedunt, ut eiusmodi benignitatem ab ipso postulare audeam. Quamquam - ita me Deus bene amet - nihil expeto nisi cum certa spe restituendi non sine perpetua beneficii memoria. Nam ut hodie sunt *mores mori morosique*[3] multum *ἔλαιον οὐκ ἔνεστιν ἐν τῷ ληκύθῳ*[4]. Senio et inusu obsolevit titulus de donationibus, ut iure inter abrogatas leges recenseri debuerit. Ubique gentium facile reperias *αἰτωλίτας καὶ δώσωνας*[5], at pauci sunt qui Doricam musam aut dialectum sonare velint. Macte virtute esto magnanimus ille *Ἀμφότερον θέμιδος θ' ἱερεὺς, πρεσβεύς τε ἄναχτος*[6] qui tam praeclarum certamen mecum instituit, ut ipse *δωριστί* caneret, *ἐγὼ δὲ δωροδοχιστί*[7]. Sed quanquam tanti facti gloria nunquam e sensibus meis obliterabitur, tamen hactenus oleum lychno affusum est, ut ab improbissimo genere *, pro quibus tot bella pugnavi, liberare possem *. pauci milites e tanta gente cladi superfuere, nunc ad unum omnes coloniam mutaverunt, aut potiti sunt hostium. Itaque nostra ratio iterum delata est ad eosdem egestatis scopulos, in quibus ante obhaeserat, nisi quod supellex paulo nitidius splendet. Sed exorti sunt venti horribiles atque pestilentes, qui nos ita curis exercitos habent, ut nesciam quo cursum dirigere debeam, nisi rursus aliquis favonius votorum nostrorum vela implerit pluvio Iove, sed qualis fluxit in Danaae gremium,

Dedecorum pretiosus emptor[8].

Ni fit, idque non caeca sed oculata die, nihil me fieri potest miserius, ****,**. Habeo, qui declinem hunc ictum. Sed semel pedum visa erit via, protinus omnes eo confugient tanquam vulturii ad cadaver, ut mecum agant eadem comitate qua Bacchae Penthea[9] discerpserunt. Certa naufragia misero huic mortali impendent, quae non alia velificatione praetervehi posse video, nisi praesentissimo remigii supplemento, et illo instructu quo manus collybo decolorari solent. Bonae spei vadum, imo salutis ara pateret afflicto, si continuo collega Tragorae[10] fierem. Sed non otiose addidi 'continuo'. res enim meae vel brevissimi temporis moram non ferunt. Iamdiu volvo hoc *Saxum sudans nitendo, neque proficio hilum*[11].

1 Ovidius, Epp. ex Ponto II, 3, 19.
2 Dio Cassius LVII, 10, 3.
3 Plautus, Trin. 648.
4 Aristophanes, Aves 1589.
5 Woordspeling met A*ἰτωλίται*, Aetoliers, en *αἰτεῖν* vragen; *δώσων*, hij die zal geven; zie Erasmus, Proverbia, in voce.
6 Dit ziet m.i. op Jeannin. Cf. p. 135 n. 1.
7 Woordspeling met *δωριστί* = Dorisch, en *δωροδοχεῖν*, geschenken aannemen. Zie Aristophanes, Equites 989 v.v.
8 Horatius, Od. III, 6, 32.
9 Zie bij Ovidius, Met. III, 513 vv.
10 Tragoras = Bockenberg; zie p. 51 n. 6. Baudius wil zijn collega, dus historie-schrijver van Holland, worden. Zie ook p. 108 n. 1.
11 Cicero, Tusc. Disp. I, 5.

Optime tamen sperare me iubet optimus virorum D. vander Mylius: et recte atque ordine monet exspectandam esse occasionis oportunitatem: rationibus eius assentiri mens mea cogitur, sed creditores non accipiunt in solutum inanes logos, quanquam valido fultos tibicine, magister artis ingeniique largitor venter caret auribus. Meo iudicio nunc pulcra se dat in manum occasio rei conficiendae, si D. vander Mylius totis suadae gratiaeque suae viribus in eam curam incumbere dignaretur, ad abstergendam offensionem qua laesus esse videor, quod praeteritis comitiis nulla sit habita Baudii ratio, nec in augendo peculio, nec in causa ordinariatus[1], quum tamen multi collegarum etiam plura obtinuerint quam ausi erant sperare. *ἀλλὰ τὰ μὲν προτέτυχθαι ἐάσομεν ἀχνύμενοί περ.*[2]. Ut paucis complectar omnem rem, si fuero allectus in collegiumu Tragorae, certum habeo hominem a quo centum libras mutuo accipiam, quae smma pulcre me liberabit ab omni aere alieno. Ex quo tu Fisci patronus es factus, cui soli fasces ultro submitto, nullus est competitor quem formidare debeam, nisi gratiosi dignis praeferantur: nec nos, ut opinor, favore destituimur. Tu quidem ea vi mentis polles, ut fortiter laturus videaris quidquid patria tuis humeris inaedificare voluerit: sed plane confido te contentum esse sparta quam nactus es, et aliquid etiam amicissimo capiti relictum cupere, qui se vindicet ab iniquitate fortunae, et seculum insigni opere demereri possit. Ita enim spero, nec ‘immunis fucus sedere cupio ad aliena pabula’[3]. Quod tamen suspicari videbatur D. vander Mylius. sed generosior mihi mens, et nihil est quod maiore animo consequendae solidae laudis, spe et votis ambiam, quam ut Historiam suis numeris absolutam exaedificare queam. Scis me non esse imparatum ab eius ingenii, doctrinae, ac iudicii praesidiis, quae ad huiusmodi rem exequendam requiruntur, quod pace dicam vel decessoris mei, vel *τοῦ γενναίου* B*ωχχενβεργιάδαο*. Haec nunc summa votorum meorum est, quam si consequar, rex ero. Sin hoc lentum negotium diutius protelatur, aliud tamen erit dispiciendum remedium, aut circumspicienda sedes exilii, in quo possim nec turpem senectam ducere nec cithara carentem. Provisa iam in corde habeo consilia, quae quia paucis verbis enarrare non possum, et iam fessus sum longae scriptionis, tecum *σὺν θεῷ* proximo die feriato communicabo. nam heri publice moniti sumus nomine Curatorum et Consulum, ut ad signa frequentes essemus, neu sine gravi causa stationem deseruisse vellemus[4]. Nemo forte ex omni numero minus est quem haec admonitio perstringat. Dabo tamen operam, ut in posterum ita sim assiduus, ut non permittam mihi feriandi licentiam, nisi sonticus morbus aut vis maior incidat, cui humanis consiliis obveniri non possit. Et iam voti reus sum, ut scias, non ut temeto caream, sed ne ab eo Palladis sacrarium temerari in posterum sinam. quod unum ab obtrectatoribus mihi vitio vertitur. sed certe plura dicuntur, quam quorum sum conscius. Volo tamen ad omnes bene audiendi partes animum comparare, ut sine exceptione laudari merear, etiam arbitrio ipsius invidiae. Quorsum enim et optimarum artium scientia pectus implemus, et in sacris literis versamur, nisi ut Dei timorem, et honesti reverentiam induamus? Sed iam tempus est ut epistolae finem imponam, quae, si minutis

1 Zie n^{o}. p. 81 n. 7.
2 Homerus, Il. Σ 212.
3 Virgilius, Georg. IV, 244.
4 Molhuysen, Bronnen I p. 183.

Grammatistarum praeceptiunculis illigari nos patimur, iampridem epistolae modum excessit.

ἀλλ᾽ ἡμεῖς τὸ πάλαι μὲν ἐλεύθεροι εὐχόμεθ᾽ εἶναι,

manum ferulae subduximus, at nunc etiam manum ponemus de tabula. Vale. Datum Lugduni Batavorum XVI Kal. Martias CIↃIↃCIX.

159. 1609 Febr. 18. Aan D. Heinsius[1].

Clarissime Heinsi.

Inter negotia non minus multiplicia quam iniucunda solatium maius mihi obtingere nullum potuit eo quod ex orationum tuarum[2] lectione percepi. nefas sit alii te quam tibimet ipsi comparari. Itaque cum priores tuas orationes cum his postremis confero, ita iudico, eloquentiam tuam a subtilitate Senecae ad Plinii elegantiam venisse, nunc in perfectissima Ciceronis facundia consummatam. Discent posthac Tullium admirari, qui videbunt te, cui caetera dicendi genera felicissime contigerunt, hunc delegisse postremo loco quem imitareris, aut qui cum contenderes. Quis nunc contemnet eam facilitatem quam tu sequendam duxisti, cui nihil difficile est? Eant nunc illa verbosae brevitatis praecipitia, eant acumina anxie quaesita, est putida sordentis vetustatis affectatio: illi quoque eant qui per omnes aetates, per omnia dicendi genera instabili dictione decurrunt. habent forte aliquid eruditionis eorum labores: oratio sanitatem et robur non habet. Fuit olim laus saeculi incorrupte atque castigate loqui, quo nimirum tempore Hortensius. gravis aemulus palmam tamen Ciceroni reliquit, quo Brutus, Asinius, Calvus[3], certatim ad vim dicendi masculam aspirabant, quo immensus ille Caesaris animus digna Romana maiestate sine fuco et calamistris loquebatur. Nunc ista laus quae publica esse aetatis iam dudum desiit, privata tua facta est. Versus ipsi tui, quorum gloria hac nova laude obscuratur, indicium huic rei dederant atque praesagium. Quid enim aliud exspectare debebamus ab Ovidiano poeta quam Ciceronianum oratorem? Illa vero imprimis quae de bibliotheca est oratio, multis mihi bibliothecis praestare videtur. quippe cum praeter eximiam in dicendo felicitatem de clarissimis ingeniis exactissima iudicia complectatur. Neque minus admiror, quomodo in argumento parum amoeno de ratione interpretandi poetas non disertus tantum sed et festivus esse potueris. In librum de Mundo quae dicis, talia sunt quae nisi ab excercitatissimo philosopho, et Critico diligentissimo, dici non potuerint. Argumenta autem de auctore eius libri certissima, stylus et placita Aristotelis, a quibus iste liber plurimum dissidet.

Nunc ad mea venio, hoc primum testatus non sine rubore mittere me ad te Praefationem quam Indicis[4] meis praefigas. nunc enim demum, postquam tua legi, incipio intelligere quam non Latine omnes alii scribamus. Sed profecto totus liber, ut ferme omnium qui in studio hoc inficeto versantur, laboris multum

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 423.
2 Heinsius' Orationes, 1609. Deze uitgave is zeer zeldzaam. Een ex. in Biblioth. Van Hulthem IV, 23534.
3 Lucius Iunius Brutus, C. Asinius Pollio en C. Licinius Calvus.
4 Mare liberum, zie p. 128 n. 1; p. 129 n. 6.

continet, eruditionis nihil. Mitto et binas Regis Hispaniae literas[1], quas in fine operis locandas iudico. Inscriptio libri erit quae in prima pagina scripta est. Sed non debet publicari liber antequam monstratus sit Ordinibus, a quibus accedet permissio[2], cuius exemplum in tergo ipsius frontispicii excudetur. Itaque ubi impressa erunt omnia, exemplar unum ad me mittetur, quod cum Ordinibus communicem. Vale, Clarissime Domine, et aequi interpretare libertatem meam, qua toties tibi molestus sum. 18 Febr. 1609.

Tibi devinctissimus
H. Grotius.

160. 1609 Febr. 23. Van D. Baudius[3].

Iterum me domestica naufragia referunt ad eosdem scopulos. Retinui tamen, et retinebo, ut spero, etiam in extremis malis, nedum in his curarum minutiis *ἀγήνορα θυμὸν*, nec abieci me in tam miseras preces atque nuper[4], nec ullam vocem protuli minorem viro, aut cedentem calamitati.

> *Στέργειν γὰρ αἱ πάθαι με χὠ χρόνος ξυνὼν*
> *Μαχρὸς διδάσχει, χαὶ τὸ γενναῖον τρίτον*[5]

Literas etiam ad illustrissimum Principem[6] mitto, quibus sanare conor si quid haeserit offensae, vel incommodae suspicionis ex nostra Dissertatiuncula super induciis[7]. Confido non futuram illi ingratam meam confessionis ingenuitatem, coniunctam tamen cum generosa libertate. neque enim capital fecisse videor, si ex animi sententia sum locutus in atrio, ut sic dicam, libertatis. Communicavit mecum noster heros Heinsius literas[8], quas ad eum misisti postridie eius die quo apud vos fui. Veto te credere, tibi unquam evenisse ut prudentius iudicares, et ornatius scriberes. Gratulor mihi meum iudicium prorsus convenire cum tuo. Illud autem epiphonema per mihi lepidum et venustum est visum, non aliam spem de tam insigni iuveni concipiendam fuisse, quam ut cum Ovidiano Poëta Ciceronianum oratorem coniungeret. Nuper statim ut sum a te digressus, conveni *φέρτατον ἀνδρῶν*, vel si mavis *φῶτα ἄριστον* van der Mylium. nunquam eo usus sum commodiore, ita me a vultu et sermone suo dimisit bonae spei plenum, ut in eo videretur aemulari laudem amoris ac deliciarum generis humani, qui negabat oportere quenquam ab alloquio principis tristem discedere[9]. Quid

1 De brieven van koning Philips III aan den onderkoning van Indië, Martinus Alphonsus de Castro, van 28 Nov. 1606 en 27 Jan. 1607, die in Latijnsche vertaling aan het einde van het boekje gedrukt zijn. Grotius bezat de origineelen, die in 1864 verkocht zijn in dezelfde auctie, waar het hs. van de Iure Praedae voorkomt. Zie: Catalogue des Mss. autographes du célèbre Hugo Grotius. Vente 15 Nov. 1864, la Haye, Mart. Nijhoff, ns. 2 en 6.

2 Het privilege van de Staten, dat echter niet in het boekje voorkomt, en ook niet gevraagd is, daar de uitgevers het boek zonder Grotius' voorkennis verspreidden. Zie n°. 165.

3 Gedrukt Baudii Epistolae p. 301.

4 N°. 158.

5 Sophocles, Oed. Col. 7 sq.

6 Die brief is niet in Baudius' Epp. opgenomen. Zie echter den brief aan Milander, Epp. p. 304.

7 Dissertatiuncula super Inducias Belli Belgici. Auctore Latino Pacato (Pamflet Knuttel 1566).

8 N°. 159.

9 Suetonius, Titus c. 1 en 8.

multa? plane persuasit ut in animum inducam *Durare et memet rebus servare secundis*[1]. Cum non possumus quae volumus, velle debemus quae possumus. In hoc decreto finem faciam, et te plurimum salvere cum suavissima coniuge ac familia iubebo. Datum Lugduni Batavorum XXIII Februarii CIↃIↃCIX.

161. [1609] Maart 7. Aan D. Heinsius[2].

Clarissime Domine.

Pro diligentia quam praestitisti non operi[3] - neque enim merebatur - sed amico gratias ago maximas. Errata annotavi et gaudeo me tam paucis defunctum, ut nunc est Typographorum genus. Sed alia difficultas hinc suborta est quod cum illorum hominum desidia opusculum meum sua tempora perdiderit, cum id ipsum argumentum isto modo disceptari debebat, nunc in ea inciderit, quae plane videntur incommoda omni editioni, quippe in ultimo colloquiorum[4] articulo, quibus ea omnia vitanda sunt, quae possunt ingenia partium offendere. Itaque vir sapiens, Milii tui socer[5] - quem cum dico nihil me aliud quam Ordines Hollandiae dicere intelligo - in ea perstat sententia, quae et mihi, non hercule mea, sed reipublicae causa probatur, posse quidem, ne Typographus de damno conqueratur, mitti libellum ad nundinas: caeterum distributionem in vulgus in septimanas aliquot, mensem ad summum his in partibus diligenter comprimendam extra ea exemplaria quae mea cura et fide hominibus iudicio praeditis et bene in patriam affectis donabuntur. Huius rei causa, et ut impressio finem quamprimum accipiat, ne nova suboriantur incommoda, eram venturus Lugdunum. sed prohibeor arcta occupatissimi muneris necessitudine. quo tamen non ita distringor, ut non vetera studia interdum fugitivum suum retrahant. Testabitur hic quem tibi mitto Ionas[6]. de quo indicium tuum simplex et sincerum exspecto: hoc primum stipulatus ut bene cogites quam sit difficilis omnis Poetica Paraphrasis argumenti religiosi et quantum intersit inter sermonem Hebraeum et versus Latinos. De libello meo explora quaeso an Typographus ultro pariturus sit legi quam scripsi. alioqui utendum erit publica auctoritate. nolo enim eum meo periculo peccare. Et non sumus Baudii. Ionam aut remittes, aut, si placet, referes. VII Martii.

Tibi obligatissimus
H. Grotius.

162. [1609] Maart 15. Aan J. Meursius[7].

Nova non curas, vetera per te scis; quare nihil fuit, quod ad te scriberem, nisi hoc ipsum nihil esse. Et tamen nolui Gruteri literas meis incomitatas ire,

1 Virgilius, Aen. I, 207.
2 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 439.
3 Mare liberum, zie p. 128 n. 1.
4 De onderhandelingen over het Bestand, sedert Februari te Antwerpen gevoerd.
5 Oldenbarnevelt.
6 Historia Ionae paraphrastico carmine, in Poemata p. 1.
7 Gedrukt Meursii Opera XI p. 187. Daar wordt de brief op 1610 gesteld. Volgens den brief van 19 Febr. 1610 (p. 161 n. 5) was Meursius in Febr. 1610 reeds geen gouverneur meer bij Oldenbarnevelt's zonen, en dit is hij in dezen brief nog wel, immers zij zijn de *μαθηταί.* Ik stel den brief daarom op 1609, maar hij kan nog vroeger zijn. Glossarii .... custos, in de onderteekening, doelt op het Glossarium Graeco-barbarum van Meursius, waarvan Grotius het handschrift blijkens n°. 78 bewaarde, toen Meursius zijn buitenlandsche reis met zijn pupillen maakte. Het is onwaarschijnlijk dat Grotius dit hs. in Maart 1610 nog onder zich had, want het boek kwam in April van dit jaar reeds uit.

ne quem in servandis officiis mihi praeponeres. Salve igitur *σὺν τοῖς μαθηταῖς* qui, quantum ego praevideo, timendum tibi non est, ne evadant *χρείσσονες διδασκάλου*. XV Martii.

Glossarii tui custos religiosissimus
H. Grotius.

163. [1609] Apr. 10. Aan D. Heinsius[1].

Legi heri literas tuas, Clarissime Heinsi, quarum leporem si noster Blonckius[2] tam bene intelligeret, quam ego mihi intelligere videor, non putaret se difficile adeo patrocinium suscepisse, cum tibi contra Decimos et Cursores et Martios[3] favet. Ac de illo quidem novissimo rivali tuo ulciscendo nunc diligenter Antverpiae[4] agitur: ac duo viri principes Ianninus et Mylii socer[5] nihil omittunt moliri, quo illi[6] male sit. quod hercle fortiter concoquendum ipsi puto, quando affinis ipsius, vir et tibi et Monacho Neyen non ignotus, iamdudum annititur ut artificium istud, quo illi se iactant, funditus pereat. *Ferrum est quod amant*, inquit ille de sui saeculi feminis. sed profecto huic ferro posthac non tam cum hoste quam cum rubedine certandum erit. Interim ad tui fautoris nuptias[7] quod attinet, scis quam raro mihi vacet poetari qui hoc munere distringor et uxorem habeo. praeterea est adhuc quod ipsi de Iona[8] excusem. tamen cum heri tuam epistolam accepissem, meditatus sum aliquid hodie quod est sane non magni pretii.

Ad V. Clariss. Adr. Manmak.[9]

Te quoque, per varias iactatum saepe puellas
Detinuit loro iam Cytherea suo.
Nec tua iam multas mirantur lumina formas
Multarum victrix possidet una locum.
Teutonides sordent, et gens male casta, Latinae,
Et Tamesis quicquid, Sequana quicquid habet.
Hic quoque sunt aliquae: sed et has Berchemia vincit,
Et tantum est animo pulchrior illa tuo,
Quantum nobilitas festivaque gratia morum
Et tuus in laudes addere quivit amor.
O bene dilatae felicia gaudia taedae:
Omnibus o votis concelebranda dies.

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 425.
2 Over Blonck en de vrijage van Heinsius zie p. 126 n. 3.
3 Zie p. 133 n. 6. Wie met Decimi en Cursores bedoeld worden ontgaat mij. Bekend is de Romeinsche familie Cursor in de gens Papiria.
4 Waar het Bestand in April geteekend werd.
5 Oldenbarnevelt.
6 De officier, die Margaretha Luycx het hof maakte, en voor wien de wapenstilstand nadeelig kon worden.
7 Adriaan de Manmaker (p. 125 n. 3). Op zijn huwelijk met Maria van Berchem een Epithalamium van Heinsius, in diens Poemata p. 14.
8 Zie p. 141 n. 6.
9 Deze twee epithalamia zijn niet gedrukt in Grotius' Poemata.

Sed quid opus votis? Trepident quod vota precari
Iam tibi praeveniens contulit ante Deus.
Iam nihil optandum, dominam tu praeter habebas;
Optasti dominam: contigit ecce tibi.
Haeredes - id restat enim - iam cernere velles.
Hos quoque ludenti lectulus iste dabit.

Vides nihil esse non vulgaris argumenti: et quandoquidem semel depuduit, quin te aut potius sponsum onero et hoc epigrammate perquam inficeto: sed tamen aperto et familiari in quo miraberis Baudianum ‘pernegat’ tantopere mihi placuisse.

Ad Eundem Manmakerum.

Accipe felici iuvenis dignissime fato
Carmina pro meritis inferiora tuis:
Non ea larga quidem, nec certe qualia vellem.
Ut pereat fisci triste patrocinium,
Quod tibi nunc iustas prohibet me solvere grates,
Tam procul abstentum fontibus Aoniis:
Cuius tu implacidos quondam miseratus amores
Tentasti dominae frangere duritiem.
Praeterea vates quantum tutaris amantes
Heinsius ignotum pernegat esse sibi:
Heinsius ille meus, cui qui benefecerit unquam
Hic Venerem et Musas scribat in aere suo.
Ille tuo dignos deducit foedere versus,
Quos procul extremo quisquis in orbe leget,
Felicem nimium dicet Berchemida Nympham,
Felices thalamos, Mannemaquere tuos.
At tu, cum Maria nisi vis resipiscere nostra
Invisum populis Lucia[1] nomen eris.

Cave nimium anxie inquiras, cuius characteris sit hoc postremum epigramma. est enim nullius. et quid ni nobis uti liceat Baudiana libertate? Implevi epistolam nugis, implebo et hoc negotiolo. Uxoris meae - quae se deierat nunquam aliarum fuisse partium quam quae optimates decent, neque se cuiquam contra te favisse, sed tamen dedisse operam ut suscitato rivalitatis certamine sui generis mercem incenderet - eius inquam frater minimus, Davidem[2] quem vocant, sub Maium mensem Lugdunum migraturus est. velim nos consilio instruas, quo in hospitio eum honestissime acturum putes. Vale flos aevi: neque succense, si frigidius interdum iocamur, neque divinas Virgulae tuae[3] virtutes exprimimus. quo ego scripto nihil vidi eo in genere felicius, nisi in saeculum insipiens incidisset. et

1 Lucia = Marg. Luycx, zie p. 126 n. 3.
2 David van Reigersberch, de latere burgemeester van Veere, die 20 Oct. 1610 te Leiden als student werd ingeschreven. Waarschijnlijk is de vraag van Grotius naar een goede school te Leiden, in n°. 138, voor hem gedaan.
3 In 1609 kwam van Heinsius uit: Satirae duae, Hercules tuam fidem sive Munsterus hypobolimaeus, quarto iam editus, ac emendatior, et Virgula divina.

tamen diligenter legetur iste liber, et a multis, non dubito, ob hoc tantum ut intelligere credantur. X. Apr.

Tui nominis studiosissimus
H. Grotius.

Adres: Erntfeste hoochgeleerde wijse voorzyenige Daniel de Heins Professeur ordinaris[1] ende bibliothecaris vande Universiteyt tot Leyden. Loont den bode.

164. [1609 einde April]. Aan D. Heinsius[2].

Clarissime Heinsi.

Intelligo iam ante dies aliquot absolutum libellum meum[3]. Scio tempore opus esse ut compingantur exemplaria. caeterum sperabam habere me posse die Saturni. Tuningius hodie putabat Elzevirium[4] venturum: at eum filius cras demum exspectat. Interim multum in eo situm est ut quamprimum mittantur exemplaria. nec refert per Elzevirium an per alterum. oro igitur cures ut habeam hodie si fieri potest. sin minus, cras mane summo.

Tuus H. Grotius.

Adres: Erntfeste hoochgeleerde wijse voorzyenige here Daniel de Heins Professoor inde Universiteyt van Leyden.

In sijn absentie te openen by Franchois Rapheleng in de groote druckerye op de Brede straet. Den bode is geloont.

165. [1609 einde April]. Aan D. Heinsius[5].

Clarissime Heinsi. Facis rem te dignissimam, quod ei qui te unum tanti fecit ut pluris neminem, mortuo gratias persolvis[6]. tunc enim vere grati animi affectus apparet, cum amplius foenerari beneficia non licet, et ei datur qui reddere iam non potest. Neque te decet quenquam magis ornare quam Scaligerum, neque Scaliger ab alio ornari quam ab Heinsio potest. Ego autem patrocinii mei tristitiam nunc demum intelligo: duo iam itinera confeci, alterum Noordhollandicum: alterum

1 Heinsius was in de Curatoren-vergadering van 8/10 Febr. 1609 tot ordinarius benoemd. (Molhuysen, Bronnen I p. 184).
2 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77.
3 Mare liberum, zie p. 128 n. 1.
4 Louis Elzevier, bij wien het boekje uitgekomen is.
5 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 426. De brief is na het sluiten van het Bestand (9 April) geschreven.
6 Scaliger was 21 Jan. 1609 gestorven. Heinsius gaf in dit jaar uit: 'In obitum D. Illustr. Iosephi Scaligeri .... orationes duae. Accedunt epicedia eiusdem et aliorum'. Onder die Epicedia nemen de eerste plaats in (p. 73-78) Hugonis Grotii Epigrammata diversa, n.l. de vier in de Poemata p. 247-248, het ald. p. 208, en de drie p. 248-249 gedrukte.

Amstelodamense: nunc ad tertium Durdracense accingor. mediis diebus ita premor negotiis, ut vix respirare mihi detur, multo minus versus scribere, minusque etiam tales qui Scaligerum deceant, aut dignos qui cum tuis appareant. Videbo tamen quid mihi permissurum sit, quod nunc instituo, iter. Habere interim te puto epigramma meum de chartis Scaligeri[7], quod puto posse ob argu-

7 Het in de Poemata p. 248 gedrukte Epigramma: 'Cum plutei doctis turgerent undique chartis.'

menti similitudinem epitaphiis versibus adiungi. Sapienter autem facis quod praeclarissimo munere eum[1] vis donare, cui ob inducias factas non uno nomine obligaris, ut quibus et rivalis tuus damno auctus est[2], et tu recuperatis rebus quas hostilis iniuria abstulerat[3], minus habes quod rivali invideas. Tuningius aliud solatium sibi invenit. dicit Luciam[4] rubicundiorem fieri indies, et si ita pergit non parum in deformitate profecturam. Nobis aliter videtur, neque enim potest sine scelere non formosa credi quae tam bonos a te versus meruit. Sed tu etiam vide, ne te Flandricae delitiae[5] ita capiant, ut huius nostrae, quae et altera tua est, patriae obliviscaris. Sed quid tantum mali feci, ut mihi tam acerbe de dilata exemplaris libelli mei missione insultares? An nescis, Mare illud ita liberum esse, ut me domino inscio atque invito in libertatem proruperit, Elzeviriis hercule manumittentibus, qui mihi Ius Patronatus intervertere[6], dum ego in ultima Noordhollandia fisci utilitatibus pervicaciter invigilo: quamobrem aequissimum esse ut in integrum restituar, multi mihi Iurisconsulti respondent. Tu igitur ita habe, quasi nunc primum is liber prodeat, teque ante omnes alios, ita uti par est, salutet, quippe qui tot cruciatus et fastidia ipsius causa fortiter exhauseris, ut ipsos illos, qui in liberrimo Mari quod Oceanum dicimus vehuntur, magis nauseare non putem. Vale eruditissime Domine.

Tui nominis cultor
H. Grotius.

Adres: Viro undequaque eruditissimo Danieli Heinsio, Professori et Bibliothecae Lugdunensis praeposito.

166. 1609 Jun. 6. Van D. Baudius[7].

Etiam in rebus angustis regios spiritus gero. et quia vulgatum est nimis uti opera virorum ad munus legati obeundum, placuit sequiorem sexum deligere, cui literas ad optimum Semonem[8] perferendas dedi. in quibus et honorifica tui mentio fit, et omnia pene argumenta conquisita sunt, ut intelligat pertinere ad populi salutem, ad maiestatem magni Regis, ad summam legationis, nedum ad literarum dignitatem, et ad seculi gloriam, nos aere alieno tandem liberari, measque literas vim habituras syngraphae, si unquam veniant in manus eius

Bina Caledoniae qui iunxit sceptra coronae[9].

1 Jeannin, aan wien de Orationes zijn opgedragen.
2 Zie p. 142 n. 6.
3 Dit ziet m.i. op bezittingen in Vlaanderen, waarover Heinsius (hij was afkomstig uit Gent), door het Bestand weer de beschikking kreeg, of althans de rente trok.
4 Over Tuning en Lucia zie p. 126 n. 3.
5 Heinsius maakte na het sluiten van het Bestand een reis naar Gent; zie zijn Elegia ad urbem Gandavum, cum primo eam post inducias petiisset (Poemata p. 166). Valt deze reis reeds in dezen tijd? Zie ook in n°. 172: 'Heinsius nondum ex Brabantia redux'.
6 Zie p. 140 n. 2.
7 Gedrukt Baudii Epistolae p. 309.
8 Semones zijn een soort halfgoden. Kan hier de Engelsche gezant Winwood bedoeld zijn? Van diens Franschen collega, Jeannin, had Baudius ook geld weten los te krijgen; zie p. 135 n. 1.
9 Het gedicht van Grotius: Inauguratio Regis Britanniae (Poemata p. 56; zie p. 32 n. 2) begint: *Bina Caledoniae sociantur regna coronae.*

Servasse tamen mihi videor, certe sum conatus eam moderationem, ne quid

vel elate nimis et arroganter, vel contra parum viriliter et generose chartis committerem, unde venirem in dubium de bono nomine, et vestra magnifica de me iudicia dedecorarem. Quanquam enim gravissime sum ab infelicitate fati multatus, et plurimis iactor incommodis, ut multa facere cogar praeter animi sententiam, quorum ipse poenitentiam ago, sed cum crudeli Medea *deteriora sequor*[1]: tamen dum mihi sanum erit sinciput, tuebor stationem hominis nec seculo poenitendi, nec animo deiectissimi. Fecissem forte prudentius si epistolam apertam ad te misissem, ut arbitratu tuo vel tenebris damnaretur, ne floris cacumen dignitatis nostrae frangeret, vel traderetur *αὐτῷ τῷ θηρίῳ*. Sed veritus sum ne qua mora interponeretur, animo autem cupienti et necessitatibus circumvento nihil satis festinatur. Scripsi etiam ad D.*, *ὁσίας χάριν*, ne se praeteritum doleret, quasi scilicet vehementius ipsius intersit in partem honoris venire ut Baudii * expediantur. Scripsi, inquam, breviter, et remissive, ut loquuntur Pragmatici. Ab utroque obnixe peto, ut si impudens desiderium nostrum videatur, sola repulsae vindicta contenti esse velint, nec meas ineptias in vulgus efferant. Sin facturi sunt quod cupio,

Tunc ego per populos qua sol oriturque caditque.

Sed nunc non est animus aut otium versificandi, praesertim quum adhuc per fatalem negligentiam meam errent inulti manes herois nostri Scaligeri. Tu et Heinsius[2] noster tam admirabiliter et divinum in morem functi estis officio, ut manus horream admovere calamo. *σέβας μ᾽ἔχει εἰσορόωντα*[3]. Valde te rogo, ut supparo sacri silentii velata sint quae facio parum decore, neu quisquam mortalium opera tua resciscat hoc horribile secretum, utique tantisper

Dum curae ambiguae, dum spes incerta futuri[4].

Vale, *o et praesidium et dulce decus meum*[5]. Dabam curis oppressus, sed laetitiae propior dum tecum fabulor, VI Iunii CIↃIↃCIX.

167. 1609 Aug. 4. Van Max. de Hornes[6].

Cum nil mutuum dari soleat nisi spe idem in genere suo idem recipiendi, tandem mi Groti Erasmi libellum tuum remitto, quem utendum sane non possidendum dederas. Fateor me ita lentum in relegando illo fuisse ut vix illegitimae usurpationis notam effugerim, usufructum quidem illius mihi concesseras, sed solummodo usufructum, quem scio a iurisperitis definiri ius alienis rebus utendi, fruendi, sed ad tempus legibus definitum, et salva rerum substantia. Sed heus usucapionis potius titulum me mihi adsciscere viderer, ni in integrum iam restitutionem pararem, adiectione alioquin dominii per continuationem possessionis periculum fuisset ne in illum tandem ius usurparem. Quidquid id sit, agnosco

1 Ovidius, Met. VII, 21.
2 Zie p. 144 n. 6.
3 Homerus, Od. ϑ 384.
4 Virgilius, Aen. VIII, 580.
5 Horatius, Od. I, 1, 2.
6 Hs. U.B. Amsterdam, cod. 30 *Z*. Maximiliaan de Hornes, heer van Lokeren, was 1601-1613 gouverneur van Heusden. Cf. Ten Raa en De Bas, Staatsche leger III, 272.

culpam, quam primo nostro occursu amica me libatione expiaturum spondeo. Vale et amicitiae hostimentum redditum puta. Hoesdae Prid. Non. Aug. 1609.
Tuus quamdiu vixerint Musae
Maximilianus de Hornes.

.... vander Mylio[1] (salutem) amicissimam.

Van andere hand: (In)scriptio erat (Monsieur) Grotius (Advocat) fiscal d'hollande a La Haye.

168. 1609 Sept. 6. Aan Jan Gruter[2].

Soles tu, Grutere eruditissime, multa exercere liberalitatis officia, quibus nos pares esse non possumus. Libros mittis veteres abs te emendatos, novos abs te conditos, quod nos quomodo imitemur, hoc fato nati, ut legere debeamus, quae tu scribis, scribere non debeamus, quae tu legas? Praeterea literas mittis et nitidas et frequentes: alterum eruditionis, alterum bonitatis tuae est. Nos tristibus quotidie negotiis impliciti, quae nos ita mergunt, ut etiam tum, cum volumus, ad elegantias vestras nobis non liceat assurgere, inficetiam et ius nostrum prodere vobis erubescimus. Ipsa quoque insuetudo sibi impedimento est, raro scribimus, quia male scribimus, et male, quia raro. O academia, o tranquilla, et magnae tamen famae, nutrix, quies. Digna plane vita Scaligeris, Casaubonis, Gruteris, quid tale praestant forum hoc vere insanum et populi tabularia? Et tamen, clarissime Grutere, invenisse mihi videor, quomodo tibi rerum bonarum diviti atque opulento, ego pauper atque inops gratificer: donum tibi mitto, quod autem? discipulum, quo nullum munus sanctius, nullum gratius viro non docto tantum, sed docendi cupido. Quod enim habes scientiae, non in hoc habes, ut velut clauso thesauro avarus atque invidus incumbas, divitias istas contra quam aurum et argentum liberalitas auget, parsimonia exhaurit. Hoc tu quotidie et professoria voce publice ostendis, et quod latius patet, scriptis demonstras, quibus praela lassas, in hoc reperta, ut quod unius fuit, omnium fiat. Offero ergo tibi iuvenem[3] spei bonae, bono apud nos natum loco, cuius patruus Dubletius duplici apud nos quaestura[4] insignis est. Is adolescens, si quid per te profecerit, proficiet autem plurimum, si te diligenter audierit, res ea accidet et ipsius amicis gratissima et tibi non iniucunda, cui laetissimum, ni fallor spectaculum est, capax culturae indoles, et in qua non periturae sementis spes eluceat. Vale, vir clarissime.

1 Een hoekje van den brief is afgescheurd.
2 Afschrift Kon. Bibl. Kopenhagen. Gedrukt Reifferscheid, Quellen I p. 30. Beantwoord door n°. 177.
3 Philips Doublet is, 16 jaar oud, 3 Nov. 1606 als student te Leiden ingeschreven, en 24 Nov. 1609 te Heidelberg; Toepke, Matrikel Heidelberg II, 247. Hij zal de op 22 Jan. 1590 geboren Philips zijn, die in Heraldieke Bibliotheek N.R. II (1880) p. 257 genoemd wordt. Maar daar heet hij een zoon van Philips Doublet, sedert 4 Juli 1588 ontvanger-generaal der Unie, die hier zijn oom (patruus; Reifferscheid drukt patricus, dat geen zin geeft) genoemd wordt.
4 De ontvanger-generaal was eerder (1579-1588) reken meester geweest.

VI. Sept. CIↃIↃCIX.
Tui nominis studiosissimus
H. Grotius.

Adres: Clarissimo eruditissimoque domino Iano Grutero professori et bibliothecae praefecto in academia Palatina. Heidelbergae.

169. 1609 Sept. 6. Aan G.M. Lingelsheim[1].

Mire benignus tu quidem es, amplissime Lingelshemi, qui me ignotum esse non pateris, et novis quotidie atque nobilibus amicitiis circumdas. Sed parum provides interim, quantum adeas periculum auctoritatis apud collegas tuos, qui cum te sciant iudicio in rebus omnibus excellere, mirabuntur non immerito, quid tibi in mentem venerit, ut in patria non sterili et multorum ingeniorum nutrice, cum quibus mihi certare religio sit, me tamen potissimum illis monstraveris. Quibus ego pro te hoc respondere soleo, amorem esse tuum erga me, qui te id facere impulerit, amoris autem plerumque esse eam rationem, ut rationem non habeat. Crede mihi, si me praesidis vestri[2] consummatissima et diffusa per omne artium genus sapientia suspensum ex se habuit, uti par fuit, non minus huius me Caroli Paulli[3] ingenio supra modum exercitato et suavissimis moribus permoveri. Praeterquam autem quod mihi per viros tales proficiendi largam praebes materiam, etiam honori mihi apud meos est, nosse tales et talibus nosci. Vellem tamen, si iocari licet, Carolo Paullo vestro legationem dedissetis plausibiliorem. Nam profecto illud de familia erciscunda scis tu inprimis, quam sit difficile negotium, et plane morosae tractationis, praecipue cum is, a quo pars maxima petitur, minus habeat quam habere ipsi necesse est. Mare autem liberum[4] qua tandem coniectura tu meum iudicasti? An quia ieiuna et festinata est scriptio? Credo equidem. Et quo magis tibi placeat *εὐστοχία* tua, profiteor me auctorem. Sed protrusum opus importunitate postulantium, eoque velut abortivum eieci potius quam emisi: quod vel eo constare tibi potest, quia tibi, cui plurimum debeo, quod facturus alioqui fueram, exemplum eius non misi. Tu vero etiam historiam audes postulare ab homine, qui opusculo tam exiguo iustam curam non potuit impendere. Et Thuani exemplo uteris, quo ad me deterrendum nullum potuit inveniri efficacius. Quid enim illius aut ingenio aut diligentia incredibilius, qui cum et regni consiliis et fori turbis differatur, tempus tamen et animum invenit, quo tot annorum vestigia relegat, veritatem tam religiose scrutetur, omnia denique tradat non minori eloquentia quam libertate? Nisi ductus et spiritus orationis indicarent, tantum opus unius esse hominis et quidem negotiosi, non crederem. Mihi minora multo incumbunt, et tamen vix respiro: vix resumo in manus imperfecta prioris otii meditamenta. Quid igitur dicam? Dabimus operam ne postremi omnium simus, quibus ad primorum gloriam aspirare sine infausta temeritate non licet.

VI. Sept. CIↃIↃCIX.

Tui studiosissimus et observantissimus

H. Grotius.

Qui[5] fert has literas, honesto apud nos loco natus est iuvenis, et bonae, ut arbitror, spei. Qui multum mihi debebit, si per me impetrabit, ut ad te salutandum admittatur.

1 Afschrift Kon. Bibl. Kopenhagen. Gedrukt Reifferscheid, Quellen I p. 31.
2 Hipp. a Collibus, zie p. 95 n. 2.
3 Karl Paul, die als gezant van den Keurvorst van de Palts voor diens familieaangelegenheden in den Haag vertoefde. Daarop doelt straks ‘de familia erciscunda’. Paul keerde 24 Nov. naar Heidelberg terug.
4 Zie p. 128 n. 1. Grotius schijnt vergeten, dat hij Lingelsheim het boekje beloofd had; zie n°. 150.
5 Zie p. 147 n. 3.

170. 1609 Sept. 18. Aan P. Jeannin[1].

Ineptum videri potest, vir Illustris, vel literas rerum inanes ad te mittere et gravissimis occupationibus tuis interstrepere, vel etiam de publico rerum nostrarum statu ad te aliquid perscribere, qui adeo te non latet, ut ferme in tuo unius patrocinio conquiescat. Sed rogo ita accipias, non quasi nuntiem quippiam, sed quasi si quid apud nos recte habet, pro eo tibi agam gratias, cuius beneficio multis periculis erepti sumus, si quid secius, id apud te potissimum deplorem, qui morbis nostris et moveri et mederi soles. Rempublicam eam habemus quam reliquisti. consensus caeterarum nationum mediocris. cum Zelandis perpetuae rixae. Fui nuper in ea regione, et miratus sum esse homines tam imprudentes an impudentes dicam, qui non taceant tum demum bene Zelandiae fore, cum ab aliis erit quam seiunctissima et sui arbitrii. nec intra verba stat insania, sed multis modis et Ordinum Generalium auctoritas et communis iustitia contemnitur atque labefactatur. quae quo tendant facilis est coniectura. Sed civitates Zelandicae inter se acerrime confligentes, et in ipsis civitatibus maiora quam unquam dissidia et factiones, spem praebent, ut saepe ad bonum non fuit, ita nec ad malum ipsis inter se consensum fore. Caeterum unum habent quod non immerito queruntur, res enim manifesta est, mercaturam apud ipsos collabi longa hac atque taediosa super maris et amnium oneribus disceptatione: et Archiducum in Flandriam quam in Antverpiam proniore animo. Contra, Amstelodamensibus praeter spem multa prospera. magnus hominum affluxus: aedes cariores et de prolatandis pomoeriis agitur. Ferme constat mittendos hinc legatos tum alio, tum ad vos et Venetos. qui ituri sint, nondum constitutum: nisi quod communis fama Venetiae legationi Vandermylium nostrum destinat[2].

Ad res religionis quod attinet, Archiduces edicto vetuere, ne quis publice de controversiis disputaret. sed, quantum audimus, indiligenter paretur[3]. Antverpiae mira libertas, imo licentia. centeni aliquot inde commeant ad castellum nostrum quod Lillo[4] vocatur ad audiendas conciones. quod magis mireris, palam habitant Antverpiae, qui in Ecclesia Lilloana diaconi munere funguntur. Quibus ex rebus suspicio est, quotidie magis magisque Archiduces a veteri asperitate discessuros, non sine damno, ut credibile est, nostro. Principis Arausionensis[5] modestia ab omnibus laudatur. abstinet Missa in urbe arceque. ipse cum

1 Hs. Library of Congress, Washington. Gedrukt door Eekhof in Ned. Archief voor Kerkgeschiedenis XVII (1923) p. 137, aan wiens artikel de noten grootendeels ontleend zijn.
2 Inderdaad werd Van der Mijle in Sept. 1609 tot gezant te Venetië benoemd. Zie Van der Vecht, Cornelis van der Mijle, p. 16-18.
3 De Aartshertogen hadden in een plakkaat van 13 Juli 1609 een verbod gegeven ‘in schepen, waeghens, herberghen, maeltijden, ofte in andere plaetsen ende vergaderinghen voortaen d'eene teghen den anderen op te werpen ofte te moveren eenighe disputatiën oft debatten, ter saecken van de religie’. Zie: Placcaeten van Brabant, I p. 62.
4 ‘Lillo op de Schelde..... Daer mede een nieuwe kerke makende van houte, seer bequaem om in te predycken, daer dat men op de sondagen ende feestdaghen veel volcx van Antwerpen ende elders sach comen, zijnde dry mylen van daer te water ende te lande, comende aldaer te predicatie van de geref. religie met 3 ofte 400 seffens.’ Van Meteren, Historie der Nederl. Oorlogen (1614) fol. 619.
5 Philips Willem, oudste zoon van Prins Willem I. In 1609 werd hij te Breda als heer gehuldigd en hij woonde sedert daar of in het Nassausche paleis te Brussel aan het hof der Aartshertogen.

uxore in agros exit ad sua sacra. Apud nos Frisii edicto auxerunt poenas in eos qui Missis intersunt[1]. In Hollandia connivetur mediocriter. In insula Tergoes Zelandiae, ubi magnus Catholicorum Romanensium est numerus, sparsi sunt libelli, maiorem quam antehac libertatem minacius postulantes. Similia et alii loquentes votis suis obstant. Ego semper eius ero sententiae, quantum publicae rationes ferunt, indulgendum aliquid libertatis in ea re quae servire omnino non potest. Cogendo enim crescunt dissidia, quibus remedium non nisi mutuo se ferendo sperari potest. Multi apud nos eruditi Theologi in Iustificatione et Libero Arbitrio, non infimis sane capitibus, quam minimum discedunt a sententia eorum qui inter Romanenses doctissimi habentur. Idem si in caeteris fiat, et qui pacis sunt studiosi alter alteri occurrant, spes aliqua est mitioris in posterum saeculi, quod nobis largiatur Omnipotens, et te, Vir Amplissime, bono publico Galliae, nostro, orbis denique Christiani incolumem diu servet.

XVIII Sept. CIↃIↃCIX.

Tuae nob. cultor observantissimus

H. Grotius.

Adres: A Messire Messire Pierre Jeannin Chevalier, Baron de Chagny et Monjeu, Conseiller du Roy en son conseil d'Estat.

171. 1609 Sept. 18. Van J. Rutgersius[2].

Viro clarissimo H. Grotio Fisci Patrono S. amiciss. D.

Non ignoras, vir clariss. qua de caussa nuper Hagae fuerim. Nimirum ob iter Italicum[3]. Id me nunc suspensum tenet. Metuo enim, ne, ut in talibus fieri solet, tam multi competitores futuri sint, ut mihi vix locus relinquatur. Quare maturandum mihi censeo, ne, si tam bonam occasionem nunc neglexero frustra alias quaeram. Quaeso te, Ampliss. D. ut quidnam actum sit nobis significare non graver(is); ut habeam ad quod mea dirigam. Obligabis novo benefic(io) iampridem tibi obstrictum. Vale vir clariss. et nos benevolentia tua complec(ti) perge. Scribebam XVIII. VII^{bris} Anni Dionys. CIↃIↃCIX. Lugduni Batavorum.

172. 1609 Sept. 23. Van Willem Boreel[4].

S.P. Ni benevolentiae tuae, Clarissime Vir, propensique favoris tui erga omnes bonos, exstarent exempla plurima: profecto nec haec crasso filo exarata ad te

1 Plakkaat van 14 Juni 1609 in Groot Placcaat-en Charter-boek van Vriesland, V p. 161. Zie ook Notulen en Resol. Zeeland, 19 Febr. 1609.

2 Hs. U.B. Amsterdam, cod. 30 A 9. Beantwoord door n°. 173. De handteekening van den schrijver is door een vroegeren bezitter, die achterop schreef 'Janus Rutgersius', weggesneden. Dat de brief inderdaad van Rutgers is, volgt uit n°. 173 en 174.

3 Rutgers wilde zich aansluiten bij het gezantschap van Corn. van der Myle, waarover zie Van der Vecht, Cornelis van der Myle p. 16. vv.

4 Hs. U.B. Amsterdam, cod. N 49. De schrijver is een half-broer van Johan (zie p. 59 n. 4, geboren 2 Mrt. 1591, en 12 Oct. 1609 te Leiden ingeschreven. De leeftijd in het Album Studiosorum opgegeven, 28 jaar, is zeker een drukfout voor 18.

misissem, nec spes aliqua obtinendi quod in votis est, reliqua fuisset. abhorret enim ab huiusmodi nugis munus tuum gravissimum atque adeo splendi-

dissimum. Sed affabilitas tua, meaque fiducia quae tenuis ante, nunc vero festiva compellatione tua mei corroborata, me provocavit, et omnem timorem exulare fecit. Confirmato igitur animo tibi hasce dedo de sueta tua benevolentia non dubitans. Nuper cum me ultro ad amicitiam tuam invitares, plus quam humaniter me tuis obstrictum beneficiis reddidisti. inopinata enim et supra quam in votis essent, acciderunt mihi gaudia. Quis enim temerarius suam unquam spem ad tam magna attolli sine repulsa potuisse cogitasset: ut viri eius, cuius amicitiam non sola patria expetit favorem assequeretur imo ultro ad eum invitaretur? Profecto nemo. Quare me felici quodam sidere natum esse duco. uti enim auri praestantia ex Lydio lapide cognoscitur, omnesque inde eius excellentiam ducunt: sic etiam felicitatis meae magnitudinem nemo non mirabitur, cum intelliget eam tanti viri favore associari. Cum nuper Hagaecomitis essem placuit enim tibi, me ad colloquium tuum admittere, cum lectis fratris mei litteris, ex D. Rutgersio de commoditatibus locorum, quaereres. heri dum ad ea investiganda discurro obtulit se mihi idem Rutgersius, et me de cubiculo, quod vacaret apud D. Lettingium[1] certiorem fecit. Cromhoutius[2] enim, qui hospitio D. Lettingi aliquandiu usus erat, iam profecturus cum Domino vander Mylen, in Italiam[3], id reliquit. Cum autem hanc occasionem omittendam esse minime statuerem, sed omni studio arripiendam, non ausus fui, vir clarissime, tibi non nuntiare, et quia festinatione opus erat has litteras omnino differendas non putavi. appetuntur enim istae aedes undique et ad eas, tanquam raras, concurrunt. D. Heinsius nondum ex Brabantia redux, si praesens esset hanc sarcinam molestiamque gravitati tuae adimeret, nec ad te, multis negotiis publicis irretitum, descendere eam pateretur. Momentanea autem haec, oro, Clarissime domine, ut aequi bonique consulas, et siquid inconvenientius dictum sit, id magis imbecillitati et tyrocinio meo in litteris quam propensae meae voluntati et syncero animo attribuendum esse censeas. Vale clarissime vir, et favorem tuum etiam ad me usque extendi patiare. Lugduni Bat. 9 Cal. Octob. CIↃIↃCIX.

Tuus omni officio addictiss.
Wilhelmus Boreel.

Adres: Aen Mijn Heer Mijn Heer de Groot, advocaat fiscael van Hollant, Zeelant ende Westfrieslant in 's-Gravenhaeghe. (por)t.

173. 1609 Sept. 28. Aan J. Rutgersius[4].

Doctissime Rutgersi.

Locutus sum, ut volueras, Milio de te, simulatque decretam ei legationem intellexi. sed respondit mihi exiguo se comitum numero iturum, eumque iam occupatum. Causam afferebat, quia celeribus equis iter deproperare instituit. quod non posset si magnum comitatum traheret. Et onerarunt eum commendationibus Princeps, socer, amici multi. Ego non dubitabam quin cum Lugduni esset Milius, id fuit nudiustertius, locutus ei esses. Sed aliter intellexi. Doleret

1 Prof. Letting woonde op het Rapenburg, bij de Academie. Zie Pallas Leidensis p. 314.
2 Reynerus Cromhout, Amsterdamensis, 4 Juni 1608 als student te Leiden ingeschreven.
3 Zie p. 149 n. 2.
4 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Antwoord op n°. 171. Beantwoord door n°. 174.

mihi ereptam tibi hanc occasionem, nisi crederem tam festinum iter non tantum tibi aut fructus allaturum aut voluptatis, quantum par esset pensandae studiorum iacturae. Caeterum si mei arbitrii res fuisset, nihil maluissem, quam a tali comite ornamentum legationi accedere. XXVIII Sept. CIↃIↃCIX.

Tibi amicissimus
H. Grotius.

Adres: Eersaeme zeer geleerde Johan Rutgers student woonende ten huyse van den Professor Letting tot Leyden. Loont den bode.

174. 1609 Sept. [30]. Van J. Rutgersius[1].

Ioh. Rutgersius v.c. Hugoni Grotio Fisci Advocato amiciss. s.d.

Quod tam diligenter caussam meam apud Mylium egeris *ὦ τρισμέγιστος* Groti, gratissimum est. Quid enim aut iucundius, aut honorificentius accidere poterat mihi, quam tali patrono uti? Nec dubito quin, si ulla ratione fieri potuisset, libenter votis nostris accessurus fuisset, vel ob hoc ipsum, quod tu commendabas. Ego, quid aliud pro hoc beneficio possum, quam gratias agere tibi qui hoc laboris suscipere pro me non gravatus es? Si vicissim nostro servitio A.T. uti dignabitur, quovis tempore me paratissimum fore spondeo. Mitto tibi litteras avunculi mei[2], quas unice mihi commendavit. Quaeso, ni grave est, ut tribus verbis an acceperis significes. Solet enim quandoque fluctuare fides aurigarum. Scribebam Lugd. Bat. CIↃIↃCIX dionys. XXV. VII^{bris}.

σὸς ἐξ ὅλης τῆς καρδίας
Rutgersius.

Adres: Eerentfeste, wijse, voorsienige, hoochgeleerde seer discrete heere, mijn heere den Fiscael de Groot, residerende In Hage. Paye le port.

175. [1609] Oct. 12. Van C. Pijnacker[3].

Mijn heer.

Ick gebiede my dienstich tot UE latende weten dat toonderse dezes my verclaert heeft dat Noel Verhulst haren tegenwoordigen man over veel jaren gewoont heeft tot Weyselare in Vlaenderen tusschen Oostende ende Yper ende de contributie aen

1 Afschrift van de hand van H.C. Rogge. In den datum òf van dezen brief (die een antwoord is op n°. 173) òf van 172 schuilt een fout. Vermoedelijk heeft Rogge XXV gelezen, terwijl er XXX stond.
2 Hugo Muys van Holy; zie p. 64 n. 3.
3 Hs. British Museum Londen, cod. Add. 22953 f. 197. De schrijver is de Leidsche professor in de Rechten. De brief heeft m.i. betrekking op een persoon, die volgens art. 33 van het Bestand een erfenis in Vlaanderen kon aanvaarden. De Harpya, waarover gesproken wordt, is Baudius' echtgenoote$^{\text{aant.}}$, die 6 Kal. Oct. 1609 nog leefde, maar 10 Maart 1610 overleden was (Baudii Epp. p. 316, 317).

de heren Staten betaelt als selffs wesende hooftman ende overbrenger vande voors. contributien. Nu is de vraege off de geenige dye contributie als vooren geseyt is betaelt hebben capaces fuerint successionum. En genomen dat het selve also is, wat voor bewijs daer toe sal dyenen, off van node soude wesen dat Noel Verhulst soude moeten reysen tot Weyselare ende aldaer certificatie vande magistraten becomen: rogo ut ipsi tribus verbis non gravate

consilium des, ad restim res redit cum misera supplice, commendata mihi est a Domino de Poelgeest[1], vel multo magis ab ipso Deo.

Baudii negotium cum Harpya ista transactum est hortatu et instigatione quorundam ex nostro collegio, ad quos redundabat aliquid maculae ex ipsius imminuto capite. quid faciemus? ferenda speranda multa sunt. *ἐν ἐλπίσιν χρὴ τοὺς σοφοὺς ἔχειν βίον*[2]. Ex musaeo nostro ipso Natali Edoardi VI Regis Anglorum an. 1537.

Tuus nexus
C. Pynacker.

176. 1609. Oct. 21. Aan D. Heinsius[3].

Clarissime Heinsi.

Arminium vita excessisse[4] intelligo, virum, ut omnes iudicant, eruditum, ut ego, probum et veri amantem. Scio tibi non placuisse ipsius in quibusdam capitibus aut *ἑτεροδοξίαν*, aut, ut dicere tu solebas, *ἀκαταληψίαν*. Interim puto illi constitisse apud conscientiam factorum suorum rationem, tam in iis, in quibus *ἐπεῖχε*, quam in quibus *ἔξω τῆς λεωφόρου ἐβάδισε*. Nostrum certe est, praesertim ex quo ille vitae huic ereptus est quam optime de illo arbitrari ex charitatis regula quae docet duarum ansarum semper commodiorem *καὶ τὴν εὐτλητότερον* apprehendere. Ego, etsi quartana ita premor ut necessariis rebus meis superesse vix possim, constitui tamen ex animi sententia viro eximio et mihi dum vixit amico, carmine aliquo[5], puto epigrammate, ut meus est mos, id praebere testimonium in quo spero me *ψευδομαρτυρίας οὐκ ἐμπεσεῖν δίκην*. Tu quid facturus sis apud te constitues. puto, poteris sine ulla nota inconstantiae, aut invidia etiam dissentientium, mortuum laudare quem vivum nunquam odisti: praesertim cum multae illi laudes tribui possint extra *τὰ ἀμφισβητούμενα*. A Baudio[6] quin id impetrare possim non dubito. est enim *δεινὸς ἀνήρ*. Et cum arbitrum se totius controversiae constitui saepe postulaverit, praestabit sine dubio, quod arbitrorum est, animum medium et offensis non obnoxium: etsi in Scaligeri naenia[7] perstrinxit *τὸν μαχαρίτην* satis frigido schemate. quia tu

1 Gerrit van Poelgeest, heer van Hoogmade, Koudekerk en Poelgeest (1545-1614), een der Verbonden Edelen, vertrouwd vriend van den Prins, ontvanger-generaal en rekenmeester van Holland.
2 Euripides bij Stobaeus 110, 3.
3 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 428.
4 Hij overleed 19 Oct. 1609.
5 Het scazon ‘in mortem Iacobi Arminii’ in Grotius' Poemata p. 210; ook achter Bertius' Oratio, Baudius' Epicedium en Brandt's Historia vitae Iacobi Arminii (Rogge 308-311). Zie p. 156 n. 4.
6 Zie Rogge 309. Ook in Baudius' Poemata p. 232.
7 Burman merkt op, dat er geen lijkdicht van Baudius op Scaliger bestaat, en verwijst naar Baudius' brief aan Jac. Gillot van 3 Non. Apr. 1610 (Epp. p. 321). Maar ik geloof, dat hier gedoeld wordt op Baudius' Oratio in funere Scaligeri, die hij daags nà de begrafenis hield (26 Jan.), terwijl Heinsius dien dag zelf (25 Jan.) de officiëele oratie had gehouden. Zoo wordt ook de zin ‘quia tu.... praeripueras, quae istius erant temporis’ begrijpelijk. De oratio van Heinsius is gedrukt in de p. 144 n. 6 genoemde Orationes duae; die van Baudius is getiteld: Oratio funebris dicta honori et memoriae maximi virorum Iosephi Iusti Scaligeri. Auctore D. Baudio 1609.

scilicet ea omnia praeripueras quae istius erant temporis ad aliena confugit et locum implevit. Sed haec illi non minus iam exciderint quam quae de Scribanio et Duce Alberto[1] olim scripsit, ea nimirum tempestate qua et fas et ius erat *πολεμιζέμεν ἠδὲ μάχεσθαι*.[2] Sed nescio quomodo orsus a tristibus ad iocos delabor, nisi quod est et hoc hominis febriculosi nulla in re sibi constare, sed per omnia affectuum genera iactari. Rogo respondeas mihi quid tu circa memoriam Arminii facere constitueris[3].

21 Oct. 1609.

Tui nominis studiosiss.

H. Grotius.

Adres: E. hoochgeleerde wijse voorzyenige heere Daniel Heinsius Professor ende bibliothecaris der Universiteyt tot Leyden. Loont den bode.

177. 1609 Oct. 28. Van Jan Gruter[4].

S.P. Vir praestantissime. Libens vidi Dominum Dubletium[5], cui et tua et sua caussa faciam omnia quae haec mea mediocritas potest. ea tamen vereor ut minora sint, quam ut ullus ipsi in eis aut fructus aut voluptas. Nam quae tu, non liberali tantum sed prodiga manu, spargis, hand ausim agnoscere: adeo nihil eius in me reperio; nedum culmen illud laudum. Literas tractamus tantum, ut animum avocemus a memoria tot malorum[6] quibus quotidie adhuc largiter immergimur. itaque si nihil in eis ingenii, nihil industriae, quid mirum? Vitam nobis durare adhuc in tantis calamitatibus mirum est. Et sic tamen sursum aliquando respicere audemus ad vestras Musas; verum ita, ut earum fulgorem non feramus, nisi oculis clausis. Interim multum certe debeo incomparabili huic naturae tuae bonitati, per quam ego ille semper funestus effodior e feralibus meis tenebris, et putor esse aliquid. O referant Divi! quoniam non possumus ipsi. Hoc in multis miseriis, erat mihi non exili levamento, quod subinde honorabar solantibus sermonibus Scaligeri, Dousae, Lipsii, Clusii[7]. Iis denatis, solus mihi relictus videor: adeo reliquus populus amicorum, nihil est nisi populus. Vos solum aliquot iuniores eminetis adfectu plus quam devoto. ideoque vix reperio verba quibus; singularem illam prothumiam prosequar. interea tacita intra

1 Baudius had in de 'Gnomarum iambicarum libri IV. Moralis et civilis sapientiae monita', in zijn Poemata (1607) veel leelijks gezegd van den Paus en de Katholieke kerk. De Belgische Jezuiet Charles Scribani (de schrijver van het Amphitheatrum honoris) gaf toen uit: Dominici Baudei Gnomae commentario illustratae. Lugd. Bat. Thom. Basson, 1607 (in werkelijkheid is het boekje echter in Antwerpen uitgegeven) waarin hij Baudius weerlegt. Ik ken dit boekje (waarvan een exemplaar in de Bibliothèque Nationale te Parijs is) niet, en weet ook niet of Baudius weer geantwoord heeft. Scribani's biograaf in de Biographie nationale de Belgique weet van de heele zaak niets af. Zie de Backer-Sommervogel i.v. Scribani (VII, 983 n°. 3). Over Aartshertog Albertus laat Baudius zich vrij onvriendelijk uit in zijn 'Oratio sub persona Illustrissimorum Belgii Ordinum ad .... Iacobum I, 1603' in de Epistolae p. 530 vv.

2 Homerus, Il. B 121. Bedoeld is de tijd vóór het Bestand.

3 In Heinsius' Poemata is het gedicht op Arminius' overlijden niet opgenomen. Het is gedrukt in C. Brandt, Historia vitae I. Arminii p. 436.

4 Hs. U.B. Amsterdam, cod. I 87. Antwoord op n°. 168.

5 Zie p. 147 n. 3.

6 Zie p. 96 n. 1.

7 De Leidsche professor botanices Charles de l'Ecluse (1524-1609).

pectus istud veneratione observo et adoro. De te loquor, mi Domine, et Meursio, et Heinsio, triga incomparabili; quam officiosissime admodum saluto. Nescio an

adhuc in vivis agant isthic domini fratres Rosendalii[1], dominus Hogerbetius, dominus Cromholtius[2]. Multi enim sunt anni quod nihil de eis intellexerim, ab eo scilicet tempore quo Lingelshemius a vobis ad nos rediit sine eorum literis. Si vivunt adhuc, si feliciter agunt, pars aliqua rerum mearum non ita male habet. Eos meis verbis, aut potius tuis, a Musis ad gratias factis, uti quam officiosissime salutetis rogo. Eorum quotidie memini, tum ore tum pectore, sed hoc magis, cum scilicet animo meo recogito, quam maxima pars amicitiae huius recentioris, nihil habeant in se amici, et potius accedant ad partem inimicitiae; unde etiam fit, ut iam biennium vix quatuor homines allocutus fuerim, domi perpetuo incarceratus, in qua Bellerophontisne, an Timonis[3] vitam renovo, admodum infeliciter. Domino Meursio indices licet, salva esse quae apud me Her(o)nis belopoiica. tantum igitur restare, uti a Commelinianis[4] eruat Athenaeum; de quo oblitus sum ipsos interrogate in nundinis. Inclusas per occasionem transmittas constantissimo amicorum domino Cantero[5] vehementer rogo. Vale et salve virorum et amicorum eximie, ab eo qui aeternum ero

Famae tuae gloriaeque devotissimus
I. Gruterus, qui haec praecipitabam
Heidelbergae 18 Octobris Iuliani 1609.

Adres: Clarissimo praestantissimoque viro Domino Hugeiano Grotio Advocato fisco etc. Hagae Comitis.

178. 1609 Nov. 2. Van C. Pijnacker[6].

S.D.P.

Domine observandissime.

Huius mei clientis qui tibi has tradet *res atteritur longo sufflamine litis*[7], idque nequitia et improbitate quorundam nebulonum et vitiligatorum, etsi meus hic Bitus et istic Bacchii[8] et utraque pars *maculosae tegmine lyncis*[9] tecta, tamen illi meum clientem vincunt et antecedunt multis parasangis improbitatis, quorum caput et dux est quidam Willem Gerrit Weynen confictor scelerum et calumniarum, quod propediem manifestabitur argumentis liquidissimis. Interea rogo te obnixe ut saltem

1 De broeders Amelis en Jacob van Rosendael, uit Gouda afkomstig. Amelis (1557-1620) schepen te Gouda, sinds 1601 raadsheer in het Hof van Holland; Jacob (1559-1629) bekend advocaat in den Haag.
2 Dr. Nicolaes Cromhout (1561-1611), raadsheer en later president van het Hof van Holland. Hij was bevriend met Grotius, van wien hij kinderen ten doop heeft gehouden. Later een der 24 rechters. Hij is een der eerste bedijkers van de Beemster (Elias, Vroedschap van Amsterdam I p. 17).
3 Bellerophon (de legendarische halfgod) en Timon (bekend uit Lucianus), twee menschenhaters.
4 Uitgevers-firma te Heidelberg en te Amsterdam. Zie Moes-Burger, Amsterdamsche Boekdrukkers IV, 153 vv.
5 Dirk. Canter, een tijdlang burgemeester van Utrecht, bekend philoloog.
6 Hs. U.B. Amsterdam, cod. 30 Am. Over den schrijver zie p. 152 n. 3.
7 Iuvenalis, Sat. XVI, 50.
8 Bitus en Bacchius, gladiatoren, zie Horatius, Sat. I, 7. 20
9 Virgilius, Aen. I, 323.

tuae benevolentiae aura propellatur mei clientis causa, quantum pote fieri, inibis gratiam apud meum hic clientem, quam rependere

annitetur, pro quo ego spondeo, et si sciens fallo *τότε μοι χάνοι εὐρεῖα χθών*[1].

Raptissime et quasi *stans pede in uno*[2].

Postridie Kal. IX^bris^ CIↃIↃCIX.

Tuus nexus

C. Pynackerus.

Van andere hand: Inscriptio erat: Ampliss. Consult. D. Hugoni Grotio in Consistorio provinciali Senatori et fisci Advocato Domino meo colendo. Hagam.

179. 1609 Dec. 21. Van P. Bertius[3].

Fidem tuam, mi Groti! In versibus tuis[4] eruditissimis peccatum est vel a descriptore vel a typographo: sed ita, ut non existimem idcirco stomachum tibi commotum. Ita enim mihi placuerunt, ut quum exemplar tuum destinassem sanctiori custodiae, aliud mihi curaverim describendum a iuvene non plane indocto. Utrumne ab illo, ut dixi, an a typographo delictum sit, nescio: quidquid tamen sit, videtur vox pro voce posita. Versu primo, *almae* pro *altae*. Decimo a fine *solus* pro *totus*. Nunc ego recte agor falsitatis; ut qui data opera studuerim sensum tibi adfingere praeter mentem. Scilicet tu alios omnes damnas, et soli Arminio adiudicas regnum coelorum. Nolim ego tam infelix Corybanta esse, ut vel te iudicem tam severum, vel ullum mortalem, nedum fratrem, tam infelicem esse ausim suspicari. Tu vero, quid? Patieris etiam istis te tempestatibus iactari, et serenam illam atque pacatam mentem iudicio et

1 Homerus, Il. Δ 182.
2 Horatius, Sat. I, 4, 10.
3 Hs. U.B. Amsterdam, cod. 30 N.n. 1.
4 Achter Bertius' Oratio in obitum Reverendi et Clarissimi viri D. Iacobi Arminii .... habita post exsequias in Auditorio theologico XXII Oct. CIↃIↃCIX (Pamfl. Knuttel n°. 1650; Rogge 308) zijn van Grotius gedrukt het Scazon: In mortem .... Arminii (dat ook in de Poemata p. 210 voorkomt), een Epigramma in morbum eiusdem, en twee Epitaphia (die geen van drieën in de Poemata voorkomen). In dat eerste gedicht nu komen de drukfouten voor waarover Bertius hier schrijft, en waarover ook n°. 180-182 handelen. In 'Dom. Baudii Epicedium dictum honori .... Iacobi Arminii. Accedunt Hugonis Grotii Epicedia in eundem' (Knuttel 1649, Rogge 309) zijn deze vier gedichten herhaald, en zijn de twee genoemde fouten verbeterd. Aan Grotius' gedichten gaat daar vooraf deze Praefatio 'Benevolo Lectori. Quod hanc eximiam purpuram curavi (n.l. Baudius) intexendam panno meo, feci auctore non nolente, invitatus elegantia scripti, et gravitate sententiarum, in quibus elucet iudicii generosa libertas, et animus omni affectu maior aut intactus. Heic ipsum rarae mentis et laudis monumentum exhibemus ut est a patre natum: quia laudator funebris sine populi suffragio usurpans sibi Dictatorum maiestatem quaedam fraudulenter et absurde interpolavit, audaci sane exemplo, nec probis hominibus aemulando. Caetera possunt condonari typographorum incuriae, sed illud nullo schemate excusari debet, quod vox s o l u s substituta sit pro t o t u s in versu scazontis qui decimus est a fine: magna cum sensus iactura, nec non cum insigni multorum piorum deprecatione. Recte et ordine facerent vulgares animae, si suo pede ac modulo metiri nossent, nec sibi licentiam arrogarent aliquid immutandi in iis operibus, quorum virtutes vix intellectu et admiratione consequi didicerunt.' Deze felle beschuldiging van Bertius is Grotius zeker te machtig geweest, althans in drie der vier mij bekende exx. van het boekje (Kon. Bibl., U.B. Leiden, U.B. Amsterdam) is over deze praefatio een papier geplakt waarop gedrukt: 'In Mortem Reverendi, Eruditissimique viri D. Iacobi Arminii, in Academia Lugdunensi Divinae sapientiae Professoris Hugonis Grotii Scazon'; tenzij men wil aannemen, dat de praefatio met Grotius' voorkennis gesteld is, en hij na ontvangst van Bertius' brief van gedachte is veranderd.

voto aliorum in me stringes innoxium, et tui favoris amicitiaeque appetentem? Non puto. Et tamen rumor

est - heri serio dixit D. Gomarus - te in eo esse, ut versus illos recudi velis, etiam cum praefatiuncula qua de iniuria tibi per me facta conqueraris. Si quid istiusmodi voles, quin, ecce me; ipse ego edam, et monebo lectorem, ne prioris editionis *σφάλμα* tibi imputet. Deus bone! hucine nos miseriae delatos esse, ut tantillo concitemur? Quaeso, mi D. Groti, facias me de animo tuo certiorem, vel enim hoc, quod dixi, satis tibi facturum puto, aut nescio omnino quid viro bono possit esse satis. Si tamen laesus es: quod quidem, si ego te novi, non puto. Vale Amplissime vir. Dat. Lugd. Bat. XXI Decemb. A^{o} 1609.

Tuus
P. Bertius.

Adres: Aen Mijn Heer den Fiscael Hugo de Groot woonende inden Hage. Den bode loon.

180. 1609 Dec. 21. Van J. Rutgersius[1].

Ianus Rutgersius Hugoni Grotio amicissimam S.D.

Vir clariss. Hesterno die appetente iam vespera ad me venit visendi causa Fr. Gomarus noster. Ferebat secum eas meditationes quas super sententiis, sive ut ille vocat, erroribus Collegae sui recens ediderat[2]. Legeramus pagellas aliquot cum casu mentio divini scazontis tui facta est, quo manibus *τοῦ μαχαρίτου* parentasti. Eum, quod unice placuisset, non sine stupore bis ter relegimus. Admirabamur singularem Rom. sermonis maiestatem cum pari carminis maiestate coniunctam. Tum divinam illam moderationem, quam in tam ardua et ancipiti caussa servasti etiam is ampliss. verbis praedicare cogebatur, cui alioqui cum defuncto acres controversiae intercedebant, ideoque, quae humana imbecillitas est, eius laudes gravatim fortassis admittebat. Conquerebatur tamen de eo versu, quo defunctum coeli regna, quae tot milibus monstraverat, solum arsisse scribis. dolebat vir opt. quod se quodammodo excludi existimabat, qui hactenus conscientiae suae non minori studio et ardore satisfacere concupisset, quam aut de defuncto aut quoquam sui ordinis polliceri poterat. Idque eo molestius ferre se aiebat, quod exteros tibi tamquam ab odio aut favore vacuo crediturus metueret, quam sibi, qui partes odio fecisse videri posset. Ego, mi Groti, quid res erat, dicebam, in autografo tuo TOTUS fuisse. Sed quia non leve momentum in iudicio eius viri videbatur, quem consentiens gentium fama tamquam unicum seculi sui decus suspicit ac veneratur, falsas laudes tamquam a te profectas mentir(i) quam veras fateri maluisse. Haec eo tibi scribere volui, ampliss. D., ut si et ista et fortassis plura, quae impostores corruperunt, mutari placeat, quantum fieri potest, huc transmittere properes. Scazon enim tuus, cum reliquis, quae in Arminium fecisti, Epigrammatis excuduntur[3]. Eius post sex septem dies aliquot exemplaria

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.L. 1886. Beantwoord door n°. 182. Voor den inhoud zie n°. 179.

2 Francisci Gomari Waerschouwinghe over de Vermaninghe aan R. Donteclock .... Een proefstuck der leere D. Arminii. Hier is noch bij ghevoecht F. Gomari Verclaringhe der Hooft-puncten, ghehandelt in de laatste Conferentie met D. Arminio .... Leyden 1609. (Petit, Bibliographische Lijst I p. 72 n°. 10. Knuttel Pamfl. n°. 1652).

3 Een afzonderlijke uitgave dezer gedichten noch bij Rogge, noch in den Catalogus der Grotius-Tentoonstelling (1925). Of bedoelt Rutgersius den herdruk in Baudius' Epicedium? Zie p. 156 n. 4.

transmitti curabimus. Vale, Vir maxime, et nos benevolentia tua complecti perge. Scribebam Lugduni Batavorum XXI. X.bris anni Dionys. CIↃIↃCIX.

Adres: (E)rntfeste, wijse, voorsienige, hooch(g)eleerde heere mijn heere Hugo de Groot Advocaet fiscael inden Hage.

181. [1609 Dec. 24]. Aan F. Gomarus[1].

Rev. Clarissimoque Viro F. Gomaro S. Theol. Professori in Academia Leidensi.

Vidisse te puto Scazontem in Arminii mortem, Rev. Domine, in quo si quid tibi placuit id mihi pergratum est. Quod autem tibi displicuisse intelligo idem sane mihi displicet. Scripseram, laborantem circa suprema Collegam tuum totum quantus erat flagrasse desiderio melioris apud superos vitae. Nescio quae mala manus ex voce ‘totus’ effecit ‘solus’. Quod mihi tam fatuum videtur, ut sensum nullum bonum possit accipere. Miror eius, quicunque is est, audaciam et stupiditatem, qui in alieno opere tam infeliciter curiosus fuit. Atque etiam, si quid fuit emendandum, me consultum oportuit. Questus sum statim ab editione eruditissimo Heinsio et amicis aliis, tam hac in parte me fidem editorum, quam multis aliis in partibus diligentiam eorum desiderare. Caeterum in laudando Arminio hoc mihi proposui, ei, cui vivo nullum fueram officii genus negaturus - noveram enim virum, quanquam ita ut multos, nulla interioris amicitiae connexione - hoc mortuo praestare testimonium, quod ex animi sententia posse videbar, ingenii minime vulgaris, et perspicuae cuiusdam eloquentiae, quae semper in illo miratus sum. Addidi, tum in iis rebus, in quibus veritatem adversus Papam maxime defendit, tum in quibus errare potuit, nihil contra motum conscientiae obdurato studio fecisse. Id mihi iudicium charitas dictavit. Sicut et illud, Arminium, maxime cum mors immineret, in pacem Ecclesiae vota direxisse. Caeterum, quae Arminio tecum ac cum bonis multis disconvenere, ea nec satis scio, nec si sciam temere me interponam. Habet ista res suos indices. Nobis circa alia occupatis, cum bona Dei, ut arbitror, gratia, multa licet ignorare, in multis sustinere assensum. Sed quanquam ab humana autoritate non pendeo, illud tamen lubenter profiteor, in quibus dubito, non facile me ab eorum sententia posse divelli, quos hactenus Ecclesia reductae puritatis antecessores agnoscit. Praecipue autem D. Francisci Junii - cuius sancta mihi memoria est - praecepta mihi multa animo inhaerent. Tum vero in controversiis omnibus in eam partem semper propendeo, quae divinae gratiae plurimum tribuit, minimum nobis. Dolent mihi haec dissidia. Sed nunquam diu fuit Ecclesia sine illis, nunquam erit. Restat ut feramus alter alterum, et inter multa, quae humana infirmitas facit incerta, ea certa teneamus, in quibus spes salutis nostrae fundata est. Deum autem precor, Rev. Domine, ut labores tuos eo dirigat, quo te spectare non dubium est, ad tranquillitatem Ecclesiae, et verae doctrinae confirmationem.

Tui nominis observantissimus cultor
H. Grotius.

1 Gedrukt C. Brandt, Historia Vitae I. Arminii p. 443. Voor den inhoud zie no. 179. De juiste datum volgt uit no. 182.

182. 1609 Dec. 24. Aan J. Rutgersius[1].

Iohanni Rutgersio H. Grotius.

Magnas tibi gratias debeo, mi Rutgersi, quod virum optimum D. Gomarum non passus es nescire nimiam editoris licentiam in meo carmine. simul quod de nova editione me admones. quare transmitto exemplar emendatum manu mea, quod sequi Typographus poterit. rogo commodes mihi oculos tuos ne quid denuo peccetur. Visum mihi est etiam ad Gomarum scribere, ne putet me, quod Arminii memoriam benigne colui, ipsius honori detractum, aut controversiis praeiudicatum velle: quarum magnam partem me non intelligere ingenue profiteor. neque enim faciunt ad Edictum Praetoris. nobis modica Theologia sufficit. Librum tuum quem amicorum tuorum indicem destinasti, retinui apud me hactenus, spe videndi tui, aut alicuius a te. nunc, ne te diutius morarer, visum transmittere, cum epigrammate[2]. Vale et nos ama. XXIV Dec. 1609.

Adres: Doctissimo iuveni Iohanni Rutgersio.

183. 1609 Dec. 29. Aan J. Rutgersius[3].

Legi, imo relegi - nam olim legeram - Baudii nostri orationem ad componendas Academiae turbas[4]. Iudicium meum exigis. Habeo iustissimam excusationem. est enim tam eximium illud ingenium, ut sub nullius censuram, aut certe non nisi doctissimorum cadat. Urges adhuc et vis dicam quod sentiam? Et orationem totam et partes singulas admiror. Relucet ubique singularis viri memoria, quae omnia veterum dicta factaque non retinet modo fideliter, sed in tempore repraesentat. Implevit locos duos aut tres plane accomodatos negotio. attexuit alios minus necessarios, illectus ut puto priorum dulcedine. In ipsa dictione agnosco egregium vehementiae et tranquillitatis temperamentum plane rei conveniens. Duo, quae propria sunt Baudii, rariora hic, quam in aliis eius operibus, invenias. prius est locutionum licentia, cum scilicet verba phrasesque poeticas, comicas, satyricas, Milesias, Ciceronianae maiestati interserit. alterum quod in re maxime seria iocis non abstinet. Ego neutrum in alio ferrem. sed ut in omni legum genere ita in isto personae quaedam singulare privilegium merentur. et quosdam ita decent vitia, ut virtutis locum occupent. Quo magis monenda est iuventus, ne ea imitetur, quae viris doctis suo quodam ac singulari iure permissa sunt. Novi patronum in foro nostro nobilem qui ne in capitalibus quidem causis et summo clientium periculo a iocis abstinet. quod contra rhetorum omnium praecepta esse quis neget? at illi hoc ita succedit, ut laudent multi, omnes ferant. Alteri idem tentanti, nemo ignoscat. Ita Baudius quaedam cum laude peccat, quae in exemplum trahi non debent. Habet et peculiarem quandam excusationem haec oratio: quia ad studiosos dirigitur, qui

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 380. Antwoord op n°. 180. Voor den inhoud zie n°. 179.
2 Het gedicht in Rutgers' Album amicorum staat in Grotius' Poemata p. 253.
3 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 381.
4 Zie p. 102 n. 5. Blijkbaar had Rutgers aan Grotius een exemplaar der door hem uitgegeven Oratio gezonden.

ferre non possent perpetuum censoriae gravitatis tenorem, quo iustius licuit evagari interdum a tristi argumento, et ad laetum

divertere, et dulcia quaedam aspergere, et auditorem minus faventem demulcere vario eruditionis apparatu. Habes, mi Rutgersi, quod voluisti: in quo obsecutus magis fortasse sum desiderio tuo quam officio meo. Tu tibi imputa, quod me extra territorium ius dicere compuleris. XXIX. Dec. CIↃIↃCIX.

Tui amantiss.
H. Grotius.

Adres: Eersaeme, voorzyenige wel geleerde Johan Rutgers student wonende ten huyse van den Professor Letting naest d Universiteyt tot Leyden. Loont den bode.

184. [1610]. Van D. Heinsius[1].

Dan. Heinsius Hugoni Grotio S.D.

Alterum libellum hunc, Groti Clarissime, prima quoque aetate, quanvis post superiorem a me conscriptum, nec ubique forte hac dignum, tibi denuo offerre visum est, simul patrono, amico, censori. Cuius quidem rei rationes omnes afferre malo, quam virtutes tuas, cum nihil unius praeconio illius laudibus accedat, qui hoc universum divini ingenii sui testem habuit iamdudum: priusque ad famam, quam ad pubertatem pervenit. Hoc dicam tamen: fructum vitae eo die me tulisse, cum amore tuo dignum me existimasti primum: et vicissim tuum nobis innotescere ingenium coepit. Ex hoc tempore colui, suspexi, veneratus sum te: non ut reliquam Musarum gentem: verum ut *σεβάσμιόν τι ἔρνος καὶ ἐκ Διὸς πεπλασμένον*. Istum animi affectum confirmarunt cum alia, tum vel maxime humanitas tua, et morum suavitas, quae divinas ingenii tui dotes a duobus malis muniunt, indignatione et livore: quae plerumque quicquid est praeclarum, teste Aristotele[2], invadunt. Conciliatrix enim animorum est modestia, nutrix comitas ingenii, et venustas. Accedunt et similia multa in utroque, aetas, mores, odium fastus et insolentiae: qua non ulla via magis ad virtutem lubrica. Studia etiam eadem ex parte, licet eruditio diversa: quam profecto tam libenter in te colo, quam invitus ea careo. Praecipue autem quae ex his studiis petitur voluptas. quam prudenter hactenus tractasti, ut excellas, non ut nunquam desinas. Vulgo dissimilis, de quibus istud dicas,

> Οἱ μὲν γὰρ οὖν τέτιγες ἕνα μῆν᾽ ἢ δύο
> Ἐπὶ τῶν κραδῶν ᾄδουσιν. οἱ πολλοὶ δ᾽ἀεὶ
> Νεανικῶς ᾄδουσι πάντα τὸν βίον[3].

Sicut pueri, ignem si videant, splendorem mirantur, accedunt, manum admovent, de periculo suo securi; ita miseri illi poesin tractant, cum dispendio temporis, et suo. Accedit Hospitale ius, mensaeque tuae tessera, quam plerumque decedenti offers; non *παναίολος ζωστήρ* cum familiae poeticae autore, aut *δόρυ μέλινον*, aut *δέπας ἀμφικύπελλον*[4], sed versus divini, acuti, admirandi, et, ut his omnibus plus dicam, tui. Accedit et illud quod ut non vituperari a nemine, ita nec laudari a quovis optarim:

1 Gedrukt D. Heinsii Poemata (1610) p. 21, vóór het Tweede Boek der Elegiae. In de Poemata van 1606 komt deze brief ook reeds voor, vóór het Derde Boek (zie n°. 72), doch enkele passages zijn thans iets veranderd.
2 Zie p. 61 n. 3.
3 Ibid. n. 4.
4 Zie p. 62 n. 1.

nam ut aliis culpari, ita mihi laudari a quovis est molestum. Quod si tibi me probaro, non dubitabo de reliquis, qui in his agmen ducunt. Vale, Vir clarissime, et me ama.

185. 1610 Febr. 19. Aan J. Meursius[1].

Accepi donum tuum, doctissime atque amicissime Meursi: Phaedrum[2] inquam, auctorem, ut nomen ipsum fert, lepidum, atque festivum, pro quo eo tibi maiores debeo gratias, quo mihi ille in morbo iniucundo cubanti iucundior hospes advenit. Nunc cum me bona valetudo respicere coeperit, aequum est me tui meminisse, a quo utilissimum Lexicon[3] omnes exspectamus. id ego hoc epigrammate[4] sum prosecutus: quod ita legas velim quasi profectum ab homine et febriculoso et non parum negotioso. Tibi opto et valetudinem bonam, et aut literatum otium, aut minus molesta negotia. XIX Febr. MDCX.

Tui amantissimus
H. Grotius.

In viri doctissimi Ioannis Meursii Glossarium Graecobarbarum epigramma Hugonis Grotii.

Accipe, quem tibi dat, lector studiose, laborem
Meursius: hac charta Graecia tota patet:
Non quae Socratico quondam sermone locuta est,
Quae Macetum linguae fulmine fregit opes:
Sed qualis moriens in regni sede superbi
Singultus olim moestaque verba dabat,
Cum Byzantinos habuit nova Roma Quirites,
Heu male vicinis praeda futura Getis.
Doctrinae cultusque parens, - quis credere possit? -
Graecia, qua demta barbarus orbis erat,
Huc cecidit, Graecos velit ut qui volvere libros,
Debeat hinc Graecam discere barbariem.

Adres: Erntveste hoochgeleerde wijse voorzyenige Mr. Johan Meurs doctor in de Rechten. ten huyse van den heere Professor Letting naest de Universiteyt te Leyden[5]. moet bestelt zijn ten huyse van Lonsius[6] economus van t' Collegie. Loont den bode.

186. 1610 [Febr.]. Van D. Heinsius[7].

Vir Clarissime,

1 Hs. U.B. Leipzig, cod. 0355 f. 214. Gedrukt Meursii Opera XI p. 186.
2 Phaedri Fabularum Aesopicarum ll. V, I. Meursius denuo recensuit. Lugd. Bat. 1610.
3 Het Glossarium Graeco-barbarum, dat 1610 uitkwam.
4 Gedrukt vóór het Glossarium, en in Grotius' Poemata p. 251.
5 Blijkbaar woonde Meursius thans te Leiden, en was hij niet langer gouverneur van Oldenbarnevelt's zonen. In Augustus van dit jaar werd hij professor (Molhuysen, Bronnen II p. 9). Zie p. 1 n. 1.
6 Joh. Luntius werd 1 Mei 1613 als schaftmeester of oeconomus van het Staten-Collegie vervangen door Mr. Christiaan Sir Jacob (Molhuysen, Bronnen II p. 43). Wanneer hij aangesteld was heb ik niet gevonden.
7 Gedrukt Baudii Amores (1638) p. 12. De vrouw van Baudius overleed vóór 4 Februari 1610 (Brieven van Wtenbogaert I p. 95 en 98 n. 2).

Magis in dies ac magis saeculi huius virtutes admiror. Nihil vetustati debemus, sed lubentius eam laudamus, neque maiora habuit constantiae exempla, sed

minore cum invidia audiuntur. Xenophontem illum Grylli[1] aiunt, cum in re divina filium aetate maiorem fortiter cecidisse audivisset, iterum coronam assumpsisse, et Deorum sacris manum admovisse. Q. Martium Regem[2], cum praeclarae indolis adolescentem amisisset, e vestigio a rogo ad curiam se contulisse, omnes in miraculis habent. Baudius noster, eo ipso quo uxorem extulit die, vinum gustare voluit. Inferias vultu gravissimo, sed tamen siccis oculis, ivit: neque ut maritus, sed ut pater aliquis conscriptus Senatum petere est visus, cum sepulchrum uxoris adivit. Omnia solatia, quae exulceratis adhiberi mentibus solent, ipse occupavit. Nihil amicis in luctu reliquit, quod vel imputare illi possent. Tantum, gravissimum vulnus suum (ita vocat) publico ad Academiam programmate testatus est: et invenit causam, cur non doceret. Orpheum, Apollinis et Calliopes filium, sapienter negat fecisse, qui uxoris causa mortuos accesserit: multa enim esse in vivis, quae levare luctum possunt; modo animus adsit, et quae virum magnum semper decet constantia. Est vicina quaedam aedibus puella, quam favente Venere et Gratiarum populo esse natam subinde contendit. Sed in dote vitium est: qua, me iudice, illi et quidem luculenta, est opus. Eodem quo uxorem amisit tempore, etiam languor accessit, *ὀλιγοχρυσίαν* vocant. Aiunt medici, eruditorum esse proprium. Etiam Platoni volunt, Dionem cum peteret, molestum fuisse. Facilius e vultu et pallore, quam e venae momentis eum deprehendas. Hunc pro caetera constantia aliquanto minus fortiter ferre mihi est visus. Adfui homini: mentem afflictam erexi. Caetera aiebat posse ex animo deleri: remedio autem et quidem praesenti opus esse. Etiam hoc inventum est. quod re ipsa sum expertus efficacissimum esse. Magnum certe usum *ἡ χρυσῖτις* habet. Etiam oculos, quod Hippocrates voluit, plerumque exhilarat. Stabat antea demisso vultu ac tristi: uxorem eius vivere adhuc credidisses. Vix spes melior affulsit, respirare coepit, et constanter multa de fragilitate vitae disputare: nemo funus esse in aedibus existimasset. Ego nullum officii praetermisi genus. Iambos *ἀρχαίζοντας*[3] plus minus ducentos conscripsi: quos brevi videbis. et quidem hac lege, ut et me videas simul. Quod, ut spero, brevi est futurum. Vale. Lugd Bat. CIↃIↃCX.

187. [1610 Maart 14]. Aan D. Heinsius[4].

Mitto tibi, Clarissime Heinsi, titulum libelli mei cum proloquio[5] ad eos quibus hoc opusculum laboratum est. Gaudeo tam bene promotum, et character arridet. Rogo operam des ut frons ipsa libri talis sit quae lectorem alliciat. et ubi primum e praelo liber exierit, prematur, donec ego exemplaria mea distribuerim. nisi siqua Raphelengius in Galliam aut Germaniam velit mittere. In

1 Xenophon, de schrijver der Anabasis etc. Zijn zoon sneuvelde in den slag bij Mantinea. Aelianus, V.H. III, 3.
2 Valerius Maximus V, 10, 3.
3 Gedrukt Baudii Amores p. 5; Heinsii Poemata p. 117.
4 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Blijkens n°. 189 was de Liber de antiquitate reipublicae Batavicae (waarover deze brief volgens een aanteekening in dorso handelt) 27 Maart reeds afgedrukt; de brief kan dus niet van April, maar moet van Maart zijn.
5 De opdracht aan de Staten van Holland, die 16 Maart 1610 gedateerd is. Ik acht dezen datum niet in strijd met dien van dezen brief: immers Grotius kan den eersten datum in de proef veranderd hebben.

octavo autem velim ne editionem incipiat, antequam ego hanc in quarto perlegerim. emendabo enim minuscula nonnulla. XIIII Aprilis.

Tibi obligatissimus
H. Grotius.

Adres: Erntfeste hoochgeleerde wijse voorzyenige Daniel de Heins Professeur ende bibliothecaris vande Universiteyt tot Leyden. Loont den bode.

188. 1610 Maart 24. Van D. Baudius[1].

Is qui hasce literas tibi reddet, meus popularis *εὔχεται εἶναι*. saltem Wallonica tellus *generis cunabula nostri*[2] eduxit illum *εἰς φάος ἠελίοιο*. Permagni scilicet refert, id horribile arcanum a Fisci patrono non ignorari: sed quod ad rem magis attinet, multos annos factum est, postquam avunculus eius opimo sane legato Gallicas Ecclesias locupletavit, ea lege ut ex annuo proventu tres alumni in spem ministerii educarentur. Ea voluntas perperam mendoseque neglecta fuit ab ordine Ecclesiastico; qui nisi quod ipse facit, nihil recte putat. Nolim totum unctorum gregem imperitiae vel iniustitiae nomine suspectum haberi, *ἀλλ᾽ ἀγροῖκός εἰμι, verum didici fabularier*, et scapham appellare scapham[3]. Lis coram supremo Senatu disceptatur, et publicae utilitatis, cui te contumaciter adesse decet, interesse arbitror, ut causam noris. Lar noster est advocatus huic literarum portitori - agnoscis Sidoneitatem - qui se immortali beneficio humanitati tuae devinctum iri profitebitur, si eum vel tralatitia parte favoris, et humano alloquio fueris dignatus. Vale, et ignosce *παρρησιαστῇ*. Dabam festina manu XXIV Martii CIↃIↃCX.

189. 1610 Maart 27. Aan F. van Raphelengen[4].

Mons[r]. Rapheleng:

Ick sende u.E. een exemplar van mijn boecxken[5] waerinne ick aengeteyckent heb eenige soo myne als druckers fauten van cleyne importantie, om geremedieert te werden in de editie in octavo, dye ick wensche dat eerstdaegs haer voortganck magh hebben, U E. versoeckende, dat ick magh hebben een dosijn exemplairen op groot papier. 'T sal U E. gelyeven dese exemplairen te doen behandigen nae het opschrift ende een sonder opschrift aen den dyenaer van den Professor Tuning, dye de copye geschreven heeft. Den Professor Tuning heeft een ongebonden willen hebben. Hyermede U.E. wenschende goeden dagh. Den XXVII Martii XVI[c]X.

U E. dyenstwillige
H. de Groot.

1 Gedrukt Baudii Epistolae p. 320.
2 Virgilius, Aen. III, 105.
3 Plutarchus, Apophth. 178 B.
4 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.L. 246. De geadresseerde is François van Raphelengen Junior; zie Pallas Leidensis p. 312.
5 Liber de antiquitate reipublicae Batavicae, 1610 (Rogge 148). De octavo-editie, waarover Grotius schrijft, is niet verschenen.

Adres: A. Monsr. Monsr. Rapheleng

190. 1610 Maart 30. Aan D. Heinsius[1].

Mitto tibi carmen[2], Clarissime Heinsii, non quale tua eruditio meretur, nec sane quale debeo tibi meritissimo, qui me immeritum saepe laudibus tuis obruisti, sed quod tu tamen, qui et occupationes nostras nosti, et ista scis non suo pretio, sed animi affectu aestimanda, aequi consules. Dixi in eo quod verissimum est, mirari me quomodo tot linguarum tot generum carmina tam feliciter omnia tractes, quam veterum pauci singula. Et hic de carminibus tantum mihi sermo. quid si illud de scriptis antiquorum acre iudicium, quid si philosophiam sectarum omnium, quid si denique per omne id quod sciri potest diffusa studia tua velim prosequi? Quae cum considero, amicitia tua nihil mihi puto contingere posse gloriosius. teque oro et precor, ut eam mihi perpetuo tam integram serves, quam ego in admirationem tui defixus sum. III. Cal. Apr. CIↃIↃCX.

191. 1610 Maart 30. Aan J. Rutgersius[3].

Potueras quidem abstinere, doctissime Rutgersi, a nobis consulendis in rebus antiquitatis, qui eius parum etiam olim attigimus, et hoc etiam quantulumcunque fuit, eorum studiorum non tam voluntario quam necessario neglectu amisimus. Sed quia tibi visum est eum nobis exhibere honorem, qui non debebatur, officii est nostri id pro beneficio agnoscere, atque etiam conari amplius posse quam possumus. De Cosso[4] igitur, quod quaerebas, sentio, ut dixi, maiores omnes magistratus populi Romani, hoc est Dictatores, Consules, Tribunos militum consulari potestate, et Praetores, habuisse belli auspicia. caeterum legatos et alios militum tribunos praefectosque, qui magistratus populi Romani non erant, cum ipsi creati essent sine auspiciis, non habuisse ius auspicandi. quare quicunque imperium habebat iure magistratus idem suis auspiciis gerebat bellum, quanquam fieri poterat ut is ipse non summum haberet imperium: neque enim ad habenda auspicia, ut ego arbitror, summum imperium desiderabatur, sed imperium a populo datum iure maioris magistratus. Et qui auspicia habebant, duces proprie vocabantur. Caeteri autem qui mandatum a duce et quodammodo fiduciarium habebant imperium, non item. Fuit igitur dux Cossus et auspicia habuit, quia Consul cum esset, ut vult Livius, aut ut alii tribunus militum, modo Consulari potestate, imperium habuit non ab ipso Dictatore sed a Populo Romano, et quidem auspicato datum. Hanc autem sententiam non ita tibi scribo quasi qui praefracte eam tueri velim, sed ut ipse, qui quotidie in Romana antiquitate versaris, tecum expendas, an cum veritate consentiat. III. Cal. Apr. CIↃIↃCX.

Tui amantiss.
H. Grotius.

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt D. Heinsii Poemata (1613) p. 582; Burman, Sylloge II p. 429.
2 Het epigramma ‘In Danielis Heinsii Poemata’, gedrukt in bovengenoemde editie van de Poemata, vóór den brief, en in de editie van 1640 Adoptiva p. 166; ook in Grotius' Poemata p. 257. Brief en epigram zijn geschreven naar aanleiding van het verschijnen der editie van Heinsius' Poemata van 1610. Beide edities, 1610 en 1613, zijn zeldzaam; exemplaren op de Kon. Bibliotheek, Den Haag.
3 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 381.
4 Zie Rutgers' Variae lectiones IV cap. 7.

Adres: Doctissimo iuveni Iano Rutgersio.

192. [1610] Apr. 1. Aan J. Meursius[1].

Accepi Lexicon tuum[2], doctissime Meursi, gratissimum munus, ex quo non ego tantum, sed quamvis docti homines proficere plurimum possunt: certissimum indicem *πολυαναγνωσίας* tuae. Vidi tamen non sine aliquo dolore dum cogito miseriam meam cui vix tempus datum ea legendi, quae tu tot tantorumque librorum lectione nobis congessisti. Itaque spes omnis quam olim habebamus profectus alicuius in istis literis plane nos deserit. Ego pro magno dono exiguum tibi mitto[3] - dicam ingenue - missurus ante nisi suspicionem secum allaturum fuisset hamatae cuiusdam liberalitatis. nosti enim morem multorum hominum, qui nunquam avariores sunt quam cum donant. Itaque destinaveram tibi libellum meum per occasionem tradere non autem sub ipsam luculentissimi Glossarii tui editionem. Confido autem gratum tibi fore qualecunque hoc scriptum, tum auctoris, quem diligis, tum patriae, quam amas, nomine. Vale amicissime Meursi, et quod agis age hoc est de omni literarum genere perge bene mereri. Kal. Apr.

Tui amantissimus et studiosissimus
H. Grotius.

Adres: Clarissimo eruditissimoque D.D. Iohanni Meursio.

193. 1610 Apr. 3. Aan Is. Casaubonus[4].

Fui semper visendi tui cupidus, Casaubone virorum doctissime: maxime autem ex quo tempore magnus ille *μουσαγέτης*, cuius vultu atque aspectu propemodum studia nostra nitebantur, Scaliger nobis ereptus est. tu enim utrumque nobis praestare nunc debes Casaubonum et Scaligerum. Sed me quidem molesta sane negotia a votis distinent. tu quoque tamdiu promissus nobis hospes, iam olim Scaligero, iam olim Buzanvalio exspectatus, adhuc desideraris. Interim clementius mecum egit fortuna quod videre te mihi si non ipsi at per proximas necessitudines dedit. Affinium enim meorum Nicolaus Reigersbergius iam pridem mihi significavit frui se conspectu tuo, idque ipsum, in quo non mediocriter superbio, mihi pro parte acceptum se ferre. Nunc maior frater[5] in legatione patriae nostrae ad vos venit. Per hunc quoque te videbo et vicaria oculorum opera ad me perferet imaginem tuam. Utinam sperare ausim, quod optare non desino, ut te aut Iesuitarum odiosa consuetudo, aut aliud quid, quod ominari non audeo, Lugdunum mittat, habitatum Scaligero locum[6], ubi nunc Heinsius, ubi Baudius, ubi tot etiam te ignorante discipuli tui? Ipsae profecto

1 Hs. U.B. Leipzig, cod. 0355 f. 203. Gedrukt Meursii Opera XI p. 187.
2 Meursius' Glossarium Graeco-barbarum.
3 Liber de antiquitate reipublicae Batavicae.
4 Hs. British Museum Londen, cod. Burney 364 f. 160. Beantwoord door n°. 196.
5 Johan van Reigersberch, de oudste der broeders van Maria; later rentmeestergeneraal van Zeeland Bewester Schelde, overl. 1632. Hij ging blijkbaar mede in het gezantschap van Walraven van Brederode, Cornelis van der Mijle en Jacob van Malderé, naar Hendrik IV, dat 8 April vertrok. Het verbaal in Kronijk Hist. Gen. 1870 p. 17.
6 Grotius zinspeelt hier op een benoeming van Casaubonus tot professor te Leiden als opvolger van Scaliger. Volgens Pattison, p. 256-258, was het vooral Heinsius, die een benoeming tegenwerkte.

literae, quae hic plurimos admiratores habent, ipsa etiam Religio, quae sedem hic satis stabilem fixit, hoc

orare videntur atque exposcere. Mitto tibi literas, quas iamnunc accipio, ab Heinsio scriptas ad *ὁμοσίπυον* tuum. nam quas ad te ante scripsit, habet iam Milius, legatorum unus, tui sane amantissimus. Addidi libellum meum quem scripsi in commendationem reipublicae nostrae[1]: in quo laudabis ut arbitror *τὸ φιλόπατρι*. quod in hoc labore nobis sufficiet. Deus te, Vir Clarissime, exemplum verae eruditionis et pietatis diu nobis servet. III. Aprilis CIↃIↃCX.

Tui nominis cultor studiosissimus
H. Grotius.

Adres: A Monsr. Monsr. Casaubon.

194. 1610 Apr. 4. Aan G.M. Lingelsheim[2].

Solebas tu, clarissime Lingelshemi, mirum in modum affici scriptis iis, quae de patria mea conceperam[3], sive id accidit summo, quem in me semper ostendisti, affectu, sive etiam quod faveres huic crescenti reipublicae, quae adversus magnitudinem Hispanicam vallum hactenus Europae fuit. Mitto igitur ad te opusculum, quod edidi nuper de reipublicae nostrae antiquitate[4], quod se et argumenti et auctoris inscriptione tibi commendat. Titulus est *παράδοξος*, sed tamen, ut arbitror, res a vero non dissidet, hanc scilicet, patriam nostram nunquam fuisse *τελέως μοναρχουμένην*: sed divisam et communicatam quodammodo fuisse summam potestatem inter principem et proceres. Scis autem, ubi partim unus, partim plures imperitant, vere dici id imperium esse plurium ac proinde *τοιαύτην πολιτείαν ἀριστοκρατεῖσθαι*. Multae autem sunt *ἀριστοκρατίαι*, quae habent speciem *μοναρχικήν*, qualis fuit nostra sub comitibus, qui tamen non possunt dici *αὐτοκράτορες* fuisse, cum fuerint *ὑπόνομοι*. Potuerant ista subtilius disputari, sed ad captum vulgi scripsimus. Nolim tamen Germanos principes mihi irasci, quasi et ipsos velim in ordinem cogere. Professus enim sum, ista non nominis sono, sed re ipsa et usu diiudicanda. Sicut enim reges saepe dicuntur, qui re vera sunt principes, *πρωτοπολῖται, πρωταριστεῖς*, ita vicissim esse quidam possunt sub principum nomine, qiudam cum potestate regia *ἀνυπεύθυνοι*. Caeterum totum vestrum quod imperium dicitis *ἀριστοκρατεῖσθαι*, facile vos mihi concedetis, quibus quotidiana sunt certamina adversus *τὴν τοῦ καίσαρος δεσποτείαν*. De morbo tuo ex Heinsio invitus intellexi. Spero nunc melius tibi esse, praesertim cum non soleat *ἡ λυσιμελὴς ποδαγρὰ*[5] diu infesta esse tam pauci vini hominibus. Per istam autem, quam tibi opto sanitatem, te rogo, libellum meum ut diligenter legas, et quale ab amico exspectari debet iudicium perscribas, eo fine, ut ea, quae desideras, in proxima editione corrigantur.

IV. Aprilis CIↃIↃCX.

Tibi addictissimus
H. Grotius.

1 Liber de antiquitate reipublicae Batavicae.
2 Afschrift Kon. Bibl. Kopenhagen. Gedrukt Reifferscheid, Quellen I p. 33.
3 Zie b.v. n°. 63, 86, 150, 169.
4 Zie n. 1.
5 Hedylus in Anthologia Palatina XI, 414.

Turbae, quae Ultraiecti fuerunt, iam componuntur publica auctoritate[6].

6 Zie Wagenaar X, 25 vlg.

Adres: Amplissimo, clarissimoque viro Georgio Michaeli Lingelshemio Serenissimo Electori Palatino ab intimis consiliis.

195. 1610 Apr. 4. Aan J.A. de Thou[1].

Iac. Augusto Thuano Senatus Parisiensis Praesidi Hugo Grotius, Salutem.

Sic forsan tener ausus est Catullus
Magno mittere Passerem Maroni[2]

ut ego nunc tibi, Virorum Illustrissime, libellum hunc mitto de republica nostra[3]. Tibi, qui non Galliae tantum, sed Orbis totius Historiam ita complexus es, ut talem nemo vel ab otiosissimo homine unquam exspectaverit. tanta rerum copia: tantus verborum nitor. Ego vero quid mitto? Opusculum tenue si materiam spectes, non res totius generis humani, ac ne magni quidem regni alicuius, sed unius gentis, angustis inclusae finibus: quid quod nec huius res omnes, sed breve compendium eorum duntaxat quae ad summam reipublicae administrationem pertinent: plane nihil quod ames, nihil quod laudes, praeter animum tuo similem hoc est amantem patriae suae, et minime *νεωτερίζοντα*. Exosculor illud Thucydidis[4] *ὅπερ ἐδέξατό τις σχῆμα τῆς πόλεως τοῦτο δίκαιον ξυνδιασώζειν*. Hoc tu in magno illo Aegaeo praestas: nos conamur in simpuvio nostro. Tuum illud, virorum maxime, opus immortale, quanquam et sermonis elegantiam ab ipsa antiquitate reduxit, et rerum optimarum varietate placere nemini non potest, nulla tamen in parte melius meretur de legentibus quam quod eos et viros bonos et cives bonos facit. Nos quoque inter huius sectae discipulos erimus, et dabimus operam ut in rebus omnibus exemplo tuo praestemus fidem et libertatem.

IV. Apr. CIↃIↃCX.

Adres: A Monsr. Monsr. de Thou Président du Parlement A Paris.

196. [1610 Mei]. Van Is. Casaubonus[5].

Et literas et libellum cum iis ad me missum, accepi, praestantissime Groti. Quod valeres, quod me amares, simul didici, maximamque ex ea re voluptatem cepi. Nam etsi occasio necdum oblata est mihi testandi affectus erga te mei, ac iudicii: certo tamen esse tibi cupio persuasum, ex omnibus, qui vel isthic, vel apud nos, aut ubivis gentium, excellentissimum tuum ingenium mirantur, neminem prorsus esse, qui magis te ex animo colat, et omnia laeta a superis tibi optet. Equidem sic existimo, vestrae quidem Reipublicae cum primis, sed et aliorum quoque populorum, virtutis amantium, et cultu Musarum politorum interesse, ut ipse[6]

1 Hs. Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy n°. 836 f. 83. Gedrukt Epistolae p. 4.
2 Martialis, Epigr. IV, 14, 13-14.
3 Liber de antiquitate reipublicae Batavicae.
4 Thuc. VI, 89.
5 Gedrukt Casauboni Epistolae p. 638. De brief schijnt mij een antwoord te zijn op n°. 193 en zal dus ongeveer op Mei 1610 gesteld moeten worden.
6 Het vervolg is verloren gegaan.

197. [1610] Juni 30. Aan D. Heinsius[1].

Mitto tibi literas, Clarissime Heinsi, ex quibus intelliges, non tantum ea quae tibi virorum maximus Casaubonus significat, sed etiam venisse Milium[2] qui has tibi attulit. Is me ut curarem rogavit. Ego Casaubonum sollicitari a Rege Angliae intelligo[3], non sine opimis praemiis. Puto illi non ita placituram Galliam, quin praelaturus sit securiorem sedem sine rei suae detrimento. Hippolytum[4] nostrum si aliquanto invisas saepius, facias rem et te dignam et illo, quo nemo est tui amantior. et nunc in relegendis poematis tuis[5] totus est. Baudius hic fuit, et me vitare videtur. quod nolim. neque enim tam inepti sumus ut nihil vino velimus ignoscere. Spero te vel Milii causa huc venturum, quod si erit, fac, ut soles, ut me quoque facias participem tui. Salve doctissime amicorum. Prid. Cal. Iulias.

Tui nominis studiosissimus cultor
H. Grotius.

Rogo ad Festum[6] literas quae ad ipsum mittas.

Adres: Erntfeste hoochgeleerde heere Daniel Heinsius Professeur ende bibliothecaris vande Universiteyt tot Leyden. Loont den brenger.

198. 1610 Juli 15. Van P. Bertius[7].

Amplissime vir, Domine et amice honorande.

D. Utenbogardus a nobis discedens narravit mihi, esse in lucubrationibus nostris de sanctorum Apostasia[8] quod improbes, teque ea caussa quum nuper hic esses, vehementer expetivisse congressum meum. Ego vero opellas illas nostras ubi videris non possum satis admirari, neque enim eas vulgavi adhuc, sed quatuor duntaxat, non amplius exemplaria semiplena sciscitandi melioris iudicii caussa, ut fit, inter amicos distribui, illos inquam ipsos, qui mihi ante hos menses septem autores editionis fuerunt, iudicaveruntque ea quae scribo publice cum fructu legi posse. Neque enim ita ego suffenus sum, ut me extra omnem iudicii aleam positum esse putem: sed arbitror potius, quicquid in quenquam potest, item in me quoque posse cadere. Statueram ergo ad te excurrere, ut quid tandem illud sit quod improbes, aut

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 429.
2 Van der Myle keerde 29 Juni in Den Haag terug van zijn reis als gezant naar Frankrijk na den moord op Hendrik IV. (Van der Vecht, Corn. van der Myle p. 55-66).
3 De verschillende redenen, die Casaubonus er toe brachten om Frankrijk te verlaten, bij Pattison p. 212 vv. De aanleiding was de dood van Hendrik IV. In Grotius' woorden ligt een toespeling op het Leidsche professoraat; zie p. 165 n. 6.
4 Hippolytus a Collibus.
5 Zie p. 164 n. 2.
6 Festus Hommius, de Leidsche predikant, sedert 1619 Regent van het Staten-Collegie.
7 Hs. Bibl. Roy. Brussel.
8 Hymenaeus desertor, sive de Sanctorum Apostasia problemata duo. 1610. De opdracht ‘Pastoribus et Doctoribus Ecclesiae’ is van 12 Aug. 1610.

de quo me monitum cupias, coram ex te cognoscerem. Sed non patiuntur labores mei, ut vel pedem efferam extra provinciam. Quocirca rem facies amicitia nostra et communibus studiis dignissimam, si vel per epistolam me de rebus illis submonueris, vel significaveris, quando

mihi adventus ille tuus multo optatissimus exspectandus sit. Nam et moneri abs te summo viro iucundum erit, et fieri potest, ut ipse etiam auditis rationibus nostris acquiescas. Editionem tamen - ut hoc ne nescias - decretum est mihi tam diu differre, dum ex amicorum et superiorum consilio commodum videbitur libellum in lucem protrudere, ne dum prodesse cupio peccem adversus Ill. Ordinum edicta[1]: quae hoc quidem nobis concedunt, imo vero etiam mandant, ut in uturam Synodum nos praeparemus, sed tamen vetant, ne de capitibus controversis quicquam evulgemus. Quaeso igitur te per amicitiam nostram, et quicquid tibi carum esse potest, ut me de sententia tua quamprimum facias certiorem. Vale. Dat. Lugd. Bat. XV Iulii A^{o}. 1610.

Tuus omni officio
P. Bertius.

Adres: Aen Mijn heer Hugo Grotius Advocaet Fiscael van Hollandt in den Hage. Den bode loon.

199. 1610 Oct. 7. Van D. Baudius[2].

Iuvenis ille vir, a quo hasce accepturus es, pro mediocritatis suae modulo eximias dotes tuas veneratur, ut hoc ipso ab humanitate tua impetrare posset, ne velles ultro petenti denegasse tritum istud et tralatitium officium inscribendi albo nomen Grotii per maria ac terras illustri fama propagatum. Sed tamen non est ausus tantum sibi confidere ut ad tuam dignitatem sine parario affectaret viam: quocirca modeste ac verecunde mecum egit, ut se tibi conciliarem hactenus ne grave ac molestum sit hanc levidensem gratiam homini Germano, iuveni tuarum virtutum suspicienti *χαὶ ἡμετέρῳ συμβιωτῇ* gratificari. Cras aut perendie *σὺν θεῷ* ad vos excurram, ut suaviter confabulemur de praeclaris sermonibus, quos ordinarii[3] de me sparserunt. cave id factum putes de nostro grege cuius sum collega sine suffragio, senator sine consilio, et quid restat, quam ut aliquis a se natus nos subruat. Vale, *o et praesidium et dulce decus meum*[4]. Dabam raptim VII Octobris CIↃIↃCX.

200. 1610 Oct. 14. Van P. Cunaeus[5].

Amplissime Vir.

Quod me coram tecum agere puderet, id sine rubore exponam absens audacius. Constitui publicis lectionibus Satyras Horatianas[6] interpretari. Cuius

1 De brief van de Staten van Holland van 11 Maart 1610, aan de Classes in Holland en Westfriesland, waarnaar ook de Professoren in de Theologie ‘en andere des behoorende’ zich hadden te gedragen. Curatoren brachten hem ter kennis van den Senaat der Leidsche Universiteit bij besluit van 24 Maart en hij werd in de Senaatsvergadering van 28 Maart, waar ook de Regenten van het Staten-Collegie en van het Waalsche Collegie, en de Subregent van het eerstgenoemde (Bertius) tegenwoordig waren, voorgelezen. Zie Resolutiën Holland 1610, 11 en 23 Maart, en Molhuysen, Bronnen II p. 1, 6,
2 Gedrukt Baudii Epistolae p. 337.
3 Zie p. 81 n. 7.
4 Horatius, Od. I, 1, 2.
5 Gedrukt Cunaei Epistolae p. 94.
6 In de Curatoren-vergadering van 8 Mei 1611 werd aan den student Petrus Cunaeus, die ‘enigen tijt publice gelesen hadde Horatium voor de aencomende jonge luyden’, een

rei ab Amplissimis Academiae Curatoribus iam ante facta mihi potestas fuit. Quare a te maximo opere pro tua singulari humanitate etiam atque etiam peto, et quaeso, ut, si te res nulla impedit, ad prima auspicia mea venire digneris. non quod aliquid auditurus sis, quod eruditissimis tuis auribus sit dignum. sed quia permagni interesse intelligo ad honoris mei fructum, te, virum doctum et dignitate excellentem, benevolentiam erga me tuam hoc tempore sic publice testari. Ego Orationi ex more habendae diem Sabbati et horam eius diei decimam elegi. idque adeo ob hanc causam, ut caeteri Professores omnes sine lectionum impedimento me audirent. quod si tuum quoque vultum mihi tunc indulgebis, summi illud beneficii loco, ut debeo, ducam. Vale, Vir amplissime, Lugd. Bat. XIV Octob. CIↃIↃCX.

201. 1610 Dec. 8. Aan D. Heinsius[1].

Cum ad me venit epistola tua, Heinsi Clarissime, nullum apud me exemplum Senecae fuit. habui duo sed alterum Reigersbergius, alterum Bloncquius abstulere. nec memoria mihi tam fidelis est ut absente libro locos repraesentet. Tamen quae nuper notaveram cursim admodum transmittere tibi volui. tu ex his eliges si quid dignum posteritate et aliis indictum. Postquam illa scripsi, vidi Scaligeri postuma[2] et in illis Notas ad Senecam, in quibus ut multa praeclara, ita non dubie pleraque ingeniosa magis quam vera. Multas enim emendationes phrases et stylum Senecae respuunt, de quo puto te non dubitaturum. Voces etiam quasdam ut Praecommovebunt, Procacitatis[3] et similes a Seneca usurpatas vix credam. Iam vero illud Theb. v. 65. *Duc e duobus* id est elige, quam durum nec illius saeculi cum vera sit lectio:

> *quovis vertere*
> *duce te: duobus omnis eligitur via*.

Antigone enim duce Oedipo quovis ire cupit; nec posse patrem ait iter aliquod invenire quo non sequatur et filia. Et in Medea quid est apertius illo versu[4]: *Ias. Quid facere possim, eloquere. Med. pro me, vel scelus.* Hoc enim vult Medea, nihil esse quod non ipsius causa facere Iason debeat, quamvis id cum scelere coniunctum foret, quia videlicet multa scelera ipsa illi imputabat. Rursus Iason ait duos reges gemino a latere ipsi instituros. Respondet illa Medeam magis esse metuendam regibus. Negari non potest quin apertum sensum vir magnus mirum in modum distorserit. Illud quoque non dubito, versui 508 *Regina natis* in eadem Tragoedia

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 430. In 1611 kwam uit: Senecae Tragoediae cum castigationibus P. Scriverii et D. Heinsii. Lugd. Bat. Ik ken alleen de editie van 1620. Daar komen, in de Animadversiones Heinsii, emendaties van Grotius voor op Herc. fur. 711; Thyestes 470; Hipp. 984, 1139; Oed. 589; Troad. 10; Med. 311.
2 I.I. Scaligeri Opuscula Varia antehac non edita, Parijs 1610; door Casaubonus uitgegeven.
3 Conjecturen op Sen. Thyestes 300, en Hipp. 260; zie Scaliger l.l. p. 302 en 309.
4 515.

recte Iasonis personam praeponi. Cum enim Medea aegre ferret suis liberis fatres ex Creusa futuros Iason contra nihil in hac quidem re dolendum esse ostendit cum potius id et honori et praesidio ipsius liberis esset futurum quod miseri ipsi potentes haberent fratres e stirpe regnante. In Phaedra versus 556[1] hanc ego putarim esse sententiam: Nihil est humani inter homines. Ipsae matres saepe suis liberis sunt infestissimae, ut iam de novercis nihil dicam. Omnia si circumspicias, invenies, inquit Hippolytus, feras inter quas vitam agunt venatores, minus esse feras quam ipsi sint homines. Est enim *παράδοξον*. Ferae a feritate dicuntur. atqui ego contendo feras non esse feras prae quam sunt homines, imo si comparationem instituas, nihil esse feris mansuetius: ita ut merito solitaria ista inter feras vita consortio hominum sit praeferenda. nam huc spectat oratio. Plura nunc non addo. nam et negotia me divellunt ab hac suavissima confabulatione, nec quicquam ultra praestare possum sine libro meo. Vale flos eruditorum. VIII Dec. CIↃIↃCX.

Tibi devinctissimus
H. Grotius.

Adres: Clarissimo doctissimoque D. Danieli Heinsio Professori et bibliothecario Academiae Lugdunensis.

202. [1611]. Aan J. Meursius[2].

V. Cl. Iohanni Meursio H. Grotius.

Constantinum tuum, antequam ad me mitteres, legi, a Rutgersio commodatum, Durdrecti cum essem. Sed relegere non pigebit, quanquam obscura mihi pleraque, et historiae Byzantinae, et, quod praecipuum, *τοποθεσίας* inexercito. Suaviter tamen agam id tempus quodcunque muneri tuo impendam, quippe quod tu mihi miseris non *ὡς τυχόντι*, sed ut amico, et quidem, ut tu addis et ego magnifacio, veteri. Remetior sane libenter ingens illud aetatis meae spatium, quo alter alterum amavimus, arctissimo iuncti vinculo, studiorum similitudine, nec tamen non aliqua huic voluptati amarities accedit, cum video me ab illis Musarum viridariis, quae vobiscum colebam, in nescio quae inculta et salebrosa loca deiectum: Vere igitur tu, fecisse inter nos fortunam, non animorum quidem sed vitae divortium. Sed illam ego ut non accuso ita non multum ei debere videor, quod me in forum et crimina et lites ita demerserit, ut tempus nullum intersit, ne ad hoc quidem ut revisam interdum quae bona reliquerim. Igitur vestros ego labores cum video, vobis gratulor, mihi doleo, et tacite ad vestrum illud quietis gloriaeque plenum otium suspiro. Quam enim tu voluptatem putas, exclusam omni orbis externi notitia, et doctorum virorum commercio, rabulis tantum multis innotescere? At tu perge et doctos omnes et discere volentes demereri. praecipue Latino-barbarum Lexicum nobis compone, ut de nobis quoque semi-

1 Hippolytus 556: *mitius nil est feris*.

2 Hs. U.B. Leipzig, cod. 0355 f. 210. Gedrukt Meursii Opera XI p. 259. Daar wordt de brief op 1616 gesteld. Meursius gaf in 1617 Constantini Porphyrogennetae Opera uit, maar had reeds in 1611 diens werk ‘de Administrando Imperio’ uitgegeven. En op die editie heeft deze brief betrekking, want in 1616 kon Grotius, sedert hij pensionaris van Rotterdam was, niet meer spreken van ‘forum, crimina et lites’, gelijk hij hier doet. Ik stel den brief dus op 1611.

barbaris bene merearis. Utilissimum erit opus, et tibi gloriosum: requirit enim Iuris, praesertim Feudicisti, cognitionem, ac praeterea linguarum fere omnium, quae nunc regnant, scientiam: ad hoc mediae antiquitatis, plurimarumque gentium historiae acrem investigationem. Utinam tantae diligentiae digna respondeant praemia. Sed puto non tam infeliciter cum seculo agi, ut non ii, quibus ista curae sunt, aliquando videant, quid rectum sit. Vale vir doctissime.

Adres: Hoochgeleerde wijse zeer voorzyenige Mr. Johan Meurs Professeur in de Universiteyt tot Leyden. In het Collegie[1]. Loont den bode.

203. [1611] Jan. 3. Van J. Rutgersius[2].

Eram his diebus Hagae, Amplissime Domine, tui solius conveniendi caussa, sed domi esse negabaris. Substitissem aliquamdiu, donec mihi colloquii tui copia facta esset, nisi me ursisset gelu, quod magis magisque gliscere videbatur. Inter alia de Senecae Tragici quibusdam locis consulendus eras mihi. Sed quia coram id facere non licuit, ecce tibi eos mitto. Pauci sunt, sed ex plurimis hos tantum mihi reliquos esse factos video. Reliqua enim occupavit Gruteri[3] diligens cura. Quaeso te simulac tempus vacuum nactus fueris, eos relegere ne gravare. Inseram eos Heinsianis notis[4], quas cis paucos dies aggredientur typographi. Acerrime, et tuo iudicio eos examinari velim. Ad singulos eorum censuram tuam avide exspectabo. Vale Cl. Groti et nos ama. III Ian. anni CIↃIↃCXI Dion. quem tibi faustum felicemque precor. Scribebam Durdrechti.

Tuarum virtutum cultor et admirator unicus
I. Rutgersius.

Adres: Hugoni Grotio Fisci patrono (Ha)gam Comitatensem.

204. 1611 Jan. 5. Aan J. Rutgersius[5].

Doctissime Rutgersi.

Non deposui ex manibus tuas in Senecam Notas, ex quo eas recepi, nec legere tantum, sed relegere dulce fuit. Solum id, quod petis esset forte arduum, iudicare: sed hoc quoque facile ut esset effecit rei evidentia, quae neminem dubitare patitur quin sint ea quae scribis vera pleraque, verisimilia multa, ingeniosa omnia. Etiam

1 Zie het adres van n°. 185.

2 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.L. 2049. Beantwoord door n°. 204.

3 Gruter's Seneca kwam voor de eerste maal 1593 uit.

4 Zie p. 170 n. 1.

5 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 382. Antwoord op n°. 203. Beantwoord door n°. 205. Sommige plaatsen in dezen brief zijn zoo gevlekt, dat enkele woorden onleesbaar zijn. Ik volgde Burman's aanvullingen.

mihi gratulor cui memini in mentem venire multa eadem cum tibi observatis: nonnulla etiam, quae a te inducta video, quia ante et te et me alius ista occupaverat. Gaudeo me istorum studiorum transfugam cum bonis ingeniis interdum *συμπίπτειν*. Caeterum quominus singulatim ad tuas Animadversiones perscribam causa est quod Seneca mihi non ad manus. amicus enim exemplar meum secum abstulit. quod reposcere et exspectare poteram, nisi veritus essem ne mea mora festinantibus Typographis tibi debitam laudis occasionem praeriperet.

Haec interim in mentem veniebant. *Sacra quo Dirce lalet*[1] esse *οὐχ ἀνεχτόν*. nam latere amnes videntur in silvis, qui in planis camporum clarius apparent. *Turpe servitio*[2] casu dativo non puto convenire Senecae saeculo: et quod adfers *Mucrone*[3] etc. nihil vetat sexto casu intelligi. Itaque aut vulgatum *turpiter vitio* retineam, aut si tuum illud verum est, sumam turpe *προσρηματιχῶς* ut saepe. *Mitius nihil est feris*[4], vera est tua interpretatio, nec dubito imitationem esse Ovidianam[5]: *Mitius inveni quam te genus omne ferarum.* Est schema a contrario. In Iuvenali[6] etsi *pater Aegei* potest esse *αἰγῆος* ut *Idomenea ducem*[7], tamen non dubito esse pater Aegaei ut *arbiter Adriae*[8]. Emendatio tua secunda in Octaviam[9] est *εὐστοχώτατος* ut multae aliae. Sed non video (quomodo) *ducum aciem* recte ibi intelligamus Senatum (Pompeianarum) partium, cum Pompeius illa acie superatus dici (non possit). superatus ducum acie, pro cum (acie ducum, durum) est, et potius contrarium significat. (Nam) ducum aciem vocat Caesarianam in qua (nullus qui non) dignus, qui imperaret. An verum est (quod *Viribus*) *magnis ducum* coniunctim pro Pompeio? *Templa suis collapsa Deis*[10] Hellenismum non putem. aliud enim est *αὐτοῖς*, aliud suis. sed collapsa Deis est lapsa cum Deis. Haec eo liberius, quia certius indicium afferre non potui quo ostenderem placere mihi caetera, nisi pauca exterpendo de quibus dubitare posse videbar. Tu, qui morosum hominem lacessisti, tibi imputa. V. Ian. CIↃIↃCXI.

Tuus merito tuo
H. Grotius.

Adres: Clarissimo Iuveni Iohanni Rutgersio Durdrechtum.

205. [1611 Jan.] 12. Van J. Rutgersius[11].

Amplissime Domine.

Literas tuas tales plane accepi, quales speraveram, hoc est, quales ab eo mitti debent, in quo eruditio cum humanitate certat. Profecto gratulor mihi, nugas meas ei viro probari, cuius iudicium erravit numquam. Etiam paucae istae, quas confodis, hoc ipso felices sunt, quod dextra tua cadere meruerint. Quis enim nolit ab isto ense mori? Sed ut dicam quod sentio, optassem acrius paullo in reliquas inquisivisses, quae quo se tueantur non habent praeterquam auctoritatem tuam. Quae tamen sufficit. Neque enim metuendum est, ne quod placuit tibi, eruditis displicere possit.

1 Seneca, Theb. 126. Zie Rutgers' Variae lectiones III cap. 2.
2 Seneca, Hippolytus 194.
3 Ibid. 1192. Cf. n°. 205.
4 Ibid. 556.
5 Ovidius, Heroid. X, 1.
6 Iuven. XIII, 81.
7 Virgilius, Aen. III, 121.
8 Horatius, Od. I, 3, 15.
9 Seneca, Oct. 519.
10 Sen., Herc. Oet. 173.
11 Hs. U.B. Amsterdam, cod. 30 Aq. Antwoord op n°. 204, waaruit de datum volgt.

Interim hoc unum peto, ut te nonnumquam consuli patiaris. Id votum, si improbum non est, annue. Sin autem,

promitte rogari.
Offendunt numquam thura precesque Iovem.

Caeterum ut literis tuis respondeam, eadem mihi *περὶ τοῦ turpe*[1] in casu tertio sententia semper fuit, quae tibi. Commentum est herois illustrissimi *τοῦ μαχαρίτου*[2], qui quod persuadere non potest, credi cogit. Ita cum semel hoc probari in animum induxisset, eo trahit, quidquid ducere non poterat. Ita *Esuriente leoni ex ore exsculpere praedam*[3] ab ipso est. Nonius enim *Esurienti* citat. quod quis verum esse negare possit? Neque est quod offendat eius versus ratio. Eliditur in E ut *Eosdem habuit secum quibus est elata capillos. Eosdem oculos* et innumera alia. *Fundos Aufidio Lusco Praetore libenter Linquimus*[4]. Eleganter tangit hominis arrogantiam, qui non secus ac Romae Praetor, fasces sibi praeferri iusserat. Quare Horatius ridicule ab eo tempus designat, ut Romae a consulibus. At Scaliger pro 'Praetori' accipit. Tunc sane friget locus. *Nocte deae noctis cristatus caeditur ales*[5]. quid vetat sexto casu intelligi? Noctu enim Nocti sacrificabant. At ille 'pro Nocti positum' inquit. *Si placet insultet Lygdamus morti meae*[6]. Ita legit. At antea 'morte mea' fuit, quod tamen an admittat Latinitas dubito. Unum est cui quid respondeam non invenio, Propert. IV. 8. *Cum tenera anguineo creditur ore manus.* Possis subintelligere 'in', sed hoc an Latinum sit, dubito. Quod ex Hippolyto 1192 adduxeram[7] *Mucrone pectus impio iustum patet. Cruorque sancto solvat inferias viro* sexto casu accipi non potest. Neque enim ferro vulneratam narrat, sed seipsam in caedem adhortatur. Sed hic est, quod me offendat. Neque enim recte mutatur modus 'patet, solvat'. Putabam aliquando. *M.p.i.i. patens Cruore s.s.i.v.* Aut si hoc displicet *M.p.i.i. patet. Cruore s.s.i.v.* En, inquit, pectus hoc vulneris capax est. Imprime ensem et parenta sanguine tuo innocenti Hippolyto. Sed pro recepta lectione consensus librorum pugnat, cui me non oppono. *Aegei*[8] in Iuvenale retineam. Neque enim ita dici posse videtur *pater Aegei* ut *Arbiter Adriae*. Hoc enim regem aut iudicem signat. At alterum non nisi de genitore est. *Superatus acie*[9]. Subaudio 'Cum' ut in ....[10]. Atticis non ignoras. Aristophanes *ἱππεῦσι*[11]

> K*αχῶς παφλαγόνα τὸν νεώνητον χακὸν*
> *αὐταῖσι βουλαῖς ἀπολέσειαν οἱ θεοί.* Latine dixeris,
> *Ut nuper-emptum pessimum Paphlagona*
> *Dii deaeque perduint suis consilis.*

Comici Latini vertunt *ut t*(*e Dii*) *Deaeque perduint cum tuis consiliis*.

1 Zie n°. 204.
2 Scaliger.
3 Lucilius bij Nonius II, 102. Zie Scaliger's Castigationes in Catullum, Tibullum, Propertium achter de uitgave dezer 3 dichters (1600) p. 60 (op Catullus) en 240 (Propertius).
4 Horatius, Sat. I, 5, 34.
5 Ovidius, Fasti I, 455.
6 Propertius III, 6, 24.
7 Zie no. 204.
8 Ibid.
9 Ibid.
10 Hier is een gedeelte tekst weggesneden.
11 Aristophanes, Equites 2, 3.

αὐτᾶισι βουλαῖς suis consiliis. (Non) quod *αὐταῖς* suis sit, sed quia id infertur. Dii illum perdant cum ipsis c(onsi)liis, supple quae dedit, hoc est uno verbo 'suis'. Et ita locum Senec(ae) acceperam. *Templa suis collapsa diis*[1], *αὐτοῖς θεοῖς*. ut hic *αὐ*(*ταῖσι*) *βουλαῖς* 'suis consiliis'. Utrobique deest *σὺν*. cum suis diis. Ergo *sup*(*eratus*) *acie* sit, Victus fugatus cum illo exercitu, in quo tanta nobili(tas) steterat, ut facilius esset ducem quam militem reperire. Non (nego) durum esse, ut et tu iudicas. sed ita durum esse nego, ut non peiora (sint) in hac Tragoedia, quae tota nihil aliud quam inepti cuiusdam et semib(arbari) scholastici declamatoris indolem spirat. Viros summos, qui hanc Sen(ecae) tribuunt, illud saltem erroris convincere debuerat, quod Neronianae m(ortis) meminit, quo principe Seneca perierat. 621[2]

quo reddat suis etc.
lu(*gulum*) *hostibus*
Desertus ac destructus etc.

Haec enim etsi dirae sunt, tamen ab H(istoria) sumpsit. Sed hoc est *ἐκτὸς χοροῦ ὀρχεῖσθαι*, Unum est, quod me torquet. (Dictum) Caesaris in acie Pharsalica, *Faciem feri*[3], quid sibi vult? Plutarc(hus) in Pomp.[4] item in Caes.[5] et Appianus II Civil.[6] dictum interpretantur qu(asi) deformitas vulnerum oris Pompeianos pudore fugere cogeret. Quod mihi frigidum (nimis) videri solet. Neque enim verisimile est eos cicatricis in vultu deformitatem timuis(se, qui) impavidi pectus leto offerebant. Duo in mentem veniebant mihi. Ideo dictum .... credebam, ne suos agnoscerent, turbata facie. Lucan.[7] *Vultus gladio turbat*(*e veren*)*dos*. Turbatis enim oris per vulnera lineamentis suos agnoscere non poterant, quorum (vultus) agniti a bello milites revocare poterant, quod factum narrat in 4°., quum in Afranii cast(ra) Caesariani salutandis suis venissent. *Deprensum est civile nefas*[8] inquit. E(go) hoc verum puto. Altera interpretatio coactior est. Putabam autem 'Faciem f(eri)' hoc est adversos caede. 'Parce civibus', hoc est Aversis vel fugientibus pa(rce). Lucan. VII[9]. *Civis qui fugerit esto.* item *ne caedere quisquam hostis te*(*rga*)*velit*. Sed hoc mihi non satisfacit. Iudicium tamen meum suspendam (dum) a te certi quid accipiam. Absit enim ut quidquam approbem, aut fugia(m) nisi te auctore quem solum admiror, et ut verbo dicam, obstupesco. Vale et .... amplissime Domine, et me ama. Ignosce festinationi. XII. IX. tuos acceperam.

Tui nominis cultor summus
Rutgersius.

Adres: Amplissimo et clarissimo Domino Hugoni Grotio fisci patrono Hagae Comitat.

1 Zie n°. 204.
2 Sen., Octavia 630 sqq.
3 Florus IV c. 2, 50.
4 Plutarchus, Pomp. 71.
5 Plut., Caesar 45.
6 App., Bel. Civ. II, 78.
7 Lucanus VII, 322.
8 Luc. IV, 172.
9 Luc. VII, 319, 318.

206. 1611 Jan. 19. Van J. van Reigersberch[1].

Mori frère.

Het quaelijck overcomen van de vrienden van daer heeft gemaeckt, dat myne droeffheit, die ic om uwer E. absentie hebbe genoemen, minder es geweest; ic hoepe wy sullen gelegentheit hebben haer de feeste te doen, dat men op de bruyloften is gewent, niet twijffelende ofte uwer E. en sal mit mijn suster tegens Paeschen overcoemen; ons verlanckt te vernemen hoe het met uwer E. huysvrau al is, wenschende, dat Godt haer gelieve blyde moeder te maecken[2]; mijn huysvrau[3] doet haere gebiedenisse, uwer E. aenbiedende haeren dienst. Uwer E. weet de costumen - ic sal de formele woorden gebruycken -; indien sy uwer E. goedt genoegh is, meyne, dat men haer de eer behoirt te doen van uwer E. kindt te heffen; ic en sal geene persuasien allegeren, sy coempt de laeste onder ons, men pleech sulcke eere te doen, uwer E. discretie sal doen wat hem gelieft.

Ic sal beginnen op myn dinghen van nieus te dencken, ende eerst aengaende ons proces[4], uwer E. sal my vrientschap doen, soo ic dairvan geheelijck can werden geinformeert, off de saecke begonnen is ofte niet ende hoe verre wy syn gecoemen, en by soo verre uwer E. daer noch niet in gedaen en heeft, waerom het naergelaeten is; ic wenste wel uwer E. schreeff my in 't langhe dese saecke alleenlijck

1 Hs. Kon. Bibl. Den Haag, cod. 121 D 11.
2 26 April 1611 werd het eerste kind, Cornelia, geboren.
3 Johan van Reigersberch was gehuwd met Johanna Racket.
4 Waarschijnlijk heeft dit betrekking op een proces, gediend hebbende voor de Gecommitteerde Raden ter Admiraliteit in Zeeland, uit wier Rol 1610-1615, f 37v°. het volgende is afgeschreven:

> 4 Octobris.
> De fiscael van den Rade ende de cerchers van. Vlissinghen met hem ghevoucht, heesschers,
> teghen
> Adriaen Molenaers, Rentmeester van de Domeynen van Zyne Excellentie tot Vlissinghen, commende ten beschudde van zeker schipken met zynen toebehoorten, by de voorseide cerchers ontrent Rammekens haven aengheslaghen, verweerdere,
>
> om heesch te doen,
> 't voorseide schipken is bevonden by zekere zeeroovers verlaten te wesen ende by den cerchers ontrent Rammekens haven achterhaelt, ende also de goederen, den piraten toebehoorende, volghende den placcaten ghehouden worden voor goede prinse, zo wanneer dezelve worden becomen, so concludeerden de heesschers ten eynde 't voorseide schipken met zijn toebehoorten verclaert zal werden voor verbeurt ende gheconfisqueert ten profyte van de ghemeene saecke ende van deghenen, daerinne gherechticht zijnde;
> de verweerdere, in persoone antwoordende, verclaerde 't voorseide schipken uyt crachte van zyne Commissie ende Instructie aengheslaghen ende vercocht te hebben, overmits Zyne Excellentie als marquis ende heere van Vlissinghen zijn toecommende alle zeedriften ende dierghelycke gheabandonneerde goederen, concluderende mits dien ten eynde den heesschers heuren heesch ende conclusie zal werden ontseeght, ende hy verweerdere daeraf ontslaghen;
> waerop ghehoort de voordere allegatiën van partien, ter wedersijden ghedaen, die van de Rade op alles ghelet, verclaren den heesschers in heuren heesch ende conclusie, in der voughen als die by hun is ghedaen, te zyne niet ontfanckelijk.

Bovenstaande mededeeling dank ik aan den Rijksarchivaris in Zeeland, Mr. A. Meerkamp van Embden. Een door Dr. R. Bijlsma op het Algemeen Rijksarchief ingesteld onderzoek, of de zaak bij de Generaliteit in behandeling geweest is, heeft tot geen resultaat geleid.

concernerende; den raet affectionneert dit proces, soo doen oock die van Middelburg en meynen, dat ic het niet en bevoordere om particuliere sucht, die ic Syne Excellentie toedraeghe, doch wilde voor aleer uwer E. my hier van schrijft dat de saecke waere geintenteert, ende dat den bryeff niet anders en in hiel als van dit proces, opdat ic met die vande raede mach communiceren waer dat de difficulteyt in licht; sy en meynen niet, dat hyer soo groeten difficulteyt in is; soo Syne Excellentie eenich recht van seedrift heeft, hy moet het bewijsen, alsoo alle seedriften de Graeff toecommen. Nu aengaende de processen tot Mechelen hangende, daer is om geschreven ende werden gecopieert, ic sal uwer E. verwittighen van tgene daer in is dat ons sal connen dienen; tot Middelburg desen 19^{en} January 1611.

uwer E. geaffectionneerde
ten dienste
J.v. Reigersberg.

Adres: Aen Mijnheer Mijn heer de Groote, Advocaat fiscaal van Hollandt, Zeelandt, Westvrieslandt etc., woonende in s'Graven Hage.

207. 1611 Febr. 21. Van D. Heinsius[1].

Cl. V. Hugoni Grotio Daniel Heinsius S.D.

Clarissime domine. Heri demum redii Lugdunum, cum amicis diutius quam cogitaram Hagae operam dedissem. Nimis vero id aegre mihi fuit, quod insalutato te, quem frustra aliquoties quaerebam, cogerer redire. nihil enim molestius mihi evenire aut gravius solet, quam cum eo Hagae careo, quem alibi non video. Legi his diebus Thamaram[2], tragoediam novam; eiusdem autoris, cuius tu Auriacum legisti. Fortasse non miraberis poetam mihi placuisse, sine quo dominae[3] placere non possum; ego vero ut sentio, ita loquor. Multa inveni ibi elegantiora quam putaram. quod in eo homine magis admirandum, quem vel leviter respicere ad haec posse, admirationem meretur. Caeterum Lucretiam nisi amarem, Brutus essem. Hactenus tamen sicut Alcibiadem Socrates. Qui tamen amor in hoc sexu raro citra hos fines consistit. Quod si tale aliquid in animo haberem primo *τοῖς ἐρωτικοῖς θεοῖς πᾶσι καὶ πάσαις* gratias agerem, quod eum virum, quem nonnulli

1 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2. Gedrukt Epistolae ex museo J. Brant p. 79.

2 Rochus van den Honert, raadsheer in den Hoogen Raad, heeft in 1611 uitgegeven: Rochi Honerdi I.C. et Supremi in Hollandia consistori Senatoris Thamara Tragoedia. Ze is opgedragen aan Apollonius Schotte, Grotius en Heinsius, van elk van wie voorin een gedicht is gedrukt (dat van Grotius ook in zijn Poemata p. 255, dat van Heinsius ook in zijn Poemata p. 111). In de opdracht zegt de auteur, dat hij twee tragoediae heeft geschreven, waarvan de eene, Thamara, thans het licht ziet; en het gedicht van Heinsius heeft tot titel: 'In Rochi Honerdi .... Thamaram et tragoediam Auriacum'. Nu is het bekend, dat Van den Honert nog een tragedie, 'Moses legifer seu nomoclastes' heeft geschreven (het handschrift daarvan en van Thamara bezat J.H. Hoeufft; auctie-catalogus Mei 1844 p. 232, n°. 31), maar van de Auriacus, die Heinsius ook in den brief noemt, is mij niets bekend.
De Auriacus, waarover Van den Honert zelf in de praefatio 'Ad Lectorem' spreekt, is Heinsius' Auriacus, sive libertas saucia (zie p. 25 n. 1).

3 Van den Honert was gehuwd met Margaretha, dochter van Jan Halling, gezegd Pauli, die lid van de regeering te Dordrecht was en van 1593 tot 1596 in den Raad van State zitting had. Een zuster van haar was Lucretia, aan wie Heinsius hier het hof maakt. Zij is later gehuwd met Nic. de Goyer, griffier in den Hove van Utrecht. Zie Balen, Dordrecht p. 1079, 1274.

integro septennio vix exoraverunt, scribere tragoediam voluerint. Sperarem enim hanc, quantulacunque est, ambitionem prodesse mihi posse. nemo enim ignorat arctius haec studia *τοὺς ϑιασώτας*, quam vel sanguinis vincula amicos coniungere nonnunquam. Sane quod Meersio[1] invideam nihil habeo, praeter paucos forte versus, quos in scriniis meis quam in eius dote esse malim. Reliqua hic superant: isti autem domi nascuntur. Semel vero animum ad coniugii leges applicare posse, res non minimi momenti, mihi quidem videtur. Nosti enim quam nil libris meis soleam negare, quos nonnunquam, ad interioremspondam usque, admitto. Foeminae autem lecti ius omne ac spatium sibi vindicant. curas vero praeter hanc unam quae in excolenda earum aetate versatur, non immerito oderunt. Putant enim ibi se habere quod agant: reliqua ubique posse fieri. Quare saepe vel suspitio haec nobis non leviter nocet. Senecam[2] Hagae non paucis debeo. Theophrastum[3] vero ubi iterum in manus sumpsero, haud ita facile demittet. Ideo cras id facturus mihi videor. Si quid sit praeterea agendum eadem curabitur. Amantium enim more, peierare nolo. Vale, Clarissime domine, et amare nos perge: ante omnia vero subitum decessum meum excusa. Lugd. Bat. CIↃIↃCXI. XXI Feb.

Lepidissimum quid nuper evenit. Dum in atrio familiae Paulinae[4], diligenter cum Lucretiola aliquot spatia conficio, intervenit cum uxore amicus noster, qui propemodum sesquilustrum amavit, e convivio, cui interfuerat Honardus pluresque alii, caepitque praedicare audiente illa quam ego odisse non possum, totum triclinium tuis meisque laudibus personuisse. Ego cum me illi fidem non habere prudenter negarem, accessit *οἴχοϑεν μάρτυρ* eius uxor, quae in maius rem auxit. *ἐγέλασσε δὲ ποτνία χύπρις*. Quam ego illis abeuntibus sum amplexus. Ita tum decessum est.

Adres: Aen mijn Heer Mijn Heer de Groot, advocaet fiscael van Holland en Zeeland. In S'Graven Hage. Den bode zijn loon.

208. 1611 Juni 28. Van A. Muys van Holy[5].

Hoochgheleerde wyse discrete seer voorsinnighe Heere.

Mijn Heere. Ick heb Uwer E. laestmaell in Den Hage gelaeten een seecker out boucxken, dat ick hadde van den schout van Sprang, die het selffde gaerne weder soude hebben ende nu daeromme ghesonden heeft, waeromme ick mits desen well heb willen versoucken dat Uwer E. gelieve my het selffde door brenger deses weder te zenden, indien Uwer E. het selffde mach ontbeeren, opdat ick het den schout weder moege restitueren. Vorder soo hebbe ick eenigen tijt geleden ter Camere overgelevert seeckere declaratie van de costen, gevallen op de apprehensie van Crijn Crijnsz ende de executie, waervan ick acte heb versocht om die in reekeninge te mogen brengen, die ick verstae, dat Uwer E. in handen is gestelt,

1 Lees: Meursio?
2 Zie p. 170 n. 1.
3 In 1613 gaf Heinsius Theophrasti Opera omnia graece et latine uit.
4 De familie Halling, zie p. 177 n. 3. Het diner heeft dus zeker te Dordrecht plaats gehad. De amicus ‘qui sesquilustrum amavit’, is, meen ik, Van den Honert zèlf; zie boven: ‘quem .... integro septennio vix exoraverunt’.
5 Hs. Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage. Aanwinsten 1897. LI n°. 2. De schrijver was o.a. baljuw van Zuid-Holland, over wien zie Balen, Dordrecht p. 1135.

waervan ick Uwer E. de expeditie well heb willen recommenderen ende versoucken, dat het extraordinaris my mede moge gepasseert worden. Ick heb op de executien ongelijck grooter oncosten dan andere officiers, soodat ick op de executie grootelicx te cort come seer dickwils. Ick en heb geen gegaigeerde dienaers, sulcx dat ick de dienaers van de stadt moet gebruycken, ende betaele haer dachgelden van te recht te brengen, waecken ende diergelycke; voorts moet men met scuyten aen de iustitie, daer ick ordinaris groote coste off heb, waerom ick versoucke, dat Uwer E. gelieve het beste te doen.

De compositie van de costen met degeene, die bestoelen waere, is geapprobeert ende de acte geregistreert in 't reg. b. fol. 176. En terstont verstae ick uyt dengeenen, die den scout van Sprang heeft gesonden, dat de commissarissen van Brabant eersdaechs aldaer werden verwacht, die koomen sullen om ordre te stellen op de oude wegen ende anders; ick achte, dat se op de limite haer mede sullen informeren, soo datter veel huyse, die de wege te nae geset waeren, affgebroocken worden ende veel wegen geruymt worden, hetwelcke Uwer E. gelieven sal myn heere van de Reeckeninge aen te dienen ende besien, off Haere Ed. niet goet en vint op de limite mede te laeten informeren, aen dewelcke ick gelede 2 off 3 daege noopende de limite van Waelwijck heb gescreven. Op de limite van Sprang ende Loon noopende seeckere XII gaerden dient well gelet, alsoo my dunckt, dat de laetste commissarissen op dat stuck niet en hebben gelet naer behooren.

Ende desen tot geen ander eynde dienende, wil ick Uwe E. hoochgeleerde, wyse, discrete, zeer voorsienighe heere, mitsgaders Uwer E. huysvrou ende familie God almachtich bevele. Uyt Dordrecht desen XXVIII Junij XVI^{c} ende elff.

Uwer E. dienstwillige
Arent Muys van Holy.

Adres: Erntfeste hoochgeleerde wyse discrete zeer voorsinnighe heere Myn heere Mr. Hugo Grotius, Advocaet fiscael vanden Hove van Hollant. In Den Hage.

209. 1611 Juli 19. Van J. Rutgersius[1].

Amicissime et amplissime Domine.

Quod a me petebas cum Hagae essem, id nunc praesto, hoc est Lucanum mitto. Adiunxi ei unum e sex libellis Variarum quas paro[2], quem si vacas a te legi velim. Neque hoc tantum, sed et gravissime censeri. Si quid sit, quod opinioni nostrae firmandae facere videatur, id ut asscribas rogo. Unice desiderabo sententiam tuam, qua aut prodibit aut premetur quicquid est quod hic praestare conati sumus. Quod si in mitiorem sententiam inclinabis, ut quae pereant indigna putes, ut quam accuratissime castigata prodeant curabimus, praesertim cum eorum primus sub clarissimi nominis tui luce proditurus sit. Vale clarissime Domine, et ignosce, quod hoc insiticio labore nobiliores curas tuas diffindere ausus sim. Simul asscribas velim, quid de eo Lucani loco[3] censeas pag. 304: *Inde plagas Phoebi*, quem *ὀβέλιζει* Scaliger; peccat enim in versum?

1 Afschrift van de hand van Dr. H.C. Rogge. Beantwoord door n°. 210.
2 De Variae Lectiones van Rutgersius kwamen eerst 1618 uit. Geen der 6 boeken is echter aan Grotius opgedragen.
3 Pharsalia X, 307.

Avunculus meus[1] plurimam salutem asscribi iussit, et ut maturentur rogat, quae ad testamentum illius spuriae spectant. Iterum vale. XIX Iulij 1611 scribebam in inclyta Batavorum metropoli[2].

Tibi obligatissimus
Rutgersius.

210. [1611] Aug. 4. Aan J. Rutgersius[3].

Legi, quanquam occupatissimus, Observationes tuas, doctissime Rutgersi, et rerum *ἀξιομνημονευτῶν* varietate, et, ut haec abesset, tamen admirabili lepore ac festivitate dictionis ita conditas, ut vel ob hoc unum legi debeant, quod Latinas Veneres ostendunt saeculo alioqui inficeto. Inter caeteras emendationes illa in Lucanum longe certissima est[4]. et mihi nuper in lectione eius Poetae idem in mentem venerat. Sed postquam egi cum memoria mea, invenio iam ante me tuam super eo loco sententiam intellexisse. Ita quod mihi primo tanquam meum imposuit, nunc hoc ipso magis placet, quod tuum est. In Hylam[5] coniecturae cum eruditissimis certant. itaque ardeo videre et caetera. nulla lis tam gravis, nulli libelli tam serii, quos non excussura sit mihi de manibus Rutgersii pagina. Baudius scazontes suos[6], quibus *δυσεραστίαν* suam ulciscitur, editurus est: sed tentabit praefatione persuadere hominibus, experiri se voluisse, numquid satis commode posset tutari partes amantis, ne quis ibi serium quicquam suspicetur. Mylius satis mihi placet, et est minime *ἐριστικός*. si ita nunc sint homines, vilis futura sit advocatorum annona. Sed queritur duris se imperiis premi[7]. IV. Augusti.

Tuus ex animo
H. Grotius.

Adres: Doctissimo atque ornatissimo Iuveni Iohanni Rutgersio.

211. 1611 Aug. 27. Van A. Muys van Holy[8].

Erntfeste hoochgeleerde wyse discrete zeer voorsinnighe heere.

Myne heere. Ick en heb niet connen naelaeten Uwer E. te verwittigen, hoe dat ick stracx, naer dat ick Uwer E. scryvens aengaende den moelenaer had ontfangen,

1 Rutgersius' moeder was Kornelia Muys van Holy, dochter van Jacob, en zuster van Arend en Hugo.
2 Dordrecht. Zie Rutgersii Variae lectt. I c. 13.
3 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 380. Antwoord op n°. 209.
4 De eenige emendatie van Rutgersius, die Grotius in zijn Lucanus-editie vermeldt, is op III, 564: percussae capta cohaeret.
5 Zie Rutgersii Variae lectt. III c. 8.
6 Scazon, sive Lessus amatorius, in Baudii Amores door Scriverius uitgegeven (1638) p. 33.
7 Mevrouw van der Myle (Maria van Oldenbarnevelt) was geen beminnelijke vrouw; 'une méchante femme qui le tourmente beaucoup', zegt Carleton. Cf. Van der Vecht p. 9.
8 Hs. Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage. Aanwinsten 1897. LI n°. 2.

mynen stedehouder naer de Langstraet heb gesonden, denwelcken den boode met sijn soon met hem genoomen hebbende, het huys van den moelenaer

ende den moelen heeft beset, ende verseeckert sijnde, dat niemant in den moelen was, heeft daernae het huys doorsocht, ende aldaer den persoon niet gevonden hebbende, heeft eyntelijck nae den persoon gevraecht, omme denselffden soo het doenlijck waere te vervolgen; dan heeft verstaen, dat hy aldaer seer weynich tijts was geweest ende van daer gegaen naer den moelenaer van 's Gravenemoer; dat hy oock van daer was gegaen naer Brabant, hebbende met hem genoemen een hemt met eenige cleynicheyt, die den selffden moelenaer hem had geleent, soodat niet moegelijck en is geweest hem te becoomen. Vorder soo heb ick Uwer E. well willen recommenderen het proces van Pietershouck noopende het haelen van den Ban, daerin ick mijn heere heb gesubministreert een sententie van den Hove, inhoudende genouchsaem het ampt van de gewaerde rechters, welcke, indien mijn heere niet autentycq en heeft connen becoomen, sal ick deselffde Uwer E. well doen hebben, alsoo ick verstae, dat die tot Sprang well te becoomen sal sijn. De stucken van den Alblasserwaert sal ick byeensoucken ende Uwer E. vader, soo haest my doenlijck sal sijn, bestellen, hetwelck ick door mijn gestaedich affwesen tot noch toe niet en heb connen gedoen. Dijckgraeff ende heemraeden hebben groote beroerte gemaeckt door het bescouwen van de spooren van de binnewegen, daer sy noyt voor desen eenige keure op hebben geleyt, daermede dat hare iurisdictie wat geëxtendeert is. Dese tot geenen anderen eynde dienende, will ick Uwer E., Erntfeste, hoochgeleerde, wyse, discrete, zeer voorsinnighe heere, mitsgaders Uwer E. huysvrou ende familie God almachtich bevelen.

Uyt Dordrecht desen XXVII Augusti XVI^{c} elff.
Uwer E. dienstwillige Arent Muys van Holy.

Die van den Raede van Sijn Ex^{cie}. hebben onlangx aen my gesonden eenen, genaemt Waegemaeckers, soo my dunckt van Geertruydenberge, door denwelcken sy my hebben doen affvraegen, hoe het tegenwoordich met de boete ginck, alsoo Jacob Queeckel, eertyts Baillue, het derdepart van de boete gevallen in de Ambachtsheerlijckheden, toebehoerende het huys van Nassau, had verantwoort, ende vertoende my daervan de reeckeninge, daerop ick seyde, dat hy eens soude oplesen de commissie, staende in 't hooft van de reeckeninge, daerby vougende, soo wanneer ick gelycke commissie hadde aengenoemen, dat sy my dan daernae souden moegen aenspreecken, ende in 't oplesen van de commissiën bevonde ick daerin, datter was geconditioneert, dat den voors. baillue niet en soude vermoegen te composeren dan in 't bywesen ende ten oeverstaen vande gewaerde rechters in elck ambacht. Dese commissie is mijns bedunckens ontrent den jaere XL geweest, met dewelcke men soude connen bewyse, dat in dien tijt elck ambachtsheer een gewaert rechter heeft gestelt. Ick meende de stucken ende principale commissie onder my te hebben, dan ick en vinde die niet, maer my wel bedenckende, vermoede ick, dat ick de stucken ter Camere heb gelaeten met twee criminele tafele off registers, voor de Vierschaer gehouden; soo Uwer E. meent, dat hetselffde soude vordelijck in den processe wesen, sult gelieven eens ter Camere dese reeckeninge, byeen in een bundel in octavo gebonden, te doen opsoucken, off anders soo soude men de copie van die van den Raede van Sijn Excellencie well crygen.

Adres: Erntfeste hoochgeleerde wyse discrete seer voorsinnighe heere Myne heere Mr. Hugo de Groot, Advocaet fiscael van den Hove van Hollant, in Den Hage.

212. 1611 Aug. 27. Aan Maria van Reigersberch[1].

Alderlyefste. Ick en heb nyet connen naelaeten de eerste gelegentheyt waer te nemen, om aen U L. te schryven ende deselve ons wedervaeren te doen verstaen, 't welck is dat wy op den dagh van ons vertreck tot Amsterdam zijn gearriveert, ende alsoo de windt van daer nyet dyenen en wilde, zijn's anderendaegs gereyst op Enkhuysen door Purmerendt ende Hoorn, hebbende eerst de Beemster zyen genoechsaem heel droogh leggen[2]. Op Donderdagh zijn wy van Enkhuysen dwersch over de Zuyderzee gevaren ende tot Staveren aengecomen end op Vrijdagh, 't welck was gisteren, zijn wy van daer op Sneeck gevaren door de meeren ende eyntelijck gecomen alhyer tot Leeuwaerden. Wy hadden verhoopt onse reys terstont te vorderen, maer de besogne, dye de andere heeren met dye van Vrieslant hebben te doen, sal ons ophouden noch margen ende overmorgen, sulcx dat wy reeckeninge maecken op Dynxdagh nae Groeningen ende soe voorts nae Delffzijl ende Emden te vertrecken, alwaer de andere gecommitteerde rechters, eenighe over acht daghen, eenige over veerthyen dagen, ons hebben verwacht. Het verdryet my, dat wy soo langsaeme aen 't werck comen, 't welck my zeer te onpasse comt. Wy hebben doorgaens in Vrieslant quaedt tractement gehadt, doch 't selve is op huyden gerecompenseert met een goede maeltijdt van Graeff Willem[3], dye ons hadde genoot. Ick meen, dat de besogne tot Emden sal worden geleyt, om de commoditeyt van logement ende tractement. Soo daer yet sonderlings voercomt, wilt my adverteren. Ick sal nyet naelaeten alle occasie waer te nemen, om aen U L. te schryven ende alsoo u te verlichten van de onlust van myne absentie. Schrijft

1 Hs. Bayr. Staatsbibl. München, cod. Camer. 4, 39.
Graaf Enno van Oost-Friesland lag voortdurend overhoop met de Stenden, speciaal met de stad Emden. Reeds van ± 1594 af hadden de Staten-Generaal zich daarmede bemoeid en meer dan eens een vergelijk bevorderd. Maar in 1609 ontbrandde de twist opnieuw. Op uitnoodiging van de Staten kwamen afgevaardigden van beide partijen in Den Haag bijeen, en toen dit niet tot een resultaat leidde, zonden de Staten in Mei 1611 zeven gemachtigden naar Oost-Friesland. Door hun bemoeiingen kwam het op den Landdag te Oosterhuizen tot een vergelijk, dat 21 Mei 1611 ouden stijl werd afgekondigd: het z.g. 'Oisterhusische Accordt'. Zie: 'Recesz und accord buch, Das ist, Zusamen verfassung aller ordnung, decreten, resolution, recessen, accorden und verträgen, So zwischen weilandt .... Herrn Edzardten .... Und den dreyen Stendten .... zu underschiedlichen zeiten uffgericht und publiciert worden' (Embden 1612) p. 301 vv. Verder Wagenaar, 13; Knuttel Pamflet 1828.
In art. 72 vv. van dit Accoord was bepaald, dat, aangezien de vele differenten over de 'Beherdischeit' niet beslecht hadden kunnen worden, zeven personen, woonachtig buiten het Graafschap, tegen 8 Augustus nieuwen stijl in Oost-Friesland zouden samenkomen, om als 'goede mannen' de 'differenten aff te handelen en te termineren'. Drie van hen zouden door de Staten-Generaal, twee door Graaf Enno en de Ridderschap, twee door den derden of Huysmansstand benoemd worden. Het waren Dr. Johan Biel, Bartholt Cromhout, oud-burgemeester van Amsterdam, Jhr. Willem Borre van Amerongen tot Sandenburg vanwege de Staten-Generaal, Dr. Peter Runnia, Raadsheer in het Hof van Friesland, en Hugo de Groot, vanwege Graaf en Ridderschap; Dr. Gellius Hillama en Dr. Johannes Saeckma, Raadsheeren in het Hof van Friesland van wege den derden stand. Zij gaven 28 Sept. 1611 te Emden hun 'Wtspraeck ende Resolutie op 't stuck van de Beherdischeit'. Zie: 'Bericht undt Abdruck vorgelauffener handlung und verabscheidungen zwischen .... Herrn Ennen .... undt Denen von der Ritterschaft, wie auch Stadt Embden ....' (Norden 1620) p. 223.
De reis is blijkens bovenstaanden brief Maandag 22 Augustus begonnen.

2 De belangstelling voor de drooglegging van de Beemster is begrijpelijker, als men weet dat Nic. Cromhout er bij betrokken was; zie p. 155 n. 2.

3 Willem Lodewijk van Nassau, de stadhouder van Friesland, Groningen en Drente.

ook, als ghy gelegentheyt hebt, off ghy ergens verreyst ende waer. Ick meen den Manendagh alleen te reysen nae Franicker, om d'Universiteyt te bezyen, terwijl d'andere heren met de harde Vryesen besigh zijn. Hyermede, Alderlyefste, sal ick Godt bidden U L. te houden in zyne protectie ende ons te vergunnen, dat wy malcander wederzyen met vreuchde.

Te Franicker geweest zijnde, hoop ick aen ons broeder te schryven, dyen ghy hartelyck sult groeten.

U L. altijdt getrouwe
H. de Groot.

Den XXVII Augusti XVI^{c}XI.

Adres: Eerbaire deuchdsaeme Maria Reigersbergh, huysvrouw van Mr. Hugo de Groot, advocaet fiscael van Hollant, in Den Hage.

213. [1611 Sept.] 15. Van Maria van Reigersberch[1].

Alderliefste. Ick hebbe U L. drie brieven ontfangen, maer liever hade ick U L. alleen. Ick ben tot noch toe wel te passe gheweest, maer soude nu wel sieck beginnen te werden door U L. lanck uutblyven, alsoo het my seere verdriet ende den tijt my zeer lanck valt. Ick en weet U L. niet nieus te schriven, alsoo ick niemant en hebbe die my wat tuis brent. Ick sende U L. eenen brief van monsieur Kaseboon die hier eenige dagen geweest heeft. Monsieur Tiodati is hier geweest ende heeft hier een boucken gelaten, om aen U L. te geven, maer ick en sende het U L. niet, alsoo het U L. te eer tuis sal doen commen. Juffrouw van Doorp[2] is tot der doot toe sieck. Mijn moeder doet u zeer groeten, ende ick bidde u compt toch soo hast als het mogelijck is.

1 Hs. U.B. Amsterdam, cod. 30 An. Gedrukt Brieven van M. van Reigersberch door Vollenhoven en Schotel p. 1; id. door Rogge p. 45. Ik kan dezen brief niet met zekerheid dateeren. Hij is uit Den Haag geschreven, dus vóór Juni 1613, toen het gezin naar Rotterdam verhuisde. Uit den tijd dat Grotius in Engeland was, Maart-Mei 1613, zooals Rogge p. 10 meent (p. 45 stelt hij hem vóór die reis) is onwaarschijnlijk, want toen zal Casaubonus (Kaseboon) geen brieven naar Den Haag geadresseerd hebben. De 'drie brieven' van De Groot kennen we niet: n°. 212 is de eenige dien wij uit dezen tijd hebben. Wie is Tiodati? Rogge ziet in hem den Geneefschen professor, Jean Diodati, die wèl voor de Synode naar Holland is gekomen, maar van een vroeger bezoek aan ons vaderland is niets bekend. Theodorus Diodati, de uit Genève afkomstige medicus te Londen, die o.a. met Casaubonus bevriend was, is 3 Aug. 1594, ten zelfden dage als Grotius, als student te Leiden ingeschreven, en nog eens 18 Sept. 1615; anderen van dezen naam noemt het Album studiosorum in deze jaren niet. Onder de Waalsche predikanten in het Bulletin Eglises Wallonnes III (1888) vind ik geen Diodati; en wanneer Juffrouw van Dorp doodziek is geweest, meldt de historie niet. Als advocaat-fiscaal moest Grotius veel op reis; in n°. 165 spreekt hij van drie reizen kort achtereen. Dat zullen echter niet zulke groote reizen zijn geweest en daarom stel ik dezen brief in den tijd, dat De Groot naar Oostfriesland was, welke reis van 22 Augustus tot begin October 1611 duurde. De '15e' moet dan 15 September zijn. Wat tegen deze onderstelling spreekt is alleen, dat Casaubonus, sedert hij Oct. 1610 in Engeland was gekomen, nog niet geschreven had (zie n°. 218), Het zou dus een brief moeten zijn, die heel lang onderweg was geweest, wat in dien tijd niet onmogelijk is. Of is hij van 15 Maart 1612? Zie n°. 234.

2 Zij komt nog eens voor in een brief van 1637 en behoorde tot een familie, waarmede Maria in Den Haag verkeerde (Rogge).

Hiermede eindigende, sal Godt bidden, alderliefste, U L. in goede gesontheyt te willen sparen. Uut den Hage desen XV.

U L. dienstwillige huisvrou
Marie Reigersberch.

214. 1611 Nov. 1. Van A. Walaeus[1].

Aliquot abhinc dies est, Cl. atque Ampl. Vir, quod tractatum illum tuum, qui Miletius[2] inscribitur, avide diligenterque perlegi. In quo equidem plurima deprehendi non laude solum sed etiam miratione digna, ita sententiis et crebris et egregiis confertus, authorem suum et vere doctum et sincere Christianum ubique refert. Spero tamen, libertati meae apud te veniam fore, si de nonnullis te paucis admonuero; non quo iudicio tuo a me praescribatur, cui me parum non agnosco, sed ut ne fructus, qui ex eo, si edatur, ubertim ad multos est proventurus, praeiudicio quodam adversus authorem concepto paulatim apud reliquos intercipiatur. In primo, ut est postremo scripto tuo, videris controversias de quibus inter Christianos disceptatur plus nimio elevare: quum illa caeteris, de quibus consentiunt minora et incertiora nec aeque utilia appellas, item scitu plaerumque non admodum necessaria, quumque credendorum numerum in pauca et maxime evidentia contrahi postulas, etc. Quod ego quidem de nonnullis dici posse haud libenter diffitear, de omnibus tamen aut plaerisque idem pronunciare vehementer metuam: multa enim dogmata inter Pontificios obtinent quae arcem verae fidei plane evertunt, ut iam omittam his nequiores Samosatenianos, Socinianos, aliosque iis consentaneos, qui Christianam fidem Turcismo quam vero Christianismo viciniorem edunt, quorum sententias te iuxta nobiscum abominari ego plene persuasus sum. Quae tamen verba, Cl. vir, facili flexu ita a te emolliri poterunt, ut iusta offensionum occasio omnibus plane adimatur. De personarum sacra triade disertius quaedam exprimi a te etiam cupiam, nec solum voces usurpari quae ad naturales divinae naturae *δυνάμεις* restringi facile possint, sed quae divinas *ὑποστάσεις* paulo evidentius proponant. Postremo quae de arbitrii libertate post lapsum hominis ponis, benigne quidem interpretabuntur quicunque controversiis iam nuper motis implicati non sunt, reliqui vero novae suae sententiae te fautorem, etsi infirmo nixi argumento, temere iactitabunt: cuius sane gloriationis materiam ego haud libenter a te illis concedi velim, qui harum turbarum authores non satis auspicati sunt. Haec sunt Ampl. Vir quae in doctissimo illo scripto tuo a multis fortasse desiderabuntur. Quemadmodum vero modus res hasce tradendi plane novus est, ita non dubitem si in lucem emittatur quin

1 Gedrukt Walaei Opera p. 398. Beantwoord door n°. 215. Walaeus was 1605-1619 predikant te Middelburg; daarna professor te Leiden.

2 In zijn 'Memorie van mijne Intentiën', waarvan het handschrift op de Universiteits-Bibliotheek te Amsterdam wordt bewaard (Catalogus van Handschriften VII (1923) n°. 612), en die door Fruin is uitgegeven in de 'Verhooren en andere bescheiden betreffende het Rechtsgeding van Hugo de Groot' (Werken uitgeg. door het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht, Nieuwe Reeks n°. 14 (1871)), zegt De Groot (p. 3): 'Aengaende de Tolerantie .... Mijne meeninge desen aengaende can ten deele verstaen werden uyt een ongedruckt geschrift, genaemt Meletius' enz. Ook in den brief aan Apollonius Schotte van 3 April 1612 (n°. 233) noemt hij het tractaat. 'Meletius', en dit is dus de juiste schrijfwijze. Walaeus noemt het hier 'Miletius', en Cunaeus, in den p. 205 n. 1 aangehaalden brief, 'Milesius'. De Groot zal het boekje zoo genoemd hebben naar de beide schismatici uit de vierde eeuw, om aan te duiden hoe verdeeldheid op het punt van dogma's tot een schisma kan leiden, zooals dan ook gebeurd is. In n°. 215, 216, 221, 232 en 233 wordt meer of min uitvoerig over dit boekje gesproken. Het zou niet onmogelijk zijn dat, met behulp van de gegevens in deze brieven, onder de handschriftelijke adversaria van Grotius in de Universiteits-Bibliotheek te Amsterdam of elders nog brokstukken van den Meletius zijn aan te wijzen. Brandt, Lehmann's Manes, Burigny noemen zelfs den naam niet.

plurimum toti Christianismo sit profuturum; inprimis apud illos qui ad Christianam fidem paulatim sunt manuducendi, aut qui Theologorum quorundam rixis offensi omnem Sacrae Scripturae lectionem aversantur. Ad quam S. Scripturae lectionem etiam aliquam adhortationem in fine scripti tui institui optem, ut qui in praecipuis decretis conveniunt, in reliquis quoque paulatim proficere cupiant, quia omnia scripta sunt ad nostram doctrinam. Et licet morbus ille, ut eleganter mones, multorum animos obsideat, ut disputare de dogmatis Christianis quam vivendo repraesentare verum Christianum malint; tamen hoc interim pro certo est habendum, quod nulla decreta in S. Literis contineantur, in quibus non utiliter laboretur, et quae non etiam ad praeceptorum observationem paulatim nostros animos parent, modo sine contentione inquirantur, et inventa cum modestia et pietate examinentur. Datum Middelb. ipsis kal. Novemb. 1611.

215. 1611 Nov. 11. Aan A. Walaeus[1].

Quod et legeris libellum meum[2], et tam amice iudicium mihi tuum perscribas Vir Clarissime, debeo tibi plurimum. Nec profecto quicquam multo iam a tempore libentius legi, quam literas tuas. Non quidem ob laudes, quas ut ab amico animo profectas agnosco, ita non deberi mihi scio, in isto praesertim opere rudi et subitario. Sed hoc me inprimis iuvit, quod meum iudicium, cui alioqui merito diffido, tuo, cui tribuo plurimum, multis in partibus confirmetur. Nam postquam misso in Zelandiam exemplo, meum ipse scriptum relegere coepi, - et iam primus ille calor qui nos a scriptione recentes ambit atque occupat, defervere inceperat - notavi ferme eadem de quibus tu mones, ut offensis obnoxia, his praesertim locis atque temporibus. Videbam, non difficilem fore purgationem apud eos qui recte instituti mei rationem considerassent: attamen prudentius atque rectius fore, si ita cuncta mollirentur, ut purgatione quam minimum indigerent: quod ipsum tamen cum esset difficile, semper enim aut in hanc aut in illam partem impacturus videbar, deliberare coepi, an non rectius premerem foetum, aut certe editionem in pacatiora tempora differrem. Verum est omnino quod tu dicis, esse etiam inter ea quae cum Papistis disceptantur, quae arcem verae fidei plane oppugnant. Attamen ipsa adhuc arcis fundamenta apud eos apparent: quae quidem necesse est maiora atque digniora esse, si comparatio instituatur, quam caetera quae superstruuntur; etiamsi fundamentis sint proxima: quanquam et inter haec sui gradus. Iunius[3] noster dicere solebat, Papistas ita in fundamentis errare, ut a fundamentis non aberrarent; cui ego plane assentio. Inter alia profanissimum morem Deum effingendi per simulachra, ne scripto quidem meo dissimulare potui, in quo tamen proposueram a controversiis abstinere: quia profecto spero, etiam cordatos in ipsa Romana Ecclesia viros non posse illam impietatem approbare, ut nec crassas quorundam et Pelagianas de Libero Arbitrio, quatenus Gratiae opponitur, et de Meritis opiniones. Ea autem ipsa quae apud Pontificios sunt periculosissima, puto etiam ex illis principiis, quae ut confessa pono, posse convelli ac labefactari. Quo maior illorum esse debet auctoritas, quorum veritatem

1 Gedrukt Epistolae p. 4. Antwoord op n°. 214. Beantwoord door n°. 216.
2 Meletius; zie p. 184 n. 2.
3 De Leidsche professor Franciscus Junius (overl. 1602), bij wien Grotius als student gewoond heeft.

ne illi quidem negare audent, qui per ea ipsa falsitatis convincuntur. Ac ferme verum est quod quidam magni nominis Theologi prodiderunt, omnia quae vera sunt, et quae nos credimus, eadem a Papistis agnosci: sed addi insuper falsa alia, quorum quaedam sunt talia, ut cum primis illis agnitis veris non possint consistere. Unde sequitur, redacta Religione ad ea in quae omnes Christianae Ecclesiae omnium temporum consentiunt, collabi Papismum, ut qui conflatus sit ex privatis opinionibus. Samosatenianos autem et si qui sunt similes, non modo Christianorum, sed nec haereticorum nomine dignor: quae enim ipsi docent, cum universali omnium aetatum atque gentium Fide pugnant, et Christianitatem, quantum ego intelligo, nomine retinent, re destruunt: itaque hos a Mahumetistis non longe separo; qui ne ipsi quidem Iesu maledicunt. Quare non modo *τοῦ λόγου ἀειθεότητα* sed et veram satisfactionem, extra *τὰ ἀμφισβητούμενα* posui: item praescientiam Dei et immensitatem. Ubi *περὶ τρίαδος* loquor, haesisse me fateor, quia cum *εἰσαγωγὴν* quandam vellem scribere, et me velut aptare iis quoque qui ad Christianismum invitandi adhuc sunt, non inveni verba talia, quae cum meo instituto congruerent, hoc est, aperta, plana, popularia. Nam ut *ὑπόστασιν*, quae vox in sacris Literis hac in re usurpatur, intelligat, *ὁ κατηχούμενος* longo ambitu circumducendus est: et humani ingenii captus, cui me in tradendis his principiis molliter insinuare volui, vix eo usque assurgit. Itaque tentabam, an possem qui modus de Deo loquendi tutissimus dicitur *ἀποφαντικῶς* innuere id quod res est, addita insuper similitudine humanae mentis, quam inter Veteres Augustino, aliisque, et inter nostros Plessaeo[1], etiam Iunio, prae caeteris placuisse memineram. Ad praecidendas haereses vox *ὑποστάσεως* plane necessaria est, maxime ut intelligantur *λόγος καὶ πνεῦμα* aliter Deo tribui quam veritas, bonitas, iustitia, etc. Sed quae loquendi ratio meo isti instituto, quod plane intelligere te video, sit accommodatissima, velim cogites, et hac in re vel maxime sudantem iuves. De Arbitrii libertate usurpavi quantum potui phrases Patrum, ne nostris quidem improbatas, et gaudeo, videri tibi benigne haec interpretaturos, qui controversiis nuper motis impliciti non sint. Sed simul cogites velim, si quid ultra addo, abiturum me a proposito manendi *ἐν τοῖς ὁμολογουμένοις*, et sine dubio adversaturum me aperte Patribus Graecis, si non et ipsi Augustino. Caeterum ad eos quod attinet qui apud nos hac de re et aliis quibusdam capitibus disputare nuper coeperunt, eorum ut ego sententiam, quippe haud dum plane mihi percognitam, damnare non ausim, ita vias quas insistunt aperte improbo. Si quid enim obscuri fuit, id in consessu eruditorum piorumque hominum inquiri oportuit, non aut apud indoctam plebem, aut apud ipsos etiam Magistratus tam odiose iactari. Et quotidie magis magisque suspectos se reddunt, qui ad fulciendam causam suam tales accersunt tibicines, qualis est D. Conradus Vorstius. De Sacra Scriptura meministi, ut puto, agere me in libello, nec omnino perfunctorie. Quantum quidem operis brevitas permittebat. Caeterum placet mihi tecum, in fine scripti addere exhortationem, ut salva pace ac concordia diligenter quisque scrutetur omnem veritatem Sacris Libris abditam, non enim consistendum est *ἐν τοῖς πρώτοις* sed interius penetrandum: cum certissimum sit, nihil frustra Sacris Literis esse traditum; quanquam multa sunt talia, ut in iis errantes tolerari debeant. Haec ad te, Vir doctissime, libere perscripsi: ac rogo, ut occupationum tuarum rationes permittunt, mihi rescribas, et consilio tuo, cuius apud me maxima est auctoritas,

1 Phil. du Plessis-Mornay.

me iuves. Deus Optimus Maximus diu te Ecclesiae servet incolumem, nobis autem graviter sane hic laborantibus medicinam afferat. 11. Novemb. 1611.

216. 1611 Dec. 1. Van A. Walaeus[1].

S.P.

Gratulor mihi, Cl. atque Ampl. vir quod scriptura mea et causa eius tibi ingrata non fuerit, nam ut ex eo animi tui in me studium ab una parte agnosco et amplector, ita ab altera parte iudicii tui candorem admiror, hoc enim vere magni est et Christiani animi in rebus eius momenti non solum iudicia, aliorum experiri sed etiam infirmiorum monita, si res ferat, non facile contemnere. Gaudeo insuper, animo tuo iam antea tibi fuisse praeceptum, quod ego tibi amplius hoc quidem tempore cogitandum indicaram. nam ex eo facile erit suspicari aliorum animos in iis etiam nonnihil haesitaturos. Caeterum ut ad argumentum epistolae tuae revertar, ego me iam satis defunctum arbitrabar, si literis meis ea breviter adnotassem quae offensae alicuius obnoxia futura metuebam, iam vero literis tuis aliquid etiam maius postulatur, quod ego mihi vendicare non ausim, nam scopulos ostendere ad quos nonnemo sit offensurus ingenii est non supra vulgus adsurgentis, sed modum ac rationem praestituere qua illi vitari possint, in re tam lubrica et periculosa, ego sane supra vires meas esse agnosco, a te ipso igitur mutueris oportet quod in rem hanc fore iudicabis. Tamen ut occasionem aliquam praebeam meliora cogitandi, quoniam tibi ita lubet, sententiam meam de re ipsa paulo plenius adscribam. Editionem operis tui si premas offensa quidem fateor vitabitur, sed et fructus omnis tam pulchri laboris peribit, talentum sub terra defossum quia Domino suo cum lucro non redhibetur, graviorem offensam famulo apud Dominum parit[2]. Edes ergo si me audis Cl. vir, adhibita ea *προθεραπείᾳ* quam ipse facile ad offendicula lenienda pertinere cogitabis. A Papistis arcem verae fidei plane everti iudicabam, non quia verae fidei fundamenta ab iis quandoque non iaciantur, id enim libenter concedo, sed quia una manu struunt quod altera evertunt. Non ergo retento vero fundamento superficiem ei solum instruunt ex ligno foeno stipula, cuiusmodi plurimae ipsorum humanae traditiones ritusque censeri fortassis possunt, sed fundamento vero fundamenta alia conantur adiungere quae veri fundamenti vim omnino tollunt, adeo ut alterutrius damnum necessario illis sit faciendum, aut veri, si falsa retineant, aut falsorum, si verum retinere velint; exemplis rem illustro, Christum esse propitiationem pro peccatis nostris saepe recte asserunt, merita monachorum, confessorum, martyrum, quibus indulgentiae Pontificum innituntur, Pharisaica item opera sua ut salutis causas ita commendant, ut ea nullo pacto simul possint consistere; nam qui propriam iustitiam conantur statuere, iustitiae Dei subiecti non sunt, et a gratia exciderunt quicunque ex lege iustificantur. Imo Christus iis inutilis est factus, testatur Apostolus Galatis[3], non quia Christum abiicerent, sed quia iustitiam legis ei conarentur adiungere. Dei veri invocationem per Christum intercessorem nonnunquam urgent; rursum tamen invocationem Sanctorum cum fiducia in ipsos, Artolatriam, imaginum cultum, ita praecipiunt, ut ab Idololatria nunquam se

1 Hs. Bibl. Remonstrantsche Gemeente Rotterdam. Gedrukt Walaei Opera p. 400. Antwoord op n°. 215. Beantwoord door n°. 221. Over Grotius' Meletius; zie p. 184 n. 2.
2 Matth. XXV, 14-30.
3 Gal. V, 4.

sint expurgaturi, cui tamen a Sacra scriptura *ἀνάθεμα* manifestum denunciatur. Licet ergo cibos salutares miserae plebi aliquando proponant, interim tamen venena praesentissima eis ita temperant, ut nisi Dei Spiritus per verbum suum in nonnullis efficiat ut salutaribus assumptis reliqua repudientur, - quod ego quandoque fieri agnosco experientia et Scriptura teste - omnibus illis necessario sit pereundum, servantur ergo primi illi quidem in quibus hoc fit, *ὡς διὰ πυρὸς* quia fundamento inhaerent, licet nonnulla superstitiosiora hominum commenta infirmitate quadam abrepti, abiicere nondum possint. De reliquis vero sententia diserta est pronunciata quod quicunque bestiae charactere notati sunt, aut eam adorant locum in stagno ignis cum ipsa bestia sint habituri[1], quemadmodum etiam de Pharisaeis Christus testatur quod sectatores suos fecerint gehennae filios, quos tamen iubet audiri in Cathedra Mosis sedentes[2]. Quod vero addis ex illis principiis, quae ut confessa ponis, reliqua quae Pontificiis peculiaria sunt facile erroris convinci, ego etiam pro confesso habeo, nec inde tamen sequi videtur ea reliquis esse maiora. Quemadmodum ex reliquiis sanis et integris in humano corpore tabidae et morbidae partes facile arguuntur, imo earum etiam ope, si periti medici industria accedat, saepe restituuntur, non eo tamen tabidas et morbidas partes minoris esse momenti semper consequitur, et ut hoc consequatur ego tamen ea quae disceptantur nimium extenuari nolim ne, dum illis consultum volumus qui a religione aut omnino alieni, aut saltem de ea apud animum suum necdum satis certi sunt aliis iam vere Christianis offendicula ponamus, occasionemque praebeamus caetera omnia ut leviora contemnendi, atque adeo eorum animos in multis religione solvamus, in quibus se antehac, et merito quidem, solutos aestimare non sunt, ausi. Ego ergo potius in hanc sententiam - ignosce libertati meae Cl. vir - haec molliam, ut agnoscam non exigui ea esse momenti de quibus disceptatur inter Christianos, et ab iis etiam qui plusculum profecerunt diligenter examinanda, sed tamen maxima ea et multa esse de quibus convenit inter eosdem, et quae si sola etiam sincereque retineantur, salutis, quam religio Christiana promittit et exhibet, nobis esse causae queant; modo ab hoc consensu expresse separentur quos ipse quoque inter Apostatas potius quam Christianos censendos putas, quia praecipua Christianismi fundamenta e religione Christiana tollunt quod a Pontificiis et Graecis - ut iam ostensum - semper non fit. De sacra Triade fateor ea a te proponi, quae ad ipsam doctrinam veram et salutarem manuductionis vicem esse possunt, quia tamen hoc dogma caput quoddam est fidei nostrae, quaedam de eo paulo evidentius proponi optabam, praesertim cum in tota Ecclesia id semper extra omnem controversiam sit habitum, et adversus omnes surgentes haereses invicte defensum. Nam nisi Filius et Spiritus S. sint unus ille et aeternus cum Patre Deus, omnes Christiani miseri sunt Idololatrae, *δουλεύοντες τοῖς μὴ φύσει οὖσι θεοῖς*[3], cum unus tantum sit qui hunc cultum, natura et Scriptura teste, sibi iure vendicat, et nisi vere ac reipsa a se sint distincti tota oeconomia salutis nostrae, quemadmodum a filio nobis tradita est necessario intercidit. Quibus vero vocibus id ita exprimi possit ut *ὁ κατηχούμενος* aliqua saltem tenus intelligat, ego sane vix scio, Scripturae voces usurpari tutissimum iudico quia de Dei penitissima natura nemo quam ipse testari potest. Patres

1 Openb. XIX, 20.
2 Matth. XXIII, 2-3.
3 Gal. IV, 8.

quos haec quaestio ad lassitudinem usque exercuit similitudinem nullam commodiorem adhibere potuerunt quam humanae mentis, ut ipse etiam notas, et lucis, splendorem suum ac calorem individuos traduces iugiter propagantis, quibus aliquo pacto mysterium hoc verius adumbratur quam exprimitur, in quibus ipsam etiam scripturam ducem habuerunt, quum filium et *λόγον*, et *σοφίαν*, et *εἰχόνα*, et *ἀπαύγασμα τῆς δόξης αὐτοῦ*[1] appellat, etsi quidam ex iis exemplum humanae mentis etiam paulo aliter usurpent quam a te si bene memini sit explicatum. Quemadmodum enim mens nostra si quando se ipsam plene intueatur et cogitet sui quandam imaginem ex se et in se gignit sibi per omnia aequalem, sic et Deum Patrem, *dum sese aeterno cogitat usque animo* - ut Vidae[2] verbis utar - expressam sui imaginem ex se et in se gignere, utrumque vero producere et conspirare amorem mutuum ac reciprocum in eadem plane infinitate et natura divino modo consistentem, quae omnia ut rebus ipsis longe sint inferiora, aliquid tamen videntur exprimere cui mens humana haud aegre consensum adiunget si se docilem praestare velit. Quae de arbitrii libertate notaram illius fateor momenti non sunt cuius illa de quibus iam egi, diligenter tamen videndum ut duo scopuli vitentur, Ecclesiae Christi et saluti hominum plane adversi. Primus ne virium suarum fiducia inflati sibi ipsi transcribant quod Dei solius dono acceptum ferendum, nam sententiae metuendae et tamen manifestae in hos extant. *Veni vocatum non iustos, sed peccatores ad resipiscentiam*[3]. Item, *Si caeci essetis peccatum non haberetis, sed iam dicitis, Videmus: ideo peccatum vestrum manet* etc.[4]. Secundus est ne ab altera parte ita in Stoicismum inclinemus, ut homo iustam excusationem negligentiae aut perversitati suae possit praetendere aut Deus ulla ex parte in culpae societatem trahatur. Hi duo scopuli si recte vitentur, disputationes pacatas quae intra hos fines consistunt, ego quidem tolerandas in Ecclesia Dei iudico, quia (ha)ctenus de iis semper salva pace Christiana disputatum fuit, licet hic nonnull(is) accidisse videatur, ut dum gratiae Dei patrocinati sunt, iustitiae eius pene fuerint obliti, alii vero dum in solam eius iustitiam oculos converterunt, in gratiam eius iniurii fuisse deprehendantur. Si autem intra hos fines a me antea praestitutos Arminius se continuisset, et si quid ab ipso in hanc rem observatum fuisset id omne piorum atque eruditorum examini subiecisset, aut etiamnum a discipulis eius ut aequum est subiiceretur, sine dubio haud paulo pacatiores ecclesias haberemus; sed hanc rem Deus ille qui opus suum inter nos coepit ut spero *ὡς ἀπὸ μηχανῆς* restituet. Confido autem ea cautione etiam hac in re usurum te qua in Patrum Graecorum gratiam usum te fuisse scribis, nam quemadmodum ita temperasti stylum tuum, ut Patribus illis aut Augustino adversari ne videreris, ita etiam te operam daturum spero ut consensui ecclesiarum reformatarum hac in re praeiudicium non feras. Vale Cl. atque Ampl. Vir. Deum rogo ut te ecclesiae et reipub. diu incolumem servet. Datum Midd. Kal. Decemb. 1611.

T.D. studiosissimus
Antonius Walaeus.

Adres: Ernfeste, wijse, voorsienige ende welgeleerde heer mijn heer Hugo de Groote, advocaet fiscael, residerende in Den Hage. Per bode.

1 Joh. I, 1; I Cor. I, 24; Col. I, 15; Heb. I, 3.
2 Marc. Hier. Vida. Hymnus Jesu Christo 24.
3 Matth. IX, 13.
4 Joh. IX, 41.

217. 1611 Dec. 4. Van D. Baudius[1].

Ingentes me tibi gratias et agere et habere par est ob utilem, salutarem et honestam *παρρησίαν* qua me commonere dignatus es per literas, quae mihi sunt eruntque tanquam *θεόπνευστα ρήματα καὶ μαρτύριαι ἐκ Διὸς δέλτων*. Efficiam omni ope consilioque, favente divina benignitate, ne frustra tam fidelem operam concastigando amico ob commeritam noxiam suscepisse videaris, utque caeteris dotibus, quas in hoc homine suas esse livor ipse negare non potest, etiam castitatis et sobrietatis gloria adiungatur. Pendet enim ea res arbitrio liberrimae voluntatis, estque *τῶν ἐφ᾽ ἡμῖν*, quod sine semipelagianismi suspicione offensaque Theologici Senatus dictum esto. De matrimonio[2] cave me quidquam putes esse facturum quod sit indignum sapiente bonoque, nec unquam amplius amplexus in cloacam mittam. Sermones harum obturare, aut aures credulorum hominum, non est meae potestatis, *ego tamen ero meo promus pectori*[3], ne quid temere admittam. Quod mihi scribis obiici patrocinium malae causae sub auctoritate magni nominis, malo praesens me tibi purgare quam per epistolam, quia res ea longiorem sermonem desiderat. Iuxta tecum aspernor sacrae militiae flagitia, quae diserte admodum et cordate percensuisti. sed nec ignoras, plerisque moderatioris ingenii Pontificiis eandem mentem esse, maxime saltem ex parte. De praestantissimo virorum Mylio[4] valde meo animo aegre est, eum tantopere conflictari invidia ob huius capitis propugnationem, neque nihil neque omnia vera sunt quae ad eius aures ab imparibus aemulis et malignis hominibus deferuntur, qui quum suis virtutibus stare non possunt, per alienae existimationis ruinam grassari ad famam contendunt. hos in posterum probitate et innocentia refellere annitar. Nam praeterita fieri infecta non possunt. Hoc unum, quod est aequissimum, postulo quaesoque, et in eo vires gratiae, suadae et auctoritatis tuae imploro, ne indefensus atque inauditus condemner. Conradum Vorstium[5] quod in eadem mecum causa statuere videris, in ea opinione labi puto. Nam ut sunt tempora et mores hominum, nulla erit auctoritas tanta quae eius afflictam conditionem in solido locare possit. quanquam virum bonum esse arbitror, et ex animo quae scripsit scripsisse prorsus habeo persuasum. sed non licet in tam arduis mysteriis soloecismum admittere sine nota impietatis et sacrilegii. Utinam publico monumento consignata extaret ingenua retractatio potius, quam ad aucupia verborum et sententiarum tendiculas confugeret! *Ἀλλὰ τὰ μὲν προτέτυχθαι ἐάσομεν ἀχνύμενοί περ*[6].

Sperabam me hic prima statim congressione accepturum nummos, idque

1 Gedrukt Baudii Epistolae p. 439.
2 Baudius is Oct. 1612 hertrouwd met Maria van Loo, wed. Jhr. Louis Droetelinck; zij was waarschijnlijk een dochter van Mr. Albert van Loo, commies van's Konings financiën in Brussel. Cf. Rogge, Brieven van Wtenbogaert I p. 98 n. 2. Maar er is in het vervolg ook sprake van een meisje, dat zwanger was van Baudius, zeker de bij Rogge genoemdo Maria Hendriks. Baudius zelf laat zich in zijn brieven niet erg duidelijk over deze affaire uit.
3 Plautus, Trin. 166.
4 Zie den brief aan Van der Myle, van denzelfden datum als bovenstaande, in Baudii Epp. p. 441, waaruit ook het doel van Baudius' reis naar Gent duidelijker blijkt.
5 Over Vorstius' beroep tot professor te Leiden als opvolger van Arminius zie H.C. Rogge in de Gids 1873, II p. 31, 495; Molhuysen, Bronnen II, register in voce.
6 Homerus, Il. Σ 112.

loquebantur cognati mei literae quas tecum communicavit privignus[1]. Sed et cognato verba data sunt et is vicissim mihi imposuit, ut ea spe obiecta me huc eliceret ad processum quem habet maximi momenti praesentia mea impensius promovendum. Nam et cum inopi debitore et eodem valde litigioso mihi res est. Vereor ut ante ferias natalium Domini reverti possim, et, quod longe molestius est, vereor ne revertar inanis. Posthac abstinebo, ut mones, ab istis cursitationibus. Interim me famamque meam tibi committo, tuaeque mando fidei. non erit tibi pudori, patrono fisci, suscepisse patrocinium Baudiani nominis apud faventes et benignos iudices, nisi quod nimium incumbunt ad sublevandum caducum parietem, et - quod sine insectatione humanitatis dixero - corpore coelo fulminatum. Vale, Vir Clarissime. IV Decembris ex urbe Gandavo, CIↃIↃCXI.

218. 1611 Dec. 11. Van Is. Casaubonus[2].

Vir magne, ex quo me Dei voluntas et admiranda providentia in hoc regnum[3] traduxit, volui saepe commercium literarum tecum instaurare. nam et amo te dudum sincero affectu, et tuam virtutem pari pietate iunctam summopere, pro eo ac debeo, veneror. Sed me hactenus vel otium defecit vel te dignum argumentum. Quod quidem etiam nunc cum maxime mihi deest: ne tamen perpetuo silerem, usus sum occasione oblata. nam quum libellum[4] hic ediderim Regis sapientissimi iussu, cuius argumentum scio tibi non improbatum iri, placuit eum ad te mittere, si nihil aliud, saltem ut scires vivere me tui memorem et plane amantem. Rogarem te ut mutuum facias, nisi certo confiderem fore te in suscepto semel amore mei firmum ac constantem. Deus immortalis te servet. Vale vir praestantissime. Londini Kal. Decemb. CIↃIↃCXI.

219. 1612 Jan. 7. Aan Is. Casaubonus[5].

Librum ad Frontonem tuum, Casaubone virorum doctissime, iam ante quam eum te mittente accepi, legeram diligenter, aliisque claris in nostra hac republica viris eundem ut sedulo legerent auctor fueram. Omitto nunc limpidissimum illud flumen orationis, quae non, ut hodie multorum, summam cutem pigmentis quibusdam obducta, sed tota plena est sanitatis, plena roboris. Non vacat verbis immorari, ubi res tot et tantae animum occupant. Itaque eruditionis quidem laus huic scripto tuo, cum aliis omnibus communis sit: at prudentia simul et aequitas summa hic peculiariter apparent. Prudentiae fuit pestilentia consilia natae nuper factionis, quae perfidiam, rebellionem, regicidia pietatis titulo tegit,

1 Anthonie de Vos; zie Rogge, Brieven van Wtenbogaert I p. 98 n. 2.

2 Gedrukt Casauboni Epistolae p. 441. Beantwoord door n°. 219. Het blijkt niet altijd of Casaubonus zijn brieven uit Engeland naar den ouden dan wel naar den nieuwen stijl dateert. Hij gebruikt beide; zie b.v.p. 427: stylo Galliarum; p. 434: styl. Iul.; p. 439: ut hic numerantur tempora; p. 441 beide naast elkaar; p. 442: stylo Gall.; p. 447 anni Anglicani; p. 450: stylo veteri. In zijn Ephemerides gebruikt hij nà 8 Juni 1613 den ouden stijl: 'Deinceps secuti sumus Anglicam supputationem' (p. 985). Waar het tegendeel niet blijkt, neem ik aan dat hij in zijn brieven den ouden stijl gebruikt.

3 Hij was Oct. 1610 in Engeland gekomen. Pattison p. 274.

4 Epistola ad Frontonem Ducaeum; ook opgenomen in Cas. Epp. p. 385. Zie over dit werk Pattison p. 307 vv.

5 Hs. British Museum Londen, cod. Burney 364 f. 162. Antwoord op n°. 218. Beantwoord door n°. 222 en 223.

detracta persona, bonis omnibus, praecipue vero Principibus, quorum res agitur, manifeste ostendere. Aequitatis autem, quod nec Romanenses omnes cum Iesuitis, nec inter ipsos Iesuitas innoxios noxiis permisces: tum siqua diversam in partem accipi possunt, non ea odiose ut causae inservias, sed quam benignissime fieri potest interpretaris, et certis criminibus haeres, ambigua condonas. qua in re si pares tibi multos haberet Christianitas, controversiae sane aut pauciores aut certe placabiliores forent. Sed nunc omnes partium sunt: veritatis nemo, quae altercando amitti si potest, mirum est eius nobis vel umbram restare. Ego is sum, qui paucorum exemplo, sed tuo potissimum fretus, quatenus fieri potest sine fraude salutaris doctrinae, ad retinendam atque etiam resarciendam Ecclesiae pacem totus votis, totus animo feror. Videre autem mihi videor plerisque in rebus multo id fieri posse facilius quam his persuasum, qui nimium se alte partium studiis immerserunt: quorum quidem sunt non pauci qui non modo dubie dicta commode interpretari nolunt, sed ultro adversariis affingunt nec dictas nec cogitatas opiniones, quas ipsi ex fallacissimis quibusdam consecutionibus sibi exstruunt. Atque adeo gaudebam nuper quosdam apud nos viros et pios et eruditos *περὶ τοῦ θείου προυρισμοῦ καὶ τοῦ αὐθαιρέτου* instituisse aliquanto ad pacem accommodatius loqui, quam quidam hac in parte, ut mihi quidem videtur, *στωικώτεροι* solent. Sed spem meam intercidit intempestiva Conradi Vorstii advocatio[1], cui ego ab initio quantum potui intercessi: non quo non magni ipsius ingenium facerem, quod Scholasticis disputationibus perquam exercitum est, nec quod mihi *τὸ ἐπέχειν αὐτοῦ* in arduis quibusdam quaestionibus displiceret, sed quod mihi videretur ad pacanda ea quae controversa sunt non satis recte is delegi, qui etiam ea controversa facit, de quibus Christiani hactenus conscivere: quam ego *καινοτομίαν* probare non possum. *Ἀλλὰ τὰ μὲν προτέτυχθαί*[2]. Non tamen ideo desistendum a proposito procurandae pacis Catholicae. *τῶν ἀπορήτων πόρον εὗρε θεός*[3]. Qua de re mihi saepius cogitanti haec via imprimis placet, ut illae primum Ecclesiae, quae Episcopi Romani *παμβασιλείαν* non agnoscunt, consensum suum atque concordiam publica Confessione testentur, relictis in medio siqua sunt inter ipsos *ἀμφισβητούμενα*. Non dubito enim quin ea Confessio, in quam isti omnes consensuri sunt, talis sit futura, ut eos qui inter Romanenses sunt minus pervicaces ad nostras res paulo aequius aestimandas possit adducere, praesertim cum videbunt nec Bona Opera insuperhaberi, nec ritus omnes aboleri, nec praefracte damnari receptas vetustati locutiones. Ut autem huc veniatur, nimirum Concilio opus est, quo conventuri sunt earum Ecclesiarum legati, quae Tridentinum[4], ut vitio habitum, accusant. Locum ego conventui Britanniam vestram destinem: moderatorem atque Praesidem, Regem Sapientissimum, omnium qui in hac sunt parte principum principem: qui ipse aequitatis suae magnum specimen edidit, Confessione Fidei nuper vulgata[5], in qua ea quae rigidiores nonnulli ut praecipue controversa ponunt, plane omittit: tum vero et antiquitatis se reveren-

1 Zie p. 190 n. 5.
2 Homerus, Il. Π 60.
3 Euripides, Medea 1415.
4 Het Concilie van Trente.
5 Grotius heeft hier het oog op Jacobus' A Premonition to all most mightie monarches, kings, free princes, and States of Christendome, vóór de: Apologie for the oath of allegiance, in 1609 in het Engelsch, het Fransch, het Latijn en het Nederlandsch uitgekomen; gedrukt ook in The Political Works of James I, by C.H. Mc. Ilwain, 1918, waar hij p. 128 zegt: ‘Thus have I now made a free Confession of my Faith’ etc.

tissimum, et *εὐταξίας* Ecclesiasticae summum vindicem ostendit. Videtur mihi plane digna haec cogitatio Rege Theologo et Fidei Defensore, nec dubito quin libenter ad eam curam accessuri sint Principes alii, ac nostri imprimis Ordines. Ego sane eos qui inter nos plurimum possunt eo adduci posse arbitror, ut id ipsi a Rege exposcant, si prius intellexero tibi istud consilium non displicere, qui ipsum quoque Regis animum tentare potes, atque etiam, qua vales gratia, inflectere. Mihi non modo religiosum, sed et *πολιτικὸν* videtur, gliscenti cum maxime Paparum tyrannidi magnum aliquod firmumque corpus opponere. An et Graecae et Asiaticae Ecclesiae invitandae sint, tuum erit dispicere. sane si quis cum illis quoque consensus statui posset, non parum auctoritatis ad causam afferret illarum et antiquitas et qua Romani adeo se iactant, perpetua successio. Sed veniam mihi dabis quod liberius forte quam debeo tecum ago, abreptus impetu ut mihi videtur non illaudabili sublevandi rem Christianam tam misere afflictam. Utinam vero tantum tibi ab aliis rebus otii sit, ut brevi aliquas a te literas audeam exspectare. Deus te, Vir Praestantissime, diu nobis, diu orbi Christiano largiatur: nec illam sanctissimam mentem patiatur sine magno fructu senescere. VII. Ianuarii CIↃIↃCXII.

Tuarum virtutum, si quisquam, admirator
H. Grotius.

220. 1612 Jan. 8. Aan D. Heinsius[1].

Cum in manus meas venissent literae quas ad te scripsit vir tui simillimus Casaubonus, in culpa esse nolui quo minus quam maturrime ad te curarentur. Noveram enim illud nostri iuris, minus solvere qui tempore minus solvat. Maluissem tamen, si spes fuisset tui hic videndi, coram tibi tradere, si quid forte inde discerem, quo in statu res ipsius nunc essent, ecquid placeret Britannia, an Gallia adhuc potior, et quo labore rem sibi invisissimam otium pelleret. Nam meae quidem literae[2] nihil horum habent, tantum quaedam quae ad me pertinent, quanquam ut verum dicam ne haec ipsa quidem ad me pertinent. Nosti vitium hominis etiam minime magnos magni facientis. Nimirum ita est saeculum, ut videri possint sapere, qui non extrema desipiunt. At tu vale Heinsi doctissime et hoc tum natura, tum diligentia consecute, ut laudatoribus tuis nihil debeas. VIII. Ian. CIↃIↃCXII.

Tuus totus
H. Grotius.

Adres: E. hoochgeleerde wijse voorzyenige heere Daniel de Heins, Professeur ende bibliothecaris vande Universiteyt tot Leyden. Loont den bode.

221. 1612 Jan. 11. Aan A. Walaeus[3].

Multum tibi debeo, Walaee doctissime, quod temporis tui occupatissimi partem tibi detraxeris, ut literis meis quam amice tam liberaliter responderes.

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 432.
2 N°. 218.
3 Gedrukt Epistolae p. 5. Antwoord op n°. 216. Beantwoord door n°. 232.

Sed hoc consecutus es isto beneficio, ut iterum tibi molestus esse audeam. Remitto enim ad Borelium[1] libellum istum meum[2], iis in locis quos tu maxime salebrosos putabas, nonnihil temperatum, quatenus scilicet et instituti ratio et scripti brevitas permittere videbantur. Hunc igitur rogo relegas, et si quid amplius mutandum aut adiungendum iudicas, libere significes. Atque ut tuis amicissimis literis aliquid respondeam, primum de Papistis nulla inter nos dissensio est, etsi verbis forte utamur alius aliis, ut fieri solet. Accedo enim tibi, esse in Papismo communia quaedam cum caeteris Ecclesiis, esse et peculiaria quaedam: illa Christiana; haec magnam in partem Antichristiana: illa per se salutifera; haec per se exitialia. Caeterum in eo quoque Deo habenda est gratia, quod qui inter Papistas aequiores sunt, fateri cogantur, non omnium de Fide capitum eandem esse auctoritatem: ac proinde illa certa atque communia speciali quadam notitia apprehendi debere, caetera non item. Quapropter mihi ad sanandos eos qui sanabiles sunt, videbatur haec ipsa quam insistebam via non esse incommoda, ut ea, quae saluti parandae sunt, indubitata habere docerentur, reliqua si ut pestifera exsecrari nondum possent, interim seponerent ut non necessaria. Quanquam autem ego ea quae inter Christianos controversa sunt, ac praecipue quae nos inter ac Papistas agitantur, quam sint gravia atque conciliatu difficilia facile intelligo, tamen eam gravitatem atque difficultatem ante oculos ponere non erat eius instituti, in quo et Christianos, ob ea quae sunt inter ipsos communia, ad charitatem hortari volui, et caeteris auctor esse, ut omissis quae disceptantur, ea quae inter Christianos confessa sunt, ipsi quoque amplectantur; quos alioqui certum est offendi dissensionibus nostris, ita ut ferme putent, praeter nomen nihil esse quod nobis conveniat. In sacra Trinitate malui, te auctore, aliquantum recedere a proposito tractandi modo, qui talis est ut in rebus Christianis vocibus tamen communibus utatur, quam id quod Religionis Caput est a pravis erroribus non satis discernere. Quare et hic distinctionis *ὑποστατικῆς* et in Christi duabus naturis unitatis vicissim *ὑποστατικῆς* mentionem feci, non facturus forte, nisi incurrissem in tam petulans ac foetum prodigiosis quoque erroribus saeculum. Quod autem adfers de intellectu atque amore quodam velut reciprocante, scio multos veteres novosque existimasse, hoc modo aeternam generationem Filii et processionem Spiritus non absurde explicari. Caeterum quominus id eo modo in libellum meum transtulerim, in causa fuit, quod non ut Filium *σοφίαν καὶ λόγον*, ita et Spiritum, qua nimirum est *ὑπόστασις*, Amorem, aut, ut alii loquuntur, Voluntatem in Sacris Literis dici meminissem. Itaque cum Calvino, et Confessione tum Gallica tum Belgica Spiritum appellare malui virtutem Dei atque efficaciam, qua voce illum Sacra Scriptura saepius indigetat. Et ut hoc in Deo discrimen ostenderem cum ratione non pugnare, Aristotelis ex Metaphysicis locum citavi. Et tamen ne alterum illud Πλατωνικώτατον damnare viderer, comparationem ad hoc induxi mentis humanae, et intellectus et voluntatis: ut hoc velut gradu ad illam *τριενότητα* liceret ascendere. Lucis autem et caloris similitudo hoc magis placet, quod *ὁ λόγος* lux vocatur, et Spiritus per ignem non raro designatur in Divinis Oraculis. Restat de libertate Arbitrii difficultas: in qua sane parte, ut receptam Patribus sententiam oppugnare per instituti mei rationem non potui, ita

1 Jan Boreel, zie p. 59 n. 4.
2 Meletius; zie p. 184 n. 2.

minime velim Ecclesias nostras offendere. Quare si quid putas dici posse explicatius in harum Ecclesiarum sententiam, atque ita tamen ut a Veterum sensu atque locutionibus non exorbitet, rem mihi gratissimam feceris, si suggeras. Neque enim spero me aliis duris hominibus satisfacere posse si tibi aequissimo Iudici probare *φράσεις* meas non potero. Lapsum labemque humani generis et sub peccato servitutem, et tum ad remissionem peccatorum, tum ad vitae melioris originem profectumque, Gratiae divinae necessitatem, breviter ita attigi, ut Pelagianismum his finibus a me exclusum putem, saltem eum qui crassior est atque intolerabilior. Nam, ut dixi, omnibus omnino erroribus obviam ire, id vero istius non est tractationis. Vicissim puto eos, qui praedestinationis decretum rigidius urgent, si quid a nobis adversum Stoicos aut Manichaeos necessario dicitur, non id continuo ut in se gravius interpretaturos: praesertim ubi hoc tantum agitur, quemadmodum tu sapientissime mones, ut neque peccati et perditionis causam ad Deum, neque salutis ad nos ipsos referamus. Sed, ut alteris literis[1] scribebam, non est tanti qualecunque hoc opusculum, ut propterea quisquam, praecipue autem eae Ecclesiae, quas ego omnium purissimas profiteor, offendi debeant, quare, si id aliter vitari non potest, prematur hic foetus, neque certa damna subeamus in spem fructus incertam. Vale Vir ut doctissime ita religiosissime, et nos quaeso amare perge. 11. Ianuar. 1612.

222. 1612 Jan. 28. Van Is. Casaubonus[2].

Vir amplissime, beasti me literis iis, quas superioribus diebus a te accepi. Nam quod pacis et concordiae studia tibi esse curae ostendis, ne dici quidem potest quantam ea res mihi voluptatem afferat. Vides in patria tua quam facile sit hodie rixas concitare inter fratres, quam sit difficile excitatas sedare. Puta ubique Bataviam esse, tanta omnibus in locis *φιλερίδων* copia, qui pacem in Ecclesia fovere inter *ἀδιάφορα* habent, aut ne id quidem. Parum est quod amor concordiae illorum animis *οὐκ ἐνιζάνει*: novi multos quibus nullum hominum genus ita suspectum et exosum est ut *τὸ τῶν εἰρηνοποιῶν*. Quo magis demiratus sum Regis Iacobi pietatem, qui veritatis studium ita amplectitur, ut a studio non recedat unitatis. Poteram multa de hoc argumento scribere; sed quia cogito ad tuam epistolam *χρυσοῦ χρυσοτέραν* serio respondere, ubi primo iis de rebus cum Serenissimi Regis Maiestate egero[3], scribendi finem nunc faciam: Deum supplex orans, ut tibi hunc servet animum et omni benedictionum genere te cumulet. Vale vir magne et me ama, ac meas exspecta *σύν γε τῷ Θεῷ* brevi. Londini, a.d. XV. Kalend. Februar. CIↃIↃCXII.

Amplissimum D. Vander Mylium - nisi grave est - a me salutes velim. Si *τὸν πάνυ* Heinsium videris, quaeso meis verbis illum amantissime saluta. Misi nuper ad illum notas quasdam e manuscriptis in Theophrastum[4], quas an acceperit nescio. Non vacavit nunc ad illum literas dare.

1 N°. 215.

2 Gedruckt Casauboni Epistolae p. 447. Antwoord op n. 219. Beantwoord door n°. 224.

3 Zie n°. 223.

4 Zie Casauboni Epistolae p. 441.

223. 1612 Febr. 6. Van Is. Casaubonus[1].

Literis tuis suavissimis sine mora respondissem, si fuisset Rex Serenissimus in urbe. Nam qui scirem eius Maiestatem non sine voluptate epistolam tuam fore lecturam, priusquam tibi respondeo, volui tuas ipsi ostendere. neque vero spe mea falsus sum. Sapientissimus enim Rex, et pacis atque concordiae studiosissimus sic quae scripseras legit, ut tuam pietatem pari prudentia iunctam satis laudare non possit. Optaret eius Maiestas, eodem essent tecum animo omnes qui hodie in regnis aut rebus publicis Christianis ad gubernacula sedent, neque dubitat, magno Ecclesiae Dei bono id futurum. Probat etiam mirum in modum quod suggeris consilium de procuranda omnibus modis inter nostros saltem concordia. Quod si ratione aliqua Deo propitio posset effici, pro certo Rex habet multos viros bonos, qui hodie *ἀμηχανοῦντες* quo se vertant in tantis nostrorum discordiis, Romani Pontificis tyrannidem gementes ferunt, libertati conscientiarum suarum fore consulturos. Equidem de aliarum regionum Pontificiis nihil volo pronuntiare: de meis Gallis hoc videor posse affirmare: optimum quemque inter illos diem Domini exspectare et cum anilium superstitionum tum Romanae tyrannidis defensores ex animo detestari. Amplius dico, nec dico temere: si in nostra Gallia ea reformatio esset instituta quae formam veteris Ecclesiae non adeo immutasset, multa hominum millia nostris partibus fuisse accessura, quae nunc a doctrina ecclesiarum nostrarum sunt alienissima. Hoc ego quum nostris ministris in Gallia saepe dicerem, paucos inveni qui *ἀποτομίαν* suam aequis ac moderatis consiliis non anteferrent. Hic longe aliter animati sunt et Rex et e Clero Anglicano doctissimus quisque. Inveni in hoc regno plures Episcopos doctrina et pietate eximios, qui easdem tecum dies noctesque animo volvunt cogitationes. Neque vero dubium mihi est, si ullum existeret principium, aut occasio ulla emergeret efficiendi id ipsum, de quo prudentissime est a te scriptum, et Serenissimum Regem, et totam Ecclesiam Anglicanam atque in primis reverendissimos Episcopos omnia experturos, quo pium adeo negotium promoveretur. Voluit Regis Maiestas iussitque me hoc tibi significare. De Concilio tamen cogendo, diutius esse deliberandum existimat: petitque a te ut serves hanc mentem, et tua consilia nobiscum velis communicare; ut ego ipsius Maiestati referam, si quid erit, quod scire ipsam cupias. Vale vir magne. Londini a.d. VI. Kalend. Februar. CIↃIↃCXII.

224. 1612 Febr. 7. Aan Is. Casaubonus[2].

Isaaco Casaubono Hugo Grotius S.

Perbenigne tu, Casaubone, vir undequaque ut doctissime ita humanissime, qui neque meam exspectationem frustrari diu voluisti, neque tamen, de re gravi consultus praepropere respondere. Itaque solitam tibi diligentiam et mei quoque curam ita temperasti, ut hanc nulla interposita mora testareris, illi autem quod satis esset temporis exposceres. Pro utroque tibi gratias ago: atque illud etiam

1 Gedrukt Casauboni Epistolae p. 448. Antwoord op n°. 219. Beantwoord door n°. 229.

2 Hs. British Museum Londen, cod. Burney 364 f. 164. Antwoord op n°. 222. Beantwoord door n°. 226.

addo literis meis prioribus[1], ea quae de Synodo Protestantium, ut vocant, scripseram, neque temere me neque meo solius consilio scripsisse, sed re prius diligenter et mecum et cum aliquot viris tum religione tum prudentia eximiis in omnem partem examinata. Oecumenica quidem Synodus tanto adhuc ac tam acri Pontificum regno sperari vix potest. Interim ille quem ego descripseram conventus mihi atque aliis videtur maximas habiturus utilitates. Primum enim muniet consensus ille communis Ecclesias singulas ab Arii et Samosateni veneno, quod ex Sarmatia hoc est ex ipsa Mahumetistarum vicinia exortum, incipit per Germaniam nostramque Bataviam credito longius serpere. Est quidem satis adversus haec mala cautum peculiaribus Ecclesiarum Confessionibus: sed his ipsis non tantum est ponderis atque auctoritatis, ut non aut vi aut dolo convelli possint quod experti discimus. Itaque maiore quodam consensu opus est, qui semel recte stabilitus novatoribus posthac aut metum iniiciat aut pudorem. Deinde ad firmandam concordiam non parum pertinebit, si omissis et velut in medio relictis *τοῖς ἀμφισβητουμένοις*, clare ac dilucide exponantur tot atque tanta religionis capita, in quae consentitur, addaturque testatio non obstare pauca illa de quibus ambigitur, quominus ut unius Ecclesiae membra veram inter nos charitatem colamus. Postremo cum Protestantium alii aliis propius accedant ad quosdam ritus in Romana Ecclesia receptos, simul ad quasdam loquendi formulas Romanensibus probatas, haec inter nos *συγκατάβασις* erit ad illos quoque propius accedendi mollis quaedam via. Neque enim dubito quin et illorum aliquam habendam rationem censeas, non eos dico qui Pontifici in quodvis facinus se addicunt vere caeca quam vocant ipsi obedientia, sed qui antiquitatis alicuius et satis late patentis consensus reverentia, praeterea amore *τῆς ἐν ἐκκλησίᾳ εὐταξίας*, novandique metu, addo etiam nonnulla nostrorum culpa a nobis hactenus sunt alieniores. Praeter has rationes quae me iudice Christiano homini et pacis amanti sufficere poterant, est et alia *πολιτική*. Videmus quas coitiones faciant illi qui tantopere laborant de restituendo illo nimio Pontificum dominatu, quibus artibus grassentur. adversus hos nisi et ipsi constipamur, verendum est ne dum frustra obsistimus singuli, opprimamur universi. Federum igitur vinculis opus, quae tamen ipsa nec firma esse possunt, nec diuturna, nisi communis doctrinae publica quaedam exstet professio: a qua discedere non liceat: et pro qua periclitantium non privata causa sed omnium publica censeatur. Sane vel illud nos excitare debet, quod adversarii nostri nihil tanto conatu agunt quam ut nos divellant; quod si hoc ipsorum rebus expedit, nostra refert ut contraria ineatur via: quod quidem aut nunc fieri potest, vivente ac florente Rege, potentissimo simul ac sapientissimo, aut plane spes ista intercidit. Tu autem, vir maxime, cuius indefessa studia ad pacem omnia diriguntur, si hoc ipsum expedire iudicaveris, qua in re plus ego tibi credam quam aliis omnibus, et promovere id consilium poteris et ne frustra suscipiatur efficere. Quod si evenit, maximum Dei beneficium in Orbem Christianum, tuum in Britanniam adventum interpretabimur. Ad me quod attinet, velim credas iamdudum me ad pacem Ecclesiae votis ferri. adiuvare ad rem tantam ego non possum. studium tamen meum, tum Epistola ad Ieanninum, quam Christo Patienti[2] praefixi, tum edito in mortem Arminii Epicedio[3] aperire non sum veritus, cum non ignorarem quam res esset odiosa odia ista

1 N°. 219.

2 Zie n°. 114.

3 Zie p. 153 n. 5.

improbare, quae falsa pietatis imagine mentes fere omnium occuparunt: quae nisi maneant, Theologorum praecipui regnum se suum tenere non posse arbitrantur. VII. Febr. CIↃIↃCXII.

Adres: A Monsr. Monsr. Casaubon A Londres.

225. 1612 Febr. 20. Aan Is. Casaubonus[1].

Viro Summo Isaaco Casaubono H. Grotius S.

Scire ex te aveo, Virorum Maxime, quo nunc potissimum labore genus humanum demerearis: atque utinam in eo genere verseris, quod ad minuendas Christianorum discordias pertineat: quam ad rem ea tibi adsunt omnia quae in aliis desideramus: sincera pietas, multum animi, perfectissima antiquitatis cognitio. Ad res nostras quod attinet, tam miserae sunt etiam nunc ut eas attingere verear. Videas reipublicae mala in Ecclesiam transfusa: *ἀχούει δ᾽οὐδὲν οὐδεὶς οὐδενός*. De Legibus Ecclesiasticis agetur his Comitiis[2]; sed ubi non est *τὸ εὐπειθεῖν*, ibi vero scis difficulter ferri leges, observari autem latas difficilius. Attamen speramus ut languentia diu corpora tandem gravi aliquo morbo in sanitatem redeunt, ita nobis hanc *φλόγωσιν* non documentum modo infirmitatis sed et viam ad convalescendum fore. Det Deus, idemque studiis tuis salutanter aspiret. XX. Febr. CIↃIↃCXII. Hagae.

226. 1612 Febr. 22. Van Is. Casaubonus[3].

Nuper postquam tuas accepi, accidit commodum, ut evocarer a Serenissimo Rege in aulam. Usus sum ea occasione, ut Maiestati ipsius epistolam tuam pietatis et prudentiae plenam ostenderem, deque proposito negotio pluribus cum ipso agerem. Non morabor te longa oratione: sum enim occupatissimus, et tabellarius urget. Id solum dicam, et omni asseveratione tibi confirmabo, ita animatum Regem esse, ut nulla in re sit defuturus votis bonorum, si ullam ipsi Deus Opt. Max. occasionem obtulerit promovendae ipsius gloriae, et de Ecclesia Christi bene merendi. Hanc de sua pietate persuasionem Rex sapientissimus alte infixam tuo et bonorum omnium animis esse cupit. Quod igitur scribis, non tibi soli, verum etiam aliis et prudentibus videri, incumbendum esse in eam curam, ut Ecclesiarum Reformatarum Synodus cogatur; respondet Rex, sibi quoque a multis annis idem esse votum, idque saepissime se precibus suis a Deo petiisse. Verum hac de re cogitanti tot difficultates animo subiisse, ut velle hoc tentare, id vero sibi videretur *ἀδυνάτοις ἐπιχειρεῖν*. Nam quomodo conveniet Synodus, nisi indicta fuerit? aut quis hoc rerum statu ius sibi arrogabit concilium indicendi? Sibi quidem nolle se hoc vindicare: qui meminerit universae Ecclesiae se membrum esse, non caput. nolle autem committere ut rerum imperitis aut male-

1 Hs. British Museum Londen, cod. Burney 364 f. 166.

2 In de vergadering der Staten van Holland van 21 Febr. 1612 werd besloten de Kerkenordeninge van 1591 voorloopig in te voeren, Brandt, Historie der Reformatie II p. 170, 171.

3 Gedrukt Casauboni Epistolae p. 452. Antwoord op n°. 224. Beantwoord door n°. 234. Daar Casaubonus in n°. 228 over dezen brief spreekt, dateert hij hem blijkbaar naar den nieuwen stijl (zie p. 191 n. 2).

volis *ὑπὸ φιλαρχίας* aliena curare possit videri. Quodsi Illustrissimi Ordines consilium tentandi omnia in eum finem probarint et suum hunc animum sibi aperuerint, pollicetur Serenissimus Rex, fore id sibi longe gratissimum, et tam sanctum propositum omni opera atque studio esse se adiuturum. Quamobrem tuae iam partes sunt, vir praestantissime, ut Illustrissimorum Ordinum animos explores, et de Serenissimo Magnae Britanniae Rege omnia ipsis prolixe pollicearis, quae a tanto Principe vero fidei vere Catholicae defensore possunt sperari. Probabit Rex dictis factisque suis, semper puritate Religionis et concordia inter Ecclesiae Dei membra nihil sibi esse antiquius. Veneror supplex Deum immortalem, ut et Regi et omnibus qui paci Ecclesiae cupiunt esse consultum, recta consilia suggerat. Omnino arduum hoc et insperatum opus est: sed *Θεοῦ θέλοντος καὶ τὰ ἄπορα πάντα πόριμα*[1]. Illi honos, laus et gloria *εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων*, idemque te, optime Groti, servet, et tuis incaeptis benedicat. Vale Londini a.d. IX Kalend. Mart. CIↃIↃCXII.

227. 1612 Febr. 23. Aan D. Heinsius[2].

Literas, quas ad affinem[3] miseras meum, Heinsi doctissime, reserare ausus sum, cupiditate nimia videndi Socratis[4] tui, tum ne Senatorum desideria morarer, quibus exemplaria te mittere non dubitabam. erat enim Nicolaus noster in Zelandia estque etiamnum, reditu, ut videtur, hoc frigore intercepto. Omnes qui legerunt orationem tuam, gratias tibi agunt, ipsam orationem laudant, non modo ut tua omnia, verum etiam inter tua. Post tantorum virorum iudicia frigida sit mea commendatio. Et soleo de te ubique potius quam apud te loqui. Uno verbo dicam, mel Hymettium. Nunc literas ad te mitto, quas ad me Casaubonus: alteras quidem inscriptas tibi[5] quae simplices sunt, ut aspicienti patet: caeterum ad Bertium alteras in quibus nescio quid latet, uterum enim gestant. Dabis operam, ut curentur: simul rogo molestum ne sit, si forte illac transis, aut per famulum, monere Raphelengium, exemplaria mihi tria aut quatuor Antiquitatis Reip. Batavicae[6] mittat. Petiit enim a me Galliae legatus[7] vir ut tui amantissimus, ita tuo vicissim amore dignissimus, quod ubi voles experieris. 23 Febr. 1612.

Tui observantissimus
H. Grotius.

1 Synesius, Epp. 213.
2 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 432.
3 De straks te noemen Nicolaas van Reigersberch.
4 Heinsius' 'Socrates, sive de moribus et vita Socratis oratio' is in 1612 uitgekomen. Casaubonus had haar begin Mei 1612 reeds ontvangen (Cas. Epp. p. 466). Ze is in Heinsius' Orationes (1657) p. 243 herdrukt. Aan het slot worden daar de raadsheeren in den Hoogen Raad, Rochus van den Honert, Apollonius Schotte en Caspar Vosbergen toegesproken, die bij de oratie tegenwoordig waren; zij zijn zeker de na te noemen Senatores. Maar in de editie van 1612 ontbreekt die toespraak, zoodat het vermoeden voor de hand ligt dat de oratie reeds gedrukt was toen ze werd uitgesproken.
5 Casauboni Epp. p. 448.
6 Rogge 148.
7 Sedert 1612 was Refuge (Reffuge) extra-ordinaris ambassadeur van Frankrijk in Den Haag. In een brief van Van Aerssen uit Parijs van 8 Nov. wordt zijn komst aangekondigd (Res. Staten-Gen. 22 Nov. 1611). Door ziekte werd deze echter vertraagd (Winwood, Memorials, III register). 4 Febr. 1612 compareert hij ter St.-Gen. en spreekt zijn propositie uit. Zijn vertrek valt tusschen 31 Mei en 28 Juni 1613.

228. 1612 Febr. 27. Van Is. Casaubonus[1].

Literis tuis quas paulo ante acceperam, respondi affatim, praestantissime Groti, ante paucos dies[2]. Significavi tibi quanta cum animi voluptate Serenissimus Rex tuam illam prudentissime *καὶ εὐσεβέστατα* scriptam epistolam legerit. Sciebam non aliud Regis futurum de iis quae scribebas iudicium. Itaque ad eius Maiestatem tuas statim misi: quas, si meas accepisti, fuisse ipsi gratissimas non ignoras. Non repeto nunc caetera quae nuper[3] scripsi. tantum te rogabo, ut quas istis adieci cures deferendas. Scripsi iam semel ad Bertium[4] et etiam Vorstium[5], quae iussus fueram scribere. Faxit Deus, ut pio fine tota illa controversia terminetur. Ad clarissimum Heinsium nunc non potui, et debet ille quaternis mearum responsionem. miror unde hoc illius silentium. *πάρος γε μὲν οὐκ ἐθάμιζεν*[6]. utinam ipse valeat. Deus te servet, vir magne. Amabo te, *τὰς πρὸς τὸν Λύδιον*[7] curato. Vale. Londini XIV. Kal. Mart. stylo Anglico. CIↃIↃCXII.

229. 1612 Maart 5. Aan Is. Casaubonus[8].

Viro Summo Isaaco Casaubono Hugo Grotius.

Et tibi probari vota nostra, et Regis maximi, tum vero e Clero Anglicano potissimi cuiusque eam esse quam significas sententiam, mecum ipse gaudeo, Ecclesiae autem gratulor. Neque enim dubium id signum habeo vulnera nostra miserantis Dei, cum Principes potentissimi, cum venerandi Antistites, cum alii eruditione ac fama praecipui, pacis consilia praeferunt tam faecundo litium saeculo. Plane ita spero: inveniet exitum, idem qui hunc dedit affectum Deus. quam ad rem te quoque, Casaubone Clarissime, omni studio allaboraturum non dubito. Vias autem, quibus ad concordiam profici possit, nemo te melius viderit, cui perspectae sunt rationes quibus Ecclesia vetus ortas quondam dissensiones minuerit, illis nimirum temporibus, quorum scientiam ut difficulter aequamus, ita pietati longe cedimus. Conventus forte aliquis moderatorum ingeniorum aditum aliquem facere ad sanitatem possit. sed is non semper haberi potest praesertim ex omnibus Ecclesiis quarum res agitur. Interim tamen agendum forte est aliquid, ne elabatur occasio tam feliciter oblata. Reges enim religiosae pacis cupidos divinique iuris intelligentes non omne fert saeculum: nec semper habet Anglia Casaubonos. Scis inter nostros dissentiri, de dogmatis, ritubus, et Politia. Et de dogmatis quidem quam sint vehementes contentiones inter eos. qui se Confessionem Augustanam sequi profitentur, et caeteros testari possunt quotannis Francofurtensis mercatus indices, vel sola titulorum atrocitate. Attamen quis non videt, seu numerus, seu dignitas aestimatur, longe et pauciora et minora

1 Gedrukt Casauboni Epistolae p. 450.
2 N°. 226.
3 N°. 223.
4 Casauboni Epp. p. 432.
5 Ib. p. 447.
6 Homerus, Il. Σ 386.
7 Aan Johannes Lydius, Casauboni Epp. p. 450. Lydius was 1601 predikant te Aarlanderveen geworden, in 1602 te Oudewater, waar hij 1643 overleed. Hij gaf 1613 Nic. de Clemangis' Opera uit. Zie n°. 240.
8 Hs. British Museum Londen, cod. Burney 364 f. 167. Antwoord op n°. 223. Beantwoord door n°. 235.

esse, de quibus adhuc quaeritur, quam ea in quae omnes consentiunt? Ea ratione, quae de quavis quaestione aliquid alteram in partem definiat, pax haberi non potest. Restat igitur ut separemus a non necessariis ea quae sine periculo deseri non possunt: et ut in his quidem planus monstretur consensus: de caeteris semoto paulisper opinionum dissensu, testata maneat animorum concordia. Vidisti sine dubio plerasque Ecclesiarum seorsim a Romana tendentium Confessiones: quales sunt Anglica, Bohemica, Helvetica duplex, Augustana, Saxonica, Suevica, Wirtenbergensis, Gallica et Belgica nostra quae cum singulae per se tum iunctim omnes prodierunt libro quem Genevae Confessionum Harmoniam[1] inscripserunt: quo in libro singulae Confessiones suis quaeque verbis certa ad capita referuntur. Eius libri editor, etsi Genevae quam sint rigidiores plerique satis nosti, sperari ait a bonis, ut posthac non tam singularia illa Confessionum audiantur nomina, quam id curetur ut una exstet omnium Ecclesiarum simplex et aperta Confessio. Quod ego votum hactenus p(robo) non ut confestim aboleantur Ecclesiarum singularum Confessio(nes), quod difficulter obtineretur, ac forte ne expediret quidem: sed ut sine earum fraude publica atque communis exstet consensus nostri in tot atque tantis capitibus testificatio. Quare si viri aliquot docti et pacato ingenio, quales, uti spero, haud paucos habet Britannia, e singularibus illis Confessionibus, primum ea secernant atque removeant quae conciliari posse non vident, caetera autem confessa omnibus commodo ordine enotent, e pluribus locutionibus idem significantibus eam eligentes, quae primum Sacrae Scripturae phrasim, deinde sanctam vetustatem maxime redoleat, id opus, si Regi ipsi probatum, mox sensim per aequiores aliarum regionum Theologos aliis Principibus atque Potestatibus insinuetur, posset, meo iudicio, viam aperire concordiae: praesertim addita aliqua testatione, qua alii se aliorum ritus publice receptos moremque gubernandi, illinc idololatria, hinc tyrannide semota, non damnare apertum, facerent: quod ipsum in Confessionibus quibusdam diserte exprimitur. Sed ego ea fiducia haec ad te scribo, ut nisi tibi prius probentur, apud te ea manere percupiam: cuius ego et pietati et prudentiae tantum tribuo, ut quamcunque inieris viam - initurum autem aliquam non dubito - eam Ecclesiasticae paci procurandae salutarem fore omnino confidam. Si autem eadem tibi placent, quod quidem ex literis tuis colligere mihi posse videor, tanto magis illa tua auctoritate atque gratia curari opus est, quod turbidis apud nos Ecclesiae rebus, etiam qui partes diligentissime fugiunt, suspiciones tamen vitare non possunt. Deus Ecclesiae suae misereatur: idem Regem sapientissimum *καὶ φιλαληθέστατον* diu Orbi, diu Britanniae, diu nobis incolumem servet: tui quoque nobis usum Casaubone quam diutissime largiatur. V. Martii. CIↃIↃCXII.

230. 1612 Maart 28. Van D. Baudius[2].

Domum reversus[3] audivi nuncium perquam optabilem de meis amoribus[4]. Omnia eveniunt ex animi sententia, nec quidquam deest ad votorum summam,

1 Harmonia Confessionum fidei, Orthodoxarum, et Reformatarum Ecclesiarum. Additae sunt .... Observationes. Genève 1581. De uitgever is Salnar, predikant te Castres; de Observationes zijn van Simon Goulart.
2 Gedrukt Baudii Epistolae p. 444; Baudii Amores p. 70.
3 Uit Gent; zie n°. 217.
4 Over Baudius' tweede huwelijk zie p. 190 n. 2.

nisi ut eximam scrupulum de pollicitatione matrimonii cum exoleto isto propudio, labe et tabe meae famae et existimationis. Hanc tu pestem ac perniciem si amolitus fueris pro dignitate muneris quo fungeris, et pro auctoritate qua merito vales plurimum, solidiorem capies gloriam, quam

Diram qui contudit hydram,
Notaque fatali portenta labore subegit[1].

Tam viles personae, tam diabolares victimae publicarum libidinum, non sunt dignae observatione legum, ut memini aliquando legere in Corpore iuris, sed locus non occurrit memoriae. Quaeso te ut hisce literis perlectis continuo cures accersendum advocatum van der Werven, qui *legem horrendi carminis*[2] dictet, cuius obnunciatione fulminari possit fatalis illa fundi nostri calamitas. Hoc ego beneficium tanti faciam, ut nemini plus in vita sim umquam debiturus. Sed matures, oro: nam amanti, et animo cupienti nihil satis festinatur. Si ullo modo fieri possit, effice ut per hanc nunciam, quae est uxor Nerei hospitis mei[3], fiam certior non de tua propensissima erga me voluntate, quae mihi est mero meridie clarior, sed de mandamento poenali. Periculum enim est in mora. nam propinqua partitudo appetit, si quidem paritura est. nam permulti dubitant num sit gravida. quod si est *Sublimi feriam sidera vertice*[4]. Cuperem inseri mandato, non esse illi scorto publice diffamatissimo deferendum iusiurandum tempore partionis, nec habendam fidem in designando parente tam multorum capitum.

Cum suis vivat valeatque moechis
Quos simul complexa tenet trecentos.

Ego nihilominus sponte mea incitatus faciam quod officium humanitatis iniungit. sed cogi Baudium non decet, non oportet a tam prostituti pudoris scorto. Plura non addo, nisi ut totum Grotium explices ad medendum curae et sollicitudini, *Quae me nunc coquit, et versat sub pectore fixa*[5].

Datum Lugduni Batavorum XXVIII Martii CIↃIↃCXII.

231. 1612 Maart 29. Van D. Baudius[6].

Res est loquax laetitia, cui vis quaedam inest cogendi. *quo*, *bone, circa*[7] contineri non possum quin eius te participem faciam, quem scio mea solide gavisurum gaudia. Reversus domum, ut heri[8] ad te scripsi, optata omnia comperi de mea Sophia, quae me absente ancillam lecti et arcanorum sociam misit ad patrem scitatum, non oracula Phoebi, nec rogitatum super Priamo, vel Hectore, quorum sors lamentabilis iam satis diu multumque defleta est, sed super nostra maiestate, an durius accepissem plenam familiaritatis repulsam, et an fera bestia factus essem amissa voluntate revertendi. Ego vero oculum mihi exsculpi malim, quam pati ut tam opima conditio elabatur e manibus. Heri profecta est Amstelo-

1 Horatius, Epist. II, 1, 10.
2 Livius I, 26, 5.
3 Over De Nerée zie p. 126 n. 6. Hij was gehuwd met Anna Wijnhof.
4 Horatius, Od. I, 1, 36.
5 Ennius, Ann. 336.
6 Gedrukt Baudii Epistolae p. 443; Baudii Amores p. 72.
7 Horatius, Sat. II, 6, 95.
8 N°. 230.

damum ob sinistrum rumorem, qui fertur de quodam mercatore, cuius nomen nec scio nec scire laboro. Eum aiunt cessisse foro. quod si ita est, tacta est mea sperata bolo quinque milium florenorum. Sed magis moveor absentis desiderio, quam iacturae periculo. Nam in tantis opibus, quas consentiente fama possidere dicitur, hoc dispendium per est exiguum, ut si ex uberi vindemia racemum demas, aut manipulum ex horreo. Ea res magis erit incitamento ne virum eum aspernetur, cuius census tale nihil meruit,

Non incendia, non graves ruinas
Non facta impia, non dolos veneni,
Non casus alios periculorum,

quem secum asportabat Bias[1] quum capta urbe et arce patriam expeditus desereret. Scripseram heri literas tibi redditum iri ab uxore mei hospitis: sed iter in hunc diem distulit, et se ad te ituram esse promisit, ut resciscat an a Curia Provinciali reportaturus sim pauca nuncianda propudio meo non bona dicta. Fertur esse *ἐν ὀδύνῃ*, sed nullus credo, *licet illi plurima manet Lacryma*[2] sunt enim quibus non potest persuaderi eam esse gravidam, et ego quidlibet credo posse cadere falsimoniae, fraudis et malitiae in tam profligatam, perditam atque intestabilem foeminam. Si tamen rumor verus est, quasi dedita opera Iuno Lucina videtur voluisse factum, ut pater *γνήσιος καὶ ἀκίβδηλος* deprehenderetur stratioticus ille Germanus, qui me catena sua *πονηροῦ κόμματος*[3] decatenavit ab isto scopulo. Utut res cadet, nihil mihi evenire potest tristius aut deterius quam quod *animo praecepi, et mecum ante peregi*.[4] nempe futurum, ut periurio caput alliget, et *ὑποβολιμαῖον* obtrudat heroi Baudio. Quid tum postea? malo agnoscere alienum, quam foetum humanum non ali. Testimonio erit me marem esse, et viri munia posse fungi. Nihil inde abradetur in posterum meae Sophiae, cuius arvo familiari reservabitur

Quidquid in arte mea possum promittere curae[5].

Plura volebam familiarius nugari, quum significavit mihi hospita, quae tibi hasce reddet, sibi esse continuo eundum ad currum. Vale cum uxore, parentibus, sorore lectissima, et cum omni familia. Datum Lugd. Batav. IV Kal. April. CIↃIↃCXII.

232. [1612 April]. Van A. Walaeus[6].

Cl. Vir, quod literis tuis postremis ante aliquot menses non respondi, in causa fuit partim morbus qui me tum aliquot septimanas graviter afflixit, cuius

1 Zie p. 136 n. 6.
2 Horatius, Epist. I, 17, 59.
3 Aristophanes, Plutus 863.
4 Virgilius, Aen. VI, 105.
5 Virgilius, Aen. VIII, 401.
6 Gedrukt Walaei Opera p. 402. De brief is ongedateerd, maar komt mij voor een antwoord te zijn op n°. 221, dien Grotius 'ante aliquot menses' schreef; vandaar dat ik dezen op begin April 1612 stel, maar hij kan ook van lateren datum zijn. In de uitgave staat boven den brief 'Roterodamum' als plaats van bestemming, en de uitgever meent dus, dat de brief geschreven moet zijn toen Grotius pensionaris van Rotterdam was, dus na Mei 1613. Maar boven n°. 216 drukt hij dat ook, welke brief toch volgens het hs. van 1 Dec. 1611 is, terwijl ook het adres 'residerende in den Hage' heeft.
Het boek, waarover Walaeus schrijft, is Grotius' Meletius, zie p. 184 n. 2.

reliquias etiamnunc circumfero, iam vero occasionem praesentem nactus officio meo et postulato tuo amplius deesse nolui. Sententiam meam de editione huius tui qua docti qua pii scripti equidem non libenter pronuncio, quia fructum quidem, si eo, quo aequum est, studio excipiatur, non exiguum Ecclesiae Christi ex eo oriturum plane mihi persuadeo: tamen nostrorum temporum et Ecclesiarum ratio, medicam hanc manum, ut vereor, vix feret. Sed ab aegris ipsis faciendae medicinae consilium non est petendum. Quare pro prudentia tua quid hic agendum sit optime arbitraberis. Interim Cl. Vir, ignosces ut spero audaciae meae, si de pauculis, quae aditerata lectione scripti tui adnotavi te rursum commonefaciam. Nam quum semel prudentiae limites sim transgressus, ulterius etiam progrediendi animas mihi facit voluntas et aequitas tua. Pag. 3. versa affirmatur, quod Actio superioris *προαιρετικοῦ* in inferius, qua tale, utcumque nihil aliud sit, quam lex sive imperium. Quam sententiam veram esse agnosco, si aliae actiones Dei in arbitrium hominis non excludantur. Nam Deus non tantum legem fert humanae voluntati promissis suis et minis sancitam, sed etiam in bono operatur in nobis velle et efficere, pro beneplacito suo, per efficaciam Spiritus sui. Exclusiva ergo illa si tollatur sententia offensae minus obnoxia reddetur. Mosaica religio ibidem numeratur inter imperfectas, eodemque censu cum religione naturali aestimatur, quae tamen suo genere perfecta fuit, et salutem veram, quam promisit cultoribus suis, non minus quam Christiana exhibuit, etsi diverso modo et mensura: quod de naturali affirmari non potest, quia *τὸ ἀδύνατον τοῦ νόμου* propter carnis impotentiam in ea semper obtinuit, gratiae vero promissio ex ea plane exulavit; nisi per naturalem intelligatur illa gratiae dispensatio, quae ante legem per Mosen latam apud Patriarchas viguit, quae a quibusdam quidem naturalis sed valde *ἀχύρως* appellatur. Pag. 5., Clarissime vir, argumenta duo immortalitatis animae, gentium namque consensus et natura perpessionum expers, obiter afferuntur. Quia vero animae immortalitas vel primum omnis Religionis est fundamentum, iudicio tuo etiam atque etiam videndum relinquo, an non conducibile proposito tuo futurum sit, si fundamentum hoc paulo plenius et firmius stabilias, quo a religione alieniores animi facilius verae religionis sensum admittant, eoque studiosius in eius inquisitionem incumbant. Pag. 16. Deo solidam laudem tribuis hominis reparati, ita tamen, ut non sentias, invitum quenquam bonum fieri volentem. Quae sententia vera est, si de voluntate gratiam conversionis comitante non antecedente, aut se cum gratia coniungente, intelligatur. Nam Deus reperitur ab iis qui illum non quaerunt, nec est ea currentis aut volentis, sed miserentis Dei. Voluntas ergo illa a gratia Dei est, ut Ecclesia recte definivit adversus Pelagianos, qui ex nolentibus volentes facit. Pag. 18. ubi de invocatione Dei agitur, dogma, nisi me memoria fallit, a te omissum est, quod tamen invocationis verae fundamentum, et inter omnes Christianos semper confessum fuit, nempe veri Dei invocationem intercessione Mediatoris Christi niti; quia, nisi quae in nomine eius fiunt, preces acceptae Deo non sunt. Postrema lectione libelli tui haec paucula a me observata sunt, Cl. Vir, quae fortassis accuratiore iudicii tui norma nonnihil dirigi queant. Deum rogo etc. Middelburgo.

233. [1612 April 3]. Aan Apollonius Schotte[1].

Amplissime Domine.

Verum esse comperi, quod tibi haud ita pridem metuere me dicebam, sequius quosdam interpretari institutum meum in conscribendo libello cui nomen Meletio feci. Quare te oro scribas ad Cunaeum, ut si ipsi transcurrere non vacat, libellum tibi remittat: quem ego aut premendum iudico, aut certe mutandum hactenus, ne discutiantur suspiciones eiusmodi. Neque enim committendum mihi est, ut vel imprudens augeam huius saeculi mala.

Tuae dignitatis studiosiss.

H. Grotius.

234. 1612 April 4. Aan Is. Casaubonus[2].

Isaaco Casaubono Hugo Grotius.

Quo minus, Vir maxime, literis tuis quas dedisti ad me IX Cal. Martias responderim hactenus impedimento fuit mea domo absentia. Legi eas summo cum gaudio, praesertim eam partem qua scribis Optimo Regi id iam dudum in votis esse ut coacta Reformatorum Synodo certior aut sane apertior statuatur consensus. qua ex re tot ego commoda mihi praevidere videor, ut ea facile omnia explicare non possim. Sed, ut mones, habet ea res suas difficultates. Quidni habeat? Nihil enim magni unquam gestum est sine labore ac molestia. Mihi autem videtur praecipua huius rei difficultas in eo sita, ut aliquod eius initium reperiatur. Ius indicendae Synodi non dubito ad Reges omnes ac Principes aliosque *ἄρχοντας ἀνυπευθύνους* pertinere. Tantum inveniendus est, qui excitet caeteros piis admonitionibus. De illis forte Ecclesiis, qui sub Regibus vivunt *ἑτεροδόξοις* difficilior esset deliberatio; sed cum illae quoque aut publicis legibus, aut receptis moribus, conventus suos habeant, quid vetat, quominus ab illis ipsis conventibus mittantur qui Concilio intersint? Ego et priusquam ad te his de rebus scriberem, et postquam tuas accepi literas, eorum qui apud nos plurimum possunt, animos pertentavi; quos sane erga hanc rem optime affectos reperi. Sed cum et nostrorum ingeniorum ea sit mediocritas, quae facilius possit *εὖ εἰπόντι πίθεσθαι* quam *αὐτὴ πάντα νοῆσαι*[3], ac praeterea *ἐν ἀρχῇ ταύτῃ πολυμερεῖ* natae nuper controversiae facile possint aliis aliorum consilia suspecta facere, cogitare te velim numqua ratione fieri possit, ut huius sententiae alius inveniatur auctor. Nam quod scribis *εὐσεβέστατον βασιλέα* id vereri, ne *ὑπὸ φιλαρχίας* videatur *ἀλλοτριοπραγ(εῖν)*, ego vero suspicionem illam iniquissimam, et tota Regis vita, et scri(pto) nuper edito[4] ita discussum existimo, ut homini mediocriter sapien(ti) in mentem venire non possit. Verum quidem est ingratos virtu(tum) ac benefi-

1 Hs. U.B. Amsterdam, cod. III C 5. De brief is zonder adres, en heeft ook geen datum; uit Cunaei Epistolae, ed. P. Burman, p. 11 en 12 blijkt echter dat hij geadresseerd is aan den raadsheer in den Hoogen Raad, Apollonius Schotte (zie p. 130 n. 3), en op 3 April 1612 gedateerd moet worden. Immers 4 April zendt Cunaeus den Meletius reeds terug. Zie over dit werk p. 184 n. 2.

2 Hs. British Museum Londen, cod. Burney 364 f. 169. Antwoord op n°. 226. Beantwoord door n°. 237.

3 Hesiodus, Opp. 291-293.

4 Zie p. 192 n. 5.

ciorum aestimatores ubique reperiri, praesertim iis in populis ubi libertatis obtentu interdum aliquid irrepit licentiae: sed profecto tanti non sunt illi, ut propter eos deserenda sint generosa consilia, cum verissimum sit illud, regium esse cum bene facias interdum male audire. Qui rem totius Ecclesiae curat, nihil minus curat quam alienum. Et quae tandem invidia est, si qui dignitate omnium primus est, idem studio quoque Ecclesiam iuvandi primus reperiatur? quis iustius eam curam suscipiet, quam is qui maximam ac nobilissimam Ecclesiae Reformatae partem sub imperio habet? Utinam his de rebus coram tibi loqui liceret; nunc, cum hanc mihi felicitatem Fortuna invideat, rogo te ut consiliorum tuorum me per literas participem facias. Non dubito quin aliquam tandem viam Deus huic negotio aperturus sit. Interim et quod novissimis ad te literis[1] scripseram, de conferendis diligenter singularum Ecclesiarum Confessionibus, ecquid tibi placeat velim scire. Deum precor, Casaubone doctissime, diu te nobis servet, ac multos det tui similes, quod ego certissimum habebo argumentum divinae in nos Clementiae. IV. Aprilis CIↃIↃCXII.

235. 1612 April 23. Van Is. Casaubonus[2].

Vir magne, novissimis tuarum eximiae pietatis et prudentiae plenis quum hactenus respondere non potuerim, ne nunc quidem id possum. Quando enim serenissimus Rex est in urbe, non multum habeo tempus vacuum, quod literis scribendis impendam. Alias igitur, *σὺν Θεῷ*, de illis rebus agemus tecum uberius. Interim mitto tibi libellum[3], hic recens editum, quem ubi legeris, si tuam mihi de eo sententiam candide aperueris, rem gratissimam feceris. Placuit Regi, ut in Praefatione nebulonem quendam Parisiensem perstringerem, qui postquam pretio conscientiam vendidit, sine caussa me est aggressus, ipse vix satis scribere Gallice doctus. Peleterium[4] vulgo vocant; si forte de illa peste aliquid inaudisti. Odi male illa portenta, et me hostem illorum ultro profiteor. Responsionem, ut parum virulentam, scimus esse improbatam iis, qui inter nos Iesuitas agunt. Fruantur sua insania, mihi alia mens; quam Deo me probaturum spero et bonis, Nunc magnum opus[5] sum aggressus, de quo brevi plura scribam. Si adfuerit auxilium boni Iesu, spero *τοῖς φιλαλήθεσι* fore scriptionem gratissimam. Vale. Te oro, ut tuo exemplari adiunctos libros cures, et me ames. Deus te servet. Londini, Eid. April. CIↃIↃCXII.

236. 1612 Mei 9. Aan Is. Casaubonus[6].

V.C. Isaaco Casaubono H. Grotius S.

Legi libellum tuum ad Cardinalem Peronium, Casaubone virorum Clarissime, pro quo ego tibi audeo non meo tantum, sed humani generis nomine gratias agere.

1 N°. 229.

2 Gedrukt Casauboni Epistolae p. 460. Antwoord op n°. 229. Beantwoord door n°. 236.

3 Ad epistolam illustr. et reverendiss. Cardinalis Perronii responsio. 1612; gedrukt ook in. Cas. Epp. p. 489.

4 De Jezuiet Gerard Pelletier (1587-1648), schrijver van het Palatium Reginae Eloquentiae.

5 Het boek tegen kardinaal Baronius: 'De rebus sacris et ecclesiasticis Exercitationes XVI ad Baronii Annales', dat 1614 uitkwam. Zie over het ontstaan hiervan Pattison p. 322 vv.

6 Hs. British Museum Londen, cod. Burney 364 f. 171. Antwoord op n°. 235. Beantwoord door n°. 240.

Nihil iam dico de limpidissimo sermonis flumine, nihil de plenissima cognitione antiquitatis; maiora sunt quae miror et laudo: fortitudinem imprimis tuam et constantiam, qui cum non nescias in quod incideris saeculum, terreri tamen te passus non es quominus pacatum placidumque ingenium palam ostenderes tantae saevientium turbae, quae cum inter se bellis acerrimis decertet, in uno tamen undique conspirat pacis odio. Evolve mihi et conspice tot dissentientium millia, non de plebe modo, sed eorum etiam qui plerisque, sibi autem imprimis, eruditi videntur. quotus quisque est qui aut non ultro fomenta suppeditet fatali furori, aut certe abreptus aestu communi culpae non se quoque immisceat? At quanto aliter primi illi Christianae religionis antistites, qui facti sunt *πάντα πᾶσιν* ut omnes Christo acquirerent? Nunc vero prudens Erasmi simplicitas, et dulcissima Melanthonis anima, adeo imitatores non habent, ut publica non unarum partium rabies in hos crudelissima incurrat. Tam res est odiosa sine odio scribere. Ego vero, mi Casaubone, quicquid mihi temporis relinquit muneris, ut meae sunt vires, sane gravis necessitas, id omne libentissime impendo diligenter et sine praeiudicio excutiendis iis quae nunc Ecclesiam tam misere lacerant controversiis. Et doleo sane ex animo, cum video tam multos paulatim irrepsisse in Ecclesiam errores dignos sane quos contra decertetur. Sed illud profecto ferre non possum, viros eruditos, magistros religionis, in hoc ingeniosos, in hoc eloquentes esse, ut adversariis affingant eas sententias, quarum auctoritatem illi defugiunt: plane quasi in hoc sitae essent spes Ecclesiae, si appareret nos et in plurimis, et in maximis dissentire. Itaque vidi qui acriter contenderent Pontificios, nec Deum nec Christum nobis cum eundem agnoscere, et magnum se aliquid fecisse sperarent, ubi hoc fallacissimis quibusdam argumentationibus conclusissent. Iam vero quam multae sint privatae opiniones quarum culpa confidenter toti coetui delegatur, quid attinet dicere? Haec omnia quid sunt aliud, quam nebulam obiicere hominibus ne verum videant? nam qui una in re manifestis se iniuriis opprimi sentiunt, incipiunt suspecta habere et caetera. Quis non videt huc usque dementiam procedere, ut ritus salubriter constituti, ob id unum reiiciantur, quia Romana Ecclesia eos usurpet, quasi vero non et Graeca et Asiatica aut eosdem aut similes habeat? Procedunt alii qui cum Synodo Nicena loqui fastidiunt, mirum ni mox et Apostolici Symboli verba damnaturi. Deus an ubique adsit, an futura quaevis praesentiat, Problema faciunt: et cum hoc faciunt dicunt se Papisticam tyrannidem oppugnare. Quantos progressus quam brevi fecit ista libertas? Necdum constitit et, si fautores invenit, habet quo crescat. Liberius apud te, mi Casaubone, excussi stomachum meum, quod paucos aut hic aut alibi noverim cum quibus tutum sit *παρρησιάζεσθαι*. Te vero felicem, qui Regem nactus sis non modo tuae eruditionis optimum aestimatorem, sed cui eadem tecum cura de procuranda pace Ecclesiae, quatenus ea sine veritatis detrimento haberi potest. Deus ista tam sancta studia prosperet, quem pro optimi Regis, ac tua salute obnixe oro. IX Maii. CIↃIↃCXII.

237. 1612 Mei 11. Van Is. Casaubonus[1].

Significavi nuper[2], cum novi nescio quid libelli tibi mitterem, epistolam tuam[3] illam me accepisse, qua tuum consilium de publicandis Ecclesiarum

1 Gedrukt Casauboni Epistolae p. 465. Antwoord op n°. 234. Beantwoord door n°. 239.

2 N°. 235.

3 N°. 229.

Reformatarum confessionibus aperiebas. Postea etiam altera tua[1] mihi est reddita epistola, qua rationem exponis promovendi generosissimi incepti, cuius tibi dudum venit in mentem. Non est quod longis am bagibus tua morer tempora. Breviter sic habe: quaecunque hactenus super eo maximi momenti negotio sunt a te scripta, ea videri sapientissimo Regi ab optima mente et singulari prudentia esse profecta. Itaque solet *εὐσεβέστατος* Princeps tuas epistolas non sine voluptate legere, et plures eiusmodi *συμφράδμονας*, qualis ipse es, tuae Reipublicae optare, imo Reipublicae Christianae. Quae si hodie similibus consiliis regeretur, a spe concordiae non esset adeo aliena. Quoniam autem Serenissimus Rex iam in aliis negotiis totus est[2], non potest eius Maiestas nunc huic curae sic vacare ut optaret. Tu interim, praestantissime vir, age quod agis, et tuam solertiam in tam pio proposito exerce. Ego maximum Regem non desinam *σπεύδοντα χαὶ αὐτὸν ὀτρύνειν*[3] ut se dabunt occasiones, et ferent ipsius negotia. Quae scribebas de confessionibus nostrarum Ecclesiarum, isthic, nisi fallor, possent commodius perfici: ubi neque eruditorum Theologorum copia deest, et libros edendi ratio est quam hic aliquanto expeditior. Mihi quidem illi curae vacare non licet, qui totus iam sum in disputationibus adversus Cardinalem Baronium[4] susceptis. Nam quia eo rem videmus rediisse, ut adversariis nostris canon antiquitatis Ecclesiasticae sint Baroniani Annales, faciundum duxi, ut illos commonerem, quam sit *οὐχ ἀσφαλὴς ὁ χανών*. Spero sane si faverit operi *ὁ ἐπουράνιος πατήρ* effecturum me, ut admiratores illorum Annalium suae pudeat inscitiae et fatuitatis, quae summa est. Servabo tamen institutum, ut debitam laudem auctori non eam ademptum, neque malitiose carpam quae possint excusari: quod hodie solenne est nostrorum hominum peccatum. Sed ex ipso opere melius meam mentem capies: idque brevi, si Iesus Christus *ὁ Θεάνθρωπος* vires fuerit largitus. Vale vir magne, et me ama. Londini Kalend. Mai. stylo veteri. CIↃIↃCXII.

238. 1612 Juni 2. Van D. Baudius[5].

Ex quo a nobis discessisti profectus sum Amstelrodamum rogatu * impulsus quae me vehementer obtestata est per literas, ut si mihi cara esset ipsius fama et existimatio, nuptias inter se et * maturandas curarem. Ultro quidem ivit nuptum non adhibitis in consilium auspicibus, sed tamen nihil desideratur ad summam legitimi coniugii praeter solennes ritus. Ipse enim eam iactanter agnoscit pro uxore, sed pater negat se habere quod det. Nisi res nimis palam esset, et nisi *parvulus aula Luderet Aeneas*[6], auctor ei essem ut in pristino stato maneret.

1 N°. 234.
2 Nl. het lezen van boeken van Vorstius. Zie Casaubonus aan De Thou, Cas. Epp. p. 461 en 465; cf. Pattison p. 309.
3 Homerus Il. Θ 293.
4 Zie p. 206 n. 5.
5 Gedrukt Baudii Epistolae p. 447; Baudii Amores p. 82. De brief is door de raadselen, waarin Baudius spreekt, niet overal duidelijk, en de uitgever heeft het nog moeilijker gemaakt door twee namen door * te vervangen (Zie voor een soortgelijk geval p. 48 n. 2; 104 n. 3).
6 Virgilius, Aen. IV, 328.

Est enim iuvenis *nulla virtute redemptus a vitiis*, qui nulla alia spe solari potest aegram animi, quam exspectatione foecundae et opimae esuritionis qua non fiunt pingues in Erethria boves. Sed ut ad ea quae propiora rebus meis sunt veniam, a tuo discessu nec patrem *τῆς ἀσόφου Σοφίας* allocutus sum, nec me conveniendum curavit Mercurii mater[1], nisi quod audio eam adhuc pascere ebriosas, futiles et furiosas spes de matrimonio.

sed prius Appulis
Iungentur capreae lupis[2].

Quid mihi auctor es ut faciam? Exspectem litis eventum? hoc spissum est amanti, cuius animo nihil satis festinatur. Quanquam hisce nugis iam longum valedixi, saltem inducias pepigi. Cuperem ad me mitti per hunc ipsum nuncium formulam transactionis, quam ipse concepisti. Spero me effecturum iniecto metu maioris malitatis, ut cupide subsignet, et voluntariam condemnationem subeat. Hoc nisi fundamentum praestruatur, non sinit *θυμὸς ἀγήνωρ* ut viam affectem ad meam Divam, quae non intelligit sua bona. nec ideo tamen demovebor ab amandi proposito, quamdiu spes aliqua supererit expugnandi ferreum istud pectus. Sed nunc *sero sapiunt Phryges*[3], et pertaesum est occupatissimae inertiae, quae me per aliquot menses mihi surripuit. *ποιεῖν τι δεῖ οἷς γόνυ χλωρόν*[4]. Vale vir eximie cum lectissima coniuge et familia. Datum Lugduni Batavor. II Iunii CIↃIↃCXII.

239. 1612 Juni 6. Aan Is. Casaubonus[5].

Viro Summo Isaaco Casaubono H. Grotius S.

Dubitare te veto, Casaubone virorum doctissime, quin tuam ad Peronium epistolam[6] saepissime repetam, ut cum pauca extent eius modestiae scripta, unum mihi multorum utilitatem exhibeat. Quo tu plausu eruditorum, quo piorum gaudio exceptum credis libellum, cuiusmodi optarant diu multi, viderat iamdudum nemo? Ego sane, qui iudicandi peritia plerisque, at Christianae pacis desiderio nemini cesserim, cum tibi homini eruditissimo, religiosissimis Angliae Episcopis, Regi denique sapientissimo, hoc unum propositum video, ut aequitatem vestram Christiano Orbi approbetis, hoc sane nomine et Deo egi gratias, et saeculo gratulatus tum. Ne illud quidem dissimulabo, mihi eius libri lectione resuscitatam non parum spem, quam extinguere nunquam potui, de sarcienda aliqua ex parte Ecclesiae concordia. Viam, quae eius rei est unica, monstrat prudentissime liber tuus, ut nimirum relegatis ad Scholas quaestionibus, quae lites magis serunt, quam pietatem promovent, in id laboretur, ut eorundem sacrorum participes internam animorum coniunctionem externa consociatione

1 Maia. Zie ook p. 213 n. 11. Dit is m.i. de moeder van het andere meisje.
2 Horatius, Od. I, 33, 7.
3 Festus 510.
4 Theocritus XIV, 70.
5 Hs. British Museum Londen, cod. Burney 364 f. 172. Antwoord op n°. 237. Beantwoord door n°. 244.
6 Zie p. 206 n. 3.

testemur. Nam eorum, qui pacem sperant eiusmodi, quae *περὶ παντὸς ζητουμένου*, Est vel Non definiat, nimium stulta persuasio est. Sed illud, quod tu bonique omnes volunt, ne quarundam opinionum haud multum ad religionis summam spectantium diversitas mentes hominum coetusque dissociet, ab iis quidem qui Pontificis sub regno vivunt, hac praesertim Iesuitarum potentia, sperandum forte non est. Nanque illis *κέχριται* praefracte tueri recepta utcunque dogmata, quorum potissimum illud habent de Pontificis Maiestate, qua freti Concilia Regesque contemnunt, et quidem magno impudentiae quaestu. Adversus hoc hominum genus melius nihil cogitari potest, quam quod tu nunc agis, ut detrahatur illis superba antiquitatis persona, qua et sibi maxime placent, et semidoctis facillime imponunt. Discant rem sibi *παραδοξότατον* aliud esse veram Ecclesiae historiam, aliud Baronii Annales. Nos interim, si placet, cogitemus numqua sit ratio constituendae pacis saltem inter puriores Ecclesias. Difficile et hoc, ut saepe iam mones, praesertim ex quo scabiosis ingeniis ista passim licentia concessa est, ut controversias omnes in maius ostentent: hoc est Ecclesiae suae vulnera exprobrent. Veruntamen desperandum non puto. Cuius meae sententiae cum multas afferre possim rationes, una nunc ero contentus, quod omnino credendum est posse fieri quicquid aliquando factum apparet. Atqui in Polonia anno CIↃIↃLXX Ecclesiae tres, una quae Helveticam hoc est nostram Confessionem sequitur, altera quae Augustanam profitetur, cuius sectatores composito in odium vocabulo Lutherani nuncupantur, tertia Fratrum Bohemicorum in conventu Sendomiriensi[1] testatae sunt palam in praecipuis Christianae Fidei capitibus optime sibi convenire. Et ut de Coena infelix dissidium tolleretur, formulam sane elegantem concepere, qua id quod satis ad concordiam videretur fideliter exprimerent. Sanctissimumque id Fedus multis postea Synodis renovatum nunc quoque observatur, ita ut Synaxes etiam communes habeant, et opinionibus quidem nonnihil, animo autem ne minimum quidem dissentiant. Hoc alii qui caetera *ὁμόδοξοι* in paucis iisque non maximis seorsim eunt, quominus imitentur quid obstet non video: si modo initium ei rei reperiri posset, quod est profecto facti dimidium. At sicut tu prudenter mones, nolle Regem sua sponte talia coeptando *φιλαρχίας*[2] suspicionem incurrere, ita ad nos quod attinet, ea est huius corporis moles quae ducentem sequi facilius possit, quam ipsa suopte motu alios impellere. Sed profecto ubi rem mecum diu cogitavi pulcherrime mihi videtur ex ipsa Germania, ubi dissensionum acerrimus est morbus, remedii quoque nascitura occasio. Anni sunt quinque ipsi, cum Elector Palatinus consilium hoc de stabilienda per Synodum concordia et quidem ad illius pacis Sendomirianae exemplum per literas et Magno Britanniae Regi et nostris Proceribus diligentissime commendavit[3]. Nec dubium est quin is qui nunc Palatinatum administrat[4], quique ei adsunt a consiliis, quorum aliquos et ipse nosti, flagrent iisdem votis. Itaque curatu facillimum est, ut et a Palatino et ab aliis quibusdam Germaniae Principibus obnixe rogetur Britanniae Rex, ut hanc curam, sane Fidei

1 De z.g. Consensus Sendomiriensis van 1570; gedrukt o.a. in Corpus et Syntagma Confessionum Fidei. Genève 1654; H.A. Niemeyer, Collectio Confessionum in Ecclesiis Reformatis publicatarum (1840) p. 553 vv.

2 Zie n°. 226.

3 Brandt, Historie der Reformatie II p. 80.

4 Johan, paltsgraaf, hertog van Zweibrücken, die de regeering voor den minderjarigen Frederik V waarnam.

Defensore dignissimam, serio suscipiat, cunctantesque alios ad societatem tam praeclari consilii invitet. In nostris Ordinibus non modo moram fore nullam pro comperto habeo, sed ultro ipsos omnem daturos operam, ut res semel coepta ad exitum perveniat. Sacrorum quidem praecipue res agitur, quae turbari istis dissidiis nimis certum est. sed habent et hi qui publica curant, quo praeterea moveri debeant. Valida illa adversariorum acies, si manipulatim pugnare pergimus, vicit. Et nos adhuc dividimur, quos velut testudine facta confertos stare oportebat? Nec ulla, me iudice, vera societas exspectanda est, quamdiu Theologorum hoc regnum erit, lites augere et accendere. Quare te oro ut tantillum tibi temporis subducas, quo quid hac in re fieri et possit et debeat consideres. Nam prout tu iudicabis, ita ego huic negotio aut incumbendum ant supersedendum existimabo. VI. Iunii CIↃIↃCXII.

240. 1612 Juni 10. Van Is. Casaubonus[1].

Vir amplissime, laetatus sum non displicuisse tibi quem nuper misi libellum[2]. At quam multi erunt e nostris qui damnabunt? Iam e Gallia plures literae huc venerunt querelarum plenae, imo gravissimarum accusationum. Nam plerisque meorum Gallorum norma veri est ab antiqua fide abire quam longissime. Ego nihil scripsi de quo non saepissime cum magno Rege et doctissimis Episcopis deliberaverim. Itaque clamoribus *ἀμούσων καὶ θορυβοποιῶν* non magis moveor quam Scioppii[3] perditissimi nebulonis ineptiis. Si dabit Deus immortalis perficere quod nunc habeo prae manibus opus[4], intelligent aequi lectores, qua diligentia hoc genus scriptores *πεποτηκότες εἴημεν*, et multo magis quanta flagremus cupiditate promovendae gloriae Domini Iesu. Quod superest, peto a te maiorem in modum, ut quem mitto fasciculum cures ad Lydium[5]. Quaedam ibi sunt chartae Clemengii, quibus est illi opus. Deus te servet, vir magne. Vale. Londini pridie Kalend. Iun. CIↃIↃCXII.

241. 1612 Juli 2. Van D. Baudius[6].

Cogor apud te, fidissimum et amicissimum pectus, exonerare conceptum animo dolorem ex insigni iniuria qua sum laesus indignum in modum ab iis quos minime oportebat. Nam ex honesta conscientiae fiducia possum iure gloriari me nemini mortalium, qui gustum aliquem humanitatis et honoris habeat, iustam causam praebuisse cur me odisse debeat. Pridie Kal. Quinctiles vocatus sum in Senatum ut causam dicerem qua fiducia subnixus theses politicas defendere auderem, quasi scilicet alterius fori ac territorii, non nostrae iurisdictionis res foret. Dixi, salvis auspiciis ea quae. sed priusquam respondere volui, quum magni-

1 Gedrukt Casauboni Epistolae p. 468. Antwoord op n°. 236.
2 Zie p. 206 n. 3.
3 Zie daarover Casaubonus' brief aan Lingelsheim (Casauboni Epp. p. 481), die ook afzonderlijk in dit jaar te Parijs is uitgekomen, en herdrukt in Heinsius' Satirae duae. Hercules tuam fidem etc. 1617. Cf. Reifferscheid I p. 698.
4 Zie p. 206 n. 5.
5 Zie p. 200 n. 7. De hier bedoelde brief staat in Casauboni Epp. p. 468.
6 Gedrukt Baudii Epistolae p. 450; Baudii Amores p. 87.

ficus Rector verba facturus ostenderet mihi locum ubi considerem, negavi, forsitan temere, sed tamen negavi, me posse salva dignitate ex alio loco audire loquentem quam qui mihi esset ante assignatus, nec ipsis esse ius alia de causa me vocare in Senatum quam ut sententiam cum collegis dicerem. Tamen ne ignorarem horribile arcanum quam ob causam patres conscripti venissent in Curiam, et an Hannibal esset ad portas, aut aliquis nuncius superstes a clade Cannensi, propius accessi ad ipsum *Qui pecori imperitat, quem tota armenta sequuntur*[1], *ἄγχι σχὼν κεφαλήν*[2]. Quaerit primum ex me an statuissem praesidium et auctoritatem suffragii commodare defendendis corollariis periculosae aleae plenis, ut est disputare in am bas partes: An religio sit de substantia reipublicae, et negare fas esse subdito privatoque homini ob causam religionis arma sumere contra Principem: et id generis alia. Respondi, causam non videri cur in hoc atrio libertatis non sit fas absque pervicacia sentire quae velis, et quae sentias expromere. Tamen rogatus ut admonerem iuventutem ne temere et absque delectu talibus axiomatis assensum praeberet, significavi, me facturum. Quaesitum item est an scirem, Heinsio heroi decretam esse spartam politicae professionis[3], ne falcem immitterem in messem alienam. Quidni, inquam, scirem? indigna homine dubitatio.

> Πῶς ἄν ἔπειτ᾽ Ὀδυσῆος ἐγὼ θείοιο λαθοίμην;
> Ἀλλ᾽ ὁ μὲν Αἰθίοπας μετεχίαθε τηλόθ᾽ ἐόντας[4].

Fama nihil ignorari patitur de insignibus ad laudem viris. Sed et professori primario *τῆς φιλοσοφίας διὰ παραδειγ μάτων* fas esse puto bene mereri de studiosa iuventute. et, ut ante ieci, salvis auspiciis ea geruntur quae pro publica utilitate fiunt. *εἷς ὀιωνός*[5]. *Hostem qui feriet mihi erit Carthaginiensis*[6].

Suscipit iterum Rector, querelas ad se delatas, quod duobus ante diebus in funere amici, cuius funeris caput erat Philibert du Bois[7] tibi probe notus, clausissem latus Pinakeri[8], quum a tergo sequeretur collega, si salva maiestate imperii licet mihi eum ita appellare dum careo iure suffragii. Magnum sane crimen, et funere expiandum. ‘Atqui non ignoras’, inquit, ‘qua nota sis adspersus, nec tibi locum esse ullum inter ordinarios, donec in integrum sis restitutus’[9]. Respondi satis confidenter, nec poenitet. Sed caput erat, sententiam Curatorum et Consulum non ultra extendi oportere quam ad ius ferendi suffragii, non autem ad alia ornamenta dignitatis. Poenas enim esse restringendas, et olim Senatoribus ultro se excusantibus servatum fuisse ab optimo Principum Augusto ‘insigne vestis, et spectandi in orchestra, epulandique publice ius’[10]. Non aliter sentire ipsos a quibus essem notatus, quorum iudicium acciperem tanquam *ξυμφορὰν θεήλατον* et coelitus immissam admonitionem qua duce in viam redirem. Nec me ab eo tempore quidquam admisisse dignum tristiore sententia. Subiecit Rectro,

1 Virgilius, Aen. XII, 719. Bedoeld is de Rector Magnificus van dit jaar, Ev. Vorstius.
2 Homerus, Od. *α* 157.
3 In de Curatoren-vergadering van 8 Febr. 1612. Molhuysen, Bronnen II p. 42.
4 Homerus, Od. *α* 65 en 22.
5 Homerus, Il. M 243.
6 Ennius VIII, 26.
7 Agent van Duitsche vorsten in Den Haag. Zie Biographie Nationale VI, 204.
8 Professor Cornelis Pijnacker (p. 152 n. 3). De fout van Baudius was dat hij, die nog steeds extraord. professor was, zich in den stoet vóór een ordinarius had geplaatst.
9 Aan Baudius was wegens wangedrag de toegang tot den Senaat tijdelijk ontzegd. Molhuysen, Bronnen II p. 35, 43.
10 Suetonius, Aug. 35, 2.

aliud sibi esse compertum. Sane si tam implacabili animo sunt in me, quos ego praecipuos Maecenates meos semper duxi, et si tam invisus sum Consulibus ob quaedam parum decore gesta, ut mea contumelia laetentur, consilium sumam a desperatione, et me subducam ex hisce regionibus aliquo *ubi nec Pelopidarum*[1]. Sed reprimo iracundiam. audi reliqua. Quum essem domum reversus, venit ad me. Iacchaeus[2], homo integerrimus, et mihi amicus fraternum in modum, aut omnia me auguria fallunt. Significat ex parte Magnifici, plerosque Ordinarios disputationi interfuturos, sed hac lege, si eos omnes praecedere paterer, quum ex auditorio exeundum foret. *Quanquam animus meminisse horret, luctuque refugit*[3], tamen et hanc contumeliam *incolumi Iove et urbe Roma*[4] concocturum me spopondi. Hesterna die graviter apud Rectorem questus sum de inhumanitate non audeo dicere collegarum, nos tamen fremente invidia Baudius manebimus. renovavi etiam veteres offensas quod me in causa desipientis Sophiae allocutus esset tanquam vitae iratum, et candidatum patibuli. Sed Sophiam istam suis moribus ulciscendam permitto, si quidem rata habet quae barbarus parens in me rustice et inciviliter designavit: nam contrarii rumores ad me deferuntur. nonnuli dicunt, eam honorifice et amice de nobis loqui; quod si ita est, recte et ordine facere ipsam arbitror, *καὶ γὰρ τόγε λώιον εἴη*[5], et tunc paratus sum omnem praeteritorum memoriam fideli amnestia ex animo delere, *καὶ μὴ μνησικακεῖν*. sin talia flagitia probat, nunquam eam sermone fuero dignatus. Sunt enim qui dicant, me ab ipsa proscindi tam cruentis convitiis, quasi crimen sit quod vivam. Sed nunc meliores curae me exercent, quam otiosae istae occupationes circa foemineum sexum. Sero arbores[6] quas spero nec inutiles fore vivo, et profuturas alteri saeculo. Caeterum ut revertar ad *τὸν μεγαλοπρεπῆ*[7], tantum abest ut doloris mei sit misertus ut me obiurgaverit, quod in concione ausus essem occupare locum altioris scamni, non nisi destinatum Ordinariis[8]; idque Magistratui superbum et arrogans videri, quasi notam inustam contemnerem, et auctoritati Curatorum insultarem. Quid est si non haec contumelia est? Sed finem facio, et rogo te ne haec dispalescant. Verum pro iure familiaritatis quaeso resciscas *παρὰ τοῦ εὐπενθέρου*[9] an me tam invisum fatis genuerit mater, ut reconciliari in gratiam non possim. Pedum visa est via, et carendo magis quam fruendo intelligent *ἦν ἄτην ὅτ᾽ ἄριστον Ἀχαιῶν οὐδὲν ἔτισαν*[10]. De Maia[11] iam ante ad te scripsi. nihil aequi bonique faciet nisi iure iudicioque coacta. est enim animal impotens, indomitum. tu plus effeceris quam *diram qui contudit hydram*[12], si me monstro hoc liberaveris. Cur non potest illi lata fuga indici quae nihil habet nec in fama nec in fortunis quod deperdat? an quia tam praeclara cive respublica nostra, vel Academia carere non possit? Vale cum familia, et nos ama. Datum VI Non. Quinctileis, CIↃIↃCXII.

1 Cicero, Epp. ad Atticum XV, 11, 3.
2 Gilbert Iacchaeus, sedert Aug. 1605 extraord. en sedert Febr. 1612 ordinarius professor Logices te Leiden.
3 Virgilius, Aen. II, 12.
4 Horatius, Od. III, 5, 12.
5 Cf. Homerus, Od. *β* 169.
6 Zijn Libri de Induciis, die 1613 uitkwamen.
7 De Rector Magnificus.
8 De professoren hadden gereserveerde banken in de kerken; de ordinarii hoogere dan de andere professoren en de Universiteits-ambtenaren.
9 Cornelis van der Myle, de schoonzoon van Oldenbarnevelt.
10 Homerus, Il. A 412.
11 Zie p. 209 n. 1.
12 Horatius, Epist. II, 1, 10.

242. 1612 Juli 11. Van D. Baudius[1].

Ocelle vatum, cura corque Musarum,
Medulla Suadae, et officina doctrinae,
Themidis sacerdos, cultor integer recti,
Vir magne, vir mirande, vir sine exemplo:
Quid me putas nunc agere, flos amicorum?
Utrum ne fastus, et protervias harum
Adhuc pati, colloque ferre servili
Captiva vincla reris? an mei iuris
Traducere aevum? gratulare purgato
Morbi sodali. iam meus, meus vivo,
Nec me amplius videbis, o decus secli,
Seclo indecorum: non ego sacramentum
Dixi infidele, sat superque decoxit
Egena laudis fama Baudium vatem.
Nunc mens et aetas sanctioribus curis
Sese sacravit, unde consequens aetas
Amare, et aestimare nomen hoc possit.
Sero arborem[2], quae prosit alteri seclo.
Si nostra navis haesit ad vadum Circes,
At est regressus semper ad bonam mentem:
Sanatibusque poenitentiae portum
Nunquam benigna cura coelitum claudit.
Nunc Sophia sola me tenet sibi totum,
Quae certa nobis signa mutui ardoris
Dedit daretque: sed cupidini obsistunt,
Sufflaminantque, frigidamque suffundunt
Linguae nocentes, et calumniae virus,
Qua peste non est ulla maior in terris.
Hoc triste monstrum tu potes procurare,
Non mole vasta, non toris lacertorum,
Clavaque ad instar efficacis Alcidae[3]:
Sed arte dextra vocis, et precis blandae.
Ad haec parens humanitatis ignarus,
Qui praeter auri laminam refulgentem
Nulla expetenda dona ducit in vita,
Ritu ferino barbaroque cispellit
Nostros amores: nec capit suam sortem,
Iovisque coniunx esse nescit invicti
Plebeia nympha, pectus integrum probri,
Fraudisque purum, sed nimis solo affixum,
Quae Baudii de portione nil traxit;

1 Gedrukt Baudii Epistolae p. 453, en Baudii Amores p. 83, waar de datum echter is: 5 Id. Iunias.
2 Zie p. 213 n. 6.
3 Hercules.

Sed est tamen materia mobilis flecti,
Si sit maritum nacta masculae mentis,
Qualem parentes protulere me terris,
Quippe haud amomum tale nascitur vulgo,
Nec more glandis procreatur e quercu;
Sed Sophia nostra mora vivit, et nescit
Tanta aestimare dona, ni Poetarum
Perfusa aceto nomen asserat factis.
Hoc tu potes praestare, lux iuventutis,
Si nos favore tuo duxeris dignos:
Nil illa Magno denegabit Hugoni,
Sed et parentis ira vi tuae Suadae
Meoque tandem amore victa mitescet.

Ita quidem *et reor, et - veri si quid mens augurat - opto*[1], quoniam tu mihi auctor es ut in amore pertendam, et signum ad bene sperandum extollis. alioqui dicam grandem impegissem *μελλοπενθέρῳ* et natam cum intestinis omnibus res suas sibi habere iussissem, nec vetuissem multum plorare, si lacrimis eluere posset labem famae suae adspersam ex ridicula quadam expostulatione. Quam bella materies iocorum suppeditaret, si talis causa in iudicium deduceretur? sed nunc non est iocandi tempus, et satis habeo litium cum una excetra quam audio collocutam esse cum uxore tua, et adhuc furiosas illas spes fovere de matrimonio. *τότε μοι χάνοι εὐρεῖα χθών*[2] Amabo te, libera me quamprimum ab hoc infami scopulo. *operum - mihi crede - tuorum est*[3]. Heri mihi Heinsius noster adfuit, et rogatu meo adductus, partim sua sponte incitatus, recepit in se munus colloquendi serio cum Festo Hommio[4] *περὶ τῆς Σοφίας*. is tenet clavum imperii, et patris animum habet in sua manu. Sed summa cum aequitate exspecto quemlibet eventum, et prope est ut malim repulsam; ita me taedet et contumeliarum parentis, et insulsorum filiae morum, quae praeter nomen non possidet micam salis. Illud te rogatum cupio, ut causam meam apud Mylium Mathenesiumque.[5] serio agas, ne diutius *τὸν ἄριστον Ἀχαιῶν*[6] *ὃς οὐδενὸς ἥπτων εὔχομαι εἶναι τῶν συμμυστῶν* patiantur adspersum esse nota, quam humanitate et amore adducti, non odio - ut opinor - inusserunt, ut a fatali veterno excussus reverterer in viam. Valde item cuperem repeti ab *εὐπενθέρου*[7] carmen meum ad facundum veri praeconem[8], quod asservavit iam *spatio longius annuo*[9]. *Nisi*

1 Virgilius, Aen. VII, 273.
2 Homerus, Il. Δ 182.
3 Horatius, Sat. I, 7, 35.
4 Zie p. 28 n. 4.
5 Zie p. 212 n. 9. Mylius en Mathenesius zijn de twee Curatoren, van wie Baudius opheffing van het verbod om in den Senaat te komen, hoopte; zie ook zijn brief aan hen, Baudii Epp. p. 446. Van een intrekken van het verbod vind ik in de ‘Bronnen’ niets; Baudius overleed 22 Augustus van het volgende jaar.
6 Zie p. 213 n. 10.
7 Cornelis van der Myle, zie p. 213 n. 9.
8 In een brief aan Nic. van Reigersbergh (Baudii Epp. p. 456) spreekt hij van een Carmen Hipponacticum, een Scazon dus. Bedoeld is het gedicht op Wtenbogaert, beginnende:

Facunde Veri praeco, cuius ex ore
Sophiae medulla manat, etc.,

dat in Baudius' Poemata (1640) p. 448, en Baudii Amores p. 51 gedrukt is.
9 Horatius, Od. IV, 5, 11.

quid tu, docte Trebati, dissentis[1], Heinsius et ego inter nos convenimus de editione. sed addetur praefatiuncula, ne homines *ἄμουσοι καὶ ἀπειρόκαλοι* nos furere et vaticinari putarent. Rogo ut haec tibi sint curae, et facias me verbo certiorem quid actum sit. Vale vir eximie, et nos ama. Datum Lugduni Batavor. V Eid. Iulias, CIↃIↃCXII.

243. 1612 Juli 12. Van Justinus van Nassau[2].

Monsieur. Comme Madame de Tsherats va présentement en Hollande, pour solliciter un sien affaire qui luy est asses important, et auquel elle aura de besoing de vostre bonne faveur et assistence, je n'ay peu laisser de vous prier de vouloir tenir son dict affaire en bonne recommandation, et la vouloir assister de vostre bon conseil et advis, à celle fin que la bonne dame puisse tirer quelque fruit de son voyage, et pardessus qu' elle vous demeurera obligée de la courtoisie que vous luy tesmoigneres. Je tiendray aussi à un particulier faveur l'assistence que vous luy feres en ma considération. Et ne servant celle si à aultre effect ie prieray Dieu vous donner,

Monsieur, en bonne santé longue et heureuse vie. Du Chateau de Breda ce 12 de Juillet 1612.

Vostre plus affectionné a vous faire service
Justinus de Nassau.

Adres: A Monsieur Monsieur de Grotte Advocat Fiscael de la Cour d'Hollande A la Haye.

244. 1612 Juli 14. Van Is. Casaubonus[3].

Vir praestantissime, si quantum voluptatis e tuis capio, tantum et otii suppeteret ad confabulandum per litteras tecum, haberes me importunum congerronem. Sed mihi omnem eius rei facultatem curae, negotia, studia denique eripiunt. Nam et occupatissimus fere sum: praesertim cum Rex optimus est in urbe aut ad urbem. tum autem operis suscepti magnitudo[4] ea est, ut aegre a proposito divellar. Videbis, si Deus immortalis faverit inceptis, novi generis scriptionem: rerum nempe veteris Ecclesiae nudam et simplicem explicationem, sine affectu partium. Nihil maligne fingimus, nihil vere dissimulamus, omnia ad gloriam Dei referimus, non ad partium victoriam. Baronii vero imperitiam, fatuitatem, stuporem sine dubio miraberis. Nam qui summam religionis faciunt, Pontificem Romanum adorare, illis Baronius quanto in pretio sit non te fugit. Quid ergo dicturi sunt, quando videbunt certis argumentis demonstrari ilium melioris totius literaturae fuisse imperitissimum? Et nos quidem summa moderatione semper utemur: sed non propterea odium *τῶν παπομανούντων* vitabimus. Ne illis quidem, satis scio, gratum erit opus nostrum, qui omnes opiniones

1 Horatius, Sat. II, 1, 78.
2 Hs. U.B. Amsterdam, cod. 30 A. 1. Alleen de onderteekening autograaf. Justinus van Nassau, natuurlijke zoon van Prins Willem I, was gouverneur van Breda.
3 Gedrukt Casauboni Epistolae p. 475. Antwoord op n^{o}, 239.
4 Zie p. 206 n. 5.

χθὲς καὶ πρώην natas, volunt semper obtinuisse in Ecclesia Dei, et insano errore quicquid non probant,

putant esse recens et ab Antichristo excogitatum. Isti sunt, qui in Epistola ad Cardinalem Perronium[1] foedas haereses deprehendunt, et gravissime de me pronuntiant. Est quidam in regione vestra Theologus[2], vir bonus et mei amans, qui nuper libere scripsit suum de illa Epistola iudicium. Damnat non pauca ut parum Theologice scripta; quaedam execrari se ait toto animo: sic enim loquitur, et addit, velle se accurate meos errores mihi demonstrare: qui si quantum est novorum librorum evolvat, nihil afferre poterit, cur aut Rex sapientissimus, aut eruditissimi Episcopi huius regni, aut ipse literulam unam in ea responsione velimus mutatam. Te aliter iudicare de illo libello laetatur Serenissimus Rex, laetantur et Episcopi gravissimi, quibus tua pietas et singularis doctrina non sunt incognitae. Deus hanc tibi mentem servet, eandemque aliis suggerat; ut tandem aliqua patefiat illius negotii promovendi ratio, de quo non unis iam literis inter nos egimus. Scribam ea super re ad te brevi plura volente Deo. Vale vir magne. Londini a.d. IV. Non. Iul. CIↃIↃCXII. Peto a te, ut quas tuis adieci[3], cures perferendas. Invitus hoc tibi oneris impono: sed cogit necessitas.

245. 1612 Aug. 11. Van Is. Casaubonus[4].

Vir magne, proficiscenti huic meo amico[5] ad vos non potui non dare aliquid literarum, ut notitiam illi tuam conciliarem. Vir est pietate et doctrina excellens, et simplicitate morum inter suos conspicuus. Scripsit opus ingens ad literas Arabicas illustrandas. Sed priusquam sua ederet, certo scire voluit, quid restaret spei de editione thesauri *τοῦ μαχαρίτου ἥρωος*[6]. Scripsi ad clarissimum Heinsium[7], ut benigne hunc excipiat, quod non dubito facturum. *χαὶ ταῦτα μὲν ταύτῃ*.

Nos hic in exspectatione sumus adventus Electoris Palatini[8], ut perficiatur

1 Zie p. 206 n. 3.
2 Almeloveen, in Vita Casauboni, vóór de uitgave der Epistolae (1709) p. 57, meent dat Johannes Lydius (n°. 228 n. 7) bedoeld is.
3 Den brief aan Heinsius, Cas. Epp. p. 475, en dien aan den Franeker professor Drusius, ib. p. 476.
4 Gedrukt Casauboni Epistolae p. 478. Beantwoord door n°. 246.
5 William Bedwell (1561 of 1562-1632), bekend Arabicus en grondlegger der Arabische studiën in Engeland. Hij gaf in dit jaar te Leiden uit: 'D. Iohannis Apostoli et Evangelistae Epistolae catholicae omnes, Arabicae ante aliquot secula factae, ex antiquissimo Ms. exemplari descriptae et nunc demum Latinae redditae, opera et studio Wilhelmi Bedwelli Haslingburgensis A. Saxonis. Ex officina Plantiniana Raphelengii'. Het voorwoord is gedateerd: 'Hagae Comitis Batavorum, XXVIII Septemb. 1612 stylo novo'. Dr. van Arendonk, Conservator der Oostersche handschriften aan de Leidsche Universiteitsbibliotheek, aan wien ik bovenstaande mededeeling dank, maakt mij nog opmerkzaam op een briefje van Bedwell aan Christ. Raphelengius (in hs. Pap. 15 der U.B. Leiden), waaruit blijkt dat Bedwell te Leiden o.a. vriendschap sloot met den professor in het Hebreeuwsch, Wilh. Coddeus, met den Arabicus Johannes Antonides (Jan Theunisz., over wien zie Molhuysen, Bronnen II, register); dat hij er woonde bij Basson, een der twee uitgevers (zie p. 120 n. 2), en dat hij 18 November 1612 in Londen terug was. Zie verder Casauboni Epp. p. 477, 478, 479, en Houtsma, Uit de Oostersche Correspondentie van Th. Erpenius, Jac. Golius en Lev. Warner (1887) p. 7 v.v.
6 Het Arabische Lexicon van Scaliger, onder de Oostersche handschriften ter U.B. Leiden, Ms. Or. 212 Scal. (= Cat. Codd. Orient. Bibl. Acad. Lugd. Bat. I, 94): 'Thesaurus linguae Arabicae Iosephi Scaligeri. Absolutum V Kal. Apriles Iul. Anno 1597'.
7 Casauboni Epp. p. 478.
8 De jonge Keurvorst van de Palts, Frederik V, de latere 'Winterkoning', die naar Engeland kwam voor het huwelijk met Elisabeth, de dochter van Jacobus I.

quod inchoatum est negotium *ἀγαθῇ τύχῃ*. Si quem offendero in eius comitatu aptum ei negotio promovendo, de quo saepe egimus, imminebo occasioni, et lapidem omnem movebo, siquidem spes aliqua fructus fuerit ostensa. Scribunt amici, quos isthic habeo, graves de me querelas passim apud vos iactari, de haeresibus quae in Epistola ad Cardinalem Perronium[1] continentur. Non miror, neque indigor, neque *ξενίζομαι*. praevidi namque hoc futurum. Habeo *βεβαιωτὰς* omnium quae scripsi satis, credo, idoneos. Vale vir praestantissime, et me ama. Londini, Kalend. August. CIↃIↃCXII.

Rogavi Cl. Heinsium[2] ut si posset fieri, in professione literarum Arabicarum isthic occuparetur industria viri admirandi in eo genere *παιδείας*, Thomae Erpenii, quem credo ipse nosti. Vestras enim est, educatus in Academia Lugduno-Batava. Bene merebitur, qui otium illi viro procuraverit, in quo te et posse multum scimus, et velle etiam nostra causa aliquid confidimus.

246. 1612 Oct. 1. Aan Is. Casaubonus[3].

Isaaco Casaubono H. Grotius S.

Gratias tibi ago, et summas quidem, virorum maxime, quod amicos tuos mecum communices. Bethwellum qualem descripseras inveni, et doctum et probum. Is vobis quis sit apud nos Ecclesiarum status renuntiabit. In rebus omnibus modus, ut est optimus, ita difficile aut invenitur, aut retinetur. Putant quidam Pelagianismum evitari non posse, nisi aut Fatum e porticu, aut similem necessitatem a Manichaeis mutuemur; quasi vero non illi ipsi Patres, qui nutantem paene Ecclesiam adversus Pelagii errores erexerunt, eodem tamen tempore Liberi Arbitrii vocem, sensu commodo, et qui Gratiae nihil detraheret usurpaverint: hoc nimirum volentes Humanam voluntatem quanquam in statu depravationis serva sit Peccati, nihilque bonum per se ne incipere quidem possit, habere tamen natura eam libertatem, ut tunc quoque cum a Deo trahitur, suadendo non cogendo trahatur. Hoc illi nomine quam merito vapulent viderint qui veterum dicta proscindere quam recte interpretari malunt. De Praedestinatione utinam qui tacere nolunt intra Augustini saltem metas consisterent. At ista dogmata, Deum quosdam ad aeternum exitium condidisse, eique destinasse sine peccati respectu, Deum ad peccandum homines excitare atque impellere, imo eum facere id ipsum quod homo peccans facit, fidelium infantes aliquos quamvis baptizatos ad poenam aeternam abripi, haec atque plura eiusmodi quomodo cum religiosa antiquitate consentiant non video. certe arbitror sine illis constare posse pietatis studium. Et scis, Casaubone Clarissime, quam odiose exagitare ista soleant ab Ecclesia Romana doctores. Demus excusari ista posse benigna interpretandi aequitate; non multum reprehendendi tamen videntur siqui timidiores istos scopulos devitent. Caeterum ortae his de capitibus controversiae componi, nifallor, possent, sine ullo detrimento *τῆς πατροπαραδότου ἀληθείας*, si certa apud nos gubernationis Ecclesiasticae forma consisteret. nunc illa qua laboramus *ἀχαταστασία*

1 Zie p. 206 n. 3.

2 In den p. 217 n. 7 genoemden brief. Erpenius werd 9 Febr. 1613 tot professor in het Arabisch benoemd. Molhuysen, Bronnen II p. 48.

3 Hs. British Museum Londen, cod. Burney 364 f. 174. Antwoord op n°. 245. Beantwoord door n°. 249.

fons est malorum omnium et leves etiam morbos insanabiles facit. Medebitur, ut spero, Deus bonis annitentibus. Palatinum Principem[1] hic exspectamus. atque utinam cum ipso Lingelshemium nostrum. Si ita, non omittam cum ipso colloqui iis de rebus de quibus iam per literas aliquot inter nos egimus. Interim Deum precor, Vir doctissime, ut labores tuos sospitet, diuque te concedat Magno Regi magnum instrumentum. Cal. Oct. CIↃIↃCXII.

247. [1612 Nov.]. Van D. Heinsius[2].

Amplissimo Clarissimoque Viro Hugoni Grotio, Hollandiae ac Zelandiae Fisci Patrono.

Videntur mihi, Hugo Groti, vir Clarissime, quemadmodum imperiorum, ita studiorum fatales esse quaedam conversiones. Sive quod aliis delectatur alius, sive quod literae et elegantiores Musae, sine patrocinio summorum hominum, tueri se non possunt: ac quodammodo iudicia magnatum et voluntates sequuntur. Oppressus enim paupertate ingens animus, nihil eximium aut sublime cogitare potest: amoenitates autem literarum ac elegantias, postquam nihil sibi praesidii in iis ne ad vitae quidem commoda esse videt, primo negligere, mox odisse incipit. In quarum locum lucri studium succedit et ambitio, quae quemcumque afflavit, ex illius animo praeclaras omnes cogitationes delet facile ac extinguit: et quemadmodum rubigo ferri splendorem, ita vim mentis et ardorem debilitat paulatim et corrumpit. Solet autem evenire, ut qui vegeto ingenio sunt supra vulgus ac erecto, nisi sapientiae studium coniungant, quae in rerum externarum non possessione sed contemptu, animi felicitatem statuit, facillime a proposito dimoveantur: cum nec precium praeclaris rebus poni, nec honorem debitum deferri vident. Ita vel iudicio plebeio vel magnatum imperitia, facillime istae artes dilabuntur, quarum conservatione ipsa continetur humanitas. Quod cum intelligerent doctissimi superioris aevi principes, omnes quanta maxima id fieri contentione potuit, eam in rem incubuerunt, ut praeclara illa studia, tum aliis, tum cultoribus eorum commendarent. Quod ab homine divino, Laurentio Medice in Italia, in Gallia a Francisco eius nominis primo, factum esse scimus. Quare utrobique maximus eodem tempore ingeniorum praeclarorum fuit proventus: ac praecipue eorum, qui humaniores artes et doctrinam elegantem, multos ante annos a barbarie oppressam, colerent et quasi revocarent. Ante omnia autem Graecam eruditionem, totos septingentos annos ex Italia exulantem, fatum quoddam ac occulta providentiae divinae ratio, per Europam totam propagavit. Chrysoloras enim, cum oppressa servitute maxima ex parte Graecia, ad totius orbis Christiani principes, et eorum implorandam opem, a Ioanne missus esset, liberata praeter expectationem patria, cum Italia Graeciam, cum professione eius linguae pu-

1 Zie p. 217 n. 8. Over het bezoek van den Keurvorst aan Holland, zie Schotel, De Winterkoning en zijn gezin (1859).

2 Gedrukt als dedicatio vóór Heinsius' Peplus Graecorum Epigrammatum in zijn Poemata, ed. quarta, Lugd. Bat. 1613 p. 325. Ik stel dezen brief op November 1612, omdat hij beantwoord wordt door n°. 248.
Heinsius noemde zijn verzameling epigrammata 'Peplus' naar de op naam van Aristoteles staande verzameling van Epigrammata op Trojaansche helden. Zie daarover Christ, Geschichte der Griechischen Literatur, bearb. von W. Smid, 6^{e} Aufl. I (1912) p. 762.

blicam legationem commutavit. Itaque vir tantus, cum splendidius existimaret esse nihil, tribus postea in locis Graecas literas professus est: primusque studium illarum, quantum credi vix potest, per Europam totam excitavit. Hunc deinde Trapezuntii, Gazae, Argyropuli, Musuri ac Chalcondylae, secuti sunt; Graeci omnes et qui disciplinas Graecas, summa ope promoverent ac industria. Ne Bessarionem hic commemorem: virum summum et qui eruditione Graeca, primus suae gentis purpuram est consecutus. Lascarem quoque ut omittam, qui ex illustrissima Graecorum imperatorum familia oriundus, post legationem alteram ad Bajazetem, unamque ad Ludovicum Galliarum regem, longe clarissimas, Graecas Romae literas docere non erubuit. Ut videant profani ac fastidiosi literarum allatratores, nihil esse maius eo quod contemnunt: nostra autem studia supra dignitatem esse suam pariter et captum. Ne perpetuo tenebriones suum locum pariter et nostrum ignorent. Ita ad reliquos paulatim eae literae translatae sunt, quae eodem tempore paedagogorum negligentia, ac fatali principum fastidio, frigore feriri coeperunt. Nam in Gallia non pauci extitere, qui ne Graecis quidem quicquam concederent. Inter quos Budaeus fuit, libellorum supplicum magister, et Francisci regum praestantissimi, ad Pontificem pro tempore legatus. Quem non puduit in tanta dignitate, omnem in hac sola prope lingua operam locare. Tum vir maximus Turnebus. Quorum alter accurato, sed quod propius laborioso esset, eleganti ac polito orationis genere, laudem etiam nonnullis antiquorum ancipitem reliquit.

Caeterum, quod saepe admirari satis non possum, in tam uberi magnorum foecunditate ingeniorum, nemo fere est repertus, ne in ipsis quidem Graecis, qui leporem Graecae Musae, qualis in antiquis olim fuit, aut intellexisse satis aut exprimere feliciter videretur. Musurum excipio, Cretensem natione. qui cum admirandum illud carmen, quod Platonis maximi operibus praefixum legitur, scripsisset, paulo post ab erudito principe Leone Decimo, non alia ut putatur de causa, Archiepiscopus Epidaurensis creatus est. Neque paulo post vir animosus aspirare ad purpuram dubitavit. Quanquam sane illius, praeter hoc et pauca item epigrammata quae sparsim leguntur, nihil quicquam memini extare. Lascaris, cum diu frustra quaesivissemus, tandem nacti sumus poematia. Quae non sunt eiusdem sane generis: neque eiusdem viri famam sustinere posse videntur. Praeter enim pauca, longe optima, reliqua sunt duriuscula et obscura. Scipionis Carteromachi omnia quae alibi sunt edita, bonam voluntatem sine successu ostendunt, quemadmodum et Aldi quae vidimus. Angelus Politianus, vir coelesti praeditus ingenio, sed, si famae credimus, alieni obtrectator, ne quid Graecis eius temporis concederet, quorum auditoria et famam iam invaserat, poetari quoque lingua eorum voluit. Caeterum haec quoque, pauca si excipias, quale est quod in Emergentem Venerem conscripsit, et fortasse alterum, quod in Armatam, illo genio destituuntur, qui in antiquorum epigrammatis elucet. Ut omittam, pleraque ne Graeca quidem satis esse. Iam vero, in temporibus et syllabarum modis, ea saepe alibi committit, quae non raro in Latinis aliorum, acerbe et crudeliter traducit. Nam qui omnia licere Graecis arbitratur, nae profecto mecum et cum priscis autoribus non facit. Sed de istis alias: cum fortasse exercendi causa animi non pauca notabimus. Me autem puero memini - neque eorum quicquam te latet - cum illustris vir Iosephus Scaliger, in officinam quandam venisset, in qua decem a nobis versiculos alteris longioribus scriptos invenisset, rem exigui momenti et mediocrem plane, quod

existimaret laudem eam qua tantopere ipse excellebat, huius saeculi vix esse, domum cum venisset, quo candore erat, non continuisse se, quin saepe exclamaret, abunde sibi satisfactum esse: non pauca item alia, quae non decent verecundiam illius, qui haec nunquam tanti esse existimavit. Puto autem ea ratione, senem divinum, eorum quae tantopere laudaret, nihil praeter studium in nobis commendasse. Quod profecto excitavit. Paulo enim post, cum longiusculum poema scripsissem, versibus aequalibus, tanto gaudio perfusus est vir maximus, ut totum prope mensem, nihil aliud amicis ad se venientibus narraret. Neque addam tamen, quae tu evenisse non ignoras. Postea eorum studiorum cura aliquamdiu ita languit in nobis, ut duobus annis, totidem vix versus scriberemus.

Nunc ad argumentum veniamus. Cum sint varia quae oblectare liberalem possint animum, nulla mihi maior videtur quam quae e philosophia petitur voluptas. Non modo ea, quae in regno suo cum versetur, in causas quoque singulas inquirit sed et ea quae historiae propior, aut unius simpliciter opinionem proponit, aut multorum pariter coniungit. In quo non inutilem navavit operam Laertius Diogenes, domo Cilix, et ab urbe patria sic dictus. Quanquam enim sine certo ordine plerunque plurima confundit, multum tamen illi ut debeamus, factum est calamitate nostra: qui in ea tempora incidimus, ad quae tantum tabulae scriptorum optimorum tanquam e naufragio pervenerunt. Idem auctor, plane similem huic nostro, Epigrammatum conscripserat libellum: in quo laudes, vitam et opiniones veterum philosophorum aut attigerat, aut quemadmodum poetae solent, scribendi ex iis argumentum desumpserat. Quem inepte satis Pammetrum inscripserat: quod diversis, ut ex iis etiam quae hodie leguntur manifestum est, versiculis constaret. Quae inscriptiones, quanti faciendae sint, supremus doctor Aristoteles nos monuit. Cuius exemplum sufficere hic poterat. Quippe summus vir, omnisque vel scientiae vel cruditionis princeps, cum Homerum assidue legeret, qui in eius scriptis extarent, heroum genealogiam conscripserat, singulisque singula epigrammatia tribuerat: quae duobus non amplius versiculis, excepto uno quod Aiaci dederat, constarent. In quibus mira est simplicitas, nulla affectatio: dictio casta ac Graeca: acumen rarum; non quemadmodum Laertii, putidum plerunque et ineptum: nihil occurrebat denique, quod Critici de eo iudicant, *παχύ τε καὶ φλεγμαῖνον*. Quia autem in Panathenaicis Minervae circumferri peplus solebat, in quo pugnae Titanum, Deae victoria, ac eximia virorum magnorum spectabantur opera, urbanitatis omnis ac amoenitatis parens opus in quo universa pariter Deorum ac Heroum gesta persecutus erat, Peplum vocarat. E quo paucos illos versus, qui nunc Pepli nomine censentur, excerpserat Porphyrius. Nam de tota scripti ratione ac instituto, quaedam alibi nondum forte satis intellecta dicemus. Caeterum id nobis in philosophis his imitandum putavimus. Neminem quippe praetermisimus eorum, qui aut magni esset nominis, aut familiae nobilioris esset autor. Quia autem maxime morata delectat oratio, plerisque aut patrium tribuimus sermonem, aut qui indolem ac mores singulorum optime referret. Quae cum tanta delectatione inter scribendum legimus nonnunquam, ut Diogenem ex dolio, Epicurum ex intermundiis, Pythagorae mysteriis initiatos crassa illa sua *καὶ πλατυασδοίσῃ φωνῇ* disserentes audire nobis videremus. Quam et Stoicis et Cynicis non alia de causa convenire putabamus, quam quod mascula esset, et cum robore eorum optime quadraret. Ne de Heraclito et Democrito dicam: quorum Ionismum sine incredibili voluptate, etiam ab aliis expressum, nemo legit. Iam diversitatem morum, et quod sapien-

tiae plerunque nimiae est proximum, insaniam mihi cogita. Menedemus barba admodum prolixa, pilo Arcadio, Furiarum veste indutus, eo fine missum se esse aiebat, ut in mores hominum inquireret, et quaecunque gererentur, Diti, abiturus hinc, denuntiaret. Bio, cui multum Flaccus noster debet, patria Barbarum, parente servo stigmatia, matre meretrice, natum se praedicabat: ut invidiam praeverteret; nihil autem praeter bona animi pertinere ad se ostenderet. Xenophanes cum nihil certo posse sciri significare vellet; ubique dominari opinionem aiebat. quam festiva voce *δόχον*[1] appellabat. Qualia non pauca sunt, quae nisi intelligantur, perit oblectatio. Porro haec voluptas sive est aliqua, sive eam ipsi nobis fingimus, tecum communem esse mihi volui, Hugo Groti, vir Amplissime. Cuius divinum ingenium cum omnes admirentur, nescio quo pacto fit, ut in eius aestimatione nemo sibi satis faciat, quam qui male iudicat: aut quaecunque assequi non potest, satis esse existimat, si deprimit. Tu iam puer, viros scientia, ingenio propemodum hominem excesseras. Academiam autem hanc cum relinqueres, quocunque ires, tecum aliquam circumferebas: ipse hoc totum tibi quod doceri potest. Itaque qui nihil praeter formulas aut leges loquuntur, quoties concurrere coguntur tecum, ne hoc quidem sibi scire videntur. Adeo in tam varia et admiranda eruditione tua, aegre hoc tuentur, praeter quod omnino nihil venditare possunt. Iam cum literae plerunque et discendi assiduitas, ocium requirant, ad negocium autem homines propemodum inutiles efficiant; tu ita munus molestissimum sustinuisti hactenus, ut quaecunque in Republica iam restant, aliud agendo sustinere possis: et quod fidem quoque superat, tanquam in ocio absolutam patriae historiam occupatissimus scripsisti. Quam qui olim legent, obstupescent, salvo Taciti splendore et augusta maiestate, dici aliquid floridius potuisse. Qua de re ad te fortasse brevi in maiore opere. Interim hunc Peplum nunc mitto: qui propemodum iam nobis ipsis gratus esse coepit, quia tuum quoque nomen[2] bona fide intextum habet. Non potui autem minorem quam inter priscos locum illi dare, cuius laus hoc saeculum excedit. Vale, Vir maxime, et, ut soles, constanter nos ama.

248. [1612] Nov. 18. Aan D. Heinsius[3].

V.C. Danieli Heinsio Hugo Grotius.

Dicam quod res est Heinsi, ut te eo compellem vocabulo, quod aliis quidem datur, caeterum uni tibi debetur, Vir undequaque eruditissime cum omnibus scriptis tuis id reverentiae debeam, ne ea aliter legere audeam, nisi cum totus id unum ago, tum vero imprimis addixisse me diligentiam expendendis virtutibus

1 Xenophanes, frgm. 14 bij Mullach.

2 Na de Epigrammata op de oude philosophen volgt een Epigramma op Grotius: Π*ρὸς* Γ*ρώτιον τὸν πάνυ*. (Peplus p. 366; in de editie van 1640 p. 40 der Poemata graeca).

3 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 431, waar de brief op 1611 gesteld wordt. In een afschrift van de hand van Bon. Vulcanius (Kon. Bibl. Den Haag) is de datum 12 Kal. Dec. 1612, en dat jaar lijkt mij waarschijnlijker, omdat Grotius in dezen brief zijn dank betuigt voor de toezending der Poemata van 1613, waarin de Peplus aan hem is opgedragen; zie n°. 247, waarop n°. 248 het antwoord is. De exemplaren dezer Poemata zullen einde 1612 reeds gereed zijn geweest en aan de vrienden ten geschenke gezonden, wat meer voorkwam; zie p. 73 n. 1. Casaubonus had 9 Kal. Mart. 1613 een exemplaar van de Poemata in zijn bezit; zie zijn Epistolae p. 520.

eius libelli, quem mihi postremo misisti, proprium munus, utpote meo inscriptum nomini. Neque enim ita legendum existimavi, quasi esset pulcherrimorum duntaxat epigrammatum dilectus quidam, sed tanquam totius veteris philosophiae breviarium. Quominus ante id fecerim, obstitit infelix hominum genus, quibus quotidie libet peccare magno meo incommodo. Implacabilius autem illis posthac irascar, ex quo comperio per illos me impediri, quo minus mature fruar, re mihi dulcissima, commentationibus tuis. Sed bene evenit quod me tristibus illis negotiis per aliquot dies exercitum solatus est liber tuus, sapientior, an doctior dicam, incertum. Adeo tu et pro Philosophia es sollicitus, quam Musarum amoenitate exhilaras, et pro ipsa Poesi non minus, quam rerum sterilem esse non sinis. Paucissimis datum est unam aut alteram sectam diligenter ediscere; tu nobis omnes paucissimis paginis exhibes: et quidem suis quamque sententiis, sua phrasi, suo etiam idiomate. Itaque ego, qui istis in rebus non quantum vellem intelligo, mirifice tamen moveor, et Epicuri delitiis, et Platonis suavitate, et maiestate Aristotelis, et Stoico robore, et dubitatione Arcesilai. Plane, ut per se quod erat eximium, ignotam tot per secula Graecam Poësin ad vetus instar reparasse, id inter alia tui libri merita vix compareat. Et pro his quidem gratias tibi habeo publico nomine, et tanquam eorum unus, quorum studia tuus labor adiuvit. Caeterum quod cum libello aeternitate dignissimo meum simul nomen posteris commendare voluisti, id vero ego tantum existimo beneficium, ut libenter et ingenue fatear, nec ad habendas gratias copiam mihi, nec ad agendas verba sufficere. Quod reddam profecto nihil habeo, praeter vota, inter quae praecipuum est, ut saeculum tibi contingat te dignius. Magnum tibi luculentissimi operis fructum abstulit mors Scaligeri, quo prope uno iudice hae literae stabant. Nunc Casaubonum, Thuanum et paucos aliquot mihi tolle; perierit ille ipsi etiam vetustati admirabilis labor. Sed ne tantum imperitiae regnum Deus concesserit, ut aestimantium penuria te a recto deterreat. Audeo de posteris melius sperare. Veniet aetas doctior et sanctior, quae nostrae hoc quoque exprobrabit, quod virtutes tuas non intellexerit. Vale amicorum princeps. XIV. Cal. Dec.

249. 1612 Dec. 6. Van Is. Casaubonus[1].

Si plus otii mihi suppeteret aut temporis, responderem accurate novissimae epistolae tuae, quam mihi Bedwellus noster attulit. Legi in illa incredibili cum voluptate mea tuum iudicium de nonnullis controversiis quae isthic agitantur. Atqiu non omnes ita iudicant, et sunt viri pietate et probitate insignes, qui omnes non solum improbant, verum etiam oderunt, quibus non placent extrema. Haec magna calamitas est; sed cui medicinam facere solus Deus potest. Ego beatum me praedico, quod in toto primo tomo Baronii[2], quem serio iam confuto, de illis scholasticis quaestionibus verbum occurrit nullum. Nam quid facerem; extrema defenderem? Ego vero non possum a consensu priscae Ecclesiae discedere. Tacerem? hoc esset Papistam se prodere. Sunt enim multi hodie, qui pro hostibus omnes habeant, qui in arduis quaestionibus non per omnia ipsis assentiantur.

1 Gedrukt Casauboni Epistolae p. 507. Antwoord op n°. 246. Beantwoord door n°. 251.
2 Zie p. 206 n. 5.

Ago quotidie gratias Deo meo, qui in illis locis me collocavit, ubi et sapientissimus Rex et *οἱ προεστῶτες τῶν κλήρων* aliter sunt animati. Verum haec mitto. Opus meum crescit quotidie, beneficio Dei: nisi quod memor humanorum casuum Novembrem totum impendi descriptioni eorum, quae iam erant composita, ut illa saltem in tuto essent. Nuper editus est in Gallia meus Commentarius in Characteres Theophrasti, a me recognitus[1]: mitto tibi unum exemplar. Misissem etiam Epistolae quam adversus Scioppium[2] scripsi, exemplar: si plura habuissem: sed illa edita est Lutetiae et Heidelbergae, unde vix tria aut quatuor exempla sunt allata. Vale vir magne et me ama. Londini, die XXVI. Nov. CIↃIↃCXII.

250. [1612 Einde]. Aan D. Heinsius[3].

V.C. Danieli Heinsio H. Grotius S.

Ex quo me tetrica haec et Musis hostiliter inimica fori rabies ludo tristissimo inclusit, haud facile memini felicius mihi processisse Epigrammatis scriptionem - hoc enim solum mihi regnum relictum est - atque hodie, cum paucos sed affectus veri plenissimos versus, in laudem sacratissimorum tuorum poematum fudi: quae quidem tanti ego facio, ut in eorum venerationem interdicendum mihi carminibus putem. Sed extare volui apud posteritatem quantumvis breve monumentum: quo constaret, vixisse in Batavis amicos duos, quorum alter optima scriberet, alter optime scripta qua debebat fide miraretur. Vale vir summorum summe, et quantum te colimus tantum nos ama.

Hugonis Grotii in novam Danielis Heinsii Poematum editionem.

En redit hic ad te, Vatum pia gaudia, Lector,
Quo nullus toto notior Orbe liber.
Sed nova mundities, cultusque accessit herilis,
Cumque recente vetus munere munus habes.
Non, recte scripsisse, sat est: meliora res ponit:
Et quod Fama probat non probat auctor opus
Vicerat antiquos: et cui contendere posset
Heinsius, haud quenquam saecula nostra dabant.
Repperit ecce parem. contra se currere coepit.
Siqua fides, iam se post sua terga videt.
Desine nunc operum, studiis clarissime vates,
Et coeli saltem ius imitare tui.
Omnia qui claudit, cum se quoque clausit Olympus,
Hunc finem statuit rebus, et ipse sibi.

1 De eerste editie is van 1592. Pattison p. 480 noemt dezen Franschen herdruk niet. Ze kwam uit te Lyon ‘apud Viduam Antonii de Harsy’; met dezelfde voorrede als de editie van 1592.
2 Epistola ad Lingelshemium de quodam libello Scioppii. 1612. Ook gedrukt in Cas. Epp. p. 481 en Heinsius' Satirae Duae. Hercules tuam fidem. 1617. Zie Pattison p. 480.
3 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt D. Heinsii Poemata (1613), voorwerk; Burman, Sylloge II p. 433. De brief is geschreven na n°. 248; waarschijnlijk was de tekst der Poemata 1613 reeds afgedrukt, en heeft Heinsius hem nog in het voorwerk kunnen opnemen. Anders zou hij allicht in het Liber adoptivus zijn opgenomen. Het gedicht is in de editie van Heinsius' Poemata 1640, onder de Poemata Graeca p. 164, herdrukt.

Adres: Erntfeste hoochgeleerde heere Daniel de Heins Professeur ende Bibliothecaris der Universiteyt tot Leyden. Loont den bode.

251. [1613] Jan. 2. Aan Is. Casaubonus[1].

Isaaco Casaubono V.C. Hugo Grotius S.

Nunquam dubitavi, Casaubone virorum maxime, te in omnibus controversiis Theologicis, quae quidem eiusmodi sunt ut ad summam ipsius religionis non magnopere pertineant, auctorem esse modestiae et pacis quae constare potest imo debet etiam inter diversa in rebus eiusmodi sentientes. Eandem vero *μετριότητα καὶ συγκατάβασιν* tibi in his etiam disputationibus, quae apud nos exortae sunt, probari, imprimis gaudeo. Et sane quod initio a calentibus animis impetrari non potuit, id nunc dies ipsa praestitit, ut conticescant rixae et redeat sua Ecclesiae tranquillitas. Neque vero dubium habeo, quin si aliis quoque in capitibus existant defensores moderatiorum sententiarum, his primo quidem magna sit subeunda novitatis invidia, caeterum tempus ipsum adiuturum sit ingentis animi coepta, cum fieri non possit, ut non tandem discussis nebulis pax, favorabile imprimis bonum, fautores suos inveniat. Quod te tuique similes, sane perpaucos, aequum est cogitare, qui si nunc vitando infensa partium studia partis utriusque offensas incurritis, at non est quod de posteritate desperetis, quae plerunque iudex est incorruptior. Nec tamen tam infelix hoc nostrum est saeculum, ut nemo audeat media ista ac salubria consilia praeferre turbidis et abruptis. Ego me unum eorum esse profiteor, qui desiderem praeferri a te concordiae signa, secuturus ubi conspexerim.

Notas ad Characteres Theophrasti tuas, lectas mihi pridem, nunc relegi, et Athenis me esse credidi. Adeo clare ac perspicue urbis eruditissimae ritus, iura, mores, spectacula nobis praebuisti. Ut nunc taceam praecipuam eius philosophiae, quae est de officiis, partem, accuratissimo discrimine vitiorum, omnium quidem a virtute sed diversa via fugientium, ita a te explicatam, ut qui tuum istud scriptum ediscat, paria sit facturus ei qui libros et magnos et complures eius argumenti evolverit. Quo magis rogandus est Deus, ut longam tibi aetatem, firmam valetudinem, secura studia praebeat. Scribebam Postr. Cal. Ian. CIↃIↃCXII.

252. 1613 Jan. 13. Aan S. Episcopius[2].

Cum amicus hic iam olim tibi notus, et mihi quoque per te conciliatus ad vos rediret nolui eum sine literis dimittere, primum ut scires nos valere et de tua amicorumque valetudine sollicitos vivere, deinde ut crederes nihil mihi accidere gratius quam cum meam qualemcunque operam quando patriae utilis esse non potest otiosam hic non sinis. Ego (sem)per pro carissimis habebo quaecunque mihi a te commendantur. Scripsi ad D. Wtenbogardum de operibus Cameronis[3]

1 Hs. British Museum Londen, cod. Add. 23101 f. 9. Antwoord op n°. 249. Daaruit volgt dat deze brief van 2 Jan. 1613 is, niet 1612, zooals Grotius schreef.

2 Hs. U.B. Amsterdam, cod. III E I^{128}. Gedrukt Epistolae p. 6; Epistolae ecclesiasticae p. 347. Episcopius was in 1612 tot professor in de Theologie te Leiden benoemd.

3 Waarschijnlijk het werk van den Engelschen theoloog John Cameron, maar een uitgave in 3 deelen uit dezen tijd is mij niet bekend.

tribus tomis: quae a te legi pervelim, nam exemplaria ad vos pervenisse non dubito. Invenio multa pugnantia. Magna est et viri et horum operum in his locis auctoritas quo iustius danda est opera ut si fieri potest evellatur animis ultima haec nebula de voluntatis actu necessario sequente scientiam quam practicam vocant. Res Amstelodami civiles intellexi; sed Ecclesiastica nostra quo sint loco scire percupiam. Vale vir doctissime atque optime. XIII Ianuarii CIↃIↃCXIII.

Tuus toto corde
H. de Groot.

Adres: Mijnheer Mijnheer Episcopius Professor in de Theologie ende dienaer des Goddelijcken woordts.

253. 1613 Jan. 31. Van J. Boreel[1].

Mijn heere. Na dat mijn swagher Van de Perre[2] van hyer is vertrocken, en hebbe aen Uwe E. niet geschreven; ben hertelijck bedroeft geweest, dat de saecke van Guinea niet beter en is uutgevallen, dye van Amsterdam voor haer particulier opiniatreerende; daer is de Repub. aen geleghen, dat de waren van dese landen werden in eere gehouden by dyegene, dye doch alle haer jaerlijcx gewas ofte aerbeyt aen ons moeten verkoopen, ick segghe van gevonden gout ende tanden, dat den koopman welvare mits meer winnende ende consequentelijck synen handel dryve met beter equipagie tot versekertheit van de persoonen ende goederen der onderdanen ende reputatie van de zeevaert des gemeenen lants, by welcke middel de vyant buyten hope werde gestelt omme yets te attenteren. Uwe E. dye weet dat mijn heren de Staten ende onse vorighe princen daerop ordre hebben gestelt, ende is sulx in Vranckrijck ende Enghelant by expresse placaten gestatueert. Den Coninck van Spanje heeft eene vlote gereet in Sevilien van 10 galeyen ende sommighe groote schepen, den roep gaet na Virginia, maer benevens de redenen, dye ick hebbe ten aensyen van den staet van Spanje, situatie van Virginia ende den staet van Enghelant, soo houde voor seker, dat dye equipagie is gemaekt op Guinea, uutte nature van de equipagie selve; hy en behoeft op Virginia soo veel galeyen niet ende heeft noodich meer schepen. In Enghelant kommende[3], sal Uwe E. syen hoc illis videri contra ius gentium, dat sy niet soo vryelijck ende soo onbelast als wy door ende in de plaetsen en handelen, dye wy met ons bloet ende goet hebben geconquestreert ofte gebouwt; 't welck ick bemerckende, hebbe niet goetgevonden te argumenteeren de iure occupationis, aequitate expensarum et pretio sanguinis, nihil de iure Ordinum tanquam Principum qui sicut alii Principes ubivis possunt leges et modum ponere commerciorum per exteros exercendorum, maer alleene gebruyckt exempelen van den handel door ende in Virginia mette natien, daerontrent geleghen, gebruyckende de commoditeyt van havenen, by Enghelschen gemaekt, ende haere protectie, als mede dat se wilden onbeswaert vinden ons te admitteeren, omme eerst in de Zuytsee ende van daer naer Oostindien te varen door de Noortwest passage ende fretum Davis, daer sy

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.L. 1886.
2 Adriaan van de Perre; zie p. 116 n. 1.
3 Zie p. 229 n. 2.

meynden dat sy passage gevonden hadden, maer hadden geseght sulx niet toe te willen staen eenighe vreemde dan mits refusie van 100[m] £. starl., alsoo hun d'uutvinding etc. van dye passage soo veel hadde gekost, sijnde de passage een zee ofte wyde water, sont etc. tusschen de Noort ende Zuytsee, alhoewel sy tsedert hebben bekent ende de waerheyt is, dat sy dye passage noch niet en hebben gevonden ofte doorgevaren; dan ick nam de presuppositie voor waer. Sir Thomas Smyth[1], Gouverneur van die Compaignie, is een redelijck man, veele van de broederen wel van wat harder manieren, doch meyne de handelinghe vallen sal voor den Raet van Syne Mt.[2]. Daer in sijn nu geene zeevarende heeren, den Admirael[3] is goet, maer out ende heeft neffens hem sittende van meerder lustre. Dye sijn tweederley, Cathol. Romani ofte reformati, van dese is Cantuariensis[4], my Lord Souch[5], Pembroke[6] < onsen Sidneius is oom van desen heere >[7] en Doctor Jul. Cesar[8] wel de levenste ende my bekent sonderlinghe dese landen toegedaen te wesen. Mijn heere de Grave van Northampton[9] van seer groot aensyne est et amat videri studiosus iuris et historiarum, is gemeynt de Roomsche kercke in respect te hebben. My Lord Wotton[10], de broeder van onsen Henricus Wotton[11], een man van groote capaciteyt, wel eertijts in Spanje als Ambassadeur geïmployeert.

Met Cantuariensis sal mede sprake vallen de Ecclesia ordinanda, de negotio Vorstiano, hy is wat precijs in dye materie; sal niet ongeraden wesen mede te nemen quae tu Christianus conciliator pacis conceperas ea de re[12], ick segghe de negotio Vorstiano. Uwe E. sal my de vryheyt van mijn schryven recht afnemen, aen een ander soude ick sulx niet willen schryven; dan d'heer van Schoonewalle[13] ongetwijffelt sal d'heeren van alles wel informeeren: Daer wert geoordeelt, dat mijn heere Vooght[14] syner indispositie halven niet wel en sal konnen over-kommen. Uwe E. sal in dye gevalle versocht sijn te dencken wyen wy uut dye Rade aen myn heeren de St. Gen. souden moghen daertoe voorslaen. Confrater Reyghersberghe sal Uwe E. vermanen van Decianus[15] omme te suppleeren de geallegeerde plaetsen; Zirick Jansen kan 't boeck bequamelyck over en weder voeren. Hyermede bevele Uwe E. inde protectie des Alderhoochsten ende blyve

Laetsten Jan. 1613. Middelburg

Uwe E. dienstwillighe

J. Boreel.

1 Sir Thomas Smythe, gouverneur van de Engelsche East India Company.
2 De Privy Council.
3 Charles Howard, Earl of Nottingham (1536-1624).
4 George Abbot, aartsbisschop van Canterbury.
5 Edward Zouche, Baron Zouche of Harringworth (1566-1625).
6 William Herbert, Earl of Pembroke (1580-1630).
7 De woorden tusschen < > in margine. Sidneius is Robert Sidney (1563-1626), die een tijdlang gouverneur van Vlissingen is geweest. Zijn zuster was de derde vrouw van Henry Herbert, Earl of Pembroke, den vader van den in n. 6 genoemden William.
8 De jurist Sir Julius Caesar (1558-1636).
9 Henry Howard, Earl of Northampton (1540-1614).
10 Edward Wotton, Baron Wotton (1548-1626).
11 Sir Henry Wotton (1568-1639), gezant in Den Haag in 1614.
12 De p. 241 n. 1 bedoelde Conciliatio.
13 Noël de Caron, heer van Schoonewal, gezant der Staten-Generaal in Engeland.
14 Nicolaas de Vooght, in 1612 als gedeputeerde ter Staten-Generaal voor Gelderland compareerende, zal wel bedoeld zijn.
15 Vermoedelijk een boek van den Italiaanschen jurist Tiberio Deciano.

Adres: Eerentfesten hooghgeleerden wysen heere Mijn heere Mr. Hugo de Groot Raet ende Advocaet Fiscael van den Hove van Hollant Zeelant ende Westvrieslant in 'SGravenhaghe. met vryent dyen Godt beware.

254. 1613 Febr. 19. Van J. Rutgersius[1].

Amplissime Groti.

Iam octiduum est, cum ad te prolixe scripsi, et amplitudini tuae super novo honore[2] gratulatus sum. Robertus Stephanus[3] *οὐχ ὁ νότος*, est enim et alius, *ἀλλὰ παραβάτης*, idem sibi faciendum existimavit. Sed ne gratis ad templum tuum accederet, hos libellos infert pulvinari tuo; rogatque, ut ea humanitate accipias, quam et ipse toties audivit praedicari absens, et ego praesens expertus sum. Alterum, ni grave est, Heinsio mitti cupit. Vale vir clarissime. XVIIII Febr. CIↃIↃCXIII. Scribebam Lutetiae Parisiorum.

Tibi obligatissimus
Ianus Rutgersius.

255. [1613] Maart 3. Van Is. Casaubonus[4].

Vir amplissime, quod rariores ad te do literas, caussam scito esse meas occupationes, quae vix aliquas mihi succisivas relinquunt horas. Operis, quod sum agressus, magnitudinem et difficultatem nunc demum intelligo, quando *γνωσιμαχεῖν* fas non est. Neque vero in confutandis naeniis Baronianis magnus mihi est labor: pueriles saepe sunt; ipse indoctus, *ἄμουσος, ἀθεολόγητος*, sed labor est in ea parte, quam ipse mihi *ἐξ ἐπιμέτρου* imposui. Nam quia id egerat Baronius, ut suae historiae primus hic tomus probationes contineret omnium eorum, quae hodie in controversiam vocantur: nos contra, evertere eius disputationes non contenti, id agimus, ut fidem veterum in singulis capitibus proponamus. Videbis *σὺν Θεῷ εἰπεῖν* disputationem de Coena Domini, accurata diligentia elaboratam; de qua tuum, vir magne, iudicium gestit iam animus cognoscere. Hoc interim pro certo habe, nullam me novam haeresin allaturum; veterem doctrinam *πάσῃ σπουδῇ καὶ μηχανῇ* illustraturum; quae hodie ab aliis ignoratur et odio habetur, ab aliis sceleste iactatur et ab iisdem evertitur. Post duos, opinor, menses pars prima praelis subiicietur, si voluerit

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.L. 1961.
2 De ‘novus honor’ kan niet het pensionarisschap van Rotterdam zijn, daar Grotius' naam als zoodanig eerst in de vergadering der Vroedschap van 14 Febr. genoemd wordt, toen Hogerbeets, die eerst aangezocht was, bedankt had (Brandt, Leven I p. 43). Kan Rutgers al iets geweten hebben van het gezantschap? Blijkens den brief van Boreel (n°. 253), die schrijft ‘In Engelant kommende sal Uwe E. syen etc.’, wist deze er 31 Jan. reads van.
3 In de boekdrukkersfamilie Estienne (Stephanus) komt de voornaam Robert telkens voor. In 1613 is ‘de bekende’ Robert III, die van 1606 tot 1630 drukte. Robert IV, zoon van Henri III, is waarschijnlijk de boven bedoelde. Zie A.R. Renouard, Annales de l'Imprimerie des Estienne (1843) p. 486.
4 Gedrukt Casauboni Epistolae p. 452. De brief is van 1613, niet 1612. In Febr. 1612 had Cas. zijn verhandeling tegen Baronius pas begonnen en was er van drukken nog geen sprake. Eerst in Juni 1613 begon hij het boek over te schrijven voor den drukker. ‘Post duos menses’ kan dus wel een optimistische berekening zijn in 1613, niet in 1612. Zie de data bij Pattison p. 342 v. In een brief aan Rutgers van 7 Febr. 1613 (Cas. Epp. p. 519) schrijft hij: ‘opus quod iam cogito praelis subiicere’.

ὁ ἐπὶ πᾶσιν. urgeor enim a maximo Rege. Vale, vir amplissime, et me ama. Londini a.d. IX. Kalend. Mart. CIↃIↃCXII. Quas hic adieci velim cures reddendas[1], quo nihil mihi gratius feceris.

256. 1613 Maart 20. Van Dirk Meerman[2].

Mijn heer,

Volgens ons laetste affscheyt blyven wy vast vertrouwen, dat Uwe E. hem gereet sal houwen, omme nu eerstdaechs, soo haest de Borgemr. Paeuw gecomen sal zijn, de reyse over Zeelant naer Engelant te vorderen, te meer, alsoo ick op

1 De brieven aan Heinsius en de Franeker professoren Saeckma en Drusius, Cas. Epp. p. 520.

2 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.L. 1886. De brief heeft betrekking op de reis van Reinier Pauw, Oud-Burgemeester van Amsterdam, Jacob Boreel, Oud-Burgemeester van Middelburg, Dirk Meerman, Schepen en Raad van Delft, en Grotius, als gezanten naar Engeland in zaken van de Oost-Indische Compagnie. Zie Wagenaar, XXXVII, 17.
Oorspronkelijk waren alleen de drie eerstgenoemden aangewezen; later werd Grotius toegevoegd, ook met de bedoeling om den Koning in te lichten omtrent de godsdienstgeschillen hier te lande. Zie Brandt, Leven I p. 45 vv.; Knight, Life of Grotius p. 137 vv.; Harrison, The beginnings of Arminianism p. 200 vv.; Rogge in Nijhoff's Bijdragen N.R. VIII p. 96 vv.
De geestelijken, met wie Grotius in Engeland in aanraking kwam, en die in de volgende brieven (n°. 257-266) herhaaldelijk genoemd worden, zijn:
George Abbot, aartsbisschop van Canterbury (Archiepiscopus);
John Overall, deken van St. Paul in Londen (decanus Paulinus), later bisschop van Lichfield;

Lancelot Andrewes, bisschop van Ely (Eliensis);
James Montagu, bisschop van Bath.
In de Resolutiën van de Staten-Generaal van 25 Maart 1613 staat aangeteekend:
'Compareren die erentfeste ende hooghgeleerde Pauw, borgemeestere van Amstelredam, Grotius, fiscaal, ende Meerman, scepen van Delff, gecommitteerde van de Oost-Indische Compaignie, om te reysen naer Engelant ende Zyne Mat. te onderrichten van den staet ende gelegentheyt van deselve Oist-Indische Compaignie in dese landen met brieven van adresse van Hare Ho. Mo. an Zyne Mat. ende den Ambassadeur Caron' (beide: Rijks Archief S.G. 6899, minuut).
In die van 31 Mei 1613:
'Zijn ter vergaderinge gecompareert die borgemeestere van Amstelredam Reynier de Pauw, advocaet fiscael van Hollant Grotius, Boureel, borgermeestere van Middelburch, ende Meerman, raedt der stadt Delff, wedergekeert van Engelant; hebben ierst gepresenteert eenen brieff van den Coninck van Groot-Britannie an Hare Ho. Mo. van den XIIII^{en} Meye ouden style, gescreven tot Westmunster (R.A., S.G. 3797, fol. 696 v.), ende eenen anderen van den ambassadeur Caron, gedateert den XVI^{en} van deselve maent, oyck ouden style (R.A., S.G. 6899; orig.), ende daerna gedan rapport van hairlieder gebesoingneerde in Engelant, soo met Zyne Mat. selffs als die heeren Zynes Mats. gecommitteerden, mitsgaders van de Oist-Indische Compaignie in Engelant, rakende den Oist-Indischen handel ende de accommodatie van de geresen differenten op te pretensen van die van de Oist-Indische Compaignie in Engelant, ende van het affscheydt, dat zy van Zyne Mat. hebben vercregen. Is na deliberatie den verscreven rapporteurs verclaert, dat Hare Ho. Mo. zeer geerne hebben verstan de goede debvoiren, die zy gedan hebben in het verrichten van de pointen, die haer by instructie zijn belast geweest, daerinne dat zy zeer wel ende voersichtichlijck hebben gebesoingneert, conform d'intentie van Hare Ho. Mo., daerover deselve begeren, dat zy alhier sullen overleveren haer verbael, sulcx als zy dat sullen doen aen de Oist-Indische compaignie, opdat 't voirsz. besoingne mach gehouden worden in goeder memorie'.
Het verbaal der zending druk ik als Bijlage af.

gister avont brieven ontfangen hebbe van den heer Borgemr. Boreel, die neffens zyne gebiedenisse aen Uwe E. my aviseert, dat hy onse compste tusschen 20e ende 25e deser sal verwachten ende alles ter saecke nodich gereetmaecken, waervan ick de heer Borgemr. Paeu noch gisteravont hebbe geaviseert. Ick hadde verhoopt desen dach Uwe E. mondeling te comen spreken, dan ben in stadts dienst notelijck verleth. verhoope Vrydach, indien 't God belieft, eens over te comen omme te verstaen, offer yets ontbreeckt etc. De Borgemr. Paeuw vermaent my by zyne brieven, op gisteren ontfangen, ernstelijck, dat wy souden letten de credentiebrieven aen de Mat. ende den Raet van Engelant in goeder forme ende soo mochten werden ingestelt als 't behoort, voor al dattet claer blycke, dat wy nyet comen uyt ons selffs, maer ter saecke van de instantien van den heer Ambassadeur Winwod[1], met last ende goetvinden van de heeren Staeten Generael etc., opdat - soo hy seyt - t'zyner compste daer geen verleth by geschiede, in vougen dat ick nyet hebbe kunnen naerlaten Uwe E. tselve met dese weynige regulen te resumeren, my dienthalven in Uwe E. wyse voorzienicheyt ende des heeren Advocaets van 't lant cloeck, wijs beleyt ende goetvinden gantschelijck vertrouwende, ter compste van den Borgemr. Paeuw alles gereet te zullen vinden, nae behoiren. Wat aengaet de stucken, by Uwe E. van my versocht, als de propozitie van den heer Ambassadeur Winwod, de clachten van d'Engelschen ende de missive van de heeren Staeten Generael etc., daeromme ick aen den Borgemr. Paeuw hadde geschreven - alsoo ick geene copien daervan en hadde - Zyne E. antwoort my, dat wy d'selve kunnen vinden in 't cantoir van de Generaliteyt; harer Mog. schryvens es geweest van den 2e Feb. 1612, gelijck uwe E. kan zien uytte copie van de antwoorde van de Compagnie op Haer Hoog Mog. Ed. schryvens gedaen, daer van ick Uwe E. een particulier copie, onder my berustende, neffens desen zeynde, Uwe E. biddende de vordere copien uyttet voors. cantoir te doen lichten, etc.

Hier mede, Erentfeste, wyse, voorsienige, seer discrete heere, weest hertelijck gegroet ende God in genade bevolen, uyt Delff 20 Maert 1613 van Uwer E. veel goetgunstige vrunt

D. Meerman.

Den brenger deser is mijn dienaer, heeft Uwe E. my yets te aviseren, sal my gaerne naer Uwer E. goetvinden reguleren.

Adres: Erentfesten hoochgeleerden wysen voorsienighen seer discreten heer Mijnheer Hugho de Groot, Advocaet fiscael in Sgravenhaghen, per bode expres.

257. [1613 April 15]. Van Is. Casaubonus[2].

Vir maxime, reversus domum inveni famulum D. Decani Paulini[3], qui me heri suis verbis rogavit, ut te cras mane ad prandium ducerem ad se. Quum respondissem, non posse id a me fieri, quia die crastina Rex esset adeundus: de proximo die voluit

1 Sir Ralph Winwood, de Engelsche gezant in Den Haag.
2 Gedrukt Casauboni Epistolae p. 532. De maaltijd bij Overall had Woensdag 18 April (n.s.) plaats); Casauboni Ephemerides p. 976). Dit briefje is dus van Zondag 15 April.
3 Overall; zie p. 229 n. 2.

idem a me impetrare. Negavi eandem ob caussam. Ille non quievit, donec de quarta feria (diem Mercurii vocant) et tuam et meam fidem

obligassem. sumsi hoc mihi iure nostrae amicitiae, ut etiam pro te sponderem. Spero te quod actum est ratum habiturum. Sin aliter videatur, fac me ut sciam. Vale, vir amicissime.

258. [1613 April 16 of 17]. Van Is. Casaubonus[1].

Vir amplissime, quod oblitus sum tibi dicere, cum apud te fui, brevi hoc pittacio tibi significabo. Ὁ *πάνυ* Eliensis[2] heri quaesivit a me quando te esset visurus. dixi te vel Mercurii vel Iovis die ad illum cogitare. petiit ille tum a me, ubi tu hospitium haberes. cum in eo essem, ut tuum ipsi diversorium indicarem, et de die certi aliquid constituerem, ecce Regem, qui suo interventu colloquium nostrum abrupit. Quare nihil certi constitutum. Sed fieri potest, ut D. Episcopus ad te mittat. Volui igitur nescius ne esses quid egissemus. Tu condictae diei apud D. Decanum[3] memineris. Vale, *χαὶ εὐημερῶν διατέλει*. Dominus Iesus annos tuos multiplicet. De carmine[4] iterum te appello. semel enim frontem perfricui; sed ea lege, ut meas lucubratiunculas prius inspicias diligentius, quam scriptioni te accingas. Atque utinam maximi Heinsii Graecos versus mihi exprimere queas. Tu igitur operi meo apud illum praebere testimonium debebis domum reversus. Vestris duorum testimoniis nullum aliud adiicietur.

Tui observantiss.
Is. Casaubonus.

Adres: Viro amplissimo D. Hugoni Grotio.

259. 1613 April 19. Aan J. van Oldenbarnevelt[5].

Edele, gestrenghe, vroome, wyse, hoochgeleerde, zeer voorzyenige heere.

Mijn heere: Ick ben zeer verblijt geweest verstaende de missive, dye den Coningh van Groot Bretaigne op den VI[en] Martii nae den ouden stijl aen de heeren Staten heeft geschreven[6], verhoopende, dat daerdoor alle quade geesten de hoop sal werden afgesneden, om voordaen des Coninghs authoriteyt tot haere passien te misbruycken. Ick heb hyer zeer veel gesproocken van onse geschillen met den

1 Hs. Stadtbibl. Hamburg, cod. Supell. ep. fol. 28, f. 42. Gedrukt Casauboni Epistolae p. 533. Grotius en Casaubonus brachten Donderdag 19 April (n.s.) een bezoek aan den Bisschop van Ely (Casauboni Ephemerides p. 976). 'Condictae diei apud D. Decanum' slaat m.i. op den maaltijd van 18 April (zie p. 230 n. 2). 16 en 17 April was Casaubonus bij den Koning. Dit briefje zal dus van 16 of 17 April zijn.
2 Andrewes, zie p. 229 n. 2.
3 Overall, zie p. 229 n. 2.
4 Casaubonus vraagt een gedicht van Grotius en een van Heinsius om vóór zijn boek tegen Baronius te drukken. Dat van Grotius, beginnend: *Annales docti nimium servire Baroni* is er voorin afgedrukt; het is in Grotius' Poemata niet opgenomen. Van Heinsius is er geen.
5 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2. Zie Wtenbogaert, Kerckelycke Historie IV p. 613; Brandt, Leven I p. 48.
6 Gedrukt o.a. Epistolae ecclesiasticae p. 351. Cf. Brandt, Historie der Reformatie II p. 211; Rogge, Wtenbogaert II p. 202 vv.

Bisschop van Ely[7], een man van sonderlinghen aenzyen ende credyt by Syne Maiesteyt, Doctor Overal, deecken van St. Paul[8], zijnde een zeer geleerdt persoon ende dye by den Coningh veel werdt gebruyckt om te schryven jegens de Jesuyten, ende voorts met de heere Casaubon, dye oock alle dagen by den Coningh werdt ontboden. Dese alle drye verclaeren haer rondelijck van nyet te willen gaen in dye hoochwichtige disputatien buyten de termen van onse Remon-

7 Zie n. 2.
8 Zie n. 3.

stranten ende haer gevoelen te zijn het gevoelen van de principaelsten ende geleerdsten van Engelant. Hyer is onlancx uyt onse landen overgesonden een boecxken, geïnscribeert Petri Baronis Summa[1] etc., inhoudende twee oratien Wittakeri op 't stuck van de Predestinatie ende den aencleven van dyen, met eenighe articulen, in den jaere 1595 gemaeckt tot Lambith[2] roerende de selve materie, zijnde de intentie van den persoon, dye 't selve boecxken heeft uytgegeven, te bethoonen, dat de opinie van de Engelsche kercke accordeert met de opinie van de Contreremonstranten; waerop my geïnformeert hebbende by de voorgenoemde personen ende insonderheyt by den Bisschop van Ely, dye present is geweest in de voors. byeencomste tot Lambith, hebbe in 't seecker verstaen, dat Withakerus de poincten heel anders hadde ingestelt, claerder uytdruckende de meninghe van onse Contreremonstranten; maer dat het meerderendeel daervan is geroyeert, gelijck blycken can by de minuyte, zijnde onder den Bisschop van Ely, ende dat de voors. articulen soo zijn ingestelt, dat men meende noch d'eene noch d'andere parthye gheen victorie te geven, hoewel dat den Aertzbisschop Withgift ende de voors. Bisschop van Ely het stellen van de selve articulen oock in dye forme zeer difficulteerden. Doch alsoo nae d'ordre van 't landt deselve articulen met publycque authoriteyt souden moeten geconfirmeert zijn geweest, dat sulcx nyet en is geschyet, ende dat oversulcx deselve articulen zijn gehouden geweest voor nyet besloten; jae dat oock den grooten Thesorier[3] aen Withakerum interdictie heeft gedaen van deselve articulen nyet te publiceren, ende dat men tot noch toe in Engelant het drucken van de selve articulen nyet en soude hebben willen toelaeten. D'heere Casaubon heeft my tot ettelycke maelen geseyt, dat den Coningh met my particulierlijck wilt spreecken van het stuck van de kerckelycke geschillen, waertoe ick my nyet en meene zeer in te dringhen nochte my te verhaesten, om den Coningh aen te spreecken, tenzy ick daer toe werde geport ofte Uwe Ed^{t}. sulcx oorboir soude mogen vinden. In gevalle Uwe Ed^{t}. oordeelt, dat men van hyer yet naerder soude mogen trecken tot accomodatie van onse questien, 't zy een project van hoe verre ende op wat manieren men op stoel de voors. questien behoort aen te raecken, ofte yet anders, my dunckt, dat men soude connen te wege brenghen, dat den Bisschop van Ely met den deecken ende Monsr. Casaubon daertoe souden mogen werden geëmployeert, denwelcken men lichtelijck soude connen doen approberen alle 't gunt by de moderaetste van de onsen soude mogen werden geconcipieert. De Ambassadeur van Vranckrijck, den heere van Buisseaux[4],

1 Petri Baronis Summa trium de Praedestinatione Sententiarum .... Quibus accedunt Assertiones orthodoxae seu articuli Lambethani. Hardrovici 1513 (lees 1613). De voorrede is onderteekend A.T. (=Thysius). Exemplaar in de Univ. Bibl. te Amsterdam.

2 De door Dr. William Withaker (Regius Professor Theologiae te Cambridge) ontworpen 9 artikelen, die als een Calvinistische appendix op de 39 artikelen van de geloofsbelijdenis der Engelsche kerk te beschouwen zijn. Zij werden goedgekeurd door den aartsbisschop van Canterbury, Dr. John Whitgift, en andere geestelijken in een bijeenkomst in Lambeth Palace te Londen, 20 Nov. 1595, vandaar de naam ‘Lambeth articles’. Ze werden echter door de Regeering nooit afgekondigd en hadden dus geen rechtskracht. Gedrukt o.a. bij Strype, Life and Acts of John Whitgift II (1822) p. 280; Schaff, Creeds of Christendom III (1905) p. 523.

3 In 1613 was er geen Lord Treasurer. Robert Cecil, graaf van Salisbury, was in Mei 1612 gestorven, en zijn opvolger Thomas Howard, graaf van Suffolk, werd eerst in Juli 1614 benoemd; in den tusschentijd was de leiding van de Treasury opgedragen aan Commissioners, van wie Henry Howard, graaf van Northampton, de eerste was.

4 Monsieur de Bisseau of Bisseaux; ik vind hem nergens nader aangeduid.

meent veel goets gedaen te hebben by den Coningh, om hem te brenghen tot moderatie in 't stuck vande voors. kerckelycke geschillen. Ick vinde waer te wesen 'tgunt my by enighe personen van qualiteyt is geseyt, dat den Coningh - gelijck oock den Eertzbisschop[1] - dickmael door de opvoedinghe Puritainsch zijn in enighe poincten, sonder dat zy 't selver weten: ende onderrecht zijnde van de ware gelegentheyt van deselve poincten, dat zy zeer lichtelijck daeraf zijn te brenghen. Hyermede Edele, gestrenghe, vroome, hoochgeleerde, wyse, zeer voorzyenighe heere, sal ick Godt bidden Uwe Ed^{t}. langh te willen spaeren ten dyenste van onse landen ende zyne kercke. Den XIX Aprilis nae onsen stijl des jaers XVI^{c}XIII.

Uwer Ed^{ts}. zeer onderdaenighen dyenaer H. de Groot.

Adres: Edele, gestrenghe, vroome, hoochgeleerde, wyse, zeer voorzyenighe heer heer Johan van Oldenbarnevelt, Ridder, heer tot Berckel etc., advocaet van den Lande van Hollant etc.

260. [1613 Mei 9]. Aan Is. Casaubonus[2].

Clarissime Domine,

Hodie me spectacula, deinde negotia detinuere quo minus id facerem, quod maxime officii erat mei, ut te, domi tuae te viderem. Et quando videor mihi intelligere aut cras sub vesperam aut perendie certe futurum ut ad Regem admittamur, orare te per has literas volui, ut id quod ultro obtulisti praestes mihi beneficium, curesque aut per te aut per Reverendiss. Eliensem[3], ne plane ignotus Regem accedam; quod et mea causa et negotii ergo ob quod missus sum quam maxime exopto. Dabis veniam libertati, qua ut uterer tute causam praebuisti. Ubi Regem videro, erit mihi aliquanto plus otii: quod quidem nulli rei libentius quam tuis colloquiis impendam, nisi tibi molestum id sit. Salve vir maxime. Scribebam die Mercurii sub noctem, mane postero missurus.

Tui nominis reverentissimus
H. Grotius.

261. 1613 [tusschen 10 en 15 Mei]. Van Is. Casaubonus[4].

Vir amplissime, cum heri in te incidi, veniebam ab aula: ubi regem conveneram sed occupatiorem, et qui serio quodam sermone me detinuit, quamdiu cum ipsius Maiestate fui. Ita factum ut non potuerim, quod maxime optabam, tui mentionem facere. Sed egi apud D. Episcopum Bathoniensem[5], qui a Regis latere non discedit, ut Regi significaret, quod ipse volui illi indicare. Hodie redeundi in aulam vix erit mihi facultas. cras Deo dante iturus sum, nisi intellexero D. Bathoniensem praestitisse,

1 Abbot, zie p. 229 n. 2.
2 Hs. British Museum Londen, cod. Burney 364 f. 196. Beantwoord door n°. 261, naar mij voorkomt. De audientie bij den Koning had 15 Mei plaats, zie n°. 262. In Mei vielen de 2e en de 9e op een Woensdag; vermoedelijk is de brief dus van 9 Mei.
3 Andrewes, zie p. 229 n. 2.
4 Gedrukt Casauboni Epistolae p. 533. De brief heeft betrekking op de door Grotius gewenschte audientie bij den Koning, die 15 Mei plaats had; en is een antwoord op n°. 260 van 9 Mei.
5 Montagu, zie p. 229 n. 2.

quod recepit facturum. Vale vir amplissime. Cum eris expeditus ab aliis curis, nihil mihi gratius tuo colloquio: atque ego ad te non raro itabo *σὺν τῷ* Θεῷ, qui te servet. *πάλιν αὖ καὶ πάλιν ἔρρωσο*. D. Eliensis[6] aegrotabat heri, nec fuit in aula.

6 Zie n. 3.

262. 1613 Mei 15. Aan J. van Oldenbarnevelt[1].

Mijn Heer. Ick ben op huyden gheweest by S. Majest. ende hebbe de ghelegentheyt gehadt, om hem ontrent den tijdt van twee uyren alleen te spreecken op 't stuck van onse Kerckelycke verschillen. De Heere van Schonewal[2] hadde my gepraeadverteert, dat Syne Majesteyt vry wat was gealtereert geweest ter occasie van eenige tydingen overgeschreven by den Heere Wynwod ende oock mondelingh aengedient by den Eertz-Bisschop[3], mede aengaende deselve geschillen, waervan ick meyne, dat de Heer van Schonewal U Edelheyd particulierlijck sal adviseren. Monsr. Casaubon hadde my oock aengedient, dat hy bemerckte, dat ick by den Eertz-Bisschop in het stuck van de Religie was gediscrediteert; doch soo veel belangt Syne Majesteyt: hebbende deselve gevonden in een goede opinie van my en in een groote genegentheyt om wat breedt te discoureren, dewelcke waer-nemende, ick aen Syne Majesteyt hebbe verhaelt de diversiteyt van de opinien, die soo voor als na de tijden Augustini in de Kerken waren geweest op 't stuck van de Praedestinatie, oock de verscheydenheyt van het gevoelen van de notabelste leeraers van de Reformatie, ende hoewelick bemerckte, dat Syne Majesteyt wat afkeerich was van de moderate opinie van Melanchton en Hemmingius, so hebbe ick nochtans door lange discoursen Syne Majest. sooveel onderrechtinge ghedaen van de opinien Calvini ende Bezae, dat eyndelijck Syne Majest. verklaerde te gelooven, dat de selve opinien niet vry en waren van blasphemien, oordeelende, dat daerdoor wel niet met expresse woorden, maer metter daedt Godt wiert autheur gemaekt van de sonde. Ende also Syne Majest. hem voorts scheen te offenseren in de leere der Remonstranten, mede-brengende, dat onse Heer voor alle menschen is gestorven, so hebb' ick hem 't selve soo uytgeleyt met de distinctie van de impetratie ende applicatie, dat hy de selfde leere niet alleen en approbeerde, maer oock confirmeerde met notabele passagien van de Heylige Schrifture en met een bequame gelijckenisse van een generael pardoen, 't welk S. Majesteyt, in het sluyten van 't Parlement gewoon is te doen publiceren, 't welck nochtans niemandt in effecte en profiteert als diegene, die de brieven daervan komen lichten. Ick hebbe voorts S. Majest. voorgehouden de dangereuse consequentien, die volgen uyt die onwederstaenlycke Genade, en in wat maniere de voorstanders van deselve eenige passagien der H. Schriftuyre met hare interpretatien distorqueerden, hetwelck hy my toestont, op elck passagie toonende een groote detestatie van alle sodanige verdraeyingen, en onder anderen mede van de oversettinge van Piscator[4], die ‘allerley menschen’ heeft gestelt in plaetse van ‘alle’. Ende voorts by my geurgeert zijnde het perykel, spruytende uyt vele nieuwe Decisien, advoueerde my S. Majest. hetselfde, oock inproberende de Fransche Kerken over 't maecken van een nieu artyckel van den Antichrist, hoewel hy 't selve artyckel hield' voor waerachtich. Voorts ben ik ghekomen

1 Gedrukt Wtenbogaert, Kerckelycke Historie IV p. 614. Zie Brandt, Leven I p. 48.
2 Caron.
3 Abbot, zie p. 229 n. 2.
4 Joh. Piscator (1546-1615) professor Theologiae te Herborn. Zijn bijbelvertaling kwam de eerste maal 1602/3 te Herborn uit.

op de usurpatie van de nieuwe Geestelijckheyt, op het recht van de Overicheyt, selfs oock meer impieterende als de oude Geestelijckheyt by de oude Princen was toegestaen. En also ick hier mentie maeckte van Puriteynen, so seyde S. Majest. dat sijn Ambassadeur de Heer Wynwod hem hoochlijck protesteerde, dat onse Contra-Remonstranten geen Puriteynen en waren. Waer op ick seyde aen S. Majest. wel te weten, dat sy doorgaens sustineerden, dat de Kerckelycke Ordinantien op den naem van de Overicheyt niet en moste werden gepubliceert, en dat sy de electie van de Kerckelycke diensten poochden t'eenemael te trecken tot haer en haer Ouderlingen, in praejuditie van de Overicheyt; waer op Syne Majesteyt dede een groote exclamatie, segghende, niet langer te twijffelen of het en waren de meeste Puriteynen. Ende alsoo ick seyde, dat nochtans dieselve luyden mijn Heer Wynwod ende mijn Heere den Eertz-Bisschop dagelijcx seer moeyelijck vielen met aenloopen en aenschryven, de selvige eenige dingen persuaderende tot hare verschooninge, en om andere moderate luyden te belasten, seyde Sijn Majest., dat hy so wel sijn Ambassadeur als den Eertz-Bisschop wilde belasten hun van soodanighe luyden te ontslaen, en van opinie te zijn, dat de H. Staten eerstdaechs behoorden eene Kerckelycke Ordonnantie te maecken ende in de selve Ordonnantie de Kerckelycke persoonen niet te veel authoriteyts te geven. Komende voorts op de Disputen, die eenige jaren geduyrt hebben op het stuck van de Nationale Synode, ende by my verhaelt zijnde, hoe dat haer vele van onse Predicanten gestoten hadden aen de Revisie van de Confessie en Catechismus, ende by my gededuceert sijnde waerom sodanige Revisie van noode was, heeft S. Majest. de selve Predicanten groot ongelijck gegeven, seggende, dat alle Confessien in Synoden vryelijk behoorden gerevideert te worden, doch niet verandert dan met consent van de Overheyt, en dat sulcx was in Engelant het werk van S. Majest. en van 't Parlement. Syne Majesteyt dede oock een voorslach in conformiteyt van seecker brieven, by my eertijts aen Sr. Casaubon geschreven[1], ende aen Syne Majesteyt vertoont, van een sodanige Confessie te mogen maken, die tot vereeniging van alle Protestanten soude mogen dienen, onder het beneficie van een matelijcke vryheyt.

Spreeckende van Uwe Ed., heb' ick Syne Majest. versekert desselfs intentie te zijn in het stuck van de Theologie sodanige moderatie te gebruycken, dat de schriften Calvini, Bezae en andere nieuwe leeraren niet en souden komen te succederen in plaetse van de Pauselycke Decreten, doch voorts alle rechte nieuwicheden, die tegen het algemeyne geloove souden moghen geattenteert worden, te verhinderen. Bemerckende dat Sijne Majest. seer quade impressien waren gegeven van Uwe Ed. broeder goed: mem.:[2] ende van den Heere van der Myle, als oock van Monsr. Uytenbogaert, hebbe hem daerinne gesocht te desabuseren, ende hope hem gelaten te hebben in beter opinie als ick hem hadde gevonden. Eyndelijk hebbe oock seer gepresen het advys, by S. Majest. aen de Heeren Staten, soo Generael als van Hollant[3], gegeven, ende hem gebeden daerby te persisteren, daerop S. Majest. seyde: Quod scripsi scripsi, ende dat hy door mijn redenen in sijn Advys was geconfirmeert, my seer genadelijk

1 N°. 229.

2 Elias van Oldenbarnevelt, 21 Juli 1612 overleden. Hij was pensionaris van Rotterdam en werd door De Groot opgevolgd.

3 De brieven van 6 en 21 Maart 1613. Zie Brandt, Historie II p. 211. Cf. p. 231 n. 6.

danckende voor de Conferentie. 't Welck ick dienstelijck hebbe gevonden Uwe Ed. sommierlijck te adverteren, reserverende de particulariteyten tot mondelyke communicatie.

D'Oost-Indische saeck is gebracht, etc.[1].

Ondertusschen, mijn Heer, Godt Almachtich biddende, dat hem gelieve Uwe Ed. lange te sparen ten dienste van de Landen ende van de Kercken. Den vijfthienden Mey, stylo novo, 1613.

H. de Groot.

Adres: Edele, etc. Johan van Oldenbarnevelt, Ridder, Heer tot Berckel etc., Eerste Raedt ende Advocaet des Landts van Hollant ende West-Vrieslant.

263. 1613 Mei 18. Aan J. van Oldenbarnevelt[2].

Mijn heere.

Nae dat ick op den XV^en^ Mey[3] aen Uwe Ed^t^. hadde overgeschreven mijn wedervaeren by den Coningh, soo ben ick op ghisteren (zijnde den. XVIIe) geweest by den Eertsbisschop[4], dye my seyde gesproocken te hebben met den heer van Schoonewael[5], maera lsoo denselve nyet en was geoeffent in de scholastycque termen, dat hy daerom zyne opinie aen my naerder wilde verclaeren: my voor eerst afvraegende, off ick Arminius zyde was toegedaen, waerop ick seyde ghenen naem van factie te willen aennemen, maer soo in politye als in kerckelycke saecken te inclineren tot vrede, rust ende moderatie. Seyde voorts, dat den laetsten bryeff, by den Coningh aen de heeren Staten geschreven[6], by eenighen in Hollant sulcx wyerd misduyt ende verdraeyt gelijck off den Coningh nu approbeerden de opinie van Arminius, dye hy weleer met de waerheyt een vyant Goods hadde genoemt ende alsnoch daer voren was houdende. Dat de laetste woorden van des Conincx bryeff nyet sulcx en waeren te verstaen, alsoff de opinien de praedestinatione propter fidem et opera praevisa, de universali gratia, de libero arbitrio, et quod iustificati aut sanctificati excidant aut totaliter aut finaliter met de saelicheyt ende 't fundament van het gelove souden connen volstaen. Dat hy goedt gevonden hadde my sulcx voor als nu te verclaeren, ende dat den Coningh 't selve soude doen by gelegentheyt, alsoo Syne Mt. in 't voorstellen van de questie was geabuseert. Hyerop heb ick geseyt, dat Syne Genade wel conde zijn geabuseert ende quaelijck geinformeert van 't gunt in Hollant passeerde, ende dat de tydinghe van de verdraeyinghe van 's Conincx bryeven wel conde comen van partydighe personen: waerop hy repliceerde, dat het hem van gheen predicanten en was geschreven, maer van een persoon, dye de saecke wel verstont ende dye men moste geloven, denoterende soo my dochte mijn heer den Ambassadeur Wynwod, doch ick dede instantie, seggende,

1 Het volgende is in het gedrukte bij Wtenbogaert weggelaten.
2 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2. Gedrukt Wtenbogaert, Kerckelycke Historie IV p. 615. Zie Brandt, Leven I p. 49.
3 N°. 262.
4 Abbot, zie p. 229 n. 2.
5 Caron.
6 De brief van 21 Maart aan de Staten van Holland, zie p. 235 n. 3.

dat goede ende wyse personen in facto dickwils quaelijck connen werden geinformeert; dat

Arminius nu overleden was ende oversulcx zynen rechter hadde, aen denwelcken men hem moste bevelen; dat oversulcx onnoodigh was te disputeren wat hy gevoelt hadde. Maer dat men moste zyen wat differenten nu waeren tusschen de Remonstranten ende de Contreremonstranten. Aengaende de Remonstranten dat de selve volghden Melanthonem ende Bulingerum ende enighe andere treffelycke leeraers. Dat zy nyet en leerden universalem gratiam cum exclusione particularis, ende dat D. Franciscus Iunius mede was stellende quandam gratiam universalem: dat zy nyet en leerden praedestinationem propter fidem, sed propter Christum, hoewel zy leerden quod salus decernitur his quibus a Deo danda est fides: et quod in explicando decreto dandae fidei minus permittunt humanae curiositati; dat sy oock nyet en leeren liberum arbitrium ad bonum salutare ante gratiam. Ende wat het poinct aengaet de perseverantia, dat zy van de leere van Geneve ende van de Fransche ende eenighe andere Kercken vry wat twijffelen, doch dat ick meene, dat zy gheen groote swaricheyt en souden maecken met de articulen van Lambith[1] te seggen quod viva iustificans fides non extinguitur in electis finaliter; welcke woorden in electis in het vijfde artyckel zijn gestelt nae langhe deliberatie, alsoo de bisschoppen nyet en wilden aennemen het artyckel sonder dye woorden sulcx als het selve artyckel te vooren by Wittakerum was ingestelt. Ick verhaelde voorts het gesustineerde van de Contreremonstranten op 't stuck van de authoriteyt van de hooge Overheyt in verscheyde kerckelycke saecken, waerinne hy haer meest ongelijck gaf. doch maeckten alle 't selve van minder importantie als de voorgaende questien. Seyde my oock, dat de Remonstranten deden als alle ketteren den naem van Melanthon misbruyckende. Waerop ick hem antwoorde nae gelegentheyt, insonderheyt hem verthoonende, dat in het schrift, waerop den Coningh zijn oordeel hadde verclaert, de opinie van de Remonstranten nyet anders en was voorgestelt[2] als deselve by de Remonstranten was voorgestelt in de Conferentie voor mijn heeren de Staten van Hollant[3]: ende dat my sulcx by collatie was gebleecken; dat oock de questie nyet en was van de opinien van de Remonstranten te approberen, maer alleen van een mutuelle tolerantie, waerover ick oordeelde 't advijs van Syne Mat. zeer Christelijck te zijn ende oock zeer dyenstigh nae den tegenwoordigen stant van onse saecken, biddende Syne Gen. mede de handt te willen houden aen de moderatie ende eene gematighde vryheyt, om nyet weder te comen onder een nyeuw Pausdom ende eenighe oproerighe geesten nyet ontydelijck te styven. Doch soo veel ick van den man can oordeelen, soo meen ick, dat myne discoursen weynigh by hem sullen gelden, alsoo hy alte voren is geïmbueert geweest met een quade opinie van myne persoon, maer ick sal debvoir doen om den Bisschop van Ely[4], dye my vryelijck syne opinie op onse differenten heeft verclaert, van mijn wedervaren te adviseren ende Syne Eerw. te vermaenen om den Coningh te stercken in 't goede voornemen, by syne bryeven te kennen gegeven ende aen my noch onlancx soo particulierlijck verclaert. Ick meene, dat wy hyer ons afscheydt haest sullen

1 Zie p. 232 n. 2.
2 Rogge in Nijhoff's Bijdragen N.R. VIII p. 91.
3 De Haagsche Conferentie van Maart-Mei 1611; zie Brandt, Historie der Reformatie II p. 159.
4 Andrewes, zie p. 229 n. 2.

hebben. Hyermede, Mijnheere, sal ick Godt bidden, dat hy Uwe Ed^{t}. langh bewaere. Den XVIIIe Mey Stylo novo 1613.

Uwer Ed. onderdaenighe dyenaer
H. de Groot.

Ick ben zeer verwondert geweest uyt mijn heer van Schonewael te verstaen, dat d'heer Pauw[1] particuliere credentie hadde van Syne Ex^{tie}. aen Syne Mat. ende deselve Syne Mat. apart sochte te spreecken, onder pretext van de saecken van Oost Indien. Ick hebbe aen den heer van Schoonewael verthoont, hoe quade gratie sulcx hebben soude, ende heeft aengenomen sulcx te verhinderen.

Adres: Edele, gestrenghe, vrome, hoochgeleerde, wyse, zeer voorsyenighen heere, heer Johan van Oldenbarnevelt, Ridder, heer tot Berckel etc. Advocaet ende bewaerder (van de) Segelen, ende Registermeester van (Ho)llant ende Westvryeslant. In den Hage.

264. 1613 Mei 19. Van Is. Casaubonus[2].

Vir praestantissime,

Quod non possum coram et *στόμα πρὸς στόμα* id facio absens per literas; ut tecum sermones seram. Valde autem dolemus et nobiliss. Savilius[3] et ego, non licuisse tibi per tua negotia hoc iter una nobiscum conficere. Equidem si potuissem illud differre non carerem nunc facultate confabulandi tecum: quo nihil mihi iucundius in vita memini contigisse. Sed ea est conditio *τῶν ἀνθρωπίνων ἡδέων* ut semper aliquid aloes habeant admixtum, neque sint *τελέως γλυχέα*, sed *ὄντως γλυχύπικρα*. Saepissime hoc sum antea expertus sed nunquam illustrius quam hoc tempore. Nam quum iustas laetitiae (cau)sas habeam, quod nobilissima fruar bibliotheca[4]: (quod ta)men eam ob causam te mihi carendum est, et suavissima tua consuetudine, vix mihi iam grata sunt, quae, absque eo fuisset, gratissima erant futura. Dabo operam *σὺν τῷ ἁγίῳ Θεῷ* ut accelerem reditum tua unius gratia. Verum de meis rebus certiora narrabo proximis literis, volente facienteque Deo. Qui te servet, vir maxime et tuos omnes collegas[5], nominatim D. cognatum vel affinem tuum[6]. Vale. Oxonii VII. Eid. Maias CIↃIↃCXIII.

ὁ σὸς ἕως ἂν σώς
Is. Casaubonus.

1 Zie Rogge in Nijhoff's Bijdragen N.R. VIII p. 100.
2 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.L. 749. Gedrukt Casauboni Epistolae p. 533. Beantwoord door n°. 265. Casaubonus was 17 Mei n.s. naar Oxford gegaan; Pattison p. 354.
3 Sir Henry Savile (1549-1622), klassiek philoloog en mathematicus te Oxford, die o.a. deel had aan de stichting der Bodleian library aldaar.
4 De Bodleian library te Oxford; Pattison p. 360.
5 De gezanten; zie p. 229 n. 2.
6 Meerman. 'Neef Meerman' noemt Maria hem: Brieven ed. Rogge p. 90, 116.

Dominus Savilius te amantissime salutat! Valde irascens tuis negotiis, quae te isthic detinuerunt.

Adres: Viro amplissimo Domino Hugoni Grotio Icto. et amico observando. Londinum.

265. [1613] Mei 22. Aan Is. Casaubonus[1].

Virorum maxime.

Quod a te abesse cogor, non tuum tu sed meum damnum luges. Neque enim tua duntaxat mihi omnium suavissima consuetudine, sed ope quoque et consilio carendum est eo tempore quo maxime eius usus foret. Nuper tibi scripsi[2] quid agat, quid moliatur *ὁ τῶν ἐν Βρεττανίᾳ ἱερέων προεστώς*[3]. Quotidie plura intelligo. Omni conatu hoc agit ut per interpretationis speciem saluberrimum consilium evertat, de tolerandis apud nos illis qui in negotio Praedestinationis Patrum sobrietatem imitari malunt, quam natorum nuper doctorum audaciam. Itaque haec dogmata: esse qui resistant Spiritui Sancto, qui Christo pulsanti non aperiant, esse qui naufragium faciant fidei, anathemate ferienda iudicat, quid non ausurus si Cantuaria esset Roma? Hoc agitur ut ore regis in hominibus nostris damnetur Rev. Eliensis[4], Doctissimi Decani[5] et tot piorum sententia. Per nostrorum latus illi petuntur. nam quomodo poterit Rex in sua Ecclesia retinere quod damnat in aliena? Ego interim non desum bonae causae et Eliensem incito ut libertate ea utatur qua se decet. Legatum quoque nostrum[6] instruo ut moneat Regem quantae surrecturae sint cristae Catharis nostris, si eorum fautores perficiunt id quod nunc cum maxime tentant. Heri Regi valediximus. in discessu me abduxit, et rogavit saepe se certiorem facerem de rebus quae apud nos aguntur: quod facturum promisi et vicissim oravi persisteret in fideli consilio. Dixit videri sibi Archiepiscopum rem non satis intelligere. Addidi ego idem mihi videri: et quia laudassem Regis consilium iccirco me ab ipso ferme haereticum censeri. Subridebat optimus Rex. Instabam ego et dicebam polliceri sibi Archiepiscopum aliquam interpretationem qua speraret literas Regis[7] posse everti. Dixit Rex se aliquid dixisse ipsi de interpretatione: sed hactenus, ut aperiret hanc suam fuisse sententiam, ut iudicium ferre noluerit super aliis quaestionibus quam quae scripto ipsi exhibito[8] continebantur. se enim vatem non esse, nec coniicere potuisse an et alia apud nos disceptarentur. Respondi, non esse alia quae Ordines toleranda iudicarent, quam ea quae Rex legisset. Ego illam interpretationem qualiscumque futura est vehementer horreo. Nam ut sit mollissima, videbitur tamen Rex in suspicionem vocare Ordines quasi dogmatibus aliis pernitiem saluti ferentibus faveant. quod longe abest a vero. Et ipsa Vorstii remotio a Professione id testari potest. Itaque velim saltem illam interpretationem inhiberi, donec ego in Hollandiam venerim. Puto enim me Regi eam fidem facturum *περὶ τῆς τῶν ἡμετέρων ἀριστέων ὀρθοδοξίας*, ut iudicaturus sit interpretation(is) istius operam non modo supervacuam sed et damnosam fore. qu(od) et te anniti velim, si in tempore redieris. Ego, quod me mal(e) habet, te nunc non videbo. Nam intra biduum, ni fallor, pr(ofi)ciscimur.

1 Hs. British Museum Londen, cod. Burney 364 f. 191. Antwoord op n°. 264. Beantwoord door n°. 266.
2 Deze brief is mij niet bekend.
3 Aartsbisschop Abbot; zie p. 229 n. 2.
4 Andrewes, zie ibidem.
5 Overall, zie ibidem.
6 Caron.
7 De brief van 6 Maart. Zie p. 231 n. 6.
8 Zie p. 237 n. 2.

sed vicem colloquii literae supplebunt, quas ad t(e) diligenter mittam et a te avide exspectabo. Deus te serv(et). XII Maii Kalendarii Anglicani.

Tui observantissimus
H. Grotius.

266. 1613 Mei 26. Van Is. Casaubonus[1].

Is. Casaubonus Hug. Grotio *τῷ πάνυ* S.D.

Non possum verbis exprimere, quam varie sim affectus lectione tuarum literarum, quas accepi binas eodem tempore. Priores dolorem mihi *μανικὸν ὅσον* attulerunt, quod de viro summo[2], quem scis a me summopere coli, omnia *δυσχερῆ καὶ ἀπότομα* narrarent. Is vir *τ᾽ ἄλλα* admirandus quantum possit *πρὸς τὸν* ול מ ne tu quidem nescis. Itaque metui statim ne moderatissimum consilium quod non ita pridem vobis datum fuerat, non *σοφωτέραις ἀλλὰ ταχυτέραις δευτέραις φροντίσι* corrumperetur. Ego autem ingenia turbonum quibuscum res vobis est, nosse mihi videor; neque dubito, si tanto praesidio suffulciantur, nihil remissuros quominus isthic omnia perturbent ac susdeque misceant. Haec cogitanti mihi et serio ingemiscenti Ecclesiae malis, allata est tua posterior, ne ipsa quidem satis laeta - nam spes mihi adimitur ea epistola tui inveniendi Londini cum illuc rediero -: eo tamen gratior, quia spem aliquam saltem superesse, nuntiabas. Utinam ita sit, et benedicat bonus Iesus eorum laboribus, qui paci Ecclesiarum cupiunt ire consultum. Tu, vir maxime, in promovendo illo negotio multum potes. noli animum despondere, quaecunque tandem sese offerant difficultates. Parum est quod aperti Dei hostes, ministri Antichristi, pio proposito sese opponunt, *πάσῃ σπουδῇ ὅμοσε χωροῦντες τῇ ἀληθείᾳ*. illud genus adversariorum molestius est quod domi nascitur, et ipsa penetralia Reformatarum Eccles. invadit. Sed etiam adversus hunc *πειρασμόν* confirmatos esse oportet eos, qui malis Ecclesiae, pro sua virili, cupiunt medicina fovere. Ego reditum cogito Londinum, ubi tuas exspectabo, si forte illae daturae mihi sunt aliquam occasionem publicae utilitati inserviendi. Deum supplex veneror, ut te servet vir maxime, quem ego dum vivam summa observantia semper sum culturus. ita me ceperunt pietas, probitas et admiranda tua doctrina. Oxoniae XVII. Kal. Iu. CIↃIↃCXIII.

Adres: Viro amplissimo D. Hugoni Grotio amico observando Hagam Com.

267. 1613 Mei 26. Van J. Overall[3].

Clarissime Domine: Certe doleo, quod modo mihi narrat servus tuus, te hic febriculam contraxisse, nunc praesertim de reditu cogitantem: sed spero diariam esse, teque mox abeuntem relicturam; quod opto voveoque. Remitto ad te

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.L. 749. Gedrukt Casauboni Epistolae p. 533; Epistolae ecclesiasticae p. 356. Antwoord op n°. 265 en op den p. 239 n. 2 bedoelden brief.
2 Abbot; zie p. 229 n. 2.
3 Afschrift U.B. Amsterdam, cod. III E 1. Gedrukt Grotii Quaedam hactenus inedita p. 265; Epistolae ecclesiasticae p. 353. Beantwoord door n°. 268. De schrijver is de in de briefwisseling met Casaubonus herhaaldelijk genoemde deken van St. Paul; zie p. 229 n. 2.

Conciliationem tuam dissidentium de re praedestinaria et gratia opinionum[1], quae mihi quidem valde probatur, sed vereor ut eam antagonistis vestris, rigidioribus praesertim Calvinianae sententiae sectatoribus, probaturus sis, si eos bene novi. Aegre cedet Zenonia secta moderatis sententiis, in his praecipue rebus; sed mordicus ad illud fatale praedestinationis dogma, in massa pura, vel certe corrupta, exclusis a Christi redemptione et gratia sufficienti, ex intentione Dei et Christi, suis reprobis, id est, omnibus praeter suos absolute electos hominibus, adhaerescent. Et certe haec prima de Praedestinatione quaestio fundamentum est trium consequentium, ut ea quovis modo posita reliquae consimiliter poni videantur. Nam cum ita inter se compositae et connexae sint, ut prior de fine, caeterae de mediis ex divina constitutione necessariis instituantur, posita absoluta ordinatione ad illum salutis finem, certis hominibus determinate appropriata, media simul ad illum finem instituta eisdem propria, nec aliis non ita ordinatis aut praedestinatis communia fore, necesse erit. Contra, posita communi ad salutem ordinatione ex decreto conditionato, media similiter communia erunt. Atque hoc modo finem esse priorem mediis tuto concedimus, de qua re obiectionem proponis p. 11. vel 12. Deumque prius de salute hominis quam mediis salutis decrevisse, si de conditionato decreto intelligatur. Est autem voluntas sive decretum conditionatum vera voluntas et verum decretum, et quidem beneplaciti: quia conditio non cadit super voluntatem aut decretum Dei, sed super rem decretam ex conditione libera, nec aliter Deo ita constituente futuram; ita ut non Dei voluntas aut decretum, sed finis, consecutio aut effectus in decreto divino propositus, et mediorum eo tendentium usus aut efficacia, ex actu libero sive cooperatione libera hominis, sub et cum gratia divina, ex Dei beneplacito, tanquam conditione divinitus ordinata, aut medio divinae gratiae subordinato, pendeat. Unde prius medium conditionatum poni et impleri oporteat, quam finis conditionate propositus independens ponatur, aut absolute decerni intelligatur; priusque Deus medium conditionatum poni aut fieri velle absolute concipiatur, quam finem inde suspensum consequi aut evenire absolute voluerit. Sed horum omnium certitudo ex verbo divinitus revelato petenda est. Alioquin: si Deus nudus in se et ex se spectetur, quia omnia extra Deum ex eius illimitata potentia, infinita sapientia, et liberrima voluntate a nullo nisi seipso solo pendente, constitui, fieri, permitti, aut quovis modo procedere ratio docet: potuit Deus pro sua absolutissima libertate, hominem ad salutem ordinare absolute, simpliciter, certo, infallibiliter, aut etiam necessario, per suam omnipotentem voluntatem et decretum, actionemque fortissimam, cui nemo resistere posset, obtinendam: Potuit rursus pro suo liberrimo beneplacito, non nisi conditionaliter et limitate ex conditione homini a Deo proposita, aut medio limitato, Deique operationi subordinato, hominis scilicet libero actu, quamvis sub et cum gratia divina, libere tamen per hominis cooperationem ponendo, ita ut divinae motioni resistere possit si velit, ordinationem salutis humanae et finis ultimi consecutionem constituere: Potuit denique utramque hanc rationem et ordinationem certo modo componere et coniungere, primumque homini finem beatum ex conditione per hominem libere implenda proponere ac decernere, omniaque media ad eam faciendam et implendam sufficientia ordinare, dein gratiam ulteriorem et uberiorem, ac potentiam ad eandem. efficacius, certius, infallibilius praestandam, suo

1 Gedrukt: Grotii Quaedam hactenus inedita (Rogge 102) p. 236-264

decreto dandam addere, deque eius efficacitate certa sive ex modo gratiae, sive ex praescientia humanae cooperationis determinato statuere. Ex his utram rationem secutus Deus sit in sua ordinatione sive praedestinatione ad salutem, neque ex priori a divinis attributis, propter summam ac liberrimam Dei potestatem ac libertatem, neque a posteriori ab eventu et effectu, propter rerum obscuritatem et mentis nostrae caliginem, statuere possumus. Itaque tota Praedestinationis nostrae cognitio, primum ex verbo divinitus revelato in SS. in quibus Deus suam nobis voluntatem declaravit, tum ex sensu et doctrina antiquorum Patrum sacram doctrinam interpretantium sumenda est, iuxta illud Vincentii Lyrinensis[1]: *Propheticae atque Apostolicae interpretationis linea secundum Evangelici et Catholici sensus normam dirigatur:* quibus tertio loco rationes sive a natura Dei, sive ab operibus et effectis adiungantur.

Secundum nostrum autem intelligendi modum, ordo aut series Praedestinationis divinae ita concipienda videtur, ut in divinis actibus et operibus necessaria liberis primum omnium supponantur ac praeponantur. Itaque primum, licet omnia in Deo reipsa unum sint, ratione tamen tria divinorum actuum principia concipienda videntur. 1. Potentia activa, qua omnia possibilia quae non implicant contradictionem, impotentiam, iniquitatem, aliudve quid Deo indignum, facere possit. 2. Scientia, qua omnia quae per potentiam fieri possunt, sive sigillatim, sive coniunctim considerata, novit; qua etiam quicquid in illis ad ullum finem bonum conveniens et aptum esse possit, suamque sapientiam sive bonitatem deceat, intelligit; qua denique eadem non solum ut per potentiam possibilia, aut ad sapientiae suae iudicium convenientia, sed etiam ut ex hypothesi voluntatis suae futura, si ita sibi visum fuerit ac placuerit, contuetur. 3. Voluntas, qua et liberrimus est ad agendum faciendumve quicquid sibi placuerit, et simul optimus ad nihil volendum, statuendum agendumque, nisi quod vere bonum sit, et ad finem ultimum bonum, id est, seipsum rectissime referatur. Adeo nempe bona voluntas Dei, vel ipsa potius bonitas est, ut omnis boni in creaturis, quomodocunque futuri aut possibilis, fons, regula, ratio habeatur. Secundo, quum Deus nihil decernat, constituat aut agat, nisi ex hac sua liberrima optimaque voluntate, etsi voluntas non fertur nisi in praecognitum atque a scientia practica consideratum, et ut factu bonum iudicatum atque propositum: tamen ante omnem iudicii dirigentis ac voluntatis decernentis actum, intelligitur in Deo ac divina voluntate bonitas ad se communicandum propensa, ut est natura boni sui communicativa. Haec prima causa et origo ac principium est operum divinorum ad extra. Ideoque merito in tua Conciliatione, ut primus articulus decretis divinis supponendus praeponitur, praesertim si in sese simpliciter ut bonitas consideretur; sed si referatur ad salutem homini procurandam quatenus iustitia permittit, hominem iam lapsum respicit: ideoque lapsus ac creationis primae atque integrae praescientiam praesupponit, ordinationisque in statu integro factae de homine ex decreto conditionato ad immortalem vitam per liberam praecepti observationem, sub auxilio gratiae sufficientis perducendo. Unde videntur ad praedestinationis Dominicae processum concipiendum haec ordine consideranda. 1. Praescientia simplicis intelligentiae, tam possibilium et convenientium, quam futurorum ex hypothesi; si ita Deus voluerit. 2. Propensio divinae bonitatis ad

1 Vincentius Lyrinensis, Commonitorium primum, cap. 2 (=Migne Patr. Lat. 50 p. 640).

sese communicandum ad extra, et ad caetera sua attributa ita manifestanda, ut inde gloria sua illustretur. 3. Decretum Dei liberum de creando - cum caeteris rebus et creaturis - homine in imagine et similitudine sua, in anima intellectuali libera, immortali, in veritate, iustitia et sanctitate, eodemque ad vitam beatam et aeternam per conditionem mandati observandi ordinando. 4. Praescientia visionis, de hominis lapsu et malis inde consequentibus. 5. Misericordia Dei propensa et *φιλανθρωπία* ad hominem ex miseria sublevandum, decretumque inde factum de Filio Dei in carne nostra mittendo in Mediatorem et Redemptorem generis humani, ad salutem hominibus suo merito et satisfactione acquirendam, et sua gratia ac efficacia applicandam. 6. Cui coniungitur decretum de conditione sive promissione Evangelica, id est, gratuita per fidem iustificatione credentium, eorundemque in fide ac iustificatione manentium aeterna demum salute. 7. Huic subnectitur ac servit decretum de vocatione hominum, tam per verbum exterius. quam per gratiam et operationem S. Spiritus interius ad fidem in eorum animis ex verbo audito, intellecto, cogitato ac meditato excitandam, suadendam ac persuadendam virtute Spiritus sancti in et cum verbo operante, et sanctas inde cogitationes, pia desideria ac consilia salutaria suggerente, subiuncta et subserviente sub et cum gratia Dei praeveniente et comitante, excitante et adiuvante, libera cooperatione humanae voluntatis, virtute et auxilio gratiae Dei praedictae excitatae et adiutae; unde surgit in humana mente et voluntate lux verbi, pius in Deum affectus, tandemque assensus fidei in verbum Dei et Iesum Christum, Filium Dei viventis, Redemptorem et Salvatorem mundi: ubi ut pio in Deum affectu ex cogitationibus sanctis, et piis desideriis per auditum verbi et Spiritus sancti gratiam immissis, excitato opus est, ad assensum fidei Christianae et Catholicae eliciendum, quia res credendae sua natura occultae sunt, nec humanae rationi evidentes, nec certis clarisque homini argumentis aut experimentis demonstrantur, sed sola verbi divini authoritate et Spiritus sancti interna suasione nituntur: ita qui hoc modo ex Deo est per pietatis afflatum et affectum, verba Christi audiet per fidei assensum: qui hoc modo verbum et Christum pie studuerit intelligere, cogetur inde - ut dixit Tertullianus - etiam credere. Fide autem hoc modo per verbum Dei, gratiam Christi, virtutem Spiritus sancti, et piam, sed liberam humanae voluntatis cooperationem in mente hominis excitata et producta, corque eius sanctis suis affectionibus imbuente, assurgit homo in vivum verae fidei actum, ut ad Deum a peccatis per veram poenitentiam convertatur, et in Iesum Christum, ut Mediatorem et Salvatorem humani generis, ideoque suum, pro salute recumbat, et certus ex verbo Dei credentem in Christum habere iustificationem et vitam, certusque ex conscientia cordis fidei suae - quia, ut Augustinus ait, credens scit se credere, et ille vere credit qui conscio corde credit - tuto potest de sua instificatione statuere. Huic decretum et voluntas perseverantiae adiungitur, simili ratione et efficiendae et colligendae; in quibus etiam particularia illa decretua de singularibus personis fide et perseverantia hoc modo donandis, inclusa intelliguntur. Et haec videtur sententia, quam plerique veteris Ecclesiae Patres de Praedestinatione ad salutem docuerunt, aut saltem intenderunt.

Post Augustinum alius quidam gradus ulterior de gratia uberiore et potentiore, hominibus certis non solum dante ut possint, sed etiam ut velint credere, idque actu faciant, cum perseverantia, si non perpetua *καὶ ἐξ ἀρχῆς* ut Irenaeus vocat, saltem finali *καὶ ἐκ μετανοίας*, ut idem loquitur. Sed haec additio ex sensu

Augustini priorem ordinationem non tollit, sed perficit, ideoque etiam piam aut saltem tolerabilem sententiam continet. Sed aliae sententiae ex utraque parte, sive ex solo absoluto decreto Dei, sive ex praevisa cooperatione humana, quae ultra progreditur, ut aut ex una parte sic faciant homines liberos ut simul faciant sacrilegos, aut ex altera parte sic adstruant decretum Dei absolutum gratiamque efficacem, ut tollant voluntatem salutis communis conditionalem, et gratiam sufficientem, nullo modo in Ecclesia Dei ferendae sunt aut tolerandae: ut quae pugnent cum bonitate Dei et philanthropia, cum natura hominis aut modo actionis humanae, cum verbo revelato tam in lege quam Evangelio, Deoque aut simulationem et mendacium, aut malitiam et iniquitatem, aut crudelitatem et iniustitiam affingant, hominibusque aut securitatem carnalem, aut desperationem afferant, multaque similia absurda et inconvenientia secum attrahant.

Sed interpellor et avocor, ut me necesse sit manum de tabula tollere: quin et ista ita scripsi, vel effudi potius currente penna, ut legi a te vix ac ne vix quidem possint. Sed ignosces praestantissime vir et occupationibus et interpellationibus meis. Et haec nauci nec digna tuis oculis, consules boni; quia meliora per occupationes alias et interpellationes aliorum alio avocantium, nunc sane dare non licuerit. Quod reliquum est, opto tibi secundos ventos, et felicem reditum, Deumque in Christo precor, ut tibi non solum corporis sanitatem ac incolumitatem, sed spiritualia etiam sua bona et coelestia indies magis magisque et in seculum largiatur.

Mitto cum tuo scripto exemplar Diatribes Richardi Thomsonis[1] imperite descriptum, necdum mihi otium fuit cum autographo, quod penes bibliopolam est, conferre. Utcunque sit, accipies in bonam partem. Vale vir Clarissime, et salve ab eo qui te amat et observat L.M.

Ioanne Overallo.

Ab aedibus S. Pauli Londini, Maii 16. 1613.

Ita ego avocor et tu abis, ut non liceat etiam ista qualiacunque relegere. Hoc etiam condonabis.

268. [1613 begin Juni]. Aan J. Overall[2].

Admodum Reverendo, Eruditissimoque D. Doctori Iohanni Decano Sancti Pauli Londini.

Reverende Domine.

Crimen mini ingratitudinis mea febricula et secutus statim abitus imposuit; sed quas agere coram gratias non potui, eas habeo tibi maximas, tum pro perscripta tua de Praedestinatione sententia, tum pro doctissimo Thomsonis libello. Non possim verbis explicare quam mihi utrumque placuerit, quamque me confirmaverit in sobria veterum, et vere *πρὸς οἰκοδομήν* faciente sententia. Miserum me quod pro istis muneribus reponere nihil possum. Ostendi utrumque scriptum viris hic piis atque eruditis qui delectati iis maxime fuerunt: quibusque inprimis voluptas fuit intelligere non esse eam totius Anglicanae Ecclesiae sententiam,

1 Diatriba de Amissione et Intercisione Gratiae et Iustificationis, 1616 te Leiden uitgekomen. De auteur overleed begin 1613.

2 Gedrukt Parr, The life of James Usher p. [4]. Antwoord op n°. 267.

quam confidenter admodum iactant illi, qui praeter Calvinum et Ursinum vix quicquam legerunt. Non cesso urgere latinam interpretationem Colloquii Hagiensis[1] istis de controversiis; item libelli quem vir praestantissimus Iohannes Utenbogardus scripsit de Iure Magistratuum in regenda Ecclesia[2], et legum Ecclesiasticarum, quae Traiecti nuper promulgatae fuerunt[3]. Apparebit ex eorum librorum lectione quam non ex fide quidam statum nostrarum controversiarum descripserint. Nunc in Hollandia laboratur de statuendis legibus quibusdam super Ecclesiastico regimine[4]. Ubi constitutum quid fuerit, faciam te certiorem: si qui sunt auctores qui tibi commode videantur istud argumentum tractasse, eos mihi indices velim, ut eorum lectione instructior ad istam deliberationem accedam. Utinam mihi occasio esset ea sermones tecum serendi quae nuper in Britannia fuit: nullius consiliis libentius uterer; nunc rogo per literas id me facere patiaris, quod praesens ipse facturus essem, meque in gravissimis rebus dubitantem praeceptis tuis rege, imo potius dubitationes meas ipse praeveni. Non debet tantum licere locorum spatiis, ut coeptae tam foeliciter amicitiae usum interrumpant. Unum opto ut tibi tam sit iucundum me docere, quam mihi doceri erit utile. Vale, mi Domine ac Pater, et in precibus tuis Grotii memento.

Tui observantissimus
H. Grotius.

269. [1613 begin Juni]. Aan D. Heinsius[5].

Viro summo Danieli Heinsio H. Grotius *χαίρειν*.

Libenter admodum ex tuis intellexi paratas esse ad me viri maximi Casauboni literas, quas avide exspecto, bonasque et auspicatas reipublicae et Ecclesiae fore confido.

1 Die kwam eerst 1615 uit; zie den brief aan Wtenbogaert van einde 1614 (n°. 388).
2 Wtenbogaert's Tractaat van 't Ampt ende Authoriteyt eener Hoogher Christelicker Overheydt in Kerckelicke Saecken, 1610 (Knuttel 1787).
3 De ‘Christelycke Kercken-Ordeninge der Stadt, Steden ende Landen van Utrecht’ van 28 Augustus 1612. Gedrukt bij Hooyer, Oude Kerkordeningen (1865) p. 389 vv.; zie Brandt, Historie der Reformatie II p. 172 vv.
4 Brandt, l.l. p. 170-172.
5 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 433. De brief heeft betrekking op het portret van Grotius voor de ‘Illustris Academia Lugd. Batava: id est virorum clarissimorum icones, elogia cet.’, die 1613 bij Andreas Cloucqius te Leiden uitkwam. De voorrede is gedateerd postr. Non. Oct. 1613. Daar Grotius aan Heinsius verzoekt de boeken, die hij noodig heeft, naar Rotterdam te zenden, moet deze brief gedateerd worden na zijn terugkomst uit Engeland. Wanneer Grotius naar Rotterdam verhuisde, is mij niet bekend; zijn officiële aanstelling is van 5 Juni, en de verhuizing zal dus wel spoedig daarna plaats hebben gehad, want vóór zijn vertrek naar Engeland wist hij reeds dat het gebeuren moest. Brief n°. 270 van 16 Juni is reeds uit Rotterdam verzonden. Maar De Groot bleef het ambt van fiscaal waarnemen tot Februari 1614, toen Nicolaas van Kinschot hem opvolgde. Hij moest dus zoo nu en dan een dag of wat in Den Haag zijn, waartoe de Rotterdamsche Vroedschap hem toestemming had gegeven (Brandt, Leven I p. 51), en hij zal daar bij Cassiopijn kamers gehad hebben. In het Museum Meermanno-Westreenianum is een exemplaar van Grotius' Pietas, dat hij aan Cassiopijn geschonken heeft, blijkens de inscriptie: ‘Hunc librum D. Thomae Cassiopyno dono dedit H. Grotius. Et filius ipsius Dominicus Cassiopynus dono dedit cognato suo Hugoni A Nyeveen.
Geertruydenberg den 16 Sept. 1645.
D. van Cassiopijn’.

Miror illorum *περιεργίαν* qui tantum laboris insumere volunt in effingendo vultu, quem sine operis detrimento praetermittere poterant. Vobis illud ius debetur imaginum. nobis latere liceat, ne pictum mirentur posteri quem vixisse ignorabant. De Erasmo agere coepi, et peracturum me spero. interim velim tuo beneficio ad paucos dies uti tomis Conciliorum Graecorum. quo minus dubites, auctor tibi erit ipse Mylius. Si recta Rotterodamum mittere non poteris mittes ad Cassiopinum, hospitem meum. is ut ad me recte perferantur curabit.

Adres: V.C. Danieli Heinsio literarum Graecarum et *τῆς ἐν πράξει φιλοσοφίας* Professori.

270. 1613 Juni 16. Aan J. Meursius[1].

Ioanni Meursio, I.C., Historiarum et Linguae Graecae in Lugdunensi Academia Professori.

Recepi, Vir Clarissime, libellos tuos Hesychii et Balsamonis[2], quos diligenter perlegam, simulque Notas tuas, quas non dubito responsuras ei famae quam iamdudum admirabilis diligentiae merito consecutus es. Interim gratiam, quae verbis facillime solvitur, debere diu nolui, quanquam is qui ita solvit, non tam solvit, quam debitum profitetur. Sed quid agam? paria reddere non possum, imo ne similia quidem. Ita me iam olim forum, nunc respublica frustra animo reluctantem ab illis et amoenioribus et latioris utilitatis studiis abripuere. Vestrum est Orbi prodesse. Nobis satis est minimas eius particulas curare. Opto autem ut ii qui tam bene tempus suum collocant quam facis tu, ea nanciscantur praemia, quae praestare ipsis possint id, quod studiis maxime est necessarium, securitatem. Venio ex Anglia; literarum ibi tenuis est merces. Theologi regnant: Legulei rem faciunt: unus ferme Casaubonus habet fortunam satis faventem, sed, ut ipse iudicat, minus certam. Ne huic quidem locus in Anglia fuisset ut literatori; induere Theologum debuit. Et satis feliciter Antibaronius[3] ipsius procedit, Rege applaudente. Clero non item: nam multi vellent eum rigidius agere, quod ab ipsius candore et modestia impetrari non potest. Barclaius[4] inter divitias et paupertatem medius haeret. Hic quoque ne tantum Poëta videretur Pontificius adversus Pontificem stylum strinxit, ereptumque ivit illi rem invidiosissimam, Regnum in Reges. Sapienter autem fecisse te iudico, quod laudes viri omni laude dignissimi[5] iustiori operi seposueris. Non poteris tam multa dicere, quin creditura sit aetas quae ipsius vitam proxime secutura est. Nam nostram vexat malum vetustissimum praesentis boni ignorantia, imo invidia. Taubmanni mortem[6], morbum Rittershusii[7] doleo. Sed hoc

1 Gedrukt Epistolae p. 751.
2 In 1613 gaf Meursius te Leiden uit: 'Hesychii Milesii Opuscula. Adiecta Bessarionis Epistola Graeco-barbara'. 'Balsamonis' zal wel een onjuiste lezing zijn voor Bessarionis. In latere brieven (31 Dec. 1616) is er wel sprake van een handschrift van Balsamon, dat Meursius bezat, maar dat kan hier niet bedoeld zijn.
3 Zie p. 206 n. 5.
4 Zie p. 92 n. 2.
5 Oldenbarnevelt?
6 Friedrich Taubmann, Professor poeseos te Wittenberg, overleden 24 Maart 1613.
7 Conrad Rittershaus, Professor iuris te Altorf, 25 Mei 1613 overleden.

magis annitendum est vobis, ne cultorum infrequentia damnum det literariae rei: quod te quidem facere satis mihi atque omnibus constat. 16 Iunii 1613. Rotterodami.

271. 1613 Juni 21. Aan G.M. Lingelsheim[1].

Nobilissime domine!

Feri, dum audias[2], dicebat ille: ego vivo, obiurga segnitiem meam quantum vis, quod hactenus non scripserim, dum, quae scribo, nunc saltem legas. Nolo te gaudiorum meorum esse expertem. In Britanniam missus fui: quo me animo credis fuisse, cum liceret quotidie Casaubonum et Savilium amplecti? Utinam quartus adfuisses! nec totus abfuisti tamen, multa de te mentio: literas tuas subinde legimus et exosculati sumus illa candidissimae animae pignora. Theologos quoque ibi inveni complures, non rigidos, praefractos, duricervices, sed lenes, aequos, faciles, in quibus scientiae est plurimum, charitatis non minus. Nunquam illud verius comperi *ἀμαθία θράσος, λόγος ὄχνον φέρει*[3]. Nam apud nos confidentes adolescentuli, ubi paucos annos librorum haud sane multorum lectioni impenderunt, statim *περὶ παντὸς ζητουμένου* statuunt in alteram partem: dissentientes statim haereticos vocant, et si potestatem dares, ecclesia expellunt: quae animorum asperitas et *αὐθαδεία* quos motus per annos iam aliquot apud nos dederit, audieris non dubie. *Quae regio in terris nostri non plena laboris?*[4] Iampridem statum nostrorum certaminum referre tibi potuit *ὁ μαχαρίτης* Hippolytus[5], quo apud nos agente *διοσημεῖα* apparebant futurae tempestatis. Nuper Scultetus[6] mediis procellis intervenit: eumque se, quem debebat, praestitit pacis et concordiae auctorem. Sed mihi in veras malorum nostrorum causas diligentius inquirenti minime novum videtur, theologos de rebus praesertim gravioribus dissentire, sed quod ea dissensio plebem quoque et rempublicam ipsam concutiat, id mihi eo fieri videtur, quod regimen ecclesiae, dum belli curae nos ab aliis cogitationibus sevocant, nunquam antehac publica lege sit constitutum. Unde necesse est, plurimas quotidie lites nasci aut ministris inter se aut cum magistratibus, et difficillimas esse sedandi vias: quia ubi lex deficit, ibi bellum incipit. Cum vero consentiente doctorum iudicio laudetur ecclesiastica politia, quae est in vestro Palatinatu[7], oro te quaesoque per eum, quem ambo ecclesiae debemus, affectum, amicitiamque nostram, ut me de eius ordine ac ratione facias certiorem. Praecipue autem intelligere velim, qua potestate ac mandatis utatur ecclesiasticus senatus, a quibus et ex quibus constituatur. Scis, qua cura olim Romani ex ipsa Graecia leges petierint. Et sane nihil tam est necessarium de legibus cogitanti, quam aliarum gentium instituta diligenter expendere, atque ea suos in usus vertere, quatenus locorum ac temporum ratio permittit. Deus

1 Afschrift Kon. Bibl. Kopenhagen. Gedrukt Reifferscheid, Quellen I p. 52. Beantwoord door n°. 276.
2 *πάταξον μὲν οὖν εἶπεν, ἄκουσον δέ.* Plutarchus, Apophthegmata i.v. Themistocles.
3 Thucydides II, 40.
4 Virgilius, Aen. I, 460.
5 Hippolytus a Collibus, die 2 Febr. 1612 overleden was.
6 Abraham Scultetus, professor Theologiae en hofprediker te Heidelberg. Zie over deze reis naar Holland zijn 'Curriculum vitae'.
7 De Pfälzische Kirchenordnung van November 1563, gedrukt bij A.L. Richter, Die evangelischen Kirchenordnungen des sechszehnten Jahrhunderts. II (1846) p. 257.

nobis salutaria consilia suggerat ad pacem ecclesiae et nominis sui gloriam, idemque te, vir amplissime, tuique similes diu servet, infelici seculo subsidia necessaria.

XXI Iunii CIↃIↃCXII.

Tui nominis observantissimus

H. Grotius.

272. [1613] Juni 22. Aan Is. Casaubonus[1].

Isaaco Casaubono H. Grotius S.p.

Vir Maxime.

Ex Britannia domum redeunti diuque etiam reverso semper ob animum versata sunt ea, quae de Religionis negotio Rex Maximus mecum erat collocutus: in quibus sapientiam magis rerum divinarum humanarumque, an veram sine fuco pietatem, rarissimam vel in privatis hoc saeculo virtutem, magis admirer, decernere nondum potui. Nunc iudicium illud subtile in examinandis controversiis, nunc maximam in ferendis certos intra fines opinionum dissidiis aequitatem, nunc pacis flagrantissimum studium, nunc reverentiam antiquitatis in mentem revoco et in non longi temporis sermone perfectissimum invenio exemplar quod totius vitae spatio imitari velim. Beata tali rectore Britannia: beatus Orbis Christianus si talibus consiliis uteretur: Haec est illa vera philosophia, quam in Rege desiderare paene improbi sit voti, invenire incomparabilis felicitatis. Duo autem in eo sermone mihi *ὁ θεοστεφής* imperaverat, quae ut ex fide praestarem aliquo mihi tempore opus fuit, praesertim etiam in traducenda familia occupato, dum ex Secundi patria in Erasmi civitatem[2] migro. Prius erat ut de iis quae Utenbogardo Ecclesiastae Hagiensi, ac deinde Episcopio Professori Lugdunensi circa baptismum Amstelodami contigerant[3] Maiestatem eius facerem certiorem. Historia utriusque rei haec est. Initio emendatae apud nos religionis testes qui infantium baptismo adhibebantur interrogati sunt his verbis: ‘Nonne fateris eam doctrinam quae h i c docetur, e t p r a e t e r e a in Veteri ac Novo Testamento et articulis (Fidei) Christianae continetur, esse veram et perfectam ad salutem doctrinam?’ An(no) CIↃIↃLXXXVI Hagae celebrata fuit Synodus Ecclesiarum Belgicarum[4]; inter cuius Canones unus est ut in baptizando Ministri formula in idi(omate) conscripta uterentur. Edita autem tunc est formula paulo alia ... quam prior fuerat, cuius haec sunt verba: ‘Nonne fateris doctrinam in (Veteri) ac Novo Testamento et articulis Christianae Fidei comprehensam, et q(uae his) convenienter in Christiana Ecclesia docetur, esse veram et perfect(am ad) salutem doctrinam?’ Causas mutandi fuisse has suspicor: primum, quod

1 Hs. British Museum Londen, cod. Burney 364 f. 192. Het jaartal is voor een deel afgescheurd. Uit n°. 273 blijkt echter dat de brief van 1613 is.

2 De dichter Janus Secundus was afkomstig uit Den Haag, Erasmus uit Rotterdam.

3 14 Febr. en 2 April 1613 waren de beide befaamde doopbeurten. Zie Brandt, Historie der Reformatie II, 216.

4 De Acta dezer Nationale Synode van 1586 bij F.L. Rutgers, Acta van de Nederl. Synoden der 16e eeuw (1889) p. 481 vv. (in Werken der Marnix Vereeniging); de Kerkenordeninge van 1586 bij Hooyer, Oude Kerkordeningen (1865) p. 270.

cum primaria sit Scripturae, secundaria Ecclesiae auctoritas, ordo quoque vocum ita institui debuit, ut appareret nos eum in modum, non autem cum iis sentire qui ista praepostere invertunt. Deinde quod cum baptismus insitio sit non proprie in hanc aut illam, sed in Catholicam Ecclesiam, stipulatio quoque a(d) Catholicae Ecclesiae, non autem ad particularis alicuius fidem fuit referenda. Neque enim aequum visum est aut necessarium baptizandos infantes per test(es) suos tam arcte adstringi particularis Ecclesiae dogmatis, atque adstringi solent ii, qui ad Ministerium recipiuntur; atque idem video aliis quoque Ecclesiis omnibus placuisse, ut in baptismo mentionem non facerent nisi summorum Christianismi capitum: caetera enim ad confirmationem sive catechesin rectius servantur: quanquam et inter catechesin adolescentium, et examen Ministrorum multum interesse debet. Adde quod durum videbatur a baptismo arcere eorum liberos, qui cum alioqui fundamenta omnia salutis teneant, in singulari quodam articulo ab Ecclesia particulari dissentiant, puta siquis apud nos non credat Christum passum esse poenas gehennales, neque ea quae apud nos usurpantur presbyteria et ministrorum aequalitatem iuris esse divini, quae putantur a multis publica esse Ecclesiae nostratis dogmata. Haec cum ita se habeant, accidit ut cum Utenbogardus in Ecclesia Amstelodamensi adesset ad infantis privignae suae baptismum advocatus, concionem forte haberet Petrus Plancius[1], eius Ecclesiae minister: et, ut solent nostri, plusquam plebi expedit, indulgere tractandis controversiis, multa ibi diceret adversum eos, qui sentiunt Servatorem nostrum pro omnibus hominibus mortuum, et omnibus remissionem et reconciliationem impetrasse, sed eadem a solis fidelibus reipsa percipi: damnaretque distinctionem a Damasceno olim et mox a Scholasticis omnibus constanter traditam antecedentis et consequentis voluntatis. Finita antem concione cum baptismus administraretur, praelegit Plancius Utenbogardo, non illam anni CIↃIↃLXXXVI, sed alteram antiquiorem formulam. Utenbogardus qui usitatam formulam praelegi sibi crederet, vocem aientem statim protulit. Inde vero per Ecclesiam urbemque totam rumor statim percrebuit, Utenbogardum palam recantasse eam sententiam quam de impetratione universali, et applicatione particulari Remissionis peccatorum in colloquio Hagiensi coram Hollandiae Ordinibus[2] defenderat: nimirum quia imperiti homines, verba illa, ‘doctrinam quae hic docetur’, non ad Belgicas Ecclesias in universum, sed ad Amstelodamensem solam, et quidem ad tempus illud quo concionem habuerat Plancius, procedente in peius interpretatione referebant. Utenbogardus certior hanc famam late spargi ad Plancium ea de re scripsit[3], et siquidem errore aliquo accidisset ut veterem pro recentiore formulam usurparet, condonavit id facile: sin vero de industria recessum esset a formula solenni et sui traducendi captata esset occasio, peccatum dixit ea in re largiter: test(atus) simul a sententia in colloquio Hagiensi defensa se ne minimum quid(em) discedere. Tuetur vero se Plancius eo quod dicit priorem formulam sem(per) mansisse in Amstelodamensi Ecclesia neque eius mutatae decretum exstare. Sesquimense postquam haec Utenbogardo acciderant Episcopius Professor similem ob causam - nam baptizandus erat fratris infans - Amstelodamum evocatus est: diciturque apud amicos praedixisse, sibi si ea formula prae-

1 De Amsterdamsche predikant Petrus Plancius (1552-1622); zie ook p. 44 n. 2.
2 De Haagsche Conferentie van 1611; Brandt, Historie der Reformatie II p. 159.
3 Wtenbogaert, Kerck. Historie IV p. 609.

legeretur, quae praelecta Utenbogardo fuerat, accuratius se responsurum. Concionem habuit Casparus Heidanus[1], vir inter Amstelodamenses creditus moderatioris ingenii. Hic quoque Episcopium in(ter)rogavit ex formula vetere. Respondit Episcopius, non una vo(ce affir)mante, sed distincte, credere se veram esse doctrinam quae conse(quenter) Verbo Dei ac Symbolo doceretur, ut haberet formula emendatior; (cum a) Casparo obiurgaretur quod Ecclesiam turbaret, dixit, si ille re(citata) publice formula satisfieri sibi non pateretur, se libenter abstiturum a baptismi testatione. Baptizatus est infans. Sed Ministri qui aderant alii pro se quisque increpare Episcopium: simul a plebe, praesertim vero a mulieribus impetus in illum coepit fieri, qui tamen nulla noxa desaeviit. Magnum est Episcopii ingenium; subtiliter disputat, sed aetas illi - iuvenis enim est - ad causam susceptam animos administrat.

Alterum quod mihi Rex Serenissimus praeceperat, hoc erat, ut significarem Utenbogardo intellexisse ipsius Maiestatem, sententiam ipsum pro Vorstio tulisse: et cupere eius quoque rei se veritatem causasque intelligere. Quid eius rei sit actum, et quid de opinionibus quarum reus agitur Vorstius sentiat Utenbogardus, scripsit ipse ad me[2]. Cuius ecce literas ad te transmitto, ut Rex Optimus cognoscat de tota causa, quasi ipsum loquentem audierit. Ego verum illi ac fidele testimonium praebui, atque etiamnum praebeo, eum in privatis publicisque sermonibus tam clare profiteri atque explicare Catholica et Orthodoxa dogmata, *περὶ τῆς ἁγιωτάτης τρίαδος, περὶ τῆς ἀσυγχύτου φύσεων ἐν Χρίστῳ ἑνώσεως, περὶ τῆς τῶν ἁμαρτίων ἀπολυτρώσεως, περὶ τῆς Θεοῦ πανταχῆ παρουσίας, καὶ ἀσφαλεστάτης προγνώσεως*, ut neque ego, neque tu apertius quicquam eam in partem possimus dicere: nec ullas ab ipso praetermitti occasiones ut testatum omnibus faciat ita se sentire, et quam maxime sibi improbari aliter sentientes. De Praedestinatione autem et annexis capitibus quid ipse et cum ipso multi apud nos pii atque eruditi sentiant, et quas habeant rationes discedendi a Genevensibus placitis, dedi nuper operam ut paucis Regi sapientissimo explicarem; et iam ante Rex ipsorum sententiam legerat iisdem verbis comprehensam quibus in Hollandiae Ordinum conventu proposita ab ipsis fuit[3], neque alienam a fide ac salute verissime iudicaverat. Compertissimum autem mihi est iniuriam Utenbogardo et cum ipso sentientibus fieri ab illis qui eorum sententias prava interpretatione corrumpunt, quasi aut Fidei meritis electionem adscribant, aut applicationem Gratiae universalem statuant, aut liberi arbitrii vices contra Gratiae necessitatem extollant. Quodsi absolutum illud reprobationis decretum citra considerationem culpae cuique propriae, imo ut multis placuit, etiam ante primi peccati praescientiam, si voluntatem arcanam pugnanten cum voluntate revelata, si substractionem Gratiae ad Fidem necessariae in iis quibus Evangelium praedicatur, si pacem conscientiae et salutis certitudinem in hominibus capitaliter peccantibus probare non possunt, propt(erea) damnandine sint quod contrarios sibi habeant magistros aliquos nuperos, an laudandi potius quod antiquissimae Ecclesiae sobrietatem sectentur, tibi eruditissime Casaubone doctisque et piis omnibus iudicandum relinquo. Haec autem ipsa rogo meo nomine Regi Serenissimo significes, meque ipsius Maiestati commendes,

1 De Amsterdamsche predikant Caspar van der Heyden (1566-1626).
2 Deze brief is niet in Rogge's uitgave der Brieven van Wtenbogaert.
3 Op de Haagsche conferentie; zie p. 249 n. 2.

ut hominem minime *χαινοτομοῦντα* sed Catholicae Fidei et pacis Ecclesiasticae studiosissimum. Ego nunquam desinam Deum precari, *ἀφ᾽ οὗ πᾶσα δόσις ἀγαθή*, ut diu nobis op(timum) regem et regi optimam mentem conservet. XXII. Iunii CIↃIↃ ....

Literas tuas Oxonienses[1] iamiam recepi et quas incluseras statim curavi. Videor mihi intellexisse nostros *καθάρους*, ut Ser. Regis offensam devitent, testatos nescio quibus verbis regimen Ecclesiae Anglicanae et Magistratuum auctoritatem in Ecclesia sibi non improbari. Non dubito quin subdola futura sint verba: *Aio te Aeacide*[2]. nam constat mihi ex privatis quoque colloquiis quid sentiant. Et exstant Bezae aliorumque libri.

Adres: Viro maximo Isaaco Casaubono.

273. 1613 Juni 23. Aan Is. Casaubonus[3].

Isaaco Casaubono H. Grotius.

Amplissime Domine.

Heri in fasciculo quem ad Legatum Ordinum[4] misi inserui literas ad te[5] in quibus mentionem feci epistolae ab Utenbogardo ad me scriptae, in qua suam de Vorstianis controversiis sententiam explicat. Forte autem accidit, ut oblitus fuerim eam Utenbogardi epistolam ei epistolae quam ad te scribebam includere. quod erratum nunc ecce corrigo. Atque oro quandoquidem Rex ipse bis mihi imperavit, ut se iis de rebus quae et in mea et in Utenbogardi epistola continentur certiorem facerem, idque per te, molestum tibi ne sit hac in re non tam mihi - qui et ipse tibi multum eo nomine debebo - quam ipsius Maiestati inservire, ut ea scire possit, quae ipsa scitu digna iudicavit. Ego non patiar posthac te ignorare, quis sit Ecclesiae nostrae status. XXIII Iunii Kalendarii novi. CIↃIↃCXIII.

274. 1613 Juni 23. Van Is. Casaubonus[6].

Vir maxime,

Haeccine data fides? Mensem iam abes, et nihil a te accipio. Me cum dico, intelligo non simplicem amicum tuum, sed ministrum Serenissimi Regis; cui promisisti te literas ad me daturum. Scito optimum Regem tui promissi memorem, subinde me appellare. Serio dico, tuum officium iam Rex desiderat, et an exciderit tibi data fides, addubitat. Tertius dies est, cum colloquium vestrum mihi eius Maiestas exposuit. Animadverti mire eum tuis sermonibus delectatum. Habeo *ρητὰ* mandata, quae tibi non prius exponam, quam tu mihi indicaveris, cui me

1 N°. 266. Voor de ingesloten brieven zie n°. 274.
2 De dubbelzinnige orakelspreuk: *Aio te, Aeacida, Romanos vincere posse*; Ennius bij Cicero, de Divinatione II, 56.
3 Hs. British Museum Londen, cod. Burney 364 f. 176.
4 Caron.
5 N°. 272.
6 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.L. 749. Gedrukt Casauboni Epistolae p. 536.

velis meas dare. Oxonio post tuas acceptas scripsi[1] ad te, et fasciculum misi, in quo erant literae ad *τοὺς πάνυ* Heinsium et Baudium et Meursium[2]. Tradendum curavi fasciculum D. Legato Illustrissimorum Ordinum[3]. An acceperis scire cupio. Narro tibi: Oxonii didici, quod prius ignoravi: patrem meum laqueo periisse. Vix urbem eram ingressus cum ille vir doctus[4], cui mandatae sunt partes respondendi scelesto Graeculo, me adiit, petiitque quid ad hanc obiectionem responderet. Ter hoc affirmare Graeculum Cretensem. *Obstipui, steteruntque comae, vox faucibus haesit*[5]. Statim domum reversus dum ad editionem operis[6] principium paro, nactus occasionem commodae digressionis respondi illi Satanae. Mitto ad te illam partem, ut, si placet, cum amicis illam communices. Impius enim sim, si parenti factam iniuriam dissimularem. Ego vero, ut furori inimicorum meorum obviam eam, constitui *σὺν Θεῷ* de patris mei vita et obitu brevem narrationem edere, quam spero fore bonis gratam. Magna enim extiterunt Dei immortalis in illum beneficia. Sed de his alias. Tuas expecto, imo, ut iam dixi, Rex expectat cupidissime. Vale et me ama. Londini Eidib. Iun. CIↃIↃCXIII.

Viros clarissimos et amicos ad quos nuper scripsi nisi grave est, meis verbis salutes velim.

Tui observans
Is. Casaubonus.

Adres: Viro amplissimo D. Hugoni Grotio. ICto. amico observando Hagam Comit. aut Roterodamum.

275. 1613 Juli 21. Van D. Baudius[7].

Quum Heinsius noster adoptivum librum[8] curaret edendum, nefas erat nomen nostrum ibi non conspici, et quoniam animorum germanitate laudumque consortio tam arcte invicem devincti estis, ut fama consentiens vos praedicet tanquam rarum

1 N°. 266.
2 De brieven aan Heinsius en Meursius in Casauboni Epp. p. 534.
3 Caron.
4 Als antwoord op Casaubonus' Epistola ad Frontonem (p. 191 n. 4) was in 1612 een 'Responsio ad Epistolam Isaaci Casauboni' verschenen van de hand van den Jezuiet Andreas Eudaimon-Joannes, een Cretenser. In dit boek werd onder meer verteld dat Casaubonus' vader, Arnold (overl. 1586), opgehangen was geworden. De Engelsche bisschoppen hadden de beantwoording van het pamflet opgedragen aan den rector van Exeter, John Prideaux, die dit deed in de Castigatio cuiusdam circulatoris (1614), waarvoor Casaubonus hem materiaal verschafte, o.a. het verhaal van het overlijden van zijn vader, dat Prideaux p. 224 afdrukt, en dat ook in de Exercitationes ad Baronium voorkomt. Eenigszins beknopter staat het in den brief aan Lingelsheim, Cas. Epp. p. 535, en hetzelfde zal Casaubonus wel aan Grotius gezonden hebben bij bovenstaanden brief. Zie verder Pattison p. 25 en 365.
5 Virgilius, Aen. III, 48.
6 Zijn boek tegen Baronius; zie p. 206 n. 5.
7 Gedrukt Baudii Epistolae p. 467.
8 In Heinsius' Poemata van 1613 komt p. 571 vv. het 'Liber adoptivus in quo magnorum aliquot virorum ad autorem Poëematia' voor, dat in de Poemata van 1640 achter de Poemata Graeca p. 157 vv. gedrukt is.

par et exemplum antiquae virtutis et fidei, volui consecratum esse saeculo monumentum observantiae qua vos ambos veneror[9]. Nec quidquam

9 Het carmen iambicum: ‘Incomparabili iuvenum eruditissimorum pari Danieli Heinsio, et Hugoni Grotio’, in Baudii Poemata (1640) p. 165; ook in Grotii Poemata p. 363 en in Heinsius' Liber adoptivus (1640) p. 180.

est quod maiori ambitione concupiscam, quam ut tam felici iugo tertius adiungar. Nunc vicissim te rogo, ut epigrammatidio aliquo velis testari quam non sim dignus repulsa in tam honesta petitione. Calent operae typographicae circa editionem Historiolae nostrae super induciis belli Belgici, quam tribus chartis complexi sumus, *quae et hunc in annum vivent et plures*[1], *sui si qua est merito fiducia forti*[2]. Non potest auspicatiori frontispicio insigniri vestibulum libri, quam vestro duorum nomine[3], quod nulla unquam obscurabit oblivio. *ἀρχομένου δ᾽ ἔργου χρὴ θέμεν τηλαυγὲς πρόσωπον*[4]. Vive et vale nostri memor. Raptissime XII Kal. Sextil. CIↃIↃCXIII.

276. 1613 Juli 24. Van G.M. Lingelsheim[5].

S.P. Nobilissime Domine.

Egone ut te feriam? ego vero amorem tuum in me exosculor, et in amplexus tuos ruo; gratiasque habeo de tam amica compellatione. Tune etiam memor mei fueris, in altero orbe et apud dilectissima capita, Casaubonum et Savilium, etiam mei amice recordati fueritis? quam opto quartus apud vos fuisse, et coram frui potuisse sermonibus et adspectu eorum, quos ego unice admiror et colo. De theologis Britannicis paria retulit Scultetus noster, qui, uti et Magnus Praefectus noster, Comes Solmensis[6], numquam satis praedicare potest tuas eximias virtutes, et in me amorem. Quod rarius ad te scribo, inde fit, quod nihil reperio, quod tibi iucundum esse possit. nam nil nisi de affectu meo in te garrire, putidum esset, quum vel persuasum habeas, te sincere a me amari; vel si dubitas, frustra inani verborum tinnitu te obtundam. De Ecclesiae vestrae statu, nimis heu! notum est omnibus; hoc placet, quod medicinam malo adhiberi posse speras. ut ergo plene cognoscere possis, quomodo Ecclesiae regimen apud nos constitutum sit, cuius beneficio pax apud nos hactenus conservata, mitto tibi Constitutionem Senatus nostri Ecclesiastici[7], qua utimur. Si quid in ea dubii tibi occurrerit, lubentes Scultetus et ego tibi satisfaciermis. Turbae quoque inter nostros inoleverant, ob Piscatoris[8] dogma, et ruebant partes in aperta dissidia: quum Princeps meus sanctae memoriae prudenti consilio, pullulascenti malo obviam ivit, et animos utrimque exacerbatos temperavit salubri mandato, de non turbandis Ecclesiis, per quaestiones non necessarias. Deum precor, ut successum tibi, aliisque piis et prudentibus viris largiatur, ad mala quae vos premunt et distrahunt, avertenda. Comes Gulielmus Nassovius[9], celeberrimus ille militiae dux, nobis iam adest; quam optabile mihi, coram intueri virum tam insignem,

1 Cf. Horatius, Od. I, 32, 2.
2 Virgilius, Aen. XI, 502.
3 In Baudius' Libri tres de Induciis belli Belgici, Lugd. Bat. 1613, komt geen gedicht van Grotius voor; wel twee Grieksche van Heinsius (die ook in zijn Poemata Graeca (1640) p. 82 en 83 staan) en twee Fransche van den p. 126 n. 6 genoemden predikant De Nerée.
4 Pindarus, Olymp. VI, 4.
5 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2. Gedrukt Epistolae ecclesiasticae p. 356; Reifferscheid, Quellen I p. 53. Antwoord op n°. 271. Beantwoord door n°. 278.
6 Johan Albert van Solms.
7 Zie p. 247 n. 7.
8 Johannes Piscator (1546-1625), professor te Herborn. Het hier bedoelde dogma in zijn leer van de Obedientia activa Christi. Reifferscheid, Quellen I p. 717.
9 De Friesche stadhouder Willem Lodewijk.

tam bene de patria et religione meritum! Is crastino die inter susceptores erit filiae recens natae Illustrissimi Administratoris[1], una cum Electore, Electrice[2], regia prole, et Anhaltino[3], inde ad suos festinabit rursus. Comes Solmensis, ut ante dixi, nulla de re libentius mecum verba facit, quam de tuis virtutibus, et admirabili doctrina et prudentia: te amantissime salutat, et historiam[4] tuam patriam avidissime exspectat; cuius desiderium et ego vix fero amplius, certus fore, ut inter primos nos fruammur utilissima illa tua lucubratione. Sed de Parallelis[5] tuis, quorum partem apud te vidi, nulla-ne spes superest, ut lucem videant? quam doleo, non descripsisse mihi, quum fruerer deliciis illis longe suavissimis, sed tibi molestus esse nolim. Deum veneror, ut te, patriae et Ecclesiae necessarium virum, incolumem et florentem conservet, et me dignum reddat, quem etiam porro ames. Vale praestantissime virorum.
Heidelberg(ae) XXIV Iulii. 1613.
T. observantiss.
Georg Michael Lingelsheim.

Si tanti est, quaeso, considera Sethi Calvisii istam formulam[6], vel propter Scaligeri magni iudicium de illo viro. Optem ego, nostris hominibus probari posse in istis Comitiis hoc institutum, multis molestiis sublevaremur.

Adres: Clarissimo et excellentissimo viro, Domino Hugoni Grotio, Iurisconsulto etc. Domino suo colendo. Hagae Comitis.

277. 1613 Sept. 3. Aan J. Wtenbogaert[7].

Accepi, Vir Reverende ac plurimis mihi nominibus semper colende, amicissimas tuas literas, simulque partum meum non multo meliorem abortivo, qui tamen mihi quoque, satis fastidioso patri, placere melius coepit, ex quo doctissimi Bertii cura

1 Op 16 Juli was een dochter, Elisabeth Louise, geboren uit het tweede huwelijk van Johan II van Zweibrücken, die als voogd over den minderjarigen Frederik V de Palts bestuurde, en Louise Juliana, dochter van den overleden Keurvorst Frederik IV.
2 De keurvorst Frederik V, de latere Winterkoning, en zijn jonge gemalin, Elisabeth, dochter van Jacobus I van Engeland.
3 Christiaan van Anhalt.
4 Zie p. 40 n. 4.
5 Zie p. 29 n. 2.
6 Sethus Calvisius (1556-1615), leeraar aan de 'Thomasschule' te Leipzig. Het oordeel van Scaliger over Calvisius' Opus chronologicum in zijn brief aan Casaubonus van 3 Kal. Nov. Iul. 1605 (Scaligeri Epistolae, 1627, p. 303). Cf. Reifferscheid p. 717. Hij gaf 1613 uit: Formula Calendarii novi .... proposita a Setho Calvisio.
7 Hs. Bayr. Staatsbibl. München, cod. Camer. 4, 29.
Sibrandus Lubbertus, hoogleeraar te Franeker, gaf in 1613 aldaar uit: Commentarii ad Nonaginta novem Errores Conradi Vorstii. In de opdracht aan den aartsbisschop van Canterbury, Abbot, werden de Staten van Holland bedektelijk beschuldigd het Socinianisme door de beroeping van Vorstius in te voeren. Grotius schreef daartegen in opdracht van de Staten zijn: Ordinum Hollandiae ac Westfrisiae Pietas, waarvan in 1613 drie (Latijnsche) uitgaven, een Nederlandsche vertaling (door Wtenbogaert) en een Fransche vertaling (door Samuel Naeranus, zie n°. 282) verschenen (Rogge 68-72).

ipsi obstetricata est. Miror autem vel maxime tam recte omnia ab ipso legi potuisse, cum ipse ego saepe mea vix legam dum recognosco, pictor malus, scriptor non optimus. Gratissimum mihi erit, si labor iste prodesse aliqua ex parte publico poterit. Praevideo offensas: sed id me solatur quod nihil scripsi

in cuiusquam gratiam, usus patriae meae libertate, quae dat sentire quod velis et dicere quod sentias. Rationem aliquam habui eorum qui amici aut federati sunt reipublicae nostrae, ut apud illos quantum fieri posset, placida iudicia in posterum experiremur. Sunt quaedam in quibus haesito, dubitoque an dici et an ita dici debuerint. Requirit enim prudentiam ista tractatio maiorem quam in me esse sentio. Supplebit in his quae ad Ecclesiam pertinent tua pietas: in his quae ad rempublicam magis *οἱ ταύτης προεστῶτες*. qua de causa iam ad Nobilissimum Mylium chartam mitto addita Graecorum Latina interpretatione. Recte fecistis quod mihi in memoriam revocastis Epistolam ante Socinum[1]. Relegi, et quaedam de ea scripto meo inserui[2], non parum ad causam facientia. Legatorum Synodi[3] mentionem et illud *περὶ τῆς ἀριστοκρατίας*[4] nec omisi, nec fuse prosecutus sum: coram caetera. Deus tuam pietatum diu nobis incolumen servet, et sancta eius consilia ad bonum Ecclesiae dirigat. III. Septembris CIↃIↃCXIII.

Tui observantissimus
H. Grotius.

Adres: Eerwaerdighe Godvruchtighe zeer geleerde heere: Johannes Utenbogard dyenaer der kercke Christi in den Hage.

Wtenbogaert schreef in dorso: Grotius 1613. Sept. 17.

278. 1613 Sept. 5. Aan G.M. Lingelsheim[5].

Amplissime domine!

Literas tuas itemque leges vestras de gubernatione ecclesiae iampridem accepi: sed vivo eo in loco, unde non quotidie datur ad vos literas curare. Itaque exspectare cogor, donec Hagam mihi ire liceat. Quod ideo scribo, ne me cessatorem putes. Spero exemplum vestrae *πολιτείας* circa ecclesiam mihi profuturum. Nam in eo sumus, ut et praeterita mala curemus et caveamus futura. Aliquid dandum erit tempori, sed ita, ut salva maneant *τὰ ἀχίνητα*. Videtur proficere seculum in ista disputandi scabie. Nam ut nos taceam, de quibus non dubito omnia in deterius referri, Germaniam vestram videte: imo et in Gallia, ubi validiores adversarii concordiam nostris suadere debebant, vidimus Tileni nuper et Molinaei animos[6]. Et quis tandem erit finis crescentium in dies controversiarum? Utinam tandem discant theologi concordiam mentium retinere etiam, ubi sententiae dissident, aut saltem plebem a suis certaminibus immunem et quietam pati. O illa simplex et minime artificiosa apostolorum religio, ubi nunc es? Sed ego in theologis perparum spei video: aliquanto plus in principibus et piis magistratibus, qui liberiores sunt ab istis pertubationibus. Si ne hi quidem sapere

1 Lubbertus had 1611 uitgegeven: 'De Iesu Christo Servatore ll. IV contra Faustum Socinum'. De 'Epistola' is de Praefatio; zie p. 256 n. 5.
2 Ordinum Pietas p. 8.
3 Ibid. p. 73.
4 Ibid. p. 66.
5 Afschrift Kon. Bibl. Kopenhagen; Gedrukt Reifferscheid, Quellen I p. 56. Antwoord op n°. 276. Zie p. 267 n. 7.
6 Het twistgeschrijf tusschen Dan. Tilenus, professor te Sedan, en Pierre Dumoulin Molinaeus), predikant te Charenton, over de unio hypostatica.

audent, restat ut Deus immortalis afflictissimae ecclesiae misereatur. Gratias habeo pro Calvisii libello, de quo iudicare non audeo *ἀμύητος*, sed quantum intelligere eius possum, probatur mihi institutum conciliandi dissidium, ex quo magna oritur *ἀχαταστασία* nullo in rempublicam aut ecclesiam bono. Laudo etiam in illo reverentiam antiquitatis. Utinam aliquid sit, quod imperare mihi cupias, ut tot tuis beneficiis aliquo saltem officiolo respondeam. Deus optimus maximus te, vir clarissime, diu incolumem servet, tuamque erga me immeritam benevolentiam nutriat.

V. Sept. CIↃIↃCXIII.

Tuae amplitudinis observantissimus
H. Grotius.

279. 1613 Sept. 5. Van P. Bertius[1].

Ego verb, Amplissime vir, honori mihi duxi, quod *σύγγραμμα* illud tuum[2], veram saeculi nostri Panaceam, videre, legere, describere, licuerit. Etsi vero optassem aliquem ex meis[3] fuisse, qui describendi laborem subiisset, tamen, quum et prolatis rebus plerique domo abessent, et qui aderant essent indoctiores, et in multis locis litterarum ea esset ratio ut Delio natatore[4] opus esset, malui ego aliquo modo defungi hoc labore, et tibi gratificari, ac publico prodesse, quam perpeti, ut tam laudabile scriptum vitio discipulorum meorum in manus aliorum virorum veniret inemendatum. Vides nonnulla fuisse quae me quoque fugerunt. Monueram D. Utenbogardum de praefatione illa procacissima Sibrandi[5] in librum Socini de Servatore, in qua ita petulanter Ill. Ordinibus, DD. Curatoribus et aliis quibusdam viris bonis insultat, ac si praemium propositum esset caninae isti, facundiae. Quaeso alicubi illius praefationis periodos aliquot examines. Adieceram de licentia Deputatorum Synodi, quorum gesta, decreta, dicta, haud aliter terrori bonis fuerunt, ac si tota Synodus per ipsos fuisset locuta.

Nunc adiiciam locum illustrem ex responsione Demetrii Chomateni, Archiepiscopi Bulgariae ad Constantinum Cabasilam[6]:

Ὁ βασιλεὺς γὰρ οἷα κοινὸς τῶν ἐκκλησιῶν ἐπιστημονάρχης καὶ ὢν, καὶ ὀνομαζόμενος, καὶ συνοδικαῖς γνώμαις ἐπιστατεῖ, καὶ τὸ κύρος ταύταις χαρίζεται. ἐκκλησιαστικὰς τάξεις ρυθμίζει, καὶ νομοθετεῖ βίῳ καὶ πολιτείᾳ τῶν τοῦ βήματος. N*αὶ μὴν καὶ δίκαις ἐπισκόπων, καὶ κληρικῶν, καὶ πρός γε χηρευουσῶν ψήφοις ἐκκλησιῶν· ἐνάγει δὲ καὶ ἀπὸ ἐλάττους τιμῆς εἰς μείζονα· δηλαδὴ ἀπὸ ἐπισκοπῶν εἰς μητρόπολιν, ἢ ἀνδρὸς ἀρετὴν ἢ πόλιν τιμῶν.* Et post paucula: K*αὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν, πλὴν μόνου τοῦ ἱερουργεῖν, τὰ λοιπὰ ἀρχιερατικὰ προνόμια σαφῶς εἰκονίζει ὁ βασιλεὺς ἐφ᾽ οἷς πράττει νομίμως τε καὶ κανονικῶς.*

De libertate in Ecclesiis servanda probo iudicium tuum: sed ita, ut censeam

1 Hs. British Museum Londen, cod. Add. 24212 f. 14. Gedrukt Nederl. Archief voor Kerkgeschiedenis XIX (1926) p. 192. Beantwoord door n°. 280.
2 Ordinum Pietas; zie p. 254 n. 7.
3 Nml. uit de alumni van het Staten-Collegie.
4 Zie p. 136 n. 4.
5 Zie p. 255 n. 1.
6 Dit citaat uit Demetrius Chomatenus drukt Grotius, met de Latijnsche vertaling, vóór in de Ordinum Pietas af.

damnatas a priscis Conciliis haereses nobis fugiendas. Non placent mihi, qui, quum omnia ad Scripturas solas revocarint, ipsas quoque Scripturas volunt intelligi nisi ex sensu suo, quasi ipsi melius *τὰ τῶν Χριστιανῶν μυστήρια* intelligant, quam primi illi et sancti Ecclesiae Patres. Libertatem istam, si charitas nectat, ingens vinculum nacti sumus unitatis. Liceat ergo nobis discrepare sententiis circa apices rerum theologicarum, stet modo fundamentum solidum quod iecerunt Apostoli. Talis ego sum, mi Groti. Et qui de me aliter senserunt et locuti sunt, nunquam me norunt. Sociniani non minus tyrannidem - mihi crede - invecturi essent, si ipsis adflaret aura, quam olim exercent Pontificii. Magnorum virorum in Britannia iudicia de me, crebris quidem sermonibus, ad me perlata sunt, sed praeter Saraviam[1] et Casaubonum nemo ad me scripsit. Imo significavit amicus quidam non infimi subsellii, non esse scribendum ad quenquam, nisi si quem periculo illic, mea caussa, expositum vellem. Suspicor amantes mei esse Eliensem, Lincolniensem, Fuldensem, Decanum Londinensem[2] et paucos alios. Sententias Patrum *περὶ τῆς ἀποστασίας τῶν ἁγίων* posui in orthodoxo consensu[3]. Et scio neminem ex omni antiquitate illud tueri quod oppugno, plerosque etiam mecum sentire. Non fuit religiosa illa antiquitas tam fortis stomachi, ut talia concoqueret. Omnia illorum ad pietatem fuerunt comparata. Securitas ista religionem excutit, et triumphum canit ante victoriam. Vicimus quidem in Christo, sed haec victoria omnium est: vincendum quoque est singulis: si cessamus, non proderit nobis Christus triumphans. Temperamenta illa velim mihi tempestive suggeras, ut de remedio cogitem. Amo enim candorem tuum, etiam quum carpis. Vale. V Sept. Anno 1613.

Tibi deditus.
P. Bertius.

Iuvenis quidam discipulus meus in eo est, ut ad ecclesiam Capellensem[4]

1 Adr. Saravia (omstr. 1530-1612) was 1584-1587 professor in de theologie te Leiden. Hij was betrokken in de Leicestersche samenzwering en vluchtte naar Engeland.
2 Lancelot Andrewes (p. 229 n. 2); Richard Neile, bisschop van Lincoln; en John Overall (p. 229 n. 2). Wie met Fuldensis gemeend is, ontgaat mij.
3 Hymenaeus desertor sive de sanctorum apostasia, problemata duo, Lugd. Bat. 1610.
4 De predikant te Kapelle a/d. IJsel (dat tot de classis Rotterdam behoorde), Conradus Martinius, had in 1613 zijn ontslag ingediend en er moest dus een nieuwe predikant benoemd worden. Nu had de Rotterdamsche predikant Françoys Lansbergen aan Rutgerus, ‘jegenwoirdich staende in Abbenbroeck’, toegestaan, om op Zondag 2 Juni 1613 een proefpreek te Kapelle te houden, dit blijkbaar in overleg met den ambachtsheer Johan van der Veken. Maar Rotterdam had sinds 1576 het recht van benoeming van den baljuw van Schieland. En volgens de Vroedschap had deze als hoofdofficier van Kapelle het recht van collatie aldaar. De Vroedschap besloot 1 Juni 1613, dat de baljuw en burgemeesteren de Kerk te Kapelle van een geschikten dienaar zouden voorzien, ‘ten ware de voirnoemde Van de Veecque promptelijck konde bewysen, des hy tot noch toe in gebreke gebleven is, dat hy tot de voirsechde collatie recht hadde. Ende sijn de predicanten deser stede gelast op morgen den dienst aldaer gade te slaen ende van een bequaem dienaer te despicieren ende denselven Borgemeesteren voir te dragen. Alsoe men niet goet en vint den voirnoemde Rutgerum tot den voirsechde dienst, als daer toe niet bequaem genoech wesende, te promoveren’. Johan van der Veken is de grootkoopman uit Mechelen, die zich te Rotterdam gevestigd had; hij was Katholiek gebleven, en was door koop ambachtsheer van Kapelle geworden,

vestri districtus evocetur, sed aiunt generum La Maire[1], Oudartium[2] competitorem obstare. Ego autor sim, ut deligatur maxime idoneus, sitque libera optio ecclesiae, uterque enim dignus hac vitula. Noster sine dubio est doctior, sed est *μογίλαλος*, quod vitium tamen in concionibus mira dexteritate occultat. Ius vocationis est penes Magistratum vestrum. Gratum erit intelligere aliquam mei discipuli habitam rationem, et animabit ea res alios, magna nunc parte prostratos parum aequis aliorum actionibus. Alterum commendavit Utenbogardus nostris sed ignotum, et quidem rogatus. Vos despicite, et deligite, si res adhuc integra est.

Adres: Amplissimo viro D. Hugoni Grotio, Fisci Hollandici Advocato et Syndico Rotterdamensi. Rotterdam.

280. 1613 Sept. 12. Aan P. Bertius[3].

V.C.P. Bertio rectori Seminarii Theologici Lugdunensis. Lugdunum Batavor.

Maximas tibi gratias habeo, vir clarissime atque eruditissime, quod id mihi beneficium praestitisti quod a te postulare et sperare inverecundi animi fuerat. Nemone ex omnium discipulorum caterva[4] isti labori erat idoneus, ut tibi ipsi tot bonae horae ita abutendae fuerint in describendis iis quae scribere ipse potuisses multo melius. Nam mihi certe ut cetera abunde suppetant quae ad istud genus disputandi requiruntur, deest sane otium inter plurimas easque diversissimas occupationes. Tamen mihi minus displicebo si tibi placui aliqua ex parte. Libere ubique exposui animi sententiam quod video non abiturum sine multorum offensa, sed tanti est pro virili pacem Ecclesiae promovere cuius stabilimentum mihi videtur media inter Socinianam licentiam et Papisticam tyrannidem, eaque recte ordinata libertas: qua in re te mecum sentire non dubito. Viri praestantissimi in Britannia te imprimis eo nomine magni faciunt quod ostendas non haberi a te contemptui piam antiquitatem: sed hoc agas ut illorum quoque testimoniis confirmes sententiam tuam cui multi illic favent, cum certis tamen quibusdam temperamentis. sed de his coram aliquando prolixius. interim Deum oro tua studia ad bonum Ecclesiae dirigat. 12. Septemb. 1613.

Tui observantissimus
H. Grotius.

1 Johannes le Maire, predikant te Amsterdam. Zie: G.J. Vos Azn., Amstels kerkelijk leven (1903), register.

2 Robertus Oudartius (Audaart, Audart) is 1613 te Kapelle a/d. IJsel beroepen, en in 1619 van zijn dienst gedeporteerd, omdat hij ‘stond in het gevoelen der Remonstranten’.

3 Afschrift Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 675 f. 37. Antwoord op n°. 279. Over de Ordinum Pietas, zie p. 254 n. 7.

4 De alumni van het Staten-Collegie; zie p 256 n. 3.

281. 1613 Sept. 12. Aan P. Bertius[1].

V. Cl. ac rarae eruditionis P. Bertio Ordinum Hollandiae Collegii Theologici moderatori. Lugdunum Batavor.

Hodie apud vos erit doctissimus Utenbogardus qui te rogaturus est meo nomine ut laborem labore cumules curamque adhibeas ut nitide atque emendate prodeat libellus noster quem cordi esse describendo abunde testatus es[2].

Ego hodie Roterodamum veniens litteras tuas accepi quibus Frisium mihi iterum commendas[3]. sed res satis integra non est, quippe cum nostri Consules ut Toparchae maiores, Vandervequio[4] maiori Toparchae, ille ipsis vicissim animi sensum declaraverint propendentis in Audartium[5], qui et classiariis nostris satis placet. Ut nunc res sunt difficillimum est negotium Ministri electio, cum tot sint qui suffragium sibi vindicent: Ideo gavisus sum cum vidi ita convenire inter se sententias, alioqui molestias praevidebant[6] si alium Vandervequius, alium nostri Roterodamenses commendatum habuissent: unde oritura lis erat de iure controverso patronatus. Itaque iudico consensum qui tam feliciter obtigit non esse turbandum. accedit quod Toparchae aegre ferunt seniores se inconsultis ulterius quam oportuit processisse. Has propter rationes, et quia spem nullam videbam mutandae a nostris sententiae, auctor Frisio fui ne conatu irrito existimationem suam laederet, quin potius servaret se occasioni magis commodae. alioqui libentissime ostenderem quanti apud me ponderis sit testimonium tuum. Nec arbitror tutius cuiquam credi posse quam tot ingeniorum domestico moderatori.

De libello tuo[7] et Anglorum iudiciis rectius coram loquemur, adero enim modo Deus permittat ad 25 Septembris. Interim rogo in meo libello inter eum locum qui Patrum dicta citat super quinque articulis, et alterum in quo sunt quaedam ex Melancthone post haec verba[8]: *sive tam obscuras invenit ut definiri non possent, sive tam non necessarias ut definiri non deberent*, haec addas: *Quo magis mirari libet, esse qui ut suam sententiam populo commendabiliorem reddant, eam dicant proxime exactis saevitiae temporibus, multorum martyrum sanguine signatam: quo haud facile vanius quicquam excogitari potuit: praesertim cum illi ipsi dicere soleant, secum sentire Thomam Aquinatem et Thomae Scholam; quasi vero Romani Pontificis satellites ferro ac flamma ulturi fuerint opinationes nunquam ab Ecclesia damnatas, Magistrorum autem celeberrimis insuper defensas. Quod si emendatioris etc.*

Optem aliquando, Clarissime Berti, aliquo officio purgare posse molestias quas tibi exhibeo. Deus te diu incolumem servet, tuaque studia sospitet et tibi creditum florem studiosae iuventutis. 12 Septemb. 1613.

Tibi amicissimus
H. Grotius.

1 Afschrift Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 675 f. 35.
2 Zie n°. 279 en 280.
3 Dezen brief ken ik niet. Over de zaak, die hier behandeld wordt, zie p. 257 n. 4.
4 Van der Veken, zie p. 257 n. 4.
5 Zie p. 258 n. 2.
6 Lees: praevidebam?
7 Zie p. 257 n. 3.
8 Ordinum Pietas p. 38.

282. [1613] Sept. 13. Van J. Wtenbogaert[1].

Amplissime Clarissime vir.

Fui heri Leidae et negotium quod T.A. novit qua potui fide ac diligentia curavi. D. Heynsium, quia id praecise in mandatis datum non erat, non conveni. Obiter quidem attigerat T.A. de correctione illi et Bertio committenda, at non fui ausus iniungere, quod non deessent qui dissuaderent, de ipsius nempe fide dubitabant, et certe futurum aiebant ut singulas ab impressione recente madidas paginas ad D. Sibrandum[2] mitteret pro arctissima quam cum illo colere Heynsius dicebatur amicitia: quod cum omnino periculosum esse iudicarem, eo praeterito, Ioh. Arnoldi[3] et Bertio - quorum ille ipsi Patio[4], factus gener, cohabitat et nunquam non manum operi admovere poterit, hic vero quod illius sive in Graecis sive alibi oculos fugit, supplere - id muneris imposui; uterque vero provinciam hanc lubentissimo suscepit animo. Si vero secus T.A. visum fuerit, paucis indica, curabitur. D. Heynsius iam ante meum Leidam adventum Patio significarat T.A. scriptum ad se mittendum, editionemque suae curae omnino futuram. Si igitur T.A. metuit ne ex praeteritione hac aliqua nascatur offensiuncula, cui obviam ire velit, arbitrii tui id, ut par est, facio. Monuerunt tamen quum ipse Zeystius[5] tum alii quorum hic parco nominibus, ne tanti momenti rem homini hac in re - quod aiebant illi - parum fido committerem. Tuum erit vel probare haec acta mea vel rescindere. Idem de Neraeo[6] iudicium, cui mandanda erat Gallica versio: cum hoc egi, et quamquam haesitare primum videretur, post tamen promtitudinem hac in re suam ostendit: ego, quum haesitantem primo animadvertissem, non omnino condixi, verum gratum mihi esse promtum ipsius animum quum dixissem, reliquum in deliberationem ulteriorem reieci, et veluti suspensum tenui. Post cum amicis etiam de hoc ipso agens, neque huic omnino fidendum putabant propter arctam cum D. Heynsio familiaritatem, cui paginas singulas expetenti hic non esset denegaturus. Actum igitur de Nerano[7] Haserswoudanae ecclesiae Ministro, Gallicae linguae peritissimo, ut qui multos annos Sedani commoratus sit ibique Linguae Graecae professorem egerit: Gallice etiam disertissime et scribere et loqui assueverit. Addebant iam ex aliis Neraei versionibus compertum esse, hominem ita flosculis et rhetoricismis Gallicis deditum ut hos nimium affectans quam longissime aliquando ab authorum mente recedere illi religio non sit. Ego rem in medio reliqui, dum et hac in re de tua sententia fierem certior, interim in eventum omnem tentari Nerani animum volui, quod hodie facturus Ioh. Arnoldi. Edetur hoc scriptum, nisi secus T.A. videatur, illo cum Romano, quoad textum tuum, tum cursorio vel cursivo ut vocant, quoad Sibrandi textum et allegata, tum etiam Graeco quoad Graeca,

1 Hs. Bayr. Staatsbibl. München, cod, Camer, 4, 72, Beantwoord door n°. 283. Over de Ordinum Pietas, zie p. 254 n. 7.
2 Sibr. Lubbertus.
3 Johannes Arnoldus, of Johannes Arnoldi Corvinus (Ravens) (1582-1650), predikant te Leiden, door de Synode te Dordrecht afgezet wegens Remonstrantsche gevoelens.
4 De uitgever Jan Paets Jacobszn., sedert 8 Sept. 1602 Academiedrukker te Leiden.
5 De Leidsche Pensionaris en Secretaris van Curatoren.
6 Zie p. 126 n. 6.
7 Samuel Naeranus, overl. 1641, predikant te Hazerswoude 1611, Amersfoort 1617; door de Dordtsche Synode afgezet. Hij had te Saumur en te Sedan gestudeerd.

illo inquam charactere, quem huius, quam ad T.A. mitto, probae folio quarto quadrata inclusum a me linea, commonstro: characteres hae omnes et satis grandes sunt ni fallor et belle inter se quadrant utpote eiusdem crassitiei, ne quid distortum sit in lineis. Marginalia notabuntur minori littera et quam convenientissima. Forma erit talis qualem voluisti, quarta nempe. Trecenta T.A. dabit exemplaria, chartae scriptoriae impressa: at quum non commode satis iam de pretio transigi posse diceret Patius, monitore D. Zeystio res ista dilata, post bonorum virorum arbitrio facillimo negotio componenda. Quaesitum porro fuit an quod ex Chomatensi[1] citas ad libri frontispicium, non etiam sit latine vertendum; quod si est, id quaeso per T.A. fiat. Bertius etiam, ut audaculus est, etiam hoc scire voluit an in correctione non esset vitanda commixtio vocularum *cum, quum*; putabat enim ille - en vero, sus Minervam - discrimen hoc observandum a T.A. vel data opera, quod scire cuperet, vel incuria, ut qui minutias istas sectari indignum iudicet, haud observatum. Quum etiam ille *foedus*, T.A. vero *fedus* scribere consueverit, an hic per correctionem aliquid mutandum censeat T.A. rogat. Postremo quum ad editionis aliquam speciem facere videantur exitus, 'wtgangen' vocant typographi, tu vero omnia continuo et orationis et scriptionis filo prosequaris omnia, voluerunt omnes, ipse quoque typographus, ex te cognoscerem, an disseparationem hic aliquam prout diversae tractantur materiae permittere correctorum arbitrio velis. Ad haec omnia T.A. responsum hodie per hunc meum cognatum harum latorem hoc solum nomine ad T.A. ablegatum desidero. Vale vir A. et doctiss. abs

13 Septembris Hage.

T.d. studiosiss.

J. Wtenbogaert.

Verbo et hoc addam. Latinum et Gallicum exemplaria Leidae per Patium, Belgicum hic per Ordd. typographum[2] excudetur: anne et istud placet? authoritatem aliquam conciliabis editioni Belgicae.

Adres: Ampliss^{o}. doctiss^{o}. Clam^{o}. viro D. Hugoni Grotio ICto. Reipub. Roterod. Syndico. Rotterdam. door express.

283. 1613 Sept. 13. Aan J. Wtenbogaert[3].

Non possum, Vir Reverende, tantas pietati tuae quantas debeo gratias agere pro cura tam diligente mei operis. Utinam is inde fructus nascatur, qui bonorum votis respondeat. Heinsium, ut mihi amicissimum, mandata inspectionis parte, illigare volueram aut probando aut certe non improbando instituto meo. et coeperat iam liberaliter favere testimonio. Neque putabam tanti ipsi Sibrandum fore, ut mihi,

1 Zie p. 256 n. 6.

2 De Latijnsche en Fransche edities verschenen bij Paets, de Nederlandsche bij Hillebrant Jacobssen, ordinaris ende gheswooren Boeck-drucker van hare Ed. Mo. (Rogge 68-72).

3 Hs. Bayr. Staatsbibl. München, cod. Camer 4, 30. Antwoord op n°. 282. Over de Ordinum Pietas, zie p. 254 n. 7.

compertissimo amico, eum praeponeret. Sed tamen si illi, qui singulas ipsius actiones propius nosse possunt, sine periculo id fieri non posse arbitrantur, non habeo quod opponam. Mihi vel Bertius unus suffecerit, multoque magis si accedat alter vir eruditissimus Iohannes Arnoldi. De Neraeo probantur mihi causae

mutati consilii: et sane iam ante ego subdubitabam. religiosum interpretem quam in alieno scripto nimis disertum malo. Characteres mihi tum Latini, tum Graeci sermonis satis arrident. item magnitudinis forma. Trecenta exemplaria puto mihi suffectura. de pretio non erit gravis controversia. *Cum* et *quum* promiscue ab eruditis scribi video. neque tamen improbo subtilius ista distinguentium diligentiam. *Fedus* quoque, utpote a *fide*, an *faedus*, ut ab *haedo*, victima, scribatur, manum non verterim. Haec et siqua sunt similia arbitrio D. Bertii committamus. Partes libelli separare, et velut interiungere me scribendi properatio vetuit. Velim quod ego neglexi, amici suppleant. Omnino autem, sicut Latinum et Gallicum ab Academiae Typographo, ita ab Ordinum Typographo edi Belgicum scriptum et rei ipsius et nostra interest. Deus Optimus Maximus diu te servet et mihi det pro plurimis tuis in me beneficiis vicem reponere. XIII Sept. CIↃIↃCXIII.

Tuae pietatis observantissimus
H. Grotius.

Adres: Summae doctrinae atque pietatis viro, mihi observandissimo Iohanni Utenbogardo pastori Ecclesiae (Christi) quae est Hagae Comitis.

Wtenbogaert schreef in dorso: Grotius ao. 1613 Septemb. 13. de Grotii scripto de Ordd. Pietate.

284. 1613 Sept. 14. Aan P. Bertius[1].

V. Cl. et erudito P. Bertio Lugdun. Batavor.

Vir praestantissime, scripsit ad me heri vir summus Iohannes Utembogardus de libelli mei editione, statimque ipsi ad ea de quibus consulebar respondi[2]. postea coepi attentius cogitare de D. Heinsio. Vereor enim ut res sit satis integra: nam ipse cum forte Hagae me videret, una conspexit scriptum meum operamque corrigendi obtulit. dixi ego te quidem id negotium suscepisse, me tamen ipsius quoque beneficium non recusare. Postea nobilissimus Mylius ipsi eadem de re locutus est. Ille ultro ut audio typographum adiit ac dixit ei quae ego ipsi dixeram. Nunc si opera ipsius insuper habetur putabit se contemtum, et aut mihi subeunda erit iactura veteris amicitiae, aut te, atque D. Utembogardum suspectos hac de causa habebit, quod sane nolim. Scripserit quidem D. Utembogardus esse qui putent non satis tuto ei committi posse quae contra Sibrandum fiunt, quod amicus admodum sit Sibrando. Sed ego puto imo certus sum potiorem apud illum fore amicitiam meam: et si id satis non sit posset a D. Seistio[3] serio admoneri ut rem clam habeat. Rogo aequi consulas meam hanc sollicitudinem in vitandis offensis. Scis quantum amicitiae debeatur. Vale vir ornatissime. 14 Sept. 1613.

Tui studiosissimus
H. Grotius.

1 Afschrift Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 675 f. 34. Over de Ordinum Pietas; zie p. 254 n. 7.

2 N°. 282 en 283.

3 Zie p. 260 n. 5.

285. 1613 Sept. 15. Aan J. Wtenbogaert[1].

Miror sane, vir mihi merito semper venerande, tuam illam tantam in opere amici diligentiam, quantam ego rebus ipse meis polliceri non ausim. Placet mihi satis editionis forma: nisi quod velim chartam trecentorum meorum exemplarium esse aliquanto marginatiorem: optem etiam paulo plus intervalli relictum inter titulum et textum. Ad Heinsium iam nunc scribo, ut totum negotium clam habeat et det operam premendis exemplaribus donec publica auctoritate edantur: quod omnino nobis curandum est, ne solus offensis obiiciar. De interpretatione Gallica probatur mihi etiamnunc consilium vestrum. Loci ex Chomateno[2] versionem iam ad D. Bertium misi. Nam ad te cum scriberem exciderat id properanti. Gaudeo quod nobis vir praestantissimus Iohannes Arnoldi[3] tantam promittit editionis maturationem. Non est dubium quin magnis convitiis acturus sit Sibrandus ubi respondebit. Ego tamen non omnino inclementer egisse cum illo mihi videor, praesertim cum publicam non privatam causam tuerer. neque dubito quin siquid hac in parte peccassem admoniturus me fueris Christianae modestiae. Deus Optimus Maximus bono Ecclesiae diu pietatem tuam nobis incolumem servet. 15 Sept. 1613.

Tui pietatis observantissimus
H. Grotius.

Adres: Doctrinae ac pietatis singularis viro Iohanni Utenbogardo, mihi semper ornando: pastori ecclesiae quae Hagae Comitis.

In dorso schreef Wtenbogaert: Anno 1613, 15 Sept. De Sibrando.

286. 1613 Sept. 17. Aan D. Heinsius[4].

Vir Clarissime.

Accepi heri specimen primarum paginarum libri eius quem pro tuenda Ordinum existimatione conscripsi. Non opus est ut curam editionis tibi commendem, qui soleas rebus amicorum non minorem quam tuis diligentiam impendere. Sed nisi serum est oratum te volui ut pagina tertia ad oram adiiciatur vocis Graecae interpretatio, *cordium cognitoris*. Pagina etiam quarta magis masculum mihi videtur *invicta patientiae civitas*, quam *invictae*[5], etsi est hoc satis *ἀδιάφορον*. Et pagina septima versu tertio ego *debere* scripseram, ubi nunc est *deberet*[6]. malueram enim a prioribus pendere sensum. Cogita etiam an nitidius sit futurum si voces quae in margine scribuntur characterem habeant, ut nunc rotundum[7], an potius acutum, ut in Casauboni epistola ad Frontonem[8]. Caetera quae ad

1 Hs. U.B. Amsterdam, cod. I 81[a]. Gedrukt Wtenbogaert, Brieven I p. 219. Over de Ordinum Pietas. De brief is een antwoord op een brief van Wtenbogaert (welke niet bekend is), waarbij deze Grotius een drukproef toezond.
2 Zie p. 256 n. 6.
3 Zie p. 260 n. 3.
4 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 434. Over de Ordinum Pietas
5 Er staat in de uitgave (p. 5) ‘invictae patientae civitas’.
6 Pag. 7, r. 6 v.b.: ‘debere’.
7 De marginalia zijn cursief gebleven.
8 Zie p. 191 n. 4.

ornandam editionem pertinent, tu melius excogitabis, quotidianus editor. Ignosces mihi quod liberius te utor. Utinam tamen respondere possem tot tuis officiis. 17 Sept. 1613.

Tui nominis observantissimus
H. Grotius.

Adres: E. hoochgeleerde wyse zeer voorzyenighe Daniel de Heins (Prof)esseur ordinaris ende (bibli)othecaris der Universiteyt tot Leyden. Loont den bode.

287. 1613 Sept. 17. Aan J. Wtenbogaert[1].

Vir mihi maxime reverende.

Fuit hodie apud me vir eruditissimus Iohannes Arnoldi, qui librum mihi suum[2] attulit, quem legere iam coeperam. Multum sane illi debeo qui tantum laborem mea causa insumserit. Collocuti sumus de ornanda editione. Dixit etiam mihi de tua in vertendo[3] diligentia: quam ut adiuvem mitto pietati tuae Edictum Caroli Caesaris[4] de officiis et beneficiis Ecclesiasticis ita uti belgico nostro sermone conceptum atque promulgatum est.

Nostri Seniores Capellae pagi[5] nescio quo concitante turbas nobis movent adversus Audartium: et quantum ex ipsis intelligere possum non tam alium quempiam habere cupiunt, quam ipsum habere nolunt, nec ullas tamen adferunt vel probabiles causas. Aiunt eum non satis belle cantitare, vocis esse tenuioris quasi aut symphoniacum conducturi estis aut praeconem. Et talia quidem obtendunt; sed re ipsa hoc agunt ut electionem sui arbitrii faciant. Edixi ipsis frustra hoc eos moliri, neque tamen nos recusaturos audire ab ipsis si quid possent promere cur Audartius cathedram non mereretur. Videbantur etiam de moribus aliquid mussitare. Sumpserunt quindecim dierum spatium, ut diligenter in vitam ipsius inquirerent. Volebant interim audiri et alios concionantes. Quod consultum nobis non videbatur, ne in diversa studia plebs abiret. Plane eosdem fluctus illi movent in simpulo quos alii mari Aegaeo. Deus Optimus Maximus diu pietatem tuam Ecclesiae servet incolumem. 17. Sept. 1613.

Tui nominis observantissimus cultor
H. Grotius.

288. 1613 Sept. 22. Aan J. Wtenbogaert[6].

Iam nunc, Vir plurimis mihi nominibus reverende, literas tuas et versionis initium accipio: in qua videris mihi summa diligentia versatus. Sed minus taediosum tibi futurum existimo, si aliquanto maiori utaris libertate, nec nimium premas vocum mearum vestigia, contentus sententiam expressisse. *Pietatem*[7]

1 Gedrukt Epistolae p. 6. Over de Ordinum Pietas.
2 Defensio sententiae Arminii, in dit jaar uitgekomen. Zie ook p. 265 n. 10.
3 Wtenbogaert vertaalde de Ordinum Pietas in het Nederlandsch (Rogge 71).
4 Dit placaat van 12 Sept. 1524 in den Latijnschen tekst p. 104, in de vertaling p. 106.
5 Zie p. 257 n°. 4, en p. 258 n. 2.
6 Gedrukt Epistolae p. 6. Over de Ordinum Pietas.
7 In den titel; vertaald: *Godts-Diensticheyt*.

non video exprimi posse significantiore vocabulo. Vocis *acer*[1] ambiguitatem non recipit sermo noster. Proximum est id quod posuisti, nisi malis *yverigh*: est enim et haec vox media. *Obstinatissimi silentii*[2] interpretatus es *χατὰ πόδας*, usitatius forte esset nostrae linguae, *die op 't alderhooghste voorgenomen hadde te swygen*. Illud *desaevituri*[3] satis periphrasi explicatum est, nisi malis, *tot dat de sieckte wat mochte verkoelen, ende alsoo de patientie, etc.* Pro *concutitur*[4] nunc nihil aptius succurrit. Pro *petulanter lacessi*[5], suffecerit forte *met sodanighe dertelheyt* (aut *vermetelheyt*) *aengetast werde:* nisi malis *soo moedwillighlijck*. Quod sententiam magis exprimit quam vocem. *Umbraticus*[6] quomodo plene exponatur non video. Mihi tamen non displiceat quod primo posueras *gemackelyke*. Rhemnia lex[7] circumscriptione explicanda mihi videtur, *Waer zijn nu de Wetten die op 't hooghste plagen te straffen den genen die anderen met onrecht beschadigden?* aut simili modo. Sed haec omnia tu rectius videris, cuius iudicio negotium totum committo: simulque rogo, ut adversus tam taediosum laborem stomachum obdures. Consilium de separandis libelli membris et adiiciendis S. Scripturae locis[8] mihi plane non improbatur. Ego in Latino contextu veritus sum nimis onerare marginem. Oro praeterea, ut quantum fieri potest, festinetur editio triplex; incipit enim, quantum intelligo, fama crebrescere. Et iam mihi quidam per literas dira denuntiant. Fortem hoc animum tolerare iubebo. Magno me gaudio perfuderunt literae quas Gallica Synodus nostris Magistratibus scripsit[9]. Det Deus et aliis similem Spiritum. De Ioannis Arnoldi libello[10] quid dicam? miror et maxime miror tam perspicuam subtilitatem. Post Arminii mortem nihil est scriptum Arminio dignius. Sobrietas quoque ipsius in attingendis iis quae parum comperta nobis sunt unice mihi auctorem commendat. Si Tilenus[11] ubi responsurus est tantum volet de sua sententia cedere, quantum nuper ab aliorum, quos socios suos videri vult, sententia recessit, confectum est negotium. Deus Ecclesiae suae misereatur! teque Vir Reverende ac tui similes diu servet. 22. Sept. 1613.

T.R. studiosissimus cultor
H. Grotius.

1 Ord. Pietas p. 1; vertaald: *dapper*.
2 p. 2; vertaald: *die opt aller hoochste voorgenomen hadden te swijgen*. Er heeft dus eerst iets anders gestaan.
3 p. 2; vertaald: *tot dat de sieckten wat quamen te vercoelen, ende men alsoo de patientie etc.*
4 p. 2; vertaald: *wort aenghetast*.
5 p. 4; vertaald: *soo moetwillichlick aengetast werde*.
6 p. 6; vertaald: *ghemackelicke ende onder de schaduwe sittende*.
7 p. 4; vertaald: *Waer zijn nu de wetten, die ten hoochsten plegen te straffen den ghenen die andere met onrecht beschuldichden*?
8 In de vertaling heeft Wtenbogaert de bijbelplaatsen in margine aangegeven, wat de Fransche vertaling ook doet.
9 De brief van de Waalsche Synode te Delft aan de Regeering van Rotterdam, van 20 Sept. 1613, bij Brandt, Historie der Reformatie II p. 230.
10 Zie p. 264 n. 2.
11 Zie Brandt, Historie der Reformatie II p. 230, 231. Inderdaad koos Tilenus de zijde der Remonstranten, die hij eerst bestreden had.

289. 1613 Oct. 8. Van P. Bertius[1].

Amplissime vir.

Iam ad finem properat labor, quam Ill. DD. Ordinum Pietati impendisti, tuus, sicut ex iis quae a Corvino nostro mittuntur facile intelliges: reliqua hac septimana absolventur. De titulo et iis quae titulum sequentur folio primo vide an haec tibi ratio probetur. Pagina 1 titulus. Versa, pars fragmenti ex Demetrio. Pag. 2 reliquum illius fragmenti. Versa, tralacio Latina. Pag. 3 testimonium Petri de Ferrariis. Versa, alterum Petri Martyris. Pag. 4 testimonium Bilsoni[2]. Si ista ita placent, non erit molestum verbo significare. Sed de Anglia percussit me nescio quo autore incertus rumor D. Winwodum ex legato iam factum Secretarium Regis[3]. Illud etiam amplius, adfuturas propediem litteras Regias, quibus ea quae superioribus litteris[4] ad Ordines Hollandiae scripsit, ita interpretaturus sit, ut non habeant ii, qui per libellum supplicem ab Ill. Ordinibus impunitatem opinandi de quinque illis decantatis articulis obtinuerunt, quod novitiis suis erroribus - ut dicitur - pretexant. Narravit haec mihi Paulus Stochius[5], quum forte me in typographia offendisset. Quaeso te, siquid habes aut de his rebus, aut si quid suspicaris de hoc omni negotio, me facias certiorem.

Amplissime Vir, Dom. Iesus te nobis ac Reip. incolumen esse velit. Dat. Lugd. Bat. VIII Octob. A^{o}. 1613.

Tuus P. Bertius.

Adres: Amplissimo viro D. Hugoni Grotio Advocato fisci Batavici, et Syndico Reip. Rotterdamensis. Rotterdam.

290. 1613 Oct. 10. Van Is. Casaubonus[6].

Vir amplissime.

Postquam a nobis discessisti, unas[7] tuarum accepi, ego ternas[8] ad te dedi. Unae mearum erant, quibus ad tuas respondebam conscio et iubente Rege. Quod ex illo tempore silueris, miratur Rex optimus, et saepe ex me caussam. requirit. Mihi *ἀγρυξίᾳ τὸ στόμα δέδεται*, qui de tuo statu nihil intelligam. Peto a te, ut datam in discessu fidem serves. Multa haberem, quae tecum communicarem, si vacaret. Vidimus librum Sibrandi contra Vorstium[9], quem eatenus valde probavimus. Allatus est ad

1 Hs. Kon. Bibl. Den Haag, cod. 121 D 1. Beantwoord door n. 291. Over de Ordinum Pietas.
2 De verdeeling van het z.g. voorwerk is iets anders geworden.
3 Winwood verliet Sept. 1613 Den Haag en werd 29 Maart 1614 Secretary of State.
4 De brief van 6 Maart 1613; zie p. 231 n. 6.
5 Een Paulus Stochius, Nicolai f. is 3 Nov. 1582 als litt. stud. te Leiden ingeschreven; vermoedelijk een zoon van Nicolaas Stochius, van 1576 tot zijn dood in 1593 rector der Latijnsche school te Leiden (Knappert in Leidsch Jaarboekje 1905 p. 19).
6 Gedrukt Casauboni Epistolae p. 545. Beantwoord door n. 294.
7 N°. 272.
8 N°. 266, 274 en een verloren gegaan antwoord op n°. 272, waarover Cas. in den volgenden regel spreekt (zie ook p. 269 n. 3).
9 Commentarii ad nonaginta novem Errores (zie p. 254 n. 7).

Regem liber MS. *ἀνεπίγραφος*[10], quem Rex non dubitat a te profectum, cuius paucas paginas legi, et agnovi facile *ἐκ τῶν ὀνύχων*

10 Uit n°. 303 blijkt, dat Bertius een afschrift van de Ordinum Pietas naar Engeland gestuurd had.

τὸν λέοντα. Πάλιν αὖ *καὶ πάλιν* miratur Rex tua te consilia ita clam habere. Ego in operis mei editione[1] sum dies noctesque. Iam ad paginam perventum est CCCV. et procul tamen adhuc absum a fine. Quod superest, qui hasce tibi reddidit, adolescens est eruditus, et tuarum virtutum intelligens, qui si opera tua uti voluerit, rogo te, ut ipsi ad te pateat aditus. Vale. Scripsi raptim. Londini, pridie Kalend. Octob. CIↃIↃCXIII.

291. 1613 Oct. 19. Aan P. Bertius[2].

V. Cl. P. Bertio moderatori Collegii Ordinum Hollandiae. Lugdun. Batavor.

Clarissime Vir. Perlatae sunt Roterodamun literae tuae eo tempore quo ego Hagae eram; interim cum ex fratre intellexissem vacare pagellam in limine operis, neque Hagae aliud succurrere, transmisi Hispani scriptoris[3] locum proprie pertinentem ad quaestionem de Vocatione. Quae autem tu ad me misisti loca sunt sane illustria. Socratis verba[4] libello meo inserta sunt, caetera si nunc non possunt alias usui erunt, si forte Sibrando ultra libebit in iura Magistratuum incursare, quanquam ego respondere illi non decrevi, sed si lacesset inveniam optionem.

De Frisii[5] negotio ita censeo omnino ipsi quiescendum, nam quia presbyteri agere cum ipso aut certe de ipso coeperunt inconsultis Toparchis, ideo Toparchae quemvis potius ferent quam ipsum commendari: adeo res tenera est autoritas. Neque vero ipsi expedit infelice conatu spes praesentes frustrari atque etiam futuras corrumpere. servet se integrum occasioni meliori: etiam sine merito repulsa famam delibat. Plura esse sub tuo regimine ingenia quibus his praesertim temporibus tuto credi possit Ecclesia, sane gaudeo. Ego libenter operam dabo ut eorum habeatur ratio ne anni frugem pollicentes et ipsis et ecclesiae pereant. Deus te diu incolumen servet. 19. Octob. 1613.

Tui studiosissimus
H. Grotius.

292. 1613 Oct. 21. Aan G.M. Lingelsheim[6].

Amplissime domine!

Rotterodami cum habitem, vix occasiones nanciscor curandarum ad vos literarum, unde factum est, ut istae quibus ad tuas respondeo, diu apud me delituerint[7]. Nunc eas mitto cum novarum[8] accessione, ac simul libello[9], quem publico iussu edidi. Propositum est mihi, in eo famam atque existimationem

1 Het boek tegen Baronius; zie p. 206 n. 5.
2 Afschrift Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 675 f. 32. Antwoord op n. 289.
3 Het citaat uit Ferd. Vasquez, Controversiarum illustrium II cap. 51, in het voorwerk van de Ordinum Pietas p. a 4.
4 Ord. Pietas p. 72.
5 Zie p. 257 n. 4.
6 Afschrift Kon. Bibl. Kopenhagen. Gedrukt Reifferscheid, Quellen I p. 57.
7 N°. 278, welke brief blijkbaar thans eerst verzonden werd.
8 Reifferscheid l.l. p. 718 meent dat met 'novae' n°. 304 bedoeld is; m.i. moet echter onder 'novae' n°. 292 zelf worden verstaan.
9 Ordinum Pietas.

τῶν ἀρχόντων, quatenus fieri potest, defendere; tueri ius magistratuum in gubernanda ecclesia, quale est et in Anglia et in universa Germania ac vestro etiam Palatinatu; suadere theologis, ne ex quavis dissensione schisma faciant. Utinam sane istis quoque de praedestinatione controversiis careremus: sed eo res devenit, ut unicum sit remedium, mutua partium inter se toleratio: quam apud nos necessario admodum consilio publica auctoritate firmatam, ego insuper argumentis et exemplis commendandam existimavi. Hoc est iactum potius facere quam navem perdere. Leges vestras ecclesiasticas[1] dum perlego, video me regimen integrum vestrarum ecclesiarum non satis perspicere posse, nisi habeam et edicta illa contra conciones maledicas, formulam mandatorum quae dantur pastoribus, statuta de excommunicatione, et alia quaedam, quorum in illis legibus fit mentio. Velim etiam intelligere, quid sit ordo visitationum? Sed his super rebus neque tibi, neque dn. Sculteto negotium facessere audeo, nisi quid sit, in quo vicissim vobis possim inservire. Si quid erit, quod in libro meo annotandum putabitis, dabo operam, ut proxima editione me non frustra admonitum appareat. Deus optimus det nobis pacem, ac te, vir praestantissime, diu incolumem ac vegetum servet.

XXI. Octob. CIↃIↃCXIII.

Tuarum virtutum unicus admirator

H. Grotius.

Rogo, exemplaria ad dn. Scultetum et Gruterum perferenda cures.

293. 1613 Oct. 22. Aan J. Wtenbogaert[2].

Et ego profecto, Vir Reverende, obstupui cum intellexi ex Casauboni literis[3] id quod D. Mylio indicavi. Praeiudicium an aliquod generatum sit sane dubito. Spero tamen meliora. Et fors Deus haec minime probanda consilia in auctores verterit. Nam quantum ex Casauboni literis intelligo hoc effecit libellus iste mature perlatus in Angliam, ut Sibrandi liber non ultra placuerit, nisi quatenus Vorstium oppugnat. Et iam. hoc ipso momento ex Erpennio intelligo viris bonis gratam fuisse meam lucubrationem: etiam Regi non omnino iniucundam: qui tamen vix adducebatur ut crederet in Hollandia Episcopos extra consessum Ordinum fuisse, quo nihil est certius. Tamen inquirendum puto in causam per quam factum est ut id quod nos arcanum esse volebamus, emanaret. Nam quod nunc forte non pessime successit, alias committi poterit maiore periculo. Saltem hinc videmus quam longae Regibus sint manus. Ego magno emtum velim statim tabellarium nancisci qui in Angliam proficiscatur. Loca Sibrandi[4] haec maxime vitanda puto p. 281 lin. 22. 797 lin. 7. 812 lin. 24 & seq. 818 lin. 18. 828 lin. 22. 832 lin. 10. 841 lin. 7. Eliges ex his insigniora. Ex Epistola autem ad Ordines Foederatos[5] omitti non debent ea quae sequuntur post paginas sex primas. Deus te, Vir Reverende, diu nobis incolumem servet. 22. Octob. 1613.

T.R. observantissimus

1 Zie p. 247 n. 7.
2 Gedrukt Epistolae p. 6.
3 Het zenden van het afschrift van de Ordinum Pietas naar Engeland; zie p. 266 n. 10.
4 Uit diens Commentarii ad nonaginta novem Errores Conradi Vorstii; zie p. 254 n. 7.
5 Lubbertus' Brief aen de Edele Mogende Heeren Staten Generaal ... aengaende de beroepinghe D. Conradi Vorstii. 1611 (Knuttel n°. 1850).

H. Grotius.

294. 1613 Oct. 23. Aan Is. Casaubonus[1].

Silentii causas facile me tibi tam aequo iudici, Casaubone doctissime, probaturum confido. Mandaverat mihi Rex Serenissimus, ut historiam rerum duarum[2] quae apud nos contigerant, simpliciter Maiestati ipsius per literas exponerem. Parui. Inquisivi diligenter ex utriusque partis hominibus rerum gestarum ordinem. quae compereram, optima fide literis consignavi: addidique ea quae Utenbogardus purgandi et sui et Episcopii causa addenda putaverat. Postea literas tuas[3] accepi, quibus mihi significas quid Rex Serenissimus atque optimus de (isto) facto sentiret. exposui id ipsis, ad quos ea res pertinebat qui cum intelle(cto) Regis iudicio silendum sibi duxerint, ego ipsorum hac in re verecundiam i(m)probare non potui. Et sane quid multum necesse est his super rebus nos fatigari? Nam peccaverit hic aut ille incuria, impotentia animi, aut quavis alia de causa, nihil hoc ad summam rei. Sed cum et in Anglia intellexissem, et nunc ex tuis literis intelligerem denuo, id agere zelotas nostros ut Vorstianam controversiam cum altera de Praedestinatione commiscerent, atque huic odium ex illa quaererent, diu mecum cogitavi, qua potissimum ratione et nostrorum Ordinum existimationem a calumniis defenderem, et Regi eximerem eam sollicitudinem qua angi videbam religiosissimum ipsius animum. Itaque urgere non destiti, ut significaretur Maiestati ipsius publico nomine, Ordines Hollandiae alienissimos esse a fovendis erroribus Socinianis, aliisque a Catholica fide deviis. quod vero a Calvino in Praedestinationis controversia dissidentes tolerarentur, id apud nos minime esse novum. Neque dubito quin Legatus Ordinum[4] hoc ipsum Regi aliquoties affirmaverit. In hac cura dum versor, ac malo ea quae rempublicam spectant, publicitus Regi quam per me privatim indicari, prodiit Sibrandi in Vorstium liber[5]: atque utinam in Vorstium tantum. Sed manifestius est quam ut dici debeat, Praefationem paene totam in hoc institutam ut Ordines Hollandiae aut certe eius conventus pars maxima Socianismi infamarentur. Quod cum omnino eo spectaret ut adversus optime meritos magistratus, velut haeresium fautores, cum Principes exteri, tum vel imprimis plebs nostra concitaretur, *οἰχρατοῦντες τῶν παὸ ήμῖν πραγμάτων* existimarunt non posse tam insignem audaciam inultam transmitti, ac mihi auctores fuere, ut ista seditionum flabra veri professione compescerem. Aequum postulare videbantur, quandoquidem Fisci advocatione defunctus nondum eram[6], cuius muneris pars est et ius et auctoritatem Magistratuum tueri; quorum utrunque labefactant, imo quantum in se est evertunt, qui Ordines foris odiosissime traducunt, intus vero cogere volunt ad caecam quandam decretorum suorum oboedientiam. Duo igitur tuenda suscepi: primum non male fecisse Ordines, quod de Praedestinatione tolerandas statuissent dissidentes sententias; deinde ne in eo quidem peccare, quod Ecclesiasticarum rerum inspectionem ad se pertinere existimant: quae duae sunt verissimae causae propter quas Zelotae nostri magistratibus suis infensi sunt. Nam de Vorstio, refutent

1 Hs. British Museum Londen, cod. Burney 364 f. 177. Antwoord op n. 290. Beantwoord door n°. 305.
2 Zie n°. 272.
3 Het antwoord op n°. 272, dat verloren is; zie p. 266 n. 8.
4 Caron.
5 Zie p. 254 n. 7. De praefatio is de opdracht aan Abbot.
6 Zie p. 245 n. 5.

eum quamdiu et quantum libet. Nemo Vorstium defendet nisi Vorstius. Quod autem ex vocatione ipsius invidiam viris bonis faciunt, res est sane iniquissima. Cur enim ex duabus ansis arripiunt peiorem? Cur quod ignorantiae asscribi potest, imprudentiae ad summum, volunt malitiam videri? Atque ego quidem quantopere semper *χαινοφωνίας* Vorstii improbaverim, sciunt hic omnes; et nunc quoque satis cavi, ne favere ipsi videar. Apertius sententiam meam promere mihi publicam personam sustinenti per leges non licuit, cum iudicatum de eo nondum sit apud nos. At ille interim et Academia et professione abstinet: quo ipso cum satisfieri sibi passus sit Rex Serenissimus, cur isti Magistratuum censores satisfieri sibi non patiuntur? Sed omnia illorum hominum facta manifeste indicant Vorstium illorum in manibus velut flagellum esse quo Ordinum Hollandiae iura, auctoritatem, existimationem crudeliter proscindunt: quod si propterea ferendum atque probandum est, quia peccare nihil possunt qui se Vorstii inimicos profitentur, brevi perturbatissimam videbimus rempublicam, populum inobsequentem, Ministros rerum dominos, Magistratos sub iugum missos. Hae me causae adegerunt, libellum[1] conscribere, quem ex tuis literis in Angliam iam pervenisse manuscriptum intelligo. Is libellus nunc prodiit, munitus publica auctoritate: qui si nostros Zelotas modestiores reddere non poterit, certe ostendet exteris Ordines Hollandiae longissime a Socini furoribus abess(e). quod cum mea potissimum voce publicari atque edici volue(rint), gratiam habeo optimis rectoribus: quos tu, eruditissime Cas(aubone), si nosses, viros probos, virtutis et literarum amantes, solidae p(ietatis), quae in agendo magis quam in disputando consistit, sedulos secta(to)res, tum demum intelligeres quam sit intolerabilis ea quae ipsis (fit) iniuria. Nunc te rogo atque obtestor, ut quem me inscio leger(e) coepisti libellum, eundem in meam gratiam perlegas: atque annot(es) quae annotanda videbuntur, ut siquid sit emendandum, id alia editione curetur. Diu tracta est a Typographis editio: atque ego dum finem operis spero scribere ad te hucusque distuli, quod percuperem te et meam et virorum hic in republica florentium sententiam, non ex parte, sed integram simul conspicere. Neque te de editione praemonui quia iusserunt *οἱ χρατοῦντες* clam eam haberi, donec ipsis auctoribus fieret liber publici iuris. Quod doleo obtineri non potuisse: neque enim sine causa vereor ne zelotae nostri re ante comperta quam oportuit, praemiserint calumnias, quod saepe iam accidit, quibus iudicantium aequitatem interciperent. Utut res casura est, feci quod erat officii: summarum patriae meae potestatum defendi existimationem: sententiam nullam tutatus sum quam aut vetus Catholica, aut nova Reformata Ecclesia unquam damnaverit: suasorem me praebui Christianae aequitatis et concordiae. Si propter haec Theologorum incurram odium, accidet scilicet mihi quod multis bonis, et quod tu quoque, virorum summe, exspectare debes, et, ut scio, exspectas. nam non alia lege nunc vivitur. Oro autem te atque etiam tibi supplico, ut si me dignum habeas amicitia tua, Regi optimo me quam diligentissime commendes; ac si necesse erit, et bona conscientia, ac satis tuto id tibi posse videberis, et me, et meos Magistratus a calumniis protegas. Ego vicissim tibi spondeo, neminem hic esse qui in praedicandis Serenissimi Regis virtutibus, recteque interpretandis omnibus eius consiliis, palmam mihi sit praerepturus. Sed nonne satis tibi videor prolixitate huius epistolae persolvisse tibi

1 Ordinum Pietas.

prioris temporis interusurium? Dabo posthac quoque operam, ut potius taedium te mearum literarum quam desiderium capiat. Vale vir incomparabilis et me amare ne desine. XXIII Oct. CIↃIↃCXIII.

Tui observantissimus
H. Grotius.

(Exe)mplaria Rev. D. Eliensi[1], (D.) Decano[2], Savilio[3] et (Th)orio[4] velim tradi cures. (Co)gitatur apud nos de edendis Baudii literis[5] aliquot venustioribus; rogo tuum penu excutias et si quas habes quas edi ad famam defuncti pertinere arbitraberis, ad nos transmittas.

295. 1613 Oct. 27. Aan G.J. Vossius[6].

Mitto tibi, Vir doctissime, libelli mei[7] exemplaria, rogoque ne molestum tibi sit duo mihi praestare beneficia, prius ut mittas iis quibus inscripta sunt: deinde ut diligenter perlegas, ac libere me moneas ea quae in secunda editione mutanda videbuntur; sive in historia veteris Ecclesiae lapsus sim alicubi, sive etiam in patrocinio Ordinum legitimos fines alicubi excesserim. Fateor me commotiorem fuisse cum scriberem, ideo quod certo mihi videbar statuere posse, neminem esse alicuius in Republica auctoratis qui non a Socinianismo abhorreat: et quod in Vorstii negotio, etiamsi quid admistum fuisset incuriae, malitiam certe abfuisse confiderem. De summa rei, toleranda scilicet Remonstrantium dogmata intra fines ibi indicatos, et iudicandum a Magistratu an rectum sit quod publice docetur, ita mihi *πληροφορηθείς* videor ut nihil addubitem. Deus O.M. det nobis aliquando pacem Ecclesiae, et te diu incolumem servet. 27. Octob. 1613.

Tuarum dotium fidelis aestimator
H. Grotius.

296. 1613 Oct. 28. Aan Abr. van der Myle[8]

Vir doctissime.

Mitto tibi libellum meum[9] scriptum pro tuenda existimatione Ordinum, et concordia Ministrorum, et recta Ecclesiae gubernatione sub cura summi Magistratus. Rogo diligenter legas et quae putabis aut a vero discedere aut aliter quam oportet dicta

1 Lancelot Andrewes; zie p. 229 n. 2.
2 John Overall; zie p. 229 n. 2.
3 Sir Henry Savile; zie p. 238 n. 3.
4 Dr. Raphael Thorius (overl. 1625), van geboorte een Zuid-Nederlander, die thans te Londen woonde; groot vriend van Casaubonus. Van hem het verhaal van Casaubonus' sterven in den brief aan Grotius van 15 Juli 1614 (n°. 354).
5 Baudius was 22 Aug. van dit jaar overleden. Zijn Epistolae verschenen 1615 te Leiden.
6 Gedrukt Epistolae p. 7; Epistolae ecclesiasticae p. 369. Beantwoord door n°. 299.
7 Ordinum Pietas.
8 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2. Beantwoord door n°. 302. Geadresseerde is in 1609 als predikant te Vlissingen ontslagen en in 1614 weder beroepen te Papendrecht.
9 Ordinum Pietas.

de iis me libere admoneas. invenies paratum audiendis monitis. Deum rogo ut te diu servet, ac tua studia ad suum honorem et pacem Ecclesiae dirigat. 28 Oct. 1613.

Tui observantiss.

H. Grotius.

Adres: Eersaeme wyse zeer geleerde Abraham van der Mylen tot Dordrecht. Loont den bode.

297. 1613 Oct. 31. Aan D. Heinsius.[1].

V.C. Danieli Heinsio H. Grotius S.

Quod de libello meo[2] tam benigne sentis, est quod gaudeam, Heinsi Clarissime: multorum enim inclementia iudicia exspecto, adversus quae solabitur me recti instituti conscientia. Multum errant qui meo me consilio, aut privata temeritate suscepisse putant tam molestum negotium. Viri magni, necessitas muneris, periculum reipublicae hoc mihi onus imposuerunt. Itaque et post confectum opus publico nomine actae mihi sunt gratiae verbis honorificentissimis. Et certe examinemus ipsas libri partes: quid est cuius poenitere me debeat? Socini errores nonne aperte damnavi, damnaturus et alios si novissem omnes. De Vorstii negotio quid ago aliud nisi ne mala fide hoc actum credatur ab Ordinibus et Curatoribus, ut inveheretur in Ecclesias Socinianismus? Ut culpa aliqua levis intercesserit, dolum certe abfuisse contendo. Remonstrantium dogmata toleranda esse dico nimirum post tot Ordinum decreta eam in rem facta: post intellectam praestantissimorum in Anglia Theologorum sententiam: qui ita existimant, in primo capite partem antiquitatis, in caeteris omnem antiquitatem ab illis stare: ac si altera partium condemnanda foret, existimant iustius hoc ei parti eventurum, quae licet invita attamen incredulitatis humanae causas Deo adscribit, et studium pietatis mirum in modum refrigerat. Ita sentiunt illi in Anglia quos nos ex Casauboni testimonio maximi facimus. Ego tamen continui me, nec aliud dixi quam ferendos utrinque dissidentes. De iure summi magistratus promsi sane intrepide sententiam: quid enim aliud facerem iuris publici patronus? Nihil tamen statui in quo non assentientes habeam Reges omnes, Electores et Principes Reformatos. Neque vereor, ne id in me reprehendas quod quibusdam assentiri non possum, Episcopatus Satanae commentum vocantibus; aut hoc agentibus ut presbyterium tale, quale nos habemus, iuris esse mere atque absolute divini putetur, et quod proinde Magistratui auctoritatis suae nullam partem debeat. Fremant qui volent. posthac non alio iure in Hollandia vivetur, quam eo quod libellus meus exprimit. Siqua tamen sunt in quibus modum me praetergressum existimas, rogo libere me moneas: invenies minime contumacem. Non erit mihi dedecori si altera editio contineat *δευτέρας φροντίδας*. Miror sane quae narras *περὶ τοῦ ἀπογραψαμένου*[3]. Documentum id mihi erit, ut sim posthac cautior. Quin Archiepiscopus[4] et Winwodus arripuerint eam occasionem, ut libro meo odium apud Regem concitarent, dubium non habeo. Sed spero, ubi diligenter singula consideraverit Maiestas ipsius, et consuluerit doctissimos aulae suae Theologos, nihil futurum quod magnopere reprehendat. quanquam alioqui scio eum, qui patriae suae libertatem tutandam suscepit, non semper placere posse externis potestatibus: neque ea de re nimis sollicitum esse debere. Salutant te et lienosus

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 434.
2 Ordinum Pietas.
3 Bertius. Zie p. 266 n. 10.
4 Abbot; zie p. 229 n. 2.

et paritura[1] et socrus[2]: et adversus plethoram remedium tibi ut quaeras etiam atque etiam te monent. Vale vir praestantissime et digne saeculo meliore. Prid. Cal. Nov. CIↃIↃCXIII.

Viro summo Danieli Heinsio Philosophiae *τῆς ἐν πράξει* Professori.

298. 1613 Nov. 1. Aan G.J. Vossius[3].

Mitto tibi, Vossi doctissime, responsum meum super haereditate Corniputii[4] firmatum rationibus, legibus ac Doctorum auctoritatibus. Neque multum dubito quin vera sit quam posui sententia. Exspecto ex te intelligere ecquid in mea Ordinum Apologia[5] observaveris. Nam nova editio[6] sub initium sequentis septimanae adornatur. Etiam atque etiam rogo libere agas praestesque mihi amici officium. Deus studiis tuis benedicat, et Ecclesiae pacem constituat. Kalend. Nov. 1613.

Tui studiosissimus
H. Grotius.

299. 1613 Nov. 2. Van G.J. Vossius[7].

Hugoni Grotio Gerardus Vossius S.P.D.

Ita me amari a te cupio, vir Amplissime, quam vere illud nunc ad te scribo, nihil mihi videri scripto tuo, non dico elegantius tersiusque - quomodo tua laudare sit vituperare - sed doctius, nervosius, temporibus nostris accommodatius. Planeque persuasum habeo, iuxta mecum sentire, quotquot animum habent affectibus minime mancipatum. Sed heu! quotusquisque est, quem non epidemicus provinciae nostrae morbus, tanquam pestilenti aliquo sidere afflarit? praesertim ex eo ordine, qui sub Prophetici Spiritus praetextu soli sibi omne controversiarum iudicium deposcit. Equidem non sine gravi dolore coactus sum audire maligna adeo iudicia hosce homines ferentes. Non te in atramento, sed felle calamum tinxisse aiunt. Tantopere a te contemni Sibrandum, ut non Doctoris usquam elogio ornes, nisi cum umbraticum Doctorem appellas: Nec Theologi eum nomine digneris, nisi cum negas cum eo, et similibus Theologis sapientiam morituram. At Sibrandum virum esse optime de Ecclesia et meritum, et merentem; atque ut forte alicubi exorbitavit, non tamen malitia peccasse, sed purae Religionis zelo; tum autem minime dubitandum, quin totum hoc egerit magnatum - aliquorum saltem - seu instinctu, seu permissu. Nec enim bene adeo Frisios Hollandis unquam voluisse; et nunc recentes accessisse rixarum causas ab exactionibus, aut vectigalibus, nescio quibus, planeque metuendum, ne scriptio haec animos eorum

1 Maria. 24 Febr. 1614 werd Pieter geboren, die 18 Juni overleed.
2 Maria's moeder, Mayken Clais, zie p. 123 n. 6.
3 Gedrukt Epistolae p. 7. Beantwoord door n°. 299.
4 Vossius was eerst gehuwd met Elisabeth van de Corput; na haar overlijden trouwde hij 2 Febr. 1602 met Elisabeth Junius, dochter van professor Franciscus Junius en Elisabeth van de Corput, die een dochter was van Mr. Johan van de Corput, burgemeester van Breda.
5 Ordinum Pietas.
6 Rogge 69.
7 Gedrukt G.J. Vossii Epistolae p. 39; Epistolae ecclesiasticae p. 369. Antwoord op n°. 295 en 298. Beantwoord door n°. 300.

magis exacerbet. Negant quoque magis te potuisse causam agere Remonstrantium, uno hoc excepto, quod non aperte Zelotarum opinionem erroneam dicas. Sed longe omnium indignissimum se putare, quod Ecclesiastas dicas expostulare, quod non intersint conventibus publicis; Ἀ*ρχαιρεσίαν* eos multis in locis obliquas per artes in se trahere, et ubi invaluerunt vindicare etiam sibi audere; Δ*ημαγωγίαν* saepe ad negotia civilia extendere; Flandriam turbulentis suis concionibus perdidisse; tempore Licestrii hoc egisse, ut Ordines redderent contemptissimos; Ordines necesse habuisse, eos publicitus monere, ut perdenda Hollandia absisterent; periculosissimo tempore Ordinum detrectasse imperium, ivisseque oblatum externis. Neque quicquam te horum aliquo *σοφῷ φαρμάχῳ* edulcare, tantum dicere, bonos te minime horum criminum insimulare, ac mox *ἐπιφώνημα* huiuscemodi succinere, talia in Ecclesiastico ordine esse ingenia ut plus iis, quam necesse sit, haud tuto committas. Subiicere te quidem mox, dolori tibi esse, quod causa haec aliter se tractari passa non sit. Verum haec occinenda iis, qui necdum aere lavantur; viris enim quotquot non omnino naris sunt obesae, luce ipsa clarius ease, longe aliter causam a te tractari potuisse. Multa enim a te mitti potuisse, et si asperiori esse necesse erat, nil tamen opus fuisse te omnia *ἀπαραχαλύπτως χαὶ ψιλῶς, χατ᾽ ἐπιτίμησιν* agere; scriptum tuum esse *παράδειγμα οὐχ ἀπαραμυτήτου, ἀλλὰ χαθαρᾶς σφοδρότητος*. Si Religionis hostis esses infensissimus, non tamen potuisse te tuto in Batavia indignius excipere eum ordinem, quem velle te dicis, ut a populo quam sanctissimus habeatur. Non aliud se persuadere sibi posse, quin cum apud Frisios esses[1], ante biennium aut praeterpropter, quoties item apud urbis nostrae[2] Magistratum, et quosdam Zelotas Ecclesiastas, de Religionis es negotio locutus quasi mansuetissimi esses pectoris neutrarumque partium, totum hoc animo feceris simulato; aut saltem mirandum esse, quod tantum tam cito sis mutatus ab illo, qui fuisti prior. Nominis tui authoritate Iesuitas publice privatimque sese tuituros, ad exprobrandum ordini huic animum malitiosum, rebellem, et quibus non vitiis infectum. Primum te esse, saltem eruditorum, qui huiusmodi posteritati dicas scriptis tuis, quae aeternatura nec ipsi diffitentur. Nec suffecisse, ut haec lingua Latina legerentur ab eruditis; debuisse Ecclesiastas fabulam fieri cerdonibus ac tonsoribus, dum ea vulgarem in linguam transferri curas; si quid a paucis aliquando fuerit peccatum, non posse caeteros praestare hanc culpam. Deinde non minus peccatum esse tum temporis a Rerump. Rectoribus, utut strenue hic Ecclesiastae mussare cogantur. Denique cum anni tot ex eo tempore sint elapsi, maligne admodum vulnus hoc toties refricari. Ex his facile intelligere potes, quantopere exacerbatus sit erga te quorumdam animus. Sane nec desunt, qui bello sibi schemate videntur librum tuum nuncupare ‘impiam pietatem’. Interea melle dulcior iis circa cor gliscit iracundia, quando animo tempus illud concipiunt, quo, ut inquiunt, Sibrando, et forte aliis, - etiam Pontificiis, ni eos spes fallit - poenas dabis. Quanti autem Sibrandum suum faciant, quo item te loco in Theologica palaestra habeant, hinc aestimare potes, quod quemdam audierim, aptantem tibi illud Poetae[3]:

Infoelix puer, alque impar congressus Achilli.

Nempe difficillime sibi persuaderi patiuntur, tantam Theologiae notitiam

1 Zie n°. 212.
2 Dordrecht.
3 Virgilius, Aen. I, 475.

cadere in quemquam, qui Minister non sit, ut de controversiis nostri saeculi iudicium ferre ausit adversus Theologos suos; quod a te factum credunt. Tum autem, quia in Patrum lectione plane sunt peregrini, ne hac in parte te videantur indoctiores, etiam tibi loca, quae citas, aliunde suggesta apud indoctos calumniantur, nempe ab Utenbogartio, ut suspicantur. Haec ego uti cum dolore aliquo, ita nec absque risu scribo. Et te quoque risum vix tenere plane habeo persuasum. Sane ex sermonibus tam insulsis facile iudicare est, quam haud iudicii sint ullius, vel eruditionis, utut unus alterque multiiuga sibi placeat lectione. Tales profecto hostes minus tibi metuendi, quam Sibrando Vorstius; quem tantopere contemnit. Si tamen etiam scripto maledicere tibi non dubitabunt, - quo de vix levem susurrum hactenus audivi - tuum erit animum firmare iis, quae ipse scripsisti. Regium enim esse iis cum bene feceris audire male: neque quemquam debere ad rem tam utilem, atque tam odiosam accedere, nisi qui ad ferendas calumnias bene se munierit, ut honesti consilii conscientia possit dicere:

Omnia praecepi, atque animo mecum ante revolvi[1].

Et de his hactenus.

Pag. 36[2] vers. ult. in Augustini verbis, *Caelestiniani aut Pelagiani*. Etiam apud interpretem tuum[3] est, *Caelestinianen*. Ac video etiam ab aliis interdum ita nuncupari. Sed plane duabus literis inductis, scribendum *Caelestiani*. Quippe, uti scis, nomen id a Caelestio Pelagii Discipulo, non a Caelestino qui Caelestianis adversatus. Id cum fugeret Vallam, scripsit Caelestinum Papam Romanum favisse Pelagianis. Nempe Caelestium et Caelestinum confudit: quo nomine merito vapulat ab Annalium Scriptore[4].

Pag. 50. In verbis Ammiani Marcellini, vel universa eius verba adduci debent, vel vox *gravius* plane tollenda. Sic enim ille extremo Libro XXI[5]: *Eratque super his adimere facilis quae donabat, Christianam Religionem absolutam, et simplicem anili superstitione confundens, in qua scrutanda perplexius, quam componenda gravius, excitavit dissidia plurima, etc.* Sententiam esse vides; non tam graviter componebat dissidia, quam perplexe Religionem ruspabatur. Omnino igitur *τὸ gravius* pertinet ad *componebat* non ad *excitavit*.

Aliud quod moneam non habeo, ac fateor ne haec quidem scriptione ullo modo digna esse. Sed cum opus non possem, operam saltem meam tibi probare volui. Supersunt tamen paucula, de quibus si praesens essem, iudicium tuum exquirerem, uti cum pag. 52. ais, Augustanam Confessionem esse mutatam. Nescio enim an id magnopere ad rem faciat, cum privato quidem consilio Melanchthonis mutata sit, at publica, ni fallor, authoritate nunquam. Hoc saltem scio, Melanchthonem a Luthero hoc nomine obiurgatum, quod fecisset id omnibus inconsultis. Scio et Germaniae Principes, qui Confessionem sequuntur Augustanam, non aliam agnoscere quam eam, quae Carolo quinto exhibita anno CIↃIↃXXX; scio denique Lutheranos hoc pacto se purgare, cum a Pontificiis accusantur immutatae toties confessionis. Quod pag. 36. ais, Chrysostomum ubi necesse est, gratiae necessitatem non obscure inculcare; memini me dum hic esses, tribus verbis de Chrysosto-

1 Virgilius, Aen. VI, 105.
2 Ordinum Pietas. De verbeteringen zijn in den tweeden druk (Rogge 69) opgenomen.
3 Wtenbogaert's vertaling: Rogge 71.
4 Baronius.
5 Amm. Marc. XXI, 17-18.

mi sententia colloqui. Velim autem, si integrum, adeas *τὸ ἠθικὸν*, Hom. XII. ad Hebr.[1]. Nihil clarius quam tolli ab eo gratiam praevenientem. Et quid mirum? Cum idem in prioribus scriptis fecerit Augustinus, quem errorem retractat, Lib. I. Retract. cap. 23. Quare cogitandum satisne solidum sit argumentum, quod urges pag. 34. ubi ais, aut Remonstrantes Pelagianos vel Semi-pelagianos minime esse, aut et Chrysostomum talem habendum, ne simus *προσωπολήπται*. Nam dispar fortasse ratio temporis eius, quod ante Pelagium fuit, quo, ut Augustinus alicubi scribit, securius omnino de gratia loquebantur. Interim Remonstrantes minime eius erroris reos esse agnosco: tantum ambigo, annon iure Semi-pelagianus sit dicendus, qui gratiam neget praevenientem; quamquam Chrysostomus, Augustinus, multique alii ante Pelagium, eam minime agnoverint. Quod si est, non parum de vi argumenti tui decesserit: utut res in se vera sit. Possitque argumentum hoc si sapit, urgere adversus te Sibrandus.

Pag. 118. *Ratio sequitur 'quia alii aliorum calamitates ferre debemus*'. Videndum annon aliovorsum torqueas Sibrandi verba. Nec enim id, puto, voluit Sibrandus, velle se Anglorum ferre infirmitatem; verum potius ut Archiepiscopus nostrarum, siquae sunt, Ecclesiarum ferat infirmitates.

Pag. 42. Inquis, *in crepusculo elucescentis veritatis*. Similiter loqui scio Iul. Scaligerum in Historiam Theophrasti. Sed discere aveo, an et crepusculum liquido pro diluculo ponatur. Aliud iudicare videtur Plin. Lib. XVIII. cap. 25. ac imprimis Censorinus de die natali, cap. ult.

Verum somnolentum me (nam media iam nox est) ad meras nugas delabi sentio. Quare ne molestus tibi ultra sim, manum de tabula tollo. Ignosces, quod nihil attulerim, quale expetiisti. Nec enim id mearum virium est. Et toties, integro hoc triduo de die partim a discipulis, partim ab aliis sum interpellatus, ut ipsas historias, quod optassem, diligentius examinare non licuerit; ac ne has quidem literas, nisi sera nocte, potuerim exarare. Sub vesperam responsum tuum[2] accepi, de quo nihil addo, quia demum crastino mane de eo sum cum Corputio acturus. Vale, vir Amplissime, Belgicae Phoenix, cui - cum caetera large sis consecutus - unum hoc tantummodo a Domino exopto, ut valetudinem largiatur in hisce laboribus firmam, animum adversus iniurias fortem.

Dordrechti CIↃIↃCXIII. Post. Calend. Novembris. Velim, vir Amplissime, apud neminem de literis, aut iudicio meo facias mentionem. Minus enim, si suspectus esse coeperim, prodero bonae causae. Quanquam profecto te hoc monere nihil necesse fuisse intelligo, qui per te isthaec longe melius vides. Iterum vale.

300. 1613 Nov. 2. Aan G.J. Vossius[3].

Beasti me literis tuis, Vossi doctissime: magnasque tibi gratias habeo, non modo cum ea quae observasti me mones, sed etiam cum nescire me vetas quam acerbos experturus sim Censores. Tela praevisa minus feriunt. Sibrandum acrius a me exceptum dolent. Sed qui illum excusant, tam ferociter Politicis insultantem, cur me non excusant vicissim, si mei ordinis existimatio mihi cordi fuit, ut ipsi est sui? An minore periculo putant Magistratus traduci quam Ministros? Sane

1 Migne, Patr. Gr. 63, 95 vv.

2 N°. 298.

3 Gedrukt Epistolae p. 7; Epistolae ecclesiasticae p. 371. Antwoord op n°. 299.

falluntur. Nam Ministris auctoritatem facile restituent Magistratus, ubi opus erit. Magistratuum infamiam sequuntur seditiones et rerumpublicarum excidia. An minus ferendum est me Hollandis meis morem gerere praesertim reis, quam ipsum Frisiis suis, quos nunquam nos lacessivimus? Qui aegre ferunt a me tangi peccata quaedam sacrati ordinis, ii sane multis historicis irascendum habent. Si Annales mei prodierint, dicentur haud leviora. Qui Ecclesiasticam Historiam legit, quid legit nisi Episcoporum vitia? Si graviter hanc causam ago, at metuendum mihi fuit ne si frigide agerem, non ex animo agere viderer. Ago causam Ordinum: ago Fisci advocatum. *σφοδρότης*, ni fallor, si unquam aliquando, hic fuit necessaria. Moderationem quam olim praestiti nunc etiam praestabo: sed ista non est moderatio favere accusatoribus, inclementem esse advorsum reos. Iesuitae occasionem maledicendi hinc arripient. Credo sane: sed ipsi zelotae satis caverunt hactenus ne illis materia deesset, ita ut minime sit necesse eam e meo libello peti. Si aliis linguis prodit liber, ego ei rei Auctor non fui. Sed fuerunt, qui ita conducere reipublicae existimarent. Vetera odiosum est refricare: sane, nisi nova metuerentur. Impietatis librum meum qui accusant, et mihi et eis quos defendo insignem faciunt iniuriam. Sed vulgare iam hoc est. Sibrandi iram non deprecor. dicat, quae visum fuerit. Si in me, feram; si in Ordines, inveniet qui respondeant et forte acrius quam feci ego. Theologum ego me non profiteor, nisi quatenus Christiano satis est, minus etiam scio quam et officii mei et temporum necessitas desiderat. Patres hactenus legi, ut constet mihi doctrinam de servo Arbitrio et de necessaria credentium perseverantia esse non admodum antiquam. Animi mihi fortitudinem et corporis vires quod precaris, amice facis. Ego quoque Deum oro, ea ut dona mihi largiatur: et si qua in re lapsus sum cito me in viam revocet. Vides ut breviter ad ea quae tu ad me scripsisti respondeam: Prodibit brevi nova editio, ex qua conspicies non periisse apud me observationes tuas. Iudicium tuum clam futurum apud me, noli dubitare, scio quid amicitiae debeatur. Deus optimus maximus diu te servet, et Ecclesiis pacem restituat. Postridie Calend. Novemb. 1613. Rotterodami.

301. 1613 Nov. 2. Van T. Erpenius[1].

Clarissimo Viro Hughoni Grotio Thomas Erpenius S.P.D.

Ad literas tuas, Vir Clarissime, quas heri sub noctem accepi, respondeo, praeter id quod coram tibi narravi, nihil me de libro tuo in Anglia intellexisse. Quaerebat a me Episcopus Eliensis[2] nunquid audivissem de libro quodam quem D. Grotius contra Sibra(n)dum scripserat: ad quod ego, audivisse me quidem eum parari, sed nondum editum esse: tum ille: ‘Legit eum Dominus Rex, mihique narravit, unum hoc se in eo summe mirari, Dominum Grotium non frigide, sed audacter et disertis verbis asserere, penes Episcopos in Hollandia, etiam Papistica, nullam unquam fuisse in rebus politicis potestatem. quod si verum est, admiratione certe dignum est, et soli Hollandiae peculiare’. ex quo sermone deinde incidimus in alios de aliis in Belgio Episcopis. ex toto autem eius discursu

1 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2. De brief handelt over het afschrift van de Ordinum Pietas, dat door Bertius naar Engeland gezonden was vóór het verschijnen van het boek zelf. Zie p. 266 n. 10. Schrijver is de bekende Orientalist, die in 1613 professor te Leiden werd.

2 Lancelot Andrewes; zie p. 229 n. 2.

et colloquio, ego certe nulla ratione animadvertere potui librum tuum Regi, aut ulli alii displicuisse Caeterum de toto hoc negotio non dubito quin propediem, vel ipse Episcopus, vel Casaubonus saltem ad te sit scripturus. iam enim tres fere sunt septimanae quod id mihi narravit D. Episcopus, siquidem id factum est die 14 Octobris, stylo nostro, inter caenandum. Vale Vir Clarissime et me ama. Leidae Postridie Cal. Novemb. 1613.

Adres: Aen den Wysen ende voorsienighen Hugho de Groot Pensionarius in Rotterdam. Loon.

302. 1613 Nov. 3. Van Abr. van der Myle[1].

Hugoni Grotio, Syndico Roterodamensi.

Ingenio varo sim, vir praestantissime, si literis tuis gratissimis a te salutatus, pari literarum officio non respondeam. Idque quum ostendas, non sordere tibi nostram amicitiam, eiusque indicium una cum literis des, dum mittis mihi inter primos, quos amicitia tua iudicas dignos, foetum illum tuum novellum, merito tibi qui est inter carissima, utpote studio non supino partum. Pro affectu hoc et munere gratias ego indelibiles habiturus quoque, si quicquam gratum tibi a me posset proficisci. Ut autem de iudicio libri tui hic aliquid attingam, paucis tecum agere liceat, tum quale id sit aliorum, tum quale meum. Avidissime fuit liber tuus expectatus, cupide visus exceptusque: sed lectus ubi fuit, Deus bone quam varia iudicia, quam diversae de eo sententiae. Atque apud nos quidem diversitas haec, ad id tamen se congregat idem, quod studiosis tui, inter quos me profiteor primum - *γλώσσα δ᾽οὐχ ἕξω φρενῶν*[2] - doleat et animo sit male. Quos hactenus audivi tibi faventes admodum et benevolos, illi quasi attoniti velut re novissima heu quam in te stomachantur. Quasi coelo turbido exoritur in te affectuum quaedam tempestas.

> *Una Eurusque Notusque ruunt creberque procellis*
> *Africus et vastos tollunt ad sydera fluctus.*
> *Exoritur clamorque virum stridorque rudentum*[3].

Quo me verto, quoscumque audio, velut coelum ventis et tonitru, ita murmure contra te reboare audio omnia. Vah quam aegre et illibenter! Praedicebam quidem tibi praevidere me paratum tibi iri haut dubie acria bella: sed vix tantam mihi imaginari poteram animorum concitationem. Quatiuntur capita; querelae fiunt, nihil tale unquam exspectatum a Grotio fuisse: ab illo Grotio, qui semper se praebuit tam prudentem, tam moderatum, tam aequum in toto hoc controversiarum certamine. Scribo haec summo dolore; praesertim cum metuam hinc conturbatum fore, quicquid a te sperabam proventurum boni ad Ecclesiae pacem et tollendam calamitosam ministrorum discordiam: ad quod tantum absque hoc libro a te potuisset afferri momenti, quam a quoquam fere viventium. Nec a me indigne feres si mea in te fides haec candide tibi transcribit: ut et te in tempore praepares et bene munias adversus insultus, quos nimis metuo tibi exspectandos: tum ut mitiges dextra aliqua agendi ratione exacerbationem; quo ita utilis aeque ut ante et Reipub. et Ecclesiae maneas. De meo ipsius autem iudicio aliquid adiun-

1 Minuut U.B. Amsterdam, cod. N 110^{h}. Antwoord op n°. 296.
2 Pindarus, Isthm. VI, 72.
3 Virgilius, Aen. I, 85-87.

gam quoque ea venia quam mihi literis tuis concessisti, eaque libertate quam iis ipse mihi imperasti. Eruditionem se in libro tuo prodere summam, non est ambiguum: Theologiam te versasse non modo ultra vulgus Iureconsultorum, sed etiam ad *ἀχρίβειαν* usque eius professionis locupletior mihi est testis, quam unquam animo de te praeceperam, etsi praeceperam nihil vulgare: sed quam vellem, vir summe, parcitum a te aliquanto fuisset et ordini concionatorum, in quos sane - nescio cur aut qui eo contra indolem tuam protractus - paulo animosius insurgis, quam vellem a te factum. Non haec dico quia de ordine eo ego sum: et mores mei ita tibi sunt perspecti, quod facile cribrare queam, si quid sit turbidulum, a puris, citra offensam. Praesertim cum Iesuitis aliisque adversariis id materiam suppeditabit iniquius de nostris et sentiendi et contemptius loquendi. Denique cum illud praecipuum sit, quod omnium fere pectora maxime offendat, utinam ea mihi felicitas obtigisset, ut licuisset scriptum tuum legere priusquam typis esset traditum: fideliter et amice consuluissem, quo et libro sua constitisset dignitas, et offensio haec fuisset vitata. Disputatio illa, quousque ius magistratus obtineat in res Religionis est perquam ardua: de qua meditari aliquid cogito: quod ubi absolvero tecum communicabo. In caeteris sententiam meam a tua vix seiunxero. Vale, vir eximie, Deus Optim. Max. omnia tua prosperet ad suum honorem, Ecclesiae, Reipublicae, tuumque bonum. Dordraci. A°. 1613. 3 Novemb.

303. 1613 Nov. 11. Aan P. Bertius[1].

V. Cl. P. Bertio Lugdun. Batav.

Frustra tam accurate excusas, Berti doctissime, factum, cui ego iamdudum ignovi, si quid in eo ignoscendum fuit; falluntur multum qui me isto casu ita commotum putant, ut placandus essem. Ego cum ex Casauboni litteris[2], deinde ex Scoto iuvene, intellexi librum meum me inscio in Britanniam venisse, neque dum qui id factum esset suspicari poteram, scripsi sane ad Mylium[3] sed dolentis non irascentis affectu. Doloris autem causas putabam me habere, primum quia ex quo a te descriptus est liber, consilio prudentium virorum mutata sunt quaedam, neque e re videbatur extare apud quemquam prioris cogitationis vestigia: deinde vero quia plane verebar ne idem liber per Winvoodum aut Archepiscopum[4] pervenisset ad Regem, praeiudicio aliquo notatus et sinistrae interpretationis suffragio. Postea magna parte me huius curae levavit Erpenius[5] cum retulit ex sermone Rever. Eliensis episcopi nihil se intelligere potuisse cuius taedere me possit. Ac tandem apud me cogitare coepi, ita forte divina providentia administratum ut recente apud Regem memoria libelli, neque dum fixo iudicio, meus liber in tempore occurreret haesitantem Regis animum aequitati redditurus. Quod quidem multo mihi magis persuadebo si litterae quas e Britannia expecto iudicium de scripto meo ferent paulo mitius quam ferri a zelotis quotidie intelligo. Utcunque autem id casurum est, ita te novi, ita *τὸν εὐγενέστατον* Langeracensem[6], ut satis mihi constet quicquid factum est a vobis aut vestrum altero,

1 Afschrift Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 675 f. 30. Ook deze brief handelt over het afschrift der Ordinum Pietas, dat Bertius naar Engeland gezonden had. Zie p. 266 n. 10.

2 N°. 290.

3 Zie n°. 293.

4 Abbot.

5 N°. 301.

6 Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak, in 1614 gezant te Parijs.

id omne factum esse studio iuvandae causae per se bonae sed per artes inimicorum valde laborantis. Itaque de meo animo securum te plane esse iubeo. Ne vero putes *pro nihilo me pendere* quod me *cirratorum centum* aut paulo minus *dictata*[1] fecisti, sed cogita an aliquem habeas in isto discipulorum grege[2] qui Sibrando conviciatori valido respondere possit. Brevi enim expecto ut me atheum nominet, aut hostem religionis, aut aliquid haud multo clementius. *τλῆθι φίλη κραδίη*[3]. Vale vir praestantissime et me semper ama, ut tibi tam sollicita satisfactione apud me opus non fuit. 11 Novemb. 1613.

Tuus H. Grotius.

304. [1613 midden Nov.]. Aan G.M. Lingelsheim[4].

Amplissime domine!

Non cessas tu semper esse tui similis, et me indignum quamvis novis semper beneficiis tibi devincire, si devinciri tamen is potest, qui iamdudum ita est tuus, ut magis esse non possit. Accepi enim amicissimas tuas literas, ac simul vestras *ἐκκλησιαστίκας διατάξεις*[5], quae nobis nunc in simili cura versantibus magno erunt adiumento. Non est apud nos novum, ecclesiam ministrorum disputationibus concuti: sed omnis *ἀκαταστασίας* fons hic est, quod nulli hactenus apud nos fuerunt canones publica auctoritate confirmati, dum magistratus belli curis detinetur, et ministri regimen illud *ἀνυπόταχτον*, quod persecutionis temporibus necessario usurpaverunt, nunc alio longe rerum statu retinere cupiunt. Itaque dum ministri suis stant decretis, magistratus vero vim cogentem iisdem decretis, ut non a se profectis, impertire non cupiunt, magna fuit licentiae seges, et populus velut in duo imperia distractus. Simulatque vero magistratibus vacuum fuit de munere suo atque officio cogitare, circumspicere aliorum principum aut optimatum reformationem profitentium exempla, ministri indociles iugi, mirari primum, atque initio ius divinum obtendere ac palam praedicare, seiunctum plane a politico - ita enim loqui didicerunt - ecclesiasticum regimen: cum ipsi se civilibus negotiis non immiscerent, aequum esse, ne vicissim magistratus rebus ecclesiae se interponeret. Postquam refutatum est hoc commentum Veteris Testamenti historia, item imperatorum, qui a Constantino fuere, exemplis, item recentibus aliis post emendatam religionem, homines quidam, propositi tenaces hoc invenerunt *σοφὸν φάρμαχον* extra sacras literas et contra praecepta eorum, qui nos politica docent, regibus et principibus id ius concedendum: ubi vero monarchicus non est status, ibi magistratibus non idem esse iuris. Quidam eo provecti sunt impudentiae, ut quodammodo irridere inciperent Ordines, quod se regibus aequarent. Haec quam sint inepta, quam intoleranda, quam denique

1 Persius, Sat. I, 29.
2 De alumni van het Staten-Collegie; zie ook p. 256 n. 3.
3 Τέτλαθι δή, κραδίη: Homerus, Od. υ, 18.
4 Afschrift Kon. Bibl. Kopenhagen. Gedrukt Reifferscheid, Quellen I p. 58, die meent, dat deze brief tegelijk met n°. 278 en 292 verzonden is; zie p. 267 n. 8. M.i. is het echter een antwoord op een verloren geganen brief van Lingelsheim, waarin deze n°. 292 beantwoordde, en zijn oordeel over de Ordinum Pietas schreef. Ik stel den brief op midden November 1613. Beantwoord 9 Oct. 1614.
5 De in n°. 292 gevraagde edicta contra conciones maledicas, formula mandatorum, quae dantur pastoribus etc.

evertendo imperio, qua tu es priudentia, Lingelshemi clarissime, facile intelligis. Postremo, cum haec quoque civitatum Germanicarum et Helveticarum, Genevae denique ipsius exemplis exploderentur, quaesitum est novissimum hoc effugium, cum inter rectores urbium nostrarum quidam sint, qui de religione addubitent, aut alias ob causas synaxi se non adiungant, ideo non deberi conventibus Ordinum ecclesiarum *νομοθεσίαν*. Nobis hoc quoque absurdum videbatur, aut paucorum culpam universis obiici, aut novam esse repertam et incognitam hactenus ecclesiae speciem, quae nec publica dici possit, nec sub cruce, et aedes quidem publicas, stipendia ex aerario habeat publica eaque a magistratibus accipiat, iura autem legesque ab iisdem positas non agnoscat. Neque haec profecto animi causa disputabantur, sed exigebat reipublicae salus obviam iri huic audaciae, quae hactenus utcunque pressa nunc in publicum ita prorumpebat, ut multi ministri palam e suggestu nihil aliud quam convitia in magistratus vomerent, eosque plebi quam invisissimos redderent: quo nulla poterat inveniri ad seditionem aptior materia. Palam itaque ostendendum fuit bonis, pertinere ad magistratus ecclesiae iuxta Dei verbum imperare, et apud deceptos purganda erat optimatium fama atrociter lacessita. Atque ego cum fisci advocatione nondum defunctus[1] - scis autem in Gallia vel praecipuam eius muneris esse partem ius regium contra ecclesiasticorum invasionem defendere -, praeterea per civitatem Rotterodamensem, quae me syndicum suum fecit, Ordinum conventus pars essem aliqua, tueri publicam auctoritatem graviter et cum patriae periculo laborantem duxi multo magis necessarium, quam de concursu primae causae et inferiorum et modo influxus subtiliter disputare. Si quid theologorum licentia peccatum est, curabitur id in tempore, ubi satis constabit, quos penes curandi ius sit. Non habent autem ministri vestri, quod querantur sui ordinis homines durius tractatos. Nam non de omnibus ubivis ministris loquor: sed de nostris, quos novi, iisque nec omnibus nec pluribus. Sed ordo etiam paucorum crimine infamatur. Id vero nego. Reges non aegre ferunt, aliorum regum vitia reprehendi: neque minores magistratus, neque ordines alii. Quis nobis hunc solum ordinem praestabit extra culpam esse, aut si extra culpam non est, quis illos a reprehensione liberos fecit? unde hoc ipsis privilegium? Scriptis palam editis magistratus saevissimo crimine atheismi infestantur. Ipsorum quosdam si quis dixerit minus modestos, minus pacatos, minus audientes imperiis, capitale est: ordinem laesit. Quis hoc regnum ferat? Sane ubi acrior aliqua inter magistratus summos praesertim et ministros contentio accidit, necesse est, populus aut de summis magistratibus male existimet, aut de ministris aliquot. Ego hoc tutius puto. Nam simulac consederit tempestas, in manu est magistratuum reddere ministris honorem atque auctoritatem. Magistratuum autem auctoritas si semel eviluerit, instat horrendum reipublicae chaos, neque in manu erit ministrorum relocare concussum imperium: sed omnino *ἀναρχία* primum, deinde *τῆς ἀναρχίας θυγάτηρ* tyrannis exspectanda est. Flandriam ministri perdere potuerunt: restituere non potuerunt. Cum viri boni de capite ac fortunis periclitarentur pro publica libertate adversus Licestrium decertantes, ministri quam diligentissime poterant promotum ibant externam dominationem. Haec quam vera sint, quam cogitatu necessaria, difficile est iis persuadere, qui a nobis absunt longius, cum plerique etiam nostrum, qui rem publicam non nisi

1 Zie p. 245 n. 5.

extrinsecus spectant, vix satis ista intelligant. Tu vero etiam ad edendam historiam me hortaris, cum videas quam mihi noceat tam exigui libelli fortis libertas. Eadem quae hic de ministris scribuntur, ibi taceri sine flagitio non poterunt. Veritas et lex historiae id exigunt: patefacienda sunt omnium et bene et male facta. Quomodo igitur illa, de quibus modo dicebam, Flandrica, item Licestriana tempora tractabo? Deinde notanda erunt quorundam principum delicta, notanda magistratuum, notanda militum. Singuli vociferabuntur, inclementius tractari suum ordinem. Vivimus plane seculo indigno, quo scribatur historia. Thuanus Romanam censuram patitur: sed sunt etiam extra Romam censores, quibus si idem potentiae dares, quod habet Romanum sacerdotium, non multo ea moderatius uterentur. Haec libere apud te ut amicorum fidissimum, et quem ne cogitationes quidem meas clam cupio habere. Suppliciter me commendo magno praefecto comiti Solmensi[1]. Scultetum quoque officiosissime saluto, cuius admonitionem avide expecto. Deus te, vir clarissime, diu sospitem servet.

305. 1613 Nov. 23. Van Is. Casaubonus[2].

Diu tuas exspectavi; tandem patientiam rupi, et literas querimoniarum plenas exaravi; quas dum obsigno, ecce Epistolam a te et tui nuperi libri quatuor exemplaria: nam quintum Thorius iam acceperat. Legi tuas cupide, cupidius ipsum librum, quo nihil elegantius, nihil ad hodierna tempora accommodatius; nihil, meo quidem iudicio, lectu dignius a multis annis in lucem prodiit. Optarem ut multa eiusmodi scriberes: nisi esset *εὐσεβέστερον* illud votum, ut desinant tandem inter nostros occasiones omnes stylum exercendi in *ἐριστικῷ* genere[3]. Quomodo enim triumphaturos putas hostes veritatis - *τοὺς παπποµανοῦντας* dico - de hac exorta contentione inter te, eius loci et praestantiae virum, et Sibrandum, non obscuri nominis in nostris partibus Theologum? Ego, cum Sibrandi illam Praefationem[4] legi, nihil aliud ex ea collegi, nisi virum pium, iusto odio Socinianismi paulo vehementius commotum, Magistratus suos, in periculo Ecclesiae remissius agentes, ad simile odium concipiendum voluisse stimulare. Hoc nomine gratias illi deberi nemo opinor ibit inficias, qui Vorstiana paradoxa diligentius expenderit. Caeterum quam vera sint, quae in Epistola Sibrandi[5] narrantur, et quam iusta sit illius querela de Illustrissimis Ordinibus, soli norunt qui res vestras propius habeant notas. Ego nollem fore, ut tu in ea Epistola reperias, quae iure possis reprehendere. Semper enim mihi venit in mentem[6]

1 Zie p. 253 n. 6.
2 Gedrukt Casauboni Epistolae p. 635, doch zonder datum. Het begin van den brief is, met enkele kleine verschillen, gedrukt achter op het titelblad van Grotius' Bona fides Sibrandi Lubberti (Rogge 73), en is daar gedateerd Eid. Nov. 1613. Ik volg dezen tekst, daar hij m.i. den brief weergeeft, zooals Grotius dien ontving. Antwoord op n°. 294. Beantwoord door n°. 310.
3 Tot hier in de Bona fides.
4 De brief aan Abbot; zie p. 255 n. 1.
5 De in n. 4 bedoelde brief.
6 Het vervolg is verloren gegaan.

306. 1613 Nov. 30. Aan P. Bertius[1].

V. Cl. P. Bertio Lugdunum Batav.

Sibrandum non quiescere lacessitum qui ultro lacessere quiescentes soleat, minime miror, Berti doctissime. Quandoquidem vero responsurus est, mihi magno emptum velim, ut *κατὰ πόδας* respondeat filum prosequens orationis meae, magnum enim fructum laboris tulero si clare et explicate vel super duabus tantum quaestionibus sententiam suam prodiderit. Hoc est 'An tolerabilis sit in Ecclesia Remonstrantium dogma', et 'Quae sit summae potestatis in Ecclesia authoritas'. In illo enim capite si levior fuerit offendit *τοὺς κατὰ Πλάγκιον*[2], sin durior non video qui sustinendae sit isti invidiae, quod omnem veterem Ecclesiam, Graecam certe extra controversiam, haereseos condemnet. In capite autem secundo vitare vix poterit quin aut Reges aut Principes Germaniae offendat, et eum[3] praesertim, cuius gratiam tam sollicite ambit: aut illos ex parte qui apud nos ius magistratuum angustissimis terminis circumscribunt. Tibi vero gratiam habeo quod validi gladiatoris ictus pro me suscipere ipse non dubites. An autem necesse consultumque sit rescribere quicquam, tum videbimus cum prodierit Sibrandianus liber. Commendatur hic a veris bonis Nannius quidam Gesteranus[4] tui gregis et putatur dignus cui committatur vacans Ecclesiola aliqua: velim ex te discere quid de ingenio ipsius, quid de moribus speres, memor Apostolici praecepti: 'Haud temere cuiquam imponendas manus'[5]. Dominus Iesus tuas curas sospitet, vir clarissime. Prid. Cal. Decemb. 1613.

Tuus fide optima
H. Grotius.

307. 1613 Dec. 7. Van P. Cunaeus[6].

Valde gavisus sum munere tuo[7], Vir Amplissime, quo nuper me donavisti. Facile enim ex eo coniectabam constantem esse te in suscepto semel mei amore, atque id serio triumpho. Gratias tibi agerem, nisi hoc, quod tibi debeo, longe maius quiddam esset, quam ut tibi verbis pateretur res ipsa satisfieri. Librum quidem tuum, ingenii tui divinum monumentum, laudare velle, inepti sit. Defendis enim caussam Amplissimi Senatus Batavi, quem integer populus, fautor et cultor bonorum, non haec zelotarum factio probat. Iustissimam habuisti causam ea scribendi, quae in Theologos quosdam scribis. Itaque ipsi sibi imputent. Et, si sapiant, admoniti proficiant in melius. Enimvero et hic ob eam rem, vir maxime, admiranda quaedam tui nominis caritas, amorque in te singularis omnium civium

1 Afschrift Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 675 f. 31. In 1614 verscheen het boek van Lubbertus: Responsio ad Pietatem Hugonis Grotii (Knuttel n^{O}. 2115), dat 17 October door de Staten van Holland verboden werd (Knuttel n^{O}. 2117).
2 De aanhangers van Plancius; zie p. 249 n. 1.
3 Jacobus I van Engeland.
4 Zoon waarschijnlijk van den predikant te Alkmaar, Evert Geesteranus; hij was blijkens bovenstaanden brief alumnus in het Staten-Collegie, kwam als proponent in 1606 te Moordrecht, ging 1617 naar Den Briel en werd 1619 afgezet.
5 I Tim. 5, 22.
6 Gedrukt Cunaei Epistolae p. 94.
7 Ordinum Pietas.

tuorum. Quippe te aestimant, te suspiciunt, primarium in Rep. nostra virum. Inter hos semper nomen ego profitebor meum, omnique ope enitar, ut observantiae in te meae exstent olim quaedam documenta; etsi autem huius studii plurimos habeo aemulos, tamen cupio, si quid valebo, primas tenere. Lugd. Bat. VII. Decembr. 1613.

308. 1633 Dec. 12. Aan Is. Casaubonus[1].

V.C. Isaaco Casaubono H. Grotius.

Iamdudum, Casaubone eruditissime, iudicium tuum exspecto, eo de scripto[2], quod mihi summa reipublicae a turbulentis hominibus conquassatae necessitas, et eorum qui imperare mihi poterant auctoritas expressit. Vellem certe et religiosissimi regis intellexisse sententiam: sed eam scire mihi si non licet, certe tuam. Neque enim offensum te puto, quod de Ecclesia nostra eiici nolim eos qui pleno animi assensu probare non possunt *παράδοξα* quaedam ex Zenonis[3] magis quam ex Salomonis petita porticu: qualia sunt: A Deo quosdam homines citra ullum peccati respectum aeternis addictos cruciatibus: eosdem voce quidem Evangelii invitari, sed non serio: deinde, quod nuper scripsit Piscator[4], infidelitatem a Praedestinatione pendere velut effectum a sua causa: et quod idem intrepide affirmat, teneri nos credere quaedam esse vera quae tamen sint falsa. His assertionibus qui contradicunt eos forte laudasset liberior aliquis: ego vero infirmior, unus multorum, nego eos esse intolerabiles: quod cum dico, quid aliud dico, Casaubone doctissime, quam neque Reverendissimum virum Episcopum Eliensem[5] episcopatu, neque virum et doctrina et pietate admirabili Decanum Paulinum[6] decanatu demovendum? In quo si qua est culpa, eius certe merito partem maximam tibi asscribam qui me haesitantem et incertum quomodo me in his Ecclesiae motibus gererem, ad illos duos praestantissimos viros, velut ad oraculum adduxeris: quorum ego saluberrimis monitis totus acquiesco. Neque magis vereor ut excusandum mihi sit, in Anglia praesertim, quod Reges cognoscere de religione cupio, neque ut caecos plane circumagi a Ministris saepe indoctis, et peculiaris Ecclesiae titulo superbis, nulla in Catholicam reverentia, cuius ego auctoritatem paene tantundem augeri arbitror quantum illis decedit. Viros vere Theologos, nemo est qui magis suspic(iat), sed nostros, qui ita dici volunt, ego novi, qui nisi publica auctoritate coerceantur, ea sunt temeritate atque audacia, ut indies sint abituri longius ab iis quae piae antiquitati placuerunt. An illud forte excusandum mihi est, cuius nomine hic gravem invidia(m) sustineo, quod Episcopos, quos alii Satanae commentum vocant, ab Apostolicis usque temporibus praefuisse Ecclesiis agnosco: a(ut) quod presbyteros annales in omni antiquitate reperire non poss(um?) Unum certe etiam te atque etiam rogo, per coeptam iampridem, nuper vero maximis tuis in me officiis confirmatam amicitiam, per illas literas quarum tu princeps, ego sectator sum, quodcunque est hac de re tuum iudicium, eius ne me expertem esse patiaris.

1 Hs. British Museum Londen, cod. Burney 364 f. 179. Beantwoord door n°. 317.
2 Ordinum Pietas.
3 De Byzantijnsche keizer Zeno, die 482 het z.g. Henotikon uitvaardigde.
4 Zie p. 234 n. 4.
5 Andrewes; zie p. 229 n. 2.
6 Overall; zie ibidem.

Munusculum quod Federati Ordines mitti Savilio[1] voluerunt, pro Operibus Chrysostomi, ad te misi ut curares quia ipse Londini an Etonae an Oxoniae sit ignoro. Hic vero iterum te moneo, ut proceribus nostris condones si in animum suum non possunt inducere, scriptorem esse haeret(icum) qui tanto sumtu[2], tanta industria, tanta nitiditate in Brittan(nia) sit editus. Tua in Baronium[3] avide exspectamus: quae ta(men) ipsa evulgare non debes si Ministrorum tum in Gallia, tum (in) Belgio odia nimium metuis: nisi forte docturus nos es q(uibus) in locis Apostoli hebdomadarios reliquerint Episcop(os), Anabaptistam fuisse Cyprianum, Chrysostomum ..... num. XII. Dec. CIↃIↃCXIII.

309. 1613 Dec. 14. Van C. Matelief de Jonge[4].

Mijn Heere.

Alhoewel ick voor my genomen hadde de penne nyet weder op 't papier te setten van de saecke van India, doordien nyet alleen geen vrucht by de overicheyt nochte bewinthebberen geschaft, maer te contrarie my selven veel ongunst by de bewinthebberen gemaeckt, die in opynie sijn ik door haet tegen haer yet doe dat haer tegen is, 't zy op reden of sonder reden gefondeert. Myne overheyt hout het oock daervoir, dat de bewinthebberen de saecke van India veel beter verstaen als een particulier, die van daer comt, alsoo alle collegen met autoriteyt becleet sijn. Nochtans dewyle UE. my belast hebt wat schriftelijck te stellen, soo veel UE. den tegenwoordigen stant van India can begrypen, sal UE. gehoorsamen onder betrouwen UE. 't selve aen de bewinthebberen nyet en sult toonen om alle onlust te vlieden daer ick haest in rake.

Mijn eerste fondament is in Februari of Maert hier uut te gaen om alsoo de suydelycke winden op 2, 3 ten hoochsten op 4 graden by noorden de linie te gemoeten ende daermee nyet subject te wesen in de bocht van S. Tome te loopen ende het volck te verliesen, de reys te verlengen ende op alle ongelegentheden in India te comen.

Dit punt metten eersten byna arriaens by die van Amsterdam wesende, wert nu tacite toegestaen, want siende dat het de waerheyt is, hebben in de laetste vergadering van de Seventien besloten alle jaer in Februarij of halff Maert, alsoo Amsterdam onbequaem leyt, uut de Maes ende Zeelant een schip van 100 last te doen na India gaen, dat des jaers daeraen weder in Augusto hier sal sijn, om alsoo alle jaren versekerde ende corte tydingen uut India te hebben, 't welck van dit jaer by Rotterdam, daerna by Delf, daerna by Zeelant ende dan weder Rotterdam sal geëquippeert werden, sonder die van 't Noorder Quartier te begrypen

1 Resolutiën Staten-Generaal, 10 Aug. 1613: 'Is geaccordeert, dat men voer de vereeringe, an Hare Ho. Mo. gedan van wegen ... (naam opengelaten) by de presentatie van de Opera Chrisostomii, overgebracht by de gedeputeerde van de Oist-Indische Compaignie, die onlancx uuyt Engelant wedergekeert zijn (zie p. 229 n. 2), denselven ... (naam opengelaten) daertegen sal vereeren mette somme van vijffhondert guldens eens'. Uit dezen brief blijkt, dat beide malen de naam van Sir Henry Savile ingevoegd moet worden.

2 De Chrysostomus-editie kostte Savile £ 8000; zie Pattison p. 192.

3 Zie p. 206 n. 5.

4 Hs. Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage, Kol. aanw. 53. De schrijver van dezen brief is de admiraal van de vloot, welke van 12 Mei 1605 tot 2 Sept. 1608 een reis naar Oost-Indië maakte, en die na zijn terugkeer als schepen te Rotterdam woonde. Zie over hem: Scheffer en Obreen, Rotterdamsche Historiebladen, 3e Afd. I (1880) p. 204 vv.

in dese equippage, wetende dat ze onbequam leggen; volcht daeruut, is 't goet datter een schip gaet, 't is oock goet dat de heele vloot gaet.

De saecke van een rendevous te maken is het aldernoodichste dat men soude connen bedencken om daeruut als uut eenen hoogen toren alle swaricheden van India te oversien, oock aldaer soo machtich te wesen dat men een prompt remedie tegens alle(rhand voor)vallende saken mochte hebben, oock de omleggende coningen alsoo daermede in bryde houden, dat se haer wachten yet tegen ons te attenteren; hoe dit selve soude connen gepeupleert werden, hebbe in mijn voergaende verhaelt sonder costen van de heere Staten; alleen de natuere sal 't sterck ende ontsachlijck maecken ende seer peupleeren.

Hoe dat de heeren langer vertoeven om 't selve te doen, hoe 't quader voor onsen Staet is, want dat mogen wy gelooven, dat het voor ons tot Bantam eens nyet wel sal affloopen, want de barbaren ontsien ons nyet, oock hebben wy geen macht om ontsien te werden, ende niemant tracht om versekertheyt voor onsen Staet te procureren, alsoe het maer dryejarige dienaers sonder belooninge of bestraffinge en sijn, ende thuyscomende derven nyet spreken, vreesende de ongenade van bewinthebberen.

Den staet van India dient wel een promter remedie als by my voor eenige jaren verhaelt, alsoo den noot ons in de Molucas druct, ende dat men in 't midden van Mars theatrum Mercurium wil brengen, hy soude wechvliegen.

Men mach in de Molucas den coophandel nyet stabileren sonder soldaten, want daer moeten soldaten wesen, die tegen de Spaense soldaten mogen staen, ondertusschen ende onder het beschut van de selve de negotye doen floreren als in mijn voorgaende.

Want soo ghy soldaten alleen daer brengt, soo sijnder dese inconvenienten: sy schandaliseren de inwoonders met hostiliteyt aen de selve te doen, ende sonder coopmanschap sal haer de victalie dat het principaelst is manqueren, gelijck ick verstae in Ternata, dat men met rijs ende sago te brengen van dat ons een blanck cost, 4¾ stuyvers connen maken, ende dan hebben wy alle de Ternatanen gereet totten oorloge ende tot het nagelplucken, die anders genoech te doen hebben om haren cost te soecken, waerdoor noch nagelplucken nochte oorlogen comen.

Den Spangaert, die den Coninck van Ternata weder op het eylant heeft gebracht, soeckt daermede de Ternatanen by hem te locken, deselve met giften ende gaven caresseerende; oock dewyle de negotye by hem meer als by ons overvloeyt, sullen mettertijt alle de Ternatanen ons moede werden, alwaer se noch handel nochte geschencken en krygen, dat men nu meynt dat den haet die se tegen de Spanjaerts hebben ... wel sal opwegen; ick gelove dat den tijt de gemoederen ...., principael als men siet dat wy alle dage verliesen ende den Spanjaert prospereert ende toeneemt.

Daer moeten twee galeyen wesen ende wel gestadich 200 soldaten behalven de gaende ende terug-vloten, ende dus het middel gepractyseert van de negotye, ende ondertussen des vyants victualieplaetsen gedistrueert als Ottun[1] ende andere om hem te discomoderen van vivres, soodat hy daerdoor het gebreck meer als wy sal moeten lyden.

Om soldaten alleen daer te houden is heel ongeraden, want soo veel soldaten daer te brengen dat men hen uut Ternata mach slaen met gewelt, is te lastich,

[1] In de Philippijnen (zie Werken Linschoten-Vereeniging n°. XXI, p. 311); Matelieff was er zelf geweest.

ende soo men weynich, een hondert twee of drye, brengt, alse een jaer 2 of 3 daer sullen hebben gelegen, sullen verdwynen van sterven, geslagen ende onnuttelijck te leven, siende haer selven sonder hoope van avance ende alle daech honger lydende, 't welck sy nyet en sullen lyden of sullent alle dage de Ternatanen ontnemen ende berooven, die sulcken leven moede sullen werden ende het hooft na de Spanjaerts hebben, siende dat men daer te eten heeft ende by ons honger lijt, sonder hoope van beteringe. Men moet den vyant offensyve krijch aendoen, of wy sullen ons selven consumeren.

De saecke van Banda hebbe ick voor verloren geacht, dewijl ick gelooffde dat de Engelse haer souden voegen met de Bandanesen; doch nademael ick verstae den coninck van Engelant nyet en verstaet syne ondersaten de hant te bieden, omme forten ende landen te bewaren, hebbe ick weder beter moet, omdat ick achte dat den Engelsman ons dit wil laten doen ende dat hy evenwel de vruchten daervan sal genieten, ende al hadden wy 't lant, hem en soude geen oorsaken gebreken om mede in 't spel te komen, ende daerom meent hy met onsen poot de castanien uut het vier te halen.

Deshalven soude ick geraden vinden op de manier, voor desen verhaelt, Banda aen te grypen eer den Spanjaert daer in comt. Dat wy ons willen verlaten op de vruntschap van de Indianen, dat sal wel wesen als wy haer vruntschap doen, maer dat sy, veranderende van meester, of ons of den Portugees liever hebben; den lesten ende tegenwoordigen haten sy altijt.

Ende dan sullen 't de Spanjaerts van ons winnen, die haere ondersaten noch handelinge toelaten ende nyet gelijck wy die haer seggen dat wy se vry maken, maer binden haer de keel toe sonder haer te willen laten handelen waer uut dat sy leven, gelijc of ons hier yemant van de Spanjaerts quame verlossen doch ons daerna belette ten haring te varen ende coopvardie te doen, dat was wel vrye sonder eten gemaeckt.

Tot slot van dese saecke, die anders wel een boeck pampier soude dueren, het ware goet dat de heeren Staten comissarisen ordonneerden ende hoorden degene, die nu uut India comen, haer meyninge, opdat wy nyet te spade wacker werden.

Dat de heeren nu een huys te Jacatra maken ende meynen, dat den selven coninck ons toegedaen is, gelooft my, heer, d'een swart is soo goet als d'ander, ende al wat timmeringe men in sijn lant doet dat is al gelt in 't water. Ja, het maeckt haer stout om u gelt aff te dwingen als panden die se van u besitten. Wy moeten selff meester wesen ende na niemant vragen als die na ons vraecht.

Hiermede, eersame, wyse, voorsienyge heer, wil ick UE. den Almogende bevelen ende dese saeck UE., my altijt houdende voor UE. dienstwilligen dienaer

C. Matelieff de Jonge.

in Rotterdam desen 14 december 1613.

Adres: Aen Mijn heere Mijn heer Hugo de Groot, pensionaris tot Rotterdam.

310. 1613 Dec. 19. Aan Is. Casaubonus[1].

1 Hs. British Museum Londen, cod. Burney 364 f. 180. Antwoord op n°. 305. Beantwoord door n°. 317.

Viro summo Isaaco Casaubono Hugo Grotius S.

Iam literas quas hic inclusas[2] vides obsignaveram, Casaubone virorum Clarissime, cum tuas accipio. Non displicuisse tibi omnino libellum meum gaudeo

2 Vermoedelijk n°. 308. Zie n°. 317.

atque etiam triumpho. Elegantiae tamen laudem in scripto tam festinato non agnosco. Sed accommodatum esse ad nostra tempora, certe ad res patriae meae, spero atque confido; et experior quotidie non esse (ste)rilem hanc operam. Praevidi sane et ego futurum ut *οἱ παπομανοῦντες* oblectarent se hoc spectaculo. Sed quid agerem? Culpa est penes provocatorem. Egregium vero me iuris publici patronum, si de Schola homi(nes) amplissimorum Procerum existimationi paterer tam proterve illudere. Verum me dicere facile intelligent, quibus libuerit tres, quarum memini, robustissimi convitiatoris epistolas[1] attente legere. Iniquissime vero sit comparatum si licebit illis hominibus, non aliquos duntaxat magistratus, sed totum ordinem Politicum infamare, nobis autem et ipsos et ipsorum ordin(em) nefas erit dicto attingere: et vera scilicet nos tacebimus, ne P(apistis) id sit voluptati, cum ipsi falsissima quaeque in nos impune effun(dant). Crede mihi, habet et nostra pars suos Iesuitas. Quod si Arnaldo[2], si Thu(ano), si tot aliis in Romana Ecclesia viventibus non modo fraudi non fuit, (immo) gloriosum insuper Iesuitarum vitia aperire, si olim etiam, cum grav(issima) fuit sacerdotum dominatio, non defuere tamen qui Curiae Romanae fa(cinora) publicarent, ego scilicet immitis atque crudelis putabor, quod zelo(tas) nostros non lacessiverim ultro, sed iugulo publicae auctoritatis i(mmi)nentes averterim? Quo studio agatur Sibrandus non disputo; scio (id) esse saeculum ut pietatis species multis inflammet iracundiam: sed dolone an per ignorantiam et *τὸν οὐ κατ᾽ ἐπίγνωσιν ζῆλον* trucidetur fama Magistratuum ad culpam delinquentis aliquid fortasse, ad reipublicae periculum nihil interest. Socinianismi odio ego ipsi non cedo: sed ea est regentium et probitas et prudentia ut nihil inde sit metuendum. Quod si esset aliter, te rogo, Vir doctissime, an qui iritant Magistratus hi magisne praecludant haeresibus an aperiant viam. Vel solo illo exemplo *τῆς ἰσοτιμίας* facile vides quam susque deque habeant illi homines vera an falsa dicant, dum quovis modo invidiam faciant Magistratibus. Idem accidisse, cum clamant a Magistratibus ereptum populo ius vocandi pastores, pastoribus autem ius dicendae in conventibus Politicis sententiae, sole meridiano apertius feci. Sed levia haec inquis prae fidei Orthodoxae puritate. An *ὀρθοδοξίαν* suam iactare multum possint, qui infidelitatem hominum a divina praedestinatione deducunt, viderint doctiores. Mihi ab haeresi non longe abit, insultare Magistratibus quos sacrosanctos Deus esse voluit. Tristem me ac dolentem accessisse ad hoc scribendi genus recte coniectas. Sed coegit amor dul(cis) patriae, gravius quam a nobis dici, aut a vobis intelligi potest periclitant(is).

Venio nunc ad ea quae mihi Serenissimi Regis iussu significaveras: cui primum gratias ago maximas, quod libellum istum legere non infra suam Maiestatem existimaverit: deinde quod de duobus moneri me iubet, spem facit neque scriptionem totam, neque institutum omnino ipsius sapientiae improbari. et sane qui posset ei qui experiundo didicit, quam sit Ministrorum audaciae obnoxia auctoritas publica? Neque vero miror, praesertim eos cum noverim, quibus et

1 De drie brieven zijn: Lubbertus' Brief aan de Edel Mogende Heeren Staten-Generael 1611 (Knuttel n°. 1850; zie p. 268 n. 5); de Voorrede voor Lubbertus' de Iesu Christo Servatore, 1611 (zie p, 255 n. 1), gericht aan: ‘Pastoribus, Senioribus et Diaconis Belgicae Ecclesiae, quae est in inclyto Londino’; en de Voorrede aan Abbot, vóór Lubbertus' Commentarii ad 99 Errores Vorstii, 1613 (zie p. 254 n. 7).

2 Antoine Arnauld (1560-1619), bekend door zijn pleidooi voor de Sorbonne, tegen de Jezuieten, dat hem de beschuldiging van Hugenoot te zijn op den hals haalde.

tota scriptio mea, et omnia moderata consilia displicuerunt hactenus, excerpi potuisse hinc atque illinc particulas aliquas, quas seorsim consideratas facile fuit apud Serenissimum Regem traducere, praesertim ubi nemo adesset qui defenderet. Sed tamen non dubito, quin si aut Serenissimo Regi esset, quod non est, otium conferendi inter se diversa libelli membra, aut quisquam ea uteretur libertate ut quae pro me dici possent diceret, purgarentur facillime etiam quae acerrime accusantur. Nam ad Vorstium quod attinet, ego quid sentirem de scriptis ipsius ibi dicendi non erat locus, ubi personam sustinebam publicam, cui non licebat publicam cognitionem, cui et ipse interfuturus putor, antevertere. Nec qui iudicatum illum negat a suo iudice, statim etiam convictum negat. Et notavi eo minore periculo suspendi cognitionem, quia et professione et Academia abstineat Vorstius. Denique ut diligenter inspicienti apparebit, non hoc ago ut aut aperte aut tecte defendatur Vorstius, cuius multa mihi displicere nunquam dissimulavi, sed primum ut liberentur ab atrocitate suspicionum hi qui optima fide illum huc vocarunt, libris ipsius nondum perspectis; deinde ut appareat quam iniqua, quam libertati nostrae et moribus adversa sit eorum postulatio, qui sine iusta cognitione damnari ipsum volunt. Socinianismum autem quam exsecrer ita ostendi ut apertius non possem.

Alterum quod monebat Rex optimus, id erat plus me ipsius Maiestati, aliisque Principibus tribuere circa res Ecclesiasticas, quam sibi ipsi vindicent. Hoc vero quid sit, ut verum fatear, non intelligo, nisi vocula aliqua incommodior, atque alibi satis explicata, aliovorsum a mente mea trahatur. Ego Regi tributa ea volo, quae eloquentissimo libello Iuellus[1] tribuit, nihil ultra: hoc est, ut dicam breviter Reverendissimi Episcopi Wintoniensis[2] verbis, ‘examinationem ac decisionem in moderandis reformandisque Pastorum actionibus’, aut ut loquuntur Canones Anglicani[3] ‘eam auctoritatem in causis Ecclesiasticis, quam pii Principes apud Iudaeos, et Christiani Imperatores in primitiva Ecclesia obtinuerunt’; quam ita explicat liber de Ecclesiae Politia[4] in Anglia editus: ‘ut ea possit Rex t a n q u a m s u p r e m u s s e c u n d u m D e u m g u b e r n a t o r statuere quicquid verbo divino, statutis et consuetudinibus regni sui non repugnaverit’. quo in libro et haec verba sunt: ‘Ecclesiastica iurisdictio plane regia est, coronae ac dignitatis regiae prima praecipua indivisibilis pars: Ecclesiasticae leges, regiae leges sunt: neque alibi aut oriuntur, aut aliunde sustentantur aut fulciuntur. penes Ecclesiasticos iudices, per Archiepiscopos et Episcopos derivata a regia potestate iurisdictio Ecclesiastica consistit: Tibi Deus commisit regnum, quae sunt Ecclesiae concredidisti aliis’. Velim et hoc considerari non agere me de Ecclesia Catholica, sed de particulari alicuius regni, ne de hac quidem quatenus est aliquod corpus spirituale, regnum Christi solius, sed quatenus externum quid est et publicum: quod discrimen disertis verbis expressi. Iudicium illud quod coactivum vocant, de religione publica, qua talis est, summis potestatibus, hoc est Regibus

1 John Jewel (1522-1571) bisschop van Salisbury. In zijn Apologia Ecclesiae Anglicanae, pars VI handelt hij over deze kwestie.
2 Thomas Bilson, De perpetua Ecclesiae Christi gubernatione c. X; door Grotius geciteerd in het voorwerk der Ordinum Pietas.
3 Constitutiones Ecclesiasticae (van 1604), § 2, in Concilia Magnae Britanniae et Hiberniae ab anno 1546 ad annum 1717. IV (1737) p. 380.
4 Richard Hooker, Of the Lawes of Ecclesiasticall Politie, 1592 of 1594 voor het eerst uitgekomen.

aut seorsim, aut una cum regni sui conventu sumtis, deberi puto, non ut pro arbitrio iudicent, sed ex sac(ris) literis et consensu Veteris Ecclesiae, adhibita praestantissimorum T(heolo)gorum opera: illorum esse arbitror, non ut Ministros sequantur a(ut a) veritate, aut a charitate devios, atque eorum errores propugnent, (sed) ut eos sua auctoritate in viam revocent. Fieri enim interdum poss(e) credo, quod factum narrat Theodoretus[1]: *ὁ μὲν οὖν πανεύφημος βασιλεὺς τὰς ἀποστολικὰς φροντίδας ἐν τῇ ψυχῇ περιέφερεν, οἱ δέ γε τῆς ἱερωσύνης ἠξιωμένοι, οὐ μόνον οἰκοδομεῖν ἐβούλοντο, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ τῆς ἐκκλησίας ἀνορύττειν ἐπεγείρουν θεμέλια*. Plus nec sentio, nec dixisse me puto. Hoc autem ipsum dicere alibi forte bene constitutis rebus sit supervacuum: apud nos plane necessarium est, ubi ferociores Ministri ad salubria ac moderata consilia nisi Magistratu trahente perduci non possunt. Te quoque velim cogitare, Casaubone doctissime, quando uterque eodem tendimus, ut salva pace Ecclesiarum aliqua toleretur opinionum discrepantia, putesne id a Ministris obtineri posse, nisi doceantur parere Magistratibus? Et Germaniae quidem Principes mecum sentire, certissima testimonia habeo. Sed hoc caput defenderem accuratius, si intellexissem apertius quae potissimum pars scripti mei displiceat: paratus etiam siquid minus commode dictum est publica aliqua explicatione lenire. Interim vereor etiam atque etiam, ne dum Rex religiosissimus calumniandi occasionem Pontificiis vult praescindere, id quod minime vult, nostris Ministris adversus Magistratus animos faciat. Facile ipsi est, in pacato imperio, constitutis per Ecclesias Episcopis, aliquid larg(iri) suo, apud nos, ubi palam Ministri quidam iustissima quaeque imperia detrectant, hoc ipsum periculo non vacat. Et tamen meminisse te velim, semper me ius ipsum a modo ac ratione iuris exercendi separare, quae distinctio mihi videtur plurimas difficultates tollere. Sed satis iam te lassatum dimittam, Deumque orabo, ut diu orbi, diu Ecclesiae servet optimum Regem, ac te dignissimum ipso instrumentum nobisque sospite republica Ecclesiae quietem restituat. XIX. Dec. anni CIↃIↃCXIII iuxta novum Calendarium.

Adres: A Monsr. (Mons)r. Casaubon A Londres.

311. 1613 Dec. 26. Aan P. Bertius[2].

V. Cl. P. Bertio. Lugdun. Batavor.

Legi Berti doctissime libellum tuum[3], ut vere dicam non huius aevi sed priscae eruditionis, in quo tota doctrina de syllogismis qui additamenta habent tam clare ac dilucide exponitur ut vel puero iam luceat, cum tamen nuper ille qui se Logicorum *χορυφαιὸν*[4] arbitratur, nihil hic nisi tenebras offenderit, quod tamen condonandum esset ipsi nisi ignorantiae vitium intolerabili quadam ferocia oneraret. Neque ego dubito quin hic tuus labor sit profuturus studiosae

1 Theodoretus, Hist. eccl. I, 24 in fine (= Migne, Patr. Gr. 82 p. 977).
2 Afschrift Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 675 f. 36.
3 Vermoedelijk is hier bedoeld Bertius' Commonefactio duplex: I. De modo disputandi veterum philosophis digno hodie collapso et revocando, in 1616 uitgegeven (Petit, Bibliogr. Lijst I p. 150 n. 17). Blijkens het volgende ‘si emancipatus publico fuerit’, was het boekje, toen Grotius dezen brief schreef, nog niet uitgekomen.
4 Is dit Professor Jacchaeus?

iuventuti si emancipatus publico fuerit. Doleo tamen syllogismum eum quem tam accurate examinas non alterius esse auctoris potius quam eius[1] cuius tantum est ubique odium ut possit solo suo nomine vel optimae causae invidiam facere, quod ego mihi evenire quotidie experior. Nihil enim in meo libello[2] tam offendit exteras nationes quam quod iudicium suspendere videar de eo qui velut consensu quodam Christiani orbis damnatus putatur. Ego libellum tuum ad Nob. Mylium remittam a quo eum accepi, ut bona fides exigit: prius tamen quando placere id tibi intelligo faciam Nicolao[3] nostro legendi copiam. Epistolam quae ex Frisiis ad te missa est iam reddo satisque felix mihi videor cum animadverto esse aliquos saltem quibus haud spernenda videatur haec opera. Ego contumeliosum non puto quod scriptum meum Sibrandus iuvenile appellat. Non utique semper incogitantiae mater est aetas illa, sed et animi et roboris: ecquid pro Ordinum existimatione et pace Ecclesiae laborandum mihi sit amplius, videbimus ubi prodierit ille iamdudum expectatus multis in me liber. Interim te ac labores tuos commendabo Domino Iesu quem supplex veneror ut salvo Imperio salvam nobis praestet Ecclesiam. Postrid. Nat. Dom. 1613.

Tuus ex animo
H. Grotius.

V. Clariss. ac rarae eruditionis P. Bertio Ordinum Hollandiae Collegii Theologici moderatori. Lugd. Batav.

312. 1614 Jan. 27. Aan F. van den Sande[4].

Literas tuas, vir amplissime atque doctissime, serius, hoc est toto postquam datae erant, mense accepi. (Gratias) tibi ago maximas, tum quod legeris libellum meum, tum quod cum (ea cura) legeris, quam solent amici amicorum operibus impertiri. Elegantiae e(t quas) alias ascribis laudes, non agnosco; neque id mihi otii unquam est, (multo) minus tum fuit cum subitarium hoc opus cuderem, ut quidquam p(raestare) possem pro tantis laudibus. De cetero pro iudicii libertate multum tibi (debeo). Quid enim magis amici est, quam aperte amico animi sui sen(tentiam) dictis factisque promere? Cum vero mea intersit institutum meum, q(uod hic) multis sapientibus viris placuit, aliis quoque in regionibus viris bo(nis et) prudentibus non omnino improbari, constitui tibi, quem (primum) inter istos habeo, breviter ad ea quae obiicienda putasti res(pondere). neque enim dubito quin tibi quod persuasurus sum, id per te quoque (possit) persuaderi.

Durius tractatum a me Sibrandum putas; concedam ego id tan(tum quod) ipse multo durius tractaverit non ludi magistros aliquos sed vi(ros) reipublicae nostrae praecipuos, quos non tantum ut haereseos fautores, sed (ut libertinos)

1 Conr. Vorstius.
2 Ordinum Pietas.
3 Grevinchoven; of Van Reigersberch?
4 Afschrift Stadtbibl. Hamburg, cod. Supellex epist. V f. 69. Aan de rechterzijde is een strook afgescheurd met veel tekstverlies.
Geadresseerde is de Geldersche advocaat-fiscaal, die in 1617 overleed. De brief handelt over de Ordinum Pietas, en is een verdediging van Grotius' standpunt tegen opmerkingen van Sandius in een verloren geganen brief.

et Epicureos accusat. Vetat Hieronymus[1] in haeresis crimine qu(emquam) esse patientem. ego vero, cum mei summi magistratus impietatis ... cientur rei, deprecari scilicet debui et orare doctorem et facere ipsorum p(atronum). Non idem est privatam et publicam causam agere. Ibi lenitas laudem habet, (hic vero)remisse agere est praevaricari; et, quo solo stat respublica, auctoritatem ma(gistratus) prodere.

At bene est de ecclesia meritus scriptis adversus Iesuitas; scio de (scriptis) ipsius varie iudicari. ego quam plurimum potest libenter ei tribuam. sed nego (ea) prodesse posse ad tantae proterviae impunitatem. dicam cum auctore veteri[2] *(cum) praecipites e capitolio ageres Senones eras mihi Manlius, postquam (eos) imitari coepisti unus mihi e Senonibus factus es*. Quid mea interest per (illos) intereat Patria an per eos qui sub reformationis titulo Iesuitarum (mores imi)tantur, dum vim imperii evertunt, existimationem magistratus foede trad(ucunt). si tibi adeo dolet laesum esse amicum nonne simul hoc etiam cogitas - et cogitas - (mul) torum amicorum instar patriam mihi obtinere? cuius nos periculum melius (sentimus quam) hi qui alibi vivunt.

Contraremonstrantibus minus aequus videor. Fateor esse quae in ipsis (aut) omnibus aut plerisque improbem: hoc imprimis, quod ecclesiam nobis (fingunt) publicam, quae a publica potestate formam exteriorem legesque non accipiat. (deinde) quod soli in ecclesia regnare volunt, exclusis aliis nec minus piis nec minus (bonis); id quoque mihi minime placet.

Opinionum discrepantiae iudicium meum interposui: removi ab una (parte) dogma illud Zenonicum[3] ob quod ecclesiae nostrae iam pridem tam (male) audiunt; removi ab altera parte quidquid gratiae aut (praevenientis) aut concomitantis necessitatem labefactat; in medio quidquid est contro(versum) hoc esse volo libertatis et pacis spatium. Sed prolixior fui alio(quin) ut commonstrarem Remonstrantium sententiam non esse intolerabilem, quia scilicet Con(tra)remonstrantium quin sit tolerabilis ne ipsi quidem Remonstrantes dubitant. Sed Remonstrantes an sint tolerandi, hoc totum est de quo quaeritur. Eoque nomine accus(ant) Ordines, quia eos tolerant, quod ni facerent et ecclesiam et (rem) publicam in manifestum exitum coniicerent. tanta apud eos multitudo (Melanchth)oni magis quam Calvino assentientium. Addam et illud libere, mihi Remon(stran)tium sententiam, non quatenus cum altera pugnat, sed quatenus minus ... et modestiorem et tutiorem videri.

Calamum quod in me stricturos ais theologos (non) duco (incre)dibile: sed fortem hoc animum tolerare iubebo. Ae ... lioribus.

Dicam Sibrando, ut de republica, Hollandica dico, p ... merito, scripsi sane, viris magnis auctoribus, neque ilium innocentem ... ciavit, qui nec ipsius convitiatrices epistolas diligenter legerit, nec ... ero ut mea omnia examinentur rigidissime, ipsius autem scriptis longe ...

At ecclesiarum Belgicarum statum atque ordinem carpsi, pri(usquam) Ordinum decreto alia regiminis ecclesiastici forma fuerit introducta. imo vero tantum abest, ut in Belgicis provinciis - quae de religione nullum unquam inter se foedus fecerunt - nunc sit ordo de regimine ecclesiasticorum, ut in una Hollandia singulae urbes peculiari quodam iure sint usae hactenus. Neque ego us-

1 Hieronymus, ad Pammachium 2 (= Migne, Patr. Lat. 23 p. 373).
2 Valerius Maximus V, 3.
3 Zie p. 284 n. 3.

quam id quod aut apud nos, aut alibi in ecclesiis reformatis est regimen carpo, sed ostendo non esse id regimen iuris plane divini atque immutabilis, quod illi voluere, qui hoc maxime obtentu a magistratus imperio regimen suum emancipant.

Illud vero, Clarissime Sandi, maxime admiror, quod negotium hoc ab officio meo alienum videris arbitrari. At profecto aliter sentiunt viri magni, qui in Gallia idem munus obeunt, aut obierunt antehac. re enim ipsa ostendunt vel primam sui officii esse partem obsistere ecclesiasticorum machinationibus et ius regium in conferendis muneribus ecclesiasticis defendere: cum quibus ego sentio. Quid enim? An cum labefactetur id, quod inter maiestatis iura praecipuum est, sacrorum arbitrium, ego omissa imperii arce minuta nescio quae, aucupia puto piscatusque, defendam.

Postremum est quod vereris ne eorum, quos defendendos suscepi, non minimam neque contemnendam partem offendam. Ego vero cum sub plurium imperio vivam, maiorem partem ipsum corpus interpretor, gnarus aliter constare rationem imperio haud posse. neque tam abiecti sum animi ut quod cum publica utilitate coniunctum intelligo id propter aliquorum offensam omittam. Theophrastus[1] eleganter nobis describit eorum vitium quos *ἀρέσχους* vocat, qui se omnibus placere postulant. Neque tamen tam nobis in Hollandia convenit, quam quidam existimant. idque ut speramus brevi apparebit.

Haec omnia scribenda ad te duxi, vir amplissime, quae non dubito te vicissim aequi consulturum, ut ego tuam in me monendo libertatem gratus accipio. Neque tamen ea mente haec scribo, ut non paratus sim, siquid hic aut alibi minus cogitatum mihi exciderit, id ipsum emendare *δευτέραις φροντίσιν*. Vale vir amplissime et me amare ne desine. 27 Ian. 1614 Hagae.

H. Grotius.

313. [1614 Febr. 5]. Aan P. Bertius[2].

V. Cl. P. Bertio. Lugdunum Batavor.

Vir Clarissime. Scripsi quidem et ad Heinsium[3] sed nihilo secus ad te quoque scribo ut duorum amicorum diligentiae certius innitar. Inquirenti mihi in Historiam veterum earum controversiarum quae nunc agitantur inter nos, opus esse video Fausti libro de Gratia et quae Caesarius ni fallor et Maxentius contra scripsere, item Hormisdae Papae epistola ad Lucidum, et Lucidi ad

1 Theophrastus, Characteres 5.

2 Afschrift Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 675 f. 33. De datum volgt uit n°. 314.
In de vergadering der Staten van Holland van Juli 1613 kwam een voorstel ter tafel om een besluit uit te vaardigen, waarbij verdraagzaamheid ten aanzien van de z.g. vijf artikelen werd voorgeschreven. Na eindelooze discussies werd in Jan. 1614 de 'Resolutie tot den vrede der kerk' geresumeerd, en in Maart 1614 gearresteerd. Grotius heeft ze opgesteld. Ze is o.a. te vinden in de Resolutiën der genoemde Staten, Jan. 1614; Groot Placcaatboek III p. 460; Brandt, Historie der Reformatie II p. 232; de Latijnsche vertaling in Epistolae ecclesiasticae p. 378. Grotius gaf haar in dit jaar (het privilegie is van 28 Juii 1614) uit, 'versterckt met d'Authoriteyt der Heyligher Schrift, der Concilien, Oudt-Vaderen enz.', en in het Latijn als: 'Decretum Illustrium ac Potentum Ordinum Hollandiae et Westfrisiae pro Pace Ecclesiarum'.
Zie Rogge 75-80; Knuttel n°. 2109-2113. Cf. Rogge, Joh. Wtenbogaert II p. 206 vv.; Rogge in Nijhoff's Bijdragen N.R. VIII p. 79 vv.
Blijkens dezen brief en n°. 314 was Grotius thans reeds bezig het bewijsmateriaal bijeen te brengen.

3 N°. 314.

Synodum Lugdunensem cum Actis Concilii Arelatensis et Lugdunensis. Puto exstare haec omnia in tomo IIII Bibliothecae Patrum. Addi velim Fulgentii libellum ad Monimum et Cassiani scripta et si quid est praeterea huius formae; neque mediocriter me iuvas si quae tu de dogmate Pelagiano commentatus es nunc ad me mittas. Boni consule hanc libertatem. Ego si quid vicissim tuis scriptis commodare possim - vix autem est ut id sperem - habebis semper paratissimum.

Tui observantissimus
H. Grotius.

314. 1614 Febr. 5. Aan D. Heinsius[1].

Vir Clarissime.

Nihil insolitum facio cum molestus tibi sum. Libros quos a te utendos accepi etiamnum retineo, donec cum aliis quos nunc peto remittam. Laboramus omnes boni ut semel et reipublicae et Ecclesiae liceat ab istis ministrorum turbellis quiescere. Et in conventu novissimo ita placide acta sunt omnia, ut a spe nostra non longe simus. Opus autem habeo Theophylacto in epistolam ad Romanos: Fausti et Lucidi scriptis quae puto exstare in tomo quarto Bibliothecae Patrum. Puto esse in eodem Tomo epistolam Hormisdae et Maxentii agentis de his ipsis controversiis. Velim adiici Cassiani scripta: et imprimis libellum Fulgentii ad Monimum. Mihi enim mirum in modum placet antiquitatis vestigiis insistere, quae et sanctius vixit quam nunc vivitur, et iudicio usa est minus perturbato. Haec si per te nanciscor, adiunges plurimis tuis in me beneficiis hoc quoque gratissimum. Scripsi et D. Bertio, ut si qua ipse istorum habet, te molestia levet. Vale, vir doctissime, et diu de literis bene merere. V. Febr. CIↃIↃCXIV.

Tui observantissimus
H. Grotius.

Adres: Erntfeste hoochgeleerde wyse voorsyenighe here Daniel de Heins Professeur ende bibliothecaris van de Academie tot Leyden. Loont den bode.

315. 1614 Febr. 5. Aan J.A. de Thou[2].

Viro summo Iacobo Augusto Thuano Hugo Grotius S.

Iamdudum, vir summe, gratulari me tibi oportuit, quod exemtus fori molestiis[3], inter duas res maximas te diviseris, commune factus Galliae et posteritatis bonum, huius dum acta scribis, illius dum agis ipse scribenda, nobilissimus historicorum, nullis tacendus historiis. Sed neque ausus sum hactenus curas tuas gravissimas interpellare, neque nunc visus sum mihi sine flagitio patriae nostrae legatum[4], virum et mihi amicissimum, et reverentissimum tui, sine litteris ad te posse dimittere. Quaerant alii in omni antiquitate quem maxime

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 435. Voor den inhoud p. 293 n. 2.
2 Hs. Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 836 f. 84. Gedrukt Epistolae p. 7.
3 De Thou was, na het aftreden van Sully in Jan. 1611, lid van den Raad van Financiën geworden.
4 Van den Boetzelaer, zie p. 279 n. 7.

mirentur: ego reperio neminem, cui super generis, fortunaeque splendorem, ea cuncta adfuerint, quae nos rectius suspicimus, omne doctrinae genus cum vera sapientia coniunctum, cuius denique virtutibus tantum testimonium praebuerint, iustitiae forum, sanctitati aerarium, libertati historia. Quanquam si mei voti res sit, ultimum ego hoc officium eo pluris faciam, quo plures iuvat, atque adeo optem ut regni quoque curis paulatim te exsolvas, utque extrema pars aetatis tuae foras promineat et scriptioni vacet. Ita speremus post illa funesta tempora quorum ad memoriam animus horrescit, aliquando te venturum ad laetos faustosque Henrici Magni annos, ne Regum maximus scribatur nisi ab historicorum maximo. Ego quoque, impar sane oneri, sed magno patriae amore accensus simile opus molior, tanto autem minus tuo, quanto minor est Batavia, non dicam Gallia vestra, sed toto orbe. *Sed nec adhuc Vario videor neque dicere Cinna Digna*[1]. Prematur itaque immaturus labor, donec aetas cum iudicio tempus quoque emendandi dederit, aut potius exsurgat alius, qui res scitu per se non indignas dictione commendet, ut eo libentius discant posteri, quid Batavi fecerint. Vale virorum maxime et me quocunque loco, dum ne extra amicorum tuorum numerum, pone. Nonis Febr. anni CIↃIↃCXIV. Rotterodami.

Adres: Viro Illustri Iacobo Augusto Thuano, Regi Christianissimo a consiliis sanctioribus, Aerarii Praefecto.

316. 1614 Febr. 7. Van J. Boreel[2].

Clarissime fidissime.

Vix est ut ausim sperare prestari posse quod novissi(mis) literis a te petii, sed ego cur a curialibus negotiis velim esse liberior iustissimis de causis urgeor et premunt me rerum quotidianarum occasiones. Non dubito, quin reversurus tibi valedixerit collega meus[3], tuque illi autor fueris consiliorum *εἰρηνικῶν*. Sed crede mihi nunc aut nunquam, illum parum pacifice egisse ex quo huc venit. Omnes nervi intenduntur quo suo in ordine solus sit. Sane convenit hoc ipsius indoli quammaxime, nos autem in repub. vivimus. Principem quaerant oportet, qui pares ferre non possunt. Ego semper amavi ea consilia quae iusta essent, honesta et decora, in contraria assurgit animus et obnititur, itaque sive assessorio munere fungi sive ei obnunciare essem egregie medius, nunc me protrudi non patiar. Finis tamen consiliorum est animi tranquillitatem assequi sive in privata sive e(tiam i)n vita quae reipub. impenditur, quamvis isti homines me fingant rebuspub. esse ineptum, ipsi autem soli sint Iovis nepotes maximi. Sed valeant haec perturbationum semina et fomites. Quod ego patris nomine petii, serviet tacitae apologiae; quas enim iniurias non fuit ausus agnoscere anno 1600, nunc quando minus infesta utimur Zelandia civilem intra modum sarciemus. Xenophontem Gallice et Thesaurum Linguarum accepit quidem

1 Virgilius, Buc. IX, 35.
2 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 1a.
3 Boreel's collega als pensionaris van Middelburg is Simon van Beaumont; zie p. 58 n. 9.

Geneva Mulertius, sed a D. Caudalo[4] aut D. Mylii nomine nullum. Ego quam operam Mylio impendo scio me viro amico, nunc etiam publico ministro[5] debere. Convenit

4 Kan hier Van Aerssen bedoeld zijn?
5 Van der Myle ging 1614 in buitengewone zending naar Frankrijk; gezant werd, in plaats van Van Aerssen, wien 4 Februari 1614 ontslag was gegeven, Van den Boetzelaer; zie p. 279 n. 7; Van der Vecht, Cornelis Van der Myle p. 87 vv.

enim bonos cives iis, qui reip. causa absunt, quibus possunt modis iuvare. Siquidem Arsenius[1] missus non est, gaudeo D. Mylio eam provinciam delatam, sed ista via eo processum doleo; non est boni exempli; ubi tamen recordor quo tempore et loco vivamus dolere desino. Sunt enim maiora quae nos premunt.

Amicissime Fidissime, ego saepius scripturio, sed cohibet me metus, neque enim audeo literis committere, de quibus praesens agerem. Placuit mihi te consilia tua et quae essent *ἔγγραφα* tua et amicorum secretiora voluisse, id enim mihi significabas cum essemus una Septembri mense. Si Deus volet inibo rationem qua aliquando una erimus. Si iam hic esses credo iniri posse rationem concordiae quae utrique nostrum grata sit, si tamen *μετέωρος* ille ullis rationibus placabitur. Multa sunt de quibus conferendum est. De ecclesiae regimine altum hic silentium et opto nunquam id vocari in controversiam; non deerunt qui te absolvent. Sed mihi quae Christianis communionis Sanctorum pars est, quae civibus amicitiae officia, quae sapientiae studiosis *συμβουλία*, colloquia denique vel innocentissima in crimen vertuntur omnia, quin et ipsa *ὁμονοία*; sive enim veritatis studio sive fallendi vera ex me interrogant et audiunt, ego apud *ἑτεροδόξους* id est quibus alia placent, autor et reus fio. Sed ego iam ad libertatis statuam confugi. Si reipub. expedit partium illum affinem solum vivere, exuant me omni dignitate, quam contulit resp. Ego intra leges et vera sentiam et rogatus ab iis qui eius potestatem acceperunt respondebo.

Postquam vos in controversiam pertraxit de iure summi magistratus in rebus Ecclesiasticis quorundam *δημαγώγων* sive imprudentia sive impudentia, ego qui in vicina repub. partes aliquas sustinebam coepi mecum cogitare quid mei officii esset si aliquando malum illud sive a vicinitate sive hominum inclinatione et contagio ad nos serperet.

Docuit me vetus historia unam esse rempub. Curas summi magistratus divisas, in eas quae spectarent commodum et tutam vitam hominum cum hominibus domi et foris, in eas quae spectant officia civium erga Deum. Curam illam suscepisse Christianos Principes nec abnuisse cives qui essent membra Ecclesiae simul et cives in repub. Electionem itaque ordinum Ecclesiasticorum, Leges ipsas earumque vim in obligando civiliter etiam puniendo et remunerando a Magistratu summo manasse; sicut et ipsa *ἐπισκοπῆς* distributio, *τῶν ἐπισκόπων* convocatio, Decretorumque firmitas, ut vim habeat decreti et legis, ab eo dependet, qui nulla ab actione etiam Ecclesiastica excludatur sive ipse interesse velit sive per legatos, nisi in functione verbi, Sacramentorum et exercitio disciplinae. quae tamen disciplina exercenda non sit nisi secundum leges a summo Magistratu probatas quinimo latas. Ceterum alligari summum magistratum verbo Dei, ratione etiam alligari consilio eorum qui sunt rerum divinarum periti. Ea quanquam vera existimo, eorumque contraria ad cuiusvis reip. ruinam tendere, ut pote cum duae summae potestates in eadem repub. consistere non possint, ne tamen ego Vatinius habear[2], malim alios profiteri. Non tamen sinam ut cuiusque sive amor sive odium me a veri professione deterreat, sed cautus ero quo ad potero. Miserunt enim qui me interrogaret de Senatu Ecclesiastico erigendo ad instar eius qui est Electoris Palatini. Respondi me rerum novarum studiosum non esse. Ceterum si ita videretur Ordinibus, non contradicturum me neque dissuasurum apud eos qui me in consilium adhiberent. Coepi laudare

1 Zie p. 295 n. 4.
2 Cicero, Nat. Deorum II, 2. 6.

institutum prudens Princip. Palatin. inde ab initio reformationis et praedicare Christiani magistratus eiusdemque summi potestatem etiam circa res Ecclesiae. Audito vero van de autoriteyt van de kercke obmutui et vela commutans de studio pacis et fuga scandali quam multa potui congessi. Perdifficilis est vita inter homines qui omnia dicta factaque ambitioni suae accommoda(nt). Ego constitui - iterum dico - liber esse sive privatus sive cum functione publica. Si tu hic esses rationis aequi iusti honestatis et decori arbiter, quanto emerim! Reddunt me infelicem coniugis collegae mores. Nec adeo ipse quam mores eorum, qui ipsum quiescere nunquam sinunt, quo soli civitati et 24 collegis imperent. O vana hominum studia, o vasta et, me vivo, impossibilia. Sed valeat iterum fomes ille perturbationis.

Heri pater meus dissentientibus votis extra ordinem suffragiorum ordine suffragandi primus Knutium[1] et Bloncquium[2] Rationales Ordinibus offerendos dixit. Fecit hoc ratione amicitiae nostrae motus, placuit hoc Vettio[3], sed gratia nulla, neque nos ei imputamus. Tua autem in nos merita plura sunt, quam ut quicquam negemus. Ordines rem distulerunt et credo hisce comitiis nihil a(ctum ir)i. Commendo tibi causam dignitatis Flandricae. Imprimis vero Societatem Indicam, ut etiam invitis et imprudentibus *χραχαρπάγεσι* benefacias, rei enim pub. causa agitur. Intelligo ex Anglia decretum esse piscatione nos prohibere, fit autem ea ad oram *τῆς* Yarmuth 3.4.6.10 miliaribus a continenti sive littore. Amiralius Angliae[4] mortuus est, sufficiendus ei D. Comes Suffolcius[5], my Lord Chambellan, cuius gener nuper factus est Somersetus Comes[6]. Vult ille vincula mari iniici. Amiralio facto plus ei auctoritatis accedit in re presertim maritima.

Non est hic cuicum loquar, nisi extra curiam quae debebat esse mihi matria non noverca. itaque sum prolixior ubi tecum loquor. Vale amicorum decus. 7 Febr. 1614. Lectas Vulcano.

Tuus J. Boreel.

Quaeritur: Unde mutuantur auctoritatem ministri predicantes sub cruce ut aiunt?

2. An excommunicandus quispiam citra consensum magistratus?
3. An excommunicatio excommunicatum privet commercio civili.

Adres: Aen mijn heer Mijn heere Mr. Hugo de Groot, Pensionaris tot Rotterdam. Den brengher sijn loon.

317. 1614 Febr. 10. Van Is. Casaubonus[7].

Is. Casaubonus Hugoni Grotio V. Cl. S.D.

1 Jan de Knuyt, sedert 1612 burgemeester van Middelburg.
2 Zie p. 126 n. 3.
3 Zie p. 124 n. 4.
4 Men denkt het eerst aan Charles Howard, den Groot-admiraal (p. 227 n. 3), die echter in 1624 gestorven is.
5 Thomas Howard, Earl of Suffolk (1561-1620).
6 Robert Carr, Earl of Somerset (gest. 1645).
7 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.L. 749. Gedrukt Casauboni Epistolae p. 554. Antwoord op n°. 308 en 310.

Binis tuis quas simul accepi, alias plusculum nactus otii pluribus respondebo. Nunc duo tantum volo significare. Munus Savilianum[8] probe curatum est: atque ego illi ipsi in manus proprias tradidi. Hoc spero te ex ipsius literis cogni-

8 Zie p. 28 5 n. 1.

turum. Operis mei[1] pars prima iam edita est: solique supersunt indices cum praefationibus, qui impediant quominus exemplar unum ad te mittam. Brevi, *σὺν θεῷ εἰπεῖν*, scito id futurum. Si quaeras quae me post absolutam illam editionem curae habiturae: respondeo ne mihi id quidem notum esse: adeo me curae diversae agitant. Sed de his alias plura, uti spero. Interim vale et me ama. Londini, pridie Kal. Febr. CIↃIↃCXIIII.

Regi nunc rusticanti tuas non ostendi. Videbo quid sit opus facto.

Adres: Clarissimo amplissimoque Viro D. Hugoni Grotio Icto et Urbis Roterodami Syndico amico plurimum observando. Roterodamum.

318. 1614 Febr. 14. Van J. Boreel[2].

Mijn heere. De 7. deser[3] hebbe beantwoort Uwe aengename missive van den 4. deser te haester quia intererat Mylii intelligere an libri essent ad Moutardium bibliopolam perlati; hebbe uwe E. by den selve erinnert van myne vlaemsche sollicitatie. Ick soude daer deste meer beweeght werden altijt te blyven een goet Generaelsman. Aengaende de questien twee de excommunicatione et eene de Autoritate vocationis ministrorum sub cruce en ben wel daerinne niet ongheresolveert dan wilde wel weten d'opinie van uwe E. met eene reden cur illa vocatio non debeat censeri illegitima licet non nitatur autoritate summi magistratus a fide alieni. Bloncquium[4] extricari laetor tricisque expediri ante proxima Comitia. Nos illi non deerimus. Vale amicorum fidissime. Middelb. 14. febr. 1614.

Tuus Borelius.

Adres: Aen mijn heere Mijn heere Mr. Hugo de Groot Pensionaris tot Rotterdam.

319. 1614 Maart 12. Aan D. Heinsius[5].

Paucos ante dies, Virorum Clarissime, convenerunt me literae tuae, sed paulo serius quam oportuit; vix enim eas acceperam, cum ereptus mihi est Seistius, ita ut eius compellandi potestas non esset. Sed postquam is Lugduno ad conventum rediit, coepi ipsi exponere aequitatem postulationis tuae. Ille statim occurrere, transactum se arbitro negotium, et Cunaeum[6] omisso Tacito ad Suetonium rediise. Mihi ne hoc

1 Zie p. 206 n. 5.
2 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 3.
3 N°. 316.
4 Zie p. 297 n. 2.
5 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 436.
6 Heinsius was 18 Nov. 1613 tot Prof. Historiarum benoemd, als opvolger van Baudius. Cunaeus volgde 8 Febr. 1614 Heinsius als Prof. Politices op, maar behield zijn lessen 'in Literis en Historiis' (Molhuysen, Bronnen II p. 49, 51). Hoe Curatoren zich de verdeeling precies voorstelden is mij niet duidelijk.

quidem satis placebat, cum neque sic solida historiarum professio tibi relinqueretur. Sed tamen gaudebam quocunque modo tibi satisfactum. Multi nimis amant *ἡσιόδειον* illud: *ἀγαθὴ δ᾽ἔρις*[7]. At mihi inhumanum videtur oblectare se eorum simultatibus atque contentionibus qui

7 Hesiodus, Opera et Dies 24.

magistri esse debent humanitatis. Recte faceret Cunaeus si parceret uti in te tuis beneficiis, hoc est et fama sua et dignitate, quarum utrunque post Deum Immortalem tibi maxime debet. Sed si ille officium non facit, tu tamen oblivisci non debes eorum quae de ferendis fortiter iniuriis tuus Plato et alii Sapientiae doctores praecipiunt. Minime enim te dignum esset, ignorare in vita quod in schola et libris doces. De componendis belli nostri Annalibus egi cum Pericle[1]. Sed video decretum ipsi nihil agere antequam venerit *ὁ εὐπένθερος*[2], quem plane tuum esse confido. Vereor ne Byzantinus[3] molitiones nostras perturbet. Ego non hic modo sed in quacunque re alia, si quid facere possum quod aut dignitatem aut commoda tua promoveat, id omne tibi deberi, ac longe inferius esse tuis in me officiis semper existimabo. Vale nostri saeculi decus et magno fer animo si qui te qui sis ignorant. XII. Martii CIↃIↃCXIV.

Tuarum virtutum integerrimus aestimator
H. Grotius.

Adres: Erntfeste hoochgeleerde wyse zeer voorsyenige heere Daniel Heinsius Pro(fes)seur ende bibliothecaris van de (Uni)versiteyt tot Leyden. Loont den bode.

320. 1614 Maart 24. Van J. Boreel[4].

Clarissime amicissime.

Valde me recrearunt literae tuae quas 16 Febr. ad me dedisti, firmaverunt enim consilia mea ratione officiorum erga rempub. Sum in repub. ita tamen ut multas eius molestias iam possim tuto declinare; Dum colligo me - neque enim mihi natus videor sive hoc Deus mihi indidit sive popularium opinio, quorum nemo non credit se reipub. natum et aptum - hoc sane deliberatissimum est quoad Deus Opt. Max. volet conari ea quae sunt honesta et publice utilia etiam citra honorarium. Malo enim hoc carere quam ipse officiis meis deesse, quorum hoc quidem - *σὺν Θεῷ* - est in mea potestate. Flandricum negotium[5] ita tibi commendo ut tamen Lodestinio[6] scias me bene velle, sed si ei successor mittendus est, rogo te sedulo id agas, erit id mihi aliquod presentis fortunae solationi, gratum Seni, quem nosti, et rei oeconomicae compendio, habemus enim pater et ego fundos aliquot non invidendos tamen eius iurisdictionis, et conductores Flandros et quidem limitaneos. Ego hic rem maritimam (m)inui quod nolui de Groenlandia loquor. De Britanniarum Rege mitiora nunciarat *ὁ Χαίρων*[7] uti nosti. Dominum ego Melissum[8] plurimi facio, abstinui tamen frequentiori colloquio,

1 Oldenbarnevelt.
2 Corn. van der Myle; zie p. 213 n. 9.
3 Ik vermoed dat Meursius, Professor Historiarum Constantinopolitarum (Molhuysen, Bronnen II p. 48) bedoeld is, en niet Constantijn Huygens, zooals Burman gist.
4 Hs. Bayr. Staatsbibl. Munchen, cod. Camer. 4, 58.
5 Zie n°. 316 en 318.
6 Vermoedelijk Arent Jacobsz. Lodesteyn, raadsheer ter Admiraliteit en in den Raad van Vlaanderen.
7 Caron.
8 Joris de Bie, tresorier-generaal, was met Johan Colterman, lid van den Raad van State voor Holland, naar Zeeland gezonden in verband met financiëele aangelegenheden (Res. Staten Generaal 25 Maart 1611, R.A.).

ne aut ego Zelandiae iniuriam facerem aut veritati. Vix enim fieri potest quin de repub. disserentibus etiam presentium aut quae aguntur sermo incidat:

qua in re si quis forte peccasset metuebam ne in Vatinium pomum emitteretur. Noveram autem Civitatum suffragia eo ferri ut Zelandiam oneribus levari putarent necessarium. Et revera non aliter se res habet. Pro responsis ad tres questiones[1] summas habeo gratias, habeo plura quae te interrogem, sed quae colloquio melius expediantur. Statui enim hac aestate non semel ad vos excurrere, quo animo meo melius sit. Vale amicorum decus, Borelii tui languentis memor, ver hoc mihi aut extrema aut sanitatem promittit; ita augurantur Medicorum filii. Ego illi fimbriae adhaereo quae misellam longo morbo languidam sanavit[2]. Iesus ille te cumulet benedictione cum uxore et prolibus. Middelb. 24. Martii 1614.

Tuus *ὁ αὐτός*
J. Boreel.

D. Melissus et Coltermannus[3] discesserant cum ego eadem vespera misissem eos salutaturus. putavi enim hoc esse mei officii.

Adres: Aen mijn heer Mijn heere de Groot Pensionaris tot Rotterdam. Rotterdam.

321. [1614 April 9]. Aan Willem de Groot[4].

Hactenus omnia satis recte curata sunt, Accepi exemplaria etiam deauratum satis in tempore. Superest ut tu cras Hagae exemplaria distribuas, deinde alia iubeas mihi compingi tot quot omnino parata esse possunt ante diem Dominicum: quorum partem tu Lugduni partem ego Rotterodami distribuam eodem tempore antequam in vulgus exeant libri. Nam quae hactenus accepi exemplaria, ea omnia ivere in oras exteras. Hoc tantum volebam, et simul valer ete iubeo. Die Mercurii.

Saluta notos.
Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1 Zie n°. 316 aan het einde.
2 Marcus V, 25-34.
3 Zie p. 299 n. 8.
4 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2. De datum van dezen brief is zeer onzeker. Rogge, in een aanteekening op een afschrift van den brief, meent dat hij bij n°. 351 behoort, en betrekking heeft op de uitgave van het Decretum. Maar Willem woonde in April 1614 volgens n°. 331 bij Bontius, en in Juni van dat jaar bij een weduwe, wier naam op het adres van n°. 351 afgescheurd is. In Mei 1615 woonde hij bij de Weduwe van Wassenhoven, en het defecte adres van n°. 351 moet misschien gelezen worden: ‘ten huyse van de weduwe van den heer van Wassenhoven op het Rapenburg tot Leyden’. Daar de pedelsrollen uit deze jaren ontbreken, is hieromtrent geen zekerheid te krijgen. De ‘exemplaria’, waarvan sprake is, kunnen exemplaren van de Lucanus-editie zijn, die Grotius in April 1614 verzond en Willem te Leiden bezorgde (zie n°. 341). Ik stel den brief op Woensdag 9 April 1614, maar, gelijk gezegd en uit bovenstaande blijkt, zeker is de datum allerminst.

Adres: Eersaeme discrete Willem de Groot student ten huyse van doctor Bontius tot Leyden. Loont den bode.

322. 1614 April 10. Aan Is. Casaubonus[5].

Viro summo Isaaco Casaubono H. Grotius salutem.

Et scribere ad te saepe aveo, Virorum doctissime, et tamen quid potissimum aut scribam aut non scribam nescio: Videmur enim in ea uterque constituti esse conditione quae nobis suavissimum amicitiae fructum libertatem literarum

5 Hs. British Museum London, cod. Burney 364 f. 182. Beantwoord door n°. 339.

abstulerit. At certe si de iis quae sunt publica conferre inter nos nostro arbitrio non possumus, quid vetat ea sumere literarum argumenta quae citra Regum procerumque conscientiam facile transiguntur? Cuius commercii ut a me initium sit, novam tibi mitto Lucani editionem[1], in qua nihil est meum nisi quod ex magna variantium lectionum congerie eam quoque loco in contextum recepi, quae mihi cum Poetae genio maxime visa est convenire. Nam Notae quas addidi eius sunt generis ut nisi pueris prodesse non possint: quanquam nec eius aetatis plane est negligenda utilitas. Tua in Baronium[2] avide exspectantur; nec facile credas quam multos hic tuorum laborum admiratores habeas. Deus te diu servet, Vir Magne, tuaque studia ad pacem Ecclesiae dirigat. X. Aprilis CIↃIↃCXIV.

323. 1614 April 10. Aan G.J. Vossius[3].

Promissum Lucani exemplar mitto tibi, Vossi Clarissime. Sermones nuper inter nos habiti ita me delectant, ut nihil flagrantius expetam, quam colloquium tuum. Oro igitur ut cum primum schola tibi, minus te digna occupatio, spiramenti aliquid concesserit, Mosae patris prono devectus alveo[4] ad cupidissimum tui amicum transcurras: neque superstitiose nimium devites fulminatum Sibrando, aliisque Zelotis caput. Vale Vir doctissime, et quod hoc tempore difficile est bene de me senti. X. Aprilis 1614.

Tui observantissimus
H. Grotius.

324. 1614 April 10. Van J. van Myerop[5].

Mijn heere. Ick gebiede my dienstelijck tot Uwer E.

D'heer Fiscael Kinschot[6] heeft gemaeckt de memorien metten Calendrier in de sake van Althena, ende alsoe de zelve sake van zeer grote importantie es, hebben mijn heeren van de Reeckeninghe my belast, dat ick de voorscreven memoriën mette bygaende stucken U Ed. zoude ter handen stellen, ende versoucken dat Uwe E. gelieve dezelve opt spoedichste te visiteren ende aen my teruggesenden, aengesien de procureur-generaal gelijck (U. Ed. w)eet all over lange versteken es. Ende (desen) naer myne iterative gebiedenissen (tot geen) anderen eynde dienende bidde den almogende

Mijn heere, U Ed. met uwe E. lieve huysvrouwe ende gansche familie lang te willen spaeren ter salicheyt. In den Hage den Xen Aprilis a^{o}. XVI^{c} veerthyen.

Uwe E.^{s} dienstbereyste
J. van Myerop.
1614.

1 Rogge 378.
2 Zie p. 206 n. 5.
3 Gedrukt Epistolae p. 8. Beantwoord door n°. 328.
4 Vossius was rector te Dordrecht tot 1615, toen hij Bertius als Regent van het Leidsche Staten-Collegie opvolgde.
5 Hs. Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage. Aanwinsten 1897. LI n°. 2. Waarschijnlijk is de schrijver Jacob van Mierop, de latere griffier van de Rekenkamer.
6 Mr. Nicolaas van Kinschot, die Februari 1614 De Groot als advocaat-fiscaal opvolgde.

Adres: Edelen, erntfesten, hoochgeleerde, wysen, vromen, discreten, zeer voorsienigen heere Mijn heere Mr. Hugo de Groot Raed ende pensionaris der stede van Rotterdam. Den brenger es betaelt.

325. 1614 April 13. Van Jan Gruter[1].

Ianus Gruterus Hugoni Grotio S.P.

Ante aliquot menses egregio me honorasti munere[2], et tamen nec dum vel nudas tibi habui gratias, ob nunciorum scilicet raritatem. Verum ut incidit civis iste atque amicus meus Doctor Lannoius qui Roterodamum transiret, scelus meum putavi non expedire qualemcumque ad te vocis imaginem: eaque maximas tibi agere gratias, quod dignum duxeris Pietate illa tua. Et sane non poteras incidere in aliquem qui dexterius id scriptum interpretaretur quam me, qui iam per XXX annos ita censeo sentioque Theologos nostros eodem ambitionis agi spiritu magna ex parte quo Papales. liquetque hoc ipsum plus satis ex tot Germaniae bellis seditionibusque togatis: quorum flamma mox et ad vos perveniet, nisi scutum suum opponat Auctoritas publica, omnes fibras sensim ac sine sensu elidat. Vereor tamen ne famae nominisque tui multos excitaveris invidos, ideoque licet tutus agas sub armis veritatis, laedique nequeas, impediare nihilominus ac retardere ne pervenias recta ad summa omnia doctrinae ac virtuti tuae debita.

Ego quieti devotus, adhucdum versor in Cicerone Gulielmiano[3]: cui si quid ingenio industriave adstruere potes, ut potes, da quaeso id quoque ceteris tuis in remp. literariam meritis, ac nobiscum ocyus communica. bona fide sub nomine tuo publicabitur, non sine honorifico, hoc est, debito tibi praeconio. Dom. Baudium nuper amisimus[4] amicum communem, in quo certe plus amisit Academia Lugdunensis, quam vulgo videtur. erat anima prorsus eximia; et si qua exorbitabat, nemini nocebat quam sibi. Sic igitur paulatim destituor amicitiis meis vetustioribus[5], et nunc huius illiusque commilitonis mei fato excitor ut item cogitem de meo. Vix puto mihi esse X superstites quicum olim studui aut peregrinatus sum. At tu, mi Domine, e recentioribus animo meo acceptissime, diu diuque vive ac vige tibi, tuis, nobis, publico. Ita voveo, ita mereris. Scribebam praefestine meo more die XIII Aprilis CIↃIↃCXIIII Heidelbergae.

Adres: Aen mijn heere mijn heere Hugo[6] de Groote pensionaris van Rotterdam.

326. 1614 April 14. Aan P. Bertius[7].

V. Cl. P. Bertio rectori Collegii Theologici Ill. D.D. Ordinum Hollandiae et Westfrisiae. Lugdun. Batav.

Mirum ni malum nomen tibi factus sum, Berti doctissime, qui libros quos utendos dedisti[8] tamdiu apud me detineo; sed partim publicis negotiis, quae

1 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2.
2 Ordinum Pietas.
3 Janus Guilielmius (1555-1584) had een nieuwe uitgave van Cicero willen geven, en daartoe verschillende handschriften gecollationneerd. Gruter bezat die collaties. Zie Reifferscheid, Quellen I p. 721. De Cicero van Gruter verscheen 1619.
4 Overleden 22 Aug. 1613.
5 Zulke ontboezemingen over zijn oude vrienden komen er meer in Gruter's brieven voor; zie b.v. die aan De Bibran en aan Zincgref bij Reifferscheid, Quellen I p. 64 en 73; en n°. 177.
6 Gecorrigeerd uit 'Hugejan'.
7 Afschrift Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 675 f. 28.
8 Zie n°. 313.

me distinent, partim itineri Zelandico imputabis quod tam tarde fidem meam libero. Scio eadem omnia maiori apud te usui esse posse, sed mihi quoque libuit explorare quae veterum certamina, quae sententiae fuerint de hodiernis controversiis. Multum enim suspicio antiquitatem, sed eam maxime quae ad Apostolica tempora quam proxime accedit. Video Augustinum ad defensionem Gratiae quaedam nova attulisse, quae et Graecis omnibus et, quantum intelligere possum, ipsi Hieronymo acri alioqui Pelagianorum adversario nunquam probasset. Cassianus autem et Faustus prudenter mihi videntur facturi fuisse si in omni opere pio partes priores potioresve Gratiae tribuissent, atque in iis ipsis quae praestant homines secundum rectae rationis semina ac notitias naturales, non exclusissent operationem Spiritus sancti excitantis ipsas scintillas. Tuto enim haec concedi poterant sine ullo damno liberae voluntatis, qua salva non video quomodo Gratiae nimium tribui possit. Ego refutationem meae Pietatis sine dubio plenam conviciis fortiter expecto, libenter devoraturus quicquid hoc est taedii, dulcissimae patriae causa, cuius in me amor magis magisque accenditur. Vidi Vorstii *ἀλεξίκακα* adversus Sibrandum[1]. Mihi nulla videtur esse maioris momenti controversia quam illa de poenitentia et iustificatione quorum inverso ordine mirum in modum mihi videtur labefactari Christiana religio. Perniciosus enim est non minus quam absurdus error, credere ob id te salvum fore, quia salvum fore te credis. Ego quid tu moliaris scire aveo; quicquid est, Deus et tibi et laboribus tuis perpetuus adsit. 14 April. 1614.

Tuus totus
H. Grotius.

327. 1614 April 14. Aan G.M. Lingelsheim[2].

Cum aliud habeam nihil, vir amplissime, quo tuae tam multiplici in me liberalitati repondeam, mitto Lucani tibi editionem novam atque alterum Grutero exemplar. Certavimus inter nos ego et Raphelengius, egone textum emendatiorem an ille nitidiorem daret. Magna enim diligentia laboravi, ut ex plurimis, quas aut manuscripti aut excusi libri praeferunt, lectionibus ea quoque loco reciperetur, quae cum poetae genio maxime conveniret: qua in re an quod volui praestiterim, tu aliique eruditi iudicabitis. Certe hic ministros non offendam. Nulli gravis est percussus Achilles. Apud nos res ecclesiae tranquilliores esse incipiunt, publicae auctoritatis reverentia, sive etiam lassa pugnantium rabie. Mihi nullum unquam malis nostris remedium aptius visum est, quam quod in extrema caera scriptum est testamenti Illustrissimi Electoris Friderici[3]. Aegre nos habent tumultus Gallici, nam et auxilia reginae, si urgemur, sine crimine perfidiae negare non possumus[4], et tamen voto ab illis stamus, qui Hispanis invident Galliae affini-

1 Conr. Vorstii Scholia *ἀλεξίκακα* ad Commentarios Doct. Sibrandi Lubberti. Gouda 1614.
2 Afschrift Kon. Bibl. Kopenhagen. Gedrukt Reifferscheid, Quellen I p. 61. Lingelsheim ontving dezen brief eerst in Dec. 1616. Zie zijn brief aan Grotius van 21 Dec. 1616, welke ten deele hierop een antwoord is.
3 De geloofsbelijdenis van Keurvorst Frederik III, kort voor zijn overlijden (16 Oct. 1576) opgesteld, en door Johan Casimir in 1577 uitgegeven. Te vinden o.a. bij B.G. Struve, Ausf. Bericht von der Pfaltzischen Kirchenhistorie (1721) p. 175.
4 Grotius bedoelt het verdrag van de Staten met Frankrijk van 23 Januari 1608, dat in Juni 1609 bevestigd was (Wagenaar, IX, p. 315 en 446).

tatem et pacis Europae putant interesse, ut istae magnitudines sint quam disiunctissimae. Neque minus Germania sollicitos nos tenet, tam crebri undique nuntii ingruunt de ingentibus minis Romanensium factionis. Sed Deus, qui semper, is nunc quoque defendet suos, si reformationem, quam voce profitemur, re quoque ipsa exprimere volumus; quod det idem Deus, teque, vir clarissime, reipublicae et ecclesiae diu sospitem servet.

XIV. Aprilis CIↃIↃCXIV.

Tuae dignitatis reverentissimus

H. Grotius.

328. 1614 April 14. Van G.J. Vossius[1].

S.P. Accepi Lucanum tuum, Amplissime Groti, vere inquam tuum, quem feliciter adeo restitueris integritati. Quo nomine maximas tibi gratias debet orbis eruditus: Hispania tamen imprimis, cuius nobilem adeo civem, foedis tabescentem vulneribus, sanasti: sed puto, ut superba est natio, nec Batavorum laudibus satis aequa, aut nulla hoc beneficium agnoscet, aut invita. Nobis satis est, quod Lucanus ipse, quantum Batavo debeat, neminem sivit ignorare. Quod si eum ob ingenuam adeo confessionem patria sua minoris facere volet, a Batavis donari poterit civitate, civis futurus nobis acceptissimus. Me quidem, - quem Batavia iamdiu meritis suum[2] fecit - mire semper delectavit, maxime sententiarum acumine: deinceps vero tanto etiam futurus gratior, quanto posthac minus erit, quod in eo legendo remoretur ingenii nostri tenuitatem. Quantumvis vero merito suo placuerit vates tuus, tamen dissimulare non debeo, maximam eidem gratiam conciliasse donantis affectum: de quo tantopere gratulor mihi, ut eum ponam in parte non exigua felicitatis meae. Ut vero etiam quomodocumque gratum reapse animum tester, quod unum possum, mitto ad te *ἀντίδωρον*, Oratorias nostras[3]: impar quidem donum, sapientum iudicio atque etiam meo: sed minime futurum impar si putare lubeatrationes, cum *foecunda gente Meneni*[4], addo etiam Iunonibus nostris, quae, si augustum nomen tuum de titulo eximatur, munus tuum totum aureum esse minime pervideant, meum vero inauratum esse oculis suis lubentes credant. Fulgor vero hic radiantis auri non usquequaque inutilis erit, quia siquando plorare incipiunt suavissima tua pignora - iocari paullo quaeso liceat tecum - inter crepundia caetera hic etiam liber oculis eorum poterit obiici, qua ratione iamdiu ego, utpote quinque iam liberorum parens - superstites solum numero - placare eos non raro soleo: quod addo ne temere in talibus defugiat quisquam autoritatem meam. Te vero, Vir Amplissime, serio etiam rogatum volo, ne vel semihorulam legendis iis occuperis: quod non eo tantum rogo, quia metuo ne alioqui bonas horas perdas, sed vel maxime, quia pluscula in iis sunt, in quibus nondum mihi satisfacio, quaedam etiam in quibus mihi plane displiceo, eoque omnino metuo ne, si forte in istiusmodi primo

1 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2. Gedrukt G.J. Vossii Epistolae p. 41; Epistolae Ecclesiasticae p. 377. Antwoord op n°. 323. Beantwoord door n°. 332.
2 Vossius was afkomstig uit Heidelberg.
3 Zijn Institutiones Oratoriae, in 1605 voor het eerst verschenen en sedert herhaaldelijk herdrukt.
4 Horatius, Sat. II, 3, 287.

incidas, inde aestimes opus universum, atque ita multum de nomine meo apud te deteratur. At extra omne periculum fuero, si titulum legisse contentus, mox librum in angulum aliquem abdas. Quamquam profecto gravissimae occupationes tuae facile metum hunc omnem mihi eximere possint. Et tamen quasi etiam tibi otii quicquam supersit a rebus tuis qua publicis, qua privatis, mittere ad te, iudiciique tui facere non dubitavi minutam quandam commentatiunculam[1] nostram, quam ante menses paucos, occasione certa, subito calore ac soloci stylo effudi. Ea describenda prope triduo a redditis mihi literis tuis amanuensis occupatus fuit: quae ratio fuit, cur non statim rescripserim, ne forte id incuria factum putes. Non est autem quod chartas hasce remittas, quia servari poterunt in adventum meum. Quamquam enim propter affinium *νεογάμων* adventum, et amicorum aliquot expectationem, his fortasse duabus aut tribus hebdomadibus extra urbem pedem ponere non licebit, omnino tamen ad vos excurrere animus, simulac potero; ut vero possim plane adnitar. Quid enim exoptatius mihi contingat, quam ut cum eo colloqui liceat, quem unum prae omnibus mortalibus aestimo, cuius singularis prudentia, atque apud illos autorïtas, qui plurimam in rep. possunt, eam in me spem excitarunt, ut brevi et pacatiorem Remp. et Ecclesiam nec horum licentia, nec illorum tyrannide aeque periclitantem nos habituros putem. Adieci quoque exemplar earum literarum, quas ex Anglia ad Ecclesiastem quemdam transmissas nuper indicium feci. Tuum erit vel totum hoc de literis istis, vel illud saltem dissimulare, ex urbe nostra[2] exemplar earum ad te transmissum esse; neque id tam mea caussa peto, quam illius, qui id exemplar mecum communicavit. Nec enim alioqui ei ad quem perscriptae literae - cuius nomen coram retuli - difficile fuerit odorari, unde earum ad te *ἀπόγραφον* manarit. In urbe nostra magis magisque residet animorum fervor; quo nomine non mediocriter gaudeo. Non tamen Zelotae sic sese comprimere possunt, quin interdum excidant quaedam etiam publicitus. Nempe difficulter, ut poëta[3] ait, *ignem celaveris, Lumine qui semper proditur ipse suo*. Ita in concione hesterna audire erat Valerium Poplicolam[4] intonantem graviter adversus eos, qui perstringunt Ecclesias - ita enim is loquebatur - quasi ereptum ire velint magistratibus ius suum. Duplicem, inquiebat, potestatem facimus; unam autoritatis, ministerii alteram, si modo ea quoque potestas dicenda est. Huic addebat, solis magistratibus datam a Deo autoritatis potestatem; ministris non aliam convenire quam illam ministerii. Provocabat idem Stentorea voce ad omnes doctores nostros, ex quorum monumentis aliud negabat evinci posse, quam penes ministros esse illam ministerii potestatem. Qui sic loquitur, utut fucum faciat imperitioribus, quid tamen aliud quam paratus est abstinere vocabulo autoritativae, ut loquuntur, potestatis, dummodo rem ipsam a magistratibus obtinere possit? Nam certum mihi, non arbitrarium est, haut aliud eum sentire, quam Christum sibi autoritatis potestatem in Ecclesiasticis reservasse, ministris vero executionem totam delegasse: qui iccirco in talibus ex magistratus voluntate minime pendeant. Scilicet qui sic animatus est, gravem

1 Blijkens n°. 332 is deze commentatiuncula Vossius' Disputatio de Sacramentorum vi atque efficacia, die met zijn De Baptismo disputationes in 1648 voor het eerst uitkwam; zie Petit, Bibliographische Lijst p. 181 n°. 31.
2 Dordrecht.
3 Ovidius, Her XV, 7.
4 Blijkbaar wordt een der Dordtsche predikanten bedoeld.

habuit caussam reos calumniarum agendi omnes eos, qui censent in vocatione ministrorum, *ἐπιχρίσει* actionum synodalium, atque aliis Ecclesiae rebus, qua ea publica est, penes magistratum supremum supremam esse potestatem. Similis monetae erat, quod idem, eapse concione, invehebatur in illos, qui, ut aiebat, non omne Dei verbum Ecclesiae Dei putent proponi oportere. Quomodo, inquiebat, fundamenta religionis sufficere aiunt, cum nemo in terrenis tam stulte sapiat, ut fundamentum iecisse contentus, non insuper necessarium plane arbitretur, ut domum superaedificet? Quasi vero qui fundamentum salutaris doctrinae firmiter iecerit, non ipse sit templum Spiritus Sancti superaedificatum super fundamento Prophetarum et Apostolorum. Nec tamen id ab Illustribus Ordinibus agi puto, ut, quemadmodum ille videri volebat, sola doceantur principia religionis nostrae, etsi sola faciant Christianum: verum illud potius, ut cum conclusionum - quarum habitus Theologum facit - aliae aliis clarius certiusque ex principiis consequantur, multae etiam multorum iudicio inde eliciantur, quas alii nec pietate, nec eruditione his inferiores consequi inde inficientur, imo vero noxias censeant homini Christiano: non omnes conclusiones alba signentur linea, sed earum fiat delectus, apud plebem praesertim; quae minime ea decidere, vel etiam capere idonea est, de quibus mille et amplius annis summus in Christiana Ecclesia dissensus fuit. Sed si hos audimus, qui de conclusionibus ad usque seculum nostrum damnatis, aut Graecis saltem Ecclesiis plane ignotis, in Latinam demum post quadringentesimum annum controversis *ἐπέχειν* licere arbitretur, nec eas tanquam certas, et cognitu necessarias apud plebem urgendas censeat, is - quod non semel audire me commemini - ex Christiana religione Pyrrhoniam cudere velit *ἀκαταληψίαν*: quod hactenus ego persuadere mihi non possum: nec tu, scio, tibi, Vir Amplissime; quem cum coniuge salvere iubeo. Neque enim ultra morari te visum. 14 April. 1614.

Tui observantissimus
G. Vossius.

Adres: Amplissimo et Clarissimo viro D. Hugoni Grotio, Reip. Roterodamensis Syndico. Roterodamum.

329. 1614 April 20. Aan Is. Casaubonus[1].

V.C. Isaaco Casaubono H. Grotius S.

Siquid, vir citra comparationem doctissime, meae in te reverentiae, quae summa est, tribuendum putas, siqua in re testari cupis amorem, quo omnes non literatos modo sed et literarum amatores prosequeris, unum hoc beneficium ne mihi deneges oro te atque obtestor. Pii quidam apud nos Theologi, simulque *τῶν ἀρχόντων* potissimi, cum eos taederet tam diuturni de Praedestinatione certaminis, et viderent accendi morbos dilatione remedii, formulam[2] conceperunt, quam putant paci Ecclesiarum constabiliendae non inutilem. Ego cum hic neminem habeam cuius non consilia calore partium suspecta esse possint,

1 Hs. British Museum Londen, cod. Burney 364 f. 184. Beantwoord door n°. 335 en 342.
2 De Resolutie van de Staten van Holland tot den vrede der kerken, van Januari 1614; zie p. 293 n. 2.

ad te aliosque eruditos in Anglia viros confugio, ac discere a vobis expeto, ecquid sit in ea formula, quod Sacris Literis, quod priscae Ecclesiae consensui, quod denique Ecclesiarum quae nunc sunt paci atque concordiae repugnet. Omnino cupio, si permittis, tuo amicorumque tuorum consilio ad hanc deliberationem munitus accedere. Efficiam ut neque te dati consilii neque Ecclesias meae in promovenda pace diligentiae paeniteat. Scripsi eadem de re ad Reverendum D. Decanum[1], quem etiam meo nomine interpelles rogo. Utinam auderem et Reverendissimum Eliensem[2] addere: sed ne molestus ipsi sim vereor. Rogo etiam literas has ad Savilium cures, quibus ipsi pro tam liberaliter actis gratiis[3] gratias reddo. Deus te, Vir summe, diu incolumem servet. XX. Aprilis anni CIↃIↃCXIV. Novi Calendarii.

330. 1614 April 20. Aan D. Heinsius[4].

V.C. Danieli Heinsio H. Grotius S.

Vir Clarissime.

Liber[5] qui Rotterodami te exspectaverat, Lugdunum ad te venit: Poeta *φιλελεύθερος, ἀριστοχρατικὸς, μισοτύραννος*, in summa dignus q(uem) mei Batavi legant, ut quo magis amant vatem Hispanum, eo Hispanum Regem implacabilius oderint. Multum haec editio Raphelengii diligentiae, mihi aut nihil, aut minimum debet. itaque et nomen me inscio adscriptum est. Videtur enim mihi plane *μιχροφιλότιμον* labore tam exiguo tam obvio gloriolam quaerere. Textus puto tibi non displicebit, concinnatus, nisi fallor, ex lectissimis lectionibus. Notas non ut ita ederentur scripseram, sed ut emendarem aberrantes quasdam Birsmanni[6] interpretationes; alioqui aut plura annotanda fuerant, aut nec ista. Sint haec sane, ut sunt, haud magni pretii. tamen nemo ante me Syndicus Rotterodamensis haec praestitit. Vides me ridere, hominem tanto Theologorum odio laborantem: quod non vulgaris est fortitudinis: Nam et apud Lucanum[7] Caesar Achoreum satis placide alloquitur: ut videas ne tum quidem tutum fuisse in Isiacos incurrere. Miror quod nullum adhuc ex Frisia fulmen, magnum oportet malum sit, quod tamdiu cuditur. Vale mi Heinsi, et me vel illis invitis ama. XX. Apr. CIↃIↃCXIV.

Adres: Erntfeste hoochgeleerde voorsyenige discrete heere Daniel de Heins Professeur ende bibliothecaris van de Universiteyt tot Leyden. Loont den bode.

331. 1614 April 20. Aan Willem de Groot[8].

Gratias tibi frater habeo pro libris comparatis. neque pretii paenitet, quod ut vides transmitto: excepto quod pro Plotino debetur. eum enim ego emi non iusseram, sed pater me inscio adscripserat. Quem tamen si vendere nisi minoris

1 John Overall.
2 Lancelot Andrewes.
3 Voor het geschenk der Staten-Generaal; zie p. 285 n. 1.
4 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II, p. 437.
5 De uitgave van Lucanus.
6 Gregor. Bersman (1538-1611), wiens Lucanus 1589 uitkwam.
7 Lucanus X, 175.
8 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2.

non potes, fac id quoque mihi indices ut mittam tibi intertrimentum. Nulla enim aequitas patitur officium tibi tuum esse damnosum. Heinsio locutus sum Hagae: item Pinackero[1] nuper qui mihi tuam in studiis diligentiam summopere commendant. Nihil opus est *σπεύδοντα χαὶ αὐτὸν ὀτρύνειν*[2]. Sed tamen perge quaeso promereri illustriora indies virorum doctorum testimonia, quod si feceris confide vitam tibi nec inopem nec indecoram fore. T*ὸ τεχνίον πᾶσα γῆ τρέφει*[3] Deus tibi adsit. XX. Aprilis CIↃIↃCXIV.

Tui amantiss. fr.
H. Grotius.

Sul(p)itium Severum si potes mihi compara. Liber de iure Maiestatis quem nuper emi mihi volueram ac velim etiamnum est Arnisaeus[4].

Adres: Eersame voorzyenighe zeer discrete Willem de Groot student wonende ten huyse van den heer doctor Bontius tot Leyden. Met een boeck. Loont den bode.

332. 1614 April 20. Aan G.J. Vossius[5].

Pudet me quod Lucanum tibi nudum miserim, cum tu mihi librum remittas non tantum nitide sed luxuriose quoque vestitum. Quid tibi in mentem venit, ut uno tam spectabili libro omni Bibliothecae meae paupertatem exprobrares? Nescis tu rem minime bellam esse mixtam Iri[6] et Croesi supellectilem? Cave posthac auratos mihi libros mittas, nisi a me gemmatos tibi mitti postulas. Comperio verissimum esse quod mihi Casaubonus dixerat, tuis Rhetoricis[7] nihil esse elegantius nitidiusque, nihil denique *χριτιχώτερον*. Elucet ubique et iudicium, et admiraliblis *πολυαναγνωσία*. Scriptum tuum de mysteriorum efficacia[8] legi summa cum voluptate. Sane iam dudum mihi visi sunt multi nostrorum Sacramentorum vim nimis dilute atque frigide explicare: ut hoc quoque caput iis annumerandum censeam, in quibus fuga extremi unius in alterius confinium incidimus. Veterum sane nemo dubitavit infantes, in quibus nulla requiritur *διάθεσις*, quae ab ipsis procedat, ipso tempore quo baptizantur simul renovationem vitae cum remissione labis originariae accipere, ut quod in naturali capite perdiderant, id in spirituali capite recuperent. Nemo dubitavit in Sacra Eucharistia fidelibus dari *προσθήχην χάριτος*. Neque adeo tamen ab antiquitate recessit aetas nostra, ut non quidam inter hos recentiores magistros veteribus subscripserint. Confessio Anglicana Sacramenta ait non esse tantum notas professionis, sed efficacia signa gratiae. Et in Rituali est baptizatos infantes habere

1 Zie p. 152 n. 3.
2 Homerus, Il. Θ 295.
3 Suetonius, Nero 40.
4 Henning Arnisaeus, Tractatus de auctoritate principum in populum semper inviolabili. Frankfort 1612.
5 Gedrukt Epistolae p. 8. Antwoord op n°. 328.
6 De bedelaar op Ithaca, Homerus, Od. *σ* 1 vv.
7 De Institutiones Oratoriae, zie p. 304 n. 3.
8 Zie p. 305 n. 1.

omnia ad salutem necessaria, et sine dubio salvari. Bucerus[9] quoque constare ait infantibus per Baptismum contingere remissionem peccati originalis, et donationem

9 De theoloog Martinus Bucerus (1491-1551).

Spiritus Sancti, qui in iis efficax sit pro ipsorum modo. Similia ei et apud alios occurrunt: quibus tamen testimoniis haud satis effugies, quin novam doctrinam tueri dicaris, si tua sententia emanaverit. Nam quicquid abhinc annis sexaginta aut non est traditum, aut minus constanter est traditum, id, quo minus novum sit, ne mille quidem et quingenti anni efficient. Sed de his si placet coram. Avide enim te expecto: et multa habeo quae sermone rectius quam literis transigentur. Vale Vossi doctissime, XX. Aprilis 1614. Rotterodami.

333. 1614 Mei 3. Van Is. Casaubonus[1].

Vir praestantissime.

Soleo mirari silentium nostrum, cuius culpam tune sustineas an ego, nondum constitui. Memini anno, cum tu hic eras, quam longe aliter futurum uterque nostrum speraverit, atqua alter alteri simus polliciti. Ego non sum mihi conscius neglecti hac in parte officii, ita ut omnibus tuis non responderim. Respondi enim profecto omnibus, et quidem tuis novissimis non semel. Tu an meas semper acceperis nescio, et cupio scire te significante. Nuper vero, simul ac opus nostrum[2] publicam lucem vidit, unum ad te misi exemplar, memor et officii et datae fidei. Eram tunc temporis aeger et *χλινήρης*; ex quo factum ut neque ad te neque ad *τὸν πάνυ* Heinsium scribere potuerim. Confido eruditissimum Erpenium, cui misi aliquot exemplaria et scripsi etiam in lecto, unum eorum tibi, uti rogaveram[3], deferendum curasse. Nunc scilicet expeto, quid tu, quid vestri Theologi sitis iudicaturi. Omnibus placere me non posse satis novi; si bonis placuero, hoc est, Orthodoxae et piae antiquitatis amantibus, non lusisse me operam putabo. *τοῦτο μὲν οὖν Θεοῦ ἐν γούνασι κεῖται καὶ κείσθω.* Vale vir *ἐκ θυμοῦ προσφιλέστατε*. Habeo nonnulla de quibus tecum libenter garrirem: sed iam tempus non est. Iterum vale et me ama. Londini IX. Kal. Maias CIↃIↃCXIV.

Tui observans
Is. Casaubonus.

Adres: Viro Clarissimo D. Hugoni Grotio ICto. et civitatis Roterodamensis Syndico amico observando. Roterodamum.

334. 1614 Mei 4. Aan Is. Casaubonus[4].

Viro summo Isaaco Casaubono H. Grotius S.

Avidissime exspectatas tuas in Baronium Animadversiones Erpennii ex manu accepi. Vereor ne iniuriam operi consummatissimo faciam, si laudare illud incepero. Maius enim est omni eo, quod a me meique similibus aut dici aut concipi potest; ita ut merito tuam vicem doleam quod in saeculum te indignissimum incideris, quo pauci sunt qui tantos labores aeque satis aestiment, qui satis digne nulli. Nunc tandem intelligo quantam in morte Scaligeri iacturam

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.L. 749. Gedrukt Casauboni Epistolae p. 559.
2 De Exercitationes ad Baronium, zie p. 206 n. 5.
3 Casauboni Epp. p. 556.
4 Hs. British Museum Londen, cod. Burney 364 f. 186. Beantwoord door n. 339.

aetas nostra fecerit: quo solo iudice censeri merebatur aliis omnibus inaestimabilis liber. Interea quanquam totius luminis summam comprehendere non possumus, liceat nobis radios undique emicantes mirari: *πολυαναγνωσίαν* non Graecae tantum Latinaeque linguae librorum, sed abstrusioris quoque eruditionis quam immenso sinu complectitur Oriens; fidelem memoriam quae depositum nec abneget, nec reddere cunctetur; iudicii vero exquisitissimam normam, rara vel singula, cuncta sine exemplo. Sed mihi inter caeteras virtutes eminere unice videtur modestia et aequitas: quibus tu ducibus incedens optime vitasti familiare quidem omnibus saeculis malum, sed nostro ita abblandiens ut in magna honesti parte ponatur, *τῆς ἀνθολκῆς ἀμετρίαν* ut tu cum Basilio[1] *μάλα ἐμφατικῶς* vocas. Rem admirandam, quod cum primus - ita plane sentio - Romanae potentiae antiquitatis personam serio detraxeris, atque ipsam cecideris in suis quod dicitur castris, nunquam tamen aut tanti certaminis calor te iniquum, aut victoria te insolentem fecerit. Plenae sunt paginae et veri confessione etiam cum causae minime inservit, et benignis adversariorum laudibus. Hoc nimirum est nullas nisi pro vero partes facere. Et in his quidem candorem tuum ut admiror, ita alibi prudentiam agnosco, ubi respexisse te video ubi et quando viveres, non ut alia diceres quam quae oportebat, sed ut quaedam quae dici poterant omitteres. Huic ego causae omissas de Sacrificio Corporis Christi, eiusdemque praesentia diatribas assigno: item de meriti voce, de voluntatis libertate interpositas ampliationes. Memento interim factum te promittendo debitorem, et curandum tibi ne nimium longa dilatione malum nomen fias. Sed rogo te, Vir Clarissime, quando tandem tibi vacaturum est ut plenam tui admiratoribus Bataviam nostram videas? Memini te huic itineri id tempus destinare, cum Baronianarum Animadversionum partem primam absolvisses. Utinam in proposito perstes; non paenitebit te consilii. Sed illud etiam atque etiam moneo ut primus tibi portus sit Rotterodamum. neque enim debet alia in Batavia urbs Casaubonum videre ante illam, quae simillimum Casaubono Erasmum[2] genuit. illa dies propera. ac tu interim, vir summe, quam rectissime vale. Scripsi IV. Maii CIↃIↃCXIV.

Adres: A Monsr. (M)onsr. Casaubon A Londres.

335. 1614 Mei 6. Van Is. Casaubonus[3].

Vir amplissime, accepi hoc ipso fere momento, quas die vigesimo huius mensis ad me dederas. Respondebo accurate et *κατὰ λεπτὸν σὺν θεῷ* ad omnia, de quibus scripsisti, ubi primum missam a te chartam cum Rege Serenissimo et nonnullis ex ordine Episcoporum communicavero. Tuas ad D. Overalum ipse illi deferam hodie, et de vestro negotio consilium ipsius exquiram. Scito autem

1 Basilius Magnus, Epist. Class. I Ep. 9: 2 ad Maximum (= Migne, Patr. Gr. 32 p. 269); Casaubonus, Exercitt. ad Baronium p. 373.
2 Toen Grotius in 1631 in Rotterdam was gekomen, was ‘zijn eerste uitgang naer de Groote Markt, om het beeldt van zijn braven voorganger Desiderius Erasmus te bezichtigen’. Brandt, Leven I p. 409.
3 Gedrukt Casauboni Epistolae p. 561. Het origineel was in de collectie Morrison; Catalogue I (1883) p. 168; Report Hist. Mss. Comm. IX (2) p. 424, zie ook Nijhoff's Bijdragen 5e Reeks III p. 187 n°. 474. Antwoord op n°. 329. Beantwoord door n°. 337.

ipsum non esse iam Decanum Paulinum, sed Episcopum Lichfeldensem, qua dignitate ante mensem ab optimo Rege est ornatus. Sed, ut sunt res humanae, hanc accessionem honoris parum ipsi laetam reddidit sive *λιθίασις*, sive alius non dissimilis generis morbus, quo eo ipso die corripiebatur, quo dignitatem est adeptus. Efficiam si potero, ut ipse ad te scribat, aut si id minus possum, sententiam ipsius planissime tibi exponam. Ego statim fasciculo tuo aperto Edictum Illustrissimorum Ordinum legi, et in eo unum aut alterum locum notavi, quos optassem paullo aliter esse conceptos. Sed exspectabo sententiam aliorum deinde omnia quae vel ipse observavero, vel ab aliis intellexero, diligenter tibi perscribam. Interim propositum Illustrissimorum Ordinum satis laudare non possum, qui curiosis ingeniis hoc edicto fibulam eunt impositum. Benedicat Iesus Christus ipsorum inceptis omnibus. Mihi quidem dudum persuasissimum est, inter gravissima saeculi nostri mala esse, immoderatam hominum cupiditatem penetrandi in arcana Dei consilia, etiam ultra ea, quae aeterna sapientia nobis revelavit in Scripturis. Vetus Ecclesia firmiter credidit, multa esse in religione Christiana *μυστήρια*, de quibus silere satius esset, praesertim apud plebem, quam subtiliter disputare. Scripsi multa nuper de illa veterum opinione, cum exponerem cur Sacramenta dicantur mysteria. Quod argumentum quum tractarem, et simul veniret in mentem hodiernarum controversiarum, non abstinui quin aliquid ea de re dicerem. vide si libet paginae 564 initium. Puto enim tandem accepisse te exemplar tibi destinatum, quod ante mensem ad Erpenium misi[1]. Atque ego cum tuas legerem, miratus sum eum librum nondum tibi fuisse redditum. nam mensis praeteriit, ex quo affini Erpenii fasciculus ille est traditus. Volui Illustrissimis Ordinibus unum exemplar mittere, pignus humilis observantiae, sed prius te consulto opus esse iudicavi. Praefatio continet defensionem Reformationis, argumentum omnibus Protestantibus commune; pergam in proposito, si autor mihi fueris, non aliter. Illud vero etiam impensius a te peto, ut quid Theologi vestri de meo illo opere iudicent, facias me certiorem. Equidem doceri cupio meliora, si quis isthic est, qui velit me docere: ea tamen lege, ut contraria fidei Ecclesiae primitivae credere non compellar. Confido eiusdem mecum esse te sententiae: quo magis te oro obsecroque, ut tuas miniatulas ceras mihi ne invideas. Vale vir clarissime et amicissime. Londini, a.d. VI. Kalend. Mai. CIↃIↃCXIV.

Uxor ex animo te salutat. Exspectabo responsum tuum ad has literas.

336. 1614 Mei 13. Aan P. Bertius[2].

V.C. Petro Bertio H. Grotius. Lugdun. Batav.

Vidi, vir clarissime, quae a te scripta sunt ad Utembogardum de syllabo nostro testimoniorum ad muniendum edictum *ἐνωτικὸν*. Itaque ut eas quae te implicant difficultates explicem, Martyris, Musculi et Paraei loci, quos non transcripsi, sunt in libro D. Utembogardi[3] paginis editionis postremae 26, 27,

1 Zie n°. 333.

2 Afschrift Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 675 f. 27. Voor den inhoud zie p. 293 n. 2.

3 Wtenbogaert's Tractaet van 't Ampt ende Authoriteyt eener Hoogher Christelicker Overheydt, in Kerckelicke saecken (Knuttel 1767), in 1610 tweemaal, en voor de derde maal in 1647 uitgegeven.

88, 89, 98, 102, 103. Lubbertum ubi rem mecum expendi omittendum puto, ut cuius auctoritas Ordinibus non admodum sit necessaria: si D. Io. Arnoldus[1] explere lacunas non potest ego ubi Hagam venero ex bibliotheca D. Utembogardi explebo. Sed ne propterea haereat negotium, potest enim postea inseri quod deerit, neque enim in transcriptione tanta elegantiae habenda est ratio, satis est si commodius possint legi omnia quam in meo charactere. Literam F. primo constitueram ponere, sed omisi postea, quia *τὴν ἀποφατικὴν* non tribuendo bono spiritui tuo nativis viribus videbam non posse separari *ἀπὸ τῆς καταφατικῆς* eadem gratiae accepto ferenda: et testimonia fere omnia utrumque dicere aut innuere. Itaque non est hoc quod te moretur. De adiiciendis a te testimoniis, ne operi adiiciatur longior mora quam fert temporis ratio ita mihi videtur, si qua sunt quae habes illustria ad firmandas has propositiones: 'Deum non invitare homines quibus salutem absolute et praecise decreverit non dare'; item: 'Electos eos qui crediturі et perseveraturi forent', ea adiicias. de caeteris non nimium mihi videtur laborandum, nisi forte properanti aliquid in mentem veniat. In Nicolai Grevinchovii annotatis locus est unus aut alter Belgicus quem omisi vertere in Latinum, quod ut facias rogo, in describendis quoque testimoniis velim paulo accuratior servetur ordo quam mihi adversaria duntaxat facienti licuit: ita scilicet ut eorumdem auctorum testimonia inter se cohaereant, et auctores ipsi si fieri potest temporum suorum serie collocentur. Neque intercedo quominus si quae testimonia minus congruere videantur deleas: ita enim volo statuas non esse hoc opus meum, sed me qualemcumque symbolam contulisse. Deus, vir reverende, tuos labores omnes ad suam gloriam promoveat. 13 Maii 1614.

337. 1614 Mei 13. Aan Is. Casaubonus[2].

Sententiam tuam, vir summe, et Reverendissimi Episcopi Lichfeldensis[3], aliorumque item Theologorum, quibuscum res communicanda tibi videbitur, de concepta Edicti formula, avide imo impatienter exspecto. Nam morbi nostri remedium et quidem praesens flagitant. Esse aliqua quae potuerant rectius atque nervosius concipi non ignoro. Et factum id foret, si potuisset uni mandari hic labor. nunc multorum non idem de toto negotio sentientium collatis operis in hanc formulam ventum est, quae diversos auctores ipsa operis disparitate testatur, quo ferme modo solent, non constitutiones Principum, sed Senatusconsulta fieri. In summa tamen in hoc ferme convenimus, in hac de Praedestinatione controversia *ἀκίνδυνον εἶναι τῆς σιγῆς γέρας*[4], aut certe loquendum modeste et sobrie. Praecipue autem vitandos scopulos duos: alterum eorum, qui liberos humanae voluntatis motus ad bonum, Gratiae non, ut oportet, supponunt, sed opponunt: alterum vero eorum, qui tale statuunt decretum absolutum, praesertim in partem reiectionis, quod cum verbo revelato, et bonitate Dei ac *φιλανθρωπίᾳ* manifeste pugnat. Inter haec duo praecipitia medias scis esse sententias duas, utranque tolebrabilem, utranque in Ecclesia Dei semper tole-

1 Corvinus.
2 Hs. British Museum Londen, cod. Burney 364 f. 187. Antwoord op n. 335. Beantwoord door n°. 343.
3 John Overvall.
4 Zie p. 51 n. 1.

ratam. Harum altera est veterum omnium ante Augustinum, quae post Augustinum in toto Oriente et in Occidentis partibus quibusdam remansit, simplicior illa ac planior, nempe Deum aeterno decreto propter Christum credituris in Christum et in fide perseveraturis salutem destinasse, ita tamen ut fides ipsa et perseverantia accepta Deo ferantur. Altera est subtilior aliquanto, quae Augustino postrema aetate, et post illum Prospero, Fulgentio aliisque placuit: Deum decrevisse quibusdam hominibus ex amore quodam eximio ac singulari conferre uberiorem mensuram Gratiae ita attemperatam ipsorum animis ut per eam libere quidem attamen certo sint credituri, ac perseveraturi atque ita perventuri ad salutem ipsis destinatam. Hae nobis sententiae videntur non ita capitaliter inter se dissidere, ut nulla sit aut conciliandi, aut utranque ferendi ratio. Sed praecipue putamus id curandum, ut tam sublimium rerum disquisitio contenta doctorum ingeniis plebis animos non concutiat, aut distrahat. Quae ad sententiam posteriorem Augustini addita sunt hoc saeculo a viris doctis, imprimis vero a D. Beza, ea quin sint periculi plena non dubito. Nec Pontificii tantum, sed et Germani Protestantes Augustanae Confessionis, invidiam nobis facere cum volunt, mirum est quam acriter Stoicum illud dogma exagitent: ita ut ad communem quoque pacem Ecclesiarum pertineat, agi de hoc negotio paulo moderatius. Locum tuum de sacro silentio iam annotaveram ut convenientem Ordinum instituto.

De libro tuo quid ego sentiam nuper paucis perscripsi[1]; idem est doctissimi et moderatissimi cuiusque iudicium. Caeterum hi qui plane iurarunt in magistrorum, Genevensium verba, dubium non est quin multa sint reprehensuri. Iidem homines, me inter alios vehementer urgente ut in Edicti istius formula sub finem mentio fieret primitivae Ecclesiae, ad cuius consensum iuberentur respicere Pastores in sacris literis interpretandis, nomen illud ferre non potuerunt, sicut et haec axiomata vehementur ipsis displicebant, quae alii asscripta Edicto magno redemtum cupiebant: Neminem esse eodem tempore et Dei filium et peccatis gravioribus *ἀμετανοήτως* immersum, puta ebriosum aut scortatorem: item neminem perire defectu divinae Gratiae. Haec illis censoribus iniquissima videbantur, unde facilis est coniectura quid ab illis exspectare debeas. Horum ex grege est ille qui se dicebat tuam ad Peronium epistolam exsecrari et quidem toto animo[2]. Hi sunt qui ex suggestu totos dies declamant in eos qui Episcopatum, commentum scilicet Antichristi, ut ipsis placet, in Ecclesias reductum volunt; hi sunt qui summum putant esse scelus dubitare an Ecclesia Apostolica habuerit presbyteros laicos.

De mittendo Ordinibus libro tuo vellem cogitasses maturius antequam delibata esset novitatis gratia. est enim nunc is liber, quod gaudeo, multorum in manibus. Tamen si ita tibi videtur dabo operam ut quam gratissimus sit ipsis honos a te viro tanto ipsis exhibitus. Sed multo malim, si res tuae ferunt, ad nos te transcurrere, ut coram experias quam multi sint viri in republica principes qui te et ob consummatissimam eruditionem et ob illa praeclara in Ecclesiam merita unice venerantur ac colunt. Vale vir summe. XIII. Maii. Calendarii novi. Anno CIↃIↃCXIV.

Tui observantissimus
H. Grotius.

1 Zie n°. 334.
2 Zie p. 217 n. 2.

338. 1614 Mei 13. Aan D. Heinsius[1].

V.C. Danieli Heinsio H. Grotius S.

Henricum Delmanhorstium[2] familiariter olim novi, iuvenem puer, cum ambo mirifice eo studio delectaremur, quod nos superbo nimis vocabulo Criticum appellabamus, cum id omne in vocum quarundam abstrusiorum notitia, et rituum quorundam indagatione consisteret: ac memini iam tum tantos illius fuisse progressus ut si cum Carmenta, matrona nobilissima, loquendum hodie esset, aptior vix quisquam posset inveniri cui id negotium mandaretur. In Scholiis Graecis nullus illum locus fugiebat ubi scriptum esset *ἔϑος ἦν*. Ex eo tempore quantum profecerit, anni enim iam multi sunt, equidem nescio: praesertim vero illud ignoro, quam prope absit a magistro Hippocrate. Ego quidem aegrotavi iam saepius: sed opem ipsius experiri mihi nondum contigit. Ambit nunc et quidem calide Medicam in Academia professionem. hic ego, quid facerem, homo tenerrimae frontis, diu dubitavi. Videbantur mihi multa esse quae spem illi facerent. Primum videntur mihi qui Academiam curant numero docentium mirum in modum delectari: neque ineptum est ut qui sex aliquando Iurisconsultos habuerunt, quatuor habeant Medicos: praesertim cum sint qui ex ingeniorum conflictu voluptatem nescio quam capiant. Deinde, quod minime est contemnendum, non Gallus est, non Germanus, non Flander, ut tuos quoque attingam, sed purus putus Hollandus et quidem Lugdunensis, Baudii voce ‘eques verna’. Tandem haec menti sedit sententia, ad te scribere, qui ipsum tanto melius nosti, quanto posterius cum illo vixisti. *Τοῖος γὰρ νόος ἐστί*[3], meministi caetera. Quare rogo te, ut si videtur tibi Delmanhorstius herbarum ingenia ac vires, humani corporis membra ac recessus intimos, morborum causas ac remedia, ita ut oportet, didicisse, patiaris eum de suo lumine aliis facem accendere: imo tuae commendationi meam quoque adiungas, quod et V.C. Petrum Scriverium, amicum utriusque nostrum veterem, libenter facturum confido. Sin - nolo autem male ominari - tum ut blanda oratione, qua vales plurimum, a proposito infelicis spei eum deterreas, medicusque sis medico. Non leviter enim aegrotare mihi videtur, qui insana ambitione se macerat. Vale Vir Clarissime. XIII Maii CIↃIↃCXIV.

Adres: Erntfeste zeer geleerde wyse voorzyenige Daniel Heinsius Professeur ende bibliothecaris van de Universiteyt tot Leyden. Loont den bode.

339. [1614 Mei 15]. Van Is. Casaubonus[4].

Accepi tuam illam epistolam, cui erat adiunctus Lucanus a te recensitus, et dono mihi missus: item illam, quae erat de opere meo. De munere eximio habeo agoque tibi grates gratissimas. Utinam per publica negotia tibi licuisset illustra-

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 437.
2 Zie over hem p. 89 n. 1.
3 Homerus, Od. σ 136.
4 Gedrukt Casauboni Epistolae p. 632; Epistolae ex musaeo J. Brant p. 85. Antwoord op n°. 322 en n°. 334. Hieruit laat zich ongeveer de datum afleiden.

tioni optimi poetae plus temporis impendere. Quid potuerit exspectari ab ingenio et doctrina tua, ex adiectis notulis facile periti aestimabunt plane ut olim, nescio quis, ex ungulis leonem. In tua de opere meo sententia amoris tui erga me vehementiam agnosco; illud *ἄκριβες* iudicium quo excellis desidero. Illud magni aestimarem scire, quid Theologi vestri de opere et de auctore operis iudicent. Meministi de epistola ad C. Perronium, quam nosti sententiam non nemo apud vos tulerit[1]: qui ex illo tempore sic renunciavit amicitiae meae, quasi scelus admisissem propter quod mihi indici posset Maran atha. Ego editione huius libri illud dumtaxat lucri sum consecutus ut pensionem amitterem aureorum mille, quam hactenus e Gallia perceperam, nisi Lutetiam me statim contulero. Quod quia vix videtur fore tutum, nisi aliter res meae hic fuerint constitutae, in regione tam damnosa haerere diutius non potero. Me in magno aestu cogitationum molestissimarum *καὶ ἀπόρων*, - nam quo me recipiam? - nihil aeque solatur ac divina vox patris Abrahami, *ὁ θεὸς ὄψεται*[2]. Haec sacra anchora est, *ἐφ᾽ ᾗ σαλεύει ἡ ναῦς ἡ ἡμέτερα*. Quod de profectione ad vos aurem mihi vellis tu quidem profecto *καὶ αὐτὸν σπεύδοντα ὀτρύνεις*[3]. Sed neque valetudo hoc permisit hactenus, neque adhuc licet per curas quasdam: *τὸ δὲ μέλλον θεοῦ ἐν γούνασι κεῖται*. Vale et tuis literis me bea, nisi ego tibi animo excidi, *ὁ μὴ γένοιτο οὐδ᾽ἔσται*. Quae hic scripsi, tibi uni cupio esse nota.

Is. Casaubonus.

340. [1614] Mei 26. Aan J. Wtenbogaert[4].

Descripta esse testimonia quae firmando Edicto *ἑνωτικῷ* congesseram, pacis ac veritatis studio, gaudeo. Ne tempus pereat, ubi tu, Vir Reverende, inspexeris - quod ut diligenter facias rogo - velim exhiberi D. Oldenbarneveldio, ut is quoque quid opus factu sit iudicet. Interim opus erit ut et *αὐτόγραφον* meum sit ad manus, ut sicubi haereatur eo possit recurri. Ego constitui, ubi me primum urbana negotia dimittent, cis paucos dies ad vos transcurrere ut pariter de toto negotio statuamus. Quod de Ill. Comite Guilielmo[5] indicatum tibi nuntias, fit id mihi perquam credibile. Est enim *σφοδρότερος* Sibrandus quam ut sua sponte possit quiescere. Sed an non potius optandum fuerit ut scriberet ac sententiam suam et argumenta super singulis libri mei partibus promeret nunc etiam dubito. Vale vir mihi maxime reverende. Rotterodami XXVI Maii.

Tui observantissimus
H. Grotius.

Adres: Viro pietatis atque eruditionis eximiae Iohanni Utenbogardo Pastori Ecclesiae Christi quae est Hagae Comitatensi.

Wtenbogaert schreef in dorso: Grotius a°. 1614. 26 Maij. de Testimoniis ad Edictum Ordd. adiiciendis.

1 Zie p. 217 n. 2.
2 Gen. XXII, 14.
3 Homerus, Il. Θ 293.
4 Hs. Bayr. Staatsbibl. München, cod. Camer. 4, 37. Zie voor den inhoud p. 293 n. 2.
5 Willem Lodewijk, de Friesche stadhouder.

341. 1614 Mei 29. Van P. Cunaeus[1].

Vir Amplissime.

Lucanum tuum[2], luculentum hercle scriptorem, quem vehementer ego semper amavi, nuper mihi attulit frater tuus: gratissimum id mihi munus fuit, et gratias tibi ago, uti decet, maximas. Sane persaepe cogitaveram integrum commentarium conficere, in quo de rebus pulcherrimis, quarum ille amplam dat materiam, liberrime dissererem, et me efferrem magnifice: nunc consilium muto, et me continebo. Notae enim tuae, breves illae quidem, sed supra modum eruditae, ita mihi animum explevere, nihil ut sit praeterea requirendum. Felicem te, vir Divine, qui paucis chartis et aliud agens, ea conficis, ob quae ceteri multo conatu magnas convectant moles. Saepe irascor laboriosis tuis occupationibus, quas Reip. impendis: intelligo enim quidquid illi das, id omne auferri nobis. rursum, cum video non aliter salvam fore patriam, nisi eam tu et tui similes regant, consolor memetipsum, et iam hac mercede placet illud damnum. Simul cogito apprime illud nostro ordini esse gloriosum, cum tu, qui omnis doctrinae et ingenii princeps es, summum quoque in Republica locum teneas. Rarum enim est, ut iniustus virtutum aestimator populus sua bona intelligat, et magnis viris debitum rependat praemium. Itaque in hac re singulare est tuum fatum: atque id gratulor saeculo nostro. Caeterum pro humanitate tua, qua iam non semel usus es in me, quantum tibi debeam, clarissime Syndice, alio tempore testabor, neque deesse nobis occasio poterit. Iampridem de Rep. Iudaeorum[3] quaedam collegi, quae ego cum cura iterum lustrabo, et cum opportunum erit, edam. Multum iuvit nos Hebraismus, a quo fuit imparatus Sigonius[4]. Interim te rogo, vir amplissime, uti, quo animo hactenus in me fuisti, eodem esse pergas, meque ames. Lugd. Bat. 29 Maii 1614.

342. 1614 Mei 30. Van Is. Casaubonus[5].

De Edicto Illustrissimorum Ordinum, quod nuper misisti, egi accurate cum Rege Serenissimo, cum D. Archiepiscopo[6], cum aliis praestantis doctrinae Praesulibus. Et Rex et omnes qui legerunt consilium vehementer et probarunt et laudarunt. Interest enim religionis Christianae, et ad Protestantium existimationem vel maxime pertinet curiosis hominibus fibulam imponi; ut desinant tandem *ὑπερφρονοῦντες παṗὸ δεῖ φρονεῖν* pacem Ecclesiarum turbare, et sua illaudabili *πολυπραγμοσύνῃ* infamiam *ἀταξίας* et *νεωτεροποιίας* apud veritatis

1 Gedrukt Cunaei Epistolae p. 95.
2 Zie p. 301 n. 1.
3 Cunaeus gaf in 1617 te Leiden ‘de Republica Hebraeorum ll. III’ uit.
4 Car. Sigonius, die 1608 te Hanau ‘de Republica Hebraeorum ll. VII’ uitgegeven had.
5 Gedrukt Casauboni Epistolae p. 563; Epp. ecclesiasticae p. 378; Epp. ex musaeo J. Brant p. 82. Antwoord, op n°. 329. Beantwoord door n°. 346. De brief is van 13 Kal. Jun = 20 Mei ouden stijl, zooals blijkt uit n°. 343.
6 Abbot.

hostes Reformationem profitentibus inurere. Summa igitur laude Illustrissimorum Ordinum prudentia digna est, quae huius sui Edicti publicatione et curiosas hominum mentes, Deo coeptis favente, in officio continebit, et sui imperii Ecclesiis publicam reddet tranquillitatem. Faxit Dominus Iesus ille unicus Ecclesiae auctor et conservator, ut quem boni sperant fructum ex hoc saluberrimo consilio Illustrissimi Ordines percipiant: et nos pro stabilita inter Ecclesias tranquillitate occasionem gratulandi brevi habeamus. Neque vero consilium duntaxat Rex *εὐσεβέστατος* et alii viri gravissimi probavere: sed et formulam quoque ipsam, iussu Ordinum conceptam. Apparet enim id esse actum, ut a duobus scopulis in hac doctrina aeque periculosis, hinc Manichaeorum, inde Pelagianorum, populi avertantur, et in ea doctrina confirmentur, quae salutis nostrae proram et puppim, principium inquam, progressum et *πλείωσιν*, uni Deo adscribens, contemtum tamen bonorum operum non inducit. Paucula sunt tantum, quae ut in formula concipiuntur, reprehendendi cupidis ansam videntur aliquam praebitura. Nam inter illa abrupta, quae sunt vitanda, istud quoque recensetur: *quosdam a Deo ad salutem invitari, quibus omnino salutem non dare decreverit*. quod etiam iterum paullo post repetitur. Atqui si *multi vocati, pauci electi*, Matth. XX. 16; si, ut toties repetit Paulus[1], *certus est servandorum numerus, quos ab aeterno Deus elegit:* sequitur necessario non eodem proposito, neque pari efficacia ad salutem omnes homines vocari. Hoc igitur si auctores Edicti negare voluerunt, multi sine dubio existent, qui eorum sententiae sese sint opposituri. Videtur etiam hac formula ius decernendi de capitibus fidei civili tribui magistratui: quod neque prisci Imperatores neque Rex Serenissimus Magnae Britanniae sibi unquam vindicarunt. Non clam te est, decretorum in Nicaeno Concilio editorum auctorem nunquam esse habitum Constantinum: neque Marcianum eorum, quae sunt in Chalcedonensi constituta; satis namque habuit uterque Imperator profectos a Patribus canones sua auctoritate munire, ut a populis reciperentur et deinceps observarentur. Ea disciplina an isthic vigeat, nostrum non est quaerere: speramus tamen Illustrissimos Ordines pro sua pietate et prudentia Deo et eius ministris quod Dei est semper relicturos; sola sibi sumpturos quae sunt Caesaris, id est, quae ex Lege Dei ad pii Magistratus curam pertinent. Non defuerunt, qui etiam in fine Edicti verbum *educare* sic interpretarentur, quasi dicerent Illustrissimi Ordines populos suos in vera religione esse a se institutos. Nam, ut scis, id verbi de institutione plurimum usurpatur. Id vero munus esse Episcoporum et pastorum potius quam Principum dubitat nemo. Sed fuit fortasse alia mens illis, qui Edictum composuerunt. Spero autem, Groti praestantissime, viros illos amplissimos, qui tibi auctores fuerunt, ut id scriptum ad me mitteres, quicquid in ea re est a me factum, aequi boni consulturos. Sic faveat Deus immortalis piis omnibus Illustrissimorum Ordinum coeptis, et illorum imperium servet, fortunet, adaugeat. Vale, vir Clarissime, et me ama. Londini a.d. XIII. Kalend. Iun. CIↃIↃCXIV.

1 Rom. IX, 11, vv.

343. 1614 [Mei] 30. Van Is. Casaubonus[1].

Vir maxime.

Scripseram hodie[2] ad te et iudicium de Illustrissimorum Ordinum Edicto, qua Regis qua D. Archiepiscopi aliorumque Praesulum tibi significaveram: cum post confectum et traditum fasciculum, tuas accepi XIII huius mensis datas. Respondebo ad eam epistolam accuratius post dies paucos *σὺν Θεῷ εἰπεῖν*. Quanquam fortasse ubi priores meas legeris, aliam responsionem non moraberis. Mire enim illius Maiestati placuit Illustrissimorum Ordinum consilium: ipsa quoque formula omnibus hic probata, praeter admodum pauca, de quibus ea libertate ad te scripsi, quam postulabat fides mea. Tuum erit omnia benigne interpretari, et operam dare ut ne alii quidem mea aliter accipiant. Quod me hortaris ut isthuc veniam, vellem id fieri posset. Et quidem multa sunt quae me hortantur, ut recreandi animi caussa profectionem aliquo suscipiam. Accidit enim mihi post absolutum opus nuper editum, ut Ilias quaedam diversorum morborum in meum corpusculum faceret impetum. Atque ego non decumbo quidem iam *τῇ τοῦ παναρίστου Θεοῦ χάριτι*; sed liberatus tamen non sum. Maiernius[3] noster *ὁ πάνυ ἰατρός* aquas Spadanas mihi fore iudicat utilissimas. Sed mihi nulla ratione unquam persuadebitur, ut ad illas Thermas velim proficisci: terret enim me gens illa *θεοστυγὴς*, quam nosti esse mihi valde amicam. Peto igitur a te, ut mihi significes, sitne aliqua urbs in ditione Illustrissimorum Ordinum non adeo remota a tractu Leodicensi, ubi possim aquis uti eo allatis. Id si posse fieri intellexero, scito me nulla interposita mora, *εἰ τῷ Θεῷ εἴη βουλομένῳ καὶ τῷ βασιλεῖ*, isthuc statim cursum directurum. Cupio rescribas mihi quamprimum fieri poterit. illud magis, ut me ames, et ut valeas *καὶ εὐημερῶν διατελῇς*. Londini die XX. ex veteri Kalendario *ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου ἐπιφανείας τοῦ μονωτάτου Σωτῆρος*. CIↃIↃCXIV. Ignosces, spero, festinationi meae.

Tui observans
Is. Casaubonus.

Adres: Viro clarissimo et praestantissimo Hugoni Grotio ICto. civitatis Roterodami Syndico, amico plurimum observando. Roterodamum.

344. 1614 Juni 5. Aan B. Aubery du Maurier[4].

Viro Illustrissimo, Beniamino Auberio Maurerio, Regis Christianissimi apud Foederatas Belgii Provincias Legato.

Utar libertate, quam dederas, Vir Illustris, et te eo sermone, non quem

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.L. 749. Gedrukt Casauboni Epistolae p. 551. Antwoord op n°. 337. Beantwoord door n°. 346. De naam van de maand is vergeten; in de gedrukte Epistolae is Ianuar. ingevoegd, doch ten onrechte; uit n°. 342 blijkt dat het Mei moet zijn.

2 N°. 342.

3 Théodore Turquet de Mayerne, een medicus met wien Casaubonus zeer bevriend was; zie Pattison p. 304.

4 Gedrukt Epistolae p. 8; Epistolae ad Gallos (1674) p. 18. De geadresseerde is de Fransche gezant in Den Haag.

satis novi, sed quem minus male didici, conveniam. Excusandum habeo, quod nuper Hagae cum essem, salutatum te non venerim, nisi tua tibi prudentia pro me excusationem suggesserit. Non confugiam ad occupationum patrocinium, quae tantae esse non debent ut officia nobis excutiant. Sed cum nuntiatum mihi esset domus tuae acerbum funus, crudo dolori nolui accurrere. Sciebam enim eam esse mixturam humani animi, ut ex duabus queis constat partibus, affectus semper ante rationem emergerent. Minime enim mihi placet illa schola, quae nos commoveri aut laetis aut adversis vetat. Haec sententia primum naturae convitium facit, quae non modo affectus ipsos insevit animo, sed et in corpore sedes et instrumenta quaedam affectibus assignavit: deinde quantum in se est, divinam providentiam exarmat, et magno, si ita loquendum est, aurigae universi stimulum simul fraenumque eripit, cum nec beneficam nec castigatricem manum sentire nos patitur. Longe aliter Christianus Philosophus: dolendum est, inquit, sed et dedolendum. Triste est liberos amittere, sed multo miserius tristitiae modum non posse imponere. Luge, quia malum est orbari dulcissimis pignoribus: sed mox lugere desine, quia malum hoc ad te non mitteret is, qui perfecte bonus est, nisi ex hoc malo bonum posset educere. Qui hostem non habet, quomodo pugnabit? Qui non pugnat, quomodo vincet? Qui non vincit, quomodo coronabitur? Si nunc, Vir Nobilissime, ad te venire posset magnus ille praeco gentium, qui, cum *ἀστοργίαν* ponit in crimine, Stoicum dogma aperte condemnat, sed alio loco, immergi luctu, Ethnicum esse dicit, non Christianum, non ille te iuberet vim inferre naturae, et contra ictus divinos occallescere animo: neque vero ad miserrimum illud solatium confugeret: ferre debes, quia corrigere non potes. Sed in hanc potius sententiam te alloqueretur. Erepta est tibi portio, tuus sanguis: deinde sexus melioris inter liberos aetate primus, ac spei tanto maioris quanto ad maturitatem propius accesserat. Aegre hoc tibi esse non miror. Pharmacum est. Nulla medicamenta sapore delectant. Sed, ubi quid praebeatur dolendo intellexeris, tum quorsum praebeatur cogitando intellige. Vetera et nova, quae tibi Deus contulit, non tantum vitae subsidia, sed et dignitatis ornamenta, circumspice: praeterea plenam prole pulcherrima domum et auctam nuper felice puerperio. Tot beneficiis delinitum semel vellicare te Deus coepit, ut experiretur, fideliter ipsum an morose diligeres. Ingratum sit unum dolere ereptum, et non multo magis tot alios gaudere servatos. Quod si tamen multorum superstitum salus unius tibi cogitationem eximere non potest, memento patrem esse te. Non est autem paternum, suas delicias tanti facere aliquem, ut (tam) magnum et solidum bonum filio invideat. Si cuius filium Regum aliquis ad se vocasset, ingenti honorum ac divitiarum copia proposita, quis non absentis desiderium tantae felicitatis recordatione facile solaretur? Vocavit hunc ad se Rex ille Regum, quem posthac nunquam a conspectu suo dimoveret. Quid est illo honoratius, qui p(ote)st summa? Quid illo ditius, qui eum possidet, in quo sunt omnia? Hunc revocatum velle in hanc infimam, vilem, inopem, plenam miseriae regionem, et quidem sterili virtutum, foecundo vitiorum saeculo, quo Fides nutat, Charitas friget, animi est suis male consulentis. Adde iam quod non amissus ille, sed praemissus est. Gaude quod vivus adhuc in terris agens, quadam velut tui portione iam coelum possides. Non est longa illa divulsio. Sequeris brevi filium, imo iam sequeris: ex quo illum luges, iam propior illi factus es. Non est dubitandum, Legate Amplissime, quin haec aut his similia Christi Regis Legati dicturi tibi essent, tibi dixerint etiam cum scripta eorum legis. Quod si ad tam divina solatia humani

aliquid debet accedere, non hoc quidem spernendum est remedium, publicis curis privatas cedere oportere. Vis satis magna negotiorum est, quam tibi suscipiendam mandat Regis tui utilitas et nostra. Tua ex morbo recens, nostra vero magis inveterata et contagia metuens. Haec a te tractata, consu..... de ac.. de.. domestici incommodi sensum minuent primo, deinde auferent. Neque vero haec ideo scribo, Vir prudentissime, quod nesciam me ipso te haec melius scire, aut quod, quae scias, non satis te in usum promere existimem. Sed quia robur quoddam accedit cogitationibus, cum quae nos cogitamus, eadem dicunt alii. Deinde negligendam non putavi hanc occasionem ut officio fungerer tui per quam observantis et studiosi, qualem si me et esse iudicas et semper futurum confidis, tum, quod maxime cupio, ero consecutus. Vale Vir Nobilissime. Rotterodami 5 Iunii 1614.

345. 1614 Juni 16[aant.]. Aan J. Wtenbogaert[1].

Tandem advenit ex Anglia melior sperato nuntius[2]: quod eo magis mirandum est, quia res praeter meam postulationem cum Archiepiscopo[3] communicata est. Et institutum Ordinum, et formulam Edicti tum Rex tum Episcopi probant. Duo tantum aut tria annotant, de quibus me cum tua pietate aliquoties egisse memini. Tertium illud inter vetita dogmata: *Quosdam a Deo ad salutem invitari, quibus omnino salutem non dare decreverit*, ita videntur Anglorum quidam interpretati, quasi dictum esset mutato ordine, *quosdam a Deo ad salutem invitari, quibus non omnino decreverit salutem dare*. Si ita posita essent verba, posset forte haec sententia, ut inanis et supervacua, non tamen ut falsa, damnari. At nostra sententia fuit, damnare absolutum reiectionis decretum, sine praescientia aut conditione peccatorum actualium, infidelitatis, et impoenitentiae. Hoc autem an satis perspicue expressum sit, dubitari potest. Deinde *invitationis* mentionem facimus: cum tamen non omnem invitationem, et omni tempore, intelligamus. Nam potest verbum Dei etiam his praedicari, quorum damnationem iam Deus certa de causa decreverit: puta eis, qui diu pertinaciter Spiritui Sancto sint reluctati. Itaque cogitavi saepe, an non idem possit verbis clarioribus dici. Nam in Ultraiectinis Canonibus[4] addita vox *absolute* rem pressius notat. Forte tamen tutius sit, certe erit apud Anglos Theologos multo gratius, si idem effatum alicuius laudati auctoris verbis enuntiemus. Poterunt autem de Gratia sufficiente sententiae multae satis perspicuae inveniri. De Magistratuum imperio in Ecclesiam Casaubonus, ut iam olim scriptis editis testatus est, ita sensit, *εὐταξίαν καὶ πολιτείαν* Ecclesiae ab ipsis regi ac legibus gubernari debere, de fidei articulis Ecclesiae eiusque pastoribus *χρίσιν* deberi, summis Magistratibus *ἐπίχρισιν*. Neque negari potest, habere hanc sententiam aliquid veri: nam ut pro se quisque debet apud conscientiam suam de dogmatum veritate statuere, et iudicare antequam credat:

1 Gedrukt Epistolae p. 9; Epistolae ecclesiasticae p. 380.

2 De brief van Casaubonus, n°. 342; zie p. 293 n. 2.

3 Abbot.

4 Kerckenordeninghe van 1612 (zie p. 245 n. 3): Van 't Ampt der Dienaren des Woordts, § IV: ‘dat Godt yemandt ter verdoemennisse geschapen hebbe, of de Mensche tot de sonde ghenootsaeckt, of yemandt ter salicheyt noodicht dien hy absolutelijck besloten hebbe deselve niet te geven’ enz.

ita in commune Ecclesia de communi fide ac doctrina debet statuere ac iudicare: quae autem fides et doctrina publice defendenda ac propaganda sit, hoc est proprie Magistratus iudicium, qua Magistratus est, ut ego quidem censeo. Mihi videtur invidia nimiae auctoritatis non parum posse declinari, si testentur Ordines iis se, quae a veteri Ecclesia iuxta Dei verbum perpetuo tradita ac declarata sunt, suum suffragium et auctoritatem adiicere. Ita ego illis respondere soleo, qui Synodum desiderant: mihi non esse minoris vetera Concilia, quae et Manichaeismum et Pelagianismum damnarunt, quam omnes nostri saeculi conventus: praesertim cum ea ipsa Concilia videam niti certis Sacrae Scripturae testimoniis. Scio ego fuisse, qui ex nostro Edicto primitivae Ecclesiae nomen eiecerint: sed eosdem non puto Ecclesiae antiquae, aut Catholicae nomen reformidaturos; praesertim si adiiciantur nominatim ea dogmata, quae ex consensu veteris Ecclesiae tradi iubentur. Haec enim restrictio securos illos faciet, cum alioqui in generali clausula posita primitivae Ecclesiae mentio multo plus videretur includere. Sed hoc maxime videndum est, an sit res satis integra, ut Edicto aliquid adiici, aut detrahi possit. Nam si non est, frustra laboramus. Sin est, et Ecclesiae et Reipublicae, ni fallor, refert, ut aliqua sit peregre Ecclesia, quae cum Reformatae nomine censeatur, factum Ordinum probet. Scis quanto maior pars hominum auctoritate quam veritate ducatur. Rogo te, quod rogari non debes, cum sciam hoc te vel maxime agere, sed tamen te rogo, ut quicquid potes, facias, quo posthac aut pacatiorem, aut certe minus turbidam habeamus Ecclesiam. Deus non amat *ἀκαταστασίαν*. Archetypum meum testimoniorum quae ad Edictum pertinent, si habes, velim mihi mittas: sin minus, Bertium ut mittat moneas. Volo enim annotare quaedam ad articulos Lambethanos[1], ad quae illa mihi usui erunt. Vale Vir Reverende. 6 Iunii 1614.

Tui studiosissimus
H. Grotius.

346. 1614 Juni 8. Aan Is. Casaubonus[2].

Virorum doctissime.

Regum regi, pastorum pastori gratias habeo maximas, quod Rex sapientissimus et pastores vigilantissimi de Ordinum nostrorum instituto et vere et benigne iudicaverint. Siquid est certi in rebus humanis, compertum habeo eos qui ad clavum sedent id unum agere, ut quatenus fieri potest salva veritate pax Ecclesiae sarciatur. Hoc autem obtineri non potest, nisi, vitatis utrinque praecipitiis, media ineatur via, quae quicquid est boni ita ad Deum refert, ut mali culpa tota penes nos haereat. His recte positis, siquid manet controversum, id aut scitu est non omnino necessarium, aut si est, pacatis hoc potius quam litigantibus aperiet Deus. Esse autem in formula quaedam quae arripere possint cupidi reprehendendi, minime mirum est: quid enim tam sane dicatur quod non possit prava interpretatione traduci, cum ipsam Sacram Scripturam sint qui ad pessima dogmata detorqueant? Spero tamen verba Edicti, si non summa prudentia, ea

1 Zie p. 232 n. 2.
2 Hs. British Museum Londen, cod. Burney 364 f. 187. Gedrukt Nederl. Archief voor Kerkgeschiedenis XIX (1926) p. 194. Antwoord op n°. 342 en n°. 343.

tamen cautione concepta, ut probare se possint aequo et a suspicionibus libero lectori. Nam illud axioma, homines quosdam a Deo ad salutem invitari, quibus tamen Deus omnino, hoc est absolute et extra culpae praescientiam, salutem negare decreverit, quis sanus non improbet, cum non dubie *ὑπόχρισιν* affingat Deo, quam Deus maxime exsecratur? Hoc *ἀσέβημα* qui damnat, non is tollit Gratiam efficaciorem, quam quibusdam hominibus *κατ᾽ εὐδοκίαν* largitur Deus, sed stabilit voluntatem Dei conditionalem, sive *προηγουμένην* ad salutem perducendi omnes eos ad quos mittit Evangelii vocem: quae voluntas, etsi conditionem habet, vera tamen est et seria. De qua Augustinus[1] loquitur cum ait *non hoc tibi deputatur ad culpam quod vulnerata membra non colligis, sed quod volentem sanare contemnis*. Et Prosper[2] cum ait *qui voluntatem Dei spreverint invitantem, voluntatem Dei sentient punientem:* imo ipse Dei filius cum clamat[3] *quoties volui congregare*, et Apostolorum princeps[4] dicens *μὴ βούλεται ὁ κύριός τινας ἀπολέσθαι, ἀλλὰ πάντας ἐς μετάνοιαν ἔρχεσθαι*. In summa non aliud significatur, quam quod Augustinus non semel dixit et post eum Fulgentius[5] (*ut qui*) *non adiuventur Dei gratia, in ipsis causam esse, non in Deo*. Notetur ipse ordo verborum: non hoc dicitur neminem invitari a Deo, cui Deus non decreverit omnino salutem dare, sed illud: neminem a Deo invitari, cui Deus decreverit omnino salutem non dare. Multum differunt negans ista ‘Non decrevit salutem omnino dare’, et aiens illa ‘Decrevit salutem omnino non dare’. Est enim decretum aliquod, cui hoc conveniat, alterum illud non conveniat. Nam absoluta electione aut reiectione prius est ordine conditionale decretum, quod nec salutem absolute decernit dare, nec absolute decernit non dare: et hoc decretum testatur Deus, cum, ut ait Prosper[6] *nullis hominibus opem Gratiae in totum subtrahit*. Hinc illa seria invitatio, sive ut loquuntur Patres, auxilium commune, generalis opitulatio, partus Gratiae. Hoc igitur voluerunt Edicti auctores, quorum caeteroqui nemo non libenter fatebitur Deum Gratiae suae dona mira inaequalitate dispertiri, cuius rei causae occultae esse possunt, iniustae esse non possunt. Imo hoc ipsum satis clare expressum edicto puto, cum negatur Gratia meritis hominum reddi cui Gratiae totum salutis negotium et fides ipsa asscribitur.

Ad alterum vero caput de Magistratibus quod attinet, scimus hunc esse pulcherrimum transigendi modum, cum quod Ecclesia ex Sacris Scripturis verum iudicavit, idem Magistratus non caeco obsequio, sed et ipse *πεπληροφορημένος* consciscit et sua auctoritate constabilit, *καὶ τὸ χρινόμενον ἐπιχρίνων χυροῖ*. Felices nationes, felicia tempora quibus id contigit. Sed unde nobis iusta et legitima synodus, si vera est veterum definitio: Synodum esse Episcoporum conventum? Iam vero ut pastores nostri Episcoporum in locum succedant, cur in Synodis et controversiis diiudicandis plus iuris habebunt Seniores laici, quam orthodoxi Magistratus, ut illis liceat sententiam dicere, his non liceat?

1 Augustinus, De natura et gratia 67 = Migne, P.L. 44 p. 288.
2 Prosper, Ad obiect. Vincent. 16 = Migne, P.L. 51 p. 186.
3 Mattheus 23, 37.
4 2 Petr. 3, 9.
5 Fulgentius, Ad Monimum I, 18 = Migne, P.L. 65, p. 176.
6 Prosper, De vocatione gentium I, 21 = Migne, P.L. 51, p. 674.

De modo atque ordine indicendae, moderandae, habendaeque Synodi quam multa incidunt controversa? quae ut iam definita sint, tamen ad sedandos animos, quos discordiae asperarunt, tempore opus est, ne Synodus in remedium adhibita ad malorum alimenta accedat. Interim vero scinditur Ecclesia, divelluntur animi, pernitiosa dogmata irrepunt, hinc Pelagianismum, inde Manichaeismum minantia, ni praesentior aliqua medicina adhibetur, quae nisi in publica auctoritate inveniri nunc nusquam potest. Necessitas ergo cogit, ut omissa via illa regia, infesta scilicet latrociniis, eatur per compendium. Neque tamen Ordines aut nova dogmata sanciunt, aut damnant antehac indemnata, sed his quae in veteribus Synodis, ut Milevitana et Arausicana, statuta sunt, quaeque probatissimis auctoribus constanter sunt tradita, suum suffragium consentientes adiiciunt. Et quo magis appareat nihil hic ipsos *χαινοτομεῖν*, parata sunt veterum Conciliorum Patrumque testimonia, quibus singulae Edicti huius sententiae comprobentur, quae forte cum ipso Edicto prodibunt.

Ultimum illud, quo Ordines a se e d u c a r i Ecclesias profitentur, ex illo Prophetico[1] sumtum est *Reges erunt nutritii tui:* neque ea vox aliud quam legum tutelam *χαὶ τὸ εὐεργετιχὸν* designat. Ordines vero non hoc sibi arripere, ut populum de fide instituant, sed ut a pastoribus institui curent, ipsius Edicti verbis prioribus exprimitur. Spero his recte consideratis Regem Serenissimum et reverendissimos antistites magis magisque probaturos Ordinum consilium, sane rebus nostris necessarium; quod ipsum ex tuis literis, Vir Clarissime, propediem me intellecturum confido. VIII Iunii, ex Calendario Novo, Anni CIↃIↃCXIV.

Tibi addictissimus
H. Grotius.

Adres: A. Monsr. Monsr. Casaubon a Londres. *En van andere hand:* Drurie lane. - 14.

Privata[2] haec seorsim scribere placuit. Aquas Spadanas corpusculo tuo profuturas non dubito, cum tam multos quotidie videam, qui receptam sanitatem illis potissimum debere se fateantur. Nec est quod Loiolitarum colluviem metuas. Sunt non longe urbes partim in Ordinum imperio, partim in ditione amicorum; proxima est ni fallor Aquisgranum, quae urbs thermas praeterea habet optimas. Sed aqua Spadana vel in Hollandiam adfertur. Veni igitur ut simul et valetudinem cures, et amicos bees. Primarii in republica nostra viri ardentissime videre te expetunt. Spero tecum venturam coniugem tuam, ut uxores quoque nostrae amicitiam inter se colere addiscant. Nihil poterit mihi gratius, nihil optatius contingere. Festina, festina.

1 Jes. 49, 23.
2 Op een afzonderlijk blaadje in hetzelfde handschrift f. 197.

347. [1614 ± Juni 8]. Aan D. Heinsius[1].

Usus sum paulo inverecundius, Heinsi Clarissime, beneficio tuo, dum libros[2] quos utendos dederas, longa possessione detineo. Pro usura praeter gratias quod solvam nihil habeo: nisi in solutum accipere tibi placet has Casauboni literas[3] quas mihi ad te curandas mandavit. Scripsit ad me nuper Gruterus versari se in Cicerone Guilielmiano[4], et rogat ut si quid haberem adferrem symbolam. Velim scire cuius sit anni editio Guilielmiana. nam, qua ego utor, Wecheliana est anni CIↃIↃXC. An posterior aliqua et emendatior sit, nescio: sed ex te id potero discere. Casaubonum iam saepe, ut ad nos transcurrat, invito et facturum puto: eo magis, quia Spadanas aquas adire iubetur a Medicis. Id si evenerit, nos felices. Vale Vir Clarissime et nos ama.

Tuus totus,
H. Grot(ius).

Adres: Erntfeste hoochgeleerde wyse zeer voorzyenige heere Daniel de Heins Professeur van de Historien ende Bibliothecaris (van de) Universiteyt tot Leyden. Den brenger is betaelt. met een pacxken.

348. 1614 Juni 8. Aan J. Wtenbogaert[5].

Vir maxime reverende.

Ego quoque singulare Dei beneficium agnosco, quod Magnae Britanniae Rex et Episcopi Ordinum labores pro veri tutela et pace Ecclesiarum iudicio suo approbaverint: multoque magis, quod ipsam formulam totam ferme collaudent, pauca admodum non tam reprehendant ipsi, quam ab aliis reprehendi posse significent. In iis ipsis autem rebus posse ipsis aliquo modo obsecundari eo magis sperabam, quia facilis est *συγχατάβασις* ubi neutra pars laeditur. Verba nostri Edicti, in illo capite de invitatione, habere aliquid ambigui, tua pietas agnoscit: neque ignorat, quam sit periculosa ambiguitas in concordiae formulis. Posse contingere auditum verbi his quibus Deus ob praefractam contumaciam salutem negare decreverit, non negas: sed quorsum, inquis, hoc doceatur? Esto sane: attamen quomodo nos purgabimus, cum obiicient hi, quibus displicebit Edictum, nos eam sententiam damnasse, ut Dei gloriae, aedificationi Ecclesiae, honori Reformationis adversantem, quam falsam esse non audeas dicere? Tum vero notandum est, Axioma quod damnamus esse particulare: quod si recte facimus, necesse est contraria universalis

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 433. De brief is, blijkens de vermelding van Spa, geschreven nadat Grotius den brief van Casaubonus n°. 343 ontvangen had, dien hij 6 Juni in zijn bezit had (n°. 345), en 8 Juni (n°. 346) beantwoordde.

2 Zie n°. 314.

3 Casauboni Epistolae p. 563, met n°. 342 verzonden.

4 Zie p. 302 n. 3.

5 Hs. Bayr. Staatsbibl. München, cod. Camer. 4, 32. Gedrukt Epistolae p. 9; Epistolae ecclesiasticae p. 380 (beide met datum 7 Juni). Uit de beginwoorden ‘Ego quoque’ blijkt, dat deze brief een antwoord moet zijn op een onbekenden brief van Wtenbogaert, welke zelf weer een antwoord op n°. 345, van 6 Juni, was. Zie aldaar.

vera sit: quae vera esse non potest, si vel una dari potest *ἔνστασις*. Iam illud simul cogito, quam libenter quidam arrepturi

sint hanc occasionem, ut Politicos velut rerum Theologicarum ignaros derideant. Accedit, quod hi, qui contra Edictum, ut prius conceptum fuerat, scripsere, item qui Edicto subscribere detrectarunt hactenus[1], in hanc particulam maxime incurrunt: longe alio quidem illi animo; sed tamen eo magis cavendum est, ne quid in illa ipsa particula sit, quod accuratam *ἐξέτασιν* non ferat. Argumenta a Casaubono allata, vel potius ab Archiepiscopo[2] dictata, fateor esse *οὐδὲν πρὸς ἔπος*. Sed aliud est quod me movet. Anglicani Theologi diversi diversa de Praedestinatione sentiunt: ita ut quidam plane stent a Remonstrantibus, quidam a Contraremonstrantibus. Sunt item tertii, qui in Augustini sententia posteriore acquiescunt, eamque hoc modo explicant: Deum voluntate antecedenti, conditionata, et seria, velle salutem singulorum hominum: et redemtionis Christi beneficium ad omnes pertinere: nullum etiam esse cui non praebeantur auxilia ad salutem sufficientia; sed huic decreto conditionato subnectunt postea decretum absolutum, quosdam homines ob amorem erga ipsos eximium, per certa et infallibilia media, quae tamen necessitatem non inferant, ad salutem perducendi. Hi in hoc quidem uno capite a Remonstrantibus dissentiunt: caeterum statuunt mortuum Christum pro singulis ex sua et patris intentione: Gratiam esse resistibilem: Fidem iustificam amitti: hominem incertum esse de sua Praedestinatione. Hos ego, cum sciam esse magno numero, et in plerisque Remonstrantibus consentiant, offendi nolim. Neque tamen necesse est ullo modo probari hanc sententiam: sed hoc cavendum puto, ne eos qui ita sentiunt a nobis seiungamus, quorum nobis patrocinium ad res multas prodesse poterit. Seiungentur autem, si putarint suam sententiam a nobis, ut gloriae Dei et Ecclesiarum aedificationi inimicam, traduci. Non dubito quin fuerint in Episcoporum conventu, quibus formula Edicti exhibita est, qui hunc in modum interpretati sint verba Edicti, alia quam nos sensimus vocum constructione: nempe, quasi negemus inter eos, qui invitantur, esse alios quibus Deus omnino salutem decreverit dare, esse item alios quibus salutem decreverit dare aliquo modo, non tamen aeque omnino. Hoc autem negare, et ita negare, quasi Dei gloriae adversum, est ipsorum sententiam refellere: quod tamen minime eorum fuit instituti, qui ne Contraremonstrantium quidem dogma, certos intra fines manens, damnare voluerunt. Hoc indicare voluisse Casaubonum non dubito, memor sermonum qui mihi cum ipso, cumque Eliensi[3], Overallo atque aliis fuerunt. Hi omnes semper me monuerunt, istam sententiam, quanquam non omnibus, multis tamen placere, nec posse sine magno divulsionis periculo damnari. Solvi potest haec obiectio ista distinctione, aliud esse, decrevisse omnino non dare, aliud, non decrevisse omnino dare: illud a nobis, non item hoc improbari. Sed cum propositum nobis fuerit hoc dogma oppugnare, quod Gratiam vere sufficientem evertit, ad hanc autem rem suppetant phrases multae, perspicuae, Patribus usitatae, cur non his potius utimur, si modo id fieri potest, simulque novae locutionis invidiam a nobis amolimur; id tamen consecuti, quod maxime volebamus? Certus sum, si id ab initio factum esset, neminem futurum in Anglia qui palam auderet nobis contradicere. Nunc an fieri possit, prudentioribus expendendum relinquo. Certe non video hoc si fiat, et sumantur *τῶν ἰσοδυναμούντων τὰ σαφέστερα*, quid alterutri parti aut accedat, aut decedat. Ad Magistratuum

1 Amsterdam, Edam en Enkhuizen; cf. Rogge in Bijdragen Vad. Gesch. N.R. VIII p. 112.
2 Abbot.
3 Andrewes.

auctoritatem quod attinet, memini et notavi diligenter in tuo doctissimo et prudentissimo libello[1], ita Magistratibus iudicium tribui, ut suum quoddam Pastoribus non auferatur. Nunc quia iudicium nostrae Ecclesiae audiri tempora non ferunt, putabam ego non inconsultum, si ex veteris Ecclesiae iudicio lucis aliquid foeneraremur. Et sane nulla est pars Edicti, quae non ferme totidem verbis apud priscos auctores reperiatur. Gratiae accepto ferendum initium, progressum, consummationem salutis, etiam fidem; hanc gratiam non dari propter merita, dari autem in Iesu Christo; item, accepto haec ferenda gratiae soli: neminem creatum ut pereat: neminem a Deo peccandi necessitate constringi: electos, qui credunt et perseverant gratiae dono: reiectos, qui in incredulitate et impoenitentia perdurant. Omnia haec *χατὰ λέξιν* saepissime invenies. De gratia sufficiente testimonia non minus perspicua. Quid igitur obstat, quominus bona fide dicatur, antiquam de his capitibus Ecclesiae *παράδοσιν* Scripturis consentientem Ordinum suffragio comprobari? Quam non magna vis sit illarum vocum facile intelligo. Sed erit *μάλαγμα* quoddam rei minus usitatae, quod scilicet absque Synodo Magistratus alia dogmata probare, alia damnare videatur. Anglis quidem scio id fore gratissimum. Quod autem veretur pietas tua, ne non satis bona conscientia id faciant Ordines, quia haec Edicti verba non contulerint cum veteris Ecclesiae placitis, nescio an non vereri eundem in modum liceat, ne quidam Edictum approbaverint, ne ad ipsam quidem Sacram Scripturam, ut oportet, instituto prius examine. Si qui tamen hoc sibi probari cupiunt, probatissimos auctores eum in modum et sensisse et locutos esse, sunt ad manum testimonia. Ego magno redemtum velim primitivae Ecclesiae factam in Edicto mentionem: sed id scis repudiatum a Dordracensibus[2], quia ad tempora Augustino antiquiora redigi nolunt. Vos multo iustius ea, quae post Augustinum introducta sunt, obtrudi vobis non patimini. Interea vero ea, quae et ante et post Augustinum semper in Ecclesia, tum Orientis, tum Occidentis, indubitata fuere, possunt a tot saeculorum et gentium consensu auctoritatis aliquid accipere. Eius autem sunt generis, quae Edicto continentur. Haec ideo, vir summe, fusius paulo ad te scribenda existimavi, ut mearum meditationum et summa et ratio tibi constaret. Omnino pervelim muniri nos alicuius externae Ecclesiae consensu: quod si impetrari possit vocibus quibusdam ad Edictum adiectis, aut mutatis, parva esset et temporis et laboris iactura. Nec forte magna in eo est difficultas, cum neutrius partis durior reddatur conditio. alioqui nihil movendum iudicarem. Si tamen omnino moveri haec res non potest, nisi labefactetur quicquid actum est, utendum potius qualicunque remedio, quam ut in morbo diutius iaceamus. Si vacaret mihi transcurrere, coram haec omnia prolixius exsequerer. Oro te, ut simulac D. Oldebarneveldius testimonia nostra, quantum satis ipsi est, inspexerit, tu quoque ea perlegas: et si quae sunt minus ad rem facientia, annotes: ut deinde ego quoque legam, et hiatus quosdam suppleam. ne qua in nobis mora sit, quo minus in lucem prodire statim possint, simulatque ex usu id esse videbitur. Vale vir reverende, et meos conatus boni consule. VIII Iunii CIↃIↃCXIV.

Tui Reverentissimus
H. Grotius.

1 Het p. 311 n. 3 genoemde Tractaet.
2 Rogge, t.a. p., p. 110.

In dorso noteerde Wtenbogaert: Grotius: 1614. 8. Iunij. Fuse de Ordd. Edicto. Epistola egregia et notanda ad Historiam.

349. 1614 Juni 12. Aan G.J. Vossius[1].

Vir Doctissime.

Iam dudum avide te expecto, ut reddam tibi plenissimum pietatis atque eruditionis libellum de Sacramentorum efficacia[2]. Interea prodiit in me Bogermanni liber[3]: et omnino cupio intelligere consilium tuum, quid faciendum mihi iudices. Rogo ergo ut, si potest te tua schola dimittere, ad nos transcurras, ero enim domi ad diem usque Martis; habeo et alia multa quae tibi communicare gestio. Quod si id omnino res tuae non ferunt, tamen consilium tuum per literas mihi significes velim. Vale Vir eruditissime mihique amicissime. 12. Iunii 1614.

Tui amantissimus
H. Grotius.

350. 1614 Juni 16. Van Gecommitteerde Raden van Holland en Westfriesland[4].

Erntfesten hoochgeleerden wysen voorsienigen zeer discreten heere.

Alsoe wy eenige saken hebben met uwe E. te communiceren, soe en sult niet willen naelaten uwe E. alhier voor ons mitten eersten te vinden, dewyle wy daer thoe sijn verwachtende.

Hiermede, Erntfesten hoochgeleerden wysen voorsienigen zeer discreten heere, zijdt Godt bevolen. Geschreven in den Haege den XVI^{en} Junii a^{o}. 1614.

Ter ordonnantie van de Gecommitteerde Raden
van de Staten
A. Duyck
1614.

Adres: Erntfesten hoochgeleerden wysen voorsienigen zeer discreten heere doctor Hugo Grotio Raet ende Pensionaris der Stadt Rotterdam.

351. 1614 Juni 24. Aan Willem de Groot[5].

1 Gedrukt Epistolae p. 10.
2 Zie p. 305 n. 1.
3 Ad scripti Magnifici et Clarissimi Viri D. Hugonis Grotii .... partes priores duas, in quibus tractat causam Vorstii et Remonstrantium .... Annotationes .... conscriptae a Iohanne Bogermanno. 1614 (Knuttel 2120).
4 Hs. U.B. Amsterdam, cod. III C 5.
5 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2. De brief handelt over den druk van het Decretum; zie p. 293 n. 2.

Salve plurimum Pater![6]

Relegi transmissas a te pagellas et inveni quaedam meo, quaedam typographi vitio esse peccata. Adieci etiam tempus decreti. Si nondum impressae

6 Er staat Pater, maar uit adres, onderteekening en toon van den brief blijkt dat hij niet aan Jan de Groot is geschreven.

sunt hae paginae poterunt mutari ea quae notavi. Sin minus, remitte: ut cogitem an quid sit dignum quod in errata coniiciatur. Rogo in coepta diligentia perseveres. XXIV Iunii. CIↃIↃCXIV.

Tui amantiss. frater
H. Grotius.

Adres: Eersaeme discrete Willem de Groot student ten huyse van de weduwe van den heer .... burg[1] tot Leyden. Loont den bode.

352. 1614 Juni 25. Van P. Arcerius[2].

Amplissime vir.

Si liberum sit viro literas, literarumque antistites amanti, aures tuas personare, teque publicis Reip. negotiis districtissimum epistolae suae affamine interpellare, equidem non in postrema felicitatis meae parte positum habebo, intelligens Dominationi Tuae haud ingratam extitisse viri incogniti liberam ad te scriptionem, quam non tantum nominis et candoris tui claritudo, qua apud exteros etiam innotuisti, sed maxime doctum illud Tuum, et aureum scriptum, quod pro D.D. Ord. iusta ac omnino necessaria defensione publicum facere voluisti[3], extorsit. Haud quaquam haec dantur auribus tuis, Vir Amplissime, nec enim Te Tibi laudo, sed clarissimorum Ordinum - quorum in regendo dexteritatem orbis novit, et admiratur, Magnates, Regesque potentissimi sensere - eximiam benignitatem et benevolentiam in Te veneror, atque exosculor. Librum Tuum avide aliquoties perlegi, nec me piguit unquam, aut poenituit iteratae lectionis, ita mihi oculi aperti sunt in tam profunda controversarum partium caligine. Audiebamus quotidie ad nauseam novas sycophantias, mendaciorum, et calumniarum - quibus nonnulli pascuntur, ut chamaeleon aura - plaustra in conviviis, in conciliabulis, in vehiculis, in navibus, in concionibus et ubi non? etiam a quibusvis istius sodalitatis gregariis, qui communi favore aderant, et morbo verius, quam iudicio pertrahebantur in eandem insaniam velut contagio quodam. Clarissime Groti, nimia illa oris mei veritate pronuntianda libertas, me multis et gravibus detrimentis multavit, et tamen cogor dicere quod res est, nihil obtegere; si scires quam stupida et indocta pecora hic tractent sacrosanctum Christi Evangelium, et sedeant, tanquam parvi satrapae, in optima et opima huius terrae gleba, tum demum exhorresceres, cumque omnibus probis, et fidelibus miseranter, aegrisque oculis cerneres convulsam nostram Ecclesiam ad cadendum proclivem esse: et cadet pro certo, nisi eam, qui unus omnia potest, fulserit et sustinuerit Deus: quem nisi scirem res humanas moderari, ac frequenter fabulam a nobis pessime coeptam, in optimam ducere catastrophem, non divinarem alium huius rei exitum, quam manifestam ruinam et interitum. Ipsus ille, qui librum

1 Een stuk van den brief is afgescheurd. Misschien moet het adres - uit den brief van 18 Mei 1615 - aldus aangevuld worden: weduwe van den heer (van Wassenhoven op het Rapenburg) etc. Zie p. 300 n. 4.

2 Gedrukt I.G. Graevii, Arcerii, Cunaei Epistolae p. 31. De schrijver, Paulus Arcerius, is een zoon van den Franeker professor Johannes Arcerius Theodoretus, over wien zie Nieuw Nederl. Biograf. Woordenboek IV p. 58. Paulus werd 30 Mei 1597 te Franeker als student ingeschreven en promoveerde er 1606 of 1607 tot Medicinae Dr., terwijl hij conrector te Dokkum was. Zie Vriemoet, Athenae Frisiacae p. 78.

3 Ordinum Pietas.

tuum insulsis suis, et ridiculariis annotamentis[1] commaculavit, habetur pro antesignano, et doctissimo concionatorum, tantaque est hic illius viri auctoritas, ut vix munus publicum in aliquem conferatur, in quo ille non aliquid illicita prensatione et ambitu moliatur. At scin, cur Sibrandi partes tam ardenter defendendas susceperit? ambit professionem Theologicam in Academia Franequerana, et stolide sibi promittit se eo scribendi genere clarum factum esse. Sed mihi videtur multo satius fore, atque ex usu famae suae, ut plebeia sua lingua - quam melius callet - porro utatur, et pergat orali sermone - ita ipse barbare loquitur - praedicare apud populum, quae apud se damnat, in gratiam potentiorum, sub quorum alis se abdit, et quorum favorem captat. Sibrandus se Latine satis acerbe tuebitur, cum quo viro si tibi sermo esset - parce licentiae meae Vir Clariss. - perfacile pugnis se vindicaret, homo natura ita irritabilis, ut nihil devorare possit, statim iracundia transversum rapit animum. Illum tu acrem[2] esse ex illius scriptis dextre iudicas, sed opinor, si tibi *στόμα πρὸς στόμα* cum eo esset agendum, mirareris, et aperto ore adspiceres hominis pertinacissimum ingenium cedere nescium. Precor ne aegre feras, quod tecum loquar, ut cum familiari. Mi Groti, utinam in minimo ordine eorum collocari possem, quos Tuus favor ac benevolentia complectitur, tum demum me felicem iudicarem huius mundi incolam. Tam honestis sum prognatus parentibus, qui exilia, bonorum direptiones, Hispanicam tyrannidem, et quae non mala, pro Christiana religione perpessi fuere, et mihi filio - qui me quoad vitam et religionem honeste semper gessi - nunc rependitur ab his ipsis Theologicis capitibus, ut ad peram et baculum me conentur relegare, nullo habito uxoris, et liberorum respectu, idque nec propter suspicionem alicuius haereseos, aut quod membrum Ecclesiae ad eius hostes defecerim - quod Deus avertat unquam -, sed quod plerosque eorum noluerim magni facere, et contemptim loqui non desinam de grandi eorum in re literaria imperitia, de qua etiam inepte volunt iudicare, ita, ut quodcunque reprehendunt, ob id placere debeat, quod ab illis damnatum est. Siquis vero dicat, aut per occasionem attingat hunc aut illum seditiose declamantem e cathedra; si quis dicat eos tyrannidem affectare sub titulo disciplinae Ecclesiasticae; si quis dicat, ad divitum et potentiorum vitia connivere, et nolle pro tuenda veritate eorum simultati se exponere: statim clamitant totum ordinem laesum esse, et meditantur actionem laesae Maiestatis. Per me quidem stabit eorum ordo, et florebit usque ad finem mundi: sed quam multa cottidie de iis narrantur dedecora? quam multae passim oriuntur querelae? quae utinam aut essent fictae, aut saltem carerent fide. Testor supremum illud numen, - in cuius oculis omnia nuda sunt, et resupinata - quam magni faciam doctos Theologos, et Christianae religionis antistites: caeterum de stupidis asinis, iisque adhuc arrogantibus et superbis, contra mentem bene sentire, non est in me ut possim. Pati malim - ut patior - extrema quaeque, quam veritate reluctante vim facere naturae meae. Quid mihi cum ordine eorum? qui ut honestissimus sit apud omnes, in ipsis situm est, non in me: et certe si ipsis tantopere cordi est - ut est - magni fieri apud omnes, parent sibi eas dotes, quae famam honestam, quae favorem ac auctoritatem conciliare queant. Sin intelligunt se minoris fieri, quam vellent, ea mutent unde detrimentum opinionis nasci senserint, ne cum

1 Bogerman, zie p. 327 n. 3.
2 De Ordinum Pietas begint aldus: ‘Si vir acer Sibrandus Lubbertus’.

canibus furenter insectentur lapidem, relicto illo, qui sua manu eum evibravit. Alterum pedem collocare in curiis, et politicis administrationibus, alterum in suggesto, ubi divina tractantur; in mutationibus munerum Politicorum primas ferre, abire in partes, opprimere et supplantare alteram, alteram - quantumvis iniquissimam - aequam facere, turpibusque molitionibus erigere, arietare domos Senatorum mendaciis, calumniis, et quicquid ex aura populari, ac falsis delatoribus captaverunt - sit dictum incolumi Senatorii ordinis dignitate - honestissimorum virorum aures opplere, denique nihil non agere sub pallio religionis, pietatis et conscientiae: haec omnia indigna sunt, non dicam Evangelicis praeconibus, non dicam Theologis, sed omnibus viris, et hoc est sibi regnum parare, non Christum docere. Talia liberius nonnunquam exprompsi, nihil suspicans fucatis nonnullorum ingeniis tantum morosae teneritudinis inesse, sed didici cum magno meo intertrimento, quantum veneni insit pectoribus humanis. Simulac tale quid de me subodorati sunt, nihil tam circumspecte facere in functione mea potui, quod non depravaverit illorum calumnia, dolis, odiis et ulciscendi cupiditatibus armata. Ibi vidisses foeda ac turpia in me machinamenta, concurrebant cottidie, iungebant cornua, mussabant, clandestina habebant conventicula, eo omnia dirigebantur, quibus potissimum mediis Arcerium supplantarent, ac a se amolirentur - Deus mihi nunquam aliquid votive faciat, si aliud quam verum loquar -; eo tandem res perducta est, vocatus sum in Senatum - qui hic consuitur ex vulgariis et simplicissimis capitibus sine cerebro, dependentibus a solo nutu et consilio praedicatorum - meque indicta causa egregissime exauctoraverunt munere Rectoratus, quod circiter quinque annos - fas dicere - cum honore et omnium civium applausu sustinui. Suffectus est in meum locum pastor[1] quidam ex pago, qui nonnunquam - quando morbus Ignavia eos premit - fortiter concionatur. Theologus est, Rector scholae est, absque Grammatica Latine loqui non audet, multo minus scribere. Talis est huius Provinciae status. Scholae labascunt Magistellorum incuria et imperitia. Academiae fieri incipiunt nequitiarum magistrae. Sed et Politica administratio qualis hic sit, tute non ignoras: et quo haec res tandem sit itura, praevident cordati. Felicem Bataviam, quae nobilissimos, doctissimos, prudentissimos quosque habet rectores, qui ad clavum sedeant, navim fluctuantis Reip. dirigentes. Dominus Deus in fausto eorum regimine paci et tranquillitati destinato quam diutissime eos superstites tueatur: Teque fidum eorum Achatem[2] cum caeteris summi ordinis celebribus viris, Sanctorum votorum compotem faciat. Longum vale, Vir Amplissime, et boni consule prolixitatem meam et licentiam in scribendo. Properanter Snecae XXV. Iun. A°. 1614.

Tuae Dominationi addictiss.
Paulus Arcerius, Medicinae Doctor.

1 Dr. Fredericus Stellingwerff, schrijver van het Politycq Discours nopende den Staet van Frieslandt. 1617 (Knuttel 2319).
2 Virgilius, Aen. I, 188.

353. [1614] Juni 27. Aan D. Heinsius[1].

Clarissime Heinsi.

Puto occurrere tibi interdum iuvenes quorum ingenium cum fortuna luctatur. eorum si quem reperis non alienum a paedagogica sorte, velim mihi commonstres. Affinis enim meus de Bije[2], Ordinum Foed. aerario praefectus, filios habet duos - minor est iam, ut puto, annorum quindecim, satis tenui tamen profectu - quos domi in conspectu suo institui ad maturandas quas de liberis suis concepit spes utilissimum putat. Foret autem hoc non incommodum alicui qui iuris disciplinam coepisset attingere, et sine suo sumtu usum fori hic vellet addiscere. Et pater ipse talem quaerit, qui post tradita linguae rudimenta et quantum philosophiae properantibus satis est, legum quoque primordia adolescentibus aperire posset. Adiicerem, posse et ad meliorem fortunam perveniri per gratiam viri in nostra republica multum valentis. Sed quominus id asseverem facit exemplum cuiusdam quem nosti[3], qui nondum taediorum suorum dignam accepit mercedem ab eo, qui omnia posse creditur, Batavo Pericle[4]. Bontio[5] vestro video vitam Academicam magis placere quam spes forenses. De illius itaque et Meirosi[6] negotio Campius[7] viderit. Tu si quem talem nosti qualem tibi descripsi, eum ad me rogo alleges. Iuveris et affinem meum et ipsum, ut puto, iuvenem: Me quoque, qui libentissime amicis inservio. 27. Iunii.

Tuus totus
H. Grotius.

Adres: Erntfeste hoochgeleerde wyse voorsyenige Daniel de Heins Professeur ordinaris ende bibliothecaris in de Universiteyt tot Leyden. Loont den bode.

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 427, die den brief op 1609 dateert. Ik stel hem op 1614 op grond van het in n. 5 gezegde. Ook kon de jongste zoon van De Bie in 1609 nog geen 15 jaar zijn; zie n. 2.

2 Maria van Almonde, dochter van Jhr. Abraham van Almonde en Maria de Groot, de zuster van Hugo's vader Jan, en dus een nicht van Hugo, was gehuwd, Dec. 1594, met Joris de Bie, tresorier-generaal.

3 Volgens Burman is hier Meursius bedoeld, de gouverneur van de zoons van Oldenbarnevelt.

4 Oldenbarnevelt; zie p. 299 n. 1.

5 Dit kan alleen betrekking hebben op Willem Bontius, die 19 Maart 1610 gepromoveerd was, en 13 Mei 1614 tijdelijk werd aangesteld om college in de Rechten aan de Leidsche Universiteit te geven. Hij had toen al een tijd als privaat-docent lessen gegeven. Zijn definitieve aanstelling volgde 8 Febr. 1618. Zie Molhuysen, Bronnen II, 1, 50, 54, 58.

6 Een Nic. Meyros, Middelburgensis, is 4 Jan. 1608 als jur. stud. te Leiden ingeschreven. Een brief aan De Groot van hem uit 1609 was in de auctie H.W. Tydeman (1865) V n°. 949. Brandt, Leven I p. 209 noemt onder de 'bloetvrienden', die kort na het vonnis in Mei 1619 tot De Groot werden toegelaten 'zijn neef Meiros'. Misschien is deze Nic. Meyroos een zoon van Nicolaas Adriaenszn. Meyroos, raad van Veere 1582, burgemeester 1587, gecommitteerde raad 1599, die gehuwd was met Magdalena Nicolaasdr. (van Stapel), en is deze Magdalena een zuster van Mayken Claesdr., de moeder van Maria van Reigersberch. In Grotius' Memorie van mijne Intentiën - uitgegeven in de Werken Historisch Genootschap N.R. XIV p. 73 -, waaruit Brandt l.l. waarschijnlijk geput heeft, heet hij echter Mierop.

7 Grotius' zwager, Mr. Jacob Campe, burgemeester van Veere, gehuwd met Martha van Reigersberch.

354. 1614 Juli 21. Aan G.J. Vossius[1].

Gratias tibi, Vossi doctissime, maiores habet animus quam verbis exsequi possum pro scripto tuo utroque[2]: quorum altero me pro pace Ecclesiae et Magistratuum auctoritate, causis duabus honestissimis, vexatum crudeliter solaris atque etiam confirmas: altero vero ea quae hactenus explicata sunt a nemine, quaeque ad sedandas controversias nostras magnopere pertinent, et clare et veraciter explicasti: qui tuus labor idem me frustra inter tot negotiorum impedimenta tentantem ea cura liberavit. Locos Veterum, qui probant non aliam ipsis Praedestinationem quam ex praescientia fuisse cognitam, habes non dubie in promptu plurimos. Citavi ego quosdam et in Pietate et in testimoniis ad Decretum[3], quae habebis propediem. Inprimis illustris est Iustini locus Apologia II. Silburgiana pagina 63[4], cuius particulam duntaxat citaram in Pietate[5], cui Bogermannus perquam frigide respondet[6]. Adiiciendus est alter Iustini locus Apologia priore pag. 35[7], ubi Stoicum Fatum iis argumentis oppugnat, quae absolutissimam Praedestinationem non minus evertunt. Accedat Irenaeus lib. 4. cap. 29. sub finem[8], Clementis locus a Lessio[9] citatus Sect. 2. prob. 2. ubi et Hieronymi et Ambrosii et Chrysostomi quosdam invenies. Chrysostomum si placet etiam vide Tomi 2, pag. 377 et 744 et Tom. 3, 251[10]. Non omittendum est et Calvinum in Institutionibus[11] fateri hanc fuisse Veterum sententiam; Bezam vero cap. 2. ad Rom. versu 2. negare audiendos hac in re Patres. Quin iam olim Prosper ad Augustinum scribens[12] fatetur retractatis priorum opinionibus unam omnium atque parem inveniri sententiam, qua Dei praedestinationem ex praescientia receperunt. Ad quaestionem de praeventu Gratiae quod attinet, citatae sunt a te Chrysostomi et Hieronymi sententiae nimium sane faventes Semipelagianismo. Observavi similes alias ut in Hieronymo lib. 1, adversus Pelagianos[13]: *Ex quibus intelligimus nostrum quidem esse velle et currere: sed ut voluntas nostra compleatur et cursus, ad Dei misericordiam pertinere, atque ita fieri ut et in voluntate nostra et in cursu Liberum servetur Arbitrium, et in consummatione voluntatis Dei cuncta potentiae relinquantur*. Eiusdem[14]: *ex quo intelligimus non nostrae esse solum potestatis facere quod velimus, sed et Dei clementiae si nostram adiuvet voluntatem*. Et lib. 3[15]: *Ubi misericordia Dei et*

1 Gedrukt Epistolae p. 10; Epistolae ecclesiasticae p. 384.
2 Op het einde van dezen brief komt Grotius uitvoeriger op deze twee verhandelingen van Vossius terug; zie p. 335 n. 2 en 3.
3 Zie p. 293 n. 2.
4 De editie van 1593 = Migne P.G. 6 p. 393.
5 Pag. 35.
6 Ad scripti ... Grotii ... Partes priores duas ... Annotationes ... conscriptae a Ioh. Bogermanno. 1614 (zie p. 327 n. 3) p. 45.
7 Migne, P.G. 6 p. 456.
8 Irenaeus, Contra haereses IV, 29 = Migne, P.G. 7, p. 1064.
9 Leon. Lessius, De Praedestinatione Sect. 2 prob. 2 (= edit. Antverp. 1610 p. 254).
10 In de editie van Savile.
11 Calvyn, Inst. III, 21, 5 vv.
12 Prosper, Epist. ad Aug. 8 = Migne, P.L. 51 p. 73.
13 Hieronymus, Contra Pelagianos I, 5 = Migne, P.L. 23 p. 523.
14 Ibid. II, 6 = Migne p. 567.
15 Ibid. III, 10 = Migne p. 607.

Gratia est Liberum ex parte cessat Arbitrium, quod in eo tantum est ut velimus atque cupiamus, et placitis tribuamus assensum. Iam in Domini potestate est ut id quod cupimus, quod laboramus, ac nitimur, illius ope et auxilio implere valeamus. Ego sane magno emam posse hos Patres ab istius erroris suspicione purgari, praesertim cum credibile sit Ecclesiam Catholicam nunquam ignorasse quantum Gratiae deberetur, quae pietatis non minima pars est. Et Hieronymum quidem forte iuverimus commoda interpretatione. Chrysostomi verba pertinaciora sunt quam ut se flecti patiantur. Et tamen memini me alibi observare Chrysostomum etiam boni initia referentem ad Deum. Vide Tom. 5, p. 371. editionis Savilianae, nam mihi ad manum non est. Sed locum annotavi. Forte haud absurdum sit dicere Patres Veteres primam illam motionem, vocationis potius et excitationis quam Gratiae vocabulo appellasse, eo quod Gratiam ipsi interpretarentur eam quae iustos nos sanctosque et plane Deo gratos constituit. Hanc autem non esse ante omnem actum voluntatis manifestum est, quanquam illum quoque antecedentem voluntatis actum alius Dei actus antecesserit. Similis me erga Ecclesiam reverentia adigit ut purgare Lugdunensem quoque Synodum allaborem: ita ut non incredibile existimem verbis iisdem aliud Faustum, aliud Episcopos caeteros significatum voluisse: cui rei simile quid in Ariminensi Concilio acciderat. Aliquos observantes legem naturae ante Mosis tempora vestibulum salutis ingressos commode intelligi potest: nempe ne illud quidem tempus electis caruisse, qui non sine observatione legis naturalis, sed antecedente Gratia, quae sopitas in Natura scintillas excitaret, accedente etiam Fide quadam in Christum confusiore, spem veram salutis adipiscerentur, salutem plenissimam ac regni possessionem non nisi post Christi resurrectionem adepturi. Neque enim nescis hanc fuisse veterum omnium sententiam, ante Christi tempora nemini patuisse caeli penetralia. Quod de his qui ante Mosem vixerant in lege naturae, idem de his qui post Mosem vixerunt in lege Mosis dictum volo. Synodus certe Palaestina pronuntiavit non alienum esse a Fide Ecclesiastica, quod Pelagius dixerat, regnum caelorum etiam in Veteri Testamento promissum. Nam inter ea quae Pelagio obiiciebantur ab Erote et Lazaro hoc etiam erat. Augustinus in Commentario ad eius Synodi gesta[1] distinguit inter Vetus Testamentum nude consideratum, et idem Testamentum consideratum quatenus figura est Novi, et promissiones quasdam Evangelicas continet; hoc sensu recipit dictum Pelagii: illo respuit. Prosperi libri de Vocationc Gentium hoc vel imprimis agunt ut probent nullum tempus expers fuisse divinae Gratiae: atque omnes Nationes voces propheticas in elementorum obsequiis ac testimoniis accepisse: ex his tamen iustificatum neminem nisi per Spiritum Fidei, parciorem licet atque occultiorem. Quod vero Synodus Lugdunensis eos damnat, qui dicunt alios ad mortem deputatos, alios ad vitam praedestinatos, videor ex prioribus ita posse interpretari, ut agat de adultis et baptizatis, quos neget ad mortem deputatos in solo Adami peccato: idque facile illis persuasum qui a baptizatis auferri originis reatum non dubitabant. Caeterum quo evidentior sit Historia erroris Praedestinatorum, vide quaeso Arnobii Commentarios ad Psalm. 108[2], ubi haeresim esse ait quae dicat alios praedestinatos ad benedictionem, alios ad maledictionem, nempe aequaliter, absolute citra praescientiam. Et in Psalm. 117. ubi Praedestinatus dicitur Liberum Arbitrium infringere. Et

1 Augustinus, de Gestis Pelagii V, 14 = Migne, P.L. 44 p. 327.
2 Migne, P.L. 53 p. 492 vv.

in Psalm. 147. ubi Praedestinato obiicitur quod neget illud Apostoli quod Deus omnes homines vult salvos fieri. Adde eiusdem non antiqui admodum sed tamen nunquam damnati auctoris locos alios in Psalm. 58. 77. 90. 106. 126. Videtur non iniurius in Gratiam a qua praeveniri fatetur voluntates: nisi quod eam interdum minus integre explicat. Nam in Psalm. 147. antecedentem hanc Gratiam statuit in ostensione sui: nec satis aperte fatetur praeter externam praedicationem, illuminationem quoque internam requiri. Quod autem de Vincentio Lerinensi dixeram nuper, magis magisque mihi allubescit: nempe tangi ab eo oblique eos qui sub nomine Augustini novam docendi rationem antiquis incognitam super Gratia ac Libero Arbitrio populis obtrudebant. Nam Capite 43. postquam citavit nobilem illam Caelestini Epistolam, haec subiicit[1]: *Hic aliquis fortasse addubitet quinam sint illi quos habere prohibeat liberum pro voluntate sermonem, Vetustatis praedicatores an Novitatis Adinventores? Ipse dicat et dubitationem legentium ipse dissolvat. Sequitur enim: Desinat, inquit, si ita res est - Id est si ita est ut apud me quidam Urbes et Provincias vestras criminantur, quod eas quibusdam novitatibus consentire noxia dissimulatione faciatis - desinat itaque, inquit, si ita res est, incessere novitas vetustatem. Ergo haec fuit beati Caelestini beata sententia, non ut vetustas cessaret obruere novitatem, sed potius novitas desineret incessere vetustatem*. Nonne ex his verbis apparet hoc agere Vincentium, ut Caelestini verba in illos retorqueat qui Caelestini autoritate se tuebantur? Qui autem hi nisi aut Prosper et Hilarius, aut progressi longius Praedestinati? Addo iam quod Vincentii Monasterium fuit Lerina, in tractu Massiliensi, ubi et Faustus postea vixit. Adde quod omnes fere laudatos auctores recitat: Augustini nusquam meminit. Ait in Praefatione[2], motum se ut scriberet consideratione etiam temporis, quod *novorum haereticorum fraudulentia* multum curae et attentionis indigeat. Recipiendum ait non quod unus aut alter, sed quod omnes pariter et maxime antiquissimi uno eodemque consensu docuere. Quin fieri posse dicit ut auctores opinionis alicuius Catholici, consectatores vero haeretici iudicentur. Mox fraudulentiam illam cuius in praefatione meminerat accuratius explicans, ait in eo positam quod sub alieno nomine haeresim concinnare machinentur, et captent veteris cuiuspiam viri scripta paulo involutius edita quae pro ipsa sui obscuritate dogmati suo quasi congruant. Deinde quaestionem proponit Cur persaepe divinitus sinantur *Excellentes* quaedam personae in Ecclesia constitutae *res novas* Catholicis annuntiare? quod ita fieri Tertulliani et Origenis, virorum eruditissimorum exemplis confirmat. Neque illud de nihilo, quod capite 24[3] alias haereses breviter transiens Priscilliani haeresim gravissime perstringit. Nunc ut alia quoque tui vere aurei libelli obiter percurram, Ephesi damnatum proprie Pelagii dogma non memini legere: exactos tamen quosdam Pelagianos Nestorii suffragatores apparet: quod tamen tumultu magis factum quam iudicio, ex carmine Prosperi colligere videor: qui et Sicilia pulsos Pelagianos non obscure significat[4]. Recte et verissime observasti omnibus iis Conciliis quae contra Pelagianos aut Semipelagianos habita sunt Praedestinationis quaestionem magno silentio praeteriri: idem observari potest in tot Episcoporum Romanorum Epistolis, quorum auctoritatem parvi facere non possunt qui Prosperi se vestigiis iactant insistere. Maxentius an non in

1 Vincentius Lirinensis, Commonitorium II, 32 = Migne, P.L. 50 p. 684.
2 Ibid. I, 1 vv. = Migne, P.L. 50 p. 638 vv.
3 Migne p. 671.
4 Prosper, Carmen de Ingratis vers. 70 = Migne, P.L. 51 p. 99.

Eutychetis errorem inclinaverit consideres velim. Miratus sum in eo me legere Basilii locum qui dicat, Deo volenti servare humanum arbitrium non resistere. Nihil unquam Augustinus tale pro se afferre potuit ex ullo veterum. Gesta Palaestina[1] hortor ut legas: mire illustrant nascentis Pelagianismi historiam.

Nuncid restat, ut dicam quod et mea nonnihil et Reipublicae plurimum interest. Si res tua privata, vitaeque tuae tranquillitas id ferrent, omnino consultum putarem edi quae de Veterum sententia commentatus es[2]. Nihil enim hoc saeculo tractari potuit utilius. Utinam et quae in Bogermanno[3] notasti sine fraude tua lucem possent aspicere. Nam quanquam Ioannes Arnoldi eidem labori gnaviter incumbit, tamen tua moderatio nihil dantis partibus, sed vero constanter patrocinantis, plus habitura esset auctoritatis. Deinde e re esset vel breve aliquid quam celerrime prodire, ne responsionis tarditas malevolis audaciam, mediis suspicionem, bonis dolorem augeat. Quod si neutrum fieri potest, rogo ut mihi permittas Ioanni Arnoldi utrumque scriptum pacta silentii fide legendum dare, ut validissima tela inde sumat. In quam spem - nisi quod malim prius illud sine tuo incommodo posse fieri aut expresso aut suppresso nomine - libellum utrumque penes me retineo. Neque enim saepissime repetita lectio satiare me potest. Vale Vossi doctissime et me constanter ama. 21. Iulii 1614.

Tuus toto animo,
H. Grotius.

355. 1614 Juli 25. Van R. Thorius[4].

Clariss. Viro D. Hug. Grotio. S.P.

Ignosce tardo scriptori, Clariss. Vir, qui tam longa mora rancidam gratiam reponit. Legi et relegi defensionem tuam pro Ordinum pietate, in qua tuam ipse pietatem et doctrinam cum pacis amore coniunctam abunde probasti. Audio tamen imo et video tela parata in tuam sententiam; adeo stat in lubrico causae momentum ut ab utraque parte incommoda et praecipitia exurgant non pauca. Humanitatis tuae fuit quod me tam singulari amoris tui simbolo[5] dignatum voluisti; at meae rusticitatis fuit tam diu beneficium tuum suffocare, nec dubito tamen de venia facile impetranda; apud tales enim culpae veniam obtinuit qui fassus est. Nescio[6] quo pacto sensim delabor in pigritiam, nec forsan adhuc arripuissem calamum nisi dolor adegisset acerbissimus ab extincto magno literarum lumine, Casaubono, quem tabido morbo liquefactum rapuit prima dies Iulii[7]. Dysuria diuturna confecit florem doctorum ex causa abdita vix antea visa vel

1 Augustinus, de Gestis Pelagii = Migne, P.L. 44 p. 319 vv.
2 Grotius doelt hier m.i. op een verhandeling van Vossius, die nooit gedrukt, maar waarschijnlijk omgewerkt is tot de: Historia de Controversiis, quas Pelagius eiusque reliquiae moverunt; 1618 uitgekomen. Ook in de volgende brieven wordt zij nu en dan genoemd.
3 Zie p. 332 n. 6. De aanteekeningen van Vossius, die Grotius hier noemt, zijn niet uitgegeven. Tegen Bogerman polemiseerde de zoo dadelijk te noemen Johannes Arnoldi Corvinus in zijn: Responsio ad Ioh. Bogermanni ... Annotationes; pars prima 1614, pars altera 1616. Zie Knuttel 2121.
4 Afschrift Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 16 f. 109. Gedeeltelijk gedrukt Casauboni Epistolae: Vita p. 64; met afbeelding van het blaasgezwel.
5 Zie p. 271 n. 4.
6 Van hier af in Cas. Epp. 1.1.
7 Oude stijl.

audita. Signa omnia calculum in vesica attestabantur et mentiebantur; nam aperto abdomine pro calcula inventa est vesica monstrosae conformationis ab utero matris. In sinistro latere vesicae prominebat *ἔχφυσις* vastae capacitatis sese attollens usque ad sinistrum os ilii, eiusdem substantiae continuae cum ipsa vesica, ut videri posset altera vesica naturali adiuncta. In eodem sinistro verae vesicae latere foramen erat eius magnitudinis, ut facile admitteret quatuor digitorum apices, pervium a vera vesica in adnatum saccum, quo refluebat lotium, ubi diutius retentum putredinem, inflammationem, tabem, et interitum tandem attulit. Accessit et renis dextri purulentia, unde aucta pernicies restagnante illis in locis foedissima illuvie; hinc orificium interius vesicae tumefactum ex assiduo conatu, hinc viae angustiores, hinc refluxus foetidi seri in venas, hinc spirituum infectio, et postremo animae purissimae ab importunis foetoribus profligatae exitus placidissimus. Quaeres, et bene, qui potuit vixisse ad eam aetatem cum organo necessario tam male formato? Accipe responsum. Illa *ἔχφυσις* in primo ortu toto ambitu contingebat vesicam proxime, et foramen illud pervium occludebat, ut loco naturali moram faceret urina ad debitam emictionem; progressu vero temporis, continuo urinae appulsu, et forte longiore retentione, ut attentis ad seria quandoque contingit, membrana illa adnata abscessit paulatim ab illo ostio, inque dies magis ac magis in ventrem accrevit, ut videmus superfluas partes incrementum facile suscipere, donec sex vel septem postremis vitae annis esset saccus ille pro urinae alveo secundario, unde pars tantum urinae aliqua regurgitabat in vesicam, et inde in ureterem, residuo semper aliquo fluctuante in illo marsupio; nam ab illo tempore conatu fuit opus ad exprimendum lotium. Eius rei magnum argumentum est, quod verae vesicae corpus contractum erat, densius quam pro naturae modo, profundis rugis inaequale ex desuetudine dilatationis. Ex ea partium ad expulsionem excrementorum perturbatione omnis corporis oeconomia collapsa est, et vir magnus inter lethi cruciatus extinctus per dolores ad astra penetravit ea constantia et alacritate, ut spectantibus omnem mortis metum expectoraret[1]. Mors ei sane licet praevisa ante, repentina tamen contigit et immatura, quippe quae multa egregia incepta interrupit; sed non est huius vel ingenii vel otii tantum funus digne procurare. Vos in hanc curam isthic incumbite, quibus ob ingenii et doctrinae similitudinem animus exurgit ad tanti herois iacturam ex merito deplorandam. Vale vir praestantissime. Londini. Idibus Iulii MDCXIIII.

Tuus ex animo
Raphael Thorius.

356. 1614 Aug. 1. Aan G.J. Vossius[2].

Non morabor te multo sermone, Vossi doctissime, occupatus occupatum. Accipe Decretum Ordinum cum testimoniis[3]: et in digerendo, augendo, emendando libello iam ea para quae secundam editionem ornare possint. Ego interim tua, quae collegisti loca super Praedestinatione ex praescientia et sufficiente Gratia[4] exscribam. Ioannes Arnoldi iam priori parti Bogermannici libelli

1 Tot hier in Cas. Epp. l.l.
2 Gedrukt Epistolae p. 12.
3 Zie p. 293 n. 2.
4 Zie p. 335 n. 2.

respondit[1]; puto me habiturum propediem, mittam ut legas antequam edatur. Deus te vir optime mihique amicissime sospitem, valentem florentemque praestet. Cal. Aug. 1614. Rotterodami.

Tui studiosissimus
H. Grotius.

357. 1614 Aug. 3. Van P. Bertius[2].

Amplissime Domine.

Rogavit me Bibliopola iste[3], ut viam sibi sternerem adituro te, ac per te Ampliss. Senatum vestrae Reip.[4]. Statuit enim, Mare liberum, quod ille nostra lingua redditum typis imprimi iussit, vestro Senatui offerre. Vir est honestus admodum et industrius: patriae autem cumprimis amans. Maluissem equidem tuo consilio usus fuisset priusquam ad typographum versionem illam misisset, ut si quid interpres in Latinis minus fuisset adsecutus, tua id opera potuisset corrigi: sed quum nomen ipse in Latina editione professus non esses, dicit, non ausum fuisse se tibi temet ipsum prodere. Ego quaedam inspexi heri, neque improbavi. Fac quaeso intelligat aliquid apud te ponderis meam commendationem habuisse. Non possunt tutius locari beneficia publica, quam in cives gratos. Hunc autem urget insuper familiaris inopia ob copiam liberorum, ex qua se expedire paullatim, si possit, velit. Sperat autem eo Senatus vestri munificentiam aliquid conferre posse.

Decretum Ill. DD. Ordinum[5] munitum undique et armatum, spero publico profuturum. Gratias tibi debet et praesens et futura aetas: adseruisti enim unus Reip. libertatem, Mari commercia, Ecclesiae concordiam. Scripsimus et nos Apologeticum ad Fratres Belgas[6], cuius pagellas plerasque ad te mitto. Suscipe hunc laborem mea caussa, ut libellum percurras, et priusquam ultima pagina edatur indices quid de eo sentias. Narravit mihi Scriverius, intellexisse se ex Radaeo[7], magnum et spissum opus cudi Franekerae adversus Ordinum nostrorum Pietatem[8]: urgeri etiam operas ut hisce nundinis liber prostare possit. Subballio ipsius Bogermannus[9] hoc pretium operae suae retulit, ut futurus sit Regens Collegii Frisici quod ad exemplum huius nostri illic instituitur, fulciendae

1 Zie p. 335 n. 3.
2 Hs. U.B. Amsterdam, cod. 30 N 2. Of de datum van dezen brief, òf die van n°. 358 is onjuist. Zie het begin van n°. 358.
3 Jan Huybertsz. te Amsterdam, die in 1614 uitgaf: ‘Vrye Zeevaert ofte Bewys van 't recht dat den Hollanders toecompt over de Indische coophandel’ (Rogge 8). Ook hier zonder Grotius' naam op den titel, evenals bij Mare liberum (zie p. 128 n. 1). De opdracht van het boekje aan de Staten-Generaal is van 14 Sept. 1614.
4 De Regeering van Rotterdam.
5 Zie p. 293 n. 2.
6 Apologeticus ad Fratres Belgas: In quo Calumniae crimen ipsi a Cl. Viro D. Ioanne Piscatore ... impactum, diluitur. Lugd. Bat. 1614. Exemplaar in de Remonstr. Bibliotheek te Rotterdam.
7 Abraham Radaeus, de drukker van de Staten van Friesland, te Leeuwarden.
8 Sibr. Lubberti Responsio ad Pietatem Hugonis Grotii. Franequerae 1614. (Knuttel 2115). Zie p. 283 n. 1.
9 Bogerman is 30 Juni 1614 tot professor te Franeker, en tot Regent van het Collegie, dat daar zou opgericht worden, benoemd; maar hij nam die benoeming niet aan. Boeles, Frieslands' Hoogeschool I p. 374; Edema van der Tuuk, Joh. Bogerman p. 125.

Borboritarum sententiae. Et sunt in Hollandia nostra qui consilia sua et operam eo conferant. Dominus Iesus nos in veritate et pace confirmet. Vale. Dat. Lugd. Bat. III. Aug. A°. 1614.

Tuus omni officio
P. Bertius.

Adres: Ampliss. viro D. Hugoni Grotio IC^to^. Syndico Rotterodamensis Reip. Rotterdam.

358. 1614 Aug. 3. Aan J. Wtenbogaert[1].

Heri postquam ad te scripseram, vie Reverende, venit ad me Cl. Bertii epistola cum pagellis aliquot libri[2], quo Piscatoris horridum dogma certissimis argumentis exagitat, tanta perspicuitate, ut mihi quidem videatur ipsi Piscatori quod vult probaturus. Poposcit iudicium meum. Perscripsi amice et candide, omnia quae adversus Piscatorem disputat vehementer mihi probari: sed interim esse quaedam, quae mihi videantur intuta, certe intempestiva. Sunt autem ea pauca admodum, et ad propositum ipsius minime necessaria. Diatribam ei libello de historia Pelagii inseruit, in qua ipsius et causae ab ipso defensae hostes oblique aut defendi, aut certe excusari Pelagium clamabunt. Ait eum Synodo Palaestinae suam probasse sententiam. atqui manifestum est, illusisse Pelagium Synodo; damnavit enim, ne ipse damnaretur, ea quae mox multo etiam acrius sparsit in vulgus. Haec enim duo: Gratiam Dei non ad singulos actus dari, nisi Gratia constituatur in ipsa natura; item, Gratiam secundum merita dari, in ea Synodo non modo pro suis non agnovit Pelagius, sed et anathematizavit. Eadem postea docere convictus est. Probavit ergo Synodo non suam sententiam sed eam quam ex ipsus verbis intelligere Episcopi potuerut. Reprehendit multa in Synodis Africanis. at quorsum? nam quid est in illis actum quod ipsi obstet? nam de absoluto decreto ibi ne verbum quidem. De vi irresistibili nihilo magis; de Gratiae iustificantis inamissibilitate multo minus: imo aliqua argumenta in partem contrariam. Sed cum Pelagius Gratiam statueret in sola praedicatione, repudiatum est hoc a Synodis. an immerito? Mihi quidem Synodi istae satis aperte distinxisse videntur inter dogmata Augustini propria, quae plane omiserunt, et vetera ac Catholica quae propugnarunt contra Pelagium et Caelestium. Conqueritur D. Bertius, male eos audiisse qui paci studebant; et nominat Cassianum et Faustum, minime probatos auctores, et quorum sententiae ipsis auctorum verbis damnatae sunt a Patribus Arausicanis. Cassiani est: non semper a Gratia inspirari bonae voluntatis principia: cavendum esse ut ita ad Deum referamus sanctorum merita, ut nihil nisi id quod malum est humanae asscribamus naturae: ortum bonae voluntatis multis ex se oriri. Fausti vero: quosdam servari solo vigore naturali, quam ipsi visum est subdola voce appellare primam Gratiam. Haec quomodo conveniant cum libelli supplicis vestri articulo III[3], cum iis quae Arminius et Scripturis, ut ego arbitror, et fidei antiquae consentienter tradidit

1 Hs. Bayr. Staatsbibl. München, cod. Camer. 34. Gedrukt Epistolae p. 12; Epistolae ecclesiasticae p. 386. Voor den datum zie p. 337 n. 2.
2 Zie p. 337 n. 6.
3 Het derde van de 5 Artikelen der Remonstranten.

ad articulos XXXI[1], art. XV et XVII, cum nupero quoque Ordinum decreto[2], fateor me non capere. Et quorsum illos excusamus, quorum reiectis sententiis nostra maneant? Quid iuvat insectari Africanas Synodos, quae nobis non nocent? quid inde boni speramus? Et haec quidem pagina 70 et 71. Pagina vero 62 agnoscenda aliqua in nobis divinae imaginis lineamenta vere dicitur, sed nescio an eo loco et sensu quo oporte bat. Nam de fide agitur. An vero non potest infusio fidei irresistibilis repudiari, nisi putemus aliquas esse in natura vires ad salutariter credendum? Pagina 63 ait, non esse negandam Gratiam primam, gratiam inhaerentem, gratiam communem, gratiam cuiusvis posterioris oblatae gratiae prensatricem. Ego quid hae phrases velint forte non intelligo. Sed adversarii palam dicent, cum Fausto Gratiae nomine solam velari naturam. Nam Gratia praeveniens non potest esse illa quam prensatricem vocat. Est enim incitatrix et illuminatrix, agens non patiens. Ipsum autem quod prensat, est liberum arbitrium, quod de se habet velle, de Gratia bene velle. Haec ergo quin ad obscurandam Gratiae laudem pertineant, ut ego maxime credam, non credent alii. Statim ut in Britanniam venerit hic liber, noli dubitare, damnabitur. Deinde, qui Ordinibus Hollandiae male volunt, haec, inquient, est illa magnifica Gratiae praedicatio, cuius voce naturam intelligunt: Pelagium excusant: Semipelagianos Arausicano Concilio damnatos etiam laudant. Hoc est quod agitur: huc spectat illud decretum. Videor mihi audire loquentes Archiepiscopum[3] et Winwodum. Apud nos vero omnes refractarii dicent, initium a Regente Collegii[4] factum exorbitandi extra decretum: et quibusdam hoc facile persuadebunt. Quomodo ista Amstelodami, quomodo in Frisia iactabuntur? praesertim apud Comitem Guilielmum; cuius ille Professorem[5] merito accusat: sed quid necesse erat ista admisceri? Magnus poterat sperari usus libelli si istis abstinuisset non necessariis. Qui dicunt Deum motu quodam interno omnium hominum corda pulsare, aliis excitare sopitas scintillas notitiae naturalis, aliis etiam verbo exterius praedicato maius lumen accendere, paratum vero a prioribus parcioribusque mensuris ad alias uberiores et ad salutem omnino sufficientes progredi, nisi homo ipse viam praecludat; nonne satis evitare poterit absoluti decreti scopulos, etiamsi naturae non tribuat, quod detrahat Gratiae? Et ego quidem D. Bertium benignitate quadam potius in homines olim damnatos, quam alia de causa scribere ista credo. Nam alio loco fatetur omnem bonum actum a Gratia praeveniri. Sed nostrae aut benignitatis, aut eruditionis ostentatio tanti nobis esse non debet, ut propterea et nobis ipsis eripiamus facultatem iuvandi alios, et patriam atque Ecclesiam oneremus supervacuis difficultatibus. Miror virum optimum non meminisse quam male ipsi cesserit sola nuper libri inscriptio[6], quam amabat sine rivali.

1 ‘Responsio ad XXXI Articulos in vulgus sparsos’ in Arminius' ‘Orationes, itemque Tractatus insigniores aliquot’. Lugd. Bat. 1611.
2 Zie p. 293 n. 2.
3 Abbot.
4 Bertius was sedert 1606 Regent van het Staten-Collegie te Leiden.
5 Piscator, tegen wien Bertius' Apologeticus gericht is, was professor aan de in 1609 door Willem Lodewijk gestichte hoogeschool te Herborn. Zie p. 234 n. 4; p. 253 n. 8.
6 ‘Van Petrus Bertius wierdt geseidt (door Koning Jacobus), dat hy een boek van den afval der Heiligen (Hymenaeus desertor, sive de Sanctorum apostasia) hadt geschreven, wiens tytel alleen den schryver de straf des viers waerdig maekte’. Brandt, Historie der Reformatie II p. 166, naar de ‘Declaration du Serenissime Roy ... devers les Estats Generaux’ (Knuttel 1959).

Scripsi haec illi libere, et ipsius et publica causa. Ego mala multa eventura, ni mutentur ista, praevideo. Nondum est autem impositus libro finis. paucarum chartarum res agitur. Quid hoc, si cum quiete publica comparetur? Tu qui ista optime intelligis, Reverendissime Domine, qui et locum et tempora nosti in quibus versamur, rogo si idem mecum sentis, meo consilio tuam adiungas auctoritatem: sin minus, aequi tamen consulas, quod pacem tot molestiis quaesitam et nunc maxime periclitantem, novis offensionibus dispelli longius non cupiam. Deum testor, ipsius mihi honorem, Reipublicae et Ecclesiae tranquillitatem, et amolitionem invidiae a bona causa, nec quicquam ultra, hic spectari. Idem te, Vir Reverende, diu valentem, florentem, et nostri amantem conservet. III Augusti CIↃIↃCXIV. Rotterodami.

Tuae pietatis cultor addictissimus
H. Grotius.

In dorso schreef Wtenbogaert: Grotius. 3 Augusti 1614. De Bertii historia Pelagiana censura notabilis.

359. 1614 Aug. 10. Aan G.J. Vossius[1].

Remitto tibi, Vir Clarissime, testimonia primae Vetustatis et Graeciae insuper posterioris super Praedestinatione ex praescientia, Gratia sufficiente et Libero arbitrio[2], quae mihi iucundum fuit recognoscere. Alia quae a te habeo scripta curabo ut ad dominum redeant. Scire interea velim quo animo Decreti editionem[3] acceperint ii, qui in Contraremonstrantium partibus moderatiores paulo videri volunt. Mihi videntur et imprudenter et ingrate facturi si contra quid moverint. Nam si hoc agunt ut Gratiae suus constet honos, quid est omissum, praeter absolutum decretum et irresistibilitatem, de quibus definiri nihil poterat, nisi vellemus omnem spem unitatis abrumpere? Volunt praeventum Gratiae aperte poni? positus est. Volunt tolli a Gratia meritum? sublatum est: non modo quia nulla est aequalitas inter opera nostra - sive quae ante Gratiam fiunt, et ideo mala sunt, sive quae ex Gratia fiunt, et ideo ipsi debentur - atque ipsam Gratiam operibus posteriorem, verum etiam quia maxima interdum dona conferuntur non modo nihil boni, sed et multum mali meritis: quanquam alioqui Deus non ex iustitia, sed ex bonitate statuerit prioribus donis utenti ulteriora non negare. Nolunt ibi subsisti ut dicatur possibilitas fidei esse a Deo, nisi ab eodem ipsam quoque Fidem dari fateamur? obtemperatum est, ostensumque potissimas esse Gratiae partes in ipsa pii actus productione. Improbant eos qui spem salutis cuiquam polliceri audent citra notitiam Evangelicae veritatis? ne hoc quidem est praetermissum. Volunt nihil nos nobis arrogare, sed quod

1 Gedrukt Epistolae p. 13; Epistolae ecclesiasticae p. 387. Aangezien Grotius aan Vossius vraagt, hoe zijn uitgave van het Decretum ontvangen is, en Vossius in n°. 360 aan Grotius schrijft, hoe dit boek beoordeeld wordt, zou men kunnen meenen, dat n°. 360 een antwoord op n°. 359 is. Daarmede klopt niet, dat Grotius hier in n°. 359 schrijft, dat hij Vossius zijn testimonia primae Vetustatis etc. terugzendt, terwijl Vossius in n°. 360 verzoekt die testimonia binnen 8 dagen terug te zenden. Ik houd n°. 360 dus niet voor een antwoord op n°. 359, en neem aan, dat Vossius ongevraagd het oordeel over het Decretum medegedeeld heeft.
2 Zie p. 335 n. 2.
3 Zie p. 293 n. 2.

Christianae humilitatis est, Deo totum asscribere? Habent et hoc. Et haec quidem planissime pro ipsis, si hoc agunt quod agere videri volunt. Videamus an quae ex altera parte decernuntur ipsos gravent. Cum dicitur 'neminem creari ad damnationem', nihil hoc ad eos pertinet qui supra lapsum nolunt ascendere. Illi enim fraenantur his verbis, qui citra praescientiam qualemcunque actus omnis, qui creatione sit posterior, audent reiectionem statuere et quidem affirmativam ut vocant. 'Nullis a Deo peccandi necessitatem imponi' non frustra additur, propter illos qui Praedestinationem ad peccatum docent, quo nomine Nicasius Scurius[1] iam pridem ab Ecclesiis censura notatus est: sed non habent quod hinc sibi metuant qui nec citra primum peccatum aliud decretum quam permittens agnoscunt, nec generalis hominum corruptionis causam in divina aliqua actione quaerunt. Restat illud quod ut puto maxime vexabitur, 'nullos a Deo invitari ad salutem quibus salutem omnino non dare decreverit'[2]: quo in loco multa sunt dicta de Voluntate antecedente et Gratia sufficiente: sed iis verbis quae, ut puto, Iunius et Tilenus non sint repudiaturi. In summa hoc tantum dicitur: quod quidam ad salutem non perveniunt, id non soli naturae, sed et ascititiae malitiae asscribendum. Electio statuitur aeterna *κατ' εὐδοκίαν* in Christo. Electi dicuntur esse iidem qui perseveranter credentes; hoc ipsi non negabunt. At in testimoniis quibusdam fit mentio praescientiae, dicet aliquis. Et quid ni, cum Augustinus Praedestinationem interpretetur, praeparationem et Gratiae et Gloriae? praeparatio autem operum Dei praescientiam includit. Adde quod iuxta doctiores Contra-Remonstrantium ut maxime electio ad salutem sit prior praescientia absoluta dandae fidei, attamen praescientiam hypotheticam sequitur. Praescientiam vero peccatorum etiam actualium ante reprobationem multis in locis statuunt illi, quos sententiae suae auctores laudant nostri Contra-Remonstrantes: quam tamen si ipsi duntaxat hypotheticam volunt, certe nomen totum praescientiae repudiare non debent; sine qua necessario Deus auctor peccati statuitur, cum qui vult absolute finem, absolute quoque velle et ordinare debeat media ad finem necessaria. In postrema parte sunt loci aliquot qui Liberi Arbitrii faciunt mentionem: sed nempe sub Gratia et cum Gratia, quam libertatem agnoscit ipse Bogermannus, imo et Geselius[3]. Quod si in re nihil est quod ipsos premat, forte exemplum displicebit conditi a Magistratu decreti de re fidei. Sed profecto si Ordinibus licet ita credere ut fert decretum, licet etiam hanc fidem publice profiteri. Si vera sunt quae decreto continentur, ne putent iubere Ordines, sed quod Deus iubet de eo ab ipsis moneri subditos. Quis hoc negabit licere? An peccet Magistratus si iubeat doceri veram et plenam Christi satisfactionem? hoc si faceret, etiam absque Synodo, neminem puto reclamaturum. Augustinus ait paucissimas haereses in Synodis damnatas. Ego dum nuper Historias veteres evolvo, invenio Pelagium prius ab Imperatoribus damnatum quam ab ulla Synodo. Si ergo nec in ratione agendi peccatum est, nec in ipsa materia, quid est quod conqueri quispiam possit, nisi hoc dolet, rationem inventam qua imminens

1 Nicasius van der Schuere, de auteur van: Een cleyne of korte institutie, dat is onderwysinghe der Christelyker Religie gestelt in loci communes (Gent 1581), welk boekje door de Nationale Synode van Middelburg onstichtelijk werd bevonden. Zie Nieuw Nederl. Biogr. Woordenboek III p. 1153.

2 Zie p. 317, 320, 322.

3 Cornelius Geselius, in 1611 als predikant te Rotterdam afgezet en later uit de stad gebannen wegens zijn heftig optreden tegen de Remonstranten.

schisma anteverteretur? Haec ego ita ut mihi in mentem veniebant in sinum tuum volui effundere. Rescribes ubi vacaverit, aut potius non rescribes quo magis illis laboribus vaces quibus ego maxime faveo. Vale Vir doctissime. 10. Augusti 1614.

Tui studiosissimus
H. Grotius.

360. 1614 Aug. 11. Van G.J. Vossius[1].

S.P.

Edictum Illustrium DD. Ordinum[2], Amplissime Magnificeque D. Groti, mire hic[3] vapulat a Zelotis, a plerisque etiam scurriliter impetitur. Qui mollissime loquuntur, mirari se aiunt, pro edicto Illustrium Ordinum publicari, in quod non consenserint civitates. Nec fatentur tale *χατ᾽ οὐσίαν* esse, quale exposcebant Dordrechtani[4]: quandoquidem praeter horum sententiam haut clare exprimatur de caeteris doctrinae capitibus standum esse receptae Ecclesiarum sententiae; iuxta decretum hac de re ante annum unum alterumve ab Ordinibus factum[5]. Sugillant etiam, quod, edictum si sit, non transmittatur ad civitatum proceres, sed his ipsis a bibliopolis sit emendum. Aeque admiratio eos subit, quod nulla in eo poenae fiat mentio manentis eos, qui fuerint transgressi: unde boni viri colligunt, tuto se id transilire posse. Denique homines illi, quibus mire scilicet Ordinum honos curae est, mirari se aiunt, Ordines adeo decoquere honorem suum, edicendis illis, quae non servatum iri praevideant omnes. Talia non solum blaterant recentes de schola pueri, ministri triduani, sed etiam quidam de veteranis. Quos inter immodestiam suam desiderari minime patitur Patius[6], qui etiam caeteros ordinis sui concitat ut adversus hoc edictum ad magistratum suum scribere velint, Amstelodamensium scilicet exemplo, qui, uti scis, scripsere adversus priorem edicti formam[7]. Quia vero de oppugnatione edicti iam inter fratres consultatur, quidam eius ordinis, sed caeteris modestior, magnopere a me exposcit, ut scriptum illud Amstelodamensium diem unum habere liceat, quo videat ecquid in edicto hoc relictum sit, quod reprehensionem mereatur. Gratum itaque feceris, si prima occasione ad me mittas. Si voles, intra triduum remittam. Hactenus quidem is, quem dico, nihil in edicto culpat: sed ex Amstelodamensi istoc scripto discere avet, quid in eo alii culpent, idque illo potissimum fine, ut si nihil videat reprehensione magnopere dignum, collegas ab instituto

1 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2. Gedrukt Vossii Epistolae p. 44; Epistolae ecclesiasticae p. 388. Zie p. 340 n. 1.
2 Zie p. 293 n. 2.
3 Te Dordrecht.
4 Zie Rogge in Bijdragen Vad. Gesch. N.R. VIII p. 110.
5 Het besluit der Staten van Holland van 21 Febr. 1612 betreffende de Kerkordening van 1591; zie Brandt, Historie der Reformatie II p. 171.
6 Het hs. heeft ‘Patius’, de boven genoemde uitgaven ‘Lydius’; bedoeld is de Dordsche predikant Balth. Lydius. Voor de woordspeling zie p. 345 n. 7.
7 Dit ‘scriptum Amstelodamense’ wordt ook in enkele volgende brieven genoemd; het schijnt een schrijven van eenige Amsterdamsche predikanten aan den Magistraat dier stad te zijn, dat de aanneming van het besluit der Staten van Holland (zie p. 293 n. 2) ontried. In de literatuur vind ik er echter niets over, ook niet bij Vos, Amstels Kerk. Leven (1903).

melius possit dehortari. Sunt qui testimonia edicto addita[1] a Vorstio congesta dicant. Nescio quis homullus Gouda[2] eum huc nuncium apportavit. Ego hanc opinionem iis haud evello: neque enim video, quorsum id facere debeam, quando tu, Vir Amplissime, non honorem hinc tibi, sed patriae solum tuae emolumentum quaeris. Superiori hebdomade usus sum valetudine haut satis prospera: quae ratio est, cur ex quo domum redii, parum promoverim in scribendo. Sed nunc, Dei gratia, melius valeo, totusque sum in detexenda tela mea[3], vel potius nostra, quando non solum te suasore impulsoreque aggressus sum, sed etiam te Aristarchiam emendandi curam suscipiente perfici debet. Sane et superiores literae, et nuperus sermo tuus multorum me monuit, quae nunquam venissent in mentem. Quamquam autem utcunque didicerim indoctorum iudicia aspernari, tamen - fatendum est - nonnihil me in scribendo moratur morosa cogitatio de quorundam, quibuscum mihi post scripti editionem negotium erit, summa in strenue mentiendo calumniandoque audacia. Quae sane res me subinde incertum facit, an non satius sit opusculum hoc primum edi nomine meo haut expresso, atque adeo lingua Belgica, ne stylo prodar. Sane nihil videtur obstare, nisi Patrum testimonia, quae in alienam transfusa linguam, vinorum instar, plurimum de gratia amittunt. Alioqui hoc pacto possim melius cognoscere hominum iudicia, nempe qui similis sim futurus Apellis post tabellam latitantis[4]. Tum autem, si fortassis imparem me videro hominum improbitati, potero Latina editione supersedere, aut alteri hunc laborem resignare, qui tutiori loco vivat. Nam quod tu, Amplissime Domine, credas e modestis adeo tractatibus ac solius veritatis et concordiae caussa scriptis, periculi nihil, saltem post Ordinum hoc edictum, metui amplius posse: equidem verum te opinari magno optem, sed nemo id dicet, qui mores nostrorum experiundo didicit. Nudiusquartus locutus sum cum fido et modesto sacri ordinis viro. Nisi, inquiebat is, omnia nostrorum hominum approbaris, nihil te tantopere purgabit, ut non unus et alter collegarum meorum sic nomen tuum per urbem differant, ut omnium sis futurus fabula. Diceris nunc quidem modestius voluisse agere: sed Eleusin sacra sua non simul pandere[5]; latere in pectore tuo longe alia quae tempori sis promturus. O mentes viperinas? Sed de his melius coram, feriis proximis, si Deus volet. Iohannem Arnoldi strenue adeo progredi, plurimum gaudeo. Si, uti te facturum scribis[6], responsum eius, antequam edatur, legendum transmiseris, candide iudicium perscribam: quod tamen eum scire nihil attinet. Non possum quin de Steinfurtensi vocatione[7] aliquid scribam. Ante biduum venere huc duo Ecclesiastae Batavi, Borrii Lugdunensis[8] frater, et alter, cuius nomen excidit. Hi pro zelo suo erga domum Dei muneris sui esse existimarunt, ut de certo nuncio Ecclesiastas nostros facerent certiores. Retulere iis, ut ante dies paucos inciderint in mercatorem quemdam,

1 Het bewijsmateriaal bij de ‘Resolutie’ (zie p. 293 n. 2), die anoniem uitgegeven is.
2 Waar Corn. Vorstius zich ophield.
3 Ik vermoed, dat Vossius zijn Historia de Controversiis (zie p. 335 n. 2) bedoelt.
4 Plinius, N.H. XXXV, 36, 22.
5 Seneca, Quaest. Nat. VII, 31.
6 In n°. 356.
7 Over het beroep naar Steinfurt zie n°. 390.
8 De Remonstrantsche predikant, Adriaan van den Borre, die sedert 1604 te Leiden stond. Twee Contraremonstrantsche predikanten van dien naam zijn bekend, Samuel, predikant te Groot-Ammers, en Antipas, predikant te Ottoland. Het is mij niet bekend, of zij broers van Adriaan zijn.

qui studiose inquireret, ecquem Gerardum Vossium nossent, et quomodo audiret: eum a D. Vorstio commendatum esse Comiti Benthemensi[1], sed matrem Illustris Comitis non passuram, ut quisquam ad professionem Theologiae Steinfurtum vocetur, nisi qui undique sit Orthodoxus, hoc est Contraremonstrantium partibus addictus. Addebant, dixisse mercatorem, sibi id a Comitis matre in mandatis datum esse, ut Dordrechtum quoque iret, atque ibi ex Ecclesiastis atque aliis de doctrina vitaque mea conquireret. Ubi nostri illi audiere istaec, varia illorum animos subiit cogitatio: nescire enim se dixerunt, quid sibi de me sentiendum sit: nihil quidem se audiisse ex me unquam, quod *ἑτεροδοξίας* ullius argumentum esse posset: sed tamen mirari a Vorstio me commendatum. Nec enim sibi verisimile fieri, commendaturum eum quemquam, nisi suae farinae hominem: eoque gravissimam sibi caussam esse deponendi tam bonam opinionem quam de me hactenus habuerunt. Aut enim magnam mihi cum Vorstio familiaritatem clanculum intercedere, ac Socinianum virus in pectore occulte gestare: aut vaferrimum Vorstium hoc agere, ut me apud bonos, ac urbem imprimis nostram decoloret. Ego in utroque eos falli longissime scio. Nam neque Vorstium vidi unquam, neque vel ipse ad eum scripsi, vel literas ab eo unquam accepi: neque etiam opinionem eius sequor, quatenus quidem aut omnipraesentiam aut omniscientiam Dei convellere putatur. Sed neque Vorstius, uti audio, aliquam nominis nostri depreciationem proposuit sibi: verum cum ex Remonstrantium caussae aperte addictis neminem commendare liceret per iunioris Comitis matrem[2], proximum putavit, ut eum commendaret, quem concordiae ac pacis inter eos studiosum audiret, qui se a Contraremonstrantium caussa neutiquam separassent. Hebdomade proxima affore dicitur is mercator. Si hinc calumniandi caussam caeperint Zelotae, feram, ut Christianum decet. Non potero tamen sic contemnere, ut non aliquid doloris sit allaturum, quod monstrosarum insimuler opinionum. Sed fortasse haec res melius abibit, quam spero: praesertim quando semper paratus sum ingenua confessione testari me alienissimum esse ab iis opinionibus de Deo, quarum Vorstius - verene an secus haut disputo - a plurimis insimulatur. Cuius tu rei testis mihi esse potes; quando aperte saepius apud te id factum Vorstii improbavi, quod is sic in libris de Deo[3] aliquando disputet, ut videri possit monstrosas et in Ecclesia Dei inauditas opiniones voluisse hominum animis inserere. Sane si aliud ei propositum fuit, imprudentissime egit sequendo de tanti momenti rebus tale disputandi genus. Et tamen ut imprudentia potius quam malitia peccarit, magnopere opto. Recte omnino facturus est, si tandem sic sententiam suam de istis capitibus publice perscribat, ut nullus sinistrae de eo suspicioni posthac, saltem apud bonos, relinquatur locus. Mitto ad te Hamelmanni libellum de iure principis in rebus Ecclesiasticis[4]. Uteris eo quamdiu lubet. Arnobium tuum et locos Augustini cum Synodo Diospolitana nondum remitto quia necdum Lugduno exemplaria recepi: sed tamen curabo, ut primo tempore restituere possim. Chartas meas si post octiduum per tabellarium aut fidum nautam miseris, haut sero miseris. Tantum enim temporis minimum requiro ad

1 Graaf Willem Hendrik, toen rector magnificus van de school te Steinfurt.
2 Magdalena van Neuenar, de moeder van graaf Adolf van Bentheim.
3 Het beruchte boek van Vorstius: Tractatus theologicus de Deo, sive de natura et attributis Dei. Steinfurt 1606.
4 Hermann Hamelmann, Quaestio, an principes seculares in synodis .. possint praesidere. 1561.

perficiendum ea quae primam constituent libelli nostri partem[1]: qua nempe de peccato originali, ac necessitate gratiae, cum praevenientis, tum subsequentis, item gratiae sufficientia et arbitrii libertate tractandum erit. In Anglicano illo scripto[2] describendo strenue progreditur amanuensis: sed tamen ob ductus incommodos et plurima vitia orthographica nondum dimidium libri absolvit. Vale Magnifice Amplissimeque Domine Groti. 11. August. 1614.

Tuus omni officio
G. Vossius.

Adres: Aen den Erentfesten, hooggeleerden, wysen ende voorsieningen Heere Hugonem Grotium, pensionaris ende raet der stat Rotterdam. Den brenger sijn loon.

361. 1614 Aug. 11. Aan J. Wtenbogaert[3].

Vir plurimum Reverende.

De Bertii libello[4] idem tuae prudentiae videri, quod mihi visum fuit, sane gaudeo: nec minus illud me iuvat, quod ipse D. Bertius ita mihi rescripsit, ut plane rationes consilii mei probare videretur. Vapulabit ergo Piscator: quiescet Pelagius: et Afrorum Patrum manes notam censoriam lucrifacient. De Vossio[5] gratias tibi; scripsi ad Mylium, et hac transeuntem insuper rogavi, ut meminisset. Nova accedit festinandi causa, quod Dordraci fama percrebuit, ipsum a Vorstio commendatum: qua de re hodie ad me literas[6] scripsit. Id quin bono viro fraudi illic futurum sit, minime est dubium: eoque magis eripiendus ex illorum insultibus, qui non quiescunt donec semel suspectos plane oppresserint. Si quid addere ad hoc negotium potes, rogo ne quiescas: optime operam collacaveris. De decreto[7] turbas metuo. Quibus id displicet, affirmant compertum sibi addita testimonia Vorstii opera: legatos Dordracensium nullum habuisse isti formulae assentiendi mandatum: ipsos decreti auctores satis ostendere quam diffidant eventui, cum nec ad Magistratus nec ad Ministros publico nomine exempla mittantur: ideoque nec poenam adiectam ut impune sperni possit. Ministri Dordracensium quidam, praecipue homo satis impatiens, qui tamen patientiae praefert nomen[8], exemplo Amstelodamensium refutandum decretum putant. Rogat me Vossius - nam ab ipso commodato acceperam - ut Amstelodamense scriptum[9] ipsi remittam: opus enim sibi esse vel ad paucos dies: quare velim describi cures, et per partes, si placet, quo minus morae

1 Zie p. 335 n. 2, en het begin van n°. 359.
2 De p. 244 n. 1 genoemde Diatribe van Thomson, waarvan in de volgende brieven telkens sprake is.
3 Hs. U.B. Amsterdam, cod. III E I^{87}. Gedrukt Epistolae p. 13; Epistolae ecclesiasticae p. 390.
4 Zie p. 337 n. 6 en n°. 358.
5 Grotius trachtte Vossius een plaats aan de Leidsche Universiteit te bezorgen, waarschijnlijk als professor in de Kerkgeschiedenis. Een vacature in de Theologische faculteit was er echter niet. Vossius werd ten slotte in het volgende jaar Regent van het Staten-Collegie.
6 Het hier volgende is grootendeels aan n°. 360 ontleend.
7 Zie p. 293 n. 2.
8 Balth. Lydius; woordspeling met lijden = pati: zie p. 342 n. 6 en p. 353 n. 3.
9 Zie p. 342 n. 7.

intercedat; ut et ego fidem liberem, et tua responsio procedat. Plane enim agendum hoc tibi arbitror: nec cuiquam alii ausim com-

mittere. Magna enim moderatione et prudentia opus est, ut et aequioribus Contraremonstrantium aliquatenus satisfiat, et tamen sarta tecta illa maneant, de quibus constituendis tantopere laboravimus. Mihi inter legendum occurrebant quaedam, quae non incommode dici posse viderentur: sed eas cogitationes chartae non mandavi, nisi confuse admodum, et paucissimis notis. Nec dubito, quin si quid boni mihi in mentem venerit, idem te non sit fugiturum. Siquid tamen mihi amplius occurret, viso scripto tuo libenter indicabo. Arcerius[1] apud me fuit. Sibrandianam bilem[2] fortiter exspectabimus. Deus haec fortasse benigna reducet in sedem vice. Idem te, Reverendissime Domine, diu Ecclesiae suae incolumem servet. XI Augusti CIↃIↃCXIV.

Tuae pietatis observantiss.
H. Grotius.

Adres: Eerwaerdighe hoochgeleerde wyse voorsyenige Johan Wtenbogaerd dyenaer des Goddelycken Woordts (in) de Kercke tot 'SGravenhage. Loont den bode.

362. 1614 Aug. 14. Aan D. Heinsius[3].

Mitto tibi, summe virorum, historiam ornate admodum et subtiliter scriptam a doctissimo Raphaele Thorio[4], quae causam mortis viri incomparabilis et tibi simillimi Isaaci Casauboni complectitur. Rogo legas, deinde ostendas Pavio[5], qui miram constitutionem corporis, in quo habitavit admirandus ille animus, Observationibus suis anatomicis adiungat: est enim res digna medicorum exacta consideratione; postea vero obsecro cures ad me redeant literae. De Cassandri epistola[6] interpellor a Christianissimi Regis Legato[7], iussu eius, cui omnes operam nostram debemus, Augusti Thuani: quare advigila quaeso. Velim etiam mitti mihi Goldastina[8]: et primum quidem Tomum quamprimum poterit: eum ubi remiserim alterum, deinde tertium. Vale decus literarum, quarum spes nunc ferme in te solo sita est. XIV. Augusti CIↃIↃCXIV.

Tui observantissimus
H. Grotius.

Adres: Erntfeste hoochgeleerde wyse voorsyenige heere Daniel de Heins Professeur ende bibliothecaris der Universiteyt tot Leyden. Loont den bode.

1 Paulus Arcerius; zie p. 328 n. 2.
2 Zijn Responsio; zie p. 337 n. 8.
3 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 438.
4 Zie n°. 355.
5 De Leidsche professor in de Medicijnen Pieter Paauw.
6 Dit zal wel de z.g. Consultatio van Cassander zijn, die Grotius met zijn eigen Annotata in 1642 uitgaf in de Via ad pacem ecclesiasticam (Rogge 270). Zie ook den brief van De Thou van 29 Juli 1615 (n°. 414).
7 Benj. Aubéry du Maurier.
8 Vermoedelijk M.H. Goldast's Monarchia S. Romani Imperii; Hanau 1612, in 3 dln.

363. 1614 Aug. 17. Aan G.J. Vossius[9].

Mitto tibi, Vir Clarissime, libellos duos quos a te utendos accepi, Amstelodamensem alterum[10], alterum vero meliorem et tuum[11]: quorum tamen iterum

9 Gedrukt Epistolae p. 14.
10 Zie p. 342 n. 7.
11 Zie n°. 359, in het begin.

legendorum velim mihi et in posterum copiam fieri. Tertius, qui ad te venit, libellus, initium est eorum quae Bogermannus sibi reponi meruit[1]. Res mihi videtur ex fide explicata: ornatus haud multum desidero, Fatetur se vir optimus et *ἀφελέστατος* Ioannes Arnoldi multum adiutum tua epistola, quae sane praecipua defensionis capita exactissimo iudicio decerpsit. Rogo caeteris laboribus tuis tantisper supersedeas, donec has pagellas legeris, et quae tibi in mentem veniunt annotaveris. Eget enim res festinatione, ne per sequentem Mercatum Francofurtensem Frisii in Germania impune regnent. Quare hoc age et si potes transcurre ad nos: si non potes quamprimum pagellas cum tuis cogitatis remitte. Simul te videre licuerit, habeo quae narrem. Spem enim concepi non vanam tua studia in libertatem asserendi[2], si Deus iuverit; cui te, tuosque labores commendo. 17 Augusti 1614.

Tui amantissimus
H. Grotius.

364. 1614 Aug. 21. Aan G.J. Vossius[3].

Vir Clarissime.

Significavit mihi Vir doctissimus Ioannes Arnoldi ut ante Mercatum Francofurtensem edatur pars prima scripti adversus Bogermannum, necessarium fore ut cras inchoetur impressio. Itaque cogor a te scripti initium repetere quod alioqui maluissem a te tuo commodo legi. Si quid annotasti rogo id quoque transmittas: eb aequi consulas quod tibi tantum exhibemus molestiarum. 21 Augusti 1614.

Tui studiosissimus
H. Grotius.

365. 1614 Aug. 26. Aan J. Hotman de Villiers[4].

Clarissime Domine.

Accepi per manus Viri Amplissimi Galliarum legati[5] munus, dignum quod et tu dares et ego acciperem, libellos virorum praestantium scriptos pro re optima et desperatissima, pace nimirum divulsae Christianitatis. Ut breviter dicam quod sentio, ita arbitror, si Melanchthonis animum Lutherus, Cassander autem mentem habuisset Patriarchae Occidentis, melius actum iri cum rebus Europae, quae nunc misera sub titulo Evangelii pacis totum iam per saeculum bellis funestissimis concutitur. Nunc cum ipsi illi, qui Romanam partem deseruere, paucas ob

1 Een drukproef van Corvinus, Responsio ad Ioannis Bogermanni ... Annotationes, Pars prima. (Knuttel n°. 2121). Het boek verscheen Oct. 1614 (zie p. 361 n. 4).
2 Zie p. 345 n. 5.
3 Gedrukt Epistolae p. 14. Voor den inhoud zie n°. 363.
4 Afschrift Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 16 f. 92. Gedrukt Epistolae p. 14; Hotomannorum Epistolae p. 397. Geadresseerde is Jean Hotman, Sieur de Villiers St. Paul, zoon van den bekenden jurist François Hotman, geb. 1552, overl. 26 Jan. 1636. Hij was secretaris van Leicester, dien hij naar de Nederlanden vergezelde (Dec. 1585), en hij bleef daar als zijn agent gedurende Leicester's afwezigheid in Engeland, Dec. 1586-Juli 1587. Bijzonderheden over hem zie bij Blok in de p. 348 n. 4 genoemde studie.
5 Du Maurier.

controversias adeo implacabiliter dissideant, quid de concordia totius corporis sperandum est? Et tamen laudandi in re praeclara infausti quoque conatus. Quod si praesens aetas hoc supplicii debet ut sana consilia respuat, imminet forte felicior posteritas quam tandem capiat aut pacis studium, aut pugnandi taedium. Saepe *τῶν ἀπορήτων πόρον εὗρε θεός*[1]. Meum libellum[2] puto iam legeris. Dubium est apud meos an apud Iesuitas magis vapulem: apud meos quidem quod illud apud ipsos *παράδοξον* defendo, posse in una quoque Ecclesia ferri eos qui dissideant *περὶ τὰ μὴ ἁπλῶς ἀναγκαῖα*, apud istos vero quod Principes ad inspectionem rerum Religionis voco. Utrunque autem hoc tale est, ut nisi ita statuatur non modo amissam unitatem recuperare nunquam poterimus; sed ne hanc quidem quam habemus retinere. Ordines Hollandiae mecum sentire ex decreto[3] ipsorum videbis. Operam dedi ut non sine testimoniis exiret, non modo ut eo sanctior esset decreti auctoritas, verum etiam ut assuefacerem nostros deferre aliquid piae antiquitati, quae proterve a nonnullis spernitur. Expectabo si placet iudicium tuum. De biennio Licestrensi[4] aurem an vello? Sane cum tuae pollicitationis liberalitatem specto, facere id debeo; cum vero mecum cogito nulla a me praecessisse officia quae hoc mereantur, forte ne expectari quidem posse ulla, tanta ac talia vix audeo. Satis ergo erit si ut memor mei sis te oravero in quo uno omnia me abunde sperabo consecutum. Vale Vir Amplissime. Hagae in Comitiis Hollandiae. XXVI Augusti CIↃIↃCXIV.

T.A. studiosissimus
H. Grotius.

Adres: A. Mr. de Villiers Hotman.

366. [1614 einde Aug.]. Aan G.J. Vossius[5].

Vir Clarissime.

Hodie admonitus sum impressionem libelli contra Bogermannum eousque processisse, ut nisi statim mittantur pagellae aliae, vacatura sit typographorum opera, non sine dispendio. Quare rogo quae nuper legenda tibi dederam trans-

1 Euripides, Medea 1418.
2 Ordinum Pietas.
3 Zie p. 293 n. 2.
4 Over het archief van Hotman zie P.J. Blok, Correspondance inédite de Robert Dudley, comte de Leycester, et de François et Jean Hotman, in Archives du Musée Teyler, Série II, Vol. XII p. 79 vv., en R. Broersma en G. Busken Huet, Brieven over het Leicestersche tijdvak uit de papieren van Jean Hotman, in Bijdragen en Meded. Hist. Gen. 34 (1913) p. 1 vv. De Groot vraagt hier aan Hotman papieren uit dit archief die betrekking hebben op den tijd van Leicester's bewind; in n°. 385 spreekt hij van 'Commentationes Licestrensium temporum'; in n°. 389 van 'Schedae'. Hij zal die niet alleen noodig gehad hebben voor het schrijven zijner Annales, maar ook om er materiaal uit te putten voor zijn strijdschriften tegen Sibrandus Lubbertus en diens geestverwanten; immers de houding der 'zelotae' in den Leicesterschen tijd keurt hij herhaaldelijk af (zie b.v.p. 274, 281, 282). Zie ook p. 374. In latere brieven, aan Willem, 1 Aug. 1625, 11 Sept. 1627, 14 Oct. 1627 (Epistolae p. 784, 798, 800), is ook sprake van boeken, die Grotius van Hotman te leen ontvangen had, doch dat zullen de in het begin van den brief genoemde libelli virorum praestantium zijn. In Juni 1617 had Grotius de papieren van Hotman nog niet teruggezonden; zie zijn brief aan Willem, die toen in Frankrijk vertoefde, van 20 Juni 1617, n°. 516. Is de collectie van Teyler wellicht die, welke Grotius gebruikt heeft?
5 Gedrukt Epistolae p. 14. N°. 366 en 367 zijn kort na n°. 364 geschreven; daarom dateer ik ze beide einde Augustus. Voor den inhoud zie n°. 363.

mittas aut omnia aut quatenus perlegisti, cum tuis cogitatis. Da veniam quod toties tibi molestus sum. Vale Vir doctissime.

Tui studiosissimus
H. Grotius.

367. [1614 einde Aug.]. Aan G.J. Vossius[1].

Gratias tibi ago maximas quod mea causa tantum tibi temporis perire voluisti: et quae annotasti perplacent. Scribit modo ad me Ioannes Arnoldi mutasse se consilium de itinere Francofurtensi. Itaque diligenter a se pergi in responsione ad Bogermanni partem alteram[2]. Rogat autem ut in paucos dies uti sibi liceat scripto quo Semipelagianismi historiam complexus es[3]. Ego quod nuper coeperam conscribere de Iure Magistratuum[4] detexui, sed admodum subitario labore. Desiderantur aliquot loci Augustini quos legisse me memini. Eos autem facilius sim reperturus beneficio Locorum Communium. Si diebus aliquot eo libello potes carere sine tui utilissimi operis intertrimento, velim mittas Rotterodamum, uxor Hagam perferendum curabit. Ego autem confestim faciam ad te redeat. Vale Vir doctissime et gnaviter da operam illustrandae Veritati, nec deterrere ullis incommodis. Res ipsa tanti est: et Deus viam inveniet. Scribebam die Solis.

Tui amantissimus
H. Grotius.

368. 1614 Sept. 8. Aan G.J. Vossius[5].

Vir Clarissime.

Non possum non apud te conqueri de iniuria quam mihi intulit inquilinus Hollandiae, Britanniae eiectamentum[6]. Puto librum iam videris quem adversus Vorstium inscripsit: sed revera non minus contra Hollandiam scripsit. Tanta diligentia conquisivit haereticos Hollandos: scilicet ut gentem infamaret. Erasmum ita tractavit, ut crudelius non possint ipsi Iesuitae, qui non minus male illi volunt

1 Gedrukt Epistolae p. 14. Voor dateering zie bij n°. 366; voor den inhoud bij n°. 363. In Augustus 1614 waren de 24^{e} en de 31^{e} een Zondag.

2 Dit tweede gedeelte verscheen in 1616. Rogge, Bibliotheek van Remonstr. Geschriften p. 113. Zie p. 335 n. 3.

3 Zie p. 335 n°. 2.

4 Het tractaat ‘de Imperio summarum potestatum circa sacra’, dat bij Grotius' leven ongedrukt bleef en eerst in 1647 uitkwam (Rogge 132 vv.). In de brieven van 1616 en 1617 wordt het herhaaldelijk genoemd.

5 Gedrukt Epistolae p. 14. Beantwoord door n°. 372.

6 Mattheus Sladus, een Engelschman, in dezen tijd rector van de Latijnsche School aan de Oude Zijde te Amsterdam (‘Gymnasii literarii, quod est in vetere urbis inclytae regione, Rector’, noemt hij zich onder de voorrede van het boekje) gaf in 1612 uit: Cum Corrado Vorstio ... de Blasphemiis, haeresibus et atheïsmis a ... Iacobo ... primo ... in ... Vorstii de Deo tractatu ... notatis Scholastica Disceptatio. Pars I. 1615 (welk jaar volgens het begin van pars II moet wezen 1612; de voorrede is gedateerd VII Eid. Mart. 1612); een pars II verscheen 1614; zie ook Rogge, Bibl. Contrarem. Geschr. p. 229. In de Epistola nuncupatoria van dit 2e gedeelte zegt Sladus: ‘D. Grotii, a Vorstio, quod apparet, nunc non alieni’, en ‘Vorstium, quem D. Grotius purgare tanto sategit opere’.

quam Luthero, et quidem merito: ita totus in eo est, ut Urbes Hollandiae praeclaras Vorstinianismi, hoc est, ut ipse interpretatur, Socinianismi, incuset. Mihi sane aperto mendacio duplicem inussit notam: nam et non alienum me a Vorstio dicit et eundem addidit a me magno opere purgatum, cum ipse Bogermannus nihil ultra obiecerit quam quod pepercerim Vorstio: cuius rei iustas habui causas Patronus Ordinum in lite nondum ab Ordinibus iudicata. Purgandi autem Vorstium causae mihi nullae fuere: animus certe non fuit. Vides quo haec tendant, ut opera mea Ecclesiae reddatur inutilis. Et tamen cum illo serram reciprocare vix conveniat ei dignitati qua me patria ornatum voluit. Rogo cogites et consilium mihi transcribas. Augustini digesta tibi remitto. Noli exemplo meae iniuriae deterreri a patrocinio veritatis, quin potius seramus arbores alteri saeculo profuturas. Deus Vir Optime te diu servet. 8 Septemb. 1614.

Tui studiosissimus
H. Grotius.

369. 1614 Sept. 14. Aan J. Polyander[1].

Quanti te semper fecerim, Vir reverende, ac quantopere tua ad promovendam Academiae tranquillitatem officia praedicaverim sciunt et qui reipublicae et qui Academiae praesident. Ego hactenus apud eos, qui me sua amicitia dignantur, non destiti urgere pacis consilia, et puto me aliquid promovisse, bono publico, non tamen sine privato meo incommodo. Sed novum non est pacis auctores male excipi. Video me traduci ut contemtorem ordinis Ecclesiastici. Avertat hoc crimen a me Deus et a Christianis omnibus. Ecclesiae sum filius: matrem et revereor et diligo, atque utinam omnibus tam doleant eius vulnera quam mihi ex animo dolent. Sed sunt homines quidam, qui sub Ecclesiae persona insultant Magistratibus: quorum si ulcera tanguntur acrius postulante hoc reipublicae periculo, non id magis est contumeliosum ordini, quam Regibus ignominiosum est, si quis dicat multos et fuisse et esse qui minime suo fungantur officio. Hoc boni ferunt, imo dici etiam gaudent, quia virtutes suas sentiunt comparatione deteriorum et ipsa boni raritate commendari. At isti homines qui in magistratus convitia vomunt e plaustro, politicum ordinem crudeliter proscindunt, si quid in ipsos pari iure dicitur, clamant ordinem et quod plus est Ecclesiam laedi. Me conscientia solatur praestiti officii, cuius mihi necessitas incumbebat, nisi vellem ingruente tempestate commissam mihi puppem tuendae publicae austeritatis deserere ignavus gubernator. Sed non quia Magistratibus ius suum tribuo, ideo Ecclesiae ereptam cupio suam dignitatem libertatemque. Falluntur qui ista putant hostiliter inter se dissidere; quod ut ostenderem sententiam meam, quam nuper non nisi occasione a Sibrando data quantum necesse erat ut ipsi responderetur, indicavi[2], nunc statui scripto distinctiore persequi[3], cuius iudicem te

1 Hs. Bodleian Libr. Oxford, cod. Rawlinson Letters 76c. Gedrukt Nederl. Archief voor Kerkgeschiedenis XIX (1926) p. 197. De brief is gericht aan Johannes Polyander a Kerckhoven (1568-1646), sedert 1611 professor in de Theologie te Leiden.
2 In zijn Ordinum Pietas.
3 Het p. 349 n. 4 genoemde tractaat ‘de Imperio summarum potestatum circa sacra’, dat hij hier in handschrift aan Polyander zendt.

facio. Oro autem ut sepositis paulisper negotiis aliis hanc controversiam, maximi et in rempublicam et in Ecclesiam momenti, cura tua dignam existimes: et in quibus dissentis libere moneas. Neque vetem rem communicari cum D. Colonio[1], cuius iudicium et modestiam plurimi facio. Aliis nolim ostendi imperfectum opus, nisi forte adhibendus tibi in consilium videatur D. Festus Hommius, qui mihi in Thesibus suis[2] visus est hoc argumentum non infeliciter tractasse. Hunc laborem, si mea causa sumseris, ac libere mihi sententiam tuam indicaveris, id in magni beneficii loco ponam. Deumque precabor ut pacatissimis tuis consiliis felicem det exitum. XIV Sept. CIↃIↃCXIV. Rotterodami.

Tui observantissimus
H. Grotius.

Adres: Reverendo, raraeque eruditionis et pietatis viro D. Iohanni Polyandro, Sacrae Theologiae Professori in Academia Lugdunensi. Loont den bode.

370. 1614 Sept. 14. Aan G.J. Vossius[3].

Mitto ad te, Vir Clarissime, Diatribam meam[4] cuius partem tibi nuper ad taedium usque ingessi. Rogo perlegas, et quae notanda videbuntur notes ea libertate quam ipse ab amicis tibi praestari cupias. Ego multo magis vereor ne minus quam par est Magistratibus aut plus quam par est Pastoribus tribuerim, quam ne in alteram partem verum excesserim. Et tamen ne sic quidem illis satisfiet qui se Ecclesiam vocant. Sibrandi liber[5] imminet, *μέγα κακὸν*. Walaeus quoque paratum habet scriptum huius argumenti[6], sed ipse, quantum hactenus ex colloquiis animadvertere potui, non satis paratus ab iis quae istius materiae tractatio desiderat. Mylius[7] noster a Iesuitis vix ultra voces recedit. Nam revera summum imperium circa Ecclesiastica tradit hominibus Ecclesiasticis. Tibi quid videatur velim quamprimum scire. Fac aliqua scribas quae displiceant: ac si id non facias, totum librum tibi displicere existimem. Vale Vir doctissime. 14 Septemb. 1614.

De Slado[8] quid agendum censes?
Tui amantissimus
H. Grotius.

1 Daniel Colonius (1566-1635), sedert 1606 regent van het Waalsch Collegie te Leiden.
2 Disputationes theologicae adversus Pontificios: quibus omnes inter Evangelicos et Pontificios controversiae continentur et excutiuntur. 1614 (Wijminga, Festus Hommius, Bijlage p. IV).
3 Gedrukt Epistolae p. 15. Beantwoord door n°. 372.
4 Het p. 349 n. 4 genoemd tractaat.
5 Lubbertus' Responsio ad Pietatem Hugonis Grotii. Zie p. 283 n. 1.
6 Het Ampt der Kerckendienaren; midtsgaders de authoriteyt, ende opsicht, die een hooghe christelicke overheydt daerover toecompt. Middelburg 1615 (Knuttel 2204).
7 Abraham van der Myle. In n°. 302 spreekt Van der Myle over de hierboven bedoelde verhandeling, die echter, voor zoover ik weet, nooit in druk verschenen is.
8 Zie p. 349 n. 6.

371. 1614 Sept. 16. Van Nicolaas Grevinchoven en Cristophorus Hellerus[1].

Eerwaerde, hoochgeleerde, voorsienige Heere. Nae behoorlycke eerbiedinge, dient desen: Also tuschen eenige van de magistraet ende den kerckenraet tot Charlois over Mase verschil geresen was, nopende seeckere penningen, de diaconye toebehoorende, alsoock de oortgens[2] van des gemeene lants imposten - so ick meyne - procederende ten behouffe der armen[2], soo hebben D. Lansbergius[3] ende ick metten schout ende eenigen van den Gherechte aldaer so verde gehandelt, dattet alles scheen op eenen goeden voet tot onderlinge verdrach ende correspondentie tuschen den diaconen ende den heyligegeest-huis-meesteren te staen; doch is daerop niets gevolcht, dan dat den schout verclaert heeff, hierin by den schepenen niets te konnen vorderen, ten waere door de autoriteyt van den heere Ruwardt van Putten, die welcke, daertoe door thoonder deses, Adriaen Simons[4], onsen medebroeder, versocht sijnde, wel syne goede genegentheyt tot so een billycke saecke verclaert heeff, doch also dat hy syne autoriteyt daeraen vreesde te hasarderen, tenwaere hy by de Heeren van de Reecken-camer daertoe waere gemachticht. Ende also de penningen voors. vast alomme ten profyte van de diaconye ten platten lande werden geëmployeert, so verhopen wy dat sulcks oock de diaconye van Charlois by Haere E. niet en sal geweygert werden, te min dewyle dat deselve andersins gansch ende al sal moeten te gronde gaen, so Uwe E. uut brenger deses breder sal konnen verstaen. Is derhalven onse vrundlycke ende gansch dienstige bede, dat de requiranten door Uwe E. voorspreecken of recommendeeren, soveel als Uwer E. serieuse affairen mogen lyden, eenich acces ende favorable audientie by de E. Heeren van de Reecken-camer mochten becomen. Ende desen tot geenen anderen eynde dienende, wil Uwe E. den Almachtigen in beschermynge bevelen. In Rotterdam, desen 16 Septemb. 1614.

Uwer E. dienstwillige
Nicolaus Grevinchovius
Christophorus Hellerus.

1 Hs. Bodleian Libr. Oxford, cod. d'Orvill. X, 1, 2, 19. Gedrukt Nederl. Archief voor Kerkgeschiedenis XIX (1926) p. 199. Schrijvers van den brief zijn de Rotterdamsche predikanten Nicolaas Grevinchoven en Christ. Hellerus.

2 Aan de diakenen afzonderlijk, of ook wel aan hen samen met de burgerlijke armvoogden, was in verscheidene plaatsen (Soetermeer en Segwaart, Naaldwijk, Woerden, Wassenaar, Voorschoten, Vianen, Hillegersberg en Rotterdam) door de Staten van Holland en West-Friesland toegestaan een klein gedeelte van de heffingen en accijnsen, door de overheid opgelegd. Zoo vinden wij dat ten behoeve der armen geschonken worden: ‘de inkomsten van het oortken, uit de rantsoenen procedeerende’, of ‘de oortkens uit de rantsoenen van de verpagtinge’, of ‘de oortjens, procederende uit de verpagtinge van de Imposten’, of ‘de oortjens uit de verpagtinge van de gemeene Middelen’. Zie Scheltus, Kerkelijk Placaatboek, II, p. 83, 142, 143, 152, 194, 299; IV p. 311, 343.

2 Aan de diakenen afzonderlijk, of ook wel aan hen samen met de burgerlijke armvoogden, was in verscheidene plaatsen (Soetermeer en Segwaart, Naaldwijk, Woerden, Wassenaar, Voorschoten, Vianen, Hillegersberg en Rotterdam) door de Staten van Holland en West-Friesland toegestaan een klein gedeelte van de heffingen en accijnsen, door de overheid opgelegd. Zoo vinden wij dat ten behoeve der armen geschonken worden: ‘de inkomsten van het oortken, uit de rantsoenen procedeerende’, of ‘de oortkens uit de rantsoenen van de verpagtinge’, of ‘de oortjens, procederende uit de verpagtinge van de Imposten’, of ‘de oortjens uit de verpagtinge van de gemeene Middelen’. Zie Scheltus, Kerkelijk Placaatboek, II, p. 83, 142, 143, 152, 194, 299; IV p. 311, 343.

3 François Lansbergen, sedert 1593 predikant te Rotterdam, in 1619 afgezet.

4 Adriaen Simons, van 1608-1619 predikant te Charlois.

Adres: Eersamen, welgeleerden ende seer voorsienigen Heere Hugo de Groot, Pensionaris der stadt Rotterdam, in 's Gravenhage.

372. 1614 Sept. 16. Van G.J. Vossius[1].

Magnifico, Amplissimo, undecunque praestantissimo d. Hugoni Grotio Gerardus Ioannides Vossius S.P.D.

Quo tempore, Amplissime Vir, priores tuas literas accepi, nondum videram foedum illud scriptum, Slado[2] patre, Calumnia matre prognatum, nec luce aetherea, sed Vulcano potius, aut Erebo, unde partim profectum erat, multo dignissimum. Sed tamen nonnihil iam mihi de eo narrarat Patius[3], qui bonam, hoc est malam eius partem legisse se dicebat. Multis autem nominibus is librum extulerat, sed tales attulerat commendationis suae caussas, ut iam tum viderem fore librum pestilentem. Nec enim laudabat, quod praeclare Vorstium refutaret: de quo nec verbum cum eo commutassem; sed ob improba operis *πάρεργα*. Primum quod laudabile ei visum fuit, erat fabula - an historia? - de Cupo[4], qua, ut aiebat, in apertum tandem profertur male diu occultata Remonstrantium *ἀθεότης*. Ego illi occinebam Epicharmi[5] dictum: ille contra pertendebat ut aliqui sint a malo tanto immunes, de quo se serram reciprocaturum negabat, minime tamen dubitandum sibi videri, quin plurimi etiam e principibus tale monstrum alant, nec sic temere se sentire, sed quia nonnulli non ita frenare impiam linguam potuerint, ut non interdum quaedam verba ore profugerint, quae quid corde abditum gererent, satis indicarent. Volebat autem hunc genuinum esse Arminianae doctrinae fructum, quando is docuerit discipulos suos nihil tam certum esse, ut non in controversiam sit vocandum. Dixi nec mihi probari Scepticam ac Pyrrhoniam illam *ἀκαταληψίαν*, quae docet semper dubitare, sed nec eam Remonstrantibus placere; verum hoc eos, iudicio meo, velle, non inutile esse aliquando dubitasse, quia qui dubitat, caussam quaerit: qui quaerit, invenit; qui invenit, animum habet *ἀμετάπτωτον καὶ ἀκίνητον*, quod signum est scientiae *ἀποδεικτικῆς*. Sane philosophi in eo consentiunt *ἐκ τοῦ ἀπορεῖν εἶναι τὸ εὐπορεῖν*. Ita *ἐξ ἀπορίας καὶ ἀγνοίας εἶναι τὸ θαῦμα* ait Plutarchus lib. *περὶ ἀκούειν*[6] *Καὶ μάλα φιλοσόφου τοῦτο τὸ πάθος εἶναι καὶ οὐκ ἄλλην ἀρχὴν εἶναι φιλοσοφίας ἢ τὸ θαυμάζειν*, scribit Plato in Theaeteto[7]. Quibus gemina legere est apud Aristotelem lib. I Metaph. cap. 2, et alicubi apud L. Senecam. Altera dissertatiuncula erat de Amplitudine tua, sed parvi momenti. Nam quod te haut alienum a Vorstio dicat strenue tacebat; nempe tam apertum mendacium laudare apud me pudebat. solum igitur narrabat, ut te iure optimo reprehendat, quod Ecclesiastas Hagae contra Vorstium declamasse dixeris, cum id verbum proprium sit Sophistarum. In quo mire eum ratio fugit, cum optimi scriptores usurpent de oratoribus, quando vehementius in adversarium dicunt. Sic usum memini Ciceronem lib. 3. ad App. epist. 11, ubi maiestatis esse

1 Afschrift U.B. Leiden, cod. Pap. 3. Antwoord op n°. 368 en n°. 370 Beantwoord door n°. 375.
2 Zie p. 349 n. 6.
3 B. Lydius, zie p. 345 n. 8.
4 In pars II van Sladus' Disceptatio volgt op de voorrede een excerpt uit een anoniemen brief met beschuldigingen tegen Petrus Cupus, predikant te Kralingen, en Nic. Grevinchoven.
5 *Νᾶφε καὶ μέμνασ᾽ ἀπιστεῖν*, Epicharmus, frgm. 17 bij Lorentz.
6 Plut. De recta audiendi ratione 13.
7 Plato, Theaet. 155 D.

crimen dicit in quemvis declamare: unde colligit non Appium, sed Dolabellam lege Cornelia teneri, quippe qui Appium, quem maiestatis reum fecerat, declamarat, h.e. ita oratione accusarat, ut palam malediceret. Similiter usurpat idem Orat. pro Roscio Amerino[1], ubi ait: *Nisi forte exspectatis, ut illa diluam, quae de peculatu, ac de eiusmodi rebus commentitiis, inaudita nobis ante hoc tempus ac nova obiecit: quae mihi iste visus est ex alia oratione declamare, quam in alium reum commentaretur.* Verum, inquiebat, merito saltem exprobrat Grotio, quod qui ea aetate est, nempe *homo adolescentulus*, ut Sallustius loquitur de Caesare[2], ausus fuerit barbam vellere viris cum aetate tum meritis in Ecclesiam Dei reverendis. Negavi consequi iis barbam a te velli, si declamare non soli dicantur rhetores sive scholastici, sed etiam qui serias causas agunt, modo acerbe invehantur in adversarium, quod fecisse sexviros istos[3] sciunt omnes. Meritone an secus nunc non quaeritur. Alia quoque nescio quae in te dicta probabat: quibus insistendum non putavi, cum essent *λῆροι λήρων*. Postremo quoque de Erasmo ex Slado narrare coepit, ut is alicubi neget B. Paullo fidem se habere in omnibus velle. Sed quia nec Erasmi locus nec Sladi liber ad manum erat, haut aliud habui respondere, quam non fieri id mihi verisimile, eoque *ἐπέχειν* me velle, usque dum locum videro. Sed ut domum reveni, sic apud Erasmum epist. 2. lib. 1[4] scriptum comperi: *Si Lutheranus est, qui omnia illius et scripta et scribenda citra exceptionem tuetur et probat, talis adhuc nemo mihi compertus est, nec arbitror quemquam esse tam miseri cerebri. Ego sane nec Hieronymo, nec Augustino sic addictus esse vellem, vix etiam ipsi Paullo, ut aliquid dicam ὑπερβολικῶς*. Quorum ea verborum, iudicio nostro, mens est, ne Augustini quidem aliusve sancti patris scriptis sic se adhaesurum esse, ut, quicquid ille dicat, *θεόπνευστον* credat: multo minus Lutheri se omnia citra examen quasi *θεόπνευστα* probare velle: quin priusquam huius hominis omnia tanto dignetur honore citius se quaedam Apostoli Paulli, quia et is homo fuit, in dubium vocaturum, dicturumque omnia quidem a Paullo adsistente Spiritu Sancto scripta esse, quae ad *οὐσίαν* religionis pertinent: at aliorum quae ad salutem non sunt necessaria, quaedam scripsisse secundum hominem, hoc est labante memoria, vel minus certa. Nempe etsi haec opinio falsissima, minus tamen quam altera ei absurda videbatur. Sane Lutherum iudicabat non tantum posse errare, sed etiam in plerisque errasse: ut quem aperte diceret, non primaevae solum sed etiam universali in quibusdam Ecclesiae repugnare, quae columna et stabilimentum est veritatis. At quam speciose quaedam pro errore suo adferre possint, qui putant, quod de catholica dicitur Ecclesia, in maximis eam errare non posse, in minimis posse, idem de canonicis scriptoribus dicere licere, videre est apud Melchiorem Canum lib. 2 Loc. Comm. cap. 16[5]. Eo autem respexisse Erasmum hoc verisimilius fit, quod cernamus eum Annotat. in cap. 2 Matth., item in cap. 27 Matth. ac cap. 1 Marci inter alios modos, quibus responderi solet ad loca Scripturae *ἐναντιοφανῆ*, etiam hunc adferre, quod nonnulli putarint Spiritum S., Prophetas ac Apostolos

1 Cicero, Pro S. Roscio Am. XXIX, 82.
2 Sall., Catilina 49.
3 De zes Contraremonstranten ter Haagsche Conferentie van 1611.
4 Aan Petrus Barbirius, van 13 Aug. 1521 = Erasmi Opera ed. Clericus III n°. 587; Allen opus Epistolarum n°. 1225 (vol. IV p. 563).
5 Melchior Canus, de Locis theologicis II, 16: Ubi ponuntur argumenta eorum, qui sunt opinati sacros auctores in libris Canonicis non semper divino spiritu fuisse locutos.

in quibusdam sine incommodo Evangelii ac salutis nostrae dispendio passum esse errare. Quorum sententiam duram quidem vocat Erasmus, in cap. 2 Matth.[1], non tamen ut impiam incessit: quin existimare videtur, utut hoc diceretur, fortasse tamen hautquaquam labefactatum iri Scripturarum autoritatem. Sic enim ibidem scribit: *Neque enim continuo forte vacillet scripturae Sacrae autoritas, sicubi varient vel in verbis, vel in sensu, modo summa constet earum rerum de quibus agitur, unde cardo pendet nostrae salutis.* Sane non qui dubitat an adeo periculosa haec sit opinio quam quidam velint, idcirco eam veram continuo velit; quin paullo post aperte dicit Erasmus *nolle se eius sententiae autorem haberi vel patronum:* quod satis retundit impudentiam Serarii Iesuitae, qui in Biblicis prolegomenis quaest. 20[2] non dubitavit scribere, ab Erasmo negari, omnia ab Apostolis divinitus esse dictata. Non igitur Erasmus *ἁπλῶς* negat se Paullo habere fidem, sed tantum vult, priusquam credat nihil Lutherum humanitus in scribendo pati, iis se Patribus subscripturum, qui et Apostolos aliqua secundum hominem - ut loquuntur - scripsisse arbitrabantur. Quid quod fortasse longa adeo responsione opus non est, cum omni culpa Erasmum liberet, tum quod non *ἁπλῶς* loquitur, sed addit *vix*, tum quod subiicit verba illa, *ut aliquid dicam ὑπερβολιχῶς*. Nam hoc qui dicit, eo ipso in omnibus se Paullo fidem habere ostendit. Negare hoc non poterit Sladus si hyperboles novit naturam, de qua sic Seneca lib. 7 de Beneficiis[3]: *In hoc omnis hyperbole excedit, ut ad verum mendacio veniat.* Quid vero in Erasmi verbis mendacium hyperboles est, nisi id quod non habeat Paullo *ἁπλῶς* fidem? Quid item illud ad cuius veritatem hac hyperbole pervenitur, nisi quod minuit absurdissimum atque insanissimum videri, ut Luthero in omnibus citra exceptionem habeatur fides? Sane non debuit postrema haec verba Sladus omittere, quae sola Erasmum omni eximunt noxiae.

Paucis post superius colloquium diebus Patium ipse accessi, locum me Erasmi consuluisse dixi, sententiam et quod de hyperbole addebatur indicavi. Noluit multum repugnare: sed dixit ut fortasse parum bona fide locum hunc citarit Sladus, tamen alios se in eodem scriptore observasse, qui eum peragant reum manifestae partim haereseos, partim *ἀθεότητος*. Prius probare conabatur ex epistola ad Bilibaldum Pirkemerum, quae exstat lib. 20[4], ubi scribit, cum Arrianis ac Pelagianis sentire se posse, si probasset Ecclesia. Dixi argumentum esse *ἀπὸ τοῦ ἀδυνάτου*. Nam cum Deus semper habeat Ecclesiam in terris, non posse eam in necessariis errare, eoque, utut interdum subtiliter adeo disputent haeretici, ut non simplicioribus modo, sed etiam doctioribus fucum facere possint, - cuius rei et historiae veteres et experientia abunde praebet exemplorum - semper tamen tutissimum esse unanimum sequi Catholicae Ecclesiae consensum. Hanc Erasmi mentem esse, patebit si totum locum adscripsero. *Quantum*, inquit, *apud alios valeat autoritas Ecclesiae nescio. Certe apud me tantum valet, ut cum Arrianis et Pelagianis sentire possim, si probasset Ecclesia quod illi docuerunt. Nec mihi non sufficiunt verba Christi, sed mirum videri non debet, si sequor interpretem Ecclesiam, cuius autoritate persuasus credo Scripturis canonicis. Fortasse plus vel ingenii vel roboris est aliis: ego nulla in re tutius acquiesco, quam in certis Ecclesiae*

1 Bij Clericus VI p. 13 D.
2 Nicolai Serarii Prolegomena Biblica. Mainz 1612.
3 Seneca, de Benef. VII, 23, 1.
4 Aan Willibald Pirckheimer, van 19 Oct. 1527 = Clericus III n°. 905; Allen's laatst verschenen (zesde) deel gaat tot Maart 1527.

iudiciis. Rationum et argumentationum nullus est finis. Hactenus Erasmus. Ἀθεότητα vero probatum ibat gemino loco. Prior est in epistola ad Martinum Dorpium[1], quae apologiam Moriae continet. In ea, inquiebat, non dubitat defendere Erasmus, quod Christianam religionem vocasset stultitiam, ac pertendit esse piam stultitiam, felicem insaniam. Sed verba Erasmi adscripsisse, sit Erasmum purgasse. *Demiror*, inquit, *nec illud animadversum ab istis, quam cautim efferam ista, quaque correctione studeam mitigare. Sic enim propono: Sed posteaquam semel τὴν λεοντῆν induimus, age doceamus et illud, felicitatem Christianorum, quam tot laboribus expetunt, nihil aliud esse quam insaniae stultitiaeque genus quoddam. Absit invidia verbo, rem ipsam potius expendite. Audisne! Primum quod Moria de re tam arcana disputat, id mitigo proverbio, quod iam leonis exuvium induerit. Nec simpliciter appello stultitiam, aut, insaniam, sed stultitiae insaniaeque genus, ut piam stultitiam, et felicem intelligas insaniam, iuxta distinctionem quam subiicio. Nec hoc contentus addo quoddam, ut appareat figuram subesse, non simplicem esse sermonem. Nec his contentus offensam deprecor, quam verborum sonus posset gignere, et admoneo, ut magis observent quid dicatur, quam quibus dicatur verbis: atque haec quidem in ipsa statim propositione. Iam vero in ipsa rei tractatione, quid est omnino quod non pie, quod non circumspecte sit dictum, ac reverentius etiam, quam ut conveniat Moriae? Sed mihi malui paulisper oblivisci decori, quam non satisfacere dignitati rei: malui Rhetoricen offendere, quam laedere Pietatem. Ac postremo peracta probatione, ne quem moveret quod de re tam sacra stultitiam, hoc est iocosam personam, fecerim loquentem, et hanc deprecor culpam hisce verbis: Verum ego iamdudum oblita mei ὑπὲρ τὰ ἐσχαμμένα πηδῶ. Quanquam si quid petulantius aut loquacius a me dictum videbitur, cogitate et Stultitiam et mulierem dixisse. Vides ut nusquam cessarim omnem offendiculi ansam praecidere. Verum ista non perpendunt quorum aures praeter propositiones, conclusiones et corollaria nihil admittunt.* Haec Erasmus, cuius verba eum apud omnes aequos rerum censores, non *ἀθεότητος*, sed impudentiae etiam absolvunt. Non desinebat ille urgere quod impium sit, dicere Christianam Religionem esse stultitiam aut insaniam. Sed nec desinebam ego negare id ab Erasmo in persona sua dici: deinde addebam, ut Horatius[2] Epicuream philosophiam insanientem sapientiam vocat, nempe sapientiam ex opinione Epicurea, insanientem ex sua, sic Christianismum dici Erasmo insaniam felicem, piamque stultitiam, puta stultitiam ac insaniam ex opinione Stultitiae ac hominis *ψυχικοῦ*; piam vero ac felicem, ex iudicio suo ac veritatis. Alter locus est in Enchiridio militis Christiani[3] ubi sic scribit: *Scripturae divinae, quae fere Silenis illis Alcibiadeis similes sub tectorio sordido ac pene ridiculo merum numen claudunt. Alioqui si sine allegoria legeris, Adae simulachrum de argilla uda formatum, eique inspiratam animam, Evam de costa subductam, interdictum ne de ligno ederent, serpentem suasorem, Deum inambulantem ad auram, conscios latitantes, angelum cum romphaea versatili foribus Paradisi additum, ne eiectis pateret reditus: breviter totam orbis conditi historiam, si nihil ultra superficiem quaesieris, non video quid ita multo magis operae pretium sis facturus quam si cantaveris luteum simulachrum Promethei, ignem dolo subductum, eum simulachro inditum, lutum animasse. Imo fortasse plusculo fructu*

1 Bij Clericus IX p. 1; Allen n°. 337 = vol. II p. 104.
2 Horatius, Od. I, 34, 2.
3 Clericus V p. 29.

egetur fabula poëtica cum allegoria, quam narratio sacrorum librorum, si consistas in cortice. Et aliquanto post: *Si citra allegoriam legeris, infantes in utero colluctantes, vendita pulmento primogenita, benedictionem patris dolo peremtam, Goliad funda David ictum, Samsoni derasum capillum, non ita magni refert, quam si poeticum legas figmentum. Quid interest Regum an Iudicum libros legas, an Livianam historiam, modo in neutra spectes allegoriam? Nam in illa multa insunt, quae mores communes emendent, in hac nonnulla etiam absurda in speciem, et quae summa cute intellecta moribus officiant: veluti latrocinium David, adulterium homicidio emtum, Samson perdite amans, furtivus filiarum cum Loth concubitus, atque id genus alia mille.* Haec Desiderius. In quibus illud cumprimis culpabat, quod dicat Erasmus, ex fabula poëtica aut historia Liviana non minus interdum percipi utilitatis, quam Veteris Testamenti historiis aliquammultis, si hae citra allegoriam intelligantur. Verum non negat Erasmus historiae sacrae veritatem, sed allegoriam literae iubet addere: nec ratione autoris aut certitudinis sacra cum profanis conferri posse arbitratur, sed in hoc uno interdum pares videri existimat, quod prima facie non minus emolumenti ostendat exemplum historiae externae quam sacrae. E.g. non minus putat castimoniam nobis commendari exemplo Hippolyti quam Iosephi, si utrumque consideretur praecise, nec habita ratione autoris ac autoritatis. Hoc verene an secus dicatur, nunc non quaeritur. Illud solum in quaestione est, an *ἀθεότητα*, Scripturarum contemtum morumque corruptionem foveat atque alat, si dicatur, nusquam non divinam Scripturam praestare scriptis humanis; nec obiici posse exempla quaedam profana seu facta seu ficta, quippe, utut interdum ex his plus fructus hauriri posse existimetur, quam sacra historia, si eius exteriorem solum corticem spectemus: tamen si consideremus Scripturarum immensas divitias sub allegoriae involucro latentes, omnem omnium historicorum, oratorum, poëtarum prudentiam longissime a sacris literis superari. Quod vero Erasmus omnibus pene Veteris Testamenti historiis mysticum sensum inesse docet, id exemplo facit antiquorum, Origenis imprimis. Pro quo etiam stat illud Hieronymi prooemio in Isaiam[1]: *Post historiae veritatem spiritualiter accipienda sunt omnia: et sic Iudaea et Hierusalem, Babylon et Philistym, Moab et Damascus, Aegyptus et desertum mare, Idumaea et Arabia, ac vallis Sion vel vallis visionis, et ad extremum Tyrus, et visio quadrupedum intelligenda sunt; ut cuncta quaeramus in sensu et in omnibus his quasi sapiens architectus Paullus Apostolus iaceat fundamentum, quod non est aliud praeter Christum Iesum.* Cui accinit illud Augustini lib. 12 contra Faustum cap. 7[2]*: Omnia quae in illis* - Veteris Testamenti - *continentur libris, vel de ipso* - Christo - *dicta sunt, vel propter ipsum*. Haec, vir Amplissime, sunt ea quae in Erasmo tam impia sibi videri Patius iam ab aliquot retro annis narrare solet, ut etiam saepius statuerit pagellis aliquot haec Erasmi loca separatim in lucem edere, quo ex his quivis capere possit coniecturam, quid de eius viri pietate inque Theologicis peritia sit sentiendum. Magni se facere ait idem Patius magni Lutheri de Erasmo iudicium, qui moriens non Erasmi minus quam Pontificis odium suis legarit: quique optime perspexerit Erasmum esse Religionis risorem, iureque optimo dixerit inter Iulianum ac Lucianum medium statui debere. Haec mihi dicta pene cerebrum findebant, etsi dissimularem. Tantum dixi, notum etiam quam acerbe iudicarit idem Lutherus de Zuinglio et omnibus iis qui in S. Coenae doctrina a se dissen-

1 Migne, P.L. 24 p. 20.
2 Migne, P.L. 42 p. 257.

tirent. Addebam nec adeo mirandum fore, si Erasmo in istac *πολυγραφίᾳ* excidissent quaedam horridule dicta. Sed neque plura istiusmodi ex Erasmo adferri posse quam Luthero ipso, cuius multa adeo nobis obiectant Iesuitae, in quibus nullum sit colorem invenire. Haec Amplissime Dom. eo ad te scribere visum fuit, quo magis magisque constare possit, quantum erga Erasmum odium plurimi conceperint: quia nempe non arcte adeo adhaeserit Ecclesiis reformatis, ut in singulas quorumque recentium Doctorum opiniones - quae saepe etiam inter se pugnantes erant - contra consensum veterum iurandum sibi iudicarit.

Ab Erasmi defensione ad Sladi librum redeo, quem post superiorem cum Patio dissertatiunculam tandem accepi, sed tempore adeo importuno, ut hactenus sesquihoram tantum ei legendo impendere potuerim. Itaque solam legi praefationem et loca aliquot inquisivi, quae index suggerebat. Ex quibus tamen paucis cognovi librum istum esse Iliada malorum, calumniarum sentinam, seditionis flabellum; nec solo hoc supplicio dignum, quod publico prohibeatur Illustrium Ordd. interdicto[1]. Quanquam vero atrociter laesit existimationem tuam, nec iniuria tanta sine responso abire debet: tamen minime fuerit ex dignitate tua, ut tu cum eo calamo in arenam descendas. Sed cum idem non minus calumniose dentes impegerit in cunctos Remonstrantes, longe satius puto ut aliquis istius ordinis hanc suscipiat provinciam. Quis autem potius quam D. Ioh. Arnoldi? Is enim, suo erga Bogermannum responso[2] commode quoque aliquid erga Sladii quasi mantissae loco possit annectere. Sane materiae similitudo id quodammodo exigere videtur, quando hic quoque ratione caussae Vorstianae, tum Illustrium Ordinum, tum nominis tui, tum universe Remonstrantium honos agitur atque existimatio. Nec puto ea res plus quam bidui molestiam augebit illi in scribendo. Si tamen is hunc qualemcunque laborem detrectaverit, dispiciendum puto an non expediat, ut, quemadmodum Bogermanno Ecclesiastae Ecclesiastes respondit, ita nunc Slado Gymnasiarchae aliquis eiusdem ordinis respondeat. Equidem me huius provinciae hautquaquam pudeat, nec laborem subterfugiam; sed vix video, ut non ea scriptio inutilem redditura sit operam meam apud multos utriusque ordinis, qui nunc iudicium nostrum alicuius faciunt, quia nos magis aliis quibusdam veritatis ac concordiae amore, non harum illarumve partium studio duci vident. Sed neque displiceat, ut hanc caussam agat D. Grevinchovius: nisi forte is merito eius criminis accusatur, quod peccatum neget originale[3]. Si accusatio haec vera, nolim a tali caussam agi vel Ordinum vel tuam. Sin falsa sit, multae videntur rationes, cur non alius atque adeo ne Iohannes quidem Arnoldi ei debeat in hoc negotio praeponi. Quippe non tantum is communi Remonstrantium nomine continetur, sed nominatim haereseos a Slado traducitur. Deinde cum eadem tecum urbe vivat, atque adeo magistratus eius, cuius tu pars es, subditus sit, iusta videtur ratio, cur ei potius honos tuus curae esse debeat quam alteri. Praeterea cum non Batavus solum sit, sed Roterodamus, ferre non debet ut Erasmi sui nomini *ἀσεβείας* nota inuratur ab advenis ingratis: qualis imprimis Sladus iste, quem in summa egestate vili sordidoque se opificio sustentantem in honestum adeo locum extulerit Batavia liberaliterque

1 De Groot heeft wel getracht de Staten te doen besluiten om Sladus' boek te doen verbieden, maar Amsterdam wist het te beletten (Wijminga, Festus Hommius p. 172).
2 Zie p. 335 n. 3.
3 Zie ook p. 362 n. 9, en p. 353 n. 4.

hactenus foveat atque alat. Denique *οὐκ ἀπρεπὲς* ut priori Anglo[1], a quo vehementer laesus erat, homo Batavus Anglum accudat alterum, a quo non minus est laesus: habebit adversarios vehementes, vehemens et ipse, eoque nihil periculi puto, ne si illi postea novis insurgant mendaciis ac calumniis, animum ipse despondeat, sed talem esse confido, qui semper in adversarios parata tollat cornua. Sed quisquis futurus est, qui Illustres Ordines, qui nominis tui dignitatem, qui orbis delicias Erasmum contra maledicentiae murices tueri volet, ego ad istam rem lubens conferam symbolam meam, si opus putabis. Diatribam tuam de Magistratus iure in Ecclesiasticis[2] accepi, miroque legendae eius teneor desiderio. Hoc tamen quatriduo nec inspiciendae otium ullum erit. Siquidem a summo mane usque ad noctem desudandum erit vel in publico discipulorum examine, vel in putandis rationibus ac scribendis literis ad parentes eorundem: vel parandis iis quae ad ludos scenicos requiruntur. Crastino enim die et perendino iuventus publice aget Plauti Mostellariam et Senecae Herculem Oeteum. Sed et simulac discipuli domum quisque profecti erunt, uxor deducenda erit Bredam ad affinem[3], cuius imminet puerperium. Ubi vero quatriduum hoc exspirarit, abunde suppetet otii, ob ferias quibus fruar. Haec sunt quae nunc scribere habui, Amplissime Domine. Deus Opt. Max. A.T. patriae, familiae tuae, etiam nobis diu servet incolumem. XVI Sept. ∞ IↃCXIV.

Tui observantissimus
Ger. Iohannides Vossius.

373. 1614 Sept. 28. Aan Willem de Groot[4].

Salve Frater.

Catalogos videre nondum licuit. Maiori celeritate egebant studia tua: ideo ad hanc literarum tuarum partem statim volui rescribere. Auctor sum, ut recte informeris ad iuris disciplinam, antequam attingas Scholasticos diligenter perlegas Secundum Ethicorum Nicomacheorum et quintum apud Aristotelem, aut eius optimum Paraphrasten a D. Heinsio editum[5]. Deinde eiusdem Aristotelis Rhetorica quae seorsim extant cum erudito satis commentario. Mox Ciceronis Officia, Paradoxa, de Finibus et de Legibus: item Topica et de Inventione. Inter legendum vero cupiam aut excerpas aut diligenter ad marginem libri annotes ea, quae ad Ius Naturae ac Gentium, ad Legum ac Magistratuum originem, denique ad Rempubliacam et Ius tum publicum, tum privatum pertinebunt. Hoc labore confecto cogitabimus de caeteris. Et forte non inutile tibi sit futurum, si ad me transcurras aut hac septimana, aut altera, cuius die tertio Hagam sum rediturus ad Conventum. Velim accedas meo nomine D. Polyandrum, eumque comiter moneas ut super libello[6], quem tu transcripseras, quemque ego ipsi

1 Guil. Amesius uit Ipswich, sedert 1610 in de Nederlanden; legerpredikant, predikant bij de Engelsche gemeente te 's-Gravenhage, later Theologiae professor te Franeker. De strijdschriften tusschen Grevinchoven en hem bij Rogge, Bibl. Rem. Geschr. p. 110; Contra-Rem. Geschr. p. 54.
2 Zie p. 349 n. 4.
3 Waarschijnlijk Maria Junius, de zuster van Vossius' vrouw Elisabeth, gehuwd met den predikant Isaac Diamantius te Breda.
4 Gedrukt Epistolae p. 751.
5 Zie p. 73 n. 4.
6 Zie p. 350 n. 3.

misi, velit me iudicii sui participem facere: quando aliis quoque velim idem opusculum quamprimum posse ostendere, praecipue vero quibusdam in Republica versantibus, quibus nunc maxime vacaret id legere intermisso Conventu. Attamen orandum illum cupio ut maturet, si potest; praecipitari ipsum non cupio. Sed illud vel maxime obsecrandus est, ne patiatur scriptum istud in ullius praeter suas aut Colonii manus venire. Nolim enim quisquam exemplum habeat libelli, in quo ipse adhuc quaedam desidero. Sunt et aliae causae non minus graves, cur hoc anxie curari debeat. Rescribas quaeso sine mora, et si D. Iohannem Arnoldi[1] videris, significes ei me hanc omnem septimanam Botterodami mansurum. Vale, mi Frater. Rotterodami 28 Septembris 1614.

Tui amantissimus
H. Grotius.

374. 1614 Oct. 9. Van G.M. Lingelsheim[2].

S.P. Amplissime Domine.

Epistolam tuam accurate scriptam recte accepi, et lubens cognovi rationes scripti tui adversus Lubbertum[3] explicatas. nemo est patriae et publicae quietis amans, qui non consultum ducat, in uno ceterorum proterviam coercitam, qui impune sibi esse postulant, specie pietatis magistratibus insultare. Vidi scriptum eius, quod reposuit[4], plenum iracundiae et contumeliarum; et quamvis eorum, quorum reus est, nihil fatetur, tamen satis constat, iure merito ipsius proterviam reprehensam. Cogitavi anne consultum esset, iure adversus hanc insolentiam experiri, et magistratus cognitioni deferre, uter calumniatus sit, et meritus sit, ut in ipsum auctoritate publica animadvertatur. Tu qui forman reip. vestrae optime intelligis, iudicabis an id consultum sit, et quis exitus sperari possit. Certe e re publica esset, compesci huiusmodi ingenia, et severa castigatione aliis exemplum statui. Ut istorum hominum contumacia te ab editione Historiarum tuarum absterreat, minime aequum iudico. Posteritas rectissime iudicabit, et veritatem amplectetur, immunis ab affectibus istis, quo tenentur factiosi. Neque censura Romana, aut insultatio protervissimi nebulonis, qui se Gallum I.C.[5] dicit, absterrere magnum Thuanum debet a pertexenda Historia sua. Est ita ut dicis, non minus iniqua iudicia istorum hominum perfert, quam Romani scorti lenonum. Viri tamen boni et veritatis amantes opus illud bono publico editum amplectuntur et admirantur, quidquid obganniant improbi et factiosi.

Abrahamus Scultetus noster iam in sextum mensem hinc abest, a Brandeburgico Electore accersitus ad constituendas illic Ecclesias[6]. Insaniunt Ubiquitati devoti, et spurcis chartis laudatissimum institutum proscindunt, calumniisque onerant, crudelitatem arguentes adversus pervicaces: sed ita receptum est hodie, in publicum absurdissima mendacia profundere, de iudiciis bonorum et posteritatis securos, persuasum sibi habentes, habitura lactucas sua labra[7]. Illustris

1 Corvinus.
2 Hs. U.B. Amsterdam, cod. R 31[a]. Gedrukt Epistolae ecclesiasticae p. 390: Reifferscheid, Quellen I p. 65. Antwoord op n[o]. 304. Beantwoord door n[o]. 386.
3 Ordinum Pietas.
4 Zie p. 283 n. 1.
5 In I.A. Thuani Historiarum libros notationes lectoribus et utiles et necessariae, auctore Io. Bapt. Gallo I.C.; Ingolstadt 1614. Schrijver is de Jezuiet Jean de Machault.
6 Scultetus spreekt over deze opdracht in zijn: de Curriculo vitae p. 68 vv.
7 Hieronymus, Ep. 7, 6 = Migne, P.L. 22 p. 341.

Magnus Praefectus noster Comes Solmensis[1] ad vos iam mittitur de foedere acturus. Is quia te in oculis habet, et dotes tuas eximias summopere miratur, non potui intermittere, quin has ei darem, et studium meum in te testarer. Ex ipso cognosces de rebus nostris, quae voles. Neque te prolixioribus meis ab eius colloquio arcebo. Faxit Deus, ut hoc foedus cedat gloriae Dei et publicae saluti. Vale decus aevi nostri. Heidelberga. 9 Octobr. 1614.

T. omni studio et cultu
G.M. Lingelshemius.

Adres: Clarissimo et amplissimo viro Dn. Hugoni Grotio Iurisconsulto, Roterodamensis Civitatis Syndico, Domino suo colendo. Roterodamum.

375. 1614 Oct. 11. Aan G.J. Vossius[2].

Debitor tibi sum, Vossi doctissime, pro binis eruditissimis literis, quarum priores Sladum, alterae[3] meam de Iure Magistratuum diatribam attingunt. Ad Sladum quod attinet, crescit mihi quotidie animus et recte facti conscientia, cum video ea quae a me scripta sunt, pro existimatione et iure Magistratuum, pro pace Ecclesiarum, pro doctrinae sobrietate, non posse nisi per mendacia et calumnias oppugnari. Et sane praeclarus huic coepto successus adfuit, is nimirum quem boni cives semper optarunt, ut meo malo malum publicum redimerem. Nam cum antea mihi liceret tuto agere, Ordines autem passim acerbissimis convitiis exciperentur, hoc egi scripto meo, ut Ordines non tam aperte amplius lacessantur, ego autem scopus sim contumeliarum. Mitto tibi Ioannis Arnoldi librum contra Bogermannum[4], in cuius praefatione fit obiter Sladi mentio, non ultra tamen quam quatenus ille me impetivit. Caeterum alia sunt eiusdem Sladi facinora quae nescio an silentio transmitti debeant: quod Erasmum virum tantum ille tantillus tam impudenter infamat, et quidem verbis ipsius contra bonam fidem ita truncatis ut non suum sensum praeferant; quod Lutherum maluit cum Iesuitis incessere, quam cum nostris purgare; at quo tandem nomine? nempe quia is dixerit haereticum non fore si quis voce *ὁμοουσίου* non usurpata rem ipsam teneat: quasi non multo plus dixerint Basilius, Nazianzenus atque alii, qui suadent etiam ut abstineatur vocabulis *ἃ λέξεσιν αὐταῖς οὐκ ἐμφέρεται τῇ θείᾳ γραφῇ*, inter quae diserte numerant *τρίαδα ὁμοούσιον, θεότοκον*. Sed ille, ut Lutherum posset ignominiose traducere eadem fide qua Erasmum tractaverat, ex hypothetica enunciatione categoricam fecit: nempe ut solus Calvinus Orthodoxus maneat; cui tamen Iesuitae, e quorum penu ista mutuatus est Sladus, multo plura impingunt in hoc ipso *τρίαδος καὶ ὁμοουσίου* negotio quam Erasmo et Luthero. Qui non clamores excitarentur, si dixisset Erasmus Filium respectu personae improprie dici creatorem: et dure dictum in symbolo Niceno: Deum de Deo; et quod Filius dicitur Patri fore subiectus ad utramque naturam pertinere, quae omnia exstant apud Calvinum? Iam vero Ubiquetarios, quos fratres agnoscunt Theologi moderatiores, Serveti discipulos facere quae est intemperantia? Obtentus hic sumitur, quod ipsi non minus quam Servetus doceant divinas

1 Zie p. 253 n. 6.
2 Gedrukt Epistolae p. 15. Antwoord op n°. 372.
3 Deze brief is mij niet bekend.
4 Zie p. 347 n. 1.

proprietates Christo homini communicatas, sed animo diversissimo: Servetus ut evertat *τὴν καθ᾽ ὑπόστασιν ἕνοσιν*, Lutherani autem quod eam hoc pacto magis stabiliri existiment. Quid ergo nunc obstat quominus ad Sladi exemplum Lutherani Calvinianos vocent Quintini et Libertinorum discipulos, quia utrisque dogma hoc commune sit, peccata quoad Deum necessario evenire, et ut eveniant a Deo ordinari? Haec atque alia complura sunt in Slado *γεννήματα τῆς ψευδωνύμου καθαρότητος*, quae doctorum animadversionem merentur. Et cogitandum erit cui mandanda sit haec opera, quae tota biduo aut triduo confici potest. Sed ad Ioannem Arnoldi[1] ut revertar, is pro auxiliis a te collatis gratias tibi agit maximas: et in prima quidem parte non parum: in altera autem quam nunc habet sub manibus[2] ita se adiutum tuo labore[3] profitetur, ut potissima quaeque istius suae diatribae non dubitet tibi ferre accepta. Scriptum tuum, ut vides, ad te redit. Ad quaestionem de Iure Magistratuum quod attinet, gaudeo meam explicationem tibi non displicere. Quae vero praeterea addis de te humiliter, in me benigne, iis cave credas fidem a me adhiberi. Magnus *εἴρων* es: *ἐγὼ δέ τις οὐ ταχυπειθής*[4]. Utinam vacaret tibi, cuius rei spem nuper faciebas, ad me transcurrere ut coram de isto maximi momenti negotio agere possimus. Vix enim quisquam est cuius iudicio plus tribuam, non tantum ob plurimam lectionem et summam diligentiam in vero indagando, sed vel maxime quod animo minime perturbato ad istas controversias accedis. Quare si potes bea me tuo conspectu. Ero Rotterodami ad Martis usque diem, tum rediturus ad Conventum Hollandiae. Vale Vir doctissime. 11 Octob. 1614.

Tui studiosissimus
H. Grotius.

376. 1614 Oct. 13. Aan G.J. Vossius[5].

Vir Clarissime.

Hagae cum amicis expenso negotio, visum est e re et publica et mea paucis pagellis ostendere quam multa Sibrandus praeter verum dixerit: quod paucis horis confeci, tradidique Lugduni Typographo[6]. Edetur autem sine nomine libellus, in quo nihil plane novi dicitur: sed tantum ad meos et Sibrandi libros Lector revocatur. Rogavit autem Ioannes Arnoldi vir optimus, ut tuo auxilio iuvari possit in cognoscenda Historia Manichaica[7] et his quae cohaerent. Habebunt enim haec usum in partis secundae Bogermanni refutatione[8]. Rogo te si quid potes ipsum subleves. Grevinchovius admodum serio persequitur iniuriam sibi factam, et quod Peccatum Originale dicatur negare[9], et brevi

1 Corvinus.
2 Zie p. 349 n. 2.
3 Zie n°. 363.
4 Theocritus VII, 37.
5 Gedrukt Epistolae p. 15.
6 Bona Fides Sibrandi Lubberti demonstrata ex libro quem inscripsit Responsionem ad Pietatem Hugonis Grotii. Bij Paets uitgegeven (Rogge 73).
7 Cf. n°. 379, 381, 382. Een ‘Fragmentum de Manichaeis et Stoicis, nunquam antehac editum’ komt, zonder titel, in Vossius' Tractatus theologici van 1701 voor. Petit, Bibliogr. Lijst n°. 49.
8 Zie n. 2.
9 Zie p. 358 n. 3.

ostendet, ut puto, calumniam esse. Diu mecum locutus est, nec ulla in re haesitat, nisi in hoc uno, quod affirmare veretur ei peccato soli et per se sumpto cruciatus aeternos aut retribui aut deberi. Sed posteros ob culpam primi parentis miseriae subiectos, et morti, iure etiam filiationis excidisse, amissam quoque iustitiam originariam sive praecipua divinae imaginis, hinc cupiditatibus fraena laxata, inde porro magnam sementem vitiorum, rotunde profitetur. Scribebam haec maxime festinans cum Lugduno Rotterdamum vectus inde Hagam iterum cogitarem. Vale Vir Clarissime mihique merito amicissime. 13 Octob. 1614.

Tibi addictissimus
H. Grotius.

377. 1614 Oct. 14. Aan D. Heinsius[1].

Vir Clarissime.

Rogatus ab amicis in Gallia Nob. Mylius[2], ut certos ipsos faceret de causis morbi mortisque viri, nisi tu esses, incomparabilis, Isaaci Casauboni, compellavit me de literis Thorii[3], quibus ea historia ita describitur, ut non possit aut rectius quicquam aut ornatius dici. Respondi esse eas apud te[4], sed daturum me operam ne diu iis careret, ut honestissimis amicorum desideriis posset satisfacere. Quare rogo eam epistolam ad me transmittas, Hagam, si fieri potest, ubi futurus sum ad diem usque Saturni. quo facto et me et ipsum D. Mylium devinxeris. Vale vir eruditissime et diu saeculum orna. XIV Oct.CIↃIↃCXIV.

Tuarum virtutum admirator
H. Grotius.

Adres: Erntfeste hoochgeleerde wyse zeer voorzyenige heere Daniel de Heins Professeur ordinaris ende Bibliothecaris in de Universiteyt tot Leyden. Loont den bode.

378. 1614 Oct. 15. Van F. van den Sande[5].

Vir amplissime.

Ubi Sibrandi libellus adversum te publicatus tribus nostris collegiis esset oblatus[6], post illius materiam varie discussam, tandem mihi abs Senatu iniunctum fuit, ut pro iure amicitiae, quae mihi cum utroque vestrum intercedit, vobis significarem, probare

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77.
2 Cornelis van der Myle was als buitengewoon gezant in Frankrijk. Zie p. 295 n. 5.
3 N°. 355.
4 Zie n°. 362.
5 Hs. U.B. Amsterdam, cod. III E I^{88}. Gedrukt Epistolae ecclesiasticae p. 391. Over den schrijver zie p. 291 n. 4.
6 Lubbertus' Responsio ad Pietatem Hugonis Grotii (zie p. 283 n. 1) is opgedragen: Nobilissimis et Amplissimis Dominis, Dominis Senatoribus Geldriae, Deputatis Ordinum Velaviae, et Consulibus Civitatis Arnemiensis.

quidem Senatum, quod neuter vestrum Vorstii de essentiae divinae infinitate ac de Salvatoris nostri merito positiones atque aequivocationes probet, vel defendat: atque uterque statuat blasphemas Socini haereses in nostra Ecclesia non esse tolerandas; item quod inter vos conveniat de quinque illis

Remonstrantium articulis, tam hos qui de praedestinatione minus dicunt, quam alios, qui de ea sublimius sentiunt, esse tolerandos, atque inter eos Christianam ac fraternam charitatem esse colendam: Verum iniucundam Senatui fuisse hanc vestram discordiam, ac dolere, quod viri eruditissimi atque optimi, quique suis eximiis ingenii dotibus optime de Rep. atque Ecclesia adversus eiusdem hostes ac turbatores mereri, eamque illustrare, et qui, si animis conspirassent, nascenti dissidiorum morbo medicinam facere potuissent, in diversas partes essent distracti, atque hostibus tam delectabile praebeant spectaculum. Non videri item circa reliquos articulos, videlicet de summae potestatis iure in regimine Ecclesiastico, item de functionum Ecclesiasticarum ordine atque electionibus, tam latam inter vos differentiam, neque tam difficilem quaestionem, ut non pro maiore parte componi possit; cum de eo inter vos conveniat, in recte constituta Rep. Christiana non recte formari, vel peti duas potestates collaterales vel rempublicam in republica; summum Magistratum, si Christianus fuerit, esse tutorem ac conservatorem boni Ordinis Ecclesiastici; neque Magistratum neque Synodum in religionis fundamento quicquam mutare posse, Magistratum de rebus Ecclesiae adiaphoris sine synodali iudicio leges sancire posse; penes summam stare potestatem, ut de Synodis an et quando sint indicendae decernat, has ipse indicat, eis intersit, easque sua auctoritate regat ac gubernet; item: Synodalia iudicia non esse examinis immunia, eaque ut legis publicae vim obtineant summi magistratus iussu esse sancienda; ad eiusdem quoque Magistratus curam pertinere, ne quis per speciem iudicii Ecclesiastici vel synodalis iniuria afficiatur. Esse quidem inter vos controversiam, utrum Ecclesiastica gubernatio in *ἰσοτιμίᾳ* an in functionum diversarum gradibus ac praeeminentia potius sit constituenda; item utrum electio summae potestati vel populo competat; de eo tamen inter vos convenire, neutram intentionem esse iuris plane divini atque immutabilis. Denique circa patronatum Ecclesiasticarum functionum tam multa videri Sibrandum tibi concedere, ut nihil pene relinquat, quod contra intendi possit; ac superesse quidem nonnullas positiones differentes, quae tamen quarundam circumstantiarum concessione vel remotione possint in concordiam deduci, vel saltem sic temperari, ut tam vehementis repugnantiae tollatur materies. Itaque cum de rei substantia tam levis inter vos sit opinionum dissimilitudo, Senatus praeoptaret vos utrinque ab odiosis hisce contentionibus desinere, ac potius voluntate, studio atque affectu conspirare ad Ecclesiae quietem auctoritate ac consilio stabiliendam. Ego vero neque erga te neque erga Sibrandum amicitiae iuri satisfecero, si non idem quoque vehementer optavero, ac pariter dignitati vestrae adstruere, quaeque eam obnubilatura viderentur avertere omnibus modis studuero. Quia vero non aliter quam ex officii publici necessitate, uti nuper scribebas[1], in hasce concertationes devectus es, nunc quaeso extra illam officii necessitatem constitutus cum sis, Ecclesiae causa - cuius Doctores ac Pastores in odium vocantur atque in vidiam - eas concertationes relinque. Vale vir amplissime. Dab. Arnhemii XV. Octobr. Anno CIↃIↃCXIV.

T.A. studiosissimus
Fredericus Sandius.

Adres: Ehrentfeste ende hoochgeleerde Heere Mijn Heere Hugo de Groot Raet ende Pensionaris der Stadt Rotterdam.

1 In n°. 312.

379. 1614 Oct. 20. Aan G.J. Vossius[1].

Vir Clarissime.

Scripseram ad te nuper[2] optare Ioannem Arnoldum ut instrui a te posset cognitione Manichaicae Historiae. Quanquam vero non nescio multis te negotiis impediri, tamen iterum a Ioanne Arnoldo interpellatus, omittere non potui, quin aurem tibi vellerem: Puto paucis pagellis ex maiori tuo opere desumptis ipsius desiderio posse satisfieri. Nostra quae in Sibrandi librum annotavimus, brevi videbis[3]. Thomsonem[4] ubi commodum erit expectabo. Vale Vir doctissime, et nos ama. 20 Octob.[5] 1614.

Tibi addictissimus
H. Grotius.

380. 1614 Oct. 23. Aan G.M. Lingelsheim[6].

Pervenerit forte ad vos quoque liber rabidissimus Sibrandi[7], qui vocabulo quidem me, sed re ipsa Ordines Hollandiae petit: quorum ego famam contra latratus ipsius defenderam. Nunc facit, quod solent furiosi canes: omisso qui iacit, in lapidem qui iacitur vertit iras, eumque admordet. Quanquam vero nihil mihi metuo a virorum prudentum iudiciis, praesertim eorum, qui noverint, quantae molis res sit adulta vitia praesertim theologorum attingere, tamen quo apertius sit, quam iustas habuerim scribendi causas, quamque iniustis calumniis premar, mitto tibi decretum Ordinum de isto Sibrandi libello[8], simulque exiguum libellum, quo malae artes ipsius breviter deteguntur[9]. Accedit liber alius ecclesiastae Lugdunensis contra Sibrandi quendam *ὑπερασπιστήν*[10]. Rogo te, ut causam non tam meam, quam magistratuum meorum aequo animo cognoscas. De Vorstio, quae res famam ipsorum maxime onerat, certum te bonosque omnes esse iubeo, nihil sequius de illo inauditum, cum primum vocaretur. Postquam accusari coepit periculosae novitatis, abstentus est Academia, donec causa mature cognosceretur. Interim vehementer offendit nostrorum procerum animos audacia theologorum quorundam, qui rem ausi sunt periculosam libertati, ut contra suos rectores externae potestatis minas intenderent. Haec illi quo tendant non vident: sed de summa reipublicae agebatur. De praedestinatione vetus est apud nos et definita nunquam controversia: et quaedam sunt eius argumenti, quae ut vera sint, tuto tamen silentur. Praecipua contentio est de iure magistratus in gubernanda ecclesia, quod quidam directe oppugnant, alii vero per cuniculos.

1 Gedrukt Epistolae p. 15. Beantwoord door n°. 381.
2 N°. 376.
3 Bona fides, zie p. 362 n. 6.
4 Zie p. 345 n. 1.
5 In den origineelen brief zal Grotius 20 Novemb. geschreven hebben; zie n°. 381.
6 Afschrift Kon. Bibl. Kopenhagen. Gedrukt Reifferscheid, Quellen I p. 66. De brief is eerst 12 December verzonden; zie n°. 386.
7 Responsio ad Pietatem; zie p. 283 n. 1.
8 Niet het 'Decretum pro pace' (p. 293 n. 2), zooals Reifferscheid meent, maar de Resolutie van de Staten van Holland van 17 October 1614, waarbij Lubbertus' Responsio verboden werd (Knuttel n°. 2117, 2118).
9 Bona fides; zie p. 362 n. 6.
10 Joh. Arn. Corvinus' Responsio ad Io. Bogermanni Annotationes; zie p. 347 n. 1.

At ego ita existimo, nisi id ius sit positum extra controversiam, nunquam tranquillam fore ecclesiam. Si agnosceretur ea, quae agnosci debet, magistratuum auctoritas, facile deinde persuaderi posset magistratibus, ut caute ac circumspecte iure suo uterentur, aut etiam de iure suo aliquid cederent. Nam dum ecclesiastici quidam - neque enim omnes eadem desipiunt - luctantur cum magistratibus, suspecta fiunt omnia et contemtores magistratuum sub ecclesiae nomine ferociunt, ecclesiasticae pacis perturbatores sub magistratuum patrocinio sperant se posse delitescere. Quanto erat satius, dare honorem, cui honorem debeas? Det nostris hanc mentem Deus, et salva salutaris doctrinae puritate pacem restituat ecclesiis. Ego feci patriae causa, quod factum oportuit; a contentionibus abhorret animus, quas ut suscepturus non fui, nisi urgenti necessitate, ita nunc cum primum potero me expediam. Iuvit me nuntius confirmati inter protestantes Germaniae principes et hanc rempublicam foederis, tempore quam maxime necessario. Iuliacensem controversiam[1] ad pacem temporariam spectare, hic credimus, si tamen adduci Hispanus potest, ut reddat Vesaliam. Pro Aquisgranensibus sperare nihil ausim. Allobrogici belli exspectatio suspensos nos habet. Utinam nobis liceret aliquando arma Hispanica oppositis Alpibus excludere. Sed vix sperare hoc sinit Gallia sub rege puero invalida, nec quicquam forte ausura, accisum Britanniae aerarium, Itali principes concursuri undique ad restinguendum in vicinia incendium. Fruimur tamen spe et gaudii interusurio. Vale, Vir amplissime, meque solita benevolentia prosequere.

Rott. XXIII. Oct. CIↃIↃCXIV.

Tuae amplitudini addictissimus

H. Grotius.

Sculteto et Grutero velim parvi libelli exemplaria dari.

381. [1614] Oct. 23. Van G.J. Vossius[2].

Hugoni Grotio. Roterodamum.

Pudet, Amplissime Domine, quod tarde adeo cum petitioni tuae, tum exspectationi Corvini nostri satisfacio: si modo nunc quoque satisfacio. Metuo enim ne aut meliora ille exspectarit, aut plura, aut saltem alia et quae instituto suo inservire magis potuissent. Quod vero haec qualiacunque nunc demum mitto, non inertia in caussa est, sed quod toties quotidie a studiis contigerit avocari, ut haec ipsa vix potuerim chartis commitere. Scripseram quidem antea quaedam de Manicheis *τὸ αὐτεξούσιον* negantibus, sed mutilam putavi hanc commentatiunculam fore, nisi addidissem aliqua de Gnosticis Manichaeorum parentibus, et horum progenie, Priscillianistis. Et quia Gnosticis ipsis praeivere hac in re Democritus et alii *τῶν ἔξωθεν*, Chaldaei imprimis, de his omnibus aliquid quoque dicendum existimavi. Quin et aliquid adieci de Chrysippo, quando eum quoque, qua iure, qua iniuria, culpae simili involvendum multi arbitrantur. Remitto tibi tum Cl. Petri Molinaei meditationem de sopiendis Ecclesiae malis[3], egregiam sane,

1 Wagenaar X, 75 vv.

2 Afschrift U.B. Leiden, cod. Pap. 3. Antwoord op n°. 379. Beantwoord door n°. 382.

3 Ouvertures pour travailler à l'union des Églises.

nisi qua parte *χολαχείαν* habet apertam: tum etiam quae de remissione peccatorum et Christi satisfactione commentatus es adversus Socinum[1]. quae profecto mire me delectarunt, en in veritate firmarunt, non quia ante vacillarim, quod nefas ducam, sed quia argumenta quaedam erant, in quorum solutione mihi non satisfacerem. Sane verissimum hinc esse video, non posse hanc caussam solide adversus istum hominem tractari, nisi ab eo qui Iurisprudentiae sit gnarus. Perge, Vir Amplissime, istiusmodi meditationibus Ecclesiam iuvare. Ut ringantur malevoli, Deus caussam suam non deseret. Ego multa multorum in ista caussa prae opusculo tuo titivillitio non emtitem. Amplius adderem; sed timeo ne si perpetuo sim laudator - et qui aliter possim! - subinde videar adulator. Avide aliquid exspecto adversus Sibrandum. Thomsonum[2] nunc non mitto, sed fiet Deo volente, extrema hebdomade sequenti. Nam quia media istac hebdomade boarium forum ferias nobis largietur, commode tum, quod hactenus non licuit, cum exemplari tuo conferam id quod exscripsit amanuensis. Vale Magnifice Domine. 23 Octobris. h.e. hebdomadibus aliquot ante literas eas quas postremo misisti, quae, si manui tuae credo, adulto Novembri scriptae erant.

Nudiusquinctus a vetere quodam discipulo literas Franekera accepi, quibus significat Bogermannum[3] et Sopingium[4] munus professionis publicae suscepisse, quod hactenus recusasse dicebantur. Equidem honorem istum Bogermanno non invideo, sed magnopere doleo eo res Ecclesiae devenisse, ut in Academiis opera talium sit opus, quibus non plus adest eruditionis aut candoris. Nempe omnia in peius ruere *ac retro sublapsa referri*[5]. Sed haec mitto. Nec enim nunc vacat, temporum ad te querimoniam scribere. Iterum vale.

Tui observantissimus
G. Vossius.

Van andere hand: 23 Oct. 1614.

382. 1614 Oct. 23. Aan G.J. Vossius[6].

Pro scripto de Manichaeorum erroribus[7] gratias habeo, Corvini et bonae causae nomine. De Molinaei scripo tecum sentio. Commentatiunculam nostram de Satisfactione tibi non ingratam fuisse gaudeo. Mitto tibi decretum Ordinum de libello Sibrandi[8], et bonae Fidei ipsius *τεκμήρια*[9]. Quid mihi amplius, non per me quidem,

1 Grotius' Defensio fidei Catholicae de Satisfactione Christi adversus Faustum Socinum Senensem. Leiden, Joh. Paets. 1617 (Rogge 258 vv.).
2 Zie p. 345 n. 1; p. 365 n. 4.
3 Zie p. 337 n. 9.
4 Godefridus Sopingius (1573-1615), predikant te Bolsward, werd tegelijk met Bogerman tot Theologiae professor te Franeker beroepen, maar ook hij nam het beroep niet aan. Hij is de auteur van: Apologetica responsio ad libellum anonymum, qui vocatur Bona fides Sibrandi Lubberti, et ad Hugonis Grotii Pietatem; in 1616 posthuum uitgekomen.
5 Virgilius, Aen. II, 169.
6 Gedrukt Epistolae p. 16. Antwoord op n°. 381. Beantwoord door n°. 383.
7 Zie p. 362 n. 7.
8 Zie p. 365 n. 8.
9 Zie p. 362 n. 6.

sed per alios faciendum iudices scire aveo. Tum vero dissertatiunculae nostrae de Imperio circa Ecclesisatica[10] quid fieri debeat.

10 Zie p. 349 n. 4.

De Thomsone[1] non est quod festines. Sed aut me visum veni aut ego te in ipsis boarii fori feriis opprimam. Antequam diem asscribam, inspiciam diligentius Calendarium: quod nisi me fallit est hodie 23 Octobris, anni 1614, Dionysiani quidem.

Tui addictissimus
H. Grotius.

383. 1614 Oct. 27. Van G.J. Vossius[2].

S.P. Magnifice Domine, postquam Sibrandianum responsum in lucem prodiit, tam vane multa pro eo adversus Illustres Ordines, ac dignitatem tuam, a malevolis iactabantur, ut non potuerit quidquam bonae causae, sive qua publicum, sive qua privatum te tangit, vel conducibilius vel opportunius accidere hoc tempore, quam edictum Ordinum, et Bona Sibrandi fides[3]. Itaque me quidem tantopere delectarunt, ut quamquam quo tempore fasciculus mihi reddebantur, ob morosas quasdam Scholae nugas animo essem minus defaecato, tamen literis tuis, caeterisque lectis, sic fuerim recreatus, ut totum exinde diem tam laetum, hilaremque duxerim, quam si Hilaria fuissent. Quantum vero ea res gaudii mihi attulit, tantum inde doloris Malevoli ceperunt. Cum autem alia eos in edicto male habuerunt, tum quod aperte in illo dicatur, operam tuam Illustribus Ordinibus gratam fuisse, ac Sibrandum mala tecum fide egisse. Quod quidem non minus eos urit, quam quod venditioni libri Sibrandiani interdicatur. Eoque magis haec res eos coquit, quod disertim addatur, hoc pleno in conventu constitutum esse. Nempe vident et dolent, minus sic deinceps fidei calumniis suis habitum iri. His vero omnibus aliud nihil opponere possunt, quam quod nec defuere ex Civitatibus, quae Sibrandianam magis causam probarint: quasi unquam fere sic agatur in rebus, vel publicis, vel privatis, ut idem sentiant omnes. Ecclesiastes quidam nostras retulit mihi atque aliis, ut filius suus Amstelodami viderit edictum hoc Portae (urbis ac templi) affixum ab Illustrium Ordinum viatore. Hoc quidam non factum credere malunt. Sed qui tantum scilicet scelus credere sustinent, mirari ac ringi, quod hoc perpeti voluerint eius civitatis Proceres, in cuius constantia proram ac puppim causae suae constitutam saepius sunt confessi. Bona fides tua effecit, ut nonnullis tandem scrupulus sit iniectus, quibus antea persuaderi non poterat, Sibrandum mala fide agere. Imo aliqui aperte eum iam culpare non verentur. Sane hesterna die, cum rogasset quidam eius ordinis, quid mihi de Bona fide videretur?, atque ego respondissem, metuere me ne multum Sibrando sudandum sit, priusquam omnibus iis respondeat: confessus est quod antea nunquam, multa eo in scripto esse, quibus a Sibrando responderi non possit, ac se quoque antequam Libellus hic prodiret, quaedam istiusmodi observasse: sed Libello hoc tuo - cuius tamen non te, sed Bertium, ac Ioannem Arnoldi[4] authores suspicantur - et plura, et tam clare probari, ut negare sit neminis, nisi qui frontem perdidit. Addebat, se quid multo eruditius ab tanti

1 Zie p. 367 n. 2.
2 Gedrukt Vossii Epistolae p. 45; Epistolae ecclesiasticae p. 392. Antwoord op n°. 382.
3 Zie p. 367 n. 8 en 9.
4 Corvinus.

nominis viro exspectasse: Plurimos esse in Batavia, etiam recentes de Schola, qui Sibrando melius illam causam potuerunt tractare. Postea in alios incidi, qui similiter iudicarent. Paucissimos reperi, qui non fateantur, graviter et Sibrandum peccasse et omnes eos, qui absque Ordinum insectatione de religionis controversiis agere non possunt. Utinam vero simul emisisses Scriptum tuum de summi Magistratus iure circa Ecclesiastica[1]: fortasse enim si Edicti tempore prodiisset, hinc tacitae aliquid authoritatis ei accessisset. Sed quia id factum non est, proximum puto, ut quam celerrime subsequatur. Quid enim attinet Crabronibus illis toties per intervalla bilem moveri? Recens nunc ira est. Si statim liber edatur, poterunt simul bilem omnem despumare. Quod amice me adeo Roterodamum invitas, gratias habeo maximas. Velim quidem, sed detinet me lectio tertii Georgicon Virgilii, cum aliis rei rusticae Scriptoribus; ex quibus bonum delectum cogar discere. Cras vero a prandio progressus mei periculum faciam. Quam tibi aliisque, vir Amplissime, grave est Rempub. gubernare, tam mihi in annum integrum ab Homericorum Heroum cibo, quinquaginta capitibus, vel stomachis potius prospicere. Imo multo quidem hoc difficilius mihi, quia semel iam iterumque persensi, post omnes veteres consultos, ubi ad forum boarium[2] deventum, tantumdem me sapere quam prius. Itaque post oleum et operam consumptam, aliena tandem opera uti cogor. Nec eo magis domo abesse licet, quando alieni nihil hac in re audent absque praesentia ac nutu meo. Adde quod iuventus Scholae nostrae - cuius bona pars, pro sapientia sua, non minus desiderant boum nostratium conspectus, ac mactationem, quam olim in Circo populus Romanus gaudebat Lucarum boum spectaculo ac pugna - nunquam magis custode eget, quam hoc tempore; quo et difficillime domi continetur, et periculosissime excurrit. Quod vero, ni fallor, significas, fortasse Dordrechtum te venturum, Utinam, Utinam fiat; imo utinam id amplitudo, ac dignitas tua ferat, ut pro diversorio publico subire possis pauperis hoc tugurii nostri, sed non *congestum cespite culmen*[3]. Nobis quidem ea res non voluptati minus esset quam honori. Amplius adderem, sed metuo, ne inani spe mihi blandiens alienam ex verbis tuis sententiam expresserim. Utrum sit, brevi spero, vel ex epistola tua, vel quod malo, ex adventu tuo longe exoptatissimo recognoscam. Etiam adventum tuum expetit Lydius[4]: ut qui et multis retro mensibus significavit, magno se loquendi tecum desiderio teneri, et hesterno vespere dixerit, optare se ut paucis agere tecum liceat de libello eo[5], cuius gratia ab Asello illo, - sic enim loquitur - Corvino princeps inter eos reponitur, qui *τοὺς ἄρχοντας βλασφημοῦσι*. Persuadere mihi conabatur, scripsisse se libellum eum in laudem Magistratuum, eiusque probandi (causa) verba nescio quae ex opusculo citabat. Ego cum nec tam fatuus essem ut crederem, nec irritare vellem eum quem ad coenam invitaram, consolatus sum illo, quod

1 Zie p. 349 n. 4.
2 Zie n°. 381.
3 Virgilius, Buc. I, 69.
4 Zie p. 345 n. 8.
5 In de p. 347 n. 1 genoemde Responsio, pars prima (p. 3) zegt Corvinus: ‘De multis vero quod addidit D. Grotius, verum esse, tot ab aliquot retro annis, non expressis authorum et typographorum nominibus editi libelli famosi testantur, testatur Dialogista *βαρυχέφαλος*, testantur Donteklockiorum, Gezeliorum, Smoutiorum aliorumque impudentia scripta, quae vulgi manibus teruntur omnia’. De Dialogista *βαρυχέφαλος* is dus blijkens dezen brief de Dordtsche predikant Balth. Lydius. Welke is echter de anonieme dialoog, dien hij geschreven heeft?

scriptum hoc Corvini perennaturum non putem; tum maxime quod pauci sciant, Lydium dialogi illius esse Authorem, pauciores item, per *βαρυχέφαλον* Lydium designari. Gaudebat eo sermone, sed tamen addebat, pati se non posse, ut tu de eo tam atrocem habeas opinionem: eoque prima occasione, vel Roterodami, si eo proficisci contingat, vel Dordrechti, si tu prior huc veneris, de libello eo purgare se apud te velle. Vale, Amplissime Domine, uxorique lectissimae tuae a me salutem dicito.

27. Octob. 1614.

A.T. observantissimus

G.I. Vossius.

384. 1614 Oct. 31. Van S. Episcopius[1].

Non potui committere, Vir Amplissime, quin secundo beneficio et munere provocatus grati animi testimonium et indicium aliquid exhiberem Amplitudini Tuae, ut ne iure merito bis ingratus haberer, atque hominis beneficio et favore tuo indigni notam effugerem. Quare sicuti pro nupera Pietate tua, ita nunc pro Bona fide Sibrandi ab A.T. edita immortales gratias ago. Vix dixero quam non solum libenter, sed avide etiam utrumque scriptum et acceperim et evolverim: prius quidem, quo augustius nihil pro maiestate eorum, quorum causa agitur, accuratius pro necessitate et merito rerum tractandarum, utilius pro conditione saeculi huius nostri aut scribi aut dici posse intelligerem; alterum vero, quod sordido et illiberali umbratici Doctoris[2] scripto aliud aut commodius atque efficacius opponi posse, aut iustius et dignius opponi debere non crederem. Neque enim mirari satis poteram dilutam, frivolam, et bilis atque irreverentiae plenam responsionem ab eo homine profectam, cuius erat et dignitatem ordinis sui, et famam celebritatemque nominis et existimationis suae si non veritate, quia mortales hallucinari possumus et errare, saltem modestia et superiorum reverentia, sine qua Christianis nobis esse non licet, tueri et defendere. Dolebam aliquoties eum tibi, aut Reip., cuius causam agis, adversarium obtigisse, in quo eruditi omnes iudicium, saniores reverentiam, pii vero etiam probitatem animi, tanquam in primipilo et antesignano, merito desiderant. Sed gaudeo nunc ex importuna hominis huius offensione illud bonum natum esse, quod extiterit aliquis, qui hac occasione integrum peplum retegere, et levato velo tanquam in proscaenio ostendere sustinuit, quae consilia agitent demagogi quidam post siparium et obtentum Ecclesiae, quoque spiritu agantur et ducantur ii nonnunquam, imo plerumque, qui dictatorum instar legem et crucem aliis figere non verentur. Quod profecto, absit adulationis suspicio, ita ab A.T. factum esse existimo, ut nesciam an, si quibus adhuc praeiudicio imbutis caligant oculi, aliud illis aut praesentius aut efficacius remedium dari possit. Admordere quidem et vellicare visus est Sibrandus; sed *Entellus vires in ventum effundit*[3], et ita pugnavit, ut fidem suam in triumphum turpiter abduci, seque ipsum passus sit *παραδειγματίζεσθαι*. Si quis reliquus fronti pudor est, silentio aut palinodia potius fidem suam redimat necesse est. Tu interim, vir Amplissime, perge vindicare saeculum

1 Gedrukt Epistolae ecclesiasticae p. 393.

2 Zie n°. 299 in het begin.

3 Virgilius, Aen. V, 446.

nostrum a tyrannide et licentia, meque, quem immerentem non ita pridem alloquio, addo etiam auscultatione tua dignatus es, favore et benevolentia tua porro complecti velis. Dominus Iesus coeptis et consiliis tuis faveat propitius.

31 Octob. 1614. Leydae.

385. 1614 Dec. 9. Aan J. Hotman de Villiers[1].

Vir Amplissime.

Commentationes tuas Licestrensium temporum, rerumque aliarum quae nostram Rempublicam spectant[2], avide, imo impatienter desidero. Flagitarem importunius, nisi impudentiae proximum crederem beneficium postulare, pro quo parem gratiam referre te unquam posse desperes. Sed solatur me tua aequitas qua iudice gratiam iam retulit qui beneficium agnovit. Si ita tibi videbitur, poterunt istae chartae commodissime transmitti cum fasciculo literarum quas huc solet destinare Gen. Dom. Langeracensis[3]. Viri summi et extra comparationis aleam positi Thuani tempora inanibus literis interpellare non audeo. Quare ni grave est salutem cum omni officiorum genere ipsi a me tua voce deferri percupiam. Resalutat te Mylius, et amicitiam tuam plurimi facit. Eandem ego in magna felicitatis meae parte pono. IX Decembris CIↃIↃCXIV. Hagae.

Tuae dignitatis observantissimus
Hugo Grotius.

Adres: A. Monsr. de Villiers Hotman.

386. 1614 Dec. 12. Aan G.M. Lingelsheim[4].

Fasciculus[5], quem novae hae literae comitantur, iam pridem apud me residet tabellarium quaerens: quo nondum reperto occupavit me epistola tua, quae cum a te esset, mihi merito gratissima, quippe tam certa indicia fidelissimi in me amoris praeferens, tum aliquid etiam pretii accepit manibus tradentis et comitis et legati[6]. Videbis ex Ordinum decreto, quod in fasciculo est, idem plane ipsis visum quod tibi, publica potius autoritate, quam scriptione privata reprimendam Frisii doctoris proterviam. Ego sane contumeliosissime ab illo tractatus omnia probra levia duco prae uno hoc, quod me impetiit libro, in quo vix quicquam est bonae frugis. Puto enim eum me esse, cui non tam supine et incuriose maledicendum sit. Solatur me exemplum Thuani[7], quem similis petulantia incursivit, vindicavit autem decretum simile. Hoc si illi viro tanto sat est, quid me oportet facere? Quare ad historias si

1 Afschrift Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 16 f. 93. Gedrukt Epistolae p. 16; Hotomannorum Epistolae p. 398.
2 Zie p. 348 n. 4.
3 De gezant te Parijs, Gideon van den Boetzelaer; zie p. 295 n. 5.
4 Afschrift Kon. Bibl. Kopenhagen. Gedrukt Reifferscheid, Quellen I p. 68. Antwoord op n°. 374.
5 De brief van 23 October (n°. 380) met de exemplaren van het 'Decretum' en de 'Bona fides'.
6 De Graaf van Solms; zie p. 361 n. 1.
7 Zie p. 360 n. 5.

nondum edendas, certe parandas editioni te hortante crescit mihi animus, qui paullatim ad pipulos et convitia callum ob-

ducit, tum Christianae patientiae medicamentis, tum quotidiana tractatione minime vilium negotiorum. Non est aequum ut, pollicitus patriam mihi et rempublicam cordi fore, commune bonorum civium fatum defugiam. Gratissimus mihi fuit honos propioris admissionis mihi a Comite Solmensi exhibitus. Et libenter intelligo, Vesaliae urbis et Aquisgraniiactura[1] in eam diligentiam excitatos Evangelicos principes, ut prope tanti fuerit, ista periisse. Rex Magnae Britanniae magna minatur: sed verendum est, ne nimium boni principis ira nunquam longa, tota se in minas consumat. Gallia languet invalido capite, membris male consentientibus. Apud nostros, Deo sit gratia, satis est animorum, nec minus, ut spero, virium. Aerarii ac militis cura non alia, ac si bellum certo instaret. Sed ego sane et verborum meorum et, quod multo plus est, tui temporis sum prodigus, qui ista tibi scribo, quae ex legatorum vestrorum literis multo certius intelliges. Suffecerat hoc unum rogare te, ne minorem mei curam posthac gerere velis, quam hactenus gessisti.

XII. Dec. CIↃIↃCXIV.

Tuae amplitudinis observantissimus
Hugo Grotius.

387. 1614 Dec. 21. Aan G.J. Vossius[2].

Vir Clarissime.

Scribere hactenus ad te distuli, ideo quod de eo negotio[3], quod mihi vehementer - ut scis - cordi est, nihil certius indicare tibi poteram, quam nuper cum te viderem in transitu ex me intellexeras. Nunc res quasi confecta est extra minuta quaedam quae facile transigentur: promiseruntque se Curatores propediem eius rei causa extra ordinem conventuros. Distentus hisce Comitiis aliisque rebus urbanis et privatis, de Satisfactione[4] nihildum chartis consignare potui. Sed quoties meo mihi esse licet, meditationes satis belle procedunt, et opusculum mihi spondent, cuius nec auctorem poenitere debeat, nec taedere lectorem. Tua quae subministrasti, egregium nobis usum praebebunt. Si quid aliud occurrit ab hoc argumento non alienum, rogo annotes. Redit ad te charta, qua Decretum Ordinum quidam Theologi oppugnandum censuerunt: sed accessit pastoris cuiusdam scriptum, qui eius Decreti defensionem suscepit[5], de quo iudicium tuum expecto. Vale Vir doctissime, et nostri memor vive. 21 Decembris 1614. Rotterodami.

Tibi addictissimus
H. Grotius.

1 Zie p. 366 n. 1.
2 Gedrukt Epistolae p. 16.
3 Zie p. 345 n. 5.
4 Zie p. 367 n. 1.
5 Het blijkt niet of de hier bedoelde geschriften voor en tegen het Decretum pro pace (p. 293 n. 2) gedrukt, dan wel enkel in handschrift waren. Onder de pamfletten bij Knuttel is er slechts één van 1614 (n°. 2114), n.l. 'Sommighe Buerpraetgens' van Robbert Robberts le Canu, die echter geen predikant was. In het jaar 1615 zijn er verscheidene (n°. 2191 vv.).

388. 1614 [einde]. Aan J. Wtenbogaert[1].

Reverende Domine.

Metaphrasin Hagiensis Collationis percurri. Quicquid eius vidi mirifice mihi placet, tum ob interpretationis religionem, tum ob linguae puritatem, quae per se rara admodum, in his, quae ex Belgico sermone transferuntur, rarissima est. Mecum sentit Grevinchovius, cui libri videndi copiam feci. Ab eo didici in Zelandia alteram translationem iam exstare, sed intercedente gelu nondum huc pervenisse. Auctor sim eam exspectari, antequam excudantur anteloquia. Erit enim forte quod indigeat amuleto. Utraque D. Bertii praefatio, tum illa ad Ordines, tum ad Lectorem altera[2] pererudita est, et argumento utilis: sed illa ad Ordines, ut mihi videtur, interpretis officio convenientior. Ego dandam operam puto ut haec interpretatio in manibus sit utriusque sententiae hominum. In Conventu exhiberi libellum forte minus sit tempestivum, quanquam ea de re oraculum[3] consulere nondum licuit. Soluto conventu erit forte ut Senatui rectius offeratur. Vossium puto Hagae futurum cis paucos dies, meo monitu. Magno redemptum velim, sub idem tempus hic esse posse D. Episcopium. Si id non dabitur, tuum certe cum ipso colloquium, utcunque res casura est, fructu suo non carebit. Vale vir reverende et diu Ecclesiam iuva.

Tui Reverentissimus
H. Grotius.

389. 1614 [einde Dec.]. Aan J. Hotman de Villiers[4].

Quod serius tibi, Vir clarissime, gratias ago pro Schedis, quas utendas mihi transmisisti, causa non alia est quam quod diligentius eas mihi scrutandas iudicabam, ut haberem certi aliquid et explorati quod ad te scriberem. Hoc vero nunc cum fecerim quantum per occupationes licuit, affirmare tibi possum, non me tantum summo abs te affectum gaudio, sed et Reipublicae nostrae insignem a te navatam operam, cum materiam suppeditas scribendae Historiae eorum temporum, quorum meminisse triste quidem est, sed in primis fructuosum. Ita enim iudico

1 Gedrukt Epistolae p. 7. Van de Haagsche Conferentie (Knuttel 1942 vv.) zijn in 1615 twee vertalingen verschenen:
'Collatio scripto habita Hagaecomitis anno ab incarnato Domino 1611 inter quosdam Ecclesiastas ... Ex sermone vernaculo Latina facta interprete Henrico Brandio. Ziriczaeae'. De opdracht aan de Regeering van Amsterdam is gedateerd Non. Febr. 1615 (Zie Rogge, Bibl. van Contraremonstr. Geschriften p. 111); en
'Scripta adversaria Collationis Hagiensis habitae anno CIↃIↃCXI, inter quosdam Ecclesiarum pastores ... Quae ex Belgicis ... Latina fecit Petrus Bertius. Lugd. Bat.'. De opdracht aan de Staten van Holland is van XII Kal. Apr. 1615 (Rogge, Bibl. van Remonstr. Geschriften p. 269).

Deze brief moet dus van einde 1614 of begin 1615 zijn. Rogge, Brieven van Wtenbogaert stelt hem een jaar vroeger. Over de twee vertalingen zie Rogge, Joh. Wtenbogaert II p. 102. Henricus Brand was predikant te Zierikzee.

2 De praefatio ad Lectorem is in de uitgave achterwege gelaten.

3 Oldenbarnevelt.

4 Gedrukt Hotomannorum Epistolae p. 401. Blijkens dezen brief heeft De Groot thans de papieren ontvangen, waarom hij in n°. 365 en n°. 385 vraagt. Ik stel den brief op einde December 1614.

nec clades subinde acceptas, nec obsidia urbium, nec quicquid hostis aut efficere aut minari potuit aeque periculosa fuisse rebus nostris, atque illud intestinae ambitionis dissidium, colliso quasi inter se Reipublicae atque Ecclesiae corpore. Quo magis saepe nobis ad illa tempora reflectendi sunt oculi, praesertim cum nunc quoque appareat non deesse turbatores, qui suam agant causam sub nomine pietatis, quod plerumque res novas molientibus promtissimum tegumentum est. Sed occurret, ut speramus atque confidimus, huic malo Rectorum sapientia, quae bello spectata pacis curam non deseret. Res Galliae bonos hic omnes sollicitos habent. Sed solent vestrae febres non esse diuturnae, praesertim ubi extrinsecus non alitur morbus. Iuliacense negotium dormit, fessis, fatigatisque irrito diu labore Conciliatoribus. Ceterum quieta apud nos omnia. Si quid est, quod per me curari posse credas, rogo materiam mihi praebeas, in qua ostendam quam me tibi hoc novo beneficio devinctum iudicem. Schedas religiose servabo, et ubi iusseris reddam. Vale Vir clarissime.

Tuae Amplitudinis addictissimus
H. Grotius.

390. 1615 Maart 5. Van G.J. Vossius[1].

Hesterno die, Magnifice, et Amplissime Domine, literas accepi Steinfurto, quas iussu generosi Comitis, suo et Collegarum nomine, ad me scripserat Timplerus[2]. His offertur mihi professio S. Theologiae in illustri Schola Steinfurtensi[3]. Significavi statim rem totam Praetori Musio[4], et Syndico Berkio[5], quorum utrumque optime mihi velle non dubitandis indiciis iam multos annos comperio. Dixi iis, nihil mihi in eo, quo fungor, munere displicere, quam quod videam optimum aetatis meae florem abire, nec multum me in studiis promovere. Saepius me comperisse, si quando die Dominico a meridie, discipulis in Templum abeuntibus, studiis domi vacem, plus me paucissimis horis istis proficere, quam alias integris aliquot diebus. Praeterea nonnihil dolere, quod nonnulli Ecclesiastae praeter meritum meum, nomen meum apud plebem obstrigillent, haud alio argumento, quam quod subinde, conscientia dictante, modeste eos muneris commoneam, qui quocunque convitii genere Illustres Ordines impetunt. Tum autem quod aliquando dicam, non controversiarum naturam, sed hominum, culpam esse, quod hoc Ecclesiae dissidium componi non possit. Si enim aliquammultos Melanchthones, et totidem Calvinos haberemus, omnino me confidere, adeo eos amice hoc negotium transacturos, ut nihil inde Ecclesia capiat detrimenti. Neutiquam me a Contra-Remonstrantibus segregem factum: sed neque in omnia eorum dicta iurare velle. Tantum ex animo dolere sortem Ecclesiae, quae ita factionibus scindatur. Multa quoque alia in hanc sententiam attuli; qua quoque in re calculum mihi adiecerunt. Tantum visus sum iis minus constanti animo,

1 Gedrukt G.J. Vossii Epistolae p. 46; Epistolae ecclesiasticae p. 410.
2 Clemens Timpler, professor Philosophiae aan het gymnasium te Steinfurt en dit jaar pro-rector. De brief is gedrukt in Vossii Epistolae: ad Vossium p. 8. Over den Graaf van Bentheim zie p. 344 n. 1.
3 Als opvolger van Herman Ravensperger, die naar Groningen beroepen was.
4 De Schout van Dordrecht, Hugo Muys van Holy; zie p. 64 n. 3.
5 De Pensionaris van Dordrecht, Johan Berck Matthijszoon.

quod obtrectatorum sinistros sermones devorare haud satis possem. Saepius enim talia ab aemulatione aliqua, aut animi impotentia proficisci. At ea quoque non minus in Academiis ipsis habitura locum. Quod vero dicerem vix quicquam temporis a me studiis dari, id aliquamdiu adhuc concoquendum putabant. Nec enim dubitare sese quin haud perpetuo sim isthoc Sisyphi saxum voluturus. Et tamen, inquiebant, habendam mihi vel maxime rationem liberorum meorum, quibus in functione hac, si ulla alia, honeste satis prospicere possim. Nec tamen hoc sic a me accipi debere, quasi me perpetuo hoc in munere consenescere velint. Quin vero sese ipsos mei memores esse velle, si quid fortean possint in vocatione aliqua Lugdunensi[1]. Et hoc eo se magis dicere, quia iam aliquid ea de re inaudissent. Posse etiam huic rei Steinfurtensem istam vocationem inservire. Interea authores erant, nec acciperem conditionem, nec recusarem; sed potius scriberem, velle me de re tota cum amicis consilium capere. Parui consilio. Ac literarum etiam mearum ad Timplerum exemplum mitto[2]. Haec scire te volui, Amplissime Domine, ne si forte Hagae, quo uterque proficiscetur, eius rei mentio incidat, tu omnium sis ignarus. Interea non est quod de me tantopere sollicitus sis. Non possum quidem non maximas tibi pro affectu erga me tanto gratias agere: sed quaedam interdum sunt, quae moram aliquam exigunt. Sane intelligo aliquibus nihil magis in me displicere, quam quod etiam Amplitudinis tuae nitar commendatione. Aliquis etiam nescio quid obiecit de literis quibusdam, quas ad te scripsissem. Sane metuo, ne D. Bertius - quem ego alioqui ut Praeceptorem optime meritum, et virum summae eruditionis plurimum et veneror et aestimo - nonnihil rebus meis incommodet. Scio illum literas meas, quas ad A.T. de aliquot Erasmi locis scripsi[3], et habere, et aliis commonstrare. Inter alios est Rutgersius noster, cui bonam earum partem legit. Audio etiam ambire professionem historiae Ecclesiasticae; et quia nonnihil a me prius hac in re metuebat, uti prius a Vorstio - nam et cum is Lugdunum vocaretur Theologiae professionem ambiisse dicitur - *κατὰ παρανομασίαν* dictat, semper sibi aliquid remeliginis iniici, vel ab aliquo Vorstio, vel ab aliquo Vossio. Sed ab illo ad A.T. redeo, vel potius ad me ipsum. Equidem multa mihi ad arduam historiae Ecclesiasticae professionem deesse video. Accepturi quidem essemus vocationem, si vocaremur, sed non tam quod non malimus nos pauxillum adhuc in hoc pulvere haerere, quam quia metus esse possit, ne cum maxime molestissimo hoc onere liberari velim, minime possim. Nam et interdum, vir amplissime, in animum venit, te quoque mortalem natum. Alioqui, ut dixi, temporis mihi aliquid concedi malim, quo muneri me isti praeparare possim. Quod si, ubi me propemodum parem isti muneri putabo, non subsequatur aliqua vocatio, *οὐ φροντὶς Ἱπποκλείδῃ*[4]. Sic quoque scribendo saltem prodesse Ecclesiae Dei poterimus. Sunt alia multa, de quibus colloqui tecum aveo, eo magis, quia me literis tuis, quas ante horam accepi, amice ad te invitas: sed id nunc fieri non potest, quia metuo ne, absente me, discipuli in glaciem currant, aut fortean pedem, aut brachium frangant. Tutius id potero, ubi glacies erit soluta. Quamquam si et ante se occasio offeret, minime eam negligam. Haec raptissime, ob festinationem tabellarii. Deus ter

1 Zie p. 345 n. 5.
2 Vossii Epistolae p. 48.
3 N°. 372.
4 Zie p. 50 n. 7.

Opt. Max. diu te Reip., Ecclesiae, familiae ac nobis servet incolumem. 3. Non. Martii 1615.

Misit D. Vorstius ad me per amicum varias literas, ad se de vocatione Steinfurtensi scriptas[1], uti exemplar literarum, quas Ill. Comites de me vocando ad Curatores Academiae Leidensis scribunt. Ego statim singula describi curavi. Si tanti putabis, percurres, et vel in adventum meum adservabis, vel ubi voles transmittes ad me. *Ἔρρωσο*.

391. 1615 Maart 11. Aan G.J. Vossius[2].

Quid Lugduni sit actum[3], quaeque remora iniecta negotio, quod ego publicae utilitatis causa promovere nunquam desinam, malim coram tibi quam per literas indicare. Sunt et alia de quibus conferre tecum gestio, praesertim in argumento *τῆς ἀπολυτρώσεως*. Utinam tibi vacet transcurrere, sed ego maiorem temporis partem Hagae detineor, tum ob Comitia, tum ob ea quae cum Anglorum Legatis[4] agenda mihi publice mandata sunt. Si qua est tui videndi spes, omnia quoad potero seponam. Potero esse Rotterodami quocumque volueris Saturni, Solis et Lunae die, praesertim si praemonitus fuero. Deus te, Vir doctissime, veritati illustrandae et paci procurandae idoneum diu servet. 11 Martii 1615.

Tui studiosissimus
H. Grotius.

392. 1615 Maart 14. Aan G.J. Vossius[5].

Vir Doctissime.

Academiae Lugdunensis Curatores, acceptis a Comite Benthemiensi literis[6], hoc mihi dederunt negotii, ut te orarem, tum ipsorum nomine, tum iure amicitiae nostrae, velles ad se venire Hagam, dum Comitia haec aguntur, ut tecum agant de rebus ad te et ad Ecclesiam pertinentibus. Ego iam nunc Rotterodamum venio, die Lunae post meridiem Hagam rediturus. Scio quidem molestum esse nunc iter istinc ad nos, sed parendum arbitror tempori; quare oro te hic adesse velis quam citissime ut simul Hagam iter instituamus. Multa quae dicenda tibi sunt in adventum tuum differam. Simul de Mylii[7] negotio - super quo tuas hic literas reperi - colloquemur, operamque dabimus, si fieri potest, ut ipsi, imo

1 De brief van Timpler aan Vorstius in Vossii Epistolae: ad Vossium p. 9.
2 Gedrukt Epistolae p. 16.
3 Over het Leidsche professoraat zie p. 345 n. 5; en n°. 387.
4 De onderhandelingen tusschen de Nederlandsche en de Engelsche Oost-Indische Compagnie, die in 1613 begonnen waren, maar toen tot geen resultaat geleid hadden (zie p. 229 n. 2), werden einde 1614 van Engelsche zijde weer opgevat, en zoo kwamen 20 Jan. 1615 Edmonds, Middleton en Abbot hier te lande, om, in overleg met den Engelschen gezant Wotton, over een samensmelting der twee Compagnieën te onderhandelen. Ook ditmaal zonder resultaat; begin April gingen de gezanten terug. De reis van Tob. de Coene, waarover zie n°. 407, staat blijkbaar ook met deze onderhandelingen in verband. Zie S. Muller Fzn., Geschiedenis der Noordsche Compagnie p. 206.
5 Gedrukt Epistolae p. 16.
6 Over het beroep naar Steinfurt zie n°. 390; over dat naar Leiden n. 3.
7 Vermoedelijk Abraham van der Myle; zie p. 271 n. 8; p. 351 n. 7.

per ipsum Ecclesiae prodesse valemus. Vale Vir Clarissime, et me quantum cupias tuum crede. 14 Martii 1615.

Tui studiosissimus
H. Grotius.

393. [1615] Maart 25. Aan G.J. Vossius[1].

Post tuum a me digressum reversus Hagam egi cum Curatoribus de eo quod nosti negotio. Agnosco mirabilem Dei providentiam qui omnium quos ea cura tangit animos ita moderatus est, ut res spe omni pulchrius succederet. Placet omnibus, excepto nemine, Collegii Theologici regimen tibi mandari[2]. Scis stipendium esse quarta parte maius eo quod Historiae Ecclesiasticae promittebatur. Accedit, ut scis, pulcherrima habitatio. Ars moderandae iuventutis tibi longa consuetudine in naturam vertit. Nunc labore imminuto laboris fructus immensum crescet, et studia Theologica excolendi nulla benignior occasio. Tum vero partes quas controversiae nuper ortae fecerunt offendendi nulla tibi necessitas: imo quod alioqui per te maxime optas, ut extra turbas habearis, id nunc ut cures ultro rogaberis: maximamque inibis gratiam naturae tuae obsequendo. Superest ut mihi quamprimum significes non alienum te esse ab hoc munere suscipiendo si rite deferatur. Hoc enim me sciscitari voluerunt Curatores ne irritum iter ad te instituant. Ego auctor tibi sim ostendas scriptis ad me literis, quas monstraturus sum Curatoribus, pariturum te ipsorum imperio, si res confici possit cum bona Magistratuum vestrorum gratia. Neque vero dubitare te quin iisdem plane honoribus ac commodis tibi id munus delatum velint, quae Bertio contigerunt: et quin gnaro ac consentiente Bertio hoc ipsum fiat. Huius argumenti epistolam a te expectabo, et quidem sine ulla mora, ne Steinfurtenses longa responsi expectatione discruties. Mitto tibi dissertatiunculam super Manichaeismo tuam[3], et meam commentationem Antisocinianam[4]. Velim descriptionem inchoari a primo capite, omissa ad tempus praefatione, quam revocare statui sub incudem. 25 Martii. Rotterodami.

Tibi addictissimus
H. Grotius.

394. 1615 April 1. Aan G.J. Vossius[5].

Hagam profectus egi cum D. Oldenbarneveldio et Mylio de Steinfurtensibus literis[6]. Sperat Mylius se intra octavum diem Durdrechti futurum, ut Collegii regimen tibi deferat. Si non potest tam diu retineri tabellarius - quod vix videtur - consultissimum erit, ut eas des litteras Steinfurtum, quae spem adventus

1 Gedrukt Epistolae p. 16.
2 Bertius werd tot professor Philosophiae benoemd, op ƒ 600 wedde, ƒ 600 vereering en ƒ 100 voor huishuur, alles per jaar; dit honorarium, hooger dan gewoonte was, is een vergoeding voor het gemis van het hoogere tractement, dat hij als Regent genoot. Zie verder Molhuysen, Bronnen II p. 59; Rogge, Johannes Wtenbogaert II p. 328 vv.
3 Zie p. 362 n. 7.
4 Zie p. 367 n. 1.
5 Gedrukt Epistolae p. 16.
6 De tweede brief van Timpler, van 16 (26) Maart, in Vossii Epistolae: ad Vossium p. 10.

tui si non praecidant, certe imminuant. Honestissimus color mihi videtur, quod uxor aegre divelli se patiatur a cognatis, affinibus, amicis. Si talis aliqua epistola praecesserit, minus postea offendet plena recusatio. Haec nobis videbantur. Si quid repereris melius, uteris tua libertate. Compella quaeso memoriam tuam, si quid usquam recte dictum observaveris *περὶ τῆς ἀπολυτρώσεως*, ut nos pro vera et Catholica sententia laborantes iuves. Vale Vir Clarissime, cuius colloquio frui multum aveo. Kal. Aprilis 1615.

Tibi addictissimus
H. Grotius.

395. 1615 April 11. Aan G.J. Vossius[1].

Vir Clarissime.

Literas quas nudiustertius sub ipsum meridiem ad te scripseram, non ante hesternam vesperam ad te perlatas doleo. Addam nunc arbitrari D. Mylium se Martis aut Mercurii die futurum Dordrechti, ut Curatorum mandata ad te Magistratusque tuos deferat. Vorstii et Timpleri ad Vorstium literas[2] remitto. Rogat me obnixe Bertius, ut copia sibi fiat legendi libelli quem Thomson scripsit de Amissione et intercisione iustificationis[3]. Vide an carere eo possis: simulque delibera an cum utilitate aliqua edi possit is libellus. Caetera colloquio servabimus. Deus te, Vir Clarissime, diu servet, atque eo in loco ponat, unde maximi ex te fructus in Ecclesiam possint redundare. 11 Aprilis 1615.

Tibi addictissimus
H. Grotius.

396. 1615 April 14. Van G.J. Vossius[4].

Magnifice, Amplissimeque Domine Groti. Posteaquam D. VanderMyle, et DD. Consul Syndicusque Leidensis[5] domum re confecta abierant, mire cum coram tibi gratias agere, tum de variis tecum colloqui gestiebam: sed adhuc ob summam tempestatem frustra fui. Biduum quidem, imo triduum prope iam ex eo tempore exspiravit: sed venti validius etiam spirant, quam ante; nec ego duntaxat, qui meticulosior videri possim, quam virum decet, sed, ut audio, plerique etiam nautae, audax *καὶ θερμὸν* hominum genus, oram hinc solvere verentur. Ita abiit mihi initium feriarum nostrarum: quo tempore commodissime domo abesse poteram. Vereor autem ne adhuc plusculis hic diebus detinear, partim quia hac hebdomade pro affinis infante in baptismo spondendum erit, partim quia Rutgersius noster impense cupit, ut intersim sollemniori convivio, quo die

1 Gedrukt Epistolae p. 17. Beantwoord door n°. 396. In den datum van 395 of 396 schijnt een fout te schuilen. Als Grotius 11 April schrijft, dat Van der Myle c.s. Dinsdag of Woensdag, d.i. 14 of 15 April, zullen komen, kan Vossius niet 14 April schrijven, dat zij er twee of bijna drie dagen geleden geweest zijn.

2 Vossii Epistolae: ad Vossium p. 11 en 10. Zie n°. 390 op het einde.

3 Zie p. 345 n. 1.

4 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2. Gedrukt G.J. Vossii Epistolae p. 49; Epistolae Ecclesiasticae p. 411. Antwoord op n°. 395. Beantwoord door n°. 397. Voor den datum zie n. 1.

5 De Curator Van der Myle, een der vier Burgemeesters, en de Pensionaris Nic. van Zeyst, Secretaris van Curatoren, die Vossius het Regentschap van het Collegie kwamen aanbieden.

Iovis proximo Serenissimi Suecorum regis legatum[1] accipere cogitat. Post Paschalem vero diem animus sit uxorem Bredam ad sororem[2] deducere: ubi fortasse diem unum alterum haerendum erit. Omnino tamen decretum antequam feriae nostrae desinant, hoc est intra quatuordecim hosce dies, excurrere ad A.T. nisi interea te in Zelandia potius quam vel Roterodami, vel Hagae etiam fore cognoro. Una tunc mecum feram commentationem tuam de Christi satisfactione[3], cuius descriptio spisse procedit, ob nimis festinatos literarum ductus; sed tamen intra hos sex septem dies scriptionem eius absoluturum sese sperat amanuensis. Mitto interea Thomsoni librum praestantissimum; una cum Augustiniana confessione, Synodi Palaestinae gestis, et Arnobio[4], quibus diu adeo, fortasse cum incommodo aliquo Amplitudinis Tuae, usus sum, sane cum maximo fructu meo. Carere quod nunc iis possim, facit, quod tandem ipse eos Antverpia nactus sum. De Thomsono non tantum suadeo, sed etiam rogo quamprimum edatur. Nihil ea diatriba hoc in genere vel doctius extat, vel elegantius. Me quidem valde in vera sententia confirmavit. Nihil tamen hoc iudicium nostrum Bertiadem heroëm, nisi secus putabis, scire attinet: quippe qui, ut etiam amici mihi narrant, hoc cum magno eloquentiae Romanae parente habeat commune, quod silere difficulter ea possit, in quibus tacito opus erat. Quamquam vero liber iste Thomsoni multis partibus sit emendatius descriptus, quam exemplar ipsum, tamen supersunt in eo non pauca, in Graecis imprimis, quae corrigi debeant. Ut emendanda putaram, de quibusdam ante trimestre in chartula annotaram: sed hanc licet quaesitam, nunc invenire non possum. Nec multum puto refert, quia nullo negotio corriget istaec inter legendum Bertius noster. Infante - filio an filia? - Amplitudinem Tuam auctam[5] gaudeo: eoque nomine tibi gratulor: ac puerperae felicia omnia opto. Vale *O et praesidium et dulce decus meum*[6]. 14 April. circa vesperem 1615.

T.A. obstrictissimus
Ger. Io. Vossius.

Adres: Aen den Erentfesten Achtbaren Seergeleerden ende Voorsienigen Here Hugonem Grotium, raet ende pensionaris der stat Rotterdam. Den brenger sijn loon.

397. [1615 April 19]. Aan G.J. Vossius[7].

Deo immortali gratias ago, Vir Clarissime, cum id mihi concessit, quod ego maximis ab ipso votis expetivi, ut te Ecclesiae usibus propius admoveret. Ipsius sapientia curante effectum est, ut successus spes nostras longe superaret. Nam cum magnum nobis amicis tuis videretur, si in libertatem te paulo maiorem vindicaremus, Ipse non inter caeteros, sed in loco eximio te ponere voluit, ubi Collegium Theologicum, hoc est, ipsam Ministerii Batavici sementem tibi crederet, ita ut post Deum immortalem tua potissimum in manu sit futurum, qualis post

1 Jacob van Dijck Nic.zn., een Haarlemmer van geboorte, gezant van Zweden bij de Staten-Generaal.
2 Zie p. 359 n. 3.
3 Zie p. 367 n. 1.
4 In margine: ‘Arnobium adhuc retineo’.
5 28 Maart was Pieter geboren.
6 Horatius, Od. I, 1, 2.
7 Gedrukt Epistolae p. 18. Antwoord op n°. 396.

annos decem aut viginti futura sit his in terris Ecclesia. Neque leve illud divinae pro te sollicitudinis indicium, quod ab omni ordine, et a cuiuscumque sententiae hominibus avidissime expectaris. Nemo est qui non consilium Curatorum de te illuc vocando vehementer probet. Nihil restat nisi ut venias et tuos mores sequaris, quibus ad istam functionem nihil esse potest accommodatius, nimirum ut pietatis et veritatis studio addas serenum illud modestiae tuae. Sed vide ne dum Dordracensibus tuis obtemperas, nimium longa expectatione crucies Academiam.

ἀ χάρις ἀ βραδύπους ἄχαρις χάρις[1].

Ego heri Rotterodamum veni, mansurus non ultra Martis diem. Si interea poteris excurrere, erit gratissimum. Sin minus, significabo cum huc rediero. Sunt sane multa de quibus colloqui tecum gestio. Rogo commentationem nostram contra Socinum[2] diligenter inspicias: nec verba tantum, sed rem ipsam penitus consideres, atque ita mihi promas iudicium tuum, ut amicum decet. Rudis adhuc miles est, sed quae paulatim poliri poterit, si tibi similes aliquot adiutores nanciscar. Thomsoni Diatribam[3] eruditissimam mittam Bertio, res fiet Episcopis Eliensi[4] et Lichfeldensi[5] gratissima, si prodeat is liber. Vale Vir optime atque eruditissime; resalutat te puerpera[6]. Scribebam die Dominico Resurrectioni sacro, qui mihi Natalis XXXII.

Tui amantissimus
H. Grotius.

398. 1615 April 19. Van P. Bertius[7].

Amplissime vir, Domine honorande.

Accipe a me Hyperaspisten[8], oppositum a me Crocio, quem heri D. Duyckius[9] recens adhuc ab ipsius lectione, me audiente tantopere dilaudabat. Ne te offendat, quaeso, in eo scripto impolities dictionis: fui enim indiligens, et vix paucis diebus inter graviores occupationes hoc totum effudi potius quam scripsi. Meditatus plura etiam, sed quae ob typographi ad mercatum properantis festinationem resecui. Videbis ergo stamen abruptum. Et tamen submitto iudicio tuo hoc quicquid est: promittens emendationem, si me emendare permiseris. D. Tomsoni[10] distinctio mihi placuit. Est saepe *κατ᾽ οὐσίαν* vera fides, quae *κατ᾽ ἐπιμονήν* vera non est. Pertinet enim *οὐσία* fidei ad officium, *ἐπιμονή* ad durationem officii sive eventum, cuius veritatem nos mortales ex ultimo actu scimus; Deus vero etiam praescit. Atque ex fide quidem *ὄντως* vera dicimur

1 Ausonius, Epigr. 82.
2 Zie p. 367 n. 1.
3 Zie p. 345 n. 1.
4 Andrewes.
5 Overall.
6 Zie p. 379 n. 5.
7 Hs. U.B. Amsterdam, cod. I 64.
8 Hymenaeus desertor sive de Sanctorum perseverantia et apostasia libri duo. Prior est dogmaticus, posterior, prioris Hyperaspistes. 1615. Het tweede gedeelte (p. 157 vv.) heeft tot titel: Petri Bertii Hyperaspistes ad D. Ludovicum Crocium Theologum Bremensem (Petit, Bibliogr. Lijst p. 149 n. 12c). Dit tweede gedeelte, de Hyperaspistes, komt eerst in de editie van 1615 voor, niet in die van 1610 (Petit l.l. n°. 12).
9 Vermoedelijk de Leidsche Burgemeester Mr. Franck Duyck.
10 Zie n. 3. Uit het vervolg blijkt, dat Bertius het handschrift zelf nog niet gezien had.

credentes, ex ea vero quae *κατ᾽ ἐπιμονὴν* talis est, dicimur fideles. Fidelis enim est, stare promissis, et pacta servare. licet vero Theologorum usus plerumque ista confundat, reipsa tamen patet discrimen; quod in nostra lingua etiam indocti norunt[1]. Est autem certum, non omnes qui credunt, esse ad finem usque fideles. Credentis est *πιστεύειν*: fidelis *πιστον ὄντα διατελεῖν*. Non potest autem quis simul fidem servare pariter et frangere; nec potest quis simul fidelis esse et infidelis. Hinc fit, ut, qui *κατ᾽ ἐπιμονὴν πιστὸς* dicitur, merito negetur posse deficere: *ἀδύνατον γὰρ τὸ αὐτὸ εἶναι ἅμα καὶ μὴ εἶναι*. Ita ergo videtur fieri, ut qui *κατ᾽ οὐσίαν* mutari potest, recte dicatur non posse mutari, quia est fidelis, habetque *πίστιν τετράγωνον δυσμετάβολον, ἐπιμένουσαν καὶ δυσχίνητον*. Pone enim deseri: Dicam non fuisse fidem illam veram *κατ᾽ ἐπιμονὴν*, etsi vera fuerit *κατ᾽ οὐσίαν*. Et Hymenaeus ille, aut Alexander, aut quisquis tandem fidem deserit, etsi antea fuerit vere credens, non fuit tamen vere fidelis. Fidelis enim ex ultimo actu censetur. Sed de his plura, quum ipsum Thomsonem videbo: novi enim et amavi virum eritque mihi curae, ut prodeant ipsius illa quam emendatissime. Quod me hortaris ut otium meum, quod prospicio magis adhuc quam sentio, impendam scriptioni et tractationi controversiarum susceptarum adversus Piscatorem[2], Sibrandum, Crocium[3]: cogitabo. Nam initio statutum est respirare: postea faciam quod erit ex re, secutus amicorum consilia, modo illi securitatem vel indemnitatem potius mihi et spondeant et praestent.

Vale, a tuo
P. Bertio.

19 Aprilis A^{o}. 1615.

Adres: Achtbaren, Erentfesten heere D. Hugo de Groot Pensionaris der Stede van Rotterdam, jegenwoordich zijnde neffens de Gevangenpoorte op de Plaets in den Hage. Den bode loon.

399. 1615 April 27. Van C. Matelief de Jonge[4].

Aen mijn Heer Hugo de Groot.

Looft Godt, den 27 April 1615 in Rotterdam.

Mijn Heer de Groote, gisteren avont quam ick by UL. en diende UE. aan eenyge dingen, die ick op staende voet hadde gelesen uut den brieff van den comis tot Bantam, Pieter Coene[5], waeruut hebbe verstaen dit naevolgende, ende alsoo den brieff is van 9 vel pampier, soude moeyelijck wesen voor den Heer advocat te lesen, maer discoureert daer veel dingen van den Staet ende oock van de coopmanschap; de coopmanschap staet wel, daer ick noyt aen hebbe getwijffelt, want wy staen van

1 In margine schreef Bertius: ‘geloovich ende getrouw’.
2 Zie p. 234 n. 4.
3 De Bremer predikant, zie p. 380 n. 8.
4 Hs. Gemeentearchief Rotterdam. Gedrukt Scheffer en Obreen, Rotterdamsche Historiebladen, 3e Afd. I p. 342. Over den schrijver zie p. 285 n. 4.
5 De latere gouverneur-generaal J.P. Coen. De brief is gedrukt bij Colenbrander, Jan Pietersz. Coen I p. 52 vv.

desen jaere te verwachten 5 schepen: behalve dit jacht, 't schip Banda, de Provintyen, my dunct Gelderlant, die meest geladen waren op 10 November, Delf ende Rotterdam, die brengen sullen in 't lant tussen 50 en 60 tonnen schats.

Maer den staet is te beclagen hoewel noch nyet qualijck staet, maer na aparentye, want na dat ick se ansie soo en sal se nyet meer met cantoorjaegers willen geregeert wesen, die men, alse thuys comen en 30 of 40 gl. aen gedenckenisse overbrengen, confisqueert, maer daer moeten mannen gaen, die goede diensten weten te doen ende die willen geloent wesen ende wel getracteert.

Peper van desen jaere tot Bantam wesende 200 V. sack.

De Spanjaert hadde Ternate gevictailheert ende hadde daer een galeye gekregen ende wy mogen met onse groote schepen in een pomp loopen; hiervoor hebbe voor dese gevreest, ende nyet dat hy uut de Manilhas met een armada soude comen ons slaen; hy sal, ons in vreese houdende, ons consumeren.

Die van Banda waren in oirloge met ons ende wachten de Engelse, die ick verstont van Bantam daernae toe waren; wat wy daer schade sullen ontfangen can UE. oordelen.

Die van Luho ende Cambelo onsen Hitto hadden haer nagelen bewaert langen tijt voor de Engelse, soodat de Engelse voortaen meer genut uut Amboyna sullen trecken als wy, ende wy sullen de costen doen.

Men roept om volck ende galeyen derwaerts.

Een jacht van ons hadde tegen de galeye ende carcolen geslagen ende ten deele de eere weder gehaelt, die gaende hadde verlooren. Elck maeckt sijn forten sterck.

Ons volck hadde het fort van Tydor verlaten ende geraseert, want condent nyet houden, most te water gesecoureert wesen, dat qualijck te doen was sonder galeyen. Die van Makian waren in twist met de onse.

Die van Soloe waren gerebelleert tegen 't fort ende hadden 't belegert, dat most ontset wesen; ende alsoe lang als wy trachten na de coopmanschap soo seer als wy nu doen, sullen wy na de schaduwe grypen ende het principale laten loopen; daerom mijn meyning is eerst den man doot smyten ende hem daernae het rockgen uuttrecken.

Desen Coene raest om een rendevous te hebben, hy prijst grootelijcx den Mataram daer hy een gesant by hadde gehadt, die hem presenteerde een huis te Japara te laten bouwen, ende nyet alleen een huys maer een casteel; wil geen tol hebben, seyt is geen coopman, maer alleen onse vruntschap ende hulp te water, ende soo ons yemant wil misdoen hy wil terstont 40 of 50 galeyen tot ons hulp seynden. Hier souden wy die van Bantam mede bevaert maken ende evenwel nyet toelaten dat hy hen ter neer bracht, want soude nyet beter wesen als die van Bantam, maer ons dienen tot onsen rendevous te maken. Die van Bantam wil nyet toelaten dat wy ons huys hooger timmeren als 2 vadem, daer can geen solder in wesen. In somma ick hoope dat ick wat gehoor sal krygen ende dat men India sal bewaren want 60 tonnen schats in een jaar te krygen, daer moet men veel halft vaten bier voor verexcysen ende veel verpondingen van de huysen betalen.

UE. dient den brieff te lesen ende die oock aen den heer advocat te geven, is van 10 November uut Bantam 1614 van ditto Coene.

Hiermede wil UE. den Almogende bevelen. Bidde Godt UE. te bewaren in lange gesontheyt.

UE. dienstwillige
Matelieff de Jonge.

UE. gelieve dit bygaende den Heer advocat te geven.

Adres: Aen mijn Heere Hugo de Groot.

400. 1615 Mei 3. Van C. Matelief de Jonge[1].

Looft Godt den 3 May 1615. In Rotterdam.

Mijn heere, alsoo de heeren gecommitteerde om met de Engelse te tracteren op 't stuck van de Oostindias[2] schynen voor dees tijt hare besonge gedaen hebben, die ick nyet en wete of den brieff comende met dit Jacht het Hart van dato 10 November lestleden[3] hebben gelesen, waerinne veel dyverse dingen werden verhaelt, om, in dit tractaet wesende, behooren te verstaen, soo en hebbe nyet connen nalaten UE. te vertoonen een calculatye die aldaer in India by den Raet is gemaeckt:

dat alle de restanten, te weten coopmanschappen, contante penningen, uutstaende schulden, die in India sijn, beloopen na den incoop die se costen gerekent, ende nyet nadat se sullen uutbrengen	3255 V	447	gulden	
de amunitye van oorloge bedraecht	174 V	289	-	3 st.
de casteelen wat die gecost hebben behalven het versuym van de schepen ende volck geleden int maken van deselve	923 V	785	- 00	- 2
	4353 V	521	. . 3	- 2

beloopt vier millioenen dryehondert drye ende vijftich duysent vijffhondert een ende twintich gulden, 3 st. 2 penningen. Ick verstae dat boven de 50 oft 60 tonnen schats die men meent dat dese schepen sullen overbrengen.

Verhaelt oock dat de onderhoudinge van de soldaten in India verre excedeert de winninge die op den Inlantsen handel gedaen wert jaerlijx. Verhaelt hoe dat van de jare in de Molucas sullen gepluct werden. 1000, ja 1500 bahor nagelen; ende dat

1 Hs. U.B. Amsterdam, cod. 30 Af. n. 1.
2 Zie p. 376 n. 4.
3 Deze brief bij Colenbrander (zie p. 381 n. 5) p. 93 vv.

Bantam van desen jare soude uutleveren 200 V sack peper, die men tegen 56 ℔ de sack moet rekenen. Voorts verhaelt veel dingen die weerdich ende noodich sijn te weten. Is van Pieter Jansen oft Jan Pieterss. Koenen oppercoopman opt comptoir tot Bantam.

UE. dienstwillige ende vrundt
C. Matelieff de Jonge.

Adres: Aen mijn heere Hugo de Groot pensionaris der Stadt Rotterdam.

401. [1615] Mei 6. Van J. Lasson[4].

S.P. Vir Clarissime. Amicus quidam utriusque nostrum communis, nunc tamen non nominandus, petit a me mutuos ducentos florenos, quos insumturus in usus maxime necessarios neque mihi incognitos. Ego ei pro iure amicitiae ut deesse nolo, ita hoc tempore exhaustis loculis nostris in emptione praedii cuiusdam talem summam domo promere non possum. Cum etiam a conscientia huius negotii uxor mea segreganda sit, inquisitionem late diffundere prohibet inf(ir)mitas corporis. Perfricare igitur frontem - quod pro me ipso facturus non eram -

4 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 3. In de jaren, dat Grotius pensionaris van Rotterdam was, viel alleen in 1615 de zesde Mei op een Woensdag. Over Lasson zie p. 6 n. 2.

et te adire cogor, obnixe petens, si ulla ratione fieri queat, ut vel hac vel proxima septimana tantum pecuniae mihi mutues. Chirographo vel alio quovis modo cavebo de restituenda ea intra tres vel quatuor menses sine detrimento tuae rei familiaris. Exspectabo responsum per famulum saltem *ἠνιγμένον*, si scribere non vacet. Vale vir cl. et ignosce libertati vel potius importunitati. Hoc die Mercurii 6to. Maii.

Tuus *ὁλοκλήρως*
I. Lasson.

Adres: Clarissimo Viro D. Hugoni Grotio Pensionario Civitatis Rotterodamensis.

402. 1615 Mei 13. Aan B. Aubéry du Maurier[1].

Illustris Domine.

Dum tempus aucupor quo ad vos transcurram, praestiturus quod in me receperam nuper, effluere dies sentio, aliisque super alia ingruentibus negotiis, quorum cumulum auxit longa mea ab hac urbe absentia, spem quoque ipsam propediem vos videndi magis magisque absumi. Quare taedere me coepit tam incertae procrastinationis, atque quamquam praesens praesenti, atque etiam conscio, si id daretur, principe ingeniorum Heinsio, rectius exponere potuissem omnia consilii mei momenta, measque cogitationes cum vestris conferendo ex iisdem concentum aliquem extruere: tamen committendum mihi non existimavi, ut mea mora tibi aliquod detraheret interusurium temporis, cuius quam maxime servandi caussa omnis haec instituebatur deliberatio. Malim tamen, cum alterum necesse esset, minus solvere, quam diutius debere. Literis igitur commisi id, quod sermone potius peragendum fuit: quanquam, et si quid peccaverint literae, id poterit aliquando sermone emendari. Erat quidem res sollicite excusanda tibi, viro tanto ac tali, consilium aliquod dare, praesertim in monstranda studiorum ratione: sed hunc mihi laborem tua auctoritas condonabit; cui non obedire gravius sit crimen, quam obediendo aliquid interdum aberrare. In hac ergo consultatione tria ego considero: aetatem tuam, vir amplissime, deinde munus, postremo occupationes. Quibus longa supersunt vitae spatia, qui negotiorum suorum ipsi sunt arbitri, qui privatae vitae solatium atque ornamentum dumtaxat quaerunt a literis: hos amoeno ambitu per omnia disciplinarum vireta suspenso gradu deduci nihil prohibet. Tua iam provecta aetas et in magna dignitate tempus saepe sub domino, arctiore giro includunt diligentiae tuae cursus, iubentque te compendia potius itinerum, quam amoena sectari. Sapienter igitur feceris, si saepe in mentem revoces legatum te esse, eoque dirigas omnem studiorum tuorum rationem, usurus potius literis quam fruiturus. Quare cum Philosophia omnis divisa sit in contemplativam et activam, hanc praecipue curare debes, illam non ultra quam ut huic ancilletur. Commune utrique instrumentum est Logica, a qua proinde initium fieri ratio imperat. Hanc nolim te petere ex ipso Aristotele - esset enim id prolixius, et passim multa occurrunt nullius aut modicae frugis - sufficiet si

1 Afschrift Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 16 f. 93. Gedrukt H. Grotii et aliorum de omni genere studiosorum ... dissertationes. 1637 p. 1. (Rogge 410-413); Epistolae p. 17; G. Naudé, Bibliographia politica p. 251 (Rogge 442, 443). De datum is nu eens 12, dan 13 Mei.

compendium aliquod legeris, quale est Molinaei[1], aut Crellii[2]: ita tamen, ut studiorum tuorum adiutor, cui tanto plus est otii, praestantissimum quemque eius artis magistrum legat et si quid scitu dignum repererit, id suo loco meminerit tibi referre. Hoc modo hora una aut altera multo maioris temporis fructum assignabit. Et hoc ipsum non de Logica tantum, sed de aliis quoque artibus et scientiis, imo et de libris singulis dictum volo. Optimum quemque commentatorem illi percurrendum delega, minutatim qui colligat tibi acervatim admetienda. Post Logicam Physica sequatur, quam ipsam quoque non opus erit fuse persequi Aristotelica vestigia premendo: poterit hic quoque satis utilitatis praebere scriptor aliquis brevis ac perspicuus, neque alius mihi nunc succurrit quem potius commendem, quam Iacchaeum nostrum[3]. Sicut autem in Logica praecipui usus sunt figurae syllogismorum et regulae Topicae, ita in Physicis nihil est praestantius et ad moralem sapientiam conducibilius ea parte quae animae nostrae naturam functionesque persequitur. Quare has partes non perfunctorie, sed exactiore quam caeteras diligentia tibi pertractandas censeo. Post Physica auctor essem tibi ut Metaphysica quoque, hoc est primam Philosophiam delibares: cuius gustum tibi aliquem praebere posset Timplerus libro non admodum aut prolixo aut obscuro[4]: sed vereor ne nimium liberalis erogator sim tui temporis. Ad Activam ergo Philosophiam veniamus, cuius pars prior est moralis, altera civilis: utramque siquidem non gustare vis, sed haurire penitus, ipse tibi summus docendi artifex Aristoteles legendus erit. Inter Ethica quae ipsius nomine circumferuntur optima sunt Nicomachia. Politicorum unum opus extat. Ad hos libros quicquid scripserunt eruditissimi interpretes, id summatim tibi referat tuus anagnostes. sed praecipue in Ethicis notanda erunt sectarum discrimina: quid senserit Pythagoras, quid severa Porticus, quid vetus aut nova Academia, quid hortulus Epicuri. His enim ignoratis magna nobis in legendis veterum libris oboritur caligo, et utilitas perit. Ne autem taedium pariat unius Aristotelis omnia ex arte pertractantis sollicita lectitatio, poterunt interseri interdum libelli aliquot breves, usus maximi, nec modicae voluptatis. Tales sunt primum, qui *ἀφοριστικῶς* de moribus scripserunt, ut auctor Ecclesiastici, et libri Sapientiae, qui inter apocryphos comparent; Theognis, Phocylides, tum qui aureum carmen scripsit, quod Pythagorae dicitur, et Enchiridion Epicteti. Ad hos duos libellos sane exiguos, et veteribus laudatos multa eximia adferre poterit, si quis legerit, ad aureum quidem carmen, Hieroclem; Epicteti autem fusiorem interpretem Simplicium, atque Arrianum. Plane autem omittendus non est divinus Theophrastes, qui solus nobis extat in eo docendi genere quod veteres *χαρακτηριστικὸν* vocabant, nisi eodem referre lubeat poëmata moralia, qualia sunt Euripidis Tragoediae selectiores, Comoediae Terentii, et Horatii Sermones. In quibus scriptis aliud notant adolescentes, aliud viri mirantur. Illis placet linguae puritas ac nitor; hi vitam moresque

1 P. Molinaei Elementa Logices, 1596 te Leiden uitgekomen; Haag, La France protestante i.v. noemt 13 uitgaven, 3 Fransche en 1 Engelsche vertaling.
2 Fort. Crellii Isagoge logica in 2 partes distributa. Ik ken alleen de 4e editie van Neustadt, 1592.
3 Gilberti Iacchaei Institutiones physicae; eerste editie Leiden 1614 (Willems, Les Elzevier n°. 1010).
4 De p. 374 n. 2 genoemde C. Timpler gaf 1604 uit: Systema methodicum Metaphysicae.

hominum ibi velut in speculo intuentur. Haec Ethices condimenta nisi sufficerent, adderem Officia Ciceronis, librum non suo pretio habitum, ideo quod omnium manibus teritur. Epistolas quoque Senecae, et Tragoedias eiusdem nominis, et ex Plutarchi libellis optimos ac brevissimos. Simili modo Politicis quoque Aristotelis adiungam libellos aliquos fructuosae brevitatis, cuiusmodi sunt Eclogae Polybii praestantissimae *περὶ πολιτειῶν*, Oratio Maecenatis et Agrippae ad Augustum apud Dionem, et Epistolae Sallustii ad Caesarem. Non alienum sit ex Plutarcho addere eorum vitas, qui civili sapientia pollere sunt crediti, puta Periclis, Catonis, Gracchorum, Demosthenis quoque et Ciceronis. Magna quoque utilitas capi potest ex eiusdem Ciceronis ad Atticum et alios quosdam epistolis, si interpres adsit Romanae historiae, et illorum temporum gnarus. Nullus enim est liber, qui rectius monstret rationem, qua aptare deceat praecepta generalia ad suas *ὑποθέσεις*. Rhetorica quoque Aristotelis omnino tibi legenda arbitror, sed alio quam vulgus censet ordine, post Ethica et Politica. Vidit enim ille omnium scientiarum atque artium consummator ad persuadendi artificium rivos ex morali ac civili sapientia molliter deducendos. Ut autem praeceptorum usus hic quoque appareat, suadeam attente legi orationes quasdam Demosthenis ac Ciceronis, non forenses, sed quae Remp. magis spectant: quales sunt Philippicae utriusque, illius Olynthiacae, huius pro lege Manilia et contra Agrariam, aliaeque nonnullae. Hoc spatio exacto nihil est quod tibi aeque commendem atque studium iuris non illius privati ex quo legulei et rabulae victitant, sed gentium ac publici, quam praestabilem scientiam Cicero[1] vocans consistere ait in foederibus, pactionibus, conditionibus populorum, regum, nationum, denique belli iure et pacis. Huius iuris principia quomodo ex morali sapientia petenda sunt, monstrare poterunt Platonis et Ciceronis de Legibus libri, sed Platonis summas aliquas legisse suffecerit. Neque poenitebit ex Scholasticis Thomam Aquinatem si non perlegere, saltem inspicere secunda parte secundae partis libri quem Summam Theologiae inscripsit, praesertim ubi de iustitia agit ac de legibus. Usum propius monstrabunt Pandectae libro primo et ultimo, et Codex Iustinianeus libro primo et tribus postremis. Nostri temporis Iurisconsulti pauci iuris gentium ac publici controversias attigere, eoque magis eminent qui id fecere, Vasquius[2], Hottomanus[3], Gentilis[4]. His ergo disciplinis imbutus bene animus mirum quos deinde ex historiarum lectione fructus sit consecuturus. Cognitis enim praeceptis communibus, atque ipso genere quaestionum, facillimum est exempla suis sedibus collocare, sive ad hoc memoria sufficiat, seu brevis adnotationis subsidium desideret. Historiarum autem lectioni omnino praemittenda est universalis quaedam tum orbis terrarum, tum temporum omnium delineatio, et qui res praecipuas brevius pertractarunt, quales sunt Iustinus, Florus et Livii summator. Caeterum in legendis historiis malim te ductum animi quam anxias leges sequi. Nullae sunt quae non magnas habeant utilitates, et melius haerent quae libenter legimus. In universum tamen incipere non ab antiquissimis, sed ab his qui nostris tempo-

1 Cicero, Pro Balbo VI, 15.
2 De Spaansche jurist Ferd. Vasquez Menchaca (overl. 1566), schrijver der Controversiae illustres.
3 De beroemde Fransche jurist François Hotman, Sr. de Villiers St. Paul (1524-1590); vader van den p. 347 n. 5 genoemden Jean Hotman.
4 Alberico Gentili (1551-1611), schrijver van de Iure belli.

ribus nostraeque notitiae propius cohaerent, ac paulatim deinde in remotiora eniti magis te debere arbitror. In Romana historia obliviscendum non est, plus ferme frugis e Graecis auctoribus quam e Romanis hauriri: quia mores omnes, ritusque publicos exteri diligentius observant traduntque. Sed de his colloquendi occasio nobis non deerit: rectiusque hoc filum abrumpam, quam ut nimis operose studia tua figurando in ipsa studia peccem, quibus nihil fas est decedere, nisi quod Regis Christianissimi et nostrae Reip. negotiis datur. Deus te, Illustris Domine, utriusque gentis bono incolumem diu servet, et ut generoso proposito prosperi adsint successus, duo tibi praestet bonae mentis auxilia: firmam valetudinem, et constantem fortunam. Roterodami. XIII Maii CIↃIↃCXV.

T.A. addictissimus
Hugo Grotius.

403. 1615 Mei 15. Van J.A. de Thou[1].

Iac. Aug. Th. V.C. Hugoni Grotio S.D. Hagam Comitis. Ad tuas Roterodami anno superiore datas tanto tempore non respondisse, profecto me pudet, et relegendis iis geminatus pudor, cum tantam humanitatem cum summa elegantia coniunctam et in me animi propensionem simul animadverti, cui paria facere aut reddere cum me imparem sentiam, reliquum est, ut excusata mora gratias pro tam egregia voluntate, quantum possum maximas agam, et me tibi addictissimum his literis declarem, quod excusationis ac gratae remunerationis loco ut accipias, quando aliud non possum, valde te rogo, atque sic existimes, me iam aetate multum provecta neminem in hoc adolescentiae flore, in quo nunc es, hodie videre, de quo plura sibi veniens aetas polliceri debeat; nam et multa iam supra annos praestitisti et maiora praestare etiam inter occupationes potes, si Deus vitam, quod opto, et valetudinem tibi conservaverit. Unum doleo, quod quamquam in iusta caussa contra otiosos imo contentiosos disputatores stilo districto te fatigari oportuerit; qua in re quando abunde patriae et amicis pacata consilia sectantibus meo quidem indicio satisfecisti, si me audis vitabis deinceps quantum poteris hanc palaestram et coeptum feliciter studiorum ac negotiorum publicorum cursum, omissa omni contendendi occasione persequeris. ego qui non tam gloriae tuae, quam iam aliunde magnam et vel hoc recenti scripto[2] tibi eximiam comparasti, quam tranquillitati animi tui faveo, ut ab hac scabie unguem abstineas audacter suadeo et quantum temporis a sparta, quam colendam suscepisti, hoc est a civili vacabit, id totum lucubrationi, et celebrandae Batavorum tuorum ad posteritatem memoriae impendas, sicque vitae et studiorum rationem temperes, ut nihil foris, hoc est in rep., contra animi sententiam dicere vel facere, domi, quae minus placent scribere cogaris, quod accensis semel partium studiis necesse esset. neque vero vel Merulae promissa[3] vel nupera Meursii

1 Minuut Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 706 f. 53. Antwoord op n°. 315. Beantwoord door n°. 409.
2 Ordinum Pietas.
3 Merula heeft een Historia Belgica geschreven, die echter nooit verschenen is. Zie over de lotgevallen van dit werk: S.P. Haak, Paullus Merula p. 60 vv.

conata[1] ab hoc laudabili incepto te retardent. nam post illorum messem non spicilegium sed ampla admodum seges superest, digna ingenio et facultate scribendi tua, quae duo in te maxima sunt, et quae si ad ubertatem rerum, quas tractavi, accessissent, potius laudes, quas mihi indigno tribuis, iure optimo mereri.[2] verum ut illa a nobis abesse non diffiteor, ita religiose adfirmare possum voluntatem, veri studium et ingenuo cum candore coniunctam libertatem minime defuisse, quae fortasse effecerunt, ut quod scriptioni aliunde deest, ab aequis aestimatoribus, qui res potius et adfectum, quam verba et ornatum spectant, tam prolixe rependatur. Animus erat post perductum opus ad huius saeculi atque adeo Ostendanae obsidionis primum annum reliqua persequi, verum summam nostrorum ingratitudinem et extra regnum capitale multorum odium expertus, laetitiam animi eam, quae in scribendo requiritur, et pristinam alacritatem prorsus amisi, et ab eo tempore operam intermisi, tradita lampade iis, qui quae restant melius et tutius exequentur. mihi in ea aetate, quae iam portum respicit, constituto certum est consistere et veniam ab iis, qui sunt et post erunt interim petere, si in illis, quae lucem viderunt, secus quid scriptum sit, aut(quod)exspectationi et voluntati meae, quae publicam utilitatem solum et posteritatem respexit, non plene respondeat. XXXXVI libri ante decennium absoluti adhuc premuntur, invidiam videlicet et infestum veritati ac virtutibus saeculum veriti, quos alioqui publicari mea interesset, ut iudicio bonorum expositi ex eorum censura me superstite emendari possent, quod citra convitium inter bonos fieri olim in usu erat. nunc alia est aetas, nihil quippe in ullo reprehenditur hodie nisi contumeliosis verbis, ut nihil nihilque publico possis impune committere, quin subito rem tibi cum rixosis hominibus et convitiorum plaustra vomentibus esse sentias. hoc nobis factum in media, si Deo placet, luce degentibus; tu melius in angulo procul positus, ubi cuncta et a te et secura provinciarum vestrarum fortuna abunde suppetunt quae studiis tuis incitamento esse possunt, cum contra heic inter nos livor, obtrectatio, calumniandi et cavillandi pruritus ita regnum teneant, ut omnium sensus a scribendo aut quicquid laudabile conando deterreant. Sed iam finem faciam, te prius exorato, ut si me antea amasti, magis ac magis porro amare pergas. Vale amicissime Groti. Lutetiae Parisiorum. Eid. Maiis CIↃIↃCXV.

404. 1615 Mei 16. Van J. Wtenbogaert[3].

Ampliss. Vir.

Miraberis quod audeam chartas illas[4] atramento potius foedatas, quam bonis rebus refertas tibi communicare; spissitudinem primo intuitu aspernaberis, prolixitatem taediosam tractationis abominaberis. Audeo tamen quia audere debeo, mihi ipsi hanc legem quum imposuerim miser, ductus zelo quidem, at minus

1 Io. Meursi Rerum Belgicarum libri quatuor. In quibus Ferdinandi Albani Sexennium ... Additur quintus, ... in quo Induciarum Historia ... Lugd. Bat. 1614.

2 Lees: meruissent.

3 Hs. Stadtbibl. Hamburg, cod. Sup. ep. 28 f°., f. 351.

4 Wtenbogaert zendt aan Grotius het handschrift van zijn 'Verdedigingh van de Resolutie der ... Staten van Hollant ... teghen seker Libel, gheintituleert Antwoort op drie Vraghen ... Eerste deel', dat in 1615 uitkwam. De opdracht aan Prins Maurits is gedateerd 1 Sept. 1615 (Knuttel 2194). Het tweede deel is nooit verschenen.

prudenti: quod tum demum animadverti quum librare rem apud me occiperem. Ingressus tamen hoc mare, nescio qui non licuerit pedem referre, unda undam trudente. Quia igitur exspectare te scio, non possum non promissum exsolvere, id est, cum pudore et rubore, etiam cum stomacho quodam velut mihi ipsi infensus, ante pedes tuos proiicere proiicienda et calcanda porro et nullius aestimanda pretii si ita vis Tu, cui omnia defero cuiusque arbitrii facio et me et mea omnia. Spissitudinem libri quum sine prolixitate evitare non potui, quia calamum currentem sistere nequivi: et, quia non primo intuitu offerebant se dicenda omnia simul, ut dicendorum delectum habere possem, fila duxi longiora, ut paulatim progrediendo aliquid elicerem. Occurrit etiam aliquando cogitatio rem nobis esse cum vulgo, cui Atticismus inservit aliquando. Materiae quaedam subtiliores illi vix possunt paucis exponi. Fateor tamen quaedam posse contrahi ad maiorem brevitatem, sed id nondum licuit, neque volui vos diutius latere me complures horas male collocasse, saltem ut de conatis constaret et causam communem iuvandi animo. Si aliqua certior placituras istas naenias spes esset, posset hoc opus a vobis limatum praelo subiici mox, veluti prima responsionis pars, in qua dogmatica tractantur, seorsim edenda, quam, dum praelum hac excudenda occupatur, postea et quidem brevi sequeretur altera, quae ad magistratus authoritatem, Synodum[1] etc. proprie pertinent. Saltem, si placet, lege, nec placere tibi lecta responde, quo mature manum admoveat operi turbatorum nostrorum mastix ille qui apud vos est. Vale Vir Ampliss. et in omnem eventum conatum meum pium boni consule. 16 Maii 15.

T.A. observantissimus
I. Wtenbogaert.

405. 1615 Mei 18. Aan Willem de Groot[2].

Ut paucis - sum enim occupatior - ad interrogata tua respondeam, quanquam Iustinianus de Iure privato primum acturus eius originem ex iure Naturae, Gentium ac Civili deduxit, negari tamen non debet quin Ius quoque publicum iisdem ex fontibus oriatur. Ius privatum ordinat partem ad partem. Ius publicum ordinat totum ad partem et partem ad totum, et duo tota inter se. Huc ergo referenda sunt omnia quae magistratus subditis, subditi magistratibus, populi populis debent, quorum multa oriri ex iure Naturae et Gentium imperiti sit negare. Ius enim Feciale, magna pars publici Iuris, omne ferme ex Naturae ac Gentium iure petebatur. Legatorum personas esse sacrosanctas ad ius publicum

1 Het slot van de Verdedigingh luidt: ‘Dus Verre 't Eerste Deel deser Verdediginghe: dat ick voorheen sende. Het Tweede, daer van de Authoriteyt der Overheydt, ende de Synoden vele ghesproken wordt, sal met Gods hulpe haest volgen’.

2 Hs. U.B. Amsterdam, cod. Q 1. Gedrukt Epistolae p. 751. Deze en de volgende brieven aan Willem (n°s. 417, 427, 430, 432, 433) handelen over Theses, die Willem aan de Leidsche Universiteit zou verdedigen; geen Theses ‘pro gradu’, maar ‘exercitii gratia’. Zie Catalogus van Theses in de jaren 1581-1595 aan de Leidsche Academie verdedigd, p. III. Molhuysen, Bronnen I p. 459. De Theses uit de jaren 1610-1654 ontbreken in het Senaatsarchief en in de collectie der Leidsche Univ. Bibl., zoodat wij den datum, waarop Willem ze verdedigde, niet kennen. N°. 450 en volgende handelen over andere Theses.

pertinet, et tamen ex Gentium iure descendit. Excusandus igitur Wesembecius[1] ex eo quod addidit *magna sui parte*. Multa enim iuris publici Romani, ut quae ad sacra et singulorum Magistratuum iura pertinent, neque ex Naturae neque ex Gentium iure derivantur, neque Athenis aut Lacedaemone petita sunt, sed pro arbitrio aut usu constituta a Regibus, Senatu, Populo. Matrimonium directe est iuris privati; indirecte et mediate ad ius publicum refertur, quia ex familiis nascitur civitas. Publica iudicia non recte mihi videtur Trebonianus inde deducere quod cuivis e populo executio detur. Ita enim populares quoque actiones eo nomine includerentur quas certum est distingui. Verius igitur inde dicta quod olim coram populo peragerentur: mox non coram quovis, sed coram maiore aliquo magistratu, magnis solennibus. Neque tamen eo minus ad ius publicum haec referenda sunt, quanquam ratio nominis diversa est. Nam poenae omnes quae lucrum privato non adferunt ordinant partem ad suum totum: et efficiunt, quemadmodum dixit Seneca, ut qui vivi prodesse Reipublicae noluerunt, eorum morte - addi potest exsilio, infamia - respublica utatur. Iura naturalia quae vere et proprie sunt talia, hoc est quae Deus per naturam iubet aut vetat - aliud enim censendum est de iis quae congruentiam quandam habent cum natura et rectius dicuntur *πρέπειν* quam *δεῖν* - omnino sunt immutabilia hominibus, quia inferior non potest mutare legem superioris. An Deo ipsi sint mutabilia alia est quaestio. Exemplum eorum quae congruentiam duntaxat cum natura aliqua habent, non autem inde fluunt necessario, est filium patri succedere. Sunt alia quaedam quae dicuntur esse iuris naturalis, concessive non praeceptive, hoc est quia manendo in terminis naturalibus res ita se habeat, et haec mutari omnino possunt, quia lex nulla obstat, ut rerum communio, libertas singulorum hominum. Sed haec iuris nomine improprie appellantur. Alia quaedam iuris naturalis videntur mutari cum non mutentur, quia praecepta non enunciata sunt ita ut a natura praecipiuntur; quod si ita enunties apparebit non intervenire ullam mutationem. Leges superiores semper restringunt eas quae sunt ordinis inferioris. Redde depositum, nempe nisi certo nociturum sit ei cui reddatur, ut gladius furioso. nam lex quae personae consulit dignior est ea, quae de rebus disponit. Iterum Redde depositum, nempe nisi obsistat is qui ius habuit ad rem ante depositum, L. Bona fides Dig. Depositi[2]. Rursum quia dominium universale, quod respublica sive potestas summa in republica habet in bona subditorum, fortius est quam dominium particulare, quod habent singuli; ideo leges consulentes privatorum dominio intelligendae sunt cum limitatione quatenus non obstat dominium universale. Ideo rei capitalis iudicii bona fisco potius quam ipsi reddenda ait dicta l. Bona fides. Ideo et praescriptiones iustae sunt quia lex potestatem habet transferendi dominii particularis ex illo iure dominii universalis. Postremo etiam in praeceptis naturalibus mutatio quaedam non directa ipsius praecepti, sed indirecta materiae praecepti locum habet, quoties materia subiecta est arbitrio humano. Nam si privatus remittendo debitum efficit ne locum habeat lex, debitum esse reddendum, multo magis hoc potest respublica aut summa potestas, ut quae in res privatorum maximum et summum ius habeat. Quae dixi *κατὰ διχοτομίαν* disponi sic poterunt:

1 M. Wesenbeke, Commentarii in Pandectas, Dig. Lib. I, tit. 1 : 14 ‘Huius autem studii etc.’ (pag. 10 in de uitgave 1665).
2 L. 31 D. XVI, 3.

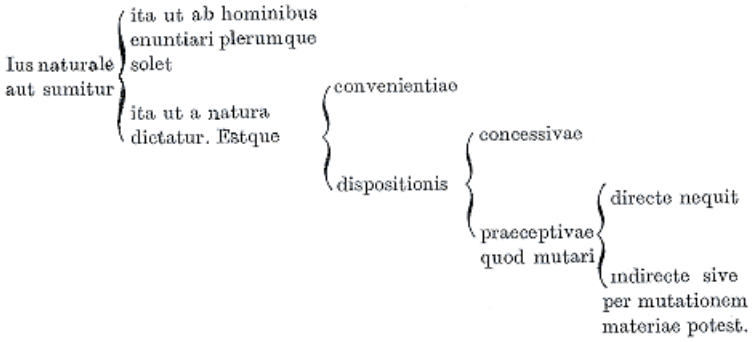

ita ut ab hominibus enuntiari plerumque solet

Ius naturale aut sumitur

convenientiae

ita ut a natura dictatur. Estque

concessivae

dispositionis

directe nequit

praeceptivae quod mutari

indirecte sive per mutationem materiae potest.

Quaestionem *περὶ ἐπιεικείας* memini me quibusdam Thesibus complecti, quarum exemplum apud Patrem puto exstare. Si is non habet schedas meas percurram. Est enim argumentum late patens et quod ignorare non debeas. Praetores non iudicasse verum est de civilibus controversiis. De his enim dabat iudicem Praetor urbanus. Caeterum de Vi, de Repetundis, de Sicariis, de Ambitu soliti sunt Praetores cognoscere; cuius rei apertissima testimonia per omnem Romanam historiam comparent. Vide si vis (Ma)nutium de Legibus[1], et Paedianum[2] passim, cuius exemplar nullum mihi ad manum est. Omnes Magistratus Romanos habuisse mixtum imperium non usquequaque verum est. Nam Tribuni plebis certe antiquitus imperium aliquod habuerunt, iurisdictionem non habuerunt: ideo prehendere poterant, vocare non poterant. Vide locum insignem apud Gellium lib. XIII. cap. XII. ubi Labeonis summi Iurisconsulti et Varronis antiquarii praestantissimi auctoritate fretus ait Tribunos plebis non esse creatos iuri dicundo, hoc est iurisdictionem non habuisse ac proinde nec mixtum imperium. De tutela, praeter illa vulgata, nihil nunc succurrit: et haec ipsa summa cum festinatione inter magnam negotiorum molem vix exaravi ut studiis tuis pro virili succurrerem. Vale mi Frater. XVIII. Maii. CIↃIↃCXV. (cum) tuas propridie recepissem.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1 Paulus Manutius, de Legibus. Venetie 1557.
2 Q. Asconius Paedianus, de Scholiast op Cicero.

Adres: Eersame discrete Willem de Groot student wonende ten huyse van de weduwe van Wassenhoven tot Leyden. Loont den bode.

406. 1615 Mei 19. Aan G.J. Vossius[3].

Hactenus primum negotiis publicis, deinde affinium aliquot, qui visum ex Zelandia me venerant, praesentia impeditus, nolui rogare te, ut ad nos transcurreres, ne molestiam tibi exhiberem sine satis digno molestiae fructu. Nunc cum mihi percommodum sit vacare communibus studiis, restat ut te orem atque

3 Gedrukt Epistolae p. 18.

obsecrem, si modo tuae res idem permittunt, ne me diutius colloquio tuo carere patiaris, quod multas ob causas flagrantissime expeto. Rogo igitur ut et quamprimum venias, et quamplurimos potes dies mihi largiaris. Deus te, Vir clarissime, publico ac meo etiam privatim bono sospitem servet. 19 Maii 1615.

Tui observantissimus
H. Grotius.

407. 1615 Mei 30. Van T. de Coene[1].

Ehrntfeste discrete wyse voorsienige heere.

Verhopende dat Uwe E. door communicatie van myne voorgaende de gelegentheit onser reise ende 't gene tot den date derselven gepasseert was, verstaen sal hebben, dient desen alleenlijck om Uwe E. cortelijck te seggen, dat wy by d'audientie dye den heer Ambassadeur Caron op gistren tot Greenwits by syne Ma^{t}. heeft gehadt, wel hebben bevonden dat Uwer E. vreese ende oordeel nopende het rapport vande Commissarissen niet te vergeefs en is geweest, want gelijk syl. ons aldaer hebben wijs willen maken geen last noch instructie van syne Ma^{t}. te hebben om eene sodanige defensive oorloge - als wy voorsloegen - met ons

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.L. 1886. Gedrukt Navorscher III (1853) Bijblad p. LI. Tobias de Coene (de Coune) was in Engeland geboren, werd 6 Sept. 1591 als Theologisch student te Leiden ingeschreven, maar ging tot de Rechten over en verdedigde in 1595 Theses onder Beyma en onder Bronchorst (Bronchorst, Diarium p. 90, 92; Molhuysen, Bronnen I p. 367*, 368*, 468*). Hij was 1612 advocaat der Oost-Indische Compagnie en sedert 1610 dijkgraaf van de Beemster. Hij overleed 18 Juli 1618 in de Beemster. Op zijn marmeren graf in de kerk aldaar staat het volgende grafschrift van Grotius, dat niet in diens Poemata is opgenomen:
D.O.M.
Tobiae de Coene
Viro diserto erudito recto pio, Societatis Indiae Orientalis advocato et consiliario, aggerum Bamestrae praefecto, ob singularem in siccato hoc lacu industriam ceteraque tanti viri merita ac virtutes primarii agrorum Bamestrae possessores, aggerum praefectus, senatusque saxa haec p.m. ergo erexere posuere. Obiit A^{o}. CIↃIↃCXVIII. XV Kal. Aug.

Ingenii fandique potens, quo vindice legum
Innumeri gaudent ius tenuisse rei.
Qui docuit multo te nuper pisce natatum
Faecundo segetem ferre, Bamestra, sinu.
Cuius ad extremas venit prudentia gentes
Sub pedibus nostris quas polus alter habet.
Ne foret Hispani provincia, quisquis Eoum
Aequor odorato mergite perflat ager.
Res tantas meditans et par maioribus actis
Coenius eripitur, terra Batava, tibi.
Civis obit; flemus te, patria: nam sibi civem
Quem melior scripsit patria flere nefas.

H. Grotius.
Zie G. van Sandwijk, Kronijkmatige ... Beschrijving van Purmerende (1839) p. 237, 258; Navorscher III Bijblad p. LI; J. Bouman, Bedijking, opkomst en bloei van de Beemster p. 110, 176. Het gedicht is ook afgedrukt in de Deliciae poeticae fasc. VIII (1796) p. 311, maar de naam De Coene is daar De Cocue geworden, en de 10e regel begint daar: Cocuus eripitur. De brief heeft blijkbaar betrekking op onderhandelingen van de Oost-Indische Compagnie in Engeland, waarover zie p. 376 n. 4, en de volgende brieven van De Coene van dit jaar, n°. 421 en n°. 424.

an te gaen, overmits syne Ma^{t}. al te scrupuleus soude wesen eenige oorsake ofte occasie tot brekinge syner vrede te geven, Soo hebben syl. alhyer syne Ma^{t}. geraporteert datter met ons niet en was te doen ten ware hy resolveren konde den Conink van Spaignen openbaerlijck den oorloge te denoncieren ende met eenen ook datelijck daerinne te treden, 't welcke syne Ma^{t}. nu door den heer Ambassadeur contrarie verstaende ende lesende de leste schriften, van onser syde overgegeven, verclaerde rondelijck allen 't selve met synen wille, verstand ende intentie volcomelijck te accorderen, ende daertoe genoegsame last ende instructie gegeven te hebben, als wel verstaen hebbende dat nochte den handel sonder sodanige defensie en konde gemaintineert worden, nochte, dat met ons sonder deselve behoorde gehandelt te werden; dat sy oversulks binnen 2 oft 3 dagen de Bewinthebberen ontbieden, ende voorts de sake tot een goed einde soude sien te brengen. Den cortheit des tijdts en wil niet lyden nochte het papier en soude willen verdragen verder te schryven 't gene ik - contrarie myne ende veler opinien by ons - nopende 't beleit van saken alhyer bevinde, 't welke tot myner wederkomste sal reserveren, ende midlertijdt,

Ehrntfeste discrete wyse voorsienige heere, sal Uwe E. met mejouffr. syne huysvr. ende familie des almogenden genade bevelen. In Lambet desen 30 Mey 1615.

Uwer E. dienstw. dienaer
Tobias de Coene.

Adres: Erntfesten hoochgeleerden wysen ende seer voorsienigen heere den heer Mr. Hugo de Groot Pensionaris der Stadt Rotterdam tot Rotterdamme. Port port.

408. 1615 Juni 5. Aan B. Aubéry du Maurier[1].

Remitto scriptum[2] quod utendum dederas, Vir Illustris. Nunquam equidem dubitaveram, quin retenturi essetis ius vestrum contra iniquissima Anglorum postulata. Iuvit tamen in hac charta quasi espressa videre vestigia Gallicae libertatis ac fortitudinis in defendenda balaenarum captura, cuius non est tam fructuosa possessio, quam turpis esset futura abdicatio. Illud quoque placet, quod non animo tantum, sed et facto constituistis possessioni insistere, atque ita re ipsa ostendere: quod hoc anno a vobis isthuc navigatum non est, in eo consultum vestris commodis, nequaquam vero Britannicis denuntiationibus obtemperatum. Ego cum iampridem viderem hoc agere Anglos, ut exclusis aliis gentibus nos solos in societatem iniquissimi iuris admitterent, sedulo obstiti ne veniretur ad tam turpes pactiones. In ipso colloquio[3] plane ad silentii metas Anglos redegimus. Ostendimus enim, neque terram ipsorum esse, neque, si esset,

1 Gedrukt Epistolae p. 19. Over de walvischvangst bij Spitsbergen en de oneenigheden daarbij tusschen Nederlanders, Engelschen en Franschen, zie S. Muller Fzn., Geschiedenis der Noordsche Compagnie (1874); M. Conway, No Mans Land (1906).

2 Verclaringh van de Francoisen opte vaert ende visschery vande Walvisschen int Noorden, ontfangen vande heere du Maurier den 12en Mey 1615; zie Muller, 1. 1. p. 287. Dit stuk is thans op het R.A. niet aanwezig in de collectie, waarin men het zou verwachten, nl. Vervolg Staten-Generaal 62.

3 Bij de conferentie met de Engelsche gezanten (zie p. 376 n. 4) op 16 April. Muller 1. 1. p. 207.

posse nobis maris, quod natura commune est, usum eripi, aut balaenarum, quae nullius sunt, occupationem. Terram ipsorum esse non posse, certo argumento evicimus, quod ante annum 1596 nullus eam mortalium esset ingressus. Eo autem anno a nautis Batavis detectum, calcatumque id solum, intratos sinus, data ipsi Terrae singulisque eius partibus nomina, quae non modo in diariis nautarum, sed et in sphaeris chartisque multo tempore ante motam hanc controversiam editis apparerent; cum tentarent dicere, anno 1553 Hugoni Willougbaeo[1] hanc oram fuisse cognitam, nos ex ipsius Willougbaei diario ostendimus, ipsum Finmarchia egressum, delatumque in sui nominis insulam, longissime semper ab ista, qua de agitur, tellure abfuisse; neque aliam ullam oram attigisse, quam Lappiae, cuius extremo in littore algore atque inedia ipse sociique eius omnes ad unum interierint: horum corpora ac libros a Lappis, qui sub aestatis, qualiscunque ita positis contingit, reditum oram maritimam repetunt, inventa: inde porro libros in Angliam pervenisse. Addidimus, quod non minus manifestum erat, ventis illis ac cursibus, qui Willougbaei diario annotati reperiuntur, fieri non potuisse, ut in eam, de qua quaeritur, terram deveniretur: imo necessario tali itinere ab ea terra longius longiusque discedi. Et cum ambulatores, quos explorandae Lappiae Willougbaeus miserat, Occasum versus toto triduo progressos illi contenderent in hac terra iter fecisse: ex positu locorum demonstravimus, si ista terra ire coepissent, atque in Occasum perrexissent tridui itinere, futurum fuisse, ut bidui spatia in altissimo Oceano conficerent. Protulimus et Anglorum libros, qui, ante haec iurgia editi testimonium praeberent, tellurem istam, quae a boreali Finmarchiae promontorio in Septentrionem patet, illic sitam, qua se Arcticus cardo in LXXVI, LXXVII, LXXVIII, LXXIX, et LXXX. gradus tollit, a Batavis repertam, ante ab omni aevo fuisse incognitam. Revicti igitur Angli non testimoniis tantum, sed geographicis insuper demonstrationibus, nihil aliud, quod responderent, invenire potuerunt, nisi satis magnam Regi suo factam iniuriam, quod ius ipsius in controversiam deductum esset hactenus. Se mandata non habere super piscatu colloquendi, nisi ipsos terrae dominos fateremur. Illud vero lepidum, quod addebant, iuris sui documenta ad manum non esse, sed in Anglia Caronio[2] ostensum iri tot ac talia, ut nihil ipsi futurum, quod contra diceret, plane confiderent. Malebant ibi scilicet cum illo, quam hic nobiscum disceptare, ut, quod nuper fecerant, iterum ex ipsius silentio victoriam metirentur.

Sanctioris in Gallia Regii consilii institutionem, de qua monebas, bene Regi, bene regno Deus vertat: faxitque ii plurimum possint, qui accisas cupiunt eas opes, quas Henricus Regum sapientissimus merito semper invisas suspectasque habuit. Nam ut insuper eorum speremus magnitudinem, qui de rebus sacris nobiscum sentiunt, id vero tempora non sinunt. Dolebunt multis Hispanicae affinitates[3], et vestrorum beneficiorum iustis apud nos aestimatoribus loquendi libertatem imminuent: sed praeterita nos tempora docuere, privatos inter se nuptiis vinciri, potentibus amicos inimicosque ex usu haberi. et novimus Hispanorum insolentiam, quae cum vestra libertate nunquam coalescet. Haec quanquam

1 Over den tocht van Sir Hugh Willoughby naar bet Noorden, zie Muller 1. 1. p. 14; Conway 1. 1. p. 6.
2 De Nederlandsche gezant in Engeland, Noël de Caron.
3 Het huwelijk van Lodewijk XIII met Anna van Oostenrijk; en van prinses Elisabeth, de zuster van Lodewijk XIII, met den lateren Spaanschen koning Philips IV.

vera sunt, aegre tamen populo persuadebuntur, adeo ut nulla potuerit obtingere materia dignior, in qua eloquentiae nervos intenderes. Studia tua[1] recte procedere gaudeo, atque utinam Galli tui essent paulo rusticiores, qui magnum scelus existimant Regio legato non aliquot horas eripere. Si me mea fata permisissent illic vivere, ubi partem ferme optimam vitae bonis ac literatis nunquam ignotus exegi, non haberes hodie alium fortiorem honestissimi tui propositi adiutorem. Nunc, quando id non licet, tua illa praeclara coepta votis prosequemur. Vale Vir Illustris. 5 Iunii 1615. Rotterodami.

409. 1615 Juni 5. Aan J.A. de Thou[2].

Iacobo Augusto Thuano Hugo Grotius S.

Vir Magne. Ego quamquam meo me didici metiri modulo, tamen non possum non mihi aliquid blandiri, cum me tibi viro tanto non displicere intelligo. Agnoscerem quidem libenter ea quae scribis ex amore magis quam ex iudicio proficisci, si amorem tuum sine iudicio esse posse gravitas tua me credere pateretur. Quare ita potius interpretor, si qua sunt in me rerum bonarum semina ea abs te non pro sua parvitate, sed pro spe profectus aestimari; quo ipso nullum mihi maius incitamentum contingere potuit ad capessendas virtutes. In hoc autem conatu tum mihi videbor multum promovisse, si unquam tuas splendidissimas actiones hactenus mihi imitari licuerit, ut aliqua earum in meis vestigia et ultima quasi lineamenta compareant. Contentiosum scribendi genus ingressus sum non ingenii mei ductu - est enim minime rixosum - sed impulsus vi quadam maiore, consilio scilicet virorum prudentium, et studio iuvandae tum Patriae, tum Ecclesiae: et Ecclesiae profecto magis quam Patriae. Ut enim verum tibi exponam, Thuane Amplissime - et sane quis est qui magis mereatur verum audire? - ex quo de rebus religionis cogitare diligentius coepi, inveni iustissimas fuisse querelas emendationem aliquam, tum in explicandis dogmatis, tum in ritibus, tum in regimine postulantium: sed, ut fieri solet, peccatum nonnihil *διὰ τὴν τῆς ἀνθολκῆς ἀμετρίαν*: ita dum a periculosa meritorum fiducia disceditur irrepsisse sententias bonorum operum contemtrices: taedio superstitionis omnem *λειτουργίαν* miro frigore sideratam, et tyrannidis quae intoleranda fuerat metu processum ad ipsa *τῆς ἀναρχίας* confinia. Itaque semper ex eo credidi viros bonos qui in nostra sunt parte summo studio eniti debere, ut paulatim si quid exorbitasset id ad auream modiocritatem retraheretur: quam cogitationem Melanchthonis animo insedisse video. Nihil autem odiosius non dicam Ecclesiis nostris, sed celeberrimis Ecclesiarum nostrarum Doctoribus obiicitur, quam quod rigida quaedam dogmata et Zenonis magis quam Salomonis porticum[3] redolentia nimium urgendo, Deo assignent peccandi caussas, et *διὰ τοῦ ἀργοῦ λόγου* curam pietatis evertant. Vidit hoc idem ille Melanchthon, et Lutheri impetu in scopulos illos abreptus monente Erasmo correxit postea cursum: cuius vestigiis cum quidam apud nos Pastores insisterent, sed collegarum vehementia pressi unicum haberent in Magistratuum bonitate perfugium, adiunxi me illis qui ferendum non existimarunt ut isto initio iret in exemplum res pernitiosissima, ac palam fieret moderata sectantes

1 Zie n°. 402.

2 Hs. Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 836, f. 81. Gedrukt Epistolae p. 19. Antwoord op n°. 403. Beantwoord door n°. 414.

3 Zie p. 284 n. 3.

in Ecclesiis nostris ferri non posse. Huic pio instituto cum se valde opponerent animosi quidam in vicinia Doctores, et res plane alienas isti negotio immiscerent duntaxat ut odium concirent Magistratibus pacem sectantibus, e re visum est, in uno qui caeteris facile eminebat, quique more pessimo externae potentiae auxilium imploraverat, ostendi quam neque iure neque aequo ullo turbulenti isti clamores niterentur. Ad hanc rem mea opera dilecta est, non quod non multi idem rectius potuerint praestare, sed quod is labor proprius videretur eius quod tum obibam muneris. Neque nesciebam quid esset iritare crabrones, sed fretus honesti propositi conscientia ausus sum me calumniis obiicere, quas nunquam effugient qui adulta et robusta vitia oppugnabunt. Tibi vero, Vir Illustris, gratias ago, simulque et egregiam tuam in me voluntatem et sapientiam tuam agnosco, cum suades ut ab istiusmodi contentionibus posthac abstineam. Ego vero tum tua auctoritate permotus, tum sponte mea eo totus propendens, omnia non necessaria certamina anxie defugiam: quod video, ut scribis, et ad animi tranquillitatem et ad valetudinem quam non satis firmam experior maximi esse momenti. Historiam belli nostri ad finem, hoc est ad Inducias usque, pertexui. Superest nunc recognoscendi et corrigendi labor ipsa prope scriptione molestior. Video me tum, quum vacavit paulo attentius scribere, non satis solida rerum cognitione fuisse instructum. nunc quum res ipsas discendi paulo melior est copia, occupationes multae magis quam magnae non satis permittunt respondentia historiae verba seligere: multumque vereor ne hiet opus, diversique temporis scriptio non satis unius auctoris spiritum praeferat. Inter multa quae in te admiratura est posteritas ego illud unice obstupesco, unde tibi modo in fori arce, modo in summa republica versanti otium, unde vis indefessa animi, ut res tot ac tantas aut scribendas cognosceres, aut cognitas scriberes. Caeterum cum hoc tam diligenter agat tua epistola ut me ad historiam scribendam excitet, inveni tamen in ea aliquid, quod me ab eo labore vehementer absterret. Nam si tu in tam excelso fastigio collocatus, tot undique septus praesidiis, XLVI libros humano generi utilissimos pateris inutiles iacere, iniquitatem seculi veritus, quid me facere aequum est tanto ad omnes fortunae ictus apertiorem? nisi forte existimas, ingratos, invidos, calumniatores vestri esse coeli homines, neque apud nos provenire eiusmodi messem. Sed minime ita se res habet Thuane Amplissime: iidem fluctus in simpuvio nostro se movent, qui in vestro mari Aegaeo. Dabo tamen operam, te tanto auctore, ut quae scripsi hactenus ea quam fieri potest emendatissima apud me exstent, extra huius aetatis commercium, cum qua contrahere periculosum est. Posteritati rectius credetur, non quod illa futura sit melior, sed quod aequior defunctis, quippe alios habitura, quos exerceat. Vale Vir illustris, et me tui gregis scribe. Nonis Iuniis anni CIↃIↃCXV. Rotterodami.

410. 1615 Juni 5. Aan A. Walaeus[1]

Inter plurimas, quae me destringunt occupationes, imperare tamen mihi non potui, quin illius magno Ecclesiae malo *πολυθρυλλήτου* Socini librum legerem

1 Gedrukt Epistolae p. 18. Beantwoord door n°. 411. Grotius zendt Walaeus het handschrift van de Defensio fidei catholicae de Satisfactione Christi adversus Faustum Socinum. Zij kwam eerst in 1617 uit, met een voorrede van Vossius, gedateerd 8 Kal. Sept. 1617 (Rogge 258). ‘Est vero,’ zegt Vossius, ‘iam biennium et amplius, quod opera haec insumta est. Interea liber iste vel delituit domi, vel versatus est inter manus clarissimorum aliquot S. Theologiae professorum, doctissimorum Ecclesiae pastorum aliorumque cet.’.

inscriptum ab ipso de Iesu Servatore, scriptum autem ita, ut istius tituli partem non minimam tentet evertere. Cum autem viderem ab ipso quaedam argumenta peti ab ipsis iurisprudentiae principiis, quaedam etiam ex Graecorum quorundam vocabulorum natura ac proprietate, neque videam ad ea ipsa ita esse responsum ut vellem, putavi non abs re me facturum si mea qualiacunque arma ad bellum commune conferrem. In magnis praeliis est aliquis usus etiam velitis. Possitne haec opella alicui iustae responsionis molem in se suscepturo esse utilis, alii viderint. Tibi vero ante caeteros, Vir Clarissime, et totius laboris et singularum partium iudicium lubens detuli, rogans atque obsecrans, non ea tantum utaris libertate quae Theologum decet, sed eam quoque addas quam amici debent amicorum negotiis. Illud simul precor, ne quid huius rei evulges aliis, et ut quamprimum potes hanc molestiam mea causa devites. Iesus Christus verus atque aeternus Deus, qui mortuus est pro omnibus, ut omnes servaret, Ecclesiam suam protegat, omnesque haereses a sancto ovili quam longissime arceat, sed eas potissimum quae beneficiorum ipsius memoriam obscurant. Rotterodami 5 Iunii 1615.

411. [1615 midden Juni]. Van A. Walaeus[1].

Occupationes nonnullae ecclesiasticae, et absentia mea ab urbe, Cl. Vir, in causa sunt quod paulo tardius rescribo. Defensionem tuam ab affine tuo mihi traditam, non tantum diligenter sed etiam cum voluptate legi, adeo et docte et solide sententiam orthodoxam in ea affirmas et contrariam infirmas. Utinam vero Deus animum tibi illum perpetuum praestet, aliisque qui doctrina et authoritate pollent, ut similia monumenta plura nobis publicentur, quibus veritas salutaris ab haereticorum malitia vindicetur et errorum saltem capitalium sistatur contagio! sperem hoc pacto viam non incertam paulatim iri patefactum, per quam futurae concordiae spes aliqua tandem possit affulgere. Interim tamen, Cl. Vir, quia id a me postulas, spero te in bonam partem accepturum, si te de nonnullis, quae in scripto tuo, ut offensae obnoxia, inter legendum observari, paucis monuero.

In definitione sententiae verae, et designatione materiae satisfactionis Christi, non videtur ulla a te ratio haberi obedientiae illius, quam Cnristus legi praestitit, quae tamen ad ius vitae aeternae nobis acquirendum, ac proinde iustitiae divinae satisfaciendum, omnino fuit necessaria, quemadmodum etiam a te in reliquo scripto tuo non semel agnoscitur: nisi fortassis quia hoc dogma a quibusdam controvertitur, illud in definitionem doctrinae Catholicae non iudicaveris collocandum, quod tamen in explicatione verum agnoscis. Partes satisfactionis Christi duas statuis, cruciatus nempe gravissimos mortem antecedentes, et mortem ipsam. In prima parte non tantum corporis sed etiam animi cruciatus a te intelligi, omnino confido: quod fortassis non inutile sit exprimi, propter eos qui quanti Christo nostra salus constiterit non satis capiunt. Ut enim non nisi mors maledicta filii Dei sufficiens lutrum nostrae redemptionis fuit, ita non nisi animi illi gravissimi angores nos a poenis spiritualibus ac aeternis potuerunt liberare. In explicatione deinde materiae satisfactionis, quemadmodum etiam

1 Gedrukt Walaei Opera p. 408. Antwoord op. n°. 410. Beantwoord door n°. 412, waaruit de datum ongeveer valt te bepalen. Voor een inhoud zie bij n°. 410. De pagina's, die Walaeus citeert, zijn die van het handschrift.

alibi passim, occurrunt subinde voces quae vim *μειοτικὴν* non satis attento lectori prima sui specie suggerunt. Quemadmodum pag. 5. vox ‘conabimur’ videtur esse hominis de argumentorum suorum firmitate diffidentis. Pag. 11. voluntaria poenae susceptio suam quoque in hoc argumento dicitur habere considerationem, cum Paulus tamen Hebr. 10. vers. 10. et alibi totam efficaciam mortis Christi ab ea suspendat. Eadem pagina mors Christi dicitur sustulisse impedimentum, Dei nimirum ad puniendum peccatum propensionem, quae vox meo iudicio levior est quam ut gravitatem irae Dei adversus peccata hominum exprimat. Sic pag. 41. peccata nostra dicuntur meruisse ut poena aliqua exigeretur. Pag. 38. ponis causam aliquam impulsivam. 49. nonnihil solutionis. Pag. 66. dicis, poenam ideo pluris fuisse aestimandam, quia is qui poenam ferebat erat Deus. Quae voculae, quarum aliquae in protasi aliquae etiam in apodosi tuorum nonnunquam ponuntur, etsi apud aequum et Latine intelligentem facile ferri lectorem possint, tamen quia in seculum incidimus quod libenter suspicionibus indulget, videntur aut consultius omitti aut cum magis asseverantibus et efficacibus tutius mutari posse; nihil enim tam grave dici potest, quod infra dignitatem huius lutri non sit aestimandum, si divina divini Pauli vestigia velimus sequi. Pag. 46 acceptilationis vocem a Socino primum usurpari asseris: quae tamen a Beza, in libello cui titulus est ‘Pro iustificatione per solam fidem’, aliquoties usurpatur; quam recte, iudicent ii, quibus proprius huius vocis usus est cognitus: ego quid factum sit ab eo, non quam recto factum sit indico. Ut vero de re ipsa aliquid dicam argumenta nostrorum a violentis torsionibus Socini egregie vindicas, et ea quae a natura et authoritate humana petuntur meo iudicio satis plene refutas: etsi fortassis erunt, qui totum hoc reiici consultius sunt iudicaturi, quia fides Christiana non natura sed Scriptura niti debet: quod licet verum sit et indubitatum, tamen negari non potest, quin fides non parum iuvetur ubi ratio cum Scriptura conspirat, aut saltem eam non evertere demonstrari potest. Unum tamen est quod ampliore meditatione omnino opus habet, utrum sc. Deo, quem ut supremum rectorem in toto hoc negotio non male consideras, non sit congenita aliqua iustitia quae non refertur ad alium quam ad ipsum Deum, qua divina natura et sapientia omnino impeditur ad veniam dandam peccatori citra satisfactionem intercedentem. Agnoscis quidem *τὸ πρέπον* seu decentiam facti pag. 51: sed causas illius decentiae non nisi extra Deum petis in rebus ipsis in exemplo. Videtur vero Scriptura etiam citra hunc respectum - ut sic loquar - ad extra, aliquid intimae naturae divinae tribuere quod hanc intercessionem exigit; quum dicit, esse iustum apud Deum, ut peccata puniat; item peccata suapte natura nos a Deo separare; item oculos Domini tam esse puros ut impuritatem intueri non possint. Quare et ipsi regeniti non nisi interveniente satisfactione Christi, et satisfactionis huius continua applicatione, a peccatis, quae post conversionem hominis committuntur, possunt absolvi. Imo etiam aliquid altius et magis *μυστηριῶδες* in verbo Dei non obscure nobis innuitur, quod sc. Dei natura sit tam exactae puritatis ut ne angeli quidem boni, citra mediatoris interventum, communionem veram et aeternam cum eo habere possint. Quod mysterium a tota fere antiquitate prima, et a praestantissimis nostri aevi scriptoribus agnoscitur. Haec eo dico, Cl. Vir, ut, si omnimodam illam seu absolutam necessitatem non possis aperte statuere, saltem nihil ponas unde ea evidenter evertatur. Christus enim ipse de hac re ad eum modum videtur loqui, cum inquit ‘pater, si fieri potest, transeat a me calix iste: sed non mea, sed tua voluntas fiat’. Item

‘pater libera me ex hac hora: sed propterea veni in hanc horam’. Ubi manifeste id fieri non potuisse cum humani generis salute, ostendit. Quae de satisfactione pro poena temporaria ex Augustana confessione ponis, eiusmodi quidem non sunt, ut propterea laboret Christiana fides: nescio tamen an convenienter Scripturae dici possit, per opus aliquod quod Deo sua sponte debetur, et quidem imperfectum bonum opus, malum antecedens compensari, nisi satisfactionis vox valde *ἀχυρολόγως* sumatur.

Haec sunt, Cl. Vir, quae iudicio tuo paulo accuratius expendenda committo.

412. 1615 Juni 29. Aan A. Walaeus[1].

Non displicuisse tibi, vir Reverende, laborem, quem non mearum virium fiducia sed amore pretiosissimae veritatis susceperam, plurimum gaudeo. Multo vero magis illud me iuvat, quod communi ope propulsatis erroribus, qui fidei arcem labefactant, spem facis restituendae Ecclesiis nostris concordiae, quam homines quidam, praeconceptis opinionibus supra fas et aequum addicti, mirum qua vi quibus artibus subruant, plane quasi medicina aegro corpori ferri non posset, nisi quam latissime diducto vulnere. Me sane, praeter ingens odium, quo prosequor incognitas piae antiquitati sententias, nihil aeque excitat ad palam damnanda atque convellenda id genus dogmata, quam quod de illis arrepta suspicio paci dissuendae praebet aut causam aut colorem. Quare quemcunque Deus malis nostris exitum est daturus, haec nos ut spero conscientia ad ultimum usque vitae spiritum prosequetur.

Recte observasti, Vir doctissime, in definitione orthodoxae sententiae, obedientiae legalis a me non expressam fieri mentionem; quanquam potest et illa inclusa intelligi, cum Christus volens cruciatus ac mortem tulisse dicitur. Sed studui vitare eam quae inter Molinaeum et Tilenum[2] nuper efferbuit controversiam: quanquam si mihi inter viros tantos promendae sententiae ius esset, arbitrarer obedientiam illam activam, quam vocant, proprium suum ac peculiarem habere locum in impetranda gloria: quae quanquam cum impunitate ex divino decreto inseparabiliter cohaeret, potest tamen ut quiddam ab impunitate distinctum eaque posterius intelligi. Videntur ergo mihi Christi *κατορθώματα* meriti habere vim, passio ipsa, qua poenalis est, vim satisfactoriam, non tamen citra considerationem voluntariae susceptionis, quae effecit ut Deus hanc passionem libentius rectiusque ad peragendam solutionem admitteret. Sed quia tota Socini disputatio eo tendit, ut Christum vice nostra sive ob peccata nostra poenam neget pertulisse, ideo in figendo controversiae statu non putavi longius evagandum. Et quanquam quae mea sit super hac re sententia obiter in diversis libelli partibus ostendi, ut abs te recte animadversum est, tamen constitui apud me, praefatione insuper aliqua super hoc ipso negotio nonnihil disserere.

Quod me mones, ut memor suspicacis saeculi immutem voces quae sonum habere videntur *ἐλαττωτικόν*, et prudenter et amice a te factum est, eoque nomine gratias tibi ago maximas. Ego quidem nihil minus volui quam *τοῦ λύτρου* pretium ullo modo extenuare: cuius rei te ex lectione libelli certum esse confido.

1 Gedrukt Epistolae p. 20. Antwoord op n°. 411. Voor den inhoud zie bij n°. 410.

2 Zie p. 255 n. 6.

Sed tamen constitui te recte monentem sequi, et alia substituere *ἀνυποπτότερα* aut minus *εὐδιάβλητα*. An pro puniendi propensione affectum ausim ponere cum quadam emollitione *ἀνθρωποπαθέιας* dubito. Videtur sane id temerarium non fore, cum irae vocabulum Deo toties tribuat sacra scriptura. Acceptilationem doctissimo Bezae nominatam non memineram. Quare et is locus corrigetur. In eo quoque consilium tuum sequar, ut tester, cruciatuum nomine qui in satisfactionem veniunt non solos intelligi debere corporis dolores, sed vel inprimis perpessiones animi, quas Evangelistae exprimunt vocibus *λυπεῖσθαι, ἐκθαμβεῖσθαι, ἀδημονεῖν*, et quo praecipue Christus respiciens a Deo se derelictum exclamat. Rationis naturalis argumenta facile perspectu est, non in hoc a me adduci, ut nobis fidem faciant eius veritatis, quam Divina oracula et satis et sola persuadent; sed ut pateat, in ea interpretatione, quae scripturae verbis optime congruit et in Ecclesiis semper retenta est, nihil contineri absurdi aut iniqui, quod maxime contendit Socinus, ut hoc evicto liberius deinde sacrae scripturae verba a genuino nativoque sensu detorqueat. Certissimum mihi est, operam eos ludere qui Fidei Mysteria demonstratum eunt argumentis naturalibus. Sed tecum sentio, fide rationem perfici, non destrui; superari, non everti. Neque enim pugnant Dei dona, et si alia sint aliis praestantiora. Quare si Pontificios in Coenae controversia recte urgemus deductione ad absurda, non est nobis in defendenda veritate eadem conditio defugienda. Sunt quidam qui egregie se defunctos putant, cum dixerint, Deo legem non esse positam, ideoque in ipso iusta esse quae alioqui notitiae naturales iniusta esse dictitant. Sed haec agendi ratio mihi non placet, ut quae et humanam et divinam naturam mihi videatur haud paulo minus evertere: humanam quidem dum notitias illas negat esse divinae mentis *ἐκτυπώματα*; divinam vero, dum Deum non agnoscit sub illis proprietatibus, puta boni, iusti, ac similibus, ex quibus eum nobis describit scriptura. Quare omni ope contendendum est, ut appareat, in his quae fide credimus nihil esse quod a recta ratione dissentiat. In eo quoque tibi assentior, causas exigendae poenae non tantum extra Deum ponendas, sed et in ipso Deo, quatenus scilicet in ipso residet naturalis illa iustitia, et peccati odium, quod contra Socinum non uno loco defendo. Sed effectum punitionis, quanquam admodum congruentem naturae, et quidem ea congruentia quae a necessitate non longe abscedat, non existimo produci citra interventum decreti liberi, quo posito sequitur deinde necessitas absoluta. Ulteriori necessitati, quae decretum antecedat, adstruendae conatus sum argumenta reperire: sed visus sum mihi operam perdere: ac contra plurima mihi se obtulerunt argumenta, quae me vetarent potestatem divinam tam arcto fine includere. Si quis tamen invenire poterit quod ego frustra quaesivi, is me in suam sententiam facile pertrahet. Illa sane Christi verba, ‘si fieri potest, transeat a me calix iste’, an ad mortem Christi, an vero potius ad illum in quo tum versabatur *τῆς ἀδημονίας πειρασμὸν*, quo et in Epistola ad Hebraeos loci quidam videntur respicere, referri debeat multum dubito. Certe *τὸ ἀδύνατον* Christus non ad naturam divinam, sed ad voluntatem divinam, hoc est, ad decretum absolutum refert verbis *ἀμέσως* sequentibus: ita ut hinc quidem nulla necessitas decreto prior possit inferri. Christus quin omnem maledictionem legis tulerit et a suis abstulerit, ac proinde etiam poenas temporarias, quatenus ad maledictionem pertinent, minime dubito, quare et poenas quae piis infliguntur statuo non esse *τιμωρίας* sed *νουθεσίας*, quanquam simul possint habere etiam usum quendam *παραδείγματος*. Neque enim nescis poenae vocem in tres istas significationes solere distingui. Sicut autem

τιμωρία ita et *νουθεσία* interdum exercetur non in ipso qui deliquit, sed in persona aliqua ipsi coniunctissima: quod ideo probavi exemplis, ut Socino illud effatum eriperem, quo mire triumphat, non posse alium puniri ob delictum alterius. Quare quid hic aliquem possit offendere, nondum satis intelligo. Augustanae Confessionis locum ideo attuleram, quod Danielis illud de Eleemosynis vehementer me urgeret. Quanquam enim Hebraea vox aliquod praebet effugium, tamen certum est vetustissimos omnes interpretes uti hic expiandi aut redimendi vocabulo. Quare coactus fui huic quoque locutioni receptae antiquitus benignam quandam explicationem addere, et quidem talem, quae a natura vocis non degeneraret omnino. Neque video quid inde sequatur incommodi, si dicamus, debitum quidem et imperfectum obsequium tamen bono Deo hucusque placere, ut propterea a poenis infligendis abstineat, quanquam illud sui natura tanti non erat. Videbo tamen an aliquid rectius possim comminisci, quod ad eius sententiae, quae apud Danielem exstat, explicationem pertineat.

Te quoque rogo, vir Reverende, ut et in hac cogitatione et in toto isto negotio me pergas adiuvare; quod dum facis et beneficium amico praestabis, et Ecclesiae Dei non inutilem navabis operam. Edituritionis morbo non teneor. Forte tamen haec ipsa alteri, cui plus otii viriumque suppetet ad controversiam istam qua oportet diligentia tractandam, nonnihil auxilii afferent. Deus O.M. tibi ac Ministerio tuo benedicat. Rotterodami 3 Cal. Iul. 1615.

413. 1615 Juni 30. Aan G.J. Vossius[1].

Interpellor a Ioanne Arnoldo Corvino, Vir Clarissime, ut ipsi quamprimum remittam chartas Antibogermannianas, quarum pars posterior[2] penes te mansit hactenus. Novi occupationes tuas. Itaque minime miror hactenus tibi non vacasse ut illis legendis operam dares. Nunc igitur rogo, ut si fieri potest aliquot horas tibi suffureris. Sin id tibi non licet, attamen oratum te volo ut quamprimum me eius libelli compotem facias per me deinde ad dominum redituri. Tibi vero in ista nova et reipublicae perquam necessaria functione[3] fortem animum precor, et quantam labor iste desiderat corporis firmitatem. Prid. Cal. Iul. 1615.

Puto me Hagae ubi nunc sum mansurum hoc biduum aut triduum. Si quid ad me curatum vis poteris id fratri[4] meo tradere, qui ad me aut transmittet aut feret.

Tui observantissimus
H. Grotius.

414. 1615 Juli 29. Van J.A. de Thou[5].

Iac. Aug. Th. V^{o}. C^{o}. Hugoni Grotio S.D. Hagam Comitis.

Quod ad ultimas tuas Roterodami datas respondere possim, nihil mihi reliqui fecisti, iucundissime Groti, ita omnes orationis nervos, pigmenta et lepores

1 Gedrukt Epistolae p. 20.
2 Zie p. 335 n. 3.
3 Het ambt van Regent van het Staten-Collegie.
4 Willem de Groot.
5 Minuut Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 706 f. 55. Antwoord op n°. 409.

in iis exhausisti; qua in re illud mirari subit, cum aliis omnem scribendi facultatem praeripias, quomodo illa tibi scatebrarum fonte indesin(enter) fluat, et quo plus hauris plus ad hauriendum sufficiat. Hoc praefatus ad tuas venio, ad quas, prout verba in buccam venient sine cura alia respondebo. Nolim putes adulari me, a quo vitio longe abiit mea nat(ura), aut adfectu transversum rapi, cum quae ad spem refers, in te praese(ntia) ac plane matura demiror; si pro modestia tua ita interpretaris, facis generose et auges conceptam de te opinionem cum quae iam in te sunt, quasi praeterita despicis et spe in posterum haut dubia semper adm aiora virtutis via grassaris. perge quaeso et non solum voto sed iudicio meo praeverte, quod de te ac tua indole a me pridem factum nunquam meam aut cuiusquam exspectationem fallet, tantum Deus gratiae omnis largitor prosperam valetudinem et vitam diuturnam, quod voveo et vero mereris, tibi concedat. Iustas et pro ratione muneris necessarias contentionis cum Frisicis pastoribus rationes iam ex scripto tuo[1] ad me misso cognoveram et familiarius ex tuis literis intellexi. nimirum Deus, cuius immensa bonitas et imperscrutabilis iustitia, novissimis his temporibus caliginem spissam oculis nostris utrimque offundi passus est, ut alteri quid melius esset, vitiis suis caeci primo non viderent, alteri, quibus offensionis caussa praebebatur, offendiculum quidem viderent attamen impetu abrepti veram eius emendandi rationem cum minime inirent, non consulendam antiquitatem, quod serio ab initio faciendum fuit, (nu)nc censuerint, sed obstantia omnia deiiciendi, tamquam instituto suo contraria, occasionem ex dissidio illo captaverint. inde lamentabilis diebus nostris exorta inter contendentes scissura, quae sensim maiorem Europae partem secum traxit, ad quam tollendam posthabita Dei, quem ante omnia per peccatorum nostrorum expiationem placere decebat, providentia, potius carnis adhibita consilia, quam legitima remedia ex laudabili ecclesiae consuetudine peti solita, eoque factum ut nascens malum, quod prima quaeque depascendo minutum oportuit, immensum creverit, et gangraena serpente tantum ad extremum conceperit incendium, ut nisi cum reliqui corporis, cuius tantula pars sana superest, pernicie illud restingui posse hodie desperent omnes boni. Cum hoc dico publicam deploro calamitatem, tu cum tuis qui a nobis praefervide discessistis propriam. frustra uterque. ego quidem, dum decreto aeterno et Dei peccata nostra ultum euntis voluntati reluctari videor, tu dum in caussa quae a principio exorbitavit, moderationem quaeris. sic enim comparatum est, ut qui semel fines a maioribus positos transilivit, eum gnaviter emansorem esse oporteat, et sane verendum est, ne contrarii libramenti modo non servato, post primam scissuram, quae nos divulsit, subortis aliis atque aliis inter vos quasi subdivisionibus, ad *ἀνα χίας* tandem confinia, quae dicis, res deveniat. Optimus non solum naturae sed civilis scientiae et morum magister admonet nos, Aristoteles[2], quandoquidem medium, in quo virtus consistit, ferire sane difficile est, *κατὰ δεύτερον πλοῦν ἐλάχιστα τῶν κακῶν* sectari, et ut alii sumus ad alia vitia magis proni, *εἰς τοὐναντίον ἑαυτοὺς ἀφέλκειν. πόλυ γὰρ ὑπαγαγόντες τοῦ ἁμαρτάνειν* inquit ille *εἰς τὸ μέσον ἥξομεν*. quod exemplo eorum qui distorta ligna dirigunt mox confirmat. quod idem ante eum Platonem praeceptorem in Protagora[3] dixisse animadverti, sed in eo rursus, ut normam *ἀδιάστροφον* tenere perdifficile est, ita

1 Ordinum pietas.
2 Arist., Ethica Nicom. II, 9.
3 Plato, Prot. 325 D.

perniciosissime ab iis, qui emendationi studere prae se ferebant, peccatum tunc fuisse non diffiteris. adeo periculosum fuit ab initio *τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως* deserere, et in partes transire, in quibus tuendis quo quisque magis strenue laborat eo longius ab illa quam iam nunc sartam opo(rtuit) abit concordia. quomodo autem sarciri possit, frustra ab utraque parte nunc quaeritur, dum alii in scissura sibi imprudentissime placentes in ratione constituendae inter se concordiae incassum se fatigant; alii, qui scissuram sublatam quidem cupiunt, veras ac ..... legitimas concordiae sarciendae rationes inire sus deque habent. itaque ad Erasmum vestrum, et Georgium Cassandrum, atque adeo Espencaeum[1] nostrum provoco qui tamen cum omnia sua et voce et scriptis fecissent, ut ecclesiae paci consulerent, utrique parti invisi inter suspiria postremo defecerunt. nam quis est hodie in hoc animorum aestu, scissa non iam per disputationes, quae pietatis speciem habent, sed per factiones a caritate Christiana tantopere alienas relligione, quis est, inquam, qui recta et aequa suadentem audiat? quid igitur superest? iam ad Deum convertatur oratio. Domine Deus patrum nostrorum cum ignoremus quid facere debeamus hoc solum residui habemus ut oculos dirigamus ad te. Liceat enim mihi Iosaphati regis[2] cum in summis angustiis versaretur, verbis hunc sermonem ex occasione institutum claudere, quem apud te ita depono, ut non promiscue ad alios emanet, ne mihi, ut sunt hominum ingenia, fortasse etiam tibi, fraudi sit, si veritatis et pacatae conscientiae fructum, quem a legitima successione aut consentiente doctrina frustra hodie speramus *ἐντὸς ἡμῶν* habere et iuxta Dei praecepta conservare studeamus (Luc. XVII).

Sed rursus haec tecum: de Historiis non ultra urgebo ne te ad id hortatibus meis cogere videar, quod nec ipse velim facere, neque vero tutum existimem, cum eas per otium recognoveris, quod te nunc remoratur cessante, fortasse desiderium hac in parte gratificandi patriae et amicis sponte ac nullius hortatu subibit.

Ubonis Emii Frisica[3] admodum arrident. sermonis *ἀφελεία* imprimis et iudicium ac prudentia in scribendo me cepit. audio decades eius duabus auctiores apud vos recudi. hoc si erit, fortasse et ad haec usque tempora veniet, et magna proelia in Frisia sua pugnata non omittet; quod ille simplici stilo fecit, id maiore cum ornatu et cura fecisse cum te videas, non diutius lucem, ut spero, invidebis tuis, quae nisi cum publica iactura amplius premi non possunt. Vide quo me amor tuus et ingenii potius tui praestantia deduxit. longiores ad te dedi, qui vix precibus ad alios scribendis par sum et aqua quae ... initio spe copiosior fluxit.

Viro doctissimo et amicissimo Danieli Heinsio plurimam a me salutem, qui si quid praeterea Cassandri[4] habet, ad nos quamprimum curet. nam operae fervent, et librarius ad nundinas proximas festinat. Vale et me tui amantissimum vicissim redama. E Villabono nostro. IIII Kl. VItil. CIↃIↃCXV.

415. 1615 Aug. 25. Aan B. Aubéry du Maurier[5].

Vir Illustris.

Literas viri dubium maioris an melioris Augusti Thuani[6], auro contra caras, tuo beneficio accepi. Sunt plane ita scriptae, ut hominem cordatum absterrere

1 De theoloog Claude d'Espencé, 1511-1571, in 1541 Rector der Parijsche Universiteit.
2 Par. II, 20, 12.
3 Ubbonis Emmii Rerum Frisicarum Historiae Decades.
4 Zie p. 346 n. 6.
5 Gedrukt Epistolae p. 28.
6 N°. 414.

possint ab usu Latini sermonis. Quare me quidem magno beneficio affecturus est, si Gallice potius scribat, ne talibus literis ad imitandi desperationem adductus omnem conatum Latinae scriptionis abiiciam. Nunc certe respondere nondum audeo. Ita mihi verborum ipsius maiestas ambit atque occupat animum.

Res Gallicas habere se meliuscule, quam vulgant atroces nuntii, te significante sane laetus intelligo. Neque aliter possum iudicare, quam brevi desaevituram tempestatem, si, non dicam maior, sed aliquanta pars Galliae obsequium et pacem, certa bona, praeferat incertae spei rerum emendandarum per remedia morbis asperiora. Coniectura mea hoc imprimis argumento nititur, quod non video, unde externas copias exspectare possint praesentium temporum accusatores, adversante ipsis Hispania, obsessis Alpibus, Britannia ad occasiones multo honestiores torpente, Germanis sibimet metuentibus, nostra autem hac republica per beneficia et arctissimum foedus sceptro vestro devincta. Neque sine illis ab extero coelo, ut ita dicam, flantibus ventis ullos apud vos fluctus diuturnos fuisse video, mobili quidem regni vestri pelago, sed ut facile residat. Quanquam vero satis scio, nunquam defore res novas molientibus, quae magnis Imperiis speciose obiiciant, cum neque culpam humana infirmitas, neque calumniam regnandi difficultas evitet, optarem tamen ab optima (Regina) paulo parcius ornata quaedam famae suae dehonestamenta. Prodiit nuper Amstelodami Oratio illa Senatus Parisiensis, quae nunc pro causa armorum arripitur, item Principis (Condaei) ad Regem epistola[1] ad partes faciendas instituta. Nos nostra in urbe statim interdiximus, ne in vulgus spargeretur liber, nullo nostro bono, amicorum mala depromens. Speramus eandem fore curam vicinis civitatibus, non quod sperandum sit id genus scripta plane supprimi posse in tam lecturiente populo, sed ut hoc exemplo discat plebs indolere potius regni propinqui et supra quam dici potest de nobis meriti incommodis, quam ex malis non dubiis spes concipere ambiguas. Tu interim, Vir Nobilissime, incertae expectationis tempora sapientiae studiis praetervectus, minore cum sensu doloris ad emu exitum pervenies, quem motibus istis Deus destinat; cui voto ardentissimo salutem Galliae tuamque valetudinem commendo. 25 Aug. 1615.

416. 1615 Aug. 25. Van P. Cunaeus[2].

Vir amplissime.

Tuas ad Langeracquium[3] et Thuanum literas, in queis erat mei commendatio, haud potui, uti decreveram, Parisios perferre. Cum enim in Zelandia primulum, per paucos dies, privati negotii causa, substitissem, plane tandem iter meum tardavit exspectatio rerum Gallicanarum. Adeo tristes rumores quotidie illinc afferebantur de principum discordiis, quas, uti ego opinor, nulla alia res, nisi ferrum

1 Zie Bazin, Histoire de France sous Louis XIII, tome I p. 170 vv., 180 vv. De titels van de beide boekjes luiden: Remonstrantien oft Vertoogen, gepraesenteert aen den Koningh van Vranckrijck, by den Hove van Parlemente op den 21en May, 1615. Amsterdam, Michiel Colyn 1615 (Knuttel 2142); en Verclaringhe ende Protestatie van Mijn Heere den Prince van Condé. Amsterdam, Broer Jansz. 1615 (Knuttel 2148).

2 Gedrukt Cunaei Epistolae p. 96.

3 Boetzelaer, zie p. 279 n. 6.

et vis, iudicabit. Iam Condaeus, et qui cum illo sunt, aditu urbium prohiberi, ac vagari hinc hide ingentem militum manum, non vanis auctoribus, acceperamus; ut adhuc fama est. Quare imprudenter facturus mihi videbar, si tali tempore turbatam viserem rempublicam. Ad hoc ingenia gentis noveram immoderata, et lanienas in regina urbium Lutetia editas. Hoc tibi significandum duxi, vir amplissime, uti scires haud sine gravi causa iter istud in aliud tempus me distulisse. *οὔπω μῆνας ἄγων ἕχαμ' οὐρανὸς οὐδ' ἐνιαυτούς*[1]. plures recurrent feriae, per quas exspatiari nobis, et vicinos adire Gallos licebit. Interim permultum sane humanitati tuae debeo, quod dederis abeunti aliquod vocis tuae testimonium. Ego vero nihil gloriosius mihi fore existimabam, quam si a te commendarer, qui et omnium, quos novi, es eruditissimus, et pretium habes eruditionis, quod est in rep. nostra rarissimum, uti gratia, auctoritate, gloria floreas. Dum hic sum, intelligo in lucem brevi exituras Antonii Walaei commentationes, adversus Utenbogardii librum[2], in quo ille rerum ecclesiasticarum potestatem dominatumque principibus et magistratibus adscripserat. Eadem opera confutavit quoque cuncta argumenta, quae pro opinione ista exstant in Pietate tua, etsi per modestiam nunquam te auctorem nominavit; quid ille, aut quam bene dixerit, mox videbimus. Equidem ego, cum Ecclesiam veterem Graecam Romanamque intueor, nihil magnopere reperio, quod iudicium meum moretur. At de populo Hebraeo, quanto saepius cuncta rerum excussi momenta, tanto sum factus incertior. Erat in libris nostris de republ.[3] integrum caput huic dissertationi dictum. Sed dicam libere, iam bis terque illud mutavimus, delevimus, interpolavimus. Nunc vero tandem plane visum nobis est illud omittere. Neutri enim parti dissentientium accedo, ac potius medium quiddam sequor, et quod ille[4] ait:

> *Factus sum vespertilio, neque*
> *Iam in muribus plane aut in volucribus sum.*

Mea sic est sententia, religiones, ceremoniasque non accessionem aut stabilimentum, sed animam atque spiritum fuisse reipubl., plane uti regnum illud totum fuerit sacerdotale, cuius cum pars quaedam, sed ignobilior, in civicis bellicisque esset posita negotiis, selecti e populo quidam fuere moderatores, qui hanc regerent. De ipso Rege nunquam animum meum inducere potui, uti cum vulgo sentirem. Datum enim illi a numine est, non uti summam Reip. modo, sed, quod erat praecipuum, Ecclesiae teneret. Fuit enim persona *ἱερωμένη*, cui Dei vox et Prophetae denunciatio auctoritatem, decus atque imperium dedit. Ipsa unctio, quae per vatem fiebat, *μεῖζόν τι ἢ κατὰ πολιτικὴν πραγματείαν* erat, et sacram tuitionem ac custodiam notavit. Ego vero Iudaeorum Reges usque adeo cum Levitis sacrificulisque componere non dubito, uti etiam fuisse eos Sacerdotes autumem. Ad Davidem hercle, qui de tribu erat non Levitica, sed Iudaea, illud disertis verbis dictum est 'filii tui erunt Sacerdotes'. Id Sacerdotium nihil aliud, nisi religionum ceremoniarumque praefectura et summa potestas fuit, quarum curatio tamen et

1 Theocritus, Eid. XVI, 71.
2 Het ampt der Kerckendienaren; midtsgaders de authoriteyt, ende opsicht, die een Hooghe Christelicke Overheydt daer over toecompt. Waerin sekere nadere bedenckinghen ... maer insonderheyt over het Tractaet des E.J. Wtenbogaerts etc. Middelburch 1615 (Knuttel 2204). De Voorrede is gedateerd 25 Nov. 1615. Den titel van Wtenbogaert's Tractaet zie p. 245 n. 2 (Knuttel 1767).
3 Zie p. 316 n. 3.
4 Varro bij Nonius I n. 228.

ministerium Levitarum tribui, hoc est, Pontifici et Sacrificulis, atque horum adiutoribus relinquebatur. Id enim eorum erat, victimas caedere, expiationes facere, item alia munia in templo obire. Enimvero quod Regibus ea tempestate ius fasque fuit sacra ceremoniasque instaurare, mutare, sacri(fi)culos ordine movere, errata eorum corrigere, non illud ab hac causa est, quia vates fuerunt - nimis febriculosum hoc quorundam commentum est - sed quod unctione erant initiati, et Sacerdotes constituebantur, ac regnum illis committebatur, quod ipsa nominis vox in biblico codice Sacerdotale appellavit. Atque hoc proprium fuit et singulare Iudaicae genti. Cum in omnem partem bene me versavi, tandem huc evadere necesse fuit: sed haec attingere pretium operae non foret. Haud sane quod magnis obstructa difficultatibus sint, sed quod tractata decus nullum aut nitorem sint habitura, nos popularia quaedam persecuti sumus. Illa aspera et inculta magistris quibusdam relinquimus, qui hodie, cum nondum didicerunt quid sit scire, ac nunquam theologum pictum, ut dicitur, viderunt, nullam tamen rem constanti vultu definire, nihil afferre parcunt. Tu, Groti divine, inter paucos es, queis rectiores sensus indidit excellens natura atque eruditio. Quare iure te admiramur colimusque, magnum labentis in pessima saeculi praesidium atque columen. Vale. Middelb. Zelandorum, 25. Augusti 1615.

417. 1615 Aug. 29. Aan Willem de Groot[1].

Frater Charissime,

Disputatio ut tibi feliciter procedat, maiorisque profectus initium sit etiam atque etiam precor. Statuto die operam dabo ut adsim, ni qua vis maior impediat.

Servitutem nullam esse naturalem proprie loquendo vox ipsa tum servitutis, tum naturalis indicat. Neque enim magis naturalis esse potest rei quam personae servitus. Est enim rei servitus, Ius facto hominis introductum contra nativam libertatem. Quare quod in L. in fine Dig. de aqua[2] aquae pluviae dicitur hanc esse servitutem inferiorum praediorum, ut natura excipiant profluentem aquam, manifesta est *χατάχρησις*, ipso loquendi genere indicata, ut si tabidum hominem vivum cadaver appellem. Naturale est ut ager inferior patiatur aquam ex superiore fluentem naturaliter. Aliud est si opera humana aqua illa aut excitetur aut educatur in agrum inferiorem, puta per molas nostras, aut ut olim corrivando; id enim non licet nisi iure servitutis L. 1. §. sed et fossas d. tit. et §. sed et si vers. plane[3]; quia tunc scilicet non naturale est incommodum, sed accedit opera humana: sicut et fumus causam naturalem non habet, quia ignis humana opera excitatur. Haec ergo omnia quae opera humana initium aut adiumentum sumunt, dicuntur immitti, ut fumus tabernae caseariae, ut aqua non profluens. L. sicut §. Aristo, Dig. Si servit. vend.[4]. At profluens aqua non immittitur, sed sponte sua defluit. Quare eius incommodi nomine agi posse negat Iurisconsultus, at opere facto in agro tuo averti posse aquam et excludi non negat: in alieno autem opus fieri avertendae aquae non potest nisi iure servitutis. Vicissim si non damnosa, sed utilis sit aqua, puta fontana, potest dominus praedii eam in suo praedio

1 Gedrukt Epistolae p. 752. Voor den inhoud zie p. 389 n. 2.
2 L. 1 § 22 D. XXXIX, 3.
3 L. 1 § 4 en 5 D. XXXIX, 3.
4 L. 8 § 5 D. VIII, 5.

opere facto retinere, neque permittere cogitur ut ad fundum inferiorem perveniat, nisi eius fundi dominus ius aquae ducendae quaesiverit, ut L. 34. et 35 De servit. praed. rusticorum[1]. Servitutes pignori dari non posse - citra praedium serviens - iuris est regula ex altera deducta regula: Quod vendi non potest, id nec potest pignorari. Usus postea obtinuit, ut rusticae servitutes exciperentur ab hac regula. Quod ergo eas pignori licet dare est contra ius commune, quod ipsa vox utilitatis a Iurisconsulto usurpata satis significat. Omnia enim illa quae utilitatis causa recepta dicuntur, ex iure singulari veniunt et a iure communi exorbitant. Si quaeras id ius cur in rusticis magis quam in urbanis valeat, facillimam responsionem dabit L. Non omnium Dig. de legibus[2], et si ratio quoque aliqua appareat, dum meminerimus eius quod dicit Aristoteles, Lib. 1. C. 1. Eth. in moralibus non quaerendas *ἀποδείξεις*, neque *τὸ ἀχριβὲς*, sed sufficere *τὸ ἐπὶ πολὺ*, nam ut ait Theophrastus *τὸ ἅπαξ καὶ δῖς παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται*. Frequenter autem accidit ut rustica servitus aeque possit esse utilis huic atque illi, dummodo illi ambo vicinum praedium habeant. In urbanis ut hoc accidat rarum est. Plane autem ius pignoris requirit ut res utilis esse possit pluribus: quia et dum pignus durat, debet esse aliqua credentis utilitas, et postea debet exstare aliquis cui possit vendi; non emuntur autem res inutiles. In L. XIV. de Alim.[3] Latinus sermo mutationem nullam exigit. Haec raptim; premor enim negotiis indeclinabilibus, quae causa efficit ut doctissimas Cluverii[4] chartas - ita coniicio ex ante visis - evolvere mihi nunc non liceat; quo nomine velim me D. Heinsio excuses. Ubi paulum otii fuerit legam, scribamque ad D. Heinsium aut etiam ad Cluverium. Vale mi Frater. Rotterodami 29 Augusti 1615.

Reddes D. Corvino partem libri[5] quam remitto; si Lugdunum venero cum ipso loquar.

Tui amantissimus Frater
H. Grotius.

418. 1615 Sept. 4. Van H. Bouricius[6].

Amplissimo Viro Hugoni Grotio Hector Bouricius S.D.

Ex quo tempore Vir Amplissime immortales animi tui dotes condigna, uti solet, fama atque admiratio comitata est, non destiti ex eo tanquam ex plebe proletarius, sublimes ingenii tui virtutes, secreta admiratione complecti, ac mihi de hoc saeculo nedum Republica nostra gratulari, quod in ea extitisset is qui

1 L. 34 en 35 D. VIII, 3.
2 L. 20 D. I, 3.
3 L. 34 D. XXXIV, 1.
4 De bekende geograaf Philipp Cluver, over wien zie Partsch in Penck's Geograph. Abhandlungen V: 2 p. 167 vv. Wellicht staan de bemoeiingen van Heinsius in verband met Cluvers poging om aan de Leidsche Universiteit een aanstelling to krijgen, waarover zie Molhuysen, Bronnen II, register in voce.
5 Een gedeelte van de Pars altera van Corvinus' Responsio; zie p. 401 n. 2.
6 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2. Gedrukt Epistolae ex museo J. Brant p. 87. De schrijver is de Friesche jurist Hector Bouricius (1593-1636), die in Engeland met Causabonus kennis gemaakt had; twee brieven van Casaubonus uit 1613 in Casauboni Epistolae p. 521, 544. Advocaat te Leeuwarden, professor te Franeker (1620-1624), griffier, en ten slotte raadsheer in het Friesche Hof.

- quod in multis toties desiderabatur - doctrinam cum humanitate coniunxisset, nec iniuria: nam cum in unum te Natura contulerit, quicquid in pluribus conatur, tum illam voluit in te humanitatem ac candorem elucere, ut tibi uni optime eulogion Africum convenire videatur. Ea res effecit Vir Amplissime uti aliquando in illam cogitationem evecti simus, fore ut no(s) licet humi repentes, virtutis tamen tuae unicos cultores, quae tua est humanitas, non aspernareris. Itaque cum hisce diebus anniversarium[1] scripsissemus, dudum Tanti viri manibus debitum, passi sumus hoc iam abituriens ad te evolare, non quidem ut illud censeas, cui vix a publicis curis tantum scimus esse ocii, sed ut in nobis illam benemerendi voluntatem de literis ac literatis aequo animo approbes. Atque ego eo melius spero, quod iam pridem intellexi illam inter te et Is. Casaubonum intercessisse amicitiam, quae inter coniunctissimos posset, quod ipsum nisi multis argumentis posteritati foret comprobatum, vel unicum illud iudicium summi viri de scriptis tuis abunde faceret testatum. Etenim ea est tui ingenii dexteritas, ut cum res diversissimas agas, tanta felicitate illud assequaris, ut non didicisse sed in memoriam revocasse videaris, ad quaecunque accedis. Sed postquam te salus reipublicae nostrae negociis publicis admovit, tum vero palam fecisti quid absolutum ingenium posset in quo elaborando natura contendisset. Posset unus ille liber, quo Batavos Republica[2] donasti, luculenter testari qua tu vi ingenii ad haec sacra accedas, nisi haec ipsa tibi scriberem Vir Amplissime, cuius quanto est erectior indoles, tanto proprias laudes amoliris. Velis nolis A.V. hoc tibi tribuet omnis ordo, omnis aetas, te prope unum hac tempestate R. Publicae obtigisse cuius humeris sarcina publicae curae tuto imponi ac concredi valeat. Haec de meritis, haec de virtutibus tuis constans fama est. Caeterum homines difficili ingenio atque ab alio aere crasso plorare non vetamus. Vale Amplissime Domine diu superstes literis ac RP. Leoverdiae Frisonum pridie nonas Septemb. ∞ DCXV.

Adres: Amplissimo et Clarissimo Viro Domino Hugoni Grotio Icto. ac Syndico etc. Roterodamum. francq.

419. 1615 Sept. 7. Van F. van Bree[3].

Mijn heere.

D'heer Dimmer[4] heeft eene consultatie ingestelt, die by verscheydene andere advocaten gesien sijnde nae rype deliberatie is geapprobeert. Ick hebbe deselve consultatie doen copieren, om U E. te seynden, dan - wegens onsen

1 Oratio anniversaria dicta honori literarum principis Is. Casauboni. Additae sunt eiusdem Epistolae. Leeuwarden 1615.
2 Liber de antiquitate Reipublicae Batavicae; zie p. 131 n. 1.
3 Hs. U.B. Amsterdam, cod. III C 2. Op p. 87 n. 5 sprak ik het vermoeden uit, dat F. van Bree dezelfde zou zijn als de daar genoemde F. Bredius. Sedert vond ik in het Museum Meermanno-Westreenianum een exemplaar van Scriverius' Batavia illustrata (1609) met deze opdracht: 'Ornatissimo cultissimoque viro D.D. Francisco Bredio ICto. Illustrissimi Principis Mauricii a Nassau etc. Graphiario meritissimo Petrus Scriverius lib. mer. d.d.'. Uit bovenstaanden brief en uit n°. 426 blijkt dat Van Bree tot de Secretarissen van Prins Maurits behoort, en volgt derhalve ook zijn identiteit met Bredius.
4 Mr. Erik (of Dirk) Dimmer, raad van Maria van Hohenlohe, de weduwe van Philips van Hohenlohe. Hij was later advocaat-fiscaal van Friesland. Zie Navorscher IV Bijblad p. XCIII en Kroniek Hist. Gen. X (1854) register.

affscheyt - sal U E. op heden verwachten, ende deselve copie in persoone overleveren, alsoo Syne Ex^{cie}. U E. compste alhier noodich vindt. De geconcipieerde consultatie en sal by de advocaten nyet geteeckent worden, tensy deselve consulatie eerst ende alvoorens by U E. sal zijn gesien ende goetgevonden.

Hiermede, Mijn heere, blijft Gode bevolen. In 's Gravenhage den VII^{en} Septembris 1615.

U.E. dienstwillige
Fr. van Bree.

Adres: Den Eerentfesten hoockgeleerden wysen discreten Hugo de Groot Raedt ende Pensionaris der Stadt Rotterdam.

420. 1615 Sept. 12. Van C. Matelief de Jonge[1].

Heer Pensionarius.

Brenger deses, Symon Jansz. van Dordrecht, die U l. voor desen wel heeft aengesproken van 't gesoncken schip in 't Goereese gadt, gaet nu weder na Den Hage ende sal U l. hulpe van doen hebben; U l. gelieve hem daervoor aen te nemen, na mijn oordel, dat, bysooverre sy daer moet toe hebben, hy met sijn volck - ende het haer nyet aen gereetschap en ontbreect -, dat ick voor seker houde, dat se het sullen opkrygen, want ick houde hare practycke suffisant.

Daer is swaricheyt dat het daer blijft leggen, want alsoo wy nu twee oostindischvaerders verwachten, mochte daer lichtelijck schade geschieden. Ende dat de Bewinthebberen daer nyet voor en solliciteren, U l. weet wel, genoech schade en siet men nyet voor se gedaen is, het lant is de sorge haerder onderdanen bevolen. Ick hoope, dat U l. met mijnheer den advocaet[2] sult spreken, ende datter wat goets mocht gedaen werden in onse laetste tsamensprake; ick hebbe den burgem.^{r} Gerrit Jacob Witsen[3] hiervan beginnen te spreken, die der wel smaeck in heeft, doch de luyden spreken veeltijt buyten haer meyninge; evenwel houde hem voor die man nyet; ick meene nochtans dat het veel van de Bewinthebberen wel sal smaken, doch andere sullen nyet van de krenge willen; evenwel het lants orbor moet gedaen werden; als U l. thuys comt ende my licenty van mijn heer den advocaet brengt, sal ick het aen de Bewinthebberen schryven, sy nemen 't wel oft qualijck; als 't mijn overicheyt behaecht, moet het haer behagen; ick soude mijnheer den advocaet dit wel vragen, dan derve soo dickwils by hem nyet loopen, want heeft te veel te doen ende mach mijn lange praet nyet hooren, die veel woorden vereyscht, ende mijnheer heeft den tijt al te costelijck. Evenwel doet hy my de eere, dat hy my somtijts wat hoort ratelen ende mijn ketterye in sijn ooren laet comen, schijnt hem oock aengenaem te wesen, ende waert dat ick my inbeelde, dat se hem soo aengenaem ware als 't van buyten schijnt, ick soude de heeren Bewinthebberen oock hier wat van doen verstaen ende soo sy quaet wierden, dat mochten sy doen; als ick mijn patrya het proffijt doe, heb ick loon genoech, want ick en mach nyet lyden, dat de

1 Hs. U.B. Amsterdam, cod. 30 Af. Aan den bovenkant beschadigd.
2 Oldenbarnevelt.
3 Gerrit Witsen Jacobszn., burgemeester van Amsterdam, overl. 1626.

speterye weder in Portugael souden comen ende daer tol betalen, welck gelt ons de oorloge doet. Ick hope oock, dat

mijnheer de advocaet ende U l. mijn.... vermerct, dan datt het goede veel vyanden heeft is nyet .... Die van Amsterdam slachten den schoemaker die quaet we(rdt op den) ketter, die preecte dat men barvoets most gaen. Sy he(bbn de) oostervaert ende de westervaert met gewelt ende de oo(ster)vaert, daer se onbequaem toe leggen, willense met kra(cht ende) met verlies van ons gelt ende met de heylyge religie ick seg .... willense ons het volck ontrecken, ende haer nieuw aengeboude sc(hepen) peupleren ende op 't leste seggen wy willen.

Dits genoech gepraet.

Wy hebben nyet besonders; ons gecommitteerde is na 't Goereese gadt om het schip Rotterdam ende Delft waer te nemen ende de Amsterdam nyet voorby te laten, opdat men het nyet weder in Tessel verseyle. Wy verwachten de schepen alle ure. Hiermede den Almogende bevolen ende gegroet. In Rotterdam den 12 September 1615.

U l. dienstwilligen vrundt ende dienaer
C. Matelieff de Jonge.

Adres: Aen mijn heer Hugo de Groot pensionaris der stadt Rotterdam in Sgravenhage. Met vrundt.

421. 1615 Sept. 18. Van T. de Coene[1].

Mijnheere.

Desen dient alleenlijk, om naer groetenisse t'accompaigneren het medegaende translaet van een Engels geschrift, ons laetst uyt Engeland gesonden, met eene copye van de memorie, by my in handen van den heer ambassadeur Caron gelaten ende by Syne E. - soo 't schijnt - an Syne Ma[t]. oft ean de Engelse Bewinthebbers behandight, daertegens syl. schynen het tegenwoordige geschrifte gestelt te hebben, ten einde Uwe E., beides syende, daervan te beter den sin magh begrypen. Ik hebbe daertegens geconcipieert de nevengaende antwoorde, waervan ik Mijn E. heere den Advocaet de copye hebbe behandight, ende van meininge was Uwe E. - lest daer sijnde - ook dese te behandigen, ende voorts mondelinge met Uwe E. op deser sake te communiceren, ten welken einde ik eenige malen tevergeefs naer Uwe E. gevraeght hebbende overmids Uwer E. occupatiën ende mijn subijt vertrek van myne hope ben gefrustreert geweest, ende oversulks goed hebbe gevonden by geschrifte te doen 't gene de gelegentheit niet en heeft toegelaten mondelinge te geschieden, dat is dat Uwe E. gelieve by gelegentheit dese schriften t'oversien ende, soo 't by occasie ook geschieden kan, daerop met den E. heer advocaet wat te communiceren, ten einde wy alhyer nevens Uwer E. ook Syner Ed. advijs mogen hebben van 't gene geraden mochte wesen in deselve antwoorde af ofte an te doen, opdat ik 't selve de naeste vergaderinge van de Seventiene magh voorhouden ende dienvolgende eene absolute antwoorde magh doen arresteren, om an d'Engelsen over te senden, op aventure of wy met alsoo met over ende weder te schryven - d'welke de minste costen maekt - de sake wat naerder konden brengen, 't welke ons Godt gunne, wyens heilige protectie ik u,

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.L. 1886. Zie p. 392 n. 1; p. 376 n. 4.

Ehrntfeste, hooghgeleerde, wyse, voorsienige heere, met mejouffr. syne huysvr., kindren ende familie bevelen sal. In Amsterdam den 18 Sept. 1615.

Uwer E. dienstw. dienaer
Tobias de Coene.

Sende uwe E. hyerneven extract uyt den brieff van den Commis van de leste schepen, op aventure off Uwe E. deselve niet en mochte gesien hebben; sijn schryven heeft weinigh apparentie van warheit ende is seer suspect van partyschap.

Adres: .... geleerden .... sienigen .... Groot Pensionaris ....rdam Tot Rotterdam.

422. 1615 Sept. 23. Aan P. Scriverius[1].

V.C. Petro Scriverio H. Grotius S.

Triplici a te affectus sum beneficio, Scriveri Clarissime, primum quod librum[2] mihi dedicasti, deinde quod talem librum, postremo quod mihi una cum Heinsio. Nam si a quovis illustrari famam nostram merito gaudemus, quanto iustius ego mihi magnificum ducam a te publice compellari, qui certissima famae mansurae pignora iampridem ad posteros transmisisti, et in venturam aetatem totus prominens me illuc una quasi comitem trahis. Cuius autem scripta mihi nuncupari malim, si ex omnibus optio detur, quam eius quem ego non dicam ut parentem, sed prope ut genium quendam aut aliquid humana sorte divinius veneratus sum semper, cui cum me amicum fuisse memini id ferme in vita unum invenio, de quo mihi videar posse gloriari. Quanquam vero supra comparationis aleam positi senis nullum est opus quod non eruditissimis incutiat quendam admirationis horrorem, tamen Graeca ipsius Poemata, praesertim quae de Latinis transtulit, tantum caetera ipsius superant, quantum ipse caeteros. Adeo enim spem omnem imitationis excludunt, ut me iudice iudicem satis dignum nusquam inveniant. Incidit enim vir maximus in saeculum non ineruditum quidem sed tamen haud satis intelligens tantarum virtutum. Iam vero ut ad tertiam partem muneris tui veniam, minus profecto tibi deberem, si deberem solus. Nunc, quod mirum est, auxit debendi causam ipse debendi correus. Quid enim suavius quam cum amicissimo, aut quid gloriosius quam cum eruditissimo coniungi? Super his omnibus acturus tibi gratiam Lugdunum nuper veneram: sed cum diligenter te quaesitum reperire non potuissem, avocante me conventu Hollandiae, coactus sum omittere officium, quod nunc, aliis quibusdam negotiis quae me distinuerunt hactenus liberatus, per literas obeo. Gratiam ergo tibi habeo, vir doctissime, quam referre opis non est meae: quippe quem splendidum quoddam miseriae genus, involutum molestissimis occupationisbus, vix respicere patitur ad illa studia ad quae olim vobiscum non sine spe progressus aliqua accesseram. Illae ergo dulcissimae et meo forte ingenio aptiores literae nihil mihi praeter triste sui desiderium reliquerunt. Te vero semper ego inter praecipua felicitatis exempla numerare soleo, qui spreta honorum fallacissima pompa, opibus tibi concessis uti fruique nosti, triumphans in tranquillissimo otio, in altrice ingeniorum libertate, in praestantissimorum virorum consuetudine, in librorum copia: quibus fultus auxiliis obligas plurimos obligatus ipse nemini. Hoc vero mihi videtur Regum quoque fortunam transcendere. Quare cum his bonis nulla norim huius quidem vitae

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.L. 1886.
2 Ios. Scaligeri Iul. Caes. f. Poemata Graeca versa ex Lat. Ital. et Gall. Petrus Scriverius publicabat. Lugd. Bat. 1615. Opgedragen aan Grotius en Heinsius. De opdracht is van prid. Kal. Quint. 1615.

potiora - nam et siquid accesserit delibabit plus de liberate quam felicitatis adiiciet - hoc unum precor ea tibi ut propria ac perpetua contingant. Vale eruditissime Scriveri et de literis ac literarum studiosis perge bene mereri. IX Kal. Oct. CIↃIↃCXV.

423. 1615 Oct. 13. Aan G.J. Vossius[1].

Fui in Zelandia per hos dies quindecim: ubi laetus caetera magnum concepi dolorem ex his quae acta sunt *ἐν τῇ παρασυνόδῳ* Amstelodamensi[2]. In speciem deliberatum de ratione obtinendae synodi Nationalis; caeterum re ipsa congesta illuc calumniarum strues in Fratres dissidentes sententia, et in Magistratus plurimos, ut deinde ex eo coetu facillime per Provincias spargerentur. Cui consilio eventus mire respondet; neque est quicquam tam absurdum dictu aut difficile creditu, quod non fiat probabile si in invisos coniiciatur. Deus illis inspiret mitiores animos; nam ex ita animata Synodo quid aliud sperem, quam ut palam erumpat id quod iam dudum parturitur manifestarium schisma. Walaei librum de Magistratus Officio in Ecclesia[3] brevi videbimus, et quid faciendum sit expendemus. Amat ille suas opiniones, ut fit, et tamen velim eius professionis caeteros ipsi esse similes: multum enim modestiae et aequitatis retinet.

Habeo privatum quoddam negotium quod tibi commendatum velim. Decretum mihi est mutare famulum[4], quia is quo nunc utor neque Latine scit, neque recte pingit; mihi eo opus est cui et Belgica quaedam, et Latina multa, imprimis vero historiam et quae interdum in sacris commentor describenda possim dare. qua in re me adiuves velim. Sunt interdum adolescentes pauperes, quibus non displicitora sit conditio haud admodum duri ministerii. Rogo quaeras et me facias certiorem. Deus Vir Clarissime studiis tuis et per te Theologico Seminario[5] benedicat. 13 Octob. 1615.

Pro libris quos utendos misisti mihi magna est gratia.

Tui studiosissimus
H. Grotius.

424. 1615 Oct. 13. Van T. de Coene[6].

Mijn heere.

De Bewinthebberen van de Oostindische Compagnie, tot noch toe Uwer E. advijs verwacht hebbende op de voorgaende, by my an Uwe E. afgesonden brieven[7] ende bygevoegde stucken, hebben ter laetster vergaderinge van de Seventiene goed gevonden hare gecommitteerden herwaerts te senden, omme met den heer Ambassadeur Caron, als ook den heer Advocaet van 't Land ende Uwe E., te

1 Gedrukt Epistolae p. 29.
2 De Contra-Remonstrantsche bijeenkomst te Amsterdam, zie Brandt, Historie der Reformatie II p. 275 vv.
3 Zie p. 405 n. 2.
4 Zie ook p. 420 n. 2; 424 n. 2; 426 n. 6 en 7; 427 n. 7.
5 Het Leidsche Staten-Collegie.
6 Hs. Algemeen Rijksarchief, 's-Gravenhage, Kol. Aanw. 53. Zie p. 392 n. 1; p. 376 n. 4.
7 N°. 421.

communiceren den lesten voorslagh, by d'Engelsen tot vereeninge van de twee Compaignien gedaen, mitsgaders d'antwoorde, by my daerop geconcipieert ende an Uwe E. nevens d'andre papieren gesonden; oversulks soo dient desen expressen te dyen einde, om Uwe E. vrientlijk te bidden, dat hem gelieve - indien 't syne occupatiën eenigsins konnen lyden - noch desen avent soo niet morgen vroegh herwaerts an te kommen, ende sal daeran de Compagnie sonderlingen dienst ende de Bewinthebberen vriendschap geschieden, dye niet en sullen naerlaten 't selve nevens Uwer E. voorgaende goede diensten met dankbaerheit t' erkennen. Ende ondertuschen Uwe E. verwachtende, sal ick hyermede,

Erntfeste hooghgeleerde wyse voorsienige heere, Uwe E. des almogenden genade bevelen. In haesten desen 13 Octob. 1615. In 's Gravenhage.

Uwer E. dienstw. dienaer
Tobias de Coene.

Adres: Eerentfesten zeer discreten hoochgeleerde wyse ende seer voorsinnigen M[r]. Hugo de Groot pensionaris der stadt Rotterdam.

425. 1615 Oct. 25. Van J. Bingham[1].

Vir clarissime.

Pergratae fuerunt mihi literae tuae 13. Octobris datae. Eas cum 19. accepissem neque tabellarium invenirem, per quem rescriberem, coactus sum responsionem in hunc usque diem reiicere. Ego vero ante mensem unum aut alterum per Rotterodamum transivi iter Hagam versus instituens; eratque in animo cumprimis te invisere, te salutare, verum impeditus sarcinula - aderat enim uxor itineris comes - famulum meum ad aedes tuas amandavi, qui tibi meis verbis salutem diceret, et non solum festinationem excusaret, sed etiam peteret, ne in deteriorem partem acciperes, quod te insalutato per medium regnum tuum tam audacter permearem. Renunciavit is mihi, te in Senatu fuisse Rotterdamensi maioribus curis occupationibusque districtum. De caetero compedibus hic revinctus teneor. Nullus enim est, praeter me, in praesidio nostro capitaneus. Quo fit, etiamsi maxime velim, ut ne liceat quidem me commovere, aut extra portas pedem efferre. Itaque libris illis, de quibus scribis, uteris quamdiu voles; tam dui autem velle debebis, quoad, quod visum fuerit, legendo absolveris. Interim vero mihi gratulor, etiamsi in re perpusilla, esse tamen a me, quod tibi sit utibile. De controversia inter Whitakerum[2] et Baronem[3], quamvis, cum primum nasceretur, Cantabrigiae commorarer, plenam tamen narrationem nequeo pertexere. Quae memoria teneo haec sunt: Fuerunt eo temporis in Academia Cantabrigiensi Theologiae professores duo, regius unus, alter Dominae Margaretae, sic appellati, quod hic Dominae Margaretae - quae mater fuit Henrici septimi -, ille Henrici octavi sumptibus in professione aleretur. Cathedram regiam tenuit Whitakerus, Baro Dominae Margaretae. Baro cum Ionam prophetam

1 Hs. U.B. Amsterdam, cod. III E 3. Schrijver is blijkbaar officier, en zal de bij Ten Raa en De Bas, Het Staatsche leger III p. 279, genoemde John Bingham zijn, die in 1604 in het regiment van Robbert Drake luitenant-kolonel was.
2 Over Whitaker en de straks te noemen Lambeth articles, zie p. 232 n. 2.
3 Petrus Baro, zie p. 232 n. 1.

suscepisset praelectionibus sibi illustrandum, nescio quae de praedestinatione, deque iis

capitibus, quae a praedestinatione pendent, contra multorum sententiam effudit. Ac latuit quidem initio, quod ad eum audiendum nisi qui valde amarent accederent non ita multi. Postea editis praelectionibus[1] - edidit autem Osmundus Lachesius Regalis Collegii socius, Baroni amore et benevolentia coniunctissimus - eorum, qui aliter sentiebant, acerbitatem et criminationes in se commovit; qui, cum eum acrius insectarentur, neque molestiam facessere desinerent, tulit ille aegerrime tantisque contentionibus impar munere praelegendi sibi commisso haud sane libenter decessit. Successit, quantum memini, Overallius[2], vir eruditissimus, cuius tu literis tuis mentionem facis. Atque haec acta sunt, nisi fallor, circa annum 82, cum longo post temporis intervallo haberetur disputatio Lambethana[3], e qua nati sunt illi eiusdem nominis articuli. Illud constat proxima post disputationem septimana Whitakerum obiisse. Habeo penes me, qui Whitakeri vitam edidit[4]. Is de morbi causa sic: 'Iter', inquit, 'istud - videlicet Lambetham versus, quo Whitakerus ad disputandum accersitus - molestum sane hieme media, praesertim vero nimiae vigiliae dum serio nimis de re instituta cogitabat, morbi causa fuisse dicuntur, quo laborabat de via, quoque implicitus Cantabrigiam revertitur. Rediit autem Cantabrigiam die Sabbati 29°. Novemb., mortuus est die Iovis 4°. Decembris insequentis'. De successore in professione Theologica non occurrit, quod vere scribam. Verum si tanti putes, vacatque parumper expectare, spondeo me expectationi tuae quam brevissimo tempore plene cumulateque satisfacturum. Ad articulos Lambethanos quod attinet, nunquam hactenus mihi visi sunt. Hoc nihilominus ausim affirmare, durante regno Elizabethae ita habuisse ecclesiae nostrae gubernationem, ut Regina rebus religionis non multum se immiscuerit. Quinimo eam curam omnem Archiepiscopo Cantuariensi demandavit: qui etiamsi Primas Angliae et audiret, et agnosceretur, nihil tamen in rebus maioris momenti ne ipse quidem potuit ex se, aut ex authoritate sua sola. Si quaestio aliqua difficilior vel de doctrina vel de moribus Cleri oborta esset, ad Synodum provincialem recurri debebat; quodque in domo Conventionis - ita locus nominatur in quo habetur Synodus - erat sancitum, non minus roboris obtinuit in rebus Sacris, quam in Politicis quod erat decretum a regni Parlamento. Ut ergo ad id quod quaeris de authoritate, qua articuli Lambethani sunt promulgati, respondeam, sic existimo: profectos esse ab amica potius partium inter se dissidentium transactione, quam a sanctione aliqua iure publico munita. Fateor enim me plane ignorare, quo iure Archiepiscopus potestatem habeat privatim in aedibus suis Lambethanis de controversiis religionis sententiam ferendi, atque ita ferendi, ut ea sententia in vim legis abeat, cum probe sciam, ne Regiae quidem Maiestati concessum esse, ut sine authoritate Parlamentaria statutum condat, cui subditi parere teneantur. Atque haec habui, quae quaesitis tuis respondeam.

Iam quod in fine literarum tam amice rogas, ut si quid opus sit, tibi imperem, agnosco singularem humanitatem tuam, qui homini iam primum tibi noto tantum in te iuris potestatisque permittas. Accipio sane quod das, sed ita accipio, ut cum amicorum omnia debeant esse communia, in me tu etiam imperium obtineas

1 Praelectiones; uitgeg. door Osmund Lake, Londen 1579.
2 John Overall, zie p. 229 n. 2.
3 In margine noteerde Grotius: 1595.
4 Vermoedelijk in het 'Vita' voor de uitgave van Whitaker's Opera omnia van 1610, maar in het eenige exemplaar, dat ik kon raadplcgen, ontbreken juist de er op betrekking hebbende bladzijden.

exerceasque reciprocum; audeo polliceri hominem te reperturum, utcumque artibus imperandi non optime instructum, parendi tamen melioribusque qualis tu es cedendi voluntate nemini secundum. Vale, vir clarissime, eumque amare perge, qui excellentem eruditionem cum summa prudentia atque humanitate coniunctam ceterasque virtutes tuas eximias non desinit admirari. Woudrichemii XXV. Octobris CIↃIↃCXV. iuxta Calendarium novum.

Tibi vere et ex animo amicissimus
Io. Bingham.

Adres: A Monsr. Monsr. Grotius Pensionarius de la ville de Rotterdam.

426. 1615 Oct. 25. Van F. van Bree[1].

Mijn heer.

Ick heb verstaen U E. absentie ende, hoorende desselffs wedercompste, hebbe door last van Syne Ex^cie^. nyet connen naerlaten U toe te seynden de requeste van de Edelen van Zeelandt, mette stucken, daerop sy haer fonderen, vrundtlijck van wegen Syne Ex^cie^. versoeckende, dat U E. gelieve - volgens onsen affscheyt - een minute te concipieren in wat voegen men aen de heeren Staten soude behooren te schryven. Ende alsoo dese saecke acceleratie vereyscht ende dat Syne Ex.^cie^ vertrouwt ende sich versekert hout, dat U E. synen dienst beherticht, soo sal ick op 't alderspoedichst U E. antwoort met het voors. concept verwachten.

Hiermede, Mijn heer, Blijft Gode bevolen. In 's Gravenhage den XXV^en^ Octobris XVI^c^ vijfthyen.

U.E. dienstwillige
Fr. van Bree.

1615.

Adres: Den Eerentfesten hoochgeleerden wysen zeer discreten, Hugo (d)e Groot Raedt (e)nde Pensionaris (d)er Stadt Rotterdam.

Van Grotius' hand: Edelen van Zeelant.

427. 1615 Nov. 2. Aan Willem de Groot[2].

Salve Frater.

1 Hs. U.B. Amsterdam, cod. III C 2. Over den schrijver zie p. 408 n. 3.
2 Gedrukt Epistolae p. 754. Voor den inhoud zie p. 389 n. 2.

Resalutabis D. Vossium et Ioh. Arnoldi[3], dicesque Vossio scripturum me ubi paulo ero a negotiis expeditior: Iohanni vero Arnoldi accepisse me literas ab Anglo nobili[4], quae controversiam Baronianam et articulos Lambethanos attingant: quare optare me ut iterum habere ac legere mihi liceat transmissam nuper eiusdem historiae narrationem, siquid forte sit addendum aut corrigendum. Quid in meos usus expenderis mone me quamprimum; non enim libenter diu debeo. Theses duae primae de Testamentis mihi perplacent. Cogita tamen

3 Corvinus.

4 Bingham; zie n°. 425.

an voci *Legibus* addendum censeas *positivis*: et deinde an non ita malis ponere: *libera ut in testamento militis*, ut exemplum intelligatur afferri, non subiectum adaequatum exprimi. Nam praeter Principem et in hostico morientem, quos addit tua annotatio, omnes qui principali indulgentia aut omnibus aut testamentariis legibus solvuntur, et ex multorum sententia peregrinantes in locis ubi ius civile Quiritium non viget, quoquomodo recte testantur. Haec erant quae nunc habebam. Siquid ultra petis nunquam me pigebit aliis occupationibus tantillum detrahere temporis quantum studiis tuis promovendis sufficiat. Vale mi Frater. 2 Novembris 1615.

Tui amantissimus Frater
H. Grotius.

428. 1615 Nov. 3. Van F. van den Sande[1].

Amplissime Domine. Literas tuas Kal. Novemb. datas recte accepi, fuitque pergratum quod nostrum consilium secutus D. Stampelium[2] tuis literis ac libelli munere ad amicitiam ac moderatiora consilia invitaveris. Inter huius urbis pastores ac populi ductores nullum Stampelii ingenium reperire potui, miram tamen videmus metamorphosin; ante mensem totus adhuc populus sola religionis inspectione de nostris Ordinibus pessime sentiebat, neque ullis rationibus per suos Magistratus induci poterat, ut crederet, quod nunc, Daniae Regis ac Brunsvicensis Ducis hostilibus actionibus impulsus, ac procerum nostrorum benignitate inductus, facile concedit: nostram videlicet societatem huic Reip. ac reliquis Hanseaticis fore utilem, absque ullo suae religionis praeiudicio: neque unquam nobis commodius cadere potuit haec Regis ac Ducis insania. Hamburgenses iam nobiscum transegere ea conditione, ut quot centena nostrae Foederatae Provinciae totidem illi quina conferant; mox sequentur Bremenses atque alii, singuli suas habent speciales considerationes, quae cum singulis ponderandae sunt; mox vero ubi omnibus fuerit satisfactum, in unam contractus formulam omnes sumus redacturi.

Indignabar cum ex literis tuis intelligerem, diatribam de Satisfactione[3] necdum ad manus tuas rediisse; ac valde metuebam ne remissa in itinere periisset, nam vix credere poteram D. Thyssium[4], virum optimum meique studiosissimum,

1 Hs. U.B. Amsterdam, cod. III E 1[93]. Gedrukt Epistolae ecclesiasticae p. 436 Over den schrijver zie p. 291 n. 4. Van den Sande ging in 1615 met Johan Biel, pensionaris van Nijmegen, en Diederik Sticke, burgemeester van Deventer, in opdracht van de Geldersche Hanse-steden en van Deventer naar de vergadering der Hanse-steden te Lubeck om een verdrag van 'mutuele defensie' van den handel in de Noord- en Oostzee te sluiten. Zij gingen 7 Sept. op reis en keerden 21 Jan. 1616 naar het vaderland terug. Zie Baudartius, Memoriën 35 f. 154 vv.; het verdrag aldaar 37 f°. 172 vv.

2 Georg Stampelius, sedert 1613 Superintendent te Lubeck. Hij was een voorstander van het verdrag, dat de Staten-Generaal in 1613 met Lubeck hadden gesloten, en had daardoor een heftigen strijd met den predikant te Lubeck, Antonius Burchardus, die hem van Calvinistische gevoelens beschuldigde. Zie C.H. Starck, Lübeckische Kirchen-Historie I p. 576 vv., 611, 613, 619 v. Een brief van Stampelius volgt, n°. 446.

3 Het p. 367 n. 1 genoemde tractaat van De Groot, dat deze blijkbaar aan Van den Sande ter lezing had gezonden (zie p. 396 n. 1).

4 De Harderwijksche Theologiae professor Ant. Thysius, die 1618 als zoodanig naar Leiden ging.

toties meis literis nec non per coniugem Hardrovici agentem eiusque fratrem, Consiliarium Essenium[1], interpellatum, necdum satisfecisse nostris desideriis. Itaque ante biduum iterum ad ipsum, ad coniugem ac fratrem eo nomine satis vehementer scripsi; hodie vero coniugis meae literis isto metu liberatus atque in opinione mea confirmatus sum, quod ille, ut solet, tollere non potuerit manum de tabula. Brevi autem suum fratrem ad D. Gocchium[2] cum meis ad ipsum literis esse remissurum. Ne in manus minus amicas haec tua commentatio eiusve aliquod exemplum perveniret, satis diligenter cavi cum D. Thyssio traderem, neque ille, cum sit vir optimus nostrique studiosissimus, fidem fallet, praesertim cum sciat hoc aliter fieri non posse, quam cum nostrae amicitiae labefactatione. Ille quamprimum aliquot paginas percurrisset, ad me reversus ex stilo ac nonnullis interlinearibus ac marginalibus characteribus tuam hanc esse conceptionem iudicavit, meque in quibusdam partibus tibi fuisse cooperatum; haec vero illius opinio libertati in iudicando non obstabit. Recte iudicas, imprudenter fecisse Galliae Evangelicos, quod tam festinanter iverint in partes, ac tenero Regis animo sequiorem de sua fide opinionem impresserint[3]. Vale vir amplissime, D.D. Casenbrotio[4], Nicolao[5], tuaeque coniugi officiosam a me salutem. III Novemb. CIↃIↃCXV. Hamburgi.

Tuus
Fredericus Sandius.

Adres: Erentveste ende hoochgeleerde Heere Mijn Heere Mr. Hugo de Groot Raedt ende Pensionaris der Stadt Rotterdam.

429. 1615 Nov. 7. Aan G.J. Vossius[6].

Vir Clarissime.

Ex quo tuas literas accepi nulla mihi dies fuit ad respondendum vacua. Ita nos distinuerunt Ecclesiasticae contentiones. Scis, arbitror, ante annos aliquot publicatum hic Edictum, ac nuper adeo renascente inobsequentium ferocia instauratum[7], contra privatos in urbe conventus, addita mulctarum sanctione. Hoc ab ipsa necessitate extortum cum multi odiosissime differrent, placuit Magistratui segreges nostros ad proponendas rationes resarciendae in Ecclesia pacis admittere. Permissum quoque ut eam ad rem eruditi unius aut alterius consilio uterentur, ita tamen ut monerentur simul ne se ad homines minus placidos applicarent. Illi nobis totam cohortem adduxerunt *ἀνδρῶν μαχιμοτάτων*, Festum, Dibbetium,

1 Van den Sande was gehuwd met Evermoeth van Essen. Haar broer is Hendrik van Essen, sedert 1607 raadsheer in het Hof van Gelderland, later een der 24 rechters.
2 De Zutfensche burgemeester Johan van Goch; zie p. 509 n. 4.
3 Zie Bazin, Histoire de France sous Louis XIII, tome I p. 174 vv.
4 Vermoedelijk de raadsheer in den Hoogen Raad, Leonard de Casembroot.
5 Nic. van Reigersberch?
6 Gedrukt Epistolae p. 29; Epistolae ecclesiasticae p. 417. Voor den inhoud zie Brandt, Historie der Reformatie II p. 277, die n°. 429 en n°. 431 gedeeltelijk, vertaald, afdrukt. 'Tot Rotterdam vondt de Magistraet geraeden te onderstaen, of er geen middel was om tot eenigh verdrag met d'afgesonderde Contraremonstranten te komen' enz. Cf. Wijminga, Festus Hommius p. 182 vv. Zie ook n°. 431.
7 De keur van 5 Maart 1612, gerenoveerd 30 Aug. 1615, bij W. Geesink, Calvinisten in Holland p. 231.

Triglandium, Rossaeum, et e vicinis nostris Beyerum ac Gruterum[1]. Quanquam iam tum apparebat, quis eventus esset futurus colloquii, in quod adducti essent: duo praecipui nostrae scissurae auctores; alius qui in ipso imperii publici solio servatam diu pacem it perturbatum; alius rursum qui nuper egregium edidit moderationis suae specimen quo discrepantes sententias Christum et Belialem vocat; neque multum huic ille dissimilis qui quotidie Remonstrantium argumenta sub persona Diaboli refutat; atque horum omnium princeps qui obliquis artibus non minus periculose grassatur quam alii vi aperta: tamen visum est adhibere aurium patientiam. Ubi ad promenda pacis consilia ventum est, postularunt parem numerum Ministrorum Remonstrantium et Contraremonstrantium hac lege - scilicet ad pacem accomodatissima - ne alter cum altero Eucharistiam sumeret: nimirum ut illa a Servatore nostro instituta pacis tessera belli inter nos perpetuo mansuri signum daret. Nostri Pastores responderunt: Unum esse suo e numero Remonstrantem; de aliis id affirmari nullo posse argumento; Niellium[2] insuper non ab Ecclesia nostra electum sed commendatum Ecclesiae a Gallica Synodo; neque se intercedere quominus, ubi se ita ferret occasio, Contraremonstrantium sententiae aliquis Ministerio admoveretur, sed ita ut fratribus se fratrem ostenderet, non partium ducem. In Seniorum quoque electione placere sibi ut verae pietatis habeatur ratio, sine ulla dissidentium opinionum discriminatione. Haec cum reiiceret pars adversa, tanquam ab omni spe pacis alienissima, eo nos res ipsa redegit ut ad expendendas discessionis causas veniretur: nostris Pastoribus saepe profitentibus certos se esse nihil sibi doctrinam quod attineret praeter Remonstrantium sententiam posse obiici, et hanc ne omnibus quidem. In vita quoque ac moribus nihil esse quod legitimam desertioni causam daret. Quae allata sunt ad defendendum aut potius excusandum schisma - nam defendere directe vix quisquam audebat - quaeque ex adverso sunt reposita haec fuere:

I. Quod Lansbergius[3] Grevinchovium[4] praedicasset haeresium scatebram. Responsum est, Nimis properum fuisse iudicium, ante exploratam recte controversiam: et de concione, quae occasionem Lansbergio dedisset ita existimandi, satisfactum presbyterio, totoque post anno mansisse unitatem Ecclesiae; et si quem offendisset asperior Lansbergii sententia eundem eadem in mitius correcta una debuisse mitigari; aut saltem rem deferendam fuisse ad Presbyterii aut Classis cognitionem, neque praevertenda privata Ecclesiae iudicia.

II. Quod doctrina Remonstrantium publice esset proposita verbo Dei et Confessioni repugnans. Responsum est, Nondum ab Ecclesia diiudicatam hanc litem, neque ea pendente abrumpendam fuisse sacram communionem; et paratos Pastores nostros in omnibus se tenere intra fines Confessionis.

III. Quod Arminio in Conventu Hollandiae adstitisset Nicolaus[5]; ab Arminio autem oppugnatum verum dogma de Iustificatione. Responsum est, Non omnia ab Arminio proposita a Nicolao probata, neque omnes de Iustificatione

1 De predikanten Festus Hommius (Leiden), Johannes Dibbets (Dordrecht), Jacobus Trigland (Amsterdam), Henricus Rosaeus ('s- Gravenhage), Hugo Beyerus (Schiedam) en Samuel Gruterus (Delfshaven).
2 Henricus Niellius, predikant bij de Waalsche gemeente te Rotterdam.
3 De Rotterdamsche predikant François Lansbergen.
4 Zijn collega Nicolaas Grevinchoven.
5 Grevinchoven.

quaestiones eiusdem esse momenti. Postremo causam in Conventu Hollandiae sub imperio summi Magistratus actam non esse hic retractandam.

IV. Quod Vorstium professione non indignum Nicolaus cum aliis Remonstrantibus iudicasset. Responsum, Id quoque cum in Conventu Hollandiae esset actum iussu atque imperio supremae potestatis, non esse huius cognitionis, neque ad Ecclesiam nostram id pertinere. Adiectum obiter non ad omnia Vorstii scripta respexisse eos qui ita iudicassent, sed ad confessionem Vorstii in Conventu editam.

V. Quod Slatium[1] Socinianismi suspectum commendasset ad Ministerium Nicolaus. Responsum est, Slatium si quid iuventutis temeritate peccasset, non debere id nunc ad meliora verso obiici, praesertim cum iudicio Geldrici Senatus ab eodem crimine sibi obiecto esset absolutus. Neque vero hoc negotium ad Nicolaum magis quam ad Magistratum Rotterodamensem pertinere.

VI. Quod Nicolaus per illegitimas consequentias gravasset Contraremonstrantium doctrinam. Responsum, Nihil a Nicolao Contraremonstrantibus per consequentias obiectum, sed ipsa verba auctorum, quos sequi se Contraremonstrantes profiterentur, ut: Deum esse peccati auctorem aliquo modo; hominem a Deo ad peccandum ita impelli ut non peccare nequeat; creari quosdam ad damnationem; etiam fidelium liberos intra infantiae aetatem et post baptismum morientes ad aeternos cruciatus abripi; qui semel recte crediderit posse et adulterum et homicidam fieri, atque eodem tamen momento manere Dei filium. Neque haec commemorata, nisi post factum divortium, et Remonstrantium sententia per graves calumnias exagitata.

VII. Quod Nicolaus acerba quaedam praeloquia addidisset libro Cupi[2], Vorstii[3] et suo contra Amesium[4]. Responsum est, De auctore praefationum libelli Cupiani et Vorstiani parum constare. Librum adversus Amesium editum diu post schisma.

VIII. Quod Adolphi[5] libellum quendam, multa continentem *ἑτερόδοξα* probasset Nicolaus. Negatum id simpliciter et reiecti testes.

IX. Quod impellentibus Ministris eiectus esset Geselius[6]. Responsum, Id factum esse Magistratus et quidem post consultos Ordines; neque odio sententiae quam tueretur - quippe multo post et Colonium[7] pro tempore, et mox Niellium ad Cathedram admissos - sed ob voces seditiosas. Praeter haec generaliter ad omnia responsum est, Ea quae Nicolao obiicerentur non posse aliis Pastoribus obiici. Rogati Festus atque alii, An ob tales causas, partim non probatas, partim non discussas, pars populi minor, sine ulla Presbyterii, Classis aut Synodi sententia legitimis Pastoribus renuntiare posset communionem, neque tantum eorum conciones declinare, sed novum coetum simul ac Presbyterium instituere, nullo existente qui posset in hac paroecia iuxta receptos Canones Seniores ordinare?

1 Henricus Slatius, predikant te Bleiswijk. Zie Grevinchoven's Apologia (Knuttel 2450) p. 21.
2 Bedoeld is Cupus' Aenwysinghe van de onbehoorlicke wyse van doen, die M. Adrianus Smoutius ghepleecht heeft enz. 1610 (Knuttel 1775; zie de noot aldaar).
3 Welk boek van Vorstius gemeend wordt, weet ik niet.
4 Zie p. 359 n. 1.
5 Adolphus Vcnator, predikant te Alkmaar. Brandt, Historie der Reformatie II p. 92, 529 v.v. Het geïncrimineerde boek is denkelijk het Nootwendigh Historisch Verhaal (Knuttel 1841).
6 Zie p. 341 n. 3.
7 Daniel Colonius, de latere regent van het Waalsche Collegie te Leiden.

nunquam sententiam suam promere voluerunt. Praecipua oratio in eo constitit, cedendum commotae plebi, Beyero satis simpliciter enuntiante, si ipsi Pastoribus nostris exhiberent fraternitatis signa, fore ut et ipsi a plebe non minus quam nostri desererentur. Nos contra non dubitamus, si ab ipsis data fuisset opera docendae potius quam sequendae plebi, si ostendere voluissent *τὸ ταύτης ἀπὸ τῶν ἀχαταγνώστων διαλύσεως ἀθέμιστον*, iam nos habituros eam quam tantopere desideramus Ecclesiae pacem. Die Iovis proximo receperunt se responsuros ad quaedam interrogata a nostro Presbyterio proposita ad intelligendam rectius ipsorum sententiam in quibusdam capitibus formulae pacis ab ipsis propositae. Ita se habent res nostrae.

Teilingii[1] literas consideravi, multumque vereor ne simplicitati hominis alii illuserint, qui tuam de controversis sententiam student prolicere, atque ita minus utilem patriae tuam reddere operam. Respondendum tamen sentio sed prudenter; satis tibi compertum nihil eiusmodi sub his contentionibus latere quale fert ipsius epistola. Neminem eorum qui in republica versantur usui habere haec dissidia; multos vehementer laborare ut componantur. Theologica haec esse certamina eorum, qui nomina sua pridem essent professi; neque constare tibi aliud ab illis spectari quam apertum faciat controversiae status utrinque in Colloquio Hagiensi formatus. Neque recte dici, a Magistratibus has quaestiones iuxta unguium recrementa aestimari, cum iis examinandis atque etiam sopiendis tantum temporis impenderint. Si cui excidisset vox aliqua talis, non pati aequitatem, ut in eius consortium trahantur alii. Hac moderatione videris mihi recte observaturus partes officii Magistratibus tuis debiti, et tamen haud suppeditaturus calumniae materiam. De famulo[2] siquid me iuveris erit id pergratum. Vale vir Doctissime et statum Ecclesiae huius nostrae, meque privatim qua consiliis qua precibus iuva. 7 Novembris 1615.

Tui amantissimus
H. Grotius.

430. 1615 Nov. 8. Aan Willem de Groot[3].

Mi Frater.

Danda, ut scribis, tibi opera erit ut Praesidi *τῶν λογικῶν ἀπείρῳ* excuses quod aliquid accuratius tractaveris quam veteres illi Iurisconsulti in definiendo ac dividendo mirum quam incuriosi. Sed cogitandum est illos pro re nata magis quam certo ordine iuris praecepta tradidisse, et *παχυμεστέρως καὶ ὡς ἐν τόπῳ ἀλλ᾽ οὐ κατ᾽ ἀκρίβειαν*. Obiectio de qua scribis facilis est solutu. Per querelam ex Novellarum iure haeredis institutio rescinditur, non tamen tollitur forma. Nam forma haec est ut in testamento contineatur haeredis institutio. Id vero per querelam tolli non magis potest quam factum infectum fieri. Sed impeditur effectus eius institutionis. Non igitur testamentum caret institutione, sed institutio effectu. Qui effectus non est ipsa forma, neque pars formae. Nam pone institutum haeredem adire nolle: non ideo testamentum non erit testamentum, sed effectu carebit. Neque tantum illa quae ex post facto rescinduntur aut in totum aut ex parte testamenta, ideo tamen negari non possunt esse testamenta: sed et illa quae ab initio

1 De Middelburgsche predikant Willem Teellinck.
2 Zie p. 412 n. 4.
3 Gedrukt Epistolae p. 754. Zie voor den inhoud p. 389 n. 2.

et ipso iure non valent, ut in quibus suus praeteritur, testamenta tamen sunt, et nulla dicuntur non respectu essentiae, sed respectu effectus, ut monere me memini. Instabis forte et dices mirum esse quomodo testamentum per querelam rescissum ullum affectum habeat, cum tamen effectum non habeat in eo in quo formam testamenti constituimus. Respondeo effectum habere non ex vi specifica qua testamentum est, sed ex vi generica qua est ultima voluntas. Et quod in hoc casu accidit ex dispositione legislatoris, idem alias accidit facto testatoris, ubi testamento per se haud valido adiecta est clausula, quam codicillarem vocant.

Apud nos strenue pro sarcienda pace a Magistratibus laboratum est[1]: sed Festus eiusque socii nullas voluerunt conditiones offerre quae inter Pastores veram fraternitatem atque *σύναξιν* relinquerent, in quibus ferme ipsa Ecclesiae unitas consistit. Deus dissipet schismatica consilia. De bibliopola fac resciscas et me moneas. Age quaeso D. Heinsio gratias pro libro, simulque indica a Lydio[2] haud recte perlatum quod mandaveram. D. Sandius[3] Lubecae est et Hamburgum ibit brevi; monuit me ipse, paratum se experiri num. D. Heinsio possit effectum dare id quod Wovicerii[4] testamento continetur, si ab Heinsio nomina haeredum aut eorum quibus cura rerum mortui incumbit accipiat. Vale frater charissime. 8 Novembris 1615.

Tui amantissimus Frater
H. Grotius.

431. 1615 Nov. 13. Aan G.J. Vossius[5].

Vir Clarissime.

Binas a te literas recte accepi, priores de Bocardo[6], alteras de Bredano negotio[7]. Bocardi existimatio mihi curae erit. Satis multos inimicos habet Pax Ecclesiae: ideoque permittendum non est ut inter se divellantur quos pacis tenet studium. Quod in scribendo epithalamio gratificatus es Polyandro[8], mihi non displicet, etsi vereor ne id beneficium perdideris, si ita se mores illius habent. De Catecheseos signatione[9] recte monuisti, rem esse novam. Sed et Confessionis subscriptio, si hoc animo exigatur, ut testimonium praebeat omnimodi consensus, periculosa est; si vero hac mente, ut ne in posterum quidem dissentire liceat, tyrannica. Sin vero in hoc tantum, ne contra formulam istam concordiae publice aliquid proponatur, nisi prius legitime propositum atque examinatum, est tolerabilis. Honestam forte excusationem praebebit Synodi

1 Zie n°. 429.
2 Welke Lydius, B. of J., bedoeld is, blijkt niet.
3 Zie p. 416 n. 1.
4 Ik vermoed, dat het gaat om de bereddering van de nalatenschap van een Duitsch student, die te Leiden overleden is, maar ik kan geen Wovicerius of soortgelijken naam in het Album Studiosorum vinden.
5 Gedrukt Epistolae p. 30; Epistolae ecclesiasticae p. 419.
6 De Dordtsche predikant Johannes Bocardus (1578-1645), over wien zie Schotel, Kerkelijk Dordrecht I p. 289 vv.
7 Zie n°. 440.
8 Vossius had, evenals Heinsius (Poemata 1640 p. 260), een epithalamium gedicht op het huwelijk van Christina, de dochter van Joh. Polyander, met Johan van de Poll (Pollio), gewezen predikant van Terheijden in Noord-Brabant. Polyander spreekt nog over dit gedicht in zijn brief aan Vossius van 27 Dec. 1643 (Vossii Epistolae: ad Vossium p. 287). Christina overleed reeds het volgende jaar; zie n°. 488. Vossius' gedicht ken ik niet.
9 Zie n°. 440.

expectatio, in qua haec atque alia ventilabuntur. Caeterum ego Reformatarum Ecclesiarum miseriam in hoc maxime deploro, quod cum Symbola condere Catholicae sit Ecclesiae, ipsis inter se nunquam eam in rem convenire sit datum; atque interim libelli Apologetici ex re nata scripti ad Imperatorem, Reges, Principes, aut ut in Concilio Oecumenico exhiberentur trahi coeperint in usum longe alium. Quid enim magis est alienum ab unitate Catholica quam quod diversis in regionibus Pastores diversa populo tradere coguntur? Quam mirata fuisset hoc prodigium pia antiquitas! Sed haec aliaque multa mussitanda sunt nobis ob iniquitatem temporum.

Reliqua[1] Rotterodamensis colloquii nunc tibi perscribam. Postquam rediere homines satis alieni a pace ad quam nobis procurandam advocabantur, - Festo domi retento ob turbas quas tute rectius nosti[2] - quasi acceptis subsidiis novae accusationes institui contra Nicolaum[3] coepere, sed pleraeque facti ambigui et nullis prolatis testibus.

I. Accusabatur contra Catecheseos sententiam docuisse, non exegisse Dei iustitiam ut sibi satisfieret. Item Christum satisfecisse ex gratioso foedere. Respondit, Nunquam a se negatum exegisse iustitiam ut sibi satisfieret; sed inter iustitiam poenam rigide exigentem et misericordiam pronam homini parcere mediatricem intercessisse sapientiam, id se et docuisse et verum arbitrari. Gratiosum foedus a se dictum nostri, non Christi, ratione.

II. Defensam ab illo possibilitatem implendae legis. Respondit, Monstrasse se auctorem Catecheseos cum de possibilitate proposuisset quaestionem, responsum dedisse tale quod actum magis negavit quam possibilitatem. Augustinum quoque hanc quaestionem talem iudicasse quae salva pace inter Catholicos possit agitari. Hieronymum vero eos exsecrari qui dicant impossibilia esse Dei praecepta. Convenerunt tandem inter se nihil absurdi fore si homo dicatur posse implere legem per Dei gratiam, quia scilicet non sit Deo *ἀδύνατον* tantam gratiam homini dare. Adiecit Nicolaus si de actu exteriore agatur quem legis litera praecipit, puta non occides, non furaberis, hoc modo legem et impleri posse et impleri a quibusdam. Si autem actus internus respiciatur, praecipue charitatis perfectio, eam in hac vita nobis non contingere, habito scilicet respectu ad eam charitatem quae erit in vita altera. Agi autem de hac perfectione comparata in Catechismo. Eam vero perfectionem, quae peregrinantium statui conveniat, non contingere posse in hac vita si quis dicat, eum sibi ipsi contradicturum.

III. Dictum ab ipso Reformatam Religionem XL duntaxat annos habere. Respondit, Plane id a se negari, cum Reformatam religionem eandem cum Apostolica credat. Sed Reformationem ipsam in his regionibus non esse antiquiorem annis XL, ideoque minime nos decere, qui Papistarum vetustatem repudiamus, a tantilla vetustate alteris invidiam facere.

IV. De Catechismo contemtim locutum. Respondit, Id quoque a se negari. Sed professum se, occasione data, haud placere sibi morem in nostra urbe receptam

1 Zie n°. 429.

2 In Leiden had de Magistraat in de vacature von A. Spranckhuysen twee predikanten beroepen, den Remonstrant B. Dwinglo, van Berkel, en den Contra-Remonstrant H. Cuchlinus, van Edam, Hommius' zwager. Hun bevestiging, waarbij Hommius voor moeilijkheden gevreesd had, geschiedde in November 1615. Wijminga, Festus Hommius p. 245-247. Hierop doelt Grotius zeker, als hij aan 't einde van dezen brief van ‘Lugdunensis motus’ schrijft.

3 Grevinchoven.

Catechesin eodem plane modo parique reverentia populo praelegendi atque exponendi, quo praelegatur atque exponatur Lex divina, cum in aliis urbibus aut Catecheseos lectioni praemittatur lectio aliqua ex Scriptura, aut tecto capite ostendatur discrimen auctoritatis quod est inter divina et humana scripta. De Providentia quoque Divina dicebatur ita locutus ut multos offenderet. Sed quid dixisset nemo afferebat, ita ut responderi quoque non posset.

Rogati Pastores numquid haberent praeterea adversus Nicolaum? negarunt. Numquid adversus Pastores alios quatuor[1]? bis terve interrogati tacuerunt. Diximus nos silentium interpretari pro approbatione ipsorum innocentiae. Ad quaestiones quasdam a Presbyterio nostro propositas super formula nuper ab alterius partis Pastoribus accepta, iidem partis alterius Pastores ita responderunt, ut dicerent fraternitatem quandam esse Confessionis Belgicae, a qua qui discederent, quo magis discederent eo minus fratres essent. Cum autem haec ab illis eo afferrentur ut plebem Synaxin nostrorum Pastorum detrectantem defenderent, interrogavi ipsos an Pastorem Confessionis Anglicae aut Tigurinae, a nostra alicubi discrepantis, ad Synaxin suam essent admissuri. Negare id non audebant. Facile erat ergo collectu nihil ad Synaxin facere istam nuper repertam fraternitatem. Interrogavi etiam cuius fraternitatis testandae causa Christus corporis sui communionem instituisset. Hic quoque ad Belgicam Confessionem confugere non audebant. Tandem nomine Magistratuum serio illos ad testandam inter se charitatem certissimo charitatis symbolo, divina Eucharistia, sum hortatus. Nulla enim ratione posse defendi discessionem ab ea Ecclesia, in qua fateantur ipsi posse maneri salva conscientia. Divortia nulla esse iusta nisi plane necessaria, ut a coetu qui religionem idololatria corruperit, aut haeresi, hoc est doctrina fundamentum evertente sit imbutus. Relinqui hic cuique ut vellet sentiendi libertatem. Neque Coenam in hoc celebrari ut super Theologicis quaestionibus idem nos omnes sentire testemur, sed ut ostendamus fratres nos esse in Christo fratre nostro primogenito, membra corporis cuius ipse est caput. Adiectae sunt auctoritates Synodi Gallicanae, Regis et Episcoporum Angliae, Molinaei, Perkinsii, Piscatoris, Edicta Ordinum, exempla vicinarum urbium. Pendere adhuc quaestionem an Remonstrantes a Confessione recesserint. Non pati vero aequitatem ut dum ea pendeat abeatur a communione. Antiquitus haereticos pessimos nunquam a communione exclusos nisi post sententiam Ecclesiae. Nullum praeiudicium ferri in observatione communionis: in abstentione, magnum. Repetitis deinde aliis adversus Nicolaum accusationibus ostensum est plerisque ab ipso satisfactum. Si quis tamen haereret scrupulus, placere Magistratui ut conventui Ecclesiastico, ex personis minime suspectis constituendo, de cunctis ipsi obiectis iudicium deferatur. Item ut formula aliqua concipiatur docendi de capitibus nunc controversis ad pacem et ad aedificationem; obiterque ostensum quam parum ipsi inter se discreparent, qui tamen tam longe distare vellent videri. In caeteris limitem docendi fore Confessionem et Catechesin. Si quis exorbitaret, quominus censura Ecclesiastica in eum distringeretur neminem obstiturum. Seniores electum iri qui pietate anteirent caeteris, nullo discrimine Remonstrantium an alteri sententiae an neutri accederent. Eandem aequitatem servatum iri in Ministro cooptando ubi locus vacaret. Haec postquam Magistratus nomine erant proposita, Pastores externi, consultatione prius inter se habita, re-

1 Franc. en Samuel Lansbergen, Christoffel Hellerus, Henr. Niellius.

sponderunt formulas moderandae temperandaeque doctrinae hactenus parum feliciter tentatas; neque se rem tantam agressuros inconsultis Ecclesiis. Reducendae plebis ad Synaxin pastorum spem nullam. Rogare se obnixe ut privati conventus in urbe permitterentur. Responsum a Magistratibus esse id sine exemplo in hac Hollandiae parte. Si quibus in Westfrisia oppidis ea imposita esset necessitas, miseriorem esse eorum statum quam ut eo exemplo invitari possent urbes aliae. Pugnare id quoque cum Ordinum sententia; quibus nostri Magistratus proposuissent obsequi tam fideliter, quam suis imperiis vicissim obsequi vellent cives suos. Aequum quoque esse hac in re legibus publicis morem geri, praesertim cum tranquillitas civitatis hoc ipsum exigat. Conscientias non alligari loco. Bernenses quondam rectores orto simili apud se certamine poenis coercuisse eos qui ex alieni pastoris manu Coenam Dominicam sumerent. Hic permissum cuivis ut ubi vellent audirent verbi divini interpretationem atque etiam ut contra Ecclesiae Canones sine Ecclesiae testimonio alibi sacra participarent. Iam tres annos esse cum publicatum esset hoc Edictum[1]: neque caruisse conscientia qui obediissent hactenus. Quod si ipsi contra Verbi Dinivi praescriptum novas sibi conscientiae regulas fabricarent, non omissuros tamen huius urbis rectores auctoritatem suam atque Ordinum, ita ut sua ipsis conscientia dictaret, defendere. Moniti ergo cives ne pacem civitatis turbarent legisque obsequium abrumperent, atque ita iustam Magistratuum iram in se concitarent. Pastores utriusque partis rogati ut amplius etiam de resarcienda concordia, salva animorum libertate, in his controversiis cogitarent. Promissum idem Magistratibus curae fore, daturosque operam, tum seorsim, tum cum Nobilitate et aliis Urbibus ut idonea omnia remedia his malis sanandis adhiberentur. Orandum Deum ut Magistratuum, Pastorum, plebis animos ad tam pia consilia flecteret, atque iis prosperum daret exitum. Ita discessum est.

De famulo[2] velim scire ecqua spes sit, alioqui sumendus erit qualiscumque. Vale Vir doctissime. 13 Novembris 1615.

Quis futurus sit eventus Lugdunensis motus[3] scire aveo.

Tui observantissimus
H. Grotius.

432. 1615 Nov. 20. Aan Willem de Groot[4].

S.P. Frater.

Thesium tuarum ordo mihi perplacet. In IV malim ita ponere: *Damnati criminis capitalis, vel alterius cuius damnatos lex iubet esse intestabiles.* Nam alioqui intestabiles non recte constituunt speciem a caeteris distinctam; omnes enim vetiti testari sunt intestabiles. Ad illud *furiosi, mente capti*, videtur mihi quod de intervallo dicitur non tam exceptionem regulae quam dicti explicationem continere. Malim ergo *dum tales sunt. Ideoque ab eo qui interdum furiosus est*

1 De keur van 5 Maart 1612, zie p. 417 n. 7.
2 Zie p. 412 n. 4.
3 Zie p. 422 n. 2.
4 Gedrukt Epistolae p. 755. Voor den inhoud zie p. 389 n. 2.

factum intervalli tempore testamentum valet. Sic et de mente capto L. 17. Dig. de test.[1] adiicitur *eo tempore*. Thesi VII pro *quidam tamen etc.* malim, *Prohibentur autem quidam natura*. In annotationibus ad Thesin IX litera e, rectius ambiguitatem vitaveris si scribas, *Si vero quidam mortui fuerint non ideo scriptum testamentum vitiari existimo etc.* In Thesi X malim in Thesi omitti privilegia piae causae: est enim Iuri Civili incognitum, ex quo tuae Theses conceptae sunt. Nam Ius Canonicum si admittas multa alia opponi tibi poterunt. Nihil tamen nocebit in annotationibus huius privilegii Canonici mentionem facere. Miror etiam quod partem ultimam de testamento scripto, cum testamento nuncupativo in unam Thesin compegeris. Ordo enim ista separari magis postulat. Ad Thesin XII serio cogita an non suis etiam competat bonorum susceptio contra tabulas, si praetoris beneficio uti malint quam nullum dicere testamentum ex Iure Civili. Scio a multis disputari. Tu elige id quod probabilius iudicabis. In Thesi XV non puto excipiendum militem. Agitur enim in omnibus post primam Thesibus de testamento proprie dicto. Alioqui saepius excipiendus fuerit miles. Itaque rectius ad Thesin I in annotatione ad literam e, adieceris: *neque sui praeteritione, aut alterius cuiuscunque personae exhaeredatione voluntas vitiatur*. Iurisconsulti definitionem cum tua optime conciliaveris, si vocem ‘iusta’ interpreteris ‘plena’, sicut iustum exercitum, iustam aciem dicimus. Auctores mihi praeter eos, quos lectos tibi video, vix succurrunt, extra pragmaticos quosdam qui rem involvunt magis quam explicant. Corollaria facile ex Claro[2] colliges, qualia haec nobis nuper in mentem veniebant:

1. An valeat pro testamento charta patris manu conscripta, qua bona inter liberos dividantur si pater iusserit publicum ex ea instrumentum confici et morte praeventus fuerit. Neg.
2. Duobus testamentis uno die factis ita ut utrum prius fuerit non liqueat, utrumque an neutrum an alterum valeat. Neutrum.
3. An in testamento nuncupativo sufficiat nomen haeredis ab altero exprimi interrogando et a testatore affirmative responderi. Aff. Men. l. 4. pr. 8[3].
4. Legitima an minui atque etiam tolli possint. Affirm. Men. l. 3. pr. 34.
5. Testamentum non habens solemnitates requisitas an aliquem obliget in conscientia. Neg.
6. Clausula derogativa an efficiat ne valeat testamentum posterius. Aff. Men. lib. 4. pr. 166.

Tractantur hae quaestiones aliaeque similes a Fachinaeo, Claro, Grasso, Mantica[4]. Ex his elige eas quae tibi prae ceteris placent. Quarta et quinta habent aliquid Philosophici et Theologici. Quintam tractat Sotus[5] etiam, et ut puto Vasquius[6]. Quartam et alias quaestiones ad Querelam et Legitimam pertinentes

1 L. 17 D. XXVIII, 1.
2 Iulius Clarus, Alexandrinus, Opera omnia sive Practica civilis atque criminalis.
3 Iacobus Menochius, de Praesumptionibus, coniecturis, signis et indiciis Commentaria, liber IV, praesumptio 8.
4 Andr. Fachinaeus, Controversiae iuris; Clarus, zie n. 2; Mich. Grass, sen., Opus de successione tam ex testamento quam ab intestato; Franc. Mantica, de Coniecturis ultimarum voluntatum tractatus.
5 Dom. Soto, de Iustitia et Iure, lib. IV q. 5.
6 F. Vásquez, Illustrium Controversiarum pars II, Lib. I c. 3.

attigit Faber, Decade XV. errorum pragmaticorum[1]. Vale mi Frater. 20 Novembris 1615.

De librorum pretio nondum me monuisti.

Tuus ex animo Frater

H. Grotius.

433. 1615 Nov. 23. Aan Willem de Groot[2].

Mi Frater.

De bonorum possessione suo danda tecum in re sentio, sed tamen si recte memini haud satis commode eius rei mentio fiet in tua thesi. Agit enim de bonorum possessione quatenus est modus rescindendi testamentum. At id quod ipso iure nullum est, ut testamentum in quo ius praeteritur, non potest rescindi. Lex enim iam rescidit cum fieret, itaque et Praetor mihi videtur dando bonorum possessionem non rescindere, sed nullum sine lege rescissum ipso eventu patefacere. Militem a querela esse liberum ordo a te in aliis satis accurate observatus omnino exigit ad primam potius quam in postremis Thesibus memorari; nisi forte per indirectum hoc modo, *Ius unde querela oritur positivum esse affirmamus, ideoque nec militem eo teneri*. Verissimum est hoc, nam sicubi hoc ius dicitur naturale intelligendum est satis congruens aequitati naturali, non ex naturali necessitate descendens. Si hoc tibi arrideat, poterit simul addi: *legitimam quoque lege posse aut minui aut tolli*. Ita Corollarium unum lucrifacies. De ultimo Corollario ego illam tibi sententiam scripseram quae in foro est *ἀναμφισβήτος*, etsi in schola facile in utramque partem disputatur. Quod dicit Lex VI. § 2 quae postea geruntur prioribus derogare, id ex L. XXII. De leg. III[3], ubi eadem invenitur regula. Commode accipiet hanc restrictionem, si specialiter testator dixerit, prioris se voluntatis poenituisse, eius scilicet qua scripserat talem clausulam. Litera observatur in legibus quae semet sepiunt - ut Cicero[4] loquitur - difficultate abrogationis. Censentur enim tum demum illae abrogatae si illa quoque clausula abrogationem impediens specialiter abrogetur. Alioqui id si non fiat, tam testamentum quam lex posterior irritae sunt non defectu potestatis sed defectu voluntatis. Praesumuntur enim non sponte factae, sed alterius suggestione extortae, et quia id praeviderit testator aut legislator, ideo in tempore ivisse obviam fraudibus. Grimmarus[5] mihi non placet. De quintano[6] illo altero qui recte pingere dicitur, velim quamprimum resciscas ecquid nonnihil Latine intelligat, et num Belgice quoque pingat. Video mihi festinandum, quia septimana sequente Comitia instant, in quibus sine famulo esse non potero.

1 Ant. Faber, De Erroribus pragmaticorum et interpretum.
2 Gedrukt Epistolae p. 755. Voor den inhoud zie p. 389 n. 2.
3 L. 22 Dig. XXXII.
4 Cicero, Epp. ad Att. III, 23.
5 Er is hier blijkbaar sprake van een secretaris, over wien Grotius ook in vroegere brieven schrijft; zie p. 412 n. 4. Een Jacobus Grimarus, Leidensis, is 17 Mei 1608, achttien jaar oud, als alumnus van het Staten-Collegie ingeschreven.
6 In de uitgave staat Quintano, als eigennaam dus. Maar zou hier niet een 5e jaars alumnus uit het Collegie bedoeld zijn?

D. Vossium saluta et gratias age pro insumto labore. Itidem D. Ioh. Arnoldi[1], quem rogatum velim ut pagellas post 55 mihi transmittat. Velim etiam scire quando finem exspectat impressionis. De nominibus quae bibliotheca mea contraxit nondum scripsisti. Vale Frater charissime. 23 Nov. 1615.

Tui amantissimus Frater
H. Grotius.

434. 1615 Nov. 27. Aan G.J. Vossius[2].

Vir Clarissime.

Non alium habeo cuius aut amicitiae aut iudicio plus confidam, quare non tantum meorum operum sed etiam cogitationum mearum, si fieri posset, te vellem habere iudicem. Quod nunc ad te mitto[3] hac natum est occasione. Aliquot sunt menses cum ad Legatum Ordinum in Gallia[4] scripsi quaedam his quae ipse ad me scripserat respondentia. Quia vero ego de conciliandis nostris controversiis Molinaei[5] scire sententiam avebam, ille non hanc modo literarum partem sed et alias, quae D. Molinaeo non displicere non poterant ipsi ostendit, auctoris duntaxat nomine dissimulato. Mox ad me mittit libellum[6] Molinaei; eum cum perlegi inveni quaedam mihi satis placentia, quaedam quae probare toto animo non possem. Langeracensis saepe me excitavit ut aliquid rescriberem; ego iam totos sex menses sileo; atque etiam seposueram chartam D. Molinaei non responsurus. Sed Legatus non desinit me prope iurgiis urgere; itaque faciendum aliquid visum est, impendique hoc biduum - quatenus urbana et privata negotia permisere - scriptioni nimium sane festinatae, neque vacat exscribere. Vides ergo abortum verius quam partum. De vocibus non sum sollicitus. Scio me ad amicum scribere. In rebus an quid peccaverim te iudicem fero; quanquam enim uni duntaxat Langeracensi scribo, tamen adhibenda est cura ne illum imprudens fallam. Rogo facias quod ego feci, et quamprimum aliquantulum temporis tibi subtractum amico impendas, libereque scribas ea quae tibi in mentem veniunt. Molinaei scriptum una mitto, ut rectius cuncta consideres. Vale Vir doctissime. De famulo[7] si apud vos nulla spes est velim scire. Offeruntur hic nonnulli sed pueri et parum callentes Latine, a quibus ut video parum sublevabor, tamen praecipitanda erit electio, quia sine ministro diutius esse non possum, instante cum maxime Hollandiae Ordinum conventu. 27 Novembris 1615.

Tibi addictissimus
H. Grotius.

1 Corvinus. Het boek, waarvan Grotius bladzijden vraagt, is de p. 335 n. 3 genoemde Responsio, pars II, die 1616 uitkwam.

2 Gedrukt Epistolae p. 31. Beantwoord door n°. 437.

3 De hierachter als n°. 438 afgedrukte brief.

4 Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak; zie p. 279 n. 6.

5 Pierre du Moulin, predikant te Charenton.

6 Een paar regels lager noemt Grotius het een ‘charta’; daaruit zou ik opmaken, dat het geen gedrukt boekje is.

7 Zie p. 412 n. 4.

435. 1615 Nov. 29. Aan B. Aubéry du Maurier[1].

Illustris Domine.

Naves vento secundo ab urbe S. Sebastiani huc advectae, mercatorumque literae una venientes, certo nuntiant peractum utrumque coniugium[2], eadem in urbe. Dies nuptiarum fuit nonus Novembris. Praesentes fuere, praeter bis binos coniuges, Rex ipse Hispaniae, et Galliae Regina mater; neque una die ac nocte amplius cessatum. Nam postridie Rex Galliae cum nova Regina, ac matre, iter Baionam versus instituit. Solennia ut properata, ita neutiquam pro coniugum magnitudine. Haec sunt, quae ad nos perlata, te celare non potui, suspicatus non potuisse eandem famam terrestri itinere ad vos multo celerius pervenire. Deus optimus maximus et haec, et quae secutura impendent, in Galliae nostrumque bonum, et si fieri potest, pacem Christiani Orbis vertat. Idem te, Vir Illustris, incolumem diu florentemque servet, amicitiae in nos Regiae fidelissimum pignus. 29 Novembris 1615.

Tuae, qua me donasti, iconi hos versus[3] adscripsi:

Docta tabella refers hominem, qui rectius ipse
Magnanimum Regem, cuius imago loquens.

436. 1615 Nov. 29. Van A. Walaeus[4].

S.P.

Amplissime Vir, recepi ante aliquot dies literas tuas una cum formula conciliationis inter D. Tilenum et Molinaeum institutae[5]; arbitrum huius conciliationis D. Plessaeum[6] iam extremum diem obiisse, apud nos rumor est; utinam vero Deus animos eorum qui reipub. praesunt ita moveat, ut vera via aliquando ineatur, qua et nostra ecclesiarum dissidia tandem componantur. Nullum aut patriae aut ecclesiae hoc quidem tempore maius beneficium praestari posse iudicant omnes qui et patriae et ecclesiae bene volunt, cui rei cum te plurimum conferre posse mihi persuasissimum sit, spero, Cl. Vir, te hoc officii genus et patriae et ecclesiae non negaturum, quod d. Plessaeus patriae suae tam feliciter exhibuit, ut et nos tandem arma ac vires nostras a nobis mutuo contra communes ecclesiae hostes possimus convertere. Audio ad vos utrinque accersitos qui de sedandis apud vos turbis consilia conferant[7]; faxit Deus ut continuato studio res ad exitum optatum perducatur.

1 Gedrukt Epistolae p. 32.
2 Zie p. 394 n. 3.
3 Niet in Grotius' Poemata herdrukt. Zie L. Aubéry du Maurier, Mémoires (1697) p. 439.
4 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2. Gedrukt Epistolae ex musaeo J. Brant p. 11; J.D. de Lind van Wijngaarden, Antonius Walaeus p. 213.
5 De twist over de unio hypostatica tusschen D. Tilenus, predikant te Sedan, en zijn collega Pierre du Moulin te Charenton, die door de bemoeiingen van Ph. du Plessis Mornay beëindigd werd.
6 Hij overleed echter eerst 11 Nov. 1623.
7 Zie n°. 429 en n°. 431,

Mitto tibi exemplar libelli a me editi[1] in quo perspicuitati et veritati quantum possum studui, rationum momenta ut serio examinentur non refugio, meliora monenti libenter cedam, quemadmodum et tibi hunc esse animum satis sum certus. Ecclesiae Christi res agitur, non nostra; ego magistratui honorem omnem deferre didici qui ipsi debetur, interim tamen ministris Christi non est adimendum quod Dei verbum et ecclesiae consensus eis semper tribuit, ex utrorumque recta *συζυγίᾳ* pendet ecclesiae firmitas, etsi sine illis ecclesia esse potest, sine hisce nunquam. Ac si veritatis causa etiam propria placita sunt rescindenda, multo magis Christi, qui solus est ecclesiae suae caput. Utinam vero id genus scripta quotidie non prodeant in quibus convitiis potius certatur quam argumentis, quae et Charitati Christianae et ecclesiarum paci non parum officiunt. Opto authoribus eorum meliorem mentem, et Deum rogo cl. Vir ut spiritu veritatis et prudentiae tibi semper adsistat. Vale, datum Middelb. 29 Novembris 1615.

T.D. studiosissimus
Antonius Walaeus.

Adres: Clarissimo Viro D. Hugoni Grotio Syndico et Consiliario reip. Roterodamensis. Roterodamum.

437. 1615 Nov. 30. Van G.J. Vossius[2].

S.P.

Legi responsum tuum[3], Amplissime Domine, in quo non dico permulta, sed omnia plane ita subtiliter nervoseque a te dicuntur, ut quamquam sciam quam plerique omnes docere quam discere simus paratiores, tamen bona me spes habeat, posse his Clarissimum M.[4] ab anticipata opinione dimoveri. Sed cum omnia mire fuerint ad palatum meum, tum imprimis ea me delectarunt, quae de salutis certitudine scripsisti. Omnino enim in hoc dogmate plus mihi lucis adluxisti, quam vel alius antehac quisquam, vel tute antea ipse; quamquam semel iterumque tecum de eo sim locutus, et communicaris mecum, quae de conciliatione dissidentium sententiarum scripseras nuper[5]. Nec tamen abeunt ab iis, quae interea temporis iam animo conceperam. Sed gavisus sum ea calculo tuo comprobari; et, quod magni duco, distinctius ea proposuisti, quam ego ea mente eram complexus. Itaque usus mihi eorundem fuit hodierno die, quo dicendum aliquid fuit de verbis istis Christi c. XXIV Matth. *ὥστε πλανῆσαι, εἰ δυνατόν, καὶ τοὺς ἐκλεκτούς*. Nam huc usque me in eo Evangelista series ipsa perduxerat. Nec arbitror nos, plus quam a te factum, largiri cuiquam posse, nisi simul a clara scripturarum luce inque ea ambulantis piae antiquitatis vestigiis visum sit deflectere. Quod vero prohibes, ne Nobil. Langeracensis literas tuas ostendat viro doctissimo[6], equidem istiusmodi puto, ut nec tu imprudenter illud scribas,

1 Het Ampt der Kerckendienaren; midtsgaders de authoriteyt, ende opsicht, die een hooghe christelicke overheydt daerover toecompt. Middelburg 1615 (Knuttel 2204); zie p. 405 n. 2.
2 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.L. 246. Gedrukt G.I. Vossii Epistolae p. 106; Epistolae ecclesiasticae p. 431. Antwoord op n°. 434. De brief is aan het einde iets beschadigd.
3 N°. 438.
4 Molinaeum.
5 Een verhandeling van dien aard is niet bekend, behalve de p. 184 n. 2 genoemde Meletius.
6 Zie p. 427 ‘uni duntaxat Langeracensi’.

et Langeracensem tamen prudenter facturum putem, si nullus hac parte morem tibi gerat. Nam et Reip. et Ecclesiae plurimum interest, ut magni nominis Theologi piae antiquitatis sententiam cognoscant super praedestinatione et dogmatibus annexis; tum vero imprimis, ut ius summi magistratus in rebus Ecclesiasticis rectius addiscant. Quod si tamen legatus sibi illum thesaurum servet, postilla scribi oportebit, rem omnem te ipsius permittere potestati. Nec puto hoc consilium quemquam ut candidum minus interpretari posse, nisi forte qui niger sit ipse. Qualis forte etiam in scripto tuo minus verisimile dicet, quod ais pag. 2. vers. 9[1] non aliud te spectasse, quam ut Molinaei consilio et ipse et alii adiuvari possetis ad pacem promovendam. Obducat enim quod pag. 17[2] - cuius initium 'ad conclusionem' - ais non scripsisse te in eum finem, quod Molinaeum inspecturum putaras, sed ut sententiam tuam apud Nob. legatum deponeres. Quae tamen licet *ἐναντιοφανῆ*, non tamen *ἐναντία* esse patet, cum, ut ego arbitror, volueris, non scriptum Molinaeo ostendi, sed, dissimulato scripto, Molinaeo exponi debere, quae scripto esses complexus, quaeque legatus ad consilium eius de procuranda pace eliciendum significanda ei arbitraretur. Porro cum eiusdem pag. 17. v. 2[3] nominas conciliationem, cui subscripturi sint Angli, Belgae, Helvetii, Germani, dubitavi certone consilio an festinatione omittantur Galli, praesertim cum in Gallias scribas. Quemadmodum nec sat scio, an quod pag. 6. vers. 7. a fine[4] ais: simplex donum esse non potest, quod pluribus conceditur, priori gratia abutentibus, quam utentibus, an *ἁπλῶς* intelligi possit, cum certum sit, si princeps tam iis qui hastam abiecerint, quam qui bene rem gesserint, armillas donet, minime horum ratione simplex donum dici posse.

Haec sic ego non musitabar, sed muginabar. Nam aliquid in chartam coniiciendum erat, non quale tu scripseras, cuiusmodi nihil erat - scio te sic ingenue scribenti fidem habiturum -, sed tamen quod chartae spatium implere posset. Bis me legisse dicere possum, etiam tertiaturum, nisi metuissem (ne in remittendo) festinato opus esset. Superest, vir Amplissime, et (supra mortales) omnes mei amantissime, ut maximas tibi gratias (agam, quod) priusquam responsum hoc tuum mitteres ad Langer(acensem, eius mihi) legendi feceris potestatem. Nec enim maiori cum (voluptate, addo) etiam cum fructu, meum in re alia tempus (collocare potuissem). Planeque rogo (simili adfectu, et honore in posterum me prosequi velis). Est et quiddam aliud, de quo ad te scribere aveo, quod Bredanam Ecclesiam[5] spectet. Sed nunc serum est, eoque occasione ista potius utar, cum frater ad te Hagam iturus, quod futurum die Iovis, uti intelligo. Salutabis, magnifice domine, nomine meo lectissimam feminam, coniugem tuam, quam Clemangis editor[6] ante unam aut alteram hebdomadem praeconio isthoc serio apud me decoravit, quod suaviter se risisset versiculis rythmicis, quia rei familiaris aliquo dispendio curasset, ut sic compellare suos posset - sic loqui liceat - confratres. Ecce hic stant, Augustinus, Hieronymus, caeterique Patres. Vale decus meum. Prid. Kal. Xbris CIↃIↃCXV.

A.T. observantissimus
G. Vossius.

1 Zie n°. 438, p. 432 regel 6.
2 Ibid. p. 444 regel 6.
3 Ibid. p. 443 regel 33. Grotius heeft 'Galli' in den brief (n°. 438) ingevoegd.
4 Ibid. p. 435 regel 39.
5 Zie n°. 440.
6 Johannes Lydius, zie p. 200 n. 7.

438. 1615 [begin Dec.]. Aan G. van den Boetzelaer[1].

Gedeoni a Boetselaer et Asperen, Baroni in Langerack, etc. Illustrium et Praepotentium Ordinum Foederati Belgii apud Gallos Legato.

Generose Domine.

Revertor ad scriptionis officium aliquamdiu intermissum, dum mecum consulto, ad Viri Clarissimi Molinaei scriptum[2] aliquid mihi commentandum sit, nec ne. Si tacerem, verebar ne iniuriam facerem verioribus sententiis de ritibus ac gubernatione priscae Ecclesiae, de conciliatione gratiae et liberi arbitrii, de imperio summarum potestatum in res Ecclesiasticas; quae omnia mihi videntur a D. Molinaeo, aut ob properationem in Angliam, aut quia in aliis controversiis summe subactus illis expendendis ne antea quidem satis vacavit, neutiquam pro reliqua sua eruditione esse tractata. Atque adeo illud ipsum mihi dolet, quod illa pars literarum mearum, quae Gallicarum Ecclesiarum morbos liberius tangit, ab illo lecta sit. Pauci enim sunt qui aequo animo patiantur sua ulcera, tractari. His ille commotus magnam mihi facit iniuriam, cum ita respondet, quasi ego dissuadeam propius inter se vinciri Protestantium coetus; cum per multos annos eadem cum ipso vota volvam, neque desinam quicquid meae est opis eodem conferre. Sed quod ego eius scripseram, ex tua, Vir Nobilissime, epistola erat natum, qua significaveras, Angliae Legatum[3] parum spei facere promovendi negotii. Hinc ego occasionem sumseram coniectura quadam indagandi eas causas, quae tam honestum propositum remorari possent. Faxit Deus ut falsus vates fuerim. Summarum potestatum an tam reverentes sint Galli Reformati, quam Angli, haec ipsa tempora vereor ne grave nimis datura sint experimentum. Rex Britanniae iampridem ita iudicat, Ministrorum aequalitatem nimiam coniunctam esse cum quadam obediendi impatientia. Itaque saepe est audita ab ipsius ore haec sententia ‘Tolle Episcopos, Regem sustuleris’. Antiquae Ecclesiae plus tribui in Britannia quam in Gallia, miror a quoquam negari. In Canonibus Ecclesiae Anglicanae conscriptis anno 1571[4] hunc invenio: ‘Imprimis vero videbunt - concionatores - ne quid unquam doceant pro concione, nisi quod consentaneum sit doctrinae Veteris et Novi Testamenti, et quod ex illa ipsa doctrina Catholici Patres et veteres Episcopi collegerint’. Hanc legem an accepturi sint Galliae ministri, multum dubito. Ad ritus quod attinet, certum mihi est *λειτουργίαν* Anglicanam, item morem imponendi manus adolescentibus in Baptismi memoriam, autoritatem Episcoporum, presbyteria ex solis Pastoribus composita, multaque alia eiusmodi, satis congruere institutis vetustioris Ecclesiae, a quibus in Gallia et Belgio recessum negare non possumus. Quod de Episcopis, et manuum impositione, quam confirmationem vocant, mollius sentit, sane gaudeo. Sed scit non deesse inter suos, qui illud Satanae commentum, hoc notam Antichristi appellant.

1 Gedrukt Epistolae p. 21; Epistolae ecclesiasticae p. 421. In n°. 434 vertelt Grotius aan Vossius, wien hij het ontwerp voor dezen brief toezendt, de redenen, die hem tot het schrijven daarvan bewogen hebben. Vossius antwoordt 30 Nov. (n°. 437), en Grotius heeft van de opmerkingen van Vossius gebruik gemaakt (zie p. 430 n. 3); ik stel den brief daarom op begin December 1615. Hij is ook in het Engelsch vertaald: Hugo Grotius of the Government and Rites of the Ancient Church (Rogge 278).

2 Zie p. 427 n. 6.

3 De p. 232 n. 4 genoemde de Bisseau (Bisseaux, Buisseau)

4 De p. 289 n. 3 genoemde Concilia IV p. 267.

Id genus hominum .... quanta impedimenta obiiciat Ecclesiarum concordiae. Verissimum est quod dicit D. Molinaeus, posse sub differenti disciplina et ritibus pacem coli. Sed id ut fiat, diligenter cavendum est, ne sua alienis nimium praeferantur, praesertim noviter reperta receptis antiquitus. Putat D. Molinaeus, me arte quadam voluisse ipsum ad controversias Belgicas pertrahere. Ego vero sancte testari possum, me nihil aliud spectasse, quam ut ipsius consilio, per te eliciendo, tum ego, tum alii adiuvari possemus ad pacem procurandam. Nam cum vidissem antea scriptum aliud ipsius Molinaei, de sarcienda inter Protestantes, Lutheranis quoque inclusis, concordia[1], in quo exserte profitetur, dissimulandas quaestiones multas ad salutem non necessarias, ac nominatim eas quae ab Arminio motae sunt super Praedestinatione, super Libero arbitrio, ac super Sanctorum perseverantia, plane futurum putabam, ut formulam doctrinae super illis capitibus talem proponeret, qua non damnaretur ea sententia, quae non iam dicam Arminio, sed Melanchtoni placuit. Proponit D. Molinaeus theses quasdam, quas ait congruere cum Augustini, Prosperi, Fulgentii, et Concilii Arausicani doctrina. Sed qui a D. Molinaeo dissentiunt, quaerunt cur maior esse debeat Augustini auctoritas, quam omnium Patrum, qui aevo superiore ac puriore, hoc est, intra quadringentos a nato Christo annos vixerunt, a quibus recepta nunquam se damnaturum, et Rex Britanniae, et plerique praeterea nostrorum profitentur? Illos autem omnes Apostolicis temporibus proximos et eorum successores, plerosque et Episcopos et Martyres, *propositum et praedestinationem Dei recepisse secundum praescientiam, ut ob hoc Deus alios vasa honoris, alios contumeliae fecerit, quia finem uniuscuiusque praeviderit, et sub ipso gratiae adiutorio in qua futurus esset voluntate et actione praescierit*, tum scripta ipsorum testantur, tum Prosper[2] fatetur totidem verbis. Eorundem Patrum constans est sententia ‘liberum esse etiam in fide arbitrium, non tamen sine divino adiutorio’. Ad Concilium Arausicanum quod attinet, in eo tota quaestio de praedestinatione, sitne ex praescientia, an ex decreto citra praescientiam, ne attingitur quidem: sed *anathema illis* dicitur *qui aliquos dicunt ad malum divina potestate esse praedestinatos*. Traditur ibidem, *omnibus qui baptizari desiderant gratiam ad fidem conferri: et omnes baptizatos posse implere quae ad salutem pertinent, Christo auxiliante*. Prosperi haec clarissima sunt dogmata: *Neminem ad peccatum praedestinari; Etiam a non praedestinatis auferri peccatum originale per baptismi gratiam, et eum qui id neget non esse Catholicum; Eos qui non sunt praedestinati, ideo non esse praedestinatos, quia quales sunt futuri, hoc est, defecturi sine poenitentiae correctione, tales sunt praesciti; Recte dici omnes redemtos, sed non omnes a captivitate erutos; Deum velle omnes homines salvos fieri, et ad veritatis agnitionem venire, sed qui veniunt Dei auxilio dirigi, qui*

1 Grotius heeft hier het oog op Du Moulin's ‘Ouvertures pour travailler à l'Union des Eglises de la Chrestienté et appayser les différens qui sont desia nés, et obvier à ceux qui pourroyent naistre’, gedrukt achter ‘Copie de la Suite ou seconde partie de la Lettre de Monsieur du Moulin’, welke Wtenbogaert in 1617 uitgaf (Knuttel 2432). Het is het plan voor een vereeniging van alle Protestanten, in 1615 door Dumoulin op verzoek van Jacobus I ontworpen. Zie Rogge, Wtenbogaert II p. 250. Dumoulin zegt daar, § 4: ‘... et que de ces Confessions on tachast d'en dresser une commune, en laquelle on dissimulast plusieurs choses, sans la cognoissance desquelles l'homme peut estre sauvé. Comme est la question de Piscator, et plusieurs opinions subtiles proposées par Arminius, sur le franc arbitre, sur la persévérance des Saincts, et sur la Prédestination etc.’

2 Prosper, Contra collat. 13 = Migne, P.L. 51 p. 251.

non veniunt sua pertinacia reluctari: ideoque illud 'omnes' non debere nisi universaliter intelligi: Adhibitam esse semper universis hominibus quandam supremae mensuram doctrinae, quae etsi parcioris occultiorisque sit gratiae, sufficiat tamen quibusdam ad remedium, omnibus ad testimonium; sive ut alibi idem explicatur: *Gratiam Dei omnibus hominibus adesse multimodo opere diversaque mensura, opitulationem per innumeros modos omnibus adhiberi, omnibus praeberi mensuram generalis auxilii; quod ea a multis refutetur ipsorum esse nequitiae, quod a multis suscipiatur et gratiae divinae et humanae voluntatis.* Fulgentii haec est definitio[1]: *Ostensurus Deus quid reddendum praesciverit et quid donandum, praedestinavit illos ad supplicium, quos a se praescivit voluntatis malae vitio discessuros, et praedestinavit ad regnum, quos ad se praescivit misericordiae praevenientis auxilio crediturus, et in se misericordiae subsequentis auxilio esse mansuros.* Ex Augustino multa afferri possent loca, etiam e posterioribus scriptis, in quibus liberum arbitrium ostendit adiuvari et emendari per gratiam, non tolli. Illud certe nemo diligens veterum lector diffitebitur, ipsum Augustinum, Prosperum, Fulgentium, et quotquot ante ipsos fuerunt Catholici scriptores, et quotquot postea exstiterunt, hoc sensisse, hoc docuisse: 'multos et iustificatos et regeneratos non perseverare in fide quae per dilectionem operatur, quosdam etiam irreparabiliter cadere'. Cum his an satis conveniant ea quae scribit D. Molinaeus, viderint harum rerum periti. Mihi illud compertum est, in vetere Ecclesia hunc fuisse morem, ut in symbolis ea duntaxat ponerentur, de quibus semper convenisset inter Catholicos scriptores, omissis iis de quibus laudati auctores dubitassent. Et hunc modum secuti mihi videntur Arausicani Patres, item Episcopus Romae Caelestinus, assentientibus proculdubio doctissimis presbyteris, qui tum Romae agebant, et ante illos Episcopis qui Diospoli, qui Carthagine, quique Milevi convenerant; Innocentius quoque et Zosimus Romani Episcopi, consulti omnes super his ipsis controversiis. Quorum modestiam imitari - ut cum D. Molinaeo loquar - multo est satius, quam praeconceptis opinionibus mordicus inhaerere, aut ab unitate corporis avellere eos, qui probabiles causas habent aliter atque aliter de subtilibus controversiis iudicandi.

Caeterum ut credam Ignatium, Irenaeum, Iustinum, Cyprianum, martyres, deinde vero Athanasium, Basilium, Gregorium Nyssenum, Nazianzenum, Chrysostomum, Ambrosium, Hieronymum damnatos a nobis, quasi in gratiam Dei iniurios, aut quasi evertentes fiduciam et consolationem sanctorum, id vero ego in animum nondum possum inducere. In D. Molinaei scripto multa invenio aequa et sobria, neque dubito quin, si ipsius prudentiam Ministri nostri imitarentur, haberemus Ecclesiam multo, quam nunc est, pacatiorem.

Caeterum quae mihi inter legendum et relegendum in mentem veniebant, haec ferme sunt. Ponit hoc tanquam certissimum *multa fieri necessario quae fiant libere;* quod mihi secus videtur. *Deus*, inquit, *est necessario bonus*. Fateor. *Et tamen libere.* Hoc vero non possum agnoscere. Nam liberum est id quod indeterminatum est ad partem utramvis. Deum autem natura sua, hoc est, ipsa Deitas ad bonitatem determinat, ita ut contradictionem involvat dicere, Deum esse, et posse bonum non esse. *Non potest Deus mentiri*, inquit Apostolus[2]; non est igitur liber in non mentiendo. Verum quidem est, sponte esse Deum veracem;

1 Fulgentius, Ad Monimum I, 24 = Migne, P.L. 65 p. 171.
2 Hebr. VI, 18.

sed non omnia quae sponte fiunt, libere fiunt, ut recte notant Philosophi. Sed hoc multos fallit, quod qualitatem aut genus actionis a speciebus singulis non discernunt. Libere Deus hominem creavit, libere redemit, atque ita libere hoc et illo modo bonitatem suam exseruit. Sed hoc non est libere bonum esse, sed libere sic aut sic bonitatem demonstrare. Sic et Diabolus necessario male agit, postquam se semel libero actu in istam necessitatem coniecit, sed tamen quod Iobum morbo vexat, quod Christo panem obiicit, agit libere; poterat enim et malus esse, et non isto modo male agere. Similiter homo sub peccato venundatus peccat necessario, non libere; neque enim potest non peccare. Sed moechatur et furatur libere, libere parricida est, libere incestuosus. Neque vero illud concesserim, ad ponendam libertatem satis esse tolli coactionem. Nam natura non minus libertati contraria est, quam coactio. Haec enim extrinsecus, illa intrinsecus determinat, ac proinde efficit ne id quod fit libere fiat. Neque enim liberum est apertos oculos habenti non videre; quia natura oculi rerumque spectabilium talis est, ut non videre non possis. Ac frustra mihi videntur laborare qui res *χατ᾽ οὐσίαν* dissidentes, qualia sunt necessarium et liberum - est enim libertas mater contingentiae - student conciliare respectibus. Illud vero mihi verissimum videtur, praesertim si de ordinario providentiae divinae modo agamus: *quocunque modo Deus moveat voluntates, manere tamen voluntati suam libertatem, et rebus suam contingentiam*, ut praeclare asserit D. Molinaeus. Sed id qui statuit, simul statuat necesse est, non moveri a Deo voluntatem praedeterminando. Nam liberum esse non potest, quod ab ulla causarum, multoque magis a prima, a cuius efficacia pendent in agendo omnes causae inferiores, ad alteram partem praefinitur atque determinatur. Neque potest quid esse contingens, quod impossibile sit non esse. Posita autem praedeterminatione impossibile est, ut effectus praedeterminatus non existat. Probo etiam illud, quod ait D. Molinaeus *damnari hominem merito, quod abutatur seminibus naturaliter insitis, neque iis utatur quomodo et quousque potuisset*. Quid ergo, si utatur iisdem seminibus quomodo et quatenus potest, accedente scilicet auxilio divino eius mensurae quae nemini denegatur? An nihilominus damnabitur? Non ergo dicendus est aliquis ob hoc damnari quod abusus sit, si recte usus damnandus tamen est. Quaerit D. Molinaeus, si quis in oris ultimis prima gratia utatur ut par est, an Deus praedicatorem ipsi sit missurus aut Angelum? Hoc si quis affirmet, nescio quomodo id D. Molinaeus sit refutaturus. Neque enim curtata est manus Domini. At nunquam id fit, inquit. Unde vero hoc ipsi compertum est? Non legimus. Quasi vero istarum gentium nos habeamus historias, aut etiam ea quae singulis contingant, ut est missio Angelorum, soleant in historias referri, cum saepe ne ad proximorum quidem notitiam perveniant. At factum omnino quomodo negetur, non video. An non Abrahamo inter Chaldaeos agenti, an non Abimelecho Deus apparuit? Si neges hos recte usos donis communibus, quaeram quae causa nos cogat credere, minus Deum velle potentiam suam exserere in bene utentes, quam in abutentes? Nonne Prophetae, nonne Apostoli ad gentes plurimas verbi praedicationem attulerunt, in quibus gentibus aliqui fuere si non bene utentes, saltem minus contumaciter abutentes? Ad Cornelium centurionem orantem et eleemosynas largientem - quod ex gratia efficere potest etiam qui in Christum nondum credidit, ut de Cornelio diserte loquitur Augustinus[1] - et Angelus mittitur et Apostolus. Quis nobis

1 Augustinus, In Ps. 96, 13 = Migne, P.L. 37 p. 1247.

asseret Deum nunc aut minus velle aut minus posse? Erat sane Cornelius iam donatus Spiritu legis per Mosem traditae. Sed in confesso est, legem inscriptam cordibus et legem Mosis, modo tradendi et claritatis gradu differre, substantia congruere. Quare et huic legi auxiliator adest spiritus ad poenitentiam provocans; atque adeo non video quomodo refelli possit, qui confidat Deum huius quoque doni usum cumulare velle maioribus donis, iuxta illud universaliter pronuntiatum: *quisquis habet*, hoc est, prioribus datis utitur, *ei dabitur*, id est, maiora concedentur. Neque temere novitatis damnandus est, qui de divina bonitate ita sentit. Prosperi enim est effatum, Lib. II. de (Voc. gent.) cap. 85[1]: *Fuerunt enim ac sunt huiusmodi dona ita generalia, ut per ipsorum testimonia ad quaerendum verum Deum possent homines adiuvari, quibus donis autorem suum per omnia saecula protestantibus specialis gratiae largitas superfusa est.* Augustini vero hoc, de Nat. et Grat. cap. 67[2]: *Non tibi deputatur ad culpam quod invitus ignoras, sed quod negligis quaerere quod ignoras, nec quod vulnerata membra non colligis, sed quod volentem sanare contemnis.* Bullingerus ne gentibus quidem defuisse ait religionem veram, si ea uti voluissent. Musculus cognitionem fuisse gentibus, quae debeat ad verum Dei cultum ducere; duceret enim nisi illam per idololatriam impedirent. Martyr Ethnicos fuisse inexcusabiles, quia quod ab ipsis praestari potuit non fecerunt. Iam vero si quis praeterea vellet defendere Apostolicam praedicationem ad omnes omnino gentes delatam, neque eius vestigia penitus exstincta, ne apud Indos quidem aut Tartaros, non deessent ei magna argumenta; sed ex theologica quaestione in historicam abiretur.

Meritum Congrui, quod a Pontificiis dicitur, iure optimo damnat D. Molinaeus; neque tamen arbitror eo nomine ab ipso includi sententiam illam, quae divinae voluntati congruum putat esse, ut homini, immerito quidem, sed prioribus datis, etiam ante fidem, quatenus potest recte utenti, maiora conferat. Haec enim sententia nihil includit meriti:

I. quia ipse ille usus non est a viribus naturae, sed a viribus quas contulit praeveniens gratia homini, non modo boni nihil, sed omne malum merito;

II. quia non dignitas humani actus a Deo impetrat maius beneficium, sed praestat hoc ipsum incommerita Dei liberalitas ut sit gratia pro gratia;

III. quia meriti haec natura est, ut quod ob meritum datur, in merito totam suam causam habeat, ideoque propter hoc detur, sine illo non detur. At praedicatio Evangelii, et quae eam sequuntur dona, plurimis contingunt, qui prioribus donis turpiter sunt abusi; ita ut regula adaequata huius concessionis ex prioris gratiae usu desumi minime possit. Et hoc maxime urgent Patres, ut ostendant, Gratiam Evangelii non dari ex merito. Quod enim nulla praecedente obligatione, nullo discriminante signo commune est recte utenti prioribus datis, et non recte utenti, imo pluribus conceditur abutentibus quam utentibus, id purum simplexque donum sit necesse est, tum in his, tum in illis. *Liberi arbitrii nullas esse a natura vires ad bona spiritualia; gratiam quae sit efficax* - actu scilicet secundo - *dare ipsum non resistere atque ipsum velle; salutem totam divini esse muneris; quod Deum vocantem sequimur id nos divinae gratiae debere*, quaeque alia in honorem gratiae a D. Molinaeo recte praedicantur, ea omnia cum illo arbitror inter Pro-

1 Migne, P.L. 51 p. 711.
2 Migne, P.L. 44 p. 288.

testantes haberi extra controversiam. Caeterum quanquam homo nondum regenitus opus spirituale nullum possit efficere - quod scilicet vere ac proprie tale sit -; quanquam etiam sine fide nemo potest Deo placere, ad iustificationem scilicet, tamen non hinc sequitur, ab homine a gratia praeveniente excitato, etsi nondum regenito, nihil tale vi eius gratiae posse praestari, quod divina largitas hucusque gratum habeat, ut praestantem velit ad illam gratiam perducere sine qua iustificari nequeat. Quare quod ait D. Molinaeus *nefas esse statuere ullum gratiae sufficientis gradum sine fide in Christum*, id profecto verissimum est, si gratiam intelligas ad salutem aut remissionem peccatorum proxime sufficientem. Neque tamen incusandi sunt Prosper, et qui cum Prospero generaliorem illam gratiam, quae fidem antecedit, ad remedium aiunt sufficere, cum sufficientiam intelligant remotam: quia scilicet illa gratia apta est ad ulteriores quasi manuducere, et divino instituto ad hoc sufficit. Sic et illud negandum non puto, ante ipsam fidem praecedere in nonnullis quasdam dispositiones, gratiae tamen praevenientis virtute effectas, quae non inveniantur in hominibus aliis. Cum enim dicit Christus Ioh. VII, 17: *Siquis voluerit facere voluntatem Patris, is cognoscet de doctrina utrum ex Deo sit*, aperte quendam obtemperandi affectum ipsa fide priorem statuit. Sic aliqui dicuntur *non longe esse a regno coelorum*, Marc. XII, 37; esse *εὖθετοι ad regnum Dei*, Luc. IX, 62; *esse aliis εὐγενέστεροι*, Actor. XVII, 11. Hic vero ipse affectus cum gratiae operanti debeatur, non desunt qui huc trahant id, quod dicitur credidisse *τοὺς τεταγμένους πρὸς ζωὴν αἰώνιον, dispositos ad vitam aeternam*, sive eius serio quodam desiderio incensos. Et alterum illud, quod *qui ex Deo est*, per istum pietatis afflatum, *verba Christi audit*, per fidei assensum. Hoc certe apertius est quam ut negare quisquam audeat, legere sacras Litteras, diligenter eas examinare, de sensu meditari, frequentare sacras conciones, ad orandum se componere, in potestate esse hominis, forte iam renascentis ac nondum plane regeniti. Assentior etiam D. Molinaeo, nemine ut arbitror Reformatorum refragante, electos non resistere vocationi ad finem usque. Ne posse quidem resistere in sensu composito; sed de sensu diviso omnis controversia est: idque ideo, quia, fatente D. Molinaeo, ita flectit Deus voluntates, ut voluntati non adimat libertatem. Quaeritur enim, an ad conversionem hominis praevia ulla Dei actio necessario requiratur - praevia, inquam, nam de concomitante alia est ratio - praeter concessionem virium sufficientium. Aut enim, aiunt quidam, aliquid ultra requiritur, et iam negatur quod concessum fuerat, vires esse sufficientes: aut vires revera sufficiunt, et iam sequitur, aliud non requiri. Viribus autem sufficientibus positis manet voluntas libera, hoc est, indeterminata ad agendum vel non agendum. Et hoc quidem ex parte Electorum aut eorum qui actu convertuntur. In aliis vero qui actu non convertuntur, causam cur gratia sit inefficax, Deo tribuere durum multi putant, cum minime videatur gratia ea dicenda quae ex intentione conferentis sit inefficax; neque videatur quisquam ideo gravius posse puniri, quod id non fecerit, quod fieri omnino non poterat, nempe quod gratiam ex seipsa, saltem cum relatione ad subiectum, inefficacem non reddiderit efficacem. Iisdem non satis esse videtur illud vitari, ne Deus dicatur autor infidelitatis, quod D. Molinaeus vitari existimat, causa in hominis naturam reiecta; sed una et illud cavendum iudicant, ne signa divinae voluntatis cum voluntate statuantur minus convenire, atque ita simplicitati ac sinceritati divinae fiat iniuria. Nam quomodo serio vocati dicentur, qui hoc animo vocantur ne veniant, atque etiam ita ut venire nequeant? Hic illa iam

occurrunt: *Nolo mortem, peccatoris, sed ut convertatur et vivat; Quid me oportuit vineae meae facere quod non feci? Volui congregare et noluistis* et similia; quae tum ex parte Dei voluntatem saltem aliquam convertendi hominem, ex parte vero hominis non conversi culpam videntur statuere non naturalem simpliciter, ac proinde necessariam - ut lapidi necessarium est non vivere, quod adfert D. Molinaeus - sed per ea quae concessa sunt, aut parata erant concedi, evitabilem. Nam et his qui vocati ad nuptias venire noluerant, omnia tamen parata fuisse significantur. Ac profecto ni ita se res habeat, videtur puniri quidem homo posse ob malitiam impedientem ne credat, non tamen gravius ob hoc ipsum, quod malitia posita et inevitabiliter impediente non crediderit. Quod autem praeterea dicit D. Molinaeus, Deum efficere necessario ne electi velint resistere; in eo, si proprietatem vocabulorum exacte scrutamur, aliquanto plus videtur dicere quam dixit Augustinus[1], cum praedestinationem definit, *praeparationem beneficiorum qua certissime liberantur quicunque liberantur*. Illud enim 'certissime' praescientiam quandam praesupponit eventus mediorum, non autem ponit media, ut ita dicam, necessitantia. Itaque alibi idem Augustinus[2]: *Quod autem sequitur* - apud Apostolum - *quae praeparavit Deus, ut in illis ambulemus, praedestinatio est quae sine praescientia esse non potest*. Locutio autem illa quam D. Molinaeus improbat, penes hominem esse sequi Deum vocantem aut non sequi, etsi sensum potest habere periculosum, non caret tamen magnis autoribus, atque ideo potest benignam interpretationem accipere. *Qui iuvantur ut credant*, inquit Prosper, De vocat. Gent. lib. II, cap. 88[3], *habent in potestate ut veniant.* Augustinus vero, Lib. LXXXIII, quaest. 68[4]: *Nec illi debent sibi tribuere qui venerunt, quia vocati venerunt; nec illi qui noluerunt venire, alteri tribuere, sed tantum sibi, quoniam ut vocati venirent erat in eorum libera potestate.* Et alibi, De dogm. Eccl. cap. 21[5]: *Initium salutis nostrae Deo miserante habemus; ut acquiescamus salutiferae inspirationi, nostrae potestatis est.* Itaque idem Augustinus vocationem secundum propositum explicat per eum vocandi modum, quomodo vocari aptum est alicui ut sequatur, non quomodo vocatus non possit non sequi. Quanquam vero idem Augustinus vocationem saepissime suasionis voce describat, tamen facile pios omnes Molinaeo concessuros arbitror, non agere Deum meris suasionibus, neque tantum in mentem operari, sed et in voluntatem, inspirando scilicet affectus salutares, non autem immutando concreatam voluntati proprietatem. Ad illam quaestionem quod attinet, cur quibusdam non praedicetur Evangelium, aut data praedicatione non aperiatur cor ita ut credant, quam attingit Molinaeus, video duplici respectu dupliciter ab antiquis Patribus responderi. Nam si absolute quaeratur, cur Bithyniae et Asiae quibusdam populis non sit hoc vel illo tempore praedicatum Evangelium? respondebitur id factum ob peccata ipsorum voluntaria, atque eius generis, propter quae se immissurum famem verbi minatur Deus. Similiter, si quaeratur cur Deus quosdam, quibus verbum praedicatum est, induret? parata est responsio, quia iam ante se indura-

1 Migne, P.L. 45 p. 1014.
2 Migne, P.L. 44 p. 975.
3 Migne, P.L. 51 p. 714.
4 Migne, P.L. 40 p. 73.
5 Migne, P.L. 42 p. 1217.

rant; *Nam*, ut Augustinus Lib. LXXXIII, quaest. 68[1] loquitur, *tunc inchoarunt meritum supplicii, cum vocati neglexerunt venire*. Sin autem comparate quaeratur, cur Evangelium his magis praedicatur quam illis? cur huic cor pulsetur virtute maiore quam illi? hic responderi ita non potest, ut causa generalis statuatur utrinque in homine; certum enim est, saepe maiora beneficia etiam peiora meritis contingere. Recurrendum ergo hic est ad divinam libertatem, et ad illud liberum decretum, quod praedestinationis nomine describit Augustinus; cuius et haec sunt in eundem sensum verissime dicta, De bono pers. cap. 11[2]: *Investigabilis est Dei misericordia, qua cuius vult miseretur, nullis eius praecedentibus meritis, et investigabilis acritas, qua quem vult indurat, eius quidem praecedentibus meritis, sed cum eo cuius miseretur plerumque communibus.* Hic notanda est vox *plerumque*, neque enim negare vult Augustinus, quosdam misericordiam consequi minus male meritos, sed non propter hoc; quia et magis male meriti eandem sunt consecuti, ita ut appareat huic divinae miserationi, si Deus velit, mala merita non posse obsistere. Agit autem Augustinus hic de specialiore misericordia, quae communem et generaliorem non excludit sed praesupponit; quod alibi, De Praedest. et Grat. cap. 13[3], sic ipse explicat: *De his, quibus poenam veritas iusta decreverat, secundum ineffabilem dispositionis occultae misericordiam elegit vasa, quae faceret in honorem; et alios a ventura ira dono gratuitae vocationis absolvit, alios derelinquens ad aequalitatis iudicium reservavit; nulli tamen agnoscendae veritatis abstulit facultatem.* Secretum autem hoc divinae libertatis in illa comparatione aequaliter dispositorum maxime spectari idem doctissimus autor sic alibi, Epist. CV. [4], docet: *Neminem Deus liberat, nisi gratuita misericordia; et neminem damnat, nisi aequissima veritate. Cur autem illum potius quam illum liberet, scrutetur qui potest iudiciorum eius tam magnum profundum, veruntamen caveat praecipitium.* Et alibi, Tract. XXVI. in Ioh.[5]: *Quare hunc trahat, illum non trahat, noli velle iudicare si non vis errare.* Et haec est illa quaestionis profunditas, quam dicit Prosper, Lib. de vocat. Gent. I, cap. 25[6]: *per liberi arbitrii velle et nolle non solvi;* recte tamen addens, *iudicium Dei magis inscrutabile esse in electione gratiae, quam in retributione iustitiae*. In his ego capitibus arbitror Augustinum ab antiquioribus Patribus minime dissentire, nisi quod ipse et libertatem divinam clarius adstruxerit, et omnem meriti speciem ante iustificationem destruxerit validius. Neque vero dubito, quin super his et aliis quibusdam egregia possit exstrui confessionum consensio, aut etiam nova atque communis Protestantium confessio, in qua conficienda ego arbitrarer haec esse vitanda:

I. Ne definiatur decretum absolutum dandae salutis prius esse decreto dandae fidei. Alioqui enim damnantur omnes illae Confessiones, quae praedestinationis quaestionem - in hoc praecipue cardine versantem - statuunt non esse necessariam. Et in Deo cum omnia decreta sint coaeterna, quid de prioritate laboramus? nostri ratione, constat fidei dationem praecedere dationem salutis.

II. Ne negetur cooperatio voluntatis in boni electione et operatione. Nam

1 Migne. P, L. 40 p. 73.
2 Migne, P.L. 45 p. 1007.
3 Migne, P.L. 45 p. 1674.
4 Thans Ep. 194 § 23 = Migne P.L. 33 p. 882.
5 Migne, P.L. 35 p. 1607.
6 Migne, P.L. 51 p. 686.

ponit hanc manifeste Helvetica Confessio reiiciens eos qui hominem velut saxum et truncum faciunt, cum Deus adiutor noster dicatur, adiuvari autem nequeat nisi qui agit aliquid. Hoc ipsum autem etiam ad primum conversionis momentum applicat Perkinsus Cath. reform.[1].

III. Ne definiatur modus operationis gratiae talis, qui sit necessitans sive praedeterminans. Id enim, ni fallor, nulla Confessionum facit; et certum est dissentire doctissimos etiam eorum qui nuper Arminio restiterunt, quos inter est Tilenus. His vitatis facilis - ut arbitror - erit de caeteris multo maioribus concordia.

Nunc ad *certitudinem salutis* venio. In quo mirum in modum probo quod statuit D. Molinaeus:

I. Gradus aliquos esse verae fidei qui evertantur.
II. Quosdam electos dubitare de sua salute.
III. Gradum quendam esse peculiarem fidei quae nunquam excidat.
IV. Flagitandam esse a Deo *πληροφορίαν*.

Hinc enim colligo:

I. Fide eam, quae evertitur, et quae non evertitur, non tam essentia quam gradu differre; quae et Iunii fuit sententia.

II. Impetratam a Christo perseverantiam, et promissam a Deo hac lege sive conditione, ut eam enixis votis petere ac flagitare debeamus, ac proinde non omnino absolute. Ne autem vocum ambiguitate fallamur, notandum est, Veteres omnes eam fidem, quae evertatur, ita statuere veram esse posse, ut effectum quoque iustificationis ei non denegent. Palam enim pronuntiant, multos damnari ob posteriora peccata, quibus remissa fuerint priora. Neque minus in eo consentiunt, gratiam iustificantem cum peccatis contra conscientiam, ut homicidio, adulterio, et similibus, non posse consistere eodem tempore. Quare cum quidam electi post acceptum fidei donum in eiusmodi peccata prolabantur, ut nimium multis probatur exemplis, sequitur, et aperte a sanctis Patribus pronuntiatur, posse esse tempus aliquod post acceptam fidem, quo electus non sit in statu iustificationis. Haec si opus esset, multis autoritatibus possent probari; cum quibus consentiunt illae Confessiones Protestantium-Augustana art. XI, Anglica art. XVI, Saxonica art. X - quae damnant eos qui dicunt, *semel iustificatos non amittere Spiritum Sanctum;* aut contra docent, *posse nos post receptum Spiritum a gratia recedere; posse renatos excutere Spiritum Sanctum, et fieri reos irae Dei et aeternarum poenarum*. Certitudinis de salute tres modos mihi videntur prisci autores agnoscere; quorum primus est extraordinarius per revelationem, quem nonnullis contingere Augustinus Lib. XI. de Civit. Dei cap. 12[2] indicat, cum sic ait: *Quis hominum se in actione profectuque iustitiae perseveraturum usque ad finem sciat, nisi aliqua revelatione ab illo fiat certus, qui de hac re iusto latentique iudicio non omnes instruit, sed neminem fallit?* Modi ordinarii sunt duo, quorum alter desumitur ex tempore, alter ex ipso gradu fidei. Ex tempore certus est suae salutis homo fidelis, cui mors instat et vita desperata est: nam cum homo credens sciat se credere, et sciat credentem iustificatum esse apud Deum, - quae duo adversus Pontificios

1 William Perkins' A reformed Catholike: or, a Declaration enz. 1597; in Latijnsche vertaling 1601.
2 Migne, P.L. 41 p. 328.

ex sacris Litteris, et cum pia antiquitate defendimus - hoc autem tempus fideli sit ultimum, scit proinde se in statu gratiae mori, atque ita salutis suae certus est. Huc respiciens Prosper[1], cum Praedestinationem incertam apud nos dixisset, addidit: *dum in praesentis vitae periculis versamur*. Alter ordinarius certitudinis modus est ex gradu fidei. Constanter enim tradunt Veteres, charitatem perfectam - iuxta perfectionem vitae praesentis, nam perfectissima, ut inquit Augustinus, in hac vita non habetur - nunquam excidere. Notabile est illud Hieronymi ad cap. 6. Amos: *Charitas quae in Petro ante negationem herba fuit, et in singulis nascitur antequam roboretur, ante sui perfectionem amittitur et reparatur*. Haec est illa radix, quam dicit Augustinus[2] quamvis ardente sole arescere non posse. Nec alio videtur idem respexisse, cum quaerit, quis ex multitudine fidelium in numero praedestinatorum se esse praesumat? multitudinem enim fidelium nuncupans, paucos quosdam et eximios videtur excludere. Praeter hos tres plenos certitudinis modos, sunt alii gradus inferiores. Nam, ut cum omni antiquitate ipse etiam Bernardus agnoscit, non absque testimonio consolationis reliquit electos suos in hac vita Deus; hoc autem testimonium eo est certius, quo plura ac maiora sunt pietatis exercitia; quod clare demonstrat sacra Scriptura, cum nos iubet per fidem, virtutem, cognitionem, continentiam, patientiam, pietatem, amorem et charitatem, vocationem atque electionem nostram firmam sive certam efficere. Unde Augustinus[3] veteribus consentiens praedicat, quantum crescit charitas, tantum minui timorem.

Ad illam nunc venio partem scripti, in qua D. Molinaeus se ab illis segregat, qui contra omnem antiquitatem homines statuunt in hoc creari ut pereant, et reprobationem ponentes lapsu priorem, necessitatem sibi imponunt Deo tribuendi peccatorum omnium, etiam primi, efficacem procurationem; quia scilicet is, qui finem absolute statuat, debeat etiam statuere media sine quibus ad finem perveniri nequeat. Hic vir doctissimus suspenso gradu incedens, satis trepide iudicium profert, aitque se loquendi genera ista non concoquere: nimirum quia magnae sunt autoritatis quos ista vexat scabies. At profecto non in loquendi generibus, sed in ipso dogmate venenum est: incurrit enim ista sententia directe in anathemata a Concilio Arausicano, ab Augustino et a Prospero non trepide, sed fortiter pronuntiata. Atque hic illud mirari subit, cum antiqua Ecclesia omnes eos, qui peccata a fatali necessitate deducunt, Manichaeis haereticorum pessimis et maxime exosis adscripserit, Semipelagianos autem diutissime in sua communione pertulerit, cur contra hodie hi, qui Deum partim iniustum, partim immisericordem, partim scelerum omnium autorem faciunt, extra censuram impune agant: de gratia siquis sentiat dilutius, etiamsi multum maneat citra Semipelagianismi limites, in eum omnes undique paribus animis consurgant. Adeone minus delictum est, benefactorem contumeliis onerare, quam abnegare beneficium? Recte sane et congruenter tum Gallicae, tum Belgicae Confessioni pronuntiat Molinaeus, reprobationem non esse factam nisi in massa corrupta. Hanc autem massam corruptam aliqui in solo originis peccato considerant, arripientes id quod de Esavo et Iacobo dicitur; cum tamen id ipsum tale sit, quale id quod de Isaaco et

1 Prosper, Ad obiect. Vincent. 12 = Migne, P.L. 51 p. 183.
2 Augustinus, in Ps. 9 § 15 = Migne, P.L. 36 p. 124.
3 Migne, P.L. 40 p. 25.

Ismaële praecedit, quod esse *ἀλληγορούμενον* ipse Apostolus alibi, Gal. IV, 24, expresse declarat. Fuit quidem Augustini haec sententia, quae Reformatis plerisque displicet, quosdam parvulos in infantia morientes ob originale peccatum damnari. Sed de Esavo hoc sentire Augustinus non potuit, cum ex ipsius sententia circumcisio sustulerit originale peccatum. Alii massam corruptam considerant in peccatis actualibus; quibus assentire videtur Molinaeus, cum ait, *hominum quosdam ob peccata quae volentes, et Deo non instigante admiserunt, poenis destinari.* Sunt denique qui massam hanc corruptam considerant non in peccatis qualibuscunque, sed in contemtu vocationis. Pro quibus facere videtur illud Augustini de eodem illo Esavo dictum[1]: *Noluit et non cucurrit, sed et si voluisset et cucurrisset, Dei adiutorio pervenisset, qui ei etiam currere et velle vocando praestaret, nisi vocatione contemta reprobus fieret.* Ex hac ergo sententia posset addi ad verba D. Molinaei, 'Deo non instigante, imo et ad resipiscentiam serio invitante'.

Hucusque me nihil minus cogitantem, - nam cum inchoarem epistolam, propositum mihi erat pagina una aut altera scriptionem absolvere - perduxit relectio eius chartae, qua D. Molinaei sententia continetur; de qua meum quidem iudicium nolui proferre, neque ita velim existimes; sed quemadmodum mihi dulce est veterum auctorum scripta cum hodiernis componere, ita operae pretium me facturum existimavi, Vir Nobilissime, si te de iis commonefacerem, quae super his controversiis Patribus placuisse, me, nisi vehementer fallor, lectio non indiligens edocuit. Poteris, quo vales iudicio, veterum ac recentiorum commendationes inter se comparare, et quantum negotiorum tuorum feret ratio, quae discrepantium interpretationum sacro contextui, illuminatae a Deo rationi, et aedificationi Ecclesiae sit congruentior, expendere.

Sequitur in D. Molinaei scripto, post sententiae explicationem, Syllabus quorundam articulorum, de quibus putat facile consensuras partes. In his esse quaedam a me observata, ex superioribus potest apparere. Anticipavi enim quaedam ne materia discerperetur. Si quid restat nunc addam. Liberum arbitrium lapsu primorum parentum ad pias actiones amissum recte dicitur, quatenus ad id genus actiones nullas habet vires; non autem ut significetur, non inesse nativam voluntati libertatem, sine qua voluntas esse non potest, et qua possit velle et nolle positis omnibus praerequisitis, hoc est, datis ad volendum viribus. Itaque Augustinus ad Bonif. lib. I, c. 1[2]: *Quis*, inquit, *nostrum dicit, quod primi hominis peccato perierit liberum arbitrium de humano genere?* Et ne pias actiones omnino hic excludamus, obstant aliae sententiae, ut illa Epist. 46[3]: *Si non est gratia Dei, quomodo salvat mundum? si non est liberum arbitrium, quomodo iudicat mundum?* Item, De grat. et lib. arb. c. 2[4]: *Illa divina praecepta homini non prodessent, nisi haberet liberum voluntatis arbitrium.* Item: *Fides Catholica neque liberum arbitrium negat, neque in vitam malam, neque in bonam; neque tantum ei tribuit ut sine gratia valeat aliquid.* Et alibi: *Qui negaverit liberum arbitrium, Catholicus non est. Quisquis autem dixerit, quod sine Deo bonum opus nec incipere nec perficere possit, Catholicus est.* Quibus effatis hoc non significatur, per naturam habere nos bene velle - quod est Pelagianum -, sed per naturam

1 Augustinus, De diversis Quaestt. I, 10 = Migne, P.L. 40 p. 117.
2 Augustinus, Contra duas epp. Pelag. I, 2, 5 = Migne, P.L. 44 p. 552.
3 Thans Ep. 214 = Migne, P.L. 33 p. 969.
4 Migne, P.L. 44 p. 882.

habere nos ipsum illud velle, quo a gratia informato bene volumus. Gratia enim est principium a quo, voluntas sive liberum arbitrium principium in quo fit conversio. Augustini illud[1]: Deo *volenti salvum facere nullum hominum resistit arbitrium*, ita explicandum est, ut non evertatur alterum eiusdem dictum modo citatum[2], ubi imputari multis ait, quod Deum volentem sanare contemnunt. Est ergo voluntas quaedam conditionata, quam invitantem vocat Prosper[3]; est et absoluta, quae praescientiam quandam, saltem conditionatam, sequitur. Illud D. Molinaei: *Quos Deus praedestinavit ad finem, id est, salutem, praedestinavit etiam ad media*, videtur plane definire, Deum priusquam de fide aliquid statuat, statuere hunc hominem absolute salvum facere. Quae definitio omnes ante Augustinum Patres a nobis segregat; an cum Augustino ipso conveniat, disputatur: nisi forte praedestinationis vox ita generaliter sumitur, ut com prehendat etiam non absolutam, sed quae positis postea mediis in absolutam transeat. De vocabulo *gratiae sufficientis*, deque *necessario* et *libero* supra egimus. Non posse quenquam perire eorum, quos Deus praedestinavit ad regnum, nec quenquam posse eorum quos non praedestinavit ad vitam ulla ratione salvari, in sensu composito omnino verum est, quocunque tandem modo praedestinatio, dummodo absoluta, sumatur. In sensu vero diviso eadem sententia veritatem ita demum habitura esset, si constaret reprobationem fieri citra praescientiam actus liberi. Quod negare videtur ipse Molinaeus. Certe Prosper, Ad obi. Vinc. resp. 12[4] non veritus est dicere: *Quia praesciti sunt casuri, non sunt praedestinati. Essent autem praedestinati, si essent reversuri et in sanctitate mansuri.* Item, Ad Canon. Gall. respons. 7[5]: *Quia illos ruituros propria ipsorum voluntate praescivit, ob hoc a filiis perditionis nulla eos praedestinatione discrevit.* Item, Sentent. sup. cit. capit. 7. *Ideo praedestinati non sunt, quia tales futuri ex voluntaria praevaricatione praesciti sunt.* Obiter et illud addam, librum de fide ad Petrum[6], ex quo citatur modo dicta sententia, a viris eruditissimis iudicari non esse opus Augustini, idque gravibus argumentis. Quod dicitur, praedestinatos Deus elegisse ut credant, recte dicitur, cum omne beneficium, ad quod non omnes perveniunt, merito electionis vocabulo in Scripturis significetur. Neque tamen hinc sequitur, eosdem nullo modo dici posse eligi, hoc est, iustificari quia credant, si vox *quia*, non causam promerentem, sed quovis modo antecedentem denotet. Eodem modo nobis misericordiam facit ut simus fideles; neque tamen negandum est, aliquam misericordiam esse quae subsequatur fidem, ac proinde exerceatur in fideles qua tales sunt. Deus dando fidem efficit ut digne audiamus Evangelium; sed non ideo negandum est, Deum ex immensa sua bonitate, qua multos diu contumaces convertit, nolle de industria ab eo beneficio excludere minus contumaces, et diligentes lectores atque auditores verbi divini; neque negandum videtur eos, qui attente audiunt verbi divini praecones, minus esse indignos dono fidei, quam hos qui aures obturant, quales erant Stephani auditores. Sic in Evangelio venientes Apostoli in urbem aut vicum aliquem, iubentur sciscitari ecquis in eo loco dignus sit; cui ut indigni

1 Aug., de Correptione et Gratia 14 = Migne, P.L. 44 p. 942.
2 Zie p. 435 n. 3.
3 Prosper, ad Exc. Genuens. 16 = Migne, P.L. 51 p. 186.
4 Migne, P.L. 51 p. 184.
5 Migne P.L. 51 p. 161.
6 Migne, P.L. 40 p. 753 vv.

opponuntur hi, qui Apostolos non essent recepturi, neque audientiam verbo praebituri, Matth. X, 11, 12, 13, 14. Et in Actis, Iudaei tum demum dicuntur se iudicasse vita aeterna indignos - indignitate scilicet maiore ac specialiore - postquam impleti ira contradixerunt verbo, et quidem cum blasphemia, cap. XIII, 45, 46. Caeterum si quis non figurate, aut comparate loquendo existimet esse in homine irregenito aliquid posse quo dignus sit ad fidem pervenire, eum periculose sentire nemo, ut arbitror, est negaturus. Cum D. Molinaeus causas, cur hos elegerit, illos non elegerit, ait esse penes Deum, nec anxie nobis scrutandas, primum innuere videtur, non esse huius discriminis causam unicam et universalem placitum divinum. Haec enim causa satis aperta esset, ut alias causas qualescunque excluderet. Et cum non anxie scrutandas ait, concedere videtur aliquatenus saltem eas inquiri posse; quod non longe recedere videtur ab ea Augustini opinione, quam multi ab eo putant retractatam, qua dicit, causam cur hic magis quam ille reprobetur venire de occultissimis meritis. Homines non praedestinari ad vitam ob merita, saepe hoc ipso probat Augustinus, quod gratia iustificans - qui praecipuus iuxta ipsum est praedestinationis effectus - nullis meritis praecedentibus concedatur. Caeterum non praedestinari homines ad merita nostro quidem sensu concederet Augustinus, non autem eo quo plerumque *meriti* vox piae antiquitati usurpata est. Quia enim crassiores Pontificii vocem *meriti* ad naturam operis et iustitiam communicativam referunt, optimo iure ab hac voce abstinemus. At Patres mereri tantum sumpserunt pro eo, quod est impetrare et consequi aliquid faciendo, et meritum pro pio opere, cui ex liberali et gratiosa promissione merces debeatur. Quare sicut ad fidem praedestinari nos agnoscit Augustinus, ita etiam ad merita sive ad opera nos praedestinatos non negat. Et Prosper, De vocat. gent. lib. I, cap. 18, Lib. II, cap. 26[1], ait: *ab ea gratia incipere merita quam accepimus sine meritis*, et *voluntatem in hoc divinis praesidiis excitari, ut incipiat exercere ad meritum quod superno semine concepit ad studium*. Ita mollita *meriti* voce minus iam mirabimur, si apud antiquiores Augustino Patres inveniamus hominem ex meritis praedestinari. Agunt enim de decreto absoluto dandae gloriae per modum praemii; unde Ambrosius Lib. V, de Fid. cap. 6[2]: *Quorum merita praescivit, eorum praemia praedestinavit*.

Ad conclusionem huius partis nunc venio, planeque cum D. Molinaeo iudico, posse concinnari articulum talem de hisce controversiis, cui subscripturi sint Galli[3], Angli, Belgae, Helvetii, Germani, puriorem religionem amplectentes: eumque articulum optime posse desumi ex Concilio Arausicano, et ex Prosperi sententiis ad capitula Gallorum[4]. Scopum autem hunc debere esse existimo, ut in bono suus honos gratiae servetur illibatus, in malo autem homo semet accuset, Deum autem in nullam trahat sui criminis societatem. Praeterea ut doceatur homo, neque divinae opitulationi diffidere, neque alienam a pietatis studio quaerere securitatem. Simul eam quoque in definiendis quaestionibus adhibendam sobrietatem arbitror, ut non Augustini tantum Prosperique et Fulgentii habeatur, quae par est, ratio; verum etiam abstineatur a condemnandis illis sententiis, in quibus vixisse et mortuos esse patet viros sanctissimos, qui post

1 Migne, P.L. 51 p. 671 en 711.
2 Migne, P.L. 16 p. 693.
3 Zie p. 430 n. 3.
4 Migne, P.L. 51 p. 153 vv.

Apostolos, et ante Constantini imperium conspicuis omni pietate saeculis, verbo, scriptis, vita et sanguine Ecclesiam Christi aedificaverunt.

Perveni ad partem ultimam, quae est de Magistratu. Hic vero facete D. Molinaeus ait, se a me sublevari, quod ultro quid sentiendum sit doceam; in quo ostendit minime se cepisse quid ego haberem propositum. Non enim hoc egi, ut aut ipsum - quem a te quidem super nonnullis quasi tua sponte monendum, ista vero nunquam inspecturum putaram - aut quemquam alium docerem, sed ut meam sententiam libere apud te, Vir Nobilissime, deponerem; idque ea occasione, quia ex te acceperam, D. Molinaeum eruditis Magistratibus aliquid iuris largiri, quod minus eruditis non concederet. Id vero mihi non placuisse fateor; ideoque distinctionem attuli claram, ut mihi quidem videbatur, atque perspicuam, inter ius sive potestatem, et inter aptitudinem sive facultatem. Sed sensum meum adeo hic non cepit D. Molinaeus, ut mihi his quae dixerim contraria asscribat. Ait, me velle ius ferendi leges competere Magistratui erudito. Non dixi, imo contra significavi eruditionem ad ipsum ius nihil facere. Ait mox, senatorem aut iudicem, si iurisconsultus sit, id eum esse qua iudex est. Ego vero hoc minime probo. Nam et iurisconsulti multi sunt non iudices, et iudices multi non iurisconsulti. Hoc officii est, illud scientiae. Adferam exemplum alterum. Pastores multi sunt - proh dolor - nimis imperiti sacrarum Literarum. Horum est quidem munus sacras Literas interpretari, neque iure destituuntur, sed requisitam aptitudinem non habent. Scientia igitur ius nec dat nec auget, sed ut ius recte exerceatur efficit. Rex imperitus - ut de Ecclesiasticis rebus interim taceamus - non minus iuris habet de rebus politicis praecipiendi, legesque ferendi, quam Rex doctissimus. Haec ego a viro subtilissimo non considerata plurimum miror. Quod de scientia dixi, idem de animi probitate dictum puta. Vir bonus sit oportet, qui recte est imperaturus. Sed ius ipsum non pendet a virtute, non magis quam dominium rerum privatarum. Neque enim avarus minus est dominus rerum suarum quam liberalis, etsi liberalis opibus recte utatur, quibus abutitur avarus. Arbitratur D. Molinaeus, velle me ut Magistratus, qui sit recturus Ecclesiam, sit orthodoxus. Sane velim, sicut etiam velim omnes divites esse liberales. Quaerit, quis iudicaturus sit an Magistratus sit orthodoxus? si ipse, periculum ingens; si alii, iam Magistratus aliorum iudicio erit obnoxius. Quaeram ego similiter: quis iudicaturus sit an Magistratus sit rerum civilium satis peritus? et, si ista argumentatio valet, concludam plebis iudicio subiacere Magistratum. Quaeram vicissim, cum Magistratum gerens alicui se Ecclesiae applicare debeat, quis iudicaturus sit haec ne an illa Ecclesia magis sit orthodoxa? ipse an Ecclesia? Si ipse est, idem periculum. Si Ecclesia, hoc erit principium petere; cum nullus sit Christianorum coetus, qui non se Ecclesiam, et quidem orthodoxam, dicat. At infidelis, inquit, Magistratus hoc exemplo abusurus est ad usurpandam eandem potestatem. Quasi vero incommodum allegare sit argumentum solvere. Quid est in humanis rebus quod incommodo careat? An non similiter dicere mihi licebit, si Ecclesiae tribuatur quod ego Magistratui tribuendum puto, et Pastorum haereticorum coetus hoc exemplo abusurus est, et idem ius usurpaturus, sicubi praevaluerit, quod saepe contingit. Respondebo igitur verbis Augustini[1]: *Reges cum in errore sunt, pro ipso errore leges contra veritatem ferunt; cum in veritate sunt, similiter contra errorem pro ipsa veritate decernunt: ita et legibus malis probantur boni, et legibus bonis emendantur*

1 Migne, P.L. 43 p. 527.

mali. Vides quam minime metuerit illud incommodum Augustinus. Et est profecto nullius ponderis. Non fuit orthodoxus Aurelianus Imperator; ergo Samosatenum haereticum Episcopatu pellere non potuit. Minime viderunt hanc consequentiam sancti Patres, qui iudicium de Samosateno Imperatori hactenus detulerunt, ut causa cognita ipsum auctoritate imperatoria solio depelli postularent. Neque Neronem appellasset Paulus, si nullum illi de re fidei cognoscendi ius esse credidisset. Quemadmodum igitur Traianus civiliter probus, Nero improbus, pares tamen in iure regnandi, ita Constantinus pius, impius Nero, pares iure cognoscendi, aptitudine impares. Quaerit praeterea Vir Doctissimus, an per gubernare Ecclesiam intelligam iudicem esse de capitibus fidei; an vero, potestatem repurgandi Ecclesiam scandalis, iubendi ut ea credantur quae verbo Dei sunt contenta? Ego vero miror haec disparari, quae indissolubiliter mihi videntur cohaerere. Nam si Regis est praecipere ut ea doceantur quae vera sunt, ut vitentur scandala, in quibus praecipuum locum haereses obtinent, quomodo id faciet nisi iudicaverit, quid verum sit, quid haeresis? Praecipiendi enim actus requirit iudicandi potestatem. At inquit, ea praecipere credi, quae Pastorum orthodoxorum coetu sunt stabilita. Et hoc qui dicit, nonne ostendit illud saltem requiri, ut iudicet, qui sint Pastores orthodoxi? Quia vero Eduardi[1], Ordinum Hollandiae, Principis Arausionensis exempla adferuntur, quaero, cum in Anglia essent Pastores Romanenses, essent et Protestantes, in Hollandia praeter Reformatos, essent non Romanenses tantum, sed Anabaptistae quoque et Lutherani, quod Reformata religio publice sit introducta utrobique, aliis aut vetitis aut postpositis, id an non ideo evenerit, quod Rex, Ordines, Princeps, istam religionem purissimam iudicaverint? Amplexi ergo sunt ea quae a fidelibus Pastoribus suggesta, et ex Scripturis demonstrata sunt; non ob Pastorum auctoritatem - quippe multae erant Pastorum familiae - sed quia ipsi iudicabant ea Scripturis convenire. Quod si Theologiae modos et effugia non norant, satis tamen erat quod idololatriam, et tyrannidem Papisticam, aliosque errores certo iudicio improbabant.

Sequitur quaestio ab hoc loco satis aliena, de Rege, qui velit ore blasphemo capere sacra mysteria. Respondeo, aut hoc ipsum est vetitum iure divino, aut non est. Si iure divino id est vetitum - quod ego arbitror, si Rex ponatur nondum agens poenitentiam - non sequitur, id quod ait D. Molinaeus, legibus Ecclesiasticis obnoxium fore Regem, sed divinis; quod nemo negat. Simile est in pedaneo iudice, qui a Rege iubeatur contra aequitatem iudicare. Non tacebit hic iudex si sapit. Ergone Rex isti iudici subiacet? Minime vero. Sed iudex ita Regi subiacet, ut supra Regem terrenum agnoscat Regis coelestis imperium, qui vetat cuiquam iniuriam facere. Quod si legem aliquam ponas non divinam, sed positivam, ex arbitrio profectam humano; huic ita subiectum Regem qui dixerit, ut nulla de causa relaxare legis vinculum valeat, is Regem negaverit. Nam Regis, qui vere Rex est - id est, si solus imperat, non si cum Optimatibus regni simul constituat summam potestatem - ius est leges ferre, abrogare, intendere, remittere. Vetant multarum Synodorum Canones Episcopatus in Metropoles erigi, aut a Metropolibus abalienari; vetant novos Episcopos, aut Metropolitas constitui, aut in aliena dioecesi ab Episcopo sacra celebrari; vetant Episcopos suscipere civilia negotia. Imperatorum tamen iussu facta sunt haec omnia sae-

1 De Engelsche koning Eduard VI (overl. 1553), onder wiens regeering de z.g. 42 Artikelen werden vastgesteld; zie H.A. Niemeyer, Collectio Confessionum (1840) p. 592.

pissime. Rationem reddunt Graeci interpretes: quia Imperator nec Legibus subiaceat nec Canonibus. Papae magis quam Regis cliens erat Ivo Carnotensis Episcopus, qui tamen Gervasium a se ad communionem receptum testatur Epist. LXII[1] - credo non .... sed ante terminum Canonibus constitutum - pro regia honorificentia legem etiam talem citans: *si quos culpatorum regia potestas aut in gratiam benignitatis receperit, aut mensae suae participes fecerit, hos etiam sacerdotum et populorum conventus suscipere in Ecclesiastica communione debebit; ut quod principalis pietas recipit, nec a sacerdotibus Dei alienum habeatur*. Interrogat mox D. Molinaeus, an consiliarii Regis debeant esse Doctores Theologiae? an etiam necessarium sit Regi eruditum esse in Theologicis? Ego vero rerum divinarum scientiam requiri arbitror in Rege et praecipuis consiliariis; non ut ille Rex sit, hi consiliarii, sed ut munere suo recte fungantur. Scientiam autem non dico talem, qua certo norit omne verum a falso distinguere - quis enim vel summus Theologiae Doctor hoc sibi polliceatur - sed qua discrimen norit ponere inter necessaria creditu aut factu, et non necessaria, inter haeretica et non haeretica. Eodemque modo et iurisprudentiam et gubernandi artem in rege desiderari arbitror. *At*, inquit D. Molinaeus, *aequum est ut indoctior a doctiori doceatur*. Hoc argumentum, si in id valet ut indoctior cuiusvis doctioris iudicio submittere se debeat, in Synodis quoque Pastores cedere debebant Doctoribus Theologiae; hos enim ut doctissimos nominat D. Molinaeus. Atqui certum est, Pastoribus non minus, sinon etiam amplius, iuris esse quam Doctoribus. Et solent nostri uti Panormitani[2] testimonio, idiotae meliori Scripturae auctoritate muniti iudicium, Patriarchae iudicio praeferendum, dicentis. Ut ad rem veniam: est quidem doctiorum docere indoctiores, sed non imperare indoctioribus. Itaque scabinus rusticus - ut iura nos docent - non obligatur responso iurisprudentium, neque aegrotus medici dicto, nisi quatenus nulla ratio ipsius animo contrarium valide suadet. Sequitur alia percunctatio, An Magistratus se minori Pastorum parti possit adiungere? Mirum vero id interrogari a Pastore Reformato, cum omnes Magistratus, qui nostro saeculo Ecclesiam repurgarunt, minori Pastorum parti contra maiorem recte crediderint. At in Nicena Synodo cessit Constantinus pluribus, non autem se addixit paucioribus. Imo cessit cognitae et compertae veritati, quam tum divino beneficio plures sequebantur. Quod non semper accidit; vincit enim saepe pars maior meliorem. Quod si numerandae sunt, non ponderandae sententiae, iam pluris esse debet Ariminensis Synodus, Episcoporum CCCC, quam Nicena, quae CCCXVIII habuit. Quid ergo faciendum erat Imperatori eo tempore, cum, Hieronymo[3] testante, ingemuit totus orbis et Arianum se esse miratus est? An tunc quoque spernenda paucitas, sequenda multitudo? Nemo id sanus dixerit. Culpantur duo Reges, quod non potius uni Michae, quam quadringentis falsis Prophetis crediderint. Audiendae ergo partes dissidentes; sed auctoritatem suam accommodare debet Princeps ei causae, non quae plura habeat suffragia, sed cuius aequitatem ipsius animo veri diu explorati vis persuaserit. Regula illa, unicuique in sua arte credendum, probabilitatem habet aliquam, non vero perpetuam certitudinem. Et est artificum differentia, ut saepe paucis potius quam multis credere expediat; adeo ubique illud usu venit ut sint *πλείους χαχίονες*. Ars quidem propria non est Regis Theologia. Sed ars illi maxime

1 Migne, P.L. 162 p. 77.
2 Het concilie van Palermo, 1338.
3 Migne, P.L. 23 p. 181.

conveniens est illa, quam *βασιλικὴν, ἡγεμονικὴν, καὶ ἀρχιτεκτονικὴν* docti vocant, cuius pars longe nobilissima est illa, quam dixi, cognitio rerum divinarum, non ad omnes scholarum tricas descendens, sed neque consistens intra privati hominis rudes sensus, sed summa quaeque complectens ambitu suo, ut, si quid desit, id possit aliorum ministerio suppleri. Neque aliam mensuram caeterarum artium in Rege desiderari, iam ante diximus; quanquam ego non dubito, si ulla est scientia cui peculiare studium adiungere Rex debeat, eam esse Theologiam; et graviter peccare, qui illam ita obscuram et difficilem aut depingunt, aut faciunt, ut eo nomine principes ab ea diligentia deterreant, quam lex divina ipsis tantopere commendat. Quod si eo nomine deneganda est Regi in res Ecclesiasticas summa potestas, quia Theologus summus non est, iam ne in civilibus quidem leges ferendi ius ad ipsum pertinebit, cum multi sint Rege iurisprudentiores? Vereor quoque ne eadem ratio multos Pastores ab omni suffragii iure sit exclusura. De Rege Angliae quid dicat D. Molinaeus, non satis intelligo. Ait eum supremum esse iudicem in omnibus causis tam Ecclesiasticis, quam civilibus; attamen non esse iudicem controversiarum, neque eum titulum agnoscere. Ego non video quomodo ab universali causarum appellatione eximantur controversiae, cum iudicari nisi de controversis vix soleat. At distinguere videtur inter res fidei et alia Ecclesiastica. Sed iudicare quid sit idolum, quid idololatria, an ad fidem non pertinet? Praetulit Regina Elizabetha, et ante eam Eduardus[1] Reformationem Papismo, non coeco impetu, ut opinor, sed iudicio; contenditur autem inter Papistas et Reformatos de articulis fidei. Rex ipse, cuius verba adferuntur iudicium de articulis fidei a se amoventis, nonne audivit Hamptoniae hinc Episcopos, inde Puritanos, ut medius, ut iudex, cum non tantum de gubernatione Ecclesiae, sed et de praedestinatione et certitudine salutis disputaretur? nonne quid sibi videretur pronuntiavit? Quid ergo est, quod a se amolitur? Eam auctoritatem, quam Papa sibi vendicat, qui se iudicem constituit *αὐτόπιστον*, cui etiam extra Scripturas credi debeat. Itaque coniungit ut affinia, articulos condere, et iudicem se de articulo fidei constituere. Hoc sane ius nec Regi debetur, nec Synodo. Nam ne Synodo quidem credi debet propter ipsam, sed propter Scripturae testimonia quibus nititur. Non potest enim fides vera de rebus divinis haberi, nisi per auctoritatem mere divinam. Explicat optime hanc Regis sententiam, ipse, Rex ne dicam an D. Molinaeus, in libro contra Cardinalem Perronium[2], cum dicit, nunquam Imperatores sibi attribuisse iudicium absolutum et infallibile de doctrina; cognovisse tamen eos de Conciliorum decisionibus, et non de sola disciplina, ibidem et fatetur, et probat. Addit, examinasse Imperatores, an nihil in congregatione Episcoporum statueretur, quod prioribus Conciliis repugnaret. Hoc ni liceat Regi, iam Regem nihil nisi Ecclesiasticorum lictorem fore. Satis hinc apparet, Regis iudicium verbo divino adstringi, a congregatione autem sui temporis Episcoporum doceri, instrui, ac duci, non ita tamen, quin suum quoque ipsi iudicium competat. Et sane exigit hoc ratio. Nulla enim bona est actio, nisi quae ab agentis iudicio proficiscitur; at Regis qua talis officium est vera dogmata fovere legibus, contraria opprimere: debet ergo de ipsis quoque dogmatis iudicare. Neque hic plus Regi quam privato tribuitur, nam privati pro se de articulis fidei iudicant ex Dei verbo; sed effectus distant, quantum

1 Zie p. 445 n. 1.

2 De Monarchia temporali Pontificis Romani liber. 1614. Zie Haag, France protestante 2e ed. V p. 812.

plus Rex privato potest; sicut et iudicium patrisfamilias, qui magnae domo praeest, latius extenditur quam eius, quem modici lares cohibent. Isti vero D. Molinaei dicterio, quo *adulatoriam* vocat eorum *operam*, qui in Hollandia hanc moverunt - ut ait - quaestionem, facile esset aliud reponere, suspectos scilicet merito haberi novi papatus affectati, qui piorum Magistratuum iudicia adeo reformidant. Quod sequitur, facilius posse ferri, controversias de fide diiudicari a Magistratu, *si patria nostra certa esset, similes se semper iis quos nunc habet Magistratus habituram*, non possum omnino probare, gnarus non debere theses ex temporum ratione mutari, neque aliquid quia expediat ideo magis minusve verum esse. In eo quoque fallitur, cum Magistratus paucos magno pastorum coetui quasi ex adverso opponit. Apud nos enim regimen non est penes pauciores quam hi sunt qui in Synodos solent convenire; qui si apicum Theologicorum haud aeque sunt periti, atque Pastores - et si id quoque qui sentit, multos nostrorum pastorum, qui qualesque sint ignorat - sed id ut demus, sunt sane ad pacem et tranquillitatem tuendam non paulo melius affecti, quam hi qui pacem praedicant. Quantum enim peritia ad iudicium confert, tantum ei obstare solent partium studia. Non autem haec eo dicimus, quod omittenda putemus Synodorum iudicia: minime vero, habent enim usum maximum. Sed Regem iis plane esse adstrictum, ut, aliter testante conscientia, sequi tamen Synodorum dogmata debeat, mihi persuadere non possum. Et apud nos quidem haec disputantur. At in Germania et alibi Principes ius istud palam exercent, nemine pastorum contra disputante.

Sed profecto iam tempus est desinam; nam si quicquid huius in mentem venit in chartam velim coniicere, futurus sum temporis mei parum parcus, tui autem valde prodigus. Hoc tamen prius testabor, me de Praedestinatione, Gratia, Libero arbitrio, aliisque id genus quaestionibus audire malle iudicia aliorum, quam meum depromere. Caeterum de Magistratibus nihil hic a me dictum, quod non satis certum compertumque habeam. Memineris autem, Generose Domine, etc. Scripta 1615.

439. 1615 Dec. 1. Van J.I. Pontanus[1].

Et literas tuas et iudicium de Chorographicis nostris Disceptationibus[2], amplissime et humanissime Groti, quanti semper fecerim, nondum apud te voce aut verbis testatus fui. Et licet fortassis id inpraesentiarum coner, nescio tamen quomodo omnia minora erunt tuo merito. Tantum enim in tuo nunc iudicio praesidii nobis collacatum sentio. Nam ecce vasti nuper laboris opus prodiit, antagonistae nostri Germania[3]; in quo nos nostraque non tam convellit quam vellicat, interspergens passim responsionum quasdam crypses, erroresque suos veteres recoquens ac novis cumulans. Quae omnia apud simpliciores praesertim, eo nocentiora quo tectiora, dum nec librum, nec locum nec quidquam addat,

1 Hs. U.B. Amsterdam, cod. H 88 (in den Catalogus ten onrechte aan Vossius toegeschreven). Beantwoord door n°. 444.

2 'Disceptationes chorographicae de Rheni divortiis atque ostiis ... in quibus ... Caesar ... et omnium maxime Cornelius Tacitus ... a pravis insuper ac sinistris, quod ad hoc argumentum, interpretationibus, praesertim Philippi Cluverii vindicantur'. Amsterdam 1614. Pontanus polemiseert voornamelijk tegen Cluver's Commentarius de tribus Rheni alveis et ostiis. Lugd. Bat. 1611.

3 Philippi Cluveri Germaniae antiquae libri tres. Lugd. Bat. 1616 (blijkbaar reeds in 1615 verschenen).

quo intelligere lector possit, quem aut ubi nos impetat. Inter cetera eiusmodi est quod Taciti quendam locum, culpa, ut fit, typographica in Disceptationibus[1] minus recte expressum - *rebelles* enim pro *imbelles* editum - non vereatur nobis impingere serioque asseverare nos ita corrigendum Tacitum voluisse. Cum tamen facile erat animadvertere, modo illi mica fuisset honestatis aut ingenui pectoris, esse typothetae hoc mendum, nec illud vel per somnium ibi agi, an ‘rebelles’, an ‘imbelles’ sit verior lectio, sed id quaeri, an ibi Tacitus de aestuariis Flevi deque Rheno, quem Isalam nunc dicimus, an vero de medio Rheni alveo Zelandiaeque aestuariis esset intelligendus; quorum a nobis prius asseritur, alterum, ut erroneum et huc detortum, fuse et firmis argumentis convellitur. At ille, non quod dici solet, de tribus capellis[2], sed, re et causa seposita, aliud hic agens, ad erratum hoc typographicum confugit seque disertum eo faciens nobis calumniam[3] struit. Nec calumniis tantum, sed inclementibus etiam ac ferocibus dictis passim desaevit; quae tamen omnia veritatis causa non gravatim excepissemus, modo sine fuco et fallaciis rem aggressus egisset. Nunc adeo incivili genere lacessentem, ratio existimationis deposcere videtur, ut in apertum et e latebris clara in luce collocatum aliquando producamus. Nam ad ipsam rem quod attinet, facili negotio defungemur, cum authorum praecipue inspectione opus sit, quos ille ad suum sensum, nullo codicum aut lectionum veterum reverentia aut aspectu, passim et miserum in modum traducit. Quin et intra circum et Rhenum nostrum stabimus, in fusam illam et magnam Germaniam non exspatiaturi. Nam et huc si mentis se acies ferret, vix soracum sufficiat struicibus monstrosarum opinionum avehendis. Obiter adhuc inspexi: praeter ceteras, statim se Caesar offerebat, ex cuius unico sed male intellecto loco[4] Germanos, pudicissimam et honestissimam gentem, *nullis vitiorum illecebris atque irritamentis*, ut habet Tacitus[5], *agentem*, Cynicos facit; nullam scilicet apud eos Venereae rei - quod olim de Massagetis et Indorum quibusdam prodidit Herodotus[6] - occultationem fuisse serio asseverans[7]. Quid est, homines, canes et pecua facere, si hoc non est? Homines, inquam, quorum severa matrimonia, nec ullam morum partem magis laudaverunt veteres. Tacitum quoque ipsum vide; ad Annales et Historias non ibo, Germania tantum sumatur in manus; quam ad suum sensum ex oppositu Lipsianae se edidisse[8] ait. Et vere: nam saepissime non Taciti, sed eius mentem offendo. Unum omnium instar esto, quod habetur circa medium fere; item Antiq. Ger. pag. 134 v. 34 lib. I: *Gerunt et ferarum pelles; proximi ripae negligenter, ulteriores exquisitius, ut quibus nullus per commercia cultus*[9]. Haec absurde satis et praeter omnem rationem prolata ait, rescribitque, etiamsi nec codex nec varietas lectionis alluceat, rescribit, inquam: *Gerunt et ferarum pelles; ulteriores negligenter, ut quibus nullus per commercia cultus; proximi ripae exquisitius.* Nec animadvertit hoc plane Cliverianum esse, illud Taciti, qui indicatum vult, proximos

1 In margine van Pontanus' hand: ‘Disceptat. 5 pag. 16’.
2 Martialis, VI, 10.
3 In margine van Pontanus' hand: ‘Ger. Antiq. pag. 136 lib. 2’. Cluver noemt Pontanus daar: ‘malus ille malignusque chorographus’.
4 Caesar, B.G. VI. 21. Cluver, Germ. Ant. I p. 134.
5 Tacitus, Germ. 19.
6 Herodotus I, 216; III, 101.
7 In margine van Pontanus' hand: ‘Lib. I Ant. Germ. pag. 145. Item pag. 134 v. 25’.
8 Vóór in de Germania antiqua.
9 Tacitus, Germ. 17.

ripae ob commercia et advenarum frequentationem negligenter pellibus uti, utpote aliunde, seu beneficio eorundem commerciorum, se excolentes; at interioribus id non ita obvium, quia ad eos institores et advenae vix perveniant; itaque pellibus suis uti, idque exquisitius, et quasi nullum praeterea cultum aut concupiscentes aut scientes. Hoc ita habere, quotidianus quoque usus convincat, sive navigationes Lusitanorum sive nostratium consulamus, ubi gentes exoticae, quae praesertim nostris hominibus et commerciis utuntur, spretis fere suis aut negligenter habitis, nostra aemulantur; sive hoc ipsum Belgium nostrum videamus, in quo Galliae propiori negligenter et despecte servatur mos et vetus habitus, ad novum nimirum et peregrinum se, ut plurimum, componente; at contra priscus rigor et antiqui ritus vestitusque apud interiores haerent, nec facile nisi pedetentim, et longa conversantium frequentatione mutant. Sunt et alibi eiusmodi loci. Et, si placet, etiam eum arbitrare, qui est Antiq. Ger. pag. 62 et 63 lib. III, ubi auream illam e codice Florentino a Pichena productam lectionem Taciti[1], quam et Lipsius tantopere commendavit, fortiter ac superciliose idem Cluverius aspernatur suamque supponit plane luteam. Et ferrem, si, ut solet, vitio humani ingenii error surreperet, nunc veluti studio quodam contra torrentem itur, perpetuoque ille aut cum bonis authoribus aut cum veritate manus conserit. Quid augurabimur, mi humanissime Groti, si ita porro pergitur, si grassari in hunc modum licebit; si nulla erit, quae coerceat censoria virgula; quaeque, ut olim, authores alios in ordinem redigebat, alios omnino eximebat numero, ita et nunc vesanientibus modum ponat; quid, inquam, augurabimur, nisi ut cum Domitio Afro[2] tandem exclamandum habeamus ‘Triumv. hoc artificium periit’. Fuerunt illi nuper heroes nostri, Lipsius, Scaliger, Casaubonus; quorum ut eruditio, ita summa quoque apud omnes autoritas plurimum pollebat; sed fuere et in communem abiere loctum. Itaque prae reliquis, qui in paucis maiorum nunc gloriae succrescunt, inter principes te habeo, mi Groti, ad quem confugiendum video. Tu et potes illustri nomine ac praeclara tua doctrina labantem literarum statum erigere ac sustinere; et velle, pro eximio tuo in easdem literas et literatos amore, non ambigo. Tantum, quod iam diu promissum est, praesta: et illud tuum de Repub. Batavorum schema[3] suis numeris porro absolve atque exorna. Hic tibi locuples erit demonstrandi occasio, quid de illo Germanorum veterum democratico, quod urgetur, regimine, quid etiam in universum de toto illo opere, cuius nos partem tantum censendam sumsimus, statuendum habeamus. Haec si obtinere aliquando fata concesserint, tunc ego tuae apud eruditos ubivis spectatae autoritatis scuto aut tectus aut iudicatus istius omniumque vitilitigatorum morsus ac minacias facillime contemsero. Deus Opt. Max. florentem te ac valentem haecque agentem diu servet ac sospitet. Clarissimum nostrum Sandium[4] consiliarium nunc in dies in patriam et lares reducem expectamus, re gesta feliciter ac bonorum ....[5]. Hardervici Kal. Decemb. CIↃIↃCXV.

Van andere hand: ‘Inscriptio erat: Clariss. praest. viro D. Hugoni (Gr)otio,.. et Reipub. (Roteroda)mensis ....’

1 In margine van Grotius' hand: ‘*ἐφ᾽ὅσον βασιλεύονται.* in quale Germani rebellabant aliunde. Tac.’ (Ann. XIII, 54); zie p. 459.
2 Plinius, Epist. II, 14, 11.
3 Toespeling op een herdruk van: Liber de antiquitate Reip. Batavicae (Rogge 148), dat in 1610 verschenen was.
4 Zie p. 416 n. 1.
5 Hoekje afgescheurd.

440. 1615 Dec. 3. Van G.J. Vossius[1].

S.P.D. Scripseram tibi ante aliquot dies, Magnifice et Amplissime Domine, male me metuere Ecclesiae Bredanae a Musenholio[2] qui cum reprobationis absolutae, gratiaeque irresistibilis et indeficibilis dogma tanquam filiolam suam amet atque amplexetur, tamen nec eius, quam tueri vult, opinionis satis est intelligens, nec partis adversae sententiam - quam ubicumque et quandocumque occasionem levem videt, lineamentis distortissimis foedissimisque coloribus depingit - cognoscere vel minimum laborat. Iam ab aliquot retro annis novimus hominem per affinitatem qualemcumque. Semper uti aliis ita mihi quoque visus est nullius vel iudicii, vel industriae; mire ad haec iracundus et pertinax, caeteroquin imis pariter ac summis, quamdiu nullae irarum aut simultatis causae intercedunt, comis ac affabilis; etiam Latine non paulo melius sciens, quam sui plerique ordinis solent. Is ergo cum antea semper nescio quas non monstrosas opiniones, quas vel ipse, per febrim credo, somniasset, vel a malegeniatis quibusdam pessima fide confictas avide arripuisset, spargere per vulgus solebat; tamen ex quo Amstelodamensium, et famosi Zelotarum Ducis[3] perperis pravisque consiliis dare se totum coepit, multo seipso saevior factus est; sic ut non aliud nunc speret aut spiret, quam factiones, et triste Ecclesiae vixdum florescentis dissidium. Ad quod facinus tantum utitur, vel abutitur potius, plerisque hominibus adolescentulis. Eorum unus est Amstelodamensium Alumnus[4], ac nisi me multum fallit coniectura, *τοῦ πλατύποδος*[5] et complicum emissarius, nomine Spiliardus[6], qui subinde Lugduno Bredam, inque eius urbis pagos ventitat; ac paucas ante hebdomadas domum meam venit, multum Musenholianum pacis studium extollens, ac Boxhornium[7] et affinem[8], quasi non recto talo in obortis controversiis publicitus proponendis incederent, censoria graviter virgula notans, etiam obnixe rogans, affinem primis literis muneris sui commonefacerem: neque enim per Musenholium staturum, quo minus ea in Ecclesia sarta tecta concordia conservetur. Quae cum apud me audeat hominem pene sibi ignotum, et Diamantio affinitate iunctum, quid non apud alios spargere ausit, cogitatu haud difficile est. Alter congerronum est Radaeus[9] Ecclesiastae Vetera-

1 Gedrukt G.J. Vossii Epistolae p. 50; Epistolae ecclesiasticae p. 432. Vertaling bij Brandt, Historie der Reformatie II p. 304. Zie verder Rogge, Joh. Wtenbogaert II p. 326 vv.
2 De Bredasche predicant Abraham Muisenhol.
3 Plancius; zie p. 249 n. 1.
4 Een leerling in het Staten-Collegie, wiens studie door Amsterdam betaald werd.
5 De predikant Samuel Platevoet.
6 Johannes Spiljardus, Harlemensis, 22 Febr. 1612 als Theol. stud. te Leiden ingeschreven. Later predikant te Gorinchem.
7 De predikant Hendrik Boxhorn (1550-1631), de grootvader van den historicus Marcus Zuerius Boxhorn.
8 De Bredasche predikant Isaac Diamantius, gehuwd met Maria Junius, dochter van Franciscus uit diens tweede huwelijk, met Elisabeth van de Corput, en zwager dus van Vossius (zie p. 359 n. 3).
9 29 Nov. 1617 is te Leiden als Phil. stud. ingeschreven: Assuerus Radeus, Middeliensis, 18 jaar oud; en 13 Febr. 1618 Assuerus Radaeus, filius Livini, Veteraquinas, 19 jaar oud. Zeker is dit dezelfde. Te Oudewater stond van 1608-1617 als predikant L. de Raad, eerder predikant te Middelie en daarna te Ridderkerk. Dat Assuerus als alumnus van het Collegie niet in het Album Studiosorum voorkomt, is niet vreemd; sie Oud-Holland 1909 p. 231-234.

quinatis, Lydii[1] collegae, filius, discipulus ante pauculos annos meus, sed qui immaturus adhuc disciplinae se nostrae subduxerit, Dordrechtoque Franekeram, indeque Leidam ablegatus, Sibrandiana prius institutione, hinc Polyandri auditione, mox audiendis Homiliis parentis - qui vir nec prima Latini sermonis elementa scit, sed *αὐθαδείᾳ* non multos pares reperit - tantum et sibi et parenti maximo intra biennium et trimestre profecisse visus, ut idoneus crederetur, qui pastor fieret Ecclesiae Ooster-houtensis; quod et ambitu paterno facile est consecutus, segnescente indies cleri disciplina, et mutuum mulis scabentibus, ridentibus et ringentibus interim veteribus condiscipulis, qui cum se ei suppares fuisse scirent cum a nobis discederet, nondum tamen eo iam pastore ferulae manus in schola nostra subduxerunt. Sed neque segnem Musenholio navavit operam Pollio, qui iam sic sese iis civitatibus commendabilem facere studebat, ad quas se *τοῦ μελλοπενθέρου* Polyandri[2] opera brevi vocandum non falso sperabat. Atque hi illi ipsi sunt, qui in Bredana classe ultima, atque alias in conviviis et circulis absolutam Catecheseos subscriptionem importunius caeteris urgebant. Quam ob causam literas ad affinem dedi, quibus subscriptionem istiusmodi, a qua iam ante abhorrebat, penitus dissuadebam. Ostendebam Synodis aliquot confessionis exigi subscriptionem, nulla vero catecheseos; ac synodicae fortassis, minime vero classicalis esse autoritatis, novum in Ecclesia morem inducere; tantoque hoc ferendum minus, quod nusquam in Hollandia ipsa, non in ipsa Classe Dordrechtana, cuius tot annos pars fuisset, consuetudo illa obtineret. Sed et Synodo Gorchomiensi, et edicto Illustrium Ordinum[3] potestatem omnibus factam Pastoribus, tam Confessionem quam Catechesin examinandi, ad scripturarum trutinam; quo si quid alterutrius autores humanitus passi viderentur, eius indicium et iudicium fieret in Synodo consecutura; dubitandum autem minime esse, quin aliqua contineantur catechesi, de quibus dissensus sit inter praestantes Ecclesiae reformatae doctores, ut de descensu ad inferos, de iustitia activa et passiva, et similibus: proindeque non debere quemquam ad absolutam eius scripti subscriptionem compelli, priusquam Synodicum iudicium factum esset. Quamquam vero affinis subscriptionem nunquam *ἁπλῶς* detrectarit, sed dixerit semper nolle tanquam Scripturis Canonicis subscribere, sed ut praestanti Theologiae compendio, in quo si quid fortasse Scripturis ac rationi rectae consentaneum magis dici potuerit, saltem necessaria omnia Religionis Christianae capita salutariter explicarentur, tamen nec hoc modo aliud profecit, quam ut diceretur, nisi *ἁπλῶς* subscribere paratus esset, redditurum sese novitatis suspectum. Nempe cassa hac terricula percelli, et a proposito dimoveri posse arbitrabantur. Postea per urbem dispersum, proclinare, uti Boxhornium iam diu, ita iam nunc Diamantium quoque in Remonstrantium partes; ut qui Catechesin subscribere formidaret, quam tamen ipse ad populum interpretaretur. Suspicionem auxere, quod duo vel tres Musenholii familiares, qui libellos nuperos *ἐριστικοὺς* legissent - caeteri enim nihil insolens in affinis concionibus animadvertebant - dicerent affinem aliter quaedam Scripturae loca enarrare, quam a Calvino factum esset, quem super iis consuluissent; tum autem, quod cum a gratiae divinae contemptu neglectuque populum dehortaretur, hoc aliquanto fervidius fecisset, nec addidisset, ut Electi hautquaquam vel resistere Spiritui Sancto, vel eum excutere

1 Johannes Lydius; zie p. 200 n. 7.
2 Over Van de Poll, die met de dochter van Prof. Polyander trouwde, zie p. 421 n. 8.
3 Zie Brandt, Historie der Reformatie II p. 66 en 67

possent, quorum utrumque sacro verbo doceremur. Sed et de concione dixerat affinis, gentes non omni veri Dei cognitione fuisse destitutas, sed eam in mendacio detinuisse; planeque videri, nisi id ab iis factum esset, divinam bonitatem ac misericordiam maiori eas gratia fuisse dignaturam; nunc culpa sua perisse, quia citra gratiosum fidei donum nemo Deo placere ad iustificationem ac salutem dandam posset. Ob quem sermonem affinem in Consistorio reum agere non dubitavit Musenholius; sed peragere non potuit. Nempe dixisse dicebat, posse gentes salvari sine fide in Christum; contrarium autem seniores, quos vocant, se audisse profitebantur. Ad haec contigit, ut Lansbergius, Hillerus, alii, Amstelodamensibus aperto schismati studentibus, formulam concordiae[1], aut quocumque nomine appellare lubet, ad vicinas Ecclesias miserint, easque inter Bredanam; in qua cum Boxhornius et affinis nihil nisi pacem Ecclesiae spectari viderent, nec abludere ab nupero Ill. Ordinum edicto iudicarent, non gravate manu sua adsensum sunt testati. Non factum mallem, haut quidem quia mali hic videam quicquam; sed quia per quos isthaec procurarentur minus tacituros putarem. Sane vix subscripserat uterque, primo, ni fallor, alibi, mox Bredae res ad Musenholium indeque in vulgus dimanavit. Iamque dicterio hoc notatur affinis, quod qui gravatus sit subscribere Catechismo, hic Illustrium Ordinum Edicto - sic formulam nuncupant - subscriptione sua dignetur: quasi dicant divinis humana posthabere. Dixi ante qui de Ecclesiastarum, aut Candidatorum etiam grege Musenholio maxime studeant; sed et in urbe habet is duos, tres, qui operam ei suam commodent; homines tanti typhi, ut cum literaturae omnis penitus sint rudes, melius cunctis Ecclesiastis sese controversiarum obortarum gnaros esse iactitent. Hos inter quis familiam ducat, me non monente scies, si scias esse unum ex iis aegrorum consolatorem, quo hominum genere iam ab aliquot retro annis nihil reperi nasutius, nihil ad turbandas Ecclesias vel aptius, vel proclivius; imprimis si factionis suae ducem aliquem Ecclesiastarum nanciscatur. Ita, ut alios mittam, memini Dordrechti, Ecclesiastas nullum magis metuere, et concionum et vitae apud vulgus censorem, quam eius ordinis hominem; qui et cum Lydius[2] de reprobationis dogmate mollius sentiret, et cuidam separatistae Roterodamensi non in cunctis assentire posset, eum passim traducere coepit apud suos, quasi in Remonstrantium castra descivisset. Sed Lydius, cum tam atrocem, ut ipse interpretabatur, calumniam dissipare vellet, proximis homiliis graviter in Remonstrantes detonuit, multumque ea arte hominis labefactavit fidem. Verum ad Bredanum illum minime sanctum *παράκλητον* redeamus, qui similiter apud suos ut Remonstrantem passim traducit affinem. Quemadmodum vero olim nihil Christiani ipso nomine erat invisius, abundeque illud criminis, imo crimina omnia complecti credebatur: itidem Musenholius, *παράκλητος* iste, et pauculi eius farinae alii, sic Remonstrantis nomen apud non paucos exosum reddiderunt, ut qui Remonstrantem dixerit, haeresium omnium sentinam, et aliquem qui per schisma ad Patriae proditionem muniat viam dixisse videatur. Sane Musenholius his diebus in mensa amitini nostri aperte ac sine circuitione dixit, Remonstrantium hoc propositum esse, ut paulatim Papatum invehant. Hoc qui apud eos facit qui sunt nobis affinitate coniunctissimi, nec ob prudentiam facile admodum calumniis istiusmodi fidem habent, quid non effutiat apud

1 Wtenbogaert, Kerck. Historie p. 623.
2 De Dordtsche predikant Balth. Lydius; zie p. 342 n. 6.

imperitum vulgus? sane iam tantum per se suosque effecit, ut dicantur ducenti, aut circiter hac una de causa a sacra synaxi abstinere velle. Haec male adeo affinem habent, ut iam menses aliquot, sed per intervalla, cum morbo graviter conflictetur, quem non aliunde quam animi aegritudine contraxisse putamus: planeque metuimus, ne si - quod Deus avertat - res in apertum schisma prorumpat, affinis (non) sit ferendo. Sanem oeror multis *μοῖραν* arcessere solet, ut non temere sit, quod ex etymo hoc moerorem a dolore distinguant Grammaticorum filii. Per adfinem non stabit uti neque per Boxhornium, quo minus Ecclesiae eius conservetur concordia; tantum neuter adigatur ad Manichaica illa publicitus vel docenda, vel audienda. Miseret profecto Ecclesiae, quae vix dum papatus iugum excussit; ac iam nunc per concionatorem istum - Tulliana[1] non vulgari tantum consuetudine nunc vocem eam usurpo - suspicionibus ac calumniis a fidis Pastoribus avocatur, absterreturque. Mihi quidem omnimodo laborandum videtur, ut concordia retineatur. Qua autem ratione id confieri possit, tu, Amplissime vir, pro aquilina illa ingenii tui perspicacitate longe citra dubium melius me vides. Dicam tamen quod in mentem venit. Non dubium mihi quin Hagae noris optime Amplissimum D. Martinium, Senatorem Curiae Brabanticae, et Bredani Senatus aliquando partem, eoque qui indolem atque animos Magistratus Bredani optime nosse possit. Quid? si is quempiam Procerum, cui maxime fidat, literis moneat, ne patiantur civitatem suam schismate distrahi misere, sed Ecclesiastis suis praecipiant, ut concordiae studeant, nec in controversiis obortis prudentissimum Illustrium Ordinum Edictum[2] transgrediantur, seu Manichaica seu Pelagiana docendo. Imprimis vero, quid si Magistratus illum aegrorum consolatorem, et unum alterum illius *χιβδήλου* monetae ad se arcessat, graviterque commonefaciat, ne ultra crepidam sapere velint, multo minus piis et doctis Pastoribus Ecclesiae suae haereseos notam inurere, ac vulgus a sacra synaxi absterrere velint. Equidem magni referre puto, ne ea civitas schismate turbetur, quae et Ecclesiam habet novellam, et a Principe gubernatur Pontificio[3], et magna sui parte principis sequitur religionem, et, quod caput, quae hostili adeo solo est propinqua. Non dubito, quin si quid istiusmodi vel Illustres Ordines, vel Ill. Princeps Mauritius resciscat, principiis tanti mali sint obstituri. Cum ante menses duos tres adesset nobis affinis, autor ei fui, ut quod facile poterat, Hagam excurreret ad reverendum et summum virum D. Uytenbogartium, eique statum omnem Ecclesiae suae exponeret. Nec a consilio eo multum abhorrebat affinis; tantum metuebat, ne si cum eo communicasse consilia sua innotesceret, plus Ecclesiae suae res ea damni daret, ut nunc quidem sunt tempora. Cogitabat etiam, qui Musenholii mos est, facile, si vel levem suspicionem concepisset, hoc sibi exprobraturum; nolle autem hoc committere, quod negare non posset. Haec ego cum scirem, putavi non male me facturum, si vel ipse ad clarissimum Uytenbogartium scriberem, vel, quod postea praetuli, tuae rem omnem prudentiae committerem, qui, si consultum putabis, cum eo rem communicabis. Feci autem omne hoc nullo istius rei gnaro, affine vero tam ignaro quam qui ignarissimus. Pene hoc significare exciderat, - quamquam exigui videatur momenti - ante hebdomades duos Musenholium fuisse in urbe nostra non tam, puto, ob nuptias

1 Cicero, In Catilinam IV, 5, 9.
2 De Resolutie tot vrede der kerken; zie p. 293 n. 2.
3 Philips Willem.

Pollionis quibus interfuit, multa cum Festo - eius latus dextrum claudebat - mussans diutissime, quam ut cum, quem dixi, viro nova turbandae civitatis consilia caperet. Sane ratiocinari possim, uti de Clodio in Miloniana Tullius[1], nisi magnum aliquod fuisset, cuius causa urbe exiret, non tum potissimum se ad iter fuisse accincturum; sciebat enim utrumque collegam suum valere male. Sed absente eo famula - quicum consilia sua homo prudens communicare videtur - dixit, non posse in urbe durare, in qua videre cogatur tam multa praeter animi sui sententiam. Intelligo ex quodam, qui Festo utitur familiariter, eumdem cum domum reversus esset Ecclesiae Ter Heiden - cui ante inserviverat Pollio - commendasse illum, qui sub cruce Roterodami - sic loquebatur - concionatus hactenus fuit. Nempe existimatur ille suae constantis *καθαρότητος* aliquod dedisse experimentum in urbe vestra, eoque dignus putatur qui iam perpetuus certi loci Pastor fiat. Ego ab istiusmodi hominibus in Bredana dioecesi nihil boni spero, qui prius fratribus separationis, seu Separatistis, ut in Anglia vocantur, seu Donatistis novellis, ut veteri eos vocabulo insigniamus, sese factionis praebuerunt duces. Quamobrem hoc quoque ad affinem primo tempore perscribere animus est, quo cum Collega Boxhornio videat, ne sua pusillanimitate Ecclesiae aliquid adferat detrimenti.

Vale, Magnifice, Amplissimeque Domine. Et si occasio dabitur, ne quaeso gravare salutem meo nomine dicere Clarissimo Uytenbogartio, cuius ego salutandi causa superioribus feriis Hagam excurreram; sed cum Principe prandere dicebatur; mihi autem, ob necessaria quaedam negotia, diutius Hagae haerere non licebat: ita factum ut ex quo tempore una tecum ei aderam, praestantissimum virum non viderim. Iterum Vale.

3. Decemb. 1615.

Amplitudini Tuae Observantissimus
Gerardus Vossius.

441. 1615 Dec. 15. Aan Willem de Groot[2].

Hugo Grotius Guilielmo Grotio, Charissimo Fratri, S.

Iamdudum, mi frater, quid agas video: quae scripsi carmina, aut obsecutus animo, aut amicis gratificatus, in corpus revocas, et audes illis propitium spondere lectorem. Quam vereor ne aut de nostris lusibus aut de clementia saeculi nimis benigne iudices! Effluxit illa aetas, qua versus facere decorum, etiam non optimos excusabile erat. Praecipuum scriptionis patrocinium seritas editionis decoquet. Qua nunc fiducia tot in me nasos concitabo? Pueros etiam balbutientes amamus, quia in ea aetate semen ingenii spectare satis est, frugem ab ipsa exigere importunum. At viro silere quam balbutire est satius. Adde, quod quae nunc est hominum severitas, non mala tantum poesis displicet, sed ipsa poesis ut mala: multoque gravius videtur et *πολιτικώτερον*, forum aleatorium calfacere, quam libera verba vinculis includere non necessariis. Sed hic video, quod tibi effugium pateat. Potes enim a pedariis iudicibus ad summum auditorium provocare, in

1 Cicero, Pro Milone c. XVII vv.

2 Gedrukt vóór de uitgaven der Poemata (Rogge 280-283). De eerste uitgave der Poemata is van 1617, maar zij was einde 1616 reeds gereed, en werd toen door Grotius aan enkele vrienden gezonden (zie n°. 477). Voor den druk zorgde vooral Vossius.

quo facile absolvetur haec opera tua, annitentibus Rocho Honardo[1], et Apollonio Scotto[2], viris summis et extra controversiam dignissimis, quos non semper lites exerceant; quorum ille Thamare tragoedia edita salivam nobis cum moverit, nunc Mosis legiferi exspectatione nos cruciat, alterius Ecclesiastes iamdudum carceres mordet. Scelus sit ab his seiungere Vosbergium[3], poetarum ut exactissimum iudicem, ita candidissimum amatorem; et qui me quoque, ut arbitror, non tantum ut affinem, sed et ut harum literarum sectatorem diligit. Et, ut intra meos potius collegas maneam, nosti, credo, certe nosse debes, Simonem Bellimontium[4], cuius consiliis civitas Middelburgensis feliciter utitur. Is me non tantum hortatus est saepe, sed iure amicitiae prope impulit, ut facerem, quod tu nunc facis; et iamdudum me vir disertissimus permovisset verbis, nisi idem prudentissimus absterruisset exemplo: quippe cui facillimum erat de suo praestare, quod de meo exigebat. Sed demus hoc tantorum virorum auctoritati, ut liceat et viris et occupatis versus et scribere, et legendos aliis tradere: nihil adhuc tibi confectum erit, cum singulae carminum meorum partes multo plus deprecandum habeant. Multum iuvit iis argumentis operari, quae pietatis professionem continent. Sed haec artem cum vix patiantur, omne pretium ex affectu excolentis accipiunt; quam voluptatem ut saepe in scribendo sensi, ita in legentes transfundere non possum. Quare futurum video, ut et Theologi poeticam libertatem, et Poetae theologicam ieiunitatem accusent. Et sunt quaedam in hoc genere sermoni soluto tam vicina, ut veniam nisi a rebus ipsis sperare non audeant. Ut vero in his Christianum magis quam poetam, ita in iis, quae ad patriam et res pro patria ductu Mauritii Principis fortissime ac felicissime gestas pertinent, nihil exhibemus praeter bonum civem. Videbor exteris res nostras paulo laetius extulisse, iis praesertim, qui earum magnitudinem non intelligunt. Sed posteritatis nostrae interest, omni memoriae genere consecrare, quibus caussis sumta sunt arma, quibus animis gesta, quo eventu deposita. Erunt qui me criminabuntur, in hostes nimis acerbe, id est, hostiliter locutum. Monendi sane, scripta haec cum fas belli talia permitteret. Et erat is hostis, cum quo non de gloria aut propagandis imperii finibus certamen habebamus, sed de vita, et, quod vitae proximum, antiqua libertate. Haec ereptum qui it viris fortibus, potestne in eum aliquid, quam par est, animosius dici? Attamen induciae nunc sunt. Video quid sis responsurus: legantur ut ante inducias scripta, quomodo et trophaea aspicimus. Habent et Epithalamia quod excusent, suam nimirum, id est, nuptialem linguam, sine qua ne Epithalamia quidem sunt. Longe quidem stetimus citra Fesceninos; sed iuvenes eramus, et concessum putabamus alludere ad concessas voluptates. Haec festivitas si culpa non caret - et cur ego id operose defendam? - auctor sum, lege caveatur, ne quis posthac velit Epithalamia scribere; nam et sine illis vivere possumus, et facere quae nunc fiunt. Quid si etiam sinistrorsum aliquis rapiat, quod, more poetarum recepto magis quam laudabili, Deos interdum nominaverim? quod profecto, vigente paganismo, flagitiosum fuerat, nunc periculo caret. Sciunt quippe omnes, ea voce modo sidera, modo elementa, modo mentes aetherias, modo insignes viros, modo Dei

1 Zie p. 177 n. 2.
2 Zie p. 130 n. 3. Op de vertaling van het boek Ecclesiastes door Schotte, die echter niet uitgegeven is, zie Grotius' Epigramma in de Poemata (1670) p. 250.
3 Zie p. 130 n. 4.
4 Zie p. 58 n. 9.

unius virtutes ac dona intelligi. Christi patientis editionem non iam tu, ut caetera, sed ego tuendam habeo. Ut enim lucem videret, ego iam pridem auctor fui. Audivi, qui non ferrent in scenam produci salutis nostrae mysterium. Quasi id ageretur, et non potius *παραφράσεως* genus esset, ea, quae sacrae literae *διηγηματιχῶς* enuntiant, *δραματιχῶς* proferre; quod et Patres olim, et Pastores hodie in homiliis faciunt. Venit et illud in mentem, fore qui accusent varietatem et desultorium scribendi genus. Nimirum non unius aetatis hoc opus est. Aliud fert ver, aliud aestas. Nec animus sibi similis: modo liber et sui iuris, modo taedii plenus, et quaerens ubi respiraret, saepe amicorum imperiis ad definiti argumenti necessitatem adstrictus. Neque vero constantis arbitror, iocis et seriis eundem vultum impendere. Accedit, quod ingenium mihi sequax ac ductile, ut a cuiusque Poetae lectione incaluerat, ita ad eius imitationem rapiebatur. Agnosco me ipse alibi Lucani spiritu plenum, interdum Manilii plusquam satis est studiosum, nonnunquam castigatius aliquid ad Statii et Claudiani instar conantem. De Epigrammatis quid dicam? quae, ut artis eius peritissimos decebat, facile est scribere: at libros Epigrammatum scribere perdifficile. Quota enim quaeque materies hunc cultum recipit, ut iam ipse eligas, quod raro conceditur? Nihil autem potest esse tam fatuum quam extortum epigramma. Neque vero nobis licuit, quod sibi permisit Martialis, cui saepe sola obscoenitas epigramma facit. Hispanis relinquamus hanc scabiem. Vides quantum hic sit excusationum. Quanto erat facilius non committere, quod excusationis indigeret? Habes tamen quod reponas: alia sparsim edita, alia apud amicos exstare, et vereri, ne corruptiora exeant; praesertim quum iam eius rei experimentum e Germania[1] habeas. Potes et illud adiungere, si quae sunt *ἐννοήματα* minus mala, ea, me non vindicante, facile repertura dominum. Scis, exiguo de Ostenda carmini[2] quam multos magnosque auctores vacillans fama assignaverit. Neque semel mihi accidit, ut in aliorum scriptis ea legerem, quae a me nulli subrepta satis essem mihi conscius. Sed levis est iactura tam parabilis annonae. Caeterum ego quod vis, nec veto, nec iubeo. Utere eorum consiliis, qui istis de rebus rectius iudicant; quales sunt harum literarum principes, Heinsius atque Rutgersius, et spectatissimae probitatis atque doctrinae Vossius. Utcunque res ceciderit multum mihi gratulor de te, qui non me tantum, sed et mea, tam fraterne diligas. Roterodami XV. Decemb. CIↃIↃCXV.

442. [1615 einde]. Aan [G. van den Boetzelaer?][3].

1 Dit ziet op de Delitiae C. Poetarum Belgicorum, collectore Ranutio Ghero (= Iano Grutero), Frankfort 1614. Zie de Dedicatio vóór de Poemata (1617) p. III.

2 Zie p. 93 n. 6.

3 Hs. Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 583 f. 27. Gedrukt Epistolae p. 32. De brief heeft noch datum, noch adres. In de Epistolae is hij op 't einde van 1615 geplaatst, en zeker is hij van vóór Aug. 1618, daar Grotius den orang oetang - waarover straks nader - gezien heeft. Volgens de uitgave zou hij gericht zijn aan de gebroeders Du Puy, doch dit komt mij zeer onwaarschijnlijk voor: Grotius' correspondentie met hen begint na zijn komst in Parijs in 1621; hun naam komt in de brieven tot nu toe niet voor. Eerder geloof ik, dat hij aan den gezant te Parijs, Ged. van den Baetzolaer, gericht is, aan wien Grotius ook later berichten

Venit his diebus magna vis auri ex Guinea. Eadem opera Principi apportatum est monstrum, hominis dicam an bestiae, quod hodie vidimus. Facies plane

humana est, itemque aures non hirsutae, non oblongae, sed rotundae et depiles, humanum item capillitium, brachia quoque et manus, quin et venter; reliqua pilis obsita, pedes hirsuti et in digitos fissi; animal hoc plerumque quadrupes incedit, mansuetum admodum est et discedente altore suo largiter ploravit. Aiunt, qui advexerunt, voces nostras ab eo usu intelligi.

H. Grotius.

443. 1616 Jan. 10. Aan Joh. Meursius[1].

Facis rem te dignam, Meursi doctissime, cum amissa longo ab aevo monumenta instauras[2], et illam literarum parentem Atticam luci suae reddis; qui labor singularem tuam in evolvendis etiam reconditissimis libris diligentiam monstrat, si tamen monstrari amplius ea res potest, cuius iampridem certissima indicia habet orbis universus. Caeterum siquid me amicum veterem audis, pervelim te parem operam ponere in colligendis disponendisque ad Pandectae nostri ordinem legibus Atticis, quae apud Graecos oratores eorumque Scholiastas passim exstant. Summum id exstabit a te beneficium collatum et iuris et historiae studiosis, neque unquam desinet eius meminisse grata posteritas. Incubuit olim huic labori magnus Scaliger[3], sed, si recte memini, non consummavit. Nemo est a quo id potius, quam abs te sit exspectandum. Quod si meae preces non satis apud te valent, excitabo alios amicos communes, Mylium[4], Tiardam[5], aut plures etiam, si necesse est; omnesque turba facta extorquebimus ne tam honesto voto renitaris. Haec autem aliaque praestare ut possis et quidem diu fac cures valetudinem, quam tibi, coniugi, familiaeque toti opto quam prosperrimam. X. Ian. CIↃIↃCXVI.

Tuus

H. Grotius.

Adres: Viro Clarissimo summaeque eruditionis D. Iohanni Meursio Professori in Academia Lugduni Batavorum.

1 Hs. U.B. Leipzig, cod. 0355 f. 206. Gedrukt Meursii Opera XI p. 260.
2 Meursius' De populis Atticae liber singularis in quo Antiquitates Atticae plurimae. 1616. De dedicatie is van 5 Dec. 1615.
3 Zie het Leidsche handschrift Scal. 31 (Codices mss. Bibl. Univ. Leid. II: Codices Scaligerani p. 9).
4 Cornelis van der Myle.
5 Eitzo Tiarda; zie p. 8 n. 2.

444. 1616 Jan. 20. Aan J.I. Pontanus[1].

V. Cl. Io. Isaacio Pontano.

Quod indicium meum, Vir Clarissime, de Cluverii Germanicis Antiquitatibus exquiris, facis tu quidem benigne et pro veteri in me affectu: sed parum nosti miseriam meam, quem negotia multa magis quam magna ita divexant, ut non modo ingentia illa volumina, sed minores quoque libellos legere interdum vix liceat. Neque tamen tantum in me iuris habent molestissimae occupationes, ut non saepe animo repetam aevi mei partem dulcissimam, quam in amoenioribus studiis magna cum voluptate exegi. Tantoque plus illis annis debere me sentio, quod amicos mihi dederunt plures ac fideliores, quam unquam daturae sint istae quotidianae vexationes. Eos autem inter amicos non ignoras te locum e praecipuis obtinere, si te meque nosti; me quidem alienorum studiorum integerrimum fautorem, te vero inter literatos nomen insigne tuo merito consecutum. Sed tamen quantum Cluverianam Germaniam inspexi neque possum non probare diligentiam quae egregii aliquid solet parturire ubi vires suas colligens uni operi affigitur. Caeterum etsi aliquid remisisse videtur de ferocia quae in libello antehac edito apparebat, vultum tamen audaciae retinet. Cuius insigne documentum est quod saepe voces delet, aut immutat nullis librorum vestigiis, sola ingenii sui fiducia. Reprehendendi quoque alios magna eum tenet prurigo, quem morbum eo patientius in ipso qui vivunt ferre debent, quod Caesar, quod Strabo aliique praestantissimi auctores saepe ab illo supinae ignorantiae aguntur rei, cum quibus una culpari, id vero mihi videtur esse laudari. Ad ea, quae sigillatim attingis, ut veniam: *rebelles* in libro tuo scriptum pro *imbelles* casu, non autem malitia - ut ipse interpretatur - aequo iudici facile apparet, cum in ea mutatione nullum sit positum momentum ad eam quidem, quae inter vos agitatur controversiam. Venerem apud Germanos in propatulo exercitam mihi non persuadet Caesaris locus, nec quae de magna corporis parte nuda ait Caesar ulterius quam ad lacertos et pectus trahenda sunt. Quamquam ergo occultabantur eae partes, quas sibi pudor secrevit, ea tamen erat vestitus ratio ut gravidae latere non possent. In Taciti de pellibus loco nullam video mutandi necessitatem, cum satis sit commoda quam adfers interpretatio. In altero de Frisiis Verrito et Malorige, quod substituit Cluverius, *in qua tum Germani rebellabant*, nullum habet tolerabilem sensum. Nam cum Germanorum voce ipsos Frisios intelligat, non potuit nisi admodum insulse dici in Frisiorum natione Germanos, hoc est Frisios, rebellasse. Non fert hunc loquendi modum sensus communis, nedum Taciti *σεμνότης*. Contra vero Florentini codicis lectio omni oraculo certior. Regebant Frisios Verritus et Malorix, hoc est principatum obtinebant: non profecto qualis tum Romae erat principatus *αὐτεξούσιος, ἀνυπεύθυνος*, sed qualis notus Germanorum populis. *In quantum Germani regnantur. ἐφ᾽ ὅσον ἔθος τοῖς Γερμανοῖς βασιλεύεσθαι*. Ut principum et regum voces saepe usurpant promiscue auctores, ita et regi et regnari, sed plerunque additis vocibus quae tollunt *τὸ ἀμφίβολον. Trans Lygios Gothones regnantur paulo adductius quam caeterae Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem*[2]. Ipse ergo Tacitus Germanos in universum atque in iis Frisios regnari tradit, sed laxe et multum infra libertatem. neque aliud est, quod voce illa

1 Afschrift Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 675 f. 23. Gedrukt Epistolae p. 755; Alciatus, Tractatus contra vitam monasticam p. 132. Antwoord op n°. 439.

2 Tacitus, Germ. 43.

in quantum indicatum voluit. In conventus Germanorum, qui pace habebantur - de armatis conventibus qui ipsi sunt exercitus nunc non disputo - non admissos e plebe singulos, multa mihi persuadent. Primum vicorum pagorumque regimen erat non penes plebem totam, sed penes principes et delectos e plebe, quos comites principum Tacitus, Caesar magistratus distincto a principibus nomine appellat. Iam vero ut pagis natio aut civitas constabat, ita ratio ostendit eos qui singulatim pagis praeerant collectos toti civitati praefuisse. Nam ut ad totum corpus reipublicae regendum vocentur qui a partibus sint exclusi, inauditum arbitror. Apud Gallos Germanorum consanguineos plebem consilio non adhibitam cum dicat Caesar[1] sequitur multitudinem apud eundem auctorem intelligi debere ingentem numerum eorum qui vicis pagisque praeerant. Strabo sane qui *ἀριστοκράτικας* dixerit *πολιτείας* ac subiungat electionem factam *ὑπὸ τοῦ πλήθους*, non potest meo quidem iudicio aliud *πλῆθος* quam multorum principum comitumque in unum congregatorum intelligere. Morem autem apud Gallos omnes, apud Belgas certe, Cluverio quoque fatente, receptum, a Graecis Massiliensibus velle deducere perquam frigidum est. Adde iam quod historiae quae Romanam magnitudinem proxime sequantur, et perpetua consuetudo earum nationum, quae in veteribus institutis semper mansere, ostendit non omnes in concilium vocatos, sed solos principes, hoc est nobiles, et e plebe quosdam aut iudicio delectos, aut certe eos qui latissime agros possiderent. Haec quidem mihi videntur; quae si necesse sit firmare possum pluribus argumentis, paratus tamen certiora monstrantibus cedere. De Mosae autem cursu, de fossa Corbulonis[2], deque aliis multis eiusmodi habeo qui Cluverium refellam, non coniecturis profecto, sed publicae fidei documentis. Mirum sane si a Corbulone facta est fossa quae Roterodamum ducit, quam nos scimus ante annos quadringentos plane non extitisse. Verum haec atque alia eiusmodi facilius possem, si quis opus habeat, indicare quam ipse qua decet cura persequi. Nam de Antiquitate Batavica recudenda quod mones, cogito iamdudum, sed melius otium semper exspectanti tempus effluit, ita ut iam prope ad omnem talis curae desperationem adducar, nisi me supra spem Deus respexerit. Tu cui nulla obstant bonae mentis impedimenta, historiam veterem novamque et res patriae nostrae potes qua oportet diligentia et inquirere et expromere. Ego tibi adiutorem si qua possum, sin hoc nequeo, lectorem certe praestabo, et quidem eruditionis tuae tam reverentem quam esse quisquam potest. Vale Vir clarissime. Rotterodami 20. Ianuar. 1616.

445. 1616 Jan. 30. Aan G.J. Vossius.[3]

Vir Clarissime.

Utor adhuc libris tuis nimium familiariter. Sed faciam propediem finem tuo beneficio abutendi; quanquam velim et alterum adiungi, ut ad dies aliquot inspiciendae mihi dentur schedae[4] in quibus veterum sententias de controversiis

1 Caesar, B.G. VI, 13.

2 Over de Fossa Corbulonis, zie Beekman in Tijdschrift Kon. Aardrijksk. Gen. 2e Serie XXXIII (1916) p. 813 vv.

3 Gedrukt Epistolae p. 32.

4 In plaats van Schedae met aanteekeningen, zond Vossius 10 Febr. 1616 aan Grotius de Dissertatio epistolica, die als no. 447 volgt. In den brief van 23 Februari (no. 449) zegt Grotius dan ook: 'Ego schedas poposceram; tu mihi ingentem ecclesiasticae antiquitatis thesaurum transmisisti'.

hodie nimium calentibus collegisti. Speciatim scire velim quid existimes de illo Basilii loco quem citat P. Diaconus libr. de Inc. et Gratia cap. VI[1]. Nihil enim simile Graeci auctoris legisse memini. Deinde quam existimes fuisse controversiam, de qua definitiones quaedam sunt editae in Concilio Valentino. Praeterea vero cupiam mihi subministrari si qua sunt in soceri tui[2] scriptis, quibus adstruatur voluntatis antecedentis et consequentis distinctio, et deficientis fidei veritas *κατ᾽ οὐσίαν*. Si quid est vicissim in quo aut studiis aut commodis possum inservire, scis me monendum, non rogandum. Vale Vir Doctissime mihique amicissime. 30 Ianuarii 1616.

Tuus
H. Grotius.

446. 1616 Febr. 1. Van G. Stampelius[3].

Magnifice et Clarissime Vir. Quod praeclara illa eruditio tua et virtus eximia, scriptis et virorum gravium amicorumque testimoniis passim commendata, in me desiderium excitavit, illud ipsum supra pene spem meam nunc impleri, id est quod ex animo laeter, meritasque gratias tantae humanitati et liberalitati me debere ingenue fatear, non modo mihi aditum tam prompte patefieri, sed et egregio simul munere liberaliter invitari. Utrumque magnum, et mihi imprimis iucundum; et cum neutri respondere possim, affectum tamen promptum et animum gratum ostendere et testari semper conabor, mihique honorificum putabo apud tantum virum in aere manere, si intellexero, debitorem hunc vel in postrema tabularum pagina locum invenire posse. Quod ad argumentum epistolae, mihi equidem nihil iucundius aut utilius accidere potuit, quam virorum clarissimorum suffragio et iudicio informari, ac in sententia confirmari de utroque hoc capite. Certamina illa, quae nostro saeculo praeter modum et necessitatem, a plerisque sine ullo fructu, et maximo cum scandalo, agitantur, saepius optavi ad scholas remitti, et non secus ac olim monasteriis et asceteriis includi. Salutarius multo, plebem de sinceritate fidei doceri, et ad vitae honestatem excitari, quam disputationum subtilitate, et altercandi futilitate, ad ostentandum ingenium ab hominibus ad illam rem saepe ineptis suscepta, turbari et non parum offendi. Et, si maxime quoddam sententiarum divortium in quibusdam religionis capitibus, etiam inter concives, seu eundem Magistratum agnoscentes, obortum, - ut certe id a cordatis et candidis negari hoc saeculo non potest - praestaret utramque partem suam tenere sententiam, sine acerba alterius insectatione, donec alteri clara lux per Dei gratiam illuscescat; vel conari alteram magis evidentia argumentorum et lenitate ac morum amabilitate, quam acerbitate convitiorum, et morum austeritate, in veriorem pertrahere sententiam. Sicubi vero Ecclesiae salus et necessitas requirit hostiliter impugnantes et *ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν καὶ ἐπι-*

1 Petrus Diaconus, de Incarnatione et Gratia c. 8 = Migne, P.L. 62 p. 90.
2 Franciscus Junius. Na 1616 zijn in Petit's Bibliographische Lijst geen werken van Junius genoemd, die te voren onuitgegeven waren, behalve de Thomas Magister van 1757, die zeker niet bedoeld is. Een opgave van handschriften, die verloren gegaan zijn, en van onuitgegeven hss., die in verschillende bibliotheken bewaard worden, bij Cuno, Franciscus Junius der Aeltere p. 235-239. In zijn brief van 22 Dec. 1617 spreekt Vossius ook over een handschrift van Junius, dat toen echter niet te vinden was.
3 Gedrukt Epistolae ecclesiasticae p. 436. Over den schrijver zie p. 416 n. 2.

στομίζειν[1], fiet id commodissime exemplo Christi et Apostolorum *ἐν πραότητι, καὶ εἰς τὸ παιδεύειν τοὺς ἀντιδιατιθεμένους*, ut ad veritatis agnitionem adducantur dissidentes nec infirmi offendantur. In quibus et coercendis ut et in aliis Magistratui sua potestas et auctoritas non immerito salva semper esse debet. Sicut et laudem merentur Illustrissimi Ordines, quod dogma illud *τοῦ προορισμοῦ δυσνόητον* extra Scripturam, publico edicto[2] ad scholarum pulpita relegarint. Nec modo in his, sed et in aliis, quae *εὐταξίαν* spectant, Magistratui suum ius et potestas, cum nec ab *αὐθεντικῇ* nec *κριτικῇ* Ecclesiae potestate excludi possit, cui et Ecclesiae non minus ac Reip. cura commissa, iuxta tamen verbum Dei. Adeoque semper Ecclesia et Resp. connexae fuere, ut in patriarcharum familiis primogenito ius sacerdotii et regni simul committeretur. Nec diffiteor, si solis Ecclesiasticis totum hoc permittendum, Ecclesiaeque res horum nutu et non raro affectu versandae, non modo Ecclesiam et Remp. contentionibus istorum disrumpi et divelli, sed et metuendum iterum similem tyrannidem, qualem superius saeculum magno suo malo expertum, dum Ecclesiae caput aliud quam Christum agnosceret. Utinam cum Pontificio iugo etiam reliquiae huiusmodi penitus fuissent excussae! Quae adhuc mordicus saepe retentae, non parum negotii facessunt Ecclesiis, et non raro occasionem praebent, ut et alia, minus incommodi alias habentia, in eandem offensam simul incurrant, et reformationis censuram subire cogantur. Unde subinde nova certaminum seges pullulat, quae merito et Magistratus auctoritate et prudentia pia supprimenda et coercenda, et curandum, ut omnia in Ecclesia fiant *εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν*.. Et hanc sententiam, contra intemperiem quorundam sciolorum et zelotarum, confoederationem illam nuper renovatam sugillantium, et palam impietatis damnantium, voce et scripto defendere coactus sum. Sicut pagellas illas, licet incompactas et incultas, DD. Legatis[3] id expetentibus, legendas exhibere ausus fui; cui meae temeritati et *τῇ παρρησίᾳ* ipsos pro singulari humanitate ignoscere non dubito. Rogandus Dominus, ut consilia iila confoederatorum, ut hactenus, ita deinceps secundare, et ad Ecclesiae suae et Rerumpub. conservationem et amplificationem dirigere velit, quo hostium sanguinaria consilia dissipentur, et in caput autorum recidant. Eundem etiam oro, ut inclytam vestram Remp. omnesque Proceres eius, et M.T. florentem et incolumem diu conservare velit. Pro eleganti et vere docto libro[4] gratias ago quam maximas, et quia iam nihil quo animum gratum testari possim, pagellas hasce seu *παίγνια* potius remitto, *χάλκεα χρυσείων*[5], eaque in meliorem partem accipi, et non tam a se, quam animo offerentis aestimari, peramanter rogo. Lub. Kal. Febr. CIↃIↃCXVI.

T.M. observ.

G. Stampelius.

447. 1616 Febr. 10. Van G.J. Vossius[6].

1 Demosthenes, de Haloneso 33.
2 Zie p. 293 n. 2.
3 Zie n°. 428 n. 1.
4 Ordinum Pietas.
5 Homerus, Il. Z, 236.
6 Gedrukt Epistolae p. 53; Epistolae ecclesiasticae p. 441. De brief is als: ‘Dissertatio epistolica de Iure Magistratus in rebus ecclesiasticis. Opus postumum ex autographo nunc

S.P. Quoties cum animo meo reputo prima reformationis tempora, eaque cum proximis, et illa item cum nostria compono, toties, Magnifice, Amplissimeque

Domine, se maximum mihi offert argumentum infirmitatis humanae; neque dubito, quin idem tibi usu veniat saepissime. Quid enim magis Luthero, aliisque piis Doctoribus, primitus obiici solet, quam Papae, et Ecclesiarum multarum dissentientium autoritas? Sed Doctores nostri ab Ecclesiis ad Scripturae indicium, a Papa ad Magistratus iudicium provocabant. Bona causa multis locis triumphavit. Sed cum Lutherus homo quoque esset, a quo idcirco humani nihil alienum putari debet, factum, ut cum bono semine zizania alicubi seminaret. Videre hoc alii, fortasse nec pietate, nec eruditione inferiores; qui idcirco sedulo sibi adlaborandum iudicarunt, ut a bono semine zizania distinguerentur. Hic qui in sententiam Lutheri iurassent, quasi quae de Scripturarum unico ac perfectissimo Canone dicta essent, adversus Pontificios solum valuerunt, ecce iisdem, vel geminis plane armis, aggredi eos ausi sunt, qui zizania in Ecclesiis suis recens orta eruncare vellent. Nam ut Pontificii Pontificem, ita hi Lutheri sectatores, Lutherum; ut illi Ecclesiam Romanam, ita hi Ecclesias Saxonicas, et alias; ut illi mediae fere, aut infimae Antiquitatis concilia aliquot, ita hi, tanquam quod conciliorum sibi multorum instar esset, Confessionem Augustanam urgere adversus dissentientes coeperunt. Habuit hoc alios pessime, imprimis eos qui in re Sacramentaria ab iis dissentientes, hac parte Zuinglium, et Calvinum sequi se profiterentur. Aurem igitur istis vellere, memoriamque priorum temporum refricare, quibus armis istiusmodi pugnandum fuisset, causae fuissent longe inferiores. Sed surdo canebatur fabula. Nam qui quasi rerum dominarentur, hi, ut Pontificii olim, ita iam ipsi quoque in omnes a se dissentientes de umbone, tanquam de plaustro omnis generis convitia iactare coeperunt; communitati etiam omni in posterum renuntiarunt. Atque in his tuebantur se Lutheri ipsius - quanti alioquin viri! - exemplo: qui ut multa istius farinae omittam, - commemorare enim taedet - paulo ante excessum suum, ad Iacobum Probst, Pastorem Bremensem[1], virum, quod nec qui Lutherum tantopere sectantur, diffiteri poterant, eximiae pietatis, scribere hunc in modum non dubitavit: *Beatus vir, qui non abiit in consilio Sacramentariorum, et in via Zuinglianorum non stetit, et in Cathedra Tigurinorum non sedit*. Quod cum illis aureolum, et bracteatum quoddam dictum videretur, omnes qui animum non habent affectibus impeditum, vident esse, non dico bullatas nugas, aut ineptam, ac puerilem allusionem, sed impiam et horribilem Psalmi perversionem. Nec intra convitia, aut anathemata res stetit: ad carceres, ad exilia deventum, uti vel sola indicium faciet Peuceriana carcerum historia[2], quam optimus, et doctissimus Pezelius scripsit. Tantum non quidem religio,

1 Van 17 Jan. 1546. Luthers Briefwechsel von E.L. Enders XVII (1920) p. 11.
2 Casp. Peuceri Historia carcerum et liberationis divinae. Opera et studio Chr. Pezelii nunc primum in lucem edita. Zurich 1605.

sed perperus affectus *potuit suadere malorum*[1]. Tandem divina misericordia, in Britannia, in Germania, in Galliis, in Belgica, efflorescere etiam Ecclesiae coeperunt, quae Papae sic iugum excuterent, ut a Luthero simul in *συνουσίας* dogmate dissentirent. Ac aliquantisper quidem hae memores pristinae conflictationis, et cum Papistis et cum Lutheranis, nihil aliud ursere, quam Prophetica, et Apostolica scripta, summumque in Ecclesiasticis iudicium Magistratibus sponte detulerunt. Sed postquam plerique earum Doctores rem omnem in vado esse viderunt, inque Veterum multorum locum iam successerant oratores novi, adolescentuli, quam in Papistis prius, ac mox Lutheranis tantopere damnarant, hanc ipsi, cum alibi, tum imprimis in Belgica hac calcare viam coeperunt. Si quod enim dogmatum suorum in dubium vocaretur, non iam ad scripturas solas, imo nec ad primaevam Antiquitatem, provocari se patiebantur; sed ut Lutherani illi Lutherum, ita hi Calvinum, aut Bezam; ut illi Augustanam Confessionem, ita hi Confessionem Belgicam, vel Catechesin Palatinam; ut illi Saxonicarum, ita hi Reformatarum in Provinciis hisce iactabant consensum. Et quod dolendum imprimis erat, non minus quam priores, omnes a se sententiis discrepantes tanquam haereticos differebant, et quos possent sedibus suis deturbabant. Quae quoties cogito, prope animum meum subit, ne et illi qui nunc, ob aliquem in Praedestinationis dogmate dissensum, tanquam *χαθάρματα* traducuntur, si superiores aliquando fiant - libere cur non apud te loquar? - similiter excepturi sint eos, qui dissentire ab ipsis audebunt. Quippe et illi homines sunt, non minus quam priores. Et semper sic, ut alios mittam, cum ipso eruditorum vulgo ita comparatum fuit, ut contemptis iis qui moderata suggererent consilia, iis qui extrema sequerentur se potius applicarent. Sed huic spero malo providebunt tempori viri aliquot praestantes, qui inter ipsos plurimum possunt, ac imprimis Magistratus summus, quem haec antecedentium exempla possunt reddere cautiorem. Quod autem nunc illi, qui receptiorem sententiam tuentur inpense negant, vel transversum se unguem deflectere ab illa dissertandi ratione, quam sequebantur, qui primi Ecclesias Belgicas, vel domi, vel in exilio, docuerunt, hoc istiusmodi est, ut merito dubites, utrum magis imprudentiae, an impudentiae tribui debeat. Hoc cur dicam, cum alia multa, etiam in vulgus notissima, testatissimum faciunt, tum imprimis historia isthaec quam nomine Nobilissimi Iohannis a Lasco, Belgicae Ecclesiae in Anglia Episcopi, item Martini Micronii, eruditissimi et fidelissimi Pastoris et omnium Belgarum, aliorumque peregrinorum Londino profugorum, scripsit divulgavitque nobilis et insignis vir Iohannes Utenhovius[2], Ecclesiae Belgicae senior. Quanto profecto aliter, quam hodie hic fit, disputabant illi cum Lutheranis Coldingae, Wismariae, Hamburgi, atque alibi. Non visum hic universam istorum temporum historiam percurrere; sed contentus ero, ex multis aliqua delibasse, e quibus de caeteris non obscura fiat coniectatio. Coldingenses quidam Pastores erant, nomine Paulus Noviomagus, et Henricus Sylvaeducensis. Cum his nostri

1 Lucretius, de Rer. Nat. I, 102.

2 Vossius heeft hier het oog op het zeldzame boekje van Jan Utenhove: Simplex et fidelis narratio de instituta ac demum dissipata Belgarum aliorumque peregrinorum in Anglia Ecclesia. Zurich 1560. Herdrukt in Cramer en Pijper, Bibliotheca reformatoria Neerlandica, IX p. 29 vv. Daaraan ontleend zijn al de volgende passages uit de gesprekken van Marten Mikron met Joachim Westphal te Koldingen in Denemarken, en met Hendrik Smedenstede te Wismar. Zie verder F. Pijper, Jan Utenhove (1883) p. 102. vv. De boven Henricus Sylvaeducensis genoemde heet elders Buscoducensis.

pium aliquod colloquium poscebant. Negabant contra illi, eo quicquam opus esse, cum nec Rex, nec ipsi minimum de Regni Danici doctrina dubitarent. Nempe similiter ac - lubet enim isthaec cum nostris temporibus conferre -dicentes audivimus quosdam, posse Pyrrhonios istos, ut vocabant, inter sese Catechesin examinare ad scripturarum stateram; sibi hoc factu nihil opus esse, qui nec de particula eius minima dubitarent. Sed quid hic A Lasco, Micronius, Utenhovius? Nempe tales praeiudicio peccare arbitrabantur, planeque statuebant, non tantum cum zizania sponte aut fortuito oculis sese offerunt, de evellendis iis consilium capi oportere, sed sollicite etiam inquirendum, nihilne zizaniorum uspiam reperiamus, cum inimicus homo ea soleat spargere, dormientibus iis quibus cura agri Dominici incumbit. Sed pergamus. Dicebant Lutherani, negari a nostris clara Scripturae verba: ‘Hoc est corpus meum’. Nempe simili ratione ac Ecclesiastae illi, qui cum de Electionis et Reprobationis absolutae dogmate disputant, clara esse aiunt verba Apostoli, Rom. IX., ac Reprobationem aliquam conditionatam inducentibus, priusquam quod volunt persuadeant, totum illud caput e sacris literis furcillandum esse. Sed quid in simili controversia A Lasco et alii, quos diximus? *Ipsum Noviomagum superiori concione docuisse, et quidem recte: veritatem cuiusque doctrinae probandam non esse unius alicuius loci in Scripturis testimonio, sed, unanimi totius Scripturae consensu.* Obiiciebant deinde nostris, quod omnia carnis iudicio metirentur. Quis nescit hodie oggeri illis, qui absolutam reprobationem negant? sed audiamus A Lasco, et alios: *Multa sunt alia in religione nostra capita, magis multo rationis nostrae iudicio repugnantia, quae tamen nos omnia per Dei gratiam indubitata fide amplectimur, abnegato omni rationis nostrae iudicio, eo quod illa certis divini verbi testimoniis niti atque insistere videamus; idem et hic multo libentissime facturi, si idem videamus.* Obiiciebant item, quod per Daniae Regnum iam alia de coena sententia obtineret; nempe ut nunc quidam in Praedestinationis dogmate Ecclesiarum Belgicam - quam vere non disputo - autoritate se tuentur. Responderunt nostri Lutheranis istis: *Doctrinae sanae veritatem petendam nobis esse, non sane e regnorum, sed ex verbi divini certa ac solida autoritate.* Criminabantur item nostros, quod dissentirent a Luthero ac Saxonicis Ecclesiis; quod Augustana Confessione damnarentur. Nempe haut aliter, ae nunc quidam semper crepant Calvinum, Ecclesias Belgicas, Confessionem, aut Catechesin; quae fortasse tamen non usque adeo illis patrocinantur. Sed quid hic iidem illi laudatissimi viri? *Dicimus*, inquiebant, *Lutherum, ac Saxonicas Ecclesias, denigue et Augustanam Confessionem non esse Catholicam Ecclesiam; nos Lutherum pro insigni Dei organo habere, sed illi nihilominus Spiritum Sanctum iuxta mensuram datum fuisse; hunc honorem solis nos Propheticis et Apostolicis scriptis deferre ut nihil contineant quod non certa fide sit amplectendum; caeterum in scriptis Lutheri*, - de Calvino idem dicere possumus - *luculenta extare testimonia, illum sibi non perpetuo, neque per omnia constare. Quare et Lutheri scripta, et ipsam adeo Confessionem Augustanam, ad Scripturae regulam et legitima Ecclesiarum iudicia revocanda esse; neque ex Lutheri dogmatis, aut etiam ex Augustanae Confessionis autoritate ita praeiudicandum esse, ut scindantur Ecclesiae, utve sanctorum communio in Catholica Dei Ecclesia - contra fidei nostrae confessionem - violetur*. Verba profecto aurea. Porro, quia Paulus Noviomagus haeresios accusarat nostro spublice in concione, respondere ad illud in hunc modum: *Contra doctrinam Evangelii factum dicimus; quandoquidem nemo de alterius condemnatione pronunciare aut potest, aut debet in Ecclesia, quem non constet publice a fundamento Apostolicae Confessionis,*

Petri ore proditae, excidisse. Et aliquanto post addunt: *Nos huius controversiae nomine, neminem unquam aversati sumus, sed in fraterna charitate tulimus; et ferendos esse putavimus omnes, qui modo nos vicissim ferre volent, donec Dominus controversiam hanc per gratiam suam componat, eo quod omnes fundamentum Confessionis Apostolicae pariter retineamus.* Quod ipsum in Praedestinationis controversiam multo etiam iustius dici possit. Alia quoque huius generis in isthoc Coldingensi colloquio legi possunt. Sed nihil nostros ulla iuvit defensio sui; verum extrema in afflictione, mediae hyemis tempestatibus, sexaginta circiter familiae - quos inter decrepiti, pueri, matronae gravidae - summo cum vitae periculo regno eiecti sunt. Sed operae etiam fuerit delibare dissertationem, quam Hamburgi Micronius habuit cum Ioachimo Westphalo[1], eo adversus quem et Calvini extant quaedam. Is tanquam Achilleum argumentum obiiciebat Micronio: *De veritate doctrinae nostrae Sacramentariae nihil est ambigendum, cum ea in omnibus Saxonicis et Orientalibus Ecclesiis, ut a sanctissimis viris et praeceptoribus suis eam acceperunt, unanimi consensu tradatur. Falsa igitur, et repudianda est contraria Zuinglii sententia, quae in praedictis Ecclesiis est damnata.* Praeclare respondet Micronius: *De controversa aliqua doctrina, non ex unanimi multarum Ecclesiarum consensu, sed tantum ex concentu Propheticae et Apostolicae statui debet. Alioqui triumpharet Papa.* Tum. Westfalus: *Ecclesiae nostrae Saxonicae sunt Ecclesiae Dei.* Hic Micronius: *Ecclesia Dei ex loco aestimari non debet. Utque Londinum non facit Ecclesiam Dei, ita nec Hamburgum, aut Lubeca. Nulla praeterea est Ecclesia, praeter Propheticam et Apostolicam, quae, non in quibusdam hallucinari quandoque possit, quod ipsum quoque Lutherus docuit.* Addimus: Et Calvinus. Sed quid Westfalus hic? *Quod Lutherus Ecclesiam scribit errare posse, de Papistica, non de Christi sensit Ecclesia.* Respondet Micronius: *Imo de vera Christi Ecclesia loquitur Lutherus, quae ex humana quadam imbecillitate in quibusdam nonnunquam impingit. Ex parte enim prophetamus. Et fit aliquando, ut eximius aliquis doctor alicubi turpiter hallucinetur, quem mox deinde alii, praepostero quodam zelo incitati, temere et pertinaciter imitantur. Hinc etiam saepe errores in Ecclesia oboriuntur.* Verissime, Verissime. Quare optime ibidem sic colligit Micronius: *Proinde approbanda venit doctrina Ecclesiae omnis, non ex Ecclesiarum aliquot consensu, sed verbi divini autoritate.* Obiiciebat Westfalo Micronius, quod in libello suo, cui titulum fecisset ‘de Recta fide’, doctrinam suam sacramentariam Ecclesiae iudicio subiecisset, eoque examen eius subterfugere non deberet. Respondet Westfalus: *Ego doctrinam meam Sacramentariam non Londinensi, sed Ecclesiae Dei Hamburgensi iudicandam proposui.* Similiter hodie multi in Praedestinationis dogmate nullis se Ecclesiis subiicere volunt, nisi quas idem secum sentire habeant persuasum. Ait idem Westfalus: *Si dubia adhuc esset nostra doctrina, graviter peccasset Senatus noster, et serenissimus Daniae Rex, qui adversum vos decreta tulerunt.* Optime respondet Micronius: *Similibus argumentis facile omnes vicerit Papa.* Ait Westfalus: *Contra vestram doctrinam Comitiis Augustanis pronunciatum est.* Micronium hic audiamus: *Non video vos iustam habere causam tantopere gloriandi de Augustanis Comitiis, cum ea in eum finem instituta non sint, ut ibi audita prius utraque parte certi aliquid de re Sacramentaria statueretur; sed fuit tantum nuda fidei confessio, quae nullo modo Concilii legitime congregati autoritatem obtinere potest.* Quod ipsum de Belgica Confessione dicere possumus. Quemadmodum et

1 Zie over hem en zijn geschriften Moller, Cimbria illustrata III p. 641 vv.

quod continuo subdit: *Siquidem Concilia omnia adhuc subiacent Scripturarum autoritati, quanto magis Confessio Augustana?* Alibi quoque recensetur in eadem historia colloquium, a Micronio habitum Wismariae cum Doct. Smetenstedio. Hic, cum Micronius dixisset, *Magistratus possit colloquii testis esse, ac iudex*, respondet Doctor ille: *Magistratus? quid ille de religione intelligit? Petamus Rostochium, et ad Doctores, aut Superintendentem proficiscamur, qui de colloquio iudicare poterunt.* Nempe non alios iudices admittit, nisi a quibus certam sibi victoriam videt. Quid Micronius autem ad haec? *Siccine*, inquit, *Magistratum contemnis, Doctor? Quo iudice, precor, Papam principio vicit Lutherus, ab omnibus tunc Doctoribus Scholasticis passim damnatus?*

Sed exscribillandi modus tandem esto. Abunde sane ea, quae adduximus, ostendunt quod superius dicebam, illos qui primi Ecclesias Belgicas collegerunt repurgaruntque, semper a Doctorum quorumdam sensu, Ecclesiarumque quarumdam consensu ad scripturarum indicium, et Magistratus iudicium provocasse contra eos, quibuscum illis Doctoribus nostris negotium fuit; haud secus ac hodie quidam occipiunt e nostris. Nam ovum ovo similius non est, quam illa quae vidimus Lutheranorum argumenta, et ista nostrorum, qui absolutam tuentur praedestinationem, nec Magistratus iudicium in Ecclesiae rebus admittunt. Nec tamen par omnium hoc immodestia: sed quo imperitior quisque, hoc minus rationi locum praebet.

> Ἀεὶ γὰρ ἀπειρήτων νόος ἀνδρῶν
> Δύσμαχος, οὐδὲ θέλουσι γὰρ ἀτρεχέεσσι πίθεσθαι.

ut optime olim Oppianus[1]. Atque, ut ingeniosissimus Poeta[2] alicubi ait,

> *Non plus his cordis, sed minus oris adest.*

Plus modestiae - quemadmodum et eruditione plerosque ordinis sui vincit - retinuit Antonius Walaeus, cuius scriptum de iure Magistratus in Ecclesiasticis[3] dicere possum, *ἀνέγνων καὶ ἔγνων, τὸ κατέγνων ἁπλῶς* addere non possum, ne merito audiam illud quod desertori Iuliano respondebat Basilius[4], *ἀνέγνως ἀλλ᾽ οὐκ ἔγνως, εἰ γὰρ ἔγνως, οὐκ ἂν κατέγνως*. Ita multa in eo scripto reperi, quae meliorem mentem, maioremque modestiam spirent. Sane siquis ea ex opere excerpta in unum congerat, simulque oculis subiiciat, vix amplius aliquid requisiturus videatur. Sed tamen duobus nominibus peccat gravissime. Nam adversarii sui mentem, quam non capit, carpit; eumque se oppugnare credi vult, cum suum oppugnat somnium. Adhaec quae scribit minime videntur *ἀκόλουθα καὶ ὁμόφωνα*. Nam cum summum in Ecclesiasticis imperium neget esse penes *αὐτοκράτορα*, ea tamen passim dicit, ex quibus colligere hoc potuisset, *si mens non laeva fuisset*[5]. Omnis erroris fons et caput, quod confuse indistincteque singula consideret et tractet, cum hic vel maxime habeat locum illud Stagiritae[6]: *οὐκ ὀκνητέον τοῦ διαιρεῖν*. Id quo pareat, prius quidem universe ac generatim ostendam Magistratui summo etiam in Ecclesiasticis ius competere summum; deinde vero aliquammulta, imo praecipua fere Walaeani operis ad trutinam scripturae et rectae rationis expendam. Nec ignoro, quam tu haec longe melius me intelligas, sed nec ingratum me facturum spero, si meum quoque hac de re iudicium perscribam.

1 Oppianus, Hal. I, 219.
2 Ovidius, Her. XVII, 102.
3 Zie p. 405 n. 2.
4 Basilius Magnus, Epistolae I, 40 = Migne, P.G. 32 p. 348.
5 Virgilius, Aen. II, 54.
6 Aristoteles, de Sophist, elenchis 17.

Ac penes Principem quidem seu Magistratum summum esse imperium

supremum rerum Ecclesiasticarum, quatenus quidem penes mortalium quemquam potestas earum esse potest, solide comprobatur, partim Dei ipsius mandato, annexaque promissione et comminatione; partim exemplis piorum Principum, quae nobis in S. Scriptura proponuntur et commendantur; partim rationibus, quibus Magistratus circa religionem, tum indirectim, tum directim, habere imperium ostenditur; partim exemplis Christianorum Principum, quae Scriptoribus Ecclesiasticis continentur; partim autoritate veterum recentiorumque Patrum, qui potestatem hanc tribuunt Magistratui summo; partim iudicio ac confessione Scriptorum externorum, qui et ipsi, velut rationis quodam ductu, imperium circa impiam Religionem suam tribuant Principi suo ac Principum ipsorum, qui in impia Religione sua ius illud usurparunt. Haec omnia quidem cum cura tractate velle, scio res fuerit ingentis commentarii. Verum nos ex immensa sylva tantummodo paululam struem congeremus. Ut igitur inde ordiamur, iubet Christus, Matt. VI, 33, ut primum quaeramus Regnum Dei, ac fore spondet, ut caetera omnio adiiciantur nobis. Quod mandatum cum privatum quemque tangat, tum eos imprimis, quibus non sui tantum, sed publici etiam cura incumbit; quibus regnum Dei in Remp. inducendum, promovendum, curandum, conservandum. Itaque et Psal. XI, 10, 11, 12, sic eos per Davidem compellat: *Nunc ergo, Reges, animadvertite, eruditionem percipite, o iudices terrae. Colite Iehovam cum reverentia, et exultate cum tremore. Osculamini filium, ut non irascatur, et pereatis in via, cum exarserit vel minimum ira eius. Beati omnes, qui se recipiunt ad eum.* Ubi Reges compellat Deus, non velut aliquos ex societate humana, sed tanquam Reges; quos non sibi tantum colere pietatem velit, sed curare, ut eandem subditi exerceant quemadmodum optime ea verba declarat Augustinus, ut infra videbimus. Huc quoque pertineat, si recta interpretatio, locus ille Psal. XXIV, 7: *Attollite portas, Principes, vestras, et elevamini portae infernales, et introibit Rex gloriae.* Psal. LXXV, 4 ait David, *solutas columnas terrae aptabo*. Ubi Spiritus S. - ut quidam satis apte eum locum exposuit - columnas terrae vocat statum secularem, et ecclesiasticum, sive imperium in rebus civilibus, et ecclesiasticis; quae duo imperii statumina et firmamenta, per diuturnas Saulis clades attrita ac pene confracta, instaurare se velle ait David. Huc pertinent quoque illustria Magistratus elogia, ut quod Es. XLIX, 23. dicuntur *nutritii Ecclesiae*; quodque Psalm. LXXXII audiunt *Dii estis, et filii altissimi*. Nam ideo Deus hoc eos titulo dignatur, quia munus gerant divinum, praecipuaque imperii pars versetur circa ea, quae ad Dei gloriam et animarum salutem pertineant. Quod si exempla petuntur, suppetunt ea in Davide, Salomone, Asa, Iosaphata, Ezechia, Iosia, Iehu, aliis. Non inhaerebo iis commemorandis, partim quia omnium inculcantur libris, partim quia selectissima illa testimonia sufficiunt, quae ad edictum Illustrium Ordinum[1] adscripta sunt, ex 2 Chron. VIII, 2; XVII, 6, 7; XXIV, 4; XXIX, 4; XXX, 1; XXXIV, 3; XXXV, 2. Nec poenarum exempla, quibus Deus punivit eius mandati neglectum, quisquam arbitror requirat, qui vel hoc solum cogitet, propter Salomonis idololatriam regnum eius fuisse divisum, multosque Samariae Reges, ob religionis neglectum, periisse, ipsasque tandem decem tribus hac propter funditus prope fuisse deletas.

Scripturarum authoritati succedat pondus rationis. Nam si vel temporalia

1 Het p. 293 n. 2 genoemde Decretum, daar p. 6.

solum curare Reges serio velint, ne sic quidem religionis cultum negligere debeant, cum cultus divini contemtus ac negligentia, fons sit infelicitatis ac multorum malorum; uti contra sincerus Dei cultus in temporalibus quoque magnam adfert felicitatem. Qua de re vide integrum Deuteronomii cap. XXVIII, quo nihil illustrius. Similiaque legas 2. Chron. XVII, 3, 4, 5, etc.; XXVI, 5, 6, 7, 8, XXVII, 3, 4, 5, 6, 7, XXVIII, 6, 7, 8, 9, 10; XXIX, 6, 7, 8; XXXI, 21; XXXII, 27, 28, 29, 30, etc. Itaque *Constantinus Magnus*, uti Nicephorus scribit Lib. VII, cap. 46[1], *publicitus omnes cohortatus est, ut imprimis divinum numen pie colerunt: ita enim fore, ut omnia eis abunde prorsus suppetant, omniague coepta cum spe optima, feliciter cedant; sin a pietate tali et veri Dei religione aberrarent, nihil eos et pace et bello, quam res adversas expectare debere confirmans*. Etiam Theodosius moriens - uti idem Nicephorus scribit Lib. XIII, Eccl. Hist. cap. 1[2] - nihil aliud filiis mandavit, quam ut veram pietatem servarent illibatam, eoque eos argumento quoque inflammabat, *guod per hanc habituri essent pacem, bellum sopituri, trophaea excitaturi, et victoriam a Deo consecuturi*. Cui geminum illud Cyrilli pene initio libri, de recta fide ad Theodosium[3]: *Impii Reges plurimum miseri, ac mali male perierunt: contra vero pietatis cultores sine labore vincebant inimicos, et adversariis praevalebant*. Fuse deinde e Scripturis idem probat. Addamus et illud Leonis Magni ad Martianum Imp. Epist. XLII[4]: *Magnam materiam gratulationis accepi, quia studiosissimos vos Ecclesiasticae pacis agnovi; cui sancto desiderio digna aequitate confertur, ut quem statum cupitis esse religionis, eundem habeatis et regni. Nam inter Principes Christianos, Spiritu Dei confirmant concordiam, gemina per totum mundum fiducia roboratur; quia perfectus charitatis et fidei, utrorumgue armorum potentiam insuperabilem facit, ut propitiato per unam confessionem Deo, simul et haeretica falsitas, et barbara destruatur hostilitas, gloriosissime Imperator*. Pertinet huc quoque illud Tullii de Aruspicum responsis, pag. 248[5]: *Nec numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Poenos, nec artibus Graecos, nec denique hoc ipso eius gentis ac terrae domestico nativoque sensu, Italos ipsos ac Latinos; sed pietate ac religione atque hac sapientia, quod Deorum immortalium Numine omnia regi gubernarique perspeximus, omnes gentes nationesque superavimus*.

Iam vero non tantum indirecte et propter temporalem felicitatem, curam religionis Rex debet, sed etiam directe, et propter se, ut qua pars principalis ac quasi anima sit imperii. Quippe ut Ammianus Lib. XXIX[6] ait: *Nihil aliud est imperium, ut sapientes definiunt, nisi cura salutis alienae*. Atque ut idem ait Lib. XXX[7]: *finis iusti imperii, ut sapientes docent, utilitas obedientium aestimatur et salus*. Atqui, qui illud Satyrici[8] novit, *optandum est, ut sit mens sana in corpore sano*, is sciat salutem non solius esse corporis, sed etiam animae; ac quanto anima praestantior corpore, tanto huius salutem potiorem censendam corporis sanitate. Si igitur sapientes, ut Ammianus ait, salutem alienam finem esse sta-

1 Nicephorus Callistus Xanthopulus, Hist. eccl. VII, 46 = Migne, P.G. 145 p. 1317.
2 Migne, P.G. 146 p. 921.
3 Cyrillus, de Recta fide ad Theodosium 2 = Migne, P.G. 76 p. 1136.
4 Leo Magnus, Ep. 82 = Migne, P.L. 54 p. 917.
5 Cicero, de Harusp. resp. IX, 19.
6 Ammianus Marcellinus XXIX, 2, 18.
7 Ibid. XXX, 8, 14.
8 Iuvenalis, Sat. X, 356.

tuunt Imperii, potissimum animae salutem curare debet Princeps: praecipua autem imo vera animae salus est aeterna animae salus; quam iccirco optime finem Principis facit Thomas Aquinas, sive alius, libro de regimine Principis, cum alibi, ut infra videbimus, tum cap. ult.[1] ubi ait: *divino cultui Rex toto conatu incumbere debet, tanquam debito fini, non solum quia homo est, verum etiam quia Dominus et Rex est*.

Idem quoque eo evincitur, quod Magistratus Homero[2] dicuntur *ποιμένες λαῶν*. Cui consentit Xenophon, cum Lib. VIII. de Instit. Cyri[3], *Similia esse*, ait, *opera boni Pastoris, et Regis; nam et Pastorem praestare, ut pecora habeant feliciter, et iis uti, si pecudum ulla felicitas esse possit; et Regem itidem urbes hominesque facere beatos, atque iisdem uti*. T*όν τε γὰρ νομέα χρῆναι, ἔφη, εὐδαίμονα τὰ κτήνη ποιοῦντα, χρῆσθαι ἀυτοῖς - ἢ δὴ προβάτων εὐδαιμονία - τόν τε βασιλέα ὡσαύτως εὐδαίμονας πόλεις καὶ ἀνθρώπους ποιοῦντα χρῆσθαι αὐτοῖς*. Quantum igitur *ἐυδαιμονίαν* pecudum - sic loqui liceat - curat Pastor, tantum Rex procurabit hominum *εὐδαιμονίαν*: atqui haec non corpus solum respicit, sed animam quoque, atque id imprimis, ut etiam in Nicomachicis Aristoteles[4] sentit. Sed fortius etiam idem probat, quod Princeps et dicitur et est Patriae Parens, ut Augustinus ait, Lib. XIX, de Civitate Dei, cap. 14[5]: *Imperant qui consulunt, sicut vir uxori, parentes filiis, domini servis.* Quod igitur ius competit Patrifamilias in domo sua, idem aut maius etiam - nam paternum ius a principali determinari potest - convenit Principi in Rep. Atqui patris boni officium est curam gerere non corporis solum, aut bonorum terrenorum, sed etiam et cum primis quidem eorum quae animam tangunt: haec vero inter, quin Religio familiam ducat, quis sanus dubitat?

Quid si exemplis etiam Christianorum Principum movemur, inde quoque clarissimum evadet, Principis munus esse publicitus Religionem instituere, institutam conservare et defendere. Constantinus Magnus in literis ad Ecclesias apud Eusebium, Lib. III, cap. 16[6]: T*οῦτον πρό γε πάντων ἔχρινα εἶναί μοι προσήκειν σκοπὸν, ὅπως παρὰ τοῖς μακαριωτάτοις τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πλήθεσι πίστις μία, καὶ εἰλικρινὴς ἀγάπη, ὁμογνών τε περὶ τὸν παγκρατῆ θεὸν εὐσέβεια τηρῆται*. Idem Constantinus legem tulit, ut basilicae Catholicorum, quas Donatistae occupassent, Catholicis redderentur, nec quas ipsi fabricassent retinere permitterentur: cuius rei meminit Augustinus Epist. CLXVIII. ad Ianuarium[7], et contra Parmenianum, Lib. I, cap. ult.[8], et contra Petil. Lib. II, cap. 92[9]. Etiam edictum contra Arrium tulit, in quo haec inter alia: *Si quid compositum ab Arrio reperiatur, ut igni id tradatur volumus. Illud etiam mandatum, ut si quis librum ab Arrio compositum occultasse deprehensus sit, et eum non statim in medium adductum igne combusserit, morte mulctetur*. Vide Socrat. Lib. I, cap. 6; Sozom. Lib. I, cap. 20 et Nicephor. Lib. IIX, cap. 25. Etiam apud Eusebium de vita Constant. Lib. III, cap. 62, et 63 lex eiusdem exstat adversus

1 Van het Tweede boek.
2 Homerus, Il. A 263.
3 Xenophon, Cyrop. VIII, 2, 14.
4 Aristoteles, Eth. Nicom. I, 9.
5 Migne, P.L. 41 p. 643.
6 Eusebius, de Vita Constantini III, 16 = Migne, P.G. 20 p. 1073.
7 Augustinus Ep. 88 = Migne, P.L. 33 p. 302.
8 Migne, P.L. 43 p. 48.
9 Ibid. p. 322.

haereses omnes. In cuius fine haec legere est[1]: *Nostrae enim prosperae, ac beatae vitae ratione, qua Dei beneficio fruimur, est admodum consentaneum, ut qui aetatem bona spe sustentatam degant, ab omni vago et caeco errore ad rectam viam, a tenebris ad lucem, ab inscitia ad veritatem, a morte denique ad salutem traducantur. Ac quo provisio haec in curandis erroribus robur et firmitatem sibi necessariam assequatur, mandavimus, ut supra dictum est, ut omnia superstitionis vestrae loca, in quibus convenire soletis, omnia dico haereticorum templa - si modo templa appellare convenit - sine recusatione aut controversia diruantur, et diruta absque mora Catholicae tradantur Ecclesiae, reliqua loca publico Reip. usui addicantur, ne ulla vobis in posterum conventus celebrandi relinquatur facultas. Sic igitur hoc ratum statutumque, ut post hunc diem in nullo logo, vel publico, vel privato, nefarii vestri conventus in unum coire audeant.* Huius legis occasione haereticos ac schismaticos paulatim ad Ecclesiam rediisse, praeter Eusebium, eopse et seq. capite, autores sunt Sozom. Lib. II, cap. 30 et Nicephor. Lib. VIII, cap. 52. Etiam filius huius Constantius, priusquam Arrianus fieret, Epistola ad Tyri Episcopum, haec inter alia scripsit: *Certi sitis, me omni ope adnisurum, ut ea quae sunt legis Dei, quam maxime inoffensa illabefactaque serventur, profligatis scilicet et contritis semel inimicis legis, qui sub specie sancti nominis, multiplices et diversas blasphemias inferunt*. Vide Athanas. Apol. II[2]. Idem adversus Donatistas Macarium praefectum suum misit; qua de re Optatus, Lib. III. adversus Parmenianum[3]. Constantio successit Iulianus desertor, huic Iovinianus, de quo sic Gregorius Nazianzenus, Orat. XXI[4] quae est in laudem Athanasii: *ὅς ἵνα ἀρίστην ἑαυτῷ προχαταστήσηται τὴν βασιλείας χρηπίδα*, etc. *Qui Iovinianus, ut pulcherrimum imperii sui fundamentum iaceret, rectamque legum sanctionem, unde conveniebat, auspicaretur, cum omnes alios Episcopos, tum eum ante omnes, qui omnibus virtute praestabat, ac citra dubitationem ullam pietatis causa oppugnatus fuerat, ab exilio revocat. Quin etiam fidei nostrae veritatem, a multis laceratam et perturbatam, atque in sexcentas opiniones partesque distractum, sibi tradi postulavit; ut maxime quidem universus Orbis, si fieri posset, in fidei negotio consentiret, spiritusque auxilio in unum coiret; sin minus ipse certe optimae parti sese adiungeret, simulque et ei robur afferret, et ab ea vicissim acciperet, excelse simul et magnifice de rebus maximis cogitans.* Valentinianum etiam contra Donatistas legem tulisse scribit Augustinus, Epist. CLXVI[5]. Gratiani, Valentiniani Iunioris, et Theodosii senioris lex est, apud Theodoretum Ecclesiast. Histor. Lib. V, cap. 2; et Sozom. Lib. VII, cap. 4[6]: *Cunctos populos, quos clementiae nostrae regit imperium, in tali volumus religione manere, quam divinum Petrum Apostolum tradidisse Romanis religio hucusque ab ipso insinuata declarat, quamque Pontificem Damasum sequi claret, etc.* Item ista: *Episcopis tradi omnes Ecclesias mox iubemus, quos constabit communione Nectarii Episcopi Constantinopolitanae Ecclesiae esse sociatos, etc.* Aliam quoque vide Cod. de summa Trinit. Lib. II[7]. De Donatistis etiam quaedam a Gratiano,

1 Cap. 65 = Migne, P.G. 20 p. 1141.
2 Athanasius, Apologia contra Arrianos 86 = Migne, P.G. 25 p. 404.
3 Optatus, de Schismate Donatistarum = Migne, P.L. 11 p. 987.
4 Migne, P.G. 35 p. 1122.
5 Augustinus, Ep. 105 = Migne, P.L. 33 p. 399.
6 Migne, P.G. 67 p. 1424.
7 Cod. I, 1.

et Theodosio constituta esse docet Augustinus, Epist. CLXVI[1]. Idem Gratianus Edictum emisit, quo universi haeretici, non Ecclesiis tantum aut urbibus excedere iuberentur, sed etiam extra terras omnes propellerentur; qua de re vide Sulpitium Severum Hist. Sacrae, Lib. II, numero 69. Idem Theodosius Magnus Demophilum Arrianorum Episcopum Ecclesiis Constantinopolitanae urbis iussit excedere: eaque ratione factum, ut reliquas etiam Ecclesias recuperarent Catholici, quas sexaginta iam annis Arriani occuparant. Vide Sozom. Lib. VII, cap. 5; et Nicephor. Lib. X, cap. 8. Idem Sozom. Lib. VII, cap. 12, et Nicephor. cap. 10, Lib. XV. testantur ab Theodosio Magno legem latam, ut sectarii neque conventus agerent, neque doctrinam fidei profiterentur, neque Episcopos, aut alios ordinarent. Quae lex exstat in Cod. Theodos. uti et aliae multae ad Religionem pertinentes: unde Hieronymus Epist. ad Paulinum[2] panegyrici pro Theodosio mentionem faciens his verbis: *Et utilitatem legum futuris seculis consecrasti*. Illustre etiam est, quod Socrates de eo narrat, Lib. V, Histor. Ecclesiast. cap. 10[3]: *Determinata* inquit, *die cuiusque religionis Episcopi, ad aulam vocati conveniunt. Aderant igitur Nestorius, et Agelius Homusianae fidei Antistites; Arrianae vero Demophilus; Eunomianae ipse Eunomius; Macedonianae Eleusius Cyzicenus. Ubi convenissent excepit eos Imperator, et accepto cuiusque dogmatis scripto, seorsim Deum impense orat, ut se ad eligendam veritatem adiuvet. Deinde lecto cuiusque dogmatis scripto, reliqua omnia, tanquam separationem sanctae Triadis inducentia, reprehendit ac carpit, solum vero, quod Homusianam fidem continebat, laudat et complectitur.* Hic vero videmus, ut etiam solus Imperator Religionis controversiam decidit. Finem de Theodosio faciam, ubi adiecero haec verba Ambrosii[4], de eius obitu: *Theodosium Imperatorem dilexi: Virum, qui cum iam corpore solveretur, magis de statu Ecclesiarum, quam de suis periculis angebatur.*

Eius vero zelum hac parte imitati quoque filii eius Arcadius et Honorius, quorum hic etiam inter duos Episcopos iudicans, falso Episcopo deposito, verum restituit, ut ait Turrecremata, Lib. IV. Summae, Part. I, cap. 9[5]. Ac quemadmodum Theodosium Arcadius et Honorius, ita Arcadium quoque suus sequutus filius Theodosius iunior, hunc item Marcianus: quorum de Religione leges, et plures sunt, quam ut huc congeri possint, et obviae magis, quam ut nunc referri debeant. Non possum tamen praeterire haec Theodosii et Valentiniani verba, ad Hormisdam Papam[6]: *decere arbitramur nostrum imperium, subditos nostros de Religione commonefacere, etc.* Et illa imprimis: *Inquisitio verae Religionis praecipua est sollicitudo Maiestatis Imperialis.* Item haec eorumdem, Epist. XVII. earum quae vel Cyrilli, vel inter Cyrillianas leguntur: *A pietate quae in Deum est, Reip. nostrae constitutio pendet, etc.* Sed nihil illustrius verbis eorundem, quae ad Illust. Ordinum Edicta citantur[7], ex Lib. II. Novellarum Theodosii, tit. 2. De Marciano vero tantum dicam, Euagrium, Eccl. Hist. Lib. II, cap. 1, et

1 Migne, P.L. 33 p. 400.
2 Hier., Ep. 58 = Migne, P.L. 22 p. 584.
3 Migne, P.G. 67 p. 588.
4 Migne, P.L. 16 p. 1459.
5 Ioh. de Turrecremata, Summa de Ecclesia.
6 Cod. I, 3;
7 Het p. 293 n. 2 genoemde Decretum, daar p. 7.

Niceph. XV, cap. 1. testari, inprimis hoc eum studuisse, ut sublatis haeresibus vera Religio, et rectus Dei cultus doceretur. Eius quoque successor Leo, constitutiones priorum Caesarum pro Orthodoxa Religione confirmavit, ut scribunt Episcopi Aegyptii, Epist. Lib. I. ad Leonem Imper. Eadem mens Iustini senioris; cuius legum pro Religione meminit Niceph. Lib. XVII. cap. 2. Iustinianus quoque Epiphanio Archiepiscopo scribens: *Nos*, inquit, *maximam habemus sollicitudinem, circa vera Dei dogmata, et circa sacerdotum honestatem*. Et constitutione Novella XLII. de Episcopis et Clericis, restituta ab Antonio Augustino: *Sed nos omni providentia curam Ecclesiarum gerimus, per quas et imperium nostrum sustineri, et publicas res per clementiam Dei, ac gratiam muniri credimus.* Extat etiam, ut caetera mittam, Iustiniani Edictum, de summa Trinitate, et fide Catholica: quo, ut in argumento eius merito scribit Ant. Contius, *vix quisquam Patrum, aut Episcoporum, pleniorem ac luculentiorem fidei expositionem emisit*. Procopius vero minime audiri debet, cum Imperatorem summum eo nomine sugillat, quod intra palatii secreta, de mysteriis fidei cum sacerdotibus, quam de re bellica cum senatoribus colloqui mallet. Mitto Iustini iunioris, Constantini Pogonatae, aliorumque constitutiones, de quibus ex Novellis, Nicephoro, et caeteris constat. Nempe Socrates, Lib. V. scribit in prooem.[1] *Ἀφ᾽ οὗ οἱ βασιλεῖς χριστιανίζειν ἤρξαντο, τὰ τῆς ἐκκλησίας πράγματα ἤρτητο ἐξ αὐτῶν, καὶ αἱ μέγισται σύνοδοι τῇ αὐτῶν γνώμῃ γεγόνασί τε καὶ γένονται*. Similiterque postea animati fuerunt Theodoricus Italiae Rex, qui secundum Symmachum iudicans schisma sustulit; ut agnoscit Turrecremata loco ante citato. Item Carolus, Ludovicus, Lotharius, uti Ecclesiasticae leges ostendunt, ab Ansegiso collectae[2]. Nec putandum vel eos quos diximus hactenus, vel Principes Christianos - quos omnes recensere sit longum - hoc sibi iuris vindicasse Episcopis invitis. Imo vero illud suscepisse volentibus Episcopis ostendunt ea SS. Patrum loca, quibus Caesares ad illud capessendum adhortantur, et gnaviter eo fungentes summis laudibus extollunt. Huiusmodi iam adduximus aliquammulta: addam vero et alia, quo res fiat manifestior. Iustinus sane Martyr, Apologia ad Antoninum Imperatorem, cum paratum se dixisset denuo de Christiana Religione cum Imperatore colloqui, addit huiusmodi *χοινωνίας τῶν λόγων βασιλικὸν εἶναι ἔργον*. Clarius etiam Gregorius Nazianzenus: Cum consummasset Iesus hos Sermones, etc. T*αῦτα καὶ λαικοῖς νομοθετῶ, ταῦτα καὶ πρεσβυτέροις ἐντέλλομαι, ταῦτα καὶ τοῖς ἄρχειν πεπιστευμένοις· βοηθήσατε τῷ λόγῳ πάντες, ὅσοις τὸ δύνασθαι βοηθεῖν ἐκ θεοῦ· οὐ τοσοῦτον ὁ ἐμὸς λόγος δυνήσεται πολεμῶν ὑπὲρ τῆς ἁγίας τριάδος, ὅσον τὸ πρόσταγμα*. Augustinus contra literas Petiliani, cap. 92[3]: *Habent ergo Reges, excepta generis humani societate, eo ipso quo Reges sunt, unde sic Domino serviant, quomodo non possunt, qui Reges non sunt*. Et Lib. II. contra Cresconium Grammaticum, cap. 51[4]: *Reges cum in errore sunt, pro ipso leges contra veritatem ferunt; cum in veritate sunt, similiter contra errorem pro ipsa veritate decernunt: ita et legibus*

1 Migne, P.G. 67 p. 566.
2 Karoli Magni et Ludovici Pii capitula seu leges ecclesiasticae et civiles ab Ansegiso ... collectae.
3 Lib. II, 92, 210 = Migne, P.L. 43 p. 530.
4 Lib. III, 51, 56 = Migne, l.l. p. 527.

malis probantur boni, et legibus bonis emendantur mali. Rex Nabuchodonosor perversus legem saevam dedit, ut simulachrum adoraretur; idem correctus, veram, ne Deus verus blasphemaretur. In hoc enim Reges, sicut eis divinitus praecipitur, Deo serviunt, in quantum Reges sunt; si in suo regno bona iubeant, mala prohibeant, non solum quae pertinent ad humanam societatem, verum etiam quae ad divinam Religionem. Quibus gemina habet de correctione Donatistarum, ad Bonifacium, cap. 6. Idem eopse, hoc est, de Donatistarum correctione libro, cap. XIII[1]: *Nondum autem agebatur, quod paulo post in eodem Psalmo dicitur: Et nunc Reges intelligite, erudimini, qui iudicatis terram. Servite Domino in timore, et exultate ei cum tremore. Quomodo ergo Reges Domino serviunt in timore, nisi ea quae contra iussa Domini sunt, religiosa severitate prohibendo atque plectendo? Aliter enim servit quia homo est, aliter quia etiam et Rex est. Quia homo est, ei servit vivendo fideliter; quia vero etiam Rex est, servit leges iusta praecipientes, et contraria prohibentes, convenienti vigore sanciendo. Sicut servivit Ezechias, lucos et templa idolorum, et illa excelsa, quae contra Dei praecepta fuerant constructa, destruendo; sicut servivit Iosias talia et ipse faciendo; sicut servivit Rex Ninivitarum, universam civitatem ad placandum Dominum compellendo: sicut servivit Darius, idolum frangendum in potestatem Danieli dando, et inimicos eius leonibus ingerendo; sicut servivit Nabuchodonosor, de quo iam diximus, omnes in regno suo positos a blasphemando Deo lege terribili prohibendo. In hoc ergo serviunt Domino Reges, in quantum sunt Reges, quum ea faciunt ad serviendum illi, quae non possunt facere nisi Reges. Quum itaque nondum Reges Domino servirent temporibus Apostolorum, sed adhuc meditarentur inania adversum eum et adversum Christum eius, uti Prophetarum praedicta omnia complerentur, non utique tunc possent impietates legibus prohiberi, sed potius exerceri; hic enim ordo temporum volvebatur, ut et Iudaei occiderent praedicatores Christi, putantes se officium Deo facere, sicut praedixerat Christus, et gentes fremerent adversus Christianos, ut omnis patientia Martyrum vinceret. Postea vero quam coepit impleri, quod scriptum est, 'Et adorabunt eum omnes Reges terrae, omnes gentes servient illi', quis mente sobrius regibus dicat, Nolite curare in regno vestro, a quo tueatur, vel oppugnetur Ecclesia Domini vestri, non ad vos pertineat in regno vestro, quis velit esse religiosus, sive sacrilegus? Quibus dici non potest, Non ad vos pertineat in regno vestro, quis velit pudicus esse, quis impudicus?* Haec Augustinus, apud quem, et alia eius generis non pauca legas. Leo Magnus ad Theodosium Augustum, Epist. XI[2]: *Pro integritate fidei, Christianissimum Principem convenit esse sollicitum.* Vide et Epist. XXV[3] ad eundem. Idem Epist. LXXV. ad Leonem Augustum[4]: *Cum enim Clementiam tuam Dominus tanta sacramenti sui illuminatione ditaverit, debes incunctanter advertere, regiam potestatem tibi non solum ad mundi regimen, sed maxime ad Ecclesiae praesidium esse collatam, etc.* Gregorius Magnus[5] quoque Mauritium Augustum laudat, *quod conservandae sacerdotali charitati, et custodiae fidei, rectitudine studii spiritualis, praecipua sollicitudine invigilet*. Vide Lib. IV, Epist. LXXVI et CLXIII, quarum utraque ad Mauritium scripta.

1 Augustinus, Ep. 185 c. V, 19 = Migne, P.L. 33 p. 801.
2 Leo Magnus, Ep. 54 = Migne, P.L. 54 p. 855.
3 Ep. 44 = Migne, l.l. p. 825.
4 Ep. 156 = Migne, l.l. p. 1130.
5 Gregorius Magnus, ad Mauricium Ep. V, 20 en VI, 65 = Migne, P.L. 77 p. 744 en 849.

Isidorus Hispalensis, Lib. III, Sentent. cap. 51[1]: *Cognoscant Principes seculi, Deo debere se rationem reddere, propter Ecclesiam, quam a Christo tuendam suscipiunt. Nam sive augeatur pax et disciplina Ecclesiae, per fideles Principes, sive solvatur; ille ab eis rationem exigit, qui eorum potestati suam Ecclesiam credidit.* Bernardus, Serm. XLVI, super Cantica[2]: *Quomodo namque stabunt ordines Clericorum, et administrationes eorum, si non Principum tanquam tignorum beneficio et munificentia sustententur, et potentia protegantur?* Arnulphus Episcopus Lexoviensis, Sermone in Synodo habito[3]: *Iustitia regiae Maiestatis, per discretionem scientiae dirigit, et informat. Informat ad virtutem, dirigit ad salutem.* Et quid multis opus? cum Christiani Episcopi etiam ad Gentilem Caesarem provocarint. Nam, uti Eusebius scribit Lib. VII, 24. et Niceph. Lib. VI, 17. et seqq., cum Paulus Samosatensis, a Synodo Antiochena damnatus, Episcopi aedes relinquere successori nollet, non dubitarunt Christiani Episcopi provocare ad Imperatorem Aurelianum, qui decrevit, ut illis Ecclesiae domus tribueretur, quibus eam Urbis et caeteri Italiae Episcopi adiudicassent.

Nec recentiores Ecclesiae Reformatae Doctores hac parte a Veteribus dissentiunt. Ostendunt hoc ea loca Musculi, Martyris, Buceri, Ioëlli, Whitakeri, Bilsoni, et Episcopi Cicestriensis[4]. Item Confessiones Belgicae, Helveticae, Basileensis, quae citantur ad Illust. Ordinum Edicta[5]. Addam locum M. Buceri, ex defensione Christianae Reformationis Hermanni Archiepiscopi Coloniensis[6]: *Ad unumquemque Magistratum praecipue pertinet, ante omnia providere, diligentissimeque et efficacissime constituere, ut populo Christi, quoad curam animarum, recte consulatur.* Eadem mens est H. Zanchii Miscell. T. 2.[7]:*Primum*, inquit, *Magistratus munus, ordinare tam illa, quae ad Religionem et cultum Dei attinent, quam quae ad publicam pacem, honestatem et iustitiam*. Sexcenta huiusmodi sunt, in Germanorum, et Helvetiorum locis communibus, uti Polani[8], et aliorum cap. de Magistratu. Nec *περιτομὰς* aliquot, sed libros integros describere oportet, si adferre vellem, quae hac de re Burhillus, Tookerus[9], aliique Angli Theologi scribunt adversus Iesuitas. Unius tantum ex multis paucula ponam.

L. Cicestriensis ad M. Torti librum responsione[10], pag. 364: *In Israele autem nondum os reperi tam durum, quod negare etiam auderet, praecipuas in Religione partes penes Regem extitisse: vel uno hoc argumento, quod per sacrae*

1 Isidorus, Sent. III, 51, 6 = Migne, P.L. 83 p. 723.
2 Migne, P.L. 183 p. 1004.
3 Arnulfus Lexoviensis, Sermo III = Migne, P.L. 201 p. 164.
4 Wolfgang Musculus, Petrus Martyr, Martinus Bucerus, John Jewel, William Whitaker, Thomas Bilson en Lancelot Andrewes (bisschop van Chichester, daarna van Ely).
5 Het p. 293 a. 2 genoemde Decretum, daar p. 8-15.
6 Mart. Bucerus, Constans defensio ex S. Scriptura .... de Christiana reformatione, quam Hermannus archiepiscopus Coloniensis iam ante publicavit, p. 432.
7 Pag. 277 in de editie van 1608.
8 Armand Polanus a Polansdorf, Syntagma theologiae Christianae.
9 Rob. Burhill (Burghill) (1572-1641), schrijver van: Responsio pro Tortura Torti contra Martinum Becanum, Iesuitam. 1611; en William Tooker (Tucker) (1558-1621), schrijver van: Duellum sive singulare certamen cum Martino Becano, Iesuita. 1611.
10 Tortura Torti: sive ad Matthaei Torti librum Responsio, qui nuper editus contra Apologiam Serenissimi .... Principis Iacobi .... Londen 1609. Schrijver is Lancelot Andrewes; het is gericht tegen kardinaal Bellarmini.

historiae seriem totam, mutato novi Regis animo, mutata est semper facies Religionis. Eaque in Religione mutatio Regi semper adscribitur, quasi factum eius. Nec Pontifices unquam vel praestare poterant, ut fieret mutatio in melius, vel ne fieret in peius impedire. Penes eos autem, si Religionis tum Summa fuisset, aliquis aliquando Pontifex, etiam Rege secus affecto, praestitisset hoc tamen, ut cultum Dei illibatum pars aliqua populi saltem retineret. Et pag. seq.: *Regi id semper, Ecclesiae nunquam, vitio datum legimus, quod Excelsa steterint. Regi ergo, sive declaret hoc, sive non declaret, etiam ante Ecclesiae declarationem, id ex officio munus incumbit, deque eo neglecto Deo rationem redditurus est.* Et pag. 373: *Conveniunt illa Regi, dare Iudices in causis Ecclesiae; dare Iudicum Praesidentes; abusus in Religione et corruptelas tollere; Arcam reportare, et praeire reportandae; Templa dedicare, et ad eam rem coetus indicere; libro legis recitato, praecipere Pontifici de repurgando Dei cultu; foedus renovare de Religione reformanda; Templum ingredi et aeneum serpentem confringere; Missiones sacerdotum facere; Pontificem ipsum eiicere, atque exauthorare, ne sit Pontifex: Haec si Regi omnia sic conveniant, convenit et regimen Ecclesiasticum.* Et pag. 380: *Religionis cura, res Regia est, non modo Pontificia, et in Regiis prima, quamque ille non solum, foris ab externa vi, sed et domi ab incuria hominum asserere teneatur. Vos quidem ipsi, si vis instet ulla, rem Regiam clamatis: Ille vero si collapsa sit disciplina, non minus Regiam.* Quod si etiam *τοὺς ἔξωθεν* audire lubet, hi quoque Religionis curam, potissimam faciunt Imperii curam. Ita Plato II. de Rep. ait, praecipue eum, qui publico praesidet, Religionis curam suscipere debere; et eandem IV. de Rep. propugnaculum vocat Magistratus: et Lib. VII. de Legibus nominat vinculum legum, et honestae disciplinae. Cicer. II. de Natura Deorum appellat eam humanae societatis fundamentum. Quae omnia, ut de Religione falsa falso, ita de vera verissime dicuntur. Quemadmodum et Oraculis sacris, una Deorum voce excepta, plane consentaneum est illud Venusini Poetae, Lib. III, Od. 6[1]: *Dii multa neglecti dederunt, Hesperiae mala luctuosae.* Quod si quis exempla desiderat, quibus Principes gentiles praecipuam Religionis curam habuisse demonstretur, adeat Greg. Tholozanum, Lib. XII. de Rep. cap. 4[2], Danaeum, Lib. I. Polit.[3] et alios.

Atque haec satis ostendunt, Principem prae aliis, tam personis, quam rebus, de Religione et Ecclesia, quae publica utraque est, sollicitum esse debere.

Estque eius doctrinae cognitio necessaria plane his temporibus, partim ob Magistratus ipsos, ne se putent *ἀλλοτριοεπισκοπεῖν*, si Ecclesiastica curent, quin vero gravissimam sibi neglecti muneris rationem Deo reddendam sciant, si non curent: partim ob Ecclesiastas, ne huius rei ignorantia se Magistratus imperio in Ecclesiasticis eximentes, transiliant mandatum Christi, iubentis ut Caesari demus, quae sunt Caesaris, Matth. XXII. 21. Et Apostoli Petri, monentis ut subiecti simus cuivis humanae Ordinationi, propter Dominum, 1. Epist. II, 13. Item illud Pauli dictum, docentis omnem animam potestatibus supereminentibus esse subiectam, Rom. XIII, 1; quem locum interpretans Chrysostomus, disertim scribit[4]: *Potestatibus ex debito obedire iubet; ostendens, quod ista imperentur*

1 Horatius, Od. III, 6, 7-8.
2 Pierre Grégoire (Gregorius Tolosanus), de Republica.
3 Lamb. Daneau (Danaeus), Politicorum Aphorismorum Silva.
4 Ioannes Chrysostomus = Migne P.G. 60 p. 615.

omnibus, et sacerdotibus, et monachis, non solum secularibus; id quod statim in ipso exordio declarat, cum dicit. Omnis anima potestatibus supereminentibus subiecta sit, etiamsi Apostolus sis, si Evangelista, si Propheta, sive quisquis tandem fueris. Neque enim pietatem subvertit ista subiectio. Quae verba etiam bonam partem exscripsit Theophylactus. Idem ibidem: *Deus ita exigit, ut creatus a se Princeps vires suas habeat. Neque extenuatio ex eo est, quod Principi honorem suum reddis, sed magis ex eo, quod eum negligendo contemnis*. Eodemque respiciens Bernardus, Epist. XLII, quae ad Archiepiscopum Senonensem[1]: *Omnis*, inquit, *anima potestatibus sublimioribus subiecta sit; Si omnis, et vestra; quis vos excepit ab universitate? Reddite Caesari, quae sunt Caesaris*. Scio ad secularia tantummodo referre haec Pontificios: sed plane iis refelluntur, quae antea de iure Magistratus in Ecclesiasticis diximus. Dolendum vero, hodie isthoc Papale *χρησφύγετον* etiam ab aliquibus studiose arripi, quos alioqui amore sincerae Religionis ac pietatis, erga Deum serio duci iudicamus. Sed sic fere omnes sumus; ut quasi Veritas, Lesbia quaedam regula esset, plurimum feramus sententiam, prout quisque putamus rebus nostris maxime expedire. Itaque qui alias iudicium in Ecclesiasticis utraque manu Magistratui deferimus, et ipsam severitatem principalem erga adversarios nostros, zelum solemus appellare; hi, si nobis delinquentibus, non omnia Magistratus ex animi nostri agat sententia, iudicium retractamus, et quod non minus quam antea zelus dici debuerat, nec conscientia bona, ac citra magnum Ecclesiae dispendium poterat omitti; hoc, quia nunc sic nobis affectis videtur, partim *ἀλλοτριοεπισκοπὴν*, partim etim saevitiam appellemus. Quam bene aptari nobis possit, quod Gregor. Nazianzenus scribit Orat. XVII, quae ad cives Nazianzenos[2]: *Nos, fratres, dum officium ipsi deserentes, Magistratus potestatem iniquo animo ferimus, perinde utique facimus, ac si quis certaminis praesidem, ut improbum accuset, cum ipse in palaestrae leges peccet; aut medicum, ut indoctum et audacem, quod sectionibus et cauteriis utatur, cum ipse gravi morbo laboret, asperioribusque remediis indigeat*. Sed Graece quin potius ipsum audimus: *Ἡμεῖς τοιοῦτο τι πάσχομεν, ἀδελφοὶ, μὴ τὰ ἑαυτῶν κατορθοῦντες, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐξουσίαν δυσχεραίνοντες, ὥσπερ ἂν εἴ τις αἰτιῷ τὸν ἀγωνοθέτην ὡς μοχθηρὸν, αὐτὸς ἐκπαλαίων, ἢ τὸν ἰατρὸν ἀμαθῆ καὶ θρασὺν ταῖς τομαῖς καὶ ταῖς καύσεσι κεχρημένον, ἀυτὸς πονηρῶς διακείμενος καὶ τῶν αὐστηροτέρων δεόμενος φαρμάκων*. Tandem vero sapere discamus, et ut - hortatione Nazianzeni ex eadem Oratione hanc partem cluadum[3] -: *Submittamus nos, tum Deo, tum alii aliis, tum iis qui imperium in terra gerunt: Deo quidem omnibus de causis; alii autem aliis, propter charitatis foedus; Principibus denique, propter ordinem publicaeque disciplina rationem: idque tanto etiam magis, quanto facilioribus illis ac benignioribus utimur.*

Atque haec generatim de iure summi Magistratus in Ecclesiasticis praemittere visum fuit. Porro nec abhorreat animus a speciali eiusdem iuris consideratione: nempe qua illud circa Synodos, vel Pastorum vocationem vel legum lationem, vel iurisdictionem occupatur: sed cum accurate adeo hoc omne persequaris gemino scripto tuo[4], ut nihil - nisi forte quis mole ac numero insaniens, exem-

1 Benardus Claraevallensis, Tractatus de Moribus et Officio Episcoporum, seu Epistola 42 = Migne, P.L. 182 p. 809.
2 Migne, P.G. 35 p. 973.
3 Ibid. p. 972.
4 Ordinum Pietas, en, de Imperio summarum Potestatum.

plorum testimoniorumque struices ampliores requirat - desiderare ultra possit, atque ad haec, quae superius diximus, pro instituto quidem nostro, sufficere nunc temporis possint, speciali illa consideratione vel omissa, vel in aliud tempus reiecta, accedam deinceps ad ipsum scriptum Walaei[1], ac si qua eius hoc mereri nobis videbuntur, et recensebo, et censebo paucis. In ipso operis ingressu multus est in probando, reipsa distingui Magistratus munus a munere Ecclesiastico, idque ut ostendat - quemadmodum passim indicat - Ministros verbi non esse sui Magistratus, sed Dei legatos, *καὶ ἀμέσως* a Deo vocari, non ut Magistratuum obeant vicem, sed ut tam Magistratus, quam caeteros, imo Magistratus prae caeteris Dei verbo pascant. Atqui haec vera falsane dicam incertus haereo, an potius utrumque horum. Quam in sententiam magis animus inclinat, quia pro discrimine potestatis ac iudicii diversimode haec se habent. Potestas enim eorum, qui publica sunt vocatione instructi, vel Civilis est, vel Ecclesiastica. Civilis procurat humanum bonum uti *εὐδαιμονίαν πολιτικήν*. Atque hoc respectu societas hominum, non Ecclesia, sed Respub. vocatur. Potestas vero Ecclesiastica procurat spirituale bonum, uti beatitudinem coelestem. Atque eo respectu haec ipsa societas non iam Reip. sed Ecclesiae nomen obtinet. Potestas vero Ecclesiastica est duplex: una interior, altera exterior. Interior versatur in his quatuor, verbi praedicatione, sacramentorum administratione, ordinatione pastorum per impositionem manuum, et usu clavium. Exterior potestas in externa gubernatione consistit, qua Religio publice sancitur, omniaque procurantur quae ad bonum Religionis, qua publica est, pertinent. Prior illa potestas propria est Ecclesiastarum; posterior primo et per se competit Magistratui. Quod optime intellexit Constantinus Magnus. Is enim in sermonibus super mensam, cui accumbebant plurimi Episcopi, et in his Eusebius Pamphili, dixisse fertur: *ὑμεῖς μὲν τῶν εἴσω τῆς Ἐκκλησίας, ἐγὼ δὲ τῶν ἐκτὸς ὑπὸ θεοῦ καθεστάμενος ἐπίσκοπος ἂν εἴην*. Ubi *τὰ εἴσω* sive res interiores ab Constantino vocantur, verbi divini annunciatio, baptismi et eucharistiae exhibitio, impositio manuum, sive ministrorum ordinatio, et usus clavium; uti antea dicebam. T*ὰ ἔξω* vero sive res exteriores vocat Constantinus, - ut optime eius verba interpretatur vir Caesarei iuris intelligentissimus Melchior Goldastus - defensionem Ecclesiae, custodiam disciplinae Ecclesiasticae recte atque ordine gerendae, Conciliorum seu Synodorum indictionem, legum Ecclesiasticarum sanctionem, emendationem cultus divini, abrogationem superstitionum et idololatriae, observationem ceremoniarum Ecclesiasticarum, notationem vitae et honestatis Clericorum, punitionem impie et flagitiose viventium, ministrorum bonorum procurationem, et malorum depositionem, et si qua id genus alia. Hanc Constantiniani dicti interpretationem confirmat illud, quod ipse dixerit *οἵά τινα κοινὸν ἐπίσκοπον ἐκ θεοῦ καθιστάμενον*. Quo clare indicat se Episcopis etiam in Ecclesiasticis praeesse, nempe non interioris - directe quidem - sed exterioris iuridictionis ratione. Cuius etiam ratione - non tantum ratione civilium legum - se ministrum Dei esse dicebat, seque habere potestatem Episcopos improbos coërcendi, ut est apud Theodoretum etiam Lib. I. cap. 19. Quomodo etiam capiendum calcatum illud: *Rex est persona mixta cum sacerdote.* Neque aliud volunt illi qui dicunt Magistratum, etsi primo cura ei competat rerum Ecclesiasticarum, non semper tamen per se

1 De juiste titel p. 405 n. 2.

exercere, sed fere hanc aliis committere. Quod de sola exteriori iurisdictione intelligunt. Ut omnino immerito hos sugillet Walaeus.

Hoc ut ita esse pareat, adferam aliquot recentiorum loca, superius a nobis omissa, quibus interiorem iurisdictionem Christo, eius ministerium ac functionem pastoribus, exteriorem vero in Ecclesiasticis iurisdictionem et principalem ministerii curam supremo magistratui committunt.

Hier. Zanchius, Tom. 2. Miscellan[1]: *Illud, quo regnum hoc Christi instauratur, conservatur, propagatur, est sacrum, seu, ut vocant, Ecclesiasticum ministerium, cuius ministerii quidem totius, non functio, sed cura penes Principes esse debet, ut in exemplis piorum Regum Iuda, imo ante hos in ipso Mose, videre est. Is ut Princeps et Dux totius populi, curam imprimis, ex mandato Dei, suscepit Religionis et totius sacri ministerii; ipsam vero ministerii sacri functionem a politica separavit, et unam sibi retinuit, alteram Aaroni Pontifici, eiusque liberis Levitis, iniunxit.* Muscul. Loc. comm. de Magistratu: *Quid igitur ministris Ecclesiarum, episcopis, ac presbyteris relinquitur, inquiunt, si Magistratui competit, ut curam gerat ecclesiarum, ministrorum, doctrinae, sacramentorum, rituum ac caeremoniarum, consistorii, scholarum, ac bonorum ecclesiasticorum? Respondeo, relinquuntur illis ministeria, ad quae obeunda eliguntur atque constituuntur. Neque docet Magistratus, neque administrat Sacramenta, sed faciunt haec Ministri. In schola non docet Magistratus, sed docet Ludimagister. In Consistorio non iudicat Magistratus, sed qui ad id officii ab illo sunt constituti. Et tamen superior horum omnium autoritas et potestas ad patremfamilias, labores vero et ministeria ad oeconomum et familiam pertinent. Hac distinctione satis multum relinquitur Ecclesiarum ministris. Utinam officia sua fideliter, utiliter, et prudenter obeant.*

L. Cicestriensis responsione ad Matthaeum Tortum, pag. 370: *In gubernando primatum ponimus, non docendo, et Regem non doctorem summum, sed gubernatorem dicimus; ut iam dirimi possit lis in docendi munere, quod proprie pertinet ad primatum suum; in gubernandi Rex, quod ille sibi solum vendicat ut Rex; nec ilium alterum pontificatum docendi invadet unquam.* Idem eopse libro - quem locum et Walaeus[2] citat -: *Docendi munus, vel dubia legis explicandi, Rex non assumit, vel conciones habendi, vel rei sacrae praeeundi, vel sacramenta administrandi, non vel personas sacrandi, vel res, non vel clavium ius, vel censurae; quae ad sacerdotale munus spectant, seu potestatem ordinis consequuntur. At in iis quae exterioris politiae sunt, ut praecipiat, suo sibi iure vendicat, nosque adeo illi libenter merito deferimus. Religionis enim curam rem regiam esse, non modo pontificiam, et in regiis primam, quamque ille non solum foris ab externa vi, sed et domi ab incuria hominum asserere teneatur: Nam cum lege ipsa Dei custos sit ac vindex, non secundae modo tabulae, sed et primae, primae quoque curam ad se pertinere putat, et primam primae.* Clare etiam Guilielmus Theolog. Prof. et Decanus Lichtfeldensis, Duello contra Becanum Iesuitam pro primatu Regis[3]: *Tota controversia et lis nostra versatur de ea potestate, quae fori exterioris est.* Quod idem sic explicat[4]: *Rex non est supra sacramenta, et verbum; nec super Ecclesiae*

1 P. 228 in de editie van 1608.
2 Pag. 110.
3 Het p. 475 n. 9 genoemde Duellum van Tooker, p. 59.
4 Ibid. p. 23.

spiritualia charismata, et tamen est supremus Ecclesiae gubernator; quia primaria Regis cura agenda est pro rebus ac causis Ecclesiasticis, primatusque Regis in eo munere perfungendo potissimum consistit. Et pag. 15, 16: *Regia sublimitas constituenda est super omnes personas, licet sint Apostoli, sint Prophetae, sint Doctores, Evangelistae, sint denique Pastores, non quidem supra res ipsas, utpote verbum Dei, sacramenta, fidem, poenitentiam, quae sunt spiritualia: per haec enim spirituale regimen animarum Christi est proprium, etsi exerceatur per sacerdotale ministerium. Itaque ministrorum functio et dispensatio, quae concredita est illis, Regum ac Principum minori antecellit perfectione et solatio; non tamen potestatis eminentia, quae omnia bona et salutaria iubet pro Christo et Ecclesia, et prohibet contraria.*

Atque ex his testimoniis constare arbitror, quid iudicii ferii debeat de iis, quae de discrimine Civilis, et Ecclesiasticae potestatis disputat Walaeus usque ad pag. 12. Imo ex iisdem facile etiam diluuntur, quae deinceps usque ad pag. 18. disserit, ut ostendat iudicium de rebus Ecclesiasticis competere Ecclesiasticis. Nam confundit iudicium quod simplex sententiae dictio est, et illud quod cum imperio est coniunctum. Optime idem Guilielmus Tooker adversus Becanum Iesuitam, pag. 50, et 51: *Est quiddam quasi perpetuo Regis Coronae adnexum, quod directivam cum allis, coactivam solus habeat potestatem.* Atque addit, hoc esse quod dicit, *eum primatum Christianum Christiani Principis in Ecclesia Christi sub Christo habere*. Quare quod obiicit Walaeus, sacerdotum fuisse iudicare de lepra tam interna, quam externa, de priori illo iudicio, quod directivum seu suasivum optime vocatur, verissimum est: sed hoc non prohibet, quominus solis Magistratibus, primo et per se competat iudicium imperativum, seu coactivum: quandoquidem eorum est sacerdotes, si vel munus suum non intelligant, vel negligant, officii commonefacere, in locum immorigerorum vel non idoneorum alios surrogare, leges pro Religione ferre. Quae omnia cum non caeco impetu ad mutum alienum, sed post disquisitionem certam fieri debeant, omnino praevium iudicium requirunt.

Respondent aliqui, iudicium quidem Magistratibus competere, cum quaevis actio consequatur iudicium intellectus; nec quod iudicium privatis conceditur, magistratibus eripi possit; verum Magistratus hoc iudicium, recte sentientium Pastorum iudicio conforme esse debere. Sed non cogitant hi, illud ipsum esse, de quo iudicare oportet Magistratum, qui illi sint recte sentientes Pastores. Nec enim ideo *ὀρθόδοξοι* sunt, quia tales se esse profitentur, cum idem faciant *ἑτερόδοξοι*. Nec ideo tales habendi, quia numero vincunt; cum saepe haereticorum numerus sit maior, ut olim cum ingemisceret mundus, seque Arrianum factum esse miraretur, ut Hieronymus scripsit[1]. Initio item Reformationis, et omni eo tempore, quo Waldenses se, totis nempe trecentis annis et quinquaginta, ante Lutherum, Synagogae Pontificiae opposuerunt. Nihil igitur manifestius, quam Magistratum ponderare, non numerare sententias debere. Unde colligere est, quoties Pastorum suorum potius quam aliorum, aut plurium quam pauciorum iudicium sequitur Magistratus, non ideo sequi, quia Pastores illud dicunt, sed quia persuadent, quod dicunt.

Pag. 22 quadrifariam probare occipit duo distincta collegia ordinari Deuter. XVII, unum Ecclesiasticum, alterum Civile. Verum ut duo distincta

1 Migne, P.L. 23 p. 181.

collegia fuisse concedamus - sane utramque in partem non adspernanda video argumenta - non tamen rite evincat, quod vult. Nec enim hoc impediret, quominus et prius Iudices, et post hos Reges, utrique praefuerint collegio, nec res duntaxat Civiles, sed etiam Ecclesiasticas gubernarint, cultum divinum fovendo, collapsum instaurando. Quam piorum fuisse Principum curam, argumentum illud validissimum est, quod pro Iudicum ac Regum vel pietate vel impietate, semper Religio aut floruit, aut iacuit, ut et ante dictum est.

Inter alia vero ait, nisi fateamur, fatendum esse, quod apud Evangelistam dicuntur non minus sacerdotes, quam populi seniores, convenisse ad iudicandum Christum, consecuturum etiam sacerdotes ac Levitas habuisse ius necis. Verum duplici ratione id absurdum non est. Uno nomine, quia *erant quaedam* - verbis utar Burchilli e cap. 28, pag. 294 - *privilegia sacerdotum Veteris Testamenti, quorum erat et in rebus civilibus de iure respondere; etiam Deum consulebant in dubiis, tam civilibus quam Ecclesiasticis*. Altero vero nomine, quia dici potest non habuisse ius necis, qua sacerdotes - nec enim omnes ius hoc habuere - sed qua pars erant summi synedrii, cuius solius erat *iudicare tribum, sceptrum, Pseudo-prophetam, et sacerdotem magnum;* ut ex Talmudistis refert Petrus Galatinus. Iosephus etiam adversus Appionem, Lib. 2 disertim scribit, sacerdotes inspectores omnium, iudices controversiarum, punitores damnatorum fuisse a Mose constitutos.

Pag. 25 argumentum inde pro sententia sua ducit, quod Ecclesiastis solis ius clavium committatur. Sed distinctione hic opus, ad quam nobis praeit Marsilius Patavinus, Secundae partis, cap. 6[1], uno tamen hoc labens, quod satisfactionem Ecclesiasticam, errorem sui seculi secutus, convertit in satisfactionem pro poenis purgatorii. Ipsum audiamus: *In peccatore*, inquit, *vere poenitente aliqua solus Deus operatur etiam absque sacerdotis aliquo proveniente ministerio, mentis videlicet illuminationem, culpae seu maculae peccati purgationem, et aeternae damnationis remissionem. Alia vero sunt quae Deus in eodem peccatore non secundum se solum operatur, sed per ministerium sacerdotis: sicut ostendere in Ecclesiae facie, quis solutus vel ligatus a peccatis habeatur in hoc seculo, ligandus aut solvendus in alio, id est cuius peccata Deus retinuerit aut dimiserit. Amplius, est et aliud quod Deus operatur circa peccatorem per ministerium sacerdotis, etc.* Alterum hoc est satisfactio, seu quorundam pietatis operum a sacerdote impositorum praestatio, quibus se poenitentia peccatorum vere duci declararent. Tertium, ut ibidem Marsilius ait, est, quod *a Sacramentorum communione per sacerdotem excluduntur contumaces, et resipiscentes admittuntur*. De tribus quae a Deo *ἀμέσως* praestantur, nulla est controversia, sed tantum de illis tribus posterioribus. Quod ad primum, qua sacerdos peccata non quidem remittit aut retinet, sed ut optime Marsilius dicit, remissa aut retenta esse ostendit sive annunciat. De hoc litem non movemus. Nam iam antea hoc respectu fassi sumus, administrationem clavium esse iurisdictionis interioris, non exterioris, quam solam Pastoribus tribuimus. Quid mirum? cum praedicatio Evangelii his solis conveniat, administratio vero clavium, respectu huius primae partis, nihil aliud sit, quam singularis Evangelicae praedicationis applicatio, qua alii intromittuntur in Ecclesiam, alii ex ea eiiciuntur: intromittuntur poenitentes et fideles, eiiciuntur impoenitentes

1 Marsilius Patavinus, Defensor Pacis, p. 156 der ed. Gomarus 1598.

et apostatae. Unde et idem Marsilius Patavinus, Secundae partis, cap. 6. hanc clavium auctoritatem vocat iudiciariam potestatem; eamque esse, ex Hieronymo et Augustino definit, *discernendi scientiam, et potentiam qua* - sacerdos - *dignos recipere, et indignos excludere debet a regno*. Nempe ex pronunciato generali scripturis contento, quod in syllogismo maius est pronunciatum, et ex cuiusque personae qualitate, qua vel fidelis, vel infidelis est - haec res minus constituit pronunciatum - concludit, qua quisque conditione sit apud Deum, num Regni particeps an exsors; sive num damnatione peccato solutus, an constrictus. Unde ministerii usus, sive ius hoc singularis applicationis, non modo clavibus, quibus claudimus et aperimus, sed etiam vinculo comparatur, quod vel stringitur, vel solvitur. Ad priorem tralationem pertinet, quod Christus ait: *Tibi dabo claves Regni coelorum.* Ad alteram referendum quod dicit: *Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum in coelis; et quodcunque solveris in terris, erit solutum in coelis;* utrumque igitur singulari Evangelicae praedicationis applicatione fit, ut tum aperiamus, vel claudamus, tum ligemus, vel solvamus; sed aperimus et claudimus ratione personarum, ligamus et solvimus ratione rerum hoc est peccatorum. Quomodo optime, iudicio meo, Christi verba explicat Iunius, in analysi ad hunc locum, ubi sic scribit: *Ministerio servorum Dei, tum personae in Ecclesiam intromittuntur, aut eiiciuntur; tum rei ligantur solvunturque, id est peccata tenentur, aut condonantur.* Secundum erat satisfactio, qua poenitentiae quaedam signa in delictis gravioribus perscribebantur; de cuiusmodi satisfactione agit Cyprianus Ep. XII et LIV[1] et alibi. Haec signa suadere sacerdos potest, *χυρίως* vero loquendo imperare non potest; cum penes eum solum, qui imperium habet, sit vis coactiva. Tertium est abstentio a coena, sive nonexhibitio signi Sacramentalis; qua minister non de aliena actione iudicat, sed de sua: peccet enim contra charitatem, si ei praebeat signa, ad quem scit non pertinere. Eoque nec ullum hic imperium, sed tantummodo ministerium est. Atque hinc liquet, quatenus clavium usus solis conveniat pastoribus, et tamen horum quoque ratione ad Magistratus indirecte pertinet, hoc est non quoad usum ipsum, sed quoad curam circa eum qua publicus est. Nam verae Religionis cura *cum primis pertinet ad curam, et potestatem Magistratus*, ut Musculus ait[2]. Quomodo et idem antea dixerat[3]: *Cura Religionis publicae, ad Magistratum non simpliciter, et utcumque, sed cum primis pertinet.* Quo loco non haec Musculi mens est, magis Magistratum Religionem, quam res civiles curare debere; sed vero curam Religionis, qua publica, ad Magistratum magis, quam ministros pertinere. Unde idem ait[4] penes Magistratum esse, *superiorem Religionis potestatem et curam*. Atque ex his quoque liquet nihil efficere Walaeum, seu vulgarem, seu illam Bilsono et aliis aliquot eruditis viris probatam sequamur interpretationem loci istius, Matt. XVIII, de qua Walaeus agit p. 25 usque ad p. 29.

Illud vero invidiose, et prope dixeram maligne quod pag. 28 ait eos qui disciplinae Ecclesiasticae exercitium Magistratui primo dicunt convenire, novum cudere Christianismum, novam plane Ecclesiae faciem inducere, qualis nec apud ipsos obtineat haereticos. Nam Disciplina Ecclesiastica, et qualis in primitiva

1 Migne P.L. 4 p. 264; 3 p. 877.
2 W. Musculus, Loci communes p. 1369.
3 Ibid. p. 1363.
4 Ibid. p. 1371.

obtinuit Ecclesia, et qualis nunc nonnullis locis est, partim divinae est institutionis, partim humanae. Divinae est, quod pastor impoenitenti et incredulo regnum coelorum claudit, hoc est quod tanquam legatus Christi regnum coelorum ei clausum esse denuntiat. Item quod palam haeretico aut facinoroso non exhibet signa Sacramentalia. At humanae institutionis est, quod qui peccarit, licet poenitentia facti ducatur, praefinito tempore seorsim a caeteris inter poenitentes iubeatur consistere; atque alia id genus omnia habentia poenam positivam. Posteriora haec non conveniunt Ecclesiastis, qua tales, sed ubi Magistratus est Christianus, ius omne circa ea habent a magistratibus, quibus solis convenit iurisdictio proprie dicta. At priora competunt quidem Ecclesiastis, ut tales sunt; sed hoc non impedit, quo minus Magistratus sit procurare, ne Pastores in munere suo sint negligentes, vel etiam seu odio, seu alio affectu, consolatione debita vel Sacramentalis signi exhibitione fraudent quos non oportebat. *Nam*, ut verbis utar Gregorii Magni in Iohan. cap. XX. Homil. XXVI[1], *saepe agitur ut indignus Episcopus vel damnet immeritos, vel alios ipse ligatus solvat. Saepe in solvendis ac ligandis subditis suae voluntatis motus, non autem causarum merita sequitur. Unde fit ut ipsa haec ligandi ac solvendi potestate se privet, qui hanc pro suis voluntatibus, et non pro subiectorum moribus exercet*.

Peccat igitur Walaeus cum disciplinam Ecclesiasticam posteriori tantum modo considerat; cum ius eius Magistratui priorum ratione imprimis tribuatur: nempe quia haec proprii imperii sunt, solus autem Magistratus vim habet cogendi. Interim illud bene est, quanquam satis non est, quod paulo post, pag. nempe 30, agnoscit ipse, satis patere e verbo Dei, Magistratus officium esse curam gerere. ut recte exerceatur universum ministerium Ecclesiasticum, ac proinde etiam Disciplina Ecclesiastica. Quamquam fallitur, cum existimat sic Magistratus esse curare, ne quid hic peccent Presbyteri, quomodo Presbyterorum videre est, ne quid delinquant Magistratus. Nam Magistratus cura est principalis, quia imperii est, directi quidem circa priora illa, quae humani sunt instituti; indirecti vero circa posteriora, quatenus procurat ut fiant, quae instituti sunt divini. Quod ait non consequi ex iis quae confessus erat, si iure suo abutantur Presbyteri, posse ad Magistratum *χυρίως* loquendo appellari, in eo illi minime adstipulamur. Nam omnino Magistratus cura superior est, ut bene Musculum dicentem videmus. Quid vero appellare aliud est, quam ab inferiori iudice ad superiorem provocare, seu voce illud fieret, seu libello? ut est L. XIV. de Appellationibus[2]. Quomodo et in Veteri glossario legere est: *Appellatio est proclamatio ab inferiori ad superius tribunal, vel gravaminis relevatio, per clamationem ex minori ad maiorem iudicem factam, praetextu iniqui gravaminis, vel iniustae sententiae.* Et quid infirmius isthac argumentatione cum sic colligit: Ad Magistratum summum non appellari nisi in iis, quae per se subire possit Magistratus; non posse autem Magistratum praedicare Evangelium, aut Sacramenta administrare, eoque in his ad eum appellari minime posse. Nam et multa sunt ministeria civilia, quae per se obire Magistratus summus minime debeat, in quibus tamen ad eum licet appellare: cuiusmodi sunt ea, quae sui vilitate offuscarent, vel etiam ludibrio prostituerent summi imperii Maiestatem. Verum esto sane, ut appellationis vox apta satis non sit, saltem concedat, si Presbyteri disciplinam iniuste exerceant, posse unumquemque de iniuria conqueri apud Magistratum; ac quamquam huius non sit facile querimoniis istis habere

1 Migne, P.L. 76 p. 1200.
2 L. 14 C. VII, 62.

fidem, tamen nec facile debere illis aurem obstruere; imo nec magis perpeti debere iniustum clavium usum in Consistorio, quam haereticam institutionem in Templo. Quae diffiteri non potest: ut qui ipse, p. 30, scribat, si tempora incidant, quibus Disciplina corrigi debeat, Magistratus esse facti rationem exigere a Presbyterio, excommunicationem innocentium sui autoritate imperii impedire; quomodo Athanasio a Synodo condemnato, Constantinus - ut Socrates testatur, Lib. II[1] - alios instituit conventus, quorum opera, uti et virorum aliquot doctorum, res denuo cognosceretur; quomodo item Magistratus pii nostro seculo Ecclesias Reformatas, adversus excommunicationem Pontificis et Concilii Tridentini defenderunt, hodieque per Dei gratiam tuentur. Atque hoc etiam - pag. 33 - Th. Bezam agnovisse ait[2], ubi haec eius citat verba adversus Erastum: *Cum etiam a recte constituto consistorio possit reis delatis iniuria fieri, in augustioribus territoriis, citra ullam Ordinis Ecclesiastici violationem, Christianus Magistratus, ut tabulae utriusque et Ecclesiasticae εὐταξίας custos et vindex, prospicere potest conquerentibus*. Mox etiam - pag. eapse et seq. 34 - ait, Magistratum tantumdem iuris in Synodos ac Concilia quaecumque obtinere, cum usu non raro venerit, ut his quoque decernerentur, quae verbo Dei repugnarent. Eoque id si fiat, talibus constitutionibus obviam ire et posse et debere. Quae omnia praeclare ab eo dicuntur, ac istiusmodi sunt, ut principalem Ecclesiae curam penes Magistratum summum ease evincant. Praesertim cum - vers. 10 et 11 pag. huius 34 - dicat se semper loqui de iis quae ad *οὐσίαν* Religionis pertinent, quaeque verbo Dei disertim praecipiuntur. Nam si circa haec Magistratui tribuit imperium indirectum, quo iubeat quae Deus iubet, eo quod Deus iubet: non dubitandum videtur, quin directum etiam imperium Magistratui concessurus sit in iis, quae ad aedificationem quidem Ecclesiae pertinent, sed speciatim verbo Dei non praecipiuntur. Et sane propter haec, et alia istiusmodi factum credo, ut vir quidam praestans - quemadmodum praesente D. Heinsio mihi retulit Colonius - iudicium hoc tulerit de scripto Walaei: tam multa eum adversariis largiri, ut prope non videat, quid in controversia relinquatur. Ac etiam clarissimus P. Bertius praesente Collega meo[3] dixit mihi, se ex iis quae hactenus eo in scripto legisset, iudicare aliud non posse, quam cum Wtenbogartio in re ipsa consentire. Quod pag. eapse ait Musculum, et aliquot alios eius populares, ab unanimi Christiani orbis sententia pauxillum deflexisse, idque odio Anabaptisticae Disciplinae factum videri: mihi quidem verisimile non fit, sed potius censeo impugnatam ab iis eam disciplinae rationem, quae Genevae obtinet, quam et alii alibi inductum ire voluerunt. Ac sic ut sentiam, magis faciunt verba cap 18. Confessionis Helveticae, quae ipse citat pag. 35. Sunt vero istiusmodi: *Cumque omnino oporteat in Ecclesia esse disciplinam, et apud veteres quondam usitata fuerit excommunicatio, fuerintque iudicia Ecclesiastica in populo Dei, in quibus per viros prudentes et pios exercebatur haec disciplina, Ministrorum quoque fuerit ad aedificationem disciplinam hanc moderari, pro conditione temporum, status publici, ac necessitate, ubi semper tenenda est regula, omnia fieri debere ad aedificationem, decenter, honeste, sine tyrannide, et seditione.* Et sane nihil Musculus dicit, quod non aliis quoque Reformatae Ecclesiae doctoribus videatur; ut omnino non *φιλόχαινος*, qualem Walaeus videri vult,

1 Van zijn Historia ecclesiastica.
2 Th. Beza, Tractatus ... de vera Excommunicatione et Christiano Presbyterio (1590) praef.
3 De Onderregent van het Collegie, Casp. Barlaeus.

- nempe hanc mercedem reportant qui diligentius veritati indagandae incumbunt - sed *φιλαληθὴς* dici debeat. Quod vero pag. 42 ait, maligne Wtenbogartium adversariis suis impingere studium collateralis imperii: utinam verum esset! Nec enim diu foedo hoc schismate inconsutilis Christi toga apud nos scinderetur. Sed quis, nisi partium studio penitus occaecatus, non videt quid rerum agatur? Nec enim mussant, sed aperte dicunt, non dicunt tantum, sed palam sic omnia sua componunt, ut, quamquam dicis gratia nonnihil Magistratibus in rebus Ecclesiasticis tribuere videantur, tamen summum sibi in Ecclesiasticis imperium arrogant. Nempe unicuique in arte sua credendum aiunt; Theologorum vero artem esse Theologiam, eoque Magistratus, quos rerum Theologicarum nescientes fingunt, adversus suam adversari sententiam nefas putant. Illum demum Magistratum omne punctum tulisse videri volunt, qui iudicio suo diffidens, omnia de Pastorum iudicio exequatur. Quod quid aliud est, quam Magistratus in Ecclesiasticis subiicere Ecclesiastis, et quod se facere negant, duo non subordinata, sed collateralia summa imperia inducere in Rempublicam? Interea placet quod Walaeus ibidem et pag. 43 agnoscit, collaterale imperium Civilis et Ecclesiasticae potestatis noxium esse Reip. planeque doctissimorum virorum iudicio repugnare. Recte item quod ex Esdrae VII, 25 probat Magistratum tabulae utriusque esse custodem et vindicem; ac, quamquam circa spiritualia spiritualem non habeat potestatem, circa tamen ea, ut Ecclesiastica sint, potestatem Ecclesiasticam obtinere. Quod et Bezae auctoritate ipse - pag. 43 - confirmat, ut qui in fine libri adversus Erastum[1] agnoscat, Magistratus officium esse, Pastores negligentes sui muneris admonere, pertinacibus poenam infligere, ac ut meliores surrogentur in peiorum locum procurare. Pag. 44 rursum *σχιαμαχεῖ*, cum tanquam aliquid magnum probat Ecclesiastas non esse vicarios Magistratus, sed Christi servos: nec Magistratus circa spiritualia potestatem habere internam ac spiritualem, sed externam et corporalem. Nec enim aliud pii Magistratus poscunt, eoque nihil superest, quam ut omnes se hoc agnoscere et sermone et vita testentur.

Sed veniamus ad statum quaestionis, quem pag. eadem adsignat. Ait in hoc controversiam omnem positam esse, num soli Magistratus, an vero etiam Pastores *ἀμέσως* sub Deo collocentur. Negat mox sic ministros verbi esse sub Magistratu, quomodo urbis praefectus suberat Traiano. Quod Magistratus summi potestatem *ἀμέσως* a Deo esse concedit, in hoc recte a pontificiis dissentit. Similiter Theophilus. Lib I. ad Autolycum in Orthodoxogr. pag. 291[2]: *ὁ βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ θεοῦ γέγονεν*. Et mox eum vocat *ἄνθρωπον ὑπὸ θεοῦ τεταγμένον*. Rationem quoque subiungit *τρόπῳ γάρ τινι, παρὰ θεοῦ οἰκονομίαν πεπίστευται*. Et Epiphanius imprimis haeresi 40 quae adversus Archonticos, pag. 131[3]: *Διάκονος γὰρ - ἡ ἐξουσία - ἐστὶν εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐκ θεοῦ τεταγμένος τῷ τὸ κακὸν πράττοντι· καὶ ὁρᾷς ὡς ἡ ἐξουσία αὕτη ἡ κοσμικὴ ἐκ θεοῦ τέτακται καὶ μαχαίρας ἔλαβε τὴν ἐξουσίαν; οὐκ ἀλλαχόθεν δὲ ποθὲν ἀλλ᾽ ἐκ θεοῦ*. Aperte indicat, utut applicatio potestatis ad Personam, quam Ordinationem dicimus, ab hominibus sit, ipsam tamen hominibus imperandi potestatem non aliunde Regibus obtingere, quam a summo illo Rege, cuius vicem obeunt in terris. Et ratio idem evincit. Nam homo homini potestatem dare potest, ut suo subiectivo loco imperet. At ut loco regat eius, qui sibi non subiiciatur, minime dare potest.

1 Het p. 484 n. 2 genoemde Tractatus p. 124.
2 Migne, P.G. 6 p. 1041.
3 Migne, P.G. 41 p. 684.

Atqui Deus homini non est subiectus, sed homo Deo. Non igitur hominis, sed solius Dei est dare, ut imperet loco Dei. Ac quod Walaeus censet, similem penitus esse Ecclesiastarum rationem, non satis hac parte a Pontificiis recedit: distinguere enim debuit inter ea quae interna, quaeque externa sunt; prioris generis diximus esse praedicationem Evangelii, et ius administrandi Sacramenta, posterius vero actiones omnes ad politiam Ecclesiae spectantes, quarum *περιστάσεις*, uti locus, tempus, numerus, modus, verbo Dei non definiuntur, eoque ab omnibus determinantur, prout ad cuiusque Ecclesiae aedificationem maxime conducit. In posterioribus hic Magistratus directum imperium a Deo habet, nec Deo, sed Magistratui *ἀμέσως* subiecti sunt Ecclesiastae. In prioribus altera distinctione opus: quia vel potestas in sese consideratur, vel communicatio potestatis, vel principalis circa eam communicationem cura. Potestas ipsa *ἀμέσως* est a Christo, cuius Ecclesiastae sunt legati. In hoc igitur conveniunt Ecclesiastae et summi Magistratus, quod non minus ius Ecclesiam docendi, quam Remp. gubernandi a solo est Deo. Imo conveniunt quoque quoad potestatis communicationem. Nam ut potestas quidem summo cum imperio gubernandi *ἀμέσως* est a Deo, at nihilominus applicatio ad personam, quam electionem dicimus, ab hominibus, ex. gr. in Caesare ab Electoribus: ita etsi ius docendi, et administrandi Sacramenta, et imponendi manus, clavibusque utendi *ἀμέσως* sit a Deo; tamen Pastoribus - Prophetas et Apostolos *ἀμέσως* hoc quoque respectu vocatos excipio - per hominum consensum applicatur.

At ratione tertii disconveniunt, nimirum ratione curae principalis procurandi ea, quae ad publicum verae Religionis exercitium pertinent. Cum enim publica omnia, qua publica, ei subsint, qui publicis summo cum imperio praeest, etiam universam Religionis curam, qua publica est, summo Magistratui subiectam esse necesse est. Eoque respectu fatendum Ecclesiastas secundum interiora illa, nempe praedicationem Evangelii, administrationem Sacramentorum, impositionem manuum, et ius clavium a Magistratu summo dependere. Quod cum dico, non tantum Ecclesiastas Magistratui subiicio, quatenus in horum arbitrio est, quae Religio publice debeat obtinere; sed etiam quatenus eorundem est procurare, quae ad Religionis purae primitus institutae conservationem, aut collapsae instaurationem pertinent. Atque hinc planissimum fit, non in eo tantum discrimen esse inter Magistratus et Ecclesiastas, quod illorum munus in imperio, horum in sola directione ac ministerio situm sit: sed etiam quod Ecclesiastae in Ecclesiasticis immediate non Deo, sed Magistratibus subsint, nempe qua Religio publica est: directe quidem ratione exteriorum, in quibus proprie dictum imperium habent; indirecte vero in caeteris, in quibus improprium habent imperium, ut quod solum consistat in procurando ea, quae Deus imperavit. Illustremus haec exemplo de Coena Dominica, in qua tum essentiala spectantur, tum quae extrinsecus accedunt. In prioribus ius Ecclesia non habet aliquid omittendi vel mutandi, eoque nec Magistratus, qui supremus est Ecclesiae gubernator, potestatem habet hic aliam quam procurandi, ut a Presbyteris observetur Dominicum institutum. Si igitur Presbyteri vel solum calicem populo praebere velint, quod nusquam fieri arbitror, vel solum panem, uti in Pontificia Ecclesia obtinet consuetudo, est pii Magistratus - quidquid contra disputent Presbyteri, quamcumque etiam in rebus Ecclesiasticis et scientiam, et potestatem sibi arrogent, Magistratibus derogent - istiusmodi dimidiati Sacramenti abusum omnimodis impedire. Sed de externis et accessoriis

habet Ecclesia, eoque et qui Ecclesiam moderatur Magistratus, potestatem instituendi quae vel ad locum, vel tempus, vel numerum, vel modum pertinent. Ratione loci, ut in quibus ea templis debeat celebrari. Ratione temporis, uti quod, licet Christus Coenam Dominicam vesperi celebrarit, tamen, cum iubeat Scriptura omnia facere *πρὸς οἰκοδομὴν*, satius sit administrari eam, quo tempore homines etiamnum ieiuni esse solent: ut quod ad Religionem piamque devotionem longe sit accommodatius. Ratione numeri, ut quoties in anno ea debeat celebrari, num Dominicis diebus, an etiam aliis, - in quo vetus Ecclesia variavit - et si Dominicis tantum, num singulis, an quibusdam, et quibusnam. Ratione denique modi, ut cuiusmodi adhibendae sint preces, gratiarum actiones, hymni, ceremoniae; quae quia in potestate sunt Ecclesiae, nostro quoque seculo, in ipsis quoque Ecclesiis Reformatis, non parum varietatis cernere est. In huiusmodi igitur omnibus Ecclesiae ius concedunt definiendi, ac canones constituendi, Magistratui directum ac proprie dictum imperium conceditur. Atque hac essentialium atque accidentalium, directi et indirecti imperii distinctione, in fumos abit, quod Wtenbogartio eiusdem pag. vers. antep. obiicit Walaeus, tantam veritatis vim esse, ut ei subinde veritas excidat invito; ut qui interdum agnoscat Pastores *ἀμέσως* muneris sui mandatum habere a Deo, et tamen alias contendat, eos ab et sub Magistratibus consequi exercendi muneris sui potestatem.

Pag. 45 agnoscit non posse Magistratum summum renuntiare summo in civilibus imperio, nisi simul desinat esse Magistratus. Optime. Sed idem in Ecclesiasticis locum habet. Imo in his tanto magis, quanto temporalibus praestant aeterna. Nec enim civilis tantummodo beatitudo, sed etiam coelestis, ac haec quidem imprimis, finis est regiae potestatis; ut antea ostendimus, ac recte agnoscit Isidorus Pelusiota, L. III, Ep. 249, quae ad Isidorum Diaconum[1]: *Ἐξ ἱερωσύνης καὶ βασιλείας τὰ πράγματα συνέστηκεν· εἰ γὰρ καὶ πολλῷ ἀλλήλων διαφέρουσιν, - ἡ μὲν γὰρ ὡς ψυχὴ εἴην, ἡ δὲ ὡς σῶμα - ἀλλ᾽ εἰς ἓν ὁρῶσι τέλος, τὴν τῶν ὑπηκόων σωτηρίαν*. Cui consona scribit Thomas Aquinas, Lib. I. cap. 14. et cap. 3. Lib. III. de Regimine Principum. Quanquam is liber, etsi in Romana quoque editione legatur, Thomae tamen falso tribuatur, ut in quo Rodolpho Adolphus, Adolpho Albertus successisse dicatur, quorum hoc contigit annis post Thomae obitum 25. Sed istoc utut est, optime eo quo dixi libro legere est: *Finis ad quem principaliter Rex intendere debet in seipso et in subditis, est aeterna beatitudo, quae in visione Dei consistit: et quia ista visio est perfectissimum bonum, maxime movere debet Regem, et quemcumque. Dominum, ut hunc finem subditi consequantur.* Quod si beatitudo supernaturalis sit principalis Regis ac Regni finis, sane cum regnum non sit ob Regem, sed Rex propter regnum, - quomodo non oves ob pastorem, sed pastor est propter oves - liquet Regis esse omnes subditos suos regere, tam in Ecclesiasticis, quam Civilibus; nec posse hoc imperium summum in Ecclesiasticis in alterum transferre, quin alienet principalem imperii sui partem, ac proinde Magistratus summus esse desinat, ut qui se abdicet eo, quod, non dico imperii summi quarto modo proprium sit, sed quod de essentia est imperii, et quidem ut dicebamus, principalis imperii summa pars.

Quod hoc loco et alibi Walaeus ait, posse Magistratum in civilibus exequi ea munera, quae alteri mandat, sed non posse per se obire praedicationem Evangelii

1 Migne, P.G. 78 p. 928.

et Sacramentorum administrationem, eoque neutiquam Magistratui id iuris competere in Ecclesiasticis, quod obtinet in civilibus, hoc quanquam imperitum aliquem movere possit, revera tamen nihil officit iis, quae hactenus diximus. Nam iam antea confessi sumus, Ministros ius docendi, aliaque ei necessario connexa agenda, non minus *ἀμέσως* adeo obtinere, quam Magistratus summum imperium immediate habet a Deo. Sed non de essentialibus ministerii, verum de imperio disceptatio est, hoc est, quaeritur, an non Ecclesiastae directo Magistratus imperio subsint in rebus exterioribus, sive in actionibus ordinem ac *πολιτείαν* Ecclesiae spectantibus, indirecte vero in interioribus, quantenus eius est procurare, ut a Pastoribus fiant, quae Deus iussit, atque ad hoc habet vim coactivam. Nec quidquam ad rem facit, quod Magistratus per se non potest exequi munus Presbyterorum, quia nec Magistratus multa munia, ob vilitatem sui obire per se possit; nec tamen id impedit, quominus supremum circa ea habeat imperium. Hinc Burchillus, cap. 21, pro Tortura Torti: *Supremi*, inquit, *in quovis genere gubernatoris non est, exequi singulorum officia, sed curare, ut suum quisque officium exequatur. Utque in supremo gubernatore, in rebus coniugalibus, non requiritur, ut potestatem habeat coniugalem: ita nec in supremo gubernatore, in rebus sacerdotalibus requiritur, ut habeat potestatem sacerdotalem.*

Pag. 46 ait, si Magistratus iure suo abutens, seu falsis Pastoribus, seu aliter Ecclesiam Dei perditum ire velit, Ecclesiam hoc iuris habere, ut vel invito Magistratu novos ac sanos sibi eligat Pastores. Sed confundit Ecclesiam qua talis, et qua publica. Nam ius hoc quidem Ecclesiae concedimus, ut si Imperator haereticus lupum Christiano ovili praeficere velit, sibi cavere a lupo, deque vero animarum Pastore prospicere possit. Sed Minister iste, Ecclesiae quidem Minister erit, publicae vero Ecclesiae Minister non erit. Ut efficeret, quod vellet, probare debuit Ministros Ecclesiae, qua publica est, non a Magistratu solo ius consequi publice docendi, aliaque exercitia Religionis publice obeundi.

Quod fine eiusdem pag. ait, sic novum invehi papatum, imo tot Papas novos statui, quot sint supremi Magistratus, id a Iesuitis quoque obiici scimus Theologis Anglis; a quibus id semper negatum fuit. Audiamus Guilielmum Tookerum, S. Theologiae Professorem, et Decanum Ecclesiae Lichfeldensis, in Duello suo cum Becano Iesuita, pag. 13: *Cum*, inquit, *Regem Ecclesiae praeponimus, primatumve et regimen in Ecclesia supponimus, nec Pontificatum veterem, nec Papatum novum invehimus in Ecclesiam*. Quod plenius declarant verba serenissimi Iacobi Magnae Britanniae Regis a Tookero, pag. 5, adducta: *Regibus*, inquit, *Christianis Ecclesiam intra fines suos, non minus quam reliquum populum esse gubernandum, ut qui custodes sint utriusque tabulae; non quidem novos articulos fidei condendo, - id enim Papae munus est - sed efficiendo, ut Dei verbo publice obtemperetur, Religionem repurgando, iuxta divinam voluntatem in sacris patefactam, et temporalem gladium in beneficium spiritualis potestatis distringendo, abolendo corruptelas, Ecclesiasticam autoritatem sanciendo, quaestiones frivolas et schismatum licentiam vel componendo, vel coercendo, tollendoque, quod Constantinus factitavit; denique decorum quoddam tuendo, et leges ac iura praescribendo, de adiaphoris rebus omnibus ordinis gratia: ad quem solum scopum collimat hoc iuramentum primatus.* Hactenus Rex, qui et paulo ante dixerat: *Reges Veteris Testamenti cuncta moderatos esse, quae ad Ecclesiasticum regimen quoquo modo pertinerent.* Atque uti nec plus, nec minus, quam serenissimo Regi debetur supremo nostro Magistratui, ita neque minus, vel amplius ei tribuimus, nec ipse plus sibi vindicat.

Nec enim sibi infallibile tribuit iudicium in rebus Religionis, quod facit Papa; nec potestatem condendi capita fidei, quae conscientias obligent; sed tantum ius sanciendi, quae Religio publice debeat obtinere, procurandique ea quae ad *ὀρθοδοξίαν* et aedificationem Ecclesiae iudicat pertinere. Non se facit spirituale caput Ecclesiae, quod scit solius esse Christi; non ipse obire vult Ministerium Ecclesiasticum, quia scit se ad hoc non vocatum a Deo: verum quia scit officium summi Magistratus praecipue versari circa Religionem et cultum divinum, - ut qui imprimis debeat procurare, ut subditi consequantur beatitudinem aeternam - eo conscientiam suam sic arbitrio eorum, quos falli scit posse et solere, alligare non vult ut ad nutum alienum omnia in Ecclesiae rebus exequatur. Scit sibi a Deo commissum esse officium dirigendi regimen suum in finem verum, qui est beatitudo coelestis; scit hoc principale officium suum esse; hoc igitur se munere abdicare non vult, nec aliis resignare, salva conscientia, potest, qui ad istud vocati non sunt, plurimum etiam ut ad illud vocentur idonei non sunt. Non novum Papatum invehunt, qui hoc Magistratui tribuunt, sed qui adimunt. Nam inter elogia, quibus Anti-Christum insignit Scriptura, illud est quod se efferat supra omne id quod dicitur Deus. Magistratus autem in Scripturis dicitur Deus. Ac eundem haec iubent esse custodem et vindicem tabulae utriusque. Hoc igitur qui vel sermone, vel facto eripit Magistratui, is mores induit Anti-Christi. Facit vero illud, qui potiorem imperii summi partem sibi vindicat. Summa autem imperii pars est, quae circa Ecclesiastica versatur. Hanc igitur qui Magistratui aufert, Anti-Christo ac Papae hac saltem parte quin similis sit dubitandum non est.

Pag. 48 *ἀσύστατον* esse ait, velle alicui, quem fatearis posse errare, tribuere summam in Religione potestatem; atque hoc cum probe assequerentur Pontificii, eorum plerosque, quia Papam errare posse faterentur, Concilio eum subiecisse. Sed horum longe deteriorem esse opinionem, qui insimul et Magistratui tribuant iudicium fallibile, et ei tribuant supremum ius in negotio Religionis. Mira sane argumentatio, cum negare non possit etiam Synodos saepenumero falli, eoque si quid ponderis huic insit argumento, fateri ipse cogatur nec penes Synodum supremum illud ius fore. Sane si Synodi falli possint, quis non videt Magistratum non debere credere propter se, sed quia consentiant cum Scripturis, et canonibus antiquis? In quascumque igitur nos partes versemus, effugere illud non possumus, quin de Synodis *ἐπίκρισις* competat Magistratui. Si enim unicuique etiam privato, ex Theologorum sententia, iudicium convenit in causa Religionis, quomodo hoc Magistratui non competet? Ac si nec privatus quisquam adstringitur iudicio Synodico, quomodo non dissentire ab eo licebit summo Magistratui? Paterfamilias non tantum potest, sed etiam debet examinare Synodica decreta ad Lydium lapidem Scripturarum; ne humanis decretis facile nimis fidem habens, et se errori involvat, et in eundem familiam compellat: Et Magistratui, Parenti Patriae, non idem faciendum erit, ne eius segnitie, nimiave credulitate errores noxii in Ecclesiam spargantur universam? Utrumque igitur verum est, et penes Synodum *κρίσιν*, et penes Magistratum summum *ἐπίκρισιν* esse; item et hunc, et illam errori esse obnoxiam: sed hoc non impedit, quominus tum Synodi officium sit, dirigere intellectum in cognitione veri, tum Magistratus sit imperare, quod rectum est et salutare. Quod si illa diriget male, non ideo hic imperabit malum; et si hic imperet malum, non ideo subditi parere debent in malo; sed et Magistratus, et subditus unusquisque aget, quod sui esse officii, et Scriptura et Ecclesiae Catholicae consensus et recta ratio persuaserint.

Eapse pag. 48 adversus illud quod dixerat, non bene convenire, nec in una sede morari, *ἀναμάρτητον* non esse in iudicando, et tamen supremam habere iudicandi potestatem, obiicit sibi ipsi quod solvere postea non potest. Fatetur enim et in civilibus posse Magistratum decipi, nec impedire hoc quominus summum in his habeat imperium. Respondet autem disparem hic rationem esse, quia utut subditi in his damnum faciant, Magistratus sui errore mussare tamen hoc et concoquere cogantur; verum si Magistratus haereses introductum defensumque est, fideles Pastores silentium tenere minime debere: quia hic agatur de re omnium pretiosissima, animarum nempe salute. Discrimen hoc et ipsi agnoscimus, sed *οὐδὲν πρὸς ἔπος*. Nec enim si Deus imperium habeat supra Reges, eo Reges in Ecclesiasticis imperium non habere consequitur; sed illud tantum evincitur, non *ἁπλῶς* summum imperium habere; quod a nemine in controversiam vocatur. Fatemur igitur si aliud Rex iubeat terrenus, quam coelestis, hunc, non illum audiendum esse; posseque tum nos dicere, cum B. Polycarpo, *δεδιδάγμεθα ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ἀπὸ θεοῦ τεταγμέναις τιμὴν κατὰ τὸ προσῆκον τὴν μὴ βλάπτουσαν ἡμᾶς ἀπονέμειν*[1]. Sed hoc non impedit, quominus nullum in Ecclesiasticis imperium sit penes mortalem quempiam, quam solum Regem, vel eum quem Rex - summo semper sibi imperio reservato, cui renuntiare non potest, nisi Rex simul esse desinat - sub sese iusserit imperare. Quamobrem hic et imperare illud debet, quod in verbo iussit Deus, ac poenarum etiam comminatione obstringere ad illud subditos potest; et imperandi etiam ea ius habet, quibus repugnans nihil in verbo iubet Deus. Nec vel in his, vel in illis imperium detrectare cuiquam licet. Ollas lippit, qui hinc consequi non videt, tam in Ecclesiasticis, quam in Civilibus, omne imperium esse penes solum Regem, hoc est, summum quemque Magistratum.

Cum negat pro Synodis haberi, quae non congregantur iussu aut consensu Magistratus, addere debuerat, cuiusmodi de Magistratu loquatur, num de eo qui Christianam Religionem probet aut toleret, an qui eam persequatur. Nec enim quisquam in dubium unquam vocavit, an Concilia ante Constantini tempora - uti Hierosolymitanum primum, cuius Act. XV. mentio fit, Carthaginense de rebaptizandis, de quo Euseb. VII, 2[2], quod tamen ab Ecclesia improbatum, Eliberitanum item, atque alia - Conciliorum nomen mereantur: verum duo haec interim dicimus. Unum est, quae huiusmodi Conciliis sunt decreta, canonum *κυρίως* loquendo, non legum vim habere, quia penes solum Magistratum sit vis *νομοθετικὴ καὶ ἀναγκαστική*. Alterum est, Christianum Magistratum permittere non debere ut citra mandatum vel consensum suum Synodi celebrentur; quae autem sine huiusmodi Magistratus consensu Concilia fiant, haec illegitima esse sustinuerunt Protestantes de nullitate Concilii Tridentini; sed et cum Magistratus in Concilium consensit, eiusdem est Synodos dirigere per se, vel legatos suos, nec debet decretis Synodicis vim legis addere, nisi de quorum veritate sit persuasus in animo suo. Quae quidem quam utiliter moneantur, multis ex historia Ecclesiastica exemplis ostendi possit, nisi unius Athanasii temporibus haec liquido comprobarentur. Deinceps rursum paginis aliquot probat, Ecclesiastas non esse servos aut legatos Angelorum, nedum hominum, sed ipsius Dei. Rectius

1 Migne, P.G. 5 p. 1037.
2 Eusebius, Hist. eccl. VII, 7 = Migne, P.G. 20 p. 652.

operae et oleo pepercisset, nec enim eius institutum iuvant quicquam. Sane ipsi quoque agnoscimus, haec verissima esse, tum ratione mandati, quod a Deo, non creaturis habent; tum legationis, quam Christi, non Magistratuum nomine sustinent. Sed hinc minime consequitur, Magistratum summum, qui vicem Dei obit in terris, non imperare iis debere, ut tum mandatum Dei fideliter exequantur, tum legationem, nomine Christi, bona fide agant; adhaec negligentes et immorigeros poenis posse afficere, posse item eos legibus adstringere de rebus ad politiam Ecclesiae pertinentibus, quarum *περιστάσεις* non definiuntur in Verbo. Quae omnia ostendunt Ecclesiastas, etiam in Ecclesiae rebus, subesse imperio Magistratus, partim directo, partim indirecto, ut aliquoties iam declaravimus.

Quod pag. 57 ait, Constantinum Magnum non voluisse sapere supra Concilium Nicaenum, sed et post alios sententiam dixisse, et Patrum Nicaenorum sententiae subscripsisse, id eam minime vim habet, ut iccirco Magistratus sequi semper debeant iudicium Synodicum. Nec enim Synodi sententiam approbavit Constantinus, quia Synodus eam diceret; sed quia rationum pondere sententiae suae veritatem ei persuasisset. Alioqui enim quot Synodi pro errore sententiam tulerunt! Etiam his calculum suum addere debeat Magistratus? Quis sanus hoc dixerit? Quamquam igitur non facile Pastorum suorum indicium improbare debeat Magistratus, nec tamen eis temere ac leviter assentire debet, eoque omnino opus ut, post *χρίσιν συνοδικὴν*, consequatur *ἐπίχρισις* Magistratus.

Quod pag. 58 et alibi Constantium pro Arriano habet, - quo argumento et alii negant recte Constantii facto Magistratus in convocandis Synodis autoritatem comprobari - id ut aliquid est, non tamen tanti, quam plerique putant, ponderis putari debet. Nec enim ex Orthodoxis Patribus defuere, qui existimarent non tam Arrianum fuisse Constantium, quam cum videret se Arrianos sine Reip. exitio delere non posse, consilia iniisse de pace cum iis ineunda. Sane Gregorius Nazianzenus post obitum luculente eum non semel tanquam optimum ac Christianum Principem laudavit, nec malitia, sed simplicitate, et unionis Ecclesiasticae studio, Ecclesiae statum aliquanto perturbatiorem fecisse arbitratur. Inter alia vero sic scribit, invectiva prima adversus Iulianum, pag. 21 edit: Savilianae, sive pag. 64 edit. Morell.[1]: *Ὅς γε καὶ εἴ τι παρελύπησεν ἡμᾶς, οὐ περιφρονῶν, οὐδὲ ὑβρίζων, οὐδὲ ἄλλοις τισὶ πρὸ ἡμῶν χαριζόμενος, ἀλλ᾽ ὥστε πάντας ἓν εἶναι καὶ συμφρονεῖν, παρελύπησε καὶ μὴ διαχεχόφθαι, μηδὲ διεστάναι τοῖς σχίσμασιν*. Quem locum et Nicephorus citat, Lib. IX. Hist. Eccl. cap. 50 pag. 463[2]. At minime loci mentem perspexit Morellius, cum ad oram interpretationis suae adnotat, causam a Nazianzeno reddi, cur Deus Orthodoxos nonnihil affixerit. Nam nihil clarius locum inspicienti, quam de Constantio sermonem esse, quem partim simplicitate quadam, partim concordiae studio, exorbitasse censet; non item quod Arrianum dogma magis quam Orthodoxum approbaret. Itaque idem nec dubitat Constantium vocare, *θεότατον βασιλέων καὶ φιλοχριστότατον*, pag. 19. edit. Savil., sive pag. 63. edit. Morell.[3].

In iis quae pag. 65 et deinceps de excommunicatione disserit, confundit abstentionem a Coena, sive non dationem signi Sacramentalis, cum inflictione

1 Migne, P.G. 35 p. 564.
2 Migne, P.G. 146 p. 428.
3 Migne, P.G. 35 p. 560.

poenae positivae. Posterius hoc est humani instituti, eoque ad directum Magistratus imperium pertinet. Prius vero non negamus canone praecipi divino, eoque non nisi indirecte subiacere Magistratus imperio. Quamobrem si quispiam, vel Imperator ipse esto, impoenitens signum petat Sacramentale, non Imperatorem hic Episcopus audiet, sed Deum, qui supra est Imperatorem. Nec enim is ab Episcopis symbola foederis divini cuiquam porrigi vult, quem ex confessione et vita constet ad foedus minime pertinere. Scit praeterea Episcopus adversus charitatem esse vel maxime, ut symbola haec iis exhibeamus, qui eorum participatione iudicium sibi Domini arcessunt, condemnationemque sibi edunt ac bibunt. Sed de poena positiva similiter iudicari non debet. Ut si Imperator vel alius etiam, peccati poenitens certum tempus extra reliquorum fidelium coetum, in Ecclesia consistere iubeatur, qua de re nullum praeceptum exstat in Scripturis; eoque et hoc et huiusmodi alia vim legis habere nequeunt, nisi sanciente summo Magistratu, qui et legem istiusmodi antiquare potest cum visum.

Improbat postea quod Wtenbogartius dixerit Ambrosianum exemplum viam muniisse ad tyrannidem Papalem. Ac putat se illud abunde refutasse si tergeminum aperiat discrimen inter Ambrosii factum, et Papae excommunicationem. Sed fallitur. Nec enim vitia intra prima consistunt initia, verum ut scriptor Romanus[1] ait, ubi semel a virtute descitum, non gradu, sed praecipiti cursu ad vitia transcurritur, vetus disciplina deseritur, nova inducitur. Et sane quisquis Romanae sedis typhum habet perspectum, ignorare non potest, ut Episcopi eius loci, postquam tantum facinus Ambrosium videre ausum, et foeliciter quidem ausum, maiores conceperint spiritus, ad efferendum magis et magis se supra omne id quod dicitur Deus. Nec iccirco *ἁπλῶς* Ambrosii factum damnamus. Tantum dicimus id nec penitus approbatum; neque id ulli imitandum Episcopo, saltem non alii nisi qui et spiritum habeat Ambrosianum, et cui negotium sit cum eo Principe, qui spiritum habeat Theodosianum. Sane si vel a schismate, vel persecutione, vel etiam a scandalo metus sit, omnino in persona Regis indulgentia opus est; qua de re vide, quae Burhillus scribit adversus Becanum cap. 13, pag. 127, 128, 129.

Pag. 67 et 68 repetit quod antea etiam dixerat, non Pastores minus quam Reges *ἀμέσως* a Deo vocari. Sed ex iis quae antea diximus, cognoscere fuit, quatenus hoc admitti possit. Interim expendamus duo argumenta, quae obiter firmandae sententiae infercit. Unum est, quod Prophetae ac Sacerdotes, itidem ac Reges soleant inungi in V.T., alterum quod aeque illi ac hi typi fuerint Servatoris nostri. Sed praestantiam muneris pastoralis non male hinc adstruas, quam quivis bonus agnoscit; immediatam vero vocationem non item. Nec enim inunctio aliud signabat vel obsignabat, quam quod, uti oleum externum reficit corporis membra, atque ad exequendas res multas vegeta reddit atque idonea, itidem is qui Rex, Propheta, aut Sacerdos ordinaretur, licet natura tanto muneri neutiquam par esset, tamen a Spiritu Sancto vires consequeretur ad administrationem muneris sibi divinitus commissi. Nihil magis *ἄμεσον* vocationem inde evincas, quod typi fuerint Christi. Nam et Isaac puer typus fuit Christi, quo tempore nec Rex, nec Propheta, nec Sacerdos fuit, et aeneus quoque serpens in deserto aliaque gesserunt typum Christi. Imo contra si horumce munerum naturam consideremus, clare conspiciemus summum in Ecclesiasticis imperium Episcopis ac Presbyteris

1 Velleius Paterculus II, 1.

tribui non posse. Nam sacerdotum tum docere erat, quod cum Prophetis eis fuit commune, tum sacrificare, tum intercedere pro populo apud Deum. At Regum erat gubernare Ecclesiam, summoque cum imperio versari circa ea quae ad animalem, aut spiritualem vitam pertineant. Atqui Presbyteri et Episcopi non regibus V.T. successere, sed sacerdotibus: ut qui et ipsi doceant et *μνημονευτικὰ* sacrificii Christi signa administrent, et pro Ecclesia singulisque eius membris, in precibus et gratiarum actionibus intercedant apud Deum: unde et *ἱερεῖς* ac Sacerdotes ab omni antiquitate appellantur. Gubernatio igitur principalis, non his, sed Magistratui competit. Neque obstat, quod a Paulo, inter Ecclesiasticas functiones *κυβερνητῶν* mentio fiat. Nam est Episcoporum et Presbyterorum quidem regere, verum Ministerio, non Imperio, quod solius est Magistratus. Unde illud Poetae[1]: *Tu regere imperio populos, Romane, memento.* Aut si quod etiam imperium habeat, id sub hostili Magistratu est, ubi eorum, qui Ecclesiae praesident, est ea praestare quantum licet, quae alioquin erant Magistratus. Sub Christiano autem Magistratu, si quod imperium vel ius in rebus externis habet, a Magistratu habet, quod idcirco non summum erit, sed subordinatum. Quam rem his verbis expressit Guilielmus Tooker, Duello cum Becano Iesuita, pag. 63. et 64: *Mixtum ius et resultans ex utroque iure et Regio et Episcopali est legum sanctio, et Synodorum indictio, et praesidendi in iis praerogativa, et controversiarum decisio, et beneficiorum collatio, et Clericorum investitura, et Episcoporum constitutio et depositio, aliorumque actuum, qui his finitimi sunt, exercitium, quae fere ab origine primatus regii descendunt, et communicantur sacerdotibus, et ex favorabilium legum indulgentia, bona cum venia Principum maxime derivantur.*

Hactenus vidimus primam et potiorem Walaeani scripti partem. Accedit deinde *ἀνασκευὴν* libri Wtenbogartii. Sed non video quid multum attineat illi immorari, cum ex iis, quae hactenus diximus, nullo negotio pleraque omnia solvantur. Ad exemplum Mosis respondet, fuisse non tantum summum Magistratum, sed et Prophetam Aarone maiorem; quod probat ex Num. XII. 6, 7, 8. Sed *οὐδὲν πρὸς ἔπος*. Nam qua Propheta maior iudicium habuit directivum; qua Magistratus imperativum. Qua Propheta scientiam habuit; qua Princeps potestatem. Audiamus quod Becano, cum similiter occurrisset Episcopo Eliensi[2], respondeatur a Burhillo, cap. 27 pro Tortura Torti, pag. 278: *Prophetam ut Mosem probes fuisse, recitas locum longiusculum ex Num. XII, 6. Quasi vero nobis horum aliquid aut negaretur, aut nesciretur. Summum quoque sacerdotem fuisse probas. Sed hic oblitus es turpiter, in exemplo Mosis ad primatum regium non tam quaeri utrum summus sacerdos fuerit, quam utrum post consecratum Aaronem fuerit. Scimus enim Mosi in Ecclesiasticis, post consecratum Aaronem, obeditum ut supremo gubernatori: nec ut Legislatori, aut Prophetae, credo, dixeris. Restat ergo ut obeditum dicas Mosi in hoc negotiorum genere, vel tanquam Principi seculari, vel tanquam summo sacerdoti. Nec tamen post consecratum Aaronem facile persuaseris Mosem permansisse summum sacerdotem; ne duos summos, quasi Antipapas faciens, bicipitem facias Ecclesiam sub Mose.*

Ad Iosuae exemplum respondet Walaeus, Mosem, Num. XXVII, 18, voluisse

1 Virgilius, Aen. VII, 852.
2 Andrewes.

ut Iosua omnia faceret ad verbum Eleazari; quem iccirco, si quid agendum, consulere deberet. Quo etiam argumento pugnat Becanus adversus Episcopum Eliensem. Sed cum ibidem addatur, Eleazarum debuisse consulere Deum, liquet Iosuam a Deo accepisse responsum per sacerdotem, gestantem Urim ac Thummim. Quare hoc quoque indicat certitudinem directivi iudicii in Eleazaro, imperium non item. Egregie vero hoc loco adversus Becanum scripsit Robertus Burhillus, cap. 27, pag. 280 et 281, ubi haec inter alia, quae Walaeanum responsum plane infringunt: *Si - ut videris velle - ex eo quod dicitur, Num. XXVII, 18 ad verbum eius - id est, ut exponis, Eleazari - egredietur, et ingredietur Iosua, id modo effici cupis, non quidem, ut in gubernatione civili, sed tantum ut in Ecclesiasticarum rerum gubernatione subsit Iosua Eleazaro: reclamabunt verba contextus, quae non modo de Ecclesiasticis negotiis loquuntur, sed etiam de omnibus, de quibus Deus consulendus per sacerdotem fuerat. Nec tamen ita de his omnibus, ut in iis omnibus Iosuam imperio Eleazari subiiciant; sed oraculo divino, cuius tum certus interpres Eleazarus, et post eum diu successores eius fuerant. Si Papa* - idem de Pastoribus Ecclesiarum dici potest - *itidem certus interpres esset voluntatis divinae, fateremur et ad verbum Papae, Principibus egrediendum et ingrediendum. Nec tamen ideo diceremus, Principibus omnia facienda ex consilio Papae; nec enim de omnibus Deum consulebant per sacerdotem, nec cum per os sacerdotis divinum responsum acciperent, sacerdotis imperio paruisse dicuntur. Ut nec fecialis, sed Regis imperio paret, qui feciali, Regis mandatum deferenti, paret. Nec tamen damus, quod tuo more, sine probatione sumis, illud 'ad verbum eius', exponendum potius: ad verbum Eleazari, quam ad verbum Domini. Certe enim in Hebraeo hoc antecedens propius, et interpretes etiam vestri stant ab hac interpretatione, etc.* Et post aliqua: *Aut non omnino iubetur ad verbum sacerdotis egredi et ingredi, sed ad verbum Dei, quod probabilius videtur; aut saltem non absolute, sed ad verbum eius pendens a consultatione Domini, id est, quatenus internuntius est voluntatis divinae*.

Deinceps respondet quoque ad exempla Davidis, Salomonis, Iosaphati, Ezechiae, Iosiae; quibus non Wtenbogardius tantum, sed etiam Rex Serenissimus Iacobus, et Theologi Angli, supremam in Ecclesiasticis curam Regi competere, variis scriptis adversus Pontificios ostenderunt. Itaque qui sciat, ut Theologi illi exempla ea a Pontificiorum responsis vindicarint, is simul norit, quid ad exceptiones illas Walaeanas debeat responderi. Quare non visum huic argumento ultra insistere; sed remittere malo ad Guilielmum Tookerum, qui in Duello suo cum Becano Iesuita, non tantum regium in Ecclesiasticis regimen, ac primatum exemplis his fuse probat, sed etiam ad ea omnia, quae oggesserat Iesuita, solide respondet. Vide eum a pag. 113 usque ad pag. 175. Ac eo lubentius hanc partem praetereo, quia idem video a Burhillo factum, libro pro Tortura Torti, ut qui et ipse cap. 28, pag. 292, nos remittere malit ad responsionem Doctissimi Decani Lechfeldensis, qui non alius est ac Guilielmus Tookerus. Adde quod etiamsi Walaeus evinceret singula exempla per se non satis valide probare, quod Wtenbogartius volebat; tamen alia attulerat, quae nec argumentorum subtilitate eludat, nec robore elidat. De caeteris cogitandum illud Poetae veteris[1]:

Et quae non prosunt singula, multa iuvant.

1 Ovidius, Remedia Amoris 420.

Quod vero ad illam testimoniorum sylvam, quam Wtenbogartius testimoniis obducit, mihi quidem magnam partem videntur ea sententiam nostram confirmare. Itaque quamquam iam scribendo lassus, strigare malim, quam protelo ducere, tamen adferre visum aliquot istorum testimoniorum, ut pareat quam is non cum adversa sententia, sed quemadmodum Romani tyrones, Vegetio teste[1], solent, adversus palum plurimum pugnet.

Pag. 115 agnoscit Helveticam confessionem Magistratui imprimis Religionis curam demandare. Respondet hanc mentem Confessionis esse, non quidem Magistratui modo excellentiori hanc curam demandari, quam Pastoribus, sed potiorem Magistratui Ecclesiasticorum quam civilium curam habendam esse. Sed quem meliorem Confessionis Helveticae interpretem habere possumus, quam Wolfgangum Musculum, qui superiorem Magistratus, subordinatam Pastorum in Ecclesiasticis curam facit; ut antea vidimus. Nec alia Bullingeri, aliorumque Helveticorum sententia est.

Pag. 115, et 117 agnoscit Regem ab Anglicana Ecclesia habitum pro capite Ecclesiae. Verum his verbis supremam Ecclesiae gubernationem ei tribuisse. At neque nos Magistratum spirituale Ecclesiae caput facimus, sed hoc ipsum quod Anglicana voluit Ecclesia, quodque a L. Cicestriensi tribui Regi docet ipse, pag. 118. Item ex Burhillo, pag. 121, ubi haec verba inter alia citat: *Regem postquam ab Ecclesiasticis consiliis, aut - si haec non satisfecerint - ab auctoribus ob fidem et harum rerum peritiam idoneis, quorum os consulere tenetur, satis edoctus fuerit, praecipuum esse Dei servum, et exequendae voluntatis divinae supremum gubernatorem*. Et ex eodem aliquanto post, cum plurima enumerasset: *Haec fere omnia, certe maxima, in primatu Regio quod ad spiritualia agnoscimus*. Item pag. 122, 123, et 124; quibus locis exteriorem Ecclesiae curam Regi tribuit, licet verbo limitatam: item ait, et Pastores et Regem habere spiritualium curam, sed huius curam, etsi spiritualium sit, non esse spiritualem, Optime item pag. 125 Burhillum inducit declarantem, verba Augustini in quaestionibus Veteris et Novi Testamenti. *Rex habet imaginem Dei*, regnantis in coelis: *Episcopus Christi*, sed ministrantis in terris. Nempe quia sacerdos, legatione fungens nomine Christi, precibus et hortatibus agit, non imperio regit; ut Paulus ostendit, 2 Cor. V, 20.

Dicendum et aliquid de testimoniis Veterum quae a Walaeo adducuntur.

Pag. 154, vers. antepen. Cypriani locum citat, ad probandum plebem ab Episcopis consuli solere, antequam aliquem ordinarent. Sed ipse locus hic indicat, non fuisse id perpetuum, cum dicat hac in causa se facere id noluisse.

Pag. 157 et 158 insignia duo loca adducit e concilio Nicaeno et Constantinopolitano, quibus decernitur ne ulli constituantur Episcopi, nisi de voluntate Episcoporum Provinciae. At nihilominus Nectarium a Theodosio Iuniore electum constat ex Sozomeno, Lib. VII, cap. 8; pluraque istiusmodi adducis, Magnifice Domine, in Pietate tua, a pag. 89 usque ad 97. Quae exempla ostendunt hoc tantum voluisse Patres praescribere, quid maxime expediret, non item quod liceret. Sane cum Canones Ecclesiastici non nisi a summo Magistratu vim legis accipiant, obstringere eum nisi volentem minime possunt. Et si canon iste observandus fuisset in Ecclesiarum nostrarum reformatione, quales nunc Episcopos

1 Vegetius, de Re militari II, 23.

et Presbyteros haberemus? Quin igitur extra ordinem aliter possit Magistratus, minime dubium videtur.

Pag. 165 et 166 illustria duo Magni Leonis loca adfert, Calvino quoque probata, quibus ostendit, in Pastorum electione nec honoratorum, ac imprimis Magistratus iudicium negligendum esse. Sed distincte de quatuor his sententiam suam promere debuit: 1. Quid summo Magistratui conveniat, ut membro Ecclesiae; in quo nihil a fideli cerdone differat. 2. Quid ei tribui possit, ut membro honorato; quod ei commune esse possit cum viro antiquae nobilitatis, aut clarae eruditionis, aut eximiae virtutis, aliove nomine praeter caeteros conspicuo, non tamen Remp. capessenti. 3. Quid praeterea ei competat, ut membro habenti imperium, hoc est ut Magistratui eius loci ubi Pastor eligendus; sed tamen istiusmodi Magistratui, qui superiorem agnoscat. 4. Denique quid illi debeatur, ut Magistratui summum imperium habenti. Adhaec distinguere debuit, quid illi competat ordinarie, quid item extra ordinem. Nam plus ei schismatis tempore tanquam pacis et concordiae custodi tribui debere agnoscit ipse pag. 171 sub finem.

Non satis autem intelligo, quid sibi velit, cum pag. 183 ait, etiam magno loco habenda esse iudicia, non Pastorum seu Politicorum, seu aliorum, qui donum habeant Prophetiae; eo quod Pastorum iudicio plurimum ab his roboris accedat. Nam videri possit hoc velle, tantum sententiam eos rogari debere, cum non obscuris indiciis constet in Pastorum sententiam ituros. Verum quid si Prophetae illi Pastorum sententiam probare non possint, iam futurum ut potius deterant aliquid de auctoritate iudicii pastoralis. Ait Prophetas Prophetis subiectos esse debere. Sed quaeritur, an Propheta quisque Prophetas suae ditionis praeferre debeat alienae Provinciae Pastoribus ac Prophetis? Item an nostri seculi Prophetae praeferendi sint Prophetis Ecclesiae antiquae? Haec quidem consideratio ad electionem Pastorum, de qua nunc sermo, non pertinet primo et per se; sed tamen valde cum ea est coniuncta. Nec solum in Ministrorum vocatione, sed etiam controversiarum diiudicatione ad Paulinum illum locum provocari solet. Merito igitur quaerimus, an negari debeat eum Prophetarum iudicio se subiicere, qui cum Prophetis consentit Ecclesiarum non ignobiliorum nostra: imo quicum faciunt Prophetae omnes Ecclesiae antiquae? Atque ut ad exteros, aut veteres non abeatur, quaeritur, an Prophetarum iudicio se non subiiciat, qui facere secum videt minorem quidem numerum, ex iis qui vel nullius, vel exiguae sint eruditionis, sed maiorem ex eruditorum flore, eorumque qui animum habent in Scripturis subactum; idque non iudicio solum suo, sed etiam adversariorum ipsorum, qui iccirco calcatum illud in eos vibrent ‘quo doctrina quisque instructior hoc esse impuriorem, perversioremque in dogmatis fidei’? Sed perpetuus est hic et scriptoris huius et aliorum innumerorum error, ut suae tantum sententiae homines aestiment, caeteros loco habeant nullo, aut parvo. Atque inde est, quod si quis dissentiat in re ulla, a maiore Pastorum parte eius, in quo ipse vivat, loci, hunc, licet et suae provinciae doctiores, et exterorum plures, et veterum omnes sibi habeat consentientes, nihilominus ab Ecclesia dicant dissentire, in quo Donatistarum eos similes esse quis non videt? Sed redeo ad Veterum testimonia, a quibus me occasione eius quod de subiiciendo se Prophetis dixerat, paulum video deflexisse. Citat pro se Concilium Nicaenum II. pag. 177; sane qui ab Constantii exemplo argumento peti nolunt, non debent provocare ad Pseudo-Nicaenam, quae idolorum cultum stabilivit. Pag. 190 commemorat

obiter Synodos quinque, Nicaenam adversus Arrium, Constantinopolitanam adversus Macedonium, Ephesinam adversus Nestorium, Carthaginensem adversus Pelagium, Chalcedonensem adversus Eutychem. Sed praeterquam quod Ephesinae male postponit Carthaginensem, cum haec antiquior sit, causae nihil video, quid inter quatuor illas Oecumenicas, quas tanquam quatuor Evangelia venerari se dicebat Gregorius Magnus, et ex eo Isidorus, mediam interserat Carthaginensem, quam adversus Pelagium celebratam recte dicit. Num, quia apud imperitos Antiquitatis Ecclesiasticae, si qui Remonstrantes nunc dicuntur male audiunt, tanquam intermortuam Pelagii aut Semipelagianorum sententiam in Ecclesiis Reformatis ab Orco revocantes, eo credemus tacite insinuare voluisse eosdem fere, qui nunc supremam Magistratus auctoritatem in Ecclesiasticis agnoscunt, ac quibuscum sibi nunc negotium est, olim iam SS. Patrum Conciliis fuisse condemnatos? Sed ego divinus, aut veterator non sum; ariolentur illi qui *μαντικήν* didicerunt.

Atque hic tandem pausam faciamus, ego scribendi, tu legendi. Occurrebant quidem et alia multa, eaque duum generum: alia momenti nullius, uti illud - ex plusculis exemplis unicum adferam - quod pag. 103 uti Oecolampadium, ita Bucerum inter Helvetios numerat; cum hic fuerit Selestadiensis, Selestadium vero quis nescit civitatem fuisse Alsatiae, unde et nomen ei quasi Elsistede, ut docuit ipse Selestadiensis Beatus Rhenanus? Verum huiuscemodi si consecter, nec causam iuvero multum, nec rationem habeam occupationum utriusque nostri. Alia etiam erant quaedam momenti maioris, sed praeterquam quod ex iis, quae dixi, eorum parere invalentiam arbitrabar, sciebam ea omnia et erudite, et nervose te refutasse aureo hac de controversia libello tuo[1], quem lucem quam primum adspicere et Ecclesiae et Reip. interest. Non deerunt fortasse qui ausint Anticatonem[2] aliquem scribere; nam quid intentatum relinquit humana ambitio? sed spondeo me velle defensionem eius quovis tempore suscipere, et ore, et calamo: modo tu, vir Amplissime, me idoneum huic rei, nec Collegio hoc, aut Ecclesiae damnosum iudicabis. Vale. X. Febr. CIↃIↃCXVI.

448. 1616 Febr. 16. Aan B. Aubéry du Maurier[3].

Casum Turonensem[4], Vir Illustris, quem via Bruxellensi attonitus acceperam, propius tuo beneficio cognovi verbis eius, qui rei certissimus est testis, et in se suisque pars periculi. Nunc, quando omnia satis commode evenerunt, restat, ut Deo immortali agantur gratiae, qui singularem suam providentiam pro regno vestro excubantem vix potuit manifestiore documento exprimere, quam cum ruinam et Reginae Matri et his, qui in Gallia prudentiae, fidei, virtutisque famam ante alios sustinent, innoxiam praestitit. Iussit me tantae rei admiratio ad desuetum artificium redire. Mitto igitur versus[5], sed quos, tanquam occupati hominis, cum venia legas.

1 De Imperio summarum potestatum; zie p. 349 n. 4.
2 Titel van Caesar's pamflet tegen Cicero's Cato.
3 Gedrukt Epistolae p. 32.
4 De vloer van een vertrek te Tours, waar Maria de Medici en verscheiden leden van het hof verwijlden, was ingezakt (29 Januari). Zie Pardoe, Life of Marie de Medicis II p. 323.
5 Gedrukt ook Poemata p. 259.

Magni magna parens Regis, qua sospite nostris
Non surdum votis credimus esse Deum,
Quod te stante domus traxit pars alta ruinam,
Hoc etiam coeli non leve munus habes.
Nam quae cura fores superis, ostendere mundo
Imperturbati non potuere lares.
Quin aliis quoque te propter Fortuna pepercit,
Quos trabs praecipites, sed sine morte, dedit.
Exarmat tua sic omnes praesentia casus;
Agnoscit fatum Gallia nostra suum.
Quod stetit illius, per te stetit: hoc quoque regni
Quod cadit, illaesum te relevante manet.

Vale Vir maxime, et nos perge quaeso in tuorum habere numero, Rotterodami. 16 Februarii 1616.

449. 1616 Febr. 23. Aan G.J. Vossius[1].

Non tantum multis de causis in tuo sum aere, Vossi Clarissime, sed et lentum comperior nomen, trico magnus. Libros habeo a te plurimos quos utendos acceperam; utor autem tam diu ut prope excedam leges commodati. Molestus tibi fui, ut sententiam tuam de Walaei scripto intelligerem; admensus es mihi eam[2] non parce profecto, sed toto modio. Neque tantum quid senseris indicasti, sed et rationibus ex sacris humanisque auctoritatibus id ipsum firmatum reddidisti; quare pro labore insumto gratias tibi ago; quod consentire te mihi per omnia video, in eo mihi summopere gratulor. Quae de statu separatarum mentium tractasti eiusmodi fuere ut ea summa cum voluptate, fructu non minore et legerim et relegerim. Accedit ad haec omnia magnus beneficii cumulus, in quo postulando ego audacior an in praestando tu liberalior fueris in ambiguo positum est. Ego schedas poposceram; tu mihi ingentem Ecclesiasticae antiquitatis thesaurum transmisisti. Quanquam hunc quoque evolvere mihi non permiserunt eaedem illae occupationes propter quas libros tuos tamdiu detineo, inspexi tamen et hic quoque inveni eadem tibi suggessisse diligentissimam lectionem, quae ego non tot auctorum, sed aliquot tamen attenta perlustratione de Veterum mente collegeram. Tua me industria mirum in modum confirmavit. Sed profecto Silvam tuam de Originis peccato non recte me ne legerem monueras[3]; paene me magno bono spoliasses. Quanquam enim imperfectus ille sit tuus labor, multorum tamen et magna, et ut ipsis videntur, consummata volumina fructu exsuperat. Hoc quoque de argumento quaedam breviter, ut meus mos habet et studiorum meorum ratio exigit, conceperam, quae tuis mire congruentia reperi. Ego non inutile arbitrarer edi aliquid tum super isthoc argumento, tum super altero Satisfactionis[4]; ne sola novitatis prurigo ratiocinatiunculis titillantibus suffulta

1 Gedrukt Epistolae p. 32.
2 In n°. 447. Zie p. 460 n. 5.
3 Een dergelijke verhandeling van Vossius is mij niet bekend. Of bedoelt Grotius Vossius' Disputatio de Peccato primo Adami (Opera VI p. 356)?
4 In 1617 gaf Grotius zijn Defensio fidei Catholicae de Satisfactione Christi (Rogge 258 v.v.) uit. In de brieven van 1616 en 1617, vooral die aan Vossius, zal over dit tractaat herhaaldelijk gesproken worden.

verae Catholicaeque sententiae fidem apud aliquos detrahat. Tanto sane maioris faciendus est consensus antiquitatis, quanto turpius quotidie labi eos videmus, qui ius novandi sine fine ac modo sibi vindicant.

Nuper Hagae cum essem indicavit mihi Utembogardus Lugduno sibi significatum, multa te egregie commentatum super iure Magistratus eaque ad me transmissa; rogabat videndi sibi copiam fieri[1]. Excusavi quod ea scriptio concepta Epistolae in modum familiaria quaedam contineret; neque audere me quenquam tuae scriptionis participem facere nisi arbitratu tuo. Cogitabis quid faciendum censeas; nam, ni fallor, aiebat te quoque a se rogatum. Si vis Epistolam ad me missam ad ipsum transmitti, facillimum id factu. Sin mavis de tuo archetypo aliam leviter immutatam ipsi Utembogardo epistolam destinare, erit id forte non minus consultum.

Audio parari editionem Thomsoni[2], et probo factum, sed simul audio moliri Bertium[3] ut de suo quaedam adiiciat, quod plane improbo. Neque enim expedit. Rogo resciscas et si potes impedias; sin minus me moneas ut impediam. Solum enim Bertii nomen in Anglia librum immerito odio praegravabit; deinde non per omnia ipsorum respondent sententiae. Vale Vir doctissime et nos quod facis ama. 23. Febr. 1616.

Tuus ex animo
H. Grotius.

450. 1616 Febr. 28. Aan Willem de Groot[4].

Theses tuas legi, mi Frater, quarum et ordo et propositiones, quas tuendas suscipis, mihi perplacent. Stipulationem quin aptissime definieris secundum sua principia, non a posteriori, dubitare noli. Proximum enim genus eius non quod ab accidente sumitur, sed quod ab ipsa rei essentia, est verbalis conventio. Quod vidit olim Pedius et post eum Ulpianus L. 1. Dig. de pactis[5], ubi dicunt conventiones alias re - vocabulo rei latissime sumto ut non corpora tantum, sed et facta comprehendat-, alias verbis - ore prolatis scilicet aut scriptis - fieri: deinde ei generi conventionum quod verbis fit, subiungunt tanquam speciem, stipulationem. Differentia quae stipulationem ab aliis verborum et quidem ore prolatorum conventionibus discernit interrogatione et responsione consistit. Cum vero responsio illa sit de dando aut faciendo, ideo tu recte eam promissionem nuncupasti. Vides ergo plane convenire definitionem tuam cum Pomponiana, nisi quod ille genus remotius posuit, conceptionem sive formulam verborum; sed parum id refert cum quae sequitur differentia latitudinem hanc generis contrahat. Estque id non Iurisconsultis tantum, sed et Philosophis solenne in definitionibus uti remotiore genere: unde Seneca dixit unius rei plures posse dari

1 Zie Vossius' brief aan Grotius van 23 Juni, n°. 459. Wtenbogaert bedoelt Vossius' brief, n°. 447.
2 Zie p. 244 n. 1 en p. 510 n. 7.
3 Dit schijnt niet gebeurd te zijn, althans in Petit's Bibliographische Lijst is geen dergelijk werk van Bertius vermeld. Hoe men in Engeland over Bertius dacht blijkt uit p. 339 n. 6.
4 Gedrukt Epistolae p. 756. Deze brief, n°. 452, n°. 454 en n°. 486 handelen over andere Theses, dan ns. 405; zie p. 389 n. 2.
5 L. 1 D. II, 14.

definitiones. In exprimenda differentia quod tu dixisti brevius promissionem, id Pomponius responsionem vocavit non quamvis, sed eam, qua quis se daturum aliquid facturumve respondit. Quare optime haec congruunt, cum et Pomponius responsioni vim promittendi incluserit facta dandi et faciendi mentione, et tu promissioni includeris responsionem, quia praecessit interrogatio ad quam quod promittitur, respondendo promittitur. Quod autem prima Thesi praesupponis, nempe quasvis verborum conventiones ex natura, hoc est, ex ipsa rationalis creaturae conditione ac proinde etiam ex Gentium Iure primario, non positivo, vim obligandi habuisse, id quanquam a Connano[1] magna vi oppugnatur est tamen verissimum. Ipse enim Ulpianus[2] agnovit naturalem aequitatem hoc dictare, ut quae inter aliquos placuerunt serventur. *Fundamentum*, inquit Cicero[3] *iustitiae est fides, id est, dictorum conventorumque constantia et veritas:* cuius fidei originem inde deducit quod fiat quod dictum est. Platonici quoque saepissime iustitiam vocant *ἀλήθειαν*, et Simonides iustitiam definivit, verum dicere et acceptum reddere: ostendens nimirum iustum sive aequale illud quod iustitia respicit esse duplex, alterum ex rebus, alterum ex condicto. Et sane cum unusquisque suarum rerum atque actionum sit dominus, aut ut iura loquuntur, moderator et arbiter, quid est aequius quam ut de suo aliquid statuentis rata sit voluntas? Instit. de Rerum Div. §. traditur[4]; aut quod potest esse signum voluntatis magis naturale quam vox, quae est *ὄργανον κοινωνητικὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως*? Neque enim difficilius esse debet semet obstringere quam rem suam facere alienam, quod cuivis sine respectu causae antecedentis licet: unde donationum origo est. Quod pagani ex naturae lumine viderunt, id nos non videre magnus sit pudor, praesertim cum maius lumen, vox divina scilicet, viri boni officia describens Psalmo XV. hoc quoque addat, quod in damnum quoque suum pollicitus aliquid aut iuratus - ut alii transferunt - fidem promissi impleat nihil demutans. Quin si subtilius aliquanto rem lubet intueri non ex sola proprietate creaturae rationalis, sed ex eo quod omni naturae rationali commune est, nascitur vinculum promissionis. Nam et homo quod Deo promittit tenetur praestare, unde votorum origo; et Deus ipse manifeste satis ostendit suae quoque naturae esse conveniens stare promissis. Itaque non veretur ad Hebraeos Apostolus dicere iniustum fore Deum nisi promissa praestaret, Hebr. VI, 10. Et non multo post X, 23: *Fidelis est*, inquit, *qui promisit*. Unde apparet ius hoc quo ad implenda promissa obstringimur ex aeterna lege, hoc est ipsius Dei natura, proficisci, ad cuius imaginem homo est conditus. Vidimus quod sit ius Naturae aut Gentium, a quo non omnes populi recesserunt; quanquam Plato olim et Theophrastus auctores fuerunt ne ex fide ullum cogendi ius nasceretur; ut quemadmodum apud gentes plerasque - exceptis paucis - beneficia extra forum sunt, ita quoque esset fides, hominesque veraces esse gratis potius quam metu discerent: quae philosophia nostri certe saeculi moribus minime congruit, in quo vix quisquam sponte bonus est, ita ut ingrati quoque ferme crederem actiones constituendas, nisi arbitrarer omnibus iudicibus haud satis fore otii ad id genus lites expediendas. Romani, ut ad rem

1 Franc. Connanus, Commentaria Iuris Civilis II c. 3, 2.
2 L. 1. D. II, 14.
3 Cicero, de Officiis I, 7, 23.
4 § 40 Inst. II, 1.

revertar, noluerunt omnibus verborum conventionibus vim adesse obligandi talem, nempe quae ius exigendi daret, quod ex ipsa naturali obligatione naturaliter sequitur. Quaeritur an legislatoribus id iuris fuerit cum ipse Imperator fateatur naturalia semper firma atque immutabilia permanere. Quae difficultas eo maior videtur, quod ius illud naturale pactorum non nude permittit, sed constituit aliquid atque obligat. Dupliciter autem potest contingere ut humanus legislator aliquid permittat quod videatur pugnare cum iure naturali: aut suspendendo suum actum aut ius dando ad actum. Suspendit suum actum legislator, cum mendacia, stupra aliaque id genus delicta cum iure naturae Deique lege pugnantia non punit. Ius dat ad actum ut ad retentionem rei bona fide usucaptae. Disputatur utrum in conventionibus non stipulatis faciat ius Civile, suspendat actum ius dicentis, an ius etiam det non implendi. Quanquam vero controversa est haec quaestio, tamen posterior pars recte defendi potest. Ratio est quia etiamsi id faceret lex Civilis, nihil tamen contra ius Naturae disponeret. Non enim simpliciter vult ius naturae obligari aliquem ad praestandum quod promisit, sed ita si promiserit, quod promittendi ius habebat. Quemadmodum nec omnis valet alienatio iure naturae, sed ea demum, qua id alieno, quod eousque meum est ut alienare id possim. Omne enim debere praerequirit licere, obligatio libertatem, alienatio plenum dominium. Potest autem lex potestatem naturalem hominis restringere non repugnante imo et suadente iure naturali, sive ut ipsi, sive ut bono publico consulatur. Sic Deus ipse filiae votum vult non esse obligatorium patre dissentiente, Num. XXX, 5. Quia ipsa quoque naturalis aequitas suadet aliquomodo limitandam esse vim eius consensus, quod a fragili infirmoque consilio proficiscitur, L. 1. Dig. de minoribus[1]. Hoc ergo cum statuit lex civilis nihil statuit contra ius naturale. Non enim efficit ut qui promiserat id quod promittendi ius habebat, id ipsum praestare non teneatur; sed ius promittendi aufert, et consequenter ex ipso iure naturae ius obligandi. Non obligatur enim qui promisit quod promittere non potuit. Non mutatur ergo lex naturae, sed ipsa materia sive subiectum legis mutatur; ita ut non amplius legi subiaceat, quia lex isti subiecto in tali casu nihil praecipit. Intelligenda enim lex est de eo, cui liberum sit promittere. Non vetat autem lex naturae ipsam promittendi libertatem - quae obligandi radix est - ex iustis causis limitari. Iustae autem causae legislatoribus Romanis non defuerunt. Quanquam enim plerumque firmius sit iudicium maioribus quam minoribus, tamen magna est quorundam hominum ad pollicitandum facilitas. Huic autem vitio lex melius occurrere non potuit, quam si valituris et obstricturis pactionibus solennem quandam formulam praescriberet, quae hominum facilitatem obsepiret et quasi moneret ipsos ne quid temere aut non satis deliberate promitterent. Quod ipsum in testamentis quoque factum videmus, nimirum ne facilitas hominum quorundam astutiorum insidiis exponeretur. Hinc iam quatenus stipulatio sit Iuris Gentium, quatenus Iuris Civilis apparet. Inventio ipsa, ut proprie loquamur, neque Gentium neque Civili Iuri debetur: sed ipsi rationi et sociali hominum ingenio, et facultati sensa sua per voces exprimendi: quibus positis tam facile est hominibus stipulari ac promittere quam aliter pacisci. Neque in sacra aut profana Historia, quae ius Romanum antecedit, desunt exempla stipulationum tum privatarum tum publicarum. Ipse baptismus ut me dicere memini, *ἐπερώτημα*, hoc est stipulatio

1 L. 1 Dig. IV, 4.

vocatur. Neque solebat antiquitus alia forma administrari. Quod et de circumcisione verum puto. Sed in iuris arte finis maxime sive effectus consideratur. Huius autem respectu est quidem stipulatio quoque Iuris Gentium, cum eo iure vim obligandi habeat, sed in hoc nihil distat ab aliis pactionibus; Iure autem Civili effectum habet distinctum ac peculiarem obligandi. Est ergo quoad effectum hunc stipulatio Iuris Gentium productione, et Iuris Civilis comparatione: in genere Iuris Gentium: in specie vero districte, et comparate ad species pactionum alias Iuris Civilis. Quantum ergo productio conservationi praestat et absoluta comparatio, tanto plus habet stipulatio a Iure Naturae et Gentium, quam a Iure Civili. Unde Connanus[1] merito eos revincit qui stipulationem potissimum aiunt esse Iuris Civilis, et tamen pacta aiunt vim obligandi habere ex Iure Gentium. Vidit enim vir acutissimus haec adversis frontibus inter se pugnare. Iam ergo tibi de genere atque introductione stipulationis satisfactum arbitror. Nam plura me addere vetant temporis angustiae, quae ne haec quidem satis accurate a me aut cogitari aut perscribi permisere. Adiiciam pauca quae me inter legendum sunt remorata. In annot. ad thesin II. num. d. subiecto singulari praedicatum videris adiecisse plurale. In annot. ad thesin III. litera d. opponis emtionem stipulationi, et tamen dicis in utroque errorem in materiae qualitate vitium non aufferre contractui; quae convenientia est, non discrepantia. Stipulationem non rite factam ne quidem pacti vim habere, quod ad IV thesin annotas, satis recte defendi potest. Sicut enim lex Civilis auferre pactis omnibus potuit ut agendi, ita excipiendi ius, ita potuit hoc ipsum ius auferre specialiter stipulationibus non iuxta legem confectis, neque iusta causa defuit: nempe ut eo diligentiores et attentiores fierent homines in observanda ea forma quam ut longe optimam ex omnibus leges elegerunt. Quod in thesi IX dicis stipulationes alias a reorum conventione, alias a iurisdictionis necessitate oriri, recte tueri poteris, si intelligas iudices non quidem ius dicere, sed tamen ab eo qui ius dicat, hoc est a praetore, vim suam ac firmitatem accipere. Stipulationum materiam quod ais dividuam esse aut natura aut contractus conditione, potest excusari per *τὸ κατά τι*. Caeterum cum iura ut diximus finem effectumque respiciant, rectius forte dixeris dividuas res esse quas et natura et contractus conditio dividi patietur, individuas quibus alterum desit. Nam ut ponatur possibilitas non satis est unum obstaculum amoveri, sed omnia simul amolienda sunt; ad impossibilitatem vero astruendam sufficit unum impedimentum. In thesi XIV velim evitari obscuritatem. Neque enim video quomodo genus a specie speciei distinguas. Non id quaero quomodo discernas stipulationes iudiciales a iudicio dictas a iudicialibus quae a iudice dicuntur; sed cum genus praetoriarum statuas quod iudicii firmandi causa adhibeantur, quaero quomodo iudiciales, hoc est iudicii firmandi causa appositas, iterum praetoriarum speciem facias cautionali distinctam et quidem nulla adhibita ulteriori explicatione.

Haec erant in mentem mihi quae veniebant, emendatu facilia. Ad singulas quaestiones venire mihi non permittunt occupationes. Si quid tamen quaerendum putabis, a vespere Martis ad meridiem Saturni Hagae ero, si Deus volet. Ad Corvini librum[2] venio. Quot exemplaria partis prioris ad exteros miserim haud satis memini. Attamen placet ut sex mihi mittas exemplaria solam posteriorem partem continentia. Illud prope omiseram, non praetereundum tibi esse quod

1 Franc. Connanus, Commentaria Iuris Civilis I c. 6, 10.
2 Zie p. 335 n. 3. Het pars altera was thans blijkbaar uitgekomen.

L. iure civili Dig. de cond. et dem.[1] in testamentis primitus observatum ad stipulationes quoque porrigit, nempe pro impleta haberi conditionem quoad eum per quem stetit quo minus impleretur. Ac proinde promissum sub tali conditione cuius impletio a promittente omnino ac simpliciter pendeat pro pure promisso habendum. Vale mi Frater, et studiis invigila. 28 Februarii 1616.

A D. Corvino exemplar nitidissimum iam accipio, pro quo magnas illi gratias meo nomine nuntiari pervelim.

Tui amantissimus Frater
H. Grotius.

451. 1616 Maart 3. Van C. Matelief de Jonge[2].

Aan mijnheer Hugo de Groot, pensionaris der stat Rotterdam in 's Gravenhage.

Looft Godt den 3 Maert 1616 in Rotterdam.

Mijn Heere de Groot, ic en can niet laten UL. te helpen gedencken dewyle UL. in Den Hage sijt, hetgeene ick UL. voordesen hebbe verhaelt, te weten, dat ick verstaen hadde tot mijnder aencomste uut India hoe datter in de vergaderinge van de Gecommitteerde Raden geventileert, omgevraecht ende besloten was, my van wegen de Heeren Staten, myne hooge overicheyt, eene vereeringe te doen, ten aensien van mynen Indiaensen dienst, hetwelcke ick doen ter tijt met jeuckende ooren aenhoorde ende in hoope was 't selve te becomen; maar den tijt heeft geleert dat het qualijck verstaen of nyet wel nageseyt is, of sout oock mogelijck wesen dat 't selve door te veel occupatyen is vergeten - ick en vergat voor Malaca nyet mijn devoir te doen - of in der supposten handen verongeluckt is, 't heeft wel nadencken - maer geen naseggen, dat peryckel medebrengt -; ick soude oock tot dier tijt wel geprocureert hebben, gelijck ick nu doe, maer ick en hadde het doen nyet van doen, als versch uut India comende met de fama van de victorye[3], op den vyant gecregen hebbende, tegen 18 galeonen, 4 galeyen, 23 fusten met myne elff schepen, die noch door het beleg van Malaca gematteert waren, met 250 siecken, sonder amunyte van oorloge, alleen met den goeden geneychden wille van den admirael en de vallantye van 't Hollantse zeevolck, dat my doen machtich was na mijn oordel tegen alle nydige te beschermen.

Maer ick hebbe daerna wel geleert, dat niemant hem op sijn oprechticheyt ende goede wercken mach betrouwen, maer moet op sijn Geus de genade ende goede gratie procureren, daer ick als een dommekraft doen ter tijt nyet op en dachte, maer ging ende sprack rechtuut als een Hollander, meenende dat degeene die my tegenspraken my nyet en verstonden, als ick haer de deffecten van hare regering aanwees, 't welck ick nu wel mercke dat het aen wille ende nyet aen haer verstant heeft ontbroken, ende om my te doen swygen, alsoo ick in Den Haghe begonde te loopen, hebbe my nyet alleen voor mynen dienst willen bedancken, maer 't en heeft aen haer nyet gebroken dat ick by de Heeren vroetschappen van Rotterdam voor een logenaer ende infaem soude geoordelt hebben geweest, tenware dat alse voor borgemeesters van Amsterdam compareerden hare genegentheyt tot mywaerts

1 L. 24 Dig. XXXV, 1.
2 Hs. Gemeente-archief Rotterdam. Gedrukt Scheffer en Obreen, Rotterdamsche Historiebladen 3e Afd. I p. 345.
3 De overwinning op de Portugeesche vloot voor Malakka 22 Oct. 1606. In margine schreef De Groot: ‘Slach voor Malacca’.

uut vreese van de Goddelyke Justitye wat matichden ende soo heel breet nyet en weyden, Godloff dan wat sal ick seggen, 't schijnt dat India die plage heeft dat alle degeene die der gaen thuys komende halff bedorven werden door degeene, die se gedient hebben, soowel van de Portugesen als van onse syde. Den eersten Duarte Pachecco, die Cochyn[1] beschermde tegen Calecut, in Portugael comende, sterff in de gevanckenisse.

Don Francisco Dalmeyda[2] den eersten vise-rey hadde sooveel onlust op hem gelaeden, dat indien hy aen de Caep de Bona Esperance nyet en ware doot geslagen, 't en soude hem nyet beter hebben gegaen.

Alfonso Dalbuquerque[3], die Goa, Ormus ende Malaca voor den koninck van Portugal heeft gewonnen, wiert van zijn vise-reyschap affgesett ende sijn viant Lopo Sares Dalvarenga[4] in sijn plaets gestelt, waerdoor van hartseer sterff - en geck -.

Kristoven de Mello de Sanpayo[5], die de Turcken dapper heeft geslagen, oock Diu verovert, wert in de gevanckenisse gesmeten ende most alle 't geene hy in India gehaelt hadde despenderen, eer hy daer uut quam. Van andere verhale nyet, also te lang soude vallen.

Ende nu desen laetsten ongeluckygen droes Martin Affanso de Castro[6], daer ick tegen was, sterff in Malaca ende laet sijn vrouwe na veel quade pretentien die de officiers van den coninck op hem hebben.

Besiet[7] ons volck: Wolfert Hermansz.[8] mach met sijn meesters in 't backhuys noch brouhuys. Steven Verhagen[9] moet voor ondercomis medevaren, daer hy nauwelyck toe can comen.

Jacob Willekes[10] en mocht de tweede reys nyet op de reys weder geraken, hadde een stem te cort in 't college.

Matelieff heeft sijn ooren pas behouden, 't vel is haer aen de handen blyven hangen, hy danckt Godts de goede wetten, evenwel laet hy niet te smaken den onlust van syne geweesde meesters, die soo groot is dat se byna aen de Magistraeten raeckt.

1 Duarte Pacheco Pereira, kapitein onder d'Albuquerque; zie over hem en de andere Portugeesche zeevaarders en ontdekkers: Tiele in Gids 1875: 8; 1876: 9; 1877: 10, 1879: 8.
2 Francisco d'Almeida, de eerste onderkoning van Portugeesch Indië; overleden 1510.
3 Affonso d'Albuquerque, 1453-1515; onderkoning van Portugeesch Indië.
4 Lopo Soarez d'Albergaria, die d'Albuquerque opvolgde.
5 M.i. heeft Matelief zich hier vergist, en bedoelt hij Lopo Vaz de Sampayo. Zie Danvers, The Portuguese in India I p. 387 vv.
6 Martin Affonso de Castro, onderkoning van Port. Indië, die door Matelief 22 Oct. 1606 voor Malakka verslagen werd, en spoedig stierf.
7 In margine schreef De Groot: ‘quade belooninge van die in Indiën gedient hebben’. Zie over den hier genoemde Nederlandsche zeevaarders de Jonge, Opkomst, register. Werken der Linschoten-Vereeniging, registers,
8 Wolphart Hermansz., admiraal van de vloot van 5 schepen, die 23 April 1601 uit Amsterdam uitliep, met bestemming naar de Molukken. Einde 1601 tastte hij voor Bantam met succes een Portugeesche vloot aan, en kwam begin 1603 in 't vaderland terug; waar zijn lastgevers hem beschuldigden tegen zijn instructiën gehandeld te hebben, door de Portugeezen te bestrijden.
9 Steven van der Haghen, ging als admiraal 1599 met 3 schepen naar O. Indië.
10 Jacob Wilkens, admiraal van de vloot van 4 schepen, die 21 Dec. 1599 naar O.I. uitliep.

Wat men van Pouwels van Karden[1] sijt, weet alleman.

Pieter Willemsz Verhoeven[2] soude oock geen gouden keten thuys comende hebben gecregen, leyt best op Banda, dan die knecht sout te vergeven sijn geweest dat de krijgh lange duert.

Tegen Reynst[3] begint men intergatoriums te maken, ick en geve geen twee blancken voor sijn ooren als hy thuys comt, soo se soo lange wachten ende hem niet thuys ontbieden.

Soo dat het een puer gemeen ongeluck is dat my plaecht, nu het comt een man met eeren toe dat hy onder het ongeluck nyet en buycht, maer denckt soo lange hy leeft vecht hy tegen de fortuyn, misschien of hy voor sijn doot de fortuyn overwint, daerom soecke ick nu eenyge laeffenis tegen de nydicheyt om denselve te toonen dat mijn overicheyt mijn actien in meerder respeckt heeft als sy; want men verwijt my dat indien ick wel gedient hadde dat mijn overicheyt soude sulcx aen my laten blycken, dat is spytich te hooren van bengels.

UL. maeckt swaricheyt dat het lange geleden is ende dat de coniunctie voorby is ende dat UL. nyet wel en weet met wat gratye mijn heer den advocaet sulcx sal connen te wege brengen, ick antwoorde datter licht wel wat te vinden was, alwaer maer te seggen dat ick over twee jaren noch een boodschap na Oosten gedaen hadde.

Dan om de waerheyt te seggen ick en wilde nyet datter yet anders als mijn oostindischen dienst wert voorgehouden, 't en is my om geen weerde te doen, maer wensche dat het my dubbelt gecost hadde, maer alleen om een schutsel te hebben dat my de wolven nyet gans op en eten.

Ick vechte met ongelycke portuur, die gewapent is met gelt dat gunst maeckt, aensien, ende met een groot deel van de lieffde die elck patriot tot het vaderlant draecht, want men mach hem van haer nyet wreken of men soude het vaderlant leet doen, daer Godt alle patriotten voor wil bewaren; dat doet wel goede lieden vreesen alse met sulcke wapenen werden aengevochten ende soude oock noch meer smarten, ten ware den toevlucht die men tot de overicheyt heeft dat de verdruckte hope geeft om tot reden te mogen comen.

Hoe ende op wat manieren UL. Mijnheer den advocat[4] sult aenspreken bevele uwe wysheyt, indien hy nyet wel tevreden is ende kijfft, ick en sal 't nyet hooren ende UL. my 't selve relaterende, sult het wat versachten soo dat het tot my maer met halven onlust sal comen, ende ten ware ik voor weygeringe vreesde, ick sout hem nu lest wel hebben vermaent, dan wat is 't te bedieden ick en ben nyet geerne geweygert ende daerom en onderwinde ick het my nyet, ende ten ware dat ick dit most hebben om my selve te contenteren, ick en soude hier nyet van vermanen; ende te meer derve dit versoecken also mijnheer den advocaet dickwils ongefondeerde onbeschaemde petitien voorcomen, misschien sal dese die nyet heel

1 Paulus van Caerden maakte de eerste reis naar O.-Indië onder Houtman mede n was vice-admiraal op de vloot van Pieter Both (1599). In 1610 tot gouverneur der Molukken benoemd, geraakte hij in handen van de Spanjaarden en stierf 1617 in gevangenschap te Manila.

2 Pieter Willemsz. Verhoef, Amsterdammer, kapitein van het admiraalschip van Heemskerk in den slag van Gibraltar (1607); gesneuveld 1608 op Banda.

3 Gerard Reynst, sedert de oprichting der O.I. Compagnie een der bewindhebbers; 1613 Gouverneur-Generaal van Oost-Indië; 7 Dec. 1615 te Jakatra overleden.

4 Oldenbarnevelt.

buyten het compas loopt wel genomen werden, ende UL. die hierin mijn vrundt sult gelieven te wesen sult dese weldaet in den hemel vinden als ghy daer comt.

Hiermede den almogende bevolen ende seer gegroet.

UL. dienstwillige vrundt

C. Matelieff de Jonge.

Adres: Aen mijn heere Hugo de Groot pensionaris der stat Rotterdam in 's Gravenhage.

452. [1616 Eerste helft van Maart]. Aan Willem de Groot[1].

Mi Frater.

De pupillo, quod quaeris, brevi mihi quid videatur expediam. Considerandae sunt leges duae, utraque a natura. Prior est implendam promissi fidem, altera neminem locupletandum ex iactura aliena. Hae duae leges concurrunt interdum, saepe per se singulae substant. Quomodo per se prior substet prioribus literis[2] explicavi. Posterioris notabile est exemplum in L. Si me et Titium Dig. de rebus cred.[3], ubi citra contractum oritur debitum ex illa sola lege. Prior lex in pupillo locum an habeat cum quaeritur, distinguendum est an de iure naturae quaeratur absolute an ex hypothesi legis humanae. Rem simili illustrabo. Absolute si consideretur ius naturae, res omnes sunt communes; si autem praesupposita divisione ius naturae consideretur, respondebit suum cuique relinquendum. Cum de iure naturae absolute agitur, distinguendum inter pupillos, qui intellectum rei quae agitur non habent, et qui habent. Illi enim iure naturae etiam absolute ac simpliciter considerato nullis promissis aut conventionibus obstringuntur. Quia ne promisisse quidem aut convenisse dicendi sunt, cum hi actus sint voluntatis: nihil autem sit in voluntate, quod non prius in intellectu fuerit. Sicut ergo psittacus aut pica verba promissoria pronuntians non promittit, aut canis asinusve locare operas aut depositum accipere non possunt; ita nec ille primae aetatis pupillus. Quod si de pubertati propiore aut alio maturioris iudicii puero agamus, hunc absolute obligari iure naturae constat, at non item hypothesi. Quia ius civile, etsi legem naturae mutare non valuit, potuit tamen, ut nuper scribebamus[4], in pupillo ob infirmitatem iudicii id facere quod et in prodigo fecit, ex potestate scilicet superiore ipsius potestatem limitare aut tollere, atque ita indirecte legem naturae inefficacem reddere, substracta scilicet idonea legis materia; quia lex naturae ea demum promissa servari vult, quae promittendi ius quisque habuerit. Hoc autem ius promittendi ut a Patre et Domino, ita et a Legislatore iuste potest aliquibus auferri. Iustam autem hic fuisse causam non est dubium: ne scilicet captaretur aetas iam quidem quid agatur intelligens, nondum tamen satis firmi iudicii, ideoque fraudibus mire obnoxia. Ius ergo civile non tantum negative sed et positive versatur circa pupillos promittentes. Negative versari dico quoties actui vim civilem

1 Gedrukt Epistolae p. 753. De brief is daar geplaatst na dien van 29 Aug. 1615, (n°. 417), en handelt dus volgens de uitgevers over de eerste Theses; zie p. 389 n. 2. Het komt mij echter voor dat hij loopt over dezelfde als n°. 450 en n°. 454 en dat hij tusschen deze twee behoort geplaatst te worden. Hij zou dan uit de eerste helft van Maart 1616 zijn. Zie p. 499 n. 4.

2 N°. 450.

3 L. 32 Dig. XII, 1.

4 In n°. 450, p. 501 midden.

non addit, hoc est ius in foro suo petendi. Positive cum materiam reddit inhabilem atque ita efficit ut ne naturalis quidem obligatio ex actu proficis-

catur. Hinc recte dicitur pupillus aut ex prommissione sola aut ex contractu quovis ne iure quidem naturali obligari, L. Pupillus Dig. de obl. et act.[1], L. Quid pupillus Dig. de cond. ind.[2], ideoque si solverit repetere posse ut omni iure indebitum. Altera autem lex illa, quae locupletari quenquam cum aliena iactura, quod Aristoteli[3] *τὸ πλεῖον ἔχειν*, non patitur, pariter locum habet in pupillo atque in alio quolibet: non enim voluntas, sed res ipsa, hoc est lucrum unius ex damno alterius hic respicitur. Circa hanc legem naturalem ius civile vetus Romanorum habuit se non positive aliquid contra statuens, sed negative, hoc est non assistendo. Itaque actio inde nulla antiquitus oriebatur. Sed retinendi ius erat, unde et repetitio cessabit. Quanquam autem Divus Pius huic obligationi ius agendi primus dedit, ut apparet L. pupillus Dig. de auct. tut.[4], L. 3. commodati[5], L. 3. § pupillus Dig. de neg. gestis[6], tamen Iurisconsulti etiam qui post Pium exstiterunt saepius respiciunt ius illud vetus atque perpetuum, quam novum illud atque arbitrarium, quod saepe mutatis Imperatoribus mutabatur. Eo autem id iustius faciebant Iurisconsulti, quod ipsi plerumque ad vetustiores iuris auctores commentabantur. Ita Paulus quod pupillus sine tutoris auctoritate mutuum accepit et locupletior factus est ad naturalem obligationem refert, L. naturaliter Dig. de cond. ind.[7]. Cui legi addenda est L. 1. §. si cum impubere Dig. de peculio[8]. Hoc ergo casu intelligenda est Lex Si cum pupilli Dig. ad S.C. Treb.[9], ubi naturalis obligatio translata dicitur, nempe ex credito accedente locupletatione. Ideoque solutum negatur repeti, idemque est casus Legis si pupillus ad L. Falcid.[10]. Quod autem ex hac causa debet pupillus, hoc etiam promittere potest, eaque promissio si ius vetus Romanum spectemus naturaliter tenebit, L. 1. Dig. de novationibus[11], poteritque ei recte fideiussor accedere etsi nulla eo quidem iure petitio est, L. si pupillus Dig. de verb. oblig.[12]. Non exprimunt quidem semper hunc casum Iurisconsulti, sed cum de naturali obligatione loquuntur, et tutoris tollunt auctoritatem, intelligendi sunt de materia habili, quodque his in locis succincte dicitur supplendum ex iis locis ubi proprie atque ex professo de pupillorum obligationibus agitur. Quae enim ibi dicta sunt, haec in aliis titulis praesupponuntur. Quod diximus promissionem istam tenere naturaliter, id intelligendum est non ex lege de promissis, sed ex lege de nemine locupletando ex aliena iactura: debebatur enim etiam citra promissionem. In Lege cum illud Dig. Quando die et leg.[13] omnino probanda est lectio codicis Florentini cuius summa semper esse debet auctoritas. Quare *nec* delendum est, et postremae literae vocis *accepisset*, qui mos est Florentini codicis, semel scriptae bis sunt legendae, ut inter vocem *accepisset* vocemque *locupletior* copula intercedat. Pupillus locupletior factus nihil debere dicitur, civiliter scilicet ex iure antiquo: obligatio tamen naturalis exstitisse ostenditur. Sic et in L. Stichum §. aditio a Florentini codicis lectione non est abeundum, quae habet *consequeretur*. Nam creditor pupillo etiam locupletiore facto nihil consequeretur nisi heres ei exstitisset, quia ius petendi

1 L. 59 Dig. XLIV, 7.
2 L. 41 Dig. XII, 6.
3 Aristoteles, Eth. Nicom. V, 12.
4 L. 5 Dig. XXVI, 8.
5 L. 3 Dig. XIII, 6.
6 L. 3 § 4 Dig. III, 5.
7 L. 13 § 1 Dig. XII, 6.
8 L. 1 § 4 Dig. XV, 1.
9 L. 64 Dig. XXXVI, 1.
10 L. 21 Dig. XXXV, 2.
11 L. 1 Dig. XLVI, 2.
12 L. 127 Dig. XLV, 1.
13 L. 25 Dig. XXXVI, 2. Grotius wil dus lezen: ‘accepisset et locupletior’.

non haberet, ex iure antiquo scilicet quod respici diximus; nunc cum haeres exstiterit poterit retinere: est enim naturalis obligatio, quae ius petendi non parit, retinendi parit. Haec tibi paulo clarius explicavi, quae alioqui brevius, sed obscurius expressa apud Cuiacium invenires ad d.L. Si pupillus, quae est CXXVII. de V.0.[1].

Deportatus obligari sane potest, ut ad alteram quaestionem tuam veniam, sed non potest manere obligatus ex causa, quae deportationem antecessit; omnia enim iura activa et passiva aufert deportatio; non vetat autem ne postea existant, ideoque nec fideiussor accedere potest L. si debitori Dig. de Fideiuss.[2], Nempe quia deportatio illum mortuum fingit et fiscum ei quasi haeredem posuit. Ita ut post deportationem quasi recens natus habeatur. Mortem merebatur, itaque habetur pro occiso; vitam habet ex novo beneficio quasi novam. Mirabitur forte aliquis vim tantam esse legis, ut obligationem possit tollere quam natura fecerat. Sed cogitare debes sicut homo unusquisque de suo statuendi ius habet, ac proinde efficere potest remittendo aut novando ut cesset naturalis obligatio, neque tamen hoc faciendo quicquam facit contra ius naturae, ita eandem quoque, imo et maiorem in nos nostraque potestatem Legi competere et quasi ex nostro consensu. Est enim lex *πόλεως χοινὴ συνθήχη*, L. 2. Dig. de legibus[3]. Adimit ergo mihi ius quod a deportatione habebam, sed sine ulla mea iniuria: fiscum enim mihi debitorem substituit. Recurrendum hic est ad id quod ante dixi, aliud esse agere de iure naturae absolute, quod merum ius Gentium vocat Tryphoninus, L. Bona fides Dig. Depositi[4], aliud de iure naturae ex hypothesi iuris humani, quod Tryphoninus eodem loco vocat ius Gentium cum praeceptis civilibus ac praetoriis. Quanquam lex civilis efficere non potest ne existat obligatio ex valida promissione, potest tamen indirecte, ut diximus, efficere ut lex ista naturae locum non habeat: aut praeveniendo obligationem ita ut existere nequeat, sicut in pupillo fieri diximus, aut natam tollendo atque ita debitorem liberando. Nam sic quaeque materia legi substrahitur. Potest Populus Romanus alienum servum liberum efficere, L. 1 Dig. de off. praet.[5]. Quod si fecerit, is servus ne iure quidem Gentium domino erit obnoxius, quia omne dominium a maiore dominio sublatum est. Sic obligatum personaliter liberare potest in alium obligatione transfusa. Lex naturae, quae promissa vult impleri, intelligitur manente obligatione, non autem tollit aut ipsi creditor aut ei qui creditore superior est ius debitorem liberandi. Liberatus autem ubi est, iam lex naturae cessat substracta materia.

Characteres Statiani[6] satis mihi placent. Uxor te resalutat. Fac me certiorem si quid circa Poëmata[7] promoveris. Ad diem usque Saturni Hagae ero. Scribebam die Lunae Rotterodami, Hagam iturus.

Tui amantissimus Frater
H. Grotius.

1 Zie p. 507 n. 12.
2 L. 47 Dig. XLVI, 1.
3 L. 2 Dig. I, 3.
4 L. 31 Dig. XVI, 3.
5 L. 1 Dig. I, 14.
6 Kan dit doelen op een proef van de Statius-editie van Gevartius? Grotius wist van Gevartius' plan om een editie van Statius te geven af, want Jan. 1617 zond deze hem een exemplaar van de editie van 1600, waar Grotius aanteekeningen in gemaakt had, terug, nadat hij het een jaar gebruikt had. Zie n°. 499.
7 Zie p. 455 n. 2.

453. [1616] Maart 16. Van F. van den Sande[1].

S.P. Vir clarissime. Aberam in ditione Monasteriensi cum tuae literae per Nassavici Comitis Quaestorem deferrentur, atque inde in varias provinciae partes publico privatoque nomine fui distractus, itaque tardiorem rescriptionem excusabis. Pergrata fuere testimonia vestrarum consuetudinum in caussis feudalibus. Rogo item, ut si aliquando apud vos iudicatum est heredem lateralem, cui hereditas allodialium ac feudalium sanguinis iure pariter delata est, non posse agnitis feudali(bus) allodialia repudiare, seque defuncti aere alieno exonerare, ut eius sententiae exemplum mihi transmittas. De insularum iure mitto testimonium nostri Senatus cum exemplo Cothanae[2] sententiae, cuius quidem verba aliam paulo commodiorem admitterent interpretationem, sed per consuetudinem longaevam in eum sensum detorta sunt, ut non iurisdictionis modo sed et proprietatis dominium ac possessio sit eius Comitis, per cuius Comitatum flumen fluit, quique theolonea habet et conductus in ipso flumine.

De Theologorum contentionibus optime iudicas. Audio quosdam utriusque partis selectos auctoritate Ordinum de pacis conciliandae conditionib(us) deliberare; faxit Deus, ut tandem commodam aliquam moderationem inveniant. Nisi enim tempestive resistatur, perniciosa paulatim axiomata erumpent, quae primum quidem Ecclesiae *εὐταξίαν*, mox et reip. statum labefactabunt. Itaque tuum est vir cl., qui a teneris annis Theologiam cum civili Philosophia coniunxisti, quique facile vides quid agatur, omnibus ingenii atque auctoritatis viribus in publicum consulere, ne Christiana libertas in licentiam degeneret. Valde equidem mirandum ac dolendum est, viros optimos ac prudentissimos, quibus incendium domi natum plus satis negotii facessit, non satis cavere ne novorum ac magis periculosorum incendiorum semina sibi ab exteris accersent.

Ante paucos dies Gelriae nomine Senatui Status adscriptus est vir humanissimus ac doctissimus mihique intimus Iohannes a Goch[3], Ictus ac consul Zutphaniensis, quocum mihi frequens atque honorificus de te sermo fuit, eique auctor fui, ut in tuam sese familiaritatem insinuaret: hac enim ratione frequentioribus ipsius ad me literis tui iucundissima memoria mihi revocabitur. Ille etiam, qui te non aliter hactenus quam fama atque scriptis sibi cognitum summe coluit, in amicorum numerum admissus, nihil quod ad tuam vel tuorum dignitatem vel utilitatem vel voluntatem pertinere intellexerit, omissurus est. Petieram aliquando ut tua tuaeque coniugis insignia mihi communicare ac permittere velles, ut praedioli mei suburbani vitreis fenestris inter meos necessarios inscriberem, idque iterum rogo. Vale V. Cl. (cum) coniuge atque adfine[4], nec non D.D.

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.L. 1886. De brief is aan het einde beschadigd, en het jaartal daardoor geschonden. Johan van Goch compareert voor het eerst ter Staten-Generaal 21 Juni 1616. Uit de vermelding dat hij ‘ante paucos dies Senatui Status adscriptus’ is, volgt dat de brief van 1616 is.

2 De Cothen- of Katen-tol bij het Katerveer.

3 Dr. Johan van Goch, burgemeester van Zutfen, komt als afgevaardigde ten landdage van Gelderland het eerst voor in December 1609 (mededeeling van Dr. J.S. van Veen). Hij werd 1628 thesaurier-generaal der Unie. Zie n. 1 en p. 417 n. 2.

4 Nicolaas van Reigersberch? Zie p. 417 n. 5.

Hogherbetio, Milio, atque Heins(io)[1] nostro officiosam a me salutem. XVI Martis A°. CIↃIↃCX ....

Tuus
Fredericus Sandius.

454. 1616 Maart 19. Aan Willem de Groot[2].

Domum ut veni, coepi cogitare de eo quod proposueras ex Instit. quib. mod. toll. obl. § praeterea[3], quem locum ubi cum L. 1. Dig. de novat.[4] contuli, inducor ut credam ideo novationem contingere pupillo promittente sine tutoris auctoritate, quia si merum ius naturae spectatur, obligatio inde aliqua possit existere; quod in servo locum non habet. Servus enim is est, qui neque actus sui neque rerum habet potestatem. Pupillus autem et liber est et dominus. Sed ius civile infirmitati eius consuluit, quam non respicit merum ius naturae. Unde servus nullo auctore recte promittit, quia quod promittat non habet, excepto eo, quod in causis peculiaribus ob utilitatem inductum est. At pupillus recte promittit, auctore tutore. Quare et eo propendeo ut in L. 1. Dig. de novat.[4] *naturaliter teneat*, interpreter: *teneret*, nisi nempe lex obsisteret. In servo nihil opus est ponere legem obsistentem. Satis est si servum ponas. Hoc enim posito, nec tenet nec teneret obligatio, etiamsi lex nulla humana hoc ipsum dictaret. Quod alii dicunt existere obligationem naturalem, sed effectum eius esse nullum, mihi nondum probatur, quia vox ipsa obligationis effectum notat. Neque per naturam mihi videtur possibile, ut quod tu mihi debeas id mihi retinere non liceat. Et regula est universalis, quod natura debetur non repeti solutum, L. naturaliter Dig. de cond. indeb.[5]. Et aperte nimis non obligari pupillum iure naturali docet Lex pupillum Dig. de oblig. et action.[6]. Non dixerim ergo existere obligationem aliquam sine effectu, sed exstituram fuisse ni lex obsisteret aut si legis praescriptum esset observatum. Quare et merito rem amittit creditor, qui a pupillo inutiliter stipulatur, quod ab eodem utiliter stipulari poterat, accedente scilicet tutoris auctoritate, quae iudicii infirmitatem suppleat. Haec ad te perscribenda putavi.

An res urbanae permissurae sint ut ad vos excurram, multum dubito; neque tamen cessabo allaborare. D. Corvino dicas velim me cum viris prudentissimis egisse de libelli Thomsoniani editione: eos ita aestimare omnem frugem libri perituram, si D. Bertii scriptum[7] eodem tempore emanet quasi ex constituto. Gratior enim multo erit liber, si nihil existimetur habere commune cum causa Bertiana et plures lectores, forte et adstipulatores, inveniet. Vale mi Frater et strenue studiis incumbe. 19 Martii 1616.

Tui amantissimus Frater
H. Grotius.

1 Heinsius droeg aan Van den Sande het eerste boek zijner Elegiae in de editie van 1610 op. Van den Sande is in Frankrijk gepromoveerd; er is een gedicht van Heinsius: 'Propempticon in abitum Frederici Sandii, cum maximam in patria dignitatem consecutus, tituli causa Galliam peteret'; Poem. (1610) p. 346; (1640) p. 37.
2 Gedrukt Epistolae p. 758. Voor den inhoud zie p. 499 n. 4.
3 § 3 Inst. III, 29.
4 L. 1 Dig. XLVI, 2.
4 L. 1 Dig. XLVI, 2.
5 L. 13 Dig. XII, 6.
6 L. 59 Dig. XLIV, 7.
7 Zie p. 499 n. 2 en n. 3.

455. 1616 Mei 22. Aan P. Cunaeus[1].

Primum omnium, Vir Clarissime, Deum veneror sacri coniugii auctorem, ut hoc matrimonium[2], tibi, novaeque nuptae, nostrisque omnibus sospitet. Ego vero has tibi nuptias non ut unus e vulgo, neque hercule dicis causa gratulor; sed pro ea reverentia, qua praeclaros in gerenda rep. aut in literis viros semper sum prosecutus, partem aliquam meae felicitatis arbitror, quod prudentissimo socero doctissimus gener obtigisti, ita ut et tua studia auctoritati ipsius ornamento, et tuis studiis ipsius auctoritas praesidio esse possit. Sicut autem magnae mihi voluptati fuit, quod ex benigna tua invitatione me in classe prima amicorum tuorum poni intelligo, ita sane dolet quod hoc tuo beneficio uti mihi non licet. Cum tua mihi epistola traderetur, veniebam tum recens Dordraco, cuius urbis magistratui ad peragenda quae restabant negotia inter nos communia id ipsum tempus condixeramus, quod auspicatissimis tuis nuptiis constitutum video. Quanquam autem omnia mihi negotia vilia sunt prae conspectu tuo, socerique tui et tot summorum virorum, quorum ego amicitiam praecipuum vitae meae fructum iudico, tamen, quae mea est servitus, non video, quomodo aut dictus dies diffindi possit, aut ego eximi negotiis meo ministerio inchoatis. Accedit quod uxor - quae ipsa quoque pro vocatione immensas agit gratias, faustaque omnia pactae tuae apprecatur - ea est valetudine, quae medici ope quotidie indigeat; quo nomine socrum quoque iamdudum abiturientem vix hic assiduis precibus retineo. Eadem causa nos coëgit cognato nostro, Senatoris Vosbergii fratri[3], multum nos roganti operam similem denegare. Opus forte esset operosiore excusatione, nisi apud aequissimum iudicem causam hanc agerem. Unum ergo rogo ne haec mea necessitas aliqua ex parte amicitiam nostram imminuat, quae a me plurimi facta semper, a te vero officiis plurimis et hoc insuper recenti contesserata est. Vale, vir Clarissime et me amplissimo viro, socero tuo, si placet, commenda. Rotterodami XXII. Maii. CIↃIↃCXVI.

Tibi addictissimus
H. Grotius.

Adres: Hoochgeleerde wyse zeer voorzyenige heere Peter Cunaeus doctor in de Rechten ende Professeur in de Universiteyt tot Leyden. Loont den bode.

456. 1616 Mei 29. Aan G.J. Vossius[4].

Iam dudum, Vir Clarissime, pudoris obliviscor, quod praestantissimas tuas chartas[5] tam diu detineo. Neque tamen furtum me fecisse arbitror, ut qui domini chartarum benignitatem in omnes, et mei amorem satis noverim, ita ut quod iniussu ipsius feci ipso tamen non plane invito fecerim. Legi non omnia, sed pervolvi omnia, legi pleraque, summo cum gaudio, cui tamen intervenit dolor

1 Hs. U.B. Leiden, cod. Cun. 2. Gedrukt Cunaei Epistolae p. 98.
2 Cunaeus huwde 28 Mei 1616 met Maria van Zeyst, dochter van den Leidschen Pensionaris en Secretaris van Curatoren, Nicolaas van Zeyst.
3 De raadsheer Caspar van Vosbergen had twee broers, Johan, Gecommitteerde Raad van Zeeland, en Josias, Rekenmeester van Zeeland.
4 Gedrukt Epistolae p. 33.
5 N°. 447.

hoc nomine quod tam eximius labor ob iniquitatem temporum fructu suo careat. Ego pene superbior quam par est effectus sum quod quae mihi videbantur priscae fidei maxime consentanea, eadem abs te prolata ac probata video. Sed nunc totam de Gratia et quae cohaerent controversiam ad tempus seponam, et videbo num quid lucis afferre possim quaestioni de Iure Summarum Potestatum in Ecclesia[1]. Quanquam enim ab iis quae pridem scripta tibi ostendi non recedo, puto tamen aliqua posse paulo dilucidius exponi. Iamdudum incipere cogito; sed nova quotidie negotia miserum me retrahunt: nunc demum video quo me servitutis detruserim. Attamen *τὴν σπάρτην χοσμητέον*[2].

Habeo a te libros complures istius argumenti, quos etiamnum retineo, quia aliunde habere vix licet. Est inter eos liber Conciliorum *τῆς χαθολιχῆς* a Iustello editus; nescio an habeas eiusdem Africana Concilia[3]. Notae illius mihi perplacent, si habes, velim uti. Velim insuper scire quinam hoc saeculo, ex Hebraeorum magistris *τὴν Ἰουδαίχην πολιτείαν* accuratissime descripserint: nam hoc quidem in argumento ex sola Sacra Historia sapere perdifficile est. Rogo si quid potes me adiuves et valetudinem tuam, vel mea causa, cures diligenter. XXIX. Maii 1616.

Tuus totus
H. Grotius.

457. 1616 Juni 11. Van F. van den Sande[4].

Magnifice Domine.

Pro misso exemplo epistolae a Stampelio ad te datae[5] gratias ago, ac gaudeo me non esse deceptum in concepta de ipso opinione, quamvis enim ille in suis concionibus ac Commentario in Catechesin Lutheri[6] vehementer atque acerbe passim in Calvinianos debacchetur, quod equidem primum vix concoquere potui, prae reliquis tamen istarum partium Theologis dignissimus mihi visus fuit, quem colerem tuaeque familiaritati insinuarem. Nam egregium pacis studium ex familiari ipsius sermone deprehendi, estque alienus ab illo Ubiquistico commento, quod tam latam inter Augustanas ac nostras Ecclesias differentiam atque odium pene irreconciliabile produxit; neque male de nostro Statu suaque Republ. meritus est, dum singulari animositate ac constantia, voce ac scriptis, summae Potestatis iura defenderet, seque opponeret pessimo cuidam Blateroni, qui foedus inter Illustrissimos DD. Ordines ac Remp. Lubecensem pactum, impietatis damnabat[7]; ut minime mirum sit, ipsum in Articulo de Summi Magistratus auctoritate tecum sentire: illam videlicet auctoritatem non ad civilia tantum negotia, sed etiam ad Ecclesiarum tuitionem iuxta Dei verbum extendi; in altero vero articulo vix ab illo exspectassem tam manifestam hodiernorum certaminum detestationem. Nam cum

1 Zie p. 349 n. 4.
2 Cf. Stobaeus 39, 10.
3 Christophe Justel gaf uit: Codex Canonum Ecclesiae Universae. 1610; en Codex Canonum Ecclesiae Africanae. 1615.
4 Hs. U.B. Amsterdam, cod. III E I[94]. Gedrukt Epistolae ecclesiasticae p. 437.
5 N°. 446.
6 Achte Cathechismus-Predigten, darinnen die Hauptstücke unsers Catechismi und Christlicher Religion nach der Richtschnur Göttliches Wortes und Anleitung der Auslegung des Herrn Lutheri kurtz und richtig erkläret. Lubeck 1615.
7 Zie p. 416 n. 2.

in familiari sermone subinde ad ea tenderem, quae nunc palam concedit, ex illo nimirum opinionum dissidio, non esse animorum ac pacis Ecclesiasticae divortium faciendum; mox ille ad alia delabebatur, ac nostrorum Theologorum duritiem taxabat, ac nonnulla ex Paraei Eirenico[1], quae paci non satis convenirent, recensebat; tibi itaque debemus, quod abs tam eximio Lutheranorum Superintendente tam bene dicta habeamus: ‘haec, videlicet, certamina praeter modum ac necessitatem a plerisque etiam sine ullo fructu, ac maximo cum scandalo agitari, eaque ad scholas esse remittenda’; et ‘salutarius multo plebem de sinceritate fidei doceri, et ad vitae honestatem excitari, quam disputationum subtilitate, et altercandi futilitate turbari, ac non parum offendi’. Item ‘praestare, utramque partem suam tenere sententiam, sine acerba alterius insectatione, donec alteri clara lux per Dei gratiam illucescat’. Quae si ille suis. ac nos nostris plerisque Theologis persuadere possemus, haberemus Evangelicam Ecclesiam duplo maiorem, atque adversus Pontificium regnum magis stabilem. Ad rescribendum, atque hunc virum cordatum in tam laudabili studio retinendum tibi materia non deerit, quamvis ille nullam ad replicandum praebeat occasionem, dum in responsione sua totam tuam concedit intentionem. Sed absit, ut ego docere coner instructissimum atque in omni doctrina summum, a quo ipse sum docendus, et cuius literis ac consuetudine multum me profecisse gloriari soleo. A D. Thisio super Commentatione vestra[2] nihil aliud obtinere potui, quam quod iudicet doctum atque egregium esse scriptum, quod tamen in nonnullis partibus sibi non plene satisfaciat, quae ut chartis commendaret, atque accuratiori explicationi materiem praeberet, multis atque instantibus flagitationibus obtinere non potui.

Adamus Hartwich[3] satis honesto Amsteldamensium Pastorum testimonio munitus ad nos venit, in novo etiam examine sic Senatus Commissario ac Classicis Deputatis sese probavit, ut non indignus iudicatus fuerit, cui paganae Ecclesiae ipsum postulantis cura committeretur. Equidem de nimio illius in hodiernis controversiis fervore nonnihil inaudieramus, sed alii illius commendabant innocentiam; alia quoque fuere, quae istiusmodi de illo rumoribus erant anteferenda, cum praesertim monente Senatu moderatiores mores promitteret. Nuper ex vestra ac Collegarum ad Amsteldamenses legatione[4] magna nobis de pacis Ecclesiasticae restitutione eiusque ad nostras Ecclesias progressione spes affulgebat, sed mox dolebamus labores vestros fuisse frustraneos. Si nonnulli nostrae Reformationis Ministri tantum pacis studium praestarent, quantum super maiore opinionum differentia prae se fert Stampelius, rem dudum haberemus confectam. Dolendum sane est, quod quaecunque recte vel sequius in vestra fiunt Rep. mox ad nos quoque transeant, quodque nostrarum Classium Ministri olim concordissimi vestratibus sese implicaverint controversiis ac paulatim per sequiores suspiciones nec non per morum atque ingeniorum duritiem magis invicem discedant, ut apertum habituri simus schisma, nisi Summi Magistratus interveniat

1 Zie p. 530 n. 8.
2 Nl. de Defensio fidei Catholicae, die Thysius van Van den Sande ter inzage had gekregen; zie p. 416 n. 3. Thysius' oordeel over dit boek zie p. 529 n. 2.
3 Adam Hartwech, van Rotterdam, schrijver van: Copie van sekere brieven, de welcke twee persoonen aen malcanderen hebben geschreven, handelende van de perseverantie ofte volherdinghe der Heylighen. Dordrecht 1612 (Pamflet Tiele 1023); beantwoord door Grevinchoven in zijn: Korte en grondighe Refutatie; en door Hubrecht wten Broeck in: Pijlkoker der dwaesheyt. Zie Tiele 1024 en 1025; Knuttel 1981 en 1982.
4 Zie p. 518 n. 1.

auctoritas. Hac de causa Ordines nostri in postremo conventu iniunxere Senatui[1], ut Classium Deputatis atque aliis in consilium vocatis controversiam componat, qua in parte nonnulli Ministri, diversis quamvis opinionibus addicti, nos de se suoque pacis studio bene sperare iusserunt, si vero dissidentes animum vincere atque affectus cohibere nequeant, Senatus suam interponet auctoritatem in fiduciaria aliqua pacis retinendae formula praescribenda. Eorum, quae de controversis istis capitibus dudum commentatus es, fac me quaeso participem. Vale Vir Magnifice, coniugi a me ac mea officiosam salutem. Dabantur Arnhemii XI Iunii. A^{o}. CIↃIↃCXVI.

Tuus
Fredericus Sandius.

Adres: Aen Mijn Heer Mijn Heer Hugo de Groot Raet ende pensionaris der stadt Rotterdam.

458. 1616 Juni 23. Aan G.J. Vossius[2].

Facis, quod soles, Vossi clarissime, cum meae existimationi tam sollicite caves. Multis modis devincis hominem, nunquam forte responsurum tuis officiis, nunquam tamen futurum immemorem. Relegi pagellas[3] nuper mihi ex parte tantum et leviter inspectas. Nihil aliud quod dicam reperio, nisi quod olim Seneca[4]: condonanda esse vitia, non portenta. Non potest sine ignominia nostra ferri tanta monstrorum seges. Itaque omnino urgendus est Typographus ut eas paginas recudat, cum interminatione fore alioqui ut ipsius editionem statim subsequatur nova et luculentior editio. Plane in eo sum inexorabilis ut patiar illos versus tam depravatos prodire, praesertim in Tetrametris Eucharisticis[5], quos ego semper amavi plurimum, quia memini quo affectu eos scripserim. Comasten[6], quia non proprie nuptiale carmen est, in Farraginis librum reieci, hac quoque de causa ne legeretur iuxta Myrtilum[7], in quam Eclogam e Comasta quaedam transtuli. *Vesti* casu sexto legisse me putabam apud veterum aliquem, nescio an Varronem; et puto apud Nonium observari olim quasi promiscue usurpatam utramque desinentiam, brevem inquam et longam. Alioqui si *veste* edatur nihil erit peccatum.

Repetivi a D. Mylio meum *σχεδίασμα*, in quod ea conieceram, quae mihi in mentem veniebant super literis quas tibi ostendit Bertius. Iccirco autem repetivi, ut mihi liceret emendare si quid per festinationem esset peccatum. Tibi nunc mitto ita ut tunc properanti excidit, quo iustius ignoscas. Rogo si quid potes adferre lucis quaestioni satis obscurae, nos adiuves.

Nescio quo curante munus tibi nuper impositum est, cui exemtum te mallem. Voluerunt enim Ordinum Hollandiae Delegati postrema Conradi Vorstii scripta,

1 Brandt, Historie der Reformatie II p. 430. Zie ook p. 529 n. 3.
2 Gedrukt Epistolae p. 33.
3 De proeven van de Poemata van 1617. Zie p. 455 n. 2. De editie wemelt van drukfouten; een lijstje met corrigenda op p. 549 en 550. Ik citeer in n°s. 458, 459, 461, 463-465, 471-474 deze editie van 1617, niet die van 1670, welke ik overal elders aanhaal, omdat het in deze brieven op de plaats der gedichten in die uitgave aankomt.
4 Seneca, de Ira 26.
5 Poemata p. 13-19.
6 Ibid. p. 222.
7 Ibid. p. 72.

de quibus nuper conquestus est Regis Britanniae Legatus[1], a Polyandro, Episcopio, atque te legi diligenter, et seorsim iudicium expromi. Puto nondum ad vos missum *ἐπίσταλμα*; si missum est, noli nimium festinare. Hoc biduum Hagae fui, nunc domum reversus videbo ecquid mihi a publicis negotiis otii detur ad pertexendam quam nuper te conscio inchoavimus commentationem[2]. Deus haec aliaque omnia ad sui nominis gloriam dirigat, idem te, virorum optime, cum coniuge ac familia diu patriae mihique servet incolumem. 23. Iunii 1616.

Tuus ex asse
H. Grotius.

459. 1616 Juni 23. Van G.J. Vossius[3].

Magnifice Amplissimeque Domine. Hodierno mane nunciavit mihi ornatissimus Collega meus[4], advenisse in urbem D. Utenbogartium ac, quod antea factum nunquam, velle me invisere: collaturun autem de iure summi Magistratus in Ecclesiasticis. Statim in mentem venit, non id colloquii aut dissertatiunculae ergo fieri, cum ignorare non possit, quam mihi curta sit supellex, sed potius quia postulare statuisset, quae hac de re nuper ad A.T. scripsissem[5]. Nec ea me suspicio fefellit. Nam vix de valetudine mea, et statu Collegii nostri exquisierat, cum sermonem iniecit istiusmodi, ecquid sub manibus haberem, quod brevi lucem adspicere posset. Et cum negarem me ob difficultatem muneris in hisce quasi primordiis aliquod edecumatum, et seculo dignum elucubrare posse, porro institit, nihilne de principali iure in Ecclesiasticis essem commentatus. Sciebam quo tenderet, et mentiri non erat meum. Respondi igitur, ante trimestre aut amplius, sententiam me meam ad aliquem chartae illevisse, sed statuisse, simul ac paulum otii nactus ero, quatuor aut quinque disputationibus eam rem in Collegio accuratius pertractare. Non improbavit consilium; sed tamen optare se interim dixit, ut sibi inspiciendi eorum quae scripsissem, qualiacumque ea essent, facerem potestatem. Addebat, iam a tribus retro mensibus vel amplius scisse se me aliquid tentasse. Dicebam mirari me unde hoc haberet, cum praeter eum ad quem scripsissem, nemini mortalium rem communicarim, uno excepto Collega, qui fidem dedisset se cum nemine hac de re verba facturum. Respondit se ex A.T. rem cognosse. Idem dicebat D. Episcopius, qui aderat. Non tam naris obesae eram, ut non odorarer, cur hoc mihi persuasum vellent, sed tamen dissimulabam. Optarim interim magis Collegam hac parte litasse Sigalioni[6]. Imo meipsum: quando inique ab altero silentium exigit, qui ipse illud praestare non potuit. Addebat D. Utenbogartius, si bona mea venia fieret, velle se ab A.T. scriptum istoc exposcere. Dixi non displicere, ut prius videam, quid scripserim: putare enim alia etiam familiaria eis literis esse admista. Velle itaque quamprimum ad te

1 Sir Dudley Carleton in de vergadering der Staten-Genaraal van 20 April 1616: Rogge, Wtenbogaert II p. 422. Het boek van Vorstius is zijn: Responsio ad M. Sladi .... Disceptationis partem primam (zie p. 349 n. 6). Over de hier bedoelde opdracht van Gecommitteerde Raden vind ik niets.
2 De Imperio summarum potestatum circa sacra. Zie p. 349 n. 4.
3 Gedrukt G.J. Vossii Epistolae p. 108; Epistolae ecclesiasticae p. 472; Epistolae ex musaeo I. Brant p. 91, met datum 23 Januari. Beantwoord door n°. 461.
4 De Sub-regent van het Collegie, Caspar Barlaeus.
5 N°. 447. Zie ook p. 499 n. 1.
6 De god der Stilzwijgendheid; Ausonius. Epist. XXIV, 27.

scribere. Rogavit igitur, ut hoc quamprimum facere vellem: rem me sibi gratissimam facturum. Nunc oratum te velim, ut si otium horulae detur, oculo volanti percurras, et ad oram Epistolae lineam transversam ducas, ubi quid a me praetereundum arbitreris. Si tamen id per occupationes non potes, ipse agam, priusquam alteri chartas istas exscribendas dedero, quo Utenbogartio mittam. Illud quoque candide scribere illi statui, siquid hic boni sit, Tuae hoc A. tribui debere, cuius hac de re sententiam non ita pridem antea legissem. Quod si illud ipsum exemplar, quod A.T. habet, mitti posset, opus foret simul addere, ne cui illud alteri innotesceret, quando ad te familiariter scriptum esset more Romano, non seculi nostri, quo inferiores non sic ad tui ordinis ac dignitatis viros scribere solent. Vale, Magnifice Amplissimeque Domine, et uxorem saluta *τὴν δίαν γυναιϰῶν*.

XXIII. Iun. CIↃIↃCXVI.

T.A. devinctissimus.

G.I. Vossius.

De Comaste Theocritici[1] certior fieri aveo; item an inter Theocritica non etiam habitura sint locum Epigrammata ex eodem expressa[2]. Nam si non Epithalamii Helenis et Oarystis[3] meministi, cessandum erit operis, usque dum accepero responsum.

460. 1616 Juni 26. Aan J. Overall[4].

Reverendissime D. ac Pater.

Iamdudum est quod ad R.D.T. nullas dedi literas, veritus ne molesta esset mea interpellatio, his praesertim temporibus tam iniquis atque infestis ut ipsa haec amicitiae commercia in calumniam pateant. Dubito quoque an quas postremas[5] per Legatum Caronium dedi, in manus venerint; tunc enim annuntiabaris ab urbe abesse, neque ex eo quid factum sit literis rescivi. Nunc tamen cum ad vos iret studiosus multarum literarum, praesertim Orientalium, iuvenis fidus, Drusii[6] nuper cum magno bonorum luctu mortui discipulus, non potui non obsequi honesto eius desiderio. Non quod eum meo nomine cuiquam commendari posse arbitrarer, - neque enim ea est mea auctoritas - sed ut occasionem ipsi aditus hac epistola largirer.

Apud nos Ecclesiae status paulatim ad quietem redit, perveniente ad paucos turbatores poena, exemplo ad caeteros. Molliores sententiae de Praedestinatione divina plures indies in assensum trahunt; certe non esse ob tales controversias scindendam Ecclesiam ferme inter omnes convenit.

Datur nunc typis, brevique adeo proditurus est Thomsoni libellus[7]. Spero

1 In de Poemata; zie p. 514 n. 6 en p. 517 n. 7.
2 Zie p. 517 n. 8.
3 Poemata p. 163-167.
4 Gedrukt Parr, The life of James Usher p. [4]. Beantwoord door n°. 468.
5 In n°. 468 schrijft Overall: '.... postremas meas, tuis cum edicto .... missis respondentes, intercidisse intelligo'. Die brief, waarover Grotius hier spreekt, was van omstreeks 20 April 1614, want op dien datum schrijft hij aan Casaubonus (n°. 329), bij de toezending van het edictum (n.l. de Resolutie der Staten van Holland tot den vrede der kerken, zie p. 293 n. 2): 'Scripsi eadem de re ad Reverendum D. Decanum'. Die brief is blijkbaar verloren, maar heeft Overall wel bereikt.
6 Over Drusius zie p. 58 n. 6; hij was 12 Febr. 1616 overleden.
7 Zie p. 244 n. 1.

visis eius argumentis aliquos absterritum iri ab eo dogmate quod eosdem homines eodem tempore constituit *μέλη πόρνης καὶ μέλη χριστοῦ*, et clavium Ecclesiae vim omnem enervat. De tuendo summarum potestatum iure eo magis solliciti sumus, quod ni id obtineat, videmus latam schismaticis secessionibus aperiri viam, praesertim in Ecclesia non optime constituta. Et videmus Catholica nos iudicia Ecclesiae nunc nulla habere nisi in antiquitate quae mire contemnitur, Iudicia autem *τοπικὰ* ita saepe abripiuntur affectibus, praeconceptis opinionibus, et zelo quodam *οὐ κατ᾽ ἐπίγνοιαν*, ut non tuto illis affigi possit conscientia potestatum pro bono Ecclesiae vigilantium. Vincit enim nimium saepe pars maior meliorem. Sed nolo diutius insidiari tuis temporibus, quae Ecclesiae et usibus melioribus consecrasti. Deus det vobis nobisque suam pacem cum salutaris veri cognitione; idemque D.T., Reverendissime D. ac Pater, diu bono publico praestet incolumem. XXVI Iunii ex Cal. novo Anni CIↃIↃCXVI. Rotterdami.

Tuae pietatis observantissimus cultor
H. Grotius.

461. 1616 Juli 1. Aan G.J. Vossius[1].

Vir Clarissime.

Tam invitus libellum tuum de Imperio circa Ecclesiastica dimitto, ut hoc quoque inter causas fuerit cur tam sero tibi respondeam. Pergo enim in opere nuper inchoato[2], sed tarde procedo propter intercurrentes occupationes. Soleo autem saepe ad tua meditata recurrere, quod videbis ex lemmatis a me in margine annotatis. Sed nolo mei commodi causa offendi a te Utembogardum. Sed rogo operam des ne quid mihi praeter usuram pereat. Habeo multa de quibus conferre tecum liberet, si aut mihi ad vos, aut tibi ad nos liceret transcurrere. Si pagellae primae Poëmatum recuduntur[3] - quod omnino est necessarium - cogita an non in metricam legem peccet ille Tetrameter *Qui sacro renuntiatis coetui repudium*[4]. Scribunt quidem Graeci iurisconsulti, quin et Iustinus Martyr[5] *ῥεπούδιον*, sed illis hac in re credere minus tutum. Comici mihi videntur corripere secundam, ideoque mirum non est in aliis versibus eam vocem non occurrere. Certe *tripudiis* quoque secundam in Galliambo corripuit Catullus[6]. Si ita sentis, et serum non est, posset rescribi: *Qui repudium Christiano nuntiatis coetui*. Cogitaram an pro *repudium* ponerem *divortium;* sed non memini me legere *divortium renunciari*. Videtur enim haec phrasis *repudio* propria. De Comaste scripsi nuper[7]. Epigrammata ex Theocrito in libello Epigrammatum meorum reperies[8], quanquam dubito an unum de sacello[9] elegans satis, sed cui spurci aliquid sit admixtum, omitti sit satius. Sumus enim *εὐδιάβλητοι*. Ego te harum rerum Aristarchum facio,

1 Gedrukt Epistolae p. 33. Antwoord op n° 459
2 Zie p. 515 n. 2.
3 Zie p. 514 n. 3.
4 In ‘Eucharistia’, Silv. lib. I (Poemata p. 14). Het vers luidt aldus: ‘Et repudium Christiano nuntiatis coetui’.
5 Migne, P.G. 6 p. 444.
6 Catullus 63, 26.
7 Zie p. 516 n. 1.
8 In de Poemata p. 337-339.
9 Het Priapeische gedichtje: ‘Quo via per quercus’, dat Vossius echter niet geschrapt heeft, Poemata p. 388.

ὀβέλιζε quantum ex usu videbitur. Acta legatiunculae nostrae[1] typis data Haga exspecto. Vale Vir doctissime et bene rem gere. Cal. Iuliis 1616. Rotterodami.

Tuus totus
H. Grotius.

462. 1616 Juli 9. Aan G.J. Vossius[2].

Vir Clarissime.

Ubi otium erit remittes extemporarias meas meditationes super thesi Villeriana[3]. Gaudeo D. Mylio non probari eorum asseverationes qui de re incomperta extra Scripturas aliquid definiunt[4]. Poëmata nostra spero recte procedere[5]. Mitto tibi Acta legationis Amstelodamensis[6]. Sed tecum habe. Videbis quem laborem impenderim minuendis controversiis. Gratiam haud magnam exspecto. Utinam utilitatis inde aliquid ad Ecclesiam emanet, cuius magno pastori te commendo. 9. Iulii 1616.

Tuus totus
H. Grotius.

463. 1616 Juli 17. Aan G.J. Vossius[7].

Vir Clarissime.

Aliquem esse Amstelodamensis nostrae legationis[8] fructum apud bonos, serio patriae gratulor; esse autem qui Ordinum facta omnia in partem deteriorem rapiant, id vero mihi ex animo dolet. Pastoribus enim ad dogmatum licentiam aut ad schisma propendentibus ecquod erit remedium, publica auctoritate per calumnias pessumdata? Ego de omnibus quos interius novi optima mihi polliceor, de me vero certus sum mihi nihil privatarum publicarumve rerum tam cordi esse quam ut pro virili succurram laboranti Ecclesiae. Scit Deus id me agere ut modica quaedam in Theologicis controversiis retineatur libertas, qua sublata necesse est novas ex secessionibus secessiones fieri. Caeterum ab iis dogmatis, quae vetus Ecclesia damnavit, neminem magis abhorrere. Hoc meum studium si hominibus probare non possum, at aliquid est secum ferre conscientiae testimonium. Eventus non est in nostra manu. Attamen ut cuncta adversa accidant certum est a tam honesto proposito non discedere. Tibi adversus imminentia odia aut certe amicorum friguscula fortem animum precor. Affinis tuus[9], amicus olim meus, quod vult, ut video, valde vult, et illud petitum ex parentis auctoritate telum

1 De ‘besending’ van de regeering van Amsterdam door vijf leden der Staten van Holland, waarbij Grotius het woord voerde in de vergadering van 23 April 1616. Zie Brandt, Historie der Reformatie II p. 344 vv.; Rogge, Wtenbogaert II p. 234 vv. Zie verder Knuttel n°. 2248-2252; Rogge 81-86.
2 Gedrukt Epistolae p. 33.
3 Wat Grotius hier bedoelt weet ik niet.
4 Hierover ook p. 519 n. 2.
5 Zie p. 455 n. 2.
6 Zie n. 1.
7 Gedrukt Epistolae p. 34; Epistolae ecclesiasticae p. 474.
8 Zie n. 1.
9 Is hier Franciscus Junius, de jongere, bedoeld? Over zijn sollicitaties naar een predikantsplaats is in de volgende brieven met Vossius telkens sprake

aequo vehementius torquet. Utinam aliquando tecum, cumque Diamantio[1], itemque uno et altero quibus pax Ecclesiae cordi est colloqui liceat, et expendere quae tam perturbatis rebus consilia sint potissima. Multum enim angor animi metuoque ne medendi tempora elabantur. Cogita quaeso. Caussam quam apud Mylium[2] egi, tecum mihi esse communem non dubito; non amo Pelagii patronos, neque extra sacras literas temere quicquam asseverantes.

Ad Typographum[3] apertas literas mitto; non sum de phaleris istis multum sollicitus. Christum patientem[4] recudendum iudico, ideoque velim aliquod eius exemplum ad me mitti, ut errata typographica corrigam, quando ipse nullum habeo. Adami exsulis poëma[5] iuvenilius est quam ut ausim addere. Nescio an habeatis *παράφρασιν* tituli Institutionum de Rerum Divisione[6], quam fratri dederam; videtur enim mihi non esse infra censum caeterorum, quae lusimus. Ubi non longe a fine aberit editio cogitandum erit de Praefatiuncula. Ego me meaque omnia tibi unice commendo. 17. Iulii. 1616.

Tuus totus
H. Grotius.

464. 1616 Juli 20. Aan G.J. Vossius[7].

Vir Clarissime.

Pariter te ioca et seria mea sollicitant. Postulavit a me D. Mylius ne obliviscar epigrammatidiis quatuor, quorum unum est in effigiem Scaligeri, tria in imagines Regum duorum et Reginae Galliarum, addere easdem imagines in aedibus ipsius extare. Mos ergo gerendus ut fiat hoc lemma: *In effigiem Ios, Scaligeri quae est apud V.N. Cornelium van der Mylen Equitem*[8]. Item: *In imaginem Henrici Magni Regis Galliarum quae est apud V.N. Cornelium van der Mylen Equitem.* Deinde: *In imaginem Mariae Mediceae Reginae Galliarum quae ibidem.* Postremo: *In imaginem Ludovici XIII. Regis Galliarum quae ibidem*[9]. Inscripsi hodie versiculos aliquot albo D. Scriverii, qui epigrammatis[10] addendi erunt. Christum Patientem alicunde mihi comparari, aut mancupio, aut usu velim[11], ut quae typotheta peccavit emendem; nam meos errores corrigere longum esset. Hic nullum est eius tragoediae exemplar. Vale Vir doctissime et nos ama. 20 Iulii 1616.

Tuus ex asse
H. Grotius.

1 Zie p. 451 n. 8.
2 Over dezelfde zaak p. 518 n. 4.
3 Andr. Cloucq, den uitgever der Poemata van 1617.
4 Poemata p. 469 vv. Zie over de eerste uitgave van de Christus patiens p. 97 n. 5.
5 De Adamus exul kwam 1601 uit (Rogge 294); zie p. 16 n. 6. In de Poemata niet herdrukt.
6 Poemata p. 431.
7 Gedrukt Epistolae p. 34. Over de uitgave der Poemata van 1617; zie p. 455 n. 2.
8 In de editie van 1617 (p. 360) heeft dit gedicht den titel: 'In effigiem Scaligeri paulo ante mortem expressam'; in latere is er bijgevoegd: 'quae est apud V.N. Cornelium van der Mylen, Equitem'. Blijkbaar kreeg Vossius den brief, toen de bedoelde bladzijde al afgedrukt was.
9 Deze drie epigrammen hebben in de editie van 1617 (p. 367-368) wel de titels, zooals Grotius ze hier aangeeft.
10 Het is het laatste der Epigrammata, Poemata p. 381; zie n°. 465.
11 Zie n. 4.

465. 1616 Juli 21. Aan [G.J. Vossius][1].

Ad Petrum Scriverium.

Vitam quae faciant beatiorem[2]
Cantando tuus ille Martialis,
Tu multo melius doces agendo,
Scriveri, redivive Martialis.
Quicquid Graecia, Roma quicquid olim
Fama condidit arbitra probatum
Uno compositum tenere tecto,
Nulli pendere temporis tributum,
Sed pro iure suo diebus uti
Ignaris domini, nec elocatis:
Si quando libuit, vetusta vatum
Dulci saecula provocare versu:
Aut priscos Patriae novare Fastos,
Norit posteritas ut omnis, auctu
Quo se protulerit Batava virtus,
Quae secura sui nihil pavescens
Iam longe positos tuetur Indos:
Aut doctas veterum polire chartas,
Quas Mars, quas sibi Terminus sacravit.
Et Votis sitientibus petitum,
Qualem Stella[3] legebat, aut Secundus[4],
Talem nunc redhibere Martialem:
Hae sunt - audiat ipse Martialis -
Vitam quae faciunt beatiorem.

Iam literas[5] ad te obsignaveram cum tuae mihi redduntur; unaque Christus Patiens[6], quem legi statim, et annotavi aut in contextu aut in margine quae typographi peccaverant. Praefationes omittendae sunt. Memini Tetrasticha de rebus praefectura Principis Mauritii gestis[7] non suo, hoc est, temporum ordine disposita, et quatuor aut quinque deesse ad consummandam historiam. Itaque ista addidi, ut vides, simulque lemmata omnia suo ordine collocavi; si quod est lemma sine versu omittendum erit, si quod Epigramma sine lemmate, inter-

1 Gedrukt Epistolae p. 34, waar de brief aan Scriverius geadresseerd heet. De vergissing is m.i. ontstaan uit het opschrift boven het gedicht dat Grotius in Scriverius' album gemaakt had, en dat volgens p. 519 n. 10 ook in de Poemata moest opgenomen worden. Vandaar dat Grotius het thans aan Vossius zendt. Uit den inhoud van den brief toch, vergeleken met dien der andere brieven over de uitgave der Poemata, blijkt duidelijk dat hij voor Vossius bestemd is. Het gedicht is gedrukt in de Poemata van 1617 p. 381; in die van 1670 p. 263. Het bevat toespelingen op Scriverius' werken:
   1°. de Martialis-uitgave, die eerst 1618 verscheen, doch waarover de vrienden in 1607 reeds spraken; zie p. 89 n. 4.
   2°. (aut priscos enz.) Scriverius' Oudt-Batavien, nu ghenaemt Holland. 1606.
   3°. (aut doctas enz.) zijn Vegetius-editie (Mars) van 1607 (zie p. 87 n. 3), waar ook schrijvers over de Castrametatio (Terminus) zijn opgenomen.

2 Martialis X, 47, 1.
3 Zie p. 125 n. 2.
4 C. Plinius Secundus.
5 N°. 464.
6 Zie p. 519 n. 4.
7 Epigrammata, de rebus gestis ductu Principis Mauritii, Tetrasticha. In de Poemata van 1617 p. 397 vv.

serendum suo loco; nam mihi hic nulla eorum versuum exempla sunt ad manum. Scripsi olim Epigramma in mortem Angeli Merulae, additum vitae ipsius a Paulo Merula editae[1]; si librum habes poteris curare ut id epigramma aliis nihilo melioribus accedat. An praeloquendum aliquid sit editioni, et meone an fratris potius nomine, haereo adhuc velimque instrui tuo consilio, nisi non vacat. Vale Vir Clarissime. 21. Iulii 1616. Utinam te brevi videam, nunc per tres dies ero Liesfeldii[2] apud Schonhoviam, nec domum rediturus.

Tuus totus
H. Grotius.

466. 1616 Juli 23. Van Nic. Rigault[3].

Hug. Grotio Nic. Rigaltius S.D. Novam Iuvenalis editionem[4] tibi, vir clarissime, una cum salute mitto, etsi vix ulla nisi typorum gratia commendabilem, nec erat sane cur tam levi, tamque pusillo munere gravissimis occupationibus tuis obstreperem, nisi me alia quoque licet tristissima ratio compulisset. Scio quam officiose cum Ampliss. Thuano amicitiam colas, ideoque ad te pertinere arbitror casum tanti viri non ignorare. Habebat in matrimonio feminam nobilissimam atque sanctissimam[5], quacum ipse plurima quae sunt viro bono hac aerumnosissima Galliae nostrae calamitate perferenda mutuae consolationis auxilio tolerabat, ut si tristem Reipublicae faciem cernere cogeretur, domi tamen haberet omnia, quae moerorem lenire solent ac permulcere. Non sum ingeniosus in luctu: sed inaneis fabulas esse arbitrarer quae de Porcia Bruti[6], deque Arria Paeti[7] veteres tradiderunt, nisi Gasparam Thuani vidisse mihi contigisset: tanta fuit matronae generosissimae in rebus secundis moderatio, in adversis constantia, in utrisque morum ac vultus aequabilitas; illa vero quae in aliis coniugibus fere singula reperiuntur, ut abunde, ut confertim, ut cuncta in eius animum confluxerant, pietatem dico, sed veram, non adumbratam, frugalitatem, communium liberorum curam, quae omnia mortali corpusculo conclusa mors acerba simul et improvisa, nam vivida adhuc aetate vigebat, conturbavit, ac per hoc Thuanum nostrum adeo evertit, ut qui alias cetera quae vulgo fortunae dicuntur tela impavido pectore excepisset, isto veluti fulminis ictu attonitus iaceat. Nos infelices et inutiles amici moerose intabescentem contuemur et obstupescimus, iam enim abstulit omnem a nobis animi mentem et verba dolor, isque in dies recrudescit. Quare haec ad te, vir sapientissime, scribimus, ut aliquid de copiis tuis subsidio mittas, quod nobiscum in partem veniat seu solatii seu moeroris[8]. Vale Lutetiae Parisiorum X Kal. VI$^{til.}$ CIↃIↃCXVI.

1 Het epigramma in mortem Angeli Merulae (p. 47 n. 1) in de Poemata van 1617 p. 551.
2 Zie p. 57 n. 9.
3 Afschrift Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 16 f. 66. Schrijver is de philoloog Nic. Rigault (1577-1654), gouverneur van de kinderen van De Thou en bibliothecaris der Bibliothèque Royale te Parijs.
4 D. Iunii Iuvenalis Satirarum ll. V, cura N. Rigaltii. Parijs, Stephanus 1616.
5 De Thou was na het overlijden van zijn eerste vrouw, Marie die Barbançon (overl. 1601), in 1605 hertrouwd met Gasparde de La Chastre.
6 Porcia, de vrouw van Brutus (den moordenaar van Caesar), die zich, op het bericht van het sterven van haar man, het leven benam.
7 Arria, de vrouw van Caecina Paetus, die, toen haar gemaal in 42 n. Chr. door Claudius ter dood veroordeeld was, zich vóór hem doodde.
8 Grotius schreef een gedicht: In mortem uxoris Iacobi Augusti Thuani, Poemata (1617) p. 378; (1670) p. 261.

467. 1616 Juli 29. Van J. Rutgersius[1].

Vir clarissime.

Statui dum hic sum recudere clarissimorum aliquot virorum Propemptica, quibus patria exeuntem me prosecuti sunt. Turpissimum et mihi, et amicitiae nostrae indecorum foret, eius nomen illic non spectari, cuius ego familiaritatem et privatim in sermonibus, et in scriptis publice sic iactavi, ut non obscure prae me tulerim, me non alia amicitia quam tua censeri posse[2]. Equidem magnitudinem beneficii eius quod peto adeo non ignoro, ut cum super cum Illustri Legato[3] eo nomine ad te venissem, postulare non sustinuerim. Nunc quia epistola non erubescit, patere ut temeritas mea mihi succedat. Id si impetro, iuro tibi, si umquam posthac, nosti caetera. Nam et tanta humanitate tua, quam iam bis in eo genere expertus sum, contentus esse debeo, si ternarius impleatur; et me impudentiae meae finem imponere par est. Vale, coeleste caput, et me ama. Scribebam XXIX Iulii CIↃIↃCXVI Dion. Lugd. Bat. in aedibus V. Cl. Gerardi Vossii, et quod in hac re caput est, impense voto meo faventis.

Tibi obligatissimus
I. Rutgersius.

468. 1616 Aug. 6. Van J. Overall[4].

Salutem in Christo.

Clarissime Domine et amicissime. Accepi literas tuas sane gratissimas, quas per discipulum D. Drusii *τοῦ μαχαρίτου* eo mihi nomine gratiorem, miseras. Ex quibus postremas meas, tuis cum edicto, dum ab urbe aberam, missis respondentes, intercidisse intelligo[5], nequicquam aliud fere, quam obitum amicissimi et praestantissimi Casauboni condolentes, cuius vis doloris aliis tum quidem omnibus supersedere coegit. Nunc quod scribis subvereri te, ne molesta esset mihi interpellatio tua, neve commercia haec amicitiae his infestis temporibus in calumniam paterent, crede mihi sancte affirmanti, optime Groti, nec iucundius mihi quicquam tuis literis posse accidere, nec in hac vestra causa de praedestinatione et gratia divina, tam iusta, tam pia et orthodoxa, me cuiusquam mortalis calumniam metuere; mihi enim in his pro minimo est, ut a quoquam iudicer aut ab humano die. Itaque gaudeo, quod scribis apud vos Ecclesiae statum paulatim ad quietem redire, et molliores - imo meliores et veriores - de praedestinatione sententias plures indies in assensum trahere. Faxit Deus, ut hoc magis magisque fiat! Sed prodeunt quotidie eiusmodi libri ab iis, qui spretis Patrum sententiis, suum purum privatumque spiritum in rebus fidei sequuntur, ut vix huius furoris finis tam cito sperari posse videatur.

1 Hs. Kon. Bibl. 's-Gravenhage, cod. 121 D 2.
Rutgersius was op verzoek van den Zweedschen gezant bij de Staten-Generaal, Jacob van Dijck (zie p. 379 n. 1), in Zweedschen dienst gegaan, en was daar raadsheer in het Hof geworden. Hij vertoefde thans voor korten tijd weer in het vaderland.

2 Een gedicht: 'Iano Rutgersio, Suecorum etc. Regi a Consiliis, in Sueciam abeunti', in de Poemata van 1617 p. 380; in die van 1670 p. 262; een ander 'In Album Iani Rutgersii' l.l. p. 366 en p. 253.

3 Zie n. 1.

4 Gedrukt Epistolae ecclesiasticae p. 474. Antwoord op n°. 460.

5 Zie p. 516 n. 5. Overall's brief, dien Grotius niet ontving, moet van midden Juli 1614 (Casaubonus overleed 11 Juli) geweest zijn.

Pontificii quidam docti, etsi Augustini sententiam ex professo teneant, ostendunt tamen se valde in vestram inclinare.

Lege Cardinalis Toleti[1] annotationes in Epistolam ad Romanos 31^am^. in Cap. VIII, vers. 28, in fine; tum et quartam ac quintam in cap. XI, vers. 5, et 6; et vigesimam in cap. III, 24. Iudicabis bene scribere in hanc rem et sententiam. Ut ita videri possit paene *ἀδιάφορον*, sive posteriorem Augustini sententiam, ad mentem Prosperi et Fulgentii explicatam, sive priorem, adversus Pelagium et Semipelagianos ex posteriore emendatam sequamur. Sentio certe Toletum vestram valde probasse. De Thomsoni nostri libello[2] typis dato, ut scribis, vereor ne exemplar illud, quod habetis, a notario multa peccet; habeo nunc aliud eius exemplar, paulo melius, ut opinor, descriptum, quod vel collationis gratia transmisissem ad te, si habuissem cui commode possem dare. Bene comparatum est, et quidem divinitus, quod in tam lato contemptu antiquitatis summas potestates habetis tam recte affectas, tam sedulo pro bono Ecclesiae simul et Reipublicae vigilantes, ut nec abripi se sinant inscito zelotarum ac turbonum zelo, nec vereantur obviam ire novitatibus, illis praesertim, quae officiant pietati et concordiae. Det vobis nobisque simul Christus Dominus noster suam illam, quam moriens Apostolis reliquit, pacem, ut, secundum Apostolum[3], *τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, καὶ μὴ ᾖ ἐν ὑμῖν σχίσματα, ἦτε δὲ κατηρτισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοὶ, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ*, saltem *εἰς ὃ ἐφθάσαμεν τῷ αὐτῷ στοιχεῖν κανόνι, τὸ αὐτὸ φρονεῖν*. Vale. Londini ex claustro quorundam[4] fratrum Augustin. Iul. 27. 1616.

Tuus in Christo
J. Overallus.

Covent. Lichtfeld.

469. 1616 Aug. 11. Van J. Rutgersius[5].

Meministi puto, Virorum maxime, quo ambitu nuper Ill^mus^. Principis mei legatus[6] a te famam, hoc est vitam, postularit. Ac tu tunc neganti similis laborem quidem deprecatus es, verum ita, tamquam qui nolles vincere. Equidem non dubito quin illa singularis ac prope divina humanitas tua optimi virorum voto iam satisfecerit; ut tamen scias, quantopere ea in re laboret, statuit, quod ipsi minus successerat per me tentare. Nunc igitur, si coniunctae duorum amicorum preces pluris apud te erunt, rogo ac obtestor, ut tam honestae Illustris viri petitioni satisfiat. Unico Epigrammate, eoque brevissimo, tota res transigetur. Et ille eo nomine beatum se futurum putat, si ab eo viro posteritati tradatur, cuius divinas virtutes omnium gentium atque populorum consensus posito genu colit ac adorat; neque tibi dedecori futurum est, si eius viri amicitia usus esse dicaris, quem unicum prope fugientes literae patronum vocant ac respiciunt. Vale clarissime mortalium neque precibus utriusque nostrum difficilis veni. Scribebam Lugd. Bat. XI Aug. CIↃIↃCXVI.

Virtutum tuarum cultor atque admirator unicus

1 Franciscus Toletus (de Toledo), In Epistolam B. Pauli Apostoli ad Romanos Commentarii et Annotationes. Mainz 1603.
2 Zie p. 244 n. 1.
3 I Cor. 1, 10.
4 lees: quondam.
5 Hs. U.B. Amsterdam, cod. 30 A 9 n. 2.
6 Zie p. 522 n. 1. Het epigram op Van Dijck in de Poemata (1617) p. 377; (1670) p. 261.

I. Rutgersius.

Adres: Ampl^{mo}. ac Clar^{mo}. viro Hugoni Grotio Syndico Roterodamensi. ibidem.

470. 1616 Aug. 13. Aan B. Aubéry du Maurier[1].

Vir Illustris.

Serius tibi respondeo, partim negotiolis impeditus, partim graviter afflictus sensu praesentium, et, ni cavemus, impendentium malorum metu. Nam et de religione dissidia, pro quibus componendis tantopere laboratum est non sine spe aliqua secundi eventus, recrudescunt, eorum flabellis, quos omnibus pacis suasores esse oportuit. Hi sunt, qui impotentiae suae satellites quaerunt Magistratus, et per Ecclesiae rupturam impetum in rempublicam faciunt, quae sola concordia hactenus stetit. Accedit, quod in vicina urbe[2] .... contumaciter imperio plebs horrendum atque exitiale exemplum praebuit. Quid nobis saevius posset hostis imprecari? His ego saepe commotus, memet recolligo, cum prudentiam eorum specto, quibus patriae nostrae gubernacula sunt credita, quos spero partim summa animi moderatione, partim salubri severitate restituturos disciplinam et Civilem et Ecclesiasticam. Solatur me interdum, - si tamen ex alienis malis solatium capere fas est - quod illae quoque gentes haec mala non effugiunt, quas partim regiae Maiestatis reverentia, partim corporis sui magnitudo extra hos casus ponere debuerant. Nimirum ea sors est rerum mortalium, ut non modo perpetuam, sed diuturnam quoque felicitatem non ferant. Viri summi Thuani vicem[3] haud secus, quam par est, doleo, et conabor facere, quod mones; sed imparem me officio consolandi sentio, ipse animi aeger et consolationis indigens. Quod unum potui, quo ipsum cultu prosequar Epigrammate[4] sum testatus, simulque consilium dedi, quod mihi optimum videtur, ut suis se virtutibus involvat. Nefas enim sit ea Thuano prodesse, quae cuivis e vulgo dici solent. Leges cum venia, Vir Amplissime, foetum animi minime defaecati; tibique servare poteris, donec doctissimus Heinsius[5] paria tanto malo remedia sufficiat, ut nostrum hoc, nisi nimium displiceat, maiori navigio velut *ἐφολκὶς* accedat. Pro tua tam prona in me benevolentia, quam verbis factisque exhibes, gratias referre non est nostrum: nisi, quae tua est aequitas, redditum interpretaris beneficium, quod agnoscitur. Vale, Vir Nobilissime, patriae tuae et bonorum omnium grande praesidium. Rotterodami, 13. Augusti 1616.

471. 1616 Aug. 17. Aan G.J. Vossius[6].

Mitto, Vir Clarissime, quae ad consummandam Poëmatum nostrorum editionem pertinent: Epistolam fratris ad Mylium et meam ad fratrem[7]. Tuos quoque versus affectus in me plenissimos, et alios fratris[8]. Accesserunt Epigrammata tria quae amicorum impulsu nuper scripsimus. Ordo is placet ut

1 Gedrukt Epistolae p. 34.
2 Bedoelt De Groot Schiedam of Schoonhoven (Wagenaar, X, boek XXXVIII, 141)? In de meeste Hollandsche steden gistte het. Zie Rogge, Wtenbogaert II, hoofdstuk 10.
3 Zie n°. 466.
4 'In mortem uxoris Iacobi Augusti Thuani', zie p. 521 n. 8.
5 Een gedicht van Heinsius op het overlijden van Madame de Thou ken ik niet.
6 Gedrukt Epistolae p. 35. Over de uitgave der Poemata; zie p. 455 n. 2.
7 De brief van Willem de Groot aan Corn. van der Myle d.d. Kal. Sept. 1616, en die van Hugo aan Willem d.d. 15 Dec. 1615 (= n°. 441), vóór de Poemata.
8 Pag. 545 vv.: Hendecasyllabi van Vossius, en verscheiden Epigrammata van Willem.

primum sit ad Galliae legatum, alterum de Thuano, tertium de Sueonum legato[1]. Videntur mihi haec subiungenda aut infarcienda primo Epigrammatum libro: nam qui sequuntur peculiare argumentum habent. Eorum quae edita sunt pagellas habeo usque ad 368, nisi quod hiatus est in primo Epigrammatum libro et desiderantur 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. Velim ergo has quoque pagellas et quae impressae sunt hactenus ad me mitti, ut ea annotem quae a typographis peccata videbuntur.

De rebus Ecclesiae nihil compertum habeo. Videtur Amstelodami[2] nihil magnopere esse actum, si quid habes rogo impertias. Redeo ad intermissum nonnihil pensum de Summarum Potestatum imperio[3]. Vale Virorum optime cum familia omni, nostri memor. 17. Augusti 1616.

Tuus ex asse
H. Grotius.

472. 1616 Aug. 19. Aan G.J. Vossius[4].

Accepi tuas, Vir Clarissime, Rigaltiique[5] literas, atque una ab illo Iuvenalem, a te multo deterioris Poëtae carmina[6]: gratissima sane omnia, sed imprimis tua me epistola beavit, cum video quam amans sis mei, quamque mea omnia sollicite cures. De Angelo Merula[7] dudum est quod scripsi, neque nunc succurrit argumentum epigrammatis; clausulae memini. Si nihil aliud quam cuius sim religionis ostendit, et crudelitatem temporum damnat, non est quod eis nominibus omittatur, cum in commendatione Borrianae Historiae et in Panegyrico Britanniae[8] et alibi passim exstent talia; sin acriorem quandam Romanae Ecclesiae aut Pontificis habet infestationem, omitti poterit, ne typographo propterea lucelli aliquid decedat. De praetermissis ponendis ante Tragoediam consilium placet. De Religionis imagine[9] nihil mutandum censeo. Inscriptio libri haec placeat: HUGONIS GROTII POEMATA *collecta et magnam partem nunc primum edita a fratre Guilielmo Grotio. Librorum titulos sequens pagina indicabit*[10], Aut simile quid. Fratris carminibus claudenda erunt elogia[11]. Quod Erotopaegnia et Instrumentum Domesticum nullum seorsum librum efficiunt[12] id perparum est, neque dignum quod erratis accenseatur. Potius ita mutanda fratris epistola

1 Pag. 377-379: Ad Beniaminum Auberium Maurerium, Regis Galliae legatum; In honorem Iacobi Dijckii, Regis Sueonum legati; In mortem uxoris Iacobi Augusti Thuani. Zie ook p. 526 n. 8.
2 Op de geheime synode van 28 Juli tot 3 Aug.; zie Rogge, Wtenbogaert II p. 342.
3 Zie p. 515 n. 2.
4 Gedrukt Epistolae p. 35. Over de uitgave der Poemata; zie p. 455 n. 2.
5 N°. 466.
6 Zijn eigen gedichten, waarom hij in n°. 471 vraagt.
7 Zie ook p. 521 n. 1. Het Epigram staat thans p. 547, het allerlaatste in het boek, maar had op p. 353 moeten staan.
8 'Historiae Borrii', p. 46; 'Inauguratio Regis Britanniarum anno CIↃIↃCII', p. 78.
9 Op het gegraveerde titelblad staan twee vrouwenfiguren: rechts Minerva, links een engel met een geopend boek, die den Godsdienst voorstelt.
10 De woorden 'Librorum titulos-indicabit' zijn op het titelblad weggelaten; op de keerzijde de 'Index Poematum'.
11 Pag. 519 vv. de gedichten van Scaliger, Dousa, Apollonius Schotte en anderen, en ten slotte die van Willem.
12 Zij vormen het slot van het tweede boek der Epigrammata, p. 407 vv.

ut libri tertii nulla fiat mentio. Ut ea epistola et mea ad lectorem belle edantur scio curae tibi fore. Thomsonis exemplar[1] accepi, cum voluptate legi et dono dedi Galliae legato[2] cum his diebus apud me pranderet. Scripserat mihi nuper Corvinus indicarem quot praeterea exemplaribus mihi esset opus; ego ad hoc silui. Sed si quatuor aut quinque incompacta mittat, gratum futurum est. Diamantium[3] placere summis atque infimis laetus intelligo. Dabitur aliquando ut spero occasio cum ipso de rebus Ecclesiae colloquendi. Tu de excerptis istis ad conciliationem partium facientibus per otium cogitabis. Puto proximo Conventu nos scituros spes aliqua sit pacis an - quod Deus avertat - schisma apertum. Vale Vir Clarissime cum optima uxore et familia. 19. Augusti 1616.

Tuus ex asse
H. Grotius.

473. 1616 Aug. 25. Aan G.J. Vossius[4].

Sicut me delectat summa tua sollicitudo circa ea omnia, quae ad nos ornandos pertinent, ita vix mihi condono quod tibi in nugis meis tantum temporis pereat. Elegiarum quas Heinsius in postrema editione[5] omisit nullam Elogiis addi velim; e caeteris quoque nihil nisi quod unice ad nos pertineat. Ordo Elogiorum, quem ais tibi et Cl. Scriverio placuisse, non improbem, nisi quod proximum Dousae locum Scotto assignem ut Senatori[6]. De Buceri carmine[7] cogita sitne tanti; ego non consideravi. Locus, quem quatuor epigrammatis nostris prospexisti, ante illud ad Scriverium, perplacet[8]. Neque iam dubito quin Sueonum Legatus Gallicanum sequi debeat: ego enim id unum respexeram, ut carmen ad Dijckium ultimum locum occupans speciem quandam praeferret *προσφωνήσεως*. Neque enim initia tantum sed et fines libellorum scis huic usui dicatos. Ita enim decimus Martialis liber Flavo se in fine commendat, octavus autem ipsi Domitiano, ne iam turpe sibi putent Legati Regum, quod tunc Imperatori indecorum non fuit. Sed ut video Rutgersius has meas facetias non intelligit, qui forte etiam ignotum mihi arbitratur quid postulet legationis dignitas. Quare illum hac de re a te doceri velim. Nunc quando Dijckius librum clausurus non est, sit ipse Maurerio proximus, inde sequatur Thuanus, hunc Rutgersius, hos omnes Scriverius. Iambos in librum de Gloria[9] recudi veto. Vereor enim ne illa nos hoc modo sectantes

1 Zie p. 244 n. 1. Uit dezen brief blijkt dat Corvinus de uitgave van het boek bezorgd heeft.
2 Du Maurier.
3 Zie p. 451 n. 8. Hij was thans predikant te Delft.
4 Gedrukt Epistolae p. 35. Over de uitgave der Poemata; zie p. 455 n. 2.
5 De 'laatste' editie van Heinsius' Poemata is die van 1613 (zie p. 164 n. 2). Over de elogia zie p. 525 n. 11.
6 Pag. 520-522 twee gedichten van Dousa en daarna dat van Apollonius Schotte.
7 Het Grieksche bruiloftsgedicht van den predikant te Veere, Gerson Bucerus, die Grotius' huwelijk ingezegend had: Poemata p. 539. Zie p. 126 n. 5.
8 De drie p. 525 n. 1 genoemde epigrammata, dan een aan Rutgersius, en ten slotte het p. 520 genoemde aan Scriverius. De rangorde, die Grotius in n°. 471 aangaf, is veranderd, zooals hier blijkt op advies van Vossius, bij wien Rutgersius logeerde (zie n°. 467).
9 In 'Ioannis Meursi de Gloria liber unus. Cum auctario philologico', Leiden 1601, komt p. *5 vv., onder gedichten van andere vrienden, ook een vrij lang gedicht van Grotius voor, dat niet in de Poemata herdrukt is.

fugiat. Neque est quod succenseat amicus noster, qui sic quoque satis magna habebit affectus nostri testimonia. Index Poëmatum[1] hic non displiceat:

Silvarum Libri III, quorum primus habet Sacra, secundus Patria, tertius Nuptialia.

Elegiarum Liber Unus.

Farraginis Libri Tres.

Epigrammatum Libri II. Quorum secundus habet Currum Veliferum et res gestas ductu Principis Mauritii; item Instrumentum domesticum.

Pars Institutionum Iustiniani carmine reddita.

Tragoedia Christus Patiens.

Et alia quaedam cum amicorum elogiis.

Scire velim an satis vendibilis sit Thomsoni liber[2]. Utinam multos lectores inveniat. Imprimis exspecto quid in Anglia de hoc libro futurum sit. Nam Cantuariensis Primas[3] si rescierit, turbas, ni fallor, dabit. Ego si fieri potest, hebdomade imminente ad vos transcurram. Corvino gratias ago. Carmen in Angeli Merulae mortem[4] mihi non displicet. Sed locum decentem non video. Fac quod ex usu videbitur. Vale amicorum optime. 25. Augusti 1616.

Tuus totus tuo merito
H. Grotius.

474. 1616 Sept. 6. Aan G.J. Vossius[5].

Constitueram plane Amstelodamo veniens te convenire. Sed reperi in ea urbe amicos plures quam speraveram, apud quos haesi diutius ut statum urbis atque Ecclesiae propius perdiscerem, quippe in quo magnum momentum positum viderem ad capienda in hoc Conventu ad quem cras ituri sumus consilia. Heri demum sub vesperam domum redii, neque me Conventus patietur ante huius septimanae exitum tibi adesse. Mitto ergo pagellas Poëmatum quas accepi hactenus. In ora annotavi *σφάλματα* typothetarum tum maiora, tum leviuscula ad usum secundae, si ita opus sit, editionis. Tu ea duntaxat seliges quae sensum turbant. Atque utinam velit Typographus operam dare ut quae sunt maxima calamo corrigantur, saltem in potissimis exemplaribus. Vides simul Diatribam de Imperio summarum Potestatum circa sacra[6], cum admonitione ad exscriptorem. Utinam possint simul duo exempla describi. Consultum enim mihi videtur Anglos quosdam et alios ex Palatinatu[7] consulere, et multum refert ne dies nobis pereant. Omnino enim occurrendum est erroribus iam non longe a seditione recedentibus; quod verum esse intelliges ubi ad te accessero. Facile impetrabo a Curatoribus ut qui describendo vacabunt praemium accipiant operae; rogo fidos eligas et silentii lege obstringas. Ego non dubito, quin quaedam satis recte a nobis in hoc argu-

1 Deze Index komt op de keerzijde van het titelblad voor.
2 Zie p. 526 n. 1.
3 Abbot.
4 Zie p. 521 n. 1 en p. 525 n. 7.
5 Gedrukt Epistolae p. 35. Over de uitgave der Poemata; zie p. 455 n. 2.
6 Zie p. 349 n. 4.
7 De Groot zond het boek o.a. aan Overall en Lingelsheim; zie n°. 516 en n°. 514.

mento sint observata, non satis visa hactenus. Etiam in eo molestus tibi esse cogor, quod rogandus es ut XXV exemplaria Poëmatum concinne compingi illic iubeas; huius enim urbis compactura non satis mihi placet. Guilielmo curae erit ut recte distribuantur.

Accepi ab Episcopo Lichfeldensi literas[1] et in iis haec verba: 'Nunc quod scribis subvereri te, ne molesta mihi esset interpellatio tua, neve commercia haec amicitiae his infestis temporibus in calumniam paterent, crede mihi sancte affirmanti, optime Groti, nec iucundius mihi quicquam tuis literis posse accidere, nec in hac vestra causa de Praedestinatione et Gratia Divina, tam iusta, tam pia et orthodoxa, me cuiusquam mortalis calumniam metuere; mihi enim in his pro minimo est, ut a quoquam iudicer aut ab humano die. Itaque gaudeo, quod scribis apud vos Ecclesiae statum paulatim ad quietem redire, et molliores - imo meliores et veriores - de Praedestinatione sententias plures indies in assensum trahere. Faxit Deus, ut hoc magis magisque fiat'. Addit deinde quaedam de conciliandis veterum et Augustini sententiis. Vale Virorum et amicorum optime. 6. Sept. 1616.

Tuus
H. Grotius.

475. 1616 Sept. 17. Van F. van den Sande[2].

Magnifice Domine.

Iamdudum acta legationis Amsteldamensis[3] recte accepi atque avide legi, fuitque gravissima consideratio tam multarum positionum, in quibus circa caussas salutis ac damnationis disputantes inter se convenire videntur; similes ego positiones ante paucos annos ex Melanchtonis, Anastasii, Henningii, Snecani[4] atque Arminii scriptis mihi privatim collegeram, quibus inductus hactenus iudicavi paucula illa, quae restarent controversa, non debere impedire Ecclesiasticam concordiam, atque iniquiores esse, qui huiusce novae opinionis Doctores Pelagium nobis ab orco reducere clamabant; itaque pacis ac compositionis suasor esse non destiti, et, quantum in me fuit, obstiti illorum studiis, qui in hac Provincia huiusce dissidii occasione ad abscissionem vel secessionem tendere videbantur. In qua mea sententia per accuratiorem tuam explicationem magis confirmarer, si inter eos, qui Remonstrantium partes tuentur, quidam priores ab Arminio positos terminos non excederent: in singulos enim dies novi erumpunt intellectus, quibus Arminii positiones ad ipsissimum Pelagii sensum detorquentur; Nam ut unum atque alterum e pluribus annotem, sunt qui asserunt per primorum parentum lapsum non penitus periisse humani generis innocentiam; item gentibus extra Christum Salvatorem per naturalis legis magisterium salutis viam patuisse; Gratiam Dei salutiferam constituunt in solo Evangelicae gratiae preconio, ac praeter illam communem vocationem nullam internam S. Sancti in fidelibus

1 Zie n°. 468.

2 Hs. Bibl. Remonstr. Gemeente Rotterdam, cod. n°. 1744.

3 Zie p. 518 n. 1.

4 De reformatoren Johannes Anastasius Veluanus, Friedr. Henning en Gellius Snecanus.

illuminationem atque operationem agnoscunt. Scripta quoque primariorum nostrorum Doctorum, qui tam egregie in Evangelicae reformationis negotio nobis praeluxerunt, ac receptas Ecclesiae sententias non tantum falsitatis, sed etiam contumeliae ac blasphemiae in Deum continuo insimulant, non etiam erubescunt suam caussam agere iisdem argumentis, quibus olim Pelagius orthodoxiam oppugnavit, ac spreto Ordinum Hollandiae Edicto[1] sub Catholicis ac religiosis formulis nefarios occultant intellectus, neque ad eundem cum defuncto Arminio scopum intendere videntur: ille enim, quantum ex ipsius scriptis colligimus, non hanc nostram modo Ecclesiam sartam tectam, sed etiam unius atque alterius dogmatis levi mitigatione eam ampliorem, ac Lutheranorum ad nostros accessionem optasse videtur; isti contra per suam prophetandi licentiam non modo hanc nostram Ecclesiam lacerant atque imminuunt, sed etiam a Lutheranorum confessione magis indies recedunt. Nec dubito, Vir Magnifice, quin tu quoque huiusmodi heterodoxias serio detesteris, eoque nomine contradicere non desino illis, qui illustri tuae famae atque intentionis candori maculas aspergere conantur, a quibus tu teipsum sine meo suffragio facile vindicabis, ubi in publicum emiseris tuam accuratissimam ac doctissimam adversus Socinum conceptam commentationem super qua nostri Thissii iudicium[2] tandem mitto, non ut tibi lumen de ipsius lumine accendamus, sed ut constare tibi possit, nihil ipsum in novis tuis hypothesibus desiderare vel reprehendere. Super Ecclesiasticis dissidiis Senatus noster[3] aliis occupatus suam adhuc deliberationem differt. Interea quidem nostri Pastores in utramque partem futurae communicationi sese praeparant. Deum precor ut animos eorum ad veritatem, prudentiam, charitatem pacemque componat et nostrorum omnium ad gloriam suam, eiusque tutelae te Vir Magnifice tuamque humanissimam sociam ac liberos meo meaeque coniugis nomine commendo, cum promptissima obsequiorum delatione. Dab. Arnhemii A^{o}. CIↃIↃCXVI. XVII Septemb.

Tuus
Fredericus Sandius.

Si quid in postremo Ordinum Hollandiae conventu decretum fuerit, quod apud nos in exemplum trahi possit, fac me quaeso participem.

Adres: Ehrentfeste ende hoochgeleerde Heer Mijn Heer Hugo de Groot Raet ende pensionaris der stadt Rotterdam.

1 De Resolutie tot den Vrede der kerken; zie p. 293 n. 2.
2 Zie p. 513 n. 2. In de Praefatio van zijn ‘Responsio ad Iudicium Hermanni Ravenspergeri, de Libro, ab Hugone Grotio .... de Satisfactione Iesu Christi scripto’, zegt Vossius: ‘Fecerat idem praestantissimus vir Antonius Thysius .... qui eodem de libro iudicium suum perscripsit ad Amplissimum Virum Fredericum Sandium. Est vero istiusmodi: Scriptum illud eruditissimi viri super Redemptione et Satisfactione Salvatoris nostri Iesu Christi in Socinianam blasphemiam conscriptum - quantum quidem ego iudicare possum - varia est eruditione expolitum, Socinianas hypotheses, iisque firmandis adducta argumenta seu sophismata ex linguae Hebraeae, Graecae, Latinaeque proprietate, Sacrae Scripturae testimoniis, Philologorum sermocinationibus ac Philosophorum ratiocinationibus, atque Iuris et Naturalis Gentiumque et Civilis - quantum quidem humana cum divinis componere licet - collatione et consensu, eleganter et solide refutat’.
3 Zie p. 514 n. 1.

476. 1616 Sept. 23. Aan P.C. Hooft[1].

Mijn Heer,

Ik kan de gedachtenis van 't lezen van Uw E. treurspel[2] uit mynen sin niet stellen, en wensche Uw E. dienst te konnen doen om soo loffelijk een werk te bevorderen. Hoe ik my langer bedenk, hoe my meer behaegt Uw Ed. ontwerp van het treurspel te eindigen met Batoos hulding. Gy kont daer op nasien het Privilegie van Vrouw Maria, gedrukt onder de handvesten van Amsterdam[3], daer de voornaemste gerechtigheden en grondvesten dezer Landen verhaelt worden. Hier nevens heb ik my verstout Uw E. een hoop quade veirsen[4] te senden, my vertrouwende op Uw E. bescheidenheit, die ten dele mijn gewesene jonge jaeren, ten dele de vroeg daer op gevolgde besigheden sal gelieven te verschonen. Voorts bid ik Uw E. om mijn gedienstige gebiedenis te willen doen aen mijn Heer uwen Vader[5] en andere vrienden.

Uw E. seer verplichte
H. de Groot.

Den 23 Sept. 1616.

477. 1616 Sept. 24. Aan G.M. Lingelsheim[6].

Vir amplissime!

Non es longa epistola cruciandus, satis enim superque mihi praestas, si, quae mitto Poemata[7], legis, quae menda satis multa a typographo habent, utinam ne plura ab auctore. Ad pueritiam redeo, fessus virilibus curis, experturus an maiore cum gratia et invidia minore ioca quam seria edere liceat. Apud exteros, ut spero, non iniucunda erit rerum in patria nostra gestarum memoria, quae se per omnes ferme paginas diffundit. In Gallia Thuanum, te vero unum in Germania vindicem et patronum opto.

Res nostra publica mediocriter valet, nisi quod aegrotante Gallia ex contagio languet. Ecclesiastica dissidia modo residunt, modo insurgunt iterum, qui mos tempestatibus. Hi qui ad clavum navis sunt positi, tribus in rebus spem omnem ponunt medicinae, in summarum potestatum imperio ad tuenda sacra, in mutua *συγχαταστάσει* circa dogmata, quae nec vetus nec recentior ecclesia definivit, et in acri cura compescendi licentiam eorum, qui *πηδῶσιν ὑπὲρ τὰ ἐσχαμμένα καὶ κινοῦσι τὰ ἀκίνητα*. Utinam a Paraeo[8] vestro, cuius magna est apud nostrorum quosdam

1 Gedrukt Brandt, Leven I p. 86. Beantwoord door n°. 479.
2 Hooft had aan Grotius het handschrift van zijn Baeto gezonden.
3 Het privilegie van Maria van Bourgondië van 14 Maart 1476, gedrukt: Handtvesten ende Privilegiën van Amstelredam (1597) p. 78.
4 Zijn Poemata, die juist uitgekomen waren; zie p. 455 n. 2.
5 De burgemeester van Amsterdam, Cornelis Pieterszn. Hooft.
6 Afschrift Kon. Bibl. Kopenhagen. Gedrukt Reifferscheid, Quellen I p. 79.
7 Zie n. 4.
8 De Heidelbergsche professor Theologiae David Paraeus (1548-1622), schrijver van het 'Irenicum'.

auctoritas, obtineri scriptum consilium posset, quale a Molinaeo[9] habemus, de ferendis sententiarum discrepantiis, salva ecclesiae

9 Het advies aan Jacobus I; zie p. 432 n. 1.

unitate. Sane non video, quomodo, quod ipse tam sancte offert Lutheranis, negare possit his, qui ex quadrante tantum sunt Lutherani: hoc est, qui de naturis Christi, de sacramento dominici corporis et sanguinis, deque aliis plurimis non cum Luthero, sed cum Calvino sentientes, in solo praedestinationis *καὶ τῶν ἐχομένων* dogmate Luthero quam Calvino malunt accedere. Vale vir summe et nos amare ne desine.

Hagae Comitatensi XXIV. Sept. CIↃIↃCXVI.

Tuus perpetuo

H. Grotius.

Alterum exemplar velim te curante ad Gruteri manus perveniat cum salute.

478. 1616 Oct. 8. Van J.I. Pontanus[1].

S.P. Non dubitabam, Groti humanissime, quin adesses hoc tempore in conventu Hollandiae. Qua propter misi Hagam ad aedes avunculi mei, consiliarii Zuerii[2], Origines has nostras[3], quo tibi certo traderentur. Rogoque ut aequi consulas, et otium aliquod, si quod tibi a gravioribus occupationibus superest, iis inspiciendis impartias, nosque hoc pacto tuo vel assensu vel censura iuves erudiasque. Vale, raptim Amstelodami, quo negotii causa excurreram, a.d. VIII Octob. CIↃIↃCXVI.

T. Iohannes Isacius Pontanus.

479. 1616 Oct. 19. VAN P.C. Hooft[4].

Edlen erntfesten hooghgeleerden welwysen zeer voorsienighen Heere Mynen Heere Hugho de Groot eerste raedt ende Pensionaris der stadt Rotterdam.

Mijn Heer.

Aen ding dat U Ed. mishaeghde waende ick noyt wetends genoeghen te konnen hebben, sulck als U E. dichten my doen nemen. Daerom als U E. deselve berispt, zoo bericht hy mijn oordeel van zijn geringheidt, sulx dat ick dubbeld in U.E. gehouden blijf, voor dat de dichten met lust my 't hart, ende 't vonnis over deselve met leer mijn harssenen vermaeckt heeft. Ende dus strack aen U E. verbonden zijnde, hoe geraeck ick los? Niettemin 't is geen cleene troost, daer d'een verknocht is aen den anderen, dat se beide vast zijn. En de minst te wesen en is 't minst niet als men 't gaeren is. Der woorden ‘incomparabili Poëtae’, in den gevel des boecks door U E. handt gestelt, was elck alleen genoegh om mijns gelijck te doen verschieten. Evenwel laet my voorstaen - hoe weenigh ick weet van Griex oft Latijn - als ick mijn konst wilde (toonen), ick naemse wel soo uut te leggen en te verduitschen, dat er niet veel te veel aen geseidt soude zijn, ende U E. gemoedt in dat getuighenisse onbeswaert: gelijck ik verstae

1 Hs. Kon. Bibl. 's-Gravenhage, cod. 72 D 37.

2 ‘Swerius, raadsheer in den Rade van Brabant’: Brandt, Hist. der Reformatie II p. 936. Waarschijnlijk is Jacob Suerius, ontvanger-generaal van den 5^{en} penning van Brabant sedert 1614, bedoeld.

3 Originum Francicarum lib. VI. Harderwijk 1616.

4 Minuut U.B. Amsterdam, cod. II C ii^{709}. Gedrukt P.C. Hooft's Brieven I p. 108. Antwoord op n°. 476.

dat het gebleven is. Baeto[1] sal dan 't rijck aenvaerden, Auspice te, op U E. woord: oock, zooveel als de voeghlijckheit zal willen lyden, op wyse ende wetten naer voorschrift, verleent by U E., wien voor de eere, my oock in desen betoont, geen cleene danck toe en komt: zulx mijn gemoedt verlegen is om met wercken schuldtkenning te doen van soo treffelycken ontfang. Ende in dien staet sal 't U E. altijds vinden, wen haer gelieven sal te versoecken, oft 'er yets in zy, deughende t' haeren dienst. 'T welck och oft God gaeve! die, Mijn Heere,

U E. met al wat haer lief is, in geluksaligheit bewaere, ende in haer goede gunste.

Van den Huise te Muiden, den XIXen Oct. 1616.

U.E. gansch dienstwillighen dienaer

P.C. Hooft.

480. [1616] Oct. 22. Van C. Barlaeus[2].

Amplissimo prudentissimoque viro Hugoni Grotio Caspar Barlaeus S.P.D.

Amplissime vir, scriptio haec mea, praeter petitionem, vix aliud habet. Sed cum ore id non possim, necessitas adigit stilo facere, et obnixae affinis[3] mei efflagitationi hac in parte obsequi. Annus iam pene alter effluxit ex quo Comitatus Egmondani praetor ab Illustriss. Hollandiae Ordinibus designatus est, quam personam ea fide et probitate sustinet, ut illa, et forte meliore, se dignum fortuna ostendat. Narrat tamen - neque enim in his sapio - sibi opus esse Instructione quadam aut Praescripto, ad quod Praeturae functio exigi solet ac debet, quod ipsum qua ratione ex bono cum Praetoris, cum publico rectissime concinnari possit, tui est iudicii ac scientiae. Equidem velim, si modo aut per occupationes tuas gravissimas, quas interpellare religio foret, fieri poterit, aut ut fiat necessarium indicaveris, ut hac in re operam tuam illi commodes. Optaret *συστατικὰς* tuas ad Nobiliss. virum D. Barneveldium, cuius potissimum ductu istiusmodi negocia transigi solent. Metuit autem ne periculum sit in mora ambiente iam, et, ut se res dant, non sine obtinendi spe, Toparchiam istam Carolo Egmondano, a quo forte difficilius eas impetrabit condiciones, quas ab Ill. Ordinum aequitate (et) prudentia liceat sperare. Ego quodcunque in illum contuleris beneficium in me collatum arbitrabor.

Adfuit mihi ante aliquot dies Iohannes Lydius[4], *ματαιολόγος* iste, qui demisso vultu, fronte caperata, facie ad gravitatem censoriam composita, mi(sere) conquestus est de Libelli[5] mei aculeo, et acri dicendi genere, et quamvis quaedam subinde probaret, mirari tamen plurimos dicebat, tale quicquam a meo ingenio proficisci potuisse, a quo mitiora omnia expectassent. Ego breviter respondi, mali intemperantiam inclementem postulare medicum, et rebus esse accommo-

1 Hooft's Baeto kwam eerst 10 jaar later uit, bij Blaeu te Amsterdam.
2 Hs. U.B. Amsterdam, cod. 30 K 2. Gedrukt Oud-Holland VII (1889) p. 127. Het jaar volgt uit n. 5. De schrijver was Onder-Regent van het Staten-Collegie te Leiden, waarvan Vossius Regent was.
3 Pieter Sayon, zwager van Barlaeus, die met Barbara Sayon getrouwd was.
4 Zie p. 200 n. 7.
5 Zijn Dissertatiuncula, in qua aliquot patriae nostrae Theologorum ac Ecclesiasticorum malesana consilia, et studia iusta orationis libertate reprehenduntur. 1616 (Knuttel 2295*a*).

dandam or(ationem). Addebat ille et effutiebat multa, suo more, sed pleraque istius generis, quae *porta mittit Summanus eburna*[1]. De rebus Collegii quid scribam? optimo illud iam loco est, et felix tali Regente, quem et mei studiosissimum, et dignum ista sparta experior. Vale vir Amplissime, et veniam da, quod tibi occupatissimo hisce naeniis ausus fuerim *ἐνοχλεῖν*. Cedendum interdum nosti amicorum importunitati. E Musaeo nostro, Lugd. Batav. undecimo Calend. Novemb.

Adres: Amplissimo prudentissimoque viro Hugoni Grotio Reipub. Roterodamensis Syndico Rotterodamum.

481. 1616 Oct. 26. Aan G.J. Vossius[2].

Vir Clarissime.

Quo me die postremum vidisti invasit me iterum febris sane saeva et paene confecit. Delphos delatus paulatim respiro et ex medici consilio valetudinem quanta possum diligentia curo. Sanguis missus indicat contraxisse me aliquid melancholici veneni; quod nulla re magis diluitur quam fidelibus amicorum alloquiis. Nisi vererer ne absentiam tuam non ferret Collegium, optarem ardenter tuam mihi consuetudinem in dies, aut - si id nimium est - in horas aliquot concedi. Attinebor enim hic adhuc per tempus aliquod; interea vix est quod agam, et otium ipsum taedio est. Venit hodie me visum Mylius, qui recepit se curaturum de mercedula exscriptorum[3]; sed putabat duobus exemplaribus peregre mittendis superaddendum tertium, quod hic interim ab amicis legeretur. Spero iam aut duabus aut uni saltem descriptioni impositum finem. De Satisfactione vereor an satis tibi vacaverit. Sed utinam te videamus. Scio idem optare Diamantium, qui officio non deest. Vale amicorum optime cum uxore et familia. 26. Octob. 1616.

Tuus semper et aegrotus et valens
H. Grotius.

482. 1616 Oct. 29. Aan J. Polyander[4].

Vir clarissime.

Dissertationem nostram de Satisfactione per Dominum nostrum Iesum peracta contra Socinum[5], tibi mitto. Est quidem id argumentum iam tractatum a pluribus, sed ita ut post messem spicilegia reliquerint. Mihi praecipue curae fuit ostendere ipsa illa iuris communis sive naturalium *ἐννοιῶν* effata, quibus nititur Socinus, vana plane esse; ut stultum sit propter ista Sacrae Scripturae *χυριολογίαν* inauditis quibusdam minimeque necessariis *χουφο*logiis deformare. Addidimus quaedam ex linguarum penu, forte haud spernenda. Absolutissimam necessitatem priorem divino decreto tuendam mihi non existimavi, quoniam Patres antiqui

1 Cf. Virgilius, Aen. VI, 899.
2 Gedrukt Epistolae p. 36.
3 Zie n°. 474.
4 Hs. Bodleian Libr. Oxford, cod. Rawlinson Letters 76*c*. Gedrukt Nederl. Archief voor Kerkgeschiedenis XIX (1926) p. 200. Beantwoord door n°. 488.
5 Zie p. 498 n. 4.

omnes, Calvinus quoque et Paraeus[1] eam iam defendunt. Sufficit mihi ante decretum summa convenientia, post decretum necessitas. Ulterius quicquam definire video plenum esse periculi, nam et argumenta quae adferuntur haud satis sunt valida, et obiectiones haud facile solvuntur. Sane frustra nos in eas coniiciamus angustias. Si quid tamen aut hac aut alia in parte aliter sentis rogo utaris et Theologi et amici libertate, quod amice postulo. Plura non addo, quia V.C. Vossius, qui libellum deferet, testis erit quam nondum firma sim valetudine. Det nobis Deus quae ad veritatis et unitatis conservationem pertinere novit. Delphis XXIX Oct. MDCXVI.

T.R. addictissimus
H. Grotius.

Adres: Reverendo summaeque eruditionis et pietatis viro D. Iohanni Polyandro, S. Theologiae Professori in Academia, quae est Lugduni Batavorum.

483. 1616 Nov. 5. Van P. Winsemius[2].

V. Cl. Hugoni Grotio S.

V. Cl. Cum tabellarius noster huc iturum se diceret omittere nequivi, quin et literas ad te darem et a gravioribus negotiis vocarem ad intermissionem. Turbones enim tantum hoc tempore sumus illorum, quibus ut summa caritas, ita grave temporis dispendium est. Magni enim illi animi referentes perennes illos motus orbium non facile quiescunt, et tanquam stellae metam stationis suae non lubentes excedant. Nobis autem et tardi soles eunt et suppetunt otia, quod tum demum palam facere solemus, ubi alios trahimus in pretiosi temporis abusum. Eos dico V. Cl. quibus metienda dies ad clepsydram est, et qui in circo sunt motu velocissimo eunt ad lauream perennis gloriae. Spondere enim eam sibi coelestes illi animi possunt, vel ex hac maxume coniectura, quod vivos omnes trahant in admirationem, qui literariis sacris intersunt. Ita ut multi demirari naturam videantur quod declinante aetate prodigiose ludat in ortu talium ingeniorum, quae dum fatale pignus imperii custodiunt loquuntur etiam indies, et scribunt Sybillinos. Poemata tua dico et orationes[3], quorum illa divini ingenii ac spiritus, hae summae prudentiae vera testimonia sunt, quae praeter plasticam aut statuariam suis conscientiis sera posteritas inscribet. Tua illa mi Groti non venient in sortem Libitinae, si consultore egueris abi in votum saeculi quod demereri divino ingenio perge et Winsemium tuum amare. Vale V. Cl., V. Nov. CIↃIↃCXVI.

Tui observant.
P. Winsemius.

1 Zie p. 530 n. 8.
2 Hs. U.B. Amsterdam, cod. 30 Ay. Schrijver is Pier Winsemius (1586-1641) professor te Franeker.
3 Over de Poemata zie p. 530 n. 4; met Orationes zal Winsemius wel doelen op de Oratie, 23 April 1616 te Amsterdam gehouden (p. 518 n. 1).

Rescribe quid de Discursu Politico[1] videatur, et Poematio illo, aut Epicedio. Salutat te D. Bouritius[2].

Adres: Mijn Heere Hugo de Groot Raedt ende Pensionaris der stadt Rotterdam. Francq.

484. 1616 Nov. 17. Aan G.J. Vossius[3].

Impediunt adhuc studia mea sive morbi reliquiae, sive attenuati corporis imbecillitas, sua quoque vitia animo transfundens. Interim Deo gratias ago quod tantum mihi temporis a negotiis liberum mihimet excutiendo atque explorando concesserit. Ego cum multa in me deprehendam, quae per Dei gratiam emendatum iri confido, in eo proposito, cuius ergo tantas offensas calumniasque sustineo, nihil invenio, cuius me aut pudere aut poenitere debeat. Neque tamen honesti consilii conscientia certum aliquid de eventu spondet. Veteris forte legis ea fuit promissio. At nunc saepissime laudabiles conatus adversis obrui et Scriptura nos docet et experientia. Qui primi Evangelicam reformationem aggressi sunt Principes in carcere magnam vitae partem egerunt; eorumque alter Electorali dignitate ab homine sibi coniunctissimo spoliatum se vidit. Itaque homines saepe optimi laboris acerbos ferunt fructus: neque tamen dubitandum est quin illis ipsis conatibus bona causa, si non in praesens, at in sequens aevum proficiat. Magnarum rerum tarda sunt semina. Neque exiguum est id in quo laboramus, ut in tanto dissidentium opinionum conflictu ostendamus nos credere Ecclesiam Catholicam, idque ipsum factis testemur, cum iampridem tota Religio Christiana in partium studiis constare sit credita. Mihi *χέχριται* pergere in hoc cursu, eventum autem divinae providentiae relinquere. Novit ille spectator omnium oculus nihil a me in hac causa privatum quaeri. De Christi satisfactione vidi nuper Smiglecii libellum[4], qui proximo mercatu prodiit. Agnosco multas *συνεμπιπτώσεις* etiam in iis quae a prioribus Socini adversariis observata non sunt. Metuo ne ei quaedam sublegisse videamur. Et tamen satis multa restant nostri laboris propria. Prodiit et de Politia Anglicana libellus puritanissimus[5], Amstelodami cusus, sed mutata est epigrapha, credo ne urbs illa in Britannia infamaretur. Video idem illorum et eorum qui nos exercent esse ingenium, contemnere vetustatem et sanctimoniam ponere in Ecclesiae dilaceratione. Quid nobis possent hostes crudelius imprecari? Devorandus mihi erit is quantumvis magnus liber, antequam

1 Welke Discursus politicus wordt hier bedoeld? In 1617 kwam een Politycq Discours van Fred. Stellingwerff (p. 330 n. 1) uit, maar de opdracht is gedateerd 3 Oct. 1617, en dat is dus te laat; aan een drukfout is niet te denken, want het jaartal is in woorden geschreven. Zou bovenstaande brief misschien op 1617 gedateerd moeten worden? Ik geloof het niet, omdat hier van de Poemata gesproken wordt, die in Nov. 1616 pas verschenen waren; in Nov. 1617 zou dat geen zin meer hebben. Dan wellicht het Burgherlijck Discours van Er. Puteanus (Knuttel 2454 vv.)?
2 Hector Bouricius; zie p. 407 n. 6.
3 Gedrukt Epistolae p. 36; Epistolae ecclesiasticae p. 475.
4 Mart. Smiglecki, een Poolsch Jezuiet, schreef: De Christo vero et naturali Dei filio eiusdemque pro peccatis nostris satisfactione. Cracou, 1615.
5 Richard Mocket (Moquet), Doctrina et Politia Ecclesiae Anglicanae. 1616.

nostra commentatio de Iure imperii[1] edatur. Academiae incendium[2] male me habet in eius sinu nutricatum. Sed saevior ille est ignis, quem tot manus in Ecclesiam iaculantur, quorum furorem - plane enim furentium est in sui corporis membra grassari - reprimat Magnus Ecclesiae Pastor, cuius benignitati te tuamque familiam, vir optime atque unice dilecte, commendo. Rotterodami. 17 Nov. 1616.

Tuus *ἀνυποχρίτως*
H. Grotius.

485. 1616 Nov. 24. Aan B. Aubéry du Maurier[3].

Utinam melior mea valetudo - pro qua Deo gratias ago - tam tibi, Vir Illustris, usui esse posset, quam eam tibi pergratam esse confido. Neque vero parum me D. Mylio debere intelligo, qui non satis habuit videre, quomodo valeremus, sed et amicos alios participes fecit eius, quod nostri amore concepit, gaudii. Iacturam, quam Academia sui incendio[4] fecit, reparare .... in proclivi erit; utinam et .... et qui cum ipso bene patriae, bene Ecclesiae volunt, flammas et huic et illi perniciem minantes, aeque facile avertant; quod ipsum facillimum foret, ni semper homines existerent, qui ex incendio, ruina, naufragio quaestum facerent. Sed horum exitiales conatus reprimet Deus cito aut serius, prout ipsius nomini simulque bonis omnibus conducet. De corporis vestri, hoc est Galliae sanitate, ex capitis, Regis nimirum, sanitate recte auguror; multumque me iuvit nostrorum Amphictyonum constantia in mittendis navibus[5], non iam in necessitatis subsidium, sed in fidae societatis testimonium. Ego in his talibusque consiliis haesitari a nonnullis graviter fero. Soleo enim dicere, tres esse causas, quarum singulae sufficiant. Prima est religio foederis. Altera est, etiamsi foedus esset nullum, grata beneficiorum memoria. Tertia est, ut beneficia nulla existerent - quae profecto tanta sunt, ut in omni antiquitate nihil simile reperiam, apud posteritatem laboraturam credam annalium fide - nostrae utilitatis respectus. Nam ut cessarent caetera, ultro occupandus esset meritis Rex iuvenis, vel ut nos amare assuesceret, vel ne a nobis desertus ad eos se vertere cogeretur, quibus implicari, quibusque obnoxius esse non posset sine nostro summo malo. Haec tam aperta a nonnullis non conspici mirarer, nisi me doceret historia, multos semper esse in Republica, qui privata commoda publicis anteferant, neque paucos, qui praeda sint alienae calliditati, minus quidem malos, quam priores illi, neque minus tamen reipublicae periculosos. Perdulce mihi fuit intelligere, quam serio hanc Galliae causam Princeps egerit. De itinere tuo[6], Vir Amplissime, quamquam tua hic praesentia et publice est utilis et mihi privatim iucunda, non committam tamen, quin tuis votis subscribam. Scio et in Gallia te ita Gallum fore, ut amicus Batavorum esse non desinas, imo hoc magis Gallum, quo Batavis amiciorem: quando iampridem connexa est

1 Zie p. 349 n. 4.
2 Het Leidsche Academiegebouw brandde 11 November 1616 grootendeels af.
3 Gedrukt Epistolae p. 36.
4 Zie n. 2.
5 Wagenaar X p. 109.
6 Du Maurier had den Koning verlof gevraagd voor een reis naar Frankrijk, waarop Willem de Groot zich bij hem zou aansluiten. Zie p. 557 n. 6.

regni vestri magnitudo et reipublicae nostrae salus. Caetera in colloquium differemus, quod brevi, ut puto, praestabit nobis Conventus Hollandiae. Rotterod. 24. Nov. 1616.

486. 1616 Nov. 28. Aan Willem de Groot[1].

Non poteras disputationi eligere diem minus mihi commodum. Hodie enim Senatus Civitatis huius super plurimis gravissimisque rebus, quae in Conventu Hollandiae tractandae sunt, deliberabit. Habendus deinde coetus Classicalis. Deinde proficiscendum Hagam quamprimum Legati Dordracensium transierint: quos in dies et horas exspectamus. Nam hic ipse dies auspicando Conventui praestitutus erat. Legatum amitae[2] minime tibi invideo. Sed ut agam simpliciter atque aperte, minime simpliciter neque aperte mecum actum arbitror. Tibi ut et hoc quod relictum est et disputatio honosque promotionis[3] faustus sit ac salutaris opto. 28 Nov. 1616.

Tuus Frater
H. Grotius.

487. 1616 Nov. 29. Van P.C. Hooft[4].

Aen mijn Heer Huigh de Groote.

Mijn Heere,

Brenger deses[5] verstaen hebbende wat U.E. noopende 't gesagh der Overheydt in 't geestelycke[6] denckt aen den dagh te geven, ende my verclaert wel geneghen te zijn om een boeck van soo treffelycken stoffe ende autheur heel sinlijck te drucken, gelijck hy D. Heinsio ende anderen te haeren goeden genoeghen heeft gedient, soo heb ick niet ongeraeden gevonden hem, doch om andere boodtschappen naer Zuidthollandt reisende, aen Uwe Ed. te richten om te versoecken oft zy misschien met desen zynen dienst mocht wesen beholpen. Hy is een soon van mijns moeders oom[7], ende heeft mynen vaeder eenighe jaeren gedient, om sich in coopmanschap te oeffenen, Mercurio invito. Maer beter gesint tot de mathematicque, is daarnae by Ticho Brahe[8] sekeren tijdt

1 Gedrukt Epistolae p. 758. Voor den inhoud zie p. 499 n. 4.
2 Ik vermoed dat hier Geertruyd uten Engh bedoeld is, de weduwe van prof. Cornelis de Groot, die 1616 kinderloos overleed; zie Genealogische en Heraldische Bladen III (1908) p. 474.
3 Ik zou hieruit opmaken, dat Willem te Leiden gepromoveerd is, maar de Bronnen noemen zijn promotie niet, de dissertaties uit dezen tijd ontbreken en in het Diarium van Ev. Bronchorst missen de jaren 1616-1618.
4 Minuut U.B. Amsterdam, cod. II C ii [696]. Gedrukt Hooft's Brieven I p. 113.
5 Willem Jansz. Blaeu, de bekende uitgever van Atlassen en fabrikant van Globes, over wien zie P.J.H. Baudet, Leven en Werken van Willem Jansz. Blaeu, waar p. 123 bovenstaande brief ook wordt afgedrukt.
6 De Imperio; zie p. 349 n. 4.
7 Hooft's moeder was Anna, een dochter van Jacob Wzn. Blaeu, den broeder van Jan, Willems vader. Zie de genealogie bij Baudet, l.l. p. 160, 161.
8 De Deensche sterrenkundige, die zich van 1576-1597 op het eiland Hven ophield; de tijd van Blaeu's verblijf daar is niet bekend, Baudet l.l. p. 2.

geweest ende eintlijck, door de geografie en handelen met caerten ende globen oock aen de boeckwinckel geraeckt. Sulx U Ed. hem in desen, ende - naer wy hem kennen - oock in anderen, daer hy bequaem toe waere, wel gerustelijck soude vertrouwen moghen.

De redenen, die U Ed. jegenwoordigheit ons verleent heeft te nuttighen, sijn van sulcken gewichte geweest dat mijn verstandt al stadigh te doene vindt met deselve te verduwen. Ende kan niet laeten hier te seggen dat my, overleggende den tytel des priesterdooms, dien U Ed. bewijst by de Caiseren oock van Westen gebruickt te wesen, in den sin gecomen is, hoe de Coningen van Frankrijck op haer salvinge onder beide speciën ten avontmael ontfangen worden; 't welck oft het een overschot zy van de kerkelycke moghenheit, stae aen 't oordeel Uwes Ed^{s}., aen wie ick voor al de eere, die mijn hart wist te wenschen oft haer minlijckheit te geven, gehouden blijf, ende my op 't onderdaenighste in jonste beveel; Godt biddende, Mijn Heere,

dat hy gedient zy met U Ed., mijn Joffrouwe zijn huisvrouwe, ende alle de synen in gelucksalicheidt den vaderlande altijt te bewaeren.

Uut Amsterd. 29 Novemb.

a. 1616.

Uws Eds. Dienstschuldighste

488. 1616 Dec. 3. Van J. Polyander[1].

Doleo, vir Amplissime, quod partim ob meam ex hac urbe absentiam, partim ob luctum domesticum ex obitu subito atque inexpectato unicae ac praestantissimae meae filiae Christinae[2], disputationem tuam adversus Faustum Socinum[3] citius perlegere non potuerim. Hanc tuam disputationem non minus aptis et homogeneis, quam eruditis et solidis argumentis perspicuisque diversarum vocum ac phrasium interpretationibus exornasti; ex quibus, sicuti te legum, divinae scilicet et civilis, linguarumque peritum, sic Socinum aut earum fuisse imperitum, aut si eas intellexit, veritatem sibi cognitam *ἐν ἀδικίᾳ* detinuisse quilibet insignes tuas observationes absque praeiudicio perlegens facile animadvertet. Mirabuntur nonnulli quod infaustum ac blasphemum istum haereticum calamo asperiore non perstrinxeris. Interim gaudeo quod hostilia arma adversus Immanuelis hostem capitalem indueris, atque opto ut alii vestigiis tuis insistentes errores ipsius perniciosissimos similibus scriptis refellant atque in illud omni cura ac sollicitudine incumbant ut lues Sociniana quemadmodum obscure sic late serpens ac quorundam *νεοφύτων* animos in nostra Batavia proh dolor! occupans, ex nostris Ecclesiis mature exterminetur, ne longius progrediendo altiores in inquietis incantorum praecordiis emissariorum Socini deceptione radices agat, nostraque negligentia fructus Reipublicae nostrae longe perniciosiores, quam hactenus percepimus, passim producat. Notas meas, quibus sententiam tuam aut confirmari, aut commode illustrari posse existimo,

1 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2. Antwoord op n°. 482.

2 Zie p. 421 n. 8.

3 De Defensio; zie n°. 498 n. 4.

infra invenies. Bene vale, vir amplissime, mentemque nostram explicandi liberam facilitatem boni consule.

Dat. Lugd. Batavorum 3 Decembris 1616.

Tuus in Immanuele

Ioh. Polyander.

p. 9 l. 13[1] *Ita peccatum pro eo qui divina constitutione peccatum tulerit.* Non puto inconsultum illi interpretationi hanc adiungi, vel, *pro hostia pro peccata*, vel, *pro eo qui divina constitutione personam peccatoris vel poenas subivit.* Nam Lev. 4, 3 et seq. □אכ□ח peccatum ponitur pro sacrificio pro peccato. p. 36 lin. 41 sub finem *Crediturıs*. Mallem poni *fidelibus*, aut *credentibus*. lin. 43 sub finem in margine. Malim aut omitti vocem *universalia* aut hanc postea addi limitationem, nempe aut a priore *Christum mortuum pro omnibus*, nempe, electis ad vitam aeternam, aut a posteriore *pro omnibus*, nempe credentibus et fidelibus. Utriusque restrictionis recte propositae et intellectae respectu universalia ista effata sunt vera. Reperiuntur etiam nonnulla particularia effata quibus indicatur Christum pro multis et quibusdam esse mortuum, etc. Loca sunt T.A. notissima.

Adres: Amplissimo viro D. Hugoni Grotio Syndico Civitatis Roterdamensis Dno. in Christo observando.

489. 1616 Dec. 10. Aan G.M. Lingelsheim[2].

Vir amplissime!

Ex tuis ad Swaertium[3] literis doceor, eas quas ad me scripsisti nescio quo deerrasse[4], fortean alia via venturas ad manus. Librum quem una scribis te mittere, eum esse puto, quem Basileae Lucius[5] edidit, homo minime malus; video simplicitate eius abusos turbones nostros, qui salvos se non credunt esse posse, nisi unitatem ecclesiae dirumpant. Video plane ignotam ipsi Semipelagianismi historiam. Si Prosperum contra Cassianum, Maxentium contra Faustum, synodum Arausicanam contra Massilienses legisset, sciret Semipelagianos esse non posse nisi eos, qui ad bonum spirituale partes priores naturae tribuunt, gratiae posteriores. Omnis sane

1 Polyander noemt de bladzijden van het handschrift, en daar Grotius van zijn opmerkingen gebruikt schijnt te hebben gemaakt, zijn de plaatsen niet met zekerheid in de editie aan te wijzen. Pag. 9 lin. 13 moet ongeveer bladzijde 18 of 19 der uitgave zijn. Pag. 36 lin. 41 'crediturıs', is m.i. p. 83: 'Sic ergo Deus crediturıs in Christum volens parcere etc.' In de editie komen geen aanteekeningen in margine voor dan de verwijzingen naar den tekst van Socinus. In het hs. was dat blijkbaar anders. De marginale aanteekening, waarin het woord 'universalia' voorkwam, moet ongeveer op p. 83 of 84 van de uitgave gestaan hebben.

2 Afschrift Kon. Bibl. Kopenhagen. Gedrukt Reifferscheid, Quellen I p. 80. Beantwoord door n°. 491.

3 Rob. Swaertius (Swart), agent van de Keurvorstin-weduwe van de Palts in Den Haag.

4 Blijkbaar heeft Grotius dezen brief toch nog ontvangen, want in n°. 492 citeert hij er een passage uit.

5 Lud. Lucius (Luz) (1577-1642), professor in de Logica te Bazel. Het bedoelde boek is 'Semipelagianismus Remonstrantium in Belgio (1618).

theologorum schola nos docuit hactenus idem esse, statuere praevenientis gratiae necessitatem et destruere Semipelagianismum.

Et tamen tanta fuit ecclesiae lenitas, ut errorem hunc sane periculosum nunquam tamen haereseos nomine damnaret. Itaque Cassianus magno in pretio fuit, Faustus a Sidonio magnis ornatus laudibus, Massilienses Augustinus et Prosper agnoscunt fratres catholicae communionis. At nunc quivis error ad negandam communionem Christianam videtur sufficere, infelicissimo schismaticissimi saeculi morbo. Neque tantum in medendis erroribus, sed et in fingendis peccatur. Exstant scripta non unius e nostro grege, qui specimen illud pietatis Melanchtonem sine ulla circuitione Semipelagianismi condemnant: neque id mirum, cum nuper apud vos magni nominis doctor ipsi Prospero Aquitano, tam fideli discipulo Augustini, tanto defensori gratiae, tanto oppugnatori Massiliensium notam inusserat parum sani dogmatis, quasi de Massiliensium faecibus aliquid hausisset. At profecto, si ista ratione agendum est, multo quis facilius nostrorum quosdam Semimanichaeismi, quam Prosperum Semipelagianismi convicerit. Nam vetus ecclesia non solam principiorum binionem in Manete damnavit, sed etiam *τῆς χαχίας τὸ ἄφευχτον*. Apud vos Lutheranis pax offertur ecclesiae, qua fronte, qua fide, si negatur eadem his, qui vix ex quadrante sunt Lutherani[1]? Sane Lutheranos, quominus ad nos accedant, nihil magis prohibet, quam horrida nostrorum de reprobatione enunciata, minime convenientia veteris ecclesiae fidei. Nec satis quibusdam videtur ista praefracte tueri, sed monentes aversantur hostiliter. Ego quotidie ex Anglia ab episcopis, aliis quoque e locis moneor, ut, quantum possum, arceam tyrannidem hanc, quae ecclesiis immineret; facio pro virili, quod possum. Quo in studio quae me petant calumniae vides, sed nulli minoris constitit de patria deque ecclesia bene mereri. Apud nos, quod unice gaudeo, quicunque non ex publicis malis privata lucra sperant, inclinant sese ad piam *συγχατάστασιν* et oderunt schismaticos furores, qui, ni in tempore itur obviam, perditum eunt rem protestantium. Constitueram ad te mittere libellum de summarum potestatum imperio circa sacra[2] a me conscriptum, ut eum, priusquam ederetur, examinares. Sed paratus nondum est. Basiliensi libro an respondendum indices, velim ex te discere. Zelandi ministri acres et ipsi in nostris controversiis de earundem statu ad vestros scripsere[3], ut iudicia alterius partis damnatoria eliciant. Vidi exemplum literarum, certumque mihi est litis constitutionem non recte indicatam: et, ut esset, tamen definitionibus haec mala sanari nequeunt. Quiete et tolerantia opus. Quare rogo operam des, ne iudicia praecipitentur, neve inde vulneribus nostris virus affundatur. Puto brevi fore, ut aut utraque a parte aut certe publico nomine ad vos scribatur, certiusque indicetur, quis sit *τῶν ἀμφισβητουμένων* status. Vale vir summe, et, quod dudum serioque facis, nos ama.

X. Dec. CIↃIↃCXVI, Hagae in conventu Hollandiae.

Tuus totus

H. Grotius.

1 Zie p. 531, in n°. 477 op het einde.

2 Zie p. 527 n. 7.

3 De brief van de Classis van Walcheren aan de buitenlandsche theologen, waarover zie Brandt, Historie der Reformatie II p. 524 vv.; Rogge, Wtenbogaert II p. 471. Hij werd bestreden door Barlaeus in de Epistola Ecclesiastarum, quos in Belgio Remonstrantes vocant ... opposita Epistolae Delegatorum Classis Walchrianae. 1617 (Knuttel 2434). Achter deze Epistola wordt de brief van Walcheren zelf afgedrukt.

490. 1616 Dec. 10. Aan G.J. Vossius[1].

Vir Reverende.

Legi scriptum Valachricum[2], in quo multa deprehendi indicia aut male affecti, aut per incuriam non satis integre iudicantis animi. Ita passim communis Remonstrantium sententia mutile proponitur, potissima argumenta subticentur, quae contra dici possent speciose exornantur. omissis responsionibus; permiscentur deinde huic communi causae privata singulorum dicta factaque, quae me iudice nocere caeteris non debent, neque vero pertinent ad *τὸ χρινόμενον*, an quinque articuli intra Ecclesiam ferri in pastoribus possint. Quanto erat satius exteros ad ipsa Collationis Acta[3], et si quid addendum fuit ad Arminii libros remittere, ut ex iis ipsi, citra eorum ministerium, qui se Remonstrantium adversarios aperte vocant, status formaretur controversiae? Rex Britanniae legato Caronio dixit dolere sibi res Ecclesiae apud nos adhuc esse in turbido. Se eo esse animo ut se amplius istis controversiis miscere nolit, sed rem Deo et Ordinibus permittere, cum voto boni successus. Molinaeus in literis[4], quas quidam ab eo nuper in praesidium causae suae elicuerunt, non dissimulat maximam harum turbarum causam ab illis esse, qui Deum ad peccata impellere, efficaciter movere, Adamum necessario lapsum et similia docerent. Neque enim mirum putat si talia non concoquantur. Legi et Campanellae somnia[5]. Gratias pro utroque habeo. Diamantii valetudo sollicitum me habet. Magna est bonorum virorum penuria. Orandus est Deus, ut nobis tam pia ingenia servet, ne Ecclesia praeda sit ferociter imperitorum. Eidem te Vir Clarissime cum uxore et familia unice commendo. Die Saturni qui 10. Dec. l6l6.

Hagae maneo si quid ad me curatum velis.

Tuus totus

H. Grotius.

491. 1616 Dec. 21. Van G.M. Lingelsheim[6].

Vir amplissime. Literas tuas X dec. datas recte accepi, et eodem tempore alteras tuas, XIV Aprilis CIↃIↃCXIV datas[7], cum Lucani tui munere longe gratissimo, itemque altero tuo munere tuorum Poematum. Grutero statim exemplaria ipsi destinata tradidi, qui gratias tibi habet maximas. Quam gaudeo, ad me pervenire sic tandem et literas adfectus plenas et munera longe gratissima. Epistolam tuam hanc recentiorem bonae frugis plenam ostendi nostris, itemque Sculteto, qui vehementer approbat studium tuum pacis conciliandae, et quod

1 Gedrukt Epistolae p. 37.
2 Zie p. 540 n. 3.
3 De Haagsche Conferentie van Maart-Mei 1611. Zie p. 237 n. 3.
4 De brief van 1 Juni 1616. Zie Brandt, Historie der Reformatie II p. 522; Rogge, Wtenbogaert II p. 250. Knuttel 2429-2432.
5 Franciscus Campanella, Discursus de subiugando Belgio. 1617. Vertaald als: 'Discours Hoe de Nederlanden onder des Coninghs van Hispaengien ghehoorsaemheyt weder te brenghen zijn'. 1618. (Knuttel 2510).
6 Gedrukt Epistolae ecclesiasticae p. 475; Reifferscheid, Qeullen I p. 81. Antwoord op n°. 489.
7 N°. 327.

spem facis, fore ut publico etiam nomine huc scribatur, ac tum omnem operam nos adhibituros, quo aqua ad restinguendum incendium istud aggeratur. Quam gaudeo utilissimum et maxime tempestivum laborem te suscepisse, summarum potestatum ius in re sacra explicandi. Non est autem ut censuram meam exspectes; tanto enim iudicio et industria proponis tua, ut assensum et applausum tibi unice debeam. Obsecro ne preme ulterius opus, sed fac bono publico quam primum publicetur. Quod autem epistola mea ex Sweertii nostri fasciculo exempta sit, cum libello illo inepto, quem Lucius Basileae publicavit, nescio qui factum sit; nisi forte factiosus aliquis intercepit, qui in iis se reperturum confidit, quod calumnietur. Scripseram tibi, Pareum detrectasse officium illud, de consilio conscribendo, ut tolerentur dissentientes in talibus capitibus: et quod iudicaret, nimis tarde hoc peti, rebus eo deductis, et quod vereretur, ut factiosi id trahant ad opprimendos alteros. Praeterea totus est iam in refutandis calumniis nebulonis illius Scioppii, qui fictis sub nominibus impudentissime calumnias et convicia in nostros iacit. Spero autem hoc conventu vestro rationes vos reperturos, quibus dissidia iste sopiantur, quae nimis augentur scriptis utriusque partis contrariis, et acerbitatum plenis; qui ardor reprimi debebat auctoritate Magistratus: quod feliciter olim cessit Electori nostro, beatae memoriae[1]: unde factum, ut iam vix memoria supersit eius scissurae. Certe Elector noster[2] nihil intermittit, quod ad pacem Ecclesiae Vestrae reddendam conferre poterit. Deus conatus vestros iuvet et exitum optatum largiatur. Gallia iam ad nutum Hispani se composuit, sed ea tamen est eorum qui iam dominantur protervia, ut patientiam erepturi sint illis, qui salvum Regnum cupiunt, ac iam sub improbo dominatu gemunt. Elector noster Anspachium profectus est, ut cum Marchione illo et Anhaltino deliberet de remediis publicis malis. Constat enim nobis, quam nefanda moliatur grex sacer in vicinia nostra. De libris quibus me beasti gratias habeo maximas, quorum lectio et iucunda et fructuosa mihi futura est; sed non video, quomodo gratiam tibi referre possim, tot abs te officiis ornatus. Deus te servet reipubl. et Ecclesiae virum necessarium, et tu mihi amorem tuum serva ac vale felicissime. Heidelberga. 21 Decemb. 1616.

Tibi addictissimus
G.M. Lingelshemius.

492. 1616 Dec. 30. Aan G.J. Vossius[3].

Vir Clarissime.

Cum nolim quicquam te latere rerum mearum, significandum tibi duxi me in triennium quod a Maio veniente inchoabitur destinatum ab Urbe nostra Senatorem Collegii Delegatorum ab Ordinibus, manente interim Syndici onere[4]. Scio quam molestum mihi sit futurum huc illuc itare et in tot negotia dividi. Sed solatur me spes aliqua sub magno magistro[5] ea discendi quae ad Rempublicam nostram pertinent, atque interim inserviendi commodis amicorum, quos inter cum principe loco te habeam, si res tua prius peracta non erit, nullum ego negotium isti antevertam. Properanda mihi videtur *τῶν κατὰ Σοκίνου* editio[6]

1 Dit ziet m.i. op het Religions-Mandat van Frederik IV, van 1604; Struve, Pfältz. Kirchengeschichte p. 518.
2 Frederik V.
3 Gedrukt Epistolae p. 37. Beantwoord door n°. 497.
4 Brandt, Leven I p. 91.
5 Oldenbarnevelt.
6 De Defensio.

multis de causis. Libenter exploro doctorum iudicia, sed video multum interim temporis absumi. Nolo mandare tibi ut molestus sis Episcopio[1]; habet proculdubio quae agat alia, forte et maiora. Quo magis cogito eo magis mihi placet ostendi aliud esse Semipelagianismum sive Cassiani, Fausti et Massiliensium sententiam, quam Synodus Arausicana improbavit - et tamen citra anathematis notam -, aliud Dogma de Voluntate antecedente et conditionata Gratiarum subordinatione. Utinam id non ab his quibus antiquitas sordet, sed a modesto aliquo sobria ac seria explicatione tractetur. Non puto historiae huius cognitione quicquam esse nostris rebus utilius; neque te quenquam aptiorem qui id praestet nisi obstet temporis penuria. Sane mirum in modum erratur quotidie ignorantia status controversiarum; et ne externa iudicia praecipitentur praecauto opus est. Scripsit nuper ad me Lingelhelmius[2] ab interioribus consiliis Electori Palatino, vir pietate et doctrina praestans. In eius literis haec sunt inter caetera de libello quem Lucius edidit: 'Libellum hunc dubitavi diu an tibi mittere deberem, tamen tua interesse putavi, ut scires qualiacumque sint quae monentur. His diebus ab amico quodam ad me missus est, quem ut percurri miratus sum hominis stuporem vel proterviam, qui aliud plane agit, quam quod est in quaestione. Homo importunus quicunque is sit, qui hoc unum agit ut tibi Semipelagianismum impingat, qui ipse ostendat in se sesquiasinismum'. Vale Vir amicissime et bene rem gere. Uxor tuam amice salutat. Utinam videre te liceat. 3. Cal. Ian. 1616.

Diatribam de Imperio nondum relegere coepi. iam nunc incipiam.

Tuus totus

H. Grotius.

493. 1616 Dec. 31. Aan G.J. Vossius[3].

Vir optime ac doctissime.

Nunquam me vivo molestiae tibi deerunt. Hodie Delphis transiens istic ad te literas dedi; Rotterodamum vix veni et alteras scribo. Nimirum in mentem mihi non venerat in retractanda mea de Summarum Potestatum imperio commentatione[4] nihil esse tam necessarium quam ut tuus similis argumenti libellus[5] mihi ad manum sit, quo dum maiorem operis mei partem conficio, invitus carui. Simul Meursium oravi ut Balsamonis usum mihi redderet[6], Erpennium vero ut in quibusdam Hebraicae historiae quaestiunculis me iuvaret. Apud utrumque facile me impetrabilem fore spero te praesertim parario. Iuvat me mirum in modum secundior Diamantii nostri valetudo, neque minus egregie Francisci Iunii[7] indoles quam a multis praedicari haud credas quam laetus audiam. Scribebam haec anno novo iam iam imminente, quem tibi tuisque Reipublicae et Ecclesiae prosperum precor. Nocte proxima Cal. Ian. 1617.

Tuus

H. Grotius.

1 Grotius had Vossius verzocht zijn Defensio fidei catholicae aan Episcopius te laten lezen; zie n°. 497.

2 Zie p. 539 n. 4.

3 Gedrukt Epistolae p. 37. Dat de datum van n°. 493 en 494 moet zijn 31 Dec. 1616 en niet 1617, blijkt uit n°. 496; en uit de vermelding van Diamantius, die begin 1617 overleed.

4 Zie het slot van n°. 492.

5 N°. 447.

6 Zie p. 544 n. 2.

7 Zie p. 545 n. 9.

494. 1616 Dec. 31. Aan J. Meursius[1].

Vir Clarissime.

Usus sum nuper beneficio tuo codice Balsamonis[2], cuius similem nusquam reperio. Et usus sum sane diutius, quam honestas exigebat, fretus tua bonitate. Et tamen iterum cogor molestus tibi esse. Video enim ea lectione a me adnotata quaedam, quae relegere sit opus. Quare si eundem codicem in tempus haud longum denuo mihi utendum concesseris, dignam rem feceris et tua humanitate, et amicitia vetere nostra; cuius ut mihi periucunda memoria est, ita multo eadem futura sit iucundior, si ullus eius fructus ad te posset pertingere. Vale Vir eruditissime, nobisque amicissime. Felicem tibi precor annum, qui instat, et sequentes, quot erunt.

Scribebam Rotterodami Prid. Kal. Ian. MDCXVII.

Tuus

H. Grotius.

495. 1617 Jan. 6. Van H. Slot[3].

Mijn Heer.

Ontrent drie ofte vier weecken geleden heeft my Jan van Rhijn[4], onsen procureur in de saecke van de coopluyden van Stetin, veradverteert alsdat aldaer soude ghekoomen zijn eenen gecommitteerden van deselve coopluyden, met last ende commissie, omme 't voorsz. proces, 't welck langh in slaep gheweest is, te vervolghen, ende dat hy zijn advertissement al overgelevert soude hebben, ende seer instantelicken sententie es solliciterende, met advis dat van onsentwegen anders niet en resteert als te maecken een advertissement, ende dat U E. t'anderen tyde tegen hem soude gheseyt hebben, 't selve wel te willen maecken; waerop ick hebbe gerescribeert my 't selve oock wel indachtich te zijn, ende sulcx begheert Uw E. dies te willen vermanen ende meteenen versoecken, dat Uw E. ghelieve die moyten aen te neemen, 't welcke my geaviseert heeft gedaen te hebben; ende dat Uw E. zyne belofte gerenoveert soude hebben, ende tot dyen eynde versocht de stucken, ende deselve Uw E. gelevert. Ick was van meeninghe eens in Den Haghe ghekomen te hebben, om meteenen Uw E. van zyne goedtwillighe presentatie te bedancken ende te versoecken daermede wat te willen haesten, opdat wy niet geprecipiteert en mochten werden, maer dewyle vacantie was ende my wat anders voorquam, hebben mijn reyse uytgestelt tot beeter gelegentheyt, wel gemeent hebbende, dat het eerstdaechs soude konnen geschieden. Maer alsoo noch niet wel reede en kan worden, heb niet konnen laten Uw E. met missive te begroeten ende met eenen versoucken, dat Uw E. gelieve de saecke te avanceren ende my te aviseren tegen wanneer dat het wel sal konnen reede zijn, opdat ick daerjegens my naer Den Haghe mach begheeven, ende voorts de saecke recommanderen tot een goed eynde; Uw E. gelieve de saecke te behartigen ghelijck als deselve bevoorens altijt ghedaen heeft, opdat

1 Gedrukt Meursii Opera XI p. 271. Zie p. 543 n. 6.
2 Zie p. 246 n. 2.
3 Hs. Alg. Rijksarchief, Haag, Aanwinsten 1897 n°. LI: 1.
4 Mr. Jan van Rhijn was ook de procureur van de Universiteit in het bekende proces tegen Amsterdam over het oprichten van een hoogeschool daar, in 1631; Molhuysen, Bronnen II p. 216* v.v.

wy van 's landts weegen een goedt succes hebben te verwachten. Ick sal niet laten 't selve tot danckbare vereeringe te recommanderen, ende verwachtende Uwer Ed. rescriptie, bidde Godt Almachtich, Mijn Heer, Uw E. te bewaren in langduerige voorspoedt ende gezondtheyt tot zalicheyt. In Amsterdam den 6en Januarij A°. 1617.

U.E. dienstwillige
H. Slot m.pp.

Adres: Ed. erentfeste hoochgeleerde wyse voorsienige heere Hugo de Groot raedt ende pensionaris tot Rotterdam. Port.

496. 1617 Jan. 6. Aan G.J. Vossius[1].

Vir Clarissime.

Literas quas ante hos sex dies ad te scripsi[2] recte curatas spero; responsum autem a te differri arbitror quod nec diatriba *περὶ τῆς ἀπολυτρώσεως*[3] tibi sit reddita, nec ad manus ea quae de Summarum Potestatum iure conceperas[4]. Ego interim mea relego, invenioque in duobus apographis[5] ingentem esse hiatum sex septem paginarum eo loco quo de Episcopis et Presbyteris agitur. Quaecunque in mentem mihi veniunt ea in uno duntaxat quod plenum est exemplari corrigo; ad quod deinde caetera erunt emendanda. Spero ubi paratus fuero id per tuos adolescentes fieri posse: nam mihi soli et difficilis est collatio et vix satis ad eum laborem est otii. Balsamonem a Meursio, ab Erpennio Iudaica quaedam expecto[6]. Interea e Gallia ad me mittitur liber quem legere et Critica audacia tractare coepi: sed perlegere nondum vacavit. Est Augustini opus e postremis, contra Iulianum[7], partus haud dubie legitimus, ut statim agnosces. Accesserunt Notae non ineruditae, in quibus de Pelagii historia non spernenda. Fraudabo me legendi voluptate ut tu prior percurras, qui istis et frui et uti rectius nosti.

Unus trium *χαλβινομαστίγων* ita se gessit ut senatui urbis nostrae visum sit ipsum exonerare Pastorali munere, quod obiit in pago suburbano, cui nomen Hillegersberga[8]. Velim cogites an consultum putes Franciscum Iunium[9] hoc in loco Ministerii sui facere tyrocinium. Locus est non inamoenus, apta studiis solitudo, et si libeat aliorum uti commercio, urbs propinqua. Adest commoda habitatio. Stipendium quale apud nos dari solet *χωρεπισκόποις*. Rogo me sententiae tuae certiorem facias.

1 Gedrukt Epistolae p. 37. Beantwoord door n°. 497.
2 N°. 492 en n°. 493.
3 De Defensio; zie p. 498 n. 4.
4 N°. n°. 447.
5 Zie n°. 481.
6 Zie n°. 493.
7 Augustini Libri duo contra secundam responsionem Iuliani, per Cl. Menardum. Item de gestis Pelagii. Parijs 1617.
8 Volgens Van Alphen, Kerkelijk Handboek 1907 Bijl. p. 124 stond te Hillegersberg H. Bejerus, die in dit jaar naar Schiedam ging.
9 De zoon van Franciscus Junius, den Leidschen professor, en diens derde vrouw, Johanna l'Hermite; geb. 1589, overl. te Windsor 16 Nov. 1677. Hij werd predikant te Hillegersberg, maar werd 1619 ontslagen. Vossius was zijn zwager, door zijn huwelijk met Elisabeth Junius; zie p. 273 n. 4.

Puto inventam mihi rationem qua brevi Classis nostra omni Socinianismi suspicione liberetur. Vale Vir doctissime iuxta atque amicissime. 6. Ianuarii 1617.

Tuus totus

H. Grotius.

497. 1617 Jan. 9. Van G.J. Vossius[1].

Magnifice, Amplissimeque Domine. Quamquam, ut apud Varronem[2] est, Honus est honos qui sustinet Remp., tamen te novo hoc seu onere honoratum seu honore oneratum, multis profecto nominibus est quod gaudeam. Nam verum si dicere licet, quamquam tu externos honores non magni aestimas, tamen nefas fuerit in hac praestantium virorum inopia, inclytum virtutis tuae splendorem in patrio solo intra unius, honestissimum licet, syndici titulum constringi. Et lectissima uxor tua, animae dimidium tuae, habet tota quod mente petivit, domicilium nacta in medio consanguineorum et familiarium, quod illi, melius quam omnis Bataviae et Zelandiae capparis, lienem deducet. Nec minus consilio auxilioque hic poteris prodesse tuis, quos inter me etiam merito repono, cum maxima mihi abs te ornamenta proficiscantur, nec patiaris ullum mihi in te commodum claudere. Denique, quod palmarium credi debet, talem Senatorem haec Reip. tempora postulant. Te quidem destina ei destinato, frustra omnes fore auguror, qui eam labefactare consiliis suis conantur; atque ne vanus unquam augur comperiar Deum Opt. Max. votis supplicibus oro.

Libello Lucii[3] - pene Lucidi[4] dixeram, prope adeo ut nominibus, ita doctrina conveniunt - horas sex septem impendi. Quid dicam? Doleo populari meo - uterque enim Palatini sumus - non plus inesse salis. Non de publico tantum, sed ipso etiam bene mereatur, qui tam insulsum sale candido defricare volet, ne putiscat totus. Verissime Lingelshemius ad te[5], quos ille reos agit Semi-pelagianismi, iustius arguere ipsum posse sesquiasinismi. Sed tamen cogitato opus, num si pedem cum eo struere lubeat, comminus semper congrediendum, eiusque vestigiis insistendum semper putes; quod si fiat, necesse habemus respondere ad quinque illa Haganae Collationis capita[6], et ea quibus adversum te pugnat S. Scripturae loca. An vero satis putes, si quae Pelagii, Semipelagianorum, Catholicorum communiter, Augustini singulariter, et Praedestinatianorum fuerit sententia, distincte proponam, et non uno tibicine solide ex vetustate fulciam; simul sicubi opus, argumentis alienis occurram. Quicquid praescripseris, parebitur. Nam seu hanc seu alteram insistere viam lubeat, facilem mihi victoriam hinc spondeam: nec meum est ferre, Palatinatum produxisse, qui nomen cum tuum tum Illustrissimorum Ordinum decolorare cogitet, nec produxisse, cui illud curae sit vindicare. Quocirca simulac praefuero disp. de Creatione[7], quam his diebus scripsi - exemplar thesium ad te mitto - bonis avibus ordiar recoquere historiam de Semipelagianismo, et vicinis contrariisque erroribus. Futurum hoc intra triduum spero. Hoc magis autem cogitandum erit, ut aliquid novi adferam post Corvinum, quando ille meliorem laborum

1 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2. Gedrukt G.J. Vossii Epistolae p. 135; Epistolae ecclesiasticae p. 476. Antwoord op n°. 492, n°. 493 en n°. 496. Beantwoord door n°. 498.
2 Varro, de Lingua Latina V, 73.
3 Zie p. 539 n. 5.
4 De priester uit de 5^{e} eeuw, die over de praedestinatie kettersche leerstellingen verkondigde, welke hij op het Concilie van Arles (1475) herriep.
5 Zie n°. 492.
6 De Haagsche Conferentie van Maart-Mei 1611; zie Brandt, Historie der Reformatie II p. 159.
7 Gedrukt in Vossius' Theses theologicae et historicae, 1628 (Petit, Bibliographische Lijst p. 173 n°. 18), en in deel VI der Opera (Petit p. 190 n°. 49 en p. 191 n°. 50).

nostrorum partem nobis non invitis in Antibogermanno suo[1] exscripsit. Nam praeter ea, quae Dordrechto illi per te miseram[2], Lugduni hic utendum dedi quidquid testimoniorum ex antiquitate de singulis Hagensibus controversiis non sine labore longo congesseram. Quod cum sciret ipse, ante semestre et amplius in familiari sermone subvereri se dixit, ne, dum magnam partem laboris nostri in suas cameras convehit, non tantum honoris qualemcumque fructum interceperit nobis, qui tanti non est mihi, sed etiam reliquum quod fecit depreciaverit plane, cum eadem a me reponi minime sit ex honore utriusque nostri. Ego securum esse iussi, quandoquidem restarent alia multa, quibus locum eorum, quae exscripsisset, supplere abunde possem. Quod verissimum est: sola temporis angustia premor, quo minus ea cura haec tractare possim, qua optem. Augustini adversus Iulianum libros[3] hactenus ineditos iam mensis circiter est quod vidi, sed otium legendi non fuit. Aliquammulta tamen folia delibavi. Nec dubito quin genuinus sit foetus. Statim igitur codicem tuum remittere debuisse dices. Ego vero cum tam multas praeclaras emendationes ad oram codicis tui adscriptas viderem, gaudio prope exilui, nec committendum putavi, ut me fraudarem eius libri usu, priusquam omnia ad codicem meum adscripsissem. Quod bona me cum venia tua facere spero. Ne tamen diutius quam par est te libro tuo defraudem, promitto non plus quam bidui hanc moram fore. In illis ad Augustinum notis Menardi solam culpem brevitatem. Tamen spero nunc aliquam quoque utilitatem nobis adferre posse. At quae de Pelagio et Semipelagianis narrat, iam ante observata nobis nec, quantum meminisse possum, aliud quam Baronianam epitomen[4] continent. Quod cum nec ipse dissimulet, candorem sane laudamus. Meursius cum secundo ad me scriberes, Hagae fuit, ac reversus demum die Mercurii circa vesperum, die Iovis mittere Balsamonem neglexit. Fecit id die Veneris. Quem quin eopso die, quo tertio[5] scripsisti ad me, hoc est die Sabbathi acceperis, nullus dubito.

Mirari satis non possum, quod nihil ab Utenbogartio responsi accipio. Nam nisi memoria fallor, iam sextus est dies quod ad eum scripsi[6]. Rogaram autem ut quamprimum epistolarem dissertatiunculam[7] meam remitteret: si tanti putaret, curaturum me, ut intra paucos dies reciperet. In mentem venit fortasse recta ad te mittere malle. Nisi forte aut domo iam abest, aut aliquem describendi cura interim fatigat. Herpenius super quaestionibus a te consultus, indiculum earum Amstelodamum praemisit ad praeceptorem suum, Iudaeorum quotquot hodie vivunt, eruditissimum[8]. Ac se diem unum alterum hic substiturum dixit, simulque de iis cogitaturum; inde cum sua etiam caussa Amstelodamum ire cogatur, recta eo profecturum, ut cum magistro suo de iis conferre possit. Velim apographa illa duo[9], in quibus tam foedum hiatum esse significas, simulac poteris, remittas. Curabo ut quam ocissime quicquid

1 Zie p, 335 n. 3.
2 Zie n°. 363.
3 Zie p. 545 n. 7.
4 Epitome Annalium Ecclesiasticarum C. Baronii ab I.G. Bisciola confecta. Keulen 1602-1614.
5 Zie ^{o}. 493 en 496. Die derde brief van Zaterdag 7 Januari is niet meer aanwezig.
6 De brief van Vossius is niet bekend, wel het antwoord van Wtenbogaert, van 10 Jan. 1617, in G.J. Vossii Epistolae: Ad Vossium p. 15.
7 N°. 447.
8 Is Josef Pardo (overl. 11 Oct. 1619) bedoeld?
9 Zie n°. 496.

omissum est suppleatur, simul ut alia, quae voles, vel adiiciantur, vel corrigantur. Episcopio ante dies paucos adfui. Dixit se magna cum voluptate diatribam tuam *περὶ τῆς ἀπολυτρώσεως*[1] legisse; et iudicare nihil ingeniosius, eruditius, solidius ea in controversia a quoquam scriptum esse. Cum idem mihi videri dixissem, sed tamen hominem neminem esse, qui non aliquid interdum humanitus patiatur, eoque impense rogare me, ut sicubi desideraret quicquam, libere apud te sententiam suam exponere vellet: ille in priori iudicio perstitit, nec habere dixit, quod requirat; nisi forte, inquiebat, quod passionem Christi consideres ut poenam proprie dictam. Nam dispiciendum esse, an non satius multo sit cum scripturis vocare sacrificium, idque imperatum a Patre, et voluntarie a Christo susceptum. Nempe ut dicatur Deum, quo foeditatem peccati et sui erga nos amoris magnitudinem commonstraret, decentius omnium iudicasse, neutiquam peccata remittere, nisi interveniente carissimi filii sui sacrificio, quod tantae *εὐωδίας* fuerit apud Deum, ut eius causa omnibus in filium credentibus peccata remittere velit. Memini etiam ante trimestre et amplius, Samuelem Naeranum[2], Ecclesiastem Amstelodamensem, hanc ipsam sententiam apud me defendisse; tanquam qua magis effugiamus incommoda, quae Socinus obiectat, et quae tamen minime infringat *τῆς ἀπολυτρώσεως* veritatem vel dignitatem. Petii ab Episcopio, ut de hoc ipso, et si qua alia essent, per literas sententiam suam communicare tecum vellet. Respondit minime gravaturum se hoc facere, cum omnia tua caussa velit et debeat, sed non usque adeo magnam sibi familiaritatem vel notitiam tecum intercedere; eoque malle ut ipse iudicium suum perscriberem; praeterea si quid talium litteris committat, minime satis videri ut sententiam suam tanquam de tabella pronunciet, verum enimvero rationibus solidis eam firmandam fore: quod quo minus facere nunc possit, obstare occupationes, quibus distineretur. De sollicitudine tua pro affine Iunio[3], et illi gratulor, et mihi gaudeo, et tibi gratias maximas utriusque nostri nomine ago. Sane consilium impense placet. Quare et cum ipso et cum Diamantio quamprimum rem omnem communicare decretum; mox, quid cum mihi tum ipsis videatur, te faciam certiorem. De Walachriano scripto[4] est quod scire tua intersit. Vix octiduum erat, quod apographum nacti eramus, iam suboluerat Zelandis. Scire te arbitror Utenbogartium describi curasse, exemplar hoc suum ad Episcopium misisse, hinc et Corvinum et Barlaeum habuisse, illum ut brevibus ad oram notis castigaret, hunc ut oratione fusa refelleret; sed et per aliorum manus volitavit: nihil igitur mirum, si ad plures, atque ipsos etiam Contraremonstrantes res emanarit, praesertim Barlaeo, et ex hoc Oeconomo[5] nostro rei totius gnaris; de quibus hoc amicissimorum ipsis iudicium est, nihil vel sub silentii fide committi illis debere, nisi quod utile existimemus omnibus innotescere, vel saltem non damnosum. Caeterum vix Walachriani literas ex Hollandia acceperant, quibus de apographo, quod hic iam haberemus, facti erant certiores: statim ad se amanuensem unus caetero-

1 Zie p. 543 n. 1.
2 De Remonstrantsche predikant Samuel Naeranus, eerst predikant te Hazerswoude, sedert 1617 te Amersfoort; vandaar dat in de uitgaven van dezen brief gedrukt is: ‘Ecclesiastem Amersfurtensem’, terwijl Vossius bij vergissing ‘Amstelodamensem’ schreef.
3 Zie p. 545 n. 9.
4 Zie p. 540 n. 3.
5 Sedert 1 Mei 1613 was Oeconomus of Schaftmeester van het Staten-Collegie Mr. Christiaan Sir Jacob, die in 1619 bij de ‘zuivering’ der Universiteit ontslagen werd. Zie p. 161 n. 6; Molhuysen, Bronnen II p. 43, 125*.

rum nomine vocavit. Miser amanuensis inter sacrum et saxum haerens, et magis de fortuna sua - quam a Zelandis Ecclesiastis, Bursio[1] imprimis, pendere videbat - quam de gloria Dei sollicitus, negavit se cum illo exemplar quoppiam communicasse; atque hoc eo fidentius faciebat, quod persuadere sibi non posset, adfinem meum secum exemplar suum in Hollandiam portasse, et hoc ut fecisset, Remonstrantibus fuisse communicatum. Perstabat Bursius apud eum ut verum diceret; sed ille item in mendacio perstabat; unum tantummodo hoc fateri voluit, adfuisse sibi adfinem exemplaria describenti, et legendo partem bonam percurrisse. Quod simulac audiit Bursius, ille impense adventum adfinis ex Hollandia desiderare; vix cognorat rediisse, quaerit an cuiquam in Batavia de classis Walachriae consilio aperuisset quicquam. Bene secum affinis agi putavit, quod non aliud rogaretur; confessus est, et putare dixit nihil in eo peccatum esse; Bursius vero dicere graviter peccasse, multumque in Remonstrantes debacchari, et culpare adfinem, quod tam bonum classis consilium sua lingua disturbasset. Porro arbitratur adfinis, quantum ex Bursii sermone colligere potuit, dubitare nunc Ecclesiastas Walachrianos, utrum ex re sit, iudicia exterorum a se exquiri, posteaquam ad Remonstrantium hoc aures pervenit: facile enim, alios de se metientes, cogitare possunt minime eos hic cessaturos. Omnino utile sit certo constare, quid consilii coeperint Walachriani. Nam Barlaeana oratio, et Corvini breves castigationes iam confectae sunt, vel adfectae. Et si ad exteros mitti debeant, iam praelo tradi tempus sit. Locutus hac de re sum cum Episcopio: ille recepit se acturum de eo cum Utenbogartio.

Hactenus in scribendo perveneram, cum ecce adest Episcopius; narrat ut Hagam post horas aliquot sit iturus; venisse ad me, ut diatribam tuam restitueret. Iterum in priorem sermonem incidimus, paulloque nunc fusius de satisfactione dissertabat. Hoc unum inter nos et Socinum in controversia relinqui putabat, num Christus patiendo solum apud homines aliquid egerit, an item apud Deum; posterius negare Socinum, sed mire et misere scripturas torquere, atque id solide a te demonstrari. Verum porro quaeri, quid illud sit quod apud Deum egerit. Vulgarium esse opinionem, poenas, quae nobis debebantur, pertulisse. Unde et eo sit deventum, ut desperasse, et tartareos sensisse cruciatus putaretur; quae sententia ut impia recte refellitur a Loensi Anglo in sua Sabbathi effigiatione[2]. Verum ut non eousque cum vulgo procedamus, si tamen Christum pro nobis poenas subiisse dicamus, ne hoc ipsum quidem satis videri convenire cum eo, quod peccata nobis remitterentur. Nec enim gratuitam esse remissionem, si alius solvat. Dicere quidem te, hoc ipsum gratiae esse ingentis, quod peccata nostra imposuerit filio; sed tamen non satis hoc esse, vel saltem non videri satis, ut sit vera et proprie dicta remissio. Quare nec videri satisfactionem esse istiusmodi, qualem vulgo opinentur; sed quemadmodum in V.T. sacrificio oblato peccata remittebantur, nemine poenas subeunte: sic in N.T. remitti peccata interveniente sacrificio Christi; quae melior victima ita accepta fuerit Deo, ut propter eam peccata cunctis ignoscat[3]. Quocirca in eo proprie Socini errorem consistere, quod negarit sacrificium Christi esse proprie propitiatorium; quod

1 Gillis Burs, predikant te Middelburg.
2 Robertus Loeus, Effigiatio Veri Sabbathismi. Londen 1605.
3 In margine schreef Vossius: ‘Ita hoc non aeque pugnat cum gratia’.

multis Scripturae locis adversus eum recte a te demonstretur; seque aliis, qui in Socini sententiam proniores videbantur, subinde idem dixisse et demonstrasse. Dicebat praeterea, tria esse, in quibus nesciret an tuam sententiam sis probaturus Theologorum vulgo. Unum est pag. IV[1], ubi de materia satisfactionis tractans, eam esse dicis tum cruciatus mortem antecedentes, tum praecipue mortem ipsam. Adscribere quidem ad oram, non solum corporales a te cruciatus intelligi, sed vel imprimis illas animae perpessiones, quas voce *λυπεῖσθαι* et similibus significet Scriptura. Verum nihil dicere te, quo cognoscamus alios te animae dolores intelligere, quam e corporis cruciatibus provenientes. Alterum est pag. X.b.[2], ubi qualitates primitus creati ac deinde resuscitati corporis inter se ab Apostolo conferri vis; quorum illud habuerit cum naturali moriendi possibilitate coniunctam ex divino beneficio vivendi quoque possibilitatem; hoc vero vitam ita in se habiturum sit, ut NULLA EI ADSIT MORIENDI POSSIBILITAS[3]. Eandem dicebat Socini esse sententiam, ut qui corpora nos etiam *κατ᾽ οὐσίαν* spiritualia habituros putaret. Caeterum iuniores omnes, atque suo iudicio veteres item ad unum omnes, moriendi possibilitatem concedere, solum actualem mortem negare. Tertium est pag. LI[4], ubi ais posteris Davidis peccata esse remissa, non tantum ob promissiones Davidi factas, verum etiam quia Davidis actiones Deo placuerant. Hoc quoque insolens visum iri putabat. Nihil tamen horum non probari sibi dicebat, imprimis tertium istoc. Nempe quaecumque istic dicis, ut ostendas solere etiam saepe actionem gratam admitti velut in poenae compensationem, hoc ipsum pro ea sententia facere dicebat, qua Christus placasse patrem creditur, non poenarum pro nobis persolutione, sed oblatione victimae summae *εὐωδίας*. Denique monstrabat manifestum animi minus praesentis *σφάλμα*, pag. LIV[5], ubi ais dicere Socinum, nusquam scriptum esse Deum nobis, sed semper nos Deo conciliatos esse. Mox subiungis, verum non esse quod dicat nusquam esse scriptum nos Deo esse reconciliatos. Affers deinde locum Eph. II, 16, ubi Apostolus ait, hominem *ἀποκαταλλάπεσθαι Θεῷ*. Atqui receperas te probaturum Deum nobis reconciliatum: nunc te adversus Socinum probare ais, nos Deo reconciliatos - neque aliud evincunt verba Apostoli - quasi non hoc ipsum sit quod agnoscit Socinus. Alia quorum moneret non erant. Tamen abitum parans verbo indicabat, putare etiam alia a se adferri potuisse, nisi tantopere negotiis fuisset districtus, ut lectioni lectissimi libri tui non eam potuerit curam impendere, quam oportebat. Hoc vix eo fine ab illo dictum arbitrer, ut ad te perscriberem. Tamen nihil te celandum putavi. Atque eo fidentius id addidi, quia scire te scio nihil vel a te vel mortalium quoquam tam bene scribi posse, ut non alicubi sit, quod melius dici possit. Sic nempe cum humana infirmitate comparatum est. Sed hoc ab editione deterrere non debet. Si enim nihil scribi debet quod non undique perfectionis contigerit metam, nihil profecto scribi debet. Et peccarunt omnes Catholici doctores, quorum tot aurea monumenta ad nos pervenerunt. Nosque haereticis in hac vita noxios errores spargentibus sic studia scilicet nostra componemus, quasi post hanc vitam cum iis disputare cogitemus. Quocirca te, Amplissime

1 In het handschrift; pag. 8 in de uitgave.
2 Ibid. p. 23.
3 In margine schreef Vossius: Vide Augustinum citat. p. 505.
4 In de uitgave p. 107.
5 Ibid. p. 113. Hier heeft Grotius naar Episcopius' aanwijzing een verbetering aangebracht. Zie p. 555 n. 3.

vir, rogo ut neutiquam iccirco tua premere diutius velis; sed brevi nobis aut Corvino diatribam hanc tuam remittas, quo lucem quamprimum adspicere possit. In Iuniano negotio voto nostro delegati D.D. Ordinum annuerunt. Maximas tibi meo et adfinis nomine gratias ago pro commendatione apud Nob. Barneveltium. Vale vir omnibus omnium elogiis maior, praesidium decusque nostrum. IX. Ian. CIↃIↃCXVII. quem annum vicissim tibi, coniugi, liberis, totique Grotianae familiae faustum et felicem ex animo opto.

Tuus totus

G. Vossius[1].

Emendationes tuas[2] iam exscripsi. Itaque Augustinum tuum una mitto, et pro usu gratias ago.

498. 1617 Jan. 12. Aan G.J. Vossius[3].

Vir Clarissime atque amicorum optime.

Quod oneris mihi accessionem gratularis, aut patriae potius, in eo affectus tui constantiam agnosco. Ego quoties spem abs te bonisque multis de studiis ac laboribus meis conceptam intueor, toties cogor animum despondere, impar tantae exspectationi. Neque tamen inficiator sum divinae in me beneficentiae, cui libenter me profiteor tantum debere quantum mortalium quisquam; sed simul video quam pigra sit imbecillitas nostra *ἀναζωπυρεῖν τὰ χαρίσματα*. Deus huic quoque vitio nostro succurrat, detque datis recte uti. Utinam cum Timoleonte[4] aliquando gratias Deo agere liceat, quod cum patriae nostrae misereri voluisset nostra inter caeteros uti voluisset opera: quanquam, utinam vel sine ministerio nostro dies ille nobis detur, qua citra veri oppressionem pacem Ecclesiae videamus restitutam. Mihi molesta erit per hoc triennium ultro citroque cursitatio. Et scis quam sim *λεπτοχρὼς* tantumque non *μονόγραμμος*. Sed non facile nos horum taedebit, si qua spes boni fructus in rempublicam affulserit. Lucio[5] aliquid respondendum modeste arbitror, non tamen *κατὰ πόδας*; satis erit argumenta convelli quibus probare conatur Sententiam Remonstrantium, ita ut articulis quinque comprehensa est, esse in Ecclesia intolerabilem; quod Contraremonstrantium antesignani nunquam apud nos dixere: imo anno 1611 promiserunt se pacem servaturos[6]; et qui secessionem urgent causas eius ex rebus post Colloquium secutis solent petere, nempe aut ex Remonstrantium libello post Colloquium edito[7], quo dogma ipsorum evellendum dicitur, vel ex detrectatione sensus suos aperiendi in Colloquio Delphensi[8], vel ex dissimulata adiutaque ab ipsis aliorum licentia. Ipsi Amstelodamenses Magistratus semper spem

1 In dorso schreef Grotius: 1617 Vossius.
2 Zie p. 547 (midden): Ego vero cum tam multas praeclaras emendationes etc.
3 Gedrukt Epistolae p. 38. Antwoord op n°. 497.
4 Corn. Nepos, Timoleon 4.
5 Zie p. 539 n. 5. *Niet* de 'Antiprocuratie' van Lucius Verus (Knuttel 2346), zooals Brandt, Historie der Reformatie II p. 457, meent.
6 Bij de Haagsche Conferentie; Brandt, l.l. p. 160.
7 Het 'Naerder Bericht' (Knuttel 1949).
8 De Delftsche Conferentie van Februari 1613; Brandt, l.l. p. 206.

fecerunt retinendae pacis inter eos qui isto limite dissiderent; professi simul Triglandii problemata[9] a se minime probari. Aliter qui sentiunt eos manifestum

9 Brandt, l.l. p. 569.

est gnaros aut ignaros in exitium patriae ac Reipublicae ferri; quorum insaniae conserta manu obviam eundum censeo. Videris haud dubie Haeresium Indicem qui cum Augustini libello[1] prodiit; in eo diserte satis Praedestinatorum mentio ostendit Hieronymum non esse eius auctorem, sed proculdubio Gallum aliquem, qui post Augustinum vixerit. Omnino videndus tibi Hincmari locus quem citat, ni fallor, Baronius ad annum DCCCXLVIII[2], et ex illo nuper in Originibus Francicis Pontanus[3]. Canones Valencenensis Synodi plane congruunt, me iudice, cum Prosperi et Fulgentii doctrina, ex quorum libris ego exponendum reor si quid in Augustino est obscurum aut *ἐναντιοφανὲς*. Godescalcus eodem tempore damnatus haereseos Praedestinatianae. Eius haereseos sive erroris capita recensentur: Praedestinationem talem statuere ad mortem qualis ad vitam statuitur: Quod Deus non vult homines omnes salvari; Quod Iesus Christus non sit mortuus pro salute omnium hominum. Apparet negationem universalis gratiae, id est, voluntatis antecedentis per omnem Galliam eo tempore improbatam, atque in eo praecipue consistere Praedestinatorum errorem. Vide quaeso pro voluntate antecedente locum Calvini in cap. 1, ad Rom. V. 18. ubi ait *Christum passum esse pro peccatis totius mundi, non tamen omnes apprehendere*. Hic si Mundum interpreteris electorum universitatem absurdissima erit sententia. Catecheseos nostrae locum nosti. His addendus Zanchius de Natura Dei lib. III. cap. IV. §. secundo *dicitur* et sequentibus, praeter multa quae ad Edictum citata sunt; quibus mirum quam frigide respondeat personata Veritas[4]. Mitto eius libri exemplar quanquam habere te non dubito, sed quia ex paucis quae annotavimus in memoriae nostrae subsidium occasio tibi nasci poterit praeclariora cogitandi. Piscatorem miror in appendice ad tractatum de Gratia Dei[5] discrimen *τοῦ προηγουμένου καὶ ἑπομένου θελήματος* hoc argumento reiicere, quod neque uno tempore possint contradictoriae in Deo esse voluntates neque voluntas Dei tempore mutetur. Quis enim non videt conditionatam affirmantem, et puram negantem minime pugnare? Quis item nescit ea quae in Deo simul sunt tempore, distingui ordine, alioqui ne ipse quidem praescientiam fidei statuere poterit decreto dandae fidei posteriorem, quod tamen facit. Illo autem reiecto discrimine sequetur Deum excidium Sodomorum, reiectionem Saulis a Regno, multaque alia decrevisse citra culpae respectum, quae cum Scripturis manifeste pugnant. Eliensis et Lichfeldensis Episcopi[6] semper dicere solebant retenta veritate voluntatis antecedentis sive decretorum conditionalium haud multum periculi esse in disputationibus de praedestinatione et libero arbitrio; idem mihi magis magisque videtur. Augustini libros contra Iulianum pergam legere, et si quid observavero faciam te iudicem. Baronianam Pelagianismi historiam[7] legi aliquando et quae usui videbantur excerpsi. An ibi sint quae de Chrysostomo habet Menardus[8], p. 464. et quae ex Photio citat p. 478. haud satis memini. Balsamonem accepi

1 Zie p. 545 n. 7.
2 Baronius, Annales X p. 62 in de editie van 1603.
3 Pontanus, Origines Francicae p. 410.
4 Het ‘Edictum’ is het p. 293 n. 2 genoemde Decretum; met ‘personata Veritas’ heeft Grotius m.i. het oog op: Den Recht-gematichden Christen ... door Jacobum Triglandium ... Uytgegeven door een Liefhebber der Waerheyt. 1615 (Knuttel 2209); waarover zie Rogge, Wtenbogaert II p. 220 v.v.
5 Dit aanhangsel handelt over de Praedestinatie.
6 Andrewes en Overall.
7 In zijn Annales Ecclesiastici dl. V.
8 Zie p. 545 n. 7.

a Meursio[1]. Multa ad librum meum de Summarum Potestatum imperio[2] sparsim adieci: integrae relectioni supersedeo donec tua simulque Iudaica accepero. Interim apographa suppleri nihil opus, rectius id fiet post manum extremam.

De Francisco Iunio[3] velim cogites diligenter: puto brevi tres Ecclesias iuris Rotterodamensium vacaturas, Hillegersbergensem, de qua scripsi, Cralinganam, quae sunt nostrae Classis, et Murdrechtanam, quae ad Classem Goudanam pertinet, quanquam nostri est territorii, nimirum non ubique sequenti Ecclesia *τῆς πολιτείας τόπους*. De Valachrico scripto dolet sane non actum prudentius. Videtur id fatum esse meum ut quae ego celata maxime cupio ea primum erumpant. Corvini notas dedi Grevinchovio[4], ne tempus periret, quia eram ipse occupatior; simul ille legerit ego me ipsi totum dabo. Barlaei stylum metuo ne sit acrior quam res patitur: sufflaminandus est. Velim cum Valachris agi quam mitissime, ne magis magisque alienentur animi eorum, qui consuetudine magis quam studio dissentiunt. Iunianum negotium recte processisse sane gaudeo.

Nunc ad Diatribam de satisfactione venio. Gratias pro me ingentes velim agas Professori Episcopio pro insumto labore mea causa et his quae tam amice monuit. Oratum eum volo ut quicquid est quod praeterea inter legendum in mentem ei venit, quantumvis ipse id parvi faciat, omne id eadem liberalitate nobis communicet. Ego a talibus doceri magnum beneficium habeo. Recte ille et mecum sentit, cum *τὸ χρινόμενον* inter nos ac Socinum in eo ponit, an Christus morte sua circa Deum aliquid effecerit. Negat ille: nos cum Scripturis asserimus. Restat deinde quaestio quomodo aliquid circa Deum effecerit. Constat voluntaria mortis et malorum susceptione quatenus obsequiosa est actio impetratam nobis et veniam peccatorum et gloriae Christi communionem. Ego cum hac actione obsequiosa simul coniungo ipsas perpessiones, poenaeque vocabulo utor largius, non quatenus *τιμωρίαν* signat, sed quatenus *παράδειγμα*. Cur ita sentiam hae sunt causae: I. quod demonstratio iustitiae opposita *τῇ ἀνοχῇ καὶ παρέσει* hunc sensum videatur requirere Rom. III. 24; II. quod *pati ob peccata, pro peccatis, ferre peccata, exigi peccata, peccatum et maledictum fieri*, non soleant significare aliquid abstractum ab omni poenae significatu; III. quod Scriptura aliis praeclaris et obsequiosis Christi actionibus hunc effectum asscribere non soleat, sed morti, quae et crucis et sanguinis nomine describitur, quae omnia poenale aliquid videntur sonare; IV. quod effectus ille, qui morti cruentae asscribitur, non designatur nomine vitae aeternae, sed nomine remissionis peccatorum: ita ut praeter meriti rationem satisfactio quaedam poenalis indicetur; nam merito sive actionis obsequiosae fructui convenientior videbatur gloriae quam solius impunitatis commemoratio; V. quod ita facilius reddi ratio potest cur Deus rem tam duram Filio imperavit, si dicatur id factum ut exemplo et auctoritati Legis adhibita quadam commutatione satisfieret; VI. quod ita sensisse veteres Ecclesiae Doctores appareat, nemine, ut arbitror, refragante. Id tu, Vir Clarissime, si velis efficacius sis probaturus, mihi haec succurrunt testimonia: Ambrosius de Fuga saeculi c. 7[5]: *Suscepit et mortem ut impleretur sententia*, ‘Satisfieret Iudicato’ *per maledictum carnis peccatricis usque ad mortem*. De Iacob et vita beata cap. 5[6]: *Venit Dominus Iesus qui nostras passiones cruci suae*

1 Zie p. 547 n. 5.
2 Zie p. 349 n. 4.
3 Zie p. 545 n. 9.
4 Zij hielpen Barlaeus bij het opstellen van de p. 540 n. 3 genoemde Epistola.
5 Migne, P.L. 14 p. 618.
6 Lib. I c. 5 = Migne P.L. 14 p. 636.

affigeret. In Psalm. CXVIII: *Iustitia autem quae est Crucis? nisi quod ascendens illud patibulum Dominus Iesus Christus peccatorum nostrorum chirographum crucifixit, et totius orbis peccatum suo cruore mundavit*. In Psalm. LXI[1]: *Suscepit peccata nostra ut portaret, suscepit etiam ut purgaret*. In Luc. lib. X[2]: *In Carne sua nostra peccata perimebat, ut moerorem quoque animae nostrae suae animae moerore aboleret*. Augustinus Sermone CXLI, de Tempore[3]: *Dominus noster Iesus Christus communicando nobiscum sine culpa poenam et culpam solvit et poenam*. In Lucam Sermone XXXVII: *Ille ut esset proximus suscepit Poenam Tuam, non suscepit culpam tuam nisi delendam. Suscipiendo Poenam et non suscipiendo culpam et culpam deleat et poenam*. In Levit. lib. XIV: *Hic mors pro vindicta datur. Apud iustum iudicem Deum non bis in idipsum vindicatur*. Video a Driedone[4] quoque, Valentia[5] et aliis hoc ipsum defendi.

Nunc ad minora venio. Sententiam quae Christo tartareos asscribit cruciatus semper exhorrui, gravissima interea Christum etiam animo passum non dubito idque affirmare malui Scripturae quam meis verbis. Neque vero eum moerorem aut in cruce ex solo crucis dolore, aut ante crucem ex solo crucis horrore natum arbitror, sed utrumque refero ad divinas tentationes quarum meminit auctor ad Hebraeos II, 18, et IV, 15. In horto certe corpus magis ab animo quam animus a corpore cruciatus: inde cruentus ille sudor. Et nescio an non haec potius *ἀγωνία* sit calix iste quem a se removeri Christus orat, quam mors imminens. Certe Evangelistarum verba huc faciunt. De corpore glorioso plane sentio aliter futurum immortale quam fuiseet in primo statu Adamus, cui adhaerebat posse mori, ut Augustinus, ni fallor, saepiuscule commemorat. Sentio ergo omnem quidem creaturam a Deo creatore semper posse in nihilum redigi ut ex nihilo condita est: sed non omnem habere in se corruptionis principia, quippe talem quae sit *ἀναλλοίωτος*. In hunc autem censum non solos Spiritus refero, sed et corpora caelestia, puta Solis, Lunae, Astrorum, quibus gloriosa corpora comparantur, quanquam obiter et hoc addam ea ipsa corpora ab Hebraeis Spiritus vocari; atque ita sumi videtur vox חור Eccles. I, 6, si comma hoc cum praecedente recte conferatur. Videtur, inquam, hoc loco Sol Spiritus appellari. Hebraeorum magistri etiam initio Geneseos Spiritum qui super aquas se motitabat, compagem illam luminosam interpretantur, quae ante Solem conditum Solis usum praebuit. Potest ergo corpus omni passibilitate expurgata immortalitatis causas intus habere: potest vero etiam Spiritui nostro a Deo tribui vis ipsum corpus in perpetuum sustentandi, sicut nunc ad tempus corpori est vice salis, quo dempto putescit. Quod nisi internum esset discrimen corporis primitus creati et resuscitati, quomodo ea inter se opponeret Apostolus et hoc vocaret *ἐπουράνιον*, illud *χοικόν*? Deinde vero nonne clarum illud *τὸ φθαρτὸν τοῦτο*, corpus scilicet, *ἐνδύσεται ἀφθαρσίαν*; et illud apud Lucam[6] *οὔτε γὰρ ἀποθανεῖν ἔτι δύνανται. ἰσάγγελοι γάρ εἰσι*. Signum internae corruptibilitatis in Adamo erat cibi usus et generationis; quorum

1 Migne, P.L. 14 p. 1225.
2 Migne, P.L. 15 p. 1911.
3 Sermo 231 = Migne P.L. 38 p. 1105.
4 De Leuvensche theoloog Jean Driedoens (Driedo), schrijver van: de Gratia et libero arbitrio; de Concordia liberi arbitrii et praedestinationis divinae; de Captivitate et redemptione generis humani, etc.
5 Gregorius de Valentia, schrijver van: De rebus fidei hoc tempore controversis.
6 Lucas XX, 36.

utrumque a resuscitatis aberit. Quare non in solo decreto divino sed in interna insuper quadam constitutione sive corporis in se spectati sive qua unitum est spiritui, ponendam arbitror *τὴν ἀφθαρσίαν*. Neque puto aliter sensisse Ecclesiam veterem. Video obiici posse illud Hieronymi ad Pamm.: *Iustum est ut vita quoque Iesu manifestetur in corpore nostro mortali, id est, in carne mortali secundum naturam, aeterna autem secundum gratiam*. Sed hic naturam puto intelligi quae fuit, non quae fit per gratiam. Ruffinus in Symbolum: *hoc*, inquit, *quod nunc mortale est immortalitatis virtutibus induetur*. Idem: *dabitur corporibus incorruptionis conditio*. Augustinus de Civitate Dei lib. XIII, cap. XX: *Corpus spiritale ab Apostolo dicitur, non quia corpora esse desistent, sed quia Spiritu Vivificante subsistent;* lib. XXII, cap. 13: *nec ipsius corporis ulla manebit infirmitas*. Item: *corpus in puritatem mutabitur*. Illud vero etiam clarius in Psalm. XXXII: *naturam corporum aliquando terrenorum incorruptibilem factam*. Alibi ait *de carne hominis, cui donatur immortalitas auferri corruptionem;* De Civ. Dei lib. XIII, c. 18. Sed haec tui sunt fori, cui me do iudicandum. De Davidis actionibus puto verissima a me scribi; ac ne quis calumnietur addidi benigne a Deo aestimatas. De loco Ephes. II, 16, agnosco peccatum[1] quod iam correxi; et passim alia quaedam libello addidi quae non aliena abs re videbantur. Remitto librum cui quod adiiciam nunc quidem nihil habeo. Vereor ne si edam superbus puter qui post tot Theologos ipse non Theologus in tam gravi argumento tam nobilem adversarium et crescentis indies familiae principem lacessam. Melius forte alteri delegetur editio; sed de hoc ipso edendumne putes, necne, nunc an postea, Lugduni an alibi, cum praefatione an absque ea, facio cuncta tui arbitrii. Si supersedendum putes, poterit liber aut Episcopio relegendus aut Vorstio legendus dari, aut potius Corvino. Quicquid feceris recte factum iudicabo. Illud pene eram oblitus commendari tibi a me viri optimi Melanthonis famam, quem utcunque in partes suas trahere satagat Bogermannus, Smoutius aliique palam accusant Semipelagianismi: gratulor mihi quod tam magnum habeam socium falsi criminis. Binas de creatione theses legi summa cum voluptate, ita omnigena eruditio ubique resplendet, et Philosophica austeritas literata suavitate diluitur, salva irrefragabilis veri maiestate. Oro saepe te in hoc genere exerceas, et exemplo tuo veram ad studiorum maturitatem viam monstres iuventuti. Drusianam quaestionem[2] a te prudenter attingi video; sane et Valentianus[3] ait Patres Veteres *κτίζειν* usurpare pro *γεννᾶν*, quae honestissima est ratio ipsos tuendi aut excusandi. In Hebraismo eo res clarior quia ut a הנב est בן, ita a אדב est דב, quae certissima originatio ostendit non abesse ab ea voce generandi significatum. Adiiciam et hoc, adductum me saepe ut dubitem an recte transferant locum Prov. XVI, 4, qui interpretantur *Universa propter seipsum operatus est Dominus*. Nam non video si radix vocis והנעמל sit ענמ, quod significat *propter*, quomodo ל acceperit patach, hoc est articulum demonstrativum. Est ergo potius-ut et R. Ionah sensisse

1 Zie p. 550 n. 5.
2 Drusius had 1615 uitgegeven: Ad fratres Belgas Thesis IX (Epistolae ecclesiasticae p. 415); vertaald als: Brief van Ianus Drusius professor ... tot Franeker ... waer in wederleyt wordt de valsche lasteringhe van 't geschapen woord onlanx tegen den Autheur gestroyt by Sibrandus Lubbertus (Knuttel 2208).
3 Gregorius de Valentia (p. 554 n. 5); zie Vossius' Opera theologica VI p. 350.

videtur - radix הנע quod inter alia significat *respondere;* unde הנעמ *responsio* vox tum alibi usurpata tum illo ipso capite v. 1. sententia haec esse videtur: *Deum omnia ita ordinare ut unicuique aliquid respondeat*. לעפ sumi pro *dispositione providentiae divinae* minime mirum est: nam et Sirachides dixit *λιμὸς καὶ θάνατος πάντα ταῦτα ἔκτισαι πρὸς ἐκδίκησιν*, cap. XXXIX. v. 29. Responsionem accipio id quod cuique est *σύστοιχον*; ut talis sit *συζυγία* cuius tamen pars altera reticeatur:

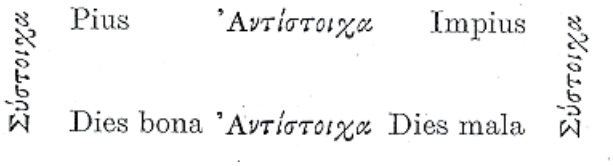

Σ*ύστοιχα*	Pius	Ἀ*ντίστοιχα*	Impius	Σ*ύστοιχα*
	Dies bona	Ἀ*ντίστοιχα*	Dies mala	

Et sane tale quid indicare mihi videtur idem ille Sirachides; qui cum dixisset cap. XXXIII. hominem in divina manu esse quasi lutum figuli, *ἀποδοῦναι ἀυτοῖς κατὰ τὴν χρίσιν αὐτοῦ* addit *ἀπέναντι τοῦ καχοῦ τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀπέναντι τοῦ θανάτου ἡ ζωὴ: οὕτως ἀπέναντι τοῦ ἁμαρτωλοῦ ὁ εὐσεβὴς καὶ οὕτως ἀπέναντι ἀνδρὸς εὐσεβοῦς ὁ ἁμαρτωλὸς. καὶ οὕτως ἔμβλεψον εἰς πάντα τὰ ἔργα τοῦ ὑψίστου δύο δύο, ἓν κατέναντι τοῦ ἑνὸς*. Hic locus mihi videtur *τοῦ ἐν παραβολαῖς* esse *παράφρασις*, quale et alibi saepe observes. Eodem eiusdem auctoris illud refero cap. XLII, v. 24: *πάντα δισσὰ ἓν κατέναντι τοῦ ἑνὸς*. Videtur mihi aut hanc aut non dissimilem sententiam loci Hebraici vidisse Socer tuus, nam in quarta ipsius editione Hanoviensi ita scribit[1]: *Haud scio an melior sit futura ex Hebraeo contextu interpretatio:* Omnia operatur Iehova ad id quod respondeat ipsi, etiamque improbum ad diem mali. *Est enim aetiologia a prudentia Dei, cuius sapientissima vi et ordinatione sic disponuntur omnia, ut singula antecedentia facta cogitationesque suis consequentibus, et singula consequentia suis antecedentibus respondeant. Haec interpretatio magis Scripturae verbis videtur respondere.* Ita ille, cuius ego iudicium semper soleo plurimi facere. Ego quid de hoc tibi videatur scire desidero. Tempus est ut te lassandi finem faciam. Sed in mentem venit modo cum sententiam meam de passionibus Christi rationem habentibus poenae argumentis quibusdam firmavi, omissam a me ad argumenta quae contra adferuntur responsionem. Remissionis ergo vox, opposita retentioni, actum significat voluntarium liberandi debitorem: hic actus non pugnat cum solutione tali quae repudiari possit quaeque sit conditionata. Quod si quis urgeat gratiosam plane esse debere remissionem, dicam ego non videre me cur magis solutio talis ex gratia reperta, ex gratia acceptata, ad faciendam gratiam pertinens cum gratia pugnet quam actio aliqua impetrativa. Tam in actione quam in passione est aliquod pretium quod ad liberandum movet; sed cum illud ipsum quod vim movendi habet sit a Gratia, non mirum a prima origine effectus denominari. Ineptumne sit si dicam Zaleucum[2] gratiam fecisse filio, aut remisisse ei adulterii poenam, quanquam ipse oculi sui impendio ex parte legi et exemplo satisfecerit? Sacrificia omnia non dubito ad honorem Dei spectare, ac praecipue in iis voluntatem respici: sed expiatoria sacrificia mihi videntur praeter honorem Divini Numinis hoc habere speciale, quod cruento quodam spectaculo foeditatem

1 Vermoedelijk heeft Grotius het oog op; Testamenti Veteris Biblia Sacra ... ill. ab Imm. Tremellio et Franc. Iunio. Quarta cura Fr. Iunii. Hanau 1603.
2 Valerius Maximus VI, 5 Ext. 3.

ostendunt peccati, quam sola actio obsequiosa non satis exprimit. Nam alioqui horridus ille mactationis apparatus sine tali respectu ad honorem mitis Dei non videtur pertinere. Hinc illa *φράσις* tum sacris literis tum magno gentium consensu usitata *animam pro anima dari, sanguinem pro sanguine*. Hinc qui expiatorias victimas attigissent contaminari credebantur, quasi ipsis peccatum victimae impositum adhaeresceret. Atque ego quidem ita sentio iustis, ut arbitor, de causis. Caeterum si quis satisfactionem veram agnoscat, etsi poenalem respectum non satis videat, cum eo ego non existimo litigandum. At Socini sententia Christo debitum honorem detrahit.

Mitto tibi Molinaei epistolam[1] quam vidisti olim, nempe ut ante oculos habeas Gallorum super Praedestinatione, Gratia, Arbitrio sententiam. Quid in Anglia Docti sentiant scire potes ex Lichfeldensis[2] et Casauboni ad me literis; item ex Thomsoni libello[3]. Pro Germania Reformata potest sufficere Paraeus[4], qui etsi multis in locis mihi non satisfacit, attamen voluntatem antecedentem agnoscit lib. II. cap. III. p. 220. Apud eundem reperio citari Nazianzeni locum p. 483, qui dixerit sine incarnatione Filii potuisse Deum hominem servare; quod ad destruendam absolutissimam satisfactionis necessitatem pertinet. Citat ex Ambrosio Lombardus vel nutu potuisse. Sed desino. Uxor mea te tuamque et familiam omnem amice salutat, et lieni se magis quam antehac timere dicit, quod vix spes sit posse mutari domicilium atque ita super caetera taedia meo quoque aspectu maiorem partem temporis sit caritura. 12. Ianuarii 1617. Rotterodami.

Tuus
H. Grotius.

499. 1617 Jan. 13. Van J.C. Gevartius[5].

S.P. Vir Clarissime et Incomparabilis.

Tandem aliquando homo noster e Gallia reversus est, qui Illustr. D. Legato eo excurrendi veniam a rege attulit, sed ob ingruentia indies hic negotia certum profectionis suae diem necdum constituit; quod ubi fecerit, quamprimum se tibi significaturum dixit, nihilque sibi gratius fore quam si frater tuus se ei comitem adiungat[6].

Remitto ecce Papinium manu tua notatum[7], quo iam non usus - annus enim iam est ex quo accepi - sed pene abusus sum. Et vereor sane ne parvam

1 Zie p. 432 n. 1.
2 Overall.
3 Zie p. 244 n. 1.
4 Zie p. 530 n. 8.
5 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2. Gedrukt Epistolae ex museo J. Brant p. 13. Schrijver is de secretaris van den Franschen gezant Du Maurier; hij werd 1621 griffier van Antwerpen.
6 De reis van Du Maurier, bij wien Willem de Groot zich aansloot, zal in Maart hebben plaats gehad, want 1 April schrijft Hugo zijn broer en wenscht hem geluk met de behouden aankomst in Parijs (n°. 507).
7 Het exemplaar van Statius, dat Gevartius van De Groot te leen ontving, is thans op de Univ. Bibliotheek te Leiden. Het is de uitgave: 'Papinii Surculi Statii Opera quae extant. Placidi Lactantii in Thebaida et Achilleida Commentarius. Ex bibliotheca Fr. Pithoei ... ed. Fr. Tiliobroga' (Lindenbrog). Parijs 1600. Op het titelblad het eigendomsmerk, autograaf: *ἐκ τῶν τοῦ μεγάλου*. In margine Grotius' eigenhandige aanteekeningen. Gevartius nam die aanteekeningen over in zijn exemplaar der editie van 1600, dat thans te Heidelberg is. Zie Statius, Achilleis et Thebais, rec. Ph. Kohlmann, II (Thebais) praef. p. XVI.

dignitatis tuae rationem habuisse videar, qui tam diu illum apud me detinuerim. Sed adeo multis locis mihi ad eum recurrendum fuit, totiesque in denso illo Sylvarum[1] luco facem praetulit, ut aegre illum a me dimiserim. Noveram etiam te modo gravioribus studiis occupatum, ideoque eo exemplari non admodum egere credidi. Spero itaque si quid in mora peccatum est, facile veniam te daturum. Dici profecto non potest quoties divinae illae coniecturae tuae margini ascriptae omnem mihi difficultatem exemerint, ita ut non coniecturas, sed oracula, ab Apolline Delphio vere effata existimem. Equidem bona - ut spero - venia tua, illas Notulis meis Statianis[2] ceu purpuram panno meo interseram. Sed non parum vereor, ne, quemadmodum Physici aiunt Aquilarum pennas, si aliarum avium pennis adiiciantur, omnes illas putrefacere, ita etiam notae tuae meas penitus extinguant, et nullius notae reddant. Tu enim vere Europae nostrae aquila es, qui adeo *alte caput inter nubila condis*[3], ut nemo ad te aspirare audeat.

Caeterum Lib. VII Theb. locum a te notatum reperi, quae res mihi maiorem inquirendi causam dedit. Pag. ecce 250[4] ubi Lactantius vetus interpres illum locum explicat

> *gelidae de colle Tanagrae*

ita legitur: *Tanagre civitas Euboeae, quae nunc Penanoria vocatur*. Non dubito quin locum illum notandum[5] duxeris ob monstrum illud vocabuli Penanoria, quod nusquam apud Geographos exstat. Equidem exigua mutatione legendum putabam Poemandria. Stephanus enim in Urbibus[6] testatur Tanagram, prius Π*οιμανδρίαν* dictam fuisse. Hunc ergo locum facio iudicii tui.

Sed et alter difficilis locus exstat XII Thebaid. pag. 420, versu 581, in oratione Argivarum mulierum ad Theseum, quem ita affantur:

> *Si patrium Marathona metu, si tecta levasti*
> *Cressia, nec fudit vanos anus hospita fletus.*

Quamnam ibi anum hospitam intelligit? nam interpretes ibi omnes Harpocratem agunt. Video te dubitasse an de Pasiphae[7] intelligendum sit, et vellem certe eius interpretationis rationem addidisses. Ego aliquando suspicatus sum de Hecale recte intelligi posse. Refert enim Plutarchus in Theseo[8] Hecalen anum solitam fuisse Theseum hospitio excipere, proque illius ad pugnam profecturi

1 Gevartius gaf 1616 bij Jacobus Marcus te Leiden uit: ‘Publii Papinii Statii Opera omnia I.C. Gevartius recensuit et Papinianarum Lectionum lib. V illustravit’. Deze Lectiones, achter den tekst met eigen pagineering, handelen enkel over de Sylvae. Ik vind er Grotius' naam slechts éénmaal genoemd, n.l. p. 216, waar een conjectuur van hem vermeld wordt op Sylv. IV, 4, 102; ‘retinentius’ voor ‘Tirynthius’. In het p. 557 n. 7 genoemde exemplaar schreef Grotius in margine (p. 82): ‘P. retinentius’. Er komen meer varianten van zijn hand in margine voor, waarvoor een P. of Peir. staat. Misschien is Peiraredes gemeend. De noten van Peiraredes in de Statius-editie van De Marolles geven geen uitsluitsel. Zie ook p. 508 n. 6 over Gevartius' editie.
2 Gevartius had blijkbaar plan Notulae Statianne uit te geven; dit is echter niet gebeurd. In zijn Electorum ll. III (1599) komen wel enkele aanteekeningen over Statius voor.
3 Virgilius, Aen. IV, 177.
4 Statius, Theb. VII, 254. De pagina's zijn die der editie van 1600.
5 In margine schreef Grotius: ‘No:’.
6 Stephanus Byzantinus, de Urb., in voce Tanagra.
7 Grotius schreef in margine: ‘An Pasiphae?’, dat hij doorsloeg en verving door ‘Hecale’.
8 Plut., Theseus XIV.

felici reditu multis cum lachrymis vota Diis nuncupasse. In cuius beneficii memoriam instituit postea Theseus Hecalesion festum. Et de hac eadem Petronius in Satyrico[1]:

Qualis in Actaea quondam fuit hospita terra
Digna sacris Hecale, quam Musa loquentibus annis
Battiadae veteris mirando tradidit aevo.

Ita enim apud Petron. legendum, non 'Hecate', quod in vulgat. editionibus, ubi interpretes multa de Hecates coena frustra nugantur. Quin et Apuleius I. Metam.[2]: *Thesei illius*, inquit, *virtutes aemulaveris, qui non est aspernatus Hecales anus hospitium tenue*. De hac eadem Hecale iustum poëma scripsisse Callimachum, Batti fil., testis est Suidas[3] et Petronius supra indicavit. Citant autem veteres Grammatici hunc Callimachi[4] versum:

Μέλπω δὲ γραὸς τῆς φιλοξένου τρόπους.

Itaque quando poëta noster ait 'non vanos fletus fudisse anum', crediderim ipsum indicare Hecalen non frustra pro sospite Thesei e pugna reditu vota fecisse, quandoquidem victor inde reversus est. Haec latius ad te scribo Vir Ampliss., non ut te docerem, - quid enim sus Minervam? - sed ut vel me errantem corrigeres, vel sententiam tuam quam unico ibi verbo indicasti, latius explicares.

Poëmata tua omnia ego iampridem solus, et nuper maximam eorum partem cum D. Legato percurri. Deus bone! quoties ad igneos illos impetus exclamabat, nihilque divinius dici praedicabat! Equidem quamvis captum illa meum superent, nec nostrum sit de illis ferre iudicium, illud tamen ausim dicere, post Claudianum neminem talia edidisse Poëmata, seu verba quis seu materiem spectet. Vivent, vivent illa, et cum aliorum Poëmata, quae quotidie proferuntur in lucem, solam voluptatem habeant, tu ratione Materiae, qua pleraque immortalia Patriae gesta complexus es, etiam utilitatem coniunxisti, quemadmodum Claudianus, quem adeo feliciter expressisti, etiam totam saeculi sui Historiam versibus celebravit. Sed desino scripta tua laudare, qui illa potius, - ut de Divinis ait Aristoteles[5] - veneratione debeam, quam laudatione prosequi.

Vale vir omnium maxime, quo uno Batavia, ut caeteras gentes armorum, ita etiam styli, et eruditionis gloria vincit, meque perpetuum clarissimarum virtutum tuarum praeconem ac cultorem fore tibi persuade.

Mitto hic etiam litteras Rigaltii quas homo noster e Galliis secum attulit.

D. Legatus officiosissime te salutat, et scire avet, an et quando huc sis excursurus.

Hagaecomit. XIII Ianuar. CIↃIↃCXVII.

Amplitud. Tuae observantissimus cultor
I. Casperius Gevartius.

Adres: Amplissimo et Incomparabili viro D. Hugoni Grotio urbis Roterodamensis Syndico etc. Roterodamum.

1 Petronius, Sat. 135.
2 Apuleius, Met. I, 23.
3 Suidas, in voce Hecale.
4 Callimachus, frg. 40 bij Bentley.
5 Aristoteles, Eth. Nicom. I, 12.

500. 1617 Jan. 17. Van P.C. Hooft[1].

Aen mijn heer H. de Groote.

Dese is om aen U Ed. te richten de geringheidt, daernevens gaende, dien haer gelieve te aenvaerden met soo goeden harte als se gesonden wordt. Meteenen sal seggen 't geen ick te Rotterdam niet bedacht, dat de clad van d'overgesette Aulularia[2] al over lange in Engelandt is gesonden, daer se blijft, sulx 't eenich exemplaer in 't landt by U Ed. is, dewelcke daerom gebeden wordt, als hy dies zijn becoomste hebben sal, 't selve my weder toe te schicken ten huise mijns vaeders, op hoope dat het noch eens moght dienen, om eenighe armen t' Amsterdam oft hier wat voordeels te doen ende te vervallen een deel van de costen noodigh om den Baeto uut te voeren[3]; want te dien einde zijn er bynae neghen daegen aen gespilt, in dewelcke het begonnen ende voleindt is, als hebbende in geen sinlyke handen te vallen, maer alleenlijck voorby d'ooghen des volx over een tooneel getrocken te werden. Oock had het te Rotterdam anders geen boodschap als te coomen zien, oft U Ed. geest, sich beginnende te herhebben uut de sieckte, gedient mochte wesen met eenighe afleydinge van haer wichtighe gepeinsen. Maer dewijl 't U Ed. geliefde wat te behouden, heb sijn geliefte willen gehoorsaemen als een gebodt van hoogher handt, gelijck ick altijt doen sal, ende U Ed. met Mijn Joffr., zijn huisvrouwe, hiermede,

Mijn Heere,

nevens hartlycke groetenis oock van de myne, in Godes hoede bevolen laeten, ende in haer jonste

U Ed.

onderdaenste toegedaenste
P.C. Hooft.

Muider huise den 17en Jan. 1617.

501. 1617 Jan. 19. Aan G.J. Vossius[4].

Vir Clarissime.

Pro missa ad me tua super iure Potestatum Dissertatione[5] ago gratias; dabo operam ut quamprimum laborem meum[6] absolvam, et tum Dissertationem istam

1 Afschrift Kon. Akad. van Wetenschappen Amsterdam. Gedrukt Hooft's Brieven I p. 116 (waar het jaartal foutief 1616); Gedichten van P.C. Hooft door F.A. Stoett II (1900) p. 457. Beantwoord door n°. 503. Zie Brandt, Leven I p. 88.

2 De ‘Aulularia’ van Plautus werd door Hooft bewerkt onder den titel ‘Warenar’.

3 Reeds sedert eenige jaren had men, in de oude kamer, begonnen de toekijkers bij de spelen wat te laten betalen, waarvan het voordeel aan 't Oude-mannenhuis kwam. Ook bij Costers Academy, die ten jare 1617 werd opgericht, en in welke Hoofts ‘overaartige’ Warenar op den tweeden avond harer opening werd opgevoerd, ging men daarmede voort, en sloot, den 23en Sept. 1617, een verdrag met de Regenten van 't Burgerweeshuis, waarbij dit al de kosten droeg en daarvoor in de eerste zes jaar een derde van 't voordeel zou genieten. Zie Wagenaar, Beschrijving van Amsterdam VIII p. 737. (Van Vloten in de uitgave van Hooft's brieven l.l.).

4 Gedrukt Epistolae p. 40. De brief is een antwoord op dien, waarin Vossius n°. 498 beantwoordde; hij behandelt zaken, die ook in n°. 498 besproken worden.

5 N°. 447; waarom Grotius in n°. 493 gevraagd had.

6 Zie p. 349 n. 4.

tum quos a te habeo libros restituam, sic quoque metuens ne tardum nomen videar.
De Iunio gaudeo placere tibi quod cogitaveram, ego *τὸν καιρὸν*

observabo. Vidi quod dicis eam partem, quae de Praedestinatione agit[1], Gennadio asscribi; itaque ut ais facile reiicietur haec auctoritas. Sed et priora mihi vix videntur Hieronymi eruditionem redolere. De Proverbiorum loco[2], itemque de poenali satisfactione[3] gaudeo tibi nostra non improbari. Nostrae ad silvam illam annotationes nihil habent bonae frugis, nisi quod mihi in mentem revocant quae inter legendum cogitavi. Conferre de iis ut spero licebit si qua te videndi dabitur copia.

Antisociniana[4] nostra utinam relegere posses. In fine primi capitis ubi ostendo illud quod Christus propter iustificationem nostram resuscitatus dicitur, hunc posse sensum accipere quod Evangelii per totum Orbem praedicatio cum donis admirabilibus coniuncta fructus sit gloriae Christi, omisi adscribere locum insignem qui est Ioh. VII. v. 39: *οὔπω γὰρ ἦν πνεῦμα ἅγιον, ὅτι ὁ Ἰησοῦς οὐδέπω ἐδοξάσθη*[5]. Legi Ioannis Arnoldi notas quae et breves mihi videntur, quales ease oportet ut margini Walachrianae epistolae[6] addantur, et perspicuae. Notavi quaedam quae mitto in hoc unum ut legisse me videat. Nam quae notavi, non sunt animadversiones, sed dubitationes, de quibus ipsum consultum volebam si ad nos venire posset. Multo enim facilius sermone mutuo quam scriptis explicantur; etsi ista quidem exigui sunt momenti. Mihi, etiamsi Walachri supprimant, tollendus hic foetus videtur, ut appareat quam non immerito tales iudices recusentur. Velim tamen placide cum ipsis agi; et si quid dicendum durius, tangi solos delegatos, non delegantes; imo non inutile foret ad Ministros Zelandiae amicas literas addere. Grevinchovius legit et ipse Corvini Notas et addere quaedam coeperat, sed abrupit laborem quod Barlaei scriptum prius videre cuperet, si quid deesset tum suppleturus. Mitto tibi novas Lingelshemii literas[7] ut videas multos esse bonos qui in pacis studio nobiscum conspirent. Remittes ubi quid scribendum occurrerit. Motuum Hagiensium[8] eventum *ἀποχαραδοχοῦμεν*. Vale Virorum amicissime cum familia. 19. Ian. 1617.

Tuus
H. Grotius.

502. 1617 Jan. 23. Aan G.J. Vossius[9].

Vir Clarissime.

Cras Hagam ad Conventum proficiscor qui intra diem quartum aut quintum solvetur. Utinam tibi die Mercurii aut Iovis aut Veneris ad nos transcurrere illuc liceat, habeo quae expeditius sermone quam literis peragam; simul velim scire quando de Iudaicis quaestionibus responsi aliquid[10] debeam exspectare. Caetera in libello nostro[11] partim emendata partim aucta sunt, ita ut illud unum restet. Deinde conferenda *ἀπόγραφα* et mittenda ad amicos. Rogo ne

1 Zie p. 552, boven
2 Zie p. 556.
3 Zie p. 554.
4 De Defensio; zie p. 498 n. 4.
5 Deze plaats is p. 38 van den druk nog ingevoegd.
6 Zie p. 553 n. 4.
7 N°. 491.
8 Rogge, Wtenbogaert II p. 348 v.v.
9 Gedrukt Epistolae p. 41.
10 Van Erpenius; zie p. 547 n. 8.
11 De Imperio; zie p. 527 n. 7.

molestum tibi sit, qui tam multa et tam libenter facis mea causa, hoc quoque in negotio me adiutare. Vale Virorum optime et nos ama. 23. Ianuarii 1617.

Tuus
H. Grotius.

503. 1617 Jan. 24. Aan P.C. Hooft[1].

Mijn heer.

Ick sende U E. wederom de Aululariam, een translaet 't welck mijns oordeels het origineel in veele deelen overtreft. Ick heb hetselve nyet eens maer meermael overlesen met sonderlingh plaisir, sulcx dat ick het mede stel onder de instrumenten, gedyent hebbende tot herneminghe van myne gesondtheyt. Het dyent ten eersten gemeen gemaeckt om veele te verlustighen ende meteen te onderrechten. Voorts U E. seer bedanckende voor de communicatie soo van dese Poesye als van Menelai missive[2], ende daerbenevens van de gezonden delicate spijs, weet het een door gheen van myne wercken te vergelden, ende het ander nyet te erkennen als door grove spijs, dye hyer meest is vallende. Ick sal wenschen, dat U E. dispositie deselve beter moge verdraegen als de myne noch doet, dye nyet te min dagelijcx betert op hope van Uwe E. ende andere vrunden te mogen dyenen, aen alle dewelcken - maer insonderheyt aen mijn heer U E. vader - ick my zeer hartelijck gebyede, staende gereedt om te reysen nae de moeylycke dachvaert. Den XXIIII Ianuarii XVI^{C}XVII.

U E. gansch dyenstwillige
H. de Groot.

Adres: Ed. Erntfeste wyse zeer voorzyenige Pieter Cornelissoon Hoofdt Casteleyn ende drossaert van Muyden Bailiu van Goylant ten huyse vande heer burgemeester Hoofdt tot Amsterdam. Met een tonneke XX. Loont den bode.

504. 1617 Jan. 31. Van G.J. Vossius[3].

Magnifice Amplissimeque Domine.

Adolescens, qui has tibi literas tradet, est alumnus Illustrium D.D. Ordinum in Collegio Theologico. Is dixit mihi, se una cum adfine suo, Ecclesiaste dioecesios Delphensis, adfuisse urbis vestrae pastoribus; his exposuisse, ut iam propemodum exspirarit sexennium studiis suis destinatum, eoque rogasse, ut, quandoquidem vacaret ministerium Ecclesiasticum in Hillegonsberg et propediem vacaturum sit in Cralingen[4], alterutri se Ecclesiae commendare vellent; illos omnia benigne promisisse, sed quia urbis vestrae magistratus praeesset pago Hillegonsberg, eo sive ipsos

1 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2. Gedeeltelijk gedrukt Gedichten van P.C. Hooft door F.A. Stoett II (1900) p. 458. Aantwoord op n°. 500.
2 Hooft's Brief van Menelaus aan Helena, Gedichten l.l. I p. 136.
3 Gedrukt Epistolae ex museo J. Brant p. 18. Beantwoord door n°. 505.
4 Zie p. 553.

sive alios auctores sibi fuisse ut, si posset, commendatitias a me literas ad A.T. impretraret. Cognovi postea esse item Brenium[5]

5 Vermoedelijk Daniel Breen, 22 Febr. 1612 als Collegii alumnus te Leiden ingeschreven.

quendam, adolescentem egregie eruditum, et alterum, mihi ignotum, Watelirium[1] nomine, qui eodem adspirarent; atque hos magis niti commendatione Ecclesiastarum quos hic habemus Remonstrantium partibus addictos. Praeterea in mentem venit prope integrum semestre superesse quo hic noster in Collegio habitare possit. Nihilominus gratificari volui, tum quia discipulus erat, tum quod et pietate et modestia se semper mihi probasset, nec eruditione vel facundia esset adspernenda, sed talis, ut verbo dicam, quem Ecclesiae et gratum et utilem fore speremus. Neque tamen praetereundum arbitror, persistere me in proposito vetere, ut satius putem Iunium[2] in pago se prius aliquamdiu exercere, quam ut urbanam vocationem exspectet. Eoque optem praeferre illum in Hillegonsberg, non tantum quia adfinis, sed etiam quia magis meretur. Sane quotidie magna capit studioram, facundiae et *παρρησίας* incrementa, ac populo in dies gratior fit. Quare nec defuere, qui, quandoquidem Diamantius iterum incidit in recidivum, et multum medicus eius vitam metuit, adfini adfinem succedere posse sperarent; praesertim quia ea tempora sunt, ut difficulter nancisci sit pastores Ecclesiarum bonos. Sed magis Diamantium longaevum optem. Atque ut voto hoc excidam, quamquam scio hac in parte B. Lydio et aliis peccatum esse, tamen magis nos retinentes esse velim consuetudinis antiquae, nec adolescentes statim ex Academia evehi ad Presbyterii urbani dignitatem. Et sane gaudeo adfinem praeter adolescentiae morem - qua pestilenti ambitionis sidere adflata est, hydropis instar semper accrescentis - omnino malle in pago pastoralis muneris ponere tyrocinia.

Hesterna die ego, Patius, Corvinus[3] et typotheta collocuti inter nos sumus de editione aureae commentationis tuae de Satisfactione Christi adversus Socinum. Placebat Corvino, ut nec ingentibus illis typis, quibus Pietas[4] excusa est, nec minoribus illis ederetur, quibus Corvini Antibogermannus[5] excusus est; sed mediis istis, quibus Bassonius usus est in Barlaei Bogermanno *ἐλεγχομένῳ*[6]. Sed Bassoniani typi plane sunt attriti. Patius vero demum ineunte Maio accepturus est Francofurto eius magnitudinis typos novos sane quam elegantes. Non displicebat itaque Corvino, ut tamdiu editio differreretur: idque eo magis, quia vix verisimile sibi fiat ante nundinas proximas absolvi posse. Sane si vel gelare ceperit, vel minimum quid intervenerit plane nos frustra fore; cum minimum bimestris labor sit, ut vel maxime festinent operae, ac tantundem, non amplius spatii sit a nundinis proximis. Adde quod si partem tantummodo ante nundinas proximas absolvant, utut paucis post nundinas diebus lucem videre posset, tamen nec per Hollandiam divulgari posse ante nundinas Francofurtenses, ne ante id tempus recudant Germani, qui partim, quia immunes sint a transportandi sumptibus, partim quia charta et typis deterioribus utantur, longe minori pretio vendere sua possint. Vale Amplissime Domine, et quandoquidem perturbatis hisce temporibus patriae tua opera uti visum fuit, eam, utut multa praeter votum cadant, animi semper firmitatem habe, quam a morbo tuo divina te gratia habi-

1 Jacobus Johannes Wateleer, als predikant te Kralingen 1619 afgezet. Zie Rogge, Bibliotheek van Remonstr. Geschriften p. 148.
2 Zie p. 545 n. 9; p. 553 n. 3.
3 De drukker Paets en zijn schoonzoon Corvinus; zie p. 260 n. 3 en 4.
4 Zie p. 254 n. 7.
5 Corvinus' Responsio; zie pag. 335 n. 3. Evenals de Pietas bij Paets verschenen.
6 Barlaeus' Bogermannus *ἐλεγχόμενος*, 1615 (Knuttel 2206), bij Godfr. Basson uitgekomen.

turum posthac sperabas. Id spero tuis, nostris, tot bonorum precibus dabit Deus, cui te, familiamque omnem commendamus. Uxori salutem plurimam.

CIↃIↃCXVII. Pr. Kal. Febr.

Tuus tuo merito

G. Vossius.

De Semipelagianis[1] iam telam orsus eram: sed video subinde haesuram lectori aquam, nisi Pelagii sententiam prius intellexerit. Quare decretum prius dissertatiunculam concinnare, quo omnes Pelagii errores complectar. Eam heri coepi.

505. 1617 Febr. 5. Aan G.J. Vossius[2].

Vir Clarissime atque optime.

De Hillegonsbergensi pastoratu non muto sententiam, et sedulo operam dabo. Cralingensis Ecclesia, quantum videre possum, aut ei, quem commendas, aut Brenio obtinget. Pro Diamantii valetudine[3] sollicitus sum. Deus illum servet hisce temporibus apprime necessarium. Mea se valetudo, ut res sunt, habet mediocriter, et sentio ingens Dei beneficium contra mala publica ac privata solito maiorem animi firmitatem. Saepe mihi occino:

τλῆθι φίλη χραδίη χαὶ χύντερος ἄλλο ποτ᾽ ἔτλης.[4]

Diatribam *περὶ τῆς ἀπολυτρώσεως*[5] quando edi nondum potest, ubi tu eam relegeris ac Corvinus, ad me remitti velim, ut et Bocardo[6] fiat legendi copia. Recte iudicas Semipelagiana tractari non posse *ἄνευ προλεγομένων* de Pelagio et Caelestio. Utinam tibi impositi muneris necessitas aliquid succisivi otii concedat. Dominus Iesus te diu servet incolumem. 5. Februarii 1617.

De Iudaicis si placet Erpennio[7] aurem velle; avide enim exspecto, id enim me moratur quominus finem operi[8] imponam.

Tuus *ἀνυποχρίτως*

H. Grotius.

506. 1617 Maart 25. Aan G.J. Vossius[9].

Vir Clarissime.

Accepi ab Optimi Viri filia, optimi itidem viri[10] vidua, coniugis tuae sorore exemplum testamenti, super quo consilium meum exposcitur. Sed quando testamentum id non plene exscriptum est haud satis sum certus coram notario et testibus sit nuncupatum, an sola testantis munitum manu sine alia testium fide. Deinde quid sit quod

1 Zie p. 335 n. 2.
2 Gedrukt Epistolae p. 41. Antwoord op n°. 504.
3 Zie n. 10.
4 Homerus, Od. υ 18.
5 De Defensio; zie p. 498 n. 4.
6 Zie p. 421 n. 6.
7 Zie p. 561 n. 10.
8 De Imperio; zie p. 561 n. 11.
9 Gedrukt Epistolae p. 41.
10 Isaac Diamantius was 19 Februari te Delft overleden; zie p. 451 n. 8.

dubitationem moveat haud satis intelligo. Rogo ut super his rebus certiorem me facias, et quam primum fieri potest huc cum Iunio[11] transcurras. Plane enim volo negotium illud confieri antequam redeatur ad Con-

11 Franciscus Junius, de halfbroeder van Vossius' vrouw en van de weduwe van Diamantius; zie p. 545 n. 9.

ventum. Poterit hic audiri etiam profano die. De caeteris nihil addo quo avidior ad colloquium venias. Pridie Paschatis qui mihi natalis XXXV. annum aetatis inchoat; quem mihi patriaeque faustum atque felicem praestet is ipse qui eum diem resurrectione sua consecravit; cuius gratiae te tuosque labores commendo.
Rotterodami. 25. Martii 1617.
Tuus
H. Grotius.

507. 1617 Apr. 1. Aan Willem de Groot[1].

Mi Frater.

Rebus tam implicitis tuto te Parisios[2] venisse est sane quod gaudeam; neque minus illud placet quod iam ab initio peregrinationis tuae coeperis nosse genus hominum tibi non visum, bonis omnibus invisum, qui se superbissima appellatione Iesuitas vocant, quasi satis non sit Christianos dici, quo nomine tot saeculorum pietas fuit contenta. De Ecclesia Catholica quod tibi obiecerunt, nullius est pretii. Tam enim absurdum est Romanorum Ecclesiam Catholicam dici, quam Hollandicam. Et haec et illa partes sunt universi corporis, cuius caput est Christus. Eiusdem corporis partes sunt Ecclesia Graeca, Syriaca, Aegyptia, Aethiopica, Moscovitica, Armenia, et tot aliae quae Romano Pontifici nihil debent. Has illi schismaticas vocant, quia non agnoscunt novum illum dominatum Episcopatus universalis, quem Gregorius Pontifex Romanus iampridem notam dixit venturi Anti-Christi. Plane certum est latius patere Christianum nomen inter eas gentes, quae regnum illud Papale ignorant, quam quae tam iniquum iugum subierunt. Quod si Romanus Pontifex veteribus se teneret finibus et satis haberet primum Patriarcham simulque filium, non dominum Ecclesiae agere, spes aliqua esset restituendae unitatis, quae tam manifeste oppressa libertate sperari non potest. Gentium conversio promissa sane est verae Ecclesiae, eaque vaticinatio primis post Christum saeculis abunde impleta est. Neque tamen negaverim tam a Pontificiis quam a Protestantibus quosdam e Paganismo Christo lucrifieri. Sed neque nobis neque ipsis id prodest ad indicium controversae veritatis, non magis sane quam illis qui maria ac terras circuibant ut unum facerent *προσήλυτον*, at saepe non coelo sed gehennae gignebant filios duplo ipsis magistris deteriores. De Indicanis pecuniis quod dicebant merae sunt nugae. Attinetur quidem sors belli tam gravis onere, sed non sine luculentis fructibus. A nostris insontes spoliari neque auditum est hactenus, neque vero credibile Batavicum ingenium noscentibus. Anglos scio extra eam culpam non esse, et saepe a nobis lui quod ab ipsis peccatur. De tutelari cum Hispano foedere haud novum est commentum. Iampridem id egisse Richardotum[3] apparet ex mandatis quae Hagae reliquerat. Sed neque Geneva Sabaudo, neque Helvetii Austriacis id unquam indulsere, neque Romani veteres Tarquiniis, neque populus ullus abdicato a se Principi. Quo ipso apparet Lucensium et Genuensium aliam esse rationem. Adversus Mare Liberum scio iampridem fuisse Salamanticae

1 Gedrukt Epistolae p. 758.
2 Over Willem's reis naar Parijs zie p. 557 n. 6.
3 Richardot, een der onderhandelaars over den vrede in 1608. Over de papieren, die na zijn vertrek in zijn hotel-kamer werden gevonden, zie Wagenaar XXXVI, 7.

qui scriberet, sed a Rege Hispaniae supprimitur liber[1]. Utinam Trigautii ille[2] prodeat. Videtur enim homo esse non ineleganti ingenio, ut ex argumentis ipsius facio coniecturam. Ego mihi cum hominibus quam cum bestiis negotium esse malo. Interea ut videas quam facilis fit ad ipsius obiectiones responsio, haec habe: Si[3] Philippus Austriacus arbitrio Pontificis paruit, fecit id ut Rex Hispaniae, non ut Princeps Batavorum. Quod si maxime voluisset obligare Batavos minime potuisset, cum potestas ipsius Principatus iura non excederet, ac proinde translata in se populi iura non haberet; qua hypothesi nititur Trigautii assertio. Quare etiamsi adhuc Principem haberemus, nihilo deterius asset ius nostrum quoad navigandi ac mercandi libertatem. Principes enim nostri electi sunt custodes iuris populi, non alienatores: quod patriis legibus probari facile potest. Huic illud annexum est quod populus liber, id est regno nulli obnoxius, non tum esse coepimus, cum factae sunt induciae, sed pridem tales fuimus, etiam antequam Philippi imperium ob violatas leges eiuraretur. Nam si liber populus esse non desinit, qui inaequali adstrictus foedere Maiestatem alterius comiter observat, multo minus is qui Principem habet et Ordinum potestate et legibus compeditum. Non est ergo quod sibi ut nobis diceptis gratuletur Hispanus, cum toties proffesus est se nobiscum ut cum libero populo agere. Nihil enim iuris ab illo accipere nos usquam existimavimus satis fisi avitae libertati. Sed magnificum fuit ius nostrum ab ipso hoste agnosci. Quanquam enim ille cavillis quibusdam verba clarissima eludat - quod ludibrium ne divina quidem Scriptura effugit - tamen omnes qui partium studio vacant vident ipsam vocum vim pro nobis facere. Neque mos est foedera ex perfida postulantium mente, sed ex genuino verborum sensu bonaque fide interpretari. Proffessio ista Hispani secuta fuit Ordinum literas, quibus ius suum clare testabantur, illis nihil contra opponentibus. Quare merito Reges istius foederis arbitri iudicarunt ista verba claram habere libertatis confessionem. Omitto nunc quae de voce *ut* et *tanquam*[4] a Iurisconsultis disputantur. Illud certum est longe aliam esse rationem, si quis tertius agat cum populo ut libero, aliud si is ipse qui ius sibi asseruit contra libertatem. Nam illud non nisi contra unum valet, hoc contra omnes. Si Dominus servum filium nominaverit, eo ipso liber factus censetur. Omnino si Rex Hispaniae agens cum Ordinibus ut cum liberis tale aliquid cogitasset, quale nunc obtendunt ipsius assentatores, debuisset id ipsum nominatim excipere ac palam profiteri. Alioqui nullus est aequus iudex qui non contra ipsum sit pronuntiaturus. Ut ad alia veniam, meus libellus[5] Pontifici indirectum dominium minime concedit, sed ex his quae inter ipsos Cardinales confessa sunt sumit argumentum. Mihi illorum inter Romanenses sententia probatur, qui tradunt Episcopos, atque inter eos Romanum quoque Pontificem,

1 Grotius bedoelt hier Seraphin de Freitas, wiens werk: ‘de Iusto Imperio Lusitanorum Asiatico’ in 1625 uitkwam. Zie Knight, The life of Grotius p. 107, 108.
2 De Jezuiet Nicolas Trigault (1577-1628), die in 1607 als missionaris naar China ging. Hij kwam later naar Europa terug en vertrok ten tweede male in 1618. Een lijst van zijn werken bij De Backer-Sommervogel, Bibliothèque de la Compagnie de Jésus VIII p. 237 v.v. Welk boek Grotius bedoelt, is niet zeker.
3 Dit vraagstuk behandelde Grotius uitvoerig in de Iure Praedae, cap. XII (= Mare liberum).
4 Art. 1 van het Tractaat van het Bestand van 1609 luidt: Primum Serenissimi Archiduces tam suo, quam Regis Hispaniarum nomine declarant se paratos esse cum Ordinibus Unitarum Provinciarum agere tamquam cum libero populo etc.
5 Mare liberum.

si suo munere fungi velit, in oves suas ius habere de rebus ipsarum disponendi suasive, non imperative. Si quis non pareat posse ei communionem ex iustis causis renuntiari, cogi eum non posse. Quod si haeretici qui dicuntur ob contactus metum arceri possunt ab iis quae iure Gentium sunt communia, quid ni Anglis nobisque aditus in Hispaniam praecluditur? Nos - Deo sit gratia - haeretici non sumus, attamen cum Paulo *ὁμολογοῦμεν λατρεύειν ἡμᾶς τῷ θεῷ κατὰ τὴν ὁδὸν ἣν λέγουσιν αἵρεσιν*. Haec sufficiant pro tempore; alias paulo uberius evagabimur. Nunc enim premimur negotiis multis magnisque, de quibus ad Legatum[2] scripsi. Ei me commendes rogo, itemque D. Thuano, Rigaltio et si qui sunt alii qui nos non fastidiunt. Vale mi Frater. Calendis Aprilibus 1617.

Tuus Frater
H. Grotius.

508. 1617 Apr. 1. Aan G.J. Vossius[3].

Emendavi iam ac supplevi quae emendanda aut supplenda videbantur in nostra de Imperio circa Sacra commentatione[4]. Itaque remitto tum id exemplum quod mea manu interpolatum vides, tum duo altera quae ad ipsum sunt conformanda. Velim tamen si fieri potest antequam exscriptoribus tradas ipse librum relegas, et si quid est quod mutandum putes me moneas. Imprimis autem volo te arbitro ea omnia deleri, quae non tam ad rem pertinere quam ad exasperandos animos facere videbuntur; quanquam enim ut eo carerem sollicitus fui, non ignoro tamen quam multa nobis in scribendi calore obrepant. Libros quoque tuos cum gratia remitto, item quos ab aliis utendos sumpsi. Rogo ad suos quisque dominos redeant quorum nomina reperies in scheda quae est in arcula. Scripsi haec paulo postquam a me discesseras. Calendis nimirum Aprilibus 1617[1].

Arculam revehat nauta.
Tuus totus
H. Grotius.

509. 1617 April 4. Van J.I. Pontanus[5].

S.P. Iam semester circiter est, clarissime d. Groti, quod Origines nostras Francicas ad te transmiserim[6]. Interea temporis, etiamsi nihil de te nec etiam quid tui de illis nostris laboribus iudicii esset acceperim, tamen ecce denuo venio et Chorographicarum Disceptationum partem alteram[7] ad te et in tuam, ut videbis, tutelam defero, multiplicibus scilicet occupationibus tuis priorem

2 Van den Boetzelaer, of Du Maurier.
3 Gedrukt Epistolae p. 41.
4 Zie n°. 496.
1 Hand. XXIV, 14.
5 Hs. U.B. Amsterdam, cod. 30 A b. Gedrukt Brieven van Pontanus door Van Doorninck en Molhuysen p. 36.
6 Zie p. 531 n. 3.
7 In 1614 had Pontanus de p. 448 n 2 genoemde Disceptationes chorographicae uitgegeven, ‘ex officina Henrici Laurentii Bibliopolae Amsterodamensis’. Thans gaf hij: ‘Disceptationum chorographicarum nova Sylloge, Hardervici typis Thomae Henrici. Impensis Henrici Laurentii Bibliopolae Amsterdamensis’. Zij is opgedragen aan Fred. van den Sande, Grotius en Scriverius. De opdracht is gedateerd 20 Kal. Mart. 1617.
De uitgever heeft deze Nova Sylloge gevoegd achter de nog bij hem aanwezige exemplaren van de uitgave van 1614, en alleen het voorwerk opnieuw gedrukt. De titel van dezen bundel is: Disceptationum chorographicarum de Rheni divortiis et accolis populis adversus Phil.

moram aut, si qua est, culpam attribuens. Accipies ergo hoc quidquid est laeta fronte et nos etiam hic tui sive assensus sive dissensus vel potius censurae participem reddas. Nam utrumvis fiat, gratissimum accidet, nec ista magis laetabor, quam triumphaturus sum illo. Vale, raptim Hardervici, XXV Martii stylo veteri CIↃIↃCXVII.

T. Iohannes Isacius Pontanus.

510. 1617 Mei 21. Aan G.J. Vossius[1].

Vir Clarissime.

Diatribam *περὶ τῆς ἀπολυτρώσεως*[2] si fieri potest cupiam remitti, usurus in horas paucas; ut quae nuper in mentem mihi venerunt argumenti eiusdem adiungam. Sed et de altero libello ad Imperium circa sacra[3] qui pertinet aurem saepe vellor. Scio quid a te postulaverim: itaque non miror si ad me serius redeat, et eum te esse scio qui calcaribus non egeas. Tamen ut flagitatoribus meis sit quod respondeam, rogo me coram si potes - nam a die crastino deinceps septimanam omnem Hagae sum futurus - aut, si res Collegii non sinunt, per literas certum facias quo res utraque sit in loco. Interea Deum orabo tibi tuisque studiis et seminario Theologico velit esse propitius. Rotterodami 21. Maii 1617.

Tuus totus
H. Grotius.

511. 1617 Mei 30. Aan G.J. Vossius[4].

Vir Clarissime.

Condixeramus nuper inter nos diem crastinum, qui est Mercurii, ut hic alter alterum videremus. Nunc veritus ne, quia Civitatum legati ad Conventum tardius coëunt, me quoque hinc abesse arbitrareris, monendum te censui hic me esse et quidem crastinum diem habiturum satis vacuum; quare si ullo modo res tuae id ferunt velim adsis quam potes maturrime. Vale amicorum optime. 30. Maii. 1617.

Tuus
H. Grotius.

512. 1617 Juni 11. Van N. Rigault[5].

Monsieur je sui contraint de vous escrire en ma langue maternelle. La juste douleur de la perte incomparable que j'ai faict au decès de Monsieur de Thou[6] m'oste toute cogitation de ce que l'estude m'avoit rendu agréable par l'espace de vingt ans que j'ai frequenté ce personage tant vertueus et tant digne d'estre honoré de tous les gens de bien. Il y a un mois et quatre jours que nous ne l'avons

Cluverum partes duae; quarum prior antehac edita, altera novam ... Syllogen complectens nunc primum prodit'. Het adres als bij de Nova Sylloge.

1 Gedrukt Epistolae p. 41.
2 De Defensio, zie p. 498 n. 4.
3 Zie n°. 508.
4 Gedrukt Epistolae p. 41.
5 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2. Over den schrijver zie p. 521 n. 3.
6 De Thou overleed, zooals Grotius in margine aanteekende: O. 1617. 8 Mey.

plus, et j'en sui moins consolé que je n'estoi à l'heure mesme qu'il rendit l'esprit à Dieu; la crise de la maladie qui nous a surpris le bien que nous avions, fut si soudaine et inopinée qu'elle m'ostoit le jugement et m'empeschoit de resentir le mal que maintenant je sen très amèrement. La perte n'est pas moindre pour le public que pour le particulier, et ne faut pas attendre de la pouvoir réparer d'ici a plusieurs siècles: tant il estoit comblé de vraie probité et doctrine, avec un amour incroiable du bien public et de toutes choses belles et vertueuses. Cela faict qu'au lieu de consolation je ne trouve que tout subject d'augmenter ma tristesse et mes regrets, et je ne doubte point que vous n'y prenies part, car vous esties un de ses principaus amis et vous sçaves autant que pas un autre combien il estoit à priser et estimer.

Je vous envoie une nouvelle edition du Phaedrus[1] qu'il faisoit faire à ses frais et prenoit plaisir à l'elegance de l'impression; l'ouvrage estoit acheve à une feuille près lors qu'il mourut. J'ai enfermé aussi dans ce pacquet quelques exemplaires du testament qu'il feit peu de jours apres le decès de Madame sa femme[2], avec les vers qu'il me dicta un jour au paravant sa mort. Je vous supplie d'en faire part à Monsieur Wander-Myle auquel je baize très humblement les mains; faites moi aussi s'il vous plaist ceste faveur que d'en faire tenir autant à Monsieur Heinsius et m'excuser envers lui de ce que je ne lui escri point: le deuil et les larmes sont importunes aus nouveaus mariés[3]. J'ai l'honneur de voir souvent Monsieur vostre frere[4]. Il est bien né, et de très bonnes moeurs et de très bonne coompagnie. Pleust à Dieu que quelque bonne occasion vous donast subject de venir en ce païs et que j'eusse le bien de jouir aussi de vostre presence. Je sui,

Monsieur,

Vostre très humble et affectionné à vous servir

N. Rigault.

De Paris ce XI. juin. 1617.

Adres: A Monsieur Monsieur de Groot Conseiller de la ville de Rotterdam.

513. 1617 Juni 12. Aan G.J. Vossius[5].

Vir Clarissime.

Exemplum unum libri nostri de summarum Potestatum circa sacra imperio iam misi ad Overallum Lichfeldensem Episcopum[6]; exspecto alterum ut Heidelbergam[7] mittatur, quod ut quamprimum fiat scio curae tibi esse aeque ac mihi. De diatriba

1 Phaedrus, Fabularum Aesopicarum ll. V. Door Rigault (hoewel zijn naam niet op den titel voorkomt) bij Rob. Stephanus te Parijs 1617 uitgegeven.

2 Zie n°. 466.

3 Heinsius was in dit jaar gehuwd met Ermgard Rutgers, een zuster van Janus Rutgersius (p. 57 n. 6).

4 Zie p. 565 n. 2.

5 Gedrukt Epistolae p. 41.

6 Zie n°. 516.

7 Naar Lingelsheim; zie n°. 514.

adversus Socinum[8] quid futurum sit scire aveo. Hagae nunc sum, mansurus inibi, si Deus voluerit, usque Sabbatum. De libro Cornelii ero memor. In Conventu movemus multum, promovemus adhuc parum. Tamen quantum video ad Conventum aliquem Ecclesiasticum res spectat: qui utinam

8 De Defensio, zie n°. 504.

sit eiusmodi ut aequi aliquid ab eo sperare liceat. Vale Vir optime et nos amare perge. 12. Iunii. 1617.

Tuus sine fuco
H. Grotius.

514. 1617 Juni 17. Aan G.M. Lingelsheim[1].

Vir amplissime!

Protracta est in hunc usque diem multo quam speraveram longius descriptio eius commentationis, qua summis potestatibus imperium, quod ex sacrarum literarum auctoritate et usu veteris ecclesiae ipsis debetur, circa sacra[2] asserui et quam potui commodissime explicavi. Puto eadem a me tradi, quae non uno in loco tradidit Paraeus[3], multique praeterea tum Germani tum Angli. Rogo videas, et, quicquid mutandum censueris tu aut ii, quorum consilium tibi expetendum videbitur, moneas me ea libertate, quam ab amicitia tua exspecto. Controversiae nostrae theologicae recalescunt nimia secedendi libidine, spero tamen moderatiorum interventu patere ad pacem reditum, si nempe facto necessariorum et disputabilium dogmatum discrimine, in illis statuatur plena consensio, de his disquisitio permittatur, non plebi, sed eruditis. Mitto tibi, vir clarissime, libellum, in quo diversa sentientium scriptis controversiarum status explicatur[4], ut facilius iudicent exteri, quos consulendos arbitror, ut nuper quoque scripsi, an eiusmodi sint ista, propter quae rumpi debeat unitas ecclesiae. Mihi ita videtur: qui in his dissidentes ferre fraterne non possunt, eos multo minus posse offerre Lutheranis ius communionis, quod tamen pie sancteque a vestris theologis fieri video. Et sane in omni antiquitate non est duos reperire, qui non in aliquibus quaestionibus inter se dissenserint, neque tamen propterea unitas, abrupta est. Idem accidisse clarissimis ecclesiae instauratoribus perquam manifestum est. Deum igitur orabo, ut et vestratium et nostratium animos ad mansuetudinem pacisque studia inclinet. Idem te, vir amplissime, diu servet incolumem. Thuani obitum[5] quin graviter feras cum omnibus bonis, non dubito. Ita meretur saeculum orbari virtutibus, quas non agnoscit.

Hagae, XVII. Iunii CIↃIↃCXVII.

Tuus totus.
H. Grotius.

1 Afschrift Kon. Bibl. Kopenhagen. Gedrukt Reifferscheid, Quellen I p. 84. Beantwoord door n°. 524.
2 De Imperio; zie p. 349 n. 4.
3 Zie p. 530 n 8.
4 In den brief aan Overall van 9 Juli 1617 (n°. 519) schrijft Grotius: ‘Mitto pietati tuae librum, qui Epistolas duas complectitur: alteram Walachrorum, qui Calvinum ferme sequuntur, alteram Remonstrantium, qui ad Melanchthonem accedunt propius. Ex eo libro promptissimum erit omnem controversiae statum intelligere’. Dit is het p. 540 n. 3 genoemde boekje van Barlaeus. Hoogstwaarschijnlijk zendt hij dit ook aan Lingelsheim. Men zou ook kunnen denken aan: ‘Den Staet van de voornaemste Quaestien ende Gheschillen, die ten huydighen dage gedisputeert worden’ (Knuttel 2289), welk boekje aan Polyander wordt toegeschreven. Maar aangezien Wtenbogaert het bestreed in zijn: ‘Waerschouwinghe, teghen het malitieus ende valsch Gheschrift’ (Knuttel 2290), is het niet waarschijnlijk dat Grotius tot de verspreiding heeft medegewerkt.
5 Zie p. 568 n. 6.

515. 1617 Juni 20. Aan Willem de Groot[1].

Mi frater.

Binis iam literis tuis responsum debeo, quae me tui causa affecerunt varie: nam et cum tertiana capitis et studiorum hoste te conflictari doleo, et rursum gaudeo imminui morbum, quem non fore diuturnum natura ipsius persuadet; cui accedit causa, aeris mutatio. Facile autem est coelo Gallico adsuescere. Literas quibus me de Federum quaestionibus consulueras ad manus non habeo. Caeterum si quid interrogaveris satis memini promptum est respondere: impossibilium nullam esse obligationem, ideoque eum qui bello domestico gravi et iuxta vires suas attinetur ad praestanda auxilia ex federe conveniri non posse. Est enim hoc quasi moraliter *ἀδύνατον*. Sed hoc eo trahi non debet ut excusetur aut qui facile duplices copias possit sustentare, aut qui ut socium fraudet auxilio, bello se sua sponte involverit. Inter plures socios laborantes is ordo procul dubio observandus est, ut si omnes non possint, is adiuvetur quicum antiquissimum est fedus. Posterior enim promissio per priorem restringitur quatenus simul nequeunt consistere, per regulam: quod nemo plus iuris in alterum transferre potuit quam tum cum transferret habuit. Eorum autem qui, ne pactis stent, criminantur eorum impletionem sibi noxae fore calliditas mihi non probatur. Nam si id datur effugium quae erit firmitas federum? Itaque hoc perfidiae velamentum magis videtur quam iusta et aequa interpretatio. Psalmus XV Divinam Gratiam ei pollicetur, qui quae iuravit utcunque sibi nocitura sint servat. Neque tamen nego sicut privata pacta tacite hanc secum exceptionem ferunt ne ea serventur cum certo vitae exitio, ita publicis pactis id inesse ne quem obstringant ad ea quae non dubie interitum reipublicae sint allatura: id enim dictat *ἐπιείχεια*. Sed id proferre longius ad minora minusque certa pericula fidem dissuentium est. Exemplis haec possem firmare si libri essent ad manum. Gallico sermoni moneo quantum potes operam des; eam enim ob causam unice isthuc missus es. Caeteroqui iter et impendia perierint. Hottomannum salutes rogo et si potes prorogationem temporis aliquam mihi exores ad usum chartarum[2] quae nunc cum primis publica negotia tractanti esse utiles possunt. Sin aliter ipsi placet sum bonae fidei. Vale mi frater et quidem quam suavissime. XX. Iunii CIↃIↃCXVII. Hagae.

Tuus H. Grotius.

Adres: E. zeer geleerde voorsyenige Mr. Willem de Groot doctor in de Rechten wonende by den heer Ambassadeur van Langeracq tot Paris[3].

516. 1617 Juni 30. Van J. Overall[4].

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.L. 246. Gedrukt Epistolae p. 759.
2 Over Hotman en de documenten, die hij aan Grotius leende, zie p. 347 n. 4 en p. 348 n. 4.
3 In dorso noteerde Willem: ‘Recepta 29 Iunii’ Langeracq is de gezant Van den Boetzelaer.
4 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2. Gedrukt Epistolae ecclesiasticae p. 484. Beantwoord door n°. 519.

Clarissime domine, redditae sunt mihi literae tuae, cum libro de imperio summarum potestatum in sacra[5], et exemplari libri Thomsoniani[6]. de quibus

5 Zie p. 349 n. 4.
6 Zie p. 244 n. 1; p. 526 n. 1.

singulis tibi gratias ago, de libro tuo potissimum quem statim raptim percurri, non minore delectatione quam aviditate. Sed quantum gaudii ex libro tuo, tantum doloris ex literis percepi, quibus controversias vestras de praedestinatione recruduisse, perque insanas calidorum hominum molitiones in schisma passim erupisse intellexi, quasi scilicet in illis scitis Theologicae disquisitionis sita esset ipsa salus fidei catholicae. Narrabo tibi hac de re, quid initio huius anni dicere mihi et audire contigerit. Aderam forte Serenissimo regi nostro in postremis festis Natalitiis Christi Servatoris, cum quaereret ex me de Archiepiscopo Spalatino[1], qui paulo ante ad nos venerat, num quos cum illo de rebus Theologic(is) sermones habuissem; ubi cum respondissem, habuisse me aliquos, et in his me quandam eius sententiam valde probare, quam ille de vestris controversiis de praedestinatione, dum per vos transiret, interrogatus responderat: non illas sibi videri res fidei catholicae, sed disputationis Theologicae, ideoque non esse permittendum, ut concionatores hisce de rebus, publicis et adversis concionibus ad distractionem plebis inter se contenderent, sed potius privatis colloquiis doctorum, ex liquidis S. Scripturae et antiquitatis testimoniis easdem componerent, subiecit Serenissimus rex se eiusdem esse sententiae, viderique sibi temerarium de huiuscemodi quaestionibus divinae praedestinationis tam scrupulose homines contendere, tamque confidenter asserere, quasi caelis delapsi divinis consiliis interfuissent; quam gravissimam Serenissimi regis sententiam Episcopi qui aderant comprobarunt. Atque obiter haec hactenus. Quam brevi remitti tibi librum velis, cupio cognoscere. Episcopus Eliensis[2] in Scotia est cum Serenissimo rege, reversurus ad Michaelis, sive mense Septembri. Deum precor ut turbas vestras sedet, et laboribus tuis benedicat. Iunii 20°. 1617. Londini.

Tui studiosissimus
Io. Overal
Coventrensis et Lichfeldensis.

Adres: Clarissimo Domino Hugoni Grotio Illust. Ordinum fisci advocato Roterodamum.

517. 1617 Juli 4. Van Abr. van der Myle[3].

Dexter minus, Vir Amplissime, nobis fuit Mercurius viarum index. Ego hac via, tu alia ad nos invicem, eodem prorsus momento tetendimus: tu ad aedes meas, ego ad diversorium tuum, ambo frustra accessimus. Imposuit mihi, quod primo adventu hospita tua putaret non discessurum te intra horam. Cui confisus, dum me intra semihoram rursus ad te recipio, frustrato eventu, Amplitudinis tuae conventu colloquioque spoliatus sum. Succensui scaevo casui. Iamdudum enim animus mihi tui conveniendi colloquiique tecum commutandi avet, cuius commoda occasio hucusque mihi invito non contigit. Quam voluissem audire ex te aliquid bonae spei de finiendis tristibus hisce et indignis Hollandiae nostrae Ecclesiarumque dissidiis! Quam sani aliquid fidique consilii eo serviens!

1 M.A. de Dominis; zie p. 592 n. 1.
2 Andrewes.
3 Gedrukt Epistolae ecclesiasticae p. 483.

Adferat sapientissimus atque Opt. Max. Deus auxiliares manus! adferant patriae Patres, adferant gregis Christi Pastores! prout utrisque haec cura, suo cuique modo, est imposita; et ratio eius adhibitae a Deo postulanda. Colloca et tu, Vir Amplissime, huc opulentum tuum talentum. Oremus omnes et meditemur illud Petri, in hac Hollandiae nostrae tempestate: K*ύριε σῶσον ἡμᾶς ἀπολλύμεθα*[1]. Unum aut alterum puto adhuc consilium reliquum, quo res propemodum deplorata possit restitui. Sed non audiendum solum, aut cognoscendum, sed serio adhibendum est. De quo optarem paulo tecum conferre prolixius et familiarius. Ac si scirem, quando te Rotterodami possem reperire, non facerem, quin hac de causa ad te properarem. Si etiam eius aliquid forte Amplitudo tua habet, quod mecum communicare voluit, aut etiamnum volet, quam libentissime fieri id vellem. Statui quidem hac aestate Hagam semel adhuc excurrere, sed nescio id integrum quando fiet. Tum non committam, quin, Deo dante, te compellem et videam. Vale vir Amplissime, Deoque commendatissimus vive. Dordr. CIↃIↃCXVII. IV. Iul.

518. 1617 Juli 8. Aan J. Meursius[2].

Vir Clarissime.

Tum pro dulcissimis Theophylacti literis[3], tum pro plenissimis omnifariae eruditionis Atticis Lectionibus[4], et publico, et privato meo nomine gratias tibi ago maximas; agent et omnes quibus datum est ista suo pretio aestimare. Neque minus tibi debeo altero nomine, quod et veteris nostrae consuetudinis memoriam tam fideliter servas, et in eodem affectu constanter perseveras. Ingratissimus sim, ni haec mihi sint gratissima. Ita velim tibi persuadeas, doctissime Meursi, me, quoties animum a molestioribus curis licet avocare, nullum tempus tanta cum voluptate respicere, quam illud cum in amoenissimis studiis pariter adolescebamus, tuaque mihi et diligentia et assecuta diligentiam fama magnum ad praeclara quaeque capessenda incitamentum erat. Quae nunc est vita frui vobis haud aeque mihi permittit, quin vos amem atque admirer prohibere non potest: quippe cum omni dignitate illustrius mihi videatur, eorum qui de literis optime merentur, amicitia censeri. Curatores Academiae vestrae, quos tui amantes esse non dubito, magis magisque agnituros tua in publicum merita confido; atque utinam ea sit testimonii nostri auctoritas, ut inservire tuis commodis tuoque honori possit. Nihil plane est quod facturus sim libentius, quam ut virum in promovendis literis indefessae industriae, deinde amicum veterem atque constantem, aliqua in parte adiuvem. Vale vir eruditissime. VIII Iulii CIↃIↃCXVII. Rotterodami.

Tuus
H. Grotius.

Adres: E. hoochgeleerde wyse voorzyenige D. Iohanni Meursio doctor in de Rechten Professeur in de Universiteyt tot Leyden. Loont den bode.

1 Matth. VIII, 25.
2 Hs. Stadtbibl. Hamburg, cod. Sup. ep. f°. 94 f. 3. Gedrukt Meursii Opera XI p. 281.
3 Theophylacti archiep. Bulgariae Epistolae. Ioa. Meursius nunc primum edidit. Lugd. Bat. 1617. De uitgever van dezen brief, Opera XI p. 281, leest: Theophrasti literis.'
4 Atticarum lectionum libri VI. Lugd. Bat. 1617.

519. 1617 Juli 9. Aan J. Overall[1].

Reverendissime Domine ac Pater.

Exosculatus sum aliquoties literas, ex quibus et te vivere, et mei memorem, esse intelligo. Tomsonianum librum prevelim edi emendatius[2], ita enim meretur et argumentum, et in argumento authoris industria. Meam de Imperio summarum Potestatum diatribam velim et legas diligenter, et iis, quorum iudicio aliquid tribuis, tradas legendum, servesque donec redibit Eliensis[3] ..... ac deinde collecta omnium iudicia, si impetrari id potest, cum libro ad me redeant. Controversias de Praedestinatione magis magisque in schisma erumpere, est sane, ut scribis, et dolendum et iniquum. Atque Serenissimi Regis id vel maxime, ut scio, tuque nuntias, improbantis autoritas obtenditur. Quasi postremis ad Ordines Epistolis[4] pullulare haereses cum dicit, eo animo complectatur sententias a Calvino dissidentium. Mitto pietati tuae librum, qui Epistolas duas complectitur: alteram Walachrorum, qui Calvinum ferme sequuntur, alteram Remonstrantium, qui ad Melanchthonem accedunt propius[5]. Ex eo libro promptissimum erit omnem controversiae statum intelligere. Rogo advertas animum, si res tuae permittunt; et qua potes, veritati pacique ne desis. Ego Deum precabor, ut te, tuique similes, bono sanctae suae Ecclesiae diu servet. Vale mi Pater. 9 Iulii 1617. iuxta Calendarium novum. Roterodami.

Tuae pietatis reverentissimus
H. Grotius.

520. 1617 Juli 30. Aan G.J. Vossius[6].

Vir Clarissime.

Duos nostrae diatribae locos, in quibus conversioni remissionem opponens eiusdem remissionis impetrationem conditionatam et puram praestationem minus explicate distinxeram relegi et concinnavi non nihil. Tu pro arbitrio deme, adde, muta. Conieci et subitaria quaedam in chartam ex quibus peti posset praeloquii materia, quod ita temperari debet, ut nihil admisceatur quod ad nos ornandos pertineat, ne laudatorem accivisse videar. Ego et haec et mea omnia tibi commendo. Deus te incolumem diu servet. Hagae 30 Iulii 1617.

Tuus totus
H. Grotius.

1 Gedruckt Epistolae p. 41. Epistolae ecclesiasticae p. 484. Antwoord op n°. 516. Beantwoord door n°. 526.
2 Zie p. 523 n. 2.
3 Andrewes.
4 De brief van 20 Maart 1617; zie Rogge, Wtenbogaert II p. 428 vv. Knuttel 2358-2360; Epistolae ecclesiasticae p. 482.
5 Het p. 540 n. 3 genoemde boekje; zie ook p. 570 n. 4.
6 Gedrukt Epistolae p. 42. Over den druk van de Defensio; cf. p. 498 n. 4.

521. 1617 Juli 30. Aan G.J. Vossius[1].

Vir Clarissime.

In mentem mihi venit corpori Confessionum Evangelicarum subiecta Veterum testimonia, in quibus multa sunt quae ad Satisfactionem pertinent. Rogo videas ut si qua forte tuam diligentiam effugerunt addantur caeteris quo testatior sit Sanctae Dei Ecclesiae in tanti momenti dogmate consensus.

De his quae in Conventu aguntur velim tecum conferre; ero autem Hagae diebus Mercurii, Iovis, Veneris et Saturni ante meridiem; si interea non est tibi excurrendi otium, veniam Lugdunum sub VIII. Augusti, modo tui isthic inveniendi spes sit. Literas has quaeso ad Cluverum perferri iubeas. Accepi e Gallia quaedam tradenda Bertio, Meursio, Heinsio; sed cum non multum referat quando ea accipiant malim tradere quam mittere. Vale Virorum optime et constanter nos ama. 30 Iulii 1617.

Tuus *ἀδόλως*
H. Grotius.

522. 1617 Aug. 6. Aan G. van den Boetzelaer[2].

Ex epistola Hugonis Grotii ad Dominum Baronem de Languerack Legatum etc. Lutetiam.

Moluccas iam pridem nostri tenent, etsi in parte insularum haeret Hispanus. Sed de Maniliis occupatis rumor huc pervaserat, haud satis certis auctoribus, et probabilis tamen, quia satis validam classem a nostris illuc iisse constabat. Ad Indiam, ut scis, duplex hactenus patuit via, altera campsato in Orientem Bonae Spei Promontorio, quae frequentior, altera per fretum Magellanicum, quod ob angustias summas anfractusque multiplices nonnisi tarde nec sine periculo transitur. Interiacet autem fretum Magellanicum Oceano huic nostro, qui inter Orbem veteribus cognitum et Americum tenditur, et alteri Oceano qui partem Americae aversam alluens in Sinas et Indiae ultima se porrigit. Hunc Oceanum Austrium alii, nonnulli Pacificum vocant. Creditum vero hactenus et inscriptum tabulis sub Notio cardine ingentem iacere terram continentem, cuius partem obiectam Americae modico sui angulo freto Magellanico finiri. Eam terram Antarcticam multi aut Australem, Hispani Terram Ignium vocant, quod ignes ibi a se visos nautae nonnulli nuntiaverunt. Caeterum ut plerumque remotissima Orbis fabulis praebent materiam, ita hic quoque Geographorum coniectura a vero aberravit. Non enim unam esse terram, quae vastum illud spatium impleat, sed consparsum insulis Oceanum quotidie magis magisque apparet. Itaque nihil mirum naves Isaaci Mairii[3] et sociorum sexaginta leucis citerius quam est

1 Gedrukt Epistolae p. 42. De brief handelt evenals n°. 520 over den druk van de Defensio.

2 Excerpt Bibl. Nat. Parijs fonds Dupuy 675 f. 21. Grotius placht bij zakelijke brieven, welke ook in handen van anderen dan den geadresseerde konden komen, mededeelingen over gebeurtenissen in patria, of van persoonlijken aard in te sluiten. Als zoodanig beschouw ik bovenstaanden brief; zie ook p. 457 n. 3 en n°. 523.

3 Over Isaac Lemaire en den hier bedoelden tocht zie Bakhuizen van den Brink, Isaac Lemaire, in zijn: Studiën en Schetsen over Vaderlandsche Geschiedenis en Letteren IV p. 225.

fretum Magellanicum invenisse pervium mare, qua transiverunt commode intra horas octo: aestus ex Australi Oceano in nostrum se effundit, iterumque resorbetur. Haec via cum naves ex adverso Americae, ubi Chiliensium littus primum occurit, perduxisset, facile deinde ipsis fuit per fluctus Australes in Moluccas et Indiam vehi. In hoc itinere etiam Novam Guineam insulam esse patuit. Cum vero incognita antehac via naves istae Iavam venissent, ibi alteri earum manus iniecta est a Societatis nostrae Indicanae mercatoribus; inde lis nata quae nunc coram Ordinibus Foederatis ventilatur. Indicani mercatores negant cuiquam ius esse extra suam Societatem in India negotiandi, qui Ordinum sit subditus. Pars adversa privilegium ipsis datum non ultro aiunt pertinere quam ad navigationes eas quae in ortum a Bonae Spei Promontorio aut per Magellanicas fauces diriguntur. Et sane ita se verba habent. Addunt argumentum suae sententiae, quod per Septentrionalem quoque Oceanum transitus ad Sinas Indosque multiplici via quaesitus sit, non dubio ea spe ut invento transitu cum Indis mercimonium exercere liceret. VI. Augusti CIↃIↃCXVII.

523. 1617 Aug. 8. Aan G. van den Boetzelaer[1].

Ex alia epistola.

Lamerius[2] insignis nauclerus transitum reperiit in mari meridionali per quem tribus mensibus ocyus ad Indos Orientales navigatur, quam hactenus per fretum Magellanicum fieri solet. Nostri illic bene rem gerunt. Naves hic appulerunt quatuor, duae maiores, duae itidem celeres, omnes egregie onustae. VIII. Augusti. CIↃIↃCXVII.

524. 1617 Aug. 9. Van G.M. Lingelsheim[3].

Amplissime vir. S.

Literas tuas una cum opere tuo de iure summarum potestatum circa Sacra[4] recte accepi, ac avide perlegi; Domino Brederodio[5], qui fasciculum tuum tradiderat, legendum dedi, inde ad Pareum[6] detuli, qui scripto sententiam suam explicavit, quod hic habes sua manu signatum; eidem tradidi quoque responsum ad Epistolam Walachrensium[7], quam mihi fassus est ad se missam fuisse; habes ad eam quoque quid reponat. Vides praeoccupatos animos, atque utinam malis vestris remedium adferri posset, antequam ad publicam perniciem ruant!

Mihi longe gratissimum fuit cognoscere ex scripto tuo multa acerrimo iudicio excogitata; liber est refertus exacta doctrina, ac multa noviter explicata magno iudicio. Sic perge bene mereri de re publica. Iam librum tuum habet sub manibus Scultetus noster, a quo obtinebo quoque censuram suam, quam etiam ad te mittam. Interest ut horum iudicia habeas, tu deinde tuo uteris, et facies ut

1 Excerpt Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 675 f. 22. Zie p. 575 n. 2.
2 Zie p. 575 n. 3.
3 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2. Gedrukt Epistolae ecclesiasticae p. 484. Reifferscheid Quellen I p. 85. Antwoord op n°. 514. Beantwoord door n°. 528.
4 Zie p. 527 n. 7.
5 P. Brederode, agent (consul) der Staten-Generaal te Heidelberg.
6 Zie p. 530 n. 8.
7 Zie p. 540 n, 3.

quamprimum lucem videat. Utinam et animus tibi esset Historiam[1] tuam publico non invidere, tolle moras. Nulla ne spes est, ut etiam fruamur Parallelis[2] tuis? quae summa cum voluptate olim apud vos in parte legi. Nihil optatius mihi contingere posset. Senator Montonaeus orator Sabaudi apud nos auxilia urget, et obtinebit aliquid; quamvis confoederati nostri lente nimis agant. Det Deus Ecclesiis vestris pacem, et tibi vires ad avertenda mala quae imminent. Vale vir et amice praestantissime. Heidelbergae. IX Aug. 1617.

T. omni studio et cultu
Georg. Michael Lingelsheim.

Adres: Amplissimo et Clarissimo viro Dn. Hugoni Grotio Iurisconsulto, et Syndico Roterodamensi, Domino suo colendo. Roterodamum.

525. 1617 Aug. 10. Van C. van der Myle en H. Grotius aan D. Heinsius[3].

Virum nobilem et utraque fortuna insignem Foppium ab Aysema[4] tibi commendamus, non sane perfunctorie, neque dicis causa, sed ut amantem eruditorum et dignum vicissim qui ab eruditis ametur. Ordines Federati cum multa haberent agenda apud Balthicas civitates, neminem reperire potuerunt, cui potius legationem, et quidem permanentem, crederent. Quare recte et pro tua humanitate feceris, si hunc virum suis virtutibus praeclarum, deinde publica quoque dignitate ornatum ostendas tibi esse quam gratissimum. Hagae Comitatensi X. Augusti CIↃIↃCXVII.

Tibi addictissimus
Cornelis van der Myle. H. Grotius.

Adres: Clarissimo eruditissimoque viro D. Danieli Heinsio Professori, Actuario, et praefecto Bibliothecae. Lugduni Batavorum.

526. 1617 Aug. 23. Van J. Overall[5].

1 Zie p. 40 n. 4.
2 Zie p. 29 n. 2.
3 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 439. De brief is door Grotius geschreven.
4 Foppe van Aitzema, een Oost-Friesch edelman, tot 1614 in dienst van den Hertog van Brunswijk, in 1617 tot Agent van de Staten bij de Hanze-steden benoemd; hij vestigde zich toen in Lubeck, later in Hamburg. Zie P.L. Muller, Foppe van Aitzema te Regensburg (Progr. Gymn. Leiden 1869/70); G. Das. Foppe van Aitzema. 1920.
5 Hs. U.B. Amsterdam, cod. 30 Ak. Gedrukt Epistolae ecclesiasticae p. 485. Antwoord op n°. 519.

Salutem in Christo. Accepi literas tuas, Clarissime Domine, cum responso Remonstrantium ad epistolam Walachrorum[6], legique libenter et miror doleoque esse tam multos qui sententiam tam moderatam, tam piam et doctam ferre non possint; ita Parcarum tabulae valuerunt. Ego hodie diocesim meam peto in occursum Serenissimi regis per eam e Scotia redeuntis, qui abiens in mandatis mihi

6 Zie p. 540 n. 3.

dedit, ut illi reduci ad Coventriam adessem, zelotarum quorundam causa, qui in illa urbe morem ecclesiae nostrae, sacramentum corporis et sanguinis Christi de geniculis accipiendi oppugnant, aut eum saltem colere et custodire recusant. Ubi si Eliensis[1] in comitatu regio fuerit, tradam illi librum tuum de imperio summarum potestatum circa sacra, uti rogas; sin prius a Regis comitatu in suam diocesim reverterit, remittam Londinum ad aedes eius quam primum illuc redierit. Tu recte feceris, si literas ad eum eo nomine perscripseris. interea dum ad urbem rediero, quod ineunte Octobri deo volente facturus sum, et te praestantissime Groti et causam vestram Deo optimo maximo commendabo precibus meis, nec alias verbis factisque defuturus sum si eam quocunque modo promovere potuero. Vale. Idibus Augusti. 1617.

Tui studiosissimus
Io. Overallus
Coventrensis Lichfeldensis.

Adres: Clarissimo domino D. Hugoni Grotio, Ordinum Hollandiae et Westfrisiae fisci advocato. Roterodamum.

527. 1617 Aug. 31. Aan G.M. Lingelsheim[2].

Vir amplissime!

Librum, quo nobilem materiam de iure maiestatis circa ecclesiastica[3] tractavi, in manus tuas venisse, per literas Brederodii[4] ad Mylium factus sum certior. Non urgebo importunius. Scio, quantopere mea tibi curae sint. Itaque iudicium non de universo tantum opere, sed et de singulis partibus, et tuum et eorum, quos adhibere tibi visum erit, ubi commodum vobis erit, exspectabo. Interea mitto diatribam contra Socinum pro tuendo vere salutari dogmate de Christi satisfactione[5]. Nolim succenseant theologi, quasi ipsorum operam occupaverim. Id enim ago praecipue, ut argumentis a iure petitis respondeam, caetera accessionis vicem habenda sint, neque tamen edidi ego, sed amici, sperantes aliquid lucis vero hinc quoque affulsurum. Rogo legas legendumque aliis praebeas, et si quid animadverteris minus dictum recte, moneas libere, ut secunda editio habeat unde aliquid proficiat. Apud nos res adhuc fervent. Sicut eos non possum non laudare, qui magno zelo se opponunt Socini erroribus, etsi eos nemo defendit, tamen quia possunt per has disputationes invalescere, ita contra calidum secedendi studium ob solas de praedestinatione controversias, et si quae sunt similes, de quibus inter pios doctosque non semper convenit, ex animo detestor. Urgent multi synodum nationalem; ego maiorem mallem, et cuius pars magna ex exteris constaret. Nam domestica iudicia vereor ut satis habitura sint integritatis atque

1 Andrewes.
2 Afschrift Kon. Bibl. Kopenhagen. Gedrukt Reifferscheid, Quellen I p. 85. Beantwoord door n°. 538.
3 Zie n°. 514. Den brief van Lingelsheim van 9 Aug. (n°. 524) had Grotius nog niet ontvangen. Zie ook n°. 528.
4 Zie p. 576 n. 5.
5 Zie p. 498 n. 4. Het boekje was dus thans gedrukt en kon verzonden worden. De voorrede van Vossius is van 8 Kal. Sept. (= 25 Aug.) 1617.

auctoritatis, tanta est animorum exulceratio, tot denique praeiudicia. Deus nobis eum det exitum, qui gloriae nominis sui conducat, nos non desinemus operam, si possumus, sin minus, vota certe bono ecclesiae commodare. Vale virorum optime.

Prid. Cal. Septemb. CIↃIↃCXVII.

Tuus totus

H. Grotius.

528. 1617 Sept. 3. Aan G.M. Lingelsheim[1].

Vir amplissime!

Post scriptas ad te literas[2], cum quibus meam contra Socinum diatribam tibi transmisi, tuae mihi literae traditae fuerunt, e quibus lectum a te librum de imperio summarum potestatum circa sacra laetus intelligo; neque parum gaudeo, reperta in eo tibi quae non displicerent. Sed si me amas, quod demonstrasti saepissime, rogo, si quid a vero alienum deprehenderis, eius me moneas, idem ut faciat Scultetus rogo, et si qui sunt politici ordinis harum rerum intelligentes. D. Paraeus, ut video, librum non legit, contentus summas evolvere: visus imbecillitatem excusat. Utinam possem illi anagnosten adiungere, ut, quae legere non potest optimus senex, ea legente alio audiat. Tu si id curaveris, obstrinxeris me plurimum. Bidui aut tridui res est, et digna est materia, cui tantillum detur temporis. Si id impetrari a d. Paraeo potest, facile intelliget ea, quae ipse contra Iesuitas defendit, adversus eosdem, et si qui alii eorum insistunt vestigiis, a me defendi: accurate a me distingui ius ab usu iuris, in iure utendo commendari summis potestatibus aequitatem et prudentiam, inter cuius praescripta hoc quoque esse, ne recepta temere mutentur. Ecclesiae canonas a me haberi optimam et aptissimam ferendis legibus materiam, multaque alia, quae ostendunt quam sim sollicitus, ne ordo bene constitutus convellatur iuris obtentu. Atque, ut verum dicam, haec me praecipue causa impulit, ut accuratius totum hoc argumentum pertractarem, ne quis ea, quae de iure potestatum antehac ex occasione scripsi, maligna interpretatione depravet; quod iam fecerunt quidam, quos directe refellere nolui, satis eos refutari arbitratus rotunda sententiae meae explicatione. Quod Brederodius noster metuit, ne aut nostrae aut Germanorum principum causae obstet id, quod non nos primi, sed post omnes eos, qui politica scripserunt, Bodinum[3], Tolosanum[4], Keckermannum[5],

1 Afschrift Kon. Bibl. Kopenhagen. Gedrukt Reifferscheid, Quellen I p. 86. Antwoord op n°. 524. Beantwoord door n°. 538.

2 N°. 527.

3 Jean Bodin (1530-1596), auteur van ‘de Republica’.

4 Pierre Grégoire; zie p. 476 n. 2.

5 Barth. Keckermann, theoloog, en rector van het Gymnasium te Danzig, waar hij 1608 overleed. Schreef o.a. ‘Systema disciplinae politicae’; Hanau 1608. Reifferscheid (l.l. p. 733) meent dat de afschrijver van dezen brief zich vergist heeft, en dat hier een andere naam gelezen moet worden. Maar in zijn Memorie van mijne Intentiën (Verhooren en andere bescheiden betreffende het Rechtsgeding van Hugo de Groot, door R. Fruin uitgegeven in de Werken van het Historisch Genootschap, Nieuwe Reeks n°. 14) p. 6 zegt Grotius: ‘Ick en gevoele nyet anders als 't gunt onder onse Theologanten Musculus ...., onder de Politiquen Keckermannus, Althusius ende meest alle Rechtsgeleerden’.

Althusium[1], Arnisaeum[2] tuemur, frustra est, et ei rei liber noster occurrit. In Belgio principes nunquam fuisse *αὐτοκράτορες* certissimum est: summum imperium si non actu, certe habitu, ut loquuntur, penes Ordines fuit, quod antehac a nobis demonstratum[3] brevi forte documentis pluribus probabitur. Quare Ordines suscepta legum tutela et imperii administratione facere debuerunt quod ipsorum erat officii, purgare ecclesiam idolis aliisque erroribus. In Germania *τὸ κράτος* itidem est penes Ordines, quorum lege ad singulos quoque principes ius de religione constituendi derivatum est; neque possunt principes ius illud tueri, nisi ex eo iure, quod summis potestatibus competens, etiam minoribus potestatibus communicari interdum solet, cuius rei exempla plura in libro nostro adduximus.

Ut ad caetera veniam, gaudeo Paraeum perstare in discrimine quaestionum fidei et quaestionum theologicarum; quae autem apud nos disputantur posterioris esse generis plurimi summae religionis et doctrinae viri indicant. Nuper admodum ex Britannia accepimus episcopi Spalatini[4] et aliorum Angliae antistitum iudicium, quo id clare continetur. Arminii pars sua pro necessariis non venditat, sed aequum ius ac libertatem aut fandi aut tacendi iuxta dissidentes postulat. Rectius posse exquiri exterorum iudicia, statu controversiae recte formato, fateor. Sed puto cuilibet erudito non esse difficile, statum ex Hagiensi collatione, quae latino sermone edita est[5], exstruere. Quod suadet d. Paraeus, quod pars utraque se, quantum fieri potest, ad exterarum academiarum et ecclesiarum iudicia conformet, ut retineatur consensus et contentionum tollantur scandala, mihi non displicet. Lutheranis video a d. Paraeo et aliis Palatinis theologis non politicam tantum societatem - id enim alterius est fori -, sed Christianam communionem offerri, cum tamen non nesciant quae sit illorum de praedestinatione, libero arbitrio et perseverantiae certitudine sententia. Si illi in deterius in dies abeunt et ab aequitate omni longius recedunt, certum est non posse invitos ad communionem trahi: sed illud manet iudicatum ab ecclesiis vestris illas, quas dixi, controversias ius fraternitatis non abrumpere. Quod cur nostris, quoque disputationibus aptari nequeat non video. Nam quod dicitur inveteratum schisma laxioribus remediis curandum quam recens, id quam verum certumque sit dubito. Nam certe tempus nunquam efficiet, ut dogma aliquod sit magis minusve ad salutem necessarium, ac proinde dignum aut indignum iure communionis. Quid quod non minus laborandum videtur pro retinendis quam pro reducendis ad unionem fratribus? Veteres patres aliter quam Augustinum loqui de hisce capitibus recte animadvertit Paraeus. Neque tamen eos puto eius fuisse sententiae, cuius fuit Pelagius, alioqui non catholici, sed haeretici essent habendi. Manifesta enim est haeresis, regenerationem et fidem adscribere naturae viribus, quod fecit Pelagius. Patres antiqui defendunt liberum arbitrium, sed

1 Joh. Althusius, prof. Juris te Herborn, later te Steinfurt (1557-1638), schrijver van 'Politica methodice digesta', 1603.
2 De p. 308 n. 4 genoemde Henning Arnisaeus. Reifferscheid l.l. p. 733 leest 'Amisaeum' en meent dat Arumaeum gelezen moet worden, dus dat Dom. Arumaeus bedoeld is.
3 In zijn Liber de Antiquitate Reipublicae Batavicae p. XXXV v.v.
4 M.A. de Dominis; zie p. 592 n. 1; zijn 'iudicium' is de p. 585 n. 1 genoemde brief. Met 'Angliae antistitum' heeft Grotius in de eerste plaats Overall op het oog.
5 Zie p. 373 n. 1.

non ut gratiae hominem reformantis necessitatem excludant. Peccatum originis veteres patres apertissime agnoscunt, ita ut Pelagius sibi ab antiquis patribus praesidium accersere nullo iure potuerit. Augustinus Pelagium oppugnans argumentum sumsit a praedestinatione, quam paulo aliter delineavit, quam ante eum catholici scriptores fecerant. Synodi Carthaginiensis et Milevitana damnarunt Caelestium et Pelagium et gratiae honorem tutatae sunt, ut tamen totum illud praedestinationis dogma omiserint et reliquerint indefinitum, quod non potest nisi consulto factum esse, cum uni synodo adfuerit Augustinus, et iam quaedam eius scripta exstarent. Semipelagiani postea orti in Gallia praedestinationis dogma ita explicarunt, ut patres ante Augustinum omnes, sed simul initium fidei naturae viribus acceptum tulerunt. Non in omnibus quidem, sed in quibusdam synodus Arausicana hunc errorem damnavit, quaestionem de praedestinatione iterum relinquens intactam. Caelestius, Romanae ecclesiae episcopus, ex Augustini libris quaedam excerpsit ad defendendam gratiam facientia, eorum quae ad praedestinationis controversiam pertinebant nihil immiscuit, professus insuper profundiores quaestiones tractatas ab iis, qui haereticis restiterunt, non necesse esse aut improbari aut adstrui. Liberi arbitrii et vocem et vim Augustinus etiam tum defendit, cum pro gratia maxime certaret, unde et librum scripsit de Gratia et Libero Arbitrio, quo demonstraret alterum ab altero non everti, simulque occurreret iam tum pullulanti errori monachorum quorundam, qui tam longe Pelagianae haereseos affinitatem fugiebant, ut in partem Manichaeismi relaberentur. Perseverantiam electorum aut perpetuam, aut in fine redditam ex decreto electionis deducit Augustinus, ita tamen, ut quosdam credentes et iustificatos dicat non perseverare, quia ex sententia Augustini fides et iustificatio contingunt etiam reiectis, at fides in fine perstans electorum propria est. Augustino in omnibus, quae contra Pelagium scripsit aut contra Pelagianorum reliquias, ne d. Paraeus quidem subscripserit. Nam, ut caetera praeteream, Augustinus ut certissimum urget adversus Pelagium, infantes Christianorum non baptizatos omnino damnari. Quare videndum, an non ad pacem sufficere debeat, si partes disputantes iis subscribant, quae in synodis Carthaginiensibus et Milevitana ac deinde Arausicana contra Pelagium et Semipelagianos sunt definita. Quod sine dubio non tantum ad nostros morbos sanandos, sed etiam ad parandam viam concordiae cum Lutheranis plurimum pertineret. Multa definire in tam controversis capitibus periculosum est et pronum ad acissuras. Peccatum originis nemo hic est qui negare audeat, nemo itidem qui iustitiae humanae perfectionem adstruat eo sensu, quo a nostris solet oppugnari. Omnis quaestio huc redit, an donum fidei procedat ex antecedente absoluto decreto servandi, et negatio eius doni ex antecedente decreto aut damnandi aut non servandi; item an gratia moveat liberum arbitrium modo praedeterminante an aliter, deinde an regenitus in gravia peccata incidens ante actam poenitentiam sit in statu gratiae iustificantis. Huc mihi recidere videntur ea, quae apud nos disputantur, de quibus iudicium meum haud facile promserim, nisi quod utrosque ego pro charis fratribus habeam, et a caeteris haberi optem quam ardentissime. Deus nobis ea largiatur, quae ad nominis sui gloriam, ecclesiae sanctae aedificationem et animarum nostrarum salutem pertinent.

III. Septembr. CIↃIↃCXVII.

Tuus totus

H. Grotius.

529. 1617 Sept. 8. Aan G.M. Lingelsheim[1].

Vir amplissime!

Brederodius noster ut video scriptione nostra de imperio summarum potestatum[2] magis magisque offenditur, mirum sane, cum tam multi iam exstent eius argumenti libri et ego modum utendi iuris eum monstraverim, qui paci ecclesiae maxime conducit. Putat Barclaii[3] consensum a nobis in hoc argumento urgeri, quod a vero multum abest. Scimus ex Barclaii sententia reges in ecclesiasticis subesse pontifici, sed nefas esse privatis obtentu religionis arma in eos sumere, quibus armorum ius a Deo concessum est; et inferiores potestates pro privatis haberi respectu superiorum ita clarum est, ut non multis egeat defensoribus. Neque id Barclaius tantum, sed quotquot sunt in Anglia protestantes, in Germania quoque plurimi certissimis Scripturae argumentis aliisque rationibus demonstrarunt. Quomodo autem hoc nec causam nostram nec Germanorum principum laedat, in libro nostro videre est. Regina Angliae, cum olim legati nostrae reipublicae causam belli in religionis veritate collocarent, dixit: arbitratam se pro legibus pugnari ab iis, quibus credita esset legum tutela, si aliter se res haberet, neque se neque principem ullum se immixturum causae iniustae et principibus formidabili. Abbothus, archiepiscopi Cantuariensis frater, in Apocalypsim commentans[4], obiectionem Belgicorum armorum solvit eo, quod non privata pro religione, sed publica pro legibus fuerint. Exstat et Francisci Iunii consilium hac de re[5], in quo dicit, sperare se, nunquam tam imprudentes fore nostrates, ut in religionis causa iustitiam armorum adversus superiorem collocent. Qui Iunii Bruti thesibus[6] bellum nostrum defendunt, immerito causam bonam infamant et apud reges omnes traducunt. Nam Bruti commenta omnes respublicas faciunt democraticas, quod non potest regibus non displicere. Si autem dixerimus speciatim nostros principes fuisse *ὑπευθύνους*, et verum dicimus et aliorum principum causam non laedemus. Quoties Iesuitis obiicimus sententias ius regum evertentes, statim nobis Iunium Brutum, Hottomannum[7] et Buchananum[8] opponunt. Satis est, si illis ignoscimus, qui abrepti occasione temporum suorum futuri periculum non satis adverterunt. In posterum agendum est prudentius, et ita defendendae actiones nostrae, ne nostrum quoque statum in periculum adducamus. Papistas principes non habere summum imperium in sacra, verissimum est. Atque ita habeo, nulla re magis everti papismum quam huius iuris propugnatione. Quare non immerito iratus mihi est Gretserus meque

1 Afschrift Kon. Bibl. Kopenhagen. Gedrukt Reifferscheid, Quellen I p. 89. Beantwoord door n°. 538.

2 Zie n°. 528.

3 William Barclay, schrijver van De regno et regali potestate, 1600.

4 Grotius bedoelt R. Abbot, de Antichristo, zooals uit zijn vraag aan Vossius in n°. 552, diens antwoord in n°. 554, en Grotius' antwoord daarop in n^{o}, 555 blijkt.

5 Dit ‘consilium’ van Junius, dat blijkbaar niet gedrukt was, vraagt Grotius aan Vossius in dien zelfden brief van midden Dec. 1617 (n°. 552); waarop Vossius 22 Dec. antwoordt, dat het niet te vinden is (n°. 554).

6 Junius Brutus (waarschijnlijk schuilnaam van Hubertus Languet of van Mornay), wiens Vindiciae contra tyrannos 1579 uitkwam.

7 Franc. Hotman, zie p. 386 n. 3.

8 George Buchanan, schrijver van De iure regni, 1579.

indignis modis excepit[1]. Videt papatus iugulum peti. Ego Barclaium absolute nunquam laudavi. Sed sicubi verum dicunt papistae et multos protestantes habent assentientes, illos honore suo fraudare maligni est animi. Rogo, si qua est occasio, virum bonum[2], sed suspicacem moneas ea, quae distinguenda sunt, non confundere. Monebit ipsum hac quoque de re nobilissimus Mylius. Vale, vir amplissime et nos amare ne desinas.

VIII. Septembr. CIↃIↃCXVII.

Tuus totus
H. Grotius.

Indicium tuum de nostra diatriba pro defensione satisfactionis[3] avide exspectamus.

530. 1617 Sept. 9. Aan G.J. Vossius[4].

Vir Clarissime, summe amicorum.

Mitto soceri tui, cuius memoriam quanti faciam credo te nosse, scriptum omni laude dignissimum, quod edendum ego iampridem iudicavi[5], nunc multo magis ex quo idem videtur Walaeo. Rogo diligenter promoveas *συναθροισμὸν* eorum quae ad *συγχατάβασιν* pertinent, sed ita ne ei tempori quod concinnandae Pelagianismi et Semipelagianismi historiae[6] debetur nimium detrahas. Utrumque enim pariter maturandum est. Editio nostrae de satisfactione diatribae mihi perplacet[7]. Mitto eius exemplum tibi inscriptum cui haec opera ferme plus quam mihi debet, caeteris non inscripsi quia apud illos non arbitror id futurum pretium nomini meo quod apud te est mei amantissimum; deinde ne edere ipse librum videar quod facere me negas. Satis ergo erit si tradas Polyandro, Episcopio, Corvino, Heinsio, et Cunaeo. Praeter ista nihil nunc erat, nisi ut valeres. Nunc Rotterodamum eo, rediturus Hagam sub diem Martis. 9. Septemb. 1617.

Tuus totus
H. Grotius.

531. 1617 Sept. 10. Aan J. Meursius[8].

Vir Clarissime.

Rotterodamum ut veni didici quantum tibi deberem. Ibi enim Chalcidium inveni, nomini nostro tua benignitate inscriptum[9], auctorem reconditae eruditionis, utpote

1 De Jezuiet Jacob Gretser (1562-1625), professor te Ingolstadt. Zijn werken, voor een deel van polemischen aard, bij De Backer-Sommervogel III p. 1743.
2 Brederode.
3 Zie p. 578 n. 5.
4 Gedrukt Epistolae p. 43.
5 Welk werk van Franciscus Iunius door Grotius bodoeld wordt, is onzeker; zie p. 461 n. 2.
6 Zie p. 564 n. 1.
7 Zie p. 578 n. 5.
8 Hs. U.B. Leipzig, cod. 0355 f. 209. Gedrukt Meursii opera XI p. 288.
9 Chalcidius, Timaeus de Platonis translatus. Item eiusdem in eundem Commentarius. Ioh. Meursius recensuit. 1617. Aan Grotius opgedragen. In het exemplaar der U.B. Leiden deze hs. opdracht: 'Viro Ampl. Hug. Grotio I. Meursius S.D. Ecce tibi, vir Ampl., exiguum munusculum

Timaei, qui tot ingenia iam olim exercuit doctissimum interpretem. Elogiis quae mihi nec merenti tribuis erubui; quae sicut dolorem mihi incutiunt

sed veteris, magni, ac constantis adfectus testimonium. Rogo, quod facis, uti facias, meque pari constantia redamare pergas. Ita te Musae et Gratiae ament; ita te diu incolumem habeat Respublica nostra'.

quod amicorum de me spem implere non possum, ita contra gaudium adferunt indicio constantissimi affectus in me tui, de quo, sicut ego nunquam dubitavi, ita iam nemo erit cui dubitare liceat. Ego quod reponam non habeo. tamen, ne nihil mittam, mitto librum[1] aliorum magis impulsu quam sponte mea editum, qui ita ad sacra pertinet ut iuris et historiae non parum suo ambitu comprehendat. Saltem id consequemur, ut aequis hominibus appareat quam longe absint a castris Socini qui non omnibus Calvini sententiis alligandas putant Ecclesias.

Te vero nihil opus *σπεύδοντα χαὶ αὐτὸν ὀτρύνειν*[2] ut pergas de literis optime mereri. Non debet terrere te aetas haec si qua alia rerum bonarum contemtrix: iustam olim mercedem tuis laboribus persolvet posteritas; neque crede me solam tibi *ὑστεροφημίαν* augurari. Cum tam iuvenis inclarescere coeperis senectute tibi mediocri dumtaxat opus est ut posteritati tuae intersis. Quanquam interea spero in praesens quoque eos quibus promovendarum artium cura incumbit daturos operam ne virtutes tuas ignorasse videantur. Ego si unquam quicquam efficere potero, quod ad te iuvandum ornandumve pertineat crede nihil fore quod non aut sine respectu vetustissimae amicitiae merita tua, aut etiam seposita meritorum ratione amicitiae memoria a me impetret. Vale Vir eruditissime. X. Sept. CIↃIↃCXVII. Rotterodami.

Tuus
H. Grotius.

Adres: Viro Clarissimo raraeque eruditionis Iohanni Meursio I.C. Graecarum literarum in Lugdunensi Academia Professori. Lugdunum Batavorum.

532. 1617 Sept. 18. Aan G.J. Vossius[3].

Vir Clarissime atque amicissime.

Seistium audio ita aegrotare ut sit periculo propior[4], quod tamen Deus - si modo id ipsi salutare est - avertat. Cum nihil minus cogitarem obiter ita loquendo praescientiam Dei conditionatam aperte statui, et tamen sunt qui eam negant, quos tamen arbitror eodem modo precari. Vides quid studia possint. Sed ut redeam ad id quod volebam, plane te oro ut exemplar libri nostri de Summarum Potestatum Imperio[5] nanciscaris: opus enim habeo, et vereor ne evagetur. Mittes autem, si placet, Rotterodamum: ibi enim per aliquos post hunc dies sum futurus. Scribit ad me vir summe pius et eruditus Coventricensis, et Lichfeldensis Episcopus[6] mirari se ac dolere Remonstrantium sententiam quam scripto postremo vidit explicatam, tam piam et doctam ferri non posse, ‘Ita’, inquit, ‘Parcarum tabulae valuerunt’. Ipse huic causae se non defuturum pollicetur. In Dioecesi ipsius quidam magnas turbas movent qui nefas habent corpus et sanguinem Dominicum de geniculis accipere. Miserandum est his aliisque obtentibus disrumpi Ecclesias Christi. Rogo dicas

1 De Defensio; zie p. 578 n. 5.
2 Homerus, Il. Θ 293.
3 Gedrukt Epistolae p. 43.
4 Nicolaas van Zeyst; hij overleed vóór 28 Sept. van dit jaar; zie n°. 536.
5 Grotius, of Vossius, had dit tractaat aan Van Zeyst geleend; zie n°. 540.
6 Overall; zie n°. 526.

Typographo ut praeter ea quae ad me misit diatribae contra Socinum[7] exemplaria addat sex alia, sed

7 Zie n. 1.

chartae si non optimae saltem minus malae. Vale Vir optime et nos ama si meremur; sin minus, mone. 18. Septemb. anni 1617.

Archiepiscopus Spalatensis Vir admirandae eruditionis misit Ordinibus Foederatis exemplum quatuor librorum e decem quos promisit de Regimine Ecclesiae. Addit Epistolam in qua ostendit dolorem suum de nostro Schismate praesertim tam levi - ita loquitur - de causa[1]. Promittit sententiam suam se explicaturum libris posterioribus; interea offert consilium, et rem putat talem in qua sine aliarum Ecclesiarum suffragio nihil agi debeat.

Tuus penitus
H. Grotius.

533. 1617 Sept. 21. Aan de Gecommitteerde Raden van Holland[2].

Edele Mogende Heeren.

De heeren Burgermeesters ende Regierders der stadt Rotterdam hadden my expresselijck beschreven om eenighe besoignen, dye door myne absentie wat langh waeren opgehouden, ten eynde te brenghen; ende alsoo de heeren Vroedschappen om verscheyde oorsaecken mosten werden geconvoceert, soo hebben deselve begeert kennisse te hebben van het gunt in de saecken van het Landt passeerde. Ende onder andere verstaen hebbende 't gunt by de Gedeputeerden van de heeren Staten van Zeelant soo mondelingh als schriftelijk aen het Collegie was verthoont ende 't gunt by Uw E. Mo. daerop mede soo mondelingh als schriftelijk was verclaert, oock gelet hebbende op het gunt by de heeren van Dordrecht ende daernae by de heeren van Amsterdam, Enckhuysen, Edam ende Purmerend was gedaen proponeren jegens de Resolutie, in de laeste vergaderinghe genoomen, oock op de verclaringhe, by de voors. vyer Steden in druck uytgegeven[3], daerbenevens onderrecht zijnde, dat deselve vyer Steden ende apparentelijck oock de Stadt van Dordrecht de beschryvinghe van de Staeten op de propositie van de voors. Gedeputeerden van Zeelant recommandeeren, hebben zeer eendrachtelijck verstaen, dat op dye voet de beschryvinghe nyet en behoort te geschyeden als strydende sulcx met de reputatie van het Landt, ende 't gebruyck, tot noch toe in saecken van soodaenighe importantie geobserveert; maer meenen, dat de heeren Gedeputeerden van Zeelant, indyen deselve als noch souden begeeren beschryvinghe van de heeren Staten van Hollandt, last moeten becomen uyt Zeelant om particulierelijck te openen haer voorslaghen

1 M.A. de Dominis, zie p. 592 n. 1; de brief in Epistolae ecclesiasticae p. 485; Nederlandsche vertaling Knuttel 2365. Zijn boek, de Republica Ecclesiastica, verscheen 1617. Cf. Brandt, Historie der Reformatie II p. 694.

2 Minuut U.B. Amsterdam, cod. III C. 5. Gedrukt Brandt, Leven I p. 110. De Staten van Zeeland hadden bij die van Holland er op aangedrongen, te bewilligen in een Nationale Synode. Heb antwoord van Holland, van 5 Aug. 1617, werd door een commissie, bestaande uit Jan van Duvenvoorde en Grotius, aan de Staten van Zeeland overgeleverd, waarbij de laatste een redevoering hield (15 Aug.), die te vinden is bij Brandt, Leven I p. 103. Daarna brachten Duvenvoorde en Grotius nog een bezoek aan Dordrecht, dat zich niet met de z.g. ‘scherpe’ resolutie der Staten van 4 Aug. 1617 kon vereenigen. Geen van beide zendingen had resultaat. Zie Brandt, Leven I p. 102 v.v. Het standpunt van Rotterdam blijkt uit bovenstaanden brief.

3 Verclaringe vande Heeren Burgemeesteren, Raden, ende Vroedtschappen der steden van Amstelredam, Enckhuysen, Edam, ende Purmereynde. 1617 (Knuttel 2357).

aen Uw E. Mo., om te letten off op deselve alrede is geresolveert ofte nyet, ende off in desen tijdt daerop met dyenst beschryvinghe can geschyeden, ende waer de plaetse van de vergaderinghe sal werden geleyt, opdat in alles de eer van 't Landt mach werden betracht. Ende wat belanght de Steden van Hollant ende Westvryeslant, dye mede tot de beschryvinghe souden mogen inclineren, dat deselve mede eerst ende voor al mosten openinghe doen van de poincten van accommodatie, dye by haer souden werden voorgeslagen, om geleyt te worden in deliberatie. Want soo langh deselve Steeden blyven van soodanighe intentie als haer laeste verclaeringhe voor de vergaderinghe gedaen medebrenght, soo houden de voors. vroedschappen voor heel seecker, dat in de vergaderinghe met eenigheyt nyet en sal werden gebesoigneert, alsoo deselve intentie van de intentie van de heeren Edelen ende andere Steden te veel is verschillende, ende als dan geconcludeert soude werden by pluraliteyt; ende alsoo deselve Steden de Resolutien alsoo genoomen nyet alleen nyet en amplecteren, maer by verscheyde maniere tot verachtinghe poogen te brenghen, soo en soude uyt de vergaderinghe, de humeuren alsoo gestelt zijnde, nyet anders volgen als meerder confusie ende disreputatie van de wettelycke regieringhe van 't Landt, dye de voors. Regierders van Rotterdam verstaen nyet dan te veel in peryckel gebraght te sijn door soo veel daetelyckheden ende populaire commotien, dye men ongestraft zyet passeren; welcke licentie ende impuniteyt continueerende, Haer E. achten ontydigh ende ondienstigh op yets vorders te delibereren, alsoo de publycke authoriteyt voor alle andre wercken behoort gestelt te werden in haer vigeur. Dit zijn de consideratien, dye alhyer zijn gemoveert, dewelcke ik U E. Mo. - alsoo ick door eenighe noodighe besoignen ende last van de heeren Burgermeesteren hyer noch eenighe weynige dagen werde opgehouden - mitsdesen wel hebbe willen mededeelen, om daerop te letten sulcx als deselve ten meesten dyenste van 't Landt sullen bevinden te behooren. Ende sal hyermede,

Edele Mogende Heeren, Godt bidden om Uwe E. Mo. voorspoedighe Regieringhe.

Den XXI Septembris XVI^{c}XVII. Tot Rotterdam.

Uwer E. Mo. zeer dyenstbereyde
H. de Groot.

534. 1617 Sept. 22. Aan Willem de Groot[1].

Mi Frater.

Meam contra Socinum diatribam[2] iam credo acceperis. Res Ecclesiae apud nos adhuc in turbido sunt; det nobis exitum Deus. Utinam boni nobis aliquid Maurerius[3] adferat, quem avide exspectamus. Res Venetas et Allobrogicas[4] in pacem spectare credibile est; in Germaniam incubituras vires Hispaniae ut imperium Ferdinando destinetur. Principi Condaeo, ut spero, ista

1 Gedrukt Epistolae p. 759.
2 De Defensio; zie p. 578 n. 5.
3 De Fransche gezant Du Maurier, die in October de terugreis aanvaardde. Hij was in April naar Frankrijk vertrokken; zie p. 557 n. 6.
4 Savoye.

custodia dabit quod solum ipsi deerat, prudentiam. Nam et Arvernum[1] aiunt ex carcere factum sapientiorem, De D. Langeracensis[2] ad nos reditu nihil futuram puto. Quare cogitandum tibi est quomodo cum optima ipsius gratia alio posses discedere, ne tempus tibi diutius pereat. Argentum undecunque extricandum est. Picturas[3] quas promittis exspectabo. Molinaei argumenta quae perscribis mihi non videntur satis firma. Nam quomodo incerta erit praedestinatio fundata in praevisione, cum praevisio divina sit certissima. An incerta sunt omnia vaticinia de rebus contingentibus? An incertum decretum de Christo per Iudaeos et Romanos morti tradendo, quanquam et Iudaei et Romani potuerunt a tanto scelere abstinere, nulla in id necessitate compulsi? Neque vita aeterna desinet donum esse gratuitum, si praedestinatio sit ex fide: non magis enim id sequetur ex praedestinatione, quam ex iustificatione, quam ex fide esse nemo negat; et tamen gratuita est iustificatio. Longe aliter Paulus argumentabatur qui ex Fide nos iustificari ideo dicit, ut per Gratiam iustificaremur, et Fidem ubique debito opponit. Merito sane: nam Fides ista in remissionem peccatorum omnem operum excludit gloriationem, neque ipsa spectatur ut opus, sed ut actus Christum sibi applicans: quemadmodum qui Serpentem aeneum intuebantur iis contingebat sanitas, non quod visio suapte natura ad sanitatem prodesset, sed quia illo, non alio modo Deus istam gratiam largiri constituerat. Reprobationem non posse statui anteriorem lapsui recte sentit ac probat Molinaeus. Indurationem quoque non male explicat, dum illud addatur nemini eam infligi ob pravitatem agnatam atque inevitabilem, sed ob veritatem in iniustitia detentam, violatumque conscientiae testimonium; quod Scripturas attente legenti liquido apparet. Vale mi Frater, et me de rebus tuis saepius fac certiorem.
Rotterodami 22 Septembris 1617.

Tui amantissimus Frater
H. Grotius.

535. 1617 Sept. 25. Van P. Cunaeus[4].

Gratias tibi ago, vir ampliss., pro insigni munere tuo[5], quod nobis attulit Vossius. Iam a multo tempore nullum scriptum in manus meas pervenit, quod magis animum mihi expleverit. Ita ubique argumentorum vi atque gravitate lectorem percellit. Utique crucem omnibus fixisti, qui plausibilem haeresin commenti, late iam seculum veneno suo afflaverant. Quare, ni aliud praesidium ad caussam deploratam adferant, actum de illis est. Hoc tibi orbis Christianus, hoc omnes boni acceptum ferunt. neque profecto aliud maius debere tibi possumus. Vale. Lugd. Bat. 25. Septemb. 1617.

1 Condé was 1 September gevangen genomen, de graaf van Auvergne, Charles de Valois, hertog van Angoulème, 26 Juni uit de gevangenschap ontslagen. Bazin, Histoire de France sous Louis XIII, tom. I p. 214 en 224.

2 De Nederlandsche gezant in Parijs, Van den Boetzelaer.

3 In den brief van 1 Dec. 1617 (n°. 548) dankt Grotius voor imagines, die Willem gezonden heeft.

4 Gedrukt Cunaei Epistolae p. 99. Beantwoord door n°. 536.

5 De Defensio; zie n°. 530.

536. 1617 Sept. 28. Aan P. Cunaeus[1].

Vir Clarissime.

Benignius de opere nostro sentis quam accuratissimum tuum iudicium decet. Sed hoc amplius tibi debeo quem decipere nihil potuit praeter nostri amorem. Rogo pergas ita velle falli. Sed magis etiam me obligaveris si quae in legendo libro deprehenderis minus recte aut commode dicta, eorum me moneas ea libertate, qua uti inter se amicos convenit. Paratur nova editio[2] quae utinam te adiuvante in melius procedat.

Obitum viri summarum virtutum soceri tui[3] gravissime fero. Scio quibus temporibus quantum subsidium non urbs modo ista, sed et patria amiserit. Certe in nostro conventu nulla liberior, nulla prudentior vox erat. Quanquam autem publicis malis fideliter indoleo, movet tamen etiam privatae iacturae sensus: diligebat enim me quanquam tot annis minorem fraterne, nec quoquam ferme nostri ordinis familiarius utebatur. Et quemadmodum ego illius sequi gaudebam vestigia ita nostri vicissim labores ipsi probabantur. Si quid unquam evenerit in quo testari possim quanti ipsum fecerim, et quantopere glorier ipsi amicus fuisse, avide arripiam. Tibi vero, vir inter literatos eminentissime, hac commendatione opus non est, quod viri optimi et de patria praeclare meriti es gener. Tibi ipse, imo aliis quoque commendandis sufficis, apud illos certe qui doctrinae ac virtuti premium norunt ponere. Quare in eo, de quo scribis, unice tibi faveo; neque unquam deero eximiis ingenii tui dotibus id praebere testimonium quod amicitia exigit, et ni amicus essem veritas imperaret. Rogaveram nuper Vossium, deinde Corvinum, ut chartas quasdam partim Latinas, partim Belgicas, quas socero tuo legendas dederam, quarumque usum res praesentes exigunt, mihi tradi curaret; idem tibi commendo. (Illae) chartae sunt literae utriusque iuridici Senatus[4] ad Ordines, cum libello uno atque altero eiusdem argumenti. Vale, vir laudatissime. XXVIII. Sept. CIↃIↃCXVII.

Tuus
H. Grotius.

Adres: V.C. Petro Cunaeo I.C. et Professori Lugduni Batavorum.

537. [1617 einde Sept.]. Aan G.J. Vossius[5].

Vir Clarissime.

1 Hs. U.B. Leiden, cod. Cun. 2. Gedrukt Cunaei Epistolae p. 100. Antwoord op n°. 535. Beantwoord door n°. 540.
2 Zij kwam nog dit jaar uit; Rogge 259.
3 Nic. van Zeyst; zie p. 511 n. 2 en p. 584 n. 4.
4 Dit ziet waarschijnlijk op den tegenstand bij het Hof van Holland en den Hoogen Raad tegen de Resolutiën van de Staten in kerkelijke aangelegenheden, waarover zie Brandt, Historie der Reformatie II p. 647 v.v.; Brandt, Leven I p. 112. De daar genoemde Deductie van Grotius in de z.g. Hollandsche Consultatien (Rogge 140) III n°. 326.
5 Gedrukt Epistolae p. 43. Ik stel den brief op einde Sept. 1617, omdat Grotius ook in n°. 532 van 18 Sept. om terugzending van zijn verhandeling de Imperio vraagt.

Multum metuo ne aliquo deerret exemplum nostri libri de Iure Summarum Potestatum circa Sacra. Quare si importunus sum veniam dabis. Scio te Pelagiana[6] historia, forte et colligendis quae ad Tolerantiam pertinent occupatum

6 Zie p. 564 n. 1.

vix quicquam habere reliqui temporis quod mihi amicisve aliis impendas. Tamen quia diatribae contra Socinum novam editionem[1] parari audio, velim illa quoque non minus quam prior aliquid tibi debeat. Ergo si quid observaveris aut tu aut qui nos amant alii, velim fieri certior. Martis die et his qui sequuntur Hagae sum futurus. Has scribo Rotterodami.

Tuus totus
H. Grotius.

538. [1617 einde Sept.]. Van G.M. Lingelsheim[2].

Ternas tuas pr. Kal., III. et VIII. Sept. datas recte accepi, cum longe gratissimo munere Apologiae tuae de Satisfactione Christi, ad quas ideo tardius respondeo, ut desiderio tuo satisfacere possem. Summa cum voluptate et fructu legi tractatum tuum, in quo admirabilem industriam in tuenda coelesti veritate adhibuisti, et rectam rationem propugnandae veritatis ostendisti. Omnia ex fundamentis Sacrae Scripturae et rationibus ita demonstrasti, ut dubii nullus amplius locus relictus sit. Non tu hic pro more aliorum adversarium exagitasti, ut invidiam conciliares, aut in improbitatem adversarii invectus es. Rem ipsam clare et perspicue exhibuisti, et demonstrationibus ita firmasti, ut veritas nuda pateat et fallaciae omnes profligentur. Idem iudicium est omnium, qui laudatissimam hanc tuam lucubrationem legerunt. Cumque hactenus doctrinam tuam in bonis literis ac scientiis admiratus sim, iam etiam exactam peritiam tuam in sacris suspicio et exosculor. Det tibi Dominus vitam et vires, ut porro de Ecclesia et Rep. optime mereri possis.

539. 1617 Oct. 5. Van J. Overall[3].

Clarissime Domine, tradidi librum tuum de imperio summarum potestatum circa sacra, legendum D. Episcopo Eliensi[4], calendis huius mensis septembris, Coventriae, ubi, Rege eo veniente, convenimus. Respondit ille, se non posse pro eo, quo apud Regem est loco, librum huiusce argumenti legere, quin eundem Serenissimo Regi ostendat; id an tu probare veils aut permittere cupere se priusquam lectionem aggrediatur a te certiorem fieri. Cum dixissem me non nosse quidem sed tamen probabiliter putare te istoc, si ita sibi visum fuerit, non improbaturum, subiunxit se literas tuas hac de re velle exspectare, ne si forte rex,

1 Zie p. 588 n. 2.
2 Gedrukt G.J. Vossius, Responsio ad iudicium H. Ravenspergeri, praef,; Epistolae ecclesiasticae p. 489; Reifferscheid, Quellen I p. 91. Antwoord op n°. 527, 528, 529. Beantwoord door n°. 551. Ik stel den brief op einde September 1617, maar hij kan ook van lateren datum zijn. Het slot van den brief ontbreekt, zooals uit n°. 551 blijkt. Reifferscheid meent, dat de uitgevers der Epistolae ecclesiasticae dit opzettelijk hebben weggelaten, omdat daarin Lingelsheim's oordeel over Grotius' De Imperio summarum potestatum circa sacra voorkwam. Ik houd het er voor, dat die uitgevers den brief zelf niet kenden, maar eenvoudig het gedeelte, dat Vossius uitgegeven had, afgedrukt hebben; en Vossius nam enkel over, wat op de Defensio betrekking had.
3 Hs. Remonstr. Bibl. Rotterdam. Gedrukt Epistolae ecclesiasticae p. 486. Beantwoord door n°. 543. Voor den inhoud zie n°. 526.
4 Andrewes.

quod in quodam I. Wtenbogaerti libro[1] fecerat, editionem non probaret, sibi hoc vitio verteretur; cum adderem me non dubitare quin facile Serenissimo regi probaretur, quod pro imperio summarum potestatum tam docte praesertim scriptum esset, subiecit, Serenissimum regem nec sibi sumere, nec in aliis potestatibus laicis probare, ut ipsi per se de rebus sacris aut divinis, praecipue catholicae fidei iudicium ferant; id eas potius delectis ad hoc certis eruditis Theologis aliisque doctis in his rebus viris debere committere, quorum sententiam exploratam probatamque sibi sua demum autoritate confirment. Adieci denique librum tuum hac de re non multo secus disputare, aut si quid discriminis esset, gratum tibi fore id ab eo intelligere, quod ipsi aut Serenissimo regi minus probaretur: hoc enim fine tuum te librum illi legendum misisse. Haec summa est illius sermonis qui cum Eliensi tum mihi intercessit, nec plus licuit Rege abitum accelerante, Eliensi regem comitante, me ad visitandam diocesim meam divertente; quod nunc quamprimum Londinum reversus sum tibi significandum putavi, ut hac in re mentem tuam eidem literis scriptis aperias, ne forte eiusdem ignoratio lectionem praedictam longius moretur. Mentio supra facta per Eliensem scripti Wtenbogarti me monet te rogare, quia nihil illius nisi commune scriptum Remonstrantium videre contigit, ut si quid aliud ipse latine scripserit, certiorem me velis facere. Credo pauca esse in libro tuo quae Eliensi aliisque ex doctioribus nostrum non probentur, nisi forte in illis haereant, quae iudicium de rebus fidei definitivum laicis potestatibus tribuere, et potestatem ac iurisdictionem veram pastorum ecclesiae negare, et Episcopatum in non necessariis ponere videntur. Tenent enim nostri, iudicium de rebus fidei definiendi Synodis Episcoporum aliorumque doctorum ministrorum Ecclesiae, ad hoc delectorum et convocatorum, deferendum esse, secundum consuetudinem veteris Ecclesiae, ex sacris literis per consensum veteris Ecclesiae, non privatum spiritum neotericorum explicatis terminandum. Tenent presbyteros Ecclesiae veram habere potestatem, etsi ministerialem, solvendi et retinendi peccata, - clave non errante - non tantum declarandi soluta aut retenta esse, ut et veteres ex maiore parte iudicarunt, et potestatem ecclesiasticam excommunicandi, veram iurisdictionem esse, licet solo verbo, non poena corporali exercitam. Tenent Episcopatum esse iuris divini, sicut presbyteratum et diaconatum, nec posse ministeria Ecclesiastica sine *προστασίᾳ* et certo regiminis ordine, quod res est Episcopalis officii, unitatem ecclesiasticam conservare; de re enim Episcopatus antiqui, non modo Episcopatus moderni loquuntur, ubi Episcopus per se aut suos officiales sine consensu aut consilio presbyterii sui omnes partes Ecclesiasticae iurisdictionis exercet expeditque. Notum est omnium antiquitus nihil maioris momenti, aut Episcopum sine consilio sui presbyterii, aut presbyteros sine Episcopo fecisse, donec multitudo canonum et legum minorum locum reliquit consilio sacerdotum et ad rem facti magis explorandi quam iuris consulendi dicendique nostram iurisdictionem redegit. Sed habent etiam presbyteria recentia suos quoque *προεστῶτας* aut superintendentes, id est aliquam etsi temporariam veteris Ecclesiae imaginem. Cum carta desino. Te tuosque et vestra divinae benedictioni in Christo Iesu precibus commendo. Vale.

Tuus totus
Io. Overal
Co. Lichen.

1 Zie p. 594 n. 4.

Londini, prope Ecclesiam Belgarum (fratrum quondam Augustinianorum) Septemb. 25. 1617.

Adres: Clarissimo viro Domino Hugoni Grotio, Illustrium Ordinum Hollandiae fisci advocato, Roterodamum.

540. 1617 Oct. 8. Van P. Cunaeus[1].

Vir Amplissime. Quo die litteras tuas acceperam, intellexi ex Iusto Swanenburgio[2], qui Senatui nostro urbano a secretis est, missas iam ad te esse chartas eas Belgicas, in quis de causa utriusque Senatus iuridici[3] agitur. Mox, cum Hagae essem, et te convenire cuperem, dictum mihi est Roterodamum te abiisse. Scripta Latina de Magistratuum auctoritate in rebus sacris[4] diu quaesivi, ac vix tandem reperi. Tradet ea tibi D. Corvinus, qui illis paulisper sibi opus esse dixit ad editionem instruendam. Si quid praeterea Socero meo legendum dederis, quod nondum redditum tibi sit, peto ut id D. Corvino, qui ad te veniet, significes. Dabitur enim sedulo a me opera, ne quid desideres. Magno mihi solatio et gaudio fuit in summo luctu meo tuum de Socero meo iudicium, non minus honorificum profecto, quam candidum. Ille vero, quod tibi neutiquam esse obscurum potest, pariter unum te fecit plurimi, atque ita saepe mihi significavit, neminem sese post Nestorem nostrum, *τὸν θεῖον γέροντα*[5], novisse, in quo plus spei atque praesidii Respublica nostra iam haberet, quam in te; quod quidem ille profecto haud difficulter nobis persuasit. Iam enim dudum antea ego, caetera fortassis haud admodum oculatus, in perspiciendis tamen maximis tuis virtutibus haud caecutire visus sum. Quare iam anni ferme octo sunt, cum ego non repentina voluntate, sed certo consilio te meis officiis amplexus sim. Quo quidem ex tempore memoria teneo neque meam tibi observantiam, neque mihi tuam summam benevolentiam defuisse. In his vero tristissimis amicorum dissidiis, quae firmissimis pectoribus constantiam excutiunt, tanto te impensius enixiusque colo, quod, quasi avem albam, videar civem bene de Republ. sentientem videre. Peto a te ut quo animo semper erga me fuisti, eodem esse pergas, coeptisque meis et nascenti spei faveas. Meum vicissim erit videre, ne te unquam eius rei poeniteat. Vale, vir maxime. Lugd. Bat. 8. Octobr. 1617.

541. 1617 Oct. 25. Van Lodewijk XIII[6].

Monsr. Grossius. J'ay bien voulu par le retour du S^{r}. du Maurier, Conseiller en mon Conseil d'Estat et mon ambassadeur par dela, vous asseurer de la bonne volonté

1 Gedrukt Cunaei Epistolae p. 101. Antwoord op n°. 536.
2 Mr. Joost van Swanenburch is, na den dood van Jan van Hout (12 Dec. 1609), in 1610 Secretaris geworden en gebleven tot Sept. 1620. Orlers, Beschrijving van Leiden (1641) p. 673.
3 Zie p. 588 n. 4.
4 Zie p. 584 n. 5.
5 Oldenbarnevelt.
6 Afschrift Bibl. Comm. Carpentras. Gedrukt Caix de Saint-Aymour, Notice p. 74. Het origineel is in Sept. 1920 bij de firma Van Stockum te 's-Gravenhage verkocht.

que je vous porte et du desir que j'auray de le vous tesmoigner quand il s'en présentera occasion, estant bien informé de l'affection que vous faictes

paroistre par dela en ce qui soffre pour le bien de mon service dont je vous sçay tres bon gré, ainsy que vous dira mon dit Ambassadeur; sur lequel me remectant, je prie Dieu, Mons. Grossius, quil vous ayt en sa sainte et digne garde.

Escript à Paris le XXVe jour d'octobre 1617.

Louis.

Brulart.

Adres: A Monsr Grossius.

542. 1617 Oct. 30. Aan M.A. de Dominis[1].

Reverendissime Domine.

Quanquam non ea mihi felicitas contigit, ut propius nosci a Reverendissima tua Dominatione meruerim, ut cui post communem. Rotterodami coenulam et breve colloquium praesentia tui vultus haud ultra frui sit datum, relictumque duntaxat amplecti eam quam penitus animo impressam habeo humanissimae tuae gravitatis imaginem, certioremque tui effigiem, libros quos Ecclesiae impendisti: urget me tamen patriae status, ut seposita verecundiae lege tempora tua audacius interpellem. Rogo igitur, persuasissimum tibi habeas, et libros eos, quibus verum Ecclesiae regimen ex Sacrarum Literarum fonte per Sanctae vetustatis rivulos deducis, optimo cuique gratissimos esse, et singulariter placuisse Epistolam, quam ad Proceres[2] nostros dignatus es scribere, cuius quidem cum omnes partes certa pietatis immotae indicia praeferant, tum illa praesertim, qua scissuram Ecclesiae ob calentes de Praedestinatione controversias Episcopali libertate improbas, et fraterna charitate remedium monstras operamque offers. Quis non doleat, in tot partes lacerata Christianitate, quae manserunt vincula adhuc abrumpi, idque non ob res Fidei, sed ob Theologicas quaestiones, et ab his quidem, qui sententias mordicus tuentur antiquae Ecclesiae inauditas, decreta poenalia absoluta ante praescientiam culpae, operationes gratiae tales quae liberi arbitrii naturam evertant, statum iustificationis consistentem cum peccatis capitalibus? Nimirum haec qui probare non potest, anathema debet pronuntiari, eo nomine deserendi caetus pristini, novi conventus inchoandi, et occupatis suffragiis festinanda Synodus talis, in qua discrepans sententia non possit non triumphare. Accessit his malis hoc insuper, quod vir Illustris Carletonus, Regius apud nos legatus, virtutum tuarum, quod gaudeo, aequus aestimator, oratione in hoc ipsum composita in eos, qui Remonstrantes hic dicuntur[3], hoc est, qui molliorem sequuntur sententiam, ita inclementer invectus est, ut vix quicquam dici possit hostilius. Ita praeter domesticae auctoritatis pondera satis gravia, etiam Regio nomine premitur pars illa, quae haud dubie cum veteri Ecclesia sentit. Atqui scimus Maiestatem sapientissimi Regis editis libris professam[4], pauca esse Fidei capita ad salutem necessaria, quibus recte positis ob dissensum

1 Afschrift Remonstr. Bibl. Rotterdam. Gedrukt Epistolae p. 44; Epistolae ecclesiasticae p. 487. Geadresseerde is de gewezen aartsbisschop van Spalatro, die in Sept. 1616 het pausdom had afgezworen en thans in Engeland vertoefde. Zie p. 572 n. 1.

2 Zie p. 585 n. 1.

3 Oratie ghedaen door den Doorluchtighen .... Dudley Carleton etc. (6 Oct. 1617); (Knuttel 2361 v.v.). Zie Rogge, Wtenbogaert II p. 448.

4 Zie p. 192 n. 5.

in caeteris non dividendam Ecclesiae unitatem; ut iam taceam rigidiora quae hic propugnantur dogmata eruditissimo cuique in ipsa Anglia non probari. Quam triste igitur est, hac de causa dulcissimam Ecclesiae concordiam divelli, ipsam quoque rempublicam, illam quam tantis conatibus tantus hostis opprimere non potuit, intestinis dissidiis in maximum discrimen adduci. Utinam is, cuius in manu sunt corda Regum, Serenissimi Regis animum inflecteret, ut missis viris idoneis ad disceptandas huius generis controversias, rerum nostrarum statum certius exploraret, cognito malo facile aptissima remedia inventurus. Nunc enim

Pellitur e medio sapientia: vi geritur res.[1].

Interea cum iret in Angliam Petrus Hoofdius[2], dignissimus qui a R.T.D. aliisque verae virtutis amantibus noscatur, quique has fert literas, monendam D.T. censui virum esse claro ortu, cuius propinqui partim antehac de patria optime sint meriti, partim nunc quoque in urbe Amstelodamensi magistratum gerant, omnes verae pietatis et pacis Ecclesiasticae publicaeque amantissimi; ipse vero avito honori atque opulentiae magnum decus addidit literas omnis generis, etiam per varia itinera multo rerum usu imbutus. Hic R.T.D. aliisque scire cupientibus ex vero referet morbi nostri originem atque progressum, hoc praecipue nomine in Angliam profectus, ut si qua potest succurrat patriae laboranti. Non nostra tantum, sed et Regiae Maiestatis interesset, certissimam rerum historiam ex ipso coram intelligere. Scripsi de eo etiam Episcopis Eliensi[3] et Coventriensi[4]. Dominus Iesus Reverendissimae Tuae Dominationi vitam longaevam, prosperam valetudinem, et fructuosos labores largiatur. Hagae Comitatensi. III Cal. Nov. Calend. novi, anno CIↃIↃCXVII.

Tuae Reverendissimae Dominationis Devotissimus cultor
H. Grotius.

543. 1617 [± Oct. 30]. Aan J. Overall[5].

Reverendissime Domine.

Ex literis, quas 25. Septembris ad me dare R.T.D. placuit, video nondum in manus tuas id temporis venisse quae contra Socinum[6] disputavimus. Quare proximis literis iudicium super iis tuum exspectabimus, emendaturi editione, quae nunc paratur[7], quicquid ex te non satis recte positum didicero. Ad Rev. Episcopum Eliensem[8] scribo; rogo ut librum de iure imperii[9] legat et emendet, conscio etiam Rege. Sane multae sunt causae cur id argumentum tractari debeat, tum ne sententia mea sequius quam se habet accipiatur,

1 Ennius, Ann. 268 bij Vahlen.
2 Pieter Jansz. Hooft. Zie Elias, Vroedschap van Amsterdam, I p. 399.
3 Andrewes.
4 Overall. Zie n°. 543.
5 Afschrift Remonstr. Bibl. Rotterdam. Gedrukt Epistolae p. 44; Epistolae ecclesiasticae p. 486; Parr, The Life of James Usher p. [5]. Antwoord op n°. 539. Beantwoord door n°. 562. De brief werd, evenals n°. 542, aan Hooft medegegeven, en is dus ongeveer van denzelfden datum.
6 De Defensio; zie p. 498 n. 4.
7 Zie p. 588 n. 2.
8 Andrewes.
9 Zie p. 349 n. 4.

tum ut seditiosis hominibus occurratur, quorum magna apud nos est seges, qui tumultui ac violentiae religionis nomen imponunt. Commendavi et Spalatensi[1] et Eliensi statum Ecclesiae et reipublicae nostrae, cui ad caetera mala accessit, quod oratione nuper habita a Regio legato[2], atque ita ipsius etiam Regis auctoritate, premitur hic melior de Gratia ac libero Arbitrio sententia, simulque promovetur schisma exempli pessimi. Obsecro vos omnes, quantum fieri potest, veritati tuendae et unitati sarciendae detis operam; quam ad rem usui vobis esse poterit qui has fert literas, vir Clarissimus Petrus Hoofdius[3], optimo natus genere, literis supra modum excultus, testis oculatus eorum quae apud nos sub pietatis titulo prave atque perniciose geruntur. Quod de Utembogardo quaeris, nihil ille Latine unquam edidit; Belgice nonnulla, in quibus est liber haud magnus eiusdem, quod a me tractatum est, argumenti[4]. Eius libri interpretationem Latinam Rev. Episcopo Eliensi transmissam memini. Caeterum Remonstrantium sententiae si quis argumenta ac rationes propius nosse desideret, ei legenda sunt examen Perkinsianum Arminii[5]; eiusdem collatio cum Francisco Iunio[6]; Iohannis Arnoldi Corvini responsio ad libellum Tileni[7]; item ad notata Bogermanni[8]; deinde Nicolai Grevinchovii dissertatio adversus Amesium[9]. Si qua horum ad manus tuas non pervenerunt, ut habeas curabo. Ad eas partes libri nostri de Summarum potestatum iure quod attinet, in quibus haesitaturum existimas Rev. Eliensem aliosque in Anglia viros eruditos, paratus sum audire eorum sententias, et meliora docentibus cedere. Caeterum iudicia Synodica, aut etiam quae extra Synodos a viris piis atque eruditis petuntur, in libro nostro ostenduntur maximi facienda, neque certiorem esse viam ullam discendi dogmatum veritatem. Sed sicut post iudicium Ecclesiae singuli de fide sua iudicant - ut enim Rex ait, unusquisque super propria scientia fidei fundamentum debet collocare - ita et Reges ad ea agenda quae non possunt agere nisi Reges. Hoc iudicium *ἐπίκρισιν* non incommode in scripto quodam vocavit *ὁ μακαρίτης* Casaubonus. Optime Episcopus Eliensis non debere Regem ita ab alieno ore pendere, ut ipse a se nihil diiudicet; et Bilsonus non minus recte requirit, ut iudicium praecedat usum gladii. Similia apud Paraeum aliosque leguntur plurima. At apud nos, qui maxime iactant nomen Ecclesiae, consensum ferocissime repudiant. Presbyteros remittere peccata, id est, remissa declarare, cum Magistro sententiarum[10] exposui, cum quo consentire video Protestantium plerosque. Neque tamen negem, alio etiam modo ministerialiter

1 M.A. de Dominis; zie p. 592 n. 1.
2 Carleton; zie p. 592 n. 3.
3 Zie p. 593 n. 2.
4 Wtenbogaert's Tractaat van 't Ampt ende Authoriteyt eener Hoogher Christelicker Overheydt in Kerckelicke Saecken, van 1610 (Knuttel 1767). Zie p. 245 n. 2 en p. 311 n. 3. Rogge, Wtenbogaert II p. 26 v.v., die echter geen Latijnsche vertaling noemt.
5 J. Arminius' Examen modestum libelli, quem D. Guilielmus Perkinsius .... edidit ante aliquot annos. Lugd. Bat. 1612.
6 J. Arminius' Amica cum D. Francisco Iunio de Praedestinatione per literas habita collatio. Lugd. Bat. 1613.
7 J.A. Corvinus' Defensio sententiae d.I. Arminii de praedestinatione .... adversus eiusdem a .... Tileno .... editam Considerationem. Lugd. Bat. 1613.
8 J.A. Corvinus' Responsio ad Ioh. Bogermanni .... Annotationes; zie p. 335 n. 3.
9 Dissertatio theologica de duabus quaestionibus hoc tempore controversis .... inter Guil. Amesium et N. Grevinchovium. Rotterdam 1615.
10 Petrus Lombardus.

remittere quatenus actione sacerdotali ac pastorali aut Deum movent ad remittendum, aut hominem ad accipiendam remissionem disponunt. Recte etiam a Lombardo adiectum, remitti insuper a pastore peccata, quoad poenas satisfactorias, et quoad excommunicationem; si quid his superaddendum sit in honorem Presbyteralis muneris, de eo monitus libenter supplebo quod deerit: ita tamen, ut, si fieri potest, libenter mansurus sim intra ea de quibus Protestantes consentiunt. Iurisdictionis vocem usurpavi ex iuris civilis consuetudine, ita ut includat *τὸ ἀναγχαστιχὸν*, quam ob rationem etiam eam notionem, quae Episcopis iure positivo attributa est, maluerunt Imperatores audientiam quam iurisdictionem appellare. Neque tamen inficias eo, in potestate excommunicandi esse aliquid iurisdictioni *ἀνάλγον*, quod eadem etiam voce, latius paulo et extra usum veteris Romani sermonis sumpta, recte indicetur. Episcopatus vocem sumpsi eo significatu, ut *προστασίαν* indicet, non temporariam, sed perpetuam: hanc defendo iuris esse divini approbantis et suadentis, non tamen universaliter imperantis. Caeterum *προστασίαν* sumptam abstracte, citra considerationem durationis, esse iuris divini, etiam imperantis, ostendi ab ipso Beza agnosci. Haec si recte expendantur, spero haud multum fore controversi; et si quid est tale, parebo meliora monstrantibus. Domino Iesu summo pastori R.T.D. unice commendo. Idem nostras tempestates serenet. Hagae Comitatensi. 1617.

T.R.D. Addictissimus
H. Grotius.

544. 1617 Nov. 16. Van J. de Haen[1].

Mijn Here.

Alsoe mijn heere van Oldenbarnevelt, advocat van 't Landt, lestmael in 't affscheit nemen van de gedeputeerdens der stadt Haerlem nyet ongeraden gevonden hadde, dat van wegen de stadt Haerlem - beducht sijnde, dat alsoe die van den Hogen Raede, nyettegenstaende het versouck ende schrijven van de Magistraet mitsgaders van de heeren Gecommitterde Raeden, aen denselven voor desen gedaen, van haer die saecke van de twee persoenen uytte stadt van Haerlem geset ende doen vertrecken, nyet te willen bemoyen, immers dat sy van vorder proceduren desaengaende souden ophouden, totdat by de heeren Staten, generalicken ofte specialicken, daerinne yet naerder soude zijn gedisponeert, sy echter daer inne by default voorts procederende, oeck yet vorders souden willen onderwinden ende bestaen te doen tegens de stadt van Haerlem, de regenten ofte ingesetenen van dien - aen de heeren Gecommitterde Raeden geschreeven soude worden, dat deselven souden willen bevorderen, dat die van Hogen Raede in de voors. saecke alsvooren verhaelt souden hebben te supercederen, sonder daerinne voorts te procederen ofte yet te attenderen, tot nadeel vande voors. stadt, regenten ofte ingesetenen vandien, opdat anders men nyet veroersaeckt en soude zijn tegens de aenstaende dachvaert in Den Hage ende ter vergaderinge van de heren Staten nyet te compareren, soe is 't dat van-

1 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2. Gedrukt Navorscher LIV (1904) p. 217. Schrijver is de Haarlemsche pensionaris; bekend Remonstrant, in 1619 verbannen. Over de verbanning van twee Haarlemsche burgers, Elias Christiaensz. en Abraham de Blok, en de daaruit voortgekomen procedures voor den Hoogen Raad, zie Brandt, Historie der Reformatie II p. 649 v.v.; Justificatie van de Procedueren etc. 1618, bij Knuttel 2553 v.v.

weegen de stadt Haerlem dese bygaende[1] aen de heeren Gecommitterde Raeden es geschreeven. Dan alsoe ick verstae, dat mijn heer den Advocat alsnoch in 't collegie nyet en compareert ende dat oock den Burgermeester Maerten Ruichaver[2] uytten Hage es, soe hebbe ick de vryheit genomen, deselve aan U E. te bestellen, omme naer voorgaende communicatie met den heere Advocat het beste daerinne te willen helpen vorderen.

Wyders, alsoe het affscheit van de gedeputeerdens van de respective steden, lestmael in Den Hage t'samen vergadert geweest zijnde, was, dat diversche copiën geschreven souden worden van de Justificatie van de Resolutie van den iiij^{e}. Augusti lestleden[3], staetsgewyse by pluraliteit van stemmen genomen, omme aen elcx van de Gecommitterde Raeden van de voors. respective steden behandicht ende aen heure respective principalen voorts gesonden te werden, omme voor de aenstaende dachvaert die by denselven te doen goetvinden ende arresteren, ende wy deselve alhier noch nyet en hebben vernomen, sall U E. daeromme gelieven medt brenger deser, onse stadtsbode, drye derselver copiën, besloten, ons toe te seinden, een voor de stadt van Haerlem ende de twee anderen omme voorts te bestellen aen die van Alckmaer ende Horen, soe haer toegeseit was. Hiermede, Mijn heere, naer hartelicke myne groetenisse, will U E. den Almogenden beveelen. In Haerlem den 16. Novemb. 1617.

U.E. dienstwilyge
Johan de Haen.

Adres: Aen mijn heer ..... Mr. Hugo de Groet, (Rae)dt ende Pensionaris (der) stadt Rotterdam, ende Gecomit. Raedt van Ed. Mo. Heeren Staten van Hollant ende Westvryeslandt in Sgravenhage.

545. 1617 Nov. 30. Aan J. Meursius[4].

Tu quidem, Vir Clarissime, pro more tuo non desinis de publico deque me privatim optime mereri. Pro Constantino[5] gratias habeo. neque minus pro sollicitudine de transmittendo ad me Cicerone Gruteriano[6], summae diligentiae opere quantum video. Ad Elmenhorstium scribo, librumque nostrum Socino oppositum viro optimo et ut scribis amantissimo nostri mitto[7]. Gratum mihi erit si quae te conciliante coepit amicitia, eadem te favente augescat. Poteris mihi supra caetera beneficia etiam hunc amicum imputare. Vale, vir Clarissime, et quod facis facere perge. Prid. Cal. Dec. CIↃIↃCXVII.

Tibi addictissimus
H. Grotius.

1 Ontbreekt.
2 Hij komt van 1602 tot 1615 in de lijsten van Burgemeesters, bij Schrevelius, Harlemun, voor.
3 De z.g. 'scherpe' Resolutie der Staten van Holland van 4 Aug. 1617; zie Brandt, Historie der Reformatie II p. 559. De Justificatie bij Knuttel 2502.
4 Hs. U.B. Leipzig, cod. 0355 f. 212. Gedrukt Meursii Opera XI p. 300.
5 Constantini Porphyrogenetae Opera in quibus Tactica. I. Meursius collegit. Lugd. Bat. 1617.
6 De Cicero van Janus Gruterus, die 1618 verscheen. Zie p. 599 n. 3.
7 Zie n°. 546.

Adres: E. hoochgeleerde wyse zeer voorzyenige Mr. Johan van Meurs doctor in de Rechten Professeur in de Universiteyt tot Leyden. Loont den bode, met een pacquet.

546. 1617 Dec. 1. Aan G. Elmenhorst[1].

Libellum Wouwerii[2], quem mittis Vir Clarissime, de interpretatione *τῶν ο'* iam ante scriptum manu videram beneficio Iohannis Wittii[3], qui a consiliis est Megalopolitano Duci; miratusque fueram et observationes raras et sermonis castitatem cum summa elegantia coniunctam; quare me quidem libentissime fecisti ut publici usus foret tam praestans deque argumento tam nobili dissertatio. Et hoc quidem nomine debitorem me tibi fateor, sed inter multos: illud me propius tangit quod animi tui affectum benignissimum mihi promis atque promittis; de quo dubitare minime possum cum video quam praeclare et supra meritum de studiis nostris sentias. Id enim tanti iudicii viro accidere non potuit, nisi amor iudicium antevenisset; quare et gratias tibi habeo et tibi persuadeas velim me et ob summas tuas virtutes, et ob hunc in me affectum, addictissimum semper tibi fore. Meorum nihil erat quod mitterem novum praeter id quod contra Socinum[4] commentati sumus; in quo si quid est boni, id argumento debetur, si quid minus recte se habet, excusabunt me negotia publica, quae vix exiguam temporis partem excolendis studiis mihi relinquunt. Tibi felicius otium precor simulque fausta omnia. Gratum erit, si indicem Photinianorum et Antiphotinianorum[5] ad me miseris. Si qua in re vicissim commodare tibi potero, experieris paratissimum. Cal. Dec. anni CIↃIↃCXVII.

Tui observantissimus
H. Grotius.

Adres: Viro Clarissimo et eximie erudito Geverharto Elmenhorstio. Hamburgum. Cum libro.

547. 1617 Dec. 1. Aan J.C. Gevartius[6].

Hugo Grotius I. Casperio Gevartio Suo S.D. Lutetiam.

Gratissimum mihi est, Gevarti doctissime, quod dulcem apud te memoriam video nostrae consuetudinis. Ego sane inter molestissimas occupationes nullum habeo solatium maius, quam ut tui similium aut libellos legam, aut sermones mihi repraesentem. Tuum in Statuam Equestrem carmen[7] ni tale est quod

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.G. 77. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 440. De geadresseerde was klassiek philoloog, had te Leiden gestudeerd en woonde thans te Hamburg. Geb. 1580, overl. 1621.
2 Syntagma de Graeca et Latina Bibliorum interpretatione nunc primum in lucem emissum ex bibl. G. Elmenhorstii. 1618.
3 Johann Witte uit Lubeck (overl. 1645), van 1607 tot zijn dood consiliarius van den Hertog van Mecklenburg. Grotius heeft later met hem gecorrespondeerd. Zie Moller, Cimbria literata I p. 737.
4 De Defensio. Elmenhorst's oordeel over Grotius' werk, in een brief uit Hamburg aan De Groot, dien wij niet meer bezitten, luidt: 'Nemo hac aetate extitit qui tam dextre hanc partem tractaverit; quod vere, non oratorie dico'. Vossius, Responsio ad Iudicium Hermanni Ravenspergeri, praefatio.
5 Zie G.J. Vossii Epistolae: ad Vossium p. 18.
6 Afschrift Bibl. Nat. Parijs, fonds Dupuy 675 f. 20. Gedrukt M. Hoc, Etude sur Jean-Gaspard Gevaerts (1922) p. 189.
7 In 1617 verschenen; zie Hoc ll. p. 32.

Statium[1] provocet, vanus haberi volo. Et nunc demum intelligo quam nondum satis virtutes tuas assecutus sim illo Disticho[2], quod apud Illustrissimum virum Dn. Procancellarium in laudem tuam recitatum probatumque scribis. Felicem te qui tam magnos habeas ingenii tui aestimatores. Hic omnia defecta tantis laudatoribus frigent. Ipsa Heinsii laurus post uxorem ductam[3] exaruit. Quare perge hanc litterarum partem tueri quae nunc ut video in te uno statura est. Et fac saepe similes a te versus videamus quos mirentur omnes, imitari nemo speret. Vale Vir eruditissime. Hagae Cal. Dec. Anni 1617.

Tibi addictissimus
Hugo Grotius.

548. 1617 Dec. 1. Aan Willem de Groot[4].

Imagines[5], mi Frater, duorum virorum sine exemplo laetus accepi, tuaeque diligentiae gratias ago. Quae contra Socinum scripsimus[6] ecquid placeant, et si displicent, in quo displiceant, velim scire. Liber de Imperio summarum potestatum[7] nondum ad me rediit missus ad amicos in Anglia Germaniaque[8], ut eorum iudicia exquiram. Quod D. Legatum[9] Rhotomagum[10] comitaris probo. Neque velim te ab ipso nisi pace ipsius discedere. Caeterum plane res tuae desiderant ut in urbe aliqua sis a noti sermonis consortio seposita. De Consulatus munere non male iudicas. Atque idem mihi videtur, neque ingenio tuo satis convenire neque valde ex re tua esse negotiis Mercurialibus immorari. Pax Veneta nondum satis habet roboris. Apud nos animi magis magisque concitantur, agitatione controversiarum quas Galli prudenter cavent; pieque faciunt quod tolerantiam commendant. Caeterum quod illam sententiam rigidiorem rigide apud populum urgent, nescio an eos semper successus sit habiturum quales ipsi sperant. Nos Conventum Hollandiae habebimus cis dies paucos, qui utinam aliquid morbis nostris adferat remedii. Hottomannus[11] ad me scribit, de filio suo per Ordines commendando Castilioneo[12], ut fiat signifer. Ego obstacula duo invenio cum Primoribus patriae locutus: primum quod Ordines non minus facile ipsi possunt conferre munus, quam tribunum super eo rogare. Alterum maius quod hoc rerum statu, cum incertum sit an diuturnae sint futurae istae cohortes, haud libenter Ordines signum aliquod sint daturi decretae mansionis. Si quid Rex de mittendis stipendiis brevi decreverit, erit expeditior ratio id negotium tractandi. Interea Hottomanno persuasum velim, nulla a me negligentia peccari, et

1 Over Gevartius' Statius-editie, zie p. 558 n. 1.
2 In het voorwerk van Gevartius' Statius.
3 Over Heinsius' huwelijk zie p. 569 n. 3. Grotius' Epithalamium is gedrukt achter dat van Gevartius (Rogge 313); niet herdrukt in de Poemata.
4 Gedrukt Epistolae p. 760.
5 Zie p. 587 n. 3.
6 Defensio, zie p. 498 n. 4.
7 De Imperio, zie p. 349 n. 4.
8 Zie p. 527 n. 7.
9 Gideon van den Boetzelaer.
10 Rouen.
11 De p. 347 n. 4 genoemde Jean Hotman. Een zijner zoons, Henri, was officier in Staatschen dienst; Haag, La France protestante V p. 539. Een andere zoon komt in 1627 als officier voor in de Brieven van Maria van Reigersberch (ed. Rogge) p. 138.
12 Gaspard de Coligny, heer van Chastillon, kolonel van een regiment Franschen in Staatschen dienst; Ten Raa en De Bas, Het Staatsche Leger II p. 165.

rationem eius habere, habiturumque me quam possum maximam. Cal. Dec. 1617. Rotterodami.

Has ad Gevartium[1] literas cures velim diligenter.

Tuus tui amantissimus
H. Grotius.

549. 1617 Dec. 1. Aan Jan Gruter[2].

S.P.

Accepi praeclarum munus Tulliana opera edita abs te[3], Grutere Clarissime, qua soles uti diligentia ac fide. Quantum haec tua editio caeteris antestet omnibus, nihil a me dici opus, res ipsa abunde loquitur. Inter alia dulce mihi fuit te retrahente in primae adolescentiae annos redire, cum video non praetermissa hic illa quae olim in Aratea[4] observavimus. In quibus et siquid boni est iuvat me fructum percipere pristinae diligentiae, et si quid nunc minus placet, facile apud me, credo et apud te aliosque aequos iudices veniam accipit immaturae aetatis praesidio, in qua etiam sine successu honestis conatibus laus sua non deest. Tu vero, quamquam, ut scribis, in exsilio luctuque versaris, oblivisci tamen, ut video, amoenitatis tuae non potes, praesertim cum ita loqueris, quasi tuis operibus praestantissimis aliquid decoris et gratiae a nostro praeconio posset accedere: itane nescis iamdudum erasum meum nomen chori eruditioris albo, et ipsum me nisi tua aliorumque opera non posse enitere? Neque tamen id ita accipias, quasi defugiam exactum officium, eius praesertim generis cuius tam vilis est annona. Tu si malos versus scripserimus etiam hoc Ciceronianum puta. Hortulis tuis tot pulcri flores, quot ubique in literis tuis apparent, quas tu tamen magnus *εἴρων* impolitiae scilicet accusares. Resalutat te Nob. Mylius tuarum virtutum candidissimus aestimator. Cal. Dec. anni CIↃIↃCXVII.

Tuus
H. Grotius.

Adres: Admirabilis diligentiae atque eruditionis Viro Ioh. Grutero, Professori in Academia Palatina Heidelbergae.

550. 1617 Dec. 9. Aan G.J. Vossius[5].

Vir Clarissime.

Publici muneris necessitas me impediit quo minus adventum tuum opperirer, itaque chartas mecum sumpsi. Tua legi summa cum voluptate, miror exquisitissimam diligentiam, neque dubito quin his, quibus aliquid iudicii in hodiernis controversiis superest, multum hinc lucis sit accessurum. Perge quaeso quantum tempora tua et valetudo ferunt. De Tolerantiae scriptis velim cum Corvino

1 N°. 547. De gedrukte tekst heeft: ‘Genastium’.
2 Hs. Bibl. Vaticana Rome, cod. Palat. Lat. 1907. Beantwoord door n°. 568.
3 Zie p. 596 n. 6.
4 Zie p. 14 n. 2.
5 Gedrukt Epistolae p. 43.

agas ut si ipsi id difficile est alii mandet. Velim iam editum illud *σύνταγμα*, res non fert moram, postea fructus perierit. Ad mea venio. Epistolam ad Regem[1] auxi paulo fusiore narratione eorum quae Nationali Synodo a nonnullis obiiciuntur, non longe a fine pars ista inserenda est, ut facile videbis. Praeter documenta adiicienda Epistolae, quae nuper annotavimus, video desiderari praeloquium ex capite aliquot Legum Ecclesiasticarum conceptarum in Hollandia Anno 1591[2]. Ea nostro sermone mitto, erunt transferenda. Utinam laborem hunc sumat Bertius abundans otio, nisi totus *γεωγραφεῖ*[3]. Da veniam quod toties tibi molestus sum. Res veritatis et pacis, quam agimus, multis instrumentis indiget. Vale Vir Clarissime et fac quod facis. 9. Decemb. 1617. Hagae Comitatensi.

Tuus
H. Grotius.

551. 1617 Dec. 14. Aan G.M. Lingelsheim[4].

Amplissime domine!

Doloris, quem patriae et ecclesiae amantes ex utriusque perturbatione accipimus, lenimentum ac solatium mihi dulcissimae tuae literae praebuerunt. Atque inprimis, quanquam de meis laboribus iudicium tuum suspectum mihi facere possit amor, quo me iamdudum complecteris, non possum tamen non gratulari mihi, quod libellus pro salutari redemptione nostra[5] scriptus tibi aliisque viris bonis probatur. Utinam adversus eius generis errores aliquid in posterum nostra possit industria. Nam sicut in argumentis veteribus ecclesiae episcopis nostrisque reformatis doctoribus in partem utramque disceptatis tolerantiam mutuam, quantum possum, omnibus commendo, quod persuasum mihi habeam, non posse aliter multiplicationem schismat*ων* caveri, ita moventibus *τὰ ἀχίνητα* hostis sum implacabilis. Utinam theologi omnes discrimen faciant

1 De oratie van den Engelschen gezant Carleton, in de Staten-Generaal op 6 October gehouden (zie p. 592 n. 3), noopte de Staten van Holland, wien de zaak het meest aanging, een uitvoerig antwoord op te stellen, dat Wtenbogaert in zijn Kerckelicke Historie IV p. 831-859 afdrukt. 'De Heeren Staten van Holland en Westfriesland', zegt hij, 'daer en tusschen de voors. propositie van den Heer Carleton, die voornamentlijck hare Provintie raeckt, wel overwogen hebbende, vinden goet daer op te stellen, ende den voorn. Heer Ambassadeur over te leveren eene breede Antwoorde om Syne Majest. van Groot-Brittannien van alles in 't breede te onderrechten, die ick hier nu van woorde te woorde sal herhalen, also ick niet en weet dat de selve oyt is gedruckt geweest. Deze Antwoorde luydet aldus: enz.'.
Het komt mij voor, dat met Epistola ad Regem niets anders bedoeld kan zijn dan dit antwoord. Op het einde, p. 858 bij Wtenbogaert, komt de passage over de Synode: 'Wat nu aengaet een Nationale Synode enz.'. Rogge, Wtenbogaert II p. 451, vermoedt reeds dat Grotius aan het opstellen van dit antwoord een belangrijk aandeel heeft gehad; welk vermoeden uit bovenstaanden brief m.i. tot zekerheid wordt.

2 Te vinden o.a. Kerkelijk Placaetboek II p. 256 v.v.; Hooyer, Oude Kerkordeningen p. 338.

3 Bertius had in 1600 reeds een aardrijkskundig boek: Tabularum geographicarum contractarum libri IV, en in 1616: Commentariorum rerum Germanicarum libri III uitgegeven. In 1618 verscheen: Theatri Geographiae veteris tom. I. Na zijn vertrek naar Frankrijk. waar hij 'Cosmographus regius' werd, zijn er nog verschillende geographische werken uitgekomen, o.a. het herhaaldelijk herdrukte Breviarium totius orbis terrarum (1624).

4 Afschrift Kon. Bibl. Kopenhagen. Gedrukt Reifferscheid, Quellen I p. 92. Antwoord op n°. 538. Beantwoord door n°. 561.

5 De Defensio, zie p. 498 n. 4.

utriusque generis quaestionum, nulla sane esset ad pacem ecclesiarum facilior via. Opus de imperio summarum potestatum circa sacra[1] lectum a Sculteto et Altingio[2] gaudeo, habeoque ipsis pro insumto labore gratiam. Optassem particulatim annotata, si qua displicebant. Hugenotorum arma non arbitror a me nominatim damnata; et sane haud facile dixerim iniusta fuisse ea bella, quae pueris regibus autoritate legitimorum tutorum sunt gesta. Caeterum quod illi suggerunt de heroicis exercitationibus, vereor ne sit *ἐνθουσιαστικώτερον*. Video simili modo a nonnullis vocationem Lutheri et aliorum, qui ecclesiam repurgarunt, defendi; sed mihi id minus placet. Cum enim nulla adsint signa externa, quae talem testentur afflatum, non video quid a nostris hic dicatur, quod non ab aliis in nostros dici possit pari iure ac probabilitate. Brederodium sibi relinquamus, cui suspecta sunt etiam quae minime oportuit, ut negotium Sabaudicum[3]. Qua de re publicis Ordinum literis saepe admonitus, ut opinionem illam *παράδοξον* deponeret, adduci nunquam potuit, ut obtemperaret. Itaque si credere non posset, quod omnes crederent, saltem tacere iussus est, ne quid causae Ducis laborantis officeret. Si nemo est alius, a quo iudices cum fructu librum nostrum legi posse, velim ad nos redeat eadem qua venit via. Brederodius enim, ut eum legat, non est rogandus. Tamen de Bruto[4] si quid dictum est durius, mitigabo. Plane ut dicis apud nos una est ratio curandi ecclesiam, si constanter defensis et in solido locatis his, quae confessa sunt inter evangelicos, subtiliores controversiae a pulpitis arceantur et salva sententiarum libertate prohibeatur scissura, quae nunc magnis subnixa fautoribus magnos fecit gradus. Puto specie ecclesiastici alicuius iudicii super tolerabilitate controversiarum efferatos animos posse mitigari. Quod theologi vestri putant, alteri partium silentium debere indici, frustra est, cum eae sint vires partium, ut non possint ferre ius inaequale. Et hoc ipsum, nova esse in nostris ecclesiis Melanchtonis dogmata, vix cuiquam ita sentientium persuadebitur. Rogo theologos moneas, ut sine praeiudicio ac favore ad sarciendam ecclesiarum concordiam studia sua conferant. Id facere si volent, spero aliquorum ex ipsis utilem esse posse operam. Plane enim futurum puto, ut audiantur et externi[5]. Quo magis te oro, ut in commendanda lenitate perseveres. Ego nihil eorum omittam, quae ad reddendam ecclesiae pacem pertinere arbitrabor. Deus adsit, teque diu, vir nobilissime, incolumem servet.

XIV. Dec. CIↃIↃCXVII.

Tibi addictissimus

H. Grotius.

552. 1617 [midden] Dec. Aan G.J. Vossius[6].

Vir Clarissime et amicissime.

Memini audire me inter consilia viri doctissimi cuius memoriam veneror,

1 De Imperio; zie p. 349 n. 4.

2 Hendrik Alting, zoon van den bekenden Menso; professor in de theologie te Heidelberg, en van 1627 tot zijn dood (1644) te Groningen.

3 De onderhandelingen met den Hertog van Savoye, waarover zie n°. 524.

4 Iunius Brutus; zie p. 582 n. 6.

5 Op de a.s. Nationale Synode te Dordrecht.

6 Gedrukt Epistolae p. 43. Beantwoord door n°. 554, waaruit ongeveer de datum kan bepaald worden.

soceri tui[1], unum esse, quo ostendit minime consultum sibi videri ut Ordines armorum suorum iustitiam petant a Religione. Eius consilii exemplum ad me quamprimum transmitti velim in usus publicos. Scio exstare similem locum in Abothi ad Apocalypsin commentario[2], sed librum nunc non habeo; si habes aut Lugduni ubi sit nosti, rogo eo quoque uti liceat. De reformatione etiam Coloniensi[3] aurem tibi vello; et quando Anglicana scripta[4] exspectare debeam aveo scire. Cum haec legis accusas me forte quod de tot negotiis nimis molestus unum tuum indiligenter curem. Sed scito et me et uxorem per dies aliquot Hagae esse, non ituros Rotterodamum nisi sub huius hebdomadae exitum. Si interea de vino tibi non prospexisti efficiemus ne nostra culpa sitias. Vale virorum optime et nos ama. In Pelagianis[5] perge quaeso quantum potes. Dec. 1617. Hagae.

Velim Corvino dicas exemplum mihi incompactum mittat sui libri adversus Bogermannum[6], quod a me ex Anglia poscitur. Annotet missum ut et huius et aliorum librorum, quos misit, pretium persolvam.

Tuus
H. Grotius.

553. [1617] Dec. 21. Van H. Delmanhorst[7].

Viro *ἀμύμονι* D.H. Grotio *ὑγιαίνειν*.

Nullus desino denuo aurium tuarum tympana hac fra .... cursus occasione arietare, *τριφίλτατε* Groti; verba paucula (*πτε*) *ρόεντα* et celeripedia nupere tramiseram, aequi bonique Equirine[8] tu consulere, ita cillere dextrum mihi imo utrumque supercilium. Ecce Ecce magna ac Vaesuvia quasi petitionis mole ac laboriosissima ambitione quid demum impetrivi - nonne significavit indiciumve fecit *ὁ αὐτὸς εὐπενθερὸς* Aemylius?[9] - imi subsellii lectio(nem) promercalem succedaneam viri optimi D.H. Bredii prae oculorum mala aetate caligantium praeterlegere supersedentis ac nescientis; fave iterum, ac digitum favoris preme inque tuo regno imae caudae professorculum *ὑποχοριστικῶς οὕτως λεγόμενον* agnosce nec despice. O sol quando exoriere! Praefaturus *σὺν θεῷ* ad magni illius eloquentis id est oratoris oratoria *καὶ ῥητορικὰ* vel Brutum in iis minime brutum sub adventum cedria vitae dignissimorum Curatorum quos teque praesentem omni voto contenderim, tui, *ὦ τὰν*, magnifico cum Heynsio, aliisque vita aeterna id est fama[10] perdignissimis recordaturum. Saluta a me quaeso amicitiae principes Curatores meos. Ἔ*ρρωσο*.

Tuus
Delmanhorstius *κατ᾽ ἐλπίδα* etc.

1 Zie p. 582 n. 5.
2 Hij bedoelt blijkens n°. 554 en n°. 555: R. Abbot, de Antichristo; zie ook p. 582 n. 4.
3 De reformatie van den aartsbisschop van Keulen, Herman van Wied (overl. 1552), waarover zie: C. Varrentrapp, Herman von Wied und sein Reformationsversuch in Köln. 1878.
4 Blijkens n°. 554 een verhandeling, die Vossius liet afschrijven.
5 Zie p. 564 n. 1.
6 Zie p. 335 n. 3.
7 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2. Over den schrijver zie p. 89 n. 1; p. 314 n. 2. Als de brief betrekking heeft op het professoraat (waarover zie Molhuysen, Bronnen II p. 79), is hij van 1617. De brief is aan den bovenkant beschadigd.
8 Festus i.v. In margine: ‘Amica Accio compellatio teste Guilielmio’.
9 Van der Myle; zie p. 213 n. 9.
10 In margine: ‘ita Ciceroni in Attic’.

21 Decembr. genialis *ἡ Ἀπελλαίου* Cypriis, *ἡ ἀρχιερέως*, Aegyptiis *χοιὰχ*, Chaldaeis Tebeth et a Christo *σωτῆρος* nati Christianis etc.

554. 1617 Dec. 22. Van G.J. Vossius[1].

Magnifice, Clarissimeque Domine. Abbotius in Apocalypsin[2] nec in officinarum pergulis, nec in amicorum bibliothecis comparet. Si scripsit, Anglice scripserit credo, de quo certiora dicere posset affinis Iunius. Habeo Abbotium de Antichristo; quem an volueris non sat scio, sed tamen mittere volui. De reformatione Coloniensis Archiepiscopi saepius a me Bertius est compellatus: sed habere negat, ac vel ad Hogerbetium vel Utenbogartium remittit. Quorum illum, simul ac Haga redierit, compellabo. Responsum Iunii ad quaestionem, num arma ad Religionis defensionem a subditis suscipi possint, inter ea fuit, quae ex ore ex tempore dictantis domi sunt excepta. Habui ea prope universa, sed una cum pulvisculo omnia in Frisiam abstulit affinis Casimirus[3], hoc fine, ut aiebat, ut cum suis conferret et, si non inconsultum Iuniani nominis amantibus videretur, ederet in lucem. Sed antequam tu, Amplissime vir, eius responsi apud me mentionem fecisses, cognoveram ex Coddaeo[4] hoc responsum in schedis suis habere. Ergo quamprimum conveni; cui ut postulatum tuum exposui, libentissime se communicaturum respondit. Sed post horas duas rediens invenire posse negat, et cum inter chartas deesse aliquas cognoscat, metuere ne iam diu sit, quod alteri dederit legendas, atque in iis etiam sit hoc responsum. Corvinus non arbitratur exstare apud suorum quemquam. Ita vides, ut non defuerit animus morem gerendi tibi, sed nihil effecerim, quo nomine doleo. Quod in Anglicanis tarde adeo procedatur, partim Bertius in causa fuit, qui hesterna demum die triplicis Ordinum decreti translationem[5] ad me tulit, partim amanuensis, industrius quidem adolescens, sed qui ab excipiendis, et cum schedis commilitonum conferendis Episcopii Lectionibus, quas auro contra caras non putat, aegre avellatur. Iam tamen unum exemplar habemus. Et his feriis natalitiis totum se his describendis dabit, nihil orsurus priusquam telam istam pertexerit. Corvini librum, quia occasio erat, mitto. Scio tamen carere eo potuisse, usque dum Anglicana sint scripta. Id intra triduum aut quatriduum fore spero. Simul tum mittam Historiae nostrae Pelagianae Librum quintum[6]. qui est de praedestinatione. Nam pene iam descriptus est. Sextus erit de reprobatione; cuius appendicula est de causa Godescalci. Eam licet necdum relectam ad te mitto. Spero non ingratum fore, quando hactenus recte tractata est a nemine. Si non displicet tibi

1 Gedrukt: Epistolae ecclesiasticae p. 489; G.J. Vossii Epistolae p. 127; Epistolae en musaeo J. Brant p. 22. Antwoord op n°. 552. Beantwoord door n°. 555.
2 Zie p. 602 n. 2.
3 Johan Casimir Junius, zoon van Franciscus Sr. uit diens tweede huwelijk; geb. 1582, overl. 1624. Hij studeerde Theologie en gaf zijns vaders Commentaria in Jechezkelem Prophetam, 1610, uit (Petit, Bibliogr. Lijst p. 65 n. 70). Zie ook Cuno, Fr. Junius der Aeltere p. 220.
4 Guil. Coddaeus, professor in het Hebreeuwsch te Leiden sinds 1601.
5 Wclke resolutiën van de Staten bedoeld worden, blijkt niet.
6 De Historia de Controversiis, quas Pelagius euisque reliquiae moverunt, die 1618 uitkwam (zie p. 335 n. 2; p. 564 n. 1), bevat zeven boeken; het zesde handelt ‘de Praedestinatione’, het zevende ‘de Reprobatione’; terwijl van dit zevende boek de pars quarta tot titel heeft: ‘de Caussa Godescalci, et iis, quae huic sunt annexa’.

Liber primus operis, qui est *εἰσαγωγικὸς*, statim a Kal. Ianuariis poterit praelo committi. Scis lentas esse operas. Ego quia iam opus omne absolvi, minus temporis in exscribendo requiram, quam illi in excudendo. De vino, si molestum non est, memor eris. Nec si carius paullo nunc sit, quam cum ipse emerem, eo intermitti velim. Quod eo dico, quia Gallicanis vinis hic pretium auctum est. Vale Amplissime Domine. Uxori salutem maximam. XXII. Dec. CIↃIↃCXVII.

Tuus totus
G. Vossius.

555. 1617 Dec. 28. Aan G.J. Vossius[1].

Vir Clarissime summe amicorum.

Nihil unquam libentius legi tua scriptione de Historia Godscalci et quae huic connexa sunt. Mire enim video et morbos et adhibita remedia nostrorum temporum malis et tentatae medicinae congruere. Det Deus successum parem. Unum observo absolutae praedestinationis patronos eo tempore valde abhoruisse ab ea sententia quae statuit omnes iustificatos, sive omnes praeditos Fide, quae per charitatem operatur, esse praedestinatos, quod nunc aliter accidit, Remitto cemmentationem tuam longe doctissimam, et quantum possum oro atque obsecro ut quamprimum et ista et eius argumenti alia lucem videant; si Synodum habebimus exstet exemplum quod imitentur, si non habebimus, piis doctisque tuus labor erit vice Synodi. Soceri tui illud utinam reperiatur. Abothus is est quem quaerebam; utar et remittam. Anglicana exspectabimus, multoque magis libri tui partes de Praedestinatione et Reprobatione. Vinum uxor emit, sed trepide, quia id quod apud nos nuper gustaveras initiis suis minus respondet. De tuo melius spero. Sed res ista meum iudicium superat. Rotterodami 28. Decemb. 1617.

Tuus totus
H. Grotius.

556. 1617 Dec. 30. Van C. Pijnacker[2].

S.D.P. Amplissime et Consultissime Domine.

Cum privignus meus[3], qui has tradet, ad vos ituriret, exoraturus tuae benivolentiae auram et tutelam, non potui eum sine aliquo epistolio sinere ad vos venire, quo significarem me tui observantissimum, et virtutum tuarum admiratorem. Hoc unum velim te scire, ante pauculos dies edidit hic professor noster Theologiae Iudicium de libello tuo de Christi satisfactione[4]; adspexi uno oculi iactu scriptum, ex fronte et ex tituli inscriptione mihi displicuit: apage istos *ταχυχριτὰς*; nasutulus professorculus de te iudicaret? sed hoc

1 Gedrukt Epistolae p. 43; Epistolae ecclesiasticae p. 490. Antwoord op n°. 554.
2 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2. Pijnacker was sinds 1614 professor te Groningen; zie ook p. 152 n. 3.
3 Pijnacker was in eerste huwelijk getrouwd met een weduwe, Suzanna van Treslong; wie haar eerste man was heb ik niet gevonden.
4 De libro .... Hugonis Grotii.... cui titulus est, Defensio fidei catholicae .... Herman. Ravenspergeri iudicium Groningen, 1617 (Knuttel 2453). Ravensperger was sedert 1616 professor Theologiae te Groningen; voordien te Steinfurt (zie p. 374 n. 3).

habe ex certa indicina me scire totum illud ingratum esse nostris superioribus, qui damnant tale cacoethes scripturiendi[1]. Si quid porro a me confieri velis in isto negocio impera, habebis ad nutum obedientem et promptum
T.A. nexum
C. Pijnacker.

Raptissime et quasi stans ad propridie Kal. Ianu. CIↃIↃCIIXX.

Adres: Viro Amplissimo et consultissimo D. Hugoni Grotio reipub. Rotterodamensis syndico, domino meo colendo Rotterodamum. Per clientem.

557. 1618 Jan. 2. Aan G.J. Vossius[2].

Vir Clarissime.
Nolo ignores post aliquot dierun emansionem Hagam me rediisse, ut si qua laboris tui vacatio tibi conceditur transcurras; quod sane velim plurimis de causis: sin eam mihi felicitatem negotia tua invident, saltem ut noris quo literas et quae cum literis mittere cupies destinare debeas. Non puto me hinc abiturum ante eum qui instat Hollandiae Conventum. Hagae. Postridie Cal. Ianuar. Anni 1618. quem tibi tuisque fortunatum voveo.
H. Grotius.

558. 1618 Jan. 3. Aan G.J. Vossius[3].

Vir Clarissime.
Scripseram Hagae me futurum per hos dies, cum subito Heusdam mittor et Rotterodami invenio Ravensbergeri librum[4] satis, ut mihi videtur, inhumanum. Quare cum recudatur liber noster[5] velim cogites an ei aliquid addendum sit ut Ravenspergeri et obiectionibus et suspicionibus occurratur. In Anglia et Germania liber noster supra spem probatur. Spero me die Martis iterum futurum Hagae. Vale Vir optime et nos ama. 3. Ianuarii. 1618. Rotterodami.
Tuus
H. Grotius.

559. [1618 omstr. 10 Jan.]. Aan G.J. Vossius[6].

Vir Clarissime.

1 Zie p. 622 n. 7.
2 Gedrukt Epistolae p. 45.
3 Gedrukt Epistolae p. 45.
4 Zie p. 604 n. 4.
5 De Defensio, waarvan de 2e druk (Rogge 259) nog in 1617 heet verschenen te zijn.
6 Gedrukt Epistolae p. 45. De brief is vóór n°. 560, waarin Grotius zegt het boek van Ravensperger gezonden te hebben, (dat hij bij dezen brief zendt) geschreven. Als Grotius Dinsdag, d.i. 9 Januari, uit Heusden terug kon zijn (zie n°. 558), zal n°. 559 omstreeks den 10^{en} gedateerd moeten worden.

Ita me impedierunt negotia publica ut heri demum in manus sumpserim

Ravenspergeri nugas[1]. mitto ergo tibi id quod mihi unius diei festinatio effudit: materiam suggessi quam facile erit disponere rectius. Certe aliquid respondendum et quidem *ὡς τάχιστα* neque per me sed per alterum. Walaeus quoque me monuit: dicens idem Festo[2] multisque aliis videri. Tua de Praedestinatione[3] et annexis legi summa cum voluptate. Nihil potuit scribi ad verum reperiendum pacemque reddendam accommodatius. Vereor ne frigus editioni obstet, quam plane maturandam censeo. Pauca annotavi momenti haud magni. Ego quominus ad vos transcurram rebus multis magnisque impedior. Vale Vir doctissime atque amicissime et nos ama quantum potes.

Tuus totus
H. Grotius.

560. 1618 Jan. 12. Aan G.J. Vossius[4].

Vir Clarissime.

Si Rutgersio irasci possem nunc certe irascerer; oraveram eum indicaret tibi Mercurii die Hagae me futurum et precari cum ipso huc venires si fieri posset in diem Iovis. Video minus recte ab ipso curatum meum negotium quam a me id, quod ipse mihi commendaverat, quod multis contra nitentibus effectum est. Ego hic manebo et cras et Dominico die, oro ut altero eorum ad me venias, paratus consilium dare de eo quod agendum est nobis super Ravenspergeri libro[5], quem ad te miseram. Vale amicissime Virorum. 12. Ianuarii 1618.

Tuus
H. Grotius.

561. 1618 Jan. 14. Van G.M. Lingelsheim[6].

Amplissime Domine. Ut tuas XIV. Decemb. datas accepi, statim opus tuum de iure summarum potestatum in sacris[7] denuo accurate perlegi. Mirifice mihi omnia probantur, praesertim postquam audissem quae alii requirerent. Omnia tam exacte, plane, perspicue, caute explicata et distincta, ut iudicium tuum rectum et exactum satis mirari nequeam. Obtestor itaque te, ne publico id invideas, et publice fruendum typis excudi facias. Nam quod dicunt, minus opportunum hoc tempore haec doceri, ego sentio, semper quod verum et rectum est, sequendum esse. Irritabis magis istos, qui non veriti sunt publice contumeliosi esse in summates; sed id tanti non est, quin veritatis patrocinium suscipiatur, Brederodius ad te curandum in se recepit curam, idque per nostratem praefectum tormentorum, Noldium, qui Hagam iam proficiscitur. Nostros

1 Zie p. 604 n. 4.
2 Festus Hommius.
3 Zie p. 603 n. 6.
4 Gedrukt Epistolae p. 45.
5 Zie n. 1.
6 Gedrukt Epistolae ecclesiasticae p. 490; Reifferscheid, Quellen I p. 94. Antwoord op n°. 551. Uit de woorden ‘iuxta calculum quo vos utimini’, maak ik op dat Lingelsheim zelf hier den ouden stijl volgt.
7 Zie p. 349 n. 4.

plerosque animatos video in Arminianos; sed ii non satis considerare mihi videntur, quid factione utrimque firmis subnixa subsidiis obtineri possit. Ego censeo, in istis libertatem quidlibet sentiendi permittendam; ita tamen, ne pax turbetur, et in concionibus hae non necessariae subtilitates agitentur. Deus vos respiciat, et reddat pacem Ecclesiae vestrae.

Nos hic in gaudiis publicis, ob agnatum Principi alterum filium[1], ipsis Kalendis novi anni, iuxta calculum quo vos utimini, salva matre. Regina avia, eiusque filius per legatum invitantur, ut e sacro fonte Principem suscipiant, cum Dano, eiusque reliquis tribus sororibus, viduis. Id institutum in secundum Martii. Deus bene fortunet, ac det tibi quae optas, Vir Amplissime. Heidelberga. 4 Ian. 1618.

Tuus omni studio et observantia
G.M. Lingelshemius.

562. 1618 Febr. 21. Van J. Overall[2].

Clarissime Domine mihique multis nominibus charissime.

Redeunte iam ad vos viro clarissimo D. Petro Hofdio[3], et doleo, amissurus suavissimam viri optimi et doctissimi ac humanissimi praesentis consuetudinem, et simul gaudeo ex parte, certior ex eius relatione factus, affulgentis iam apud vos maioris concordiae et tolerantiae Christianae. Apud nos vero esse, qui vestrae parti adeo infensi sint, non possum satis mirari, cum adversus pontificios iam olim confessum sit, ut ex Apologia Iuelli[4] publice apud nos probata satis liquet, istas protestantium dissensiones non de principiis, fundamentis aut capitibus religionis nostrae esse, sed de rebus ac questionibus levioribus. Audio tractatum quendam Episcopi nunc Sarisburiensis, fratris Archiepiscopi Cantuariensis, modo sub praelo esse[5] contra Arminianos et diatribam Thomsoni[6]; nec multum miror, cum Perkinsium cum suo Reformato Catholico prius defenderit[7]. Utinam res theologicas et questiones de fide Christiana, non ex studiis partium et privatis opinionibus aut affectibus, sed ex certo verbo Dei et consensu veteris Ecclesiae tractaremus et definiremus, maiorem spem concordiae simul et veritatis evangelicae teneremus.

Caeterum quod ad tuos libros attinet, Clarissime Domine, magnum certe et iurisperitum et theologum et politicum te praestitisti. Defensionem tuam fidei catholicae de Christi P.N. satisfactione adversus Socinum, non possum non

1 Karel Lodewijk, de tweede zoon van Frederik V van de Palts.
2 Hs. Remonstrantsche Bibl., Rotterdam. Gedrukt Epistolae ecclesiasticae p. 488. Antwoord op n°. 543. Beantwoord door n°. 570. Het jaartal aan het slot is gevlekt. Ik lees 1617, d.i. dan Paaschstijl.
3 Zie p. 593 n. 2.
4 Apologia Ecclesiae Anglicanae, van John Jewel (zie p. 289 n. 1), in 1562 verschenen
5 Robert Abbot (1560-1617), sedert Dec. 1615 bisschop van Salisbury. De titel van het boek is: De Gratia et Perseverantia sanctorum Exercitationes aliquot .... Quibus accessit Animadversio in Richardi Thomsom .... Diatribam de Amissione et intercisione iustificationis et gratiae. London 1618.
6 Zie p. 244 n. 1.
7 Zie p. 439 n. 1.

plurinum probare et laudare. Quaesivit a me Dominus Hofdius aliquid de huiusmodi satisfactionis et redemptionis nostrae necessitate, de qua nos in sententia, Augustini acquiescimus, non defuisse Deo pro sua omnipotentia et sapientia alios modos possibiles, sed hunc convenientissimum esse visum. Si quae alia occurrant in libro tuo doctissimo monenda, quid mihi videatur aliis literis explicabo. Nondum recipere aut recuperare doctissimam tuam dissertationem de iure summarum potestatum in sacra[1] a Domino Eliensi[2] potui, non satis otii adhuc, ut videtur, ad singula perlegenda et aestimanda nacto. Significavit tantum se putare, te nimium politicae potestati in sacris et Ecclesiasticis rebus deferre quae per ecclesiasticas personas, Episcopos et Presbyteros, transigi solent et debent; sed forte latius se posthac explicabit. Ego appellabo, ut occasio dabitur, atque interea te tuaque ac vestrorum studia Deo optimo maximo et in Christo Patri precibus commendabo. Vale. Febr. 11. 1617.

Tuus totus in Christo
Io. Coven. Lichfeldius.

Adres: Clarissimo viro Domino Hugoni Grotio, civitatis Roterodamensis Syndico, Roterodamum.

563. 1618 Maart 13. Aan G.J. Vossius[3].

Vir Clarissime.

Ex aliquot dierum quiete ad Hagense pistrinum redeo; alacrior paulo ab illa respiratione legi summa cum voluptate tua de Sacramentis[4] quae et Sacris literis et antiquae Fidei consonare non dubito. Etiam chartas de Pelagiana historia[5] accepi avideque relegi, quo inspicio saepius eo maiorem ex iis utilitatem et capio ipse et capturos alios spero, qiu modo antiquam Ecclesiam non contumaciter spernunt. Perge quaeso et fac quamprimum liber ille exeat.

Pro labore quem mea causa insumis, gratias ago maximas. dolet tantum quod tam pretiosas horas impendere cogeris refutando scripto haud magni pretii[6]. Nuper in celebri convivio, ut narratum mihi est, Balthasar Lydius acriter in Ravenspergerum invectus est, operam ipsius puerilem appellans, et paratum se dicens in ipsum scribere. Quid in Anglia de nostro labore viri boni iudicent, quaeque ipsorum sit sententia ex literis Overallii[7] poteris cognoscere, quas mitto, et ut remittas rogo. Quod maturandam censes editionem tuae responsionis ad Ravenspergerum, habes me assentientem. Vale Vir Clarissime ac nos quod facere te monstras ama. 13. Martii 1618.

De Steinfurdiensi iudicio[8] satis est nos id scire; vulgari nihil attinet.

Tuus totus
H. Grotius.

1 Zie p. 349 n. 4.
2 Andrewes; zie n°. 539.
3 Gedrukt Epistolae p. 45.
4 Zie p. 305 n. 1.
5 Zie p. 603 n. 6; p. 606 n. 3.
6 Vossius' weerlegging van Ravensperger; zie p. 604 n. 4.
7 N°. 562.
8 Kan dit een iudicium over Ravensperger zijn, die korten tijd professor te Steinfurt is geweest? Zie p. 374 n. 3.

564. 1618 Maart 14. Aan G.J. Vossius[1].

Vir Clarissime.

Puer meus, cui claudendum dederam eum, quem ad te misi heri fasciculum, oblitus est eidem includere has Lichfeldensis Episcopi literas[2]. Pudet hoc genere armorum nos uti. Sed vides quo saeculo vivamus. Episcopi Salisburiensis librum adversus Thomsonem[3] an videris nescio, ego non habeo. Velim quid iudices scire si habes. Rex multis significavit nolle se ultra nostris controversiis implicari. De Synodo ecqua spes sit nescimus adhuc. Gratissimum foret videre te, sed metuo ne id postulare ab eo qui tam multa mihi praestet inverecundum sit. Vale quam optime cum uxore et liberis. Hagae. 14. Martii 1618.

Tuus totus
H. Grotius.

565. 1618 Maart 19. Van [Foppe van Aitzema?][4]

Amplissime atque Consultissime Vir. Mense Ianuario tibi ac D. Van der Mylen prolixe scripsi, verum ab utroque hactenus mihi nullum responsum. Certe libenter scirem, quomodo D. Bernfeldt[5] et vobis placeat consilium meum. Atque ex animi vestri sententia formarem omnia, quae mihi et apud principes ac civitates hac in re proferenda. Non sum ex illa nota hominum, qui quidvis perpeti malunt, quam videri alieno consilio egere, ac, ut Tacitus inquit, qui *ne alienae sententiae indigentes videantur, in diversa ac deteriora transeunt*. Deinde scio vos rem me melius intelligere, vobisque cordi esse communem confoederatorum[7]) salutem, pro qua indesinenter excubias agitis ac, quasi in specula collocati, providentia vestra vigilatis. Tristia nobis ab Aquilone imminere videntur, quaeque vos latere non possunt; quod si orientem hunc ignem in tempore non oppresseritis, ingenti deinde incendio, cum iam nullam opem ferre possimus, omnes ardebimus; quod in literia D. Van der Mylen plenius attigi, unde illa hauries. Atque hic multa occurrunt, quae calamo neque credi neque expediri possunt, quaeque sibi praesentiam nostram deposcunt. Quod si scirem me vobis rem gratam praestare, idque in rem vestram esse, excurrerem ad vos, ut liquido vobis constaret de omnibus illis, quae studio indefesso moliuntur illi, qui solvere tentant nodum illum, quo non ita diu arcte iuncti Hanseatici cum Unitis Provinciis[6]. Deinde et Contraremonstrantibus una eademque opera monstrarem amice et clare, illo ipso, quod Remonstrantes Rep. eiicere satagunt, ipsos non solum Augustanae Confessionis homines omnino a se alienare, verum etiam omnem spem conciliandi in posterum Lutheranos cum Calvinistis praecidere,

1 Gedrukt Epistolae p. 45.
2 N°. 562.
3 Zie p. 607 n. 5.
4 Gedrukt Epistolae ecclesiasticae p. 496. Zonder naam van den schrijver. Kan het de p. 577 n. 5 genoemde Foppe van. Aitzema zijn? Het is iemand die op de hoogte is van de toestanden in de Hanze-steden, waar Aitzema als gezant der Staten-Generaal resideerde.
5 Oldenbarnevelt.
6 Zie p. 416 n. 1.

in quo omnes boni adeo pie laborioseque tot annos sudarunt, atque adhuc sudant qui ipsorum vestigiis laudabiliter insistunt. Et certe Pontificiis sic essent longe crudeliores, qui in Germania et Gallia summos honores reformatae religionis hominibus concedunt. Quae cum cogito, admodum sollicitus sum de vestra salute quam periclitari omnes putant; atque sic nuper Sibrandus Lubbertus ad quendam magni nominis virum in Germania scripsit:

> ‘Quod ad statum Ecclesiarum Belgicae foederatae attinet, quinque Provintiae, videlicet Geldria, Zelandia, Frisia, Omlandia, et Transisulania, sequuntur sententiam orthodoxam. Hollandia divisa est in partes duas. Maior tamen pars coniungit se cum his quinque provinciis. Traiectum sequitur sententiam contrariam, sed speramus non fore diuturnam. Synodus Nationalis convocabitur proximo Iunio. Princeps Mauricius tam sincere, tam fortiter et prudenter agit negocium Ecclesiae, ut dubitare possis, an maior in armis fuerit, quam nunc est in politicis ecclesiasticisque. Deus tueatur eum et custodiat eum ab omni malo. Anno 1618. mense Febr.’.

Haec epitomae pars a quodam magno viro ac amico singulari mihi concredita est, ideoque has literas, postquam a D. Bernfeldt, te, et D. Van der Mylen perlectae erunt, comburas velim, mihique prolixe respondeas ad binas meas. Iam bene te valere iubeo tibique vivo, ad omnia iussa obsequentissimus

Di casa 19 Martii 1618.

Generoso D. Bernfeldt, parenti tuo, Viro Cl. ac reverendo D. Ioanni Arnoldo Corvino precor multam salutem.

566. 1618 Maart 22. Aan G.J. Vossius[1].

Vir Clarissime.

Quod nuper dicebam Socino negari cur Christus moreretur causam fuisse antecedentem, id verum reperio. Nam lib. III. cap. 10[2] dicit a cunctis statui antecedentem aliquam legitimam causam mortis Christi praeter Dei et Christi voluntatem. Eam vero causam Socinus ait nullam aliam esse posse nisi quod Christus id fuisset meritus. At id absurdum est. Negat ergo causam antecedentem legitimam. Paulo post capite eodem apertius ait a se affirmari Christum a Deo turpissimae et saevissimae morti traditum ut ea ratione nobis aeterna salus compararetur: q u a m v i s n u l l a p r a e t e n s a a n t e c e d e n s c a u s a , e s s e t , cur ille eam mortem perferre deberet; nisi hic voce *debere* necessitatem significari volumus. Occasionem solam ponit in peccatis nostris ubique quae causa non est aut vix certe. Antecedentem causam legitimam id est recte proprieque dictam extra voluntatem agnoscit nullam, ideoque in sola finali causa acquiescit. Coepi legere Amesii librum[3]: video passim mea contra Socinum ab ipso usurpari, interdum cum tenui aliqua commendatione. Cogita an eius quoque facienda sit mentio, ut appareat ipsis Contraremonstrantium antistitibus non usquequaque contemtibilem videri operam nostram. Sed omnia haec tui arbitrii

1 Gedrukt Epistolae p. 45.
2 De Jesu Christo Servatore.
3 G. Amesius' Coronis ad Collationem Hagiensem, qua argumenta Pastorum Hollandiae adversus Remonstrantium quinque articulos .... vindicantur, Lugd. Bat. 1618. (Rogge, Bibl. van Contra-Remonstr. Geschr. p. 55).

facio; censeoque scribendum posthac nihil, ne meis tuendis posthac amicis molestiam cogar exhibere. Vale virorum optime. 22. Martii 1618.

Tuus totus
H. Grotius.

567. 1618 Maart 27. Aan G.J. Vossius[1].

Vir Clarissime.

Scripsi ad te nuper[2], spero recte traditas esse literas. Interea nuperum Amesii librum[3] non tam perlegi quam pervolitavi. Sunt quae placent; praesertim vero id quod est de certitudine perseverantiae pag. 276. In multis videtur *ἐριστικώτερος*, neque sententiam adversariorum benigne interpretari, neque suam candide satis promere. Itaque multa passim sunt involucra. Ego lectione istius libelli incitor ut eos legam qui hoc argumentum cum cura tractarunt, quos inter minime spernendus est Lessius[4] quem legi diligenter; ut et Valentiam[5] et Cumelem[6]. Video saepe citari Suarezium tum de Praedestinatione tum de Auxiliis liberi Arbitrii[7]. Si habes tu aut alius quis amicorum velim uti in dies paucos. Dominicanorum vix legi quenquam. Si Bannesium[8] aut eiusdem Scholae alium quem habes, eo quoque uti velim. Futurus sum Hagae ad diem usque Saturni. Vale virorum optime *καὶ ἐμοὶ τριφίλτατε*. 27. Martii 1618.

Tuus totus
H. Grotius.

568. 1618 Maart 31. Van Jan Gruter[9].

S.P. Non ita Suffenus sum, quin respiciam a tergo[10]; sed tamen quamvis cautex essem aut ferrum, necesse foret exultarem ad epistolam tuam, virorum clarissime, ita tota stillat mero laudum mearum immeritarum nectare; quare eam exosculor amplectorque tanquam interpretatione tam benigna animum prodat mei amantissimum potius, quam praeferat iurati testis pondus. Erit igitur nobis incitamenti magis loco quam elogii: quamvis et elogii, sed nec ubique nec semper, sed ubi incidam in duros istos Lucumones, qui soli omnia esse volunt, omnia videri. Ego certe conscius curarum laborumque, quos sustinui in illo vere Tulliano[11], non despero cuivis approbare posse et studium meum et animum. At an etiam aliquid praestiterim operae pretium, pendet a vestra lance, qui me amatis, ideoque posthabito stricto

1 Gedrukt Epistolae p. 46.
2 N°. 566.
3 Zie p. 610 n. 3.
4 Leon. Lessius, de Praedestinatione; zie p. 332 n. 9.
5 Greg. de Valentia (zie p. 554 n. 5), schrijver van Commentarii in Summam Thomae; en de Rebus fidei hoc tempore controversis.
6 Franc. Cumel, Commentaria in I. Thomae partem.
7 De Jezuiet Fr. Suarez; zie de Backer-Sommervogel VII p. 1666 en 1680.
8 Dom. Bannez, (overl. 1604) professor Theologiae te Salamanca.
9 Hs. U.B. Amsterdam, cod. 30V. Antwoord op n°. 549.
10 Catullus XXII.
11 Zie p. 596 n. 6.

iure in consilium adhibetis ius aequum. Nam heic Io. Philipp. Paraeus[12] persuadere nititur, plus inlatum boni quam

12 Philoloog (1571-1648); zoon van den p. 530 n. 8 genoemden David Paraeus.

mali monumentis Ciceronis meo stilo. Iudicium eius tale est, quia ei auctor fueram ne secundo ederet suum Plautum[1]; aut si, sequeretur in omnibus per omnia exemplar Taubmani[2], a me scilicet recensitum. Ibi ille mihi obiicere et aemulationem, et odium, et animum hostilem, denique brevi demonstraturum, mangoniis meis Plautum mire misereque aegrum. Quamvis congredi cum tali dedecus sit summum, tamen constitui, postquam Plautum iterum protulerit cacatis suis notis permerdatum, in manus sumere rursus exemplar Camerarianum[3], novamque ad id, ceu regulam, adornare editionem. Si tamen forte longo illo itinere defecero, obsecro te, ut memoriam mei comiter conservare digneris, nec patiaris mortuo insultare Asinum Apuleii inversum; eum inquam, cui sub specie humana mens obbrutuit. Eadem obtestatione conveni item omnes amicos D. Heinsium, D. Meursium, non tam meo respectu, quam bonarum literarum, quae in hoc tractu sub tam infelicis sideris perenni Rectore nimium quam aut frigent aut contemnuntur. Confugio igitur cum Camoenis meis ad vos, quibus ut omnem benevolentiae sinum pandatis, pluribus non exambio, ne videar naturae vestrae iniurius; aeternam potius veneror providentiam pro vestra incolumitate, qua diu diuque vobis maneat mens sana in corpore sano. Scribo raptim XXXI Martii CIↃIↃCXVIII Francofurti, cum ante dies quatuor Heidelbergae tantum non strangulatus fuissem ab angina.

Gloriae vestrae famaeque faventissimus
Ianus Gruterus.

Resaluto perofficiosissime Ampliss. virum D. van der Mylen, sed et veterrimos amicorum Dominos fratres Rosendalios[4].

Adres: Clarissimo egregioque virorum Dn. Hugoni Grotio etc.

569. 1618 April 10. Aan G.J. Vossius[5].

Vir Reverende.

Legi quae in nostram et veritatis gratiam Ravenspergero respondisti[6], quae mirifice placent omnia, nec mutatum quicquam velim, nisi sicubi forte ipsius *τῷ χαχοήθει* concitatus durius aliquid in ipsum dixisti, quod inter relegendum, si ita videtur, poteris mitigare. Etiam Antipelagiana[7] quantum occupationes permiserunt perlegi, praesertim vero eam partem quae est de virtutibus Ἑ*λλήνων*. Omnino ego hic tecum et cum antiquitate sentio; ea quae ex philosophia apponit amicus noster expensis recte vocum rerumque discriminibus, quae abs te annotata sunt, corruere video. Vale vir optime et bene de bonis mereri nunquam desine. 10. Aprilis 1618, qui mihi Natalis XXXV.

1 Hij had 1610 een Plautus-editie gegeven; de tweede editie verscheen 1619.
2 De Plautus-editie van Fr. Taubmann van 1605.
3 Een exemplaar van de Plautus-uitgave van Joachim Camerarius van 1566 met hss. aanteekeningen van Gruter is op de U.B. te Leiden.
4 Zie p. 155 n. 1.
5 Gedrukt Epistolae p. 46.
6 G.I. Vossii Responsio ad Iudicium Hermanni Ravenspergeri de libro, ab Hugone Grotio ... scripto, 1618. Weerlegging van het p. 604 n. 4 genoemde boekje.
7 Zie p. 608 n. 5.

Tuus totus
H. Grotius.

570. 1618 April 16. Aan J. Overall[1].

Reverendissimo Domino D. Iohanni Episcopo Coventrensi et Lichfeldensi.

Reverendissime Domine.

In tantis procellis Ecclesiae simul et Reipublicae versanti nullum obtingere potest solatium tuis literis dulcius. Quare pro iis quas per Hoofdium misisti summas habeo gratias. Multumque gaudeo te Episcopali libertate anniti ne per iniuriam damnentur sententiae, quas vetus Ecclesia damnare non sustinuit, plurimi in illa etiam probarunt. Quam modestiam si imitarentur Theologi nostri, minus sudaremus in tuendis dogmatibus, quae nobis tum a Pontificiis tum a Lutheranis acerrime obiectantur. Synodus Nationalis adhuc urgetur ab iis qui certam sibi ex suffragiorum numero spondent Victoriam. Nos praetentari provincialem tutius magisque ex ordine arbitramur; ea si non successerit, de maioribus remediis consultaturi. Sunt qui a Generali Synodo plus quam a Nationali sperant aequitatis. Oro Rev. tuam Dom. ut D. Eliensem[2] quantum honeste fieri potest urgeat ad legendum librum de Imperio summarum potestatum[3]; puto, si diligenter legerit, reperturum a me occursum praecipuis difficultatibus. Utut est iudicium eius, avide exspecto, cui quantum ex animi sententia potero, me aptabo. Germani Theologi scriptum scriptique sententiam laudant. Insurrexit nuper in me Ravenspergerus Groningensis Theologus[4], ferox iuventa, vitio mihi vortens et quasi haeresin impingens quod Christi defendens satisfactionem non asseruerim nullo modo potuisse Deum aliter peccata condonare; item passum esse Christum poenas gehennales, atque id genus alia. Quid dicam? Miseret me saeculi. Vir quidam pius et doctus Ravenspergero respondet[5]. Idem doctissime tractat Pelagianorum, Semi-Pelagianorum et Praedestinatorum historiam[6]. Utrumque librum simulatque prodierint ad R.T.D. transmittam. Deus te interim, Reverendissime Pater, diu Ecclesiae Catholicae servet incolumem. XVI April. CIↃIↃCXVIII ex Cal. novo.

T.R.D. Studiosissimus

H. Grotius.

571. 1618 [Mei 19]. Van P.C. Hooft[7].

P.C. Hoofdius H. Grotio S.

Quandoquidem, Vir mihi omnium maxime, approbare patriae industriam meam in valde seriis non valeo, neque rursus quisquiliis magnopere delector, ipse mei periculum facere statui, enitendo foetum, qui spem falsurus vel maxime, citra detrimentum publicum, vel minus, non citra commodum, fuerit. Adeo Themistocli dispares neque magno Reip. bono, neque malo nati nobis videmur.

1 Gedrukt Parr, The life of James Usher p. [7]. Antwoord op n°. 562.
2 Andrewes.
3 Zie p. 349 n. 4 en p. 608 n. 2.
4 Zie p. 604 n. 4.
5 Vossius; zie p. 612 n. 6.
6 Zie p. 603 n. 6.
7 Hs. U.B. Amsterdam, cod. 30 IJ. Minuut aldaar, cod. N. 1125. De datum, die in het origineel beschadigd is, is naar de minuut aangevuld. Gedrukt Hooft's Brieven I p. 142.

Coepi itaque vitam Henrici Magni[1], cuius memoria, quamvis nullo mihi beneficio cogniti, mirum in modum afficior, scripto complecti, idque vernaculo, meditamentum stili et characteris historici, ac prout hoc cesserit, de rebus patriae cogitaturus[2]. Ut minus tamen operae lusero, adeundum super iis oraculum tui iudicavi iudicii, quo vel monitus plane desistam, vel correctus minus dehinc corrigendum mihi relinquam. Enimvero pleraque me solicitum habent, structuraeque et perspicuitati et amoenitati, et ordini denique universo non nequeo diffidere. Quin et minuta quaedam negotium facessunt, veluti voces exoticae; quarum illae, quas in alienis idiomatis obvias, rebus, deficiente lingua, vacuis potius imponere, quam inauditas quasdam fingere, ratio fuit, ratione locum tuentur. Reliquas autem, cum ambitione nostratium, tametsi praepostera accitae sermonem patrium invaserint, sine plurium offensione proturbare, haud utique promptum fuerit: eas praesertim quibus res vel celsitudine vel gravitate conspicuas insignire commissum est. Imo et ipsum Aristotelem in poëticis authorem novimus conciliandi scriptis dignitatem per huiusmodi lenocinia. Adhibendum tamen, ne in barbaram prorsus degeneret oratio, indicat modum[3]. Atqui ego illum non modo tenere hic, sed sicut in omnibus, vel capere, id vero acerrimae mentis esse duco. Quamobrem, censuram hanc ultro cum ambiare, quaeso ne graveris inire. Quod autem tuas tot tantisque negotiis districti curas, parum etiam in tempore, oneratum eo, existimationi et humanitati tuae, aliqua ex parte imputes velim, irritamentis huiusce importunitatis meae: atque ita sentias licet, neminem me observantiorem esse magnitudinis tuae, securiorem benignitatis. Quocirca veniam mihi ut des, non multis te precor, sed ex animo Deum Opt. Max. tuos ut tibi, te patriae diu incolumem praestet. aveto.

Mudae in Arce, XIV. [Kalend. Iu]n., Anni CIↃIↃCXVIII.

In dorso: Inscriptio erat: Aen mijn Heer mijn Heere Hugo de Groot Raedt gecommitteerde van de Ed. Gr. Mog. de Heere Staten van Hollandt en Westfrieslandt Pensionaris der Stadt Rotterdam.

572. 1618 Mei 20. Aan Willem de Groot[4].

Mi Frater.

Tum quod scriberem nihil magnopere erat, tum vero gravissimis implicitus negotiis in aliud atque aliud tempus, ut occupati solent, distuli scriptionem. In secessu Silvanectensi[5] quantum in addiscendo Gallico sormone profeceris laetor ex aliis intelligere. Si quid simul usus pragmatici didiceris, id lucro appone. Res patriae nostrae nec bene se habent nec extra spem sunt medicinae. Dicere possumus cum cornice Capitolina *ἔσται πάντα χαλῶς*[6]. Scripsit ad me nuper Gevartius, versusque misit in incendium Curiae. Si eum videris, gratias age

1 Hooft's Hendrik de Groote kwam 1626 uit.
2 Twee jaar na den Hendrik de Groote, in 1628, begon Hooft aan zijn Nederlandsche Historiën.
3 Aristoteles, Poetica 22.
4 Gedrukt Epistolae p. 760.
5 Senlis.
6 Suetonius, Domitianus 23.

et dic Manilium[1] eius avide expeti. Iter tuum ad Turonas[2] non improbo. Est enim et coelum eo tractu salubre, et sermo tersus. Liber ille qui Semipelagianismi praefert titulum in me iampridem est editus[3], quem responso dedignatus sum, quando ipse nomen veritus est asscribere. Ego in Pietate[4] diserte Semipelagianismi memini, ut erroris sane gravis. Remonstrantium sententia a Semipelagianismo plurimum distat. Nam Massilienses, quos Semipelagianos sive reliquias Pelagianorum vocavere, Gratiae necessitatem ita inculcabant, ut tamen initia bonae voluntatis, saltem in hominibus quibusdam, negarent a gratia praeveniri. Contra Remonstrantes quicquid in nobis est spiritualis boni, etiam ipsa primordia, dicunt ex antecedente Gratia proficisci. Videatur Synodus Arausicana qua refelluntur Massilienses. Apparebit in hoc uno situm errorem, qui tamen ita est improbatus a Synodo, ut errantibus negata non sit communio. At qui praedestinationem ex praescientia, aut communitatem Gratiae sufficientis, aut Gratiam resistibilem atque amissibilem partem Semipelagianismi putant, ritu Sabino quod volunt somniant.

Vossius noster nunc edit Historiam omnem Pelagii et Semipelagianorum[5] ex qua cuivis liquebit quam spisse hallucinentur qui sententiam Remonstrantium hoc est Bulingeri, Melanchtonis, Hemmingii, aut in Pelagio aut in Massiliensibus damnatam putent. At quos feriat eiusdem Synodi Arausicanae canon, qui Anathema dicit credentibus a Deo aliquos ad malum praedestinatos, isti viderint. Ad Bearnensem controversiam[6] quod attinet, si nobis ea recte exponitur, non video in quo accusandus sit Rex, qui antiquis dominis ita restituit bona, ut novis possessoribus tantundem ex suo patrimonio reponat: exemplo Arati Sicyonii, qui ab Aegyptio Rege adiutus eadem aequitate olim evictionum incommodis consuluit[7]. Sed est hominum genus querulum quod semper invenit obtrectandi causas. Vale mi Frater. Salutat te uxor mea; nos recte valemus. 20 Maii 1618.

Tuus tui amantissimus Frater
H. Grotius.

573. 1618 Juni 25. Aan G.J. Vossius[8].

Vir praestantissime.

Legi ac relegi cum voluptate summa ea quae pro nobis et ut ex animo sentio pro veritate ipsa adversus Ravenspergerum commentatus es[9]; quod me solatium contra publica ac privata huius temporis mala unice confirmavit. Neque iam calumniarum poenitet quae tam pulchrae defensioni materiam praebuerunt. Praecipue autem gaudeo in eo laboratum ut non tantum appareret quid verum sit, sed et quid ab Ecclesia Christi receptum. Aveo scire quae futura sint hominum super hoc doctissimo tuo libello iudicia. Exteris, doctioribus praesertim, quin

1 Roersch in de Biographie Nationale VII p. 699 noemt onder de ‘Ouvrages laissés inédits’ van Gevartius: Vindiciae Manlianae. Zie ook aldaar p. 695, 696.
2 Tours.
3 Zie p. 539 n. 5.
4 Ordinum Pietas.
5 Zie p. 603 n. 6.
6 Zie Bazin, Histoire de France sous Louis XIII tom. II p. 20 vv.
7 Plutarchus, Aratus 14.
8 Gedrukt Epistolae p. 46.
9 Het p. 612 n. 6 genoemde boekje, dat thans, blijkens de dankbetuiging, aan het einde van den brief, voor de gezonden exemplaren, verschenen was.

summopere placitura sit haec opera dubitare est nefas. De nostris quid spondere debeam nescio; quando et pauci verum vident, et qui vident vix audent profiteri: ita misere vivitur inter infestos aut infestis obnoxios. Ego si in causa quae me tangit aliquam iudicandi potestatem habeo, serio ita sentio, eam allatam lucem toti de Satisfactione quaestioni, ut de eo argumento nihil opus sit posthac quicquam scribi. Nec minus clara fax tua opera allucebit controversiis de Gratia et capitibus annexis. Sane chartas illas tuas quoties inspicio - facio autem saepissime, ut quod aliunde saepe animus fastidii contrahit ibi decoquat - toties et diligentiam miror et quam tueris sententiam, ut Sacris Literis consentientem, ut Catholicam totus probo; neque minus tibi subscribo ubi *ἐπέχεις*. Ecclesiae res mirum in modum fluctuant inter tyrannidis candidatos et licentiae amatores. Fermeque haud video quomodo humana ope sanabile sit vulnus tot tantisque manibus inflictum. Saepe mihi in mentem venit Ciceroniarum[1] illud: *Quid fugiam video, quid sequar non video*. Sed Deus, ut spero, qui videt quot piae animae veritatis et charitatis studio flagrantes hoc aestu collidantur, et accessio fiant alienae insaniae, aliquando e tenebris lucem educet, eumque nobis cito aut serius finem dabit, qui ipsius gloriae pacique Ecclesiae inserviat. Pro exemplaribus ad me missis gratias habeo summas, nisi quod iustae liberalitatis terminos excessisse mihi videris. Ego operam dabo ne quod eorum pereat, sed ut eorum in manus veniant qui de his sunt *χρίνειν ἱκανώτατοι*. Utinam tot tantisque in me amoris tui signis respondere unquam liceat; sed tu ingratos nos esse cogis qui in amicos perpetuo benignus mutuae ipsorum operae parcis. Vale Vir optime atque eruditissime. 25. Iunii 1618.

Tuus totus
H. Grotius.

574. 1618 [Juni 30]. Aan G.M. Lingelsheim[2].

Amplissime domine.

Liber adversus Socinum noster tuo quoque, quod inprimis gaudeo, iudicio probatus immerito suo hostem invenit iuvenem sane et confidentem Hermannum Ravenspergerum, theologum Groningensem, qui cum, quantum video, neque Socini sententiam, neque meam intelligat, arma sua in communis fidei defensorem quam in hostem torquere maluit, quasi alia nulla materia esset, in qua ingenium exerceret. Sed huius temeritas doctissimam Vossii diligentiam excitavit, viri profecto dignissimi eo quo fungitur munere. Habet enim ab Ordinibus traditum regimen Collegii theologici, quod est Lugduni Batavorum. Is quam accurate hoc argumentum ex antiquitatis sententia tractaverit, rogo ut cognoscas ac iudices, veniamque des, quod multis benignis de labore testimoniis tuum quoque sit additum[3]. Res ecclesiae apud nos quomodo se non male habeant, ubi tanta temeritate atque inscitia rerum sacrarum iudicia exercentur?

1 Cicero, De Finibus IV, 46.
2 Afschrift Kon. Bibl. Kopenhagen. Gedrukt Reifferscheid, Quellen I p. 95. De datum daar, prid. Cal. Sept. (= 31 Aug.), kan natuurlijk niet juist zijn, daar Grotius 29 Aug. gevangen genomen werd. Waarschijnlijk heeft er gestaan prid. Cal. VII = 30 Juni. Beantwoord door n°. 578. Wat Reifferscheid l.l. p. 734 vertelt over Aushängebogen enz. is onzin.
3 In de praefatio van Vossius' boekje tegen Ravensperger; zie p. 589 n. 2; p. 612 n. 6.

De libro, quem de summarum potestatum circa sacra imperio scripsimus, Anglorum quorundam antistitum iudicia exspectamus[1]. Id editionem moratur. Vale vir clarissime et amari te a nobis patere.

Prid. Cal. Sept. CIↃIↃCXVIII. Rotterodami.

Tuus totus
H. Grotius.

575. 1618 Juli 5. Van C. Pijnacker[2].

S.D.P.

Amplissime et Consultissime Domine.

Etsi verear ne in publica peccem commoda te importune interpellando, tamen hac occasione tam prompta et commoda non potui non aliquid litterarum tumultuario exarare; quo gratias saltem Tuae Amplitudini agerem pro singulari humanitate uxoris privigno[3] praestita; ille Tuae Amplitudinis adspiraculo magnatibus commendatus, sortitus est locum in navi praetoria, quae piratas oppugnatum it, honoratum. Deinde salutem officiosam nuntiarem nomine Doctoris Tiardae[4], viri amplissimi et candidissimi, litteratorumque admiratoris et amatoris supra vulgum. Ille est tuarum virtutum debuccinator strennuus, quae tamen res ipsum nupere in capitis fere discrimen adduxerat: ita sunt hominum quidam *λέμφοι καὶ βαλανηφάγοι*.

Longa est iniura, longae
Ambages, nec summa sequor fastigia[5].

Utinam coram possem videre istos

Larvas et lemures vespertilionis habentes
Caligantis opes, et caecae munera talpae.

De statu Academico et meo adderem aliquid nisi esset molestum. hoc tantum de me addo, me *Odisse interius sdegnoso corde pedantes*. Doleo me tot bonos annos in sterili cathedra consumpsisse unde nemini licitum est *caput unctius referre*[6]. *Drenthanum experior divitiusque forum.* Totus haereo, annon consultum esset repudium mittere clamoso pulpito, quid enim? *Nos viles animae proiecta inhumataque turba.* agitur nobiscum ut cum istis qui a *βουκένταις* aguntur.

Vale Amplissime et consultissime Domine, et me meosque tuae benivolentiae aura iuvare ne dedigneris. Ex musaeo meo Groningano ad propridie Nonas V[tileis] anni *τοῦ ϑεανϑρώπου* regis □מ֫ישח nostri CIↃIↃCIIXX.

Tuae Amplitudinis
perenne servus
C. Pynacker.

1 Zie p. 349 n. 4 en p. 606 n. 7.
2 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.L. 1886.
3 Zie p. 604 n. 3.
4 Zie p. 8 n. 2.
5 Virgilius, Aen. I, 341.
6 Catullus X, 11.

Onderaan van andere hand: Inscriptio erat: Erntfeste wyse voorsienige hooggeleerde D. Hugo de Groot Pensionaris en eerste raed der stede Rotterdam.

576. 1618 Juli 12. Van Lodewijk XIII[1].

Monsr. Grossius, J'envoye par dela mon Ambassadeur extraordinaire le S[r]. de Boissize[2], conseiller en mon conseiller d'Estat pour adviser aux moyens de composer les divisions qui y sont survenues desquelles la suitte peut tirer après soy de très dangereux accidens au détriment de la tranquillité de vostre Respublicque; le bien et advantage de laquelle m'estant en singulière recommandation, jay creu leur devoir rendre ce tesmoignage de bon amy et confédéré et par mesme moyen ay bien voulu vous faire asseurer par le d. S[r]. de Boissize de ma bonne volonté en vostre endroict, priant Dieu, Monsr. Grossius, quil vous ayt en sa saincte et digne garde. Escript à Paris le XIIe jour de Juillet 1618.

Louis.
Brulart.

Adres: A Monsr. Grossius.

577. 1618 Juli 14. Aan G.J. Vossius[3].

Vir Clarissime.

Postremas sententiarum Pelagii partes[4] legi diligenter, ut omnia tua soleo, summa cum voluptate. Annotaram paucula, sed schedulam nunc non reperio. Quantum memini inter ea haec erant: Distinguis accurate respectus, secundum quos perfecti aliqui dicantur. Videtur mihi addi posse illud satis receptum, quod improbare non possunt, ut alia sit partium, alia graduum perfectio. Puer homo perfectus est priore significatu, non posteriore. Ita Christiani perfecti quatenus serio student ambulare non in una parte aut certis partibus sed omnibus praeceptis dominicis, nullam eorum partem ab obedientiae suae studio seponentes; non tamen ita perfecti ut ad summam obedientiae illius mensuram in hac vita perveniant, ut Deum summe ament, proximum plane iuxta se, pravas cupiditates exscindant radicitus. Postquam de Bernardi loco quodam egisti meministi sententiae eius quae sit Ecclesiae Romanae. Ego dubitabam esset ne haec quaestio, ut a te tractatur, definita ullis Synodis eius Ecclesiae; ac proinde putabam potius dicendam esse sententiam Nobilissimorum Doctorum in Ecclesia Romana. De Begardis et Beguinis memini me legere locum satis illustrem Gersonis, ubi ponit praecipuos sui temporis errores, quos inter etiam Praedestinatianorum. De iuramenti prohibitione V. Matth.[5] non possum reticere quod sensi semper, vetitum esse lege divina iurare per Belum, Astarten, Molochum, Belsamen aliaque falsorum Deorum nomina: quia nullius, in iurando, nomen ut Dei usurpari debeat praeter unius Dei Israëlis. Caeterum iuramenta per caput suum,

1 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. l[b]. Gedrukt Caix de Saint-Aymour, Notice p. 75.
2 J. de Thuméry, Sieur de Boisise, die 14 Aug. in de vergadering der Staten-Generaal zijn propositie deed.
3 Gedrukt Epistolae p. 42. De brief is uit denzelfden tijd als n[o]. 579, zooals uit den inhoud blijkt. Hij is in de editie ten onrechte op 1617 geplaatst, immers het boekje van Ravensperger is van einde 1617.
4 Zie p. 603 n. 6.
5 Matth. V, 34.

per animam suam, per salutem principis, illegitima quantum ego censeo non habebantur. Imo sunt

eorum exempla in Sacris literis, et illustris ea de re exstat apud Philonem locus[1]. Cum vero corruptioribus saeculis eo esset deventum ut religio multis non esset temere, leviter aut etiam falso iurare illis iurandi formulis, quae Dei nomen non exprimerent, docuit Christus eodem recidere per Deum quis iuret an per ea quae relationem ad Deum habent, per caelum, per terram, per urbem sanctam, per caput; quibus addi possunt et illa iuramenta quorum alibi mentio est, per templum, per altare, per corban, cuius Sacramenti etiam Sanchuniathon in Phoeniciis meminit. Ostendit ergo Dominus noster in his iurandi formulis tacite nomen eius contineri in cuius tutela sit caput, cui dicatum sit templum, altare, munus, atque unde illa sanctimoniam suam accipiunt: quare nihil referre temere quis per illa an per Deum immortalem iuret. Sed de his tu diligentius cogitabis.

De Thysio quae scribis miror sane. Nunquam ille me reprehendit eo nomine quod Deum negem considerandum ut iudicem: esset enim illa iniustissima reprehensio cum nusquam id negaverim. Imo ipse Thysius ita me intellexit, ut crederet sub rectore iudicem comprehendi quod est verissimum. Imo diserte fassus sum spectari Deum ut iudicem, quod ex illis verbis liquet: *Deum non esse hic spectandum ut Iudicem sub lege constitutum. Nam t a l i s qui sit Iudex etc.*[2]. Est ergo hic iudex Deus, sed non talis. Quid quod pag. 100 Deo in exigendis poenis iudicis nomen assigno. Cur autem communius illud rectoris nomen, cui iudicis potestas includitur, usurparim haec causa est, quod iudicis quidem sit punire: atque ita Deus ut iudex spectandus sit ubi Christo iam vadi nostro facto poenas infligit. At id quod praecedit, quodque praecipue a nobis tractatur, nempe ius transferendi poenam ab uno in alterum, si rem recte putamus, rectoris est, non iudicis: est enim dispensatio. Dispensatio autem legis non est actus iudicis sed actus legislatoris. Ideo rectorem dixi[3], quo vocabulo et legislatoria et iudicialis potestas comprehenditur. Haec qui volet considerare videbit nihil a me peccatum. Satisfactionis absolutam necessitatem negari a me Thysius nunquam mihi significavit, non adstrui et tum vidit et ea non adstructa recte defendi *τὸ ὀρθόδοξον* iudicavit. Quare sentio de his ipsum a te amice et blande compellandum ne quid praecipite iudicio aut aliorum impulsu faciat se indignum. Velim ad Walaeum quoque scribas, qui mihi dixit et sibi et Festo[4] Ravenspergeri[5] observationes displicere. Polyander animandus est ne susceptum patrocinium turpiter deserat. De promisso memor sum. Sed nunquam tot me ac tanta negotia implicuerunt, vix datur respirare ne dum ut animum ad moliendum aliquid te dignum applicare nunc possim[6]. Paucorum dierum otio mihi opus sit, et aliqua animi tranquillitate quam reipublicae difficultas non parum impedit. Vale virorum optime. 14 Iulii 1617.

Tuus in solidum
H. Grotius.

1 Philo, de Spec. Leg. p. 769 en 770.
2 Defensio p. 40.
3 Ibidem.
4 Festus Hommius.
5 Zie p. 604 n. 4.
6 2 Juni van dit jaar schrijft Du Maurier aan Dupuy: ‘Pour Monsieur Grotius ...; mais en vérité ces embarras et confusion, qui augmentent, le divertissent de sorte qu'il n'a pas loisir de manger ny dormir, et vous sçavez qu'il faut avoir du repos et l'esprit en liberté, l'un et l'autre lui defaillent’ (Groen, Archives 2e Serie II p. 552).

578. 1618 Juli 25. Van G.M. Lingelsheim[1].

Amplissime Domine.

Literas tuas Prid. Cal. Sept. datas recte accepi, cum doctissimi Vossii defensione. Gratulor Tibi toto pectore oblatum tam industrium, tam praeclarum libri tui propugnatorem. Et quando labor tuus Ecclesiae Christi exantlatus pro merita gratia importuni hominis morsus sensit, gratulor tibi causam tuam a tam praestanti Patrono susceptam. Dolendum eo insaniae apud vos deventum ut prae factionum studio tam proterve irruant quidam, ut nihil pensi habentes quid dicant, saltem odium suum et suspiciones promant; et quid speremus porro tranquillitatis, si talibus ingeniis frena relaxantur? Certe summa cum voluptate et fructu legi doctissimi Viri lucubrationem, et iam istum quoque in maximis Viris pono.

Quod autem etiam publice constare voluistis, quid ego sentirem, agnosco affectum vestrum, et quamvis sciam meo calculo nihil vobis accedere posse, gratum tamen mihi est, me inter bonos recensitum, quamvis mea scriptio tam rudis et inconcinna fuerit, ut lucem adspicere non meruerit. Consideratio autem horum, qui sacra apud vos tractant, facit, ut vix quidquam sperare possim de Synodo quae apud vos indicta, ad quam Ordines etiam Electorem nostrum ut suos Theologos eo mittat invitarunt: ad eam rem designati David Pareus[2], Abrahamus Scultetus[3], Henricus Altingius[4] et Paulus Tossanus[5], quamvis incertum an Pareus septuagenarius valetudinis ratione tam incommoda anni tempestate, iter illud sustinere possit.

Bohemicae turbae, ut in universum Imperium redundent, verendum est. Caesar magnas copias contrahit, et tamen a moderatioribus consiliis se non alienum ostendit, qua in re nostrum habet et Saxonem adstipulatores, qui etiam laborem nullum defugiunt, ut Religio salva Bohemis ac libertas conservetur, et Caesari sua auctoritas maneat.

Quod spem facis editionis scripti tui elaboratissimi De summarum potestatum circa sacra imperio, longe mihi gratissimum. Vellem et animum adiiceres ad Historiam[6] tuam promendam, quam negare diutius non debes nobis ac posteritati. De Thuani Historia nuncio tibi reliqua iam sub praelo esse. Ut autem invidiam vitent curatores, ita institutum est, quasi exemplar ab auctore in Germaniam missum iam promeretur. Excuditur autem Genevae; qui locus tamen ob invidiam vitandam dissimulabitur.

Vale, decus nostrum.

T.D. omni studio et amore
G.M. Lingelshemius.

Heidelbergae, 25 Iulii 1618.

1 Gedrukt G.J. Vossii Epistolae: ad Vossium p. 19; Reifferscheid, Quellen I p. 662 Antwoord op n°. 574.
In eerstgenoemde editie is de datum 25 Iulii, maar Reifferscheid maakt daarvan 25 VIIbr., op een dwaalspoor gebracht door de beginwoorden van den brief: 'Literas tuas prid. Cal. Sept.'.
In de noot p. 616 n. 2 heb ik aangetoond dat de datum van n°. 574 niet juist kan zijn, en dit had Reifferscheid ook kunnen weten.

2 Zie p. 530 n. 8.

3 Zie p. 247 n. 6.

4 Zie p. 601 n. 2.

5 Hij was sinds 1600 predikant der Fransche gemeente in Frankenthal, en sedert 1608 'Kirchenrat' in Heidelberg. Van de vier genoemden kwam Pareus niet ter Synode.

6 Zie p. 40 n. 4.

579. 1618 Juli 28. Aan G.J. Vossius[1].

Vir Clarissime.

Rotterodamum ut veni inspexi Philonem[2]; verissimum invenio quod nuper indicaveram Iudaeis posterioribus persuasum in rebus levioribus non esse iurandum per Deum immortalem, sed per Parentes quasi domesticos magistratus, per Terram, Solem, Astra, Caelum, Universum. Locus est illustris Philonis initio *περὶ τῶν ἐν εἴδει νόμων*[3] qui lucem affert Matthaei loco[4]. Ostendit enim Christus iuramenti non necessarii aeque reum esse qui per ista iuravit *ἀπειχονίσματα*, ut Philo loquitur, *θείας δυνάμεως*, quam qui ausus sit directe *ἐπὶ τὸν τῶν ὅλων πατέρα ἀνατρέχειν*. Memini me ex Thalmudicis auctoribus simile aliquid legere isti Philoneo. Quare in Christi praeceptis *ὅλως* non casus omnes quibus iuramentum exigi solet, sed omnes iurandi formulas adversus excogitatum ab his post qui Esdram fuerunt magistris - quos Hebraei vocant מינמדקה, Hellenistae modo *πρεσβυτέρους* ut Matth. XV, 2. modo *ἀρχαίους* ut hoc loco, - discrimen includit. Illud autem *ἐχ τοῦ πονηροῦ ἐστι*, non male convenit ei quod idem Philo tradidit, *οὐ πίστεως ἡ πολυορχία τεχμήριον ἀλλ᾽ ἀπιστίας*. Et libro *περὶ τῶν δέχα λόγων*[5]: *χάλλιστον χαὶ βιωφελέστατον χαὶ ἁρμόττον λογιχῇ φύσει τὸ ἀνώμοτον, οὕτως ἀληθεύειν ἐφ᾽ ἑχάστου δεδιδαγμένῃ ὡς τοὺς λόγους ὅρχους εἶναι νομίζεσθαι, δεύτερος δὲ πλοῦς τὸ εὐορχεῖν. ἤδη γὰρ ὅγε ὀμνὺς εἰς ἀπιστίαν ὑπονοεῖται*, et quae ibi sequuntur digna legi contra *τοὺς ἔθει πονηρῷ χαταχόρως χαὶ ἀνεξετάστως ὀμνύοντας ἐν τοῖς τυχοῦσιν*. Illud vero sane praeclarum *ἐχ πολυορχίας ψευδορχία*. Et *ὁ τοῦ σπουδαίου λόγος ὅρχος βέβαιος, ἀχλινὴς, ἀψευδέστατος* nempe *τὸ ναὶ, χαὶ τὸ οὐ*. Per salutem Principis iurandi morem in Lege Veteri non fuisse interdictum, ante Mosis tempora Iosephi exemplo apparet Gen. XLII, 15. Post Mosem vero exemplo Annae 1 Sam. I, 26, Abneri 1 Sam. XVII, 55. et aliorum passim; quem morem apud caeteras quoque gentes receptum etiam pueris notum est. Illud vero imprimis insigne est Iudaicae stultitiae argumentum, quod quasdam iurandi formulas putarent vim obligandi ad periurii poenam non habere, quae insania hodieque manet, unde in Italia Germaniaque delectae sunt formulae ex Thalmudicis libris depromptae, quibus adigantur ne irritum sit vinculum contemtu religionis. Imprimis sanctum illis est iusiurandum, יח הלא quod Martialis[6] in epigrammate corrupte extulit, *iura verpe per Anchialum*. At etiam inter iuramenta, quae Deum diserte non nominarent, discrimen aliquod eorum superstitio invenit. Nam iuramentum illud Phoenicibus etiam notum *χορβᾶν* aliis praetulerunt, etiam ei quod per altare templumve perhiberetur; contra omnem rationem ut Christus monstrat Matt. XXIII, 16. Nam cum iuramenta per res alias sanctimoniam a Deo accipiant, quo res quaeque Deum propius accedit eo efficacior esse debet ad imprimendam iuranti reverentiam divini Numinis. Quo ipso in libro Christus non dicit flagitium esse iurare per creaturas, relatas nempe ad Deum, sed dicit iis omnibus formulis, quae creaturas nominant, implicite fieri quod alioqui fit explicite. Nam per

1 Gedrukt Epistolae p. 46. Zie p. 618 n. 3.
2 Zie n°. 577.
3 Zie p. 619 n. 1.
4 Zie p. 618 n. 5.
5 Philo, de Decem Oraculis p. 756.
6 Martialis XI, 94, 8.

Templum eum invocari qui Templo praesidet, et per Caelum eum cuius Maiestas in coelo relucet. Quomodo nimirum in Caelum peccari dicitur Lucae XV, 18, 21, et baptismus Ioannis ex caelo esse Matth. XXI, 25. Haec quidem ad historiam tuam non pertinent. Sed qualiacunque sunt, fraudari te iis nolui, ut nimirum ex his amplius de hac re cogitandi sumeres occasionem. Hagae perscripsi cum coepissem Rotterodami. 28 Iulii 1618.

Tuus
H. Grotius.

580. 1618 Juli 31. Aan G. Elmenhorst[1].

Noli succensere mihi, Vir Amplissime, quod et literis et beneficiis tuis provocatus silentium tamdiu reponam. Non ausus sum vacuis ad te manibus venire: qua me molestia liberavit Ravenspergerus[2], qui aut contradicendi studio, aut prava inclarescendi libidine nostrum librum et aliorum, et quod plurimi facio, tuo iudicio[3] approbatum hostiliter est insectatus. Ei libro doctissime respondit vir tui nostrique amantissimus Gerardus Vossius[4]; cuius laborem a me quam ab ipso ut acciperes malui ne deesset testimonium grati in te animi. Nam cum a me propter molestissimas occupationes nihil dignum tuis oculis possit proficisci, quid facerem potius, quam ut ab alio sumerem, quo te possem demereri? Attamen si quod respirandi mihi tempus dabitur resumam in manus Apuleii Milesias[5] et alia eiusdem scriptoris: non quod praestare me quicquam posse cofindam (illis) in artibus, quas, si didicissem unquam, iam dedidicisse pote(ram); sed ne ulla in parte tibi sim inobsequens. Vale, vir (Amplis)sime, et nos in tuorum censu habe. Prid. Cal. S(extil) CIↃIↃCXVIII.

Tuus
H. Grotius.

Adres: Amplissimo Clarissimoque viro D. Geverharto Elmenhorstio.

In dorso schreef Elmenhorst: 31 Iulii stylo Iuliano[6].

581. 1618 Aug. 17. Aan G.J. Vossius[7].

Vir Clarissime.

Vidi Ravenspergeri Epistolium[8], in quo cum alia multa tum illud imprimis miror quod suam *πραότητα* iactet homo is, qui me nulla sibi offensa cognitum

1 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2. Gedrukt Burman, Sylloge II p. 440.
2 Zie p. 604 n. 4. Grotius schreef 'Ravensperus'.
3 Zie p. 597 n. 4.
4 Zie p. 612 n. 6.
5 Apuleius' Metamorphoses.
6 Dit moet de datum zijn, waarop Elmenhorst den brief ontving.
7 Gedrukt Epistolae p. 47.
8 De Groninger Senaat had Ravensperger verboden het boekje van Vossius te beantwoorden. Ravensperger schreef toen een 'Epistola viro cuidam reverendo et longe praestantissimo', die de geadresseerde uitgaf. Ik ken het boekje echter niet. Zie Ravensperger's brief van 20 Dec. 1618 aan Vossius in G.I. Vossii Epistolae: ad Vossium p. 20.

tam crudeliter lacessiverit. De argumento ipso quod scripturum se minatur haud metuo. Nimis aperta est ista veritas quam ut ei nebulas offundere liceat. Interea quid de tuo labore iudicet Lingelshemius ex ipsius literis[1] quas mitto velim cognoscas. Synodus sub incude est, quae utinam nobis tolerabile aliquid pariat. 17 Aug. 1618. Hagae Comitatensi.

Tuus
H. Grotius.

1 N°. 578.

Aanhangsel.

201[s]. 1610 Dec. 15. Van F. van den Sande[1].

S.P. Admodum, vir clarissime, me delectarunt tres illae septimanae, quibus in illustris controversiae tractatione tecum egi, teque in difficiliorum quaestionum examine ingenio expedito, dicendi facultate promptissima, iudicioque excusso inquirentem, replicantem, definientem atque adeo regnum inter nos obtinentem audivi, quo nomine iis, qui me in numero iudicum esse voluere, multum debeo. Alienior equidem semper ab illo loco fui, maluique hic inter meos latere, nunc vero redire opto, interim autem donec occasio offeratur animo atque affectu propensissimo vobis adero.

Quaerebas postremo ante discessum vespere de feudis Clivicis utrum in iis succederetur uire hereditario vel ex pacto ac providentia. Dixi inter morum peritos pro certo haberi, Clivica beneficia principaliter atque immediate postremo possessori accepta ferri, in quam sententiam nulla quidem extat expressa alicuius tribunalis vel feudistici consessus decisio, sed ab effectis ac consequentibus id facile evincitur; nam frustra laborant, qui ex concessionum formulis ac conceptionibus hasce differentes beneficiorum successiones deducunt. Primum moribus obtinuit, ut Clivica beneficia auctore patrono in ipsius curia transcribantur atque agnatum vel cognatum necquicquam reclamare nec habere retractum ex persona primi beneficiarii. Item cum foeminae atque ex iis descendentes successionum in hisce beneficiis ex primae concessionis tenore haberentur incapaces, privilegio Principis Iohannis eiusque filii anno CIↃIↃX inductum est ut admittantur cum agnatis in eodem propinquitatis gradu constitutis atque etiam agnatos remotiores excludant, non in novis modo, sed etiam in antiquis beneficiis, quae constitutio non obstaret agnatis, si ius illi suum principaliter atque immediate deducerent a primo acquirente. Dicitur item in eodem privilegio ‘dat des lehenmans und dienstmans goederen sullen vallen und kommen, vermidts erflicker volginge so well op den dochteren als op den sonen’, quae verba ‘vermidts erflicker volgung’ evidenter hereditariam denotant successionem, quod super interpretatione privilegii Monasteriensis, eodem verborum tenore concepti, pluribus disputat Elbertus Leoninus Consil. 60[2]. Est item, si plerosque doctores sequimur, hereditariorum ac non hereditariorum beneficiorum permagna in ordine succedendi differentia, quae apte huic quaestioni accommodari poterit. In beneficiis hereditariis proximiores postremi defuncti praeferuntur proximioribus primi acquirentis. Econtra aiunt in beneficiis non hereditariis proximiores primi acquirentis praeferri proximioribus postremi defuncti, quam opinionem post Baldum, Laudensem,

1 Hs. Kon. Bibl. 's-Gravenhage, cod. 120 B 23. De brief kwam in het bezit der Kon. Bibl. nadat n°. 202, waaraan hij voorafgaan moet, reeds was afgedrukt.

2 Elb. Leoninus, Centuria Consiliorum.

Calderinum, Angelum[1] atque alios probant Didacus Covarruvias, Pract. Quaest. cap. XXXVIII. num. 1[2], Nicolaus Everardi, Cons. 75[3], Thomas Marinus, de Feud. tit. I. num. 25[4], Rubeus, Cons. 85 in fin.[5], Andreas Gail, lib. II. Observat. cap. 154[6], ac multis defendit Cravetta, Cons. 950[7]. Quamvis autem magis inter Doctores receptum sit, tam in non hereditariis quam in hereditariis beneficiis proximitatem spectari respectu postremi possessoris, hi tamen ab evidente contradictione sese non possunt extricare. Nam si - quod feudistici scriptores ac pragmatici in suis responsis extra controversiam ponunt - in beneficiis non hereditariis insuperhabito iure postremi possessoris primo tantummodo succeditur acquirenti, illud omnino consequens est, excludi non posse proximiorem primi acquirentis, de cuius agitur successione, per proximiorem postremi defuncti, de cuius successione non agitur: ineptum enim esset, si quis aspirans ad hereditatem vel successionem Sempronii, sese contendat esse proximiorem Titii, de cuius successione non quaeritur.

Itaque quicumque tollere nolunt commune illud doctorum placitum, videlicet in beneficiis non hereditariis succedi primo beneficiario, statuere quoque debent huius solius respectu proximitatem esse aestimandam. Ergo cum in Clivicorum beneficiorum successione proximitas aestimetur solum respectu postremi defuncti, inde iterum efficitur ea esse mere hereditaria beneficia eorumque successionem a postremo defuncto deferri. Verum, si missis Doctorum opinionibus solum Langobardici iuris rationem eiusque decisionem in c. I de natur. success. feud.[8] spectemus, patet inter hereditarias ac non hereditarias beneficiorum successiones longe alias dari differentias, quibus item evincatur Clivicorum beneficiorum successiones tam a latere venientibus quam descendentibus delatas, esse hereditarias; sed pluribus haec agere non vacat, neque debeo tecum tam solida atque abstrusa eruditione praedito. Obsequia atque officia mea tibi defero, Deumque precor ut tibi utiliter atque decore patriae patrocinanti adsit.

Aveo scire quid de D. Vorstii vocatione constitutum sit; plerique maiores in Ecclesiis Hollandicis ab ipsius quam abs D. Harminii opinionibus turbas metuunt. Vale, vir clarissime, DD. Hogherbetio, de Noortwijck[9] atque Mylio nec non coniugi atque affini[10] officiosam a me salutem.

Dab. Arenaci A^{o}. CIↃIↃCX. XV Decembris.

Tuus

Fredericus Sandius.

Adres: Erentfeste ende hoochgeleerde Heer Mijn Heer Hugo de Groot Raet ende Advocaet fiscael van Hollant Zelant ende Westvrieschlant in 's Gravenhaghe.

1 De juristen Baldus de Ubaldis; Martinus Garatus; Johannes Calderinus en Angelus de Gambilionibus.
2 Diego Covarrubias y Leyva, Practicarum Quaestionum liber singularis.
3 Nicolaus Everardi de Middelburgo, Consilia sive responsa.
4 Johannes Thomas Marinus, de Generibus et qualitate Feudorum.
5 Ant. Rubeus, Consilia.
6 Andreas Gaill, Practicarum Observationum libri II.
7 Aymo Cravetta a Saviliano, Consilia seu responsa.
8 Libri Feudorum II, 50.
9 Janus Dousa, heer van Noordwijk.
10 Nicolaas van Reigersberch? Zie p. 509 n. 4.

Bijlage.

Verbael[1] van Reynier Pauw, oudt-burgemeester der stadt Amstereldam ende gecommitteerde in het collegie van de Gecommitteerde Raiden van de heeren Staten van Hollandt ende Westfryeslant, mr. Hugo de Groot, advocaet-fiscael van de graeflijckheyt van Hollant, Zeelant ende Westfryeslant, Jacob Boreel, oudt-burgemeester der stadt Middelburgh, Diderick Meerman, schepen der stadt Delfft, van haere besogne in Engelant, gevallen op de saecken van Oost-Indiën in den jaere XVI^{c}XIII.

Achtervolgende seeckere instructie[2], geconcipieert by de vergaderingh van Seventhyene uyt de name ende vanwege de Generale geoctroyeerde Compaignie, uyt de Vereenichde Nederlanden trafficquerende op Oost-Indien, luydende als volght:

Om uyt de name (A)

Ende de missive van de Hooge Mogende heeren Staten Generael der Vereenichde Nederlanden geschreven in 't Latijn ende luydende als volght:

Serenissime Princeps, Deurluchtichsten Coningh,

Alsoo wy nyet soo zeer ter harte en nemen ofte in hooge recommendatie hebben als de behoudenisse ende vermeerderingh van de coninckIycke faveuren ende affectie van Uwe Ma^{t}. tot het beste van den staet der Vereenichde Landen ende de goede ingesetenen van dyen, midsgaders van te mogen onderhouden eene waerachtighe ende oprechte vriendschap tusschen de ondersaeten van Uwe Ma^{t}. ende de onsen soo in haere rycken in dese landen als voorts overal maeri nsonderheyt in de Oost-Indiën, soo hebben wy op de propositiën, aen ons gedaen by den heer Winwod, uwe ambassadeur, te wege gebracht dat onse Generale

1 Dit Verbaal, in minuut aanwezig in het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage, is met andere Grotiana in 1864 gekocht uit de bekende auctie bij Nijhoff. Zie R. Bijlsma in Nederl. Archievenblad XXXV (1928) p. 49.
De minuut is van Grotius' hand; in dezelfde collectie eeniga eveneens eigenhandige aanteekeningen, die voor de samenstelling van het Verbaal gediend hebben, en enkele der in den tekst aangehaalde documenten, in afschrift, n.l. de onder letter A, E en V genoemde.
Van elk document noemt Grotius de beginwoorden in 't Latijn, en in Nederlandsche vertaling; van twee geeft hij de geheele vertaling. In het Verbaal zelf zijn al deze stukken in extenso opgenomen geweest.

2 Ook is nog aanwezig een eerste instructie van 28 Aug. 1612, toen Grotius nog niet in de commissie was benoemd.

Compaignie van de Oost-Indiën versocht ende gedeputeert hebben d'heeren Reynier Pauw, oudt-burgemeester der stadt Amstelredam ende raedt van de heeren Staten van Hollant ende Westfrieslant, Hugo de Groot, doctor in de rechten, advocat-fiscael in de Hoven van Hollant ende Zeelant, Jacob Boreel, oudt-burgemeester der stadt Middelburgh, ende Diderick Meerman, schepen ende raedt der stadt Delfft, opdat sy haer souden laeten vinden by Uwe Ma^{t}., om haer met behoorlijck respect ende reverentie te verthoonen de waere gelegentheyt van de saecken van de voorn. Compagnie ende nae Uwe Ma^{ts}. goedtvinden ende gelyeven te treden in communicatie over 't gunt de behoudenisse, verseekertheyt ende vermeerderingh van de navigatie ende traffycque in de Indiën, midsgaders d'ordre ende voorsyeninghe, dye noodich zijn jegens alle hostiliteyt ende beletselen van deselve in goedt recht, reden ende billickheyt vereyschen tot het beste van de ondersaeten van Uwe Ma^{t}. ende d' onsen. Wy bidden daerom ootmoedelijck, dat het Uwe Ma^{t}. gelyeve de voorn. gedeputeerden te houden in favorable recommendatie ende haer te courageeren tot de handthavinghe van de voorn. navigatie ende traffycque met den aencleven van dyen als een saicke, dye ten hoochste proffytelijck ende nodigh is tot het welvaeren van de gantsche Christenheyt ende insonderheyt uwe rycken ende dese staet, mids welcke

Deurluchtichsten coninck, bidden wy Godt Almachtigh Uwe Ma^{t}, te houden in Syne protectie. Uyt den Hage den XXIII Martij XVI^{c}XIII.

Soo hebben wy ons getransporteert nae Londen ende aen den heere ambassadeur Caron overgelevert hebbende de bryeven van addres ende recommendatie, ons by de Hooge Mogende heeren Staten Generael medegegeven, hebben gesocht te bevorderen onse audientie by Syne Ma^{t}. ende deselve becomen den VI dairaenvolgende, ten welcken tyde wy by Syne Ma^{t}. zijn gecomen, geassisteert met de voorn. ambassadeur, dye eerst aen Syne Ma^{t}. in 't generael heeft gerecommandeert de saicke van onse deputatie, ende hebben wy daernae aen Syne Ma^{t}. overgegeven de missive van de heeren Staten Generael, hyervoren geïnsereert ende voorts gedaen in 't Latijn de naevolgende propositie:

Serenissime Princeps. Post felicissimi (C)	Alderdoorluchtichste Machtichste Coninck. Naer de solemnisatie (D)

Waerop by Syne Ma^{t}. ons geseyt zijnde, dat haere meninghe was seeckere commissarissen te deputeren om met ons te confereren, hebben wy Syne Ma^{t}. daervoren ten hoochste bedanckt, haer biddende de saecke te willen houden nyet voor een simple particuliere saicke, mer voor een saecke van importantie ende van staet, 't welck Syne Ma^{t}. verclaerde te doen, ende voorts by Syne Ma^{t}. geurgeert zijnde, dat het hardt soude sijn, dat men syne ondersaeten soude willen sluyten uyt Oost-Indiën, hebben wy daerop generalijck geseyt, dat regard moste werden genomen op de groote costen, by de onse nootwendelijck gesupporteert, ende dat de traffycque nyet en soude connen duyren, soo ons de vruchten wyerden ontrocken sonder remboursement van de costen. Ende alsoo wy insonderheyt verthoonden de costen, by de onsen gedaen in 't maecken ende onderhouden van fortressen, seyde Syne Ma^{t}. te verstaen, dat een yder moeste blyven besitten 't gunt hy besat,

maer daer de een nochte d'ander nyet en besat, dat men daer malcander nyet en behoorde de vrye commercie te beletten; Syne Ma^{t}. seyde ons vorder

dat sy met haere coopluyden moste sprecken om haire redenen te verstaen, alsoe haire meninghe was in desen nyet te doen by decisoire sententie, maer by maniere van persuasie. Doch dat haere meninghe was dat eyntelijck de saecke door haere ende der heeren Staten authoriteyt soude moeten werden gerecht ende dat de conferentie met de coopluyden soude dyenen tot preparatie. By ons vorder geseyt zijnde dat meer moste gelet werden op het toecomende als op het gepasseerde, repliceerde Syne Ma^{t}., dat men het gepasseerde alleenlijck ondersoecken soude om daeruyt van het toecomende te oordeelen. Waernae wederom een danckseggінge by ons gedaen sijnde soo hebben wy aen Syne Ma^{t}. behandight de brieven van recommandatie van Sijn Ex^{cie}. als oock seeckere missive, ons mede gegeven by synen ambassadeur de heer Winwod, ende sijn alsoo vertrocken ende hebben daernae gedaen de reverentie aen mijn heer den Palsgraeff[1].

Den VII Aprilis hebben wy versocht an Syne Furst. Gen. Graeff Heyndrick van Nassau[2], ten selver tyde tot Londen zijnde, dat Syne F.G. gelyeven soude onse saecke op 't hooghste te recommanderen aen Syne Ma^{t}., 't welck Syne F.G. aengenomen heeft te doen, ende heeft ons daer nae doen weten, dat Syne Ma^{t}. belooft hadde ons te doen alle mogelycke faveur, ende alrede eenighe personen tot de conferentie gedeputeert te hebben ende soo wy met deselven nyet en conden accorderen, dat Syne Ma^{t}. als dan met den heer Caron de saecke by de handt soude nemen ende soecken te accomoderen.

Ten selven dage zijn wy gaen begroeten mijnheer den Eertsbisschop van Cantelbergh[3], den eerste van 's Conincx Secreten Raidt; ende hem verhaelt hebbende het sommier van onse propositie, gedaen aen Syne Ma^{t}., heeft hy ons zeer beleefdelijck geantwoordt, bethoonende eene groote affectie tot onsen Staet: seggende voorts, dat Zyne Ma^{t}. eenighe personen van qualiteit hadde gedeputeert om met ons te handelen. Ende hoewel ons wel eenighe difficulteyten in het eersten souden bejegenen dat hy evenwel nyet en twijffelde off wy souden scheyden met contentement.

Den XIe Aprilis is ons aengeseyt by de gedeputeerden van de Engelsche Compaignie, dat de gedeputeerde van Syne Ma^{t}. mids de heylige daeghen ende week voor Paisschen ende andere beletselen nyet en souden met ons in besogne connen treden voor den XVe Aprilis nae onsen stijl, zijnde in Engeland den tweeden Paeschdach, ende zijn ons middelertijdt verscheyden maelen wesen begroeten soo de heer gouverneur van de Engelsche Compaignie, genaemt Ser Thomas Smith[4], als oock eenighe notable coopluyden van de selve Compaignie.

Den XIIII zijnde aldaer Paeschdach heeft de heer Caron ons geseyt, dat hy by Syne Ma^{t}. was ontboden geweest op 't stuck van de alliantie met de Duytsche vorsten ende dat hy d'occasie hadde genomen an Syne Ma^{t}. onse saecke op 't alderhoochste te recommanderen, verhaelende tot dyen eynde aen Syne Ma^{t}. den inhoudt van seeckere missive die mijnheer van Oldenbarneveldt, advocaet van de lande van Hollant, aen Syne Ed. hadde geschreven, hem dyenende tot instructie op de saecke van onse deputatie.

1 Zie p. 217 n. 8.
2 Frederik Hendrik.
3 Abbot, zie p 229 n. 2,
4 Zie p, 227 n. 1,

Den XV Aprilis ons aengeseyt zijnde, dat de gedeputeerden van Syne Ma^{t}. waeren vergadert ten huyse van Ser Thomas Smith, soo zijn wy derrewaerts gegaen ende

hebben bevonden, dat deselve gedeputeerden waeren de voorn. Ser Thomas Smith, ridder, Ser Daniel Dunne[1] ridder, rechter ter admiraliteyt ende meester van de requesten, Ser Christoffel Parkins[2], ridder, medemeester van de requesten, Clement Edmont[3], schildknaep, clerck van den Raedt, Willem Groenwel, Robbert Middelton ende Robbert Bel, coopluyden ende gecommitteerden van de Engelsche Oost-Indische Compaignie; ende jegens malcander overgeseten zijnde, hebben de gedeputeerden van Syne Ma^{t}. ons geseyt, hoe Syne Ma^{t}. haere personen hadden gedeputeert tot de conferentie, ende dat sy gaern uyt ons souden verstaen de meninghe ende intentie van onse propositie, gedaen aen Syne Ma^{t}.; waerop by ons mondelingh is geseyt[4] dat de Bewindhebbers van de Nederlandsche Oost-Indische Compaignie zeer wel conden bevroeden, hoeveel hair ende oock den staet van onse landen gelegen was aen het faveur van Syne Ma^{t}. ende dat zy daeromme altijdt last hadden gegeven aen de haeren om de ondersaeten van Syne Ma^{t}. in Oost-Indiën met alle beleefdtheyt ende goede correspondentie te bejegenen, vertrouwende wederom, dat deselve ondersaeten van Syne Ma^{t}. van haer nyet en anders en souden begeren dan dat redelijck soude zijn. Ende hoewel eenighe Engelschen haer in Oost-Indiën jegens de onsen sulx hadden gedragen, dat de onsen meenden te hebben rechtvaerdighe redene van clachten, dat nochtans de Bewinthebbers om alle goede eenicheyts wille sulcx goedtgevonden over te zyen ende te dissimuleeren, te meer alsoo sy wel verstonden, dat men de fauten van particulieren de geheele natie nyet en behoorde toe te schryven. Maer dat het scheen, dat an d' andere zyde dye van d'Engelsche Compaignie gelyeft hadde haer te addreseren aen Syne Ma^{t}. ende by haere remonstrantie groote clachten te doen over de onsen, waerover de heer Ambassadeur Winwod al over een jaer gedaen hadde seeckere propositie aen de heeren Staten Generael, overleverende oick de articulen van de voirn. clachten. Welcke articulen by de heeren Staten-Generael overgegeven sijnde aen de Bewinthebbers der Nederlandsche Compaignie was by deselve Bewinthebbers aen Haere Hoge Mog. verthoont ende bewesen, dat de voirn. clachten procedeerden ten deele uyt quade rapporten, ten deele oick uyt misverstandt, nemende voor ongelijck 't welck gheen ongelijck en was. Sulcx dat Haer Hoge Mog., wel geïnformeert zijnde van de gelegentheyt van de saecke, seecker antwoord aen den heer Winwod schriftelijck hadden overgelevert met de copyen van seeckere verificatie, opdat Syne Ma^{t}. wel mochte verstaen de waere gelegentheyt van de saecke. Maer alsoo d'heeren Staten daernae verstaen hebben uyt deselve heere ambassadeur van Winwod, dat Syne Ma^{t}. voor aengenaem soude houden, dat Haere Hoge Mog. te wege wilde brenghen, dat door haer ordre van wegen de Nederlandsche Compaignie eenighe personen mochten werden gesonden om te comen in conferentie met hoope van een goedt reglement met ghemeen advijs te connen besluyten tot handthoudinghe ende vermeerdinghe van de traffycque voor d' een ende d' ander, soo hadde de heeren Staten Generael

1 Sir Daniel Donne (Dunn), overl. 1617.
2 Sir Christopher Perkins, 1547-1622.
3 Sir Clement Edmondes, 1564-1622. Hij, Middleton en Maurice Abbot kwamen in 1615 naar Nederland om de onderhandelingen voort te zetten. Zie p. 376 n. 4. Een koopman William Greenwell wordt meermalen genoemd bij Astrid Friis, Alderman Cockaine's Project and the Cloth Trade (Copenhagen-Londen, 1927), evenals een koopman Richard Ball (zie Index i.v.); een Robert Ball of Bell vind ik hier niet.
4 De Fransche tekst van deze redevoering bij de p. 626 n. 1 genoemde stukken.

aen de voorn. Compaignie sulcx doen verstaen, dewelcke met goedtvinden van Haere Hoge Moog. ons hadde gesonden met bryeven van Hair Hoge Mog. aen Syne Ma^{t}., dye wy aen Syne Ma^{t}. gelevert hadden ende met eene verhaelt het inhoudt van het antwoordt, by Haere Hoge Mog. aen den heer Winwod gegeven. Ende naedyen dat Syne Ma^{t}. daerop gelyeft hadde de tegenwoordige heeren tot de conferentie te deputeren, soo hadde wy ons zeer gaerne by Haere Ed. laeten vinden, versoeckende van deselve, als comende vanwege Syne Ma^{t}., te verstaen de voet ende ordre dye sy verstonden dat in de conferentie soude werden (1. wesen) te houden, alsoo wy nyet anders en sochten als deselve te vorderen ende te brenghen tot een goedt eynde. Naedat wy aldus gesproocken hadden, soo zijn de Engelsche gedeputeerden gelijckelijck vertrocken in een andere camer ende wedercomende hebben versocht, dat wy souden specificeren de fyten van de Engelschen in Oost-Indiën, waerover wy meende recht te hebben om te claegen; ende dat wy henluyden soude communiceren de antwoorde, by de heeren Staten Generael gegeven aen den heer Winwod; dan wy hebben versocht geëxcuseert te zijn van nyet te refriceren eenighe gepasseerde questiën ende misverstanden, twelck nyet anders als onvrindschap soude connen veroorsaecken, die wy sochten te myden; ende aengaende 't antwoord van de heeren Staten Generael: dat hetselve was gegeven aen den heer Winwod, dye oock verclaert hadde 't selve antwoordt overgesonden te hebben. Hyerop soo hebben zy aengenomen het antwoordt met de clachten te confereren ende soo ergens inne gheen satisfactie en hadde, dat zy ons 't selve soude te kennen geven, versoeckende, dat de conferentie schriftelijck ende in de Latijnsche taele soude geschyeden, alsoo 't meerendeel van henluyden gheen Franchoys en spraecken ofte verstonden, waerinne wy aengenomen hebben haer te gelyeven.

Den XVI ben ick, Hugo de Groot, by ordre ende resolutie van de andere gedeputeerden, geweest by Ser Christoffel Parkins, meester van de requesten

ende ... (E)

... te dirigeren[1].

Den XVIII is ons ter hande gestelt by eenighe van de gedeputeerden seecker Latijnsch geschrifte waervan den text ende het translaet alhyer volght:

Clarissimi Domini. (F).

Seer Erntfeste Heeren. (G).

Den XXe Aprilis hebben wy overgelevert seecker geschrift, dyenende tot beantwoordinghe van het voorn. geschrift van de Engelschen, luydende als volght:

Strenui Nobilissimi. (H).

Gestrengen. (I).

1 Dit zijn de slotwoorden van het stuk E.

Den XXVII Aprilis is ons by eenighe gedeputeerden behandight een replycke, by d'Engelschen gemaeckt op ons geschrift, dyenende tot antwoordt van haer eerste geschrift, luydende deselve replycque als volght:

Clarissimi et magnifici Domini.	Erntfeste aensynlijcke Heeren.
Ut in re quavis proposita (K).	Gelijck wy in alle (L).

Den XXX Aprilis zijn wy wederomme verschenen in de vergaderinghe van de Engelsche gedeputeerden ende hebben Haer E. overgelevert onse duplycque jegens haere voirn. replycque, luydende als volght:

Strenui Nobilissimi ac Magnifici Domini.	Gestrenghe Edele Achtbare Heeren.
Gratissimum nobis fuit (M).	Het is ons zeer aengenaem geweest (N).

Nevens het overleveren van dit geschrift hebben wy mondelinghe geseyt, dat ons bekent waeren de groote occupatiën van Haer E. ende dat wy oock de onsen hadde, dat ons meninghe gheensints en was geweest met Haer E. te comen in proces ofte contentie, maer dat wy waren gecomen om aen Haer E. vrundelijck te remonstreren de rechte gelegentheyt van de saecken van Oost-Indiën; 't welck wy meenen oprechtelijck gedaen te hebben, versoeckende, dat zy ons nyet verder yet sulcx wilden vragen, waeruyt de dissolutie van onse Compaignie soude moeten volghen tot groot voordeel van de Spaingnaerden, maer dat veel lyever Haere E. gelyeven soude, onse redenen ter harte nemende, de saecke favorabelijck te rapporteren aen Syne Ma^{t}., dye wy hoopten, dat contentement soude nemen in 't gunt by ons was voorgestelt, insonderheyt alsoo den dyenst van Syne Ma^{t}. dairan ten hoochste was gelegen. Waernae de gedeputeerden van Syne Ma^{t}., het voirn. geschrift gelesen hebbende, ons mundelingh geantwoordt hebben, dat sy verstonden, dat wy reden hadden om te verlanghen nae expeditie ende dat sy haer best daertoe wilden doen; maer dat zy wat tijdts van noode hadden om haer te bedencken op ons laetst geschrift, seggende oick, alsoo sy sagen, dat in hetselve geschrifte enighe particuliere fyte tot laste van de Engelschen wyerden verhaelt, dat zy ons wel wilden communiceren de depositiën, dye sy becomen hadden over 't gunt in Oost-Indiën tusschen de onsen ende de haeren was gepasseert, gelijck zy verclaerden onse depositiën gezyen ende gelesen te hebben. Waerop by ons geseyt is, dat wy de voorn. particuliere fyten jegens onse danck hadden moeten aenroeren tot noodighe defensie op het gunt by Haer E. replycque was geallegeert; dat wy anders sulcx lyever hadden naegelaeten, gelijck wy oock van de beginne aen geprotesteert hadden ende dat wy noch berijt waeren de memorie van al hetselve te laeten vaeren, biddende voirts dat haere deliberatie soo veel als doenlijck soude sijn mochte werden geaccelereert.,

Den IIe Maij ben ick, Hugo de Groot, met goedtvinding van de andere gedeputeerden geweest by mijnheer de eertsbisschop, hem ten hoochste recommanderende de goede expeditie van onse saecke, alsoo wy wel meenden, dat deselve aen den Raedt gebracht soude mogen werden. Doch verstond uyt Syne E., dat de saecke noch in de Raedt nyet en was verhandelt, maer soo wanneer de selve aldaer soude comen, dat hy alsdan gaeren allerlei goede instructie soude willen ontfangen; daerby voegende, dat het was een saecke van groote gewichte ende dye wat tijdts requireerde om wel ondersocht te werden, met vermaninghe dat wy mette daet nyet en soude verachten 't gunt wy met woorden seyden te willen bevorderen. Ende alsoo Syne E. verder seyde verstaen te hebben, dat wy 't selve waeren sustinerende, 't welck wy eertijds van de Portugesen bericht hadden, is Syne E. daerjegens verthoont de diversiteyt van 't gesustineerde van de Portugesen ende van de onsen, gelijck hetselve in onse gevolght geschrift is aengeroert. Ende heeft voorts Zyne E. aengenomen de recommandatie van onse saecke, seggende wel te verstaen, dat de Spangnaerden uyt onse misverstanden groot voordeel souden comen te trecken tot naedeel van de Christenheyt.

Den IX Maij is ons gelevert seecker derde geschrift van de Engelsche, dyenende tot triplycque, waermede sy de conferentie hebben gesloten, luydende als volght:

Clarissimi et Magnifici Domini.	Wy hebben in ons voorgaende
Ostendimus superiore (O).	geschrift bethoont. (P).

Nevens dese triplycque sijn ons mede gelevert seeckere certificaten in Engelsche taele, dewelcke midts haer prolisiteyt ende omdat deselve de principale

materie nyet en raecken, maer alleenlijck eenighe particuliere querelen, wy onnoodich hebben gevonden in dese verbale te insereren.

Den X Maij zijn wy gelijckelijck gegaen by mijnheer den eertsbisschop, dye ons wel gehoorend alle mogelycke faveur toegeseyt heeft, ons vermaenende, dat wy nyet en souden voorstellen dan 't gunt in reden ende billickheyt bestaen soude, waerom wy verthoont hebben, dat onse meninghe nyet en was yet te versoecken dan 't gunt met de equiteyt ende met den meesten dyenst soo van Engelant als van ons landt overeenquam.

Den XI Maij zijn wy gaen begroeten de heeren gedeputeerden van Syne Ma^{t}. ende eerst gecomen zijnde by de heere Duns, heeft ons geseyt dat zy eerstdaegs souden rapport doen aen Syne Ma^{t}., bethoonende voirts in de discoursen wel te verstaen, dat de traffycque van Oost-Indië nyet en conde gehouden werden anders (als) de Spaignaerden attaquerende met alle macht ende de Indianen assisterende: allegerende tot dyen eynde een nyeuw edict, 't welck by den Coningh van Spaigniën was gedaen publiceren, verbyedende alle natiën, uytgenomen de Spaignaerden, enigh acces in West-Indiën op peyne van den lyve. Doch insisteerde zeer op de vrye traffycque van de Engelschen, soowel in de Molucquen als in andere plaetsen, ende dat wy malcander wat naerder behoorden te comen als wy noch hadden gedaen, alsoo wy nyet anders en hadden geseyt als 't gunt de resolutie van de heeren Staten Generael hadde medegebracht; waerop wy insonderheyt verthoont hebben de grootheyt ende de noodwendicheyt van de costen, by de onsen gesupporteert, doch scheen de heere Duns nyet genoech te geloven, dat de costen soo groot souden zijn geweest als wy wel deduceerden; wairop wy geseyt hebben, dat sulcx des noodt zijnde volcomentlijck soude blycken. Seyde voorts de voirn. heer Duns te verstaen, dat men alle voorgaende offensiën ende particuliere querellen soude laeten vaeren. Voirts gegaen zijnde by de heer Parkins ende met hem gecomen zijnde in propoost, hebben uyt Syne E. verstaen, dat d'Engelsche coopluyden meenden de defensie van de Indianen ende 't oorlogh te lande in Oost-Indië nyet noodigh te zijn, alsoo sy meenden de waeren uyt Oost-Indiën off met gemoede van de Spangnaerden ende Portugesen te connen cryghen ofte deselve waeren den Spangnaerden ende Portugesen aff te nemen met het veroveren van haer schepen; waerop by ons verthoont zijnde dat de Spangnaerden henluyden de traffycque met gemoede nyet en souden willen toestaen, ende de schepen waer te nemen, dat sulcx te onseecker ende ongewis was, heeft ons daerop gerepliceert, dat onse exploicten oock nyet veel seeckerheyts en hadden, insonderheyt als de Coninck van Spangniën zyne macht soude willen employeeren. Verclaerde nochtans, dat ons voornemen zeer eerlijck was, maer dat men moste bedencken eenigh middel om de Engelschen mede wat proffijt ende wat eer te laeten houden, 't sy met het verdeelen van quartieren ofte van waeren ofte met de Engelsche seeckere quantiteyt van speceryen toe te staen, protesterende sulcx alleen voor te slaen als particulier; op alle 't welck wy nae gelegentheyt hebben geantwoordt, meest ons funderende op de costen.

Uyt de heer Emont hebben wy van gelycke verstaen, dat de Engelsche coopluyden meenden de traffycque van Oost-Indiën wel te behouden sonder soodaniche proceduyre te gebruycken als wy waeren gebruyckende, 't welck wy mede wederleyt hebben met de redenen, in onse geschrifte vervatet.

Den XII Maij heeft de heer Ambassadeur Caron ons verthoont een tweede missive, aen hem geschreven by mijnheer van Oldenbarneveld, dyenende tot

sunderlinghe recommendatie van onse saecke, waerom wy hem gebeden hebben den inhouden van deselve missive Syne Ma^{t}. te willen doen verstaen.

Den XIII Maij is de heer Ambassadeur geweest by Syne Ma^{t}. ende onder andere propoosten mede gevallen zijnde op het discours van onse saecke, heeft Syne Ma^{t}. geseyt het rapport gehoort ende oock de stucken van onse conferentie gesijn te hebben ende daeruyt te bevinden, dat wy al te precijs waeren, versoeckende van hem raedt ende advys; waerop by den heer Ambassadeur voorgeslagen zijnde, dat men de saecke soude willen aen de handt houden ende te dyen eynde by gelegentheyt eene deputatie te doen uyt Engelant in de Nederlanden, scheen Zyne Ma^{t}. sulcx wel te smaicken, doch seyde goedt te vinden, dat eenighe van syne gedeputeerden haer souden laeten vinden by deselve heer Ambassadeur, om naerder met hem te communiceren ende openinghe te doen van haire advysen.

Ende alsoo wy bevonden, dat d'Engelsche in de conferentie 't laetste schryven hadden gesocht te houden, nyetjegenstaende zy 't eerste schryven hadden gehadt, ende dat in haere triplycque eenighe poincten waren gestelt dye nyet en dyende ongesolveert te blyven, soo hebben wy geoordeelt noodsaeckelijck te zijn deselve poincten notelijck te solveren by een remonstrantie aen Syne Ma^{t}. als dewelcke nu de kennisse van de saicke tot hem hadden getrocken, verhopende daermede eenighsins wech te nemen de impressie, dye Syne Ma^{t}. jegens ons mochte hebben, genomen uyt het rapport van syne gedeputeerden; welcke remonstrantie was luydende als volght:

Serenissime ac Potentissime Rex. (Q).	Doorluchtichste ende Machtichste Coninck.
	Wy dancken. (R).

Den XIIII Maij hebben wy versocht aen den heer Ambassadeur Caron, dat Zyne Ed. gelyeven soude de voirn. remonstrantie Syne Ma^{t}. te behandighen, 't welck hy heeft aengenomen te doen. Ende ten selven dage by hem gecomen zijnde de heer Perkins, zijn te samen versprocken, dat men de besogne soude houden in surcheantie, totdat Syne Ma^{t}. eenighe nae Nederlant soude deputeren. Ende heeft de heer Ambassadeur aen deselve heere Parkins behandight de voirn. remonstrantie, die deselve eerst met Syne Ma^{t}. ende daernae met de heeren van de Secreten Raedt heeft gecommuniceert.

Den XVII Maij is by den Raedt van Syne Ma^{t}. geconcipieert seeckere missive aen de heeren Staten Generael, dyenende tot ons afscheydt ende geconcipieert in wat harde termen, als medebrengende, dat wy saecken hadden gesustineert dye t' eenemael onredelijck waeren ende dat wy daerop souden hebben geinsisteert; dat onse commissie al te precijs was om te treden in vorder communicatie. Vorder oock, dat de precysheyt van de onsen in 't geven van haer commissie ende d'instructie, Syne Ma^{t}. soude leeren wat sorgh hy voor de zyne behoorde te draegen.

Hyervan zijnde geadviseert, soo hebben wy noodigh geacht een audientie te versoecken aen Syne Ma^{t}., dewelcke ons daertoe heeft geassigneert den XXI dach van de voirn. maendt.

Den XXe ben ick, Hugo de Groot, door ordre van de andere gedeputeerden geweest by de heere Parkins, dye nae verscheyde discoursen soo veel te kennen heeft gegeven, dat hy wel verstont onse proceduren in Oost-Indië de beste ende

de seeckerste te zijn; maer dat de Engelschen ons nyet alles en conden toestaen, dat wy versochte, ten regarde van haer eer ende reputatie; doch dat hy gaern het beste wilde doen om de saecke te brenghen tot een redelycke provisie, verclaerende

nochtans, dat het nyet oirboir en soude zijn daervan eenighe acte voor dese tijdt te versoecken, maer wel de saicke aen Syne Ma^{t}. te representeren.

Den XXI hebben wy in presentie van den heer Ambassadeur audientie gehadt by Syne Ma^{t}. ende hebben gedaen de naevolgende propositie:

Serenissime ac Potentissime Rex.	Doorluchtichste ende machtichste Coningh.
Hactenus de cardine	(T).
(S).	Tot noch toe hebben wy etc.
In het doen etc.	

De Spangnaerden mochte defenderen, dat sy oock daer toe de schepe soo van ons als van andere wel mochten gebruycken, dock dat daervan naerder soude connen werden gehandelt tusschen Syne Ma^{t}. ende de heeren Staten Generael, maer dat middelertijdt mochte ordre gestelt werden, om alle periculen voor te comen.

Hyerop seyde Syne Ma^{t}. ordre te willen geven, dat de synen d'onsen nyet hinderen en souden maer vrundtschap met ons houden. Daernae zyende Zyne Ma^{t}. in deselve galerye, alwaer wy audientie hadde, van verre staen Ser Thomas Smith, gouverneur van de Engelsche Compangnie van Oost-Indiën, heeft Syne Ma^{t}. hem by haer doen comen ende hem verclaert onse propositie ende onse intentie. Ser Thomas Smith seyde daerop, dat de ordre goedt soude zijn, midts dat de Engelschen op alle plaetsen sonder eenighe exceptie vry soude mogen handelen. Waerop de Coningh onse meninghe gevraecht hebbende, soo hebben wy geseyt, dat wy nyet en willen verhinderen, dat d'Engelschen nyet en souden handelen in alle plaetsen, daer wy onse forteressen nochte alliantie van verworven en hadden; maer dat wy versochten, dat zy de plaetsen by provisie wilden myden sonder prejudicie van eens yders recht om de inconvenienten, dye andersins te verwachten stonden, te ontgaen. Ende alsoo Ser Thomas Smith seyde, dat sulcx soude zijn tegen de vryheyt van de Engelschen ende dat de Engelschen soo vry behoorden te handelen in de plaetsen van Oost-Indië van ons gebyet als in Hollant ende Zelant, ten minsten midts betaelende eenighe gabellen, soo hebben wy daerop verthoont de redenen van differentie, insonderheyt ten aenzyen der groote costen. Welcke redenen Zyne Ma^{t}. verstaen hebbende, heeft Ser Thomas Smith onderrecht, seggende, dat wy de costen nyet en soude connen continueeren, soo ons het incomen wyerd benomen, ende dat daerdoor de Spangnaerden lichtelijck eenigh voordeel soude crygen, 't welck vooral moste verhoedt sijn. Ende dat hyer gheen questie en was van een perpetuelle ordre, maer van een provisie om meerder swaricheyt te verhoeden. Ende, soo het de Engelsche goedt dachte, sy mochte oock forteressen maecken ende de traffycque aldaer alleen behouden. Nae welcke woorden wy Syne Ma^{t}. bedanckt hebbende, zijn voorts met behoorlycke reverentie gescheyden, hebbende Syne Ma^{t}. ons in het scheyden gethoont een seer favorabel accueil.

Den XXIe zijn wy wesen begroeten den prins van Wales, Syne Hoockeyt aenbyedende alle mogelycke dyensten, daerop by Syne Hoocheyt zeer favorabelijck is geantwoord ende geseyt, dat onse lande ende natie haer mochten verseeckeren, dat in hem gheen minder affectie t' onse waert en was als zijn vader tot noch toe bethoont hadde ofte als men van zijn overleden broeder hadden verwacht

Ten zelven dage zijn wy zeer magnifiquelijck getracteert geweest ten huys. van Ser Thomas Smith, alwaer mede was de heer Duns, dye, in discourse comende

van onse saicke, seyde nyet lyever te sullen syen dan dat Vranckrijck, Engelant ende Nederlant in een verbondt mochte comen op de handel van beyde de Indiën.

Den XXIII Maij ontfanghen hebbende de gesloten missive van Syne Ma^{t}. aen de heeren Staten Generael, sulcx deselve op den XVII was gearresteert, ende uyt de copye ons mede toegesonden, bevindende, dat deselve was ingestelt in harde termen over de poincten, hyervoren verhaelt, ende nyet twijffelende off Syne Ma^{t}. was beter geinformeert geworden door onse laetste propositie, soo hebben wy door den heer ambassadeur Caron getracht om deselve missive wat te doen veranderen. 't Welck by den secretaris Ser Thomas Laick[1] gecommuniceert zijnde met Zyne Ma^{t}. is by Zyne Ma^{t}. goedtgevonden ende hebben daernae becomen een andere missive, luydende als volght:

Hauts etc.

Aprez (V). Hooge Mogende etc.,

Naedat wy in 't breede verstaen hadden 't gunt Uwe gedeputeerden hadden te proponeren op 't stuck van de navigatie van de Indiën, soo hebben wy eenighe van onsentwege gedeputeert om met haer te handelen in deselve saecke. Dewelcken hebbende aen d' een ende d' andere zyde gedisputeert ende haere redenen geconfereert, eyntelijck bevonden hebben, dat het different nyet en was in termen om geaccordeert te connen werden. Ende daerop zijn wy geresolveert de saecke uyt te stellen tot een naerder onderhandelinghe, in Uwe lande te houden, ons verseeckerende, dat ghylyeden, Mijn Heeren, als in dewelcken resideert de oirspronck van de authoriteyt ende nyet en is besloten met eenighe limyten, gelijck deselve wel is in uw gedeputeerden, deselve zult willen uytbreyden ende accomoderen tot de reden, regard nemende soowel op de billicheyt van de saecke als op (wat) de zeer vaste ende particuliere vrundschap tusschen ons is vereyschende. Ende alsoo wy met den eersten ten dyen eynde onse gedeputeerden (verstaen) over te senden, soo en sullen wy voor dees tijdt gheen lange propoost daerop houden ende blyven Uwe etc. XIIII Mey XVI^{c}XIII.

Met dese missive, geschreven den XIIII Mey nae d'Engelsche ende den XXIIII nae onse stijl, zijn wy den XXVII vertrocken uyt Londen ende den XXXI gearriveert zijnde in Den Hage hebben ten zelve dage audientie gehadt by de heren Staten Generael, dewelcke verstaen hebbende het sommier van onse besoigne ende gelesen hebbende de voorn. missive van Syne Ma^{t}., ons voor antwoordt hebben gegeven, dat wy wel ende in conformiteyt van de intentie van Haere Hoog Mog. ende van de Compagnie hadden gebesoigneert. Vonden oick geraiden, dat een cort verhael van ons affscheydt van Syne Ma^{t}. met een copye van de missive, by Syne Ma^{t}. aen Haere Hoog Mog. geschreven, souden gesonden werden aen den Generael van de Oost-Indiën om te weten waernae hy hem soude hebben te reguleren, belastende ons voorts, dat wy copye van ons verbael souden leveren ter camere van Haire Hoog Mog., alle 't welcke wy aengenomen hebben te doen.

Ende sijn den eersten Junij wesen begroeten den heer ambassadeur Winwod, Syne Ed. versoeckende, dat hem gelyefden de saecken ten besten te helpen dirigeren.

1 Sir Thomas Lake was lid van den Privy Council (zie Friis, t.a.p.; index i.v.).

Indices.

Index der brieven.

De namen van hen, aan wie Grotius schreef, zijn romein, van hen, die aan Grotius schreven, *cursief* gedrukt. De cijfers zijn de n u m m e r s der brieven.

Aitzema, F. van, 565.
Arcerius, P., 352.

Barlaeus, C., 480.
Baudius, D., 39, 51, 58, 60, 61, 66, 68, 74, 75, 91, 96, 97, 98, 101, 104, 107, 118, 119, 122, 123, 129, 139, 158, 160, 166, 188, 199, 217, 230, 231, 238, 241, 242, 275.
Beaumont, S. van, 69.
Bertius, P., 36, 280, 281, 284, 291, 303, 306, 311, 313, 326, 336.
Bertius, P., 179, 198, 279, 289, 357, 398.
Bingham, J., 425.
Boetzelaer, G. van den, 438, 442, 522, 523.
Boreel, J., 131, 157, 253, 316, 318, 320.
Boreel, W., 172.
Bouricius, H., 418.
Bree, F. van, 419, 426.

Casaubonus, I., 29, 193, 219, 224, 225, 229, 234, 236, 239, 246, 251, 260, 265, 272, 273, 294, 308, 310, 322, 329, 334, 337, 346.
Casaubonus, I., 32, 76, 133, 196, 218, 222, 223, 226, 228, 235, 237, 240, 244, 245, 249, 255, 257, 258, 261, 264, 266, 274, 290, 305, 317, 333, 335, 339, 342, 343.
Coene, T. de, 407, 421, 424.
Condé, Henri II de Bourbon 23.
Cunaeus, P., 455, 536.
Cunaeus, P., 200, 307, 341, 416, 535, 540.

Delmanhorst, H., 553.
Does, D. van der, 73.
Dominis, M.A. de, 542.

Elmenhorst, G., 546, 580.
Episcopius, S., 252.
Episcopius, S., 384.
Erpenius, T., 301.

Gecommitteerde Raden van Holland, 533.
Gecommitteerde Raden van Holland, 350.
Gevartius, J.C., 547.
Gevartius, J.C., 499.
Gomarus, F., 181.
Grevinchoven, N. en C. Hellerus, 371.
Groot, Jan de, 141.
Groot, Willem de, 321, 331, 351, 373, 405, 417, 427, 430, 432, 433, 441, 450, 452, 454, 486, 507, 515, 534, 548, 572.
Grootenhuys, J. ten, 53, 54.
Gruter, Jac., 77.

Gruter, Jan, 168, 549.
Gruter, Jan, 177, 325, 568.

Haen, J. de, 544.
Heinsius, D., 31, 33, 34, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 50, 52, 57, 59, 70, 71, 79, 81, 82, 84, 85, 87, 88, 90, 92, 93, 94, 95, 99, 105, 106, 108, 112, 113, 115, 116, 117, 124, 126, 127, 130, 132, 134, 135, 136, 138, 140, 142, 144, 145, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 159, 161, 163, 164, 165, 176, 187, 190, 197, 201, 220, 227, 248, 250, 269, 286, 297, 314, 319, 330, 338, 347, 353, 362, 377, 525.
Heinsius, D., 72, 80, 102, 121, 184, 186, 207, 247.
Hellerus, C. en N. Grevinchoven, 371.
Hooft, P.C., 476, 503.
Hooft, P.C., 479, 487, 500, 571.
Hornes, Max. de, 167.
Hotman, J., 365, 385, 389.

Jeannin, P., 114, 170.
Jungermann, G., 48.
Justinus van Nassau, 243.

Lasson, J., 401.
Lefèvre, N., 30.
Lingelsheim, G.M., 49, 62, 86, 110, 125, 150, 169, 194, 271, 278, 292, 304, 327, 380, 386, 477, 489, 514, 527, 528, 529, 551, 574.
Lingelsheim, G.M., 63, 89, 111, 276, 374, 491, 524, 538, 561, 578.
Lipsius, J., 17, 25.
Lipsius, J., 18, 28.
Lodewijk XIII, 541, 576.

Matelief de Jonge, C., 309, 399, 400, 420, 451.

Maurier, B. Aubéry du, 344, 402, 408, 415, 435, 448, 470, 485.
Meerman, D., 256.
Merula, P., 55, 56.
Meursius, J., 1, 2, 3, 4, 9, 10, 11, 12, 13, 16, 21, 78, 162, 185, 192, 202, 270, 443, 494, 518, 531, 545.
Meursius, J., 7.
Muys van Holy, A., 208, 211.
Myerop, J. van, 324.
Myle, Abr. van der, 296.
Myle, Abr. van der, 302, 517.
Myle, C. van der, en H. Grotius aan D. Heinsius, 525.

Oldenbarnevelt, J. van, 259, 262, 263.
Oost-Indische Comp., Kamer Zeeland, 146.
Overall, J., 268, 460, 519, 543, 570.
Overall, J., 267, 468, 516, 526, 539, 562.

Polyander, J., 369, 482.
Polyander, J., 488.
Pontanus, J.I., 444.
Pontanus, J.I., 5, 439, 478, 509.
Pijnacker, C., 175, 178, 556, 575.
Radermacher, J., 65.
Raphelengius jr., F., 64, 189.
Reigersberch, J. van, 206.
Reigersberch, Maria van, 212.
Reigersberch, Maria van, 213.
Reigersberch, N. van, 137, 143.
Rigault, N., 466, 512.
Rutgersius, J., 67, 173, 182, 183, 191, 204, 210.
Rutgersius, J., 171, 174, 180, 203, 205, 209, 254, 467, 469.
Sande, F. van den, 312.
Sande, F. van den, 201[a] (pag. 624), 378, 428, 453, 457, 475.
Schotte, Ap., 233.
Scriverius, P., 103, 422.
Slot, H., 495.
Stampelius, G., 446.

Thorius, R., 355.
Thou, J.A. de, 8, 15, 20, 22, 24, 26, 83, 109, 128, 195, 315, 409.
Thou, J.A. de, 19, 27, 403, 414.
Tuning, G., 6.

Wtenbogaert, J., 277, 283, 285, 287, 288, 293, 340, 345, 348, 358, 361, 388.
Wtenbogaert, J., 35, 282, 404.

Vigier, A.E.J. de, 120.
Vossius, G.J., 295, 298, 300, 323, 332, 349, 354, 356, 359, 363, 364, 366, 367, 368, 370, 375, 376, 379, 382, 387, 391, 392, 393, 394, 395, 397, 406, 413, 423, 429, 431, 434, 445, 449, 456, 458, 461, 462, 463, 464, 465, 471, 472, 473, 474, 481, 484, 490, 492, 493, 496, 498, 501, 502, 505, 506, 508, 510,

511, 513, 520, 521, 530, 532, 537, 550, 552, 555, 557, 558, 559, 560, 563, 564, 566, 567, 569, 573, 577, 579, 581.
Vossius, G.J., 299, 328, 360, 372, 381, 383, 390, 396, 437, 440, 447, 459, 497, 504, 554.
Vulcanius, B., 14.

Walaeus, A., 215, 221, 410, 412.
Walaeus, A., 214, 216, 232, 411, 436.
Winsemius, P., 483.

N.N., 100.

Index van namen en boektitels.

Na den naam van den schrijver volgen, *cursief* gedrukt, de titels van zijn werken. Anonieme werken zijn romein gedrukt. De cijfers verwijzen naar de b l a d z i j d e n . Een cijfer met * beteekent, dat op die bladzijde in een noot biographische bijzonderheden vermeld zijn.

Aarlanderveen 200.
Aartshertogen 149.
Abbenbroek 257, 258.
Abbot, George 227, 229*, 233-236, 239, 240, 254, 269, 272, 279, 316, 318, 320, 325, 339, 527, 628, 631, 632.
Abbot, Maur. 376, 629*.
Abbot, R. 607*.
Abbot, R. *de Antichristo* 582, 602-604.
Abbot, R. *de Gratia et Perseverantia Sanctorum* 607, 609.
Academia, Illustris, Lugduno-Batava 245.
Adolf van Bentheim 344.
Aemylius zie Myle, Corn. van der.
Aer, Annetgen Willemsdr. van der 8*.
Aerssen, François van 199, 295*, 296.
Aeschylus 19.
Aesculapius 90.
Aitzema, Foppe van 577*, 609.
Aken 323, 366, 372.
Albertus van Oostenrijk 85, 154; zie ook Aartshertogen.
Alblasserwaard 181.
Albuquerque, Affonso d' 504*.
Alcibiades 177.
Alcinous 71, 78-80.
Aldus 220.
Alexander de Groote 90.
Alkmaar 283, 596.
Allobroges zie Savoye.
Almeida, Francisco d' 504*.
Almonde, Abraham van 331.
Almonde, Maria van 331*.
Alsatia zie Elsas.
Althena 301.
Althusius, Joh. 579, 580*.
Althusius, Joh. *Politica methodice digesta* 580.
Alting, Hendrik 601*, 620.
Alting, Menso 601.
Amboina 382.
Ambrosius 433, 492.
Amerika 85, 575, 576.
Amerongen tot Sandenburg, Willem Borre van 182.
Amersfoort 260, 548.
Amesius, Guil. 359*, 419, 594.
Amesius, Guil. *Coronis ad Collationem Hagiensem* 610, 611.
Ammianus Marcellinus 275.

Amsterdam 9, 144, 149, 155, 182, 202, 208, 226, 249, 250, 285, 325, 339, 342, 345, 349, 358, 404, 410, 412, 451, 453, 503, 513, 518, 525, 527, 528, 535, 544, 547, 548, 551, 560, 585.
Anastasius Veluanus, Joh. 528.
Andes zie Angers.
Andrewes, Lancelot 229*, 231-234, 237, 239, 257, 271, 277-279, 284, 307, 325, 380, 475*, 493-495, 552, 572, 574, 578, 589, 590, 593, 594, 608, 613.
Andrewes, Lancelot *Tortura Torti* 475, 476, 479.
Angelus de Gambilionibus 625.
Angelus Politianus 220.
Angers 125.
Anglia zie Engeland.
Angola 458.
Angoulème, Charles de Valois, hertog van 587*.
Anna van Oostenrijk (echtgen. van Lodewijk XIII) 394, 428.
Anna, dienstbode van Scaliger 42, 43.
Ansbach, Markgraaf van 111, 132, 542.
Antonides, Joh. 217.
Antonio, Don, van Portugal 7.
Antwerpen 142, 149, 379.
Apius (Ape), Mart. 45.
Apotheosis, Ruardi Tappert 60.
Appianus 30, 31, 175.
Apuleius 1, 2, 5, 78, 79, 622.
Aquae Spadanae zie Spa.
Aquisgranum zie Aken.
Arausionensis, Princeps, zie Philips Willem.
Arcerius, Joh. 58*, 328.
Arcerius, Paul 328*, 346.
Archilochus 89, 90.
Argyropulus, Joannes 220.
Aristophanes 136, 175.
Aristoteles 1, 29, 31, 71, 139, 194, 219, 221, 223, 359, 384-386.

Arminius, Jac. 28*, 35*, 36, 58, 86, 97, 105, 120-122, 134, 153*, 156-159, 189, 190, 236, 237, 265, 338, 353, 419, 432, 439, 528, 529, 541, 580, 625.
Arminius, Jac. *Amica cum Fr. Iunio collatio* 594.
Arminius, Jac. *Examen modestum libelli, quem Perkinsius edidit* 594.
Arminius, Jac. *Orationes* 339.
Arminius, Jac. *de Permissu Peccati* 74.
Arminius, Jac. *Responsio ad 31 Articulos* 339.
Arnauld, Ant. 288*.
Arnisaeus, Henning 580.
Arnisaeus, Henning *de Auctoritate principum inviolabili* 308.
Arnobius 2, 4, 26, 333, 344, 379.
Arnoldi, Joh., zie Corvinus, J.A.
Arria 521.
Arrianus 385.
Arsenius zie Aerssen, Fr. van.
Arumaeus, Dom. 580.
Asinius Pollio, C. 139.
Aspasia 136.
Athanasius 433.
Athenaeus 155.
Athene 29, 40, 225, 390.
Audaart zie Oudartius.
Augustinus 4, 218, 243, 244, 275, 276, 303, 313, 322, 325, 326, 333, 335, 338, 341, 344, 349, 354, 357, 379, 430, 432-444, 482, 540, 545, 580, 581.
Augustus 212.
Aureliae zie Orleans.

Backer, Nicolaas 84*.
Bajazet 220.
Baldus de Ubaldis 625.
Ball, Richard 629*.
Ball, Rob. 629.
Balsamon 246, 543-545, 547, 552.
Banchem, Anna van 84*.
Banchem, Deliana van 84*.
Banchem, Jan van 84*.
Banda 287, 382, 505.
Bannez, Dom. 611.
Bantam 286, 381-383, 504.
Barbançon, Marie de 521.
Barbirius, Petrus 354.
Barclay, John 92*, 246.
Barclay, Will. 110, 582, 583.
Barclay, Will. *de Regno et regali potestate* 582.
Barlaeus, Casp. 484*, 515, 532*, 548, 549.
Barlaeus, Casp. *Bogermannus ἐλεγχόμενος* 563.
Barlaeus, Casp. *Dissertatiuncula in qua Theologorum consilia reprehenduntur* 532.
Barlaeus, Casp. *Epistola Ecclesiastarum quos in Belgio*
Barlaeus, Casp. *Remonstrantes vocant* 540, 541, 548, 549, 553, 561, 570, 574, 576, 577.

Barneveld zie Oldenbarnevelt.
Baro, Petrus 413-415.
Baro, Petrus *Praelectiones* 414.
Baro, Petrus *Summa trium de Praedestinatione sententiarum* 232.
Baronius, Car. *Annales* 208, 210, 216, 223, 228, 275, 552.
Baronius, Car. *Epitome Annalium* 547.
Basilius Magnus 310, 335, 433, 461.
Basson, Godfried 120, 217, 563.
Basson, Thomas 120, 217.
Baudeus, Dom. *Gnomae commentario illustratae* 154.
Baudius, Dom. 32*, 33*, 34, 36, 37*, 43*, 44, 48, 50*, 51*, 57, 63*, 67-71, 73, 75, 81*, 83*, 89, 90, 93, 94, 98, 101-103, 104*, 106, 108*, 110, 112, 113, 117, 118, 120, 122, 126, 127, 130-134, 135*, 141, 143, 152*, 153*, 154*, 159, 161*, 162, 165, 168, 190*, 201, 208*, 212*, 252, 271*, 298, 302, 314.
Baudius, Dom. *Amores* 180.
Baudius, Dom. *Carmina gratulatoria dicta honori Spinolae* 103, 104, 107, 108, 114.
Baudius, Dom. *Dissertatiuncula super Inducias* 140.
Baudius, Dom. *Epicedium dictum honori Arminii* 156, 157.
Baudius, Dom. *gedichten* 65, 81-83, 91, 215, 252.
Baudius, Dom. *Gnomarum iambicarum ll. IV*, 154.
Baudius, Dom. *Libri de Induciis* 213, 214, 253.
Baudius, Dom. *Oratio ad studiosos tumultuantes* 101-104, 106-110, 159.
Baudius, Dom. *Oratio in funere Scaligeri* 153.
Baudius, Dom. *Oratio in Plinii Panegyricum* 33, 36.
Baudius, Dom. *Oratio sub persona Ill. Ordinum* 154.
Baudius, Dom. *Orationes* 44.
Baudius, Dom. *Poemata* 57, 88, 107, 154.
Baudius, Dom. *Scazon sive Lessus amatorius* 180.
Bayer, Joh. *Uranometria* 47.
Bayonne 428.
Béarn 615.
Beatus Rhenanus 497.
Beaumont, Simon van 58*, 66, 295*, 456.
Becanus, Martinus 494.
Bedwell, William 217*, 218, 223.
Beemster 155, 182, 392.
Bel, Robbert, zie Ball, Rob.
Bellarmini, R. 475.
Bellimontius, zie Beaumont, van.
Bentheim, Graaf van 20, 344, 374, 376.
Berchem, Maria van 142, 143.
Berck, Johan Matthijszn. 374.
Berendrecht, Arend van 52*.
Bericht, Naerder 551.
Bern 424.
Bernardus Claraevallensis 440.
Bersman, Gregor. *Lucanus* 307.
Bertius, Petrus 29*, 74, 132, 156*, 199, 200, 254, 258, 260-263, 266, 272, 277, 279, 294, 301, 321, 338, 339*, 345, 368, 375, 377*,

378-380, 484, 499, 510, 514, 575, 600*, 603.
Bertius, Petrus *Apologeticus ad Fratres Belgas* 337-339, 345.
Bertius, Petrus *Breviarium totius orbis terrarum* 600.
Bertius, Petrus *Commonefactio duplex* 290.
Bertius, Petrus *Hymenaeus desertor* 168, 257, 259, 339, 380.
Bertius, Petrus *Hyperaspistes* 380.
Bertius, Petrus *Oratio in obitum Arminii* 156.
Bertius, Petrus *Scripta adversaria Collationis Hagiensis* 373.
Bertius, Petrus *Tabulae geographicae contractae* 600.
Bertius, Petrus *Theatrum geographiae veteris* 600.
Bessarion 220.
Beveren (Bevernius), Willem van 76.
Beyerus, Hugo 418, 420, 545.
Beyma, Julius 392.
Beza, Theod. 60*, 65, 66, 234, 235, 251, 313, 332, 400, 464, 485, 595.
Beza, Theod. *Pro Iustificatione* 398.
Beza, Theod. *Tractatus de vera Excommunicatione et Christiano presbytero* 484, 485.
Bias 136, 203.
Bibran, Abr. von 302.
Bie (Bye), Joris de 299, 300, 331*.
Biel, Johan 182, 416, 462.
Bilson, Thomas 289, 475, 482, 594.
Bilson, Thomas *de Perpetua Ecclesiae Christi gubernatione* 289.
Bingham, John 413*, 415.
Bio 222.
Birsman zie Bersman.
Bisciola, I.G. *Epitome Annalium Baronii* 547.
Bisseau(x), de 232, 431.
Bitus en Bacchius 155.
Blaeu, Anna 537*.
Blaeu, Jacob Wszn. 537.
Blaeu, Jan Wszn. 537.
Blaeu, Willem Jansz. 537*.
Blok, Abr. de 595*.
Bloncke (Bloncquius), Anthony 123, 124, 126*, 133, 142, 170, 297, 298.
Bocardus, Joh. 421*, 564.
Bockenberg, P.C. 51*, 137, 138.
Bodin, Jean *de Republica* 579.
Boetzelaer van Langerak, Gideon van den 279*, 294, 295, 371, 404, 427, 429, 430, 457, 567, 571, 587, 598.
Bogerman, Joh. 329, 337*, 341, 347, 350, 358, 367*, 555.
Bogerman, Joh. *Ad scripti Grotii partes duas Annotationes* 327, 329, 332, 335.
Bois, Philibert du 212*.
Boisise, zie de Boisise, De Thuméry.
Bontius, Willem, 300, 308, 331*.
Bor, P. 525.
Boreel, Jacob Pieterse 117*, 229, 230, 626, 627.
Boreel, Johan 59*, 60, 79, 87, 92, 115*, 118, 119, 128, 150*, 194, 228, 295*.
Boreel, Willem 150*.
Borre, Adriaan van den 343.

Borre, Antipas van den 343.
Borre, Samuel van den 343.
Both, Pieter 505.
Bourbon, Eleonora de 67.
Bouricius, Hector 407*, 535.
Bouricius, Hector *Oratio anniversaria dicta honori Casauboni* 408.
Boxhorn, Hendrik 451*, 452, 453, 455.
Boxhorn, Marcus Zuerius 451, 455.
Brabant 145, 151, 179, 181.
Brahe, Tycho 537.
Brand, Henr. 373*.
Brand, Henr. *Collatio scripto habita Hagaecomitis* 373.
Brandenburg, Keurvorst van 360.
Brasser, Willem 135.
Breda 17, 87, 149, 216, 273, 359, 379, 421, 430, 451-455.
Brederode, P. 576*, 578, 579, 582, 583, 601, 606.
Brederode, Lancelot van, 88.
Brederode, Reinoud van 34, 36, 41, 86.
Brederode, Walraven van 165.
Bredius, Franc. 87*, 408*.
Bredius, Henr. 87*, 602.
Bree, Frans van, zie Bredius, Franc.
Breen (Brenius), Daniel 562, 564.
Bremen 416.
Brielle (Brila) 1, 36, 283.
Britannia zie Engeland.
Broeck, Hubrecht uten. *Pylkoker der dwaesheyt* 513.
Bronchorst, Everh. 42*, 43, 83, 392.
Brugge 21.
Brunswijk 416.
Brunswijk, Hertog van 577.
Brussel 149, 497.
Brutus, Lucius Iunius 139.
Bucerus, Gerson 126*, 526.
Bucerus, Martinus 308, 475, 497.
Bucerus, Martinus *Constans defensio ex S. Scriptura* 475.
Buchanan, George 19*.
Buchanan, George *De Iure regni* 582.
Budaeus, Guil. 220.
Bullinger, H., 237, 435, 495, 615.
Buren (Bura) 58.
Burchardus, Ant. 416.
Burhill (Burghill). Rob. 475*.
Burhill (Burghill). Rob. *Responsio pro Tortura Torti* 475, 481, 488, 493-495.
Burs, Gillis 549*.
Buscoducensis zie Sylvaeducensis.
Buzanval, Paul Choart de 23, 25, 31, 32, 41, 49, 53, 68, 73*, 74, 76, 165.
Bye, de, zie Bie, de.
Bijl zie Biel.
Byzantinus 299.

Caecina, Paetus 521.
Caelestinus 275.
Caelestius 275.
Caerden, Paulus van 505*.
Caesar, Caius Iulius 139, 449, 459, 460, 497, 521.
Caesar, Sir Julius 227.
Caesarius 293.
Calderinus, Joh. 625.
Calicut 504.
Calvisius, Sethus 254*.
Calvisius, Sethus *Formula Calendarii novi* 254, 256.
Calvisius, Sethus *Opus chronologicum* 254.
Calvus, C. Licinus 139.
Calvyn, Joh. 194, 234, 235, 245, 269, 292, 332, 361, 452, 463, 464-466, 496, 531, 534, 574.
Cambelo (Kambello) 382.
Cambridge 413, 414.
Camerarius, Joachim *Plautus* 612.
Cameron, John. *Opera* 225.
Campanella, Franc. *Discours hoe de Nederlanden* ... 541.
Campanella, Franc. *Discursus de subiugando Belgio* 541.
Campe, Jacob 331*.
Canter, Theod. (Dirk) 17, 155*.
Canter, Theod. (Dirk) *Arnobius* 2, 3.
Canter, Willem 15, 17, 20.
Canterbury (Cantuaria) 239.
Canu, Robbert Robberts le. *Sommighe Buerpraetgens* 372.
Canus, Melchior. *de Locis Theologicis* 354.
Capella, Martianus 5.
Capelle zie Kapelle a. d. IJsel.
Carleton, Sir Dudley 180, 515, 592, 594, 600.
Caron, Noël de, heer van Schoonewal 227*, 229, 234, 236, 238, 239, 251, 252, 269, 299, 392-394, 410, 412, 516, 541, 627, 628, 632-635.
Carr earl of Somerset, Robert 297.
Casaubonus, Arnold 252*.
Casaubonus, Is. 66*, 68, 75, 76, 94, 125, 147, 165*, 168*, 170, 183, 191*, 193, 199, 222, 223, 231, 232, 234, 235, 245-247, 252, 253, 257, 268, 271, 272, 278, 279, 308, 324, 325, 335, 336, 346, 363, 407, 408, 450, 458, 522, 526, 557, 594.
Casaubonus, Is. *Ad epistolam Card. Perronii responsio* 206, 209, 211, 217, 218, 313, 315.
Casaubonus, Is. *Commentarius in Theophrastum* 224, 225.
Casaubonus, Is. *Ephemerides* 191, 231.
Casaubonus, Is. *Epistola ad Frontonem Ducaeum* 191, 252, 263.
Casaubonus, Is. *Epistola ad Lingelshemium* 224.
Casaubonus, Is. *de Rebus sacris Exercitationes XVI ad Baronii Annales* 206, 208, 211, 216, 223, 228, 231, 246, 252, 267, 285, 298, 301, 309-311, 313.
Casembroot, Leonard de 417*.
Cassander, Georg. 347, 403.
Cassander, Georg. *Consultatio* 346.
Cassianus 294, 303, 338, 539, 540.

Cassiopyn, Dom. 245.
Cassiopyn, Thomas 245, 246.
Castellio, Seb. 122*.
Castellio, Seb. *Sacrorum dialogorum ll.* 134.
Castilioneus zie Coligny.
Castro, Martin Affonso de 140, 504*.
Cato 50, 57, 104, 109.
Catullus 9, 517.
Caudalus 295.
Cecil earl of Salisbury, Robert 232.
Cedrenus 41.
Chalcondylas, Demetrius 220.
Chantraines gez. Brouxoux, Maria de 41.
Chardon de la Rochette 7.
Charlois 352.
Chastre, Gasparde de la 521*, 524.
Chili 576.
China (Sinae) 566, 575, 576.
Chomatensis, Chomatenus, zie Demetrius Chomatenus.
Christiaan van Anhalt 254, 542.
Christiaensz., Elias 595*.
Chrysoloras, Manuel 219.
Chrysostomus, Johannes 275, 276, 285, 332, 333, 433.
Cicero 3, 21, 109, 139, 140, 302, 324, 359, 379, 386, 497.
Clais, Mayken (Maria Nicolai), moeder van Maria van Reigersberch 123, 273, 331*.
Clarus, Julius 425.
Claudianus 457, 559.
Claudius 521.
Clemangis, Nic. de 200, 211, 430.
Cloucq, Andr. 519.
Clusius, Car. 154.
Cluver, Phil. 407*, 448-450, 459, 460, 567, 575.
Cluver, Phil. *Commentarius de tribus Rheni alveis* 448.
Cluver, Phil. *Germania antiqua* 448-450, 459.
Cochin 504.
Coddaeus (Codde), Will. 23, 217, 603*.
Coen, Jan Pietersz. 381-383.
Coene, Tob. de 376, 392*.
Coldinga zie Koldingen.
Coligny heer van Chastillon, Gaspard de 598*.
Colli (a Collibus), Hipp. von 95*, 96, 108, 111, 115, 127, 130-132, 148, 168, 247*.
Colonius, Dan. 351*, 360, 419, 484.
Colterman, Joh. 299, 300.
Commelin 155*.
Condé, Henri de Bourbon, 7*, 18, 22*, 23, 404, 405, 586, 587*.
Coninck (Koninck), François de 68*.

Connanus, Franc. *Commentaria Iuris civilis* 500, 502.
Coomans, Johanna 125*.
Corbulo 460.
Cornelius 569.
Cornutus, L. Annaeus 2.
Corput, Van de 273, 276.
Corput, Elisabeth van de (echtgen. van Fr. Junius Sr.) 273*, 451.
Corput, Elisabeth van de (echtgen. van G.J. Vossius) 273*.
Corput, Johan van de 273.
Corvinus, Joh. Arnoldi 260*, 261, 263, 264, 266, 312, 343, 347, 360, 362, 365-368, 401, 407, 415, 527, 546, 548, 549, 551, 553, 555, 561, 563, 564, 583, 588, 591, 599, 603, 610.
Corvinus, Joh. Arnoldi *Defensio sententiae Arminii* 264, 265, 594.
Corvinus, Joh. Arnoldi *Responsio ad Bogermanni Annotationes* 335, 336, 347-349, 358, 361, 362, 365, 369, 370, 401, 407, 427, 502, 503, 547, 563, 594.
Corvinus, Joh. Arnoldi *Thomson, Diatribe de Amissione* 510, 526.
Cossus 164.
Cothen-tol 509.
Coune, de, zie Coene, de.
Covarrubias y Leyva, Diego. *Practicarum Quaestionum liber* 625.
Coventry 578, 589.
Cravetta a Saviliano, Aymo. *Consilia seu responsa* 625.
Crellius, Fort. 385.
Crellius, Fort. *Isagoge logica* 385.
Crocius, Lud. 380, 381.
Cromhout, Bartholt 182.
Cromhout, Nicolaas 155*, 182*.
Cromhout, Reynerus 151*.
Crijnsz., Crijn 178.
Cuchlinus, H. 422*.
Cuchlinus, Joh. 30.
Cuiacius, Jac. 508.
Cumel, Franc. *Commentaria in I Thomae partem* 611.
Cunaeus, Petrus 169*, 184, 205, 298*, 299, 511*, 583.
Cunaeus, Petrus *Orationes* 170.
Cunaeus, Petrus *de Republica Hebraeorum* 316, 405.
Cupus, Petrus 353*, 419.
Cupus, Petrus *Aenwysinghe van de onbehoorlijcke wyse van doen* 419.
Cyprianus 285, 433.

Daneau, Lamb. *Politicorum aphorismorum silva* 476.
Danzig 579.
Deciano, Tiberio 227.
Dee, John 54, 55*, 56.
Dee, John *Monas hieroglyphica* 55, 56.
Delft, 6, 13, 16, 42, 50, 265, 285, 526.
Delfzijl 182.
Delmanhorst, Hendrik 89*, 90, 314, 602*.
Delmanhorst, Salomon 89*.
Delphi zie Delft.
Demetrius Chomatenus 256, 261, 263, 266.

Democritus 221.
Demosthenes 386.
Denaisius, Petrus. *Dissertatio de idolo Hallensi* 53.
Denemarken 416, 464, 465.
Denemarken, Koning van 607.
Deventer 416.
Diaconus, Petrus. *de Incarnatione et Gratia* 461.
Diamantius, Isaac 359, 451*, 452-455, 519, 526, 533, 541, 543, 548, 563, 564*.
Dibbets, Johannes 417, 418.
Dimmer, Erik (of Dirk) 408*.
Dio 162.
Dio Cassius 386.
Diodati, Jean 183*.
Diodati, Theod. 183*.
Diogenes 221.
Diogenes Laertius 221.
Diu 504.
Does, Anna van der 62*.
Does, Dirk van der 62*, 74.
Does, Frans van der 62*.
Does sr., Jan van der 9, 24, 28, 32-36, 41, 44, 51*, 53, 62*, 74, 104, 154, 525, 526, 625.
Does sr., Jan van der *Poemata* 60.
Does jr., Jan van der. *Poemata* 74, 87, 90.
Does, Steven van der 62*.
Dokkum 328.
Dominis, M.A. de 572, 580, 585, 592*, 594.
Dominis, M.A. de *de Republica ecclesiastica* 585.
Domitius Afer 450.
Donauwórth (Donaverda) 97.
Donne (Dunn), Daniel 629*, 632, 634.
Donteklock, R. 369.
Dordrecht 29, 56, 57, 64, 91, 144, 171, 177, 178, 180, 274, 301, 305, 326, 342, 345, 377, 378, 409, 452, 453, 511, 537, 547, 585.
Dorp, Mart. van 356.
Dorp, juffrouw van 183.
Dou, Jan Pietersz. 89.
Douai 14.
Doublet Philipszn., Jan 6*.
Doublet, Philips (ontvanger-generaal) 147*, 148, 154.
Doublet, Philips (student) 147*.
Dousa zie Does, Van der
Drake, Robbert 413.
Drenthe 617.
Driedoens (Driedo), Jean 554*.
Driedoens (Driedo), Jean *de Captivitate* 554.
Driedoens (Driedo), Jean *de Concordia liberi arbitrii et praedestinationis* 554.
Driedoens (Driedo), Jean *de Gratia et libero arbitrio* 554.

Droetelinck, Louis 190*.
Drusius, Joh. 58*, 217, 229, 516*, 522.
Drusius, Joh. *Ad Fratres Belgas Thesis IX*, 555.
Drusius, Joh. *Brief waerin wederleyt wordt de valsche lasteringhe* 555.
Duitschland (Duitschers) 58, 100, 162, 197, 210, 255, 268, 281, 283, 290, 302, 304, 366, 448, 449, 457, 459, 582, 586, 620.
Dumoulin (Molinaeus), Pierre 255, 385, 399, 423, 427-448, 541, 587.
Dumoulin (Molinaeus), Pierre *Copie de la Suite ou seconde partie de la Lettre* 432.
Dumoulin (Molinaeus), Pierre *Elementa Logices* 385.
Dumoulin (Molinaeus), Pierre *de Monarchia temporali Pontificis* 447.
Dumoulin (Molinaeus), Pierre *Ouvertures pour travailler à l'union des Eglises* 366, 367, 432, 530, 557.
Dunne, zie Donne.
Duperron, Jacques Davry 76*, 447.
Duperron, Jacques Davry *Ambassades et Négotiations* 76.
Du Puy, gebroeders 457*, 458, 619.
Duvenvoorde, Jan van 585.
Duvenvoorde van Warmond, Johan van 46*.
Duyck, Franck 49*, 380.
Duyn, Maria van der 41.
Dwinglo, B. 422*.
Dijck, Jac. van, Nicszn. 379*, 522, 523, 525, 526.

Edam 325, 585.
Edmond(e)s, Clem. 376, 629*, 632.
Edmont, zie Edmondes.
Eduard VI, 445, 447.
Egmond 532.
Egmond, Carel van 532.
Elisabeth, Koningin 55, 56, 414, 447.
Elisabeth van de Palts 217*, 254.
Elisabeth, gemalin van Philips IV, 394, 428.
Elisabeth Louise van de Palts 254*.
Elmenhorst, G. 596, 597*.
Elsas 497.
Elsistede 497.
Elzevier 145.
Elzevier, Louis 144.
Emden 182.
Emmius, Ubbo. *Rerum Frisicarum Historiae decades* 403.
Engeland (Engelschen) 36, 37, 44, 105, 183, 192, 193, 197, 200, 201, 217, 226, 228, 229, 232, 235, 245-248, 257, 258, 266, 268, 269, 272, 277, 279, 284, 285, 287, 297, 305, 307, 320, 325, 339, 349, 366, 376, 382, 383, 392-394, 410, 413, 431, 455, 499, 527, 535, 540, 560, 565, 567, 580, 582, 593, 594, 608, 626-634.
Engh, Geertruyd uten 537*.
Enkhuizen 182, 325, 585.
Ennius 19.
Enno van Oostfriesland, Graaf 182*.
Epicedia in obitum Cl. I. Lipsii 81.

Epicharmus 19.
Epictetus 385.
Epicurus 221, 223, 385.
Episcopius, S. 225*, 248, 249, 269, 373, 515, 543, 548, 549, 553, 555, 583, 603.
Erasmus 146, 207, 246, 248, 310, 349, 354-359, 361, 375, 395, 403.
Erpenius, Th. 218*, 268, 279, 309, 311, 543, 545, 547, 561, 564.
Esch, Van 112, 115.
Espencé, Claude d' 403*.
Essen, Evermoeth van 417*.
Essen, Hendrik van 417*.
Eton 285.
Eudaemon-Joannes, Andreas. *Responsio ad epistolam Casauboni* 252.
Eufrenius, Albertus 23*.
Eufrenius, Albertus *Poemata* 23.
Eumenes 90.
Euripides 19, 385.
Eusebius 72.
Eustratius 71.
Everardi de Middelburgo, Nic. *Consilia sive Responsa* 625.
Ewsum, Caspar van 62.

Faber, Ant. *de Erroribus pragmaticorum* 426.
Faber, Fortunatus, zie Vulcanius, Bon.
Faber, Nic., zie Lefèvre, Nic.
Fabritius, Franc. 21.
Fachinaeus, Andr. *Controversiae iuris* 425.
Falcenburgius (Falkenburg), Ger. 15, 17, 20, 21.
Faustus 293, 294, 303, 333, 334, 338, 339, 539, 540.
Ferdinand II, Keizer 586.
Ferrariis, Petr. de 266.
Ferrerius 92.
Finmarken 394.
Flandria zie Vlaanderen.
Flavius Josephus 481.
Flevum 449.
Flori, juffr. F. 45.
Florus 175, 386.
Fossa Corbulonis 460.
Franeker 58, 183, 328, 329, 337, 359, 367, 452.
Frankfort 200, 347, 349, 563.
Frankrijk (Franschen) 1, 7, 16, 17, 19, 20, 36, 40, 44, 50, 57, 58, 67-69, 73, 85, 88, 99, 162, 168, 193, 196, 211, 224, 226, 234, 255, 281, 285, 293-295, 303, 315, 348, 363, 366, 372, 374, 393, 394, 404, 405, 417, 428, 431, 450, 510, 521, 530, 536, 538, 542, 545, 552, 575, 634.
Frans I, 219.
Frederik III van de Palts 303.
Frederik III van de Palts *Geloofsbelijdenis* 303.

Frederik IV van de Palts 254, 542.
Frederik V van de Palts 210, 217*, 219, 254, 542, 607, 628.
Frederik Hendrik 458, 628.
Freher, Marq. 67.
Freitas, Seraphin de. *de Iusto Imperio Lusitanorum* 566.
Friesland 150, 182, 273, 274, 277, 291, 307, 339, 403.
Fruterius, Lucas 15, 21.
Fuldensis, Episcopus 257.
Fulgentius 294, 313, 322, 432, 433, 444.

G.W. 48, 49.
Gaill, Andreas. *Practicarum Observationum ll.* 625.
Galatinus, Petrus 481.
Gallus, Io. Bapt. *In I.A. Thuani Hist. Notationes* 360.
Garatus, Martinus 625.
Garnandus zie Gernandus.
Gaza, Theod. 220.
Geertruidenberg 181, 245.
Geesteranus, Evert 283*.
Geesteranus, Nannius 283*.
Gelderland 227, 363, 416, 509, 514.
Gelenius, Sigism. *Arnobius* 2, 4.
Gellius, Aulus 90, 391.
Genealogia Mauritii Nassovii 17.
Genève 66, 201, 250, 281, 295, 484, 565, 620.
Gent 74, 145, 190, 201.
Gentili, Alb. 386.
Gentili, Alb. *de Iure belli* 386.
Genua 565.
Georgii, Albertus, zie Eufrenius.
Germania zie Duitschland.
Gernandus, Joh. 34, 35*, 53, 67, 96, 97.
Gernandus, Joh. Casimir 47.
Gernandus, Joh. Casimir *Theoremata astronomica* 47.
Gernandus (zoon) 35*, 53, 67, 96, 97.
Geselius, Corn. 341*, 369, 419.
Gevartius, J.C. 557*, 599.
Gevartius, J.C. *Electa* 558.
Gevartius, J.C. *gedichten* 597, 614.
Gevartius, J.C. *Statius* 508, 558, 598.
Gevartius, J.C. *Vindiciae Manlianae* 615.
Gheyn, J. de 35.
Gibraltar 87, 505.
Gillot, Jac. 153.
Gisbice, Paullus a 30*.
Gisbice, Paullus a *Schediasmatum farrago nova* 30.
Giselinus, Victor 15, 17, 21.
Goa 504.
Goch, Johan van 417, 509*.
Godereda, ager Goderedanus, zie Goeree.
Godescalcus 552, 603, 604.

Goedaert, Albert Joriszoon, zie Eufrenius.
Goeree 8, 10, 11.
Goereesche gat 409, 410.
Goes 150.
Goldast, M.H. *Monarchia S.R. Imperii* 346.
Goldast, M.H. *Suevicarum rerum scriptores* 60.
Goltzius, Hubertus 15, 21.
Gomarus, Fr. 97, 120, 121, 126, 157, 159.
Gomarus, Fr. *Marsilius Patavinus, Defensor pacis* 481.
Gomarus, Fr. *Waarschouwinghe over de Vermaninghe aen Donteclock* 157.
Gorduni zie Kortrijk.
Gorinchem 451.
Goropius (Becanus), Joh. 21.
Gouda 343, 553.
Goulart, Simon 201.
Goyer, Nic. de 177*.
Grass, Mich. *de Successione* 425.
Gratius 27.
Grave (Gravia) 28.
Gravenmoer, 's 181.
Greenwel, Will. 629*.
Greenwich 392.
Grégoire, Pierre 579.
Grégoire, Pierre *de Republica* 476.
Gregorius Nazianzenus 433.
Gregorius Nyssenus 433.
Gregorius Tholosanus, zie Grégoire, Pierre.
Gretser, Jacob 582, 583*.
Grevinchoven, Nic. 291, 312, 353, 358, 359, 362, 373, 418, 419, 422, 423, 553, 561.
Grevinchoven, Nic. *Dissertatio theol. de duabus quaestionibus* 594.
Grevinchoven, Nic. *Korte en grondighe Refutatie* 513.
Grim(m)arus, Jac. 426*.
Groenevelt, Reinier van, zie Oldenbarnevelt, Zonen van.
Groenland 299.
Groningen 182, 374, 604, 617, 622.
Gronovius, J.F. 31.
Groot, Cornelia de 176*.
Groot, Cornelis de 14, 21, 109, 537.
Groot, Frans de 8, 23*.
Groot, Hugo de. *Adamus exul* zie *Sacra*.
Groot, Hugo de. *Anapaesti in mortem Bezae* 65.
Groot, Hugo de. *Annales et Historiae* 40, 53, 124, 277, 299, 348, 360, 373, 396, 403, 577, 620.
Groot, Hugo de. *Antwoorde van de Staten van Holland aan Jacobus I*, 600.
Groot, Hugo de. *Bona Fides Sibr. Lubberti* 282, 362, 365, 367, 368, 370, 371.
Groot, Hugo de. *Capella, Martianus* 1, 5, 7, 8, 10, 15, 16, 18, 22, 24.
Groot, Hugo de. *Christus patiens* zie *Tragoedia*.
Groot, Hugo de. *Conciliatio dissidentium opinionum* 241, 242.
Groot, Hugo de. *Decretum Ill. ac Pot. Ordinum Holl. pro pace ecclesiarum* 293, 300, 311, 315, 321,

326, 327, 332, 336, 337, 340, 342, 343, 345, 348, 371, 372, 516, 529, 552.
Groot, Hugo de. *Deductie* (in de Holl. Consultatien) 588.
Groot, Hugo de. *Defensio fidei Cath. de Satisfactione Christi* 367, 372, 377, 379, 380, 396-400, 416, 498, 513, 529, 533, 538, 542, 543, 545, 548-550, 553, 561, 563, 564, 568, 569, 574, 575, 578, 579, 583, 584, 586-589, 593, 596-598, 600, 605, 607, 616, 619, 622.
Groot, Hugo de. *Epithalamia* 30, 41, 59, 67-72, 74, 75, 80, 142, 143, 598.
Groot, Hugo de. *Epithalamium regium* 13, 15, 16.
Groot, Hugo de. *Erotopaegnia* 76, 125, 126.
Groot, Hugo de. *gedichten* 7-9, 11, 12, 17, 22, 23, 25, 27, 28, 30, 35-38, 42, 47, 71, 72, 80, 81, 87, 89, 90, 93, 95, 97, 106, 118, 120, 127, 129, 144-146, 153, 156, 161, 164, 177, 224, 231, 392, 428, 498. Zie ook *Poemata*.
Groot, Hugo de. *Geslachtsboom van de Nass. Helden* 17.
Groot, Hugo de. *Historia Ionae* 141, 142.
Groot, Hugo de. *Historiae* zie *Annales*.
Groot, Hugo de. *de Imperio summarum potestatum circa Sacra* 349-351, 359, 361, 367, 369, 477, 497, 512, 515, 517, 527, 533, 536, 537, 540, 542, 543, 545, 553, 560, 561, 564, 567-571, 574, 576, 578, 579, 582, 584, 588, 589, 591, 593, 594, 598, 601, 606, 608, 613, 617, 620.
Groot, Hugo de. *Inauguratio Regis Britanniae* 32, 41, 64.
Groot, Hugo de. *Indicana* zie *Mare liberum*.
Groot, Hugo de. *de Iure Praedae* 44, 45, 72, 128, 129, 140, 566.
Groot, Hugo de. *Liber de Antiquitate Reip. Bat.* 131, 162, 163, 165-167, 199, 408, 450, 460, 580.
Groot, Hugo de. *Lucanus* 93, 180, 300, 301, 303, 304, 307, 308, 314, 316, 541.
Groot, Hugo de. *Mare liberum* 72, 128-134, 139-141, 144, 145, 148, 337, 565, 566.
Groot, Hugo de. *Meletius* 184, 185, 187, 194, 203, 205, 429.
Groot, Hugo de. *Memorie van mijn Intentien* 184, 331, 579.
Groot, Hugo de. *Mirabilium anni 1600 semestre prius* 13.
Groot, Hugo de. *Myrtilus* 30.
Groot, Hugo de. *Of the Government and Rites of the ancient Church* 431.
Groot, Hugo de. *Oratie* (te Amsterdam April 1616) 534.
Groot, Hugo de. *Ordinum Pietas* 85, 126, 254-256, 258-284, 287-289, 291, 302, 303, 328, 329, 332, 335, 337, 348, 360, 370, 387, 402, 405, 477, 495, 563, 615.
Groot, Hugo de. *Parallela* 29, 53, 72, 254, 577.
Groot, Hugo de. *Physicarum disputationum septima* 6.
Groot, Hugo de. *Poemata* 28, 252, 455-457, 508, 514, 516-528, 530, 531, 534, 535, 541, 559.
Groot, Hugo de. *Pontifex Romanus* 5, 6.
Groot, Hugo de. *de Rebus Indicis* zie *de Iure Praedae*, en *Mare liberum*.
Groot, Hugo de. *Resolutie van de Staten tot den Vrede der kerken* zie *Decretum*.
Groot, Hugo de. *Sacra in quibus Adamus exul* 16-23, 39, 80.
Groot, Hugo de. *de Satisfactione* zie *Defensio*.
Groot, Hugo de. *Scazon in mortem Arminii* 156-158, 197.
Groot, Hugo de. *Syntagma Arateorum* 14-16, 22, 47, 599.
Groot, Hugo de. *Theses* 1, 48.
Groot, Hugo de. *Tragoedia Christus patiens* 19, 97-103, 106, 110-113, 118, 197, 457.
Groot, Hugo de. *Verhael van de Heeren* 518, 528.

Groot, Hugo de. *Via ad pacem* 346.
Groot, Hugo de. *Vrye Zeevaert* 337.
Groot, Jan de 2, 14*, 21, 30, 32, 57*, 132, 181, 327, 331, 610.
Groot, Maria de 331.
Groot, Pieter de (overl. 1614) 273.
Groot, Pieter de (geb. 1615) 379.
Groot, Willem de 300*, 316, 348, 401, 430, 524, 528, 536*, 537*, 557*, 569.
Groot, Willem de *gedichten* 524, 525.
Groot, Willem de *Theses* 389, 406, 415, 420, 424-426, 499, 506, 510.
Groot-Ammers 343.
Grootenhuys, Arent ten 44.
Grootenhuys, Jan ten 44, 45.
Gruter, Jacob 23, 58*.
Gruter, Jacob fil. 59*.
Gruter, Jan 25-27, 53, 67, 73, 96*, 97, 111, 131, 141, 302*, 303, 324, 366, 531, 541, 612.
Gruter, Jan *Cicero* 596, 599, 611.
Gruter, Jan *Delitiae C poetarum* 457.
Gruter, Jan *Inscriptiones* 12.
Gruter, Jan *Martialis* 25, 111.
Gruter, Jan *Seneca tragicus* 172.
Gruter, Jan *Tacitus* 73, 76.
Gruter, Samuel 418.
Guilielmius, Janus 602.
Guilielmius, Janus *Cicero* 302, 324.
Guinea 226, 457.
Gulik 366, 374.

Haarlem 595, 596.
Haemstede, A. van *Geschiedenissen der vromen martelaren* 47.
Haen, J. de 595*.
Haghen, Steven van der 504*.
Halling gez. Pauli, Jan 177*, 178.
Halling gez. Pauli, Lucretia 177*, 178.
Halling gez. Pauli, Margaretha 177*.
Hamburg 421, 464, 466, 577, 597.
Hamelmann, Herm. *Quaestio an principes in synodis possint praesidere* 344.
Hanau 39.
Hanse-steden 416, 577, 609.
Harminius zie Arminius.
Hartwech, Adam 513*.
Hartwech, Adam *Copie van sekere brieven* 513.
Hayman (Heyman) 116.
Hayman (Heyman), Agnes 59*, 115*.

Hayman (Heyman), Dierix Claeyssen 115.
Hayman (Heyman), Jeanne (Adrianula) 116*.
Hayman (Heyman), Theodorula 116.
Hazerswoude 260.
Hecale 558, 559.
Heemskerck, Jacob van 87, 90, 505.
Heidelberg 35, 39, 58, 67, 155, 224, 304, 576.
Heinsius, D. 12, 22, 23*, 27*, 30*, 32*, 33*, 34*, 40, 49*, 50*, 51, 73*, 75, 106, 114, 115, 117, 119*, 126, 131, 140, 144*, 145*, 151, 153*, 154, 158, 165*, 166, 177, 195, 200, 212, 215-218, 228, 229, 231, 252, 260-263, 293, 298*, 308, 309, 384, 403, 407, 411, 421, 457, 484, 510, 524, 537, 569*, 575, 583, 598, 612.
Heinsius, D. *Alcinous* zie *Maximi Tyrii Dissertatio*
Heinsius, D. *Auriacus* 25, 27, 28, 98, 177.
Heinsius, D. *Epithalamia* 10, 76, 80.
Heinsius, D. *Ethicorum Nicom. Paraphrasis* 71, 73, 74, 85, 359.
Heinsius, D. *gedichten* 10, 25, 81, 97, 118, 119, 123, 126, 127, 142, 145, 146, 154, 162, 177, 222, 231, 253, 510.
Heinsius, D. *Hercules tuam fidem* 98, 101, 106, 110-112, 115.
Heinsius, D. *Herodes infanticida* 98.
Heinsius, D. *Hesiodus* 24, 31, 93.
Heinsius, D. *Hymnus in Pandoram* 31, 37, 38.
Heinsius, D. *Iambi partim morales partim ad amicos* 28.
Heinsius, D. *In obitum Scaligeri Orationes* 144.
Heinsius, D. *Liber adoptivus* 224, 252.
Heinsius, D. *Maximi Tyrii Dissertatio* 68, 71, 74, 76, 78, 80, 93.
Heinsius, D. *Nederduytsche Poemata* 73, 87, 126.
Heinsius, D. *Orationes* 27, 34, 139, 144, 153, 199.
Heinsius, D. *Oratiunculae* 87.
Heinsius, D. *Peplus* 219.
Heinsius, D. *Poemata* 28, 61, 73, 106, 160, 164, 222, 224, 252, 253, 526.
Heinsius, D. *Satirae duae* 143, 211, 224.
Heinsius, D. *Satyra Menippea* zie *Hercules tuam fidem*.
Heinsius, D. *Seneca tragicus* 170, 172, 178.
Heinsius, D. *Socrates* 199.
Heinsius, D. *Theocritus* 25, 30, 93.
Heinsius, D. *Theophrastus* 178.
Heinsius, D. *Voorrede voor Dousae Poemata* 74, 90.
Heinsius, Nic. (vader van Daniel) 74*, 100.
Heinsius, Nic. (zoon van Daniël) 31.
Heinsius, D., tante van 59, 60, 67, 76, 84, 134.
Hellerus, Chr. 423, 453.
Helvetia zie Zwitserland.
Hemming, Nic. 234, 615.
Hendrik III, 15.
Hendrik IV, 7, 99, 100, 125, 165, 168, 295, 394, 519.
Hendriks, Maria 190*.
Henning, Friedrich 528.
Henrici, Thomas 567.
Heraclitus 221.
Herbert earl of Pembroke, Henry 227.

Herbert earl of Pembroke, William 227.
Herborn 339, 580.
Hermansz., Wolphert 504*.
Hermite, Johanna l' 545*.
Hero 155.
Herodotus 449.
Herpenius zie Erpenius.
Hesiodus 68, 69.
Hesychius 3.
Heurnius, Joh. 1.
Heusden 112, 146, 605.
Heydanus (van der Heyden), Casp. 250*.
Heyman zie Hayman.
Hierocles 385.
Hieronymus 303, 332, 333, 357, 430, 433, 440, 446, 482, 552, 561.
Hillama, Gellius 182.
Hillegersberg (Hillegonsberg) 545, 553, 562-564.
Hillerus zie Hellerus.
Hincmar 552.
Hippocrates 162.
Hitto (Hitoe) 382.
Hoesda zie Heusden.
Hoeufft, J.H. 177.
Hogerbeets, Rombout 34, 49, 74, 155, 228, 510, 603, 625.
Hohenlohe, Maria van 80, 127, 408.
Hohenlohe, Philips van 57*, 58, 124, 408.
Holland, Graven van 29.
Homerus 71, 221, 369.
Hommius, Festus 28*, 168*, 215, 417-419, 422, 454, 455, 606, 619.
Hommius, Festus *Disputationes adversus Pontificios* 351.
Honert, Rochus van den 177*, 178*, 199, 456.
Honert, Rochus van den *Auriacus* 177.
Honert, Rochus van den *Moses legifer* 177, 456.
Honert, Rochus van den *Thamara* 177, 456.
Hooft, Corn. Pieterszn. 530*, 562.
Hooft, P.C. 537*.
Hooft, P.C. *Baeto* 530, 532, 560.
Hooft, P.C. *Brief van Menelaus* 562.
Hooft, P.C. *Hendrik de Groote* 614.
Hooft, P.C. *Nederl. Historiën* 614.
Hooft, P.C. *Warenar* 560, 562.
Hooft, P. Jsz. 593, 594, 607, 608, 613.
Hooker, Richard. *Of the Lawes of Ecclesiasticall Politie* 289.
Hoorn 182, 596.
Horatius 169, 173, 174, 222, 385.
Hormisda papa 293, 294.
Hornes, Max. de 112, 146*.
Hornhovius, Assuerus 59, 98, 102, 105.
Hortensius 139.
Hotman, François 347, 386, 582.
Hotman, Henri 598*.
Hotman, Jean 347*, 348*, 386, 571, 598.
Hout, Jan van 591.

Houtman, Corn. 505.
Howard earl of Nottingham, Charles 227, 297.
Howard earl of Northampton, Henry 227, 232.
Howard earl of Suffolk, Thomas 232, 297.
Hussenius 60.
Huybertsz., Jan 337.
Huygens, Christiaan 76.
Huygens, Const. 299.
Huyssen, Johan 60.
Hven 537.
Hylas 180.

Ianninus zie Jeannin.
Iavolenus Priscus 86.
Ignatius 433.
India zie Oost-Indië.
Ingolstadt 583.
Ioellus zie Jewel.
Irenaeus 243, 332, 433.
Isaacus 117.
Isala zie IJssel.
Italië 58, 59, 85, 111, 150, 151, 366.
Iuellus zie Jewel.
Iustinus 386.
Iustinus Martyr 332, 433, 517.
Iuvenalis 173.
Ivo Carnotensis 446.

Jacatra 287, 505.
Jacchaeus, Gilb. 77, 213*, 290, 385.
Jacchaeus, Gilb. *Institutiones physicae* 385.
Jacobs, Hillebrant 261.
Jacobus I 32, 34, 37*, 44, 91, 92, 145, 168, 195, 196, 198-200, 205, 206, 208, 209, 211, 217, 224, 229-240, 246, 248, 250, 251, 254, 266-270, 272, 277, 279, 283, 284, 288, 289, 290, 299, 310, 316-318, 320, 321, 324, 339, 372, 393, 431, 432, 447, 488, 541, 572, 574, 577, 589, 590, 593, 594, 609, 626-635.
Jacobus I *Apologie for the oath of allegiance* 192, 205, 592.
Jacobus I *Déclaration du Serenissime Roy ... devers les Etats Généraux* 339.
Jacobus I *Premonition to all most mightie monarches* 192.
Jansen, Zirick 227.
Jansz., Symon 409.
Japara 382.
Java 576.
Jeannin, Pierre 97, 98, 100, 103, 108, 110, 112, 117, 126, 129, 130, 132, 135, 137, 142, 145, 197.
Jesus Sirach 556, 561.
Jewel, John 289*, 475.
Jewel, John *Apologia Ecclesiae Anglicanae* 289, 607.
Johan van Kleef 624.
Johan van Zweibrücken 210*, 254.
Johan Casimir van de Palts 303.

Johannes (klerk van Grotius) 117, 124.
Johannes Damascenus 29.
Jovius, Paullus 15.
Jungermann, Gottfr. 39*, 41.
Jungermann, Gottfr. *Longus* 39, 40.
Junius 551.
Junius, Elisabeth 273*, 359, 545.
Junius sr., Franciscus 6, 28, 158, 185, 186, 237, 273*, 341, 451, 461*, 482, 545*, 582, 583, 601-603.
Junius sr., Franciscus *Commentaria in Jechezkelem* 603.
Junius sr., Franciscus *Testamenti Veteris Biblia Sacra ill. ab Imm.*
Junius sr., Franciscus *Tremellio et F. Iunio* 556.
Junius, Franc. jr., 518, 543, 545*, 548, 553, 560, 563, 564, 603.
Junius, Johan Casimir 603*.
Junius, Johan Casimir *Fr. Junius Sr., Commentaria in Jechezkelem* 603.
Junius, Maria 359, 451.
Junius Brutus 582, 601.
Justel, Christophe *Codex canonum Eccl. Africanae* 512.
Justel, Christophe *Codex canonum Eccl. universae* 512.
Justinus van Nassau 1, 216.

Kaap de Goede Hoop 504, 575, 576.
Kapelle a. d. IJsel 257, 258, 264.
Karden, Van, zie Caerden, Van.
Karel V, 275.
Karel Lodewijk, zoon van Frederik V van de Palts 607.
Kaseboon zie Casaubonus.
Katen-tol 509.
Katerveer 509.
Keckermann, Barth. 579*.
Keckermann, Barth. *Systema disciplinae politicae* 579.
Keulen 602, 603.
Kinschot, Caspar van 41*, 46.
Kinschot, Nic. van 245, 301*.
Kleef 624, 625.
Knuyt, Jan de 297*.
Koldingen 464, 466.
Kortrijk (Gorduni) 27.
Kralingen 553, 562-564.

Labeo 391.
Lacedaemon 390.
Lachesius zie Lake.
Lactantius 558.
Laick, Thom., zie Lake, Thom.
Lake, Osmund 414.
Lake, Osmund *P. Baro, Praelectiones* 414.
Lake, Sir Thomas 635*.
Lambeth 232, 237, 321.
Langerak zie Boetzelaer.
Langestraat 180.
Langius (Delanghe), Car. 21.
Languet, Hub. 582.
Lannoius 302.

Lansbergen, Françoys 257, 352, 418, 423, 453.
Lansbergen, Sam. 423.
Lapland 394.
Lascaris, Johannes 220.
Lasco, Joh. a 464, 465.
Lasson, Jacobus 6*.
Latinus Pacatus, zie Baudius, D.
Laurentii, Henricus 567.
Leeuwarden 182.
Lefèvre, Nic. 22*.
Leiden (Academie, Studenten enz.) 1, 4-6, 14, 23, 27-30, 32-37, 42, 43, 49, 51, 54, 59, 65, 73, 77, 81, 83, 86-89, 97, 98, 102, 104, 105, 107-110, 138, 153, 159, 161, 162, 165, 168, 169, 183, 211-213, 215, 218, 257, 258, 260, 270, 277, 280, 283, 298, 300-302, 314, 328, 331, 339, 345, 350, 351, 365, 372, 375-379, 389, 392, 401, 407, 412, 421, 422, 424, 451, 452, 527, 532, 533, 536, 537, 544, 548, 562, 597, 602, 616.
Lemaire, Isaac 575*, 576.
Lenekken, Johann Bapt. 111, 132.
Lentulus (= Scriverius, P.) 87, 89, 90.
Leo X, Paus 220.
Leodicensis tractus zie Luik.
Leoninus, Elb. 135.
Leoninus, Elb. *Centuria Consiliorum* 624.
Leopardus, Paulus 15.
Lerina 334.
Lessius, Leon. *de Praedestinatione* 332, 611.
Letting, Jac. 151*, 152, 160, 161.
Leuven 14.
Leycester, Robert Dudley earl of 257, 274, 281, 282, 347, 348, 371.
Liere, Em. de 48, 57*, 58.
Liesfeld, Liesveld 57, 521.
Ligeris zie Loire.
Lillo 135, 149.
Lindenbrog, Fr. *Statius* 557.
Lingelsheim, G.M. 34, 35*, 39, 67, 155, 211, 219, 252, 280, 303, 527, 543, 546, 561, 569, 589, 623.
Lingen 64.
Lipsius, J. 9, 14*, 30, 74, 81*, 123, 154, 450.
Lipsius, J. *Centuriae Epistolarum* 74.
Lipsius, J. *Dissertatiuncula apud Principes* 14.
Lipsius, J. *Diva Virgo Hallensis* 30, 53.
Lipsius, J. *Epistolarum Decades* 74.
Lipsius, J. *Plini Panegyricus* 14.
Lipsius, J. *Taciti Germania* 449.
Livius 386.
Lodesteyn, Arent Jacobsz. 299*.
Lodewijk XII, 220.
Lodewijk XIII, 394, 428, 519.
Loensis zie Loeus.
Loeus, Rob. *Effigiatio veri Sabbathismi* 549.
Loire 125.

Londen 37, 240, 285, 464, 466, 627, 628.
Longus 39, 40, 42.
Lonsius zie Luntius.
Loo, Albert van 190*.
Loo, Maria van 190*.
Loon 179.
Lorenzo de Medici 219.
Louise Juliana van de Palts 254*.
Lubbertus, Sibrandus 254*, 260-263, 267, 273-277, 280, 282, 283, 288, 291, 292, 301, 303, 312, 315, 329, 346, 348, 350, 362, 364, 367, 369, 370, 381, 452, 555, 610.
Lubbertus, Sibrandus *Brief aen de Ed. Mo. H. Staten Generaal* 268, 288.
Lubbertus, Sibrandus *Commentarii ad Errores Vorstii* 254, 266, 268, 269, 288.
Lubbertus, Sibrandus *de Iesu Christo Serratore* 255, 256, 282, 288.
Lubbertus, Sibrandus *Responsio ad Pietatem H. Grotii* 283, 337, 346, 351, 360, 363, 365, 367, 368.
Lubeck 416, 421, 512, 577, 597.
Lucanus 93, 175, 179, 180, 304, 457.
Lucca 565.
Lucia (= Margaretha Luycx) 123-125, 127, 133, 134, 143, 145.
Lucidus 293, 294, 546.
Lucilius 18.
Lucius (Luz), Lud. 539*, 551.
Lucius (Luz), Lud. *Semipelagianismus Remonstrantium in Belgio* 539, 540, 542, 543, 546, 615.
Lucius Verus *Antiprocuratie* 551.
Lucretia 177.
Lugdunum, Lugdunum Batavorum, zie Leiden.
Luho 382.
Luik 318.
Luntius, Joh. 161*.
Lusitani zie Portugal.
Lussius, Isaac 91*.
Lussius, Jacob 91.
Lussius, Matthaeus 91*.
Lussius, Secundus 91*, 93.
Lutetia zie Parijs.
Luther, Mart. 275, 347, 350, 354, 355, 357, 358, 361, 395, 463-467, 480, 531, 601.
Luycx 124.
Luycx, Margaretha 124, 126*, 133, 142, 143.
Luyxia zie Luycx.
Luz zie Lucius, Lud.
Lydius 421.
Lydius, Balth. 342, 345, 353, 357, 358, 369, 370, 453, 563, 608.
Lydius, Joh. 200*, 211, 217*, 313, 430, 452, 532.
Lydius, Joh. *Nic. de Clemangis, Opera* 200, 430.

Maas 285, 301, 460.
Machault, Jean de 360.
Machault, Jean de *In I.A. Thuani Hist. Notationes* 360.

Macrobius 2.
Maia 209, 213.
Maiernius zie Mayerne.
Maire, Joh. 25.
Maire, Joh. le 258*.
Makian 382.
Malakka 503, 504.
Malderé, Jacob van 165.
Manheim 97.
Manilius 457, 615.
Manilla (Manilhas) 382, 505, 575.
Manlius Capitolinus 292.
Manmaker, Adriaan de 117, 125*, 142, 143.
Mantica, Franc. *de Coniecturis ultimarum voluntatum* 425.
Manutius, Paulus. *de Legibus* 391.
Marcius Rex, Q. 162.
Maria, dochter van Willem I, 57.
Maria van Bourgondië 530.
Maria de Medicis 428, 497*, 519.
Marinus, Joh. Thomas. *de Generibus Feudorum* 625.
Marron, P.H. 7.
Marsilius Patavinus. *Defensor pacis* 481, 482.
Martialis 25-27, 457, 520, 526, 621.
Martini, Aeg. 454.
Martinius, Conradus 257*.
Martyr, Petrus 266, 435, 475.
Mataram 382.
Matelief de Jonge, C. 285*, 286, 504.
Mathenesse, Adr. van 51*, 215.
Maurier, Benj. Aubéry du 318*, 346, 347, 525, 526, 536, 557*, 559, 567, 586*, 591, 619.
Maurits, Prins 28, 35, 41, 45, 46, 63, 80, 90, 102, 140, 177, 388, 408, 415, 454, 456, 610.
Maxentius 293, 294, 539.
Maximiliaan II, Keizer 55.
Maximus Tyrius 68, 71.
Mayerne, Théod. Turquet de 318.
Mechelen 135, 177, 257.
Mecklenburg, Hertog van 597.
Meerman, Dirk 229, 238*, 626, 627.
Meerman, Johan 29.
Meersche, Joh. van der 125*.
Meersius 178.
Melanchton, Ph. 121, 207, 234, 237, 259, 275, 292, 347, 395, 432, 528, 540, 555, 574, 601, 615.
Melissus zie Bie, Joris de.
Mello de Sanpayo, Kristoven 504.
Ménard, Cl. *Augustinus contra secundam responsionem Iuliani* 545, 547, 551, 552.
Menedemus 222.
Menochius, Jac. *de Praesumptionibus* 425.

Mercurius 209.
Merula, Angelus 46, 47, 60, 521, 525, 527.
Merula, Paullus 71, 108*, 521.
Merula, Paullus *Fidelis et succinta rerum adversus Angelum Merulam commemoratio* 46, 47, 60.
Merula, Paullus *Historia Belgica* 387.
Merula, Paullus *Placaten op 't stuk van de Wildernissen* 45-47.
Merula, Paullus *Stamboom van Duvenvoorde* 46.
Merula, Paullus *Stamboom der Nassau's* 45.
Merula, Willem 47.
Metius Fuffetius 84.
Metius Suffecius 84.
Meursius, Joh. 1*, 9, 11-13, 15, 17, 22, 23*, 36*, 37, 38, 41, 42, 46, 47, 58*, 59, 67*, 71, 118, 141*, 154, 155, 161*, 178, 246, 252, 299, 331, 387, 543, 545, 547, 553, 575, 583, 612.
Meursius, Joh. *Atticae lectiones* 573.
Meursius, Joh. *Bessarionis Epistola* zie *Hesychius*.
Meursius, Joh. *Cato de Agricultura* 11.
Meursius, Joh. *Chalcidius, Timaeus* 583.
Meursius, Joh. *Constantini Porphyr. Opera* 171, 596.
Meursius, Joh. *Constantinus Porphyr. de Administrando Imperio* 171.
Meursius, Joh. *Criticus Arnobianus* 1, 4, 8, 9, 11.
Meursius, Joh. *Exercitationes criticae* 6, 8, 9, 59.
Meursius, Joh. *de Gloria* 526.
Meursius, Joh. *Glossarium graeco-barbarum* 41, 67, 141, 161, 165.
Meursius, Joh. *Hesychii Opuscula* 246.
Meursius, Joh. *Lycophron* 9, 11.
Meursius, Joh. *Meditationes Christianae* 42.
Meursius, Joh. *Notae ad Macrobium* 2, 9.
Meursius, Joh. *Panegyricus Iacobo I*, 36.
Meursius, Joh. *Phaedrus* 161.
Meursius, Joh. *Poemata* 23.
Meursius, Joh. *de Populis Atticis* 458.
Meursius, Joh. *Rerum Belgicarum ll. IV*, 388.
Meursius, Joh. *Spicilegium ad Theocritum* 9.
Meursius, Joh. *Theocritus* 11.
Meursius, Joh. *Theodoreticae lectiones* 3.
Meursius, Joh. *Theophylacti Epistolae* 573.
Meyro(o)s, Nic. 331*.
Meyro(o)s, Nic. Adriaensz. 331*.
Micron, Marten 464-467.
Middelburg 37, 123-125, 135, 177, 295, 297.
Middelie 451.
Middleton, Robbert 376, 629*.
Mierop 331.
Mierop, Jacob van 301*.
Milander van Poederoyen, Joh. 80*, 81, 90, 127, 129, 136, 137, 140.
Milius 46. Zie ook Myle, Corn. van der.
Mocket (Moquet), Richard. *Doctrina et Politia Ecclesiae Anglicanae* 535.
Molenaers, Adriaan 176.
Molinaeus zie Dumoulin.
Molukken 286, 383, 504, 505, 575, 576, 632.
Monasteriensis ditio zie Munster.

Montagu, James 229*, 233.
Montonaeus 577.
Moordrecht 283, 553.
Mordison (Murdison), Joh. 77*.
Morel, Fréd. 491.
Mosa zie Maas.
Moucheron 91.
Moutardius 298.
Muisenhol, Abr. 451*, 452-454.
Mulertius 295.
Munster 115, 509, 624.
Musculus, Wolfg. 435, 475, 479, 579.
Musculus, Wolfg. *Loci communes* 482-484, 495.
Musenholius zie Muisenhol.
Musurus, Marcus 220.
Muys van Holy, Arend 178*, 180.
Muys van Holy, Hugo 64*, 152, 180, 374.
Muys van Holy, Jacob 180.
Muys van Holy, Kornelia 180*.
Myerop, Van, zie Mierop, Van.
Myle, Abraham van der 271*, 351, 376.
Myle, Corn. van der 30*, 46, 49, 51, 52, 58, 60, 64, 73*, 74, 76, 77, 80, 82-84, 88-90, 97, 103, 104, 107, 108, 110, 114, 135, 138, 140-142, 147, 149*, 150-152, 165, 166, 168*, 180*, 190, 195, 213, 215, 235, 246, 255, 262, 268, 279, 291, 295*, 296, 298, 299, 345, 363, 371, 377, 378, 458, 510, 514, 518, 519, 524, 533, 536, 569, 578, 583, 602, 609, 610, 612, 625.

Naeranus, Samuel 254, 260*, 548*.
Nannius, Petrus 15, 17, 19.
Nassau, Graaf van 509.
Nassau, huis van 181.
Neile, Richard 257.
Neostadius zie Nieuwstadt.
Neraeus zie Nerée, de.
Nerée, Rich. Jean de, 123, 126*, 202*.
Nerée, Rich. Jean de, *gedichten* 126, 253, 260, 261.
Nero 175.
Neuenar, Magdalena van 344.
Neyen, Jan 85, 126, 142.
Nicolaasdr., Magdalena, zie Stapel, van.
Niellius, Hendr. 418*, 419, 423.
Nieuw Guinea 576.
Nieuwpoort 13.
Nieuwstadt, Cornelis van de 28, 30*, 32, 33, 35, 37, 42-44, 49, 63*.
Noldius 606.
Nonius Marcellus 174.
Noord-Holland 144, 145.
Noordwest-passage 227.
Noviomagum zie Nijmegen.
Noviomagus, Paulus 464, 465.
Nyeveen, Hugo van 245.

Nijmegen 20.

Oecolampadius, Joh. 497.
Oldenbalverdius zie Oldenbarnevelt.
Oldenbarnevelt, Elias van 235*.
Oldenbarnevelt, Joh. van 1*, 13, 17, 34, 36, 38, 46, 57, 59, 60, 64, 68*, 87, 94, 106, 121, 141, 142, 213, 230, 246, 299, 326, 331, 373, 377, 382, 409, 410, 412, 505, 532, 542, 551, 591, 595, 596, 609, 610, 628, 632.
Oldenbarnevelt, Joh. van, Zonen van 1*, 13, 58*, 67*, 141, 161, 331.
Oldenbarnevelt, Maria van 30*, 180*.
Onna, B.H. van 258.
Oostende 93, 152, 388, 457.
Oostenrijk 565.
Oosterhout 452.
Oosterhuizen 182.
Oostfriesland 182, 183.
Oost-Indie 44, 45, 227, 236, 238, 285, 287, 381-383, 503-505, 565, 575, 576, 626-635.
Oost-Indische Compagnie 44, 229, 285, 376, 392, 409, 410, 412, 413, 505, 576, 626-635.
Orléans 125.
Orlers, J.J. *Geslachtboom der graven van Nassau* 17.
Orlers, J.J. *Nassausche Laurencrans* 17.
Ormus (Hormus) 504.
Orpheus 39, 41, 125, 162.
Otho 112.
Ottoland 343.
Ottun 286.
Oudartius (Audaart), Rob. 258*, 259, 264.
Oudewater 200, 451.
Overall, John 229*, 230-232, 239, 257, 271, 284, 307, 310-312, 325, 380, 414, 516, 527, 528, 552, 557, 569, 580, 582, 593, 608, 609.
Ovidius 139, 140, 173, 174.
Oxford 238, 252, 285.

Pacheco Pereira, Duarte 504*.
Paedianus, Q. Asconius 391.
Paets, Joh. 69, 71, 74, 260-262, 563.
Pallet 22, 23, 106.
Palts 247, 268, 527, 539, 546.
Palts, Keurvorst van de 34, 35, 75, 95, 148, 210, 296, 297.
Papendrecht 271.
Paraeus, D. 530*, 534, 542, 557, 570, 576, 579-581, 594, 611, 620.
Paraeus, D. *Irenicum* 513, 530.
Paraeus, Jo. Phil. 611, 612.
Paraeus, Jo. Phil. *Plautus* 612.
Pardo, Josef 547.
Parkins zie Perkins.
Parijs 6, 48, 75, 105, 125, 126, 211, 224, 315, 404, 405, 565.
Pasiphae 558.
Passchier, Maria 117.
Patius (= Lydius, Balth.) 342, 345, 353, 357, 358.

Paul, Karl 148*.
Pauli, zie Halling.
Paullus, Carolus, zie Paul, Karl.
Pa(a)uw, Pieter 58*, 346.
Pauw, Reinier 229, 230, 238, 626, 627.
Pavius zie Pa(a)uw.
Peiraredes 558.
Pelletier, Ger. 206.
Pelletier, Ger. *Palatium Reginae Eloquentiae* 206.
Penanoria 558.
Pericles 135.
Pericles (= Oldenbarnevelt) 299.
Perkins, Christ. 629*, 630, 632, 633.
Perkins, William 423.
Perkins, William *A reformed Catholike* 439, 607.
Perre, Adriaan van de 116, 226.
Perronius zie Duperron.
Petit, François 48*, 57*, 58.
Petronius 112.
Petrus Lombardus 594, 595.
Petten 35.
Peucer, Casp. *Historia carcerum et liberationis* 463.
Pezelius, Chr. 463.
Pherecydes 5.
Phestius 2.
Philippus de Leydis. *de Cura Reipublicae* 115, 130.
Philips II, 28, 566.
Philips III, 140, 428.
Philips IV, 394, 428.
Philips Willem 67, 149*, 454.
Philo Iudaeus 619, 621.
Phocylides 385.
Phurnutus, zie Cornutus, L. Annaeus.
Pichena, Cursius 450.
Pietershouck 181.
Pindarus 2.
Pirckheimer, Willibald 355.
Piscator, Joh. 234*, 253*, 284, 337-339, 345, 381, 423, 432.
Piscator, Joh. *Bijbelvertaling* 234.
Piscator, Joh. *de Gratia Dei* 552.
Plancius, Petrus 44*, 45, 249*, 283, 451.
Platevoet, Samuel 451.
Plato 31, 78-80, 162, 194, 220, 223, 386, 500.
Plautus 59, 359, 560.
Plessis-Mornay, Phil. du 186, 428, 582.
Plinius 5, 27, 33, 36, 109, 139, 520.
Plotinus 307.
Plutarchus 175, 386.
Poelgeest, Gerrit van 153*.
Poimandria 558.
Polanus a Polansdorf, Arm. *Syntagma Theologiae Christ.* 475.

Polen 210.
Poll (Pollio), Johan van de 421*, 452, 454, 455.
Pollux 46.
Polyander, Christina 421*, 538.
Polyander van Kerkhoven, Joh. 58*, 350, 359, 421, 452, 515, 583, 619.
Polyander van Kerkhoven, Joh. *Den Staet van de voornaemste Quaestien* 570.
Polybius 115, 386.
Pomponius 499, 500.
Pontanus, Joh. Is. 4*, 449.
Pontanus, Joh. Is. *Disceptationes chorographicae* 448, 449, 567.
Pontanus, Joh. Is. *Lipsii Epistolarum decades* 74.
Pontanus, Joh. Is. *Macrobius* 2.
Pontanus, Joh. Is. *Origines Francicae* 531, 552, 567.
Popma, Ausonius 8, 9.
Porcia 521.
Porphyrius 221.
Portugal (Portugeezen) 7, 44, 287, 409, 450, 503, 504, 631, 632.
Priapeia 25.
Prideaux, John 252.
Prideaux, John *Castigatio cuiusdam circulatoris* 252.
Probst, Jac. 463.
Procopius 36.
Propertius 174.
Prosper Aquitanus 313, 322, 332-334, 432, 433, 435-438, 440, 442-444, 539, 540.
Protogenes 25.
Prudentius 4.
Pulman, Theodorus 15, 21.
Purmerend 182, 585.
Puteanus, Er. *Burgherlijck Discours* 535.
Putten, Ruwaard van 352.
Pijnacker, Corn. 152*, 212, 308, 604*.
Pythagoras 5, 221, 385.

Queeckel, Jacob 181.
Quintanus 426.

Raad, De, zie Radaeus.
Rabanus Maurus 130.
Racket, Johanna 176*.
Radaeus, Abr. 337.
Rad(a)eus, Assuerus 451*.
Radaeus, Livinus 451*.
Radermacher, Joh. 54*.
Raevardus (Reyvaert), Jac. 21.
Rammekens 176.
Ranutius Gherus zie Gruter, Jan.
Raphelengius jr., Christ. 217.
Raphelengius sr., Fr. 54*.
Raphelengius sr., Fr. *Grammatica Arabica* 54.
Raphelengius jr., Fr. 54*, 144, 162, 163, 199.
Raphelengius (uitgever) 10, 31, 34, 36, 37, 39, 42, 44, 48, 49, 303, 307.
Ratisbona zie Regensburg.
Ravelingen, Van, zie Raphelengius.

Ravens zie Corvinus.

Ravensperger, H. 374, 604*, 605, 608, 612, 613, 615, 616, 619, 622.
Ravensperger, H. *Epistola viro cuidam reverendo* 622.
Ravensperger, H. *de Libro Grotii iudicium* 604-606, 608, 613, 616, 622.
Reael, Laurens 105*.
Reael, Lijsbeth 105*.
Ref(f)uge 199*.
Regensburg 97.
Reich, Laur. 31*.
Reigersberch, Dav. van 122, 143*.
Reigersberch, J. of N. van 227.
Reigersberch, Johan van 112, 165*, 170, 176*.
Reigersberch, Maria van 122*, 131-134, 143, 176, 238, 273, 331, 380, 511.
Reigersberch, Martha van 331*.
Reigersberch, Nic. van 81, 88*, 89, 117, 120*, 132, 165, 199, 215, 291, 417, 509, 625.
Reigersberch, Susanna van 126.
Remonstrantien oft Vertoogen, gepraesenteert aen den Koningh van Vranckrijck 404.
Reynst, Gerard 505*.
Rhedanus 75.
Rhenus zie Rhijn.
Rhodomannus 40.
Rhijn 449.
Rhijn, Jan van 544*.
Richardot, Jean 565*.
Ridderkerk 451.
Rigault, Nic. 521*, 525, 559, 567,
Rigault, Nic. *Iuvenalis* 521, 525.
Rigault, Nic. *Phaedrus* 569.
Rigault, Nic. *de Verbis quae in Novellis Constit. occurrunt* 41.
Rio, M.A. del 8, 9.
Rittershaus, Conr. 246*.
Rome 29, 40, 75, 239.
Rosaeus, Hendr. 418.
Rosendael, Amelis van 155*, 612.
Rosendael, Jacob van 155*, 612.
Rossa 115.
Rostock 467.
Roterodamum zie Rotterdam.
Rotterdam 2, 183, 203, 228, 235, 245, 246, 248, 257, 259, 265, 267, 281, 285, 307, 310, 337, 341, 352, 358, 413, 417, 421, 422, 455, 460, 503, 542, 545, 585, 586, 592.
Rouen 598.
Rousse, Jonas 43*.
Rubeus, Ant. *Consilia* 625.
Ruichaver, Maerten 596*.
Runnia, Peter 182.
Rusland 197.
Rutgers, Ermgard 569*.
Rutgersius, Janus 57*, 64, 102, 150*, 151, 159*, 171, 228, 375, 378, 457, 522*, 526, 569.

Rutgersius, Janus *Variae lectiones* 50, 164, 173, 179, 180.
Rutgers, Wijnand Jans. 57, 58, 64.
Rutgerus 257-259, 267.
Rijswijk 74.

Saeckma, Joh. 182, 229.
Saint Sébastien 428.
Salamanca (Salamantica) 565.
Sallustius 386.
Salnar. *Harmonia Confessionum* 201.
S. Tomé 285.
Sande, F. van den 291*, 416*, 417*, 421, 450, 462, 510*, 513, 529, 567.
Santen, Joh. van 66, 84, 85.
Saravia, Adr. 257*.
Sarmatia zie Rusland.
Saumur 260.
Savile, Sir Henry 238*, 247, 253, 271, 285*, 297, 307.
Savile, Sir Henry *Johannes Chrysostomus* 285.
Savoye 366, 565, 577, 586, 601.
Savoye, Hertog van 16.
Sayon, Barbara 532*.
Sayon, Pieter 532*.
Scaliger, J.J. 1, 5, 9, 12-15, 22-25, 32, 36, 42-44, 47, 48, 60, 65, 71, 74, 75, 82, 93, 97, 101, 110, 112, 113, 118, 122, 125-127, 130-134, 144, 146, 147, 153, 154, 165, 179, 217*, 220, 223, 254, 309, 450, 458, 519, 525.
Scaliger, J.J. *Castigationes in Catullum, Tibullum, Propertium* 174.
Scaliger, J.J. *gedichten* 81, 111.
Scaliger, J.J. *Manilius* 47.
Scaliger, J.J. *Opuscula varia* 170.
Scaliger, J.J. *Poemata graeca* 411.
Scaliger, J.J. *Thesaurus linguae Arabicae* 217.
Scaliger, J.J. *Thesaurus temporum* 72, 75.
Scaliger, Julius Caesar 82, 276.
Schagen 60, 124.
Scheveningen 35.
Schiedam 524, 545.
Schieland 257.
Schoonhoven 521, 524.
Schotland 572, 577.
Schotte, Apollonius 130*, 184, 199, 456, 525, 526.
Schotte, Apollonius *Ecclesiastes* 456.
Schuere, Nicasius van der 341.
Schuere, Nicasius van der *Een cleyne of korte institutie* 341.
Scioppius, Gasp. 75, 101, 111, 113, 115, 127, 211, 224, 542.
Scioppius, Gasp. *Scaliger hypobolimaeus* 75, 82, 98.
Scipio Carteromachus 220.
Scribani, C. 154*.
Scribani, C. *D. Baudei Gnomae* 154.
Scriverius, Petrus 1, 2, 7, 8*, 9, 12, 17, 22, 36, 51, 52, 87*, 90, 113, 180, 314, 337, 408, 519, 520, 526, 567.
Scriverius, Petrus *Anti-criticus Arnobianus* 8.

Scriverius, Petrus *Batavia illustrata* 408.
Scriverius, Petrus *Martialis* 89, 520.
Scriverius, Petrus *Oudt-Batavien* 520.
Scriverius, Petrus *Scaligeri Poemata graeca* 411.
Scriverius, Petrus *Seneca tragicus* 170.
Scriverius, Petrus *Vegetius* 87, 520.
Scultetus, Abraham 247*, 253, 268, 281, 360, 366, 541, 576, 579, 601, 620.
Scultetus, Abraham *Curriculum vitae* 247, 360.
Scurius zie Schuere, Van der
Secundus, Janus 21, 248.
Sedan 260.
Seine 142.
Seistius zie Zeyst, Nic. van.
Selestadt 497.
Sendomir 210.
Seneca 28, 139, 170, 172-175, 359, 386.
Senlis 614.
Sequana zie Seine.
Serafin, kardinaal 76.
Serarius, Nic. *Prolegomena biblica* 355.
Servet, Mich. 361, 362.
Servin, L. 93.
Sevila 226.
Sibrandus, zie Lubbertus, Sibrandus.
Sichem, Christoffel van 35.
Sicilie 334.
Sidney, Robert 227.
Sidonius 540.
Signatorius, Rupex 8*.
Sigonius, Car. *de Republica Hebraeorum* 316.
Simons, Adr. 352*.
Simplicius 385.
Sinae zie China.
Sir Jacob, Christiaan 161, 548*.
Sladus, Matth. 349*, 351, 361, 362.
Sladus, Matth. *Cum Corrado Vorstio Disceptatio* 349, 353-355, 358.
Slatius, Hendr. 419*.
Smedenstede, Hendr. 464, 467.
Smiglecki, Mart. 535*.
Smiglecki, Mart. *de Christo vero et naturali Dei filio* 535.
Smout, A.J. 369, 555.
Smythe, Sir Thomas 227*, 628, 629, 634.
Snecanus, Gellius 528.
Sneek 330.
Snellius, Rud. 83, 86.
Soarez, d'Albergaria, Lopo 504.
Socinus, Faustus 363, 396, 401, 533, 535, 550, 553.
Socinus, Faustus *de Iesu Christo Servatore* 610.
Socrates 96, 177.
Socrates (ecclesiast.) 267.
Solms, Johan Albert van 253, 282, 361, 371, 372.

Solo 382.
Solon 86.
Somersetus zie Carr.
Sophia 202, 203, 209, 213-215.
Sophocles 81, 114.
Sopingius, Godfr. 367*.
Sopingius, Godfr. *Apologetica responsio ad libellum qui vocatur Bona fides* 367.
Soto, Dom. *de Iustitia et Iure* 425.
Spa (Aquae Spadanae) 318, 323, 324.
Spalato 592.
Spanje (Spanjaarden) 20, 21, 65, 85, 134, 166, 227, 286, 287, 303, 304, 307, 366, 382, 393, 394, 457, 505, 565-567, 575, 586, 631-634.
Spanje, Koning van 226, 632.
Sparta 29.
Spiljardus, Joh. 451*.
Spinola, Ambr. 95, 103, 114.
Spitsbergen 393, 394.
Spranckhuysen, A. 422.
Sprang 178, 179.
Stampelius, Georg 416*, 512, 513.
Stampelius, Georg *Achte Catechismus-Predigten* 512.
Stapel, Magdalena Nicolaasdr. van 331*.
Stapelius, Henr. 57, 93.
Statius 508, 557-559.
Stavoren 182.
Steenvordia zie Steinfurt.
Steinfurt 20, 343, 344, 374-377, 580, 604, 608.
Stella, L. Arruntius 125, 520.
Stellingwerff, Fredericus 330.
Stellingwerff, Fredericus *Politycq Discours nopende den Staet van Frieslandt* 330, 535.
Stephanus (Estienne), Henri 228.
Stephanus, Robert 228*.
Stettin 544.
Sticke, Diederik 416, 462.
Stille Zuidzee 226, 227, 575.
Stobaeus 29.
Stochius, Nic. 266*.
Stochius, Paulus 266*.
Stoutenburg, Willem van, zie Oldenbarnevelt, zonen van.
Straat Davis 227.
Straat Lemaire 575, 576.
Straat van Magelhaens 575, 576.
Strabo 459.
Suarez, Franc. *de Auxiliis liberi Arbitri* 611.
Suarez, Franc. *de Praedestinatione* 611.
Suerius (Swerius, Zuerius), Jacob 531*.
Suetonius 298.
Suffenus 611.
Suffolcius zie Howard.
Sully 294.
Swaertius (Swart), Rob 539*, 542.
Swanenburch, G. 35.

Swanenburch, Joost van 591*.
Sweertius zie Swaertius.
Sylvaeducensis (Buscoducensis), Henricus 464.
Symmachus 4.

Tacitus 63, 73, 83, 105, 107, 222, 298, 449, 450, 459, 460.
Tamesis zie Theems.
Tappert, Ruard 60*.
Tarpeische rots 136.
Tarquinius Superbus 565.
Taubmann, Fried. 246*.
Taubmann, Fried. *Plautus* 612.
Teellinck, Willem 420*.
Terentius 21, 385.
Tergoes zie Goes.
Terheyden 421, 455.
Ternate 286, 287, 382.
Tessel 410.
Texera (Teixeira), Jos. 7*, 8.
Texera (Teixeira), Jos. *Déclaration de ce que les Portugais peuvent faire* 7.
Texera (Teixeira), Jos. *Explicatio arboris gentilitiae Henrici IV*, 7.
Theems 142.
Theocritus 16.
Theodoretus 3, 290.
Theognis 90, 385.
Theophrastus 178, 195, 293, 385, 500, 573.
Theophylactus 294.
Theseus 558, 559.
Theunisz., Jan 217
Thielmans, Aernt (Arnoldus Tilmanni) 1.
Tholozanus, zie Grégoire, Pierre.
Thomas 46.
Thomas Aquinas 386.
Thomson, Rich. *Diatribe de Amissione* 244, 345, 365, 367, 368, 378-381, 499, 510, 516, 523, 526, 527, 557, 571, 574, 607, 609.
Thorius, Raphael 271*, 282, 346, 363.
Thou, J.A. de 7, 19*, 52, 53, 125, 148, 208, 223, 282, 288, 294*, 346, 371, 403, 404, 521*, 524, 526, 530, 567, 568*, 570.
Thou, J.A. de *Historiae sui temporis* 15-17, 360, 388, 620.
Thuanus zie Thou, De.
Thuméry de Boisise, J. de 618*.
Thysius, Ant. 232, 416*, 417, 513, 529, 619.
Tiarda, Eytzo 8*, 9, 10, 69, 70, 458, 617.
Tiberius 137.
Tilenus, Dan. 255, 265, 341, 399, 428, 439.
Tiliobroga zie Lindenbrog.
Timon 155.
Timpler, Clem. 374*, 375-378, 385.
Timpler, Clem. *Systema methodicum Metaphysicae* 385.
Tiodati zie Diodati.
Tithonus 129.
Toletus, Franc. *In Epistolam B. Pauli Commentarii* 523.
Tolosanus zie Grégoire, Pierre.
Tooker (Tucker), William 475*.
Tooker (Tucker), William *Duellum sive singulare certamen cum M. Becano* 475, 479, 480, 488, 493, 494.

Torrentius, Laevinus 21.
Tossanus, Paulus 620*.
Tours 497, 615.
Tragoras zie Bockenberg, P.C.
Traiectum zie Utrecht.
Trapezuntius, Georgius 220.
Trebonianus 390.
Trelcatius sr., Lucas 28*.
Trelcatius jr., Lucas, 28*, 65.
Treslong, Suzanna van 604*.
Trigault, Nic. 566*.
Trigland, Jac. 418, 551.
Trigland, Jac. *Den Recht-gematichden Christen* 552.
Trithemius, Joh. *Polygraphia* 55.
Tsherats, Madame de 216.
Tullus Hostilius 84.
Tulp, Nic. *Observationes medicae* 458.
Tuning 60.
Tuning, vader van G. en J. 6.
Tuning, Gerrit 5*, 6, 43, 119, 133, 144, 163.
Tuning, Jan 6*, 119*, 122, 124, 126, 145.
Turken 504.
Turnebus, Adr. 220.
Tydor (Tidore) 382.

Ultraiectum zie Utrecht.
Ursinus, Casp. 245.
Wtenbogaert (Utenbogaert), Joh. 28, 44, 51, 121, 168, 215, 225, 235, 245, 248-251, 254, 256, 258, 259, 262-264, 269, 275, 311, 312, 324, 454, 455, 485, 492-495, 499, 517, 525, 526, 547-549, 594, 603.
Wtenbogaert (Utenbogaert), Joh. *Copie de la suite ou seconde partie de la lettre de Mr. du Moulin* 432.
Wtenbogaert (Utenbogaert), Joh. *Tractaat van 't Ampt ende Authoriteyt eener overheydt* 245, 311, 326, 405, 590, 594.
Wtenbogaert (Utenbogaert), Joh. *Verdedigingh van de Resolutie der Staten* 388, 389.
Wtenbogaert (Utenbogaert), Joh. *Waerschouwinghe teghen het malitieus Gheschrift* 570.
Utenhove, Joh. 464, 465.
Utenhove, Joh. *Simplex et fidelis narratio* 464.
Utrecht 40, 48, 58, 245.

Vaenius, Otto 112, 113, 118.
Vaenius, Otto *Amorum Emblemata* 118.
Vaenius, Otto *Q. Horati Flacci Emblemata* 118.
Valcke, Jacob 34, 36.
Valentia, Greg. de 555.
Valentia, Greg. de *de Rebus fidei controversis* 554, 611.
Valentia, Greg. de *Commentarii in Summam Thomae* 611.
Valerius Poplicola 305.
Valla, L. 275.
Vanderhagius 91.
Vandervequius zie Veken, Johan van der.
Varro 391.

Varro (Arnobius) 2*.

Vásquez Menchaca, Ferd. 386.
Vásquez Menchaca, Ferd. *Controversiae illustres* 267, 386, 425.
Vatinius 296, 300.
Vaz de Sampayo, Lopo 504.
Veen, Pieter van 118*.
Veen, Simon van 76*, 118.
Veere 331.
Veken, Johan van der 257*, 259.
Venator, Adolphus 419*.
Venator, Adolphus *Nootwendigh Historisch Verhaal* 419.
Venetie 100, 149, 586, 598.
Venius 113.
Verberius 8*, 9.
Verclaringe van de Heeren Burgemeesteren ... van Amstelredam, Enckhuysen, Edam ende Purmereynde 585.
Verclaringhe ende Protestatie van den Prince van Condé 404.
Verhagen zie Haghen, Van der.
Verhoef, (Verhoeven), Pieter Willemsz. 505*.
Verhulst, Noël 152.
Verritus en Malorix 459.
Veth, Jan 124*, 133, 297.
Vettius 124.
Vigier, A.E.J. de 22, 105.
Vigerius, Japh. 105*.
Villeriana thesis 518.
Vincentius Lirinensis 334.
Virgilius 369.
Virginia 226.
Visscher 115.
Visscher, Jac. 79, 80.
Vlaanderen 145, 149, 152, 274, 281, 282.
Vlissingen 74, 176, 227, 271.
Vooght, Nic. de 227.
Vorstius, Conr. 186, 190*, 192, 200, 208, 227, 239, 250, 251, 254, 266, 268-272, 275, 289, 291, 343-345, 349, 350, 353, 358, 363, 365, 375, 376, 378, 419, 514, 555, 625.
Vorstius, Conr. *de Deo* 344.
Vorstius, Conr. *Responsio ad M. Sladi Discept*. 515.
Vorstius, Conr. *Scholia ἀλεξίκακα* 303.
Vorstius, Ev. 212.
Vos, Anthonie de 191.
Vosbergen jr., Caspar van 130*, 199, 456, 511.
Vosbergen, Johan van 511*.
Vosbergen, Josias van 511*.
Vossius, G.J. 273*, 301*, 304*, 332, 335, 344, 345*, 373, 375, 396, 415, 427, 448, 455, 457, 461, 520, 522, 526, 532, 534, 545, 564, 578, 584, 587, 588, 616.
Vossius, G.J. *de Baptismo Disputationes* 305.
Vossius, G.J. *Disputatio de Sacramentorum vi atque efficacia* 305, 327, 608.
Vossius, G.J. *Dissertatio epistolica de Iure Magistratus in rebus eccl.* 460, 462, 499, 511, 512, 515, 517, 543, 545, 547, 560.

Vossius, G.J. *Fragmentum de Manichaeis et Stoicis* 362, 366, 367, 377.
Vossius, G.J. *gedichten* 421, 524.
Vossius, G.J. *Historia de Controversiis quae Pelagius eiusque reliquiae moverunt* 332, 335, 336, 340, 343, 345, 349, 564, 583, 588, 602-604, 606, 608, 612, 613, 615, 618.
Vossius, G.J. *Institutiones Oratoriae* 304, 308.
Vossius, G.J. *de Peccato primo Adami* 498.
Vossius, G.J. *Responsio ad Iudicium H. Ravenspergeri* 529, 589, 608, 612, 613, 615, 616, 620, 622.
Vossius, G.J. *Silva de Originis peccato* 498.
Vossius, G.J. *Theses theologicae et historicae* 546.
Vrient, Max. de 106*, 118.
Vrieslant zie Friesland.
Vulcanius, Bon. 1*, 12, 23, 36, 42*, 43, 44, 49, 222.
Vulcanius, Bon. *Apuleius* 1.
Vulcanius, Bon. *Procopius* 15.
Vulcanius, Bon. *Thesaurus utriusque linguae* 12.
Vuurland 575.

Waalwijk 179.
Waegemaeckers 181.
Walaeus, Ant. 184*, 583, 606, 619.
Walaeus, Ant. *Het Ampt der Kerckendienaren* 351, 405, 412, 429, 478-498.
Walachrensium Epistola, zie Barlaeus, *Epistola*.
Wales, Prins van 634.
Warmond 46.
Wassenhoven, weduwe van 300, 328.
Watelirius (Wateleer), Jac. Joh. 563*.
Werven, Van der 202.
Wesel 366, 372.
Wesenbeke, M. *Commentarii in Pandectas* 390.
Westfriesland 424.
Westhoven 125.
West-Indië 632.
Westphal, Joachim 464, 466.
Westphal, Joachim *de Recta fide* 466.
Weynen, Willem Gerrit 155.
Weyselare 152.
Whitaker, William 232*, 237, 413, 414, 475.
Whitgift, John 232.
Wied, Herman van 602, 603.
Wielingen 135.
Wilkens (Willekes), Jacob 504*.
Willem I, Prins 216, 445.
Willem Hendrik van Bentheim 344.
Willem Lodewijk 182, 253, 315, 339.
Willemstad 48, 57.
Willoughby, Sir Hugh 394.
Winsemius, Pier 534*.
Winwood, Sir Ralph 145, 230, 234-236, 266, 272, 279, 339, 626, 628-630, 635.
Wismar 464, 467.
Witsen, Gerrit Jacobszn. 409*.
Witte, Johan 597*.
Wotton, Edward 227.

Wotton, Sir Henry 227, 376.
Wouwer, Joh. van de 83, 104.
Wouwer, Joh. van de *Syntagma de Bibliorum interpretatione* 597.
Wovicerius 421.
Wijnhof, Anna 202*.
Wijnhof, juffrouw 25, 28.

Xenophanes 222.
Xenophon 162, 295.

Yarmouth 297.
Yperen 152.
IJssel 449.

Zanchius, Hier. *Miscellanea* 475, 479.
Zeeland 119, 126, 130, 132, 133, 135, 149, 150, 176, 185, 199, 229, 285, 295, 299, 300, 303, 373, 379, 391, 404, 412, 415, 449, 540, 585.
Zeyst, Jan van 49*.
Zeyst, Maria van 511*.
Zeyst, Nic. van 33, 49*, 81, 83, 84*, 86, 114, 260-262, 298, 378, 511, 584*, 588, 591.
Zierikzee 373.
Zincgref, J.W. 302.
Zonaras 41.
Zouche baron Zouche of Harringworth, Edward 227.
Zuerius zie Suerius.
Zuiderzee 182.
Zutfen 509.
Zweden 379, 522.
Zwingli, Ulr. 357, 463, 466.
Zwitserland 100, 281, 565.